﴿ يَٰقَوۡمَنَآ أَجِيبُواْ دَاعِيَ ٱللَّهِ ﴾

“Ey halkımız! Allah’ın davetçisine uyun!”

(Ahkaf, 46/31)

الإنصاف

فيما وقع في العصر الراشدي من الخلاف

SAHABE HAKKINDA İNSAFLI GÖRÜŞ

« الإنصاف فيما وقع في العصر الراشدي من الخلاف »

Özgün Adı: el-İnsâf fî mâ Vekaa fi'l-Asri'r-Râşidî mine'l-Hilâf
Telif: Dr. Hâmid Muhammed el-Halîfe
Çeviri: Murat Oral
Yayına Hazırlık: Guraba Yayın Heyeti
Abdullah Yolcu - Mustafa Yiğit - Murat Kahraman
Kapak: Guraba
Baskı-Cilt: Step Ajans
Guraba Yayınları: 244
ISBN: 978-625-8434-10-1
M. 2022 / H. 1443

Her Hakkı Saklıdır

GURABA YAYINCILIK TİC. LTD. ŞTİ.
الدار الأثرية للطباعة والنشر والتوزيع والترجمة

Başakşehir Mh. Sabahattin Zaim Cad.
Life Park Evleri No: 8/G Başakşehir/ İstanbul

guraba yayınları
@gurabayayinlari
@gurabayayinlari
guraba yayınları

(+90) 212 526 06 05
(+90) 507 286 14 14
guraba@hotmail.com
gurabayayinlari@gmail.com

www.guraba.com.tr

Dr. Hâmid Muhammed el-Halîfe

Hulefa-i Raşidîn Dönemindeki İhtilaflar

SAHABE HAKKINDA
İNSAFLI GÖRÜŞ

الغرباء
guraba

guraba *Yayında Mihenk Taşı*

NEDEN GURABA?

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّىٰ اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَسَلَّمَ:

«بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا، وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ؛ فَطُوبَىٰ لِلغُرَبَاءِ».

رَوَاهُ مُسْلِم، وَفِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِي:

«فَطُوبَىٰ لِلغُرَبَاءِ؛ الَّذِينَ يُصْلِحُونَ مَا أَفْسَدَ النَّاسُ مِنْ بَعْدِي مِنْ سُنَّتِي».

Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır:

"İslam garib olarak başladı. Başladığı hale geri dönecektir. O halde müjdeler olsun Guraba'ya/gariplere!"

[Müslim, Kitâbu'l-İmân]

Tirmizî rivayetinde:

"Guraba'ya/gariplere müjdeler olsun! Onlar benden sonra sünnetimden insanların bozdukları şeyleri düzeltenlerdir."

[Tirmizî, İmân]

Önsöz

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Salât ve selam, âlemlere rahmet olarak gönderilen Muhammed'e, onun pak ve tertemiz âline, şerefli ve mübarek ashabına ve kıyamet gününe dek onlara güzelce uyanlara olsun.

Ey gökleri ve yeri yaratan, görülenleri ve görülmeyenleri bilen Allah'ım! İhtilaf ettikleri konularda kullarının arasında hükmedecek Sensin. İhtilaf edilen konularda izninle beni doğru yola ilet. Şüphesiz ki Sen dilediğini doğru yola iletirsin.

Konumuza gelelim:

Şüphesiz ki bu konu, İslam ümmetinin tarihinin en önemli aşamasını incelemektedir ki bu aşama, raşid halifeler dönemidir. Araştırma/inceleme, özellikle bu dönemin siyasî yönünü ve iç sorunları konu edinmekte ve Mecusiler ile Yahudilerin Medine-i Münevvere'de Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik suikast girişimlerine işaret etmektedir.

Ardından Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra muhacirlerin ve ensarın icmaıyla halifenin seçilmesine, Ali b. Ebî Tâlib ile Sa'd b. Ubâde el-Ensârî'nin Halife Ebû Bekir *radıyallahu anh*'a hiçbir tereddüt veya ihtilaf olmaksızın açıkça biat etmelerine değinmektedir. Yine Ömer el-Fârûk *radıyallahu anh*'ın Mecusi bir hain elin aracılığıyla mihrabında şehit edilmesine, ardından "raşit halifelerin yolundan ve gidişatından sapan, Yahudi tuzağını ve kötülüğünü özümseyen, böylece -sebep olduğu sonuçlar ve tehlikeler nedeniyle- Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra ümmetin maruz kaldığı en tehlikeli olayı temsil eden o büyük yırtığı açan" ayaktakımıyla anlaşmalı olan Yahudi kin sonucunda Osman *radıyallahu anh*'ın yüce Allah'ın kitabını okuduğu sırada şehit edilmesine işaret etmektedir.

Ayrıca bu konu, sahabenin konumunu ve saygınlığını, isyancıların işledikleri fiilleri haklı göstermek amacıyla ortaya attıkları şüpheleri araştırmakta, bu iddiaların ve şüphelerin gerçekliği üzerinde durmakta, "o aşamada meydana gelen olaylar, Abdullah b. Sebe'nin ve onun Kûfe'de,

Basra'da ve Mısır'da yayılan gizli hareketinin gerçek rolü ile Sebe'iyye ile yardımlaşmada Kûfe ayaktakımının rolü, Osman *radıyallahu anh*'ın Sebe'iyye isyancılarının ortaya attıkları söylentilere karşı koyuş siyasetinin ne olduğu, onları yakalamasına engel olan sebebin ne olduğu, Sebe'iyye'nin Kûfe'den, Basra'dan ve Mısır'dan yola çıkıp da Medine'de nasıl birleşebildiği, Müslümanların görmesine ve duymasına rağmen Halife Osman *radıyallahu anh*'ı nasıl kuşatabildiği, sahabenin bu kuşatmaya karşı nasıl tavır takındığı, Halife *radıyallahu anh*'ın nasıl şehit edildiği, onu öldürmekten doğrudan sorumlu olan şahsın kim olduğu, sahabenin Osman'ı savunma tutumunun nasıl olduğu, özellikle de Ali b. Ebî Tâlib'in, Talha'nın ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'un nasıl bir tutum sergilediği, Osman *radıyallahu anh*'ın sahabeyi kendisini savunmaktan men etmesindeki gerekçesinin ne olduğu, sahabenin onun emrine uymasındaki ve isyancılarla savaşmaktan el çekmesindeki mazeretinin ne olduğu, Osman *radıyallahu anh*'ın şehit edilmesinden sonra sahabenin nasıl bir tavır takındığı" ile ilgili ortaya atılan soru zincirine cevap vermektedir.

Araştırma şu sorulara da cevap vermektedir: Osman *radıyallahu anh*'ın şehit edilmesinin sahabe üzerinde bıraktığı etki nasıldı? O katillerin ahlakı nasıldı ve sonları nasıl oldu?

Ayrıca Ali *radıyallahu anh*'a nasıl biat edildi? Önde gelen sahabe ona biat etmekten geri kaldı mı?

Yoksa ona biat ettiler de sadece onunla savaşa mı katılmadılar? Özellikle de Sa'd b. Ebî Vakkâs, Talha b. Ubeydullah ve Zubeyr b. 'Avvâm *radıyallahu anhum* ne yaptılar? Zira onlar, Ömer *radıyallahu anh*'ın hilafet için adaylıklarını belirlediği şura ehlinin geri kalanlarıydı.

Ali *radıyallahu anh*'ın, hilafet için kendisine biat edilmesinden sonra Osman'ın katillerine nasıl bir tavır takındı? Talha ve Zubeyr'in buna karşı tavırları ne oldu?

İkisi, Basra'ya nasıl gittiler? Bu yolculuktaki amaçları neydi? Müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'nın Basra'ya gitmesinin nedeni neydi? Bu konuda onu kim ikna etti?

Müminlerin emîri *radıyallahu anh*, Medine'den nasıl ayrılıp Basra'ya gitti? Onunla birlikte Medine'den yola çıkanlar kimlerdi?

Cemel gününde Basra'da meydana gelen olayın hakikati nedir? Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* nasıl şehit edildiler? Onları kim öldürdü? Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın buna karşı tutumu ne oldu? Müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'nın, Cemel gününde Basra'da meydana gelen olaylara karşı tutumu neydi?

İnsanlar, onun savaşı durdurma çağrısına neden uymadılar? İsyancılar neden onu hedef aldılar ve o gün onu öldürmeye çalıştılar? Ali *radıyallahu anh*'ın, Cemel gününden sonra müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'ya karşı takındığı tavır nasıl oldu?

Bundan sonra müminlerin emîri Ali ile Şam emîri Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın arasında meydana gelen ihtilafın hakikati nedir? Her birinin, takındıkları tutumlarda öne sürdükleri delil neydi?

Sıffîn vakası haberlerinin hakikati nedir? Orada savaşmaya yönelik bir hamaset/coşku var mıydı? 'Ammâr b. Yâsir *radıyallahu anh* Sıffîn'de nasıl şehit edildi?

Sıffîn'de Mushaflar neden kaldırıldı? Onları kaldıranlar kimlerdir? Bu bir aldatma mıydı, yoksa Müslümanların kanlarının korunmasına yönelik bir istek miydi? İki tarafın buna karşı takındıkları tavır nasıl oldu?

Müminlerin emîri Ali ile Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın tahkime karşı tutumu nasıldır? Bu görevi yerine getirme konusunda iki hakemin yeterlilik ve kudret boyutu ne kadardı? İkisinin vardıkları sonuç neydi? Batıl ehlinin iddia ettiği gibi tahkim sonucunun ilan edilmesinde bir hile yapılmış ve tuzak kurulmuş muydu?

Müminlerin emîri, Sıffîn'den sonra neden Şam ehliyle savaşmayı terk etti ve onlarla barışmak için çağrıda bulundu? Neden isyancılarla/hâricîlerle savaştı ve onlara karşı koymaya davet etti?

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Kûfe halkıyla ilgili görüşü nedir? Onların kendisini yardımsız bırakmalarını nasıl nitelemiştir? Onun isyancılardan çektiği çile ile müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'ın isyancılardan çektiği çilenin arasında fark var mıdır?

Ardından müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* nasıl şehit edildi? raşid hilafetin maruz kaldığı en büyük komplo sırasında iki sahabî; Mu'âviye ve

'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anhuma*'ya karşı düzenlenen suikast girişimi neden başarıya ulaşmadı?

Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma* ile Mu'âviye *radıyallahu anh* arasındaki ilişkinin hakikati nedir? Hasan, Mu'âviye ile nasıl anlaştı ve hilafetten feragat edip hilafet için ona nasıl biat etti? Ki bu yolla o, bundan sonra ümmetin önceden üzerinde bulunduğu "birlik, ülfet ve sevgi" durumuna geri dönmesi, önceden yapageldiği üzere fetih işlerine ve yeryüzünün farklı bölgelerinde İslam'ı yaymaya yönelmesi amacıyla fitne safhasını sona erdirdi ve ihtilaf kapısını kapattı.

Özetle bu araştırmanın/incelemenin amaçları, bu soru zincirine ve raşid halifeler döneminde bununla ilgili meydana gelen olaylarla ilgili sorulara, "Kitap ve sünnette sahabe *radıyallahu anhum* ile ilgili geçen bilgilerle, Müslümanların sahabenin adaleti, dürüstlüğü ve doğruluğu üzerinde vardığı icmayla" uyumlu bir şekilde ve "sahabenin o dönemdeki medenî büyük icraatlarına" muvafık bir biçimde cevap vermektir. Ki sahabenin bu icraatları, sahabeye *radıyallahu anhum* kin besleyenlerin batıllarını defeder, pek çok tarih, edebiyat vs. kitabında onların aleyhinde uydurdukları rivayetlerin sahteliğini ortaya koyar.

Bu konu önemini, konu edindiği aşamanın öneminden ve bu soruları yanıtlamanın öneminden almaktadır. Zira raşid halifeler dönemi, fetihlere ve hayatın her alanında genişlemelere şahit olan, İslam medeniyetinin kendisinden belirdiği pratik hayatta İslam dininin öğretilerinin ve ilkelerinin uygulanmasına şahit olan dönemdir.

"Raşit halifeler dönemi" aşamasının İslam tarihinde sahip olduğu bütün bu önemden dolayı bu aşama, o ölümsüz dönemin parlak suretini bozmaya çalışan en geniş ve en derin "ırkçı, Yahudi, haçlı, oryantalist ve laik" saldırıya maruz kalmıştır. Çünkü onlar bu dönemi karalamakla, "İslamî safı dağıtma, İslam medeniyetinin ürününü küçümseme, sahabenin *radıyallahu anhum* tam bir liyakatle ve ihlasla yönettiği o çağın bütün eklemlerine ve olaylarına tarihi, şeklerin, şüphelerin ve aldatmacaların girdirilmesi için geçitler açma" gibi amaçlarını gerçekleştirebileceklerini düşündüler.

Sahabe, emsalsiz icraatlarından ve cömert fedakârlıklarından, "sahih İslamî akidenin anlaşılması üzerine kurulu olan uyuma, tabi oluşa ve

medenî yapıya" bir örnek, "raşit halifeler döneminde meydana gelen iç olaylara yönelik hakikatin ortaya çıkarılması ve doğru bakış açısının belirmesi" için bir model ortaya koydular. Ki bu doğru bakış açısı, sahabenin *radıyallahu anhum* kaprislerden ve nefsî isteklerden uzak/yüce olduklarına, onların her birinin elde ettiği ve onun gölgesinde amel etmenin fitneden yegâne kurtuluş yolu olduğuna inandığı şer'î delilin zımnında/dâhilinde yüce Allah'ın rızasına sevk eden şeylere tutunduklarına delalet eder.

Bütün bu sebeplerden ve başka nedenlerden dolayı bu konuyla ilgili bir kitap kaleme alınması tercih edilmiştir. Zira tarihi ve hakikati üzere sunulması gereken sahabe *radıyallahu anhum*, bu çağın şaşkın ve derbeder insanlığı için öncü bir modeldir. Ki bu çağa, Allah'ı ve ahiret yurdunu hesabından çıkaran ırkçı, ahlaksız ve maddeci düşünce propagandacıları egemen olmuştur.

Çağın liderleri de "yıkım ve tahrip" araçlarıyla hayata son veren bütün araçlara sahip olmak için yarışıyorlar. Onların bu durumu, Batı dünyasının sahip olduğu kapsamlı yıkım/imha silahları ve bu alanda daha büyük miktarda silah üretme ısrarları, buna ek olarak çevreye ve hayata karşı yapılan kasıtlı ifsat yoluyla ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca onların bu durumu, söz konusu silahı erdemle savaşmak, erdemin öğretilerini yok etmek ve "onu ahlak edinen, beşeriyeti sahabenin *radıyallahu anhum* ahlakına ve beşeriyet için güven, barış ve istikrarı -ki çağdaş uluslararası maddeci medeniyetin liderleri, Müslümanları söz konusu nimetlerden mahrum etmeye çalışmaktadırlar- garantileyen medeniyetlerinin manalarına geri dönmeye çağıran" davetçilerin ağızlarını kapatmak amacıyla kullanmalarında ortaya çıkmaktadır.

Bundan dolayı sahabe tarihinin arındırılması ve uydurma bilgilerin ondan çıkarılması, uygar bir görev, insanî bir gereksinim ve şer'î bir zorunluluk sayılır.

Bu konuda eser kaleme almamı zorunlu kılan durumlardan biri de bazı sempozyumlarda, konferanslarda ve özellikle üniversitelerde yapılan toplantılarda, görüp duyduğum, pek çok kitapta ve araştırmada okuduğum üzere genel olarak İslam tarihi, özel olarak da raşid halifeler dönemi ile ilgili konularda insafın kaybedilmiş olması, siyaset, liderlik ve İslamî

düşünce devlerinin, özellikle de iki halife Osman b. Affân ile Mu'âviye b. Ebî Süfyân *radıyallahu anhuma*'nın hedefe alınmasıdır. Bunun nedeni ise bu iki halifenin güzel bir siyaset sergilemiş olmaları, ümmetin birliği için hizmette bulunmuş olmaları, halklarına şefkatli davranmış ve onları iyi bir şekilde yönetmiş olmaları, onların dönemlerinde Müslümanların fetihler gerçekleştirmiş olmaları, refah ve liderlik elde etmeleridir. Ki bu durum, sahabe düşmanlarının göğüslerinin öfkeyle/kinle dolmasına neden oldu ve onları, ikisiyle ilgili yalan rivayetler uydurmalarına ve onları insanların arasında yaymalarına, onları parlak İslam tarihimize ve onun eşsiz şahsiyetlerine nispet etmelerine sevk etti.

Onlar bunu, örnek neslin biyografisini karalamak ve ümmetin o şanlı geçmişiyle bağlantısını koparmak için hiçbir önlem veya düşünce veya karşılaştırma veya ölçme olmaksızın yaptılar. Bununla birlikte Kitap ve sünnette geçen sahih ve sarih naslar, bütün bu batılları ve şüpheleri reddeder. Onlar, o neslin çocuklarının üzerinde bulunduğu yola yönelik apaçık bir sahtekârlıkla bunu yaptılar.

"Sahabe tarihiyle ilgili, onların kendi dönemlerindeki hayat gerçeğine yönelik medenî ve fikrî icraatlarına muhalif olan, ümmeti o nesle tabi olmaktan alıkoyup saptırmayı amaçlayan" bu sahtekârlığın görülen sonuçları ve insaflı araştırmacının, sahabe-i kiramdan *radıyallahu anhum* olan o yüce adamlara yönelik -olarak, özellikle de fitne aşamasında- atılan iftiraların ve bühtanın derinliğinden duyduğu acı, o aşamanın incelenmesiyle meşgul olmayı, sahabe arasında meydana gelen olayların hakikatini ortaya koymayı, -her birinin katında delil, "sahih" ile "daha sahih olan" dereceleri arasında farklılık arz etse de- takındıkları bütün tavırlardaki gerekçeleri üzerinde durmayı gerektirmektedir.

O aşamayla ilgili şüphelerin defedilmesi ve onun gerçek suretinin sunulması için bu konuda eser kaleme alarak katkıda bulunmak, ümmetin günümüzde içinde bulunduğu durumdan ancak sahabenin *radıyallahu anhum* üzerinde bulunduğu yola geri dönmesiyle çıkabileceğini vurgulamak gerekiyordu ki sahabe yolu, ümmetin isteklerini karşıladı, öyle ki onun başarısı, kurtuluşu, izzeti ve zaferi ona eşlik etti. Ümmetin dağınıklığı, zayıflaması ve yabancılara tabi oluşu ise bu yoldan sapmasına yol açtı.

Bu konunun araştırılması kolay değildir. Zira araştırmacı, bu durumda pek çok zorlukla karşılaşır. Sahabe *radıyallahu anhum* adına ortaya atılan yalan rivayetlerin ve uydurma hikâyelerin çokluğu bunlardan biridir ki neredeyse edebiyat ve tarih kitaplarının hiçbiri bundan yoksun kalmamıştır.

Bu kitapların en tehlikelisi, Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin *Tarih*'idir. Zira bu kitabın yazarı adildir, bilgileri bol ve geniştir. Yine çünkü Taberî, rastgele bulduğu ve duyduğu haberleri; tahkik etmeksizin, incelemeksizin veya uyarıda bulunmaksızın derlemiştir. Bir meseleyle ilgili birçok ravinin haberlerini aktarması kabul edilebilir olsa da o, Sıffîn savaşının haberleriyle ilgili neredeyse Ebû Mihnef Lut b. Yahya'nın rivayetlerine dayanmaktadır. Zira yaklaşık olarak yüz rivayetin doksanından fazlasını ondan nakletmiştir ki bu durum, bu tarih aşamasını araştıran kimse için büyük bir karışıklığa neden olur. Çünkü bu rivayetlerin geneli, sahabenin adaleti, dini ve akidesi ile çelişmektedir.

Bu ravi, sahabeye *radıyallahu anhum* buğzeden bir kişi olduğundan hakikatin daha çok gizlenmesine ve meydana gelen olayların tahrif edilmesine neden olacak şekilde töhmetleri sahabeye nispet etmekten çekinmez. Nitekim Taberî'nin Sıffîn haberleriyle ilgili olarak Ebû Mihnef'in rivayetlerine dayanması ve Seyf b. Ömer'in rivayetlerine yer vermemesi, genellikle ihtilaflı meselelerin perdelenmesinde, eline geçen bütün rivayetlere dayanan Taberî'nin yöntemine aykırı olmuştur.

Bu durum, bu aşamayla ilgili haberlerin bizzat Taberî'ye nispetinin sıhhat boyutunun sorgulanmasına, "Sahabe biyografisinin karalanması amacıyla bu kitabın rivayetleriyle oynayan gizli eller var mıdır? Buveyhîlerin bu konuda bir etkisi var mıdır?" diye sorulmasına neden olmaktadır.

Zorluklardan biri de "raşit halifeler dönemi" tarihinden bahseden pek çok rivayette hakikat ile batılın birbirine karışmasıdır. Bu durum, sahabe tarihini araştıran kimsenin hakikatleri, kılın hamurdan çıkarılması gibi bu rivayetlerden çıkarmasını gerekli kılar.

Nitekim Hassân b. Sâbit de müşrikleri hicvettiği zaman Allah Rasûlünü *sallallahu aleyhi ve sellem* Kureyş'ten çıkarırdı.

Aynı şekilde Sahabe düşmanlarının yönteminde bulunan ve "Müslümanların safını ayırmak, ümmeti parçalamak, ihtilafı büyütmek, fitne

rivayetlerine yoğunlaşmak, onları korku verecek şekilde büyütmek, onlara eklemede bulunmak, bölgesel ve mezhepsel naraları kışkırtmak -ki bu durumda İslam tarihi okuyucusu, bütün bunların daimî gerçekler oldukları hayaline kapılır-" amacıyla Müslümanların arasında düşmanlığı kökleştirmeye çalışan bu tehlikeli eğilim de öyledir.

Bu konudaki bir diğer zorluk da sahabenin *radıyallahu anh* takındıkları tavırlarda kendisine dayandıkları delilleri araştırma zorunluluğu, inceliği ve onlara sıkı bir şekilde tutunmaları sebebiyle delillerin arasını ayırma zorluğudur.

Bu konuyu kaleme alma yönteminin bazı kuralları şunlardır: Sahabenin adaletine ve dürüstlüğüne şahitlik eden Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin ve nebevî hadis-i şeriflerin yol göstericiliğine uymak. Bu kural, söz konusu aşamanın bütün kıvrımlarında doğru yolu gösteren nuru, sahabeyi *radıyallahu anhum* karalayan veya onlara hakaret eden her meselede veya rivayette hükmüne başvurulan mercii temsil etmiştir.

Bu yöntemin kurallarından biri de sahabenin fitne tasavvurunu incelemek, her birinin tutumunu üzerine bina ettiği delili ortaya koymaya ve ilgili konudaki mazeretlerini açıklamaya çalışmak, konuyla ilgili tarihî ve edebî rivayetleri araştırmak, bunları fişlerde/etiketlerde derleyip toplamak, ardından "toplamında sahabe tarihinin o aşamadaki gerçek biyografisi olması, bidatçilerden, mürtetlerden ve onlardan yararlanan oryantalistlerden ve laiklerden oluşan sapıklık ehlinin iftiralarına ve batıllarına yönelik bizatihi bir reddiyeyi temsil etmesi" amacıyla onları bölümlerdeki ve konulardaki ilgili yerlerine dağıtıp tasnif etmek, "Müslümanları, sahabe tarihinin hakikatinden ve cevherinden uzaklaştırmak, onları uyduruk rivayetlere reddiyeler vermekle meşgul etmek ve bu yolla bu tür rivayetlerin yayılmasına katkı sağlamak" amacıyla uydurulan batıl rivayetleri yaymamaktır.

Abdullah b. Sebe' şahsiyetinin gerçek mi, yoksa hâyâl ürünü mü olduğu konusunda reddiye vermekle uğraşmak ve onun, kinle ve batınîlikle gerçekleştirdiği tahripkâr ve yıkıcı rolü somutlaştırmaktan uzaklaşmak buna örnektir ki söz konusu rol, İslam tarihinin pek çok safhasında, doğuda, batıda ve Endülüs'te tekrarlanan Yahudi rolüdür.

Her Müslümanın, özellikle de Yahudilerin ve onların anlaşmalıları olan ayaktakımının İslam hilafetini yıkmayı başarabildikleri, "Müslümanların zayıflaması ve zelil duruma düşmesi hoşuna giden, onları öldürmekle ve yok etmekle, inançlarını pratik hayattan uzaklaştırmakla rahatlayan her kindârın, tamahkârın veya asabinin/tutucunun kullanıp" da İslam ümmetinin kalbine yöneltilen bir oka dönüşmeyi başarabildikleri bu çağda bu rolün tehlikesinin bilincinde olması gerekir.

Ayrıca Abdullah b. Sebe'nin İslam'ın başında oynadığı rol konusunda şüpheye düşüren kimse, Yahudilerin bu çağda, özellikle de Filistin'de "yağmalama, öldürme ve yıkım, bunun yanı sıra toprakları gaspetmek, İslam ümmetinin bağlarını parçalamak vasıtasıyla ümmetin mallarına ve topraklarına göz diken, onun fikrine ve akidesine kin besleyen herkesle anlaşmak" gibi gerçekleştirdikleri eylemler konusunda şüpheye düşüren kimse gibidir.

Nitekim İbn Sebe'nin kişiliği hakkında şüpheye düşürmek, bu ümmetin liderleri ve medeniyetinin yapıcıları hakkında şüpheye düşürenlerin üstlendikleri aldatmaya, Yahudileri ve Sebe'iyye isyancılarını "hainlikten, sözü bozmaktan ve fitne sevgisinden" beraat ettirmeye ve bu nitelikleri sahabe-i kirama nispet etmeye çalıştıklarına işaret etmektedir. Bu yüzden bu konudaki öncelik; tarihî, edebî ve diğer alanlardaki kaynaklarımızda var olan çözümü zor meselelerin çözüme kavuşturulması/incelenmesi, meydana gelen ihtilaflı konuları sahabeye *radıyallahu anhum* ve onların dini ile akidelerine güvenen, düşmanlarının ve onlara buğzedenlerin bütün tezlerinden şüphe eden bir bakış açısıyla sunulmasıdır. Bu, hasımların kendisinden yararlandıkları şüphe kaynaklarının kurutulması içindir.

Bu konuda eser kaleme almaya cesaretlendiren durumlardan biri de *Sahîh, Sünen, Müsned* kitaplarında ve sahabeyi konu edinen eserlerde yaygın hâlde bulunan sahih nasların, sahabe tarihinin "sahabenin sergilemiş oldukları cihat, bağış, fedakârlıklar, düşünce, kültür, ümmetin asırlar boyunca üzerinde yol aldığı hayat yöntemi gibi fiilleriyle uyumlu olan" gerçek suretini bize takdim etmesidir ki sahabenin bu yolunda, beşeriyete onun arzuladığı güveni, barışı ve istikrarı garantileyen İslam mefhumlarının ve öğretilerinin hakikati ortaya çıkmış ve bu yol, insanların İslam

adaleti tarafından -Batı'nın bu çağda yükselttiği sahte şiardan uzak olarak- garanti altına alınan "eşitlik ve huzur" şuuruna olan ihtiyacını karşılamıştır.

Batı ise ancak Batı insanıyla veya haçlı, yahudi ya da laik ve dinsiz uzantılarıyla ilgilenmekte, Müslümanları, içinde "yaşama ve güven haklarının" da bulunduğu bütün insan haklarından yoksun bırakmak için ciddi bir şekilde çalışmaktadır. Allah Teâlâ ise şöyle buyurmaktadır: **"Bir mümin hakkında ne yakınlık bağına ne de antlaşma hükümlerine riayet ederler; işte onlar böyle sınır tanımaz kimselerdir."** Tevbe, 10

Bu kitap, bir önsöz, yedi bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Her bölümde de üç konu yer almaktadır.

Birinci bölüm, kitabın girişi mahiyetinde olup sahabenin *radıyallahu anhum* adaletini ortaya koymakta, bunu tekit eden Kur'ân ayetlerine ve nebevî hadislere işaret etmekte, onların saygınlıklarını ve onlara hakaret edenlerin hükmünü açıklamakta, sahabenin fitne tasavvurunu izah etmekte ve onların düşmanlarının ahlakına değinmektedir.

İkinci bölümde sahabenin Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra fitneden kurtulmasını, muhacirler ile ensarın arasında Sakîfe'de gerçekleşen görüşmeyi, *"İmamlar Kureyş'tendir"* hadisini, aralarında Ali b. Ebî Tâlib'in ve Sa'd b. Ubâde *radıyallahu anhuma*'nın da bulunduğu sahabenin Ebû Bekir *radıyallahu anh*'a biat etmek üzerinde icma etmesini, kimi sahabîlerle raşid haliflerle ilgili ortaya atılan bazı şüphelere verilen yanıtları ele almaktadır.

Üçüncü bölümde fitnenin başlangıç alametlerinden ve sebeplerinden, İbn Sebe'nin ve Kûfe halkının ayaktakımı ile bu konuda onlarla yardımlaşanların rolünden söz edilmekte, Halife Osman'ın isyancılara karşı koyuş siyaseti ve kendisine karşı çıkmaya yol bulmak için öne sürdükleri gerekçelerin ortadan kaldırılması açıklanmakta, isyancıların Medine'ye girişine karşı sahabenin takındıkları tavırlar beyan edilmektedir.

Dördüncü bölümde isyancıların Halife Osman'ı kuşatmasından, sonra da Halifenin *radıyallahu anh* şehit edilmesinden ve bunun tarihinden, halifenin sahabenin kendisini korumasını men etme gerekçesinden, sahabenin

isyancılarla savaşmaktan el çekme mazeretinden, bu olaydan sonra katillerin uğradıkları sondan bahsedilmektedir.

Beşinci bölüm, Halife Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*'a biat edilmesini, Medine halkının, özellikle de Talha ile Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın ona biat etmelerini, sonra da müminlerin emîrinin Medine'den çıkışını, Basra'da gerçekleşen Cemel savaşını, müminlerin annesi 'Âişe'nin buna karşı tutumunu, Talha ile Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın şehit edilişlerini, müminlerin emîri Ali'nin Kûfe'yi hilafetinin başkenti edinmesini ele almaktadır.

Altıncı bölümde müminlerin emîri Ali ile Mu'âviye *radıyallahu anhuma* arasında meydana gelen ihtilafın ilk emarelerinden, Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin Mısır'a vali olarak atanmasından, isyancıların onun azledilmesinde ve Muhammed b. Ebû Bekir'in Mısır'a atanmasında oynadıkları rolden, müminlerin emîrinin Sıffîn'e doğru çıkışından, orada Kûfe halkı ile Şam halkının arasında gönderilen elçilerden, sonra da Sıffîn'de meydana gelen savaştan, 'Ammâr b. Yâsir *radıyallahu anh*'ın şehit edilişinden ve mushafların kaldırılıp barışa davet edilmesinden söz edilmektedir.

Yedinci bölümde tahkimden ve sonuçlarından, iki hakeme nispet edilen şüphelerin defedilmesinden, bundan sonra müminlerin emîri Ali ile isyancıların/haricîlerin arasında Harûrâ'da ve Nahrevân'da meydana gelen olaylardan, 'Amr b. el-'Âs'ın Mısır'ı ele geçirmesinden ve Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesinden bahsedilmektedir.

Ardından müminlerin emîri Ali ile Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın arasında yapılan anlaşmadan, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Kûfe halkından bıkmasından, "kendisine yardım etmedeki ihmalkârlıkları ve onu yardımsız bırakmaları" sebebiyle içinde Kûfe halkını kınadığı bazı hutbelerinden söz edilmektedir. Yine müminlerin emîri Ali ile Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın arasındaki ilişkinin parlak yönü, ardından müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın hicretin kırkıncı yılında şehit edilmesi ve hilafet için Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'ya biat edilmesi, sonra da Hasan'ın Mu'âviye *radıyallahu anh* ile barışması, hilafetten feragat etmesi ve Mu'âviye'ye biat etmesi konu edilmektedir.

Ardından sonuç ve "kaynaklar ve başvuru yerlerinin" listesi gelmektedir.

Bu önsözün sonuna gelince; şüphesiz ki az miktarda olan bu çabanın ecrini, kabir karanlığı ve mal ile çocukların fayda vermediği hesap günü için yüce Allah katına saklıyorum.

Eğer iyi bir iş çıkardıysam bu, Allah'ın başarılı kılmasının bir sonucudur ve onun lütfuyladır.

Eğer iyi bir iş yapmamışsam, bu da nefsimden ve şeytandandır. Gücüm nispetince çalışmış ve çabamı sarf etmiş olmam benim için yeterlidir.

Her hatadan, zelleden veya aşırılıktan dolayı yüce Allah'tan bağışlanma dilerim. Allah asıl niyetleri bilendir.

Allah bana yeter, o ne güzel vekildir. Güç ve kuvvet ancak yüce ve azim olan Allah iledir.

Dr. Hâmid Muhammed el-Halîfe

23 Rabi'u'l-Âhir 1423 - Temmuz 2002

Birinci Bölüm

Sahabenin Adaleti, Konumu ve Fitne Tasavvuru

Birinci Konu: "Sahabelik" ile İlgili

İkinci Konu: Sahabenin Konumu

Üçüncü Konu: Sahabenin Fitne Tasavvuru

Birinci Konu

"SAHABELİK" İLE İLGİLİ

"Suhbe"nin tanımı

"Suhbe," bağlılık/birlikte olma ve tabi oluş demektir. "Sahabî" lafzı da "Suhbe" kökünden türemiştir. Yoksa "sahabî," bu kökün belirli bir kısmından türetilmiş değildir. Bilakis bu lafız, kısa veya uzun süre boyunca başkasına arkadaşlık eden herkes için geçerlidir.

Nitekim "mükellim/konuşan, muhâtıb/hitap eden, dârib/darp eden" kavramları da "mükâleme, muhâtaba ve darp" köklerinden türemiştir. Bu kavramlar da ilgili fiili az veya çok defa işleyen herkes için geçerlidir.

Ayrıca bu anlamda "Falan kimseyle bir yıl (bir ömür, bir sene, bir ay, bir gün veya bir saat) arkadaşlık/suhbe ettim" denilir ve böylece "sahabelik/musâhaba" kavramı, meydana gelen kısa veya uzun süreli arkadaşlık için kullanılır. Bu, dil/lügat hükmü açısından böyledir.

Bununla birlikte ümmetin katında yerleşik olan örfe göre onlar bu isimlendirmeyi, yalnızca Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile uzun süreli arkadaşlık yapan ve onunla sürekli bir araya gelen kimse için kullanmışlardır. Bunun yanı sıra Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile arkadaşlığı uzun sürmemiş olsa ve ondan yalnızca tek bir hadis işitmiş olsa bile sika/güvenilir kimsenin ondan aktardığı haber kabul edilir ve onunla amel edilir.[1]

"Sâhip/arkadaş" kavramı da «صحب يصحب» kökünden bir ism-i faildir. Bu kavram, kısa veya uzun süreli arkadaşlık yapan herkes için kullanılır. Çünkü bu anlamda "Onunla bir saat (bir ay veya bir yıl) arkadaşlık yaptım" denilir. Allah Teâlâ da **"Yakın arkadaş/sâhip"** Nisâ, 36 buyurmuştur. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur: *"Allah katında ashabın/arkadaşların en hayırlısı, sahibi/arkadaşı için daha hayırlı olandır."*[2]

Yine kısa ve uzun süreli arkadaşlık da bunun kapsamına girmiştir.[3]

---

1 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye*, s. 51.

2 Tirmizî, *Sünen*, Kitâbu'l-Birri ve's-Sılati 'an Resulilleh, Bâbu mâ Câe fî Hakki'l-Civâr, 1867; İbn Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, 1/11. Bkz. İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 578.

3 Bkz. İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 577; Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğât*, 1/14.

İmam Buhârî "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e arkadaşlık eden veya onu gören her Müslüman, onun ashabından sayılır."[4] derken İbn Hacer de şöyle demiştir: "Buhârî'nin yaptığı bu tanım, tercihe şayan olan tanımdır. Ancak onu gören kimsenin, gördüğü şeylerin arasında ayrım yapabilecek yaşta olması şart mıdır, yoksa sadece görmenin gerçekleşmiş olması yeterli midir? Bu, ihtilafa açık bir konudur."[5]

İmam Ahmed ve başkaları da şöyle demiştir: "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir yıl, bir ay veya bir gün boyunca arkadaşlık yapan veya ona iman ettiği bir hâlde onu gören herkes onun ashabından sayılır ve onunla arkadaşlığı ölçüsünce sahabeliği vardır."[6]

Sahabelik neyle bilinir?

Sahabînin sahabeliği, kimi zaman tevâtür, kimi zaman müstefiz[7] haberler, kimi zaman başka bir sahabînin şahitliği, kimi zaman onun Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile çağdaş olmasıyla birlikte ondan bir hadisi işiterek veya görerek rivayet etmesi, kimi zaman da adaletinin sabit olmasından sonra kendisinin bir sahabî olduğunu söyleyip haber vermesi yoluyla bilinir.[8] Fakat sahabe, tabakalarına ve İslam'daki önceliklerine göre derecelere ayrılır.

Sahabenin Adaleti

Sahabenin *radıyallahu anhum* adaleti,[9] "Allah'ın onları adaletli saymasını, temiz olduklarını haber vermesini" içeren Kur'ân'ın sarih ayetleriyle,

4 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî, Bâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî. Başlıkta söz konusu nassı kullanmıştır.

5 Az önceki kaynak. *Şerhu Kavli'l-Buhârî fî Ta'rîfi's-Suhbe*. "Sahabe"nin tanımlarıyla ilgili geniş açıklamalar içermektedir.

6 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 579; Ahmed Şâkir, *el-Bâ'isu'l-Hasîs*, s. 174.

7 Senedinin râvi sayısı baştan sona her tabakada üçten aşağı düşmeyen, fakat mütevâtir derecesine de ulaşmayan hadis demektir. *İslam Ansiklopedisi*, (Çev.)..

8 Bkz. Irâkî, *et-Takyîd ve'l-Îdâh*, s. 299; Ahmed Şâkir, *el-Bâ'isu'l-Hasîs*, s. 185; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 51.

9 Adalet, dinde istikamet sahibi olmaktır. Adil olan şey, nefislerde doğru olduğu düşüncesi yer alan şeydir. Adalet, takvaya ve mürüvvete bağlı kalmaya sevk eden ve kendisine bidat eşlik etmeyen, büyük günahlardan kaçınmakla, küçük günahlarda ısrarı terk etmekle, bazı küçük günahlarla mubah şeyleri terk etmekle gerçekleşen dinî bir korumadır. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 1/16. Luğavî açıdan "Adl" lafzı, hevasına meyledip de hükmünde haksızlık etmeyen kimse içindir. "İnsanların adil

Allah'ın onları seçtiğini ihtiva eden pek çok ayet ve sayısı oldukça fazla olan meşhur hadisler yoluyla sabittir, her Müslüman tarafından da bilinmektedir. Bütün bu deliller, onların adaletli olduklarının kesin bir dille ifade edilmesini gerektirir. Onlardan hiçbir kimse, yüce Allah'ın onu adaletli saymasının yanında yarattıklarından birinin onu adaletli saymasına ihtiyaç duymaz. Muhakkak ki "hicret, cihat, İslam'a yardım, canları ve malları feda etmek, din uğrunda babaları ve çocukları öldürmek ve nasihatleşmek, iman ve yakîn gücü" gibi üzerinde bulundukları hâl, onların adaletli olduklarının kesin bir şekilde ifade edilmesini, onların dürüst olduklarına, kendilerinden sonra gelenlerden ve sonsuza dek kendilerinden sonra gelen tadilcilerden[10] daha üstün olduklarına inanılmasını gerektirir. Bu, bütün âlimlerin ve sözüne itibar edilen fakihlerin görüşüdür.[11]

Hadisi rivayet eden ravi ile Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in arasındaki isnat zinciri, muttasıl olan her hadisle amel etmek, ancak ravilerinin adaletinin sabit olmasından ve onları hâllerinin incelenmesinden sonra gerekli olur. Hadisi Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ref' eden sahabî ise bunun dışındadır. Çünkü sahabenin adaleti, "Allah'ın, muhafaza edilmesini ve gözetilmesini kendi sorumluluğuna aldığı Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinde onları tadil etmesi,[12] onların temiz olduklarını bildirmesi ve onları seçmesi" yoluyla sabittir ve bilinmektedir.[13]

Sahabe-i Kirâm *-Allah hepsinden razı olsun-* pak sünnetin ravileri oldukları için sünnetin muhafaza edilmesini destekleyen ve onun anlaşılmasına yardımcı olan en önemli şeylerden biri, sünneti bütün insanlara Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den aktaran, onun sünnetini muhafaza edip başkalarına tebliğ eden kimseleri tanımaktır. Onlar, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in koruyucu sahabesidir ki sünneti kavradılar, samimi ve güzel bir şekilde bunu eda ettiler. Sonunda din, onların naklettikleriyle kemale erdi ve onların aracı-

olanı," sözüne ve hükmüne razı olunan kimsedir. Allah Teâlâ, **"içinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun."** (Talâk, 2) buyurmuştur. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/430; İbn Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, s. 12.

10 Ravilerin adil olup olmadığına karar veren cerh ve tadil âlimleri demektir.

11 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 47; et-Tebbânî, *İthâfu Zevi'n-Necâbe*, s. 6.

12 Adil sayması. (Çev.).

13 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 46; İbn Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, s. 13; Nesâî, Fedâilu's-Sahâbe, s. 12.

lığıyla yüce Allah'ın Müslümanların üzerindeki hücceti sabit oldu. Onlar, nesillerin en hayırlısı ve insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmettir. Bu durum, yüce Allah'ın ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onları övmesiyle kesindir.[14]

İşte onları eleştirenlerin ve değerlerini düşürenlerin tehlikesi buradan kaynaklanmaktadır. Zira onlar, sahabenin adaletini ispat eden Kur'ân-ı Kerîm ayetlerini yermek ve onların dürüstlüklerine ve adaletlerine şahitlik eden pak sünneti ayıplamak amacıyla sahabenin *radıyallahu anhum* adaleti hakkında insanları şüpheye düşürürler.

Yüce Allah'ın, Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e arkadaş ve yardımcı olmasına razı olduğu kimseden daha adil kimse yoktur. Bundan daha üstün bir tezkiye de söz konusu değildir. Sahabeyi öven Kur'ân ayetleri çoktur ve bu tür ayetlerin konuları farklı ve çeşitli olup hayatın bütün alanlarını kapsar, koruyucu bir set ve sağlam bir sur olarak yerinde durur.

Sahabe düşmanlarının ortaya attığı tüm şüphelendirme ve saptırma dalgaları onların/bu ayetlerin eşiklerinin yanında darmadağın olur, hileci zındık Abdullah b. Sebe'nin döneminden beri örmeye ve üretmeye devam ettikleri bütün efsaneler onların yanında buharlaşıp gider.

Bu ayetler, müminlerin korunmak için kendisine sığındığı bir barınak ve Müslümanların, kendisiyle doğru yola erdiği bir nurdur. Kalbi temiz, aklı selim ve yüce Allah'a ihlaslı olup da onları okuyan herkes, mutlaka lisan-ı hali üzere şöyle demeye başlar:

"Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından birinin değerini düşüren bir kimseyi gördüğünde bil ki o bir zındıktır. Zira Rasûl haktır, Kur'ân haktır, onun getirdikleri de haktır. Bütün bunları ise bize ulaştıran sahabedir.

Bu kimseler ise Kitabı ve sünneti batıl kılmak amacıyla bizim şahitlerimizi yaralamak/cerh etmek[15] istiyorlar. Hâlbuki onların cerh edilmeleri daha uygundur. Onlar zındıklardır."[16]

14 İbn Abdilber, 1/2.

15 Şahitliğe elverişsiz kılmak. (Çev.).

16 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 49; Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika*, s. 318.

Sahabe *radıyallahu anhum*'un Adaletine Şahitlik Eden, Onların Sevmeye ve Onlara Tabi Olmaya Davet Eden Bazı Kur'ân Ayetleri:

Kur'ân-ı Kerim sahabeyi *radıyallahu anhum* pek çok ayette övmüştür. Onlardan biri şu ayettir: **"İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, Peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık."** (Bakara, 143)

Kolyenin ortasına takılan mücevher, onun en üstün ve en güzel yeridir. Aynı şekilde sahabe de ümmetin kolyesi ortasındadır. Onlar da onun en üstünü ve en adil olanıdır. Onları sadece bu kolyeyi koparmak ve bu ümmeti parçalamak isteyenler kötüler/zemmeder.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız."** (Âl-i 'İmrân, 110)

Sahabe *radıyallahu anhum* yüce Allah'a iman etmiş, iyiliği emretmiş ve kötülükten alıkoymuş olduğuna göre bu vasıf onlarda gerçekleşmiştir. Onlar, peygamberlerden sonraki yaratılmışların en hayırlılarıdır. Onlar, ümmetlerin arasındaki en hayırlı kimselerdir. Kanlarını ve mallarını Allah yolunda feda ettiler, iyiliği emredip kötülükten alıkoydular. Bu yüzden onların yolunu izleyen ve yöntemlerine tabi olan herkeste, ilgili sıfatların onda tahakkuk ettiği miktarda hayırlılık hâsıl olur.

Allah Teâlâ, onların sabırlarını överek ve itaatlerini kabul ederek, hâllerini ve yapmış oldukları fedakârlıkları ile sergilemiş oldukları cesaretleri niteleyerek, imanlarının derinliğini ve ecirlerini yalnızca Allah'tan beklemelerinin güzelliğini açıklayarak şöyle buyurdu: **"Bunca yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve Peygamber'in çağrısına koşanlar var ya, işte onlardan bu güzel davranışta bulunan ve karşı gelmekten sakınanlar için de büyük mükâfat vardır. Birtakım insanlar onlara, 'İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun' dediler de bu, onların imanlarını arttırdı ve 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!' diye cevap verdiler."** (Âl-i 'İmrân, 172-173)

Allah Teâlâ, sahabenin ve onlara güzelce uyanların durumunu açıklayarak onların, "müminlere karşı mütevazı olduklarını, dinde taviz verme-

diklerini, sahih olan imanları sebebiyle Allah Teâlâ'nın onlara lütfundan verdiğini, samimi bir şekilde cihat ettiklerinin ortaya çıkması sebebiyle de onları seçtiğini" belirterek şöyle buyurdu: **"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihat ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir."** (Mâide, 54)

Allah Teâlâ, **"O Peygamber'e inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler!"** A'râf, 157 buyurarak sahabenin Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yardım ettiklerine, birbirleriyle uzlaşıp birleştiklerine şahitlik etmiştir: **"Yardımıyla ve müminlerle seni destekleyen O'dur. Müminlerin gönüllerini birleştiren de O'dur. Dünyanın bütün servetini harcasaydın onların gönüllerini birleştiremezdin, fakat Allah onların aralarını düzeltti. O izzet ve hikmet sahibidir."** (Enfâl, 62-63)

Allah Teâlâ, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ve onun ashabına *radıyallahu anhum* kendisinin yardımcı olacağını belirtip şöyle buyurdu: **"Ey Peygamber! Sana tâbi olan müminlerle beraber Allah sana yeter."** (Enfâl, 64)

Ayrıca sahabenin birlik hâlinde olduklarını ve birbirlerini dost edindiklerini açıklayarak **"İman edip de hicret edenler, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihat edenler ve onları bağırlarına basıp yardım edenler birbirlerinin dostlarıdır."** (Enfâl, 72) buyurdu.

Allah Teâlâ, muhacirlerin ve ensarın gerçek imana sahip olduklarına şahitlik edip şöyle buyurdu: **"İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onları bağırlarına basanlar ve yardım edenler var ya, işte gerçek müminler onlardır; bağışlanma onlar için, büyük lütuf onlar içindir."** (Enfâl, 74)

Yüce Allah, muhacirlerin ve ensarın öne geçişlerini, gösterdikleri fedâkarlıklar ve sahip oldukları sıfatlar sebebiyle -ki bu sıfatları sebebiyle Allah onlardan razı olmuş ve onları kendisinden razı etmiştir- önceki ve sonraki diğer müminlere takaddüm edişlerini açıklayarak şöyle buyurdu: **"Muhâcirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah**

hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur." (Tevbe, 100)

Allah Teâlâ onları doğrulukla niteledi ve her müminin onlarla birlikte olmasını emretti. Şöyle buyurdu: **"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun."** (Tevbe, 119)

Onlar, Allah'a ve Rasûlüne yardım etmek, yüce Allah'ın lütfunu ve rızasını aramak amacıyla yurtlarından çıktılar. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "(Bu gelirler,) **Allah'ın lütuf ve rızasının peşine düşerek Allah'a ve Rasûlüne yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan yoksul muhacirlerin hakkıdır. İşte onlar dosdoğru kimselerdir."** (Haşr, 8)

Allah Teâlâ, **"Müminlerden bazı kimseler Allah'a verdikleri sözü yerine getirdiler, kimileri O'nun yolunda can verdiler, kimileri de ecellerini bekliyorlar;** (vaadlerini) **asla değiştirmediler."** (Ahzâb, 23) ayetinde onların, sözlerine sadık kaldıklarına şahitlik etmiştir.

Allah Teâlâ, "onları yeryüzünde halife yapacağını ve onlara hâkimiyet vereceğini, kendileri için razı olduğu dini yayacağını, geçirdikleri fakirlik ve açlık durumunu zenginliğe, güvenliğe ve liderliğe dönüştüreceğini" onlara va'detmiştir. Bu vaatler de sahabe *radıyallahu anhum* için tastamam olarak yerine geldi. Böylece bu durum, sıhhati ve doğruluğu kesin olan muciz[17] bir hayır oldu. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere va'detti ki kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde hâkimiyet verecek, onlar için hoşnutluğuna vesile kıldığı dinlerinin yerleşip yayılmasını sağlayacak, şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir."** (Nûr, 55)

Yüce Allah, Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, ağaç altında ona biat eden sahabeden razı olduğunu bildirmiştir ki bunların başında cennetle müjdelenen on sahabî vardır. Allah, onlara fetih ve pek çok ganimet müjdesini vermiştir. Bu biatın yapılmasına doğrudan etki eden sebep ise Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Müslümanların Mekke'ye gönderdiği elçi

17 Âciz bırakan demektir. (Çev.).

olan Osman b. Affân *radıyallahu anh*'ın öldürüldüğü söylentisinin yayılması üzerine müşriklere öfkelenmesiydi. Bunun üzerine o sırada yeryüzü halkının en hayırlıları olan Hudeybiye ehli,[18] elçileri Osman *radıyallahu anh*'ın kısası olarak Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, ölmek (dahil) üzerine biat ettiler.[19] Bu biat ise sahabenin Allah yolunda fedakârlık yapmaya nasıl hazır olduklarını, birbirlerine bağlılıklarının ve İslam ile Müslümanları koruma çabalarının gücünü ortaya koyduğu gibi Osman'ın Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve -Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şahitliğiyle yeryüzünün en hayırlı kimseleri olan- ashabının katındaki konumunu belli eder. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o müminlerden Allah razı olmuştur; gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri birçok ganimetle de kendilerini ödüllendirmiştir. Allah, izzet ve hikmet sahibidir." (Fetih, 18-19)

Ömer b. Abdulaziz ile onun Medine fakihlerinden biri olan hocası Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'dan nakledilen rivayet, bu ayetin tefsirinde faydalı olabilir. Buna göre Ömer b. Abdulaziz, ilim öğrenmek için bu hocasının yanına gidip gelirdi. Yine günün birinde onun yanına geldi. Ancak hocası ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine Ömer, "Ey efendim! Niye benden yüz çeviriyorsun?" diye sordu. Hocası da ona, "Allah'ın, Rıdvan biatına katılanlardan razı olduktan sonra onlara öfkelendiği haberini mi aldın?" dedi. Ömer, "Hayır!" dedi. Hocası ona, "Ali b. Ebû Tâlib *radıyallahu anh* hakkında senden bana ulaşan söz de nedir?" diye sordu. Bunun üzerine Ömer, "Ey efendim! Yüce Allah'a tevbe ediyorum" dedi.[20] İşte müminin ahlakı budur; eğer bir hata veya kusur işlerse, hemen Allah'tan bağışlanma diler ve O'na tevbe eder.

Allah Teâlâ'nın sahabe-i kiramı *-Allah hepsinden razı olsun-* kendisiyle nitelediği vasıflardan bazıları da cihadı sevmeleri, müminleri ve ibadeti sevmeleri, bunun etkisinin "sevinç, nur ve ümit" olarak yüzlerine yansıması,

18 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Meğâzî, Bâbu Gazveti'l-Hudeybiye, 4154.

19 Önceki kaynak, 4169.

20 Tebbânî, *'Adâletu's-Sahâbe*, s. 49.

İslam yerleşene ve din üstün olana dek Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'i desteklemelerinde ve ona yardımcı olmalarında ortaya çıkmasıdır.

Böylece sahabeden bir kimseyi eleştiren veya onun değerini düşüren veya onlardan bahsedilmesine öfkelenen, buna mutlu olmayan ve sevinmeyen, kalbinde onları yüceltmeyen ve onlarla gurur duymayan herkes, dininden irtidat eden ve milletinden ayrılan bir kimse olmadığı takdirde küfür türlerinden birine düşer. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah'ın lutuf ve rızâsına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir; Tevrat'ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil'deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (müminler) **yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye** (böyle olmuştur)**. Onlar arasından iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül va'detmektedir."** (Fetih, 29)

Kur'ân-ı Kerîm, sahabenin keremini, cömertliğini ve kardeşlerini kendi nefislerine yeğlemelerini yüksek bir tonda seslendirmiştir. Allah Teâlâ, **"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa, işte kurtuluşa erecekler onlardır."** (Haşr, 9) buyurdu.

Medine'yi yurt edinenler, Ensâr'dır; onlar, yanlarına hicret eden kardeşlerini severler ve onları her konuda; savaşta ve barışta kendi nefislerine tercih ederler.

Ayette geçen "Îsâr" lafzı, "Kişinin, bir başkasını kendi nefsine ve arzularına öncelemesi" anlamına gelir. Bunun nedeni ise güçlü yakîn, derin iman ve kesin sevgidir.

Ayette geçen "Hasâsa" lafzı ise "şiddetli ihtiyaç ve yoksulluk" demektir. Bu lafız, "ihtisâs" kökünden gelmektedir. Buna göre ayet, "Onlar

yoksulluk ve ihtiyaç içinde olsalar da kardeşlerini kendi nefislerine tercih ederler" anlamına gelir.[21]

Bu, muhacirler ile ensarın arasındaki ilişkiyle ilgili yüce Allah'ın şahitliğidir. Allah Teâlâ'nın bu konudaki buyruğuyla çelişen bir rivayeti aktaran kimseye hangi mana döner? Muhammed Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına hakaret eden kimse, kötülüğe ne kadar da derin bir şekilde dalar!?

Ardından Allah Teâlâ, sahabeden sonra gelen müminlerin sıfatlarını açıkladı; onların sahabeyi sevdiklerini ve onların üstünlüklerini kabul ettiklerini, onlar için dua ettiklerini ve Allah Teâlâ'dan, onların bağışlanmasını dilediklerini, kalplerini arı kılmasını ve -sahabenin faziletlerde ve fedakârlıklarda öne geçmeleri sebebiyle- kalplerinde Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına yönelik sadece sevginin, muhabbetin ve vefanın var olmasını talep ettiklerini belirtti. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Bunların ardından gelenler de 'Ey Rabbimiz' derler, 'Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.'"** (Haşr, 10)

Bunlar, sahabeyi özel ya da genel ifade kalıplarıyla öven, onların öne geçişlerine, faziletlerine, doğruluklarına ve kardeşlerini kendi nefislerine tercih etmelerine, orta bir ümmet olduklarına, Allah tarafından sevildiklerine ve Allah'ı sevdiklerine, Allah'ın kendilerinden razı olduğuna ve onların da O'ndan razı olduklarına, Allah yolunda cihat ettiklerine ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmadıklarına, müminlere karşı mütevazı ve kâfirlere karşı izzetli olduklarına, iman ve hicret edip, hicret edenleri barındırıp destek sağladıklarına ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e indirilen nura tabi olduklarına şahitlik eden bazı Kur'ân-ı Kerim ayetleridir. O hâlde onlar, sadıklar, kurtuluşa erenler, takva sahipleri, tevbe edenler, ibadet edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar, cenneti ve kalıcı nimetleri kazananlardır.

Ayrıca bunlar, sahabeyi tezkiye eden, onların adaletli olduklarına şahitlik eden ve onları cennetle müjdeleyen bazı Kur'ân ayetleridir. Peki,

21 Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/4977. Haşr suresinin 9. ayetinin tefsiri.

sahabe düşmanları Kur'ân-ı Kerîm'e iman ediyor mu? Eğer ona iman ettiklerini iddia ediyorlarsa, o hâlde onun sahabeye yönelik medh ü sena içeren ayetlerini nasıl olur da reddediyorlar? Allah Teâlâ sahabeyi ithamlardan ve şüphelerden berî/uzak kıldıktan sonra nasıl olur da onlara hakaret etme ve batıl ithamları onlara yapıştırma cüreti sergiliyorlar?

Bu ayetlere ve diğer naslara istinaden şöyle denilebilir: Sahabenin kasten kötülenmesi, Kur'ân-ı Kerîm ayetleriyle çelişir. Sahabeyi eleştirip onları kasten kötülemek isteyenlerin amacı, çok büyüktür. Onlar, Kur'ân-ı Kerîm'le ve sahih sünnet naslarıyla çelişmenin yanı sıra aslında şunu demek isterler: "Sahabenin yoluyla gelen her şey batıldır. O hâlde Kur'ân, peygamberlik ve şeriat da batıldır. Çünkü bunlar da sahabeden *-Allah hepsinden razı olsun-* rivayet edilmiş ve onların elleri üzere tedvin edilmiştir. Oruç, namaz, nikâh, talak, had cezaları ve diğer konularla ilgili bütün farzlar ve hükümler de reddedilir, kabul edilmez."

Böylece sahabe düşmanlarının, "İslam dinini ve öğretilerini yok etmek, insanları onun taşıyıcıları ve koruyucuları *-Allah onlardan razı olsun-* hakkında şüpheye düşürmek" şeklinde somutlaşan tehlikeli amacı açığa çıkmaktadır.

Sahabenin Adaletine Şahitlik Eden, Onları Sevmeye ve Onlara Tabi olmaya Davet Eden Bazı Nebevî Hadisler:

Az önce geçen ayet-i kerimelerde sahabenin şanı ile makamına, ne kadar önemli olursa olsun hiçbir amelin denk gelmeyeceği belli olmuştur. Bu durum, *Sahîhayn*'da ve *Sünen*'de geçen şu hadiste de sabit olmuştur: *"Ashabıma sövmeyin! Canım elinde olana yemin olsun ki sizden bir kimse, Uhud dağı kadar altın infak edecek olsa bile bu infakı, onlardan birinin infak ettiği bir müdde veya onun yarısına dahi ulaşamaz."*[22]

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Ashabıma sövenleri gördüğünüzde 'Allah kötülüğünüze lanet etsin!' deyin."*[23]

22 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî, 3673, 3397; *Sahîh-i Müslim*, Kitâbu Fedâili's-Sahâbe, Bâbu Tahrîmi Sebbi's-Sahâbe, 4610.

23 Tirmizî, 3801. Ebû 'İsa, "Bu, münker bir hadistir" demiştir. Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/4986.

Abdullah b. Ömer de şöyle derdi: "Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına sövmeyin! Şüphesiz ki onlardan birinin Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile olan bir saatlik arkadaşlığı, sizden birinizin ömür boyu işlediği amellerden daha hayırlıdır."[24]

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ümmetin en hayırlı neslinin, kendi döneminde yaşayan ashabı olduğunu açıklayarak şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimin en hayırlısı benim neslimdir, ardından onlardan sonra gelenler, ardından onlardan sonra gelenlerdir."*[25]

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, ashabının *radıyallahu anhum* konumunu ortaya koydu ve onların, bu ümmet için hayır anahtarları ve şer kilitleri olduklarını, bereketleriyle ve Allah ile olan iyi bağları sebebiyle yardıma mazhar olduklarını, ihlasları ve hoş gidişatları sebebiyle hidayete erdirildiklerini belirterek şöyle buyurdu:

"İnsanların başlarından öyle bir zaman geçecek ki insanlardan bir topluluk gazveye çıkacaklar. Bunun üzerine onlara, 'Aranızda Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabından herhangi bir kimse var mı?' diye sorulacak, onlar da soranlara 'Evet!' diyecekler. Ardından onlara fetih nasip edilecektir. Ardından insanların başlarından öyle bir zaman geçecek ki insanlardan bir topluluk gazveye çıkacaktır. Bunun üzerine onlara 'Aranızda Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabına arkadaşlık eden bir kimse var mıdır?' diye sorulacak, onlar da 'Evet!' diyecekler. Ardından onlara fetih nasip edilecektir. Ardından yine insanların başlarından öyle bir zaman geçecek ki insanlardan bir topluluk gazveye çıkacaktır. Onlara 'Aranızda Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabına arkadaşlık eden kimselere arkadaşlık eden bir kimse var mıdır?' diye sorulacak, onlar da 'Evet!' diyecekler, bunun üzerine onlara fetih nasip edilecektir."[26]

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ashabına iyi davranılmasını vasiyet etti. Çünkü onlar bu ümmetin en faziletlileridir. Şöyle buyurdu: *"Asha-*

24 İbn Mâce, *Sünen*, Kitâbu'l-*Mukaddime*, Bâbu Fedâili Ehli Bedr, 158.

25 Buhârî, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî, 3650, 3651; Ebû Dâvud, *Sünen*, *'Avnu'l-Ma'bûd* şerhiyle birlikte, 4632.

26 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu Fedâili's-Sahâbe, 3649; İbn Hibbân, *Sahîhu İbni Hibbân*, 6631; Müslim, 4597.

bım konusunda beni muhafaza edin. Çünkü onlar, ümmetimin en hayırlılarıdır."[27]

İslamî toplumdaki konumlarını açıklayarak ashabına yönelik bir benzetmede bulunup şöyle buyurdu: *"Şüphesiz ki ümmetim içinde ashabımın yeri, yemeğin içindeki tuz gibidir. Yemek, ancak tuz ile düzelir."*[28]

Ömer b. Hattâb *radıyallahu anh* da Müslümanlara hutbe okuyup şöyle demiştir: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, sizin aranızda ayakta durduğum gibi bizim aramızda ayakta durdu ve *'Ashabım konusunda, ardından onlardan sonra gelenler, ardından onlardan sonra gelenler hakkında beni muhafaza edin. Sonra, yalan yaygınlık kazanır, öyle ki bir kimse şahitlik etmeye davet edilmeden şahitlik eder ve yemin etmeye davet edilmeden yemin eder.'* buyurdu."[29]

Böylece Ömer *radıyallahu anh*'ın katında sahabenin büyük bir konumu vardı; onları takdim ederdi, onlara ikram ederdi ve onları gözetirdi. Rivayet edildiği üzere bir bedevî, ensarı hicvetti. Bunun üzerine Ömer *radıyallahu anh*'ın yanına getirildi. Ömer de ensara, "Şayet onun, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile -hakkında ne dediğini bilmediğim- bir sahabeliği olmasaydı, mutlaka sizin hakkınızı ondan alırdım" dedi.[30] İşte Ömer, muhaliflere karşı sert olmasıyla birlikte bu tür bir konuda bu bedeviyi cezalandırmayı bırakın, onu azarlamadı bile. Çünkü o, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sahabîlik yapmıştı. Bu durum ise sahabenin, müminlerin kalplerinde sahip oldukları konumu ve makamı pekiştirmektedir.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, özellikle de ihtilaf ve fitne zamanlarında pak sünnetine tutunulmasını vurgulardı ve ondan başka bir yere sapmaktan sakındırırdı. raşid halifelerin gerçekleştirdikleri veya onayladıkları uygulamaların, hidayete ve kurtuluşa sevk eden sünnetinin devamı/uzantısı olduğunu söylerdi. Irbâd b. Sâriye *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Bir gün Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bize, dokunaklı bir vaaz verdi.

27 Şihâb, *Müsnedu'ş-Şihâb*, Fedâilu's-Sahâbe, 473.
28 Önceki kaynak, 838.
29 İbn Mâce, *Sünen*, Kitâbu'l-Ahkâm, Bâbu Kerâhiyyeti'ş-Şehâdeti limen lem Yusteşhed, 2354; İbn Hanbel, *Müsned,* Müsnedu'l-'Aşereti'l-Mubeşşerine bi'l-Cenneti, 172.
30 Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika*, s. 319.

Onun tesiriyle kalpler ürperdi ve gözler yaşardı. Ona, "Ey Allah'ın Rasûlü! Sanki bu vaaz, veda eden birinin vaazına benziyor; bize tavsiyede bulun" dedik. O da şöyle buyurdu:

"Size Allah'tan korkmanızı, başınıza Habeşî bir köle de başkan tayin edilse işitip itaat etmenizi tavsiye ederim. İçinizden yaşayacak olanlar, birçok ihtilaf görecektir. O zaman benim sünnetimden ve hidayete erdirilmiş râşid halifelerin sünnetinden ayrılmayın ve azı dişlerinizle ona tutunun. Ortaya çıkacak bid'atlerden de kaçının; çünkü her bid'at sapıklıktır."[31]

İleride gelecek olan bölümlerde belli olacağı üzere raşid halifeler *radıyallahu anhum*, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hidayet yolunu izliyorlardı, onu değiştirmiyor ve başkasıyla tebdil etmiyorlardı, onların yaptıkları her şey yüce Allah'ın kitabından ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinden ilham alınarak yapılıyordu. Böylece onlara tabi olmak sünnet, onlara muhalefet etmek bidat, onlara isyan etmek/onlarla savaşmak ise sapıklık oldu. Müminlerin arasında onlardan daha yumuşak huylu ve işleri daha az zorlaştıran bir kimse yoktur.[32] Çünkü onlar, hoşgörülü haniflik yolunu izliyorlardı ve içlerinde "sevgi, hayır ve vefa" duygularından başka bir şey yoktu:

"Onları ancak mümin sever. Sadece münafık kimse onlara buğz eder. Onları seveni Allah sever, onlara buğzedene Allah buğzeder."[33]

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar için dua edip şöyle derdi: *"Allah'ım! Ahiret hayatından başka bir hayat yoktur. O hâlde Ensar'a ve Muhacirlere ikramda bulun."*[34]

Şu buyruğunda olduğu gibi onları cennete girmekle ve ateşten kurtulmakla müjdelerdi: *"Ateş, beni gören veya beni göreni gören bir Müslümana dokunmaz."*[35]

31 İbn Mâce, *Sünen*, Kitâbu'l-*Mukaddime*, Bâbu Sunneti'l-Hulefâi'r-Râşidîne'l-Mehdiyyîn, 42; Tirmizî, *Sünen*, Kitâbu'l-'İlm, Bâbu mâ Câe fi'l-Ahzi bi's-Sunneti ve İctinâbi'l-Bide', 2600; Ebû Dâvud, *Sünen*, Kitâbu's-Sunne, 3991.

32 Dârimî, *Müsnedu'd-Dârimî*, Kitâbu'l-*Mukaddime*, Bâbu Kerâhiyyeti'l-Futye, 136.

33 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/540, 541.

34 Tirmizî, *Sünen*, *'Âridatu'l-Ahvezî* şerhiyle birlikte, 13/242.

35 Önceki kaynak. Hadis hasen-gariptir.

Şu hadis de buna örnektir: *"Ağaç altında biat eden hiç kimse cehenneme girmeyecektir."*[36]

O hâlde Allah, sahabeyi Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in arkadaşlığı için seçmiş, ona yakın olmakla onları şereflendirmiş, onun kızlarını onlarla ve onların akrabalarını onun akrabalarıyla evlendirmiştir. Şöyle buyurdu:

"Şüphesiz ki Allah, beni seçti ve benim için de bazı arkadaşlar/ashab seçti. Onlardan da hısımlar, yardımcılar ve vezirler kıldı. O hâlde Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti, onlara hakaret edenlerin üzerine olsun. Kıyamet gününde Allah onların ne bir farzını ne de bir nafilesini kabul eder."[37]

Onlar ümmetin komutanları, dünya ve ahiretteki nurudur. Şöyle buyurdu: *"Ashabımdan hiç kimse yoktur ki bir yerde ölsün de kıyamet günü o yer halkının komutanı ve nuru olarak diriltilmesin."*[38]

Allah Teâlâ da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, muhacirlerin, ensarın ve onlara güzelce uyanların tevbesini şu ayette kabul etmiştir: **"Şu bir gerçek ki Allah, Peygamber'in ve o sıkıntılı zamanda bile ona bağlılıklarını koruyan muhacirlerin ve ensarın tövbelerini kabul etti."** (Tevbe, 117)[39]

Bu ayet, Tebûk gazvesinden sonra nazil olmuştur. Tebûk gazvesi ise onun son gazvesidir. Bu durum, söz konusu tevbenin bütün sahabeyi kapsadığını gösterir. Onların Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte zikredilmeleri sebebiyle de bu tevbe, onları elçisiyle birlikte zikreden ve onlardan hiçbir kimseyi istisna etmeyen yüce Allah'ın katındaki konumlarını gösteren büyük bir tevbe sayılır. Bu yüzden onun ashabı arasında fark gözeten veya onlardan birini itham eden her iddia, onun ashabı hakkında reddedilen bir iddiadır. Zira bu tür iddia, sapıklık, zındıklık ve nifak ehlinin alametidir. Çünkü sahabenin Allah, O'nun elçisi ve "sahabe sevgisiyle ve onlara

36 Önceki kaynak.

37 Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 2/11; İbnu'l-Ca'd, *Müsnedu İbni'l-Ca'd*, 2095; İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 579.

38 Tirmizî, *Sünen*, Kitâbu'l-Menâkıbi 'an Resulilleh, el-Bâbu fîmen Sebbe Eshâbi'n-Nebî, 3800.

39 Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/2426.

hizmetle yüce Allah'a yakınlaşan" müminlerin katındaki yeri büyüktür. Rivayet edildiği üzere Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Cerîr b. Abdullah el-Becelî, benimle birlikte bir yolculuktayken bana hizmet ediyordu. Cerîr şöyle dedi: 'Ben, ensarın Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* için öyle güzel şeyler yaptıklarını gördüm ki onlardan birini gördüğümde mutlaka ona hizmet ederim.'"[40]

Abdullah b. Abbâs *radıyallahu anhuma* da Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî *radıyallahu anh*'a bundan daha fazlasını yapmıştır. Ebû Eyyûb, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hicret ettiği sırada mescidini ve odalarını bina edip de oraya taşınana dek yanında konakladığı sahabîdir. Bu yüzden Ebû Eyyûb, onun bu komşuluğundan edepler ve ilimler öğrenmiş, Müslümanların kalplerinde yüce bir konum elde etmişti.

Bu anlamda Ali *radıyallahu anh*, halifeliği sırasında Basra emîri olan İbn Abbâs'ı ziyaret etmiş, İbn Abbâs da ona üstün ikramlarda bulunmuş ve ona "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* için evinden çıktığın gibi senin için evimden çıkmak istiyorum" demiştir. İbn Abbâs, ailesinin evden çıkmasını emretmiş, onlar da evden çıkmışlar. Ebû Eyyûb'a da her şeyi vermiş ve kapıyı onun üzerine kilitlemiştir.[41]

Bu olay, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminden itibaren bu çağımıza ve kıyamet saatine dek sahabenin müminlerin kalplerinde sahip oldukları/olacakları yüce konumu açıklığa kavuşturmaktadır. Onları sevmek ve onlara tabi olmak, imanın ve İslam ümmetinin birliği için çabalamanın alametidir. Onlara buğzetmek ve düşmanlık beslemek ise "nifak ve ümmetin birliğinin etkenlerini, ümmetin gelişimini, gücünü ve öğretilerini yok etme çabasının" alametidir.

40 İbnu'l-Ca'd, *Müsnedu İbni'l-Ca'd*, 1/607.

41 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1606; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 2/85.

İkinci Konu

SAHABENİN KONUMU

Sahabe *radıyallahu anhum* Arasında Meydana Gelen Uzlaşmazlıklarla İlgili Konuşmamak:

Şüphesiz ki ehl-i sünnet ve'l-cemaat, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı arasında zaman zaman meydana gelen uzlaşmazlıklarla ilgili konuşmama görüşünü savunur. Buna göre tarihçilerin çoğunun sahabe düşmanlarından aktardıkları rivayetlerle oluşturdukları haberlerden yüz çevrilir. Zira sahabe düşmanları, Osman ve Ali *radıyallahu anhuma* döneminden itibaren sahabenin dili üzere yazılmış sahte kitapları/mektupları yazarlardı. Nitekim bu durum, bu konunun ilgili yerlerinde açığa çıkacaktır.

Sahabe düşmanlarının halefleri, atalarının başlattıkları "haberler uydurma ve ithamlar yapıştırma" yolunu sürdürdüler. Öyle ki Allah'ın merhamet ettikleri dışında insanların ellerinde, sahabe-i kirama *radıyallahu anhum* atılan iftira ve bühtan rivayetlerinden arındırılmış tek bir tarih kitabı bile kalmamıştır. İyi niyetli yazarlar bile kötü amaçlı kimselerin kurdukları ve "tarih, edebiyat vs." alanlarıyla ilgili kitapların geneline yaydıkları tuzaklara düşerler.

Bu yüzden bu ümmetin selefi, sahabenin *radıyallahu anhum* arasında meydana gelen uzlaşmazlıklardan bahsedilmemesini tavsiye etmiştir. Zira biz, bunlardan sorguya çekilmeyeceğiz. Ancak eğer bir bidatçi veya zındık ortaya çıkar da onları haksız yere karalarsa, mutlaka onları savunmamız ve faziletlerini ortaya koymamız, onun delilini çürüten durumları ilim ve adaletle zikretmemiz gerekir. Bunlar, müminlerin kalplerinde var olan akidenin ve onun taşıyıcılarının konumunun selametinin korunması, "Halife Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinin sahabe arasında meydana gelen ihtilaftan kaynaklanmadığının, bilakis bunun Sebe'iyye'nin, çetelerin ve ümmetin düşmanlarının kurdukları tuzaklar sonucunda gerçekleştiğinin" anlaşılması, bazı sahabenin arasında meydana gelen ihtilafın Cemel gününde birkaç saati aşmadığının ve Sıffîn'de iki veya üç günden fazla sürmediğinin bilinmesi amacıyla yapılmalıdır. Bunun dışındaki ihtilaflar ise

delilde yaşanan ihtilaflar ve tevilde yaşanan uzlaşmazlıklardan ibarettir. Her kim bu olaylardan, "bu ümmetin medeniyetinin kurucuları ve akidesinin koruyucuları"nın gidişatı/seyri ile ilgili yıkıcı bir balyoz elde etmek isterse, o zaman mutlaka onun azgınlığının defedilmesi, sahtekârlığının ortaya çıkarılması ve perdesinin yırtılması gerekir. Genellikle bu girişim, sayılarının çokluğu ve ihtilaflarının fazlalığı sebebiyle fırkaları sayılamayan "sahabe düşmanları" tarafından gerçekleştirilir. Bu fırkaları, ne bir akide bir araya getirir ne de bir cemaat kapsar. Bilakis onlar, birbirlerine lanet okuyan zındıklardır. Onları, yalnızca tahtlarını yıkan ve bozuk inançlarını çürüten sahabeye yönelik düşmanlıkları birleştirir.

Onlar, bazı bireyleri arasında meydana gelen ihtilaflar sebebiyle sahabeyi bağışlamazlar. Kısa süreli bu ihtilaflı konulardan birinde adaletli, hilm sahibi ve şerefli bir fatih olan halife öldürüldü. Bununla birlikte sahabeden hiç kimse, ona muhalefet eden kişinin dinine veya ırzına dil uzatmamıştır. Bilakis akide onları bir araya getiriyordu ve kalpleri de kardeşlerine hüsn-ü zanla dopdoluydu. İhtilafa düştükleri konularda ise birbirleri için mazeret ararlardı.

Sahabe düşmanları, söz konusu ihtilafı yaymak, büyütmek ve abartmak için çabalamakla yetinmezler, bilakis bundan kendilerine, kendisiyle kulluk ettikleri bir akide ve din edinirler, onun için bayramlar ve toplantılar düzenlerler, bu toplantılarında "liderlerinin dokuduğu, şeytanlarının uydurduğu, kinlerinin beslediği, nesillerin emdiği" efsaneleri ve hurafeleri okurlar; ama okudukları karşısında durup da zihinlerinin kendisiyle doldurulduğu, kulaklarını tıkayıp da onları Kur'ân ve iman sesini dinlemekten alıkoyduğu, öğrendikleri sapkınlık ve bühtan sebebiyle kalplerini kör ettiği kör taklitçilikten kurtularak tefekkürde bulunmazlar. Bu yüzden onlar, hakkı ne kavrarlar ne de duyarlar. Sapkınlıkları ve sahabeye karşı azgınlıkları içinde bocalarlar.

Böylece laikler ve oryantalistler de bunu kaparlar ve "Müslüman ümmeti ve nesillerini şanlı geçmişinden koparmak" amacıyla bütün araçlarıyla bunu yaymaya ve derinleştirmeye çalışırlar.

Onlar, Batı medeniyetini överken onun kusurlarını örter ve onun kurucularının nefislerinde yaşanan köklü ihtilaflar hakkında susarken Ce-

mel gününü, İslam tarihini onunla lekelemek amacıyla revaçta tutarlar. Ama Avrupa topraklarında ve sularında İngilizler ile Fransızların arasında meydana gelen yüzyıl savaşlarından, haçlıların "grupsal kinler ve dinî ihtilaflar"ın yanı sıra "siyasal ve ekonomik nüfuz bölgelerine yönelik tamahkârlıkları, açgözlülükleri ve bu uğurdaki çatışmaları" sebebiyle birbirlerini yok ettikleri I. ve II. Dünya Savaşlarından bahsetmezler.

Bu yüzden kimi sahabenin arasında meydana gelen birtakım olaylardan söz edecek olan kimsenin, olayların akışını Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in kurallarına göre açıklaması gerekir ki bidatçi veya vahil bir kimse bu olaylara tutunmasın veya Müslümanların ne bir ilme ne de bir bilgiye sahip olan avamından bazı kimselerin anlayışına zarar vermesin. Bu alanı araştıran kimsenin, sahabenin üzerinde bulunduğu "saflık, insaf, birbirlerini çokça tazim etme" gibi nitelikleri düşünmesi ve ortaya koyması, onlarla ilgili olarak **"Onların gönüllerini düşmanlık duygularından temizledik; artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacaklar."** (Hicr, 47) ayetini hatırlaması gerekir.

Bunu, cahil veya bidatçi veya düşman bir kimsenin sahabeden birinin değerini düşürmeye devam etmemesi için yapmalıdır. Kimi sahabenin arasında oluşan ihtilaf, kardeşlerin ve ahbapların arasında meydana gelen ihtilaflar gibidir. Bu olaylar ancak bu şekilde açıklanır. Onları bundan başka bir şekilde yorumlayan kimse ise asıl emaneti/güvenilirliği konusunda itham edilmesi gereken ve akidesi hakkında şüphe edilen kimsedir.

Rivayet edildiği üzere sahabeden iki şahıs arasında bir ihtilaf meydana geldi. Bunun üzerine başka bir şahıs, onlardan birinin yanında diğerinden bahsetmek isteyince sahabî, "Dur! Aramızda meydana gelen ihtilaf, dinimize kadar varmamıştır" dedi.[42]

Aynı şekilde günün birinde sahabe-i kiramdan *radıyallahu anhuma* iki şahsın arasında tartışa meydana geldi. Ertesi gün ise insanlar, ikisinin birbirlerinin ellerinden tutup sohbet ettiklerini gördü.[43]

O hâlde bidatçilerin kendilerine nispet ettikleri bütün ithamlardan, uydurmacıların onlara attıkları iftiralardan, iftiracı Sebe'iyye'nin ve laiklerin

42 Heytemî, *Tethîru'l-Cinân*, s. 58.
43 Heytemî, *Tethîru'l-Cinân*, s. 58.

kendisi sebebiyle onların değerini düşürdüğü durumlardan sahabenin nasıl tertemiz/beri olduklarını öğrenmek için bunun üzerinde iyice düşün.

Sahabeyi yüce Allah'ın onları övdüğü gibi övmeyen kimsenin insafı yoktur, aksine o, Kur'ân ve sünnete muhaliftir. Bu konularda insaf sahibi olmak, yalnızca Ehl-i Sünnet'te bulunur. Çünkü onlar, insanların eşyalarını/haklarını eksiltmezler ve hesap gününden korkarlar. İbnu'l-Vezîr, Ehl-i Sünnet'in insafını ve güvenilirliğini belirteerk şöyle demiştir: "*Sahîhayn*'da sahabeye söven ve Rafızîlikte aşırı giden nice râfızî ravi vardır… Onlar da bunu bilirler, onun mezhebini ravilerle ilgili kitaplarında zikrederler ve onun sika, hüccet ve hadiste güvenilir olduğunu açıkça ifade ederler. Düşmana karşı adaletli olmak, insafın en büyük alametlerindendir."[44]

Sahabe düşmanlarının güvenilirlik ve şahitlik durumlarını niteleyerek de şöyle demiştir: "Zındıklara gelince; onların -iyi yönleri divanları dolduran ve iyiliklerinin yazımı yazarları bıktıran- İslam imamlarından birini zikrettiklerinde, onun adına yalnızca sahih bir şekilde nakledilmeyen kötülükleri, eksiklikleri, iftira edilen hayâsızlıkları ve ayıpları zikrettiklerini görürsünüz. Büyükleri kötüleyen bu sefillerin durumu hayret verici değildir. Allah şu sözü söyleyeni başarılı kılsın:

"Eğer bana yönelik kınama eksik bir kimseden sana geldiyse,

Bil ki o kınama, benim (üstün/faziletli) olduğumun şahitliğidir."[45]

Asıl hayret verici olan, en alçak insanın ve en iyi hâli "meçhul/tanınmayan" biri olması olan şahsın, Allah'ın Kitabı ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinin delaletiyle insanların en hayırlısı olan ve en kötü durumu "kendisini cerh eden rezillerden öncelikli ve kabul gören biri olması" olan kimseyi kınaması konusunda doğru söylediğini aklına getiren/düşünen kimsenin aptallığıdır.[46]

Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ'nın Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından razı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bu açıklama da sahabeyi öven Kur'ân ayetlerinin sunuluşu sırasında daha önce geçtiği gibi birçok ayette tekrar edilmiştir ki bu ayetler aracılığıyla, Kur'ân'ı inkâr eden ve

44 İbnu'l-Vezîr, *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım*, 2/401.

45 Beyit, Mütenebbi'ye aittir. Parantez içi ifade, şiirin aslında "kâmil" olarak geçmektedir.

46 İbnu'l-Vezîr, *el-'Avâsım ve'l-Kavâsım*, 2/401.

onun ayetlerine küfreden kimsenin iftira yoluyla ortaya attığı şüphelerin yalanlandığı ve reddedildiği bilinir. Zira Kur'ân'a iman, onun içeriğine iman etmeyi gerektirir.

Allah Teâlâ'nın, kendisinden razı olduğu kimsenin küfür üzere ölmesi mümkün değildir. Çünkü insanın İslam üzere ölmesine itibar edilir. Dolayısıyla Allah Teâlâ, ancak İslam üzere öleceğini bildiği kimseden razı olabilir. O hâlde bunun ardından "peygamberlerden sonra insanların en yüceleri/şereflileri olan" Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabını kötüleyen kimselerin yerinin, Kur'ân'ı inkâr eden ve içindekileri yalanlayan kimselerle birlikte olması dışında nerede olduğu bilinebilir?

Sahabe düşmanlarının, kendilerini Kur'ân-ı Kerîm'e muhalefet etmeye ve sahabeyle ilgili aktarılan sahih hadis naslarını yalanlamaya sevk eden -ki bu yüzden onların görüşlerinin hiçbir şer'î değeri veya ilmî hakikati kalmamıştır- inançları ile; Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in "Sahabe arasında meydana gelen uzlaşmazlıklardan bahsetmemek, bu konuda onlardan nakledilen rivayetlerin çoğunun yalan ve iftira olması, sahabenin içtihatları karşılığında ecir ve sevap alan müçtehidler olmaları, onların bu ümmetin en faziletli nesli olmaları" gibi düsturlarının/esaslarının, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına karşı göğüslerinin saf, kalplerinin ve dillerinin selamette olmasının arasında fark vardır. Nitekim Allah Teâlâ onları[47] **"Bunların ardından gelenler de 'Ey Rabbimiz' derler, 'Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz Sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.'"** (Haşr, 10) şeklinde nitelemiştir. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* de *"Ashabıma sövmeyin"* buyurmuştur.[48]

Ehl-i Sünnet'in esaslarına göre Allah Teâlâ, Bedir'e katılanları, onlardan sonra gelenlere üstün tutmuştur, ağaç altında biat edenlerden hiç kimse de -sahih hadiste daha önce geçtiği gibi- cehenneme girmeyecektir. Ehl-i Sünnet, Ehl-i Beyt'i sever ve onları dost edinir, onların hakkında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vasiyetini muhafaza eder. Nebî *sallal-*

47 Ehl-i Sünnet'i… (Çev.).

48 Hadis metninin tamamı ve tahrici daha öne geçti.

lahu aleyhi ve sellem'in hanımları olan müminlerin tertemiz annelerini *-Allah onlardan razı olsun-* dost edinir, muhacirlerden ve ensardan oluşan sahabeye ve onlara güzelce uyanlara *-Allah hepsinden razı olsun-* buğzeden kimselerden beri olurlar, hidayete ileten ve hidayete iletilmiş olan raşid halifelerin sünnetine tabi olurlar ve bütün ümmete nasihat etmeyi din edinirler.[49]

Onlara göre müminlerin emîri Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*, bazı taraftarları kendisine isyan edip kendisiyle savaşınca onları öldürdü.[50] Taraftarlarından başkaları da onun hakkında aşırı gidince onları ateşle yaktı.[51]

Ali, kendisini Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'dan üstün tutan kimselere iftira cezası vurulmasını emretmiştir.[52]

Rivayet edildiği üzere 'Alkame b. Kays şöyle demiştir: Ali *radıyallahu anh* bize hutbe irad edip şöyle dedi: "Bir topluluğun beni Ebû Bekir'den ve Ömer'den üstün tuttuğu haberi bana ulaştı. Şayet bu konuda daha önce açıklama yapmış olsaydım, mutlaka bunun için ceza verirdim. Ancak açıklama yapmadan önce cezalandırmaktan hoşlanmam. Her kim böyle bir şey söylerse, iftira atmış olur ve ona iftiracı cezası uygulanır. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra insanların en hayırlısı Ebû Bekir'dir, sonra da Ömer'dir *radıyallahu anhuma*."[53]

Ömer b. Hattâb *radıyallahu anh* da şöyle demiştir: "Ebû Bekir, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra insanların en hayırlısıdır… Her kim bundan başka bir söz söylerse ona iftiracı cezasını uygularız."[54]

Ömer ve Ali *radıyallahu anhuma*, Ali'yi Ebû Bekir ve Ömer'e veya Ömer'i Ebû Bekir'e üstün gören kimselere celde cezası vurduklarına göre -ki bununla birlikte salt üstün görme, bir sövme ve ayıplama değildir-, o zaman onların katında sahabeye sövme cezasının bundan çok daha büyük olduğu anlaşılmıştır. Müslümanlığı salih/düzgün olan Acemler,[55] sahabe *radıyallahu*

49 İbn Teymiyye, *Fetâva*, 3/152, 415.
50 İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/155 ve sonrası.
51 Önceki kaynak, 4/186; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 1/23, 29.
52 İbn Teymiyye, *Fetâva*, 3/279; İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 589.
53 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 589; Ahmed, *Müsned,* 1051. Arnaût, "İsnadı güçlüdür" demiştir.
54 Önceki kaynak. "İsnadı sahihtir" demiştir.
55 Acemler, Arap olmayanlardır. (Çev.).

anhum'u severler ve onlara benzemeye çalışırlar. Nitekim bir eserde şöyle geçmektedir: "Acemlerinizin en hayırlısı, Araplarınıza benzeyenlerdir. Araplarınızın en kötüleri de Acemlerinize benzeyenlerdir."[56]

Bu yüzden Araplara benzeyen Acem'in, Acemlerin en hayırlılarından olduğunu, Acem kavmine hitap etmeyi Araplardan daha iyi bildiğini görürsün. Nitekim Acemlere benzeyen Arap kimse de -ki o, Arapların en düşük seviyelisidir- Araplara hitap etmeyi Acemî kimseden daha iyi bilir.[57]

Ehl-i Sünnet, sahabenin adil oldukları,[58] hakka isabetleri veya hakka yakınlıkları ölçüsünce ecir aldıkları, -hakikatleri ispat ederek, şüpheleri reddederek ve dürülmüş/örtülmüş faziletleri yayarak sahabeyi savunmak amacıyla olması dışında- aralarında meydana gelen uzlaşmazlıklarla ilgili konuşmamanın en üstün tutum olduğu üzerinde ittifak etmiştir.

Bu konudaki sözlerinden biri de şudur: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabıyla ilgili güzel sözler söyleyen kimse, nifaktan beri olmuştur."[59] Yani onlarla ilgili güzel sözler söyleyen, bu sözlerinden sonra onların "Kitaba ve sünnete tutunmak, Rasûl *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tabi olmak" gibi üzerinde bulunduğu yola uygun olarak amel işleyen kimse demektir.

Sahabenin Saygınlığı ve Sevgisi

Şüphesiz ki İslam ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* için mallarını ve kanlarını feda eden ve Allah yolunda hakkıyla cihat eden kimseler, yüceltilmeyi, takdiri, muhabbeti ve tabi olunmayı hak ederler.

Müminlerin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminden itibaren izledikleri yol da budur. Zira sahabe, bu ümmetin en alimleri, en fakihleri ve en dindarıdır. İmam Şafiî şöyle demiştir: "Sahabe her ilimde, fıkıhta, dinde ve hidayette, ilmin ve hidayetin kendisiyle elde edildiği her sebepte/araçta bizden üstündür. Onların görüşü, bizim için, kendi görüşümüzden daha hayırlıdır."

56 Önceki kaynak.
57 Önceki kaynak.
58 Bkz. İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâva*, 35/50.
59 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/389.

İmam Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Bize göre sünnetin esasları, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının üzerinde bulundukları yola tutunmaktır."

Abdullah b. Mes'ûd *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Ey insanlar! Kim bir sünnete tabi olacaksa, ölen kimselerin sünnetine uysun. Çünkü hayatta olan kimsenin fitneye düşmeyeceğinden emin olunmaz. Onlar ise Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabıdır. Onlar, bu ümmetin en hayırlıları, en iyi kalplileri, en derin bilgilileri ve en az zorlamada bulunanlarıdır. Onlar, Allah'ın, Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e arkadaş olmaları ve dinini ikame etmeleri için seçtiği topluluktur. O hâlde onların faziletlerini tanıyın, eserlerine uyun ve gücünüz nispetince onların ahlaklarına ve dinlerine/dinî yaşantılarına tutunun. Zira onlar, dosdoğru bir hidayet üzerindelerdi."

Huzeyfe b. Yemân *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Ey kariler topluluğu! Dosdoğru olun ve sizden öncekilerin yolunu izleyin. Vallahi eğer dosdoğru olursanız, çok açık/uzak bir mesafeyle öne geçmiş olursunuz. Eğer sağa ve sola dönerseniz, çok uzak bir sapıklıkla sapmış olursunuz."[60]

"De ki: Hamdolsun Allah'a, selâm olsun seçkin kıldığı kullarına" (Neml, 59) ayetiyle ilgili olarak seleften bir grup şöyle demiştir: "Onun seçtiği kullar, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabıdır."[61] Onların, Allah Teâlâ'nın, kendisiyle ilgili olarak **"Ardından seçtiğimiz kullarımızı kitaba varis kıldık."** (Fâtır, 32) buyurduğu bu ümmetin seçkin kimselerinin en üstünleri oldukları konusunda hiçbir şüphe yoktur.

Allah Teâlâ'nın **"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz."** (Âl-i 'İmrân, 110) buyurarak insanların en hayırlıları olduklarına şahitlik etmeleri sahabeye övünç olarak yeter. Aynı şekilde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* *"En hayırlı nesil, benim neslimdir..."* buyurarak onların lehine şahitlik etmiştir. Yüce Allah'ın, Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e arkadaşlık ve yardım etmeleri için kendilerinden razı olduğu topluluğun makamından daha büyük bir makam yoktur. Çünkü onlar kâfirlere karşı şiddetli olanlardır. Onlar, öne geçen ilklerdir. Bunun üzerinde düşünen

60 Bkz. İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/80-81, *Fetâva*, 4/155.
61 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 2/34.

kimse, sahabenin düşmanlarının onların aleyhine uydurduğu ve onların kendilerinden beri oldukları çirkin şeylerden kurtulur. O hâlde -Allah korusun-, onlarla ilgili en düşük eksiklik şaibelerinden bir şaibenin varlığına inanmaktan sakınılmalıdır. Allah en mükemmel Peygamberi için, peygamberlerin dışında geriye kalan ümmetlerin en mükemmelinden başkasını seçmez.

Sahabe düşmanlarının onlara nispet ettikleri her itham, onların aleyhine söylenmiş bir yalandır. Aynı şekilde onlar, bununla ilgili ravileri bilinen veya adaletli olan isnatlarla bir şey nakletmemişlerdir. Bilakis naklettikleri şeyler, iftiracılıklarından, ahmaklıklarından, cehaletlerinden ve yüce Allah'a karşı iftira atmalarından kaynaklanan uydurma rivayetlerdir.

Bu yüzden Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının değerini, ancak imanı bozuk ve anlayışı sağlıksız olan, heva ve asabiyete meyilli olan bir kimse eksiltebilir.

Şüphesiz ki Ebû Bekir'i, Ömer'i ve Osman'ı en çok tazim edenler arasında Ali ve onun ehl-i beyti de vardır. Bu durum Ali *radıyallahu anh*'dan mütevâtir bir şekilde nakledilmiştir.[62]

Sahabe düşmanları, nebilerden ve rasullerden sonra yeryüzü halkının; öncekilerin ve sonrakilerin en hayırlılarına, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmete yöneldiler ve onları en kötü insanlar saydılar, onlara büyük iftiralar attılar, iyiliklerini kötülük saydılar ve İslam'a intisap edip de sahabeye düşmanlık besleyen heva ve bidat sahiplerinin en kötüleri olma seviyesine vardılar. Allah bunu bilmektedir, bilen olarak Allah yeter.

Bidat ve sapıklık sahibi olmakla birlikte İslam'a müntesip olan bütün gruplarda, sahabeye düşmanlık besleyenden daha kötü, daha cahil, daha yalancı, daha zalim, küfre, fasıklığa ve isyana daha yakın, iman hakikatlerinden daha uzak bir kimse yoktur. Onlar, "bu kimselerin Allah'ın seçkin kulları oldukları"nı iddia ettiler.[63] Bu, aldatmada/karıştırmada ve şüpheye düşürmede yapılan bir ziyadedir/fazlalıktır. Böylece yaptıkları/söyledikleri şeylerle bu kimseler, her fitnenin ve kötülüğün temeli oldular.

62 Bkz. Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika*, s. 14.
63 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 5/160.

Onlar, Yahudilerin İsa b. Meryem *aleyhisselam*'ı öldürdüklerini iddia ederek övünmeleri gibi Osman'ı öldürmeleriyle de övünmektedirler. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"'Allah elçisi Meryem oğlu Îsâ Mesîh'i öldürdük' demeleri yüzünden... Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler;** (başkası ona benzer kılındığı için) **şüphe içine düşürüldüler. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bu konuda tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmemişlerdir."** (Nisâ, 157)

Bu yüzden yaratılanların en kötüleri, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına karşı en cüretli olanlarıdır. Onların en hayırlıları da kalplerine sahabe *radıyallahu anhum* sevgisi ilka edilenlerdir.[64]

İbn Ömer *radıyallahu anhuma* yolundan, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *"Ashabıma sövenleri gördüğünüzde 'Allah kötülüğünüze lanet etsin!' deyin"* buyurduğu rivayet edilmiştir.[65]

Sa'd b. Ebî Vakkâs *radıyallahu anh* da şöyle demiştir: "İnsanlar, üç menziledir. İki menzile geçip gitti, geriye bir menzile kaldı. Sizin üzerinde bulunabileceğiniz en iyi menzile, geriye kalan bu menzilede yer almaktır." Sonra da **"(Bu gelirler) Allah'ın lutuf ve rızâsının peşine düşerek Allah'a ve Rasûlüne yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan yoksul muhacirlerin hakkıdır"** (Haşr, 8) ayetini okuyup şöyle demiştir: "Bunlar muhacirlerdir ve gelip geçmiş olan bir menziledir." Sonra da **"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır."** (Haşr, 9) ayetini okuyup "Bunlar ensardır. Bu da gelip geçmiş bir menziledir" demiştir. Ardından **"Bunların ardından gelenler de 'Ey Rabbimiz' derler, 'Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırak-**

64 Bkz. Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika*, s. 12.

65 Tirmizî, Kitâbu'l-Menâkıb, Bâbu fîmen Sebbe Eshâbi'n-Nebî, 3801; Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/4986. Bu hadisin münker olduğu söylenmiştir.

ma. Rabbimiz! Kuşkusuz Sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.'" (Haşr, 10) ayetini okuyup şöyle demiştir: "İki menzile gelip geçmiştir, geriye ise sadece bu menzile kalmıştır. Sizin üzerinde bulunabileceğiniz en iyi menzile, geriye kalan bu menzilede yer almanız, onlar için bağışlanma dilemenizdir."

Bu ayetler, muhacirlere ve ensara övgü içermektedir. Onlardan sonra gelenler ise onlar için bağışlanma dilerler ve Allah Teâlâ'dan, kalplerinde onlara karşı bir kin var etmemesini isterler.

Sahabenin konumlarını reddeden ve inançlarına muhalefet eden sahabe düşmanlarının bu üç sınıfın dışında kaldığı konusunda hiçbir şüphe yoktur. Çünkü onlar, öne geçen ilkler için bağışlanma dilemezler ve kalplerinde onlara karşı kin vardır. Söz konusu iki ayette; sahabeye ve sahabeyi dost edinen,[66] onlar için Allah'tan bağışlanma dileyip dua eden Ehl-i Sünnet'e yönelik övgü, sahabe düşmanlarının -Allah Teâlâ'nın, Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ve sahabe-i kiram *radıyallahu anhum*'dan sonra gelen kullarının hâlini kendisiyle nitelediği- bu menzilenin dışına çıkarılması yer almaktadır.

Böylece müminlerin üç sınıf/menzile olduğu açıklığa kavuşmuş olur. Onlar, "muhacirler, ensar ve onlardan sonra gelip de onları seven ve yollarını izleyen müminler"dir.[67] Siyeri ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in günlerini bilen bir kimse, Allah'ın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yardımcıları olan sahabeyi sevmekten kendini alamaz, münafık kimse ise onlara buğzetmekten geri duramaz. Halbuki Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun."** (Saf, 14)

Allah'a ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yardım eden kimselere -ki onlar sahabedir- buğzetmek bir münafıklıktır. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminde yaşayan münafıkları durumu da böyleydi. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* *"İmanın alameti, ensarın sevgisidir. Nifakın alameti ise ensara buğzedilmesidir"* buyurdu.[68]

66 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 2/18-19.

67 Bkz. Haşr, 8-10; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 2/18; Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika*, s. 375.

68 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Îmân, Bâbu 'Alâmeti'l-Îmâni Hubbu'l-Ensâr, 17.

Özellikle de Evs ve Hazrec'ten yurda yerleşen ve iman etmiş olan, kanlarını, mallarını ve her şeylerini Allah ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yardım uğruna feda eden kimselere karşı durum öyledir. Şöyle denilirdi: "Hâşim oğullarına buğzetmek münafıklıktır. Ebû Bekir'e ve Ömer'e buğzetmek münafıklıktır. Ebû Bekir hakkında şüphe eden kimse, sünnet hakkında şüphe eden kimse gibidir."[69]

O hâlde sahabe *radıyallahu anhum* hakkında şüphe eden ve onlara buğzeden kimse, münafıktır. Onlara söven kimseler ise onlara karşı olan buğzunu artırmış olur. Dolayısıyla onun, Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen bir münafık olması icap eder.[70]

İbn Abbâs *radıyallahu anhuma* şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, ileride savaşacaklarını bildiği hâlde Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı için bağışlanma dilemeyi emretmiştir."[71] O hâlde sahabe sevgisi ve onlara dua edilmesi, müminlerin sıfatlarından ve onların doğruluklarının alametlerindendir. Müminlerin tertemiz annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'ya, bazı kimselerin Allah Rasûlünün ashabına, hatta Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'ya hakaret ettikleri söylendiğinde 'Âişe şöyle demiştir: "Buna niye şaşırıyorsunuz? Onların amelleri kesildi. Bu yüzden Allah, onların ecirlerinin kesilmemesini/sonlanmamasını istedi."[72]

O hâlde onlar için bağışlanma dilemek ve kalbin onlara yönelik bir kin içermekten yana tertemiz olması Allah Teâlâ tarafından sevilen ve razı olunan bir durum olup Allah, bu tutumu sergileyenleri övmüştür. Nitekim yüce Allah, şu ayetlerde Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bunu emretmiştir: **"Bil ki Allah'tan başka ilah yoktur. Kendi günahın için, erkek kadın müminler için Allah'tan af dile."** (Muhammed, 19) **"Onları affet, onların bağışlanmasını dile."** (Âl-i 'İmrân, 159) **"Bunların ardından gelenler de şöyle derler: Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla."** (Haşr, 10) **"Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir."** (Tevbe, 103)

69 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 584.
70 Önceki kaynak.
71 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 2/20-22.
72 Önceki kaynak.

Bütün bu ayetler, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının sevilmesine davet eder ki Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* onları sevdi, onlar da onu sevdiler, onları yönetti, onlar da ona tabi oldular, itaat ettiler ve yardımcı oldular. Böylece onun onlar için yaptığı duayı ve dilemeyi elde ettiler. Bu durum ise her müminin gayesi olan yüce Allah'ın rızasını onlara gerekli kıldı. Allah Teâlâ'nın rızası, kadim bir sıfattır. Dolayısıyla o, ancak kendi rızasının gereklerine tutunmuş bir şekilde kendisiyle karşılaşacağını bildiği kuldan razı olur. Allah, kendisinden razı olduğu kimseye asla gazap etmez. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Muhakkak ki Allah müminlerden razı oldu..."** (Fetih, 18)

Buradan hareketle kendisi için bağışlanma dilenmesi caiz olan kimseye sövmek; sövülmesi caiz olan kimse için de bağışlanma dilemek caiz değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Müşriklerin cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra, akraba bile olsalar peygamber de müminler de onların bağışlanmalarını dileyemezler."** (Tevbe, 113)

Sahabeye *radıyallahu anhum* Sövmenin Hükmü:

Allah Teâlâ müminlere hitaben **"Ve birbirinizin gıybetini yapmayın."** (Hucurât, 12) buyurdu. Söven kimsenin en düşük durumu, gıybet ederek yüce Allah'ın emrine muhalif davranmasıdır. Allah Teâlâ, müminlere birbirlerini aşağılayıp kötülemeyi yasaklamış ve bunu yapanları uyarmıştır. Şöyle buyurmuştur: **"Birbirinizi karalamayın, birbirinizi** (kötü) **lakaplarla çağırmayın."** (Hucurât, 11) **"Arkadan çekiştiren, ayıp, kusur arayan herkesin vay haline!"** (Hümeze, 1) **"Mümin erkekleri ve mümin kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir."** (Ahzâb, 58)

Gıybet etmeyi ve iftira atmayı yasaklayan nebevî hadisler, *Sahih* ve *Sünen* kaynaklarında çok geçer. Onların çoğu da müminler tarafından bilinmektedir. Ancak sahabe düşmanları, bütün bu yasakları ve Rabbanî uyarıları çiğnediler; Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına, yardımcılarına ve destekçilerine sövdüler, bu sövgüyü ve değer düşürmeyi de kendilerine bir din ve "hem yolculuklarında hem de ikamet hâllerinde, hem sabah hem de akşam vakitlerinde, hem sevinç hem hüzün durumlarında, hem

de yüce Allah'tan başka kendisine kulluk ettikleri putlarının -kendisine 'imamların ziyaretleri' adını verdikleri- ziyaretlerinde" okudukları virtler edindiler.[73]

Sahabeyi *-Allah onlardan razı olsun-* Allah'ın rızasıyla müjdeleyen Kur'ân ayetleri, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onlar için bağışlanma dilemesi ve dua etmesi, öne geçişleri, cihadları, hicretleri, yardımcı olmaları ve yüce Allah'ın onların tevbesini kabul etmesi, sahabe-i kiramın hakaretten kurtulmasına vesile/aracı olamamaktadır![74]

Sahabe düşmanları nasıl kalplere sahiptir öyle! Hatta Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına sövmeye, hakaret etmeye nasıl cüret ediyorlar ve bu konuda ısrarcı davranıyorlar da "sadece Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tabi olmak ve onu sevmekle, onun kendisine destek verip yardımcı olan ashabını sevmekle elde edilen mutluluk ve huzur yollarından mahrum kalmak" şeklinde dünyada ve "dostlarının korkmayacakları ve üzülmeyecekleri sözünü veren Allah Teâlâ'nın azabına maruz kalmak" şeklinde ahirette kendileri aleyhine gerçekleştirecekleri şeylerin tehlikesi üzerinde düşünmüyorlar? Sahabeyi öven ve onlara düşmanlık beslemekten sakındıran Kur'ân ayetleri ve nebevî hadislerden oluşan çok sayıdaki delillerin bütününe karşı nasıl bir tutum sergiliyorlar?

Ancak sahabeye *radıyallahu anhum* karşı düşmanlığını izhar edenler, Allah'ı unuttular. Bunun üzerine Allah da onlara kendilerini unutturdu. Şöyle buyurdu: **"Allah'ı unutan, bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler…"** (Haşr, 19)

Zira Allah Teâlâ'nın ayet-i kerimelerde sahabeyi kendisiyle nitelediği sıfatlar üzerinde iyice düşünen kimse, onları kötüleyenlerin sapıklığını ve onları kendisinden uzak oldukları sıfatlarla itham edenlerin sapıklıklarını anlar.

Çünkü etkileri sahabenin yüzlerinde görülen, öyle ki onlara bakan kimsenin gözlerinin "güzel simaları ve gidişatları" sebebiyle kamaşmasına neden olan "müminlere karşı merhametli olma, kâfirlere karşı sert olma ve salih amellerinin çokluğu" gibi sahabenin sıfatları, Kur'ân-ı Kerim dı-

73 Bkz. Burka'î, *Kesru's-Sanem*, s. 140 ve sonrası.
74 Bkz. Tevbe, 117.

şında da diğer semavî kitaplarda söz konusu edilmektedir. Allah Teâlâ, **"Tevrat'ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil'deki misalleri ise…"** (Fetih, 29) buyurdu. Yani "ibadet edip yardımcı olma, peygamberlere tabi olup onları destekleme" nitelikleri, Allah Teâlâ'nın müminlerde var olmasını sevdiği alametlerdir:

"Onlar (müminler) **yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye** (böyle olmuştur)**."** (Fetih, 29)

İmam Mâlik ve İmam Şafiî bu ayete tutunarak, sahabeye buğzeden kimselerin küfrüne hükmetmiştir. Çünkü sahabeye öfkelenen kimse, **"Onlar** (müminler) **yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye** (böyle olmuştur)**"** buyruğu sebebiyle kâfir olur.

Bu nedenle İmam Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından kötü bir şekilde bahseden bir kimseyi gördüğünde onun Müslümanlığını itham et/sorgula." Yine "Onun Müslüman olduğunu düşünmüyorum" demiştir.[75]

Bu durumda İmam Ahmed'in birinci sözüne göre sahabeye, dinlerini yaralamayacak şekilde hakaret eden kimse töhmet altında kalır, sika değildir, İslam ve Müslümanlar açısından ondan korkulur. Ancak bu kimse, küfür sınırına ulaşmaz. Örneğin "Zulmettiler, fasıklık ettiler veya dinden döndüler" diyerek sahabenin adaletini karalayan ve onlara hakaret etmeyi helal sayan kimse, ihtilafsız bir şekilde kâfir olur.[76]

Sahabeye *radıyallahu anhum* sövmekle birlikte Ali'nin ilah olduğuna veya gerçek peygamberin o olduğuna, ancak Cebrail'in risalet konusunda hata ettiğine inanan veya Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayetlerinin ondan çıkartılarak eksiltildiğini ve bu ayetlerin gizlendiğini iddia eden veya meşru amelleri sorumluluktan düşüren bâtınî tevillere sahip olduğunu iddia eden veya sahabe-i kiramın Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra irtidat ettiklerini iddia eden kimse; işte bu görüşleri veya bir kısmını savunan, Allah Teâlâ'nın kitabının birçok yerinde geçen sahabeye yönelik övgüsünü ve rızasını reddeden, onları **"Siz, insanlar için ortaya çıka-**

75 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 570. Bkz. Hallâl, *Sunne*, s. 557.

76 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 572, 573; Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika*, s. 377.

rılmış en hayırlı ümmetsiniz" (Âl-i 'İmrân, 110) şeklinde nitelemesini kabul etmeyen kimsenin küfre girdiği konusunda hiçbir şüphe yoktur.[77]

Sahabeye kin besleyenlerin kitaplarını inceleyen kimse, orada gördüğü iftiralara hayret eder. Onlar, **"Elbette imanlarının ardından inkârcılığa sapıp sonra inkârlarını daha da arttıranların tövbeleri asla kabul edilmeyecektir."** (Âl-i 'İmrân, 90) ayetiyle ilgili olarak "Bu ayet, Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma* hakkında nazil oldu" derler.[78] Belki de bu açıklamaları, "Kureyş'in İki Putu" olarak adlandırdıkları kimseler hakkında söyledikleri en hafif sözlerden sayılır.[79] Onların Sıddîk ve Fârûk *radıyallahu anhuma* ile ilgili durumları böyleyse, o zaman onlardan başkaları hakkındaki inançları bundan çok daha kötüdür. Güç ve kuvvet ancak yüce ve azametli olan Allah iledir.

Doğrusu bu tür meseleleri sahabeyi *radıyallahu anhum* reddeden ve onlara düşmanlık besleyen kimselerin kitaplarında ve inançlarında incelemek, bu kimselerin ulaştıkları bu cehalet, çelişki ve aşağılık seviyeyi görmek; oldukça (sinirden dolayı) güldürücü ve ağlatıcı, acı ve üzüntü vericidir. Bu açıdan vardıkları seviye, şu soruların sorulmasını gerektirir: Bu dualarını ve bozuk inançları tedvin eden kimse, "Kur'ân" adında bir şey duydu mu?

Acaba "Muhammed" *(sallallahu aleyhi ve sellem)* adında bir peygamberin bütün insanlara gönderildiğini, muhacirlerin ve ensarın ona tabi olduğunu, o peygamberin de onların aracılığıyla Arapların putlarını yerle bir ettiğini, Mecusilerin ateşini söndürdüğünü, Rumların ve diğerlerinin haçlarını kırdığını, tevhidi, adaleti ve kardeşliği yaydığını, onun katında Arapların, Acemlerin, Rumların ve diğerlerinin eşit olduğunu duydu mu? Yoksa bu

77 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 590. İbn Teymiyye, "Hatta bu kimsenin tekfiri konusunda tevakkuf edenin bile küfre gireceği hakkında bir şüphe yoktur" demiştir.

78 Bkz. Kuleynî, *el-Kâfî*, Kitâbu'l-Hucce, 1/420; es-Sâfî, *Şerhu'l-Kâfî fî Beyâni'l-Maksûdi min "Fulân"*.

79 el-'Âmilî, *el-Misbâh*, s. 552. "Kureyş'in iki putu" duasını kunutta okurlar ve şöyle derler: "Bu duayı okuyan kimse, Bedir'de, Uhud'da ve Huneyn'de bin okla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte ok atan kimse gibidir." Bütünüyle bu dua, Ebû Bekir'e, Ömer'e, müminlerin anneleri 'Âişe ve Hafsa *radıyallahu anhum*'a yönelik yapılan hakaretlerden oluşmaktadır. Bkz. Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, Kitâbu's-Salât, 85/260; Mecdî Muhammed Ali, *İntisâru'l-Hak*, s. 300 ve sonrası; Burka'î, *Kesru's-Sanem*, s. 121 ve sonrası; Âlûsî, *Muhtasaru't-Tuhfe*, s. 285 ve sonrası.

kitabın yazarları bütün bunları biliyorlar mı, onları öfkelendiren şey de zaten bu mu? Onlar, yerle bir edilen putların ve söndürülen ateşin intikamını mı alıyorlar? Bütün bunları, o efsaneleri ve hurafeleri geri getirmek için mi yapıyorlar? Bütün bu batıl şeyleri, -iftiracıların yanı sıra bundan yararlanan ve bunu fırsat bilen kimselerin dışında- kendileriyle avamı ve cahili aldatmak için mi uyduruyorlar? Bütün bunları bu dünya hayatında yapmak mümkün ise de bu kimseler, kabir karanlığı ve hesap günü için neler hazırladılar? Yoksa bunun hesabını yapmadılar mı?

İşte bütün bu zikredilenler yoluyla sahabeyi karalamanın tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisinden sakındırdığı ve sahabe-i kiramın *radıyallahu anhum* kendisiyle amel ettiği durum da buydu. Ömer b. Hattâb'ın tutumu da bu kapsamdadır. Ubeydullah b. Ömer ile Mikdâd b. Esved arasında bir tartışma meydana geldiğinde Ubeydullah, Mikdâd'a sövdü. Bunun üzerine Ömer, "Yemin ederim ki onun dilini keskin demirle keseceğim ki ondan sonra hiç kimse, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından herhangi bir kimseye sövmeye cüret etmesin" dedi. Fakat sahabe, hak sahipleri oldukları hâlde onun için aracılıkta bulundu. Belki de aralarında Mikdâd da vardı.[80]

Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: İnsanları, arkadaşlarına göre ölçün/değerlendirin. Şöyle dediler:

"Kişinin durumunu sorma, onun arkadaşının durumunu sor,

Çünkü her arkadaş, benzediği kimseye uyar."[81]

Bu yüzden İmam Mâlik, sahabeye buğzeden kimseleri niteleyerek ve onların inançlarını açıklayarak şöyle demiştir: "Şüphesiz ki bunlar, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'i karalamak isteyen topluluklardır. Ama bunu yapamadılar. Bu yüzden ashabını kötülediler ki onun hakkında 'O, kötü bir adamdır. Şayet salih bir kimse olsaydı, onun ashabı da salih kimseler olurdu' denilsin."

Bu böyledir; çünkü sahabeden her bir kimse mutlaka Allah'a ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yardım ederdi, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i canıyla ve malıyla savunurdu, "Allah'ın dinini izhar etme, kelime-

80 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 588; Heytemî, *es-Sava'iku'l-Muhrika*, s. 383.

81 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 583; *Mecmû'u'l-Fetâva*, 4/428.

sini yüceltme ve risaletini tebliğ etme" konusunda ihtiyaç olduğunda ona yardımcı olurdu. O sırada ise onun işi henüz istikrar bulmamıştı ve daveti yayılmamıştı.

Bilindiği üzere bir kimse bir şahsa buna benzer bir muamelede bulunursa, sonra da başkası tarafından eziyet görürse mutlaka onun arkadaşı bunun için öfkelenir ve ona yapılan eziyeti kendine yapılmış sayar.[82] O hâlde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına eziyet etmeyi bir din edinen, sahabeye lanet okumayı; özellikle de iki şeyh olan Ebû Bekir ile Ömer *radıyallahu anhuma*'ya lanet okumayı helal sayan kimsenin durumu nasıl olur?!

Bu ikisinin İslam'ı güzel bir şekilde yaşadıkları, hem işledikleri amellerle hem de beraberlerindeki sahabeyle Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra dini ikame ettikleri bilindiği için ve sahih rivayetlerle gelen menkıbeleri ve faziletleri tevâtüren aktarıldığı için onları karalamak, dinin karalanması hâline gelmiştir. Onlara ve diğer sahabeye hakaret etmek de Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yapılan bir eziyet sayılmıştır. Ki o, müminlere eziyet veren şeylerden rahatsız olur.

Yahudi Ka'b b. Eşref ile ilgili meydana gelen olaylar buna örnektir ki Ka'b, Müslümanlara hakaret içeren ve insanları onlara karşı kışkırtan şiirler okuyunca Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Ka'b b. Eşref'in hakkından kim gelir? Muhakkak ki o, Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmiştir"* buyurdu. Bunun üzerine bazı sahabîler gidip onu öldürdüler.[83]

Sahabe düşmanlarının, sahabenin iki şeyhinin, İslam ümmetinin Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonraki iki imamının ve sahabenin çoğunluğunun değerini eksilterek yaptıkları bu eziyet, diğer eziyetler gibi değildir. Bu eziyet, risaletin sahibine ve onun getirdiği şeylere yönelik bir karalamayı kapsar.[84]

82 Önceki kaynak.

83 Buhârî, 2375, 2867; Müslim, 1801. Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 3/321; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/265. Ka'b b. Eşref, Nadir oğulları Yahudilerinin liderlerinden biridir. Bedir Savaşından sonra Mekke'ye gidip Müslümanları hicvetmeye ve şiirlerle onların kadınlarının güzelliklerini anlatmaya başladı. Bkz. İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 1/250.

84 Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika*, s. 375, 380, 387. Heytemî, "Bunu yapan kimse, dört mezhebe göre de kâfirdir" demiştir.

Buna göre "Ebû Bekir, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in arkadaşı değildir" diyen kimse, Kur'ân-ı Kerim ayetini inkâr ettiği için kâfir olur. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına 'Tasalanma! Allah bizimle beraberdir' diyordu." (Tevbe, 40)

Sahabeden *radıyallahu anhum* birine lanet okuyan kimsenin etkili bir cezayı hak ettiği konusunda din imamlarının ittifakı vardır. Âlimler, bu kimsenin öldürülmeyle mi, yoksa ondan başka bir şekilde mi cezalandırılacağı konusunda ihtilaf etmiştir.[85]

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Babama, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına sövenin durumunu sordum, o, "Onun darp edilmesi gerektiği görüşündeyim" dedi. Ona, "Had cezası olarak mı?" dedim, bir ceza sınırı bildirmedi, sadece "Darp edilir" dedi ve "Onun İslam üzere olduğunu düşünmüyorum" dedi.

Yine Abdullah dedi ki: Babama "Râfiziler kimdir?" diye sordum, o, "Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'ya söven kimselerdir" dedi.

Yine şöyle dedi: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra bu ümmetin en hayırlısı Ebû Bekir'dir, sonra Ömer'dir, sonra Osman'dır, Sonra Ali'dir. Onlar, raşid ve hidayete erdirilmiş halifelerdir. Bu dört şahıstan sonra da Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diğer ashabı gelir. Onlar, insanların en hayırlılarıdır. Hiç kimsenin onlardan birini bir ayıpla veya eksiklikle karalaması caiz değildir.

Bunu yapan kimsenin tedip edilip cezalandırılması gerekir. Yönetici, böyle bir kimseyi bağışlayamaz. Bilakis onu cezalandırır ve tevbe etmeye davet eder. Eğer tevbe ederse, bunu ondan kabul eder. Eğer bu suçunda ısrar ederse, ona tekrar ceza verir ve ölene veya bundan vazgeçene dek onu hapse atar."[86]

Rivayet edildiği üzere Sa'îd b. Abdurrahman b. Ebza şöyle demiştir: Babama, "Sana Ebû Bekir'e söven bir adam getirilse ne yaparsın?" diye

85 İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâva*, 35/58.

86 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 570; *Mecmû'u'l-Fetâva*, 4/435.

sordum. Babam, "Boynunu vururum!" dedi. Ben, "Peki, Ömer'e sövmüşse?" dedim. O da "Onun da boynunu vururum!" dedi.[87]

Ömer b. Abdulaziz, Mu'âviye *radıyallahu anh*'a söven bir adam dışında hiç kimseyi darp etmedi. Bu böyledir; çünkü Ömer, buna benzer çirkin bir fiilin tehlikesini ve sahabenin *radıyallahu anhum* müminlerin kalplerinde sahip oldukları konumu ona hissettirmek/kavratmak istemiştir.[88]

Kendisini Allah'ın temize çıkardığı konuda müminlerin tertemiz annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'ya iftira atan kimse, ihtilafsız bir şekilde küfre girer. İmam Mâlik şöyle demiştir: "Müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'ya söven kimse öldürülür." Ona, "Neden?" diye sorulunca şöyle demiştir: "Ona iftira atan kimse, Kur'ân'a muhalefet etmiş olur. Çünkü Allah Teâlâ, **'Eğer gerçek müminlerseniz Allah size, bir daha asla böyle bir şey yapmamanızı öğütlüyor'** (Nûr, 17) buyurmaktadır."[89]

Dilleri, nübüvvetin ev halkından olan müminlerin annelerinin *-Allah onlardan razı olsun-* ırzlarını çiğneyip geveleyen kimseler buna ne derler?

Me'mûn'a, biri Fâtıma'ya, diğeri de 'Âişe *radıyallahu anhuma*'ya söven iki şahıs getirildi. Bunun üzerine 'Âişe'ye söven şahsın öldürülmesini emretti ve diğerini bıraktı/öldürmedi. Ona, "Onların hükmü, ikisinin öldürülmesinden başka bir şey değildir" denildi. O da "'Âişe'ye söven, Kur'ân'ı reddetmiş olur. Ehl-i Beyt'ten ve başkalarından oluşan fıkıh ve ilim ehlinin tutumu bu şekilde olmuştur." dedi.[90]

Hasan b. Zeyd ed-Dâ'î, Taberistan'da yaşıyor, yünden elbiseler giyiyor, iyiliği emrediyor, kötülükten alıkoyuyor ve fakirlere mal dağıtıyordu. Günün birinde onun huzurunda bulunan bir şahıs, 'Âişe *radıyallahu anha*'yı zinayla ilişkilendirerek ondan çirkin bir şekilde söz etti. Bunun üzerine Hasan, "Ey delikanlı! Onun boynunu vur" dedi. Aleviler de ona, "Bu, bizim şiamızdandır/taraftarlarımızdandır" dediler. O da şöyle dedi: "Allah'a sığınırım! Bu adam, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'i karalamıştır. Allah Teâlâ,

87 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 587. Abdurrahman b. Ebza, sahabîdir. Ömer onu Mekke'ye vali olarak bıraktı ve *"O, Allah'ın Kur'ân yoluyla kendisini yükseltiği bir kimsedir"* dedi. Ali de onu Horasan'da görevlendirdi.

88 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 571; *Minhâcu's-Sunne*, 4/488.

89 Bkz. İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 568.

90 Önceki kaynak.

'Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara lâyıktır. Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır. Onlar, iftiracıların kendileri hakkında söylediklerinden uzaktırlar; onlar için bir bağışlama, değerli bir nasip vardır' (Nûr, 26) buyurdu.

Eğer müminlerin annesi -hâşâ- kötü bir kadın olsaydı, o zaman Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* de -hâşâ- kötü bir kimse olurdu. Dolayısıyla bu adam kâfirdir. Onun boynunu vurun!" Ardından onun boynunu vurdular.[91]

Müminlerin tertemiz annelerinden birine *-Allah hepsinden razı olsun-* zina iftirası atan kimse, müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'ya zina iftirasında bulunan kimse gibidir.

Bu böyledir; çünkü bu iftira, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* için bir utanç, bir leke ve eziyet içermektedir.

Allah Teâlâ ise şöyle buyurmuştur:

"Allah'ı ve Rasûlünü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiş ve onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır." (Ahzâb, 57)

Ömer b. Abdulaziz'den rivayet edildiğine göre selefe *radıyallahu anhum* söven bir kimse yeterli değildir ve evlendirilemez. 'Âişe *radıyallahu anha*'ya da Allah'ın onu temize çıkardığı zina iftirasında bulunan kimsenin de dinden çıktığı için, açıkça tevbe etmediği sürece Müslüman bir kadınla nikâh akdi kıyılamaz.[92]

İbn Abbâs *radıyallahu anhuma*, sahabe düşmanlarının kimilerine şöyle demiştir:

"Anneniz 'Âişe'ye sövüyor musunuz? Vallahi eğer, 'O annemiz değildir!' derseniz, İslam'dan çıkmış olursunuz. Vallahi eğer 'Onu esir ederiz ve başka kadınlara yapmayı helal gördüğümüz şeyleri ona yapmayı da helal görürüz' derseniz, İslam'dan çıkmış olursunuz. O hâlde siz, sapıklığın arasındasınız. Çünkü Allah Teâlâ, **'Peygamber, müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir.'** (Ahzâb, 6) buyurdu."[93]

91 Önceki kaynak.

92 İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 571.

93 Bkz. İbnu'l-Cevzî, *Telbîsu İblîs*, s. 136; Nesâî, *Sunenu'l-Kubra*, 8575.

Bu şekilde sahabenin ve müminlerin annelerinin hürmeti, dindeki yüce konumları, onlara düşmanlık veya buğz beslemenin veya onlara muhalefet etmenin tehlikesi belli olmaktadır.

İslam düşmanları bunu bildikleri için onları kendilerine hedef kıldılar, onların faziletlerini örtmek ve onları eksikliklere çevirmek için çabalamayı sürdürdüler. Bu yolla cahil kimseleri, ayaktakımını ve din hakkında bilgisiz olan kimseleri aldatırlar. Bunun için, aralarında "kâfirlerden yardım istemek ve zalimleri dost edinmek" gibi yöntemlerin de bulunduğu bütün araçları kullanırlar.

Sahabe Düşmanlarının Müslümanları Aldatmaları ve Kâfirleri Dost Edinmeleri:

Sahabe düşmanlarının İslam'a, Müslümanlara ve ümmetin geleceğine yönelik tehlikesine arttıran durumlardan biri de onların davet yolunun, belirli tek bir alanda olmamasıdır. Bilakis onlar, kendilerine tabi olmalarını ve imamlarını dost edinmelerini sağlamalarından sonra her fırkaya onların görüşlerine uygun olan şeylerle hitap ederler. Buna göre Yahudilerin, Hıristiyanların ve Mecusilerin inançlarının geneline muvafakat ederler ve onları onaylarlar.[94]

Onların bundaki amacı, Allah katındakilere rağbetin ve Allah'ın azabından korkmanın iptal edilmesi amacıyla zahir inançların yaratılanların kalplerinden çıkarılmasıdır. Bundaki amaçları da şeriatın kanunlarını iptal etmektir. Böylece dini ve ilmi zayıf olan herkesi, onları saptıracak ve onlara uygun olan yollarla aldatırlar. Kur'ân'ı ve sünnet naslarını yalanlarlar ve Kur'ân'da var olan nasların zahirlerinin, onların anlamadıkları batın manalara yönelik işaretler olduklarını, bunu da masum imamın anladığını iddia ederler.[95]

Kulları saptırmak amacıyla batıl mezheplerini kendisiyle yaydıkları tuzaklardan biri de batıl kitapları, fetvaları, bazı şiirlere yapılan ekleri veya başka şeyleri Ehl-i Sünnete nispet etmeleridir.[96] Halife Osman *ra-*

94 Ebû Hâmid el-Gazâlî, *Fedâihu'l-Bâtıniyye*, s. 43. Biraz sonra davet yolları açıklığa kavuşacaktır.

95 Önceki kaynak, s. 51.

96 Âlûsî, *Muhtasaru't-Tuhfe*, s. 25 ve sonrası.

dıyallahu anh'ın şehit edilmesinden bahsettiğimiz sırada bu durum açıklığa kavuşacaktır.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra sahabenin *radıyallahu anhum* ümmeti komuta etmesini reddetme görüşünü uyduran şahsın maksadı, İslam dinini ifsat etmek ve kulplarını kırmaktı. Bu, İbn Sebe'nin kendisiyle tanındığı durumdur ki o, Ali *radıyallahu anh*'ın hilafetinin vasiyet edildiği ve onun masum olduğu bidatini uydurdu, abid biri olduğunu izhar etti, sonra iyiliği emredip kötülükten alıkoyduğunu gösterdi, sonra ise inançlarında aşırılığa gitti.

Sonunda onun bu durumu Halife Ali *radıyallahu anh*'a ulaşınca Ali, kendisine nispet ettiği bidat ve yalanlardan dolayı onu öldürmek istedi. Böylece bu zındık şahıs, mürtetlerden, dinsizlerin gençlerinden ve münafıkların varislerinden oluşan takipçilerine öne geçen ilkleri karalama âdetini miras bıraktı ki bu karalama, risaletin nakline ve anlaşılmasına veya ona tabi oluşa yönelik bir karalama sayılır. Bütün bunlar ise Ehl-i Beyt'e ve evrende bir varlığı olmayan masum imama döner.[97]

Kini beslemek, fitneyi yenilemek, gruplaşmayı kökleştirmek ve İslam toplumunu parçalamak amacıyla dinlerinin ayinlerinden saydıkları inançlarından biri de taziye ve ağıt yakma merasimleri düzenlemek, Müslümanların acısını çektiği musibetleri canlandırmak, genişletmek ve meydana geldiğinden farklı bir şekilde yaymak, bunlara nefreti ve kinleri alevlendiren şiirler eklemek, bazı sahabîlerin *radıyallahu anhum*, özellikle de iki şeyh olan Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'nın suretleri üzere şekiller tasvir etmek ve heykeller yapmaktır.

Onlar, undan insan görünümde bir suret yapıyorlar ve içini pekmez veya bal dolduruyorlar, ona da "Ömer" ismini veriyorlar. Sonra da bir olayın sonucunda öldürüldüğünü temsil ediyorlar ve -yaptığı cihatla Mecusilerin devletini yok eden, ateşlerini söndüren ve İslam nurunu onların evlerinde yayan halife- Ömer *radıyallahu anh*'ın kanı[98] olduğu iddiasıyla onun içindeki balı içiyorlar.

97 Bkz. İbn Teymiyye, *Fetâva*, 4/102, 184; *Minhâcu's-Sunne*, 7/220; 8/478.
98 Âlûsî, *Muhtasaru't-Tuhfe*, s. 283; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 1/49.

Yine bir koyun edinmeleri de buna örnektir ki 'Âişe *radıyallahu anha*'ya "Humeyrâ" adının verilmesi nedeniyle koyunun rengi bazen kırmızı olur. Onu 'Âişe sayarlar ve kıllarını yolarak ve başka şekillerle ona işkence ederler. Bunun da 'Âişe *radıyallahu anha*'ya uygulanan bir ceza olduğunu düşünürler.[99]

Onlar, kendilerine **"Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar."** (Tevbe, 40)[100] ayetini hatırlattığı için pazartesi gününü uğursuz sayarlar.

Yine halifelerin dört kişi olduğu zannedilmesin diye dört sayısını, cennetle müjdelenen on sahabînin *radıyallahu anhum* sayılarından dolayı on sayısını uğursuz sayarlar. Kendisiyle on iki imama işaret ederek on iki sayısında aşırıya kaçarlar.[101]

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* hakkında aşırıya kaçarak onun, İslam'ı koruyan kimse olduğunu iddia ederler. İbn Ebi'l-Hadîd'in şiirinde geçen şu söz buna örnektir:

"Dikkat edin! Şayet onun kılıcı olmasaydı, İslam,

Keçinin yellenmesi veya kesilen tırnak gibi olurdu."

Şu sözü de öyledir:

"Arazlardan, mekândan ve zamandan tenzih edilir,

Unsurlara benzetilmekten büyüktür."[102]

Allah Teâlâ ise **"Şüphesiz ki zikri Biz indirdik ve kuşkusuz ki onun koruyucuları Biziz."** (Hicr, 9) buyurdu.

Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına düşmanlık beslemeyi din edin fırkalar birkaç gruptur:

* Onlardan biri aşırıcılardır/Gâliyye'dir. Onlar, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın bir kısmını ateşle yaktığı kimselerdir. Şöyle ki: Günün birinde o, Kinde kapısından çıkıyordu. Bunun üzerine ona bazı kimseler

99 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 1/49.

100 Âlûsî, *Muhtasaru't-Tuhfe*, s. 282.

101 Önceki kaynak.

102 Âlûsî, *Muhtasaru't-Tuhfe*, s. 9. İbn Ebi'l-Hadîd, râfızîlerden biri olan Ebû Hâmid Abdulhamid b. Hibetullah b. Muhammed'dir. 656/1258 yılında vefat etmiştir. Şiirde geçen «عفطة» lafzı, "yellenme" demektir.

secde ettiler. O, "Bu da nedir?" diye sorunca onlar, "Sen Allah'sın -Allah bundan çok yücedir, büyüktür-" dediler. Bunun üzerine onları üç gün boyunca tevbe etmeye davet etti. Onlar ise bundan vazgeçmediler. Üçüncü günde ise onun emri üzere yerde hendekler kazıldı ve içinde ateş yakıldı. Sonra da bu şahısları ateşe attı ve şöyle dedi:

"İşin çirkin bir iş olduğunu gördüğümde,

Ateşimi yaktım ve Kanber'i çağırdım."

Kanber, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın kölesidir.

* Onlardan biri de Sebbâbe grubudur. Onlar da sahabe-i kirama, özellikle de Sıddîk ve Fârûk *radıyallahu anhuma*'ya söven kimselerdir. Müminlerin emîri Ali, Ebû Bekir ve Ömer'e söven kimseleri işittiğinde onları öldürmek amacıyla yakalanmalarını istedi.

* Onlardan biri de Mufaddile grubudur. Bunlar, Ali'yi Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'ya üstün tutarlar. Bunun haberi kendisine ulaşınca Ali *radıyallahu anh*, "Beni Ebû Bekir ve Ömer'e üstün tutup da yanıma getirilen kimseye mutlaka iftiracı cezası uygularım" dedi. Ondan, seksenden fazla yolla "Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra bu ümmetin en hayırlısı, Ebû Bekir ve Ömer'dir" dediği rivayet edilmiştir.[103]

Belki de Mufaddile, bu fırkaların en tehlikelisidir. Zira o, "İslamî hilafet düzenini iptal edip yıkmaya çalışmak" şeklinde somutlaşan gerçek maksadını açıkça ifade etmez. Onlar, kendisinden sonraki şeylerin anahtarı olması için tafdili[104] başlangıç edindiler. Onların bazı şairlerinin tafdille ilgili birtakım sözlerine ve halifelerle ilgili görüşlerine örnek olarak Ebu'l-Kâsım Ali b. Huseyn el-Mağribî'nin sözü verilebilir:

"Hilafet, dört kişinin elinde dolaştı. Şayet Ebu'l-Hasan olmasaydı

Mutlaka 'Dört kişiden dolayı alçak/kötü oldun!' derdim,[105]

O/Ali, fazilet açısından peygamber gibidir, ancak

Kısmetinden dolayı o giyiniktir, diğeri de çıplaktır."[106]

103 Bkz. İbn Teymiyye, *Fetâva*, 35/184; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1149.

104 Tafdil; -sözlükte- birini diğerine üstün görmek demektir (mütercim).

105 Şiirde geçen (الأستار) lafzı, "dört" sayısı anlamına gelir. Bununla raşid halifeler kastedilmiştir.

106 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 6/15.

Sahabe düşmanlarının görüşleri, hevalarının sayısına göre farklılık arz eder.[107] Bu, hakkı talep eden veya yüce Allah'ın rızasını dileyen bir kimsenin huy edinemeyeceği bir niteliktir. Bu sıfat, sahabeye düşmanlık besleyenlere bütünüyle uymaktadır. Ancak onlar, kalplerinin ölümü sebebiyle tertemiz sahabîleri kitaplarında bu sıfatla nitelerler.[108] Böylece Allah Teâlâ'nın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahabeye *radıyallahu anhum* yönelik tezkiyelerini reddederler. Bu nedenle şu ayetten paylarını alırlar: **"Kâfirler için cehennemde yer mi yok?"** (Zümer, 32)[109]

Bunlar, sahabenin *radıyallahu anhum* değerini eksiltirken Ali *radıyallahu anh* hakkında aşırıya kaçarlar ve "Âdem henüz ruh ile ceset arasında bir hâldeyken Ali, Âdem'in bütün zürriyeti üzerine emîr kılınmıştı" derler.[110]

Ali *radıyallahu anh*'ın Âdem'den binlerce yıl sonra doğmuş olması hasebiyle onların bu sözleri, "Tavan, üzerinize altınızdan düştü" diyen kimsenin sözüne benzer. İbn Teymiyye dedi ki: "Şüphesiz ki bu eşek, Allah Teâlâ'nın, kendileriyle ilgili olarak **'Tevrat'la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer.'** (Cum'a, 5) dediği akıl sahibi Yahudilerden daha eşektir. Müslümanların geneli, sahabeye *radıyallahu anhum* söven kimse ile ilgili söylenen 'Rafızî, Yahudilerin eşeğidir. Ne aklı ne de Kur'ân'ı vardır!' sözlerinde mazeret sahibidirler."[111]

Sahabeye kin besleyen kimselerin üzerinde ittifak ettikleri ve onların davetçilerinin kendisine bağlı kalması gereken davet yollarından biri de davetçiye söyledikleri şu sözlerdir:

> "Eğer davet ettiği kimsenin Müslüman olduğunu görürsen, ona ilk önce selefin zulmünden, Huseyn b. Ali *radıyallahu anhuma*'nın öldürülmesinden, Ebû Bekir'den ve Ömer'den berî olmaya işaret olması için Teym ve Adiy oğullarından berî olmaktan, Ümeyye ve Abbâs oğullarından beri olmaktan söz et, ona ruhların göçünü/tenasühünü, ricatı ve aşırılığı anlat, Ali'nin gaybı bilen bir ilah olduğundan,

107 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 2/17.
108 Önceki kaynak.
109 Bkz. Önceki kaynak, 8/318, 320.
110 Bkz. İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 7/289.
111 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 7/286, 290.

âlemin yaratılmasının onun sorumluluğuna verildiğinden söz et… Onlardan bazı kimselerin davetini kabul ettiğini ve sana taraftar olduğunu hissedersen de ona Ali'nin ve çocuklarının kusurlarını, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in din ehliyle diğer peygamberlerin din mensuplarının üzerinde bulundukları yolun ne kadar batıl olduğunu anlat.

Sabii olduğunu gördüğün kimseye ise yıldızları tazim etme ve buna benzer yönlerden yaklaş. Mecusi olduğunu gördüğün kimseyle ise 'ateşi, nuru, güneşi ve ayı tazim etme' temelinde ittifak et. Çünkü onlar, sabiilerle birlikte bize en yakın olan kimselerdir.

Eğer onun Yahudi olduğunu anlarsan, o zaman 'Mesih'i beklemek ve onun beklenen mehdi olduğu' cihetinden ona yaklaş. Onların yanında cumartesi gününü tazim et ve bu yolla onlara yakınlaş.

Şaşkın cahiller olan ve İsa'nın babasız olarak doğduğunu iddia eden Hıristiyanları ve Müslümanları karalayarak, İsa'nın babasının Yûsuf en-Neccâr ve annesinin Meryem olduğu görüşünün onların kalplerinde güçlenmesini sağlayarak onların kalplerine yakınlaş, mutlaka onlar beklemeden sana tabi olacaklardır.

Hıristiyan olduğunu gördüğün kimseye de hem Yahudileri hem Müslümanları karalama cihetinden yakınlaş. Onların katında haçı tazim et, teslis görüşlerinin doğru olduğunu belirt ve onun tevilini onlara öğret.[112]

Bir filozofa denk geldiğin zaman ise biliyorsun ki filozoflar bizim dayanağımızdır. Biz ve onlar, peygamberlerin kanunlarını iptal etmek konusunda anlaştık.

Eğer düalist biriyle karşılaşırsan, o zaman ne güzel! Kendisiyle az bir süre uğraşacağın birini bulmuş olursun. Tevhidi çürütme, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şeriatının neshedildiği, Ali'nin Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dengi olduğu, sonra da gökte meleklerin ve yerde cinlerin bulunduğunu iptal etme, Âdem'den önce pek çok beşerin var olduğu cihetinden ona yaklaş."

112 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 8/480, 482.

Kadı Ebû Bekir b. Tîbî dedi ki: Bu, mezheplerine davet eden kimseye yönelik onların hepsinin vasiyetidir/tavsiyesidir. Bu tavsiye, meleklerin ve peygamberlerin yalanlanmasını, ahiretin, sevabın ve cezanın inkârını açık bir şekilde ifade eden açıklamalar içermektedir.[113]

Sahabeye kin besleyenler, insaftan ve doğruluktan en uzak kimselerdir. Onların kimisi, iki şeyhin *radıyallahu anhuma* Buhârî ve Müslim'de geçen faziletlerini bir araya getirir ve onları başkalarına nispet eder.[114]

Onlara göre peygamberlik, emekle kazanılan bir makamdır. Şeriatlar da kralların siyaseti cinsindendir. Bu yüzden peygamberin şeriatının kendi imamlarından biri tarafından konulan başka bir şeriatla neshedilmesini caiz görürler ve "Şeriat avam içindir. Havassa gelince; şeriatın batınını bildiklerinde vacipler onların sorumluluğundan kalkar ve yasaklar onlar için mubah olur" derler.[115]

Bu kimseler, sahabeye kin beslemek, sövmek ve onların değerini düşürmek amacıyla, "sahabenin *radıyallahu anhum* taşıdığı ve âlemlere güven ve doğruluk içinde tebliğ ettikleri İslam akidesine benzemek/onunla rekabet etmek ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in risaletini iptal etmeye çalışmak" şeklindeki hurafelerini uydurup yaymakla yetinmediler.

Bilakis Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına yönelik bu kinleri ve düşmanlıkları, onları mürtedleri savunmaya, Müseylimetu'l-Kezzâb ile Hanîfeoğullarından olan takipçilerini desteklemeye sevk etmiştir. Onlar şöyle dediler: "Ebû Bekir onlara zulmetti, onları esir aldı ve katletti." Hâlbuki havastan ve avamdan olan herkes Hanîfeoğullarının, Yemâme'de peygamberlik iddiasında bulunan, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ortağı olduğunu iddia eden Müseylimetu'l-Kezzâb'a iman ettiklerini bilir. Müseylime, yalan söylemesinin ve iftirasının karşılığı olarak orada öldürüldü.[116]

Onun uydurduğu Kur'ân'ın bazı sözlerini insanlar günümüze kadar ezberlemiştir. "Ey iki kurbağanın kızı olan kurbağa! Ne kadar vıraklarsan

113 Önceki kaynak, 8/484, 485. Bu eserde geçtiği üzere Bâkıllânî, bu lafızları, bir ilavede bulunmaksızın veya eksiltmeksizin onların kitaplarından nakletmiştir, 8/480.

114 Önceki kaynak, 7/9, 190, 214.

115 Önceki kaynak, 4/520.

116 Halîfe, *el-Ensâr fi'l-Asri'r-Râşidî*, Maktelu Museylimeti'l-Kezzâb, s. 191.

vırakla. Ne suyu bulandırırsın ne de ondan içeni alıkoyarsın. Başın suda, kuyruğun ise çamurda bulunur" sözleri buna örnektir.[117] Onun müezzini de "Muhammed'in ve Müseylime'nin Allah'ın elçileri olduğuna şahitlik ederim" derdi.[118]

İbn Teymiyye, sahabe düşmanlarının mürtedleri savunmasını değerlendirirken şöyle demiştir: "Havassın ve avamın, bu kimselerin gerçekten mürtedlerin kardeşleri olduklarını kesin bir şekilde bilmelerini sağlayan şeyler/deliller ortaya koyan, bunların sırlarını açığa çıkaran ve onların dilleri aracılığıyla perdelerini yırtan Allah'a hamd olsun. Şüphesiz ki Allah Teâlâ, her zaman onların Allah'a ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, Allah'ın hayırlı kullarına ve takvalı dostlarına karşı düşmanlıklarını ortaya koyan hainliklerini gösterir. Allah kimin fitneye düşmesini isterse, Allah'a karşı ona bir fayda sağlayamazsın."[119]

Hatta onlar Ömer *radıyallahu anh*'a suikast düzenleyen hain Mecusi Ebû Lu'lue'yi savunurlar.[120] Kimisi de "Allah'ım, beni onunla haşret!" diye dua eder. Kimisi de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ile savaşta "Vah Ebû Lu'lue'nin intikamı!" der. Nitekim Ömer'in veya başka sahabîlerin *radıyallahu anhum* suretleri üzere yaptıkları şekillerde bunu yaparlar. Ebû Lu'lue, İslam ehlinin ittifakıyla kâfirdir. O, ateşe tapan bir Mecusi idi. İslam'a ve Müslümanlara yönelik kininden, Mecusileri sevmesinden ve kâfirler için intikam almak istemesinden dolayı Ömer *radıyallahu anh*'ı öldürdü.[121]

Hayret verici bir şey de sahabe düşmanları, "münafıklıkla, Allah ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı savaş açmakla ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışmakla" itham edilen Hürmüzan'ın kanı için kıyameti koparırlar, "Müslümanların imamları olan, cennetle müjdelenen, kendisi ve kardeşleri peygamberlerden sonraki yaratılanların en üstünü olan" Ömer Fârûk'un kanı ile Osman'ın kanı için hiç saygı göstermezler.[122] Fakat sa-

117 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 8/318, 321, 323; 6/368.
118 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 8/318, 321, 323; 6/368.
119 Önceki kaynak, 8/318.
120 Bu bölümden, Ömer *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinden söz edildiğinde detaylı bir şekilde bahsedilecektir.
121 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/371; 7/153.
122 Önceki kaynak, 6/276.

habe düşmanları, hilekâr kimselerdendir; onlar, salih müminlerin gözlerindeki çapağı görür, ama Kitap, sünnet ve sahabe *radıyallahu anhum* yolundan sapan zındıkların ve münafıkların gözleri önündeki sapı görmez. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Bilmiyorlar mı ki Allah ve Rasûlüne karşı çıkanı, içinde ebediyen kalacağı cehennem ateşi beklemektedir! İşte büyük rezillik de budur."** (Tevbe, 63)

Onlar, Müslümanlara karşı kâfirlerden yardım alırlar. Müslümanların kâfir bir düşmanla imtihan edildiklerinde onların Müslümanlara karşı kâfirlerle birlikte bulunduklarını biz de gördük, Müslümanlar da gördüler. Nitekim kâfir Tatarların kralı Cengiz Han'ın başından geçenler buna örnektir… Onların Cengiz Han'ın oğlu Hülâgü'ye, Horasan, Irak ve Şam'a geldiği sırada yaptıkları yardım ise hiç kimseye gizli kalmayacak derecede açıktır ve meşhurdur… Halifenin, kendisine "İbnu'l-'Alkamî"[123] denilen Bağdat'taki veziri onlardandı. İbnu'l-'Alkamî, halifeye ve Müslümanlara tuzak kurmaya, Müslüman askerlerin maaşlarını kesmek ve onları zayıflatmak için çabalamaya, avamın Tatarlarla savaşmasını yasaklamaya ve türlü tuzaklar kurmaya devam etmiştir. Sonunda Tatarlar Bağdat'a girdiler… İslam'da "Tatarlar" adını taşıyan kâfir Türklerin savaşı gibi bir savaş görülmemiştir. Onlar, Hâşim oğullarını öldürdüler, onların Abbasîlerden olan ve olmayan kadınlarını esir aldılar.

O hâlde onları öldürmeleri ve esir etmeleri için kâfirleri Allah Rasûlünün *sallallahu aleyhi ve sellem* ailesi ve diğer Müslümanlar üzerine musallat eden bir kimse, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in âilesinin dostu olabilir mi?[124] Yoksa Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından ilk fatihlerin söndürdüğünden beri bu tür kimsenin göğsünde Mecusi kinin ateşi yanmaya devam mı etmektedir ve o, "putperest Tatarlardan veya başkalarından yardım alarak da olsa, çocukların, kadınların, yaşlıların ve

123 İbnu'l-'Alkamî, Vezir olan Ebû Tâlib Muhammed b. Ahmed b. Ali'dir. İslam'a ve Müslümanlara karşı kâfirleri ve Hülâgü Han'ı desteklemiş ve sonunda İslam'a ve Müslümanlara yapacağını yapmıştır. Ardından desteklediği Tatarların eli üzere zillete/alçaklığa maruz kalmış, Allah'ın koruması onun üzerinden kalkmış ve dünya hayatında rüsvalığı tatmıştır. Ahiret azabı ise daha şiddetli ve daha kalıcıdır. Hicrî 656 yılında öldü. Sahabeye buğzeden bir alçaktı. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 13/214.

124 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 4/155; 6/374.

suçsuzların öldürülmesine de yol açsa" herhangi bir yolla intikam almanın fırsatını mı kollamaktadır?

İbnu'l-'Alkamî'nin yaptığı şey bireysel bir davranış değildir. Bilakis bu, sahabe düşmanlarının nefislerinde sabit olan bir huydur. Şayet yakınlaştırma ve ikramda bulunma bir fayda sağlayacak olsaydı ve bu tür kimselerin göğüslerinde Müslümanlara karşı haksız yere ve düşmanlıkla kaynayan kini söndürebilecek olsaydı, mutlaka İbnu'l-'Alkamî'nin yakınlaştırılması ve "hilafetin bütün topraklarında emir verip yasak koymasını sağlayan" vezirlik makamında görevlendirilmesi bir fayda sağlardı. Ancak bu yakınlaştırma ve ikram hiçbir fayda sağlamadı; bilakis o, bütün gücünü Hülâgü'ye yardım ve hilafeti yıkmak için kullanmıştır. Bu, sadece belirli bir yerde gerçekleşmemiştir. Aksine; bu durum, içinde sahabe düşmanlarından bir topluluğun yaşadığı ve kâfirler tarafından işgal edilen her İslam toprağında gerçekleşir.

İnsanlar, kâfirlerin ve Türklerin kralı Hülâgü'nün 658 yılında Şam'a girişini görmüşlerdir. Şüphesiz ki Şam'da, Medâin'de, Halep ve Dımaşk şehirlerinde ve çevresinde yaşayan ve başka yerlerde bulunan râfıziler, "Hülâgü'nün otoritesini kurmaya, Müslümanların hâkimiyetlerini ortadan kaldırma emrini yerine getirmeye" en çok yardım eden ve destek veren kimselerdendir. Hülâgü'nün gelip de Abbâsî halifesini öldürdüğü sırada Irak'ta yaşananlar bilinmektedir… Müslümanlar, Şam sahillerinde ve başka yerlerde de onları görmüşlerdi. Müslümanlarla Hıristiyanlar savaştıklarında Hıristiyanların galip gelmesini arzu ederlerdi, imkânları nispetinde onlara yardım ederlerdi, 'Akka ve diğer şehirlerin fethedilmesi gibi şehirlerinin Müslümanlar tarafından fethedilmesinden hoşlanmazlardı. Müslümanlar Gâzân[125] yılında (h. 699) yenilgiye uğrayıp da Şam topraklarında Müslümanların ordusu kalmayınca memlekete yayıldılar ve "öldürme,

125 Gâzân veya Kâzân b. Argûn b. Abağâ b. Hülâgü'dür. İlhanlı devletinin hükümdarlarından biridir. Hicrî 694 yılında yönetime geçmiş, ardından Müslüman olmuş ve İslam'ı izhar etmiştir. "Mahmud" adını almış, Cuma namazlarını katılmış, haksızlıklara engel olmuştur. Hicrî 699 yılında Selimiye'de Tatarlarla savaşmış, ancak hezimete uğrayıp kaçmıştır. Onun hâkimiyeti hicrî 703 yılında vefat edinceye dek 8 yıl sürmüştür. Zehirlenerek öldürüldüğü söylenmiştir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/140; 14/31; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 1/96.

malları yağmalama, haçlı bayrağını taşıma, Hıristiyanları Müslümanlara üstün tutma, Kıbrıs'ta ve başka yerlerde esirleri, malları ve silahları Müslümanlardan savaş ehli/harbî Hıristiyanlara taşıma" gibi türlü fesatlar çıkardılar... İbn Teymiyye dedi ki: Şayet bu konuda işittiğim ve gördüğüm olayları zikretsem, mutlaka kitap uzayıp gider… Onların kâfirlere yardımı, Müslümanlara üstün gelmeleri için onları tercih etmeleri şahit olunan bir durumdur."[126]

Şöyle de demiştir: "Şam sahilinde büyük bir dağ vardı. Orada türlü türlü râfıziler yaşıyordu. Bunlar, insanların kanlarını döküyorlar ve mallarını yağmalıyorlardı. Pek çok kişiyi öldürdüler ve mallarını yağmaladılar. Gâzân yılında Müslümanlar yenilgiye uğrayınca bunlar atları, silahları ve esirleri aldılar ve onları Kıbrıs'taki kâfirlere sattılar. Yanlarından geçen askerleri de yakaladılar. Bunlar, Müslümanlara bütün düşmanlardan daha çok zarar verirdi. Onların bir emîri Hıristiyan bayrağını taşıdı. Ona, 'Hangisi daha hayırlıdır; Müslümanlar mı, Hıristiyanlar mı?' diye sorulunca 'Tabiî ki de Hıristiyanlar' dedi. Ona, 'Kıyamet gününde kiminle hasredileceksin?' dediklerinde de 'Hıristiyanlarla birlikte' dedi. Müslümanların bazı şehirlerini de Hıristiyanlara teslim ettiler…

Müslümanlar ise onların şehirlerini fethedip de onları ele geçirince onları öldürmelerini ve esir almalarını yasakladım. Onları, bir araya gelmemeleri için Müslümanların farklı şehirlerine yerleştirdik."[127]

Buna benzer örnekleri detaylı bir şekilde araştırmak, uzun sürecek bir durumdur. Bu, söz konusu çalışmamızın amaçlarından biri değildir. Tarih kitaplarında, sözü geçen bütün aşamaları izah eden açıklamalar/bilgiler bulunmaktadır.

Okuyucunun üzerinde sağlam ve güvenli bir şekilde duracağı sağlam/sert bir zemin oluşturması umulan bu sunuştan sonra şu durum anlaşılır: Allah Teâlâ, sahabe-i kiramı övmüş ve onlardan razı olup onları müjdelemiştir. Yüce Allah, Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e destek olmaları, onun davetini yaymaları ve onun yolunda cihat etmeleri için onları (bir bitki gibi) bitirmiş ve yetiştirmiştir. Onların hepsi de vefakâr, fedakâr ve ihlaslı

126 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/375.
127 Önceki kaynak, 5/158.

kimselerdi. Sonunda din, onların aracılığıyla doğruldu ve onun kökleri derinlere indi. Bunun üzerine müminler sevindiler, kâfirler ise yenilgiye uğradılar ve sahabenin Allah yolunda cihat etmeleri onları öfkelendirdi. Ardından bu öfkelerini, çoğunluğu münafıkların zümresine dâhil olan torunlarına miras bıraktılar. Onlar da Allah yolundan alıkoymayı sürdürdüler, sahabe ve ümmetin selefiyle ilgili yalanlar uydurdular ve iftiralar yaydılar.

Sonunda okuyucu, ortası olmayan tehlikeli bir yol ayrımına geldi. Buna göre; ya sahabe için Allah'ın, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in müminlerin dostluğuna şahitlik eden yüce Allah'ın Kitabına ve sünnette varit olan sahih hadislere tutunacaktı ya da "İslam'ın yıkılması, bu ümmetin birliğinin alameti olan Kur'ân öğretilerinin yok edilmesi, sahabe-i kiramdan ve onların yolunu izleyenlerden oluşup da söz konusu öğretilerin taşıyıcılarına, koruyucularına ve davetçilerine düşmanlık gösterilmesi, İslam'a düşmanlık eden herkesin dost edinmek" -ki sahabeye kin besleyenlerin, bir kasidesinde Ali *radıyallahu anh*'a vasiyette bulunulduğuna sadece işaret etmiş olması sebebiyle Yahudinin birinden Allah'ın razı olmasını dilemeleri buna örnektir- için çaba gösteren diğer tarafa tutunacaktı.[128]

Bu yüzden ve "sahabeyi sevmeyi, dost edinmeyi ve izlemeyi" gerektiren ayet-i kerimelerin ve hadis-i şeriflerin incelenmesinden, şeriatın onlara söven veya değerlerini düşüren kimselere yönelik hükmünün bilinmesinden, sahabe düşmanlarının "davetlerinde, Müslümanları dinlerinden saptırma çabalarında ve onlarla ilişkilerinde onları aldatmalarında" izledikleri

128 O kişi, hile yoluyla sahabeye kin besleyenlerin güvenini kazanmak amacıyla ve Rabbine münacat ettiği iddiasıyla şöyle diyen Yahûdî İbn Fadlûn'dur:

"Ali'nin avucuyla bana su içir,

Ki o vasilerin efendisi ve Betül'ün eşidir."

Bkz. Âlûsî, *Muhtasaru't-Tuhfe*, s. 285. Bilindiği üzere bu Yahudi, şayet Halife Ali *radıyallahu anh*'a övgüsünde doğru sözlü olsaydı, İslam dinine girerdi. Ancak onun bu şiirdeki amacı, vasiyet düşüncesini yaymaktır. Çünkü bu, bir Yahudi inancıdır. Daha önceleri İbn Sebe' de buna davet etmiştir ki o, İslam'ın başında meydana gelen fitnelerde pay sahibi olan ayaktakımı topluluklarını aldatmada uzmandı. Öyle ki bu topluluğun arasında, Muhammed ümmetini, **"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz"** (Âl-i 'İmrân, 110) ayetini reddederek "melun ümmet" diye isimledirenler bile olmuştur.

yolların açıklanmasından sonra -ki bütün bunları, "takiyye" şiarı altında yaparlar. Onlar, takiyyenin **"Şüphesiz ki sizin Allah katındaki en değerliniz, en takvalı olanınızdır."** (Hucurât, 13) ayetinin tefsiri olduğunu ve ayetin **"en çok takiyye yapanınız"**[129] anlamına geldiğini iddia ederler.

Hâlbuki Allah Teâlâ, **"Allah'ın, kendisi için takdir ve emrettiği bir şeyi yerine getirme hususunda Peygamber için bir sıkıntı ve sakınca olamaz. Allah'ın hükmü değişmez kaderdir. Daha önce gelip geçen, Allah'ın vahyini insanlara ulaştıran, O'ndan çekinen, Allah'tan başka hiç kimseden çekinmeyen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Hesap sorucu olarak Allah kâfidir."** (Ahzâb, 39) buyurmaktadır- ve onların Kur'ân-ı Kerim'e "emir, nehiy ve tefsir" konularında muhalefet etmeleriyle birlikte şüphesiz ki onlar, nefsin kendilerinden sadır olan bir söze veya vaade güvenmesine imkân vermeyecek şekilde kâfirleri dost edinirler.

Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ümmetine yönelik kalplerinde taşıdıkları gizli kini ise yalnızca onların Ömer Fârûk'a, Osman zi'n-Nureyn'e ve Ali Ebu'l-Hasaneyn'e *-Allah hepsinden razı olsun-* suikast düzenleme sebeplerini anlayabilen kimse bilebilir. Ki bu sebepler, bu araştırmanın sayfalarında net bir şekilde açıklığa kavuşacaktır ve "nefsinde Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına karşı zerre kadar gizli kin besleyen herkesin pis bir bidatçi veya zındık bir münafık olduğu" konusunda şüpheye mahal vermeyecek biçimde ortaya çıkacaktır. Zira sahabeyi sevmenin sünnet, onlara dua etmenin Allah'a yakınlaşma vesilesi/kurbiyet, onlara uymanın bir vesile/araç ve onların eserlerine tutunmanın bir fazilet olduğu belli olmuştur.[130]

Bu ümmetin sonradan gelenleri, ancak ilk gelenlerin ıslah oldukları şeyle ıslah olabilirler. Bu araştırmada ortaya çıkacağı üzere sahabe *radıyallahu anhum*, yaptıkları her işte *-Allah'a hamdolsun-* hak üzeredirler. Bunu okuyan kimse, onların hepsini sevmekten kendini alamaz ve onların arasında ayrım yapamaz. Sahabenin her biri, mertebesine, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yakınlığına, önceliğine ve cihadına münasip bir konumda-

129 Âlûsî, *Muhtasaru't-Tuhfe*, s. 290.
130 İbnu'l-Kayyım, *Hâdi'l-Ervâh*, s. 393.

dır. Tarih kitaplarında onlarla ilgili yazılıp da onlara yakışmayan şeylere gelince; bunlar, onlara ve icraatlarına kin ve düşmanlık besleyenler tarafından aktarılmıştır. Bu ise garipsenecek bir şey değildir. Çünkü her peygamberin, her ıslahçının ve her fatihin mutlaka kendisine kin, husumet ve düşmanlık besleyenleri vardır. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"İşte bunun gibi, her peygambere karşı, günaha batmış kimseler içinden bir düşman çıkardık. Ama yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeterlidir."** (Furkân, 31)

İslam düşmanlarının sahabeye *radıyallahu anhum* yapıştırmaya çalıştığı batıllara gelince; bunlar, sahabenin yaşantısı ve ahlakı ile imanî ve medenî icraatlarıyla reddedilmektedir. Allah Teâlâ, **"Onlar ne zaman bir talep ileri sürseler Biz sana mutlaka kesin gerçeği ve en güzel açıklamayı bildiririz."** (Furkân, 33) buyurdu.

Yolcularıyla birlikte yol alıp da sahabeye karşı düşmanlığını izhar eden Sebe'iyye ve ayaktakımına gelince; onlar, kinlerinden ve nefretlerinden "rezalet, zillet, İslam'dan, faziletlerden, sevgi ve hayırdan uzaklık"tan başka bir şey elde etmediler. Onlar sadece pişmanlığı, üzüntüyü ve sapıklığı biçtiler. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"O gün zalim kimse,** (çaresizlik içinde) **ellerini ısırıp şöyle diyecektir: Ne olurdu ben de Peygamber ile beraber aynı yolu tutsaydım! Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim! Andolsun, Kur'an bana geldikten sonra beni ondan o saptırdı. Zaten şeytan insanı yardımcısız bırakıverir."** (Furkân, 27-29)

Sahabe-i kirama ve Allah'ın salih kullarına gelince; onlar yüce Allah'ın koruması, gözetimi ve himayesi altındadır. Allah Teâlâ, **"Biliniz ki Allah iman edenleri korur. Şu da muhakkak ki Allah hiçbir haini, hiçbir nankörü sevmez."** (Hac, 38) ve **"Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler"** (Yûnus, 62) buyurdu.

Yüce Allah, bir hadis-i kudsîde de *"Her kim Benim bir dostuma düşmanlık ederse, ona savaş ilan ederim."* buyurdu.[131]

131 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'r-Rikâk, Bâbu't-Tevâdu', 6502.

Üçüncü Konu

SAHABENİN FİTNE TASAVVURU

Allah Teâlâ, **"İçinizden sadece zulmedenlere dokunmakla kalmayacak olan fitneden sakının."** (Enfâl, 25) ve **"Sonra da kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız."** (Zümer, 31) buyurdu.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* fitnelere karşı uyarmış ve herhangi bir fitneye maruz kalan Müslümanın şifa verici ilacını açıklamıştır. İşte nebevî hadis-i şerif kitapları ortadadır! Neredeyse bu alandaki hiçbir kitap, fitnelere işaret eden ve onlara düşmekten sakındıran, hadislere tutunan ve onların yolu üzere yürüyen kimselere kurtuluş yollarını açıklayan hadislerle ilgili bir babtan yoksun değildir.

Hatta şunu demek mümkün hâle gelmiştir: Hiçbir sahabî yoktur ki gelecekte gerçekleşecek olup da Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendilerine, onlara karşı nasıl bir tutum takınılması gerektiğini açıkladığı bazı olaylara ve hadiselere yönelik bir tasavvura sahip olmasın.

Nu'mân b. Beşîr'in[132] rivayet ettiği şu hadis buna örnektir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikteyken onun şöyle buyurduğunu işittik:

"Şüphesiz ki kıyametten önce karanlık gecenin bölümleri gibi kapkara olan fitneler meydana gelecektir. Kişi, bu fitnelerin sırasında mümin olarak sabahlayacak, kâfir olarak akşamlayacaktır veya mümin olarak akşamlayacak, kâfir olarak sabahlayacaktır. Bazı topluluklar, ahiretteki paylarını dünyalık az bir mal karşılığında satacaktır."

Hasan[133] dedi ki: "Vallahi onların akılsız suretler, düşüncesiz bedenler olduklarını, ateş kelebekleri ve tamahkârlık sinekleri olduklarını gördük.

132 İmam Ahmed, *Müsned,* 17937. Ka'b b. Hâris b. Hazrec oğullarından Nu'mân b. Beşîr b. Sa'd. Annesi, Mute'de şehit olan Abdullah b. Revâha *radıyallahu anh*'ın kız kardeşi 'Amra bt. Revâha'dır. O, ensarın hicretten sonra doğan ilk çocuğudur. Mu'âviye için Kûfe ve Humus valiliği yapmıştır. Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1496.

133 Hasan-ı Basrî, babası Meysân esirlerinden olan Hasan b. Yesâr'dır. Babası Medine'nin payına düşmüştü. Hasan da Medine'de Ömer *radıyallahu anh*'ın hilafetinin bitmesine iki sene kala doğdu. 110 yılında vefat etti. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/79.

İki dirhemle giderler, iki dirhemle gelirler. Onlardan bir kimse, bir keçi parası karşılığında dinini satar."[134]

Bunlar fitne ortamlarıdır ki bu ortamlarda ancak dini zayıf veya Allah'ı ve ahiret yurdunu hesabından çıkarmış kimseler ortaya çıkarlar. Hasan-ı Basrî'nin sözünde geçen nitelikleri gibi satılırlar ve satın alınırlar, onların dirhem ve dinar dışında, kendisiyle insanları arasında anılacakları bir konum elde etmek haricinde bir dertleri yoktur, her bağıranın arkasından giderler ve hedeflerine ulaşmak için her şeyi yaparlar.

Huzeyfe b. Yemân *radıyallahu anh*'ın Fitne Tasavvuru:

Sahabe *radıyallahu anhum*'un hayatlarını araştıran kimselerin bildiği üzere Huzeyfe b. Yemân *radıyallahu anh*, bu tür meselelerde görüşüne danışılan kimseydi. Bunun nedeni ise onun, fitne meselelerine erken/ilk vakitlerden beri gösterdiği ilgidir. 'Âmir b. Matar'ın[135] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Huzeyfe ile beraberdim. Şöyle dedi: "Yakında onların, kadının avret yerinin açılması gibi dinlerinden açıldıklarını/uzaklaştıklarını göreceksin. O zaman sen, bugün üzerinde bulunduğun yola tutun. Çünkü o, apaçık yoldur. Ey 'Âmir b. Matar! İnsanlar bir yoldan, Kur'ân da bir yoldan giderken sen hangisiyle gideceksin?" Ben, "Ben, Kur'ân'la yaşarım ve ölürüm" dedim. O da "İşte o zaman sen, sen kalırsın!" dedi.[136]

Huzeyfe *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Şüphesiz ki arkadaşlarım hayrı öğrendiler, ben ise şerri öğrendim." Ona, "Seni buna sevk eden nedir?" diye soruldu. O, "Şerrin yerini bilen kimse ondan sakınır." dedi.[137]

Huzeyfe *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "İnsanlar Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hayrı sorarlardı. Ben ise ona, başıma gelmesinden endişe ederek şerri sorardım. Ben, 'Ey Allah'ın Rasulü! Biz cahiliye ve şer ortamında bulunuyorduk. Ardından Allah bize bu hayrı getirdi. Peki, bu hayırdan sonra bir şer var mıdır?' diye sordum. O, *'Evet!'* buyurdu. Ben, 'Peki,

134 Hâkim, *Müstedrek*, 3/531; Ahmed, *Müsned,* 17937. Bunu Hasan-ı Basrî söylemiştir.

135 'Âmir b. Matar eş-Şeybânî'dir. Ömer'den, Abdullah b. Mes'ûd ve Huzeyfe *radıyallahu anhum*'dan rivayet aktarmıştır. Az sayıda hadis rivayet etmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/423.

136 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/642.

137 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/642.

o şerden sonra bir hayır var mıdır?' diye sordum. O, *'Evet, ama onda bulanıklık vardır'* buyurdu. Ben, 'Bulanıklığı nedir?' diye sordum. O, *'Benim yolumdan başka bir yola uyan bir topluluktur ki onların bazı işlerini bilirsin/iyi karşılarsın, bazı işlerine ise karşı çıkarsın'* buyurdu. Ben, 'Peki, bu hayırdan sonra bir şer var mıdır?' diye sordum. O, *'Evet, (adeta) cehennem kapılarında duran davetçilerdir. Onların davetine icabet eden kişiyi cehenneme atarlar (oraya girmesine sebep olurlar)'* buyurdu. Ben, 'Ey Allah'ın Rasulü! Onların niteliklerini bize anlat' dedim. O da *'Onlar bizim tenlerimizdendir ve bizim dilimizi konuşurlar'* buyurdu. Ben, 'Buna yetişecek olursam ne yapmamı emredersin?' diye sordum. O, *'Müslümanların cemaatine ve imamına bağlı kal'* buyurdu. Ben, 'Eğer ortada cemaat ve imam yoksa ne yapayım?' diye sordum. O, *'O zaman ağacın köklerini ısırıp dişlerinle tutunsan da o fırkaların hepsinden ayrıl, ta ki ölüm sen bu hâldeyken sana gelinceye dek!'* buyurdu."[138]

Bu hadiste Allah Teâlâ'nın, kullarıyla ilgili hikmeti ve onların her birini dilediği şeyde nasıl ikame ettiği ortaya çıkmaktadır. O, sahabenin çoğunluğuna hayır yollarıyla ilgili soru sormayı sevdirdi ki bunlarla amel etsinler ve onları başkalarına aktarsınlar. Huzeyfe'ye ise şerle ilgili soru sormasını sevdirdi ki hem kendisi şerden kaçınsın hem de Allah'ın kendisi için kurtuluşu dilediği kimselerden şerrin defedilme sebebi olsun.

Ayrıca bu hadis, Huzeyfe'nin soru sorma titizliğini, işittiği nebevî açık yanıtlarla yetinmediğini ortaya koymaktadır. Öyle ki Huzeyfe, ümmetin geleceği hakkında sorular sordu, imamın yokluğu ve fitnelerin alevlenmesi sırasında izlenecek en selametli yolun hangisi olduğunu araştırdı. İnsanlar fırkalara ayrıldıklarında hiçbir fırkaya tabi olmayacağını, şerre düşmekten korkulması sebebiyle gücü yettiği takdirde herkesten uzak duracağını anladı.

Bu hadisten çıkan başka bir sonuca göre de Huzeyfe, ümmetin imtihan vakitlerindeki geleceğiyle ilgili olan bu yegâne ilmi Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den öğreniyordu. Böylece bu konuda, diğer saha-

138 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu Keyfe'l-Emru İz âlem Tekun Cemâatun, 7084.

benin önüne geçti ve sonunda onların bir mercii/başvuru kaynağı oldu. Bu yüzden o, başkasının bilmediği sırrın sahibi oldu. Hatta münafıkların isimlerini ve meydana gelecek pek çok olayı sadece o biliyordu.[139]

İbn Hacer dedi ki: Anlaşıldığına göre birinci şerden maksat, onun işaret ettiği ilk fitnelerdir. Hayırdan maksat da Ali ile Mu'âviye'nin anlaşmaya varmasıdır. Bulanıklık ise onların zamanında -Irak'taki Ziyad gibi- bazı emîrlerin yaptıkları şeyler ve Ali'ye karşı çıkan Hâricilerin muhalefetidir. Cehenneme davet eden davetçiler ise hâkimiyet kurmak isteyen Haricîler ve diğerleridir.

Nitekim "Müslümanların cemaatine ve imamına bağlı kal!" ifadesi buna işaret etmektedir. Yani imam sana haksızlık etse, sırtına vursa ve malını alsa da demektir. Bu tür olaylar, Haccâc'ın ve benzerliğinin emîrliği sırasında çokça meydana gelmiştir.

Hadis, "Yeryüzünde bir halife bulunmazsa, uzlete çekil ve zamanın sıkıntılarına tahammül etmeye sabret/devam et" anlamına gelmektedir.[140]

Hiç şüphe yok ki Huzeyfe'nin Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in önünde yönelttiği bu soru zinciri, Huzeyfe'nin bu alandaki önceliğini, derin algısını ve geniş bilgisini vurgulamaktadır. Bu durum, diğer hadislerde daha çok ortaya çıkmaktadır ki söz konusu hadisler, onun bu ilim alanı ile ilgili araştırmalarını erken/ilk zamanlardan beri sürdürdüğünü kesinleştirmektedir.

O, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu aktarmıştır: *"Bana, kaç kişinin Müslüman olduğunu sayın!"* Biz, "Ey Allah'ın Rasûlü! Sayımız altı yüz ile yedi yüz arasında olduğu hâlde mi bizim için endişe ediyorsun?" dedik. O ise *"Nereden biliyorsunuz, belki de imtihan edilirsiniz?"* buyurdu. Ardından imtihan edildik, öyle ki bizden bir kimse, ancak gizli bir şekilde namaz kılabiliyordu.[141]

İlk vakitlerden itibaren imtihan ve fitnelerle ilgili hadisleri araştırmayı sürdürmesi sebebiyle kendisiyle rekabet edilemeyen bir yönlendirici ve

139 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7084 nolu hadisin şerhi.

140 Önceki kaynak.

141 Müslim, 149; İbn Hanbel, Kitâbu Bâkî Müsnedi'l-Ensâr, Bâbu Hadîsi Huzeyfe b. Yemân, 22173.

yol gösterici oldu, bu konuda kendisine yöneltilen bütün sorulara doğru cevaplar vermekten aciz kalmadı.

Adamın biri Huzeyfe'ye, "Namaz kılanlar birbirleriyle savaşırlarsa ne yapayım?" diye sordu. Huzeyfe, "Evine gir" dedi. Adam/ravi sözüne şöyle devam etti: Ben, "Eğer evime girerlerse ne yapayım?" dedim. Huzeyfe şöyle dedi: "Gelen kişiye, 'Seni öldürmeyeceğim, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım' de." -Huzeyfe, sadece yanıt vermekle yetinmiyor, bilakis detaylı cevap veriyor, onlara fitnelerin geleceğini bildiriyor ve içinde bulunacakları durumu onlara açıklıyordu-

Huzeyfe, "Fitne, oturup da dizginlerini çektiğinde ve sizin yanınıza şuradan ve buradan geldiğinde ne yapacaksınız?" dedi. Çevresindekiler, "Vallahi bilmiyoruz!" dediler. Huzeyfe, "Ama vallahi ben biliyorum; siz o gün köle ile efendisinin durumunda olacaksınız. Efendisi, köleye sövse köle ona sövemez, efendisi onu darp etse köle, efendisini dövemez" dedi.[142]

Bu vasıf, Osman *radıyallahu anh*'ın şehit edildiği ve henüz halife Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*'a tam biat edilmediği günlerde isyan eden çetelerin Medine'ye egemen olduğu sırada Medine ehlinin üzerine tastamam bir şekilde uygun düştü. Bu hadis, Huzeyfe'nin öngörüsünün doğruluğuna, bilgisinin sıhhatine ve fitne olaylarıyla ilgili gücüne şahitlik etmektedir. Huzeyfe, uygun bir yerini gördüğünde kendisine bir soru yöneltilmeden önce nasihat etmeye başlamaktan geri durmazdı.

O, günün birinde mescide girdi, birbirlerine Kur'ân okuyan bir topluluğun yanından geçti ve "Eğer doğru yolda yürürseniz, muhakkak ki açık bir mesafeyle/farkla öne geçmiş olursunuz. Eğer bu yolu terk ederseniz, sapıtmış olursunuz" dedi. Ardından bir halkaya geçip oturdu ve "Biz, Kur'ân okumadan önce iman etmiş olan bir topluluktuk. İleride ise iman etmeden önce Kur'ân okuyan bir topluluk gelecektir" dedi. Bunun üzerine topluluktan bir adam, "İşte fitne odur!" dedi.

Huzeyfe, "Evet! Fitne size önünüzden, yüzünüzü kötüleştirecek şekilde gelmiş bulunmaktadır. Ardından size mutlaka aralıksız bir şekilde gelecektir. Kişi, geri dönecek de kendisine iki emir verilecek; emirlerden

142 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/596.

birini yerine getirmekten aciz kalır, diğeri de günahtır" dedi. Hadisin ravisi Hareşe şöyle demiştir: "Fazla zaman geçmeden önce bir kimsenin, kılıcıyla dışarı çıktığını ve insanlara meydan okuduğunu/sorgusuzca insanları öldürdüğünü gördüm."[143]

Bu durum, Huzeyfe'nin geniş ilmine ve ince/titiz takdirlerine delalet eder. Zira o mecliste bulunup da Huzeyfe'nin sözünü işiten bir şahıs, az bir zaman geçtikten sonra onun sözünü doğrulayan olaylara şahit olmuştur.

Anlaşıldığı üzere Huzeyfe, fitnelerle ilgili sahip olduğu bilgilere insanların ihtiyaç duyduğunu görüyordu ve fitneleri anlatarak onları bu fitnelere karşı uyarmak ve sakındırmak istiyordu. Ancak o, sözlerinin insanlar tarafından anlaşılmamasından endişe ediyordu. Bu yüzdendir ki Huzeyfe, "Şayet size bildiklerimi anlatsaydım, üç fırkaya ayrılırdınız: Bir fırka benimle savaşırdı, bir fırka bana yardım etmezdi, bir fırka da beni yalanlardı" demiştir.[144]

Bu doğrudur. Şayet Huzeyfe, kendi zamanında birlik olan, birbirlerini seven ve birbirlerine yardımcı olan Müslümanların birbirleriyle savaşacaklarını söyleseydi, ona inanmazlardı. Şayet onların kendi halifelerini öldüreceklerini söyleseydi, onu yalanlarlardı. O, kendi çevresinde onun bilgisini kavrayacak ve bu ilmi ondan öğrenecek kimseleri bulmayı temenni ediyordu.

Bu durum şu hadisi açıklığa kavuşturmaktadır: Zir b. Hubeyş, Huzeyfe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İsterdim ki yanımda kalpleri altın gibi olan yüz adam bulunsun da bir kaya üzerine çıkıp onlara kendisinden sonra hiçbir fitnenin kendilerine zarar veremeyeceği bir şeyler anlatayım. Sonra da yavaş yavaş oradan ayrılayım da ne ben onları göreyim ne de onlar beni görsünler."[145]

Gerçek şu ki Huzeyfe'nin fitne olaylarına yönelik tasavvurunu ve verdiği hükümleri inceleyen kimse, onun bir basiret üzere bulunduğunu, yönlendirmelerinin oldukça titiz olduğunu görürdü. Ancak büyük sahabîlerin hayatta olması, Müslümanların saf birliği ve sahip oldukları güçlü kardeşlik

143 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/597.
144 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/606.
145 Önceki kaynak, 8/601.

bağları, Huzeyfe'nin hadislerinin kabul görmesine geniş bir alan tanımadı. Sonunda fitne alametleri ortaya çıkınca insanlar ona ihtiyaç duydular ve onun bilgisine başvurdular. Bunun üzerine onun yöntemi açıklığa kavuştu, anlayışı ortaya çıktı ve insanlar onun öngörülerini doğruladı.

Huzeyfe, bu ilmin kendi içtihadının eseri olduğunu iddia etmiyordu. Bilakis onu, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e nispet ediyordu. Ebû İdris el-Havlânî şöyle demiştir: Huzeyfe'nin şöyle dediğini işittim: "Vallahi benimle kıyametin arasında meydana gelecek her fitneyi diğer insanlardan daha iyi biliyorum. Bu, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bana bir sır olarak bildirdiği ve başkasına anlatmadığı bir bilgi değildir. Fakat Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, içinde benim de bulunduğum bir mecliste bir şeyler anlatıyordu. Kendisine fitnelerle ilgili soru soruldu. O da gerilerinde hiçbir şey bırakmayacak olan üç fitne saydı ve bazıları yaz rüzgârları gibi olan, kimisi küçük kimisi de büyük olan fitnelerin geleceğini bildirdi." Huzeyfe dedi ki: "Bunun üzerine benim dışımda o meclistekilerin hepsi gitti."[146]

Böylece sahabenin arasında bu ilmi (geniş bir şekilde)[147] bilen tek kişi olması hasebiyle bu konularda kendisine başvurulan kişi o oldu. O, zorlu/çaresiz fitnelerde kendisine soru sorulan ve açıklama yapması istenen kişi olmuştur. Rivayet edildiği üzere Ebû Sâlih el-Hanefî[148] şöyle demiştir: Bir adam, mescitte oturan Huzeyfe ile Ebû Mes'ûd el-Bedrî'nin[149] yanına geldi. O sırada Kûfe halkı, Sa'îd b. el-'Âs'ı kovmuştu.[150] Adam, "İnsanlar

146 es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, Kitâbu'l-Fiten, 98; 24/37; el-Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl*, Kitâbu'l-Fiten, 11/31278.

147 Cümlenin daha iyi anlaşılması için tarafımızca eklenmiştir. (Çev.).

148 Ebû Sâlih el-Hanefî: Adının Abdurrahman b. Kays olduğu söylenmiştir. Ali'den, Ebû Mes'ûd'dan ve Ebû Hureyre'den rivayet aktarmıştır. İbn Ma'în onu sika saymıştır. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 5/338; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/38.

149 Ebû Mes'ûd el-Bedrî: Hazrec oğullarından olan Ukbe b. 'Amr b. Sa'lebe'dir. Bedrî olarak bilinmektedir. Zira Bedr suyunun yanında konaklamıştır. Yine Bedir'e katıldığı için böyle anıldığı söylenmiştir. Kûfe'ye yerleşmiştir. 41 veya 42 yılında vefat etmiştir. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1756.

150 Sa'îd b. el-'Âs b. Sa'îd b. el-'Âs b. Umeyye'dir. Hicret yılında doğmuştur. Hicretin birinci yılında doğduğu da söylenmiştir. Babası, Bedir günü kâfir olarak öldürülmüştür. O, cömertliği ve fasih konuşmayı kendisinde birleştiren Kureyş eşrafından biridir. O, Osman için mushafı yazan kişilerden biridir. Kûfe'ye vali olmuştur. 59 yılında vefat etmiştir. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/621.

dışarı çıktıkları hâlde sizi dışarı çıkmaktan alıkoyan nedir? Vallahi biz sünnet üzereyiz" dedi. Bunun üzerine ikisi, "İmamınızı/yöneticinizi kovduğunuz hâlde nasıl olur da sünnet üzere olursunuz? Vallahi yönetici şefkatli, halk da nasihatçi olana dek sünnet üzere olamazsınız!" dediler. Adam, Huzeyfe'ye, "Peki, eğer yönetici şefkatli ve halk da nasihatçi olmazsa, bize ne yapmamızı emredersin?" diye sordu. Huzeyfe, "Çıkarız ve sizi terk ederiz" dedi.[151]

O hâlde sahabenin fitne tasavvurundan biri de yöneticilerin merhametinin zayıflığı ve halklarına karşı şefkatsiz davranması, aynı şekilde halkın, yöneticilerine karşı samimiyetsiz davranmasıdır. Ki güven yokluğu sebebiyle öyle ortamlar oluşur ki bunlar, meydana gelen ve toplumu "birliğe, uzlaşıya ve cemaate" götüren sünnet yolundan saptıran fitnelere neden olur. Fitneler yüzlerindeki örtüleri kaldırınca ve bu konuda Huzeyfe'ye çok sorup sorulup da fitnelerle ilgili görüşleri sorulunca Huzeyfe şöyle demiştir: "Vallahi bilmiyorum, acaba arkadaşlarım unuttular mı, yoksa bilmezden mi geldiler? Allah'a yemin olsun ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, dünyanın sonuna dek yanında üç yüz veya daha fazla adamıyla gelecek olan hiçbir fitne lideri yoktur ki onun adını, babasının adını ve kabilesinin adını bize bildirmemiş olsun."[152]

Buradan hareketle şöyle denilebilir: Sahabe *radıyallahu anhum*, o sıralarda İslamî toplumda meydana gelecek olan fitnelere ve sıkıntılara yönelik bir tasavvura sahiplerdi. Yine onlar, kendilerine danışıldığında ve yönlendirmelerine dayanıldığında sıkıntılı yerlerde apaçık görüşü sunmaya layık kimselerdi.

Rivayet edildiği üzere Ebû Vâkıd el-Leysî[153] şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir yaygı üzerinde oturduğumuz bir sırada

151 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/599.

152 Ebû Dâvud, *'Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Suneni Ebî Dâvud*, Kitâbu'l-Fiten, 4222. Elbâni, "Hadis zayıftır" demiştir.

153 Ebû Vâkıd el-Leysî: İsmi hakkında ihtilaf edilmiştir. Adını Hâris b. Avf olduğu söylenmiştir. Avf b. Hâris olduğu da belirtilmiştir. Onun Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Bedir'e katıldığı söylenmiştir. Erken dönemde Müslüman olanlardandır. Fetih gününde Leys ve Damra oğulları ile Sa'd b. Bekr'in sancağı ondaydı. 68 yılında Mekke'de vefat etmiş ve muhacirlerin mezarlığına defnedilmiştir. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1774; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 5/124.

"İleride fitne meydana gelecektir!" buyurdu. Sahabe, "O zaman ne yapalım ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. Bunun üzerine elini yaygıya uzattı ve onu tutup *"Böyle yaparsınız"* buyurdu.

Günün birinde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara gelecekte bir fitne meydana geleceğini zikretti, ama insanlardan pek çok kimse onu duymadı. Bunun üzerine Mu'âz, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ne buyurduğunu duymuyor musunuz?" diye sordu. Sahabe, "Ne buyurdu?" dedi. Mu'âz, "İleride bir fitnenin meydana geleceğini söyledi" dedi. Sahabe, "O hâlde ey Allah'ın Rasûlü! Ne yapalım, nasıl edelim?" diye sordu. O da *"İlk hâlinize dönersiniz"* buyurdu.[154]

Yani cemaat olduğunuz duruma, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ashabının "Allah'ın kitabını ve hak ile adalet yöntemini/sistemini hayatın her alanına hâkim kılmak" gibi üzerinde bulunmuş olduğu hâle dönersiniz.

"Pek çok fitne" hadisinde geçen işaretler, sahabenin fitneye neden olan hâllerden uzaklaşmaya meyilli olduğunu gösterir. Huzeyfe, Cûhâ'ya[155] geldiğinde Ebû Mes'ûd onun yanına gelip selam verdi ve "Ey Ebû Abdullah! Bu kılıcının seninle ne işi var?" diye sordu. Huzeyfe, "Osman beni Cûhâ'ya emîr tayin etti!" dedi. Ebû Mes'ûd, "Ey Ebû Abdullah! Bunun bir fitne olmasından korkuyor musun?" diye sordu. Zira o sırada insanlar, Sa'îd b. el-'Âs'ı Kûfe'den kovmuşlardı. Huzeyfe de ona, "Ey Ebû Mes'ûd! Sen dinini bilmiyor musun?" dedi. Ebû Mes'ûd, "Tabiî ki biliyorum!" dedi. Huzeyfe, "Şüphesiz ki dinini bildiğin sürece fitne sana zarar vermez. Çünkü fitne, hak ile batılın sana karışık gelmesi ve hangisine tabi olduğunu bilmemen durumunda söz konusu olur. İşte fitne budur" dedi.[156]

154 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 3/249.

155 Cûhâ, üzerinde Bağdad topraklarının doğusunda Hankin ve Huzistan arasında geniş bir ovanın bulunduğu bir ırmağın ismidir. Bağdad'da Cûhâ ovası gibi bir ovanın bulunmadığı söylenmiştir. Onun haracı, 80 milyon dirhemdi. Dicle yönü oradan başka bir yere çevrilince orası harap oldu. Zâyid b. Halife el-Ğanebî şöyle demiştir:
"Dediler ki: Cûhâ'yı ve pazarını sevmelisiniz,
Ben kimin ya da Cûhâ ve onun pazarının sevgisi nedir?"
Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/88.

156 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/620.

Bu nastan anlaşıldığı üzere Huzeyfe, apaçık ve hak ile batılın arasını ayırmaya güç yetiren bir görüşe sahip olan kimse için endişe etmiyordu; bilakis korku, hak ile batılı birbirine karıştıran ve aralarını ayıramayan, bu yüzden iyilik olduğunu zannederek münker fiiller işleyen insanların başka bir sınıfı için söz konusu olur.

Ancak derin bir bakış açısına ve -onları kavrayarak her zaman sahih yönteme ve doğru yola tutunabileceği- birtakım nebevî direktiflere sahip olmasına rağmen Huzeyfe *radıyallahu anh*, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisinden sakındırdığı o fitnelerin zamanına yetişmekten çok sakınıyordu. Bu durum, ölüm hastalığına yakalandığı sırada kendisinin yanına giren Ebû Mes'ûd'a verdiği yanıttan anlaşılmaktadır. Ebû Mes'ûd ona sarıldı ve "Ayrılık!" dedi. O da "Evet! Sevgili, yoksulluk üzereyken geldi. Onu temenni etmekten dolayı pişman değilim. Benden sonra hangi fitnelerin meydana geleceğini bilmiyor muyum ki?" dedi.[157]

Bu nas, Huzeyfe'nin ve benzer sahabenin *radıyallahu anhum* sahip oldukları derin bakış açısını, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yaptıkları cihadın selameti için gösterdikleri hırsı, ayrıca ümmeti bekleyen ağır sancılara ve büyük olaylara yönelik gelecekle ilgili bakış açılarının berraklığını/açıklığını ortaya koymaktadır.

Bu durum, sadece pek çok sahabînin, işlerin/olayların gidişatına yönelik yaptıkları tahlillerin/değerlendirmelerin sahip oldukları "Ruhsal Şeffaflığa" veya siyasî uzmanlığa dayanmamaktadır. Bilakis bu durum, pratik hayatta değişikliğin meydana geldiğini ve maddî imkânlarda korkunç bir gelişimin gerçekleştiğini görmelerine dayanır. Ki bu değişim ve gelişim, toplumsal dönüşümlere neden olmuştur.

Nebevî terbiyenin arındırmadığı ve öne geçen ilk muhacirlerin ve ensarın içinden geçtiği aşamalardan geçmeyen pek çok kimse, bunların önünde zayıf kalmıştır. Bu ve benzer etkenler Huzeyfe'nin, ölümü, kendisine belli olan fitne sebeplerinden ve kışkırtıcı etkenlerinden bir "kurtulma ve korunma yeri" olarak görmesine neden olmuştur. Öyle ki Huzeyfe, bu kanaatine ve takdirine göre amel işlemeyi öğütlemeye başlamıştı. Şöyle derdi:

157 el-Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl*, 13/36974, 36975; *Müstedrek*, 8533; İbn Ebî Şeybe, 37203.

"Şüphesiz ki fitnenin, duraklama ve hareket etme vakitleri vardır. Eğer onun duraklama yerlerinde ölebiliyorsan, bunu yap!"[158] Kendisine, "Fitnenin duraklama ve hareket etme vakitleri nedir?" diye sorulunca da Huzeyfe, "Hareket vakitleri, kılıçları kınlarından çıkarmak; duraklama vakitleri de kılıçları kınlarına sokmaktır" dedi.[159] Şöyle de demiştir: "Fitneler, karanlık gecenin bölümleri gibi size geldiler."[160]

Huzeyfe *radıyallahu anh*, bu tutumuyla sahabenin genelinden ayrılmamıştır. Bilakis fitnenin yayılması sırasında ondan kaçınmak ve uzaklaşmak, sahabenin çoğunun izlediği en geniş yöntemdir.[161] Onlar bu yolu ancak Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yol göstericiliğine tutundukları için izlediler.

Rivayet edildiği üzere Ebû Zer el-Gıfârî *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Ey Ebû Zer! İnsanların birbirini öldüreceği ve öyle ki Zeyt taşlarının*[162] *kan içinde kaybolacağı bir fitnede ne yapacaksın?"* Ebû Zer, "Allah ve Rasûlünün benim için tercih ettiği şeyi yaparım!" dedi. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Kendisinden olduğun şeye/kimselere katıl"* buyurdu.

Ebû Zer dedi ki: Ben, "Ey Allah'ın Rasûlü! Kılıcımı alıp da bunu yapanları öldürmeyeyim mi?" dedim. O, *"O zaman o topluluğa ortak olmuş olursun. Fakat sen, evine gir!"* buyurdu. Ben, "Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer evime girerse ne yapayım?" dedim. O, *"Eğer kılıcın parıltısının seni korkutacağından endişe edersen, elbisenin bir tarafını yüzünün üstüne ört. Böylece katil, kendi günahını ve senin günahını yüklenerek cehenneme girenlerden olur"* buyurdu.[163]

Fitnelerden ve sebeplerinden uzaklaşmakla ilgili olarak Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yaptığı bütün bu korkutmalar, İslamî toplumun birliğinin ve kardeşliğinin kalıcı olması içindir. Zira bir safta meydana gelen

158 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Kitâbu'l-Fiten, 8/593.
159 Önceki kaynak.
160 Önceki kaynak.
161 Şa'bî şöyle demiştir: Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki o fitne sırasında yalnızca 6 Bedirli harekete geçmiştir. Bunların yedincisi yoktur. Veya yedi kişidirler, sekizincileri yoktur. Bkz. Taberî, *Târîh*, 4/447.
162 Medine'de Zevrâ'ya yakın bir bölgedir. İstiska namazının kılındığı yerdir. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 1/95.
163 İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu't-Tesebbuti fi'l-Fitne, 3948; İbn Hibbân, 6685; Ebû Dâvud, *Sünen-i İbn Dâvud*, Kitâbu'l-Fiteni ve'l-Melâhim, 3717.

ihtilaf ve ayrılık, hiçbir hayır getirmez ve sadece kötülüğü doğurur. Ne kadar acı ve üzüntü verici olsa da sebep olduğu bütün neticelerle birlikte sabrın sonuçları, fitne davetçilerinin peşinden gitmenin engellerinden daha hafiftir ki fitne davetçileri, genelde ıslah ve değişim şiarlarını/bayraklarını yükseltir, böylece fitneleri alevlendirirler.

Bu fitnelerin kapılarını arzu, heva ve heves ehli, nefisleri ve kalpleri zayıf kimseler açar. Halkın ayaktakımı ve aldananlar ile onların arkasında duran "az deneyimli, iyi niyetli ve temiz kalpli" kimseler ve yardımcıları, bu ateşle ısınırlar ki dış görünüşler bu kimseleri pek çok defa aldatır ve onlar, Allah'a istihare etmeden ve işin sonucunu derin bir şekilde araştırmadan davetine icabet ettikleri bayraklar tarafından sevk edilirler.

Bu yöntem, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hayatında sonradan ortaya çıkmış değildir. O, eziyetlere nice defa sabretti, verdikleri eziyetleri unutarak cahillerden nice defa yüz çevirdi? Öyle ki Kur'ân, onun güzel ahlakına şahitlik etti. Allah Teâlâ, **"Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin."** (Kalem, 4) ve **"Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi."** (Âl-i 'İmrân, 159) buyurdu. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hayatında bu alanla ilgili var olan örnekler, burada sayılamayacak kadar çoktur.

Bilakis Kur'ân-ı Kerim, şu ayette geçen Âdem *aleyhisselam*'ın iki oğlunun kıssasında bu yönteme işaret etmiştir: **"Andolsun ki sen öldürmek için bana el uzatsan bile, ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim! Zira ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."** (Mâide, 28)

Muhammed b. Mesleme *radıyallahu anh*'ın Tasavvuru:

Muhammed b. Mesleme el-Ensârî[164] *radıyallahu anh*'dan bu konuda aktarılan rivayet, fitne ortamlarında uzlete çekilmeye yönelik davetin açık-

164 Muhammed b. Mesleme el-Ensârî, Hârise b. Evs oğullarındandır. Mus'ab b. Umeyr'in eli üzere Müslüman olmuştur. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla Ebû Ubeyde'yi kardeş kılmıştır. Bedir'e ve diğer savaşlara katılmıştır. O, Ka'b b. Eşref'i öldürenlerden biridir. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* onu öldürenler için *"Yüzler kurtuldu"* buyurdu. Onun Hayber'de Yahudi Merhab'ı öldürdüğü rivayet edilmiştir. Fitneden uzak durmuş ve 43 yılında -47 olduğu da söylenmiştir- Medine'de vefat etmiştir. *Tehzîbu'l-Kemâl*, 1/92; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 1/11; Hâkim, *Müstedrek*, 3/433; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1377.

lığını pekiştirmektedir. Rivayet edildiği üzere Abdullah b. Mes'ûd *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* Muhammed b. Mesleme'ye bir kılıç verdi ve ona şöyle buyurdu: *"Sizinle savaştıkları sürece müşriklere karşı bu kılıçla savaş. Müslümanlar birbirleriyle savaştıklarında ise bu kılıcı Uhud'a getir ve körelip kırılana dek onu yere vur. Ardından evine dön ve günahkâr bir el veya hayatına son veren ölüm sana gelinceye dek evinin kilimlerinden bir kilim ol!"*[165]

Uzletinden çıkması ve Müslümanların o anki yaşantılarına katılması için onu pek çok defa ikna etmeye çalışmalarına rağmen Muhammed b. Mesleme'nin hayatı boyunca yaptığı ve kendisine tutunduğu şey buydu. Osman *radıyallahu anh* şehit edilip de insanların başından geçen olaylar meydana gelince Muhammed, avlusunda bulunan bir kayanın yanına çıktı ve kılıcını kırılıncaya dek kayaya vurdu.[166] Ona, "Allah'ın Peygamberinin *sallallahu aleyhi ve sellem* süvarisi" deniliyordu. Ardından tahtadan yonttuğu bir kılıç edindi, onu bir kılıfa koyarak evine astı ve "Onu, paniğe kapılan birini korkutmak için astım!" dedi.[167]

Görüldüğü üzere Muhammed, fitnenin yurdu olabilecek bir yerden daha çok uzaklaşmak amacıyla Medine'den çıktı. Ebû Bürde'nin rivayet ettiği de budur ki Ebû Bürde şöyle demiştir: Rebeze'den[168] geçtik ve bir çadırla karşılaştık. Ben, "Bu çadır kimindir?" dedim. "Muhammed b. Mesleme'ye aittir" denildi. Ardından onun yanına girdim ve "Allah sana rahmet etsin! Sen bu işte önemli bir konuma sahipsin. İnsanların yanına çıkıp da iyiliği emredip kötülükten alıkoysan ya?" dedim.

O da şöyle dedi: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *'Ey Muhammed b. Mesleme! Şüphesiz ki ileride fitne, ayrılık ve ihtilaf meydana gelecektir. Fitne meydana geldiğinde kılıcını kır, oklarını kır, kirişini kes ve evinde otur.'*[169] Fitne meydana geldi, ben de Allah

165 Yani evinden ayrılma. (Çev.). İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 55/283.

166 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubra*, 2/235.

167 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubra*, 2/236.

168 Rebeze, Medine'ye üç mil uzaklıkta, Zâtu 'Irk'a yakın ve Hicâz yolunda yer alan Medine'ye bağlı bir kasabadır. Hicrî 32 yılında vefat eden Ebû Zer el-Gıfârî *radıyallahu anh*'ın mezarı oradadır. Rebeze, Mekke yolundaki en güzel konaklardandı. Bkz. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 4/388.

169 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 1/11; İbn Ebî Şeybe, 3718; Ahmed, *Müsned,* 15599.

Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bana emrettiği şeyi yaptım." Ardından yüzümü çevirdim, bir de baktım ki kılıç çadırın direğine asılmış. Onu kınından çıkarınca onun tahtadan olduğunu gördüm. Muhammed, "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bana emrettiğini yaptım ve insanları korkutmak için bu kılıcı edindim" dedi.[170]

Muhammed b. Mesleme, Osman'ın öldürülmesinden sonra hiçbir siyasî etkinliğe veya başka bir faaliyete katılmamıştır. Onun izlediği bu yol, karşı çıkılan bir yol değildir. Bilakis Huzeyfe b. Yemân onun bu yolunu onayladı ve bu yöntemin doğru olduğuna şahitlik edip şöyle dedi: "Şüphesiz ki ben, fitnenin kendisinden hiçbir şeyi eksiltemediği bir adam biliyorum." Biz, "O kimdir?" diye sorunca da "Muhammed b. Mesleme el-Ensârî'dir" dedi.[171]

Muhammed b. Mesleme'nin bu tutumu, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ona yaptığı vasiyete harfiyen uymasından ibarettir. Bu vasiyet, onun ümmetine yaptığı genel vasiyetiyle ve fitne zamanlarında ümmetine yönelik yaptığı yol göstericiliğiyle örtüşmektedir. Buhârî'nin Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'tan aktardığına göre Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *"İleride fitneler meydana gelecektir. Bu fitneler sırasında oturan, ayakta durandan; ayakta duran, yürüyenden; yürüyen de koşandan daha hayırlıdır. Fitne çıkarmaya yeltenen kişi kendini o fitnenin içinde buluverir. Fitne sırasında korunulacak veya sığınılacak bir yer bulan kimse, o yere sığınsın."*[172]

170 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 1/11'de onunla ilgili şöyle demiştir: Şu'be ve İbn Dubey'a şöyle demiştir: Medine'ye geldik. Bunun üzerine kurulu bir çadır gördük. Bir de baktık ki orada Muhammed b. Mesleme duruyor! Ona bunun nedenini sorduk. O da iş açığa çıkana dek onların şehirlerinin hiçbir yerinde oturmayacağını söyledi. Bkz. *et-Târîhu's-Sağîr*, 1/105; Taberânî, el-*Mu'cemu'l-Kebîr*, 9/233; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/605; Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl*, 11/30820; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, 517.

171 Bkz. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 55/251; *Tabakât*'ta da şöyle geçer: Ebû Burde şöyle demiştir: Onun yanına geldim ve onun yaşlı bir kimse olduğunu gördüm. Ona, "Allah sana merhamet etsin! Senin Müslümanların hayırlılarından olduğunu görüyorum. Memleketini, evini, aileni ve komşularını terk etmişsin?" dedim. O da "Kötülükten hoşlanmadığım için onu terk ettim. İş açığa çıkana dek onların şehirlerinden bir şehire yerleşmeyi düşünmüyorum" dedi. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubra*, 2/235; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/9.

172 Buhârî, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu Tekûnu Fitnetun el-Kâ'îdu fîhâ Hayrun mine'l-Kâim, 6554. Rakam, *Fethu'l-Bârî*'nin numaralandırmasına göredir. Müslim, 2886.

"Bu fitneler sırasında oturan ayakta durandan daha hayırlıdır" sözündeki, *"Fitne sırasında oturan"* lafzından maksat, fitneden uzak olan kişidir. *"Ayakta duran"*dan maksat fitneye bulaşmayan kimsedir. *"Yürüyen"*den maksat da sebeplerine sarılarak başka bir şey için yürüyen/çalışan kimsedir.

Yine şöyle denilmiştir: Bundan maksat, bu kimselerin birbirinden beter bir durumda olduklarıdır. Bu konuda onların en üstünü/beteri, fitnenin ortaya çıkmasına neden olacak şekilde fitne için çabalayan kişidir. Sonra da onun sebeplerini yerine getiren kimse gelir ki bu da yürüyen kişidir. Ardından fitneye doğrudan maruz kalan kişi gelir ki bu da ayakta duran kişidir. Ardından fitneyi izleyenlerden olup da savaşmayan kimse gelir. Bu da oturan kişidir. Ardından fitneden kaçınan, ona doğrudan maruz kalmayan ve onu izlemeyen kimse gelir. Ardından bunların hiçbirini yapmayan ama bunlara razı olup da ayakta duran kimse gelir. Bu hayırlılık üstünlüğünden maksat, söz konusu tafdile göre üstünde bulunan şahıstan daha az kötü olan kimsenin kim olduğunu bildirmektir.

Hadiste geçen «من تشرف لها» ifadesi, "Fitneyle yüzleşen ve ona maruz kalan, ama bundan yüz çevirmeyen kimse"yi ifade etmektedir. «تستشرفه» ifadesi de "onu helak eder" anlamına gelir. Yani kim şahsen fitnede ortaya çıkarsa, fitne ona kötülüğüyle mukabele eder.

«فليعذ به" ifadesi, "fitnenin şerrinden selamette kalmak için ona sığınsın" demektir. Bir rivayette de onun *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu geçer: *"Fitne meydana geldiğinde kimin develeri varsa, develerinin peşinden gitsin."* Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, koyunlardan ve araziden de bahsetti. Adamın biri, "Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlara sahip olmayan kimse ne yapacak?" diye sordu. O da *"Kılıcına yönelip onun keskin tarafını taşa vurur, sonra güç yetirirse kurtulur"* buyurdu. Bunda fitneden sakındırmaya, fitnelere girmekten kaçınmaya yönelik teşvik, fitnenin kötülüğünün fitneye bulaşma durumuna göre kişiye dokunacağı bilgisi bulunmaktadır.[173]

173 Bkz. *Fethu'l-Bârî*, Kitabu'l-Fiten, 7082 nolu hadisin şerhi. İbn Hacer, husus veya umum üzerinde selefin farklı görüşlerini aktarmıştır. Örneğin hadis, fitneden sakındırıyor ki "fitne"den maksat, hükümdarlığı talep etmede yaşanan ihtilaftan kaynaklanan ve haklı ile haksızın birbirinden ayırt edilemediği fitnedir.

Bu durum, Muhammed b. Mesleme'nin ve onun yolunu izleyenlerin "Fitneyle ilişkili olan her şeyden bütünüyle, hatta fitnenin içinde hâsıl olduğu mekândan -bu mekân, kişinin yurdu ve doğum yeri, ailesinin ve aşiretinin buluşma yeri olsa da- uzaklaşma" şeklinde sergiledikleri davranışların sebeplerini açıklığa kavuşturmaktadır. Huzeyfe b. Yemân -ancak o, Osman'dan kırk gün sonra vefat etmiştir-,[174] Abdullah b. Ömer,[175] Ebû Bekre[176] ve Seleme b. Ekva' da bu yolu/yöntemi izleyen büyük sahabîlerden *radıyallahu anhuma* bazılarıdır.

Buhârî'nin aktardığına göre Seleme, Haccâc'ın yanına girdi. Bunun üzerine Haccâc, "Ey İbnu'l-Ekva'! Topukların üzerinde geri dönüp bedevileştin mi?" diye sordu. Seleme, "Hayır! Fakat Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* çölde yaşamama izin verdi" dedi. Osman b. Affân *radıyallahu anh* öldürüldüğünde Seleme b. Ekva', Rebeze'ye taşındı, orada bir kadınla evlendi ve o kadından birçok çocuğu oldu. O, ölmeden birkaç gece öncesine dek orada kaldı, sonra da Medine'ye taşındı.[177]

Pek Çok Sahabînin Fitne Olaylarından Uzaklaşmaya Meyletmesi:

Bu tutumlardan anlaşıldığına göre "uzlete yönelip de fitne olaylarından sayılan olaylara karışmama" durumu, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının arasında var olan güçlü bir yönelimdi. Onları bu konuda destekleyen deliller de vardır. Şu hadisteki ifadeler buna örnektir:

"Müslümanın hayırlı malının, onları dağların tepelerine çıkardığı ve yağmur yağan yerlere/vadilere götürdüğü bir koyun sürüsü olma-

174 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 1/12.

175 Bkz. *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Fiten, 7082 nolu hadisin şerhi. O, Ömer b. Hattâb'ın oğlu Abdullah'tır. İbnu'z-Zubeyr'in öldürülmesinden üç ay sonra 73 yılında Mekke'de vefat etmiştir. Fitneden uzak durmuş ve onun hiçbir olayına katılmamıştı. Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/950.

176 *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Fiten, 7082 nolu hadisin şerhi. Ebû Bekre'nin adı Nufey' b. Mesrûh'tur. Hâris'in oğlu olduğu da söylenmiştir. Annesi Sümeyye, Hâris b. Kelede'nin cariyesiydi. Ebû Bekre şöyle derdi: "Ben, Tâif yılında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mevlasıydım." Tâif kalesinden, kuyu çıkrığına tutunarak inip Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına inmiştir. 51 veya 52 yılında Basra'da vefat etmiştir. Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1614.

177 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* ile birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu't-Te'arrubi fi'l-Fitne, 7087.

sı yakındır. O, dinini korumak ve fitneye düşmemek amacıyla bunu yapar."[178]

Bu hadis, dini için endişe eden kimsenin uzlete çekilmesinin faziletine delalet etmektedir. Selef, esasen uzlete çekilme hakkında ihtilaf etmiştir. Cumhur, "İç içe olmak, dinî faydaları elde etmeyi, İslam şiarlarını yerine getirmeyi, Müslümanların sayısını çoğaltmayı, 'Yardım etmek, imdada yetişmek, ibadet vs.' gibi hayır türlerini Müslümanlara ulaştırmayı içermesi sebebiyle uzletten daha evladır" demiştir.

Başkaları şöyle demiştir: "Hataya düşmekten selamette kalınacağı zannı baskın geldiği takdirde iç içe yaşamak daha üstündür. Aksi takdirde uzlet, selametin tahakkuku için evladır. Bu da şahısların ve vakitlerin farklılığına göre değişiklik arz eder."[179]

Bu durum, sahabenin, çağdaşı olduğu fitne olaylarına karşı takındıkları tutumların arasında görülen farklılığı caiz kılan şeydir. Onlardan savaşa katılan kimse, azgın grupla savaşma emrinin sabit olduğu hakkında delilin oluştuğunu düşünmüş ve bunu yapmaya güç yetirmiştir.

Uzlete çekilen de hangi fırkanın azgın olduğunu tam anlamamış[180] veya savaşmaya güç yetirememiştir. Uzlete çekilenlerin hâllerini inceleyen kimse, onların Müslümanların bütün tabakalarından/sınıflarından; muhacirlerden, ensardan, göçebe ve yerleşik kimselerden olduklarını görür.

Aynı şekilde âlimlerden ve avamdan da uzlete çekilenler vardır. Sa'îd b. Cubeyr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Abdullah b. Ömer yanımıza çıktı. Biz de onun bize güzel bir şeyler anlatmasını ümit ettik. Bunun üzerine bir şahıs, bizden önce davranarak şöyle dedi: "Ey Ebû Abdurrahman! Bizlere, fitne sırasında savaşmaktan bahset. Allah Teâlâ, **'Fitne kalmayıncaya dek onlarla savaşın'** (Enfâl, 39) buyurmaktadır."

Abdullah b. Ömer, "Annen seni kaybedesice! Fitnenin ne olduğunu biliyor musun? Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* müşriklerle savaşıyordu.

178 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu't-Te'arrubi fi'l-Fitne, 6561. *Fethu'l-Bârî*'nin numaralandırmasına göredir.

179 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* ile birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu't-Te'arrubi fi'l-Fitne, 14/541.

180 Önceki kaynak.

Onların dinine girmek bir fitneydi. Bu durum, sizin mülkiyet için savaşmanız gibi değildir" dedi.[181]

Bu soru, Abdullah b. Zubeyr ile Mervân b. Hakem döneminde, sonra da Abdulmelik b. Mervân döneminde ve buna benzer zamanlarda soruldu. İbn Ömer, iki gruptan birinin haklı, diğerinin de haksız olduğu ortaya çıksa bile fitne zamanında savaşılmayacağı görüşündeydi.

Fitne sırasında uzlete çekilen önde gelen sahabîlerden biri de Sa'd b. Ebî Vakkâs'tır. 'Amir b. Sa'd'dan aktarıldığına göre, kardeşi Ömer b. Sa'd, Medine dışında bir koyun sürüsü yanında bulunduğu sırada Sa'd'ın yanına geldi. Sa'd, onu görünce "Bu binicinin kötülüğünden Allah'a sığınırım" dedi. Ömer onun yanına varınca da Sa'd'a "Koyunlarının arasında bir bedevi olarak kalıp da insanların Medine'de hâkimiyet hakkında tartışmasına razı mı oldun?" dedi. Bunun üzerine Sa'd, Ömer'in göğsüne vurdu ve "Sus! Şüphesiz ki ben, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim: *'Şüphesiz ki Allah, takvalı, kanaatkâr ve gizli kulunu sever.'*"[182]

Başka bir rivayette de şöyle geçer: "Ey oğulcuğum! Fitnede baş olmamı mı emrediyorsun? Hayır! Vallahi bana, kendisiyle bir mümine vurduğumda ona isabet etmeyecek, bir kâfire vurduğumda ise onu öldürecek bir kılıç vermedikçe olmaz!" Onun oğlu, Sa'd'ın tahkime katılmasını istiyor, belki de insanların Ali'den ve Mu'âviye'den yüz çevirip de onu yönetime getireceklerini öğütlüyordu. Sa'd ise bundan kaçındı ve onu şiddetli bir şekilde reddetti. İçinde bulunduğu hâle ve doğru yolda olduğuna kanaat etti.[183]

Ebû Bekre şöyle demiştir: "Şayet benim evime girerlerse, onlara karşı bir çubuk bile kaldırmam. Çünkü ben Müslümanlarla savaşma görüşünde değilim. O hâlde onlarla silahla nasıl savaşırım?"[184]

181 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu'l-Fitneti min Kibeli'l-Meşrik, 7095, 6566 nolu hadislerin şerhi. *Fethu'l-Bârî*'nin numaralandırmasına göredir.

182 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/296; Müslim, *Sahîhu Muslim*, Kitâbu'z-Zuhdi ve'r-Rekâik, 5266.

183 Önceki kaynak.

184 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu Lâ Terci'u Ba'dî Kuffârân Yedribu Ba'dukum Rikâbe Ba'din, 7080, 13/35 nolu hadisin şerhi. Ebû Bekre, Nufey' b. Mesrûh olup Ziyâd b. Ebî Süfyân'ın annesi tarafından kardeşidir.

Anlaşıldığı üzere sahabeden hiç kimse yoktur ki "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile yaptığı cihadın selametinden endişe edip, üzerine terettüp eden büyük sorumluluk nedeniyle yöneticilikten uzak durup" da uzlete çekilmeyi düşünmüş olmasın! Buna göre onların kimisi, fitne aşamalarına katılmasını gerektiren bir durum görmemiş, böylece bir genişlik bulmuş ve kötülüğe düşmekten korktuğu için uzlete çekilmiştir. Kimisi de kendisi için, kendisini yoğun/büyük olaylara sonuna kadar dalmak zorunda bırakan duruma karşı bir mazeret bulamamıştır.

İşte Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh* şöyle demektedir: "İnsanlar bu adama saldırdılar ve onu öldürdüler. Ben ise onlardan uzak duruyordum. Sonra beni yönetici kıldılar. Şayet din için endişe etmeseydim onlara icabet etmezdim."[185] Yani o, uzlete çekilmek için kendine bir mazeret bulamamıştır. Bilakis dinin selameti için çalışmak ve gayret sarf etmek zorunda kaldığını düşünmüştür.

Ömer *radıyallahu anh* da fitnelerden sakındırıyordu ve gerçekleşmelerinden önce onlarla ilgili sorular soruyordu. Bunu da fitnenin tehlikelerine, geniş yayılmasına, din ve dünya üzerindeki sonuçlarının tehlikesine yönelik sahip olduğu tasavvur nedeniyle yapıyordu. Rivayet edildiğine göre Huzeyfe şöyle demiştir: Bir gün Ömer'in yanında oturduğumuz sıra Ömer, "Hanginiz, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in deniz dalgaları gibi dalgalanacak olan fitneyle ilgili sözünü ezberledi?" dedi. Huzeyfe, "Onun sana bir zararı olmayacak ey müminlerin emîri! Seninle onun arasında kapalı bir kapı vardır" dedi. Ömer, "Kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?" dedi. Huzeyfe, "Hayır, kırılacak!" dedi. Ömer, "O hâlde hiçbir zaman kapanmayacak!" dedi. (Huzeyfe,) ben de "Öyledir!" dedim.

(Ravi diyor ki:) Biz de Huzeyfe'ye, "Ömer kapıyı biliyor muydu?" diye sorduk. O da "Evet! Yarın gelmeden önce gecenin geleceğini bildiği gibi biliyordu. Zira ben ona, safsata olmayan bir hadis aktardım" dedi. Biz de ona kapının kim olduğunu sormaktan çekindik. Bu yüzden Mesrûk'a ona bunu sormasını emrettik, o da bunu sorarak "Kapı kimdir?" diye sordu. Huzeyfe de "Ömer'dir!" dedi.[186]

185 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Fiten, 7107 nolu hadisin şerhi.

186 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu'l-Fitneti'lleti Temûcu Mevce'l-Bahri, 6567, 7096. *Fethu'l-Bârî*'nin numaralandırmasına göredir.

Bu nastan anlaşıldığı üzere Ömer *radıyallahu anh*, fitne ile ilgili, hatta kendisiyle hakkında fitneyle ilgili geniş bir tasavvura sahipti. Bu tasavvurun kaynağı ise Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den özel ve genel fitne türleriyle ilgili -ki bu fitnelerin kimisi, deniz dalgaları gibi coşar- işittiği hadislerdir.

Ömer ve Ali *radıyallahu anhuma* bu tasavvura sahip olduğuna göre Osman *radıyallahu anh* da onların Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den işittikleri hadislerin çoğunu bilme açısından onlara ortaktı. Hatta Osman *radıyallahu anh*, fitne konusunda, başkasının sahip olduğundan daha fazla nebevî işaretlere, yönlendirmelere ve tavsiyelere sahipti. Bu yüzden o, fitnenin alevlenmesine neden olacak hiçbir durgun şeyi harekete geçirmemeye çalışma açısından daha tedbirli ve daha istekliydi.

Bu durumu, valilerine yaptığı tavsiyelerinde, kendisine isyan eden çetelere muamelesinde, haram bir iş yapmaları veya şer'î bir sınırı aşmaları dışında insanlardan el çekme siyasetini âdet edinmesinde ortaya çıkmıştır. O, ümmetini ve halkını dâhilî fitneden korumak için kendini siper etmiştir. Bu yüzden, çetelere karşı durmak ve kendini savunmak amacıyla silah taşıyan herkese silahını bırakmasını ve elini savaştan çekmesini şiddetle emrederdi. Kendisi, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra gelip de onun ümmetinde ilk kan akıtan kimse olmamaya azimliydi. Osman, "Şüphesiz ki benim canıma kastediliyor. Ben de müminleri canımla koruyacağım!" diyordu.[187]

Böylece bu siyasetiyle, o fitnenin boyutunu çok iyi kavradığını ispat etmiştir. Güzel siyasetiyle ve "hem kendisini hem de ümmeti kör ve her tarafa yayılan bir dâhilî fitneye çekmeye çabalamak gibi kendileri için kurulan tuzaklara" yönelik apaçık görüşüyle, çetelerin yükselttiği/haykırdığı ve arkalarındakilerin tekrar edip durdukları bütün hüccetleri ortadan kaldırma fırsatı buldu. Bütün bunlar onun şu sözü aracılığıyla belli olmuştur: "Vallahi hiç kimseye mazeret vermeyeceğiz ve onlara bir bahane bırakmayacağız. Mutlaka istediklerine ulaşıncaya dek emrolunduğumuz gibi sabredeceğiz."[188]

187 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1046.

188 Taberî, *Târîh*, 4/332; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1046.

Bu siyaset, "İbn Sebe' aracılığıyla Yahudilerin, içinde uzun bir ele ve geniş bir yönetime sahip olduğu büyük komplo" gibi Halife Osman *radıyallahu anh*'ın maruz kaldığı bazı durumlardan söz ettiğimizde daha çok açıklığa kavuşacaktır. Halife Ali *radıyallahu anh*'ın kendi hilafeti sırasında yaptığı icraatların ve aldığı önlemlerin sunumu aracılığıyla da Halife Osman *radıyallahu anh*'ın izlediği "el çekme" siyasetinin, onun ümmeti yönettiği aşamalarda ümmetin maslahatına uygun olan siyaset olduğu kesinleşecektir.

Bu durum, Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülüşünden, Ali *radıyallahu anh*'a biat edilmesinden, sonra da Cemel ve Sıffîn savaşlarından ve bu iki savaşın sebep oldukları tehlikeli sonuçlardan bahsedildiği sırada daha çok anlaşılacaktır. Ki bu savaşlardan sonra cihat durdu, saf dağıldı, nefisleri hüzün sardı. Ümmeti Allah Teâlâ'nın şeriatıyla yöneten, kırbaç ve kamçı ile suçluları cezalandıran raşid siyaset onlardan sonra zayıfladı. raşid siyaset zamanında ise silah, müşriklere musallat edilmişti.

Bilindiği üzere "fitne"den maksat, ümmeti yönetme şekli hakkında yaşanan ihtilaftır. Yoksa ihtilaf, liderlik konumu hakkında yaşanmamıştır. Zira Cemel olayı liderlerinin *-Allah onlardan razı olsun-* Halife Ali *radıyallahu anh*'ın hilafetine muhalefet ettiklerini ispat eden bir delil yoktur. Aynı şekilde Sıffîn'deki durum da böyledir. İhtilaf, "İhtilaf anında Allah'ın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hükmüne başvurmak, halifenin, kadıların ve valilerin İslam devletinin her bölgesinde temsil ettiği şeriatın verdiği hükme razı olmak" gibi Müslümanların değerleri ve gelenekleri dışına çıkan çetelerle muamele şekliyle sınırlıydı.

Ancak Osman *radıyallahu anh*'a isyan edenler, her bağıranın arkasından yürüdükleri için ve aralarında fazilet veya din ehlinden veya öne geçenlerden bir kimse bulunmadığı için *-Allah'a hamd olsun-* o dönemde sadece Müslüman ümmette bulunan durumdan yararlandılar.

Bu durum ise ithama uğrayan kimsenin, suçlu olduğu ispat edilene dek suçsuz olması, herkesin -sonuçlarından korkmaksızın- ifade, eylem, davalaşma ve itiraz etme özgürlüğünün var olmasıdır. Bu yüzden isyancılar, batıl iddialarını yayma gibi bazı haklarını talep ettikleri konusunda bazı Müslümanları aldatma fırsatı yakaladılar.

Bütün bu olaylarda ise Yahudilerin Allah'ın peygamberi Musa *aleyhisselam*'ın dönemine kadar uzayan uzun tecrübesi; "iyiliğe, doğruluğa, adalete, güvenliğe ve hayra karşı komplo kurma" deneyimi, "temizliği ve iffeti yıkma, peygamberleri öldürme ve takva sahiplerini kovma" uzmanlığı onlara yardım etti.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Hani Mûsâ, kavmine şöyle demişti: 'Ey kavmim! Size Allah tarafından gönderilmiş elçi olduğumu gayet iyi bildiğiniz halde ne diye beni üzüyorsunuz?' Onlar eğrilik yapınca Allah da kalplerini eğriltti. Allah günaha saplananları/fasıklar topluluğunu doğruya eriştirmez."** (Saf, 5)

Yine şöyle buyurdu: **"Meryem oğlu İsa da şöyle demişti: 'Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim.' Ama o** (Ahmed) **kendilerine apaçık kanıtlarla gelince, 'Bu** (kanıtlar) **besbelli bir büyü!' dediler."** (Saf, 6)

Şöyle de buyurdu: **"Ama ne zaman size bir peygamber nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse büyüklendiniz, kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz, doğru değil mi?"** (Bakara, 87)

Hileci Yahudi İbn Sebe'nin çizdiği plan üzere yürüyen ve onun -kendisiyle onların duygularını dürttüğü ve gizli hislerini harekete geçirdiği- direktiflerine göre hareket eden bu komplocular, yaptıklarını yapma fırsatını buldular.

Nitekim günümüzde de güven, selamet ve adalet davetçilerini "terörizm" adı altında öldürerek, "özgürlük, ilerleme ve gelişme" adı altında müminleri evlerinden çıkararak, hapsederek ve aç bırakarak, "güvenliği sağlama ve insanların isteklerini yerine getirme" iddiasıyla ve hak ile batıl arasında çatışma sürdüğü müddetçe bitmeyecek olan saçma/batıl iddialarla memleketleri, halklarının üzerine yerle bir etmek, evleri yıkmak ve ağaçları yerlerinden sökmek, köprüleri yıkmak, su ve aydınlatma ağları ile yolları bozmak, göçebelerin çadırlarını yıkmak, okulları, mescitleri, fabrikaları ve kurulu güvenli pazarları yerle bir etmek yoluyla bunları bütünüyle yapmaktadırlar. Bu durumun herhangi bir kimseye saklı/gizli kaldığını düşünmüyorum. Burada buna dikkat çekmek istedik.

Buna göre batınî/gizli Yahudilik, İslam'ın başlangıcında batıl iddialarını bir sürece kadar revaçta tutmayı başardığı, "kölelerden, birbiriyle çekişen kabilelerden, bazı bedevilerden, ahmaklardan ve aldananlardan, şehvetlerin, isyanların ve günahların kullarından" oluşan bazı çeteleri o dönemde kendine çekebildiği gibi bu dönemde de bizzat kendi askerleriyle İslamî hilafeti yeryüzünde yıkmayı, şeriatın hükümlerini iptal etmeyi, "İslam'ın öğretilerini yok etmek ve Müslümanları zelil kılmak" için çabalamada başarılı oldu. Yöntem aynı yöntem, askerler ise kendileridir.

İsyancıların gözettiği gaye ile izledikleri aracın/yolun arasındaki derin gizleme ve geniş uzaklık sebebiyle pek çok iş birbirine girdi, batıl şeyler de hak olanlarla karıştı. Öyle ki pek çok değerli sahabî, meydana gelen olaylarda görüşün açık olmadığından yakındı. Bunun nedeni, onların zanla amel etmemeleri ve şüphelere göre hareket etmemeleridir. Bilakis onlar, ortada yalan söyleyen, aldatan, komplo kuran, fitneleri alevlendiren ve düşmanlığı harekete geçiren kimselerin olduğuna inanmıyorlardı.

Buradan hareketle Zubeyr *radıyallahu anh*, meydana gelen olayların garipliğini ifade ediyor ve bunlara şaşırıp kaldığını belli ediyordu. Zira o, öne atılma ve fedakârlık gösterme huyuna sahip olduğu üzere ileriye atılsa, pek çok engelle karşılaşacaktı; eğer elini çekip geride dursa -ki bu, onun bir huyu ve âdeti değildi-, uzaklaşmasına ve uzlete çekilmesine müsaade etmeyen pek çok harekete geçirici şeyin olduğunu görecek ve duyacaktı. Bu yüzden şöyle diyordu: "Biz hem görüyoruz hem de görmüyoruz! Bu iş dışında hiçbir iş yoktu ki ben ayağımın ondaki yerini bilmiş olmayayım. Ben bu işte ise ileriye mi atılacağı mı, yoksa geri mi döneceğimi bilmiyorum!"[189]

Görüldüğü üzere Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'nın dönemlerinde hayatlarını "doğruluk, vefa, kardeşini kendine tercih etme ve fedakârlık" ilkeleri üzere yaşayan Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı, Osman *radıyallahu anh*'ın hilafetinin son zamanlarında "fitneye sarılan ve ona davet eden, zulmeden, iftira atan, yalan söyleyen ve bütün bunları yayan, aynı zamanda ıslah edici olduğunu ve iyiliği emredip kötülükten alıkoymaya davet ettiğini iddia eden" bir

189 Taberî, *Târîh*, 4/376.

grup insanla birlikte yaşayacaklarını tasavvur etmiyorlardı. İşte yıkmak, bozmak ve iftirayla dolu bir yapıcılık ve ıslah edicilik rolü oynayan ama gerçekte batınî ikiyüzlülük olan bu hal, Zubeyr *radıyallahu anh*'ın hayret verici bu yerde durmasına neden olan durumdur. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"İman edenlerle karşılaşınca 'İnandık' derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise 'Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz' derler. Asıl onlarla alay eden ve azıp saparak dolaşmalarına izin veren Allah'tır."** (Bakara, 14-15)

Fitne olaylarının meydana geliş şekli, sahabenin onlara yönelik tasavvurunun aynı olmadığını göstermektedir. Bu yüzden onların tutumları farklılık göstermiştir. Onların her biri, ulaştığı içtihadın sonucuna göre tutum sergilemiştir. Kimisi içinde doğup yetiştiği yurdunu dahi olmak üzere her şeyi terk etmiştir. Böyle yapanların başında Muhammed b. Mesleme el-Ensârî *radıyallahu anh* gelmektedir. Ki Huzeyfe b. Yemân *radıyallahu anh* onun hakkında şöyle demiştir: "Ben Muhammed b. Mesleme dışında fitne dönemine yetişen herkesin fitneye düşmesinden korkarım. Zira Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ona, *'Fitne sana zarar vermeyecektir'* dediğini duydum."[190]

Bu yüzden Muhammed, vardığı kanaate doğru, azim ve ısrarla harekete geçti. Aynı şekilde Sa'd b. Ebî Vakkâs da uzletinden bir karınca kadar olsa dahi uzaklaşmadı. Çünkü o bu tutumunu, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den öğrendiği ilim üzere bina etti. Bu yüzden daha önce geçtiği gibi oğluna, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den işittiği *"Şüphesiz ki Allah takvalı, kanaatkâr ve gizli kulunu sever."*[191] hadisiyle yanıt verdi.

Aynı şekilde Ebû Mûsa el-Eş'arî, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den işittiği *"İleride fitneler meydana gelecektir. Bu fitneler sırasında oturan, ayakta durandan… daha hayırlıdır."*[192] hadisinden an-

190 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 55/251; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubra*, 2/235; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/9; Bkz. *Sunen-i Ebî Dâvud*, 4044.

191 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/296; Müslim, *Sahîhu Muslim*, Kitâbu'z-Zuhdi ve'r-Rekâik, 5266.

192 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu İnnehu Setekûne Fitnetun el-Kâ'idu fîhâ Hayrun mine'l-Kâimi, 7081, 6554. *Fethu'l-Bârî*'nin numaralandırmasına göredir.

ladığı manaya göre uzlete çekilme tutumunu sergiledi. Ebû Mûsa, fitne olaylarının bir durum üzere istikrar bulmadığını gördüğü için fitneyi şu şekilde nitelemiştir: "Bu fitne çok büyüktür. Karın hastalığı gibidir; onda kuzey, güney, doğu ve batı rüzgârları eser. Bazen durgunlaşır, ardından nereden geleceği bilinmez. Akıl sahibi kimseyi dünün çocuğu gibi deneyimsiz bırakır."[193] Fitneden uzaklaşan diğer sahabe de öyledir. Onların hepsi de "olayların tasavvuru ve işlerin gerçekleşme şekli" konusunda sahip oldukları anlayışın ve bilginin kendilerini sevk ettiği duruma göre tutum sergilemiştir.

Halife Ali *radıyallahu anh*'a gelince... O, uzlete çekilmeyi düşündüğünde bunu kendisine mubah kılan bir mazeret bulamadı. Bu, Ali *radıyallahu anh*'ın Medine'den çıkışı sırasında onunla oğlu Hasan *radıyallahu anhuma*'nın arasında meydana gelen diyalogdan belli olmaktadır. Hasan, "İçinde bulunduğun yurtta kalsan olmaz mı? Ben, ihmal edilmiş bir şekilde ve yardımcısız olarak öldürülmenden korkuyorum!" dedi.

Ali, "Otur, cariyenin iç geçirdiği/özlem duyduğu gibi özlem duyuyorsun! Vallahi düşen şeyin sesini duymaktan hoşlanan keler gibi Medine'de oturmayacağım. Muhakkak ki bu işin arkasına ve içine, başına ve gözüne vurdum/bunları araştırdım, sonunda kılıç ve küfürden başka bir şey görmedim" dedi.[194] Bu yüzden Ali, fitneyle ilgili sahip olduğu ilim ve tasavvura binaen büyük olayların içine daldı. Öyle ki kıble ehliyle savaş hükümleri, onun fıkhından ve fetvalarından alınmıştır. Zira bu tür savaşın hükümlerini ilk belirleyen kişi odur.

O dönemde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "fitnelerin peşinden gitme" ile ilgili pek çok uyarısının kendisine ulaşmadığı sahabîler de vardı. Bu durumda olan sahabî, meydana gelen olaylara katılmaktan uzak durmanın bir kusur olduğunu, bunu yapan kimsenin yüce Allah'ın huzurunda bunun hesabını vereceğini zannetmiş, bu yüzden hiç tereddüt etmeden fitne olaylarına katılmıştır. Çünkü onun fitne tasavvuruna göre, kendisi hak üzeredir, hakkı desteklemede ihmalkâr davranması için de bir mazerete sahip değildir.

193 Taberî, *Târîh*, 4/284.
194 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/273.

Belki de bu durum, Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî'nin söylediklerine ve yaptıklarına uygun düşer ki Kays, bütün yaptığı icraatlarda Halife Ali *radıyallahu anh*'ın yanında durdu. Onun sergilediği tutumun meşru olduğuna yönelik imanı öyle bir seviyeye ulaştı ki Kays, şehitliği istiyordu ve başı açık bir şekilde dışarı çıkarak şu şiiri okuyordu:

"Ben, Sa'd'ın oğluyum, babam Ubâde'dir,
Hazreçliler, efendi kimselerdir.
Savaştan kaçmak âdetim değildir.
Kaçmak, yiğit kimse için bir boyunluktur.
Ey celal sahibi! Bana şehitliği nasip et,
Kendisinden sonra mutluluğun geldiği şehitliği."[195]

Başka sahabîler de Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den öğrendikleri bir ilme sahipti. Ancak bu ilim, bazı alametlere bağlıydı. Kimisi söz konusu alametlerin ortaya çıkmasını bekliyordu ki tasavvurları tastamam olsun ve görüşleri/bakış açıları açık olsun.

Cemel savaşında Halife Ali *radıyallahu anh*'ın safında bulunan Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî'nin başından geçenler öyledir. O, Cemel savaşında hazır bulundu, ama kılıcını çekmedi ve savaşa katılmadı.[196]

Huzeyme b. Sâbit *radıyallahu anh*'ın bu tutumu Sıffîn savaşında değişmedi. O, uzlete çekilmedi; ancak sadece apaçık bir delil uğruna savaşırdı. Huzeyme şöyle derdi: "Ben, Ammâr b. Yâsir'i öldürerek sapmadım. Şüp-

195 Bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/105.

196 Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, 3/385; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 2/119. Huzeyme'ye "Zu'ş-Şehâdeteyn" adı verilmiştir. Çünkü Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* onun şahitliğini iki şahsın şahitliği gibi saymıştır. Şöyle ki: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir bedeviden bir at satın aldı. Bedevi ise bunu inkâr etti. Bunun üzerine Huzeyme, orada hazır bulunmadığı hâlde şahitlik etti. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Bizimle hazır bulunmadığın hâlde şahitlik yapmana seni sevk eden nedir?"* diye sordu. O da "Getirdiklerini doğruladım ve senin sadece hakkı söylediğini bildim" dedi. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de *"Huzeyme her kimin lehine veya aleyhine şahitlik ederse, o ona yeter!"* buyurdu. Yine söz konusu şahsın, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gelip de alacağını isteyen bir Yahudi olduğu söylenmiştir. Buna göre Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, *"Senin borcunu ödedim!"* buyurdu. Yahudi de "Delilin nerede?" dedi. Bunun üzerine Huzeyme şahitlik etti. Bkz. Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl*, 37036, 37039.

hesiz ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *'Seni azgın olan topluluk öldürecektir'*[197] dediğini işittim." Dedi ki: Ammâr öldürüldüğünde işler onun/Huzeyme için açıklığa kavuştu ve onun olaylara yönelik tasavvuru açıklık kazandı. Bunun üzerine kılıcını çekip öldürülene dek savaştı.[198]

Sehl b. Huneyf b. Ukeym el-Hârisî el-Ensârî de bu tasavvurdan uzakta değildi. Ancak onun Halife Ali *radıyallahu anh*'ın komutasına yönelik büyük güveni, Ali'nin takındığı tutumlarda ve aldığı kararlarda ona katılarak hareket etmesini sağladı. Ali ile Sehl *radıyallahu anh*'ın arasındaki kardeşlik bağının[199] bunda etkisi olabilir. Zira onların her biri, kardeşini yakından tanır ve onunla ilgili sadece hayırlı şeyler bilir. Bu bağ, Sehl'in sorumluluğuna verilen her şeyde onun emre uymasının arkasındaki sebep olabilir.

Bu, Sehl'in içinde var olup da "onun kendisiyle nitelendiği, Halife Ali *radıyallahu anh*'ın Bedir, Uhud ve diğer gazvelerde onunla ilgili bildiği ve ona tutunmasının arkasındaki neden olan" öne atılma gücünü zayıflatan sorulara rağmen öyle olmuştur. Ali, Basra'ya doğru yola çıktığında Medine'de onu vekil bırakmıştı. Hilafetinin başında da Şam vilayetine onu atamıştı. Ancak Sehl, daha Şam'a varmadan önce Şam'ın süvarileri onu geri çevirdi. Ardından Ali, onu Fars topraklarına vali atadı. Ancak oranın halkı da onu oradan çıkardı.[200] Sehl, halifeyle birlikte Sıffîn'e katıldı ve o, Basra halkı süvarilerinin emîriydi.[201]

Fakat Sehl b. Huneyf'in davranışlarında dikkat çeken nokta, onunla ilgili bilinen coşku ve öne atılma huyunun yokluğudur. Bunun nedeni ise yalnızca içinde seçimde bulunmanın zorlaştığı yerlerde verdiği hutbelerinde ortaya çıkan barış eğilimidir.

Halife, Sıffîn'e doğru gitmeye azmedince arkadaşlarıyla istişare etti. Bunun üzerine Sehl b. Huneyf şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Biz, barış yaptığınla barış yaparız, savaştığın kimseyle de savaşırız. Görüşümüz,

197 Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, 3/385; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 16/396; Zehebî, *Duvelu'l-İslâm*, 1/9; Buhârî, 2601.

198 Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, 3/385; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 16/369; Zehebî, *Duvelu'l-İslâm*, 1/9.

199 Zehebî, *Târîhu'l-İslam - el-Hulefâu'r-Râşidîn*, s. 596.

200 Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/247; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 2/289.

201 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/85; Taberî, *Târîh*, 5/11.

senin görüşündür. Ne zaman bizi çağırırsan sana icabet ederiz. Ne zaman bize emir verirsen sana itaat ederiz. Bizde bir muhalefet bulmazsın."[202]

Bu metin, öne atılma veya geri durma konusunda Sehl'in hiçbir sorumluluk taşımak istemediğini, işin halifeye bağlı olduğunu, kendisinin ise işiten ve itaat eden biri olduğunu, muhalefete davet etmeyeceğini açıklığa kavuşturmaktadır. Bu durum, Şam vilayetinden geri çevrildiği sırada ve Fars bölgesi yöneticiliğini sabit tutma fiilinde başarısız olup da oradan çıkarıldığında Sehl'in takındığı barışçıl tutumlarla uyum sağlamaktadır.[203] Bundan daha ötesi ise Sehl'in içinde bulunduğu sırada Mervân b. Hakem'in ve Ebu'l-Bahterî b. Hişâm'ın Medine'yi ele geçirmesidir.[204] Sonunda Sehl, Kays b. Sa'd ile birlikte halifenin yanına, Kûfe'ye doğru çıkıp gitmiştir.[205]

Bu durumlar Sehl'in takındığı tutumlarla ilgili soru sormaya davet etmektedir: Bütün bunlar, siyasetinin ve gücünün zayıflığından mıydı? Burada şu söylenebilir: Fitneden önceki dönemde Sehl'in "zayıf siyasete ve öne atılma" huyuna sahip olduğu bilinen bir şey değildi. O, fitneyle ilgili apaçık tasavvura sahip değildi ve onun açısından yollar kesin bir şekilde belli olmamıştı. Bu yüzden onun Halife Ali *radıyallahu anh*'a yönelik güveni ve sevgisi, onu halifeye daha çok bağlıyordu. Meydana gelen şeyleri bir fitne olarak görmesi ise halifenin onunla ilgili bildiği "coşkulu olma ve öne atılma" huyunun ondan gitmesine neden oluyordu. O, bu tutumların arasında selameti seslendiriyordu.

Buhârî'nin Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî'den tahric ettiği bir rivayetten daha çok bu görüşü güzel bir şekilde anlatan bir ifade yoktur. Ebû Vâil şöyle demiştir: Sehl b. Huneyf Sıffîn'den geldiğinde onun yanına gidip durumu sorduk. Bunun üzerine Sehl şöyle dedi: "Görüşünüzü itham edin/sorgulayın! Muhakkak ki ben Ebû Cendel[206] -yani Hudeybiye- gü-

202 İbn A'sem, *Futûh*, 2/442; Munkirî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 93.
203 İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/247; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 2/389.
204 İbnu'l-'İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, 1/48.
205 Taberî, *Târîh*, 5/95; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/110.
206 Ebû Cendel: Adının el-'Âs b. Suheyl b. 'Amr olduğu söylenmiştir. Mekke'de Müslüman oldu. Bunun üzerine babası onu zincire vurdu. Hudeybiye gününde ise Ebû Cendel, zincirli bir şekilde yavaş yavaş yürüyerek Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına geldi. Babası onu geri götürdü. Ardından yine kaçıp Ebû Basîr es-Sekafî'ye

nünde kendimi öyle bir hâlde gördüm ki şayet Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in emrini geri çevirebilseydim mutlaka çevirirdim. Allah ve Rasûlü ise daha iyi bilir. Bu işten önce bizi korkutan/bize ağır gelen bir iş için kılıçlarımızı omuzlarımızın üzerine her koyduğumuzda mutlaka bu, bizi bildiğimiz bir işe vardırdı. Bu fitnede ise bir deliği tıkadığımızda başka bir yerden delik açılmaktadır. Onu ise nasıl tıkayacağımızı bilmiyoruz!"[207]

Ebû Vâil'e, "Sıffîn'de bulundun mu?" diye soruldu, "Evet! Sehl b. Huneyf'in de şöyle dediğini işittim…" dedi ve hadisin geri kalanını zikretti. Sonra da şöyle dedi: "Sıffîn'de bulundum. Sıffîn ne kötüydü!"[208] Bu söz, Sıffîn'e katılan pek çok kişinin durumunu bildirmektedir ve ümmetin o sıralarda içinden geçtiği durumda yaşadığı acıda Sehl b. Huneyf'e katılan kimselerin çektikleri acıyı ortaya koymaktadır.

Bu tutumlardan/yerlerden ve bu tasavvurdan şu sonuç çıkarılır: İslam'ın başında meydana gelen olaylara, özellikle de Sıffîn çatışmasına katılan sahabîler, ancak bir düşünmeden, incelemeden ve tefekkürden sonra bunlara katılmıştır. Bunun nedeni ise Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yaptıkları cihadın selametine yönelik aşırı istekleriydi ve bu savaşın, "hâkimiyet ve hilafet için, zafer elde edenlerin bundan sonra/buna ek olarak sahip olacakları faydalar ve maslahatlar için" yapılan bir rekabet savaşı olmamasıydı. Bilakis bu savaş, uzun süreli bir içtihad ve ince bir düşünmeden sonra derin temeller üzerine bina edilen ilkeler ve kanaatler savaşıydı. Bu, sorumluluk savaşıydı; herkes kendisinin kurtuluşu için çabalıyordu. Allah'a hamd olsun ki siyasal ve ekonomik veya kavmî ve bölgesel çıkarlar için yapılan savaşlarda meydana geldiği gibi bu savaşlarla ilgili hiçbir ahlakî veya askerî taşkınlık yapıldığı, buna bağlı olarak da ahlakî zorbalıklar, yağmalar, ölülerin eşyalarını almalar, ölülerin organlarını kesmeler, esirler, zayıflar ve çocuklardan intikam almak gibi durumların gerçekleştiği duyulmamıştır.

---

katıldı. O ve Müslüman olduktan sonra babası, ölene dek Şam'da cihad ettiler. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1624; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 4/404.

207 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Meğâzî, 4189. *Fethu'l-Bârî*'nin numaralandırmasına göredir; es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 7/523; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/728; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/85;

208 Buhârî, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-İ'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sunne, 7038.

Bu hal, sahabenin o olaylara takındıkları tutumların farklılığını açıklamaktadır. Zira onların her biri, o olayları içtihadının vardığı açıdan görüyordu. Fitnenin hevalarından beri olup da öne atılmayı savunan kimse, öne atılıp savaştı, öldürdü ve öldürüldü. O, bununla ancak Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmayı ve ona yönelik tasavvuru aracılığıyla kendisine iman ettiği hakka yardım etme amacını gözetti. Kendi içinde o imtihanın gizliliklerini göremeyen kimse ise onun gizliliklerini savaş meydanında da göremeyecekti. Bu yüzden o, sadece savaşa katılmaktan geri durmayı veya uzlete çekilmeyi savunacaktı. Kimisi de "cemaatle birlikte yaşayıp böylece yöneticilere itaat etmek" ile "fitnenin ağırlıklarından selamette kalmayı, böylece hem kendisi hem de Müslümanlar için afiyet dilemeyi" birleştirmeyi tasavvur ediyordu.[209]

Belki de bu sınıftan biri de Ebû Mes'ûd el-Bedrî Ukbe b. 'Amr b. Sa'lebe el-Hârisî el-Ensârî'dir. Ki o, Halife Ali *radıyallahu anh* ile yardımlaşmaya istekliydi. Ancak Müslümanlarla savaşmayı düşünmüyordu. Onun bu tutumu, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* Sıffîn'e doğru gidip de onu Kûfe'ye vekil olarak bıraktığında Kûfe'de verdiği hutbede belli olmuştu. Anlaşıldığı üzere Kûfe halkından bazı kimseler, halifeyle birlikte Sıffîn'e gitmekten geri kalmıştı ve Ebû Mes'ûd da bu kişilerin geride kaldığını biliyordu. Bu yüzden onlara eman verdi ve şöyle dedi:

"Ey insanlar! Ortaya çıkın. Ortaya çıkan kimse güvendedir. Vallahi sizden bazı kimselerin bu durumdan hoşlanmadıklarını ve savaştan geri kaldıklarını biliyoruz. Vallahi bu iki ordunun savaşmasını ve ikisinin birbirine karşı kendilerini savunmasını afiyet olarak saymayız. Ancak biz, Allah'ın Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmetini ıslah etmesini ve ülfetini birleştirmesini afiyet sayarız."[210]

Halife vekilinin Sıffîn'e gidişle ilgili tasavvuru buysa ve o, Allah'ın Şam halkı ile Irak halkının arasını düzeltmesini temenni ettiyse, halifeden izinsiz olarak veya resmî bir mazeret olmaksızın gazveden geride kalan kimselerin cezaya çarptırılmayacaklarını savunduysa; o zaman bu durum onun tasavvurunun; çözülememiş konuları güç kullanarak çözüme kavuşturma yolunu

209 Bkz. Halîfe, *el-Ensâr fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 231.
210 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/683.

izleyen her yönteme aykırı olduğu ve onun, hilafetin iç sorunlarına karşı "güç kullanmaktan el çekme, akıl ve hikmetin hükmüne başvurma, eli ve dili kontrol altına alma" siyasetiyle muamelede bulunma görüşünde Halife Osman *radıyallahu anh*'a katıldığı anlamına gelmektedir.

Ebû Mes'ûd el-Bedrî, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın gerisinde kalanlara yükleneceğine, Halife Osman *radıyallahu anh*'a isyan eden çetelere yüklenip şöyle demiştir: "Onlar, sonunda Allah'ın ona azap edeceği veya onu affedeceği şekilde onu günahıyla baş başa bırakmadılar ve talep ettikleri şeyi de elde edemediler. Zira onlar, Allah'ın ona verdiğine haset ettiler."[211]

Doğal olarak Ebû Mes'ûd'un gazveden geri kalanları onaylaması, eleştirilerini Halife Osman *radıyallahu anh*'a isyan edenlere yöneltmesi -ki Şam halkı, Sıffîn'de giriştikleri savaşın onlara karşı olduğunu ilan etmişti-, onu sıkıntılı bir konumda kıldı ve halifenin dönüşünden sonra bu sebeplerden ve savaşı savunmamasından dolayı onun görevden azledilmeye maruz bırakılmasına neden oldu.[212]

Bunun üzerine o da işini bıraktı ve Medine'ye gitmeye karar verdi. Ancak cemaate bağlı kaldı ve ona davet etti. Yola çıkmaya karar verdiğinde bazı insanlar ona, "Bize tavsiyede bulun!" dediler. O da "Cemaate bağlı kalın! Şüphesiz ki Allah, ümmeti sapıklık üzerinde birleştirmeyecektir" dedi.[213] Onlar tekrar tavsiyede bulunmasını isteyince o da aynı şekilde cemaate tutunmalarını ve saf birliğini sağlamalarını tavsiye etti. Ebû Mes'ûd el-Bedrî bu tutumunda tek başına değildi. Bilakis neredeyse Şam ve Irak askerlerinin çoğunun çizgisi buydu.

Sıffîn çatışmasından önce meydana gelen uzun bekleyiş, heyetlerin ve elçilerin çokluğu, ancak fitne olaylarının derin bir şekilde birbirine karıştığını gösterir, savaşmaktan kaçınmaya rağbet edildiğine, fitnenin tehlikelerinden ve davetçilerinin peşine düşmenin kaygılarından kurtulmaya çalışıldığına delalet eder.

Ebû Mes'ûd el-Bedrî'nin meydana gelen olaylara yönelik görüşüne ve tasavvuruna katılan kimselerden biri de Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd b. Kuleyb

211 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 2/495.
212 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/105.
213 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/683; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 2/495.

en-Neccârî el-Hazrecî'dir.[214] O, Sıffîn'e katılmadı, ama Hâricilere karşı savaşa katıldı. Şu'be'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Haccâc b. Uyeyne'ye, "Ebû Eyyûb, Sıffîn savaşına katıldı mı?" diye sordum. O, "Hayır! Ama onunla birlikte Nehrevân halkına karşı yapılan savaşa katıldı" dedi.[215]

Halife Ali *radıyallahu anh*, Ebû Eyyûb'u Medine'ye vali tayin etmişti. O da Ali *radıyallahu anh* öldürülünceye dek ensardan bir şahsı vekil kılmıştı. Ali ile birlikte Sıffîn'e katılmadı, ancak Nehrevân savaşına katıldı.[216]

Büsr b. Ebî Ertât, Dımaşk'tan bir orduyla yola çıktığında Ebû Eyyûb "canı için endişe edip kaçarak Medine'den çıktı."[217] Bu durum, Ebû Eyyûb'un yeterliliğini sorgulamaya davet etmektedir. Onun cihat ve gazve eri olduğu, ancak başka bir gazvede olduğu için başka bir gazveden geri kaldığı biliniyordu. Sadece bir yıl bundan müstesnadır. Zira o yılda ordunun başına genç bir kişi komutan tayin edilmişti. O da ilgili yılda oturdu, cihada çıkmadı. Bundan sonraki zamanlarda ise hasret çekerek "Bana kimin emîr tayin edildiğinden bana ne!" diyordu ve bu sözünü tekrar ediyordu.[218]

Şöyle dedi: "Allah Teâlâ, **'Hafif ve ağır olarak seferber olun'** (Tevbe, 41) buyurdu. Ben ise kendimi hafif veya ağır olan bir kimseden başka bir şey olarak görmüyorum." Ardından sürekli cihat etti.

Ebû Eyyûb'un cihatla uğraşma biçimi böyleyse, o zaman Büsr'ün önünden bu kadar basit bir şekilde nasıl çekildi? Savaşla dalgalanan bir aşamada onun vali olarak Medine için yaptığı hazırlıklar nerede? Medine'yi korumak için gösterdiği çabalar nerede? Belli olduğu üzere Ebû Eyyûb'un çekilmesi, acizlikten veya korkudan kaynaklanmamıştır.

İbn A'sem veya İbn A'sem'in kendisinden rivayette bulunduğu Vâkıdî, Ebû Eyyûb'un Medine'den çıkışını "canı için endişe ederek" şeklinde nitelediği zaman insaflı davranmamıştır. Bu söz, olayı ancak tek bir açıdan ifade etmektedir. Yazar, bu çekilmenin sebeplerine ve Ebû Eyyûb'un fitne

214 İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 2/85.
215 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 1/164.
216 Bedrân, *Tehzîbu Târîhi Dımaşk*, 5/44.
217 İbn A'sem, *el-Futûh*, 4/57.
218 Bedrân, *Tehzîbu Târîhi Dımaşk*, 5/46.

olaylarıyla ilgili tasavvuruna bakmadı. Ebû Eyyûb'u Medine'den çıkaran şey, onun o aşamada savaşa yönelik inancı ve tasavvuruydu, suçsuz kimselerin kanının akıtılmasından endişe etmesiydi. Bu durum, onun Sıffîn savaşına katılmama nedenini açıklamaktadır. Şayet o, savaşmak gerektiği kanaatine ve tasavvuruna sahip olsaydı, hiçbir ölçüde ona kıyaslanamayacak olan Büsr'ün önünden çekilmezdi.

Buradan hareketle şöyle denilebilir: Sahabenin fitne olaylarına yönelik tasavvuru tek bir tasavvur değildi. Onların tutumları, içtihatlarının onları ulaştırdığı kanaat üzerine kuruluydu. Bu yüzden onların tutumları ile ilgili hüküm vermek bu kadar basit değildir. Sahabenin yanlış hareket ettiğini belirten herkes, hızlı bir şekilde ve titiz olmayan tarzda davranmış olur. Fitne, sadece tek bir alanla sınırlı olan bir çalışmayla kuşatılamayacak kadar geniştir. Bütün sahabe için tek bir hüküm vermek mümkün değildir. Zira onların o aşamadaki tutumları, olaylara yönelik anlayışlarına ve olayların sebepleri ile neticelerine yönelik tasavvurlarına dayanmaktadır. İşte onların bazısının uzlete çekilmesini, bazısının öne atılmasını ve bazısının tereddütte kalmalarını açıklığa kavuşturan durum budur.

Huzeyfe b. Yemân ise bu üç sınıfın dışında neredeyse tek başınadır. Zira o, fitne meseleleriyle ilgili Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den öğrendiği ilmî temeller üzere kurulu olan bir görüşe sahipti. Bu görüşün doğruluğu ve inceliği, konuyla ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği tavsiyelerde, nasihatlerde ve yanıtlarda ortaya çıkmıştır.

Bunların bir kısmı, sahabenin fitne tasavvuruyla ilgili yapılan bu tahlilde önceden sunuldu. Bunu pekiştiren durumlar da Osman'ın öldürülmesinden bahsedilecek yerde açıklığa kavuşacaktır.

Huzeyfe'nin siyasetinden biri de onun, sultanlarla ve emîrlerle iç içe bulunmayı, onların sevgisini elde etmek ve rızalarını kazanmak için yarışmayı yasaklamasıydı. Çünkü bu durum, "dünyaya bağlanmaya veya heva sahipleriyle yarışmaya, emîrlerin kalplerinin suçsuz halklarına karşı kinle dolmasına sebep olmaya, sonra da nefislerin bozulmasına, zimmetlerin zayıflamasına ve sıkıntıların alevlenmesine" neden olmaktadır. Onun bu konudaki nasihatlerinden biri de "Emîrlerin kapılarında durmaktan sakının! Onlar, fitne yerleridir. Dikkat edin! Fitne karışık bir şekilde gelir, açık

bir şekilde gider" sözüdür.[219] Yani fitnenin başında insanlara karışık gelen durumlar, fitnenin sonunda belli olur ki bu durum, sonuçlar üzerinde düşünmeyi ve işler hakkında uzun bir şekilde tefekkür etmeyi gerektirir.

Zalim Emîrlere Muamele Şekli:

Sahabenin fitne tasavvuruyla ilgili bu tahlilden ayrılmadan önce kimi sahabenin *radıyallahu anhum*, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, "Zulmeden, adaletli davranmayan, yalan söyleyip doğru konuşmayan, böylece insanların fitneye neden olacak şekilde kendilerine itaatin dışına çıkmalarına sebep olan bazı emîrlere nasıl muamele edileceği" konusunda soru sorduklarını gösteren bazı nebevî hadislere dikkat çekmemiz yararlı olacaktır.

Bunlardan biri, Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği hadistir. Buna göre Mu'âz, "Ey Allah'ın Rasûlü! Ne dersin; senin sünnetini sünnet edinmeyen ve emrine uymayan bazı emîrler başımızda olursa, onlara karşı ne yapmamızı emredersin?" diye sordu. Bunun üzerine Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Allah Teâlâ'ya itaat etmeyene itaat edilmez"* buyurdu.[220]

Buna yakın başka bir hadis de Nu'mân b. Beşîr'in aktardığıdır. Şöyle demiştir: Yatsı namazından sonra mescitte bulunduğumuz bir sırada Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* yanımıza çıktı. Ardından gözünü semaya doğru çevirdi, sonra da indirdi. Öyle ki semada bir şey meydana geldiğini zannettik. Ardından şöyle buyurdu:

"Dikkat edin! Benden sonra, yalan söyleyen ve zulmeden emîrler gelecektir. Onların yalanlarına inanan ve zulümlerine yardımcı olan kimse benden değildir ve ben de ondan değilim. Onların yalanlarına inanmayan ve zulümlerine destek vermeyen kimse ise bendendir, ben de ondanım. Haberiniz olsun! Müslümanın kanı kefarettir. Haberiniz olsun! 'Subhanallah, elhamdulillah, Lâ ilâhe İllallah, Allahu Ekber' zikirleri, kalıcı salih amellerdir."[221]

219 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Kitâbu'l-Fiten, 8/698.

220 *el-Müsnedu'l-Câmi'*, Kitâbu'l-İmâra, 2/1111, 15/11901. Hadisi Ahmed 12813 rivayet etmiştir.

221 es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, Kitâbu'l-İmâra, 5/23/37. Hadisi Ahmed 17889 rivayet etmiştir.

Bu hadislerden şu sonuçlar çıkarılır: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* zalim emîrleri kötülemiş, onlara yardım ve itaat edenleri uyarmıştır. Hatta onlardan berî olmuştur. Ancak daha büyük bir fesada, daha geniş bir zulme, kulların zayi olmalarına ve memleketin harap olmasına neden olacak olan kesintisiz fitnelere yol açması sebebiyle emîrlerle savaşmaya ve onlara isyan etmeye davet etmemiştir.

Bu yüzden sahabe, emir sahiplerine isyan etmeyi onaylamazdı. Bilakis bundan sakındırır ve nefret ederlerdi. Rivayet edildiği üzere Huzeyfe b. Yemân şöyle demiştir: "Sizden bir kimse, onu zelil kılmak amacıyla otorite sahibi bir kimseye doğru bir karış yürümesin. Hayır! Vallahi hükümdarı/sultanı zelil kılan bir topluluk kıyamet gününe kadar zelil olarak kalır."[222]

Zubeyr b. Adiy'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Enes b. Mâlik'in yanına geldik ve Haccâc'dan gördüğümüz muameleyi ona şikâyet ettik. Bunun üzerine Enes, "Sabredin! Şüphesiz ki Rabbinizle karşılaşıncaya dek hiçbir zaman/vakit gelmeyecektir ki ondan sonraki vakit ondan daha kötü olmasın… Bu hadisi Peygamberinizden işittim" dedi.[223]

Abdullah b. Mes'ûd bu meseleyi şu sözüyle izah etmektedir: "Sizin üzerinize bir zaman/vakit gelmeyecektir ki ondan sonra gelen zaman ondan daha kötü olmasın! Dikkat edin! Ben bir emîrin diğer emîrden hayırlı olmasını, bir yılın diğer yıldan hayırlı olmasını kastetmiyorum. Fakat âlimleriniz ve fakihleriniz göçüp gidecekler. Sonra da siz onların bir halefini bulamayacaksınız ve kendi görüşleriyle fetva veren bir topluluk gelecektir."[224]

Buradan anlaşıldığı üzere fitnelerin sebepleri çoktur; bu sebepler kimi zaman siyasal olabilir, kimi zaman da fitneler, âlimlerin azlığı ve emîrlerin cahilliği sebebiyle din hükümleriyle ilgili var olan cehalet nedeniyle ortaya çıkabilir. "Fitne" sırasında meydana gelen şey de buydu. Zira Halife Osman *radıyallahu anh*'a isyan edenlerin çoğu, halkın ayaktakımından, cahillerden, akılsızlardan ve kölelerden ibaretti. Onlar, ken-

222 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/645; Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl*, 14371.

223 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu Lâ Ye'tî Zemânun İllâ ve'l-Lezi Ba'dehu Şerrun Minhu, 6541, 7068. Numaralandırma *Fethu'l-Bârî*'ye (13/25) göredir.

224 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 13/26, 7069 hadisinin şerhi. Bkz. *Sünen*u'd-Dârimî, 190.

dilerine hayır getiren bir gaye ve hedef gözetmiyorlardı. Bilakis onlar, iyice düşünmeksizin veya kendi bölgelerindeki ilim ve din ehliyle istişare etmeksizin maksatlı fitne davetçilerine uydular. Şayet âlimlere sorsalardı, isyana ve fitneye girişmeye cüret etmezlerdi. Özellikle de sahabe *radıyallahu anhum*, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den "onun kendilerini sabra, ecri Allah'tan beklemeye, işitip itaat etmeye davet etmesini" içeren pek çok hadis ezberliyordu.

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ubâde b. Sâmit *radıyallahu anh*'a söylediği sözlerden biri şöyledir: *"Ey Ubâde! Zorluk ve rahatlık zamanlarında, istekli ve isteksiz vakitlerinde ve başkalarını sana yeğlediklerinde, senin malını yeseler ve sırtına vursalar da işitip itaat et. Apaçık bir şekilde Allah'a isyan edilmesi durumu ise bunun dışındadır."*[225]

Peki, Osman *radıyallahu anh* Allah Teâlâ'dan başkasına itaat etmeyi emretmiş midir? Onlara güçlerinin yetmediği şeyleri yüklemiş midir? Onların haklarından herhangi bir şeyi onlardan almış veya mallarından bir şeyler yemiş veya sırtlarına kırbaç vurmuş mudur?

Halife bunların hiçbiri yapmadı. O bunu yapmaktan uzaktır. Bu konuda tarih kitaplarında yayılan bütün rivayetler, ona isyan edenlerin uydurduğu ve ona iftira atarak yaydıkları, onlardan sonra da ayaktakımın tekrar edip durduğu batıl rivayetlerdir. Onlar, fitne çabalarından "dünyada rezil olma, ümmetin yıkımına neden olma, kanlar akıtma, fetihleri durdurma, kalpleri kederlendirme" sonuçlarını biçtiler. Ahiretteki azap ise daha büyüktür. Allah onların yaptıklarını bilir.

Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, kullara ve memleketlere sadece kötülüğü getiren siyasî fitnelere karşı uyarıda bulunup şöyle diyordu:

"Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından olan büyüklerimiz bize bunu yasaklayıp şöyle dediler: 'Emîrlerinize sövmeyin, onları aldatmayın ve onlara isyan etmeyin. Allah'tan korkun ve sabredin! Şüphesiz ki iş yakındır.'"[226]

Bilindiği üzere İslam'ın başında gelen emîrler, Allah Teâlâ'nın şeriatıyla hükmediyorlardı, laik ve dinsiz değil, bilakis mümin kimselerdi.

225 Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl*, Kitâbu Ahkâmi'l-Bey'a, 468 1/104.
226 Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl*, İmâra, 14370.

Sahabenin Fitne Tasavvurunun Özeti:

Geçen açıklamalar ışığında şöyle denilebilir: Sahabe *radıyallahu anhum*, "uzlete çekilmek veya ıslah çabalarıyla yetinmek ve söz birliğini sağlamak için çalışma" tutumlarını tercih ettiklerinde kendileri ve ümmetleri ile ilgili çok titiz ve samimi davrandılar. Ya da raşid halifeler döneminin sonunda meydana gelen büyük olaylara dalan sahabîlerin o aşamada takındıkları tutumlar, şehvetlerin ve arzuların ardından fışkırmıyordu/kaynaklanmıyordu veya bazı dünyevî hedefleri ve istekleri gerçekleştirmeyi amaç edinmiyordu.

Bu tutumlar, istişarelerden ve yüce Allah'a yapılan istiharelerden, kalplerin ve vicdanların arındırılmasından sonra, ilahî gözetim ve Rabbanî sorumluluk bilincinin gölgesi altında, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in rehberliğine tutunmak ve onun hadislerini delil getirmek için yapılan yarış ortamlarında alınmıştır. Onlar, bu tutumlarından başka yere kıpırdamadılar ve yerlerini değiştirmediler. Çünkü ancak araştırmadan, uzun bir tefekkürden, yoğun ve derin bir incelemeden sonra ilgili tutumlarını aldılar ve söz konusu yerlerini seçtiler.

Böylece onların tutumları, doğru ve en doğru, güzel ve en güzel tutumların arasında yer aldı. Her birinin, "kendisine muhalefet ettiği takdirde önünde yolların kapanacağından, -yalnızca temiz olanı kabul eden- Allah Teâlâ'nın huzurunda hiçbir şaibenin kendisini karıştıramayacağı burhanı ve hücceti kaybetmekten korktuğu" bir hücceti, mazereti ve delili bulunuyordu. Buna göre onlar, o gün için hazırlık yapmışlardı ve o buluşmada kurtuluşa ermek için yarışıyorlardı.

Ayaktakımının onlardan sonra gelen haleflerinin tekrar edip durdukları şeylere gelince; onlar da yalanlar ve iftiralar üzerine kurulu olup "iyilik bilmeyen, münkere karşı çıkmayan, sadece ayaklarının altını gören, kendilerini yalandan koruyan imana ve kendilerini yüce yerlere sevk eden değerli huylara" sahip olmayan hasta nefislerden ve katı mizaçlardan kaynaklanmaktadır.

Onların kıyasları fasittir ve tartışmaları batıldır. Çünkü bunlar, onların şehvetlerini aşmayan tasavvurlarından doğmaktadır. Böylece salihlerin değerlerine ve takva sahiplerinin isteklerine yabancı olarak gelmektedir.

Yalan ile batılın, şüphe ile iftiranın arasında gidip gelmekte, rezil insanların, cahil beşerin ve ahmak kelamcıların mütalaalarını ifade etmektedir. Böylece eksenleri, "dünya malını vermek veya ondan mahrum bırakmak" ile "dünyevî mevki ve makamların öne veya geriye alınması" arasında dönmektedir ki bunların alevini, hidayete ileten ve iletilen halifelere itaatin dışına çıkan bu ümmetin Mecusileri tutuşturmuştur. Belki amaçlarının bir kısmına varırlar, böylece mülklerini genişletirler, karınlarını doldururlar, içgüdülerini haram kazançla ve haramlarla doyururlar.

İyi ki hased varmış, ne adildir o! Sahibiyle işe başladı ve onu öldürdü. Böylece sahabe düşmanları, bu dünyada her faziletten mahrum kaldılar; müminlerin huzurunu ve Müslümanların kardeşliğini kaybettiler. Balçıktan boynuzlarla Kur'ân'ın hakikatleriyle toslaşırlar. Sahabe neslinin gerçekleştirdiği medenî üretim ve insanî bağış hakikatlerinden oluşan saraylara, batıl ehlinin iftiralarıyla, batınîlerin entrikalarıyla, Yahudilerin ve haçlıların hileleriyle çarparlar.

Bunun üzerine onlardan bedbaht bir kimsenin, kendini bir sahabînin vekili saydığını ve diğer sahabîye hasım kesildiğini, birinin doğru diğerinin ise hata yaptığını söylediğini, birinin suçsuz olduğunu açıkladığını, diğerini ise itham ettiğini, Peygamberinin ashabına yaptığı övgüde yüce Allah'ı yalanladığını, sahih kitaplarında sahabe-i kirama yönelik hoş kokulu övgülerle misk kokusu yayılan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hadislerimi reddettiğini görür ve işitirsin. Belki de Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bile onların batıllarından ve iftiralarından yana selamette kalmaz. Bunun için de sahte delillerini, "iftira ve bühtan, pislik, zulüm, şirk ve düşmanlık" ile iğrenç bir şekilde kokan görüşlerini takdim ederler ve bütün sahabenin, Allah'ın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından adaletli sayıldıklarını kasten unuturlar/buna aldırmazlar. Aralarında ihtilaf meydana gelmiş olsa bile bu durum, sahabeyi ahlaklarının ve iman prensiplerinin dışına çıkarmamıştır.

Onların birbirlerini eleştirmeleri ise "Allah, hayır konuşup da sevap elde eden veya susup da günahtan selamette kalan kimseye merhamet etsin!" cümlesinin manası çerçevesinde kalmıştır. Birbirlerinin değerlerini düşürmediler, ırzlarını karalamadılar ve hakikatlerin üzerine örtmediler.

Onlar, birbirlerinin faziletlerine, önceliklerine/öne geçişlerine ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yakınlıklarına şahitlik ederler. İyi niyetleri ve doğru sözlü dilleri onlara aracılık eder.

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabeden daha düşük seviyede bulunan ve bazı sahabîlerin tevilde bulunarak işledikleri pek çok hatayı kasten işleyen kimselerin de cennete gireceklerine şahitlik etmiştir. Rivayet edildiği üzere Ebû Hureyre *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Allah, biri diğerini öldüren iki şahsın ikisinin de cennete girmesine güler"* buyurdu. Sahabe, "Bu nasıl ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorunca da şöyle buyurdu: *"Bir kimse öldürülür, bunun üzerine cennete girer. Ardından diğer şahıs Allah'a tevbe eder. Allah da onu İslam'a iletir. Sonra o da Allah yolunda cihad edip şehit olur."*[227]

Eğer bu durum tevbe eden katiller hakkında böyleyse, o zaman içtihad edip de dinlerine hizmet edeceğini ve inançlarına yardım edeceğini düşündükleri şeyi ciddi bir şekilde işleyen tevbekârların durumu nasıl olur? Hiç şüphe yok ki onların içtihatları kabul edilir ve çabalarının karşılığı verilir. Onlar, Allah Teâlâ'dan en büyük ecirleri elde edenlerdir. Mecusilerden, Yahudilerden ve haçlılardan oluşan düşmanları ise en çok hüsrana uğrayanlardır. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"İman etmiş kimse günaha batmış/fasık kimse gibi olur mu? Bunlar elbette eşit değildirler." (Secde, 18)

227 Müslim, Kitâbu'l-İmâra, Bâbu Beyâni'r-Reculeyni Yaktulu Ehaduhuma'l-Âhere Yedhulâni'l-Cenne, 3504.

İkinci Bölüm

Sahabenin, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Vefatından Sonraki Fitneden Kurtulması

Birinci Konu: Halife Olarak Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın Tercih Edilmesinin Nedeni

İkinci Konu: Kureyş'in Hilafet Önceliği

Üçüncü Konu: Sahabenin Yöneticiliğe ve Sorumluluğa Karşı Zahitliği

Birinci Konu

HALİFE OLARAK EBÛ BEKİR *RADIYALLAHU ANH*'IN TERCİH EDİLMESİNİN NEDENİ

Şüphesiz ki Müslümanların, hicretlerinden ve devletlerini kurmalarından sonra uğradıkları en ağır imtihan ve en büyük musibet, sevgisi kalplerinin zarına hâkim olan komutanlarını kaybetmeleridir. Ki bu sevgi sebebiyle ailelerini, aşiretlerini, vatanlarını, mallarını, makamlarını, refahlarını ve rahatlıklarını, emellerini, temennilerini, dünya güzelliklerini, kalbin kendisine dayandığı, nefsin kendisine meylettiği ve gözün arzuladığı şeyleri terk ettiler.

Bütün bunları sırtlarının arkasına attılar ve bütün hisleriyle, duygularıyla, ruhlarıyla ve bedenleriyle, "iman ve tasdik edip de sabreden ve ecrini Allah'tan bekleyen kimselere yönelik güzel görünüş, zarif yaşam, fasih konuşma, hidayet nurları, büyük amaç, yüce istek, hoşgörülü eda ve tatlı tebliğ, değerli karşılık, bol bağış ve hoş bir ahiret hayatı, muhalefet edip yalanlayan kimselere yönelik de azap korkusu ve varılacak yerin kötülüğü" gibi aklı hayrette bırakan ve kalbi esir eden şeylere yöneldiler.

O, asla kötülük yapmamış, hiçbir değerli davranıştan geri kalmamış veya ona aykırı bir şey yapmamıştır. O, Allah'ın kendisine iyiliği/cenneti verdiği kimsedir. Allah, onun aracılığıyla kalpleri uzlaştırdı, akılları nurlandırdı, ümmeti, ölümünden sonra diriltti ve onu uykusundan uyandırdı, cahiliyesinden çekip çıkardı, onun için bütün "güç, fazilet, beka" yollarını hazırladı. Böylece kalplerin devası ve ilacı, gözlerin nuru ve aydınlığı, bedenleri afiyeti ve şifası oldu. Bu o Rasûl *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir ki beşer onun şemailinden ve özelliklerinden ne kadar bahsetmeye çalışsa da mutlaka onların sözcükleri kendilerine hasretle ve ifadeleri kendilerine yorgun bir şekilde geri döner. Çünkü onların sözcükleri/ifadeleri, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'i övüp ona sena eden Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin önünde zayıflayıp büzülür.

Allah'ın onun aracılığıyla ümmetin bütün temennilerini ve ashabının bütün emellerini gerçekleşmesinden sonra o, sahabenin Allah Teâlâ'dan sonraki yoldaşı, dert ortağı, kefili ve yardımcısı olmuştur.

Bütün bunlardan sonra sahabe, karşılaştıkları en acı güne sabahladılar. Bu gün, onlara en büyük haberi getirdi! Bu haber sebebiyle kalpler parçalandı ve akıllar dağıldı. Bu, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefat haberiydi.

Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanımıza Medine'ye gelişine şahit oldum. Asla onun yanımıza Medine'ye girişinden daha güzel ve daha aydın bir gün görmedim. Onun vefat ettiği güne de şahit oldum. Yine kesinlikle onun vefat ettiği günden daha kötü ve daha karanlık bir gün görmedim."[228] Yani sevinç, mutluluk ve aydınlık ile onun geliş gününü; üzüntü, keder, acı ve karanlık ile onun vefat gününü kastetmektedir.

Böylece vakıayla yüz yüze geldiler. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yüzü aralarından kaybolmuş, her sıkıntının çözümünü ve her sorunun kesin cevabını kendilerine getiren vahiy kesilmişti. Onlar da Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zamanında benzeriyle daha önce karşılaşmadıkları bir konuda benzersiz bir imtihana boyun eğmişlerdi.

Bu, hilafet meselesiydi ki öneminden dolayı Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ondan ve onun sonuçlarından kurtulan kimselerin kurtuluşa ermiş olacaklarını şu buyruğunda bildirmişti: *"Her kim üç şeyden kurtulursa, muhakkak ki kurtuluşa ermiştir."* Ashab, "Onlar nelerdir ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorunca da *"Ölümüm, sabreden ve hakları sahiplerine veren bir halifenin öldürülmesi ve deccal"* buyurdu.[229]

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra sahabe, bütün boyutlarıyla tehlikeli olan ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir fitne saydığı ilk mihenk taşının karşısında durdu. Bu fitne sırasında başarılı kılınan kimse, doğru yolda gider, kabile dostluğunu bırakır, Allah ve Rasûlünü dost edinir, nefsin arzularını ve dünya sevgisini kalbinden çıkarır. İşte bu kimse, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesini seçme" başlığını

228 İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/224; Sâlihî, *Subulu'l-Huda*, 3/385; *Müsnedu Ahmed*, 14095. Arnaût şöyle demiştir: "İsnadı, Müslim'in şartı üzere sahihtir." İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 31812, 36625; *Kenzu'l-'Ummâl*, 18815.

229 Hâkim, *Müstedrek*, 3/101; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/1882. Bkz. *Müsnedu'l-İmâm Ahmed*, 21982.

taşıyan ve toplumun bütün bireylerini kapsayan ilk pratik denemede helakten kurtulup necat bulmuş olur.

Hilafet:

İbn Hazm şöyle demiştir: "Dil açısından 'halife' lafzı, 'halef kılınan kimse' anlamına gelir. Yoksa halife lafzı, halef kılınmaksızın bir şahıstan sonra gelen kimse için kullanılmaz. Dil açısından bu kavrama bundan başka bir mananın verilmesi mümkün değildir. Bu konuda ihtilaf söz konusu değildir. 'Falan, falancayı kendine halef kıldı, halef kılıyor. O da onun halifesidir ve bıraktığı haleftir' anlamında «استخلف فلان فلانا يستخلفه فهو خليفته ومستخلفه» denir. Eğer diğer şahsın onu halef kılması söz konusu değilse, bu durumda sadece 'Falan falancanın halefidir, ondan sonra geldi' anlamında şöyle denir: «خلف فلان فلان فهو خالف»."[230]

Müslümanların egemenlik düzeni olduğundan dolayı hilafet, köklerini Kur'ân-ı Kerim'den ve Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinden alır. Kimi zaman hilafet makamına "İmamet" veya "İmaret" denilir. Müslümanlar, hilafetin vacipliği ve "ümmetin işlerini yürütmesi, had cezalarını uygulaması, İslam davetini yaymaya çalışması, dini ve ümmeti cihatla korumaya çabalaması, şeriatı uygulamaya ve insanların haklarını himaye etmeye, haksızlıkları ortadan kaldırmaya ve her bireyin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya çalışması" için halifeyi belirlemenin Müslümanların üzerinde var olan bir farz olduğu konusunda icma etmiştir. Bu farz, Kur'ân, sünnet ve icma ile sabittir.[231]

Allah Teâlâ, **"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Sizden olan ulû'l-emre de."** (Nisâ, 59) ve "**Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır.**" (Sâd, 26) buyurdu.

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurdu: *"Her kim elini itaatten çekerse, kıyamet gününde hiçbir hüccete sahip olmaksızın Allah ile*

230 İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/107.

231 Bkz. Sallâbî, *Ebû Bekir es-Sıddîk*, s. 160; en-Nebrâvî, *'Asru'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 22.

karşılaşır. Boynunda bir biat olmaksızın ölen kimse de cahiliye ölümü üzere ölmüştür."[232]

İcmaya gelince; o, dini koruma ve dünyayı yönetme işinde şeriat sahibinin halifesi olarak Ebû Bekir'e biat edilmesi konusunda sahabenin ittifak etmesi[233] ve Müslümanların, -laiklerin, Yahudiler ve haçlılarla yardımlaşmasıyla- 1924 yılında hilafetin yıkılışına dek geçen asırlar boyunca yaptıkları uygulamadır. Hilafetin yıkılmasıyla İslamî birlik bağı çözüldü ki yüce Allah'tan, keremiyle ve rahmetiyle onu ümmete geri getirmesini diliyoruz.

Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın Hilafeti:

Muhacirlerin ve ensarın, Ebû Bekir Sıddîk'ın Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesi seçilmesi üzerinde ittifak etmesi, İslamî toplumu "zorunlu parçalanmaktan ve yok edici tehlikeden" kurtarmıştır. Ki bu parçalanma ve tehlike, İslamî toplumun "muhacirler" ve "ensar" diye iki kısma ayrılma tehlikesinde somutlaşır. Bu durum ise o ana kadar hiçbir zaman gerçekleşmemişti.

Yine bu ittifak, İslamî toplumu, "Müslümanları kuşatan ve Yahudiler ile Hıristiyanlardan yardım alan mürtedlerin tehlikesinden, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra boynunu uzatan nifaktan" kurtarmıştır. Sahabenin Kitaba ve peygamberlerinin sünnetine sarılması söz konusu olmasaydı Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesini seçmek, zorlu bir görev ve ağır bir sancı olurdu.

Sünnette var olan işaretler ve yönlendirmeler, genel olarak Ebû Bekir'e ve onun iman tarihine uygun düşmüş, sahabe de buna razı olmuş, bunu onaylamış ve kabul etmiştir. Ebû Bekir'in zühdünün, yaşının, önceliğinin ve ilminin, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e en yakın ve onunla arkadaşlığı en çok olan sahabî olmasının yanı sıra Sıddîk'ın büyük tevazusu, Müslümanlara yönelik sevgisi ve onların ona yönelik sevgileri, Müslümanların hiçbiriyle arasında bir husumet bulunmaması, sahabenin

232 Müslim, Kitâbu'l-İmâra, Bâbu Vucûbi Mulâzemeti Cemâ ati'l-Muslimîne 'İnde Zuhûri'l-Fiten, 3441.

233 İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 191.

bu işi yerine getirmelerine yardımcı olmuştur. Ebû Bekir, ne Mekke'de ne hicret gününde ne de Medine'de ondan ayrıldı ki bu durum, sıkıntılarla yüzleşmek, badireleri atlatmak, yüce Allah'ın razı olduğu yöntem üzere memleketi yönetmek ve kulları idare etmek konusunda nübüvvetin rehberliğinden yararlanmasını imkân sağladı.

Bu niteliklerle sahabenin çoğunluğu, hilafete ve Müslümanları Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in adımları ve yolu üzere yürütmeye/yönetmeye ehil kimselerdi. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yakınlığı, derin anlayışı ve ondan ilim almasının dışında Ebû Bekir'i hilafete ehil kılan şeylerden biri de bazı Kur'ân ayetlerinde ve nebevî hadislerde geçen ve Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın "davranışlarıyla ve şahsiyetiyle kendilerine muvafakat ettiği, kendileriyle diğer sahabeyi *radıyallahu anh* geçtiği, hilafet makamı için seçicilerin ihtilafsız bir şekilde önceleddiği aday olmasını sağlayan" niteliklere yönelik irşattır/yönlendirmelerdir.

Bazı özelliklere işaret eden Kur'ân ayetleri, onlarla nitelenen kimseleri müminleri yönetmeye ehil kılar. İbn Teymiyye şöyle demiştir: "Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın hilafeti Kitap, sünnet ve icma ile sabit olmuş ve sahabenin seçimiyle tamama ermiştir. Bu, cumhurun görüşüdür. Bundan başka görüşler de bulunmaktadır."[234]

Doğrusu, Ebû Bekir'in hilafeti sahabenin seçimiyle ve ona biat etmeleriyle karara bağlanmıştır. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* de onun vuku bulacağını "bu seçimi övmek ve ona rıza göstermek" yoluyla haber vermiş, Ebû Bekir'e itaat edilmesini ve işin ona havale edilmesini emretmiş, ümmeti de ona biat etmeye yöneltip irşat etmiştir.

Bu üç yön; yani haber, emir ve irşat, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sabit olmuştur.[235]

234 Bkz. İbn Teymiyye, *el-Hilâfetu ve'l-Mulk*, s. 55. İkinci görüşe göre de Ebû Bekir'in hilafeti gizli nassla sabit olmuştur. Bu, bir grup hadisçinin ve kelamcının görüşüdür. Hasan-ı Basrî'den de rivayet edilmiştir. Bu görüştekilerin bir kısmı, açık nassla sabit olduğunu söylemektedir. İbn Hazm, "Biz bu görüşteyiz" demiştir. Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/107.

235 Önceki kaynak. İbn Teymiyye, onun hilafetine delalet eden hadisleri zikretti. İlgili hadisler habere, emire ve irşada delalet etmektedir ki onları konunun ilgili yerinde zikredeceğiz.

Ardından şöyle dedi: Kur'ân-ı Kerim, sünnetle sabit olan bu üç yöne de delalet etmiştir.

* Birincisi, şu ayette geçmektedir: **"Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere va'detti ki kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde hâkimiyet verecek."** (Nûr, 55) Bu ayet, Sıddîk'ın ve ondan sonraki raşid halifelerin hilafetiyle uyumludur.

Şu ayet de öyledir: **"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihat ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar."** (Mâide, 54) Bu ayette sözü geçen sıfatlar, Ebû Bekir'e ve onun Rasûl *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra Allah'ın dininden dönen kimselerle hak üstün gelene ve batıl yok olana dek savaşan askerlerine uygun düşmektedir. Bu durum, Allah'ın vaadinin Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra meydana gelen bir tasdiki ve Sıddîk'ın hilafetinin doğruluğuna bir delalet olmuştur.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz? Kim geri dönerse bilsin ki Allah'a asla bir zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri ödüllendirecektir."** (Âl-i 'İmrân, 144)

Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra dinden dönenlerle ve onlara yardımcı olanlarla cihat etmek için sahabeyi ve onlara tabi olanları yönetmesinden hâsıl olan durum da budur.

* İkinci yön de şu ayette geçmektedir: **"Yakında çetin güç sahibi bir topluluğa karşı çağrılacaksınız; ya kendileriyle savaşacaksınız yahut Müslüman olacaklar."** (Fetih, 16) Ebû Bekir ve sahabe *radıyallahu anhum*, zorba mürtetlerle, sonra da Farslarla ve Rumlarla cihat etmiştir.

* Üçüncü yön ise **"Sakınan ise ondan uzak tutulacaktır."** (Leyl, 17) ve **"Kim Allah'a ve Peygamber'e itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler**

ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!" (Nisâ, 69) ayetlerinde geçmektedir. Bu ayet, Ebû Bekir'in "sıddîk" olduğuna, bu yüzden Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hilafetine daha layık olduğuna delalet eder.

Sıddîk'ın hilafeti diğerlerinden daha çok hak ettiğine delalet eden başka ayetler de vardır. Şu ayet de buna örnektir: **"Siz Peygamber'e yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişinin ikincisiyle birlikte yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına 'Üzülme! Allah bizimle beraberdir' diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir."** (Tevbe, 40)

Ayette geçen delalet yönü, **"iki kişinin ikincisiyle birlikte"** ifadesidir. Buna göre ondan sonraki halife Ebû Bekir'dir. Zira halife, ancak ikinci/sonraki şahıs olabilir. Onun, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ilgili işi ilk olarak yapması gibi Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra ilgili işi yerine getirmesi sebebiyle kendisine **"iki kişinin ikincisi"** denilmesini hak etmiştir. Bu böyledir; zira Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra Araplar irtidat etti. Bunun üzerine Ebû Bekir, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yaptığı gibi insanları İslam'a davet etmeye ve dine girmeleri için onlarla savaşmaya başladı. Bu yüzden söz konusu açıdan kendisiyle ilgili **"iki kişinin ikincisi"** ifadesinin kullanılmasını hak etmiştir.[236]

Allah Teâlâ, **"Muhacirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur."** (Tevbe, 100) buyurdu.

Bu ayetin, Sıddîk'ın hilafeti daha çok hak ettiğine delalet edişi şöyledir: Hicret, nefse ağır gelen ve tabiata aykırı bir fiildir. Hicrete ilk önce atılan kişi, bu itaatte başkasına örnek olmuş olur. Sıddîk, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kalbini destekliyordu/güçlendiriyordu. Sıddîk, onun

236 Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/147; Sallâbî, *Ebû Bekir es-Sıddîk*, s. 149.

hatırından özlemin yok olmasının bir sebebiydi. Aynı şekilde büyük bir makamı elde etmeye neden olan "yardımda öne geçme" de öyledir. Bu durum sabit olduğuna göre hicrete ilk önce koşan şahıs Ebû Bekir'dir. O, her yerde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında bulunuyordu, ona arkadaşlık yapıyordu. Bu yüzden onun bu konumdaki payı başkalarının payından daha çoktu. Bu da sabit olduğuna göre Sıddîk'ın, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra hak olan bir imam olması gerekir. Böylece bu ayet, Ebû Bekir'in ve Ömer'in faziletine ve imamlıklarının sıhhatine en çok delalet eden delillerden olmuştur.[237]

Şu ayet de öyledir: **"(Bu gelirler) Allah'ın lütuf ve rızasının peşine düşerek Allah'a ve Rasûlüne yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan yoksul muhacirlerin hakkıdır. İşte onlar dosdoğru kimselerdir."** (Haşr, 8)

Bu ayette geçtiği üzere Allah bu kimseleri **"dosdoğru kimseler"** olarak isimlendirmiş ve onların sadık olduklarına şahitlik etmiştir. Buna göre bu kimseler, yalan söylemezler ve yalanı hiçbir şekilde huy edinmezler. Doğrulukla nitelenen bu kimseler de Sıddîk *radıyallahu anh*'ı "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Halifesi" olarak adlandırmak konusunda ittifak etmiştir.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hayatı sırasında memlekete kendi yerine vekil bıraktığı kimselerin hiçbiri, kesinlikle "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Halifesi" olarak isimlendirilmeyi hak etmez. Sahabenin, kendisine hilafet için biat edildiği andan itibaren kendisini "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Halifesi" lakabıyla çağırmaya devam ettikleri Sıddîk ise bunun dışındadır.[238] Kaldı ki diğer halifeler, "müminlerin emîri" diye isimlendirilmiştir. Bu açıdan ilgili ayet, Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın hilafetine delalet etmektedir.

Başka bir ayet daha vardır ki onda Allah Teâlâ, müminlere sadıklarla birlikte bulunmalarını emredip şöyle buyurmuştur: **"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla/sadıklarla birlikte bulunun."** (Tevbe, 119)

237 Râzî, *Tefsîru'r-Râzî*, 16/168; Sallâbî, *Ebû Bekir es-Sıddîk*, s. 150.
238 Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/107; Sallâbî, *Ebû Bekir es-Sıddîk*, s. 151.

Hasan-ı Basrî, **"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler"** (Mâide, 54) ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Vallahi bunlar, Ebû Bekir ve arkadaşlarıdır. Araplar dinden çıktıklarında Ebû Bekir ve arkadaşları, İslam'a dönünceye dek onlarla cihat ettiler."[239]

Kısaca, ister "öne geçiş veya infak, cihad, zühd, ilim veya hilm, bağışlama ve hayır amellerin sevgisi, Allah'a davet, iyilik ve köle azadı, ibadet ve tilavet, müminleri sevmek, cihada hazırlık yapmak ve nöbet tutmak" olsun, ister Allah ve Rasûlünün sevdikleri diğer amel türleri olsun sahabeye *radıyallahu anhum* yönelik övgü içeren ayetlerde en büyük paya onun sahip olduğunu görürsün. Bütün bunların yanında onda ihlas ve tevazu ile Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ona yönelik hoş övgüsü bulunur.

Nebevî hadis-i şeriflerde Ebû Bekir'in Rasûl *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra gelen yerine yönelik açık işaretler ve apaçık yönlendirmeler bulunur. Bu da haber verme, emretme ve irşat şeklinde yapılır.

* Haber verme şekline örnek olarak şu hadis verilebilir: *"Uyuyor olduğum bir sırada rüyamda üzerinde bir kova bulunan bir kuyunun başında durduğumu gördüm. Bunun üzerine Allah'ın dilediği kadar ondan su çektim. Sonra da kovayı İbn Ebî Kuhâfe aldı ve onunla iki veya üç defa su çekti. Ancak çekişinde bir zayıflık vardı. Allah onu bağışlar."* İbn Hacer dedi ki: Yani yavaş ve yumuşak bir şekilde kovayla su çekiyordu. *"Ardından kova, büyük bir kovaya dönüştü ve Hattâb'ın oğlu onu aldı. İnsanların arasında Ömer'in çekişi gibi su çeken becerikli bir kimse görmedim. Sonunda insanlar, hayvanlarını sulayıp suyun yanında konakladılar."*[240]

Günün birinde söylediği *"Aranızdan kim rüya gördü?"* sözüyle başlayan hadis de buna örnektir. Adamın biri, "Ben, rüyamda tartıya benzer bir şeyin gökten indiğini, sonra da senin ve Ebû Bekir'in karşılıklı olarak tartıldığınızı, senin de Ebû Bekir'e ağır bastığını gördüm. Yine Ebû Bekir ile Ömer tartıldılar, bunun üzerine Ebû Bekir ağır bastı. Ardından Ömer

239 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 65.

240 Buhârî, Kitâbu Fedâili's-Sahâbe, Bâbu Fedâili Ebî Bekr, 3391, 3400; Müslim, *Sahîhu Müslim*, Kitâbu Fedâili's-Sahâbe, Bâbu Fedâili Ömer, 4405.

ve Osman tartıldılar, bunun üzerine Ömer ağır bastı. Ardından tartı kaldırıldı" dedi. Sahabe, "Bunun üzerine Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yüzünden bundan hoşlanmadığını farkettik" dediler.[241]

Şu buyruğu da öyledir: *"Bana babanı ve kardeşini çağır ki bir yazı yazayım! Şüphesiz ki bir kimsenin temennide bulunup da 'Ben daha çok hak ediyorum!' demesinden korkuyorum."* Ardından *"Allah ve müminler Ebû Bekir'den başkasını kabul etmez"* buyurdu.[242] Bu lafız, Müslim'in rivayetinde geçmektedir. Buhârî'nin rivayetinde ise şöyle geçer:

"Muhakkak ki Ebû Bekir'e ve oğluna haber gönderip vasiyette bulunmaya niyet ettim -veya istedim- ki kimileri daha çok hak sahibi olduğunu söylemesin veya temenniden bulunanlar bunu temenni etmesin. Ardından ise kendi kendime, 'Allah, Ebû Bekir'den başkasını kabul etmez, müminler de ondan başkasını defeder -veya *Allah Ebû Bekir'den başkasını defeder, müminler de ondan başkasını kabul etmez-' dedim."*[243] Bir rivayette de *"Müminlerin Ebû Bekir hakkında ihtilafa düşmelerinden Allah'a sığınırım"* sözü geçer.[244]

Bu, Allah Teâlâ'nın ve müminlerin hilafetin ancak Ebû Bekir'e ait olduğuna inandıkları konusunda Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in verdiği bir haberdir. Şu hadis de öyledir: "Bu gece salihlerden bir kimseye, rüyasında Ebû Bekir'in Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bağlandığı, Ömer'in Ebû Bekir'e, Osman'ın da Ömer'e bağlandığı gösterildi." Câbir dedi ki: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanından kalktığımızda şöyle dedik: "Salih adam, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir. Onların birbirlerine bağlanmaları da onların, Allah'ın Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kendisiyle gönderdiği bu işin yöneticileri oldukları anlamına gelir."[245]

241 Ebû Dâvud, *Sünen*, Kitâbu's-Sunne, Bâbun fi'l-Hulefâ, 4017; Tirmizî, Kitâbu'r-Ru'yâ, Bâbu'l-Mîzâni ve'd-Deluv, 2287. Tirmizî, "Hadis, hasen-sahihtir" demiştir.

242 Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Kitâbu Fedâili's-Sahâbe, Bâbu Fedâili Ebî Bekr, 4399.

243 Buhârî, Kitâbu'l-Ahkâm, Bâbu'l-İstihlâf, 6677; Ebû Dâvud, Kitâbu's-Sunne, Bâbu İstihlâfi Ebî Bekr, 4041.

244 Ebû Dâvud et-Tayâlîsî, *Müsned,* 210, 211. Hadiste *"Sonra şöyle dedi: Onu bırak!.. Allah'a sığınırım…"* ifadesi geçmektedir.

245 Ebû Dâvud, Kitâbu's-Sunne, Bâbun fi'l-Hulefâ, 4018; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 1/491.

* Emretme şekline de şu hadisi örnek verebiliriz: *"Benden sonra gelen Ebû Bekir ve Ömer'e uyun."*[246]

Şu hadis de öyledir: *"Sünnetime ve benden sonra gelen hidayete iletilmiş raşid halifelerin sünnetine uyun."*[247]

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, kendisine "Eğer seni bulamazsam?" diye soran kadına *"Eğer beni bulamazsan, Ebû Bekir'in yanına git!"* buyurması da öyledir.[248] Şafiî dedi ki: Bu hadiste, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonraki halifenin Ebû Bekir olduğuna dair bir delil vardır.[249]

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Benden sonrakilere uyunuz!"* buyurdu ve Ebû Bekir ile Ömer'e işaret etti.[250]

* İrşada örnek de Ebû Bekir'i namazda öne geçirmesidir.

Şu buyruğu da öyledir: *"Ebû Bekir'in kapısı dışında bu mescitte var olan bütün kapıları kapatın."*[251] Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözünü hastalığı sırasında söyledi. Bu söz de "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra insanlara namaz kıldıracak olan imamın -ki o Ebû Bekir'dir- kendisinden mescide gireceği kapı dışında mescide açılan bütün kapıları kapatın" anlamına gelir.

Kur'ân-ı Kerim, daha önce geçtiği gibi sünnetle sabit olan bu üç yöne delalet etmiştir.

Bu konuda var olan hadisler de çoktur. Aynı şekilde Müslümanların âlimlerinden olan fakihlerin, muhaddislerin ve düşünürlerin,[252] Sıddîk'ın hilafetini ispat eden ve onunla ilgili bütün şüpheleri redde-

246 Elbânî, *el-Ehâdîsu's-Sahîha*, 3/233-236; Sallâbî, *Ebû Bekir es-Sıddîk*, s. 152. Bkz. *Sünenu't-Tirmizî*, 3595; *Müsnedü'l-İmam Ahmed*, 22734.

247 Ebû Dâvud, Kitâbu's-Sunne, Bâbun fi Lüzûmi's-Sunne, 5/13-17; Tirmizî, Kitâbu'l-'İlm, Bâbu mâ Câe bi'l-Ahzi bi's-Sunneti ve'ctinâbi'l-Bide', 5/44-45. Tirmizî, "Bu hadis hasen-sahihtir" demiştir.

248 Buhârî, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu Fedâili's-Sahâbe, Bâbu Lev Kuntu Muttehizen Halilâ, 3659. Buhârî'de 3386 numarasında geçmektedir.

249 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/969-971.

250 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/969-971.

251 Buhârî, Kitâbu's-Salât, Bâbu'l-Havha, 446; Müslim, Kitâbu Fedâili's-Sahâbe, Bâbu Fedâili Ebî Bekr, 4390.

252 Buhârî, Kitâbu's-Salât, Bâbu'l-Havhati ve'l-Mulk, 56; Kitâbu Fedâili's-Sahâbe, Bâbu Fedâili Ebî Bekr, 4390.

den, bunu da Kur'ân ayetlerine ve nebevî hadislere dayanarak yapan sözleri de öyledir.

Bunlardan çıkan sonuca göre Sahabe-i Kiram *radıyallahu anhum*, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kaybetme sınavını; Allah'ın onları başarılı kılmasıyla, Allah'ın Kitabına ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetine sarılmaları sebebiyle geçtiler.

Muhacirlerden ve ensardan bazı kimselerin arasında Sakîfe'de meydana gelen diyalog ise bu iki aslın dışına çıkmaz.

Sâide Oğulları Sakîfesinde[253] Meydana Gelen Diyalog ve Ebû Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anh*'a Biat[254] Edilmesi:

Ebû Bekir, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefat ettiğini "Her kim Muhammed'e kulluk ediyor idiyse, bilsin ki Muhammed öldü. Her kim de Allah'a kulluk ediyor idiyse, bilsin ki Allah diridir, ölmez."[255] sözüyle ilan ettikten sonra Müslümanlar, kendisine inanmak istemedikleri bu gerçeğe hep birlikte kesin bir şekilde inandılar. Ardından sahabe ne yapacağını bilemedi. Kimisi dehşete kapıldı ve aklı karıştı. Kimisi yerinde oturdu, kalkamadı. Kimisinin dili tutuldu, konuşamadı. Kimisi de onun ölümünü bütünüyle inkâr etti.[256]

Ebu Bekir'in sergilediği bu büyük tutumla birlikte insanlar, özellikle de onun şu ayeti kendilerine okumasından sonra bu korkunç faciadan uyandılar: **"Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip**

253 Sâ'ide oğulları Sakifesi, Medine'de bulunmaktadır. O, altında oturdukları bir gölgelikti. Tavanı olan her yapıya "sakîfe" adı verilir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/228. Bu Sakîfe, Ebû Huzeyme b. Sa'lebe b. Tarîf b. Hazrec b. Sâ'ide'nin evlerinde, Sa'd'ın annesinin ölümünden sonra insanları kendisiyle suladığı kovaların bulundukları evde yer alıyordu. İbn Zebâle şöyle demiştir: Medine pazarının genişliği, musalla ile içinde Sâ'ide oğullarının Sakîfesi bulunan Sa'd b. Ubâde'nin kovalarının bulunduğu yerin arası kadardır. Bkz. Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/210, 3/260.

254 "Biat" lafzının birçok tanımı vardır. "Yöneticiye itaat için verilen sözdür" tanımı bunlardan biridir. İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 209. Aynı şekilde biat, Kitap ve sünnetin ihya ettikleri şeyleri ihya; ikame ettikleri şeyleri ikame etme üzere verilen söz, yapılan misak ve anlaşmadır. Ebû 'Îd, *Nizâmu'l-Hukmi fi'l-İslam*, s. 248.

255 Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Âl-i İmrân suresinin 144. ayetinin tefsiri; Buhârî, 3467.

256 İbn Receb, *Letâifu'l-Me'ârif*, s. 114.

geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz? Kim geri dönerse bilsin ki Allah'a asla bir zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri ödüllendirecektir." (Âl-i 'İmrân, 144) Bunun üzerine Müslümanlar, görevlerini ve sorumluluklarını araştırmaya koyuldular. Ardından Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i yıkamanın, kefenlemenin ve defnetmenin gerekliliğini, hayat ve ölüm konularında beşere yapılan muamele gibi muamele göreceğini bildiler.

Yine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesini seçmenin ve onun başlattığı işi sürdürmenin gerektiğini bildiler. Böylece onların kimisi Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in cenazesini hazırlamakla meşgul oldu. Kimisi de mescidde oturup namaz kıldı, dua etti, Allah'ın kitabını okudu, ağladı ve üzüntü çekti. Bu olayların yaşanması, Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî'nin ensar ile diğer Müslümanların âdeten buluşma yeri olan Sâide oğullarının Sakîfesinde/barakasında hasta olarak yattığı bir zamana denk geldi. Sahabe, bu barakada Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hilafeti meselesi hakkında sohbet etti. Nitekim bu, anlaşılır/açık bir durumdur. Zira bu konu, bütün Müslümanların zihnini meşgul ediyordu. Bu sohbet sırasında da kimi sahabîler, Hazrec'in efendisi Sa'd b. Ubâde'yi bu makama seçti.

Muhacirler de bunu öğrenince, Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde ensarın yanına geldiler ve bütün boyutlarıyla herkesi ilgilendiren bu önemli konuda ensarla görüştüler. Bu görüşme sırasında ensarın, herhangi bir ön tutuma/ön yargıya sahip olmadığı görüldü. Burada ensardan maksat, o sırada barakada bulunan ensarlı kimselerdir. Onların her biri, sahip olduğu düşünceleri ifade etti. Ortada barakada ortaya atılan fikirlerin bir değeri yoktu. Çünkü bu fikirler, şer'î delillerden yoksundu. Bu açıdan Ebû Bekir'in ortaya attığı her görüş, delilinin güçlülüğü, mantığının doğruluğu, gayesinin yüceliği ve maksatlarının kapsamlılığı nedeniyle tam olarak kabul gördü. Bununla birlikte bu buluşmanın, kendisinden sonra meydana gelecek olan sonuçları vardır. Ondan kurtulan kişi, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sakındırdığı ilk fitneden kurtulmuş olur. Önceki ve çağdaş[257]

257 Bkz. Vâkıdî, *er-Ridde*; İbn A'sem, *el-Fütûh*; Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*; Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*; Taberî'nin *Tarih*'inde de Ebû Mihnef'in, Vâkıdî'nin ve başkalarının rivayetleri vardır. Çağdaş kimselerin bazıları da şunlardır: Hişâm Cu'ayt, *Fitne*; Tâhâ Hüseyin, *el-Fitnetu'l-Kubra* vd. Râfızîlerin, oryantalistlerin ve laiklerin kitaplarına gelince;

sünnet ve cemaat düşmanları, bu fitneyi oklarının hedefi ve batıllarının meydanı edindiler.

Onlar, beyinlerinde dolaşan hayallerle ve kalplerinden geçen vesveselerle Sakîfe ehlini itham ederler. Dinin taşıyıcılarını, koruyucularını ve yardımcılarını karalarlar ki dinin varlığını yerle bir etsinler ve yapısını yıksınlar. Ancak Allah, onlar ile arzuladıkları şeyin arasını girer.

Bu yüzden Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabını karalayan her bir kimsenin amacı, mutlaka nübüvveti, risaleti ve İslam'ı karalamaktır. Akidenin doğruluğu ile zındıklığın arasındaki alamet, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ensardan ve muhacirlerden oluşan ashabını sevmektir.

Onlardan razı olmayan, onlar için bağışlanma dilemeyen, onların güzel huylarını, kardeşliklerini, dayanışmalarını, yardımlaşmalarını ve nasihatleşmelerini övmeyen kimse onların yöntemi üzere değildir, onların inançlarına mensup değildir ve onların yolunu izliyor değildir.

Zira Allah Teâlâ, **"Bunların ardından gelenler de şöyle derler: 'Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz Sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.'"** (Haşr, 10) buyurdu.

---

sahabeyi karalama konusunda onların hiçbiri istisna edilemez. Ancak her akıl ve iman sahibinin katında onların batıl görüşleri ne kadar da kolay bir şekilde ortaya çıkarılmaktadır! Zira sahabe, ahlakını ve değerlerini hayatlarına pratik, parlak ve aydın bir şekilde yansıttılar. Sahabeden bahseden ayetlerde ve sahabenin cihatlarından, faziletlerinden ve menkıbelerinden söz eden nebevî hadis-i şeriflerde de Allah'ın övgüsüyle desteklendiler. Bu ayetler ve hadisler, herhangi bir sahabîye yöneltilen bütün okları karşılayıp kıran bir kayayı, "kara kinleri tarafından yönetilen zındıkların sahtekârlığını, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in öğrencilerine yönelik karalama veya sahtekârlık veya iftira faaliyetleri için yaptıkları araştırmaların batıllığını ortaya çıkaran" parlak bir nuru teşkil etmektedir. O hâlde onlar, dosdoğru mizandır. Bu mizan, Müslüman olduğunu iddia eden ama onun taşıyıcılarına iftira atan, Kur'ân'ı sevdiğini iddia eden ama onun hafızlarına bühtan dizen, Ehl-i Beyt'i sevdiğini iddia eden ama onların kardeşleri ile yardımcılarını tekfir eden soysuzları açığa çıkarır. Onlar, Kur'ân'ın, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Ehl-i Beyt'in ve sahabenin *radıyallahu anhum* parçalanmayan bir bütünü ve ayrılmayan bir yapıyı oluşturduğunu, ya hepsinin alınacağını ya da hepsinin terk edileceğini bilemediler!

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"İmanın alameti, ensarı sevmektir. Nifakın alameti de ensara buğzetmektir."*[258]

Sakîfe'de ensar için iki yön/yol netleşti:

Birincisi: Sa'd b. Ubâde'ye biat etmeye davet etmek.

İkincisi: Muhacirlerin Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hilafetine daha layık olduklarını savunmak.

Belki de bu iki tutumda, içinde İslam'ı karalama imkânı bulunan hiçbir fırsatı kaçırmayan maksatlı kimselere karşı bir reddiye bulunmaktadır. Sahabeyi karalamak, İslam'ı karalamaktır. Çünkü onlar İslam'ın taşıyıcılarıdır. Maksatlı kimseler, Müslümanların Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra kendi aralarında "muhacirlere ve ensara" ayrıldıklarını yayarlar. Sahabenin içinde bulunduğu durum bu iftirayı reddeder. Sahabenin önde gelen ilim ve fıkıh ehli, hilafet meselesinde hilafetin muhacirlerin ellerinde bırakılmasına davet ediyordu.

Başkaları da efendilerine biat edilmesi için çağrıda bulundular ve doğru olduklarına inandıkları bazı mazeretlere ve hüccetlere dayanıp bunu caiz gördüler. Ardından Sıddîk'ın barakada söylediklerinin, tabi olunmaya daha layık olduğunu anladılar ve ona tabi oldular. Bu, söz konusu iki tutumdan anlaşılacak durumdur.

Birincisi: Sa'd b. Ubâde'ye Biat Etmeye Davet

Bu davet, pek çok eksene dayanmıştır. Onlardan biri, onların şu sözleridir: "Şüphesiz ki Allah Teâlâ, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'i yurdundan nakletti, biz de onun yardımcıları olduk. Topraklarımız da onun hicret edip yerleştiği yer oldu. Biz, mallarımızı sizinle paylaştık, işlerinizi hallettik ve sizi evlerimize yerleştirdik. Biz, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yardımcıları ve İslam'ın ordusuyuz. Sizin de bildiğiniz üstünlüklere sahibiz. O hâlde biz Allah'ın yardımcılarıyız ve insanların arasında imamet bizim hakkımızdır."[259]

258 Buhârî, Kitâbu'l-Îmân, Bâbu 'Alâmeti Hubbi'l-Ensâr, 16.

259 Vâkıdî, *er-Ridde*, s. 38. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, metruku'l-hadistir. İmam Ahmed onunla ilgili olarak "Yalancıdır, hadisi evirip çevirir" demiştir. Vâkıdî'nin zayıf olduğu konusunda icma yerleşmiştir. Bkz. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 3/662.

Bu rivayeti Vâkıdî aktardı. Vâkıdî'nin meyilleri ve efsaneleri/hurafeleri, metrûku'l-hadis olduğu bilinmektedir. Ancak belki de bu rivayetin burada aktarılması, onun ravilerini ve onu yayanları durdurur.

Bir diğer eksen de şu sözdür: "Ey ensar topluluğu! Allah'a yalnızca sizin memleketinizde açıkça kulluk edildi, yalnızca sizin mescitlerinizde namaz cemaatle kılındı, Araplar, ancak sizin kılıçlarınızla imanı din edindi. O hâlde siz, hilafeti en çok hak eden kimselersiniz."[260]

Bu metni de İbn Ebi'l-Hadîd rivayet etmiştir. Ki o, mutezilî bir râfızîdir. Bu metin ise çok aldatmaca taşımamaktadır. Fakat neden muhacirlerin rolü gizlendi? Ensarın ise insaflı oldukları ve kardeşlerini kendilerine tercih ettikleri bilinmektedir. Onlar hiç kimsenin hakkını inkâr etmezler. Bu durum, sahabenin masum oldukları anlamına gelmez. Fakat onlar, insanların en az hata işleyenleri ve en çok insaflı olanlarıdır. Bu metin ise sahabenin ahlakıyla, yoluyla ve doğruluklarıyla uyuşmamaktadır. O, sıhhati sabit olana dek bir şüphe ve töhmet altındadır.

Kimisi de şöyle demiştir: "Ey muhacirler topluluğu! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, sizden bir kimseyi görevlendirdiği zaman onun yanında bizden bir kimseyi de görevlendirirdi. Bu yüzden hilafet işini iki kişinin yönetmesi gerektiğini düşünüyoruz." Başka bir kimse de "Eğer bu kimseler bizim söylediklerimizi kabul etmezlerse, o zaman bizden bir emîr, onlardan da bir emîr olsun!" demiştir.[261] Ensardan bir şahıs da sert bir tutum sergileyip şöyle dedi: "Ben, kendisine sürünülen ağaç gövdesiyim ve ağacın dayanak dalıyım… Vallahi eğer dilerseniz, onu tazeliğine/gençliğine döndürürüz."[262] Bununla savaşı kastetmektedir. Bu söz, söz konusu

260 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 6/80.

261 Taberî, *Târîh*, 3/218; *Târîhu'l-İslâm - el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 6; İbn Kesîr, *Müsnedu'l-Fârûk*, 2/532.

262 Taberî, *Târîh*, 3/206; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/38; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 1/316. «أنا جذيلها المحكك وعذيقها المرجب» sözüne gelince; Mâlik şöyle demiştir: "Sanki o, 'Ben onun belasıyım' der gibidir." İbn Hanbel, el-*Müsned, el-Fethu'r-Rabbânî* şerhiyle birlikte, 13/58; İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, «رجب» mad. İbn Manzûr şöyle demiştir: "Yani benim, beni koruyacak ve bana yardım edecek bir aşiretim var. «جذيل», devenin kendisine sürtünmesi için dikilen direktir. O, kendi görüşüyle rahatlığa erileceğini anlatmak istemiştir. «عذيق» lafzı da 'hurma ağacı' anlamına gelen «عذق» lafzının küçültülmüş hâlidir."

rivayetin zayıflığına ve batıl olduğuna işaret etmektedir. Zira hiçbir zaman ensar ile muhacirin arasında bir savaş veya ihtilaf meydana gelmemiştir. O hâlde var olmayan bir şeyi nasıl iade etmeyi isteyebilir?!

Vâkıdî, ensardan başka bir kimsenin de "Siz de ey ensar topluluğu! Eğer Kureyş'i önünüze geçirirseniz, kıyamet gününe kadar sizin önünüze geçerler" dediğini iddia etmiştir.[263]

Bunlar, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hilafetine yönelik taleplerine yol bulmak için ensardan bir grubun ortaya attığı en önemli görüşler ve yönlendirmelerdir. Ravilerinin zayıf olmasının yanı sıra sahabenin ahlakına da aykırı olmasına rağmen... Ki sahabe, halkın hakları ile ilgili kusurlu davranma ve buna ilaveten bunun kendisinden kaçtıkları günahlara düşmekten korkmaları sebebiyle yöneticilik ve sorumluluk açısından zahit olmalarıyla tanınırlar. Zira onlar, ahiretteki dereceler için ve kalpleri ile ruhlarının kendisine bağlı olduğu Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yakınlığı elde edebilmek için yarışırlar.

Bu durum, bu rivayetlerin ensarın iyilikseverliğine, muhacirleri kendi nefislerine tercih etmelerine ve sevmelerine yabancı olduğunu pekiştirmektedir.

Bunların yanı sıra bu sözler, şer'î bir temele de sahip değildir. İçlerinde "İslam'ı yayma ve koruma, İslam'ı tebliğ etmek amacıyla Allah yolunda cihad etme" maslahatlarını taşımamakta, Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'deki ayetlerinden veya Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hadislerinden kaynaklanan ilmî delillere dayanmamaktadır.

Bu rivayetler, muhacirlerin rolünü ihmal etmiş ve olay, sadece kişisel çıkar açısından tasvir edilmiştir. Buna göre onlar, hükmü ve hilafeti veya hâkimiyete muhacirlerle eşit bir şekilde yarı yarıya ortak olmayı veya cahiliye hükümlerine geri dönmeyi ve eskisi gibi savaşmayı istiyorlar. Bunu da din ve inanç için değil, çıkarları uğruna istiyorlar.

İşte bu durum, bu naslara yönelik güven kaybına neden olmakta, onların itham edilmelerine, "garip, münker ve sahih olmayan" hükümlerine maruz kalmalarına sebep olmaktadır.

263 Vâkıdî, *er-Ridde*, s. 32.

İkincisi: Muhacirlere Biat Etmeye Davet Eden Ensarın Hücceti:

Ensardan bazı kimseler hilafetin kendilerinde bulunmasının mümkün olduğunu düşünse de, yine ensardan bazı kimseler de hilafetin muhacirlere ait olduğunu, bu işin Kureyş'e ait olduğunu düşünen düşünüyorlardı. Onların bu görüşü, onların bu konuda bir tasavvura sahip olduklarını gösterir ki bu tasavvurları, Beşîr b. Sa'd el-Hârisî el-Hazrecî'nin sözlerinde açıklık kazanmıştır. Beşir, "ensarın faziletlerinden ve önceden işledikleri cihadın ve yaptıkları fedakârlıkların büyüklüğünden, bu amelleriyle de sadece Allah Teâlâ'nın rızasını ve Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e itaat etmeyi gözettiklerinden söz etti, ensar ile muhacirlerin kaynaşmasını vurguladı, ensardan bazı kimselerin talebinin hak olması hâlinde buna karşı çıkmayacak olduğunu" belirtti ve şöyle dedi: "Dikkat edin! Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* Kureyş'tendir. Onun kavmi de ona daha çok yakındır. Allah'a yemin olsun ki Allah, benim bu konuda onlara muhalefet ettiğimi asla görmeyecektir. O hâlde Allah'tan korkun ve onlara muhalefet etmeyin, onlarla ihtilaf etmeyin."[264]

Hilafeti talep eden ensara da hitap ederek şu ilavede bulundu: "Şayet kendisine çağırdığınız şey hak olsaydı o konuda size itiraz etmezdim. Eğer onları barındırdığınızı ve onlara yardım ettiğinizi söylerseniz o zaman Allah'ın onlara verdiği şey, size verilenden daha hayırlıdır.[265] Bu yüzden **'Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve kavimlerini helak yurduna sürükleyenler'** (İbrahim, 28) gibi olmayın!"

Useyd b. Hudayr el-Eşhelî de bunu vurgulayıp şöyle demiştir: "Şüphesiz ki bu iş, sizin dışınızda Kureyş'e aittir. Bu yüzden onların öne sürdüklerini öne sürün, geri bıraktıklarını geri bırakın."[266]

Uveym b. Sâide el-'Amrî el-Evsî de ensara hitap ederek onlara tabi oldu ve şöyle dedi: "Kuşkusuz ki hilafet, ancak nübüvvet ehline ait olur. O hâlde onu, yüce Allah'ın onu ait kıldığı yere verin."[267]

264 İbn A'sem, *el-Fütûh*, 1/4; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/224; Bedrân, *Tehzîbu Târîhi Dımaşk*, 3/265.

265 Bkz. Suyûtî, *Hulefâu Resulallâh*, s. 60.

266 Vâkıdî, *er-Ridde*, s. 33; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 1/3.

267 Vâkıdî, *er-Ridde*, s. 33; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 1/3.

Ma'n b. Adiy de hilafetin kendilerinde olmasına davet eden ensara karşı çıkarak şöyle demiştir: "Vallahi Ebû Bekir bize namaz kıldırana dek Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat etmedi. Böylece onun, bizim için Ebû Bekir'den razı olduğunu öğrendik. Çünkü namaz, dinin direğidir."[268]

Zeyd b. Sâbit el-Neccârî el-Ensârî de Ensarın barakadaki tutumuna karşı çıkıp şöyle demiştir: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* muhacirlerdendi. İmam da muhacirlerden olur. Biz de Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yardımcıları olduğumuz gibi onların da yardımcılarıyız." Ardından Ebû Bekir'in elini tuttu ve *'İşte halifeniz budur!'* dedi. Bunun üzerine Ömer ona biat etti, sonra da muhacirler ve ensar ona biat ettiler."[269]

Ensâr âlimlerinin ve ensarlı kabile efendilerinin öne sürdükleri bu sözlerden, bu topluluğun gerçek tutumu ortaya çıkmaktadır. Ki onlarla ilgili bağıştan, kardeşlerini kendi nefislerine tercih etmekten, dinin selameti uğruna her zaman fedakârlığa hazır olmaktan başka bir şey bilinmemektedir. Ensar ile muhacirlerin birliği ve kardeşliği, davetçilerin ve mücahitlerin imtihan ve sıkıntı anlarında kendisine dayandıkları sağlam dayanağı temsil ediyordu. Bu bağ, her tehlikeye karşı güvenli sığınak ve her fitneden kurtuluş yeriydi. Yine bu naslarda, sahabe ahlakına uygun olan kardeşlik ve sevgi bağlarını ve kardeşliklerinin sağlamlığını ifade eden doğru mantık açıklığa kavuşmaktadır.

Nitekim ortaya attıkları görüşler ile öne sürdükleri fikirlerde, onların "İmamlar Kureyş'tendir" mefhumunu anladıkları belli olmaktadır.

Üçüncüsü: Muhacirlerin Hilafet Konusunda Öne Sürdükleri Deliller:

Muhacirler, ensarın barakada toplandıklarını öğrenince "Hadi ensar kardeşlerimizin yanına gidelim! Onların bu hakta bir payları vardır" dediler.[270]

Bu nastaki dikkat çekici nokta, muhacirlerin ensarın barakada toplanmasına karşı çıkmamaları ve onların haklarını eksiltmemeleridir. Ardından

268 İbn A'sem, *el-Fütûh*, 3/4; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1441.

269 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 30/288; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 67; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4/561.

270 Vâkıdî, *er-Ridde*, s. 35; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 3/4.

Ebû Bekir konuştu, ensarla ilgili nazil olan ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onlarla ilgili olarak zikrettiği her şeyi mutlaka zikretti.[271]

Muhacirlerin barakada zikrettikleri deliller, "öne geçişlerinin ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yakınlıklarının, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in aşireti olduklarının, Arapların en soyluları olduklarının vurgulanmasıyla özetlenmiştir. Nitekim Ebû Bekir de Kureyş'in Arapların arasındaki konumunu yüceltmiş ve "Arap kabilelerinin her birinde mutlaka Kureyş'in soy bağı bulunur.[272] Araplar, ancak Kureyş'ten bir kimseyi kabul ederler. Çünkü Kureyş, insanların en fasih dile ve Arapların en orta/şerefli yurda sahip olanlarıdır, Arapların arasında seciyesi en çok olanlardır" demiştir.[273]

Bu, İslam devletinin içinde bulunduğu vaziyetin doğruladığı bir durumdur. İslam devletinde hilafet konusunda ne kadar ihtilaf ve anlaşmazlık meydana geldiyse, onların hiçbirinde Kureyş'ten olmayıp da kendisi için hilafet iddiasında bulunan bir kimse ortaya çıkmamıştır! İhtilaf, sadece Kureyşli kimselerin arasında meydana gelmiştir. Arap kabileleri, her biri Kureyş'ten bir kişiye davet eden, onun için çalışan, ona yardım etmek için savaşan, bunun üzerine öldüren ve ölen kısımlara ayrılmıştır. Ali ve Mu'âviye *radıyallahu anhuma*, Abdullah b. Zubeyr, Mervân b. Hakem ve oğlu Abdulmelik ile başkaları için meydana gelen durum da böyledir ki bu, Sıddîk *radıyallahu anh*'ın sözünü doğrulamakta, Kureyş'in o dönemde sahip olduğu ağırlığı ve etkin tesiri açıklığa kavuşturmaktadır.

Ardından Ebû Bekir, Kitap ve sünnetten, başka delillerle istidlalde bulunmuştur ki Kitap ve sünnet, her Müslümanın başvuru kaynağıdır. Buna göre Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de sahabeden bahsettiği ayetlerde muhacirleri ensara öncelemiştir.[274] Muhacirler, Allah'a ibadet eden, Allah'a ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e iman eden ilk kimselerdir. Onlar, sayılarının azlığı, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kavminin onların aleyhine

271 İbn Hanbel, *Müsned,* 1/5; es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 7/37; el-'Umerî, *el-Hilâfetu'r-Râşide*, s. 178.

272 Taberî, *Târîh*, 3/218; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/224; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 6/7.

273 es-San'ânî, *Musannef*, 5/440; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/537.

274 Bkz. Enfâl, 72, 74; Tevbe, 100, 117.

birleşmesi ve onlara eziyet etmesi sebebiyle korkmadılar. Ebû Bekir şöyle demiştir: "Allah Teâlâ sizi **'Kurtuluşa erenler'** olarak isimlendirdi…[275] Bizi de **'Dosdoğru kimseler'**[276] olarak isimlendirdi. Sonra da bize tabi olmanızı emretti.[277] Allah Teâlâ, **'Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla birlikte olun'** (Tevbe, 119) buyurdu." Yine *"İmamlar Kureyş'tendir"*[278] hadisini delil gösterdi.

Ebû Bekir, öne sürdüğü bu delillerle birlikte ensarı övüyor ve onların faziletlerini itiraf ediyordu. Şöyle demiştir: "Ey ensar topluluğu! Şüphesiz ki biz, sizin hakkınızı inkâr etmiyoruz ve hiçbir mümin sizin hakkınızı inkâr edemez. Vallahi elde ettiğimiz bütün hayırlarda mutlaka bize ortaksınız."[279]

Muhacirlerin onlara yönelik duygularını ve muhacirlerin katında ensarın sahip olduğu konumu onlara açıklayarak şöyle demiştir: "Siz, bize en sevimli gelen ve bizim katımızda en değerli kimselersiniz. Siz, ihtiyaç anında bile kardeşlerini kendi nefislerine tercih edenlersiniz. Siz, Allah'ın ve Rasûlünün yardımcılarısınız. Siz, Allah'ın kitabında geçtiği üzere kardeşlerimizsiniz ve dinde ortaklarımızsınız."[280]

Ardından Ebû Bekir, bu konuşmasını muhacirlerin ve ensarın konumlarını açıklayarak sonlandırıp şöyle demiştir: "Biz emîrleriz, siz de vezirlersiniz. Size danışmadan bir iş yapmayız ve siz olmadan işleri yürütmeyiz."[281]

Ebû Bekir, bu sunuş, istidlal ve apaçık delil getirme yoluyla hilafet konusuyla ilgili beyyineyi/apaçık delili ortaya koymuş; tatlı, fasih ve insaflı

275 Bkz. Haşr, 9. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır."**

276 Haşr, 8. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Bu gelirler Allah'ın lutuf ve rızâsının peşine düşerek Allah'a ve Rasûlüne yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan yoksul muhacirlerin hakkıdır. İşte onlar dosdoğru kimselerdir."**

277 Taberî, *Târîh*, 3/221.

278 İbn Hanbel, *Müsned,* 5/3765; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/970; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 30/286, 272. Bkz. Halîfe, *el-Ensâr fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 109.

279 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/573.

280 Taberî, *Târîh*, 3/220; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 6/7; 10/271.

281 Taberî, *Târîh*, 3/203; Vekî', *Ahbâru'l-Kudât*, s. 23.

konuşması, yumuşaklığı ve Müslümanların birliğine yönelik gayreti yoluyla da ortaya koyduğu bu delilin, barakadaki ensar kardeşlerinin kalplerinde ve nefislerinde tam olarak kabul görmesini sağlamıştır.

Ömer *radıyallahu anh*, ensarla yapılan bu diyaloga katılıp şöyle demiştir: "Siz, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *'İmamlar Kureyş'tendir'* buyurduğunu bilmiyor musunuz?" Ensar, "Evet!" dediler. Ömer, "Siz, onun Ebû Bekir'e insanlara namaz kıldırmasını emrettiğini bilmiyor musunuz?" dedi. Onlar, "Evet!" dediler. Ömer, "O zaman hanginiz Ebû Bekir'in önüne geçecek?" diye sordu. Ensar, "Hiç kimse!" dediler. Ardından ensar, muhacirlerin dediklerini kabul ettiler ve "Ebû Bekir'in önüne geçmekten Allah'a sığınırız. Allah'tan bağışlanma dileriz, Allah'tan bağışlanma dileriz!" dediler.[282]

Ömer, bu tutumunu Allah Teâlâ'nın Kitabını delil getirerek ensara vurgulayıp şöyle demiştir: "Bu üç vasfa kim sahiptir: **'İki kişinin ikincisi ile birlikte mağarada iken…'** Bu ikisi kimdir? **'Hani arkadaşına, 'Üzülme, Allah bizimledir' diyordu.'** (Tevbe, 40) O kiminle birlikteydi?" Ardından elini Ebû Bekir'e uzattı. İnsanlar da ona en iyi ve en güzel şekilde biat ettiler.[283]

Daha önce geçen rivayetler yoluyla Ebû Bekir'in hilafet iddiasında bulunan ensara karşı gösterdiği deliller ve -onun, kargaşayı daha çok bitirici ve görüşünün daha hızlı kabul görmesi amacıyla- onlara, kendisinden bahsettikleri konularla hitap ettiği ortaya çıkmaktadır. Sanki Ebû Bekir şöyle demiştir: "Ey ensar topluluğu! Eğer hilafet, soy yoluyla hak edilecek ve yakınlık yoluyla gerekli olacak olsaydı, o zaman Kureyş daha soylu ve daha yakındır. Eğer hilafet, dindeki fazilet yoluyla hak edilecek olsaydı, o zaman öne geçen ilk muhacirler, Kur'ân'ın bütününde size öncelenenler hilafete daha layıktır."[284]

Hilafete davet eden ensar, hak yönün farkına vardıklarında -unutan kimse hatırladıktan ve tamahkâr kimse razı olduktan sonra- itaat edip tabi

282 İbn Hanbel, *Müsned,* 5/3765; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/970; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 30/272, 286.

283 es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 2/162. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Bâbu'l-İstihlâf, 7219.

284 Câhız, *el-'Usmâniyye*, s. 177.

oldular ve idareyi teslim ettiler, muhacirlerin hilafete ehil olduklarına ikna oldular. Özellikle de muhacirlerin hüccetlerini Kur'ân-ı Kerim ayetleriyle ve nebevî hadis-i şeriflerle desteklemelerinden sonra bu tutumu sergilediler. "Bu yüzden hiç kimse, onlardan bir kimsenin Ebû Bekir'in tek bir kelimesine dahi itiraz ettiğini söyleyemez."[285]

Bu durum, Ebû Bekir'in fıkhını ve hüccetinin güçlülüğünü, aynı zamanda onun muhacirler ile ensarın arasında onun sahip olduğu -kendisine sahip kılındığı özelliklerden, sahabenin "onun konumunu tazim edip ona işaret eden ve Müslümanları onu takdim etmeye yönlendiren" Allah Rasûlünün katındaki makamını bilmelerinden kaynaklanan- konumu vurgulamaktadır.

Nitekim onun bu konumu, aralarında Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kadına söylediği "Beni bulamazsan Ebû Bekir'e git!" sözünün de bulunduğu ve daha önce geçen nebevî hadislerde belli olmuştur.[286]

Ensarın ve Muhacirlerin Sakîfe'de öne sürdükleri delillerin arasında öyle cümleler ve kelimeler geçiyor ki doğru anlaşılmadıkları, onları söyleyenlerin durumları açıklanmadığı ve mazeretleri izah edilmediği takdirde konuşmanın bağlamından kopartılabilir, kötü bir şekilde açıklanabilir, sahabenin *radıyallahu anhum* maksatlı düşmanları da onlardan yararlanabilir, böylece onları kitaplarında ve sohbetlerinde yayabilir, sahabenin bunların dışındaki övgüye layık ahlakına ve yüce sözlerine aldırmayabilirler. Bu bağlamda bazı rivayetler, barakada yapılan hitaplarda geçen bazı kaba sözlere yer vermiştir.

Ensar ve barakada bulunanların Ebû Bekir'e biat etmeleri sebebiyle izdiham yaşanınca -ki o sırada Sa'd b. Ubâde orada hasta olarak yatıyordu- onlardan biri, "Sa'd'a dikkat edin, onu ezmeyin!"[287] dedi. Bunun üzerine Ömer, "Onu öldürün, Allah onu öldürsün/kahretsin!" dedi.[288] Sahih olduğu varsayıldığı takdirde bile bu söz, söylendiği sırada onun kalbinde hiçbir kötü duygu bırakmadı. Ömer de bundan dolayı özür diledi ve bunu,

285 Önceki kaynak.

286 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Ahkâm, Bâbu'l-İstihlâf, 7220. *Sahîh-i Buhârî*, 6680.

287 Taberî, *Târîh*, 3/222.

288 Önceki kaynak.

Sa'd'a sinirli olduğu bir hâlde söylediğini izah edip "Ben, sinirli olduğum sırada 'Allah Sa'd'ı helak etsin!' dedim" dedi.[289]

Bu durum, öfke hâlindeyken düşünmeden/birden ağzından çıkan sözden dolayı ondan özür dilediğini pekiştirmektedir. Bilindiği üzere o sıralarda Araplar, bu sözü kalplerinde hiçbir kötü duygu bırakmaksızın dilleriyle söylerlerdi.

Ömer ile Hubâb b. Münzir arasında Sakîfe'de ihtilafın meydana geldiğini aktaran rivayete gelince;[290] tercih edilen görüşe göre, bu rivayet sahih değildir. Ömer de Sakîfe gününde Hubâb b. Münzir'i öfkelendirmemiştir. Zira rivayet edildiği üzere Ömer şöyle demiştir: "Bana yanıt veren kimse Hubâb b. Münzir olduğu için onunla tartışmadım. Çünkü benimle onun arasında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* hayatta olduğu sırada bir tartışma meydana gelmişti, o da bana onunla tartışmayı yasaklamıştı. Bunun üzerinde ben de asla onu rahatsız edecek bir söz söylemeyeceğime yemin etmiştim."[291]

Sahabe-i kiramın davranışlarından bilinen durum da budur; günahtan uzak durmak, işlenen hata için özür dilemek, en güzel faziletleri ahlak edinmek, affetmek, bağışlamak, samimi sevgi ve güzel muamele konusunda Rasûl *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gördükleri ve işittikleri şeyler de bu konularda onların yüceliğini artırır.

Sahabe düşmanlarının yıkmaya veya karıştırmaya ve değerini düşürmeye çalıştıkları şey de budur.

Nitekim bu tartışma sırasında Hubâb'ın da kendisiyle tanındığı hikmete, güzel görüşlülüğe ve istişareye sadık olmaya aykırı hareket ettiği rivayet edilmiştir. O, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminde "Görüş sahibi/Zu'r-Rey"[292] olarak lakaplandırılırdı. Rasûl *sallallahu aleyhi ve sellem* de Bedir'de ve Hayber'de onun görüşünü ve meşveretini kabul etmişti.

289 Bkz. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 30/385.

290 Hubâb b. Münzir b. Cemûh es-Sülemî el-Ensârî olup otuz üç yaşında Bedir'e katılmıştır. Ona "Zu'r-Rey" denilirdi. Müşrikleri karşılamak amacıyla Bedir sularının yanında konaklanmasını Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tavsiye eden oydu. Ömer'in hilafeti döneminde vefat etmiştir. Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/316.

291 İbn Kuteybe'ye nispet edilen eser: *el-İmâmetu ve's-Siyâse*, 1/12.

292 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/316.

Kendisine nispet edilen "Bizden bir emîr, sizden bir emîr"[293] sözünü Hubâb doğru bulmuş ve bununla hilafet makamına ulaşmayı kastetmediğini izah ederek şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki biz bu işe sizi ehil görmüyor değiliz. Fakat biz, babalarını ve kardeşlerini öldürdüğümüz[294] bazı toplulukların onu ele geçirmelerinden endişe ediyoruz." Bunun üzerine muhacirler de onun sözünü kabul edip mazeretini onayladılar, öldürülen müşriklerin kanlarında birbirlerine ortak olduklarını, Müslümanların maruz kaldıkları herhangi bir tehlikenin ensarla muhacirleri eşit seviyede hedef almış olacağını bildirdiler.

Sakîfe'de yalnızca üç muhacirin hazır olduğunu söylemeye gerek duyulmamıştır. Bu durum, meydana gelen olayı diyalogdan ve istişareden başka bir şeyle açıklayan veya Sakîfe'de meydana gelen diyalogu ensar ile -kendilerinden yalnızca bu üç şahsın hazır bulunduğu- muhacirlerin arasında gerçekleşen bir kavga şeklinde tasvir eden bütün görüşlerin anlamsız olduğunu pekiştirmektedir.

"İmamlar Kureyş'tendir" veya *"Bu iş Kureyş'tedir/Kureyş'e aittir"* hadisinin hilafet meselesinde "önceliğe" yönelik istidlalde açık bir etkiye sahip olması nedeniyle "hadisle ilgili kapalılığı giderecek, hadisin boyutları ve amaçları ile ensarın ona karşı tutumunu, önde gelen fakihlerin ve muhaddislerin, çağdaş bazı düşünürlerin konuyla ilgili görüşlerini ortaya koyacak" şekilde bu delil üzerinde durup onu incelemek uygun olacaktır.

293 Önceki kaynak; Taberî, *Târîh*, 3/316.
294 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/38.

İkinci Konu

Kureyş'in Hilafet Önceliği

"İmamlar Kureyş'tendir" Hadisi ve Ensarın Ona Yönelik Tutumu:

Farklı lafızlarıyla bu hadis, hilafet meselesine yönelik birinci görüşün ortaya çıkışı, bu hadisin mutlak ifadesini kayıtlayan prensipler çerçevesinde muhacirler ile ensarın arasında ona yönelik ortak anlayışın oluşturulması konusunda büyük bir öneme sahiptir.

Ancak dikkat çekici nokta, bu hadisin, sıhhatiyle ilgili şüphelendirme saldırılarına maruz kalması ve onun, hilafeti ensardan almak amacıyla Kureyş tarafından yükseltilen bir şiar olduğunun veya "onun Ebû Bekir'in şahsî görüşü olduğunun, onun Rasûl *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiği bir hadis olmadığının,"[295] onun o dönemde Kureyş'e ait olan yaygın siyasî bir düşünce olduğunun, o dönemde Kureyş'in Arap toplumundaki ağırlığını yansıttığının,[296] *"İmamlar Kureyş'tendir"* ve *"İnsanlar, Kureyş'e tabidir"* ifadelerinin yalnızca bu düşünceden kaynaklandığının[297] iddia edilmesidir.

Bu şüphelendirmenin, "Muhacirlerle ensarın arasında çekişme meydana geldiğinden ısrarlı bir şekilde bahsetme, bu ümmetin birliğinin üzerine kurulduğu temelin sağlamlığını karalama, ensarın Kureyşli raşid halifelere yönelik destekleyici ve yanlı tutumunu kötülemek" gibi amaçladığı hedefler gizli değildir.

Bu durum, "bu hadisin metinlerini sunmak, sonra onu kayıtlayan şartları zikretmek, sonra ümmetin onun sahihliği ve onunla amel edileceği konusunda icma ettiğini aktaranların sözlerini zikretmek, sonra da onun sıhhatiyle ilgili ortaya şüphe atanlardan veya onun sıhhatini reddedenlerden bahsetmek" yoluyla bu konuyu hakikati üzere izah edecek açıklamalarla detaylandırmayı gerektirmektedir.

295 Bkz. Baydûn, *el-Ensâr ve'r-Resûl*, s. 58; 'İmâra, *el-İslâm ve Felsefetu'l-Hukm*, s. 390.
296 'İmâra, *el-İslâm ve Felsefetu'l-Hukm*, s. 393.
297 Önceki kaynak.

Bu hadis, *Sahîhayn*'da ve diğer hadis kitaplarında farklı lafızlarla rivayet edilmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'de geçtiği üzere Mu'âviye şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

"Şüphesiz ki bu iş, Kureyş'tedir/Kureyş'e aittir. Bu konuda onlarla çekişen bir kimse yoktur ki Allah onu yüzüstü cehenneme atmasın! Bu, dini ikame ettikleri sürece öyledir."[298]

Başka bir rivayette de şöyle geçer: *"İslam, hepsi de Kureyş'ten olan halifelerle izzetli/güçlü kalmaya devam edecektir."*[299]

Rivayet edildiği üzere Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Bu iş, onlardan geriye iki kişi kaldığı sürece Kureyş'te olmaya devam edecektir."*[300]

Enes b. Mâlik'in de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"İmamlar Kureyş'tendir."*[301]

Şöyle de buyurdu: *"İnsanlar, bu işte Kureyş'e tabidir. Müslümanları Müslümanlarına, kâfirleri de kâfirlerine tabidir."*[302]

Câbir b. Abdullah el-Ensârî şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"İnsanlar, hayırda ve şerde Kureyş'e tabidir."*[303]

Ebû Musa el-Eş'arî şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Şüphesiz ki bu iş Kureyş'tedir"* buyurdu.[304]

298 Buhârî, 6606; *Sahîh-i Buhârî*, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Ahkâm, Bâbu'l-Eimmeti min Kureyş, 7139; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Nevevî şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-İmâra, 6627.

299 Buhârî, 6682; *Sahîh-i Buhârî*, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Ahkâm, Bâbu'l-Eimmeti min Kureyş, 7223. Bkz. Tebrîzî, *Mişkâtu'l-Mesâbîh*, Bâbu'l-Menâkıb, 3/5979; İbn Hibbân, *el-İhsân bi-Tertîbi Sahîh-i İbn Hibbân*, 7/6627.

300 Buhârî, 6607; *Sahîh-i Buhârî*, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Ahkâm, Bâbu'l-Eimmeti min Kureyş, 13/7140; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/544.

301 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/544. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 6830. "Bizden bir emîr ve sizden bir emîr" sözüne gelince; sanki İslam'da yöneticiliğin/hilafetin hükmü ve onun özel olarak Kureyş'e ait olduğu bilgisi ona ulaşmamıştır. Bu bilgi kendisine ulaşınca görüşünden döndü ve hem kendisi hem de kavmi Ebû Bekir'e biat etti.

302 Müslim, 3390; *Sahîh-i Müslim*, Nevevî'nin şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-İmâra, 1818.

303 Müslim, 3391; *Sahîh-i Müslim*, Nevevî'nin şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-İmâra, 2/200.

304 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/544.

Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* Kureyş'e, *"Şüphesiz ki bu iş, sizdedir ve siz onun sorumlularısınız/sahiplerisiniz."*[305] buyurdu.

"Kureyş'i önceleyin, onun önüne geçmeyin!" hadisi de öyledir.[306]

Bukeyr b. Vehb el-Cezerî şöyle demiştir: Enes b. Mâlik el-Ensârî *radıyallahu anh* bana şöyle dedi: Herkese anlatmadığım bir hadisi sana anlatacağım. Günün birinde ensarın evlerinden bir evde bulunuyorduk. Bunun üzerine Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* geldi ve durup kapının iki sövesini/eşiğini tutarak[307] şöyle buyurdu: *"İmamlar Kureyş'tendir. Onların sizin üzerinizde hakkı vardır. Sizin de aynı şekilde onların üzerinde hakkınız vardır. Kendilerinden merhamet etmeleri istenilip de merhamet ettikleri, söz verip de sözlerine vefa gösterdikleri ve hükümlerinde adil davrandıkları sürece öyledir."*[308]

İbn Hacer de *Fethu'l-Bârî*'de *"Emîrler Kureyş'tendir"* babında birçok hadis nakletmiş ve onları *Sünen, Müsned* ve *Musannef* kitaplarına nispet etmiştir. *"Haberiniz olsun! Şüphesiz ki emîrler Kureyş'tendir"* ve *"Mülk/Hâkimiyet Kureyş'tedir."*[309] vs. hadisleri buna örnektir. Bu konuda gelen hadisler pek çoktur, neredeyse hadis kitaplarının hiçbiri ondan yoksun değildir. Bu hadisler, farklı ancak birbirine yakın lafızlarla rivayet edilmiş ve hepsi de meşru yöneticiliğin Kureyş'e ait olduğunu vurgulamıştır. Bu yöneticilikten maksat ise sadece hilafettir. Bunun dışındaki yöneticiliklerde ise bütün Müslümanlar eşit seviyededir.[310]

Halifeliği Kureyş'le sınırlandıran kayıtlara gelince; Mu'âviye'nin hadisinde daha önce geçtiği gibi bu hadisler, onları kör bir şekilde taklit etmekten sakındırmış ve bu işin dini ikame ettikleri sürece onlarda bulunacağını belirtmiştir.

305 Önceki kaynak. Bkz. *Müsnedu'l-İmam Ahmed*, 16452.
306 Elbânî, *İrvâu'l-Ğalîl Tahrîcu Ehâdîsi Menâri's-Sebîl*. Bkz. İbn Ebî 'Âsım, Sünne, 2/673.
307 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/544; es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, Bâbu'l-Hilâfe, 5; 23/65.
308 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/544. 'Avâd ve diğerleri, *el-Müsnedu'l-Câmi'*, Bâbu'l-İmâra, 2/1112.
309 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Ahkâm, Bâbu'l-Umerâi min Kureyş, 7139, 7140 hadisinin şerhi.
310 Önceki kaynak.

İmametin Kureyş'te olmasının sıhhati için zikredilen kayıtlardan biri de Enes'in hadisinde geçen şu ifadelerdir:

"Kendilerinden merhamet etmeleri istenilip de merhamet ettikleri, söz verip de sözlerine vefa gösterdikleri ve hükümlerinde adil davrandıkları sürece öyledir. Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti, onlardan bunu yapmayan kimselerin üzerine olsun."[311]

Hadisler, Allah'ın indirdiğiyle hükmetmekten saptıkları takdirde Kureyş'e tabi olmaktan bu şekilde sakındırmaktadır. Allah Teâlâ, **"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."** (Mâide, 44) buyurdu. Eğer onlar bu tür şartları yerine getirmezlerse ümmet için tehlike oluştururlar.

Hadis-i şerifler ise onların Allah'ın indirdiği hükümlere aykırı verdikleri hükümlerde onlara tabi olmaktan sakındırmış, onlardan kaçınmaya, uzaklaşmaya ve ayrılmaya çağırmıştır. Zira bu durumda onları desteklemek, ümmetin geleceğine yönelik tehlikeli durumlar ortaya çıkaracaktır. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Şüphesiz ki ümmetimin helakı -veya ümmetimin fesadı-, Kureyşli akılsız genç liderlerin eli üzere olacaktır"* buyurdu.[312] Ona, "O hâlde bize ne yapmamızı emredersin?" diye sorulunca da *"İnsanların onlardan ayrılmasını"* buyurdu.[313]

"İmamlar Kureyş'tendir" meselesinin sureti bu naslar aracılığıyla tam olarak açıklığa kavuşmaktadır. Ensar da bu prensipler çerçevesinde ve bu temeller üzere Kureyş'e tabi olmuştur.

Onların Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "sözünü işitip ona itaat etmek, kendilerine başkalarının tercih edilmesi hâlinde sabretmek, kendisiyle ilgili Allah'tan gelen bir bürhana/delile sahip oldukları apaçık bir küfrün işlendiğini görmeleri dışında emîr sahiplerine karşı çıkmamak" üzere yaptıkları biatta da vurguladıkları şey budur.[314]

311 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/544; 'Avâd ve diğerleri, *el-Müsnedu'l-Câmi'*, Bâbu'l-İmâra, 2/11121.

312 İbn Hanbel, *Müsned,* Bâbu'l-İmâra, 15/7961.

313 Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl*, Bâbu'l-İmâra, 11/30833; İbn Hibbân, *el-İhsân bi-Tertîbi Sahîh-i İbni Hibbân*, 7/6626.

314 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, 7056, 7057.

"İmamlar Kureyş'tendir" Hadisi Üzerinde İcmanın Oluştuğunu Söyleyenler:

İmam Nevevi şöyle demiştir: "Sahabe döneminde bu konuda icma oluşmuştur. Onlardan sonra da icma sürmüştür. Buna muhalefet eden bir bidatçiye veya başkalarının buna muhalefet ettiğine işaret eden bir kimseye, sahabenin ve tabiînin icmaıyla, sonrakilerin öne sürdüğü sahih hadislerle hüccet gösterilmiş olur."

Kadı Iyâd şöyle demiştir: "Halifenin Kureyşli olması şartı, bütün âlimlerin görüşüdür." Dedi ki: Ebû Bekir ve Ömer de Sakîfe gününde bununla ensara delil getirdi. Hiç kimse de buna karşı çıkmadı. Kadı dedi ki: Âlimler, onu icma edilmiş meselelerin arasında saydılar. Bu konuda seleften zikrettiklerimize aykırı olan bir söz veya nakil rivayet edilmemiştir. Aynı şekilde onlardan sonra gelen farklı bölge âlimlerinin hiçbirinden böyle bir rivayet aktarılmamıştır.[315]

İbn Hazm da az önce sözü geçen Enes b. Mâlik'in aktardığı *"İmamlar Kureyş'tendir"* sözü hakkında değerlendirmede bulunarak şöyle demiştir: "Bu rivayet, tevâtür yoluyla gelmiştir. Onu Enes b. Mâlik el-Ensârî, Câbir b. Abdullah el-Ensârî, ikisi de ensardan olan Câbir b. Semure ve Ubâde b. Sâmit, ikisi de Kureyşli olan Mu'âviye b. Ebî Süfyân ve Abdullah b. Ömer rivayet etmiştir."[316] Bu rivayetlerin farklı yollara sahip olması, buna mütevâtir rivayet gücünü vermektedir.

İbn Hacer şöyle demiştir: Çağın üstün şahsiyetlerinden bir kimsenin bu hadisin sadece Ebû Bekir'den rivayet edildiğini söylediği haberinin bana ulaşmasından dolayı bu hadisin yaklaşık olarak kırk sahabîden gelen farklı yollarını derledim.[317]

Ebû Bekir el-Bâkıllânî de şöyle demiştir: "İmametin yalnızca bazı şartlara sahip olan kimse için uygun olacağının bilinmesi gerekir. Bu şartlar-

315 Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Nevevî şerhiyle birlikte, 12/200; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7140 hadisinin şerhi.

316 İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/89. Bkz. 'İmâra, *el-İslâm ve Felsefetu'l-Hukm*, s. 392. 'İmâra, "Bu hadis için tevâtür iddiasında bulunmadılar" demiştir.

317 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Bâbu'l-Umerâi min Kureyş, 13/7140 hadisinin şerhi; bkz. Demeycî, *el-İmâmetu'l-'Uzma 'İnde Ehli's-Sunneti ve'l-Cemâ'a*, s. 265.

dan biri de imamın Kureyşli olmasıdır."[318] Müslümanlar, nesilden nesile bu şekilde amel ettiler. Müslümanların arasında henüz bir anlaşmazlık çıkmadan önce bu şarta itibar edileceği konusunda icma meydana gelmişti.

Ensar ile muhacirlerin, onlardan sonra da sahabenin ve tabiînin genelinin bu hadisle amel ettiğinin anlaşılmasından sonra dört imam da bunu savunmuştur.

Bu görüş, Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit'ten rivayet edilmiştir.[319] İmam Mâlik b. Enes de "İmam ancak Kureyşli olabilir. Başkasının ise Kureyşli bir imama davet etmesi dışında bir hükmü yoktur."[320] demiştir.

Bu görüş Muhammed b. İdrîs eş-Şafiî'den rivayet edilmiştir.[321]

Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Halifenin Arapların haklarını, üstünlüğünü ve öne geçişlerini bilmesi, *"Onları sevmek iman, onlara buğzetmek nifaktır"* hadisi gereğince onları sevmesi gerekir. Arapları sevmeyen ve onların üstünlüğünü onaylamayan ırkçıların ve ayaktakımı mevalinin görüşünü savunmamalıdır. Zira onların bidatleri, nifakları ve muhalefetleri vardır."[322]

Şöyle de demiştir: İnsanlardan iki kişi kaldığı sürece hilafet Kureyş'tedir. Hiç kimse onlara bu konuda muhalefet edemez ve isyan edemez. Kıyamet saatine dek başkasının hilafetini kabul etmeyiz.

İbn Hazm, "Hilafeti ancak Kureyşli bir kimse hak eder" demiştir.[323]

Bu görüşü savunan Müslümanların âlimlerinin arasında Îcî,[324] Mâverdî,[325] Ebû Hâmid el-Gazâlî[326] ve İbn Haldûn[327] bulunmaktadır. Muhaddislerden Muhammed Reşîd Rıza şöyle demiştir: "Hilafette Kureyş-

318 İbn Hacer, önceki kaynak; Bâkıllânî, *el-İnsâf fîmâ Yecibu İ'tikâdehu ve Lâ Yecuzu'l-Cehlu bihi*, s. 69; Demeycî, *el-İmâmetu'l-'Uzma*, s. 275.
319 Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, s. 275.
320 İbnu'l-'Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 4/1721.
321 Şafiî, *Kitâbu'l-Umm*, 1/143.
322 İbn Ebî Ya'la, *Tabakâtu'l-Hanâbile*; bu eserin İbn Receb'e ait olan Zeyl'i, 1/30.
323 İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/109.
324 Îcî, *el-Mevâkıf fî 'İlmi'l-Kelâm*, s. 338.
325 Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyetu'd-Dîniyye*, s. 6.
326 Gazâlî, *Fedâihu'l-Bâtıniyye*, s. 150.
327 İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 194.

liliğin şart koşulması üzerinde icma edilmesine gelince; bu icma, nakil ve akıl yoluyla sabit olmuştur. Güvenilir muhaddisler bu icmayı rivayet etmiş, bütün Ehl-i Sünnet mezheplerine mensup kelamcılar ve fakihler de onunla istidlalde bulunmuştur. Ensarın hilafeti Kureyş'e teslim etmeleri ve onlara itaat etmeleri, sonra da nesiller boyunca ümmetin çoğunluğunun onlara boyun eğmesi yoluyla bu icmayla amel edilmiştir."[328]

en-Nizamu's-Siyâsiyyeti fi'l-İslâm adlı eserinde de şöyle demiştir: "Kureyş soyunun şart koşulması, iki yoldan; sünnet ve icma yolundan olmak üzere şeriatla sabittir."[329]

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat dışında imametin Kureyş'in hakkı olduğunu ve imametin yalnızca Kureyş'te sahih olacağını savunan mezheplerden biri de İmâmiyye'dir. Bununla birlikte onlar, hilafetin yalnızca Ali b. Ebî Tâlib ve evlatlarında var olacağını, hilafetin sırasıyla müminlerin emîri Ali'den Hasan'a, sonra da Huseyn'e, sonra da onların oğullarına, sonra da beklenen Muhammed b. Hasan el-'Askerî'ye geçtiğini iddia ettiler.[330]

Bu görüşteki mezheplerden biri de Râvendiyye'dir. Onlar, Keysâniyye fırkasından olan Ebû Hureyre er-Râvendî'nin takipçileridir. Ancak onlar, hilafetin sadece Abbâs b. Abdulmuttalib oğullarında, sonra da ikinci Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un oğullarında sahih olabileceğini savunurlar.[331]

Zeyd b. Ali b. Huseyn b. Ali'nin taraftarları da efdal olan imamın varlığı sırasında mefdulün imametinin caiz olduğu görüşünü savunurlardı.[332] Onlar, hilafetin Ali'de olduğunu, sonra da ister Hasan'ın, ister Huseyn'in oğullarından olsun Fâtıma'dan soyundan gelenlere geçtiğini düşünürlerdi.[333]

Ehl-i Beyt *radıyallahu anhum*'a bağlanan aşırı bazı fırkalar da hilafetin onlardan birinin dışına çıkmadığını savunurlar. Bu fırkaların geneli, hila-

328 Rıza, *el-Hilâfe ve el-İmâmetu'l-'Uzma*, s. 19.
329 Bkz. Muhammed Ebû Fâris, *en-Nizâmu's-Siyâsî fi'l-İslâm*, s. 193.
330 Râzî, *İ'tikâdâtu Fıraki'l-MUslimîne ve'l-Muşrikîn*, s. 95.
331 Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn*, 1/96.
332 Efdal, en üstün olan; mefdul, ondan daha az üstünlüğe, ikinci derecedeki üstünlüğe sahip olan kimsedir. (Çev.).
333 Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 10/112.

feti Ali b. Ebî Tâlib'in soyuna, özellikle de Fâtıma *radıyallahu anha*'dan olan oğullarına hasrederler.[334]

Hilafette Kureyşliliği şart saymayan grupların başında ise Hâricîler gelir. Onlar, üzerinde cemaatin ittifak ettiği hak imama karşı isyan eden herkestir. Bu imamın raşid halifelerin veya onlardan sonra gelenlerin zamanında yaşamış olması farksızdır.[335] Bunların başında da müminlerin emîri Ali b. Ebî Tâlib'e isyan eden Hâricîler gelir.

Hâricîler, imametin Kureyş'ten başkasında olmasını caiz gördüler. Dünyada hiçbir imamın var olmamasını da caiz saydılar. Bir imama ihtiyaç duyulması hâlinde ise onun köle veya hür veya nebatî veya Kureyşli olması caizdir.[336]

Mu'tezile'nin bir kısmı da imametin Kureyş'ten başkasında olmasını caiz görürler. Ancak onlar, nebtî kimsenin Kureyşli kimseye öncelenmesini caiz görmezler. Mu'tezile'nin cumhuru ise halifenin Kureyş soyundan olmasını şart koşarlar.[337]

Çağdaş yazarlardan "Kureyşliliğin şart olmadığı" görüşünü savunanlardan bazıları da *ed-Dîmukrâtiyye fi'l-İslâm*[338] adlı eserinde 'Akkâd, *el-İslâm ve'l-Hilâfe*[339] adlı eserinde Dr. Harbûtlî, *el-Halîfe Tevliyetuhu ve 'Azluhu*[340] adlı eserinde Dr. Salahuddin Debbûs, *el-Mu'tezile ve Usûlu'l-Hukm* adlı eserinde Dr. Muhammed 'İmâra, *el-Ensâr ve'r-Resûl* adlı eserinde Dr. İbrahim Beydûn'dur.

Beydûn şöyle demiştir: "Fazla zaman geçmeden muhacirler, 'İmamlar Kureyş'tendir' sloganlarının gölgesinde ortama hâkim oldular… Ensar topluluğu da dağıldı."[341] 'İmâra dedi ki: "Taberî ve başkası, Sakîfe haberini farklı yollarla rivayet etmiştir. Ancak bu yolların hiçbirinde, 'İmamlar Kureyş'tendir' şeklinde rivayet edilen haberle delil gösterilmesi söz konu-

334 Önceki kaynak, 10/127 ve sonrası.
335 Önceki kaynak, 1/84.
336 Önceki kaynak, 1/64.
337 Önceki kaynak, 1/85. Bkz. 'İmâra, *el-İslâmu ve Felsefetu'l-Hukm*, s. 393.
338 el-'Akkâd, *ed-Dîmukrâtiyyetu fi'l-İslâm*, s. 69.
339 el-Harbûtlî, *el-İslâm ve'l-Hilâfe*, s. 8.
340 Debbûs, *el-Halîfetu Tevliyetuhu ve 'Azluhu*, s. 270.
341 Baydûn, *el-Ensâr ve'r-Resûl*, s. 58; Baydûn, *el-Hicâz ve'd-Devletu'l-İslâmiyye*, s. 10.

su edilmemiştir. O hâlde bu, Ebû Bekir'in görüşüdür. Yoksa Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen bir hadis değildir."[342]

Rivayet yolları belli olan, nasları ve kaynakları çok sayıda olan bu hadisle ilgili bu cahillikte, İslam tarihi ile nebevî hadis-i şeriflerin arasındaki derin ilişkiyi ortaya koyan durumlar söz konusudur. Zira bu yazar, şayet hadis kitaplarına itimat etseydi, hadisin ispatına veya nefyine hükmetmek için Taberî'nin *Târih*'ini bir kaynak edinmezdi. Böylece naklî bir delile veya aklî bir kanıta dayanmayan bu görüşün batıllığı ve zayıflığı belli olmaktadır. Çünkü sahih nakil, bu hadisi ispat etmiştir. Kureyş'i önceleyen ümmetin yaşantısı da onun bu hadisle amel ettiğini pekiştirmektedir. Dolayısıyla Hâricilerin veya "içinde taşıdığı bazı amaçları gerçekleştirmek ya da önyargılarını pekiştirmek" istediği için sahih nassı inkâr eden ve nefsî arzularını savunan kimselerin ümmetin icması dışında kalan görüşlerinde bir delil bulunmamaktadır.

Önceden geçen bilgilerden anlaşıldığı üzere ensarın hilafet meselesiyle ilgili tam bir tasavvuru vardı ve bu konu onlar tarafından bilinmiyor değildi. Onlardan pek çok kimse *"İmamlar Kureyş'tendir"* hadisini rivayet ediyordu. Onu bilmeyenler de Ebû Bekir es-Sıddîk tarafından bu hadis onlara aktarılınca sustular.[343] Bu yüzden Ebû Bekir, bu hadisi delil getirdiğinde ensardan hiç kimse onunla tartışmadı. O hâlde hilafet meselesi, danışma, "Kureyş'in hilafeti daha çok hak ettiğini ispat eden" şer'î ve aklî naslara başvurma yoluyla sonuca bağlanmıştır. Sakîfe biatından sonra ensardan hiç kimsenin kendisi adına hilafet çağrısında bulunduğu işitilmemiştir. Ki bu durum, ulaşılan sonuçlara ensarın ikna olduğunu ve onları doğruladıklarını pekiştirmektedir.

Bütün bu hakikatlerin bilinmemesi veya bilmezden gelinmesi, isnad ve metin açısından sahih hadislerin var olduğunun inkâr edilmesi veya bu hadislerin hilafeti ensardan almak amacıyla Kureyş tarafından yükseltilmiş şiarlar olduklarının iddia edilmesi, böylece muhacirlerle ensarın arasında var olan kardeşlik bağının kötülenmesi, bu ümmetin birliğinin

342 'İmâra, *el-Mu'tezile ve Usûlu'l-Hukm*, s. 176 ve sonrası; Hâdî, *Devru'l-Ensâri's-Siyâsî fi'd-Devleti'l-İslâmiyye*, s. 186.

343 Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Nevevî şerhiyle birlikte, 12/200; Rıza, *el-Hilâfetu ev el-İmâmetu'l-'Uzma*, s. 19.

karalanması, ırkçılık -ki onun Araplara ve Müslümanlara yönelik kini, onu her türlü hakikate karşı körleştirmektedir- belirtilerinin içine karıştığı bir çağrıda "ümmetin birliğinin, üzerine bina edildiği temeli yıkmak" için sahte belgelerin sunulması kabul edilecek bir şey değildir.

İmam Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Halifenin Arapların haklarını, üstünlüğünü ve öne geçişlerini bilmesi, *'Onları sevmek iman, onlara buğzetmek nifaktır'* hadisi gereğince onları sevmesi gerekir. Arapları sevmeyen ve onların üstünlüğünü onaylamayan ırkçıların ve ayaktakımı mevalinin görüşünü savunmamalıdır."[344]

Bu durumda bu hadislerin Ebû Bekir'e nispet edilmesi veya Kureyş'in sloganları olduğunun söylenmesi, -esasen muhacirlerin, ensarın ve onlara güzelce uyanların çabaları üzere kurulmuş olan- "raşid halifeler ve İslam'ın başlangıç dönemi" tarihinin maruz kaldığı karalama suretlerinden biridir.

Önceden geçen bilgiler, ensarın Ebû Bekir'e ve ondan sonra gelen raşid halifelere biat etmek üzere icma ettiklerini pekiştirmektedir. Özellikle de onların, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra gelecek olan yolun/rotanın sıhhatine işaret eden pek çok delilleri vardı ki *"Nübüvvet hilafeti, otuz yıldır. Sonra Allah, mülkü dilediğine verir"*[345] hadisi buna örnektir.

Sözü işitip emre itaat etmek, başkalarının kendilerine tercih edilmesine sabretmek, vefa göstermek ve emir sahiplerine karşı çıkmamak; ensarın Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yaptığı biat bütün bu manaları içermektedir.[346] Ensar bu manalar üzerinde sebat ettiler. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de bundan dolayı onları övdü. Muhacirler de ondan sonra ensarı bundan dolayı övdüler. Bu durum, ensarın Müslümanların katındaki benzeri az konumunu sağlamlaştırmaya/kökleştirmeye katkı sağlamıştır.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Bildiğim kadarıyla sizler, yardım anında çoğalırsınız, tamahkârlık anında azalırsınız."*[347]

344 İbn Ebî Ya'la, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, 1/30.

345 el-'Azîm Âbâdî, *'Avnu'l-Ma'bûd fî Şerhi Sünen-i Ebî Dâvud*, Bâbu'l-Hilâfe, 2/4622.

346 Bkz. Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, 7055, 7056.

347 Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, s. 31; Kandehlevî, *Hayâtu's-Sahâbe*, 1/401; *Kenzu'l-'Ummâl*, 7/136.

Halife Ebû Bekir şöyle demiştir: "Biz ve ensar, şu şairin dediği gibiyiz:

'Onlar bizden sıkılmaktan kaçındılar, şayet annemiz bile

Onların bizden çektiklerini çekseydi, bizden sıkılırdı.'"[348]

Ömer b. Hattâb şöyle demiştir: "Vallahi onlara ahitleştiğimiz şartlara vefa göstermedik. Biz onlara, 'Bizler emîrler, sizler de vezirlersiniz' demiştik. Eğer yılbaşına kadar kalırsam, ensarlı kimselerden başka bir görevlim/valim kalmayacak!"[349]

Fakat Ömer ondan önce vefat etti. Ensar ise "biat, İslam'a yardım, dünyaya ve onun fani enkazına karışmadan veya yönelmeden İslam devletini kurma" gibi vicdanlarında var olan şartlara vefa göstermeye çalışmada sabit olan yöntemleri üzere kaldılar.

Ebû Bekir *radıyallahu anh*'a Hilafet İçin Biat Edilmesi:

Biatin Tarihi:

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefat ettiği gün olan hicri on birinci yılın Rabi'u'l-Evvel ayının Pazartesi gününde Sâide oğullarının Sakîfesinde Ebû Bekir'e hilafet için biat edilmiştir. Yine o günün ertesi günü olan Salı gününde minber üzerindeyken ona genel bir şekilde biat edildi.[350]

Sa'îd b. Zeyd'e,[351] "Ebû Bekir'e ne zaman biat edildi?" diye soruldu. O da "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefat ettiği gün. Onlar, günün bir kısmında bile cemaatsiz kalmayı hoş görmediler" dedi.[352] Ebû Bekir'e biat edildikten sonra insanlar, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in cenazesini hazırlamaya yöneldiler ve onu Salı günü defnettiler.[353]

348 Kandehlevî, *Hayâtu's-Sahâbe*, Bâbu'n-Nusra, 1/377.

349 Önceki kaynak; Bezzâr, 281.

350 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/199.

351 Sa'îd b. Zeyd b. 'Amr el-'Adevî el-Kuraşî olup Ömer b. Hattâb'ın amcaoğludur ve kız kardeşi Fâtıma bnt. Hattâb ile evli eniştesidir. İlk iman eden muhacirlerdendir. Ömer'den önce Müslüman olmuştur. Bedir'e ve sonraki savaşlara katılmıştır. O, cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Osman, ona Kûfe'de bir toprak parçası verdi. O da oraya yerleşti. 50 veya 51 yılında 'Akîk'te vefat etti ve Medine'de defnedildi. Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/620.

352 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/224.

353 İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/386, 401; Kudâ'î, *'Uyûnu'l-Me'ârif*, s. 129.

Geçen bilgilerden anlaşıldığı üzere Ebû Bekir'e Sakîfe'de hızlı bir şekilde biat edildi. Bu durum ise hilafet konusunda ihtilafın ve rekabetin meydana geldiğinden söz eden rivayetlerin zayıflığını ve işin bazı habercilerin tasvir ettiği şekilde gerçekleşmediğini, Sakîfe'de meydana gelen olayın sadece gelecekle ilgili alınacak bir karardan kaynaklanan o buluşmada paylaşılan bakış açılarından ibaret olduğunu pekiştirmektedir.

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hayatının sonunda meydana gelen olaylar, Ebû Bekir'in namazda Müslümanlara imamlığa getirilmesinden itibaren bu karar için bir hazırlığı oluşturdu. Zira Ebû Bekir, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* yaşarken üç gün boyunca Müslümanlara namaz kıldırdı.[354] Bu yüzden Ebû Bekir'in halife olarak seçilmesi, Sâide oğullarının Sakîfesinde meydana gelen, sonra da Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatının ikinci gününde genel bir biatla pekiştirilen o buluşmadan daha çok bir zaman almamıştır. O barakada muhacirler ile ensar, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesine ilk önce biat etmenin faziletini elde etmek için birbiriyle yarışıyorlardı. Öyle ki rivayetler, ilk biat eden kimsenin muhacirlerden mi, ensardan mı olduğunu belirlemek açısından farklılık arz etmiştir.

Halife Ebû Bekir'e İlk Biat Eden Kişi:

Ömer b. Hattâb şöyle demiştir: "Ebû Bekir'in elini tutup biat eden ilk kişi bendim. Ancak ensardan bir şahıs, elini arkamdan uzatarak onu elim ile Ebû Bekir'in eli arasına soktu ve ona benden önce biat etti."[355] Bununla Beşîr b. Sa'd'ı kastetmiştir.[356] Ömer dedi ki: "Ebû Bekir'in eline dokunmamdan önce o onun eline dokundu. Sonra da ben onun eline dokundum. Ardından insanlar sırayla ona biat ettiler."[357]

Ardından insanlar ona biat ettiler ve ilk biat eden kişi, Nu'mân'ın babası Beşîr b. Sa'd oldu.[358]

354 Taberî, *Târîh*, 3/197.

355 İbn Kesîr, Müsnedu'l-Fârûk, 2/533. İbn Kesîr, "İsnadı ceyyittir" dedi.

356 Beşîr b. Sa'd b. Sa'lebe el-Hazrecî el-Ensârî'dir. Akabe'ye katılmış, sonra da Bedir'e, Uhud'a ve sonraki savaşlara katılmıştır. Sıddîk'a biat eden ilk ensarlıdır. Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın hilafeti sırasında Hâlid b. Velid ile birlikte olduğu sırada 'Aynu't-Temr'de öldürüldü. Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 1/172.

357 es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 12/159.

358 Önceki kaynak; İbn Bekkâr, *el-Ahbâru'l-Muvaffakiyyât*, s. 603.

Yine rivayet edildiği üzere Ebû Bekir, Ebû Ubeyde ile Ömer'in kendisine biat etmeleri için elini uzatınca onlardan önce Beşîr b. Sa'd davranarak Ebû Bekir'e biat etti.[359] Başka bir rivayette geçtiği üzere ikisi birlikte biat ettiler. Onlarla birlikte Useyd b. Hudayr el-Eşhelî de bulunuyordu.[360] "Böylece insanlar, ona en iyi ve en güzel şekilde biat ettiler."[361]

Sa'd b. Ubâde *radıyallahu anh*'ın Halife Ebû Bekir *radıyallahu anh*'a Biat Etmesi:

Akabe biatına katılan ve vekillerden biri seçilen Sa'd b. Ubâde b. Deylem es-Sâ'idî el-Hazrecî de Ebû Bekir'e biat etti. O efendi, cömert, yiğit ve ensarın önde gelenlerinden bir kişiydi. Onun, kavminin itiraf ettiği bir liderliği ve efendiliği vardı. Fetih gününde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sancağını taşımıştı. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* Kureyş müşriklerine karşı sert davranmasından endişe ederek sancağı ondan alıp oğlu Kays b. Sa'd'a teslim etmişti. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* sancağın ondan alınıp oğluna verilmesinin onun elinden çıkmış sayılmayacağını düşünmüştü.[362] Sa'd, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile çok ilgilenir ve ona çok değer verirdi. Rivayet edildiği üzere Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Allah, bizden dolayı ensarı hayırla mükâfatlandırsın! Özellikle de Abdullah b. 'Amr b. Harâm ile Sa'd b. Ubâde'yi."*[363] Bunun nedeni, bu iki şahsın "çaba/mal harcama ve yardımcı olma" konusunda seçkin kimseler olmalarıdır.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* Tebûk'ten geri dönüp de dağ patikasına varıp Medine'ye yaklaşınca *"Allahu Ekber!"* buyurdu. Uhud'a bakınca da *"Bu, bizi seven ve bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır"* dedi.

359 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 1/172; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/83.

360 Useyd b. Hudayr b. Simâk el-Eşhelî'dir. Sa'd b. Mu'âz'dan önce Mus'ab b. Umeyr'in eli üzere Müslüman olmuştur. İkinci Akabe'ye katılmıştır. O, vekillerden biridir. Bedir'e katılıp katılmadığı hakkında ihtilaf edilmiştir. Uhud'a ve sonraki savaşlara ise katılmıştır. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla Zeyd b. Hârise'yi kardeş kılmıştı. 20 yılında -21 olduğu da söylenmiştir- yılında Medine'de vefat etmiştir. Ömer b. Hattâb onun cenaze namazını kıldırmıştır.

361 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 1/94.

362 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/595.

363 İbn Hamza, *el-Beyân ve't-Ta'rîf fî Esbâbi Vurûdi'l-Hadîs*, 2/263.

Sonra sahabeye dönüp *"Ensar evlerinin en hayırlısını size bildirmemi ister misiniz? Ensar evlerinin en hayırlısı, Neccâr oğullarının, sonra Abduleşhel oğullarının, sonra Hâris b. Hazrec oğullarının, sonra Sâide oğullarının evleridir. Ensarın bütün evlerinde hayır vardır"* buyurdu.[364]

Bunun üzerine Sa'd b. Ubâde, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ancak başkalarını bize üstün tuttuğunu görüyorum!" deyince ona, *"Sizi pek çok kimseye üstün tutmuştur!"* denildi.[365]

Sakîfe'de ensarla görüştüğü sırada Sa'd'ın tutumları Ebû Bekir es-Sıddîk tarafından bilinmiyor değildi. Bilakis onun güzel huyları, Ebû Bekir ve muhacirlerin geneli tarafından biliniyordu. O, inkâr edilmeyen bir fazilete sahipti. Ebû Bekir'in ensarın huzurunda yaptığı açıklamalarda vurguladığı şey de budur. Hatta Ebû Bekir şöyle demiştir: "Muhakkak ki sizler, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, *'Hicret olmasaydı, mutlaka ensardan bir şahıs olurdum. İnsanlar bir vadiden gitseler ve ensar da bir vadiden veya patikadan gitse, mutlaka ensarın vadisini veya patikasını izlerdim'* buyurduğunu biliyorsunuz."[366]

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* yine *"Şüphesiz ki siz, bildiğim kadarıyla iffetli ve sabırlı kimselersiniz"* buyurdu.[367]

Akabe biatında ensarla yapılan biatın şartları şunlardı: İstekli ve isteksiz durumlarında, zorluk ve rahatlık zamanlarında işitip itaat etmeleri, apaçık bir küfür olduğu konusunda Allah katından gelen bir delile sahip oldukları bir ameli işlediklerini görmeleri dışında emir sahiplerine karşı çıkmamalarıdır.[368]

Ardından Ebû Bekir, Sa'd b. Ubâde'ye kesin bir sözü ve karşı konulamayan bir hücceti hatırlatıp şöyle dedi: "Muhakkak ki ey Sa'd! Sen,

364 Taberânî, el-*Mu'cemu'l-Kebîr*, 6/124; San'ânî, *Musannef*, 11/60. Bununla birlikte Ensar evlerinin sıralaması farklı bir şekilde rivayet edilmiştir. *Müsnedu'l-İmam Ahmed*, 22498.

365 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Menâkıbu'l-Ensâr, 7/3791; İbnu'l-'Arabî, *'Âridatu'l-Ahvazî*, 13/270.

366 Buhârî, *Fethu'l-Bârî*, Bâbu Mâ Yecûzu mine'l-Lev, 7244.

367 Nesâî, es-*Sünenu'l-Kubra*, 8345; İbn Hibbân, *el-İhsân bi-Ter^tibi Sahîh-i İbni Hibbân*, 7233; *Müsnedu'l-İmam Ahmed*, 12063; Tirmizî, 3838.

368 Buhârî, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Fiten, 7056.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, senin de hazır bulunup oturduğun bir sırada *'Kureyş, bu işin sahipleridir. İnsanların iyileri, onların iyililerine tabidir; kötüleri de onların kötülerine tabidir'* buyurduğunu biliyorsun." Sa'd da "Doğru söyledin! Biz vezirler, siz de emîrlersiniz" dedi.[369] Ardından oradaki topluluk biat etti. Sa'd da biat etti.[370]

İbnu'l-Cevzî kendi isnadıyla Sülemî yoluyla şunu rivayet etmiştir: "Sa'd b. Ubâde, Sakîfe gününde kalkıp biat etti."[371]

Sa'd'ın, bir tartışmadan ve diyalogdan sonra biat ettiğinden ve Ebû Bekir ile ensarın biat edene dek ona ısrarda bulunduğundan söz eden başka bir rivayet daha vardır. Bunun sonunda Sa'd, "Sen ve kavmin, beni biata zorladınız!" dedi. Sahabe de "Şayet seni ayrılığa zorlasaydık, sen de cemaate katılsaydın bolluk/refah içinde olurdun. Ancak biz seni cemaate zorladık!" dediler.[372]

Böylece Sa'd b. Ubâde'nin biatı sabit olmakta ve bu şekilde ensarın Halife Ebû Bekir'e biat etmek üzerindeki icması gerçekleşmektedir. Sa'd b. Ubâde'nin aralarında bulunduğu bu topluluğun gidişatıyla/davranışıyla çelişen batıl bir rivayeti veya bu anlamdaki rivayetleri yaymanın bir anlamı kalmamaktadır ki bu topluluk, Allah'ın kendilerinden razı olduğundan ve onları razı ettiğinden bahseden Kur'ân ayetlerinde Allah'ın övgüsüne mazhar oldular, Rasûl'ün rızasını ve muhacirlerle ensardan oluşan ashabına ettiği duayı kazandılar. Allah'ın Kitabına aykırı olan her şey, reddedilir ve atılır.

Bu batıl rivayet, "keremiyle, cömertliğiyle, efendiliğiyle, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yakınlığıyla, Müslümanlar için gösterdiği güçlü hamiyetiyle, cihadıyla, sabrıyla ve sebatıyla" tanınan bir sahabîye yönelik tehlikeli bir ithamdır. Bütün bu güzel özelliklerinden sonra ve o dönemde ensarın efendisi olduğu hâlde bir de kalkıp o, "Müslümanların cemaati-

369 es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 23/129; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 1/536; Suyûtî, *Târîh*, s.70; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Nevevî şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-İmâra, 1818; Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid* ve *Menbe'u'l-Fevâid*, Bâbu'l-Hilâfeti fî Kureyş, 5/191; Halîfe, *el-Ensâru fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 102.

370 Taberî, *Târîh*, 3/223; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/40; 6/10.

371 İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, 3/16.

372 Taberî, *Târîh*, 3/223; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, 3/216.

ni bozmaya çalışmakla" itham edilmekte ve ona nispet edilen "Ok kılıfımda bulunan okları size atana dek, mızrağımın ucuna kan bulaştırana ve kılıcımla savaşana/vurana dek size biat etmeyeceğim" sözüyle onun Müslümanlığı kötülenmektedir! Bu rivayete göre o, onların namazları gibi namaz kılmazdı, onların cemaat namazlarına katılmazdı, onların hükümleriyle hükmetmezdi, hacları gibi haccetmezdi.[373]

Peki, ensarın ve muhacirlerin kendileriyle savaştıkları mürtedler, yalan ve iftira yoluyla Sa'd b. Ubâde'ye nispet edilen bu şeylerden daha fazlasını mı yaptılar?!

Muhacirlerin ve ensarın birliğini ve samimi kardeşliklerini karalamada kendisinden yararlanılan bu rivayet, şu sebeplerden dolayı ancak batıl bir rivayettir:

1. Sahabeyi öven Kur'ân-ı Kerim ayetlerine aykırı olmasıdır ki Sa'd, sahabenin büyüklerinden ve önde gelenlerindendir.

2. Sa'd b. Ubâde'yi öven ve az önce sözü geçen hadis-i şeriflerin metinlerine aykırı olmasıdır.

3. Bu rivayetin ravisi, habercidir/kıssacıdır, kendisine güvenilmeyen berbat bir kimsedir. Fanatik bir Şiidir, onların haberlerinin sahibidir/ravisidir.[374] İhtilaflı konularda onun haberleri esas alınmaz. Zehebî bu rivayetle ilgili şöyle demiştir: "İsnadı gördüğün gibidir."[375] Yani çok zayıftır. Metni ise Sa'd'ın biyografisine ve boynunda duran "işitip itaat etme" biatına, geçmiş cihadına ve yardımcılığına aykırıdır. Zira o, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminde ensarın sancağını taşıyordu. Savaş kızıştığında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ensarın sancağı altında bulunurdu.[376]

Dinî hamiyeti o dereceye vardı ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* *"Efendinizin söylediğini dinleyin!"* buyurdu.[377]

Sa'd'ın itaatten el çektiği veya emir sahiplerine karşı çıktığı zikredilmemiştir. Batıl rivayetlerin üzerine yoğunlaşmak, onları yaymak ve

373 Taberî, *Târîh*, 3/223; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/40; 6/10.
374 Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 4/492.
375 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1/200, 276.
376 İbn Hanbel, *Müsned,* Menâkıbu'l-Ensâr, 5/3306.
377 İbn Mâce, 2595; Ebû Dâvud, 3928.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra ümmetin birliğinin üzerine bina edildiği temelin sağlamlığı konusunda şüphe ortaya atmak nesnel bir tutum değildir. Bazı araştırmacılar vardır ki onlar, bu tür batıl haberleri yaymaya devam ederler, söz konusu ihtilafın köklerini Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dönemine kadar uzatmaya çalışırlar ve bu ihtilafın en az üç sene önce; Kureyş'in Fetih sancağını Sa'd b. Ubâde'nin taşımasına itiraz ettiğinden beri ortaya çıktığını iddia ederler.[378]

Bu araştırmacı, hiçbir kaynağa işaret etmeden sözün arasında bir açıklamada bulunarak sancağın Sa'd'dan alınıp oğlu Kays'a verilmesini, bundan sonra Sa'd'ın kendisi sebebiyle Kureyş'e biat etmek yerine sürgüne gönderilmeyi, hatta ölmeyi tercih etmesine neden olan tehlikeli bir sorun/olay olarak yorumlamıştır.[379] Bu yoruma göre Sa'd, Şam'a iltica etmek amacıyla yola çıkmış ve Halife Ömer'in döneminde, bu sert tutumunun bir sonucu olarak öldürülmüştür.[380]

Bu yazar, bu kadar kolay bir şekilde Hazrec'in efendisinin imanını, Allah'a, Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ve müminlere yönelik dostluğunu silmekte, müminlerin emîri Ömer b. Hattâb *radıyallahu anh*'ı ve onun adaleti ile güvenilirliğini karalamakta, Ömer'in Şam topraklarının Havrân bölgesinde vefat eden Sa'd'ın öldürülmesine ortaklık ettiğine işaret etmektedir. Bütün bu şüpheleri ortaya atmasından ve Sa'd'ın sert tutumunu takınmaya devam ettiğini söylemesinden sonra yazar, rivayetinde çelişkiye düşmüş ve Sa'd'ın "yaşanan duruma boyun eğdiğini" zikredip "Zira Sa'd, rüzgârın muhacirlerin ve onların hocaları Ebû Bekir'in yönüne doğru esmeye başladığını gördü" demiştir.[381]

Böylece yazar doğruluğunu kaybetmekte, **"İman edip de hicret edenler, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler ve onları bağırlarına basıp yardım edenler birbirlerinin dostlarıdır."** (Enfâl, 72) ve **"İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onları bağırlarına basanlar ve yardım edenler var ya işte gerçek müminler onlardır; bağışlanma onlar için, büyük lütuf onlar içindir."** (Enfâl,

378 Baydûn, *el-Ensâr ve'r-Resûl*, s. 53 ve sonrası.
379 Önceki kaynak. Bkz. Halîfe, *el-Ensâr vi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 102.
380 Önceki kaynak. Bkz. Halîfe, *el-Ensâr vi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 102.
381 Önceki kaynak. Bkz. Halîfe, *el-Ensâr vi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 102.

74) ayetlerinde geçen Allah Teâlâ'nın kelamını, ensarın ve muhacirlerin "doğru imana, samimi cihada, kardeşliğe ve sevgiye" sahip olduklarına dair Allah'ın şahitliğini reddetmektedir.

Bununla birlikte bu ümmetin Mecusilerinden oluşan ensarın ve muhacirlerin düşmanları, sahabe-i kiramı, Allah'ın onları kendisinden temizlediği cahiliye ahlakının bir kısmıyla ayıplamaya çalışırlar. Bunun üzerine bir sahabînin Kureyşlileri, diğerinin de Hazreclileri veya Mekkelileri ve Medinelileri dost edindiğini tasvir ederler. Allah Teâlâ ise sahabeyi "Muhacirler" ve "Ensar" olarak adlandırmıştır.

Enes b. Mâlik el-Ensârî *radıyallahu anh*'a, "Ensâr ismini siz mi kendinize veriyordunuz, yoksa Allah mı size böyle isimlendirdi?" diye sorulunca Enes, "Bilakis Allah bizi böyle isimlendirdi" demiştir.[382]

Rivayet edildiği üzere Katâde, **"Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa da havârilerine, 'Allah'a giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?' diye sorduğunda havâriler, 'Allah'ın yardımcıları biziz' demişlerdi."** (Saf, 14) ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Bu, Allah'a hamd olsun gerçekleşti. Ensardan yetmiş kişi gekip Akabe'de ona biat ettiler ve Allah onun dinini üstün kılana dek ona yardım ettiler ve onu barındırdılar. Allah, onların dışında insanlardan hiçbir topluluğu kendilerine ait olmayan bir isimle isimlendirmemiştir."[383] Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Muhâcirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar."** (Tevbe, 100) Bilindiği üzere Allah Teâlâ'nın rızası ancak ameli salih olan ve cihadı samimi olan kimseler için söz konusu olabilir.

Bu yüzden Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının değerini eksilten veya onların koruluğunda otlanan veya onun çevresinde dolanan herhangi bir araştırmacı, fırka veya grup, işte asıl eksik olanlar ve itham olunanlar onlardır. Onlar, görüş/bakış açısı, araştırma, doğruluk ev güvenilirlik açısından eksiktirler. Zındıklık ve dini yıkmaya çalışmakla itham edilirler. İnsanları Allah'ı ve Rasûlünü *sallallahu aleyhi ve sellem* yalanlamaya ve batıl iddialarını tasdik etmeye davet ederler. Bununla birlikte onların

382 Buhârî, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, 3776; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 1/15.
383 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 1/14.

"nesnellik, ilmi araştırma ve insaf" adında bir şeylerden bahsettiğini görürsün. Bu kimseler, bu niteliklerin zıddıyla amel ettikleri hâlde nasıl olur da bunlardan söz ederler?

Allah Teâlâ'nın buyruğunun reddedilmesi ve onların hayallerinin esas alınması nesnelliğin, bilimselliğin ve insafın kapsamına girer mi? Yoksa Muhacirlerin ve ensarın düşünce, medeniyet, birlik, fetihler alanında ve diğer alanlarda yaptıkları icraatlar inkâr mı edilmektedir?

Şüphesiz ki insaf ve nesnellik, sadece müminlerin yanında bulunur ki onlar, nefislerini hesaba çekerler ve hesap gününden korkarlar. Sahabe-i Kiramdan birilerini karalayan herkesin itham edilmesi ve bu ithamın onun "akidesine ve onun taşıyıcılarına, ümmetine, onun yapıcılarına ve koruyucularına" yönelik isyanına işaret etmesi insaftan, bilimsellikten ve nesnelliktendir. Sahabeyi karalayan bu kimselerin amaçları, açıkça ifade ettiklerinden daha tehlikeli ve daha büyüktür.

Onların amacı, İslam'ı yıkmaya çalışmak ve müminlerin bu dine yönelik güvenlerini onların akıllarından çıkarmaktır. Kur'ân-ı Kerim'i yalanlamayı ve güvenilir elçiyi *sallallahu aleyhi ve sellem* karalamayı açıktan yapmaya cesaret edemediklerinden dolayı zehirlerini yaymak için sahabeyi kendilerine bir hedef tahtası ve nişangâh edindiler. Çünkü onlar, sahabeyi karalamanın aslında vahyi ve peygamberliği karalamak olduğunu bildiler. Zira sahabe, vahyin taşıyıcıları ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonraki peygamberliğin varisleridir.

Allah Teâlâ, **"Şu bir gerçek ki Allah, peygambere ve o sıkıntılı zamanda, içlerinden bir grubun moralleri bozulmaya yüz tuttuktan sonra bile ona bağlılıklarını koruyan muhacirlere ve ensara lütfuyla muamele etti ve sonra da tövbelerini kabul etti"** (Tevbe, 117) buyurdu. Fakat zındıklar, Mecusiler ve inançlarından ayrılan laikler tevbe etmediler.

Muhacirlerin ve ensarın yönteminden, akidesinden ve ahlakından yoksun kaldığı/ayrıldığı zaman Müslüman ümmetin başına gelen zillete, parçalanmaya, kayboluşa ve bağımlılığa bakacakları, bu durumu nesnel bir şekilde araştırıp çözümleyecekleri ve ondan ibret ve öğüt çıkaracakları yerde, bütün bunların yerine İslam'ın izzetli ve apaydın başlangıç dönemi-

nin ve fetih, fikir ve medeniyet asrının tarihini kendi vehimlerinin tiyatro sahnesi ce batıl arzularının otlağı edindiler.

Bunun yanı sıra onlar bu dönemi; sapkınlık ve bağımlılık dönemini, "hezimet ve kimlik kaybı, birliği kaybetme, kardeşliği ve komşuluk haklarını inkâr erme" asrını, taklit ve başıboşluk zamanını överler. Ümmeti, düşmanlarının istedikleri yöntem ve ahlak üzere sahabenin izlediği gidişattan ve yöntemden uzak bir şekilde yönetmeye çalışan kimseleri överler.

Bütün bunlardan sonra insaf sahiplerinin ve müminlerin, sahabe asrının öğretilerine, sahabenin akidesine ve değişmezlerine bağlanmaları ne kadar da gereklidir!

Ümmetin kendi yöntemine ve doğru yoluna geri dönmesine dek ne kadar da çalışmaları, sabretmeleri ve ecirlerini Allah'tan beklemeleri gerekir!

Ayaktakımının, aymazların, cahillerin, aldatılıp kandırılanların, öyle ki sonunda akideleri konusunda şüpheye düşüp de milletlerinin dışına çıkan, böylece bu evrende başıboş gezen, her seslenene uyan, kendilerinin, memleketlerinin, ümmetlerinin aleyhinde kullanılan, sonra da ruhsuz heykeller gibi atılan kimselere dönüşen kişilerin; bunların onları sahabe yönteminden ve akidesinden başka bir şeye davet edenlere karşı ne kadar da dikkatli olmaları ve onlardan sakınmaları gerekir! Yine -bu ümmetin sonradan gelenlerinin ancak ilk gelenlerinin kendisiyle ıslah olduğu şeyle ıslah olabileceğini bize öğreten- akidelerinin gölgesi altında doğal yerlerine geri dönene dek ne kadar da çalışmaları ve araştırma yapmaları gerekir!

Ali b. Ebî Tâlib'in Halife Ebû Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anhuma*'ya Biat etmesi:

Ali b. Ebî Tâlib'in kardeşleri olan raşid halifelerle ilişkisi hakkında kişiyi şüpheye düşüren pek çok kaynak vardır. Kimi zaman Ali'nin biat etmediğini, kimi zaman da onun biatta geciktiğini iddia ederler.[384] Başka bir iddiaya göre de Ali, kendisini destekleyecek birilerini aradı, ama bulamadı. Öyle ki Sahabe-i Kiram düşmanları, Ali'nin bunun için Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in değerli kızı Fâtıma'dan yardım istediğini, onunla

384 Bkz. el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/242.

birlikte desteklerini almak amacıyla ensarın evlerini gezdiğini,[385] ensarın da "Şayet Ebû Bekir'e biat etmemiş olsaydık, mutlaka sana biat ederdik!" dediklerini iddia ederler.

Aralarında Ömer *radıyallahu anh*'ın da bulunduğu bir grup sahabenin Ali'nin evine saldırdığını, Ali'nin de kılıcıyla birlikte evinin dışına çıktığını ve Ömer'le karşılaştığını, bunun üzerine Ömer'in onunla dövüştüğünü ve onu yenip kılıcını kırdığını, sonra da sahabenin Ali'nin evine girdiğini, bunun üzerine Fâtıma'nın dışarı çıkıp "Vallahi ya dışarı çıkarsınız ya da başımı açarım ve yüce Allah'a haykırırım/yalvarırırm!"[386] dediğini ve bundan başka fasit sözleri ve rivayetleri aktarırlar ki bu topluluğun yaşantısı, ahlakı ve imanı bunları yalanlamaktadır.

Ali'nin Sıddîk *radıyallahu anh*'a altı ay gecikmeli olarak biat ettiğini zikreden ceyyid isnatlı rivayetler olsa da Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra Müslümanları çepeçevre saran tehlikeler, nifakın ortaya çıkışı, Yahudilerin ve Hıristiyanların boyunlarını uzatmaları, "peygamberlerini kaybetmeleri, sayılarının azlığı ve düşmanlarının çokluğu" sebebiyle Müslümanların "yağmurlu bir kış gecesindeki koyun" hâline dönüşmeleri,[387] aynı şekilde peygamberlik iddiasında bulunanların ve tamahkârların ortaya çıkması;[388] bütün bu tehlikeler, Medine'deki Müslümanları, ensarı ve muhacirleri, Ebû Bekir'i, Ali'yi, Sa'd b. Ubâde'yi ve diğerlerini hedefliyordu. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisinden sakındırdığı fitne de bu güçten ortaya çıkmıştı.

Ensara ve muhacirlere, Ebû Bekir'e ve Ali'ye gelince; onların önünde riddeti ve münafıkları defetmek için yardımlaşmaktan başka çareleri yoktu. O aşama, Ali *radıyallahu anh*'ın ve onun makamında olan kimselerin -bırakın altı ay gecikmelerini- bir saatliğine olsa dahi biattan geri kaldıklarını zikreden herhangi bir rivayetin savunulmasına müsaade etmez. Zira söz konusu ortam sıkıntılıydı ve meydana gelen olaylar gelecekle ilgiliydi. O aşamada hilafet ve hilafet konumu, kendisi için yarışacakları bir kazanç veya ganimet değildi. Bilakis hilafet, bir zarar ve ağır bir yüktü. Hilafette ve çevresinde

385 Âlûsî, *et-Tuhfetu'l-İsna 'Aşeriyye*, s. 298.
386 Ya'kûbî, *Târîh*, 2/126; Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 2/308.
387 Taberî, *Târîh*, 3/225.
388 Önceki kaynak, 3/227.

ancak uykusuzluk, yorgunluk ve fedakârlık söz konusuydu. Ne kadar büyük olursa olsun hiçbir halife, sağında ve solunda "Ömer, Osman, Ali ve kardeşleri *radıyallahu anhum*" gibi kimseler bulunmadığı takdirde riddet fırtınasının, onun karışıklığının ve sonuçlarının karşısında duramaz.

Müslüman olduğundan beri övgüye layık hiçbir yerden geri kalmayan Ali *radıyallahu anh*'ın biattan geri kaldığını söylemek, ona yönelik tehlikeli bir itham olup onun dinine yönelik ihlası ve hırsı, ahlakı ve cesareti konusunda kişileri şüpheye düşürmektedir. Zira bu rivayetler şunu söylemek istemektedir: "Halife ve onun arkasında duran muhacirler ve ensar, iç ve dış bütün cephelerde mürtetlerle çatışma hâlindelerdi.

Ebû Bekir ve onun benzeri yaşlı sahabîler, ihtiyarlıklarına ve yaşlılıklarına rağmen din düşmanlarını defetmek, onların tehlikelerini ve hırslarını Medine'den savmak için savaşıyor, cihad ediyorlardı. Ali, Zubeyr ve akranları ise gençliklerine ve dinçliklerine rağmen Medine'de oturup mücahit kardeşlerinin haberlerini soruyorlardı. -Onlardan bundan uzaktır-." Akıl sahibi veya Ali'nin cihad sevgisini ve aşkını bilen insaflı biri bu mantığı kabul edebilir mi? Eğer "Ali, cihaddan ve mürtetlerle savaşmaktan geri kalmadı" denilirse, o zaman bu rivayetleri aktaran kimseye "Kimin sancağı altında savaşıyordu? Kime davet ediyordu? Sizin rivayetlerinizde onun bu cihadından neden söz edilmiyor?" denilir.

Ayrıca şöyle denilir: Ali, Mescid-i Nebevi'de namaz kılıyor muydu, kılmıyor muydu? Onun evinin duvarı, mescide komşuydu. İddia ettikleri gibi biattan geri kaldığı aylar boyunca bu mescitte namaz kıldıysa, o zaman imamı kimdi? Mademki halife Müslümanlara namaz kıldırıyordu, Ali de onun arkasında namaz kılıyor ve din konusunda ona güveniyor idiyse -ki durum öyledir-, o zaman dünya konusunda ona nasıl güvenmez? Yoksa Ali, evinin civarındaki ezan sesini işitiyordu da -mazeretsiz bir şekilde ezana icabet etmeyen kimseye ağır cezanın verileceğini bilmesine rağmen-[389] namaza gitmiyor muydu? Kaldı ki o dönemde ancak münafıklıkla veya

389 Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Canım elinde olana yemin olsun ki bir odun demetinin toplanmasını emretmeyi, sonra da namaz için ezan okunmasını, ardından bir şahsa insanlara namaz kıldırmasını emretmeyi, ardından gidip cemaate katılmayan kimselerin evlerini içlerinde bulundukları hâlde yaktırmayı içimden geçirdim. Canım elinde olana yemin olsun ki onlardan bir kimse, etli bir kemik veya güzel iki paça*

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den geri kalmakla itham olunan kimseler cemaatle namaz kılmaktan geri kalırdı. Ali *radıyallahu anh*, bu sınıflardan birine girmekten veya bir an dahi olsa onlarla anlaşıp uzlaşan bir kimse olmaktan uzaktır.

Ali'nin biat etmekten geri durduğuna işaret eden bu tür rivayetleri kabul etmenin neden olduğu bundan başka sorgulamalar da vardır.

Kabul edilmesi mümkün olan şey, Ali *radıyallahu anh*'ın anlayışına, ilmine, imanına ve cihattaki ihlasına, muhacirlerden ve ensardan kardeşleriyle ilişkilerine uygun olan görüştür ki buna göre o, biattan ve mürtetlere karşı yürüttüğü cihatta halifeyi desteklemekten geri durmadı. Nitekim pek çok nas bunu pekiştirmektedir. Onlardan biri de şudur: Sa'îd b. Zeyd'e, "Hiçbir kimse, Ebû Bekir'e biat etmekten geri durdu mu?" diye sorulunca Sa'îd, "Hayır! Sadece mürted olanlar veya mürted olmak üzere olanlar" demiştir. Sa'îd, "Muhacirler, onları biata davet etmeksizin sırasıyla ona biat etmeye geldiler" demiştir.[390]

O anda Müslümanlar için halifeyi belirleme heyecanını, muhacirlerin ve ensarın -Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gidişiyle oluşan büyük boşluğu kapamak amacıyla- buna icabet etme hızını tasvir eden durumlardan biri de Ali *radıyallahu anh*'ın evinde bulunduğu sırada yanına gelinip "Ebû Bekir biat için oturdu!" denilmesinden sonra biata geç kalmaktan hoşlanmaması sebebiyle acele ederek izarsız ve ridasız bir şekilde gömleğiyle dışarı çıkıp ona biat etmesi, sonra da onun yanında oturmasıdır. Ardından Ali, elbisesinin getirilmesini istedi. Elbisesi gelince de onu giydi ve meclisinde kalmaya devam etti.[391]

İşte aniden büyük olaylarla karşılaşan muhacirlerin ve ensarın kendisinden başka seçenekleri olmayan doğal durum buydu. Nitekim müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha* bu durumu niteleyerek şöyle demiştir: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat edince Araplar irtidat ettiler, nifak ortaya çıktı ve babam, köklü dağların üzerine inse mutlaka onları dağıta-

bulacağını bilse mutlaka yatsı namazına katılırdı." Buhârî, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Ahkâm, Bâbu İhrâci'l-Husûmi ve Ehli'r-Reybi mine'l-Buyûti Ba'de'l-Ma'rife, 7224.

390 Taberî, *Târîh*, 3/207.

391 Önceki kaynak.

cak musibetlere maruz kaldı. Onlar bir konu hakkında ihtilafa düştüklerinde mutlaka babam, onun dizginleri ve yularları etrafında dolaşırdı ve onu bir sonuca bağlardı."[392]

'Âişe dedi ki: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat edince şeytan, çadırını kurdu, çadır iplerini uzattı ve ağlarını gerdi/tuzaklarını kurdu. Bazı kimseler de arzularının yerine geldiğini zannettiler. Hâlbuki zanlarının zamanı geçmişti."[393]

Bütün bu zorlu hâllere rağmen halifenin fermancısı, Usâme'nin ordusunun gönderilme işini tamamlamak amacıyla Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatının ertesi günü ortaya çıkıp "Dikkat edin! Usame'nin askerlerinden hiç kimse Medine'de kalmasın, mutlaka karargâhına doğru yola çıksın!" diye ferman okumuştu.[394]

Şayet muhacirler ile ensarın ve bunların da başında gelen Ali b. Ebî Tâlib'in ve Sa'd b. Ubâde *radıyallahu anhuma*'nın dayanışması söz konusu olmasaydı halife, İslam tarihinin en büyük olaylarından birinin yaşandığı bir günün hemen ertesinde o orduyu gönderebilir miydi? Eğer Sakîfe'de bir ihtilaf yaşansaydı veya Ali *radıyallahu anh* biattan geri kalmış olsaydı, o zaman "Usame'nin ordusunun gönderilmesi, ardından da Sıddîk'ın geri kalan muhacirler ve ensarı Medine'nin çevresinde bulunan mürted Araplarla savaşmaları amacıyla Zu'l-Kassa'ya doğru sevk etmesi" için işler ne zaman düzene sokuldu ve planlar ne zaman çizildi?![395]

Müminlerin annesi 'Âişe şöyle demiştir: Babam, Riddet gününde kılıcını kınından çıkarmış ve devesine binmiş olarak yola çıktığında Ali b. Ebî Tâlib gelip devesinin yularını tuttu ve şöyle dedi: "Ey Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesi! Nereye gidiyorsun? Sana, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Uhud gününde söylediğini söylüyorum: *'Kılıcını kınına geçir. Kaybınla bizi üzme!'* Medine'ye dön. Vallahi

392 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/211.

393 Önceki kaynak, 1/212.

394 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/149.

395 Bkz. Kelâ'î, *el-İktifâ*, 3/16. Zu'l-Kassa, Rebeze yolunda bulunan bir yerdir. Necid tarafında ve Medine'den bir berid uzaklıktadır. Halife Ebû Bekir bu yere çıkmıştır. Orada sancakları teslim etmiş, askerleri bölüklere ayırmış ve emîrleri mürtetlerle savaşa yönlendirmiştir. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 7/64.

eğer senin ölüm musibetine maruz kalırsak, senden sonra asla bir düzen kurulamaz."[396]

İbn Kesîr şöyle demiştir: "Sıddîk'ın biyografisinden bahsederken o gün ona Ali b. Ebî Tâlib de dâhil olmak üzere muhacirlerin ve ensarın biat etmiş olduklarını belirttik."[397]

Şöyle de demiştir: "O, Sıddîk'ın huzurunda diğer emîr sahabîler gibiydi; ona itaat etmeyi kendine hem farz hem de en sevimli şey olarak görüyordu."[398]

Sahîh'te geçtiği üzere Sıddîk'ın biatı aniden meydana gelmiştir.[399] İbn Kesîr şöyle demiştir: Biat aniden meydana gelmiştir. Çünkü onlar, Sıddîk konusunda bir düşünmeye ve uzun bir tefekküre ihtiyaç duymuyorlardı. Zira onlar, Ebû Bekir'in Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra onların en faziletlileri ve en hayırlıları olduğunu kesin/kat'î bir şekilde biliyorlardı.[400] Bu, onun Allah katındaki konumuna ve bu konuda sabit olan sahih hadislere uygun olan durumdur.

Şöyle de demiştir: "Sıddîk'ın biyografisinden bahsederken o gün ona Ali b. Ebî Tâlib de dâhil olmak üzere muhacirlerin ve ensarın biat etmiş olduklarını belirttik. Dedi ki: Bu, sahih bir isnat olup Müslim b. Haccâc ve İbn Huzeyme ondan hoşlanmıştır."[401]

396 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/148.

397 Hâkim, *Müstedrek*, 3/76. Ali'nin Ebû Bekir'e biat edişini konu edinen rivayetle ilgili olarak "Bu, Buhârî ile Müslim'in şartları üzere sahihtir" demiştir. Bkz. Suyûtî, *Târîh*, s. 67.

398 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/237.

399 «الفلتة», düşünmeksizin ve danışmaksızın aniden ve beklenmedik bir şekilde meydana gelen demektir. Bkz. *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/27; İbn Kesîr, *Müsnedu'l-Fârûk*, 2/533. Tâhâ Hüseyin şöyle demiştir: «الفلتة» / aniden," çünkü Müslümanlar bu biatı reddetmediler, onlardan hiç kimse buna karşı çıkmadı ve bu konuda tereddüt etmedi. *Şeyhâyn*, s. 41-47. Ömer şöyle demiştir: Ebû Bekir'in hilafetinin aniden meydana geldiğini söyleyen bazı kimselerin sözleri bana ulaştı… Fakat Allah, onun hayrını verdi ve kötülüğünden korudu. Bkz. Câhız, *el-'Usmâniyye*, s. 198. Şöyle demiştir: Bu, biatin doğruluğunun delilidir. Çünkü bunun amacı, ihtilafın kötülüğünün defedilmesidir. Bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/570; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/40.

400 Bkz. İbn Kesîr, *Müsnedu'l-Fârûk*, 2/533; *el-Bâ'isu'l-Hasîs*, s. 178. *Sahîh-i Buhârî*'deki hadisleri üzerinde yapılan değerlendirmede sözü geçmiştir. Bâbu'l-İstihlâf, 7207. Şöyle de demiştir: "Onun biyografisini ve fetvalarını bir ciltte zikrettim." Fakat bu cilt hâlâ kayıptır.

401 Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğât*, 2/191.

Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh* da şöyle diyordu: "İlk önce Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ikinci olarak da Ebû Bekir ve üçüncü olarak da Ömer göçüp gitti. Sonra öyle bir topluluk olduk ki bize Allah'ın dilediği şekilde bir fitne isabet etti."

Başka bir rivayette de "Allah dilediğini bağışlar" ifadesi geçmektedir.[402]

Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, insanlara namaz kıldırması için Ebû Bekir'i öne geçirdi. O sırada ben başka yerde değildim, orada hazır bulunuyordum, hasta değildim, sağlıklıydım. Öne geçirmeyi dileseydi beni öne geçirirdi. Bu yüzden biz, Allah'ın ve Rasûlünün dinimiz için razı olduğuna dünyamız için de razı olduk."[403]

Hâkim b. Hacl şöyle demiştir: Ali *radıyallahu anh*'ın şöyle dediğini işittim: "Beni Ebû Bekir ve Ömer'den üstün tutan kimseye mutlaka iftira cezası vererek kırbaçlarım."[404]

Kays b. Ubâde şöyle demiştir: Ali *radıyallahu anh* bana şöyle dedi: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* hasta olduğu birkaç gece ve gündüz boyunca namaz için *"Ebû Bekir'e emredin de insanlara namaz kıldırsın!"* diye sesleniyordu. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat edince baktım da namaz, İslam'ın sembolü ve dinin direğiydi. Bu yüzden Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dinimiz için razı olduğuna dünyamız için de razı olduk ve Ebû Bekir'e biat ettik."[405]

Ali *radıyallahu anh* şehit edildiği sırada kendisine, "Halife bırakmayacak mısın?" diye soruldu, o da "Sizi kendi hâlinize bırakıyorum. Eğer Allah sizin için hayır dilerse, bizi Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra en hayırlımızın etrafında birleştirdiği gibi sizi de en hayırlınız etrafında birleştirir… Ali, Ebû Bekir'i "Ey Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesi!" diye çağırırdı.[406]

402 İbn Ahmed, *Sünne*, s. 229, 1241, 1249.
403 İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, 1/255; İbn Hibbân, *Sikât*, 2/156. Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğât*, 2/191.
404 İbn Ahmed, Sünne, s. 229; İbn ABdilber, *İstî'âb*, 3/973.
405 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/219; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/973.
406 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/219; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/973.

Onların namazda kendilerine imamlık yapmasını hilafete delil getirmeleri, halife olarak Ebû Bekir'den razı olmalarını sağladı.[407]

Ebu'l-Culâs şöyle demiştir: Ali *radıyallahu anh*'ın Abdullah b. Sebe'ye şöyle dediğini işittim: "Yazık sana! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* insanlardan birinden sakladığı bir şeyi bana bildirmiş değildir. Muhakkak ki onun *'Şüphesiz ki kıyametten önce otuz yalancı gelecektir'* buyurduğunu işittim. Sen de onlardan birisin."[408]

Ensar, Ebû Bekir ve Ömer beraberliğinde Sâide oğullarının barakasında bir araya gelince ensarın hatibi ayağa kalkıp şöyle dedi: "Sizler, bizim Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yardımcıları olduğumuzu biliyor musunuz? O hâlde biz, onun yardımcıları olduğumuz gibi onun halifesinin de yardımcılarıyız." Bunun üzerine Ömer, ayağa kalkıp "Konuşanınız doğru söyledi. Şayet bundan başka bir şey söyleseydiniz, size biat etmezdik" dedi. Ardından Ebû Bekir'in elini tuttu ve "Bu arkadaşınızdır/halifenizdir, ona biat edin" dedi. Sonra da Ömer ona biat etti, muhacirler ve ensar da ona biat ettiler.[409]

Ebû Bekir için söylenen bütün bu sözler ve itirazsız bir şekilde onun hilafetine boyun eğilmesi, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in son günlerinde ortaya koyduğu yönlendirmelere binaen gerçekleşmiştir. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, pek çok münasebette Ebû Bekir'in öne geçirilmesine işaret etmiştir. Dolayısıyla onun öne geçirilmesi, muhacirlerin ve ensarın katında garipsenen bir durum değildi. Huzeyfe b. Yemân şöyle demiştir: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında oturduğumuz bir sırada Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'ya işaret ederek şöyle buyurdu: *"Sizin aranızda daha ne kadar kalacağımı bilmiyorum. O hâlde benden sonrakilere uyun!"*[410]

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle de buyurdu: *"Muhakkak ki Ebû Bekir'e ve oğluna haber gönderip vasiyette bulunmaya niyet ettim -veya istedim- ki kimileri daha çok hak sahibi olduğunu söylemesin veya temenniden bulunanlar bunu temennide bulunmasın. Ardından*

407 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/219; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/973.
408 İbn Ahmed, *Sünne*, s. 231.
409 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/306.
410 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/306.

ise kendi kendime, 'Allah Ebû Bekir'den başkasını kabul etmez, müminler de ondan başkasını defeder -veya Allah Ebû Bekir'den başkasını def eder, müminler de ondan başkasını kabul etmez-' dedim."[411]

Kendisiyle bir konuda konuşan kadına, sonradan kendisinin yanına gelmesini emretmesi, kadının da -ölümünü kastederek- "Ey Allah'ın Rasûlü! Gelip de seni bulamazsam?" demesi ve onun *sallallahu aleyhi ve sellem* *"Beni bulamazsan Ebû Bekir'e git!"* buyurması da böyledir.[412] O hâlde onun makamı, sahabenin arasında meçhul değildi.

Râfızîlerin iddia ederek Ali *radıyallahu anh*'a nispet ettikleri "takıyye ederek biat etti" iddiası ise batıldır, batıl da kök salmıştır. Çünkü bu iddia, dinde veya hâlde zayıflığı gerektirir ki bunların ikisi de batıldır.[413]

Ali *radıyallahu anh* şöyle derdi: "Şayet bu konuda Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen bir ahde sahip olsaydım, Temim b. Murre'nin kardeşi ile Ömer b. Hattâb'ın onun *sallallahu aleyhi ve sellem* minberi üzerinde durmalarına izin vermezdim ve yanımda sadece şu bürdem dahi olsa ellerimle onlarla savaşırdım."[414] Bu söz, onun takıyye amacıyla sustuğu görüşünün batıl olduğuna delalet eder. Bilakis o, Sıddîk'a biat etmiştir. Çünkü o, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hilafetine layıktı.

Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anhum*'un râfızîlerden birine verdiği cevap da buydu: "Şayet durum sizin dediğiniz gibi olsaydı, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinden sonra bu iş için ve onun yönetimi için Ali'yi seçmiş olsaydı; şüphesiz ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in emrinin terk edilmesi sebebiyle Ali insanların en hatalısı ve en suçlusu olurdu." Râfızî kimse ona, "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *'Ben kimin mev-*

411 Buhârî, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Ahkâm, Bâbu'l-İstihlâf, 7217. Bkz. es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 21/227.

412 Buhârî, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Ahkâm, 7220.

413 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/246. Râfızîler, kitaplarında sahabe döneminden bilgiye dayalı bir şekilde söz etmezler. Bilakis iftiralarla ve bühtanlarla ondan bahsederler. Onların katında sahabenin bir saygınlığı yoktur. Bu yüzden bu araştırmada onların batıl iddialarıyla ilgilenmenin bir yararı yoktur. Bunun yanı sıra onların bütün inançlarına karşı koyup da onların inançlarının fasitliğini ve batıllığını ortaya koyan âlimler de vardır. Bu âlimlerin başında ise *Minhâcu's-Sunne* adlı kapsayıcı kitabında bu işi yerine getiren Şeyhülislam İbn Teymiyye *rahimehullah* yer alır.

414 Önceki kaynak.

lasıysam Ali de onun mevlasıdır' buyurmadı mı?" deyince Hasan şöyle demiştir: "Vallahi şayet Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözüyle hilafeti ve yöneticiliği kastetmiş olsaydı, namazı, zekâtı, haccı ve orucu açıkça anlattığı gibi bunu apaçık bir şekilde söylerdi ve 'Ey insanlar! Ali, benden sonraki validir. O hâlde onu dinleyin ve ona itaat edin' derdi."[415]

Sahabenin arasında Ebû Bekir'in önüne geçen birini kabul edecek bir kimse yoktu. Sakife'de iş ensarın bir kısmına karışık gelince Ömer *radıyallahu anh* onlara şöyle demiştir: "Ey ensar topluluğu! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ebû Bekir'e insanlara namaz kıldırmasını emrettiğini bilmiyor musunuz? O hâlde hanginiz Ebû Bekir'in önüne geçmekten hoşlanır?" Bunun üzerine ensar, "Ebû Bekir'in önüne geçmekten Allah'a sığınırız!" dediler.[416]

İstî'âb'da şöyle geçer: Ömer, "Hanginiz Ebû Bekir'i, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onu tayin ettiği makamdan kaldırmaktan hoşlanır?" dedi. Ensar da "Hiçbirimiz bundan hoşlanmayız, Allah'tan bağışlanma dileriz!" dediler.[417]

Buna göre Sıddîk'ın konumu, bütün sahabenin katında bilinmekteydi. Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: "En hayırlınızı imam seçin. Şüphesiz ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, en hayırlımızı kendisinden sonraki imam kıldı."[418]

Ebû Bekir'e hilafet için biat edildiğinde Ali *radıyallahu anh*'ın Ebû Süfyân b. Harb'a söylediği söz de buydu. Ebû Süfyân, "Kureyş'in en aşağı evi/ailesi, bu işte size galip geldi!" deyince Ali *radıyallahu anh* ona, "Biz, Ebû Bekir'in buna ehil olduğunu gördük" dedi.[419] Bu söz, Ebû Bekir'in makamını bilmesi, ona ve onun takdim edilmesine delalet eden nebevî işaretlerin ve yönlendirmelerin açık olması sebebiyle Ali'nin ona biat etmekten geri durmadığına delalet etmektedir. Ali *radıyallahu anh*, bu tür yönlendirmelerden habersiz kalmaz. Ali'nin Ebû Bekir'i övmesi ve hilafeti sırasında ona itaate sarılması, onun Sıddîk'a hızlı bir şekilde icabet ettiğine ve Ebû

415 Önceki kaynak, 1/247.
416 Suyûtî, *Târîh*, s. 68; el-'Umerî, *el-Hilâfetu'r-Râşide*, s. 184.
417 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/971.
418 Önceki kaynak.
419 Önceki kaynak.

Bekir'e yapılan biati başarılı kılmaya çabaladığına delildir. Zira Müslüman toplum bunun sayesinde düzene girmekte ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gıyabında oluşan boşluk bununla dolmaktadır.

Bu yüzden Ebû Bekir, hilafeti bırakmak için mazeretini sunduğunda ve Müslümanlardan onu kendisinden almalarını talep ettiğinde Ali, Müslümanların arasında onun tarafını en çok tutan kişiydi.

Ebu'l-Hicâf şöyle demiştir: Ebû Bekir, kendisine biat edilmesinden, Ali'nin ve arkadaşlarının kendisine biat etmesinden sonra üç defa/üç gün boyunca ayağa kalkıp "Ey insanlar! Sizin biatinizi feshettim. Bana biat etmekten hoşlanmayanınız var mı?" dedi. Ali de her defasında ilk ayağa kalkan kişilerden olurdu ve şöyle derdi: "Hayır! Vallahi seni ne azlederiz ne de istifa etmeni isteriz. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* seni öne geçirdiği hâlde seni kim geri bırakacak?"[420]

Bu naslar, Müslümanların; muhacirler ile ensarın Ebû Bekir'e biat etmek üzere icma ettiklerini ortaya koymaktadır. Abdullah dedi ki: "Müslümanların iyi gördükleri şey Allah katında da iyidir. Müslümanların kötü gördükleri şey Allah katında da kötüdür. Sahabe, hep birlikte Ebû Bekir'i halife seçmeyi uygun gördüler."[421]

Ali, kendisine "Bize bir halife bırakmayacak mısın?" diye soran kimseye şöyle demiştir: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* halife bırakmadı ki ben de halife bırakayım. Ancak Allah insanlar için hayır dilerse, onları Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra en hayırlılarının etrafında birleştirdiği gibi yine onları benden sonra da en hayırlılarının etrafında birleştirir."[422]

Böylece muhacirler ve ensar, danışma ve rıza yoluyla Ebû Bekir'e biat etmek üzere icma ettiler.[423] Bu durum, onun hilafeti süresince devam etmiştir. Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Ebû Bekir halife seçildi ve o da

420 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/216. İbnu'l-Hicâf, Ebû Dâvud b. 'Avf el-Bercemî et-Temîmî'dir. Temîm kabilesinin mevlası olup sikadır.

421 Hâkim, *Müstedrek*, 3/78. Hâkim, "İsnadı, Buhârî ve Müslim'in şartı üzere sahihtir" demiştir.

422 Önceki kaynak, 3/79. Hâkim, "Bu hadisin isnadı sahihtir" demiştir.

423 İbn Abdilber, *ed-Durer fî İhtisâri'l-Meğâzî ve's-Siyer*, s. 272.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ameliyle ve sünnetleriyle amel etti. Sonra da bir kimsenin vefat edeceği en hayırlı şekilde vefat etti."[424]

Kısaca Ebû Bekir'in, Müslümanlardan hiçbir muhalifi olmadığı hâlde vefat ettiği konusunda Müslüman grupların arasında bir ihtilaf bulunmamaktadır.[425]

Bu konuyla ve Ebû Bekir'e yapılan biatin Müslümanları "kendisinden sonra daha geniş bir riddetin meydana gelebileceği veya riddet ehlinin Arap yarımadasına hâkim olabileceği" büyük bir fitneden koruduğuna işaret eden durumla/meseleyle bağlantısı çerçevesinde Ali'nin hilafetinden söz edildiğinde Ebû Bekir es-Sıddîk ile Ali b. Ebî Tâlib'in arasındaki ilişkinin izahı ile ilgili konu gelecektir.

Allah, ilk önce kendi lütfuyla, sonra da sahabenin *radıyallahu anhum* -ki bunların başında Sıddîk, Ali, Sa'd b. Ubâde, muhacirler ve ensar *radıyallahu anhum* gelir- sahip oldukları anlayış, yardımlaşma ve birbirine bağlılık yoluyla Müslümanları bu fitnenin kötülüğünden korumuştur…

424 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/572.

425 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/208. Bkz. Halîfe, *el-Ensâr fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 104 ve sonrası.

Üçüncü Konu

Sahabenin Yöneticiliğe ve Sorumluluğa Karşı Zahitliği

Ebû Bekir es-Sıddîk'ın Muhacirlere ve Ensara Hilafete Geçemeyeceği Özrünü Beyan Etmesi:

Şüphesiz ki muhacirlerin ve ensarın, "kendiliğinden oluşan tek bir buluşmada Ebû Bekir'i Müslümanların halifesi seçmesinde" somutlaşan icraatı, muhteşem bir medenî çalışma sayılır ve bu icraat, onların ruhî aydınlığına, medenî bilincine, kardeşlik bağlarına, dinleri ve ümmetlerine yönelik omuzlarına atılan sorumluluk konusunda büyük duyarlılığına şahitlik eder. Böylece onlar, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ihlaslı öğrencileri, güvenilir varisleri ve sadık kimseleri olduklarını ve yüce Allah ile yaptıkları ve şu ayette somutlaşan ahdi yerine getirdiklerini yüksek bir kabiliyetle ispat ettiler:

"Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cenneti vermek üzere satın almıştır. Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da yer almış gerçek bir vaadidir. Kim Allah'tan daha fazla sözüne bağlı olabilir! O halde yaptığınız bu alışverişten ötürü sevinin. İşte büyük bahtiyarlık da budur." (Tevbe, 111)

Kendileri üzerinde büyük bir etki bırakması ve onlara ağır gelmesi nedeniyle kalpleri parçalayan ve akılları dehşete düşüren "peygamberlerinin *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatı," onları yola devam etmekten tek bir adım dahi alıkoymadı. Bilakis Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i defnetmeden önce iç düzenlerini tamamladılar. Sanki öğretilerinden ve "sıkıntılı yerlerde sebat gösterme ve zorlu vakitlerde iyi biçimde idare etme" şeklindeki yönlendirmelerinden yardım alıp onunla ünsiyet kuruyorlardı.

Halife, o aşamada "Allah Teâlâ'nın huzurunda sorumlu olduğu, Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayan ensar ve muhacirlerden oluşan bir neslin çocuklarının arasında ümmetin gözetimine boyun

eğdiği bilincinin" yanı sıra yakın tehlikelere karşı koymak ve büyük sorumlulukları üstlenmek zorundaydı.[426]

Bu yüzden Ebû Bekir'in, özellikle Müslümanların fitneye düşmediğinden emin olduktan sonra hilafeti üstlenmemek için mazeret öne sürmeye çalışmasında bir gariplik görmüyoruz[427] -ki bu durum, Ali b. Ebî Tâlib ile Sa'd b. Ubâde *radıyallahu anhuma*'nın Müslümanların genel çıkarına aykırı olan herhangi bir olayı kışkırtmaktan yüce olduklarını pekiştirmektedir-.

Dikkat çekici nokta, bu iki efendinin (Ali ile Sa'd b. Ubâde *radıyallahu anhuma*'nın), "etraflarında hurafelerin örülmesi, sahabe düşmanlarının da iftiraları için onları basacak bir yer kılmaları" için nasıl seçildikleridir. Sahabe düşmanları, ne zaman Müslümanlara karşı bir şüphe tuzağı kurmak veya aralarında duyguları ve kinleri kışkırtmak istediklerinde bu iki sahabîden birine iftira atarlar. Sonunda bu iki sahabîyi, fitne lideri ve kaos davetçileri kıldılar.[428] Onlar *radıyallahu anhuma* bundan uzaktır.

Şayet bu iki efendinin biattan geri kaldıkları konusunda ısrar edenler doğru söylemiş olsalardı, mutlaka o dönemin pratik hayatında bu iddialarını destekleyen bir etki görürlerdi.

İşte Halife Sıddîk *radıyallahu anh* üç gün boyunca "Biattan hoşlanmayan var mı? Muhalif olan var mı?" diye seslendi. O hâlde Ali ve Sa'd *radıyallahu anhuma*, neden Sıddîk'ın hilafetini reddetmeyi ilan etmek için bu fırsattan yararlanmadılar? Yine hilafetle ilgili isteklerini yerine getirmek için aralarında bir anlaşma yapmadılar? Hâlbuki onlar kavimlerinin efendileriydiler, savaşın bütün işlerinden haberdar olan tecrübeli komutanlardılar, pek çok savaşta ve onların en önemlilerinde Müslümanların sancaklarının ve bayraklarının taşıyıcılarıydılar.

Mademki *-Allah'a hamd olsun-* böyle bir şey yaşanmadı, o hâlde Sakîfe gününde çatışmanın ve ayrılmanın meydana geldiğinden ısrarlı bir şekilde bahsetmenin anlamı nedir? Fâtımatu'z-Zehrâ *radıyallahu anha*'nın evinde bir

426 Bkz. Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Kitâbu'l-İmâra, Bâbu Fadîleti'l-İmâmi'l-'Âdil, 1828. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Allah'ım! Ümmetimin yönetimini üstlenen ve onlara sıkıntı çıkaran kimseye sen de sıkıntı/zorluk çıkar…"*

427 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/235.

428 Bkz. Keşşî, *Ricâlu'l-Keşşî*, s. 41; Taberî, *Târîh*, 3/222; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/40; 6/10; Muhammed Mecdî, *İntisâru'l-Hak*, s. 79.

danışmanın, toplanmanın ve biattan geri kalmanın gerçekleştiğini iddia etmenin manası nedir?[429]

Neredeyse bu aşamadan bahsetmeye girişen hiçbir kitap bu iddialardan yoksun kalmamaktadır. Sadece Allah'ın kendisine merhamet edip de bu topluluğun "Şehitliği elde etmeye çalışmak, salih ameller, ilim, ibadet ve diğer güzelliklerin meydanında yarışmak" ile somutlaşan beklentilerini ve büyük emellerini anlayan yazarlar bundan müstesnadır.

İşte ensarın ve muhacirlerin icmasıyla kendisine biat edilen halife, bu yükten ve dünya ile ahiretteki bu büyük sorumluluktan kurtulmak istiyor ve "Sâ'ide oğullarının Sakîfesinde bulunduğumuz günde işi iki kişinin -Ebû Ubeyde veya Ömer'in- boynuna atmayı isterdim. Böylece o müminlerin emîri olurdu, ben de onun veziri olurdum" diyor.[430]

Ebû Bekir, hilafet konusunda insanlara özür beyan edip şöyle demiştir: "Vallahi asla hiçbir gün ve hiçbir gece yöneticiliğe istekli olmadım. Ne ona rağbet ediyordum ne de gizli veya açık bir şekilde onu Allah'tan istiyordum. Fakat ben, fitneden korktum. Bana yöneticilikte bir rahatlık yoktur. Fakat yüce Allah'ın desteği olmasa yerine getirmeye güç yetiremeyeceğim ve kadir olamayacağım büyük bir iş benim sorumluluğuma verildi. Bugün hilafet makamında olmaktansa insanlara bu konuda destek olmayı isterdim."[431]

Halife Ebû Bekir Sıddîk *radıyallahu anh* bu manadaki hutbelerini tekrar tekrar irat etmiştir. Özür beyan ediyor ve halifelikten azledilmesini talep ediyordu. Muhacirler ve ensar ise onun özrünü kabul etmiyor ve onu azletmiyordu. O, birinci hutbesinden sonra ayağa kalkıp tekrar hutbe verdi, Allah'a hamd u sena etti, öğüt verip hatırlatmada bulundu. Sonra da şöyle dedi: "Ey insanlar! Benimle ilgili gördüğünüz şey, benim sizi yönetme hırsımdan kaynaklanmıyor. Fakat ben fitneden ve ihtilaftan korktum, bu yüzden bu işe girişti̇m… İşte bu işiniz sizindir, istediğiniz kimseyi yönetici yapın. Ben de yaptığınızı kabul ederim ve sizden biri gibi olurum."

429 Bkz. Kelâ'î, *el-İktifâ*, 2/425; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/208; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/54.

430 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 30/423; Suyûtî, *Hulefâu Resulilleh*, s. 70.

431 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/242; Kelâ'î, *el-İktifâ*, 2/446.

Bunun üzerine insanlar ona şöyle cevap verdiler: "Kısmet ve pay olarak senden razı olduk. Zira sen, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte bulunmuş olan iki kişinin ikincisisin."[432]

O, bu tekliflerle yetinmedi. Bilakis o, nefisleri, hilafetine yönelik herhangi bir itirazdan temizlemede ileri gitti, öyle ki bu konuda insanlara yemin ettirerek şöyle dedi: "Ey insanlar! Bana yaptığı biattan pişman olup da ayağa kalmayan kimseye Allah'ı hatırlatırım."

Ravi dedi ki: Bunun üzerine Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*, beraberindeki kılıcıyla ayağa kalktı. Sonra da bir ayağını minberin basamağına, diğerini de zemine koyacak kadar ona yaklaştı ve "Vallahi seni azletmeyiz ve azledilmeni de istemeyiz. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* seni öne geçirdiği hâlde kim seni geri bırakacak?" dedi.[433]

Zeyd b. Eslem şöyle demiştir: Ömer, Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın yanına girdi. Bu sırada Ebû Bekir dilinin ucunu tutmuş "Şüphesiz ki beni türlü yollara sokan budur" diyordu. Ardından Ebû Bekir, "Ey Ömer! Sizin yöneticiliğinize ihtiyacım yok" dedi. Ömer de "Vallahi seni ne azlederiz ne de azledilmeni isteriz" dedi.[434]

Ca'fer, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebû Bekir, halife olunca insanları yedi gün boyunca serbest/muhayyer bıraktı. Yedinci gün olunca da Ali b. Ebî Tâlib onun yanına gelip "Seni ne azlederiz ne de azledilmeni isteriz. Şayet seni buna ehil görmeseydik sana biat etmezdik" dedi.[435]

Hasan da şöyle demiştir: Kendisine biat edildiği zaman Ebû Bekir, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in durduğu yerin aşağısında durdu ve "Ey insanlar! Ben yaşlı bir kimseyim. O hâlde bu iş konusunda benden daha güçlü olan ve onu daha iyi kontrol edebilecek olan birini görevlendirin" dedi. Bunun üzerine insanlar, güldüler ve "Bunu yapmayız! Sen, pek çok

432 Önceki kaynak.

433 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/252. Şöyle demiştir: "O, cahiliye ve İslam dönemlerine yetişen Süveyd b. Gafele'den aktarılan bu manadaki bir hadisi isnat etmiştir."

434 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/251.

435 Önceki kaynak, 1/252.

yerde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in arkadaşıydın. Bu işi daha çok hak ediyorsun" dediler.[436]

Hasan-ı Basrî de şöyle demiştir: Ebû Bekir, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in minberi üzerinde hutbe okuyup şöyle dedi: "Ey insanlar! Ben, sizin en hayırlınız olduğum için bu yerde konumlandırılmış değilim. -Hasan dedi ki: O, vallahi onların hayırlısıdır. Bunu reddeden bir kimse yoktur. Ancak Müslüman kimse, her zaman nefsini alçaltır- Sizden birinizin benim yerime bu işi yapmasını isterdim." Hasan dedi ki: Vallahi doğru söylüyor…[437]

Ebû Bekir'in, "sorumluluklar ve o dönemde Müslümanları kuşatan tehlikeler"in yanı sıra hilafetten uzak durmasının başka mazeretleri de vardı. Onlardan biri, "Emîr olan kişi, en uzun şekilde hesap vereceklerden ve en ağır azaba duçar olacaklardandır. Emîr olmayan kişi ise hesabı en kolay ve azabı en hafif olacak kişilerdendir. Çünkü emîrler, müminlere zulmetmeye daha yakındır. Müminlere zulmeden kişi ise Allah ile ahdini bozmuş olur. Müminler, Allah'ın komşuları ve sığınmacılarıdır. Allah da komşuları için gazap etmeye daha layıktır."

Ebû Bekir, işin başında fitnenin çıkmasından korktuğu için halifeliği kabul etti. İşler yoluna konulduğunda ise ondan hoşlanmadı ve yerine başkasının geçmesini istedi.[438] Nitekim az önce sözü geçen hutbelerinde ve mazeretlerinde bunu belirtmiştir. Bu anlayıştan ve yöneticiliğin sonuçlarına yönelik bu bakış açısından dolayı Ebû Bekir, kendi nefsini kınardı ve hilafeti kabul etmeme mazeretinin kabul edilmesi için ısrar ederdi.

Bütün bunların yanı sıra hilafet, onun ve ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılayamamasına neden oldu. Zira Müslümanların onlara tahsis ettikleri ücret, onların isteklerinin ve basit yaşam araçlarının en düşük seviyesini bile karşılamıyordu. Şöyle dediler: Ebû Bekir, halife olduğunda malını Allah'ın malına/beytü'l-mâle vermişti. Ardından ticaret yapmak için Bakî'e gitmişti. Ömer ona yetişince ve Ali onunla pazarda karşılaşınca Ebû Bekir onlara, "Sizin yöneticiliğinize ihtiyacım yok. Bana ve aileme

436 Önceki kaynak.
437 Önceki kaynak, 1/253.
438 Önceki kaynak, 2/254.

bize yetmeyen bir maaş verdiniz" dedi. Ona artış teklif edilince de Müslümanlara bunu haber vermeden ve bu konuda onların rızasını almadan artışı kabul etmedi. Bu yüzden minbere çıktı ve "Ey insanlar! Ömer ve Ali, maaşımda artış yaptılar. Buna razı mısınız?" diye sordu. Onlar da "Tabiî ki razıyız!" dediler.[439]

Bu olay, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesine kendisine yetecek miktarda bir maaş belirleyin" dediklerinde gerçekleşmiştir. Onlar, "Evet, elbiselerini eskittiği zaman onları çıkarıp benzerlerini alır. Yolculuk bineğini ve hilafetten önce kendilerine verdiği nafaka miktarınca ailesinin nafakasını alır" dediler.[440]

Bütün bu durumlar, hilafetten uzak durmaya neden olmaktadır. Bir de buna "zühd ve Allah yolunda şehit olma isteği" gibi içinde yaşadıkları dönemin ruhu da eklenir ki babalar ve oğullar arasında bile bu konuda yarış yapılıyordu.[441] İşte Ebû Bekir *radıyallahu anh*, mürtetlerle savaşmak amacıyla beraberindeki muhacirler ve ensarla birlikte Zu'l-Kassa'ya doğru yola çıktığında ve Müslümanlar, halifenin Medine'ye geri dönmesini talep ettiklerinde ordunun emîrliğini kabul eden bir kimsenin ortaya çıkmasını istedi. Ama hiç kimse buna icabet etmedi.

Bunun üzerine Ebû Bekir, Zeyd b. Hattâb'ı buna davet etti. Zeyd de ona, "Ey Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesi! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikteyken şehitlikle rızıklandırılmayı ümit ediyordum. Ama bana bağışlanmadı. Ben bu savaşta şehitlikle rızıklandırılmayı umuyorum. Ordu emîrinin ise bizzat savaşa katılması uygun değildir" dedi. Ardından Ebû Bekir, Huzeyfe b. Utbe b. Rabî'a'yı çağırdı ve emîrliği ona teklif etti. O da Zeyd'in söylediği gibi söyledi. Sonra kendisini görevlen-

439 Önceki kaynak, 1/255.

440 Önceki kaynak.

441 Cüşem b. Hazrec oğullarından olan 'Amr b. Cemûh b. Zeyd es-Sülemî el-Ensârî, bu türden müminlere örnektir. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* Seleme oğullarına, *"Efendiniz, ak kıvırcık saçlı 'Amr b. Cemûh'tur"* buyurdu. Uhud gününde oğulları, aşırı topallığı sebebiyle onu savaşa gitmekten alıkoymuştu. Bunun üzerine 'Amr, "Ey Allah'ın Rasûlü! Oğullarım, seninle çıkmamam için beni alıkoymak istiyorlar -onun dört oğlu vardı-. Vallahi bu toplallığımla cennette yürümek istiyorum" demişti. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ona izin vermiş, o da o gün şehit olmuştu. Allah ondan razı olsun. Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1168; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 3/360.

dirmek için Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim'i çağırdı, o da bundan kaçındı. Ardından Hâlid b. Velîd'i çağırdı ve onu insanlara emîr kıldı.[442]

Burada sözü edilen naslardan hareketle şöyle denilebilir: Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın biati, muhacirlerin ve ensarın icmasıyla meydana gelmiştir. Ebû Bekir, hilafet konusunda en zahid kişilerden biriydi. Hatta sahabe neslinin tümü, arkasından Allah Teâlâ'ya hesap vermenin geleceği, ondan sonra da emîrlerin davranışlarını Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in izlediği yolla kıyaslayan muhacirlerin ve ensarın sorgusunun geleceği herhangi bir sorumluluğu üstlenmekten kaçınıyordu. Bunun hesabını vermeye ise hiç kimsenin gücü yetmez. Ancak Ebû Bekir, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in izlediği yoldan sapmamak için bütün çabasını harcıyordu.

"Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile arasında geçen uzun süreli sohbeti/arkadaşlığı ve her sahnede ona çok yakın olması, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dönemine yakın olması, sahabenin Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikteyken üzerinde bulunduğu hâli yaşamaya çalışması ve herkesin aynı yöntemi/yolu izleme isteği" bu konuda ona yardımcı oldu.

Bütün bunlar, hilafetinin kendisiyle karşılaştığı büyük işleri yerine getirmesi konusunda Ebû Bekir es-Sıddîk'a yardımcı oldu. Bunun yanı sıra Ebû Bekir es-Sıddîk, üzerinde Müslümanların icma ettikleri liderlik güçlerinden ve kişisel özelliklerden de yararlanmıştır. Böylece ümmet, onun döneminde nübüvvet yöntemi üzere yürümüş, Arapların bütün memleketlerinde riddet hareketini ortadan kaldırmış, nifakı yok etmiş, imanı adalet ve rahmetle birlikte yaymıştır. Böylece bayraklarını kayserlerin ve kisraların taçları üzerine dikmiş, ümmetlerin kendilerini kabul ile karşıladıkları bir şekilde fatihler olarak öne atılmış, kalelerden önce kalpler onların önünde açılmıştır.

Bütün bu işlerde tek bir el idiler. Onların önünde hiçbir şey duramamıştır. Bu durum, düşmanlarının "raşit hilafetin icraatları konusunda zihinleri karıştırmak, hezimetlerini örtbas etmek, İslamî fetih hareketinin kendisiyle nitelendiği medenî öğretileri, insanî yönleri, pratik fikirleri ve gidişatı karartmak" amacıyla iç vesileler ve şeytanî üsluplar uydurmaları-

442 Kelâ'î, *el-İktifâ*, 3/16.

na neden oldu ki İslamî fetihler, dünyada var olan despot, putperest ve şirk içeren fikirlerin ve geleneklerin yok edilmesine katkı sağladı.

Bunun üzerine mecusiliğin, Yahudiliğin ve putperestliğin külleri altından gizli batınî hareketler ortaya çıktı. Bu hareketlerin başında da söylentileri, yalanları ve kandırmacaları ortaya çıkarıp yaymakla ilgilenen ve halifeleri, emîrleri, komutanları ve âlimleri çeşitli yollarla hedef alan Sebe'iyye hareketi yer alır.

Bu yollardan biri, Müslümanların önde gelen bazı şahsiyetlerini aşırı şekilde övmek, onların mazlum kimseler olduklarını ve haklarının yendiğini izhar etmek, önde gelen bu şahısların üstün güçlere ve olağanüstü imkânlara sahip olduklarını, insanlarının genelinin ise söz konusu nitelikleri ancak bu şahısların vekilleri ve davetçileri yoluyla kavrayabileceklerini iddia etmektir.

Böylece Sebe'iyye, kendi takipçilerinden "peygamberliğin tertemiz ev halkının vekilleri olan ehl-i beytten bir şeyler öğrenip onlara davet eden" vekiller kılmıştır. Onlara göre bu önde gelen şahsiyetlere, yalnızca masum olanların (kapısı) yoluyla ulaşılabilir.[443]

Bu, özel olarak müminler emîri Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh* ile onun tertemiz ve değerli ev halkıyla ilgili izlenen yoldur. Ancak ondan bir şeyler öğrenmek, ancak onun raşid halifelerle arasında yaşanan bütün kardeşlik tutumlarının ve cihad hayatının "Avamın -yani Ehl-i Sünnet'in- bilmedikleri özel bir din olduğunu ve bunun da takıyye dini olduğunu" açıklamakla mümkündür. Onlara göre takıyye, dinin onda dokuzudur. Hatta takıyyesi olmayanın dini yoktur.[444]

Buna göre onun sahabeden ve raşid halifelerden oluşan kardeşlerine yönelik bütün övgüleri, bunun aksinedir.

Bütün bunlar, Ali ve ehl-i beyt sevgisi, Ammâr b. Yâsir, Selmân b. Fârisî ve Ebû Zer el-Gıfârî *radıyallahu anhum* sevgisi gölgesinde yapılır. Di-

443 Bkz. Burka'î, *Kesru's-Sanem*, Kitâbu'l-Hucce, Ebvâbu el-Eimmetu Nûrullah el-Eimmetu Hum Erkânu'l-Ardi ve Gayruhâ, s. 150 ve sonrası. Bkz. Muhammed, *İntisâru'l-Hak*, s. 65 ve sonrası.

444 Bkz. Muhammed, *İntisâru'l-Hak*, s. 50, Bâbeveyh'den; İbn Bâbeveyh, *İkmâlu'd-Dîn*, s. 355; Kuleynî, *Usûlu'l-Kâfî*, 1/222.

ğer sahabe ise tekfir edilir[445] ve onların mürted olduklarına hükmedilir.[446] Bundan başka iftiraları ve batıl iddiaları vardır ki bunlar, sahabe düşmanlarının fikir ve akide temellerini temsil eder. Sevgi şiarı, hoşlanmayışın ve yıkımın üzerinin örtülmesi için yükseltilir. Ömer'in adaletini, insafını ve zühdünü ise kabalığa, zorbalığa, zulme ve insanlara saldırı yapmaya çevirdiler.

İbn Sebe'in metodundaki diğer üsluplar da onun şu sözünde geçer: "İşe emirlerinizi eleştirerek başlayın, iyiliği emrediyormuş ve kötülüğü yasaklıyormuş gibi kendinizi gösterin, böylece insanları kendinize çekersiniz…" Ardından şehirlere, emirlerinin yönetim kusurlarıyla ilgili mektuplar göndermeye başladılar.[447]

Sebe'iyye'nin özel olarak müminlerin emîri Osman'ın siyaseti *radıyallahu anh* ve valilerinin İslam devletinin farklı bölgelerindeki yönetimi ile ilgili izledikleri yol budur, yalanları duyurdular ve iftiraları yaydılar.

Ayrıca onlara göre Hâlid b. Velîd'in ve diğer komutanların cihadı, şehvetlerin ve arzuların karşılanması, ganimetlerin elde edilmesi ve buna benzer amaçlar içindir. Yoksa Allah Teâlâ'nın kelimesinin yüceltilmesi için değildir.

445 **"O gün kimi yüzler ağarır kimi yüzler de kararır"** ayetinin *Kummî Tefsiri*'ndeki açıklamasına ve üç halifeyi *radıyallahu anhum* nasıl isimlendirdiğine bakınız. Sıddîk'ı "Bu ümmetin buzağısı," Ömer'i "bu ümmetin firavunu" ve Zu'n-Nureyn'i "bu ümmetin sâmirisi" olarak isimlendirmekte ve bu hayırlı pak şahsiyetlerin Kur'ân'ı nasıl tahrif ettiklerinden söz etmektedir! Onlar bundan uzaktırlar. Allah'ın korunmasını üstlendiği Kur'ân'ı tahrif etmeye çalışanların hesabını tek başına Allah sorar. Bkz. Muhammed, *İntisâru'l-Hak*, s. 47-4436.

446 Bkz. Muhammed, *İntisâru'l-Hak*, s. 76, 79; *Tefsîru'l-Kummî*, 2/113. Sahabeyi, attıkları iftiralar yoluyla mürted olmakla itham eden bu kimselerin çoğu Ali'yi "yaratıcı ilah" olarak görmektedir. Kimileri de onu konuşan bir peygamber, diğerleri ise onu masum bir imam olarak görmektedir. Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/80.

İbn Teymiyye şöyle demiştir: Yahudiler ve Hıristiyanlar iki hasletle Râfızîlerden üstün olmuştur. Yahudilere, "Din ehlinizin en hayırlıları kimlerdir?" diye soruldu. Yahudiler, "Musa'nın arkadaşlarıdır" dediler. Hıristiyanlara, "Din ehlinizin en hayırlıları kimlerdir?" diye soruldu. Onlar, "İsa'nın havarileridir" dediler. Râfızîlere, "Din ehlinizin en kötüleri kimlerdir?" diye soruldu. Onlar ise "Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabıdır" dediler. Onlara sahabe için bağışlanma dilemeleri emrolundu. Onlar ise onlara hakaret ettiler. *Minhâcu's-Sunne*, 1/26.

447 Taberî, *Târîh*, 4/240; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/236.

Amr b. el-'Âs'ın zekâsı ve Mu'âviye'nin hikmeti, bir tuzak ve aldatmacadır. Muğîre b. Şu'be'nin deneyimi bir kandırmaca ve hiledir. Ebû Musa'nın tevazusu ve sakinliği ise ahmaklık ve gaflettir.

İşte bu şekilde Müslümanların önde gelenlerinden her bir kimseye yönelik güçlerine uygun ve imkânlarıyla uyumlu olan, ancak aksi/karşıt bir şekilde yorumlar yapılır. İlgili şahsın ilmi, cehalet; hayrı, kötülük; zekâsı, aldatmaca ve ağırbaşlılığı da acziyet sayılır.

Bu kişilerin yaptıklarında bir gariplik yoktur. Çünkü onlar, "iftira ve sahtecilik, yalan ve uydurma" vs. gibi ucuz vesilelerle, yok olan şanlarının intikamını aldıklarına ve gömülmüş geçmişlerini iade edeceklerine inanırlar. Asıl garipsenen şey, kendilerini bu kimselerin hizmetine adayıp da İslam'ı ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'i kınayan, sahabe düşmanlarının attıkları iftiraları tekrar edip duran, işittikleri sözleri sanki "onların yankılarıymış, ümmetlerine ve akidelerine bağırıp çağıran herkese uyan ayaktakımıymış" gibi yineleyen, kurbanlarının sahabeden veya tabiînden, âlimlerden veya mücahitlerden, takva sahiplerinden veya zahitlerden olduğuna aldırmayan kimselerin davranışıdır.

Onlar, Ömer el-Fârûk *radıyallahu anh*'ı öldüren hain Mecusi Ebû Lu'lu'e'yi kurtarıcı kahraman sayarlar. Zu'n-Nureyn'i öldüren ayaktakımı Sebe'iyye'yi intikamcı müceddidler, Ali *radıyallahu anh*'ı öldüren haini de takvalı ve zahid bir kimse sayarlar. Hatta bu konuda şiir bile söylediler ki Hıtân el-Hâricî'nin şu sözü bundandır:

"Ey takva sahibi bir kimseden gelen darbe ki o bununla,

Sadece arş sahibinin rızasını kazanmak istemiştir."

Bekr b. Hammâd et-Tâhertî buna karşılık şöyle demiştir:

"Bilakis o, azgın bir kimseden gelen bir darbedir ki bu darbe onu ateşe soktu,

Bundan dolayı Rahman'la kendisine öfkeli olduğu bir hâlde karşılaşacaktır.

Sanki o vurduğu bu darbesiyle,

Ancak ebedî cehennem azabına varmak istedi."[448]

448 Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1128.

Böylece kötülük iyiliğe, iyilik de kötülüğe dönüşmektedir. Sahabe düşmanları, sahabenin birbirlerini sevmelerini ve ululamalarını düşmanlıklara ve husumetlere dönüştürmektedir. Onlar bu durumda kalacaklar, Müslümanlara karşı yalnızca kin ve nefret besleyecekler, zihinleri karıştırmayı ve iftiralar atmayı terk etmeyecekler. Allah'ın kulları olan Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı konusunda Allah'tan korkmayan ve sakınmayan kimseler, onlardan sonra gelen Müslümanlar hakkında da Allah'tan korkmayacaktır.

Sahabeye gelince; onlar, birbirlerini seven kardeşlerdi. Onların başında da Ebû Bekir ve Ali *radıyallahu anhuma* gelmektedir. Bu konuda ancak imanında bir aldatma ve kandırma veya cehalet ve kusur bulunan bir kimse şüpheye düşer. İşte Ali, her sahnede Sıddîk'ın önünde ve yanındadır, onun veziri ve danıştığı kişidir. Bu durum, hilafet siyasetini yerine getirme isteğinden anlaşılmaktadır. Onların kardeşlikleri, aralarında ihtilaf meydana geldiğini içeren rivayetleri uyduran kimselerin hayallerinden daha büyüktür.[449]

Hilafet meselesi de birbirine karşı galibiyet çabası içine girmeleriyle oluşmamıştır. Geride hiçbir dinar, dirhem, köle, cariye, koyun ve deve bırakmadan vefat eden Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hayatında şahit oldukları zühd ve sertlikte sahabe için "kendisine tabi olunmaya, uyulmaya, aynı yöntemin ve yolun üzerinde sebat etmeye"[450] yönelik güzel bir örnek ve mükemmel bir model vardır.

Sıddîk ve Ali *radıyallahu anhuma*'nın kardeşliği Ebû Bekir'in vefatından sonra da devam etmiştir. Nitekim Ali *radıyallahu anh*, onun defnedilmesinden önce önünde üzeri örtülü bir hâlde bulunduğu sırada onu övüp şöyle demiştir: "Bugün nübüvvet hilafeti sona erdi… Allah sana merhamet etsin ey Ebû Bekir! Sen, Allah Rasûlünün yakın dostu ve arkadaşıydın, kendisiyle huzura erdiği ve kendisine güvendiği kimseydin, onun, sırrını açıkladığı ve danıştığı arkadaşıydın. Sen, Müslüman olan ilk kişiydin, en ihlaslı imana ve en kesin yakîne sahip olandın. Allah'tan en çok korkan ve Allah'ın dini konusunda en zengin olan, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ilgili en ihtiyatlı olan ve İslam'a en çok şefkat gösteren, gidişat, sima,

449 Bkz. Halîfe, *el-Ensâr fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 109.
450 İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/407.

merhamet ve fazilet açısından Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e en çok benzeyen kişiydin… Sen onun katında kulak ve göz konumundaydın.

İnsanlar Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i yalanladıklarında sen onu doğruladın, Allah da sana 'Sıddîk' adını verip **'Doğruluğu getiren ve onu doğrulayan kimseler; onlar, takva sahiplerinin ta kendileridir.'** (Zümer, 33) buyurdu. Doğruluğu getiren Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*, onu doğrulayan da Ebû Bekir'dir… Sen, hiç tartışılmaz gerçek halifesin. Münafıkların iddiaları, kâfirlerin gizli öfkeleri, hased edenlerin nefretleri ve azgınların gazapları seni etkilemedi/zayıflatmadı, başarısız olduklarında işi yerine getirdin, konuşamadıklarında sebat gösterdin ve durduklarında Allah'ın nuruyla yoluna devam ettin. Bunun üzerine onlar da sana tabi oldular ve hidayet buldular…

Din seninle doğruldu, iman seninle güçlendi, İslam ve Müslümanlar da sebat etti. Kâfirlerin hoşuna gitmese de Allah'ın emri üstün oldu. Böylece Allah'a yemin olsun ki uzak/uzun bir mesafeyle öne geçtin… Vallahi Müslümanlar, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra senin ayrılış musibetin gibi bir musibete asla duçar olmadılar. Sen din için bir güç, koruma, sığınak, kendisine dönülen yer, kale ve yardımdın. Münafıklara karşı da sert ve öfkeliydin. Allah da seni Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kavuştursun, senin ecrinden bizi mahrum etmesin ve senden sonra bizi saptırmasın. Şüphesiz ki biz Allah'a aitiz ve O'na dönücüleriz."[451]

Bu, onların birbirlerinin kalplerinde sahip oldukları konumlarıdır. Bu, Ali'nin Sıddîk *radıyallahu anhuma* hakkındaki şahitliğidir. Ali *radıyallahu anh*, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra herhangi bir kimse için bu makamda durdu mu? O hâlde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının kardeşliği ve sevgisi konusunda şüpheye düşüren rivayetler ve haberler ne kadar da maksatlıdır, iftirada ve yalanda ne kadar da derindir! İftira etmekte, nefrete davet etmekte, sahabenin yükselttiği ve takva ile Allah'ın rızası üzere tesis ettiği yapıyı yıkmaya çalışmaktadır. Sahabe ise bu davranışlarıyla Peygamberleri *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yolunu izlemiştir. Allah da dünyada onları güzel bir yere yerleştirdi: **"Muhakkak ki Biz bu dünyada güzel bir yere yerleştireceğiz; âhiret ecri ise elbette daha**

451 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 1/263.

büyük olacaktır. Keşke bilseler! Onlar güçlüklere katlanan, Rablerine güvenen kimselerdir." (Nahl, 41-42)

Sahabe ve raşid Halifeler İle İlgili Ortaya Atılan Bazı Şüphelerin Cevabı ve Sebe'iyye ile Ayaktakımın Sahabeye Karşı İşledikleri Eylemleri Gerekçelendirmeleri:

"Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* *'Her kim üç şeyden kurtulursa, muhakkak ki kurtuluşa ermiştir'* buyurdu. Ashab, 'Onlar nelerdir ey Allah'ın Rasûlü?' diye sorunca da *'Ölümüm, sabreden ve hakları sahiplerime veren bir halifenin öldürülmesi, deccal'* buyurdu."[452] hadis-i şerifi daha önce geçti.

"Ebû Bekir es-Sıddîk'a biat edilmesi, muhacirlerin ve ensarın Sakîfe'de toplanması" olaylarının incelenmesi sonucunda onların, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesi üzerinde birleşmeleri ve mürtedlere karşı cihad etmek üzerinde yardımlaşmaları yoluyla birinci fitneden kurtuldukları anlaşılmıştır.

Fitneye düşen ve ateşiyle ısınan kimseler ise halifeye karşı çıkıp isyan eden, ümmetin karar alıcıları olan muhacirlerin ve ensarın icmaını delen, "Müseylimetu'l-Kezzâb,[453] Secâh,[454] Tuleyha b. Huveylid el-Esedî[455] ve

452 Hâkim, *Müstedrek*, 3/101. Hâkim, "Hadisin isnadı, hasen-sahihtir" demiştir. İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/1882. Bkz. *Müsnedu'l-İmam Ahmed*, Bâbu Müsnedi'l-Ensâr, 21450.

453 Müseylimetu'l-Kezzâb b. Habîb el-Yemânî'dir. Kavminin heyetiyle birlikte Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına geldi. Ardından Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onu peygamberliğe ortak ettiğini iddia etti, Reccâl b. Unfuve de onun lehine şahitlik etti. O, Müslüman olmuştu. Sonradan da Müseylime ile birlikte dinden döndü. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/244; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/359.

454 Secâh bt. Hâris b. 'Akafân et-Temimiyye'dir. Peygamberlik iddiasında bulundu. Bunun üzerine Tağlib oğulları, Nemr, İyâd ve Şeybân kabileleri ona tabi oldular. Sonra Müseylime ile anlaştı ve ardından onunla evlendi. Müseylime'nin ölümünden sonra da Tağlib oğullarının arasında bulunuyordu. Müslüman oldu ve İslam'ı güzel bir şekilde yaşadı. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/239.

455 Esed b. Huzeyme oğullarından Tuleyha b. Huveylid'dir. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* hayatta iken peygamberlik iddiasında bulundu. Namaz sırasında secdeyi terk etmelerini kendi kavmine emrederdi. Hâlid Buzâha da onları hezimete uğrattı. Bunun üzerine Tuleyha, Şam'a kaçtı. Ardından da Müslüman oldu. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/235; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/336.

Esved el-'Ansî"[456] gibi yalan söyleyerek peygamberlik iddiasında bulunanlara tabi olan kimselerdir. Bunlar, belli bir süreye kadar fetih hareketinin duraklamasına neden oldular. Sonunda Sıddîk ve onun arkasındaki muhacirler, ensar ve onlara güzelce tabi olanlar *radıyallahu anhum*, onların fitnelerini söndürmeyi ve davetlerini iptal etmeyi başarabildiler. Ardından en geniş çaplı şekilde fetih eylemlerini ve o dönemde dünyanın en büyük iki gücü olan Fars ve Rum devletleriyle savaşmayı sürdürdüler.

Sonunda Mecusî Fars devleti ele geçirildi ve ortadan kaldırıldı. Rum devleti de İslam'ın yayılması ve memleketlerin fethi hareketlerine karşı koyduğu bütün savaşlarda hezimete uğradı, bunun üzerine doğudaki ve orta Akdeniz havzasındaki bütün sömürgelerinden askerlerini geri çekti.

Bunlar hezimete uğrayınca ve askerî, fikrî ve akidevî açıdan mağlup edilince; kimisi İslam'a girdi ve İslam'ı güzel bir şekilde yaşadı, dinde fıkıh sahibi oldu, dini öğrenip öğretti. Kimisi de başka bir yol izleyip dış görünüş açısından İslam'a girdiğini gösterdi, içindeyse nifakı ve zındıklığı gizledi. İslam'a ve Müslümanlara tuzak kurmaya başladı. Özellikle de Mecusiler ve Yahudiler bu yolu izlemiştir. Bunlar, yaptıkları hileler, desiseler ve kurdukları tuzaklar sonucunda ahmaklardan ve aldananlardan oluşan ayaktakımından bazı kimselere vesvese verdiler.

Böylece yöneticilere isyan etme ve batıl iddialarını yayma, kötülüğü emredip iyilikten alıkoyma, fitnelerin ortaya çıkarılması için çabalama, kin ve nefret uyandırma, -insanların arasında mutlak eşitliği ve "insanların derecelerini düşürmek, rezalet ve fazilet ehlini eşit kılmak, öne geçen kimseler ile mürtedleri eşit görmek" gibi buna bağlı olan şeyleri gerçekleştirmeyi ihtiva eden- yeni fikirleri yayma konularında onları aldattılar ve onların aracılığıyla başkalarını kandırdılar.

Bu, pek çok cahilin, heva sahibinin, riddet günlerinde Allah ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile savaşan mürtedlerin duygularını harekete geçiren şeydir. Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma* ile onların muhacirlerden ve

456 Denildiğine göre İslam tarihinde ilk riddet olayı, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminde Zu'l-Himâr Abhele b. Ka'b -ki o Esved'dir- eli ile Yemen'de gerçekleşti. O, Veda haccından sonra ortaya çıktı. Kâhin idi. Her zaman sarıklı ve örtülü olduğu için ona "Zu'l-Himâr" denilmiştir. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/227; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/326.

ensardan *radıyallahu anhum* oluşan askerleri bunları hezimete uğrattılar. Bu fikirler ve anlayışlar, korku sebebiyle nifakta bulunarak zahiren İslam'a giren zındıkların yaydıkları Mecusî-Mazdekî[457] fikirlerin uzantıları olabilir.

Sonuçta en büyük fitne ortaya çıkarıldı ve sabredip de hakları sahiplerine veren halife[458] öldürüldü ki bu halife, öldürülmeden önce onlara şu ayeti okumuştur:

"Ey kavmim! Sakın bana karşı muhalefetiniz sizi, Nûh kavminin veya Hûd kavminin yahut Sâlih kavminin başlarına gelenlerin benzeri bir musibetin başınıza gelmesine sebep olacak günahlar işlemeye sürüklemesin! Lût kavmi zaten sizden uzak değildir. Rabbinizden bağışlanmayı dileyin, sonra O'na tövbe edin. Muhakkak ki Rabbimin merhameti ve sevgisi boldur." (Hûd, 89-90)

Fakat Halife Osman *radıyallahu anh*'a isyan eden ayaktakımı, Kur'ân'ı anlamıyordu ve dinlemiyordu. Böylece onlar, batıl iddiaların ve gerçekle ilgisi bulunmayan sahte söylentilerin peşine düştüler. Bu söylentiler, eşeğe binen şahsın, asasının başına bağladığı, sonra da eşeğin önüne koyduğu havuç bağına/bohçasına benzer. Bu durumda eşek, önündeki havucu yemek için hızlanır. Binici de istediği mekâna ulaşır. Eşek ise önünde gördüğü havuç bağını elde etmez. Sebe'iyye de amaçlarına ulaşmak için ayaktakımını eşek gibi kullanmıştır. Onlara ise hiçbir kazanç sağlamamıştır. Onları zarar içeren yerlere götürürler, böylece onların aracılığıyla kavga çıkarırlar, onlara söylentileri yüklerler ve onları tehlikelere maruz bırakırlar. Sonunda onları

457 Bu dinin düşünceleri hakkında Taberî şöyle demiştir: Mazdekçiler, "Allah, kulları arasında eşit bir şekilde dağıtmak için rızıkları yeryüzüne yerleştirdi. Ama insanlar bu konuda birbirlerine haksızlık yaptılar" dediler ve fakirlere vermek için zenginlerin mallarından alacaklarını ve çok mala sahip olanların mallarından alıp onları az mala sahip olanlara vereceklerini, daha fazla mala, kadına ve eşyaya sahip olanların başkalarından daha çok bu şeyleri hak etmediğini iddia ettiler. Sefil/ahlaksız kimseler bu varsayımı kabul edip onu fırsat bildiler, Mazdek'e ve arkadaşlarına yardım edip onları desteklediler. Böylece insanlar onların musibetine uğradılar ve onların da durumu/elleri güçlendi. Hatta adamın yanına girerlerdi ve evine, kadınlarına ve mallarına hâkim olurlardı da o, onları bundan alıkoyamazdı… Fazla zaman geçmeden onlardan bir kimse çocuğunu, çocuk da babasını tanıyamaz oldu ve hiç kimse, elde etmeye gücünün yettiği mallara/eşyaya malik olamaz oldu. Bkz. *Târîh*, 1/92.

458 Ahmed, *Müsnedu'ş-Şâmiyyîn* 16359.

cemaatin dışına çıkarırlar. Bununla birlikte hiçbir sorumluluğu üstlenmede onlara ortak olmazlar:

"Tıpkı şeytanın durumu gibi: Hani o, insana 'İnkâr et' der; o inkâr edince de 'Bilesin ki benim seninle ilgim yok, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.' der." (Haşr, 16)

Bu yüzden Halife Osman'ın döneminde meydana gelen fitnenin çeşitli hedefleri vardı ve ipleri iç içeydi. Pek çok kimseye gizli kalmıştı. Ardından Yahudiler onları saptırmayı amaçladılar, bunun üzerine bu dine ve Müslümanlara yönelik bütün kinlerini ve düşmanlıklarını onların içine boşalttılar. Bu yüzden Allah Teâlâ, **"Kuşku yok ki iman edenlerin, insanlar içinde en amansız düşmanlarının Yahudiler ve şirk koşanlar olduğunu göreceksin."** (Mâide, 82) buyurdu.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Sen onların dinlerine uymadıkça Yahudiler de Hıristiyanlar da senden asla memnun kalmayacaklardır. De ki: Asıl doğru yol, ancak Allah'ın yoludur."** (Bakara, 120) Ardından Mecusiler de onlara destek verdiler. Ayaktakımı da onlara icabet etti ki onların davetçileri, raşid Halife Osman *radıyallahu anh*'a iftira edilen sloganların aynısını söyleyip tekrar etmeye devam etti. Sanki bu fitnenin, hem onun döneminde yaşayan kimselerin hem de sonradan gelecek kimselerin kendisiyle imtihan edildiği bir mihenk taşı ve deneme olarak kalması amaçlanmıştır.

İşte mesela Hişâm Cu'ayt, *el-Fitne* adlı eserinde aynı batıl söylentileri tekrar etmeye, hatta bunlara ilave yapmaya, "nesnellik ve ilmî araştırma" denilen kavramlara aldırmaksızın onların üzerinde çağdaş düşünmeler ve akıl yürütmeler gerçekleştirmeye devam etmektedir. Bu yüzden o, Halife Osman *radıyallahu anh*'ı eleştirmede aşırıya kaçmış, İbn Sebe'nin tekrar edip durduğu ve "onları yaymaları, bunun üzerine ayaktakımının onları kapmaları ve o batıldan bir hak edinmeleri" için farklı bölgelerdeki yardımcılarına gizliden yazdığı söylentileri tekrar etmiştir. Tevhid ehline savaş açan bu medyatik yöntem, bütün açıklığıyla bu dönemde de uygulanmaktadır.

Günümüzde İslam'a ve Müslümanlara karşı yürütülen iftira atma ve suça nispet etme uygulamaları, önceden yaşanan bu tür uygulamalardan

çok daha fazladır. Zira günümüzde bu, devletler tarafından idare edilen ve yerine getirildiği denetlenen heyetleri ve müesseseleri olan bir bilim hâline gelmiştir.

Taklidin, donukluğun ve gericiliğin dışına çıkma bahanesini kullanarak bazı idareciler, özellikle de oryantalistlerin eliyle veya haçlıların memleketlerinde beşerî bilimler bölümünü okuyanlar, bu ümmetin akidesinden fışkıran ve bu akideyi taşıyan ve koruyan kimselerin eliyle yücelen şanını yıkmak amacıyla baltalarını taşırlar.

Böylece fitne hakkında kitap yazan bazı kimseler,[459] raşid halifeler *radıyallahu anhum* üzerinde bir yargıç kesilmekte, birini temize çıkarıp diğerini itham etmektedir. Onlara göre Kur'ân'ın onları övmüş olması, Allah Rasûlünün onların lehine yönelik şahitlik etmesi, yeryüzünde ondan başka hiçbir komutanın/liderliğin ulaşamadığı ve "söylediği ve kendisine davet ettiği her şeyi ilk önce kendine ve valilerine uygulayan, bu durum Müslümanlardan ve zımmîlerden oluşan bütün halkını kapsayan" imanî ve medenî yaşantıları raşid halifeler *radıyallahu anhum* için bir şefaatte bulunamamaktadır. Fakat akidevî açıdan hezimete uğrayanların vicdanlarında var olan İslamî değişmezler sarsılmış, İslamî değerler onların nefislerinde zayıflamıştır.

Böylece söz konusu etkenlerin altında medenî yapıyı yıkma eylemini sürdürmeye, onda var olan ve "bu ümmetin adaletin adamlarında ve liderliğin devlerinde -ki bunların başında raşid halifeler gelir- somutlaşan" en yüce örneklik hakkında zihinleri bulandırmaya başladılar. Onlar, "eleştiri, düşünme/teori ortaya koyma, yenileme ve doğru yola iletme" adı altında çoğunluğu Yahudilerden ve haçlılardan oluşan oryantalist hocalarının vekillerine, "İslamî değişmezleri yok etmeye/ortadan kaldırmaya,

459 Örneğin bunların bazı kimseler şunlardır: Tâhâ Hüseyin, *el-Fitnetu'l-Kubra*; Hişâm Cu'ayt, *el-Fitnetu Cedeliyyetu'd-Dîni ve's-Siyâseti fi'l-İslâmi'l-Mubkir*; İbrahim Baydûn, *el-Hicâz ve'd-Devletu'l-İslâmiyye*. İslam'ın ilk dönemi hakkında eser kaleme alıp da Kur'ân'ın ve Sünnet'in değişmezliği düşüncesine sahip olmayan kimselerin geneli, oryantalistlerin ve Râfızîlerin vardığı sonuca varmıştır. Ki onlara yanıt vermekle uğraşmanın bir faydası yoktur. Çünkü onlarda bilimsel yön yoktur. Onlar, değişmez esasların hükmüne başvurmamaktadır… Bilakis planlı bazı amaçların peşinden giderler. İşte bu durumda İslamî düşünceyi Kitap ve sünnet prensipleriyle desteklemek faydalı olur ve böylece onların şüpheleri, yalan olduğu apaçık olan hurafelere dönüşür.

nefisleri Yahudi ve haçlı düşünürlerin ifrazatını kabullenmeleri için İslamî medeniyet ve kültür özelliklerine göre hazırlamaya çalışan" bir halefe dönüştüler.

Çağdaş düşünürlerden birinin, raşid Halife Osman *radıyallahu anh*'ın işlerini nitelediği şu sözleri, az önce işaret ettiğimiz durumu açıklığa kavuşturabilir. Şöyle demiştir: "Osman, sahabeyi birbirine bağlayan dayanışma bağlarını paramparça etmiş, gerekçesiz ve despot eylemlerle, İslamî geleneklerin ve siyaset adabının dışında olan haksız eylemlerle, monarşik zihniyete sahip olma, akrabaları kayırma, cemaatin malını savurma ve despotluk gibi eylemlerle onların öne geçişlerine ve dokunulmazlıklarına tecavüz etmiştir."[460]

Böyle bir yazar, verdiği bu tür bir hükme inanıyor mudur? Yoksa bu, onun, kendisi aracılığıyla "Müslüman ümmeti akidesinden ve o akidenin taşıyıcılarından, özellikle de raşid halifelerden uzaklaştırmaya çalışan düşünsel gazveyi" desteklediğini ispat etmeyi amaçladığı ve içine girdiği nifak kapılarından bir kapı mıdır?

Muhacirleri ve ensarı öven Kur'ân ayetlerinin veya sahabenin doğruluklarına, ahlakına ve güvenilirliğine şahitlik eden nebevî hadislerin karşısına böyle bir metin konulduğu zaman bu metin hakkında neler söylenir? Gerçekte onun bir yeri kalır mı?

Ümmetini ve ümmetinin akidesini savunan bir mümini bırakın, güvenilir bir araştırmacı bile bunu kabul edebilir mi? Şayet bu araştırmacıya -Allah ona hidayet versin- göre hükümler ve türleri, sadece tek bir tutumla veya tek bir halifeyle sınırlı olsaydı o zaman susmak ve görmezden gelmek mümkün olurdu. Ancak bu, ısrarla izlediği sabit bir metottur. O, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın seçilmesini şu sözüyle nitelemektedir: "Osman'ın seçilmesi ve ailevî/aile yanlısı siyaseti, eski Kureyş'te son bulan ve İslam'ın ortadan kaldırdığı Emevî Aristokrasi emellerini canlandırdı ki bu, ahmak bir siyasettir. Çünkü İslamî düzeni yıkmaya gelmiştir."[461]

Meleklerin bile kendisinden utandığı, ümmeti ve akidesi uğruna kanını ve malını feda eden müminlerin emîri, bu kabadayılık ve utanmazlıkla mı

460 Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 67; Bkz. Baydûn, *el-Hicâz ve'd-Devletu'l-İslâmiyye*, s. 11.
461 Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 180.

nitelenir? Yoksa bu, ilgili araştırmacının taklit ettiği ilmî araştırmanın ve medenî zevkin gereği midir? Onun cennetle müjdelenen, hak üzere sabredip herkese hakkını veren halifeyle ilgili verdiği nihaî hükmün arkasında, gördüğümüz ve duyduğumuz insan haklarından bir saik bulunabilir mi? Tabiî bu durum, kendisiyle ilgili olarak "Osman, büyüklenme, monarşik ve ailevî siyaset yöntemini izliyordu. Şüphesiz ki İslam, Osman'ı öldüren şeydir. O hâlde Osman'ın öldürülmesi, İslam'ın mükemmel bir zaferidir."[462] sözünü kullandığı hükmün arkasında başka gerekçeler yoksa öyledir.

Bu araştırmacıya, ümmetin Osman'ın öldürülmesinden elde ettiği faydanın ne olduğu sorulsa, o zaman mutlaka bundan başka bir yanıt verip şöyle der: "Şüphesiz ki raşid halife Osman *radıyallahu anh*'ın katli yoluyla İslam ve Müslümanlar büyük bir öldürülme musibetine maruz kalmıştır." Müslüman ümmetin yaşadığı ayrılık ve birbiriyle savaşma, Cemel gününde ümmetin başına gelenler ve cennetle müjdelenen iki sahabî olan Talha ile Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın öldürülmesi, Sıffîn günü ve sonrasında Hâricîlerin isyanı, Nahrevân günü[463] ve dördüncü raşid halife Ali *radıyallahu anh*'ın öldürülmesi, Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinin meyvelerinden/sonuçlarından bir meyve değil midir?!

Osman'ı kötüleyen ve ona iftira atan kimse, ondan sonra herhangi bir kimseyi yüceltebilir mi? Şüphesiz ki sahabe *radıyallahu anhum* tek bir ümmettir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onları bağırlarına basanlar ve yardım edenler var ya, işte gerçek müminler onlardır; bağışlanma onlar için, büyük lütuf onlar içindir."** (Enfâl, 74)

Buna göre sahabeden birini kötüleyen kimse, onun kardeşlerini de kötüler. Belki de şunu hatırlatmakta yarar vardır: Sahabe *radıyallahu anhum*, ihtilaf etseler veya birbirleriyle savaşsalar da ahlaklarının ve insaflarının dışına çıkmamışlardır. Onlar, birbirlerini övmeye ve birbirlerinin imanına şahitlik etmeye devam ettiler. Onların fitne tasavvuruna gelince; her birinin sahip

462 Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 67.

463 Nehr veya Nehrevân, Bâğdad ile Vâsıt arasında doğu tarafında bulunan geniş bir vadidir. Bu vadide birçok orta hâlli kasaba bulunmaktadır. İskâf, Cercerâyâ ve Sâfiye bunlardandır. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 8/418. Ali ile Hâricîlerin arasında 37 yılında meydana gelen savaş burada gerçekleşmiştir. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/174.

olduğu delilin farklılığı sebebiyle değişiklik arz etmiştir. Şüphesiz ki bu araştırmacı, Osman *radıyallahu anh*'a yönelik ithamlarıyla yetinmemiştir.

Bilakis o, herkesi itham ederek, komplo kurmak ve kin beslemekle niteleyerek şöyle demiştir: "Sahabenin önde gelenleri, Medine'de diğer şehirlerden gelen kimselerle buluştular. Medine'de yaşayanların çoğu ve özellikle de ensar onları destekliyordu. Bunların başında da Ali, Talha ve Zubeyr *-Allah hepsinden razı olsun-* yer alıyordu. Bu kimseler, Osman *radıyallahu anh*'ın takımına karşı olan kinlerinde onları destekliyordu."[464]

İşte sahabenin *radıyallahu anhum* önde gelenleri, bu kültürlü(!) şahsın ve benzerlerinin teorisinde bu konuma sahiptir. O, onlara bu hükmü uygun görmekte ve bu konumu vermektedir! Hâlbuki onlar, İslam'ı yaymak amacıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurunda cihad ederek gençliklerini geçiren, Peygamberleri *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra İslam'ı koruyarak ve onun emanetçisi olarak hayatlarını tamamlayan kimselerdir. O hâlde bu araştırmacıların sözlüklerinde, İslam'ı anlama ve uygulama konusunda Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ve onun ashabından daha üstün kimseler yer almakta mıdır?

Anlaşıldığı üzere Sebe'iyye, Mecusilerin kuyrukları/uzantıları ve "İslam'a ve Müslümanların imamı Osman *radıyallahu anh*'a karşı komplo kurma, fitne ortaya çıkarıp İslamî safı parçalama" çalışmalarına katılan ayaktakımı, bu araştırmacıya ve onun ekolüne göre aynı durumdadır. Çünkü ona göre aralarında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in de bulunduğu herkes bir sanıktır.

Anlaşıldığı üzere bu tür araştırmacılar Nebi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şahsına dil uzatmayı,[465] garip metodolojilerini ve bu metodu izlemelerini taçlandırmak için, kendileri veya kendileriyle ilgili yazı yazanların katında "onların katında hiç kimsenin dokunulmazlığı yoktur; sahabenin de

464 Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 42. Araştırmacının bu sözlerinin salt bir iftira olduğu, -Halife Osman *radıyallahu anh*'ı dost edinmeleri ve sevmeleri sebebiyle- sahabenin büyükleri ile küçüklerinin takındıkları tutumun tamamen bunun aksine olduğu, ileride sahabenin Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülüşüne karşı takındığı tutumdan söz edildiği sırada açıklığa kavuşacaktır.

465 Bkz. İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l-Meslûl 'ala Şâtimi'r-Resûl*. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hakaret etmeye veya onun değerini eksiltmeye devam edenlerin cezası "öldürülme" olduğu hâlde bu nasıl olur?

Peygamberleri *sallallahu aleyhi ve sellem*'in de sahabeyi tezkiye eden ve öven kitapların da dokunulmazlığı yoktur" düşüncesinin pekişmesi amacıyla yapmaktadırlar.

Aksi takdirde **"Muhâcirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur."** (Tevbe, 100) ayeti ile önceki sözlerin ve "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kalpleri ısındırmak ve safları birleştirmek amacıyla yaptığı ve İslamî daveti yayma menfaatinden kaynaklanan eğitim veya yönlendirme konularının kapsamına giren icraatların çoğuna" kendisiyle saldırdığı bu sözlerin arası nasıl uzlaştırılabilir?

Bu araştırmacı, Huneyn savaşından sonra Hevâzin ganimetlerinin dağıtılmasından söz etmekte ve bu dağıtımın, siyasî hesaplara uygun bir şekilde gerçekleştiğini savunmaktadır… "Bu dağıtım, İslam toplumunun temelini oluşturup da 'uzaklaştırılan veya ikinci mertebeye düşürülen' ensarla ilişkilerin gerilmesine neden oldu. Kureyş ise öne geçirildi. Çünkü o, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kabilesiydi.

Yine çünkü kan bağları, salt dinî dostluğun üstüne çıkacaktır… Otorite, bu şekilde iç eğilimler geçirdi… Bunları, tortusallaşmış güçlü cahiliye değerleri manzumelerine bağlamak mümkündür. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vatana dönüş ve kan bağları ile ilgili yoğun belirtiler göstermesi, İslamî risaletin kararlılık ve saflık görünümünü kaybetmesine neden oldu."[466]

Arap kabilelerinin Müslüman olmalarına ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e itaat etmelerine gelince; ona göre bu durum, ganimetleri arama sebebiyle meydana gelmiştir. Şöyle demiştir:

"Bütün kabileleri bir birlikte bir araya getirmenin yegâne yolu, onlara, alışık oldukları bir hedefin takdim edilmesinde gizlidir. Bu hedef, Bedir'den Huneyn'e ve Tebük'e dek, her zaman, daima tekrarlanan ve Yahudi vahaların ele geçirilmesiyle gerçekleşen ganimet aramasıdır. Nebevî devlet, aynı hedefi izlemekten başka bir şey yapmamıştır."[467]

466 Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 11.
467 Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 31.

O hâlde *el-Fitne* kitabının yazarına göre Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in devleti, sadece ganimetlerin lütfuyla ayakta durabilmiştir. Bu araştırmacının, Müslümanların Uhud savaşında elde ettikleri ganimetleri incelediği bilinmemektedir! Kesinlikle o, ensarın ve muhacirlerin genelinin, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in isteğini temsil etmesine rağmen "Medine'de korunmayı" kabul etmediklerini bilmiyor. Bu, ganimet isteğiyle yaptıkları bir şeydir. Ama bu ganimet, hangi ganimettir? O, bu araştırmacının sözünü ettiği ganimet midir?

Yetmiş sahabî,[468] bu türden bir ganimet elde etmek amacıyla mı Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurunda canlarını teslim ettiler? Yoksa bu ganimet, bu kimselerin anlamadıkları ve varlığına inanmadıkları daha büyük bir ganimet midir? Ki bu ganimet, şu niteliğe sahip bir cennette somutlaşmaktadır:

"Genişliği gökle yerin genişliği gibi olup Allah'a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan cennete ve Rabbinizin bağışlamasına erişebilmek için yarışın. Bu, Allah'ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir." (Hadîd, 21)

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tabi olan sahabe canlarını ve mallarını Allah Teâlâ yolunda feda ettiklerine göre o zaman onlar, bu tür araştırmacıların düşündükleri ganimetlerden en uzak kimselerdir. Ki bu araştırmacı, "ümmetin tarihi, kimliği, varlığı ve akidesi" konularında ümmete karşıt olan fikirleri yaymak amacıyla kendini bir araç kılmıştır. Yine ensarın, Huneyn ganimetlerinden ve diğer ganimetlerden vazgeçmesi, onlardan daha büyük olan bir ganimeti elde etmek, Allah Teâlâ'nın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in rızalarını kazanmak istemelerinden başka bir şey için midir?

Ensar bunu yaptığına göre bu durumda muhacirler, bu ganimet paylarını ellerinde tutarlar mı? Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, kalpleri ısındırılanları az bir dünyalıkla yeğ tutsa da aynı zamanda ensarı kendi şerefli zatıyla yeğ tutmuş ve ensara, *"İnsanlar bir patikayı izleseler, ensar da başka bir patikayı izlese mutlaka ensarın patikasını izlerim"*

468 Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 2/123.

buyurmuştur.[469] Böylece bu nebevî menkıbe, günümüze kadar anıldıkları her defada onların tarihlerini süslemeye devam etmiştir. Yine İslam ve Müslümanlar kaldıkları sürece bunu yapmaya devam edecektir.

Durum böyle olduğuna göre o hâlde bu araştırmacı, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ganimetlerini kendine veya muhacirlere sakladığını mı zannetti? Ki o *sallallahu aleyhi ve sellem* bundan uzaktır! Bu yazar, batıl iddiasını kendisiyle kanıtlayacağı bir delil bulamayacaktır. Zira Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, o ganimetlerden muhacirlere vermedi ve onları kendine saklamadı. Bilakis o ganimetleri, insanları ateşten kurtarmak amacıyla sarf etmiştir.

Onları, bütün insanların "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, muhacirlerin ve ensarın, hiçbir zaman dünyayı ve ganimetleri hedeflemediklerini, bilakis onların hedeflerinin, insanları ateşten kurtarmak ve -rahmet, kardeşlik ve eşitlik dini olan- İslam dinini bütün dünyaya yaymak olduğunu" bilmelerini sağlamak amacıyla vermiştir.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, "yüce Allah'a samimi bir şekilde yöneldikleri, sadece İslam'ı yaymayı ve Allah Teâlâ katında ecir elde etmeyi amaçladıkları" konusunda öne sürdüğü bütün kanıtlara rağmen maksatlı kimseler, onların bu amacı taşıdıklarını kabul etmemekte ve **"De ki: Bu görevimden dolayı, dileyenin Rabbine giden bir yol izlemesi dışında, sizden bir karşılık istemiyorum."** (Furkân, 57) ayetine karşı çıkıp şöyle demektedirler: "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Mekke'de izlediği hoşgörü/bağışlama, ancak onun aşiretine yönelik eğiliminden kaynaklanıyordu. Hoşgörü, onun *sallallahu aleyhi ve sellem* bütün zaferlerine eşlik eden alamet değildir."

İşte bu kibirli kimselerden biri, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i, muhacirleri ve ensarı şu şekilde itham etmektedir: "Liderlik konusunda Kureyş'in meşruiyetinin bir kısmını, o vakitten itibaren Emevî evinde genişleterek sınırlandırmasına rağmen Ebû Süfyân affedildi. Aynı zamanda bu dengenin gölgesinde ensarın, İslam devletinin başkenti olarak kalan Medine'nin dışındaki etkisinin düşüşü pekişti. Bu sırada Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra onların nüfuzları azaldı, maddî ve manevî

469 Buhârî, 6703, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî Fethu'l-Bârî*, Mâ Yecûzu mine'l-Lev, 7244.

güçleri zayıfladı. Bununla birlikte Medine'ye giren 'liderliğe, zenginliğe ve ticarî deneyime' sahip muhacirlerin karşısında eksiklik oldukları ve azınlık durumuna düştükleri bilinci onlardan hiç ayrılmadı. Ensar ile muhacirlerin arasındaki yeni çatışmada başarısızlık zirvesi, Sakîfe'de meydana geldi. Ki Sakife'nin, hilafet sorununun arz edilmesinin bir mekânı gibi tercih edilmesi, yeni ensar asabiyetini ifade etmiştir."[470]

Başka bir şahıs da yaptıkları bütün bu cihattan sonra ensarı niteleyerek şöyle demiştir:

"Onlar, davet yolunda açılan savaşlara, ancak ondan hoşlanmadıkları bir şekilde katılmışlardır. Hatta onlardan hiçbir kimse, asla Mekke'ye karşı yöneltilen ilk savaşlara katılmamıştır."[471]

Bazı teorisyen yazarlar ve laik rehberler, ensarın fedakarlıklarına, kardeşlerini kendilerine yeğlemelerine ve cömertliklerine, bu inkâr ve yadsıma, yaldızlama ve zihni karıştırmayla muamelede bulunmaktadır. Kimisi, ensarı, eksik oldukları bilincini taşımakla itham etmekte, kimisi de onları korkaklıkla, Kureyş ve Mekke halkına karşı cihad hareketine katılmamakla suçlamaktadır. Sanki bu kişi, hicretten önce gerçekleşen ve ensarın, gerçekleştiği sırada o günden beri cihada hazır olduklarını izhar ettikleri Akabe biatinden[472] ve Abbâs b. Nadle el-Ensârî'nin[473] Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Dilersen kılıçlarımızı onlara çevirelim!" dediğinden habersizdir.[474]

Ensar, Mekke'de bulundukları hâlde ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e biat ettikleri sırada ona *sallallahu aleyhi ve sellem* müşriklerle onların yurtlarında savaşma teklifini sunmuşlarsa, bu durumda onların Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendilerinin yanına hicret etmesinden sonra onunla birlikte cihad etmekten geri kaldıkları düşünülebilir mi?

470 Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 11.

471 Baydûn, *el-Hicâz ve'd-Devletu'l-İslâmiyye*, s. 9.

472 Akabe biatı. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/107.

473 Abbâs b. Ubâde b. Nadle b. Mâlik b. 'Aclân'dır. Mekke'de bulunduğu sırada Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gidenlerden ve Medine'ye hicret edişine dek onun yanında kalanlardan idi. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla Osman b. Maz'ûn'u kardeş kıldı. Bedir'e katılmamıştır. Uhud günü şehit olarak öldürülmüştür. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/810; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/107.

474 İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 3/136; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/251.

Burası, oryantalistlerin, râfızîlerin ve akidelerinden soyutlanan laiklerin, haksız yere sahabeye *radıyallahu anh* düşmanlık besleyenlerin, Kur'ân-ı Kerim ayetlerini ve sahih hadislerin metinlerini reddedip hevasına uyan kimselerin batıl iddialarını ve şüphelerini detaylı bir şekilde incelemenin yeri değildir.

Maksat şudur: Sahabe düşmanları, Kitap ve sünnetin sahabe için ikrar ettiği hürmeti çiğneyen kimselerdendir. Bunların bu veya diğer sahabînin hayatı hakkında zihin karıştırıcı ışınları yansıtmadaki hedefi, bazı rivayetlerinin kabul edilmesi için bir yol bulabilmek, sonra da diğer sahabe *radıyallahu anhum* ile ilgili itham çerçevesini genişletmektir. Dolayısıyla sahabeyi karalayanlar, "Kitap ve sünneti batıl kılmak amacıyla şahitlerimizi cerh etmek/kusurlu göstermek istiyorlar. Hâlbuki onlar cerhe daha layıktır. Onlar zındıklardır."[475]

Onlar, ithamlarını Zu'n-Nureyn *radıyallahu anh*'a yönelttiler, sonra da onu aşıp Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e doğru döndüler. Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'yı da hilafet konusunda itham ederler: "Ebû Bekir, yaptığı bir vasiyetle hilafeti Ömer'e verdi. Buna göre bu, bundan önce üzerinde ittifak edilmiş bir durumun sağlama bağlanmasıdır."[476]

Bundan sonra da Ömer *radıyallahu anh*, ensarı uzaklaştırdı ve hilafeti altı kişiden oluşan bir avuç adamla sınırlandırdı. Ensarı ve öne geçen diğer grupları ise bunun dışında tuttu.[477] Ali *radıyallahu anh*'a gelince; onun meşruluğu sahabenin önde gelenlerinin çoğunun ona biat etmeyi reddetmesi sebebiyle eksiktir.[478] Çünkü söz konusu meşruluk, Medinelilerin -yani ensarın çoğunluğunun- icması üzerine kuruluydu. (derler)[479]

Bu batıl bir sözdür. Zira Ali *radıyallahu anh*'ın hilafetinin meşruluğu tastamamdır. Medine'deki muhacirlerin ve ensarın hepsi de ona biat etmiştir.[480] Ancak onların kimisi, savaştan kaçınmıştır. Çünkü o savaşı bir fitne savaşı saymıştır. Bununla birlikte bu araştırmacılar, sadece olumsuz yönleri araş-

475 Hatîb Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 97; Telîdî, *Fedâilu's-Sahâbe*, s. 24.
476 Julius Wellhausen, *ed-Devletu'l-'Arabiyyetu ve Sukûtuhâ*, s. 34.
477 Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 34.
478 Önceki kaynak, s. 179.
479 Önceki kaynak, s. 141.
480 Bkz. Halîfe, *el-Ensâr fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 156.

tırırlar. Olumsuz yönleri bulduklarında da onlara ihtilafı kökleştiren şeyler eklerler, sonra da onları "gerçekler" diye yayarlar.

Şayet bu sözün sahibinin amacı gerçeği araştırmak olsaydı, Medinedeki sahabenin hiçbirinin Ali *radıyallahu anh*'a biat etmekten geri kalmadığını bilirdi ve Ali'ye biat edip de siyasî ve askerî işlere katılmayan kimseler ile biat eden ve bunlara katılan kimselerin arasında fark görmezdi.

el-Fitne kitabında geçtiği üzere Ali, fitne çıkaran kimsedir.[481] Ali, İslam'ın başlangıcında yaptığı savaşların etkileri, Cemel ve Sıffîn olayları sebebiyle Kureyş tarafından sevilmiyordu.[482]

Ali'ye nispet edilen muhteşem beyana ve belagate sahip hutbeler ise bütünüyle uydurmadır.[483] Bu yüzden Ali *radıyallahu anh*, yedi yüz askerden fazlasını donatmaya ve Kûfe'de dolaşmaya güç yetiremedi.[484]

"Ensarı Ali *radıyallahu anh*'ın cephesine bağlayan ortak paydaya ve iki tarafın arasındaki çıkar anlaşmasına rağmen Ali'nin Medine'den çıkması, ensarın ona yönelik bağlılıklarını azalttı. Ki bu durum, ensarın çoğunun Meidne'de neden kaldığını açıklamaktadır."[485]

el-Fitne kitabının yazarına göre "ensar, tarihî girişimi ve liderlik ile ilgili bütün gerçek katılımları kaybetmiş vasat kimselerdir. Zira Ali *radıyallahu anh*'a daha meyilli olan ve onların sayılarını çok göstermede ısrar eden kaynaklar, yaptıkları açıklamalarla ensarın, Ali'nin peşinden giden, 'Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mirası ve sünnetiyle canlı ilişkinin sürdüğüne şahitlik etmeleri' dışında bir fayda sağlamayan pasif bir grup olduklarını düşünmemize neden olmaktadır."[486]

Müminlerin annesi sıddıka 'Âişe *radıyallahu anha* ise Cemel savaşında hazır bulunmuştur ki yazar, bunu "'Âişe'nin deli intikamı" diye adlandırmaktadır.[487] 'Âişe, Kûfe ehlinin arasında "Şu cahiliye haykırışıyla

481 Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 308.
482 Önceki kaynak, s. 171.
483 Önceki kaynak, s. 256.
484 Önceki kaynak, s. 149.
485 Baydûn, *el-Hicâz*, s. 11.
486 Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 155.
487 Önceki kaynak, s. 165.

seslenmişti: 'Geri kalanlar, geri kalanlar!'"[488] 'Âişe, Talha ve Zubeyr'i de "Bölünen Üçlü" diye isimlendirmiştir.

Sahabenin en hayırlılarını itham ettikten, hiçbirini istisna etmeyerek kötü niyetli olduklarını, pasif ve uysal olduklarını söyledikten sonra bu durum, buna benzer meselelerde yaptığı araştırmalarda amacının sorgulanmasına neden olmaktadır! Yaptığı araştırmalar, bilimsel araştırmaya hizmet etmek için midir?

Eğer durum böyleyse, Müslümanların arasında iyi niyetli ve doğru amaçlı bir kimse bulunmuyorsa, bu türden hiç kimse yoksa, peki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Huneyn'de Hevâzin ganimetlerini dağıtmada ve aynı şekilde Mekke fethindeki tutumunda iyi niyetli olduğunu ve maksadının salim/iyi olduğunu söylemek mümkün değil midir?

Hiç şüphe yok ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yaptığı şeyler, İslam'a ve Müslümanlara hizmet eden haktır. Sahabenin *radıyallahu anhum* yaptıkları her şey de hakikate hizmet etme yörüngesinde dönüp dolaşmaktadır. Bundan başka durumlardan söz eden kimse ise aklını kaybeden ve ne dediğini bilmeyen, ümmetini, akidesini ve ümmetin çıkarlarını sırtının arkasına atan, İslam'a ve Müslümanlara muhalif olan fikirlerin peşinden koşan, o akımlara mensup olduğunu herhangi bir yolla kanıtlamaya çalışan bir kimsedir.

Bu yüzden bizim İslamî "Tarih ve Edebiyat" kitaplarımızda yer alan kavramlarımızdan ve ibarelerimizden farklı terimler uydurmuştur. O, müminlerin annelerini "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dul hanımları,"[489] Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yöntemini de "Nebî'nin ideal şekli" olarak isimlendirmektedir.[490] "Demagoji, Popülizm,[491] Metatarihçilik"[492] gibi başka ifadeler de kullanır.

Olayların incelenmesinde bu tür yolları izlemek, bu şüphelendirici, kışkırtıcı ve ihtilafları alevlendirici yöntemi takip etmek, İslam tarihinin

488 Önceki kaynak, s. 167.
489 Önceki kaynak, s. 50, 101.
490 Önceki kaynak, s. 77.
491 Önceki kaynak, s. 82.
492 Önceki kaynak, s. 92.

en arı dönemi ve bu dönemde yaşayanlar üzerine bunları genelleştirip bunların reddedilemeyen gerçekler olduklarını savunmak, bilimsel araştırmaların türlerinden bir tür müdür? Yoksa ümmetimiz ile onun tarihinde var olan parlak yönlerin arasındaki bağlantı etkenlerini yıkmaya ve zayıflatmaya çalışmak için İslam dünyasına dikilen ve onun varlığında ekilen iç saldırıların bir türü müdür?

Aynı tene sahip/aramızdan olup da sadece bilimsel araştırma yaptıklarını iddia eden bazı kimselerin tarihimize karşı yönelttikleri bu tür hain saldırıları, medenî değişmezlerimizle ve davranış değerlerimizle karşılaştırırız. Eğer onlara uyarsa, bir sakıncası olmaz. Aksi takdirde onların kötülüklerinden, "Kitap ve sünnette, ikisinin nurlarıyla ve kendisinden isabetli, doğru ve insaflı hükümlerin çıktığı kılavuzlarıyla yol almada" somutlaşan güvenli sığınağımıza sığınırız. Bu iki kaynak, Müslüman ümmet için düşüşlerden koruyan şeyleri, hareket için gerekli azıkları ve kimliğini geri kazanmasını sağlayan iki kaynağı temsil etmektedir.

Bu duraklama, sahabenin *radıyallahu anhum*, Müslüman ümmete kin besleyenler için bir hedefi temsil ettiklerinin açıklanması için gerekliydi. Zira sahabe, vahyin gözetimiyle ve peygamberlik ahlakıyla eğitilen örnek nesildir. Bu nesil, fedakârlık, yapı ve liderlik konularında canlı ve başarılı örnekler sunmuştur. O hâlde yapının yeniden inşası, boşlukların düzeltilmesi ve tehlikelerle yüzleşme konularında onların yöntemlerini izlemek, sonuçları garantili olan güzel bir iş sayılır. Nitekim onların yöntemlerinden sapmak da sonuçları kesin olan tehlikeli ve yıkıcı bir iş sayılır.

Şüphesiz ki sahabeden bazı kimselerin biyografisi konusunda zihinleri karıştıran her araştırma, arkasında tehlikeli amaçlar gizlenen, ümmeti geçmişinden uzaklaştırmayı, şimdiki durumu ve ıslahının mümkün olduğu hakkında onu şüpheye düşürmeyi amaçlayan ve kasıtlı yapılan bir iştir.

Buradan hareketle fitne hakkında eser kaleme alan, ona da içinde yaşadıkları bu çağlarında var olan anlayışlarla yaklaşan, Allah'ın Kitabıyla ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetiyle yol almayan araştırmacıların, uzak ve tehlikeli bir sapıklıkla saptıkları anlaşılmaktadır. Buna göre onlar, sahabenin *radıyallahu anhum* tutumlarından ibret alacakları, Allah uğrunda hiçbir kınayıcının kınamasından nasıl korkmadıklarına bakacakları, onların

"inançlarına yönelik vefaları ve ihlâsları, Allah'ın kitabına ve Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kılavuzluğuna sımsıkı bağlılıkları, Müslümanlardan ve başkalarından oluşan bütün halklarının arasında yaydıkları adaletleri, zühdleri ve kalenderlikleri, güven, özgürlük, esenlik, ilim, hak, düzen, temizlik, komşuluk hakları, eş hakları, neslin eğitimi, nefislerin tezkiyesi, himmet yüceliği, kardeşin nefse tercih edilmesi, cömertlik ve sahabenin örneklik oluşturdukları ve atılım yeri oldukları diğer bütün faziletler" hakkında yazı yazacakları yerde; bu faziletleri ve "cihad meydanlarında yapılan icraatlar, korkunç ekonomik dönüşüm, raşid halifeler döneminde İslamî toplumun niteliğini taşıdığı toplumsal düzen ve kardeşlik ilişkileri, diğer kurtuluş, başarı ve hayır yönleri" gibi bu faziletlere eklenen durumları yayacakları yerde, bütün bunların yerine sahabenin batıl ehli düşmanları, Yahudilerle, Mecusilerle, oryantalistlerle[493] ve onların bir güvenilirliğe ve doğruluğa sahip olmayan öğrencileriyle yardımlaşarak dillerini ve kalemlerini İslam tarihi ve bu tarihi oluştan kimselerle ilgili konularda kullanırlar.

Bütün hayır ve insanlık manalarından soyutlanırlar, peygamberlerden sonra en yüce insanlar ve en şerefli varlıklar olan Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı hakkında batıl haberler uydurmak, onlara iftiralar atmak ve töhmetler yapıştırmak için onlarla[494] yardımlaşırlar.

Hâlbuki sahabe beşeriyete, her asırda ilkelerin pratik hayatta nasıl uygulanacağını, ilkelere nasıl vefa gösterileceğini ve onun uğrunda ne kadar fedakârlık gösterileceğini, sabrın, ecri Allah'tan beklemenin ve beşerî eğilimleri kontrol etmenin nasıl sağlanacağını, özellikle de Osman *radıyallahu anh*'ı doğrudan öldüren ve yaratılanların en kötülerinden olan, Yahudi tuzağının öğrencileri olan Sebe'iyye'den ve onların peşinden giden ayaktakımından olan kimseleri yakalamaya ve onlardan intikam almaya güç yetirilmesiyle birlikte bunun nasıl uygulanacağını öğretir. Ki bu kimseler, ümmetin başına fitneler, imtihanlar ve belalar getirdikleri için kötülük, hainlik ve azgınlık konularında verilen örnekler hâline geldiler.

493 İslam tarihini karalamaya ve gerçekleri ters yüz etmeye çalışmak konusunda bunların hiçbiri istisna edilmez. Bunun cehalet veya kasıt yoluyla olması arasında fark yoktur. Sadece onlardan, Müslüman olan ve batıl görüşlerini terk eden kimseler bunun dışındadır.

494 Yahudilerle ve diğerleriyle… (Çev.).

Müslümanlar, İslam'ın ilk dönemlerinde bir kötülüğü abartılı bir şekilde nitelemek istediklerinde onu Osman *radıyallahu anh*'ı öldürenlerin fiiline benzetirlerdi:

"Ardından öyle bir zaman geldi ki iki şahsın arasında bir tartışma meydana geldiğinde onlardan biri, 'O zaman ben, Osman'ın katilinden daha kötüyüm!' derdi."[495]

Belki de bu kötü kimselerin nefislerinin üzerinde yaratıldığı huyun aksine olan sureti en iyi temsil eden, mihnet ve sıkıntı anlarında bütün faziletlere ve hayır manalarına sarılan, hain, zalim ve azgın kılıçların darbeleri altında sabrederek ve ecrini Allah'tan bekleyerek temiz ruhunu nasıl feda ettiğini gösteren kimse, sınandığı sırada bu tavırları takınan raşid halife Zu'n-Nureyn Osman b. Affân'dır. Allah ondan razı olsun ve onu razı kılsın.

495 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/297.

Üçüncü Bölüm

Fitnenin İlk Belirtileri ve Sebepleri ile Osman'ın Ona Karşı Koyuş Siyaseti

Birinci Konu: Kufeli Ayaktakımının Fitnedeki Etkisi

İkinci Konu: Abdullah b. Sebe'in Fitnedeki Etkisi

Üçüncü Konu: Osman *radıyallahu anh*'ın Söylentilerle Savaştaki Karşı Koyuş Siyaseti

Dördüncü Konu: Osman'ın Sebe'iyye İsyancılarının Tuzağıyla Yüzleşme Siyaseti

Beşinci Konu: Sahabenin Sebe'iyye İsyancılarının Medine'ye Girmesine Karşı Takındığı Tavır

Birinci Konu

Kufeli Ayaktakımının Fitnedeki Etkisi

Halife Osman *radıyallahu anh*'a isyanın en önemli sebeplerinden ikisi şunlardır:

** Birinci sebep:* Pek çok insanın içinde bulunduğu nimetin/refahın getirdiği şımarıklık ve bütün Müslümanları kaplayan güven nimeti, bağış ve hayır nimetidir. Onların arasında pek çok cahil ve nimetlere şükretmeyen kimse vardı.

** İkinci sebep:* İbn Sebe'nin ve "halifelerle ilgili zihinleri karıştıran, insanların avamını kandıran ve onları valilerine isyan etmeye cüretlendiren" gizli örgütünün kurdukları tuzaklar ve çevirdikleri entrikalardır.

Kûfe, fitnelerin, söylentilerin ve batıl haberlerin yayılması için verimli bir yerdi. Özellikle de kendisine veya akrabalarından birine[496] hırsızlık veya öldürme cezası uygulanan cahiliye hoyratlığının ve ahlakının hâkimiyeti altında kalan kimseler için böyledir.

Osman *radıyallahu anh*, o dönemde bazı katillere öldürme cezasının uygulanmasını emretmişti. Hatta süvari ve mücahid şair 'Âsım b. 'Amr et-Temîmî[497] şöyle demiştir:

"Sınadığınız İbn Affân,
Furkân'ın hükümleriyle hırsızların ellerini kesti,
Kitapla egemen bir şekilde amel etmeye devam etti,
Onlardan olan her boynun ve parmağın üzerinde."[498]

Ancak Kûfe halkının Osman *radıyallahu anh*'ın döneminin sonlarında işleri karıştı, onların şerefli, soylu, hayırlarda öne geçmiş ve ileri atılmış

496 Bkz. Taberî, *Târîh*, 4/271.

497 'Âsım b. 'Amr et-Temîmî, Ka'ka' b. 'Amr'ın kardeşidir. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yetişmiştir. İbn Abdilber şöyle demiştir: "Hadisçilere göre onların sahabeliği, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile buluşması ve bir rivayet aktarması sahih değildir. Allah en iyisini bilendir. Onların Kâdisiyye'de şerefli sahneleri, övülen makamları ve kahramanlıkları/cesaretleri vardı. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/782. Taberî, "Ka'ka', Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabındandı" demiştir. *Târîh*, 5/246.

498 Taberî, *Târîh*, 4/271.

kimselerine baskın gelindi. Galiben o memleketlerde bulunanlar, sonradan gelenler ve onlara katılan bedevilerdir. Hatta orada konaklayanların ve yetişenlerin arasında şeref ve cesaret sahibi kimse bulunmaz.[499]

Onların kimisi casusluk yapmaktan ve insanların kusurlarını araştırmaktan sakınmıyordu.[500] Yakını öldürülüp de onun intikamını alamayan bir kimse, mutlaka onların yanına gelir, onlar da bir görüş üzerinde birleşir ve onu ilan ederlerdi.[501] Bu görüş, Kûfe emîriyle ilgili casusluk yapmaya devam etmekti. Velid b. Ukbe'nin hataları izlendi, sonunda Velid azledildi. Onun yerine de Kûfe'de hutbe okuyup şöyle diyen Sa'îd b. el-'Âs[502] tayin edildi:

"Vallahi size, hoşlanmadığım hâlde gönderildim… Dikkat edin! Fitne, dizginini ve gözlerini ortaya çıkardı. Vallahi ya onu bastırana dek ya da yorulana kadar onun yüzüne vuracağım. Ben, bugün kendi nefsimin önderiyim."[503]

Sa'îd, öne geçen kimseleri, din ehlini ve fetihlere katılanları öne geçirince, onlarla birlikte de onlara bağlı olanları ve sonradan gelenleri içeri alıp da kurralarla birlikte oturunca sanki o sırada Kûfe, ateşin kapladığı kuru bir yer gibi oldu. Onların durumu bu hâle varmıştı, dedikodu ve propaganda yayılmıştı.[504]

Bunun üzerine Sa'îd, Kûfe halkının durumunu halifeye mektupla bildirdi. Osman *radıyallahu anh* da şöyle dedi: "Ey Medine halkı! Hazırlıklı olun ve tutunun. Fitneler size doğru geliyor."[505]

499 Önceki kaynak, 4/278.

500 Önceki kaynak, 4/278. Yani casusluk yapıp insanların kusurlarını ve hatalarını araştırmaktan sakınmıyordu.

501 Önceki kaynak, 4/274.

502 Sa'îd b. el-'Âs b. Umeyye'dir. Sa'îd, Osman'ın evinde yetişti. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefat ettiği günde henüz dokuz yaşındaydı. Müslümanların efendilerinden ve meşhur cömertlerdendi. O, sakalı Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sakalına en çok benzeyen kimseydi. Osman, Velid'i azlettikten sonra onu Kûfe'ye vali olarak atadı. O, Osman döneminde Kur'ân'ı yazanlardan biriydi. Mu'âviye de onu Medine'ye vali olarak atadı. Hicrî 58 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/80.

503 Taberî, *Târîh*, 4/278.

504 Önceki kaynak.

505 Önceki kaynak.

İşte buradan hareketle Osman, Kûfe valisinin gözetlediği fitnenin başlangıcını belirledi ki bu durum, sahabenin *radıyallahu anhum* fitne alametlerini bildiklerine işaret etmektedir. Rivayet edildiği üzere Osman *radıyallahu anh* kendi durumu ile ihtilaf çıkarmaya başlayan bu kimselerin durumunu şairin şu şiiriyle örneklendirmiştir:

"Ey Ubeyd oğulları! Taraftarlarınız,

Sizin görüşlerinizi ve şairin şiirini nakletti.

Bu size geldiğinde ise üzerinizi giyinin,

Çünkü mızraklar çıplak kimseyi görürler."[506]

Bu olaylar hicri otuzuncu yılda gerçekleşiyordu. Kûfe'nin ayaktakımı o tarihten beri Kûfe valisi Sa'îd b. el-'Âs'a, özel meclislerinde insanların önde gelenlerini, Kâdısiyye savaşına katılanları, Kurrâ'yı ve hayır ehlini hazır bulundurması, insanlarla birlikte oturduğunda ise herkesin onun yanına girebilmesine karşı çıkıyorlardı.

Günün birinde Sa'îd insanlarla birlikte oturdu, onlar da onun yanına girdiler. Oturup da sohbet ettikleri bir sırada Huneys b. Fulân el-Esedî,[507] "Talha b. Ubeydullah ne kadar da cömerttir!" dedi. Sa'îd, "Nişasta gibi mala sahip olan kimsenin cömert olması haktır. Vallahi benim de onun gibi malım olsaydı mutlaka Allah size rahat bir hayat yaşatırdı" dedi. Bunun üzerine henüz ergenlik çağında olan Abdurrahman b. Huneys, "Vallahi şu Kûfe sahilinin/Miltât'ın[508] sana ait olmasını isterdim!" dedi. Yani Kûfe'ye yakın yerde Fırat'ın kıyısında bulunan ve önceden Kisrâ'nın hanedanına ait olan toprakları kastetmektedir.

Oradakiler, "Allah dişlerini dağıtsın! Vallahi seni dövmeyi/öldürmeyi düşündük" dediler. Huneys, "Çocuktur, onu cezalandırmayın!" dedi. Onlar da "Onun için bizim topraklarımızın bir kısmını temenni ediyor!" dediler.[509] Huneys, "Sizin için de onun katlarcasını temenni ediyor!" dedi.

506 Önceki kaynak.

507 İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/209. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın, Ömer *radıyallahu anhumâ*'ya Medâin'in fethedildiğini müjdeleyen elçisiydi. Taberî, *Târîh*, 4/22.

508 Miltât; Kûfe'nin Fırat ırmağı üzerindeki sahilidir. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 5/192.

509 Burada geçen "sevâd" lafzı, Dicle ile Fırat ırmaklarının arasında güney tarafında bulunan bölge için kullanılır. Bkz. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/272.

Onlar, "Ne bizim ne de onun için temennide bulunsun" dediler. Huneys, "Size ne oluyor?" diye sordu. Onlar da "Vallahi sen, ona bunu söylemesini emrettin" dediler ve ona saldırdılar. Eşter,[510] İbn Zi'l-Habeke,[511] Cündüb, Sa'sa'a,[512] İbnu'l-Kevvâ,[513] Kumeyl b. Ziyâd[514] ve Umeyr b. Dâbi'[515] ona saldırıp onu yakaladılar.

Bunun üzerine babası, ona bir şey yapmalarını engellemek için onların yanına gidince ikisini bayılana dek dövdüler. Sa'îd ise onlara seslendiği hâlde onlar onu dinlemediler. Onlar, o ikisiyle işlerini bitirince Esed oğulları bu olayı işittiler. Bunun üzerine Esed oğulları, aralarında Tuleyha bulunduğu hâlde geldiler ve sarayı kuşattılar. Kabileler de toplandılar.

510 Eşter, Mâlik b. Hâris en-Neha'î'dir. Ömer'den ve Hâlid'den rivayet aktarmış ve Yermûk savaşına katılmıştır. O gün gözü çıkmıştı. O, Osman'a karşı insanları kışkırtan kimselerdendi. Ona doğru yola çıktı ve çok kötülük işledi. Sıffîn'e Ali'nin safında katıldı. Ali *radıyallahu anh* ondan dolayı sıkılıyordu ve ondan hoşlanmıyordu. Çünkü Eşter, inatçı bir kimseydi. Ali, onu Mısır'a vali olarak gönderdi. O ise yolda zehirlenerek öldürüldü. Onun ölüm haberi kendisine ulaşınca Ali, "Buruna ve ağıza!" dedi. Bu olay, hicretin 38. yılında yaşanmıştır. Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 593.

511 Ka'b b. Zi'l-Habeke en-Nehdî'dir. Sihre benzer şeylerle uğraşırdı. Kûfe valisi Velid b. Ukbe ona tazir cezası verdi ve onu Kûfe'den sürdü. Sa'îd b. el-'Âs vali olunca onu geri getirdi, ona ihsanda bulundu ve onu ıslah etmeye çalıştı. Onun ise ancak fesadı arttı. Bkz. Taberî, *Târîh*, 5/188. Islah olduğu, tevbe ettiği ve durumunun düzeldiği de söylenmiştir. Bkz. el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/98.

512 Sa'sa'a b. Sûhân el-'Abdî'dir. Kûfe'ye yerleşmiştir. Muhadram bir tabiîdir. Fasih konuşan sika bir kimsedir. Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın hilafeti sırasında öldü. Ebû Dâvud ve Nesâî, onun hadislerini tahric ettiler. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 276.

513 Abdullah b. Kevvâ el-Yeşkurî'dir. O, Kûfe valilelerine karşı insanları kışkırtan ve Kûfe'den Şam'a gönderilen kimselerden biriydi. Sıffîn'e Ali *radıyallahu anh*'ın safında katılmıştır. Sıffîn'den sonra da Hâricîlerden biri olmuştur. Taberî, *Târîh*, 4/329.

514 Kumeyl b. Ziyâd, Kûfe halkındandır. Müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'a suikast düzenlemek için Umeyr b. Dâbi' ile sözleşmiş, ardından onun durumu açığa çıkmış, ama halife onu bağışlamıştır. Bununla birlikte ona beddua etmiştir. Haccâc, Irak valiliği sırasında onu öldürdü. Taberî, *Târîh*, 5/189; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 9/10.

515 Umeyr b. Dâbi': Taberî dedi ki: Umeyr b. Dâbi', Sebe'iyyeden oldu ve Haccâc dönemine dek yaşadı. Haccâc, Hâricîlerle savaşmak için insanlara Müslümanların ordusuna katılmalarını emrettiğinde Umeyr ayağa kalkıp ona "Ben, ileri yaşlı bir ihtiyarım! İki güçlü oğlum var. Onlardan birini veya ikisini benim yerime gönder" dedi. Haccâc, "Sen kimsin?" dedi. Umeyr, "Ben, Umeyr b. Dâbi'im!" dedi. Haccâc, "Vallahi sen kırk yıldan beri Allah'a isyan ettin. Yine sen, müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'a suikast düzenlemek istedin. Allah'a yemin olsun ki Müslümanlara ibret olacak şekilde seni cezalandıracağım" dedi, sonra da boynunu vurdu. Taberî, *Târîh*, 5/189.

Onlar da Sa'îd'e sığınıp "Onları bizden uzaklaştır, bizi onlardan kurtar!" dediler.[516]

Ardından Sa'îd, insanların yanına çıktı ve onlara durumu haber verdi. Ancak o kişilere meclisine bir daha girme izni vermedi. Böylece onların emîrin meclislerindeki emelleri kesilince evlerinde oturdular ve propaganda yapmaya başladılar. Sonunda Kûfe halkı onlarla ilgili emîri kınadı. Bunun üzerine Sa'îd, "İşte emîriniz, herhangi bir şeyi/fitneyi harekete geçirmemi yasakladı. Sizden her kim bir şeyler hareketlendirmek istiyorsa, onu hareket ettirsin" dedi.[517]

Bu sözde, halifelerin valilere "fitneyi harekete geçirmekten sakınmak amacıyla durgun olan şeyleri harekete geçirmeme" talimatı verdiği açıklık kazanmakta, fitne adamlarının ve onların yolunu izleyenlerin ahlakları, emîrlerine karşı olan öfkeleri, had cezalarını yerine getiren ve insanları hak ettikleri konumlara yerleştiren kimselere yönelik kinleri ortaya çıkmaktadır. Fitne adamları, öne geçen kimselere aldırmazlar. Onların cihatları ve öne geçişleri ile elde ettikleri paylarını onlara çok görürler.

Yine onların söylentileri kullandıkları ve insanların arasında yaydıkları belli olmaktadır. Özellikle de Kûfe'ye yerleşen pek çok bedevi ile oraya sonradan gelenler, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın, onun valilerinin ve öne geçen Müslümanların kendisine tutunduğu "raşid halifeler dönemi değerleri ve ahlakı"na karşı çıkanların uzantıları oldular. Bu durum, istediklerini konuşmaları ve dilediklerine bir gözetleyiciden veya sorgulanmaktan korkmadan mektuplar yazmaları için ayaktakımına geniş bir alan sağladı.

Bu rivayette Kûfe sakinlerinin ve eşrafının fitnecilerin fiillerinden şikâyetçi oldukları ve onları memleketlerinden uzaklaştırmak istedikleri belli olmaktadır. Hatta Kûfe sakinleri, bu fitnecilerin Kûfe'den çıkarılması için Halife Osman'a mektup yazdı. Osman da onlara, "Eğer önde gelenleriniz bu konuda uzlaşırsa, onları Mu'âviye'nin yanına gönderin!" diye yazdı. Onlar da fitnecileri Kûfe'den çıkardılar. Fitneciler de buna boyun

516 Ayaktakımının huyları bunlardır. Onlarda değer namına bir şey yoktur. Zayıfa karşı zafer elde ederlerse ona merhamet etmezler, şerefli kimseye galip gelirlerse ona saygı göstermezler. Boş kibirlerini ezen güçle karşılaştıklarında ise, yardım dileyen ve hangi vesileyle olursa olsun kurtuluşu arayan alçak kimseler olurlar.

517 Taberî, *Târîh*, 4/319.

eğip itaat ederek Mu'âviye'nin yanına gittiler. Fitneciler, on küsur kişiydi. Kûfeliler de bu durumu Osman'a haber verdiler. Osman, Mu'âviye'ye "Kûfe halkı, fitne için yaratılan bir grubu sana gönderdiler. Onları gözet ve onlarla ilgilen. Eğer onların düzeldiklerini görürsen, onları kabul et. Ama eğer seni yorarlarsa, onları Kûfe'ye geri gönder" diye yazdı.

Fitneciler Mu'âviye'nin yanına geldiklerinde Mu'âviye onları hoş bir şekilde karşıladı ve "Meryem" adındaki bir kiliseye yerleştirdi. Halifenin emriyle Irak'ta aldıkları bağışın aynısını onlara verdi. Onlarla birlikte sabah ve akşam yemeklerini yemeye devam etti. Sonra günün birinde onlarla sohbet edip onlara İslam'ın Araplar üzerindeki üstünlüğünü ve Kureyş'in Araplar üzerindeki üstünlüğünü açıkladı.

Onların imamlarının, onların haksızlıklarına sabrettiklerini ve geçimlerini sağladıklarını belirtip şöyle dedi: "Vallahi ya bu yaptıklarınızdan vazgeçersiniz ya da Allah, sizi cezalandıracak kimselerle size musibet verir, sonra da sabrınızdan dolayı sizi övmez. Ardından da hayatınız boyunca ve ölümünüzden sonra halkın başına getirdiğiniz musibetler konusunda onların ortakları olursunuz."

Onlar da ona, Kureyş'in ve imamların değerini düşüren sözlerle cevap verdiler. Mu'âviye, "Şimdi sizi tanıdım! Sizi buna sevk eden şeyin aklınızın azlığı olduğunu bildim. Anlayın, ama anlayacağınızı sanmıyorum! Kureyş, cahiliyede ve İslam'da ancak izzetli kıldığı kimsenin zelil düşmediği yüce Allah'ın izniyle izzetli olmuştur.

Bu durum Kureyş'e zarar vermeyecek ve sorumluluklarını yerine getirmelerine engel oluşturmayacaktır. Şüphesiz ki şeytan sizden gafil değildir. Ümmetinizin arasından sizleri kötülükle tanımış, bunun üzerine sizlerin aracılığıyla insanları ayartmıştır. Sizi yenen de odur. Kesinlikle kötülükle elde ettiğiniz bir şey yoktur ki Allah, sizin başınıza ondan daha kötüsünü ve alçağını getirmesin" dedi.

Ardından onlar kendi aralarında konuştular ve birbirlerini kınadılar, böylece nefisleri küçüldü/zayıfladı.

İkinci bir defa da onlarla görüşüp onlara nasihat etti ve "Cemaatinize bağlı kalın, bolluk içinde bulunmanız sizi şımartmasın!" dedi.

Rivayet edildiği üzere Mu'âviye onlara, "Dilediğinizi yapın ve söyleyin. Allah'ın emrinden hiçbir şeyi terk etmeyin. Allah'ın masiyeti dışında her şey sizin için muhtemeldir. Bizim ile sizin aranızdaki ilişkiye gelince; siz, kendi kendinizin emîrlerisiniz" dedi. Bundan sonra onların namaz kıldıklarını ve birbirlerine Kur'ân okuduklarını gördü. Bunun üzerine "Bunda, yanıma geldiğinizde 'cahiliye işine yönelme' şeklinde sahip olduğunuz durumdan sonra meydana gelen farklı bir durum vardır. Eğer cemaatinize bağlı kalırsanız, mutlu olursunuz. Eğer ona bağlı kalmazsanız, bedbaht olursunuz" dedi. Onlar da ona hayırla ve övgüyle karşılık verdiler.

Rivayet edildiği üzere Mu'âviye onlara, "Dilediğiniz yere gidin!" dedi. Onlar da çıkıp gidince, onları geri çağırıp şöyle dedi: "Ben, size tekrar ediyorum. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* masumdu, beni vali kıldı ve emri altına dâhil etti. Sonra Ebû Bekir *radıyallahu anh* halife oldu, o da beni vali kıldı. Sonra Ömer halife oldu, o da beni vali kıldı. Sonra Osman halife oldu ve beni vali kıldı. Ben onlardan hangisinin valisi olmuşsam ve hangisi beni valiliğe atamışsa, mutlaka o benden razı/hoşnut olmuştur.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu iş için Müslümanların işini görecek ve kimseye muhtaç olmayan kimseleri seçerdi. O, bu işte onun için gayret sarf eden, onu bilmeyen ve bu konuda zayıf olan kimseleri seçmedi. Allah'ın da saldırıları ve intikamları vardır, kendisine tuzak kurana tuzak kurar. O hâlde izhar ettiğinizden farklı bir düşünceye sahip olduğunuzu bilerek bir işe girişmeyin. Çünkü Allah, sizi imtihan edene ve insanlara niyetlerinizi gösterene dek sizi terk edecek değildir. Allah Teâlâ, **'Elif-lâm-mîm. İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, 'İman ettik' demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?'** ('Ankebût, 1-2) buyurdu."

Mu'âviye *radıyallahu anh* halifeye şunu yazdı: "Yanıma akılları ve dinleri olmayan kimseler geldiler. İslam onları ağırlaştırdı ve adalet onları usandırdı. Hiçbir işlerinde Allah'ın rızasını gözetmiyorlar, delile dayanarak konuşmuyorlar. Onların derdi fitne çıkarmak, zımmîlerin mallarını yağmalamaktır. Allah onları imtihan edecek ve deneyecektir, sonra da onları rezil-rüsva edecektir. Onlar, bir kimseyi ancak başkalarıyla yardımlaşarak musibete uğratırlar. Bu yüzden Sa'îd'i ve taraftarlarını onlardan

alıkoy. Onlar, gürültü çıkarmaktan veya inkâr etmekten fazla başka bir şeyle uğraşmazlar."

Ardından fitneciler Dımaşk'tan çıktılar, ama başlarına gelene sevinmemeleri için Kûfe'ye geri dönmediler. Bu yüzden Abdurrahman b. Hâlid b. Velid *radıyallahu anh*'ın yönetimi altında bulunan Arap yarımadasına gittiler. O da onları çağırıp şöyle dedi:

"Ey şeytanın aletleri! Hoş da gelmediniz, sefa da getirmediniz! Şeytan yorgun bir şekilde çekip gitti, siz ise hâlâ dinçsiniz. Sizi yorana dek cezalandırmadığı takdirde Allah, Abdurrahman'ı hüsrana uğratsın! Ey Arap mı, Acem mi olduğunu bilmediğim topluluk! Mu'âviye'ye söylediğinizden haberdar olduğum sözleri bana söylememeniz için! Ben, Hâlid b. Velid'in oğluyum. Ben, dişlerin çiğnediği kişinin oğluyum. Ben, riddetin gözünü çıkaranın oğluyum. Vallahi ey zilletin oğlu Sa'sa'a! Eğer benimle birlikte olanlardan birinin senin burnunu kırdığı, sonra da sana hakaret ettiği haberi bana ulaşırsa mutlaka varış yeri uzak olan bir uçuşla seni uçururum!"

Ardından onları aylarca yanında bıraktı. Bineğe bindiği zaman sürekli onları yürütürdü. Sa'sa'a'nın yanından geçince de "Ey çirkinin oğlu! Hayrın kendisini ıslah etmediği kimseyi kötülüğün ıslah ettiğini bildin mi? Sa'îd'e ve Mu'âviye'ye söylediğini haber aldığım sözleri neden şimdi söylemiyorsun?" derdi. Sa'sa'a ve diğerleri de "Allah'a tevbe ederiz! Bizi bağışla, Allah seni bağışlasın!" derlerdi. Abdurrahman, "Allah tevbenizi kabul etsin!" diyene dek böyle söylemeye devam ettiler.

Ardından Eşter yola koyulup Osman *radıyallahu anh*'ın yanına geldi, tevbe edip pişman olduğunu, ondan ve arkadaşlarından uzaklaşmak istediğini belirtti. Bunun üzerine Osman *radıyallahu anh* ona, "Dilediğin yere yerleş!" dedi. Eşter, "Abdurrahman b. Hâlid ile olur mu?" dedi ve onun faziletlerini anlattı. Osman da "Oraya gidebilirsiniz!" dedi. Eşter de Abdurrahman'ın yanına gitti.[518] Fakat Sebe'iyye onu çabucak harekete geçirdi. Diledikleri yere onu götürerek fitnede onu kullandılar. Sonunda yeryüzünde fitne ateşini yaktı.

Bu rivayette Mu'âviye'nin kişilerle ilgili bilgisi, siyasetle ilgili derin bakışı ve zorlu durumlara yönelik güzel çözümü açığa çıkmaktadır. Aynı zamanda bu rivayet halifenin, hangi sınıftan olursa olsun ve muhalefetleri

518 Bkz. Taberî, *Târîh*, 4/317 ve sonrası.

hangi derecede olursa olsun halkın haklarını yerin getirme isteğinin seviyesini ortaya koymaktadır.

Halife, Kûfe'deki fitne davetçilerinin ve kavga çıkartıcıların oradan çıkarılmasını, bunun Kûfe'deki insanların bir isteği olmasına ve bu konuda kendisine mektup yazmalarına dek onaylamadı. O, bu kimselerin Kûfe'den çıkarılmasını Kûfe'nin eşrafının sorumluluğuna bıraktı. Bu yüzden ayaktakımın fitne davetçisi liderlerinin herhangi bir muhalefette bulunma imkânı kalmadı, nefisleri zelil oldu ve aşağılık bir şekilde emre uydular.

"Kûfe emîrlerini küçümseme ve hilafetle ilgili zihinleri karıştıran söylentileri yayma" gibi Kûfe'de yaptıkları her şeye rağmen Osman *radıyallahu anh*, Irak'ta kendilerine verilen bağışın aynısının kendilerine verilmesi için Şam'daki valisine emretti. Bu durum, raşid hilafetin insanları üzerinde bulundukları bütün hâllerde gözettiğini ve halifelerin, bu çağda görüldüğü üzere yaşam/geçim lokmasına mani olarak insanlarla savaşmadıklarını vurgulamaktadır.

Şam valisi, onları ıslah etmeyi, din sevgisi, onlara karşı şefkatli ve merhametli olan hilafete itaat etmelerini amaçlayarak onlarla birlikte oturduktan, İslam'ın Araplara olan üstünlüğünü ve Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* Kureyş'in ve onun adımlarına uyan raşid halifelerin üstünlüğünü onlara açıkladıktan, işleri cahiliyeye ve İslam'dan önceki döneme kıyas ederek verdikleri yanıtları işitmesinden sonra onların cehaletleri ve -cahiliye ölçüleriyle eşyayı ölçmeye devam eden- akıllarının azlığı sebebiyle kendi nefislerine dayanarak konuştuklarını açıklamıştır. Böylece Mu'âviye, Kureyş'in cahiliyede ve İslam'da ancak yüce Allah'ın izniyle izzetli olduğunu onlara açıklamış ve "O hâlde izzetini elde etmeniz için yüce Allah'ın ipine sarılmanız gerekir" demiştir.

Hayrı kötülük yoluyla aramanın doğru olmadığını, çünkü kötülüğün asla hayır getirmediğini, cemaate sarılmanın ve birlik isteğinin imanın gereklerinden olduğunu, hangi bahaneyle olursa olsun saftan ayrılmanın şeytanın tuzaklarından olduğunu onlara bildirmiştir.

Ardından ortaya çıkardıkları gürültünün kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını, "Dilediğinizi yapın" sözüyle bütün kayıtları onlardan kaldırdığını, sadece bir kaydın bundan müstesna olduğunu ve bu konuda hiç

kimsenin kendilerine aracılık edemeyeceğini, onun da Allah Teâlâ'ya isyan etmemek olduğunu onlara haber vermiştir. Mu'âviye'nin bu sözünde, dinin hürmetine ve onun o dönemdeki valilerin nefislerinde sahip olduğu konuma yönelik bir açıklama vardır. Zira cemaatten ayrılanlar, herhangi bir muhalefette bulunabilirler. Hatta bu muhalefet, valilere hakareti veya halifenin değerini düşürmeyi bile içerebilir. Ancak hangi bahane adı altında olursa olsun hiçbir zaman şeriata aykırı veya Müslümanların duygularının değerini düşürücü bir harekette bulunamazlar. Çünkü bu durumda hiç kimse onlara aracılık edemez.

Bu durum, raşid halifelerin "fetihler, ekonomik refah, birlik ve kardeşlik bağının güçlülüğü" gibi gerçekleştirdikleri başarıların sebeplerini açıklamaktadır ki bu başarılar, sanki ilkelere saygı göstermenin, değerleri yüceltmenin ve "otorite ve emîrleri uğruna değil de din ve şiarları uğruna" fedakârlık göstermenin bir sonucudur.

Mu'âviye *radıyallahu anh*, fitneciler için başka bir noktayı da izah etmiştir. Anlaşıldığı üzere onlar, bazı konularda kendisine itiraz ettiklerini ona işittirdiler. O da onlara, onları susturacak şekilde şöyle cevap verdi: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* onu görevlendirdi. Ondan sonra da Ebû Bekir, sonra Ömer, sonra da Osman görevlendirdi. Hepsi de onu onayladılar ve ondan razı oldular." Bu yüzden onun hâkimiyetine itiraz edenlerin hiçbirinin itirazı doğru değildir. Ki bu itiraz, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve onun hidayete ileten ve iletilmiş olan halifelerinin seçimlerine yönelik itirazda bulunduğu şeklinde itiraz eden şahısla ilgili bir şüpheye neden olur.

Humus valisi Abdurrahman b. Hâlid'e gelince; onun, onlara karşı en ıslah edici ve en faydalı yöntemle muamelede bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira o, onları şeytanın aletlerinden saydı ve Müslümanların memleketlerindeki ve nefislerindeki istikrarı sarsmayı amaçladıklarını kabul etti. Bu yüzden büyük suçlarına uygun bir şekilde onlara muamele etti. Bu ilaç, başarılı ve şifa verici oldu. Onlar da tevbe ettiklerini ve itaate boyun eğdiklerini gösterdiler. Hatta onların kimisi, bu valiyi çok beğendiğini bile saklamadı.

Bu durum, onların Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın kendisine işaret ettiği üzere akıllarının azlığını pekiştirmektedir. Zira onlar, ellerini ve dillerini kendilerinden alıkoyan valilere karşı hadlerini aşarlardı, kendilerini aşa-

ğılayan, sözünü kendilerine dinlettiren ve kendilerini zelil kılan valileri ise yüceltirlerdi ve onların faziletlerini zikrederlerdi!

Görüldüğü üzere Abdurrahman'ın onlara yönelik eğitiminin etkileri onların üzerinde görüldü, ta ki İbnu's-Sevdâ Abdullah b. Sebe' ortaya çıkıp da onların içlerine ihtilaf ve kavga ruhunu yeniden üfürene kadar! O, bunu kendileriyle yazıştığı ve karşılıklı mektuplar/elçiler gönderdiği Kûfe'deki takipçilerinin yoluyla yapıyordu. Zira Kûfe'nin durumu,[519] İbn Sebe' ve yardımcılarının yardımına koştu ve tastamam şekilde onlara uygunluk gösterdi.

Kûfe valisi Sa'îd b. el-'Âs, Osman *radıyallahu anh*'ın yöneticiliğinin on birinci yılında (h. 34) Medine'ye döndü.

Sa'îd, Kûfe'den ayrılmadan önce insanların önde gelenlerini orada dağıtmış, fazilet ve itaat ehlini "Musul, Azerbaycan, Rey, Hemezan, İsfahân, Karkisyâ, Bâb, Hulvân vs." gibi Kûfe valiliğine bağlı pek çok bölgede[520] yö-

519 Taberî, *Târîh*, 4/331.

520 Azerbaycan: Geniş bir bölgedir. En meşhur şehirlerinden biri Tebriz'dir. Tebrîz onun kalesidir. Eskiden onun kalesi, Merâğa idi. Onda pek çok kale ve engin hayırlar vardır. Pek çok bahçe ile sular bulunmaktadır. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 1/109.

* Rey: Meşhur bir şehirdir ve Bilâdu'l-Cibâl'ın kalesidir. Bağdad'dan sonra doğuda Rey gibi imarlı bir yerin olmadığı söylenmiştir. Şair şöyle demiştir:
"Rey'in taşrasına razı olduk ve Rey bir beldedir ki
Yaygın/Süregelen yaşantısında bir süsü vardır." Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 4/459.

* Hemezân: Şair şöyle demiştir:
"Kuşkusuz derim ki: Uğurlu ve uğursuz sayışım,
Hoş temasım, uzun süreli olarak/çok defa Hemezân ile ilgilidir."
Hemezân, en güzel ve en hoş yerlerdendir. Onun Cebel bölgesinde bulunan en eski şehir olduğu söylenmiştir. Bkz. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 8/482.

* İsfahân: Cebel tarafında bulunmaktadır. İsfahân, bölgenin adıdır. Onun ilk şehri, Cey idi. Şair şöyle demiştir:
"İsfahân'ın hiçbir şeyine üzülmüyorum,
İçimi güzel olan saf suyu dışında." Önceki kaynak, 2/169.

* Karkisyâ: Rahbetu Mâlik b. Tavk'ın yakınlarında Habur çayının kıyısında bulunan bir beldedir. Bu beldede Habur çayı, Fırat'a dökülür. Şair şöyle demiştir:
"Karkisyâ'da bulunan bir şehre gitmek için ciddi bir şekilde yürüdük,
Çıldırmış cüretkâr kimselerin yürüyüşüyle." Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 7/35.

netici olarak görevlendirmişti. Kûfe ise liderlerden yoksun kalmıştı, orada sadece sapık ve akılsız kimseler kalmıştı.[521]

İşte burada meydan, fitnenin liderlerine kaldı. Yezîd b. Kays el-Erhabî onlardan biriydi. O, Osman'ı halifelikten azletmek istiyordu. Mescide girip oturdu. İbnu's-Sevdâ'nın, kendisiyle ilgili yazıştığı kimseler onun yanına geldiler. Bunun üzerine -Kûfe'de savaş sorumlusu olan- Ka'kâ', hızlıca Yezid b. Kays'a yönelip onu yakaladı. Yezîd, "Biz, Sa'îd'in istifasını istiyoruz" dedi. Ka'kâ', "Bu konuda size bir teklif sunulmadı. Bu konu için bir yerde oturma ve yanında kimseyi toplama. İhtiyacını ise iste. Ömrüme and olsun ki sana ihtiyacın verilecektir" dedi.

Yezîd de evine döndü, bir adamı ücretle tuttu ve sürgüne gönderilenlerin -Eşter ve arkadaşlarının- yanına gitmesi için ona dirhemler ve katır verdi. Onlara da "Gelene kadar mektubumu elinizden düşürmeyin! Şüphesiz ki Mısır halkı bizimle anlaştı" diye mektup yazdı.[522]

Bu rivayet aracılığıyla fitne liderlerinin sırları ve ahitlerini bozdukları açığa çıkmaktadır. Zira onlar, itaat üzere oldukları konusunda yemin ederler. Aynı zamanda ise hilafete isyan etmeye girişmek için bir araya gelirler. Kendilerinin Kûfe valisi Sa'îd b. el-'Âs'ın istifa etmesiyle ilgili birbirleriyle konuştuklarını iddia ederler, gerçekte ise halifeyi azletmek veya öldürmek için plan yaparlar.

Sonra yeniden toplanmak ve "Kûfe valilerine karşı ortaya çıkardıkları fitneler, onların hakkında insanların arasında yaydıkları söylentiler ve yalanlar sebebiyle cezalandırılanları geri getirme" yoluyla kendilerini tekrar örgütlemek için bir fırsat buldular.

---

* Bâb'dır. Ona "Bâbu'l-Ebvâb" da denir. Deniz suyunun bazen şehir duvarlarına vurduğu bir şehirdir. Ortasında da gemi iskelesi bulunur. Bâbu'l-Ebvâb, Taberistân denizi kıyısındadır ki Taberistân denizi, Hazar denizidir. Buranın pek çok bitkisi vardır, meyvesi ise azdır. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*,1/143.

* "Hulvân" adında birçok yer vardır. O, Irak'ta bulunan imarlı bir şehirdir. Orada en çok bulunan meyve, incirdir. Cebel bölgesine yakındır. Kimi zaman bu şehre kar yağar. Şair şöyle demiştir:

"Gözü yaşlı bir şekilde Hulvân'dan ayrıldım,

Necd bahçelerine doğru. Hulvân nerede, Necd nerede?" Önceki kaynak, 3/173.

521 Taberî, *Târîh*, 4/331.

522 Önceki kaynak, 4/332.

Eşter ve beraberindekiler, tevbe ettiklerini ve doğru yola döndüklerini ilan ettikten, emîrlere itaatten el çekmeyecekleri konusunda sözler verdikten sonra daha ilk denemede yeminlerini bozdular, sözlerinden caydılar ve Kûfe'ye dönmek için acele ettiler.[523]

Onlar, kendisiyle "Hakikatlere ulaşmak için insanların zahir hâllerinin sınırlarını ve öne sürdükleri mazeretleri aşan hiçbir icraatlarına izin verilmeyen" valilerden kendisiyle korundukları batınîlikleri altında gizlenerek orada/Kûfe'de ortaya çıkmak amacıyla Kûfe'deki bariz liderliklerin yokluğundan yararlandılar.

Orada fitne davetçilerine uygun bir şekilde gerçekleşen başka bir nokta da vardır. O da onlar ile İbnu's-Sevdâ Abdullah b. Sebe'nin Kûfe'de bulunup da kendileriyle yazıştığı takipçileri arasında meydana gelen anlaşmadır. Bu durum, Sebe'iyye'nin manasını izah etmektedir. Sebe'iyye, doğrudan İbn Sebe' ile ilişkili olan kimselerdi. Ayaktakımı ise İbn Sebe'nin takipçileriyle ilişkili olan ve genellikle bundan habersiz olan kimselerdir. Belki de bu durum, onlara yeni bir boyut kazandırdı. İleride belli olacağı üzere bu boyut, onların batıl iddialarını yaymaya ve iftiralarını duyurmaya katkı sağlayan ve Kûfe'nin dışında bulunan yeni yardımcıların varlığıdır.

Anlaşıldığı üzere isyancıların alevlendirmeye çalıştıkları çatışmanın en bariz belirtisi, had cezası gerektiren bir suç işlemedikleri veya Allah Teâlâ'ya açıkça isyan etmedikleri sürece halifenin ve valilerin isyancılardan ellerini ve dillerini çekme politikasına tam olarak bağlı olmaları, bu kimselere de bütün haklarını, özellikle de malî ve siyasî haklarını vermeleridir.

Bu durum, isyancıların özgür bir şekilde hareket etmelerine ve maksatlı söylentilerini yaymalarına yardımcı olmuştur. Bunları yapmalarına da -bunlardan ellerini veya dillerini alıkoymadıkları hâlde- hilafetten aldıkları bağışlar yardım etmiştir! Bu, geniş/büyük bir çelişkidir. Dünyevî hesaplar açısından isyancıların ve ayaktakımından olan takipçilerinin yararınadır. Buna karşın vicdanî ve şer'î hesaplar açısından onların aleyhinedir. Güzel sonuç ise takva sahiplerinindir.

523 Önceki kaynak, 4/332.

İkinci Konu

Abdullah b. Sebe'nin Fitnedeki Etkisi ve Rolü

"İbnu's-Sevdâ" olarak tanınan Abdullah b. Sebe' el-Hemedânî, San'a halkından bir Yahudi idi. Annesi siyahî biriydi. Osman *radıyallahu anh* zamanında Müslüman oldu, sonra da Müslümanları saptırmayı amaçlayarak Müslümanların şehirlerinde dolaştı. Râfızîlerin kendisine iman ettikleri "Ric'at" ilkesini, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in İsa *aleyhisselam*'dan daha çok ric'ati/geri dönüşü hak ettiğini ilk ortaya atan kimsedir. Yine vasiyet görüşünü savunan, hep peygamberin bir vasisi olduğunu,[524] Ali *radıyallahu anh*'ın da Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vasisi olduğunu ilk söyleyen kişidir. Ardından şöyle demiştir:

"Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*, peygamberlerin sonuncusudur. Ali de vasilerin sonuncusudur. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vasiyetini yerine getirmeyen, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vasisine saldıran, Müslümanların işlerine karışmaya başlayan ve ümmetin işini ele alan kimseden daha zalim kim vardır?" Ardından bundan sonra onlara şöyle demiştir: "Osman, hilafeti haksız yere aldı. Bu ise Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vasisidir. O hâlde bu konuda harekete geçin ve onu hareketlendirin, emîrlerinizi karalamaya başlayın, iyiliği emrettiğinizi ve kötülükten sakındırdığınızı izhar edin ki insanların ilgisini çekesiniz. Onları da bu işe davet edin."

524 Taberî, *Târîh*, 4/240; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/236. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ali'ye hilafeti vasiyet ettiği şeklinde pek çok cahilin ve Râfızînin attıkları iftiraya gelince; bunlar yalandır, bühtandır ve büyük bir iftiradır. Bu iddia, 'Sahabenin ihanet ettiğini, onun vefatından sonra onun vasiyetini yerine getirmeme ve hilafeti kendisine vasiyette bulunduğu kimseye vermeme konusunda yardımlaştıklarını, manasız ve sebepsiz yere onu başkasına verdiklerini söylemek' gibi büyük bir hatayı gerekli kılar. Allah'a ve Rasûlüne iman edip de İslam'ın hak din olduğunu kesin olarak bilen herkes, bu iftiranın batıl olduğunu bilir. Çünkü sahabe, peygamberlerden sonraki en hayırlı yaratılmışlardır. Onlar, bu ümmetin en hayırlı neslidir." İbn Kesîr, Ali'ye yapılan bazı şeyleri zikrettikten sonra da şöyle demiştir: "Bütün bunlar hezeyandır, hiçbirinin bir aslı yoktur. Bilakis bunlar, bazı akılsız cahil kimselerin uydurdukları iftiralardır. Bunlara dayanılamaz ve bunlara, ancak ahmak ve cahil kimse kanabilir."

Ardından davetçilerini farklı bölgelere dağıttı, şehirlerde ifsat ettiği kimselerle de yazıştı. Davetçiler, gizli yerlerde kendi görüşlerine davet ettiler, iyiliği emredip kötülükten sakındırdıklarını izhar ettiler, valilerin ayıplarıyla ilgili mektupları yazıp şehirlere gönderdiler.[525] Kardeşleri de onlara buna benzer mektuplar gönderiyorlardı. Onlardan her şehir halkı, diğer şehir halkına, yaptıkları şeyleri yazıyordu. Onların her biri kendi şehirlerinde bu mektupları okuyorlardı.

Sonunda bu şekilde Medine'yi ele aldılar, yeryüzünde propagandayı yaydılar. Onlar, izhar ettikleri şeyden farklı bir şeyi istiyorlardı, ortaya koydukları şeyden farklı şeyleri gizliyorlardı. Her şehir halkı, "Biz, bu kimselerin başlarına gelenlerden afiyet içindeyiz!" derdi. Sadece Medine halkı bunun dışındadır. Onlara, bütün şehirlerden mektuplar gelince, "Biz, insanların içinde bulundukları durumdan afiyet içindeyiz" dediler.[526]

Bu rivayette, hile ve tuzak konusunda Yahudilerin sahip oldukları uzmanlıklardan yararlanan Sebe'iyye'nin planları ve tedbirleri ortaya çıkmaktadır. Zira Yahudiler için birinci düşman, din ve din ehlidir. Onların birinci işleri, "dinin insanların nefislerinden çıkarılması ve bidatlerle ifsat edilmesi, sonra da Müslümanların, özellikle de âlimlerin, hâkimlerin ve davetçilerin arasında şüphe ve şeklerin ortaya atılması" konularında şeytanla yardımlaşmaktır. Bu, önceki ve sonraki tahripkâr araçlarında, İslam'a ve Müslümanlara karşı attıkları bütün tabi olunan adımlarında açıkça bulunmakta ve izlenmektedir. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Onlara 'Yeryüzünde düzeni bozmayın' denildiğinde, 'Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz' derler. Biline ki gerçekten bozanlar onların ta kendileridir, ama farkında olmuyorlar."** (Bakara, 11-12)

Sonra da salih valileri hedefe alırlar, onları yardımcısız bırakmak amacıyla uyduruk ithamları ve iftiraları onlara nispet ederler, kendilerini ümmetin maslahatı için çalıştıkları konumunda gösterirler. Tabiî bu onların duyurusunda öyledir. Yoksa onların gerçek amaçları, ümmeti yıkmak, nefislerden güveni almaktır. Ancak insanların ilgisini/gönüllerini çekmek, yalnızca şiarlar/sloganlar yoluyla olur. Bu, geçmiş zamanlarda izlenenden

525 Önceki kaynak.
526 Önceki kaynak, 4/241.

daha çok, söz konusu çağda izlenen yoldur. Yine hilafet karşıtı planlarını gerçekleştirmelerinin en kesin araçlarından biri, "zihinleri karıştırma çemberini genişletmek, şüpheye düşürücü araçları güçlendirmek, pek çok yönden ve birçok şehirden gelmesi sebebiyle yayılan söylentinin doğruluğuna işaret etmek -hâlbuki gerçekte bu mektuplar, tek bir kaynaktan gelmektedir-" amacıyla kendi görüşlerini savunan kimselerle yazışmaktır.

Onlar, bu mektuplarında valilerden bahsederler ve mektuplarını, valilerin ayıplarıyla doldururlar ve bu mektupların takipçi ağları arasında dolaşmasını vurgularlar ki bu takipçiler, kendi şehirleriyle ilgili olmayıp da onları işitmiş olmalarına (bu iddiaya) binaen ilgili söylentileri yayma rolünü yerine getirirler. Sonra da kendi valilerinin ayıplarıyla ilgili mektuplar yazarlar ve bu mektupları diğer şehirlere gönderirler. Böylece onların o şehirlerdeki yardımcıları, onları başka şehir halklarından işitmiş oldukları iddiasıyla bu söylentilerden bahsederler. Böylece onlar, benzersiz bir medya ve batıl görüşleri yayma ağına sahip olurlar.

Bu durum, bütünüyle bu çağda yaşanan durum gibidir. Zira egemen olan medya, Yahudi medyasıdır. Bu medya, uluslararası olaylarla ilgili haberlerin üzerini kendi çıkarlarına uygun olan araçlarla örten medyadır.

Bu çabayla, bu araçlarla ve "fitne davetçilerinden, fitneden yararlananlardan, İslam'a ve Müslümanlara kin besleyen herkes için sonuçlarına bakmaksızın kendilerini aracı kılanlardan oluşan" ayaktakımının yardımlaşmasıyla İbn Sebe', üyeleri İslam devletinin önemli pek çok bölgesinde yayılan gizli bir örgüt kurmayı başardı. Bu yolla, o dönemde insanların gönlünü kendisiyle çeldiği, çıkara göre ve dava sahibinin inancına ve kimliğine göre uygulanan "iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma" perdesi altında örgütünün hamlelerini/saldırılarını komuta etmeye başladı. Bu perde, çağımızda "insan hakları" şiarlarına benzemektedir.

Belki de onun ve yardımcılarının perde altında yürüttüğü en tehlikeli iş, insanları hilafet ve valileler hakkında şüpheye düşürmenin aynı sıra o dönemde var olan Müslümanların liderlerini birbirlerine karşı sürekli şüpheye düşürme çabasıdır. Bu işlerinden biri de Mısır fatihi ve valisi, komutan sahabî 'Amr b. el-'Âs'a karşı yaptıkları şeydir. Şöyle ki: İbnu's-Sevdâ, Mısır'a geldiğinde Mısır halkını topladı ve yalnız olarak onlarla bir araya

gelmek istedi, onlar da yalnız olarak onunla buluştular. Üstü kapalı bir şekilde onlara küfrü sundu, onlar ise onu uzaklaştırdılar. Onlara üstü kapalı bir şekilde muhalefeti sundu, onlar bu konuda ona itaat ettiler. Ardından işe başladı ve Amr b. el-'Âs'ı kötüledi. Onlara, "Ona ne oluyor da o, sizin en çok maaş ve bağış alanınızdır. Dikkat edin! Aramızda eşit davranacak Kureyşli bir kimseyi bulacağız." dedi.

Sonra da şöyle dedi: "Hayır! Arapların efendilerine ve akrabalarına dikkat edin. Biz, onun adamları değiliz. O hâlde ona ekin ekiyormuş gibi gözükün, ama yıl boyunca bir şey ekmeyin. Böylece Mısır kırılır, biz de onu Osman'a şikâyet ederiz. Osman da onu sizden azleder. Biz de ondan daha zayıf olan birinin gelmesini talep ederiz ve istediğimizle baş başa kalırız, iyiliği emredip kötülükten alıkoyuyormuş gibi görünürüz..."

Onlar da İbnu's-Sevdâ'nın kendilerine emrettiklerini yerine getirdiler. Sonra da hem onlar hem de Allah'ın dilediği kimseler yola çıktılar, 'Amr'ı şikâyet ettiler ve onun istifasını istediler. Osman, 'Amr için gelen kimseleri vazgeçirdikçe ve susturdukça, başkaları geldi ve başka bir şikâyette bulundu. Hepsi de başlarına Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'in tayin edilmesini istiyorlardı.[527]

Bu böyledir; çünkü Mısırlı isyancılar, 'Amr b. el-'Âs'tan yana mahsur ve mağlup kimselerdi. Ne halife ne de emîr hakkında kötü bir söz söyleyebiliyorlardı. Onlar, onu azletmesi ve onun yerine daha yumuşak birini tayin etmesi için Osman'a onu şikâyet etmeye devam ettiler. Bu yolu sürekli denediler.[528] Sonunda Osman onlara şöyle dedi: "'Amr'a gelince; onu sizden azledeceğiz ve savaş komutanlığı görevinde bırakacağız." Ardından İbn Ebî Serh'i onların haraçlarından sorumlu tuttu, 'Amr'ı ise onlara namaz kıldırma görevinde bıraktı. Ardından Sevdân,[529] Kinâne

527 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 160. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, 'Âmir b. Luey oğullarındandır. Fetihten önce Müslüman oldu ve hicret etti. Sonra da irtidat etti. Osman, onun sütkardeşiydi. Ardından Abdullah, Fetih günlerinde Müslüman oldu ve İslam'ı güzel bir şekilde yaşadı. O, Kureyşli akıl sahibi önde gelenlerinden biridir. Allah, onun eli üzere hicrî 27 yılında Afrika'nın fethini nasip etti. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/919.

528 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/169.

529 Sevdân b. Himrân el-Kûfî el-Murâdî'dir. Halife Osman *radıyallahu anh*'a isyan eden ve onun öldürülmesi için çaba sarf eden kişilerden biridir. Bkz. Taberî, *Târîh*, 4/391.

b. Bişr[530] ve Hârice, Abdullah b. Sa'd ile 'Amr b. el-'Âs'ın arasında söz taşımaya başladılar ve aralarını bozdular. Sonunda ikisi de kendilerine aktarılan bilgilere göre yazıştılar ve Osman'a yazı yazdılar. İbn Ebî Serh, "'Amr, namaz kıldırmaktan sorumlu olduğu müddetçe benim haraç sorumluluğum düzgün yürütülemez" diye yazdı. Fitneciler de çıkıp onu doğruladılar ve 'Amr'ın istifasını isteyip İbn Ebî Serh'in başlarına atanmasını talep ettiler. Osman da 'Amr'a, "Senden hoşlanmayan kimseyle arkadaş olmanda senin için bir hayır yoktur, buraya gel!" diye yazdı. Sonra da Mısır'ın yönetimini bütünüyle İbn Ebî Serh'e verdi.[531]

Osman'ın fitneye yönelik incelemesinde açıklığa kavuşacağı üzere 'Amr *radıyallahu anh* ile buluştuğu sırada o, Sebe'iyye'nin yaptığı ve planladığı her şeyin farkındaydı. Bu yolla "İslam devletinin en büyük valilerinden ve komutanlarından olan, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ondan sonra sırasıyla Ebû Bekir, Ömer ve Osman *radıyallahu anhum*'un vali olarak görevlendirdiği, hepsinin de kendisiyle nitelendiği hikmetten, güçten ve güzel yönetimden dolayı kendisinden razı oldukları" kimseyi hedef alan, sağlam çizilmiş ve üzerinde çalışılmış plan ortaya çıkmaktadır. Buna göre muvaffakiyet, hayatı boyunca yaptığı işlerin genelinde onun anlaşmalısıydı. Bu yüzden onun varlığı isyancılara ağır geldi. Çünkü onlar, istikrarı ve muvaffakiyeti istemiyorlardı.

İstikrar ve muvaffakiyet, insanların arasında güvenilirliği yayan ortamlardır. Bu durumda insanların her biri, kendi hedefine ve işine yönelir. Bu durum ise sadece gürültü-patırtı ve başıboşluk ortamlarında, söz taşıma ve didişme ortamlarında yaşayan ayaktakımına hizmet etmez. Mısır, Hicaz'a yakın olup da en son fethedilen yerlerden olduğu ve orada çok az sayıda sahabe yaşadığı için o dönemde Mısırlıların katında fıkıh, helal ve haram sınırları, örneğin Medine ve Şam'daki durumda olduğu gibi iyice yer et-

530 Kinâne b. Bişr b. 'İtâb et-Tuceybî'dir. Halife Osman *radıyallahu anh*'a isyan eden kişilerden biridir. Hicrî 38 yılında Mısır'da öldürüldü. Taberî, *Târîh*, 4/349.

531 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 160. 'Amr Medine'ye gelip de halifeyle buluştuğunda halifenin meydana gelen bütün olayları bildiğini ve fitnenin bütün planlarını kavradığını görecektir. Bunun için, bu araştırmanın Osman'ın fitneye yönelik çözümünden bahseden bölümünde halifenin valilerle yaptığı istişareden ve 'Amr'ı buna dâhil etmesinden sonraki buluşmaya bakılabilir.

memişti. Bu yüzden Mısır ortamı, ancak bir çalışma ve düşünmeden sonra çemberi genişleyen batınî Sebe'iyye'nin batıl görüşleri için uygundu.

Şeriatın helal ve haram prensipleri, Yahudi tuzağının önünde bir set oluşturduğu için onların birinci işleri, dini insanların nefislerinde yıkmaya çalışmak olmuştur. Bu yüzden "hile, tuzak ve tahrip konularında, peygamberlere ve salihlere komplolar kurmakla dolu olan tarihî mirasından" aldığı/öğrendiği deneyimlere uygun bir şekilde İbn Sebe', Mısır halkından olup da kendisiyle buluştuğu ayaktakımını ilk önce küfre çağırdı, onlar ise onun bu davetini kabul etmediler. Bunun üzerine onları fitneye ve kargaşaya davet etti, onlar da onun davetine icabet ettiler. Onlar, işlerini yerine getirmek istediklerinde önlerinde, kuşkulu veya saldırgan her hareketliliği gözetleyen güçlü/aşılmaz bir set buldular. Bu set, 'Amr b. el-'Âs'ta ve onun sahabeliğinde, ilminde, komutasında ve uzmanlığında somutlaşıyordu. Bu yüzden onu hedef aldılar.

Gündüz açıklığında yüzleşmeye ehil olmadıkları için bütün komplo ve tuzak araçlarıyla dolu olan Yahudi-batınî gölgeleriyle gölgelendiler. İbn Sebe', nefislere hoş gelen mal, bağış ve maaş aracılığıyla ayaktakımının duygularını dürtmeye başladı. Cihadına, katılımına ve pay almasına rağmen Mısır'ın fatihinin bir miktar mala sahip olmasına karşı çıktı ve onları, onu değiştirmeye davet etti. Fakat ondan daha iyisiyle onu değiştirmeleri için bunu istemedi. Bilakis o, "Ondan daha zayıfını başımıza atamasını isteriz" dedi.

Bu durum, Mu'âviye'nin ayaktakımına yönelik olarak yaptığı "Onların akılları yoktur, düşünmezler, yaptıkları üzerinde akıl yürütmezler" nitelemesini pekiştirmektedir. Bütün yeterliliklere sahip bir lider nasıl olur da kendisinden daha zayıf olan biriyle değiştirilir ve bu değişikliğin arkasından nasıl olur da bir fayda umarlar?!

Böylece onlar, 'Amr *radıyallahu anh*'ın sahip olduğu liderlik ve siyasî güç, yine onun sahip olduğu fıkıh, ilim ve din sebebiyle zora düşen komplocu İbn Sebe'nin kervanı içinde yürüdüler. 'Amr ile ilgili onu kendisiyle ayıplayacakları bir kaynak bulamayınca onunla ilgili bazı kusurlar uydurdular ve ona bazı töhmetleri nispet ettiler. Sonra da halifeye gittiler ve bu büyük komutanın aleyhine olarak yalan yere ve iftirada bulunarak birbir-

lerine şahitlik ettiler. Rivayette açıkça geçtiği üzere bir adımdan başka bir adıma geçtiler. Bir heyet Medine'ye gidiyor, diğeri de oradan dönüyordu. Beraberlerinde yalan taşıyorlar ve iftiraları tekrar ediyorlardı. Sonunda da amaçlarını gerçekleştirdiler. Böylece o yüksek dağ ve aşılmaz set onların önünden çekildi. Ondan sonra da fitnenin en geniş kapılarından içeri girdiler ki ileriki zamanlarda onun ateşiyle yandılar!

Belki de hayret verici paradokslardan biri de halifenin, bütün isteklerine icabet ettiği bu kimselerin, ona isyan edenlerin ve onun *radıyallahu anh* öldürülmesine iştirak edenlerin başında yer almalarıdır. Fakat güzel sonuç takva sahiplerine ait olduğu için birkaç yıl geçtikten hemen sonra 'Amr *radıyallahu anh*, yeniden Mısır'ın fatihi olarak geri dönmüş, Mısır'ı Yahudi gruplarından temizlemiş ve yüce Allah'ın izniyle İslam'ı ebedî ve sağlam bir şekilde Mısır'a yerleştirmiştir.

Yahudilere ve "İslam dininden sıyrılan ve anarşik laikliği, şehvetsel maddeciliği ve içsel çözülmeyi" kabullenip de asırlar boyunca onların kervanında -özellikle de onun fikrî kısmında- yol alanlara özgü bu hile, kalleşlik ve tuzak aracılığıyla "ümmeti, büyük liderlerinden yoksun bırakmaya çalışma" alanında ikinci adım olarak sayılabilecek bir işi gerçekleştirmeyi başardılar. Mecusiler, Mecusi Ebû Lu'lu'e yoluyla Ömer el-Fârûk *radıyallahu anh*'a suikast yapmayı başardıktan sonra, Müslüman olduğunu izhar eden ve yanında ayaktakımı bulunan batınî Yahudi İbnu's-Sevdâ da Mısır'ın fatihi ve valisi 'Amr b. el-'Âs'ı azletmeyi başardı. Bunun yanı sıra o, Kûfe'de Kûfe valilerine karşı ayaklanma konusunda ayaktakımıyla anlaşma yapmıştı. Onlar, bütün bu işlerinde gerçek anlamıyla sadece İslam devletinde bulunan "ifade ve hareket özgürlüğü" ortamlarından yararlandılar.

Burada bazıları, "Bu Yahudi, sahabe-i kiram onun farkına varmadan nasıl olur da bütün bunları yapabilir? Sahabenin zekâsı ve feraseti nerede kaldı?" diye sorabilir ve bundan başka kimi zaman masum olan, kimi zaman da şüpheli olan bazı sorular sorabilir. Buna verilen cevapta ise "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının azameti, onların ifade özgürlüğüyle amel eden ilk kimseler oldukları, bunu pratik olarak ilk uygulayan kimseler oldukları, 'Sanık, suçlu olduğu ispat edilene dek suçsuzdur' ilkesiyle amel eden ilk kimseler oldukları" ortaya çıkar. Aksi hâlde hilekâr Yahudi İbnu's-

Sevdâ'nın durumu, daha işin başında beri onlar tarafından biliniyordu. Fakat o, İslam'a girdiği iddiasının arkasına saklanıyordu.

Basra valisi Abdullah b. 'Âmir, henüz yöneticiliğinin üçüncü yılında onun adını/durumunu işitmişti. O, Abdulkays kabilesinde bir şahsın Hukeym b. Cebele'ye[532] misafir olduğu haberini almıştı. İbn Cebele ise bir hırsızdı. Ordu yola çıktığında onlardan geri kalırdı, ardından Fars topraklarında dolaşıp zımmîlere saldırır, onlara kötü şeyler yapar ve yeryüzünde fesat çıkarır, dilediği malları alır, sonra da geri dönerdi. Bunun üzerine zımmîler ve kıble ehli onu Osman *radıyallahu anh*'a şikâyet ettiler. O da Abdullah b. 'Âmir'e mektup yazarak onu ve benzerlerini hapsetmesini, ıslah olduğu anlaşılana dek Basra'dan çıkmamalarını istedi. Abdullah da onu hapsetti.

Bu yüzden İbn Cebele, Basra'dan çıkamıyordu. İbnu's-Sevdâ, Basra'ya gelince onun yanında konakladı. Bir topluluk da İbnu's-Sevdâ için toplandı. İbnu's-Sevdâ da onlara teklifini üstü kapalı bir şekilde sundu. Onlar da onun teklifini kabul ettiler ve onu tazim ettiler. İbn 'Âmir de ona bir elçi gönderdi. Elçi ona, "Sen kimsin?" diye sordu. O da kendisinin kitap ehlinden bir kimse olduğunu, İslam'a ve valinin himayesine girmeye niyetli olduğunu haber verdi. Bunun üzerine vali, "Bu haber bana ulaşmadı. Yanımdan çık git!" dedi. O da çıkıp Kûfe'ye gitti. Oradan da çıkarıldı. Ardından Mısır'a yerleşti ve taraftarlarıyla yazışmaya başladı, aralarında elçiler gidip geldi.[533]

İbn Sebe', "hile ve fitne çıkarma" mirasından aldığı deneyimle tamahkâr kimselerden, cahillerden, kavimleri içinde ortaya ve öne çıkmayı sevenlerden, hırsızlardan, yol kesicilerden ve şüphecilerden kendisine adamlar seçerdi, onlara alışırdı, onlarla birlikte otururdu ve sohbet ederdi. Böylece İslamî toplumun bu tür beşer sınıflarını reddetmesinden yararlanarak zehirlerini onların içlerine üfürürdü. Onlar da ona kulak verirlerdi,

532 Hukeym b. Cebele el-'Abdî'dir. Osman *radıyallahu anh*'ı ayıplayan kişilerden biridir. İbn Abdilber onu çok övmüştür. Belki de bu gerçekten odur veya bir başkasıdır. Bilindiği üzere İbn Abdilber, *İstî'âb* adlı eserinde sahabenin *radıyallahu anhum* arasında meydana gelen olaylara çok dalar. Onun, buna yönelik eğilimi eserinde açık bir şekilde görülür. *İstî'âb*, 1/366.

533 Taberî, *Târîh*, 4/326.

hile ve kargaşa çıkarma konularında ona öğrencilik yaparlardı. Zira onları ne bir din engellerdi, ne de bir vera alıkoyardı. Bu hileci batınî kimsenin tavsiyelerini yerine getirmek için harekete geçerlerdi. O, isimleri ve araçları doğrudan açıklamayarak telmih, işaret, fısıldama ve açıklama yoluyla büyük fitneleri üstlenirdi. Abdullah b. 'Âmir, ondan şüphelenince ve ona "Sen kimsin?" diye sorunca, batıniliğiyle gizlendi ve hem İslam'a hem de onun himayesine girmek isteyen biri olduğu iddiasının arkasına saklandı!

Fakat İbn 'Âmir onu kabul etmedi. Onun, kendi himayesi altına girmesini de kabul etmedi. Bu yüzden onu Basra'dan kovdu. Ardından İbn Sebe', Kûfe'ye gitti. Oradan da kovuldu. Fakat o, orada kırılıp da içinden yavruların çıkmak üzere olduğu yumurtalar bırakmıştı da bunlar İbnu's-Sevdâ'nın şüphelerini tekrar ortaya atıyordu. İbnu's-Sevdâ, bunlarda masiyete ve itaatin dışına çıkmaya yönelik bir kapris sevgisinin var olduğunu gördü. Bunun üzerine onların her birinin içine, içinde yetişmeye/büyümeye başladığı ahmaklığa uygun bir şeyle üfürdü ve herhangi bir şekilde kendisiyle anılacağı -hatta tarih boyunca lanetle anılacak olsa da- bir fitnede onu kullanma fırsatını bekledi.

İbnu's-Sevdâ, yerleştiği bütün şehirlerden, kötü ahlakından ve insanların arasında söz taşımaya çalışmasından dolayı kovulduğu için Şam'a gitti ve orada Ebu'd-Derdâ[534] *radıyallahu anh* ile karşılaştı. Bunun üzerine onu ifsat etmek ve Mu'âviye *radıyallahu anh*'a karşı onu kışkırtmak/komplo kurmak amacıyla onunla konuştu. Ancak Ebu'd-Derdâ, onun sözlerini bilinç, basiret ve imanla dinledi ve ondan Yahudi tuzağının kokusunu aldı. Özellikle de Medine'deki ensar, Yahudilerin "hile, tuzak, iftira ve bühtan ile ve nitelikleri onların mizaçlarına uygun olan başka terimlerle" dolu olan ahlaklarını en iyi bilen kimselerdendir. Bu yüzden Ebu'd-Derdâ ona, "Sen kimsin? Vallahi ey İbnu's-Sevdâ, sen ancak bir yahudisin!" dedi.

Ebu'd-Derdâ, onu kovmaktan, azarlamaktan ve onun durumunu bildiğini ona bildirmekten başka bir şey yapmadı. Belki ona nasihat etmiş ve

534 Ebu'd-Derdâ Uveymir b. 'Âmir'dir. Fakih, akıllı ve hikmetli bir kimseydi. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla Selmân el-Fârisî'yi kardeş kıldı. Rivayet edildiği üzere Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Uveymir, ümmetimin hakimidir/hikmet sahibidir"* buyurdu. Osman *radıyallahu anh*'ın hilafeti sırasında Mu'âviye'nin kadılığını üstlendi. 31 ve 34 yılları arasında Şam'da vefat etmiştir. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1646.

tevbeye davet etmiştir. İbnu's-Sevdâ ise batınilikle gizlendi, nasihati kabul ettiğini izhar etti ve nefesini tutarak onun yanından ayrılıp başarısızlık eteklerini arkasından çekti. Belki de Ebu'd-Derdâ, Müslümanların arasında ona kulak verecek bir kimseyi bulamayacağını zannettiği için bununla yetindi. Fakat bu zan, içinde insanlara ilim öğreten ve onlara doğru yolu gösteren pek çok sahabînin *radıyallahu anhum* yaşadığı Şam'a uygun düşse de o dönemde Mısır'a uygun düşmüyordu.

Anlaşıldığı üzere İbn Sebe', deneyimlerinden bir şeyler anlamadı ve gürültü/fitne çıkarmaktan vazgeçmedi. O, Ubâde b. Sâmit el-Ensârî *radıyallahu anh*'ın da içinde bulunduğu bir mecliste nefisleri harekete geçirecek ve kalplerin içini karartacak konularla ilgili abuk sabuk konuşmalarını dillendirdi ve mırıldandı. Ubâde *radıyallahu anh* onun sözlerini işitince onun pisliğinin ve Yahudi olduğunun farkına vardı. Bunun üzerine onu yakalayıp korumaların arasında Mu'âviye'nin yanına götürdü. Mu'âviye'ye de "Ey Mu'âviye! Bu yahudiyi al da onunla ilgilen. Ebû Zer'i[535] sana karşı

535 Ebû Zer, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve selle*m'in sahabîsi Cundub b. Cunâde el-Gifârî'dir. Maldan hiçbir şeyin biriktirilmemesi görüşündeydi. Buhârî, *Sahîh*'inde Ebû Zer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Ey Ebû Zer! Uhud'u görüyor musun?"* diye sordu. Ben de gündüzden ne kadar vakit kaldığını öğrenmek için güneşe baktım. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir ihtiyacı için beni bir yere göndereceğini düşündüm. Bunun üzerine "Evet!" dedim. O da şöyle buyurdu: *"Uhud dağı kadar altınım olmasını ve üç dinar dışında onun hepsini infak etmiş olmayı isterdim."* Bkz. Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'z-Zekât, Bâbu İsmi Mâni'i'z-Zekât, 1408.

Anlaşıldığı üzere İbn Sebe', Ebû Zer'in "malı infak etme ve onu biriktirmeme" davetinden yararlanmış, duyduklarını tekrar edip durmuştur. Ebû Zer'e, muvafakatini tekit etmek amacıyla bu konularla ilgili sorular sorarak yakınlaşmaya başladı. Sonunda Ebû Zer'e şöyle dedi: "Ey Ebû Zer! Mu'âviye'nin 'Mal, Allah'ın malıdır' sözüne hayret etmiyor musun?" Sonra da fitne kışkırtıcısı İbn Sebe', Ebû Zer'in görüşünün zühde ve infaka uygun olan görüş olduğunu bilmesine rağmen bu sözünü şöyle tamamladı: "Sanki onu, Müslümanlardan ayrı olarak kendine özgü kılmak istiyor?" Ebû Zer de gidip bunu Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'ya sordu. Mu'âviye, "Allah sana merhamet etsin ey Ebû Zer! Biz Allah'ın kulları değil miyiz? Mal O'nun malı, yaratılanlar O'nun yarattıkları ve emir O'nun emri değil midir?" dedi. Ebû Zer, "O zaman böyle söyleme!" dedi. Mu'âviye, "Ben, 'O, Allah'ın değildir' demiyorum ki! Fakat yine de ben, 'Müslümanların malıdır' diyeceğim" dedi. Ardından İbnu's-Sevdâ, Yahudilerin tuzaklarından ve hilelerinden haberdar olan -zira onların anlaşmalısıydı- Ubâde *radıyallahu an*h'ın önünde bundan söz etti. Bunun üzerine Ubâde onu tuttu

kışkırtan odur" dedi. Ardından Mu'âviye, konuyla ilgili Osman'a bir mektup yazdı. Osman *radıyallahu anh* da ona, "Şüphesiz ki fitne, burnunu ve gözünü ortaya çıkardı, başını kaldırdı. Geriye sadece sıçrayıp kızışması kaldı. O hâlde yaraları deşme, insanları ve kendini yapabildiğin kadar def et" dedi.[536]

Bu şekilde İbn Sebe', Ubâde b. Sâmit *radıyallahu anh*'ın talebiyle kesin bir sorgudan kurtuldu. Şayet bu sorgu yapılsaydı, mutlaka İslam ümmeti birliğini ve birbirine olan bağlılığını sonradan meydana gelecek olan pek çok Yahudi tuzağından korurdu. Şam valisi Mu'âviye *radıyallahu anh*, halifenin kendisine yönelik bu direktifleri karşısında bu hileci ve kinci şahsı Dımaşk'tan uzaklaştırmak ve Şam memleketinden kovmakla yetindi.

Bu olaylar üzerinde iyice düşünen kimse, Yahudilerin ve Mecusilerin Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gönderilişinden beri İslam'a ve Müslümanlara düşmanlık gösterdiklerini görür. Onlar, defalarca Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i öldürmeye çalıştılar. Bunlardan biri de Yahudi Nadir oğulları mahallesinde ona suikast yapmaya çalışmalarıdır.[537] Orada onlar, duvara yaslı olduğu bir sırada onun üzerine kaya atmak istediler. Müslümanların kökünü kazımak ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i öldürmek amacıyla Hendek gazvesinde[538] müşriklere katılmaları da böyledir. Bu yüzden Kureyza oğulları, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile yapmış

ve koruma eşliğinde onu Mu'âviye'ye götürdü. Sonra da Şam'dan kovuldu. Bu yüzden Ebû Zer'in İbnu's-Sevdâ'dan etkilendiğinin zannedilmemesi gerekir. Çünkü durum, bunun aksine gerçekleşmiştir. İbnu's-Sevdâ, fitne çıkarmak için bu görüşten/durumdan yararlanmak istiyordu. Ebû Zer'in zühdle ilgili görüşü ise Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminden beri bilinmekteydi. Bkz. Taberî, *Târîh*, 4/238.

536 Önceki kaynak.

537 Nadir oğulları gazvesi, hicretin dördüncü yılında gerçekleşti. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* muhacirlerden ve ensardan bazı kimselerle birlikte Nadir oğullarının yanına gidip de 'Amr b. Umeyye ed-Damrî'nin Kelb kabilesinden olup da öldürdüğü iki kişinin diyetine yardımcı olmaları için onlarla konuştuğunda duvara yaslandığı bir sırada üzerine kayayı bırakmayı düşündüler. Bu olay, söz konusu gazvenin nedeni olmuştu. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/278; Sâlihî, *Subulu'l-Hude*, 4/527.

538 Hendek gazvesi, hicretin beşinci yılında gerçekleşti. Onun nedeni de şuydu: Nadir oğulları Yahudilerinin Hayber'e sürgün edilmelerinden sonra onlardan bir heyet Kureyş'in yanına gitti ve onları Medine'ye saldırmaya teşvik etti. Bkz. Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/415; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/283.

oldukları anlaşmayı bozdular[539] ve müşriklere yardım ettiler. Fakat Allah, onlar ile arzularının arasına girdi. Şöyle buyurdu: **"Allah, ehl-i kitaptan onlara destek verenleri kalelerinden indirdi, kalplerine korku saldı; artık onların bir kısmını öldürüyorsunuz, bir kısmını da esir alıyorsunuz."** (Ahzâb, 26)

Böylece düşmanlar, Medine'yi iç taraftan Yahudiler ve dış taraftan müşrikler sardılar. Orada müminler imtihan edilip denendiler. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Yukarınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi; korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti; bu esnada Allah hakkında olmadık zanlara kapılmakta idiniz. İşte o zaman müminler büyük bir imtihan geçirdiler ve adam akıllı sarsıldılar."** (Ahzâb, 10-11)

Aynı şekilde Hayber'de kendisine zehirli yemeği sunduklarında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i öldürmeye çalıştılar.[540] Onlar, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e komplo kurmaya ara vermediler. Sonunda Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* nihaî bir şekilde onları Medine'den çıkardı.

Bunun yanı sıra onlar, yaptıkları sihirle ve dilleriyle de Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e eziyet ettiler. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda denemeden geçirilirsiniz; şüphesiz sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan birçok üzücü şey işitirsiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız bilin ki bu size gereken davranışlardandır."** (Âl-i 'İmrân, 186)[541]

Mecusilere gelince; onlar, Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî[542] yoluyla kendilerine mektup gönderip de kendilerini İslam'a girmeye ve ateşe kulluk etmeyi terk etmeye davet ettiğinde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i

539 İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 4/178; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/383; Sâlihî, *Subulu'l-Hude*, 4/527.

540 Hayber gazvesi, hicretin yedinci yılında gerçekleşti. Bkz. Buhârî, 3918: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e zehirli bir koyun hediye edildi." *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Meğâzî, Bâbu'ş-Şâti'l-Letî Summet li'n-Nebî bi-Hayber, 4249; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 4/298; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/302; es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, Bâbu Hezîmeti'l-Ahzâb, 21/289.

541 Yahudilerin sihri için bakınız: İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/348.

542 Abdullah b. Huzâfe b. Kays es-Sehmî el-Kuraşî'dir. İkinci Habeşistan hicretine katıldı ve Osman'ın hilafeti sırasında vefat etti. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/888.

öldürmeye çalıştılar. Bu davet sonucunda Kisra öfkelendi ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mektubunu yırttı.

Yemen valisi Bâzân'a da bir mektup yazarak Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i esir olarak kendisine getirmeleri için iki çevik adamı Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e göndermesini emretti. Nitekim bu olay, siyer kitaplarından bilinmektedir.[543]

Sonra, Mecusilerin en büyük hainliği, müminlerin emîri Ömer b. Hattâb *radıyallahu anh*'a karşı onun mihrabında gerçekleşti ki bu olay, Mecusilerin İslam'a ve Müslümanlara karşı içine battıkları kin bataklığının derinliğini temsil eder. Çünkü Fârûk'un zahitliği, adaleti, kendisine ve işçilerine karşı insaflı olması onların katında bir yarar sağlamamıştır. Adil halifeyi *radıyallahu anh* öldürmeleri de onlara yeterli gelmedi. Bilakis onun hoş, güzel/temiz ve mübarek biyografisini, kitaplarını "yalan ve sahte belgeler, lanet dışında en çirkin lafızlarla, şerefli ve insaflı din ehlinin kullanmaya tenezzül etmeyecekleri başka lafızlarla yapılan hakaret ve sövgüler" gibi doldurdukları iftiralarıyla tahrif etmek için tavsiyeleştiler.[544]

Buna da ilave yaparak Bâg-i Fin bölgesinde yer alan Kâşân şehrinde meçhul bir askerin yöntemi üzere bir türbe inşa ettiler. Bu türbede adil ve fatih halife Ömer *radıyallahu anh*'ın katili Mecusi Ebû Lu'lu'e Feyrûz'a ait

543 Bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/145.

544 Ağızlarına almaya cüret ettikleri sövgüler, onların İslam'a ve Müslümanlara karşı gösterdikleri düşmanlıklarına yönelik kesin bir delildir. Bu hakaretlerin yayılması, insaflı bir araştırmaya hizmet etmez. Zira bu hakaretleri yapanlar alçaktır ve bu sözler çirkin olup Kur'ân ve sünnete aykırıdır. Çünkü bunlar, sahabenin ırzına ve Ehl-i Beyt'e atılan iftiralardır. Ayrıca sahabe düşmanlarının gayesi, ıslah edicilerin "gerçekleri ortaya çıkarmak ve onlardan ibret almak" ile meşgul olmaları yerine bunlarla uğraşması için buna benzer hakaretleri yaymaktır. Bununla birlikte onların iftiraları, din ve iman ehlinden hiçbir kimseyi istisna etmemektedir. Hatta bu konuda ilk önce Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ve Fatımatu'z-Zehrâ *radıyallahu anha*'dan, Ali *radıyallahu anh*'dan ve diğer raşid halifelerden, önde gelen sahabeden ve müminlerin annelerinden başlarlar. Allah sahabeden razı olsun ve onların kıyamet gününe dek gelecek olan düşmanlarını rezil etsin.

Bkz. Kuleynî, *Usûlu'l-Kâfî*, 1/237, 253; Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, 3/40; 4/293, 303; Kummî, 2/336; Keşşî, *Ricâlu'l-Keşşî*, s. 52-54. Kısaca onların hiçbir kitabı sahabe-i kirama *radıyallahu anh* yönelik bir değer eksiltmesinden yoksun değildir. Zira bu, onların kendisiyle kulluk ettikleri bir dindir.

asılsız bir kabir bulunmaktadır. Onlar, bu türbeye Arapçada "Baba Şucauddin/Din yiğidinin mezarı" anlamına gelen bir isim verdiler.[545]

Mecusilerin tuzağı bu şekilde Yahudi hilesiyle buluştu. Onların -yani yahudilerin ve mecusilerin- Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik suikast çabaları ve Ömer *radıyallahu anh*'ı öldürmeleri sonucunda onların, Müslümanların önde gelenlerinden bir kimseyi öldürmekten asla vazgeçmeyecekleri belli olmuştur. Bu durum, elini ve dilini haksızlıktan çeken, insanlara haklarını veren Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinde, sonra da Ali *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinde, ayrıca Cemel savaşı sırasında Basra'da ve ondan sonra da Sıffîn savaşında fitne ateşini yakmalarında sabit olmuştur. Nitekim bu durum, araştırmanın ilgili yerlerinde açıklığa kavuşacaktır. Onlar, sapıklıklarında bocalamaya ve bu ümmet ile onun dinine düşmanlıkta aşırı gitmeye devam etmektedirler. Hâlbuki bu din, içinde nuru, hidayeti, adaleti ve sevgiyi taşımaktadır. Yahudiler ve Mecusiler ise bu manalardan hoşlanmazlar. Çünkü onlar, sadece "fitne çıkarma, vicdanları ifsat etme, ibadetlerinde, buluşmalarında, bayramlarında ve toplantılarında besledikleri ve derinleştirdikleri kinleri kışkırtma" işlerini iyi yaparlar.

İbn Sebe'nin, geçen yıllar boyunca gelen sahabe ve İslam düşmanı takipçilerine çizdiği yol budur. O, ciddi bir şekilde memleketleri dolaştı, oralarda şüpheleri yaydı ve kötülüğü nefislere ekip fitnelere teşvik etti. Onun batıl iddialarını ve zehirlerini en çok kabul edenler, ona tabi olan, uzun zaman boyunca din edinmiş oldukları inançlarına pek çok açıdan benzemesi sebebiyle onun fikirlerini kabul eden ve ona iman eden Mecusilerdir.

İbn Sebe' için takipçiler ve yardımcılar hazır olunca ihlaslı valilere ve emîrlere yönelik farklı şikâyetler çoğaldı. Bir kusurunu buldukları valinin/emîrin kusurunu yaydılar, kusurunu bulmadıkları valiye/emîre de olmayan kusurları nispet ettiler ve onun aleyhine olarak bunları yaydılar. Nitekim 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anh* ile ilgili bu muameleyi sergilediler.

545 Baba Şuca'uddîn; Ömer *radıyallahu anh*'ı öldürmesi sebebiyle Ebû Lu'lu'e verdikleri bir lakaptır. Onun İslam memeleketlerinden birinde ziyaret edilen bir türbesi vardır. Onun için bağışlar ve mallar takdim edilir. Hatta o türbenin fotoğrafı, gönderiler ve mektuplar gönderiminde kullanılan kartlara basılır hâle gelmiştir. Bkz. Mûsevî, *Lilleh Summe li't-Târîh*, s. 94.

Üçüncü Konu

Osman *radıyallahu anh*'ın "Söylentilerle Savaştaki Karşı Koyuş" ve "Söylentilerin Çözümü" Siyaseti

İbn Sebe'nin yaptığı duyurular ve ortaya attığı batıl iddialar yayılınca, onun bunları kendilerine yazdığı ayaktakımı içinde yaşadıkları şehirlerde bu iddiaları tekrar edince halife, hilafetin içinden geçtiği siyasî durumlar hakkında genel bir bilgiye ve kapsamlı bir kuşatıcılığa delalet eden başarılı bir adım attı. Bunun üzerine şehir halklarına şu yazıyı yazdı:

"Bundan sonra asıl konuya gelince; her hac mevsimine katılarak valilerimi sorguya çekiyorum. Halife olduğumdan beri ümmeti iyiliği emretmeye ve kötülükten sakındırmaya hâkim kıldım. Bir şey için benim ve valilerim aleyhine yapılan her şikâyette mutlaka şikâyet edene istediğini verdim. Benim ve valilerimin halk üzerinde var olan her hakkımız, onlara terk edilmiştir. Bazı kimselere hakaret edildiği ve başkalarının da darp edildiği Medine halkına şikâyet edilmiştir. O hâlde gizli bir şekilde darp edildiğini ve hakarete uğradığını iddia eden bir kimse, hac mevsimine katılsın ve hakkını bulunduğu yerden; benden veya valilerimden alsın. Ya da bağışlasın. Çünkü Allah bağışlayanları sever."

Bu mektup şehirlerde okununca insanlar ağladılar, Osman'a dua ettiler ve "Ümmet, kötülüğü getirmektedir" dediler.[546]

Halife, yazdığı bu mektupla Sebe'iyye'nin ve ayaktakımının arkasına gizlendikleri bütün bahaneleri ortadan kaldırdı. Zira o, onların perdelerini açtı. Bu yüzden söz söylemeye ve söylentiye hiçbir yer kalmamıştı. Zira bir iddia ortaya atan herkesin, "iddiasını kanıtlama ve hakkını hilafette bulunan herhangi bir kimseden; başta halifeden olmak üzere onun herhangi bir valisinden alma" imkânı her zaman vardı. Bu, Osman *radıyallahu anh*'ın ahlakıdır. Hatta halkın açık ve gizli yerlerde haklarını koruma konusunda Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının ahlakı budur. Çünkü onlar, ümmetin maslahatı için ailesinin haklarından feragat edenlerin ilkleridir. Onlar, halifeyi, valilerini ve yardımcılarını sorguya çekecek ilk kimselerdir.

546 Taberî, *Târîh*, 4/242.

Onların hakkında açılan her dava mutlaka incelenir, hak sahiplerine hakları verilir ve ilgili hüküm yürürlüğe konulur.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı gibi haysiyeti koruyan, ümmeti gözeten ve hakları sahiplerine veren kimseler yeryüzüne gelmiş midir?! Avurdunu şişirip konuşan zalim kimse, onların pak yaşantısını eleştirebilir mi? Çağdaş insan hakları sözlüklerinde buna benzer veya buna yakın manalar var mıdır? Bütün türleriyle birlikte kâfir milletler, raşid halifelerin ve askerlerinin yönettiği/muhafaza ettiği İslam medeniyetinin yüzünü çizebilir mi?

Arapların ve Müslümanların ayaktakımının peşinden gittiği bu çağın medeniyetinin ahlakını, kim ekranlarda izlemedi ve radyolardan dinlemedi? Bu (Batı) medeniyetinin Filistin, Bosna, Kosova, Çeçenistan, Keşmir, Irak ile Afganistan'da ve yeryüzünün diğer bölgelerinde işlediği "öldürme, tecavüz ve yağmalama" eylemlerini kim bilmiyor? Bu medeniyet ne dedi, ne yaptı? Mutlak hak ve adalet, yalnızca Allah'ın Kitabından ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinden kaynaklanan İslam medeniyetinde bulunur. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."** (Mâide, 8)

Halifelerin yaptıkları tavsiyelerden biri de Ebû Bekir'in Şam'a yönelen Usâme'nin ordusuna yaptığı şu tavsiyelerdir: "İhanet etmeyin, aşırı gitmeyin, kalleşlik etmeyin, ölülerin organlarını kesmeyin, küçük çocukları, yaşlı ihtiyarları ve kadınları öldürmeyin, hurma ağaçlarını kesmeyin ve yakmayın, meyveleri koparmayın, yemek amacıyla olması dışında koyunları, inekleri ve develeri boğazlamayın."[547]

Çağdaş medeniyetin çocukları, bu tür manalara iman ediyor mu? Atom bombası ve biyolojik vs. bombalar yaşlı, çocuk ve kadın arasında ayrım gözetiyor mu? Çağdaş medeniyetin laik, Yahudi, haçlı veya putperest çocuklarının katında bu manalar nerededir? Onlar, Allah'ı ve ahiret yurdunu hesaplarından çıkardılar! Çocuklara, kadınlara ve yaşlılara mer-

547 Taberî, *Târîh*, 4/268.

hamet nerede kaldı? Hatta hastalara ve yaralılara, mescidlere, mahzenlere, köprülere, su ve aydınlatma ağlarına merhamet nerede kaldı?

Çağdaş medeniyetin komutanlarının silahları, ağaçların, insanların ve taşların arasında fark gözetmemektedir. Özellikle de Müslümanların memleketlerinde durum öyledir. Bu durum, Allah'tan korkmayanların ve "haklı yere olması dışında başkalarına eziyet etmekten kendilerini alıkoyan" bir dini olmayanların düşmanlık güdüsüne, yıkım ve tahrip sevgisine delalet eder. Allah Teâlâ, **"Verdikleri söze nasıl güvenilebilir ki? Şayet size galip gelselerdi, yakınlık bağını da antlaşma hükümlerini de sizin için gözetmezlerdi. Onlar dilleriyle sizi memnun etmeye çalışıyorlar, fakat kalplerinden geçen çok farklı. Zaten onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir."** (Tevbe, 8) ve **"Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşırlar."** (Bakara, 217) buyurmuştur.

İfade ve seçim özgürlüğü savunucularının, "cehaletin, zulmün ve karanlığın Batı dünyasını sardığı" orta çağ günlerindeymişler gibi ilk haçlı ahlaklarına bağlı fanatik aşırıcılara nasıl dönüştükleri hiç kimseye gizli değildir. Şöyle ki: Cezayir ve Türkiye'de insanlar, memleketlerinin yönetimi için Müslümanları seçtiklerinde bu durum gerçekleşmiştir. Yeryüzünde Allah'ın hükümleriyle savaşan herkese nasıl da destek ve yardım toplarlar, Müslümanlara karşı yapıldığı sürece onların yaptıkları bütün vahşi ve suç olan eylemleri nasıl da onaylarlar? O hâlde İslam inancı ve düşüncesi dışında temiz ve yalın bir medeniyet var mıdır?

İslam medeniyeti dışında "O hâlde gizli bir şekilde darp edildiğini ve hakarete uğradığını iddia eden bir kimse, hac mevsimine katılsın ve hakkını bulunduğu yerden; benden veya valilerimden alsın" diyen bir medeniyet var mıdır?[548]

Kesinlikle buna benzer manalar, yalnızca raşid halifeler *radıyallahu anhum* neslinde, onların yöntemlerini izleyen ve yollarına uyan kimselerde bulunur. Dolayısıyla onlardan birine düşmanlık eden, onların yolundan sapan veya başkalarına uyan kişi bedbaht olur!

Osman *radıyallahu anh*'ın siyaseti başarısını ispat edip de insanların bunu kabul ettikleri anlaşılınca, Sebe'iyye ve ayaktakımı isyancılarının ellerinde

548 Taberî, *Târîh*, 4/242.

bulunan kozlar ortadan kalktı. Onlar da şehirlere valilerin ayıplarıyla ilgili mektuplar göndermeye başladılar. Kardeşleri de buna benzer mektupları göndererek onlarla yazıştılar… Yeryüzünde propagandayı yaydılar. Onlar, izhar ettikleri şeyden farklı bir şeyi istiyorlardı, ortaya koydukları şeyden farklı şeyleri gizliyorlardı.[549] Sonunda söylentiler, hilafetin başkenti olan Medine'ye kadar vardı. Bunun üzerine halife, Medine halkıyla istişare edip "Siz, ortaklarımsınız ve müminlerin şahitlerisiniz. Bana tavsiyede bulunun!" dedi. Onlar da "Sana, sana şehirlerin haberlerini getirmesi için güvendiğin bir adamı şehirlere göndermeni tavsiye ediyoruz" dediler.[550] O da Muhammed b. Mesleme el-Ensârî'yi gönderdi.

Nitekim Ömer *radıyallahu anh*'ın hilafeti döneminde valileri sorguya çeken de oydu.[551] Osman, Usâme b. Zeyd'i Basra'ya, 'Ammâr b. Yâsir'i Mısır'a ve Abdullah b. Ömer'i Şam'a gönderdi. Başka adamları da diğer yerlere gönderdi. Onların hepsi de 'Ammâr'dan önce geldiler ve "Karşı çıkılacak hiçbir şey bulamadık. Müslümanların âlimlerinin ve avamlarının karşı çıktıkları bir şey bulamadık" dediler. Hepsi de "Durum, Müslümanların durumudur. Valiler adaletli davranıyorlar ve halkı idare ediyorlar/gözetiyorlar" dediler.[552]

Meydanda yapılan bu yoklama gezintisinden sonra herkes, her şeyin hilafetin idaresinde normal şekilde yürüdüğünü, pratik hayatta söylentilerden hiçbir şeyin bulunmadığını anladı. Halifenin şehirlere gönderdiği müfettişlerin hiçbirine bir şikâyette bulunulmamıştır. İnsanların geciktirdiği 'Ammâr'ın başından geçenler ise bunun dışındadır. Bu gecikme sebebiyle ona suikast yapıldığını zannettiler. Beklemedikleri bir anda onlara Abdullah b. Ebî Serh tarafından bir mektup geldi. Abdullah, mektubunda Mısır'da bir topluluğun 'Ammâr'ı[553] kendisine çektiğini ve onunla özel bir

549 Önceki kaynak.

550 Önceki kaynak, 4/240.

551 Ömer, onu Kûfe'ye, Mısır'a ve başka bölgelere göndermiştir. Bkz. Halîfe, *el-Ensâr fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 123.

552 Önceki kaynak.

553 Huzeyfe şöyle demiştir: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, *"Ebu'l-Yekzân fıtrat üzerindedir* -bunu üç defa söyledi-. *Ölünceye dek veya yaşlılık ona bunu unutturuncaya dek onu terk etmeyecektir"* buyurduğunu işittim. Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 3.96. 'Ammâr, Sıffîn savaşında doksan yaşında şehid edildi. Hâkim, *Müstedrek*, 3/393; Zehebî, *'Ahdu'l-*

şekilde görüştüğünü bildirdi. Bu topluluğun arasında da Abdullah b. Sevâ -İbn Sebe'-, Hâlid b. Mülcem,[554] Sevdân bir Himrân ve Kinâne b. Bişr'in[555] bulunduğunu haber verdi.

Yalan ve uydurma olduğu açık olmasına rağmen söylentiler son bulmadı. Halife *radıyallahu anh*, maksatlı ve uydurma propagandaya doğru ve apaçık hakikatlerle karşı koyma yolu üzere başka bir adım attı ve bizzat kendisi *radıyallahu anh* bundan emin olmak istedi. Bunun üzerine her hac mevsiminde valiler ile onlardan şikâyetçi olanların kendisiyle buluşması için şehirlere yazı yazdı. Şehirlerdeki insanlara da şunu yazdı:

"Birbirinize iyiliği emredin ve birbirinizi kötülüklerden alıkoyun. Mümin, kendini alçaltmasın. Şüphesiz ki Allah'ın izniyle ben, mazlum olduğu sürece zayıfın yanında, güçlünün karşısındayım."

*Hulefâi'r-Râşidî*n, s. 576. Muhammed b. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın şöyle dediği aktarılmıştır: 'Ammâr b. Yâsir, Mısır'dan geldi. Babam da şüphe içindeydi. Onun geldiğini duyunca onu çağırmam için beni gönderdi. O da başında kirli bir sarık ve bir kürkle benimle birlikte geldi. Sa'd'ın yanına girince Sa'd ona, "Yazık sana ey Ebu'l-Yekzân! Eğer hayır ehlindensen Müslümanların arasını bozduğun ve miminlerin emîrine karşı insanları kışkırtıp topladığın şeklinde senin hakkında duyduklarım da nedir böyle? Aklın başında mı, değil mi?" dedi. Bunun üzerine 'Ammâr kızıp sarığını çıkardı ve "Bu sarığımı çıkardığım gibi Osman'ı halifelikten azlettim" dedi. Sa'd, "Şüphesiz ki biz Allah'a aidiz ve O'na dönücüleriz. Yazık sana! Yaşın ilerlediğinde, kemiklerin inceldiğinde ve ömrün tükendiğinde mi İslam bağını boynundan çıkardın ve çıplak bir şekilde dinin dışına çıktın?" dedi. 'Ammâr da öfkeli bir şekilde "Sa'd'ın fitnesinden Rabbime sığınırım!" diyerek çekip gitti. Sa'd şöyle dedi: "'Onlar zaten fitnenin içine düştüler.' Allah'ım! Affından ve hilminden dolayı Osman'ın senin katındaki derecelerini artır." Sonunda 'Ammâr kapıdan çıktı ve ardından sakalı ıslanacak şekilde ağlayarak Sa'd'ın yanına geri geldi. Sa'd da şöyle dedi: "Ey oğulcuğum! Fitneden kim emîn olabilir? Ondan duyduğum şeyleri kimseye söyleme. Bu bir emanettir. Ben, insanların onun aleyhinde bu sözlere tutunup onları birbirlerine aktarmalarından hoşlanmam. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, 'Yaşlılıktan dolayı aklı kaybolmadığı sürece 'Ammâr'a tabi ol' buyurdu." Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 343. Huzeyfe, vefatı sırasında şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *"Ebu'l-Yekzân fıtrat üzerindedir* -bunu üç defa söyledi-. *Ölünceye dek veya yaşlılık ona bunu unutturuncaya dek onu terk etmeyecektir"* buyurduğunu işittim. Bkz. İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/269.

554 Bu şahıs, Halife Ali *radıyallahu anh*'ı hicretin 40. yılında öldüren Abdurrahman b. Mülcem el-Murâdî el-Hâricî olabilir. O, işlediği suçun cezası olarak öldürülmüştür. Bkz. Taberî, *Târîh*, 5/143.

555 Taberî, *Târîh*, 4/241.

İnsanlar da buna uyuyordu. Bu durum, bazı kimseler bunu ümmetin parçalanmasına bir araç olarak edininceye kadar devam etti.[556]

Böylece halife, yapılan şikâyetleri artık bizzat araştırmaya girişiyordu. Fakat anlaşıldığı üzere ayaktakımının kendisini duyurmak amacıyla kendilerini onun askerleri kıldıkları söylentilerden ziyade gerçek bir şikâyet takdim edilmiyordu. Çünkü hem valiler hem de halife hacca geliyorlardı. Ama hiç kimse, halifenin mazlum olduğu sürece zayıfın yanında ve güçlünün karşısında olacağını, müminin kendisini alçaltmaması gerektiğini -yani emîrlere veya otorite sahiplerine dalkavukluk yapmasına gerek bulunmadığını- ilan etmesine rağmen onlara şikâyetini takdim etmiyordu.

Yine bu mesele, komploculara bir motivasyon olmuş ve daha büyük özgürlük vermiş olabilir -ki onlar da hareketlerini ve duyurularını arttırdılar-. İnsanların birbirlerine iyiliği emrettiği ve halifenin *radıyallahu anh* vasiyetlerini yerine getirdikleri sırada "Sebe'iyye ve ayaktakımı" isyancıları, bunu ümmeti bölmeye ve birliğini parçalamaya bir araç kıldılar.

556 Önceki kaynak, 4/397.

Dördüncü Konu

Osman *radıyallahu anh*'ın Sebe'iyye İsyancılarının Tuzağıyla Yüzleşme Siyaseti

Halife Osman'ın Araştırma ve Danışma İçin Valileri Davet Etmesi ve İsyancıların Amaçlarını Tam Olarak Bildiğini Açıklaması:

Halife, insanların boyunlarında kendisine veya valilerine ait olan bütün haklardan feragat ettiği, kendisi ve valileri aleyhinde açılan her davada istenen şeyi vereceği, ümmetin bütün çocuklarının iyiliği emredip kötülükten alıkoyma -yani sorguya çekme- hakkının bulunduğu ("Ümmeti, iyiliği emretmeye ve kötülükten sakındırmaya hâkim kıldım" sözü) konusunda şehirlere açık bir mektup ve genel bir davet gönderdi. Bu ise insafın, adaletin ve tevazunun zirvesidir. Bu, manaların oldukça fazla bir şekilde vurgulanmasıdır.

İnsanların nefislerinde güven ve ciddiyet ruhunu yayması amacıyla halife, şehir valilerine haber gönderdi. Bunun üzerine onun yanına Basra valisi Abdullah b. 'Âmir, Şam valisi Mu'âviye b. Ebî Süfyân, Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh geldi. Onlarla yaptığı istişareye de Kûfe valisi Sa'îd b. el-'Âs b. Umeyye ile 'Amr b. el-'Âs'ı da dâhil etti.

Osman, "Yazık size! Bu şikâyet de nedir? Vallahi ben, sizin aleyhinize söylenenlerin doğrulanmasından korkuyorum. Bu durum, mutlaka benim etrafımda toplanır" dedi. Onlar da "Sen müfettişler göndermedin mi? Sana haber getirilmedi mi? Müfettişler, hiç kimseden bir şikâyet almadan dönmediler mi? Hayır, vallahi doğru söylemediler ve iyi bir şey yapmadılar! Bu işin bir aslını bilmiyoruz. Söylentiyi çıkaranlardan/yayanlardan herhangi birini yakalasan da sana hiçbir şey söyleyemez. Bu, sadece bir söylentidir. Onu esas almak da ona varmak da caiz değildir." dediler.

Yayılan söylentilerin hiçbir izi bulunmamasına rağmen halife, valilerinin kendilerinden talep edilen her şeyi sunmaya hazır oldukları konusunda sözünü yerine getirmeye istekliydi. O *radıyallahu anh*, bu sözünü tuttu ve doğru söyledi. Sebe'iyye ve ayaktakımı isyancıları ise her iddialarında

yalan söylediler. Anlaşıldığı üzere onlar, yalanlarının ortaya çıktığını ve sahtekârlıklarının belli olduğunu bildiler. Ancak sapkınlıklarından tevbe edip vazgeçecekleri yerde azgınlık araçlarını değiştirdiler ve duyurularını/söylentilerini arttırdılar. Bu durum biraz sonra açıklığa kavuşacaktır.

Halife *radıyallahu anh* valilerin doğru söylediklerinden, sorguya çekilmeye ve hakları vermeye hazır olduklarından emin olunca meydana gelen durumun açıklamasını onlardan duymak isteyip "Bana tavsiyede bulunun!" dedi. Bunun üzerine Kûfe'de Sebe'iyye ve ayaktakımı isyancılarının iftiralarının farkına varan ve bütün zihin karıştırmalarının onlardan kaynaklandığını bilen Kûfe valisi Sa'îd b. el-'Âs, doğru bir tasavvurla ve isabetli bir görüşle bu fitnenin çözümüyle ilgili bir görüş sunup şöyle dedi: "Bu, gizli yerlerde uydurulan bir şeydir. Bilgisi olmayan kimseye bu söylentiler bildirilir. O da onu haber verir ve meclislerinde bundan bahseder." Halife *radıyallahu anh*, "O hâlde bunun ilacı nedir?" diye sorunca da Sa'îd, "Bu topluluğu aramak, sonra da bu söylentileri çıkaranları öldürmek" dedi.[557]

Hiç şüphe yok ki bu görüş, söz konusu isyancıların işlemekte ısrar ettiği bu suçun boyutuna uygun olan ilacı temsil ediyordu. Sa'îd'in bu görüşü, ancak bir deneyimden ve onlarla ilgili derin bilgiden geliyordu. Belli olduğu üzere bu isyancılar, halifenin halkın selameti için ne kadar korktuğunu ve bunu korumaya ne kadar istekli olduğunu, Sa'îd'in doğru görüşü ve tavsiyesiyle amel etmeyeceğini biliyorlardı ki bu durum, onların sapıklıklarını, saçmalamalarını ve söylentilerini artırdı.

Mısır valisi Abdullah b. Sa'd da halifeye tavsiyede bulunarak şöyle dedi: "İnsanlara haklarını verdiğine göre onlardan sorumluluklarını yerine getirmelerini de iste. Bu, onları başıboş bırakmandan daha iyidir." Bu da başıboş herkesin sorgulanmasına başlama davetidir. Mademki hiç kimsenin kendisini sorguya çekecek bir kimsesi yok, o zaman cemaate muhalefet edenlerin ve ümmetin güvenliği aleyhine arbede çıkaranların sorguya çekilmesi hilafetin bir hakkıdır.

Mu'âviye dedi ki: "Beni vali yaptın. Sen, kendileriyle ilgili ancak güzel şeylerin haber verildiği bir topluluğu atadın. Bu iki adam ise kendi vilayetlerini daha iyi bilirler." Halife, "O hâlde görüşün nedir?" dedi. O da

557 Önceki kaynak, 3/343.

"Güzel davranıştır" dedi. Halife, "Sen ne diyorsun ey 'Amr?" diye sordu. 'Amr şöyle dedi: "Senin onlara yumuşak davrandığını, gevşeklik gösterdiğini ve onlar için Ömer'in yaptığından daha fazla şeyler yaptığını düşünüyorum. Bana göre iki arkadaşının[558] yoluna bağlı kal. Sertlik gösterilmesi gereken yerlerde sert, yumuşaklık gösterilmesi gereken yerde yumuşak davran. Şüphesiz ki sertlik, insanlara kötülük yapmayı bırakmayan kimseler için gereklidir. Yumuşaklık da insanları nasihatle ananlar kimseler için gereklidir. Sen ise her iki durumda yumuşak davrandın."[559]

Bu danışmada açıklığa kavuştuğu üzere bütün valiler, Müslümanların güvenliği konusunda zihinleri karıştıran ve aralarındaki güvenilirliği sarsmaya çalışan azgınlara karşı "sorguya çekme ve sert davranma" ilkesinin ortaya konulmasının gerekli olduğunu, iş "bu kimselerin araştırılması, söylentilerin kaynağının izlenmesi, bu söylentileri çıkaran ve fitneye teşvik eden iftiracı azgınların sorguya çekilmesi" derecesine varmayı gerektirse de bunun gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Fakat anlaşıldığı üzere halife, onların söylediği her şeyin farkındaydı.

Ancak bütün bu söylentilerin arkasında gözetilen amacı ve Müslümanların yüzlerine karşı kılıçları ortaya çıkarmanın neden olacağı sonuçları da biliyordu. Bunu ise halife *radıyallahu anh* hiçbir bahane/mazeret adı altında yapmazdı ve kabul etmezdi. Zira kılıç, fitnede ortaya çıkarıldığında bir daha kınına sokulmaz. Yine kılıç, suçsuz kimselere yöneltilebilir ve gerçek suçlu da yalan söylemeyi, söz taşımayı, hile yapmayı, takıyye yapmayı ve batınîliği mubah gördüğü için kendini gizleyebilirdi.

Buna binaen Osman *radıyallahu anh*, o konuyla ilgili o aşamadaki bakış açısını sunmaya başladı. Allah'a hamd u sena ettikten sonra şöyle dedi: "Bana yaptığınız bütün tavsiyeleri dinledim. Her işin, kendisine yaklaşılacağı bir kapısı vardır. Şüphesiz ki bu ümmet için kendisinden korkulan durum meydana gelecektir. Onun üzerine kapatılan ve defedilmesini sağlayan kapısı da yumuşak davranmak, kolaylık sağlamak ve uzlaşıdır. Sadece Allah Teâlâ'nın sınırları/hadleri ile ilgili konular bunun dışındadır ki hiç kimse onlardan birinin kusurlu olduğunu ortaya koyamaz. Eğer bu kapıyı

558 Ebû Bekir ile Ömer *radıyallahu anhuma*'yı kastediyor. (Çev.).
559 Önceki kaynak, 4/343.

bir şey kapatacaksa, o şey yumuşaklıktır. Vallahi bu kapı, hiç kimsenin benim aleyhimde doğru bir hücceti bulunmayacak şekilde açılacaktır. Allah, insanlar ve kendim için hiçbir hayrı reddetmediğimi biliyor. Vallahi fitne değirmeni dönecektir.[560]

Onu hareket ettirmeden ölecek olursa Osman'a ne mutlu! İnsanlardan elinizi çekin, onlara haklarını verin ve onları bağışlayın. Allah'ın hakları çiğnenirse, bu konuda taviz vermeyin."[561]

Bu rivayette raşid halife Osman *radıyallahu anh*'ın meydana gelen olaylara karşı izlediği siyaset ve sahip olduğu tasavvur ortaya çıkmaktadır. Valilerin, "sertliğin, sorgunun, söylentileri ve kargaşayı çıkaranların izlenmesinin, yakalanıp cezalandırılmalarının, sükûnetin ve istikrarın tekrar sağlanmasının garantisi olduğunu" düşündükleri sırada halifenin *radıyallahu anh* onların sundukları bütün teklifleri anladığı, fakat meydana gelen olaylara karşı başka bir tasavvura sahip olduğu görülmektedir. Bu tasavvura göre fitne, kaçınılmaz bir şekilde meydana gelecektir. Onun alametleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Sertlik ve cezalandırma yöntemi ise onun ortaya çıkışını hızlandıracaktır. O sırada ise İslam değirmeni Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisinden sakındırdığı korkunç bir iç savaşla dönecektir. O ise fitnenin kendi döneminde çıkmamasını ve onun sonuçlarından kurtulmayı ümit etmekte ve istemektedir.

Bu yüzden valilerine, insanlara haklarını tam olarak vermenin, onlara yumuşaklık ve hoşgörüyle, elleri ve dilleri onlardan alıkoymakla muamele etmenin, kendilerine veya halifelerine karşı yaptıkları bütün kötülükleri bağışlamalarının gerekli olduğunu tavsiye etmiş, sadece Allah Teâlâ'nın hadlerinin bunun dışında olduğunu, bu konuda günah işleyenlerin hesaba çekilmesinde bir yumuşaklığın, uzlaşının ve hoşgörünün söz konusu olmayacağını belirtmiştir.

Osman *radıyallahu anh* ve valileri bu siyaseti tam olarak uygulamıştır. Böylece Osman *radıyallahu anh*, fitne kapısını kapatmak için sahip olduğu bütün

560 Bununla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *"İslam değirmeni 35 veya 36 yıl dönecektir. Eğer helak olurlarsa, bu zaten helak olanların yoludur. Eğer kalırlarsa o zaman dinleri onlar için yetmiş yıl kalır"* hadisine işaret etmektedir. Bkz. İbn Hibbân, *Sahîhu İbni Hibbân*, 6629, kitabın şerhi, 7/231; Ebû Dâvud, Kitâbu'l-Fiten ve'l-Melâhim, 3712.

561 Taberî, *Târîh*, 4/243.

yumuşaklığı, gücü, affı ve sabrı kullanmış olmaktadır. Ancak bu hiçbir fayda sağlamamıştır. Çünkü Allah Teâlâ'nın emri, değişmez bir kaderdir.

Yine çünkü Yahudilerden, Mecusilerden ve onların yolunu izleyenlerden oluşan sahabe düşmanları, bütün araçları kullanarak fitne ateşini yakma ve iç savaş çıkarma konusunda ısrarcı davranmışlardır. Bu konuda komplo, fitne ve tuzak deneyimleriyle dopdolu olan tarihî mirasları onlara yardımcı olmuştur. Onlar da Halife Osman'ın hoşgörüsünden, arılığından, hakları sahiplerine verme ve özgürlükleri koruma isteğinden, valilerine yönelik sert sorgulamasından yararlanmışlardır.

İşte böylece komplocular, o engin ortamları yıkım, tahrip ve bozgunculuk için kullandılar. Takıyyeyi din edindiler ve gizli yerlerde planlar çizdiler. Gizli yerlerde birbirleriyle yazıştılar. Planlarının yerine getirilmesi için de karanlık vakitleri seçtiler. Halifenin ve valilerinin sükûneti sağlamak, hoşgörülü davranmak ve hataları görmezden görmek için çabalarken komplocular, en büyük eziyeti yapmak, fitneyi ekmek, halifenin ve valilerin gidişatıyla ilgili zihinleri bulandırmak amacıyla bu siyasetten sonuna kadar yararlandılar.

Valilerin, meydana gelen söylentilerin sebeplerini incelemek amacıyla halifeyle buluşmaya gittiklerini öğrenir öğrenmez komplolarını arttırmaya ve iftiralarını daha çok yaymaya başladılar. Mısır halkı, Kûfe ve Basra halklarından olan taraftarlarıyla, emîrlerine karşı isyan etme çağrılarını kabul eden ve emîrlerinin şehir dışına çıktığı bir günde isyan etmek için sözleşen herkesle yazıştılar. Kûfe halkı dışında hiç kimse bunu yapmadı ve buna kalkışmadı. Yezîd b. Kays el-Erhabî, Kûfe'de ayaklandı, arkadaşları da etrafında toplandı. O sırada savaştan sorumlu komutan ise Ka'ka' b. 'Amr idi. Ka'ka' onun yanına geldi. İnsanlar da etraflarını kuşattılar ve onlara seslendiler. Bunun üzerine Yezîd, Ka'ka' b. 'Amr'a "Bana ve bunlara karşı çıkmanın yolu nedir? Vallahi ben, sözü işiten ve emre itaat eden, cemaatime bağlı kalan bir kimseyim. Sadece Sa'îd'in istifasını istiyorum" dedi. Ka'ka' da "Avamın razı olduğu bir şeyden havas muaf tutulmayı mı istiyor?" dedi. Yezîd, "Bunu müminlerin emîrine bildirelim" dedi. O da onları istifa istekleriyle baş başa bıraktı. Onlar da bundan başka bir şey yapamadılar.[562]

562 Taberî, *Târîh*, 4/345.

Burada dikkat çeken noktalardan biri, Ka'ka *radıyallahu anh*'a karşı takıyyenin ve batınîliğin kullanılmasıdır. Ayaktakımı liderinin -az önce kendisine işaret edildiği üzere- valinin istifasından başka bir amacının olmadığına yeminler ettiği sıralarda o, evine döndü, bir adamı ücretle tuttu ve sürgüne gönderilenlerin yanına gitmesi için ona dirhemler ve katır verdi. Onlara da "Gelene kadar mektubumu elinizden düşürmeyin!" diye mektup yazdı… İnsanlar ise Cuma günü Eşter'in aniden mescidin kapısında durup şöyle demesine şaşırdılar: "Ey insanlar! Müminlerin emîri Osman'ın yanından size geldim. Sa'îd'in ise kadınlarınızın alacağını yüz dirheme indirmek ve sizden musibete uğrayanların alacağını iki bine indirmek için ona baskı yaparken bıraktım. Sa'îd, 'İnsanların eşrafına neden bu kadar zam yapılıyor?' diyordu… Sizin ganimetlerinizin Kureyş'in bahçesi olduğunu iddia ediyordu. Bir aşamada onunla birlikte yürüdüm. O ise ondan ayrılana dek bu sırada konuyla ilgili şu şiiri okuyordu:

'Benden dolayı vay eşrafın kadınlarına!

Güçlüyüm, sanki bir cinim.'"

Böylece insanları küçümsedi. Akıl sahipleri ise onun alıkoymaya çalışsalar da onları dinlemedi. Bu bir kalkışmaydı/çabaydı. Eşter, Sebe'iyye'nin mektubu kendisine ulaşmadan önce ikinci defa kargaşa çıkarmamak için yaptığı tevbeyi yenilemek amacıyla müminlerin emîrinin yanına gitmişti. Bunun üzerine Yezîd, ortaya çıktı ve bir münadinin "Sa'îd'in geri çevrilmesi ve ondan başka emîrin talep edilmesi için kim Yezîd b. Kays'a katılmak istiyorsa bunu yapsın!" diye seslenmesini emretti. İnsanların akıl sahipleri, eşrafı ve önde gelenleri mescidde kaldılar. Diğerleri ise çıkıp gittiler.

'Amr b. Hureys,[563] o zaman Sa'îd b. el-'Âs'ın vekiliydi. Minbere çıkıp Allah'a hamd ü sena etti. Sonra da şöyle dedi: "Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarındayken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. O hâlde yüce

563 Mahzûm oğullarından 'Amr b. Hureys olup "Ebû Sa'îd" diye künyelenir. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatı sırasında on iki yaşındaydı. Kûfe'ye yerleşti ve 85 yılında orada öldü. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dikişli iki ayakkabıyla gördüğünü söylemesi onun aktardığı hadislerden biridir. Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1172.

Allah'ın sizi kendisinden kurtardığı kötülüğe geri dönmeyin. İslam'dan, onun rehberliğinden ve kurallarından sonra da mı hakkı bilmiyorsunuz ve onun kapısına isabet etmiyorsunuz?" Ka'ka' b. 'Amr da şöyle dedi: "… Vallahi ayaktakımını ancak kılıçlar sakinleştirir. Kılıçların ise kınlarından çıkarılması yakındır. Sonra da hızlı koşan at gibi kişnemeye/bağırmaya başlarlar ve içinde bulundukları bu duruma geri dönmeyi temenni ederler. Allah ise bu ortamı asla onlara geri getirmez. O hâlde sabret!" 'Amr da "Sabredeceğim!" dedi ve evine döndü.[564]

Ardından Yezîd b. Kays el-Erhabî, Eşter ve Kûfe ayaktakımının beraberliğinde yola çıktı ve Sa'îd'i yolda karşıladı. Bunun üzerine Sa'îd'i Cere'a'dan[565] geri çevirdiler. İnsanlar da Ebû Musa el-Eş'arî'nin valiliği üzerinde anlaştılar. Osman *radıyallahu anh* da onu vali olarak onayladı. Emîrler geri dönünce Sebe'iyye'nin -Kûfe dışında- şehirlere bir çıkış yolu bulunmuyordu. Bu yüzden farklı şehir halklarından olan taraftarlarıyla, "İstekleri üzerinde düşünmek" amacıyla Medine'de buluşmak üzere yazıştılar, iyiliği emrediyorlarmış ve Osman'a insanların arasında dolaşıp da üzerinde tahakkuk eden söylentiler hakkında soru soracaklarmış gibi göründüler. Sonra da Medine'de buluştular.[566]

Bu durum, Sebe'iyye'nin bütün araçlarla, sebebe dayanarak ve sebepsiz yere fitneyi sürdürmede ısrarcı davrandığını pekiştirmektedir. Onlar, valilerin görevlerini terk edip de halifeyle buluşmaya gidecekleri vakitte

564 Taberî, *Târîh*, 4/331.

565 Cere'a: Kâdısiyye yakınlarında yüksekçe bir yerdir. Kûfe ayaktakımı, Medine'den dönen valileri Sa'îd b. el-'Âs'ı Kûfe'den geri çevirmek amacıyla orada karargâh kurmuştur. Bkz. Taberî, *Târîh*, 4/332, 335; *Sahîh-i Müslim*, Nevevî şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiteni ve Eşrâti's-Sâ'e, 18/18. Bu hadiste geçtiği üzere Cundub şöyle demiştir: Cere'a gününde geldim ve oturan bir adam gördüm. Ben, "Muhakkak ki bugün burada kan dökülecektir!" dedim. O adam da "Vallahi hayır!" dedi. Ben, "Vallahi dökülecektir!" dedim. O, yine "Vallahi hayır!" dedi. Ben, tekrar "Vallahi dökülecektir!" dedim. O, "Vallahi hayır! Muhakkak ki bu, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hadisidir. Onu bana anlatmıştı" dedi. Ben, "Bugünden sonra sen benim için benimle birlikte oturan ne kötü bir kişisin! Sana muhalefet ettiğimi duyuyorsun, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den de bunu işitmişsin, buna rağmen beni bundan alıkoymuyor musun?" dedim. Sonra da "Bu öfke de nedir?" dedim ve soru sormak için ona yöneldim. Bir de baktım ki o adam Huzeyfe imiş.

566 Taberî, *Târîh*, 4/345.

isyanlarını ilan etmek üzerinde anlaşmışlardı. Buna göre onlar, bu buluşmanın sonuçlarını beklemeye ihtiyaç duymuyorlardı. Çünkü onların talep edecekleri bir şeyler yoktu. Zira onların hiçbirinin hakkı eksiltilmemişti. Onların gayesi, raşid hilafet düzenini iptal etmekti. Emîrler vilayetlerine dönünce Sebe'iyye'nin şehirlere doğru bir çıkış yolu bulunmuyordu. Bu yüzden istedikleri üzerinde düşünmek amacıyla Medine'de buluşmak üzere şehir halklarından taraftarlarıyla yazıştılar.[567]

Bu durum, önde gelen çoğu şahıstan yoksun kalan Kûfe dışında Sebe'iyye'nin hazırladıkları komploları uygulamasına engel oldu. Zira Sa'îd, şehrin önde gelenlerini vilayetine bağlı bölgelerin idaresi için seçmişti ve onları o yerlere göndermişti. Sonra da Medine'ye yol almıştı. Geride ise sadece isyancıları kuşatıp onlara baskı yapabilen Ka'ka' b. 'Amr kalmıştı. İsyancılar da takıyye yapmış ve batınîliklerini ortaya koymuşlardı. Sa'îd'in istifa etmesini istediklerini açıkladılar ve bundan başka bir şeyi açığa vuramadılar. Hâlbuki onların hedefi, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma gölgesi altında isyan etmek, ardından halifenin *radıyallahu anh* aleyhine kesinleşip tahakkuk etmesi için insanların arasında yayılan söylentiler uydurmaktı. Böylece onlar, yeni şehirler kazanacaklardı.

Fakat halife, kendisine verilen hikmet ve feraset yoluyla onların bu çabalarını boşa çıkarmış ve onları, Kûfe'de bulunan ve İbn Sebe'nin yardımcıları olan ayaktakımının alanı dışından gelebilecek herhangi bir destekten yoksun bırakmıştır. Bunu da izlediği el çekme, yumuşak davranma ve hakları sahiplerine verme siyasetini izlemekle yapmıştır. Bu yüzden isyancılar, valilerine karşı iddia edebilecekleri hiçbir delil bulamadılar.

Kûfe sınırları dışındaki yerlere gelince; anlaşıldığı üzere valiler, iyi önlemler aldılar ve hilafeti sağlamlaştırdılar. Bu yüzden Sebe'iyye isyancıları, takıyye perdesi altında açıktan veya açık olmayan bir şekilde herhangi bir hareket yapma imkânı bulamadılar. Sonunda valiler, vilayetlerindeki görevlerine döndüler ve böylece "isyan ilanı ve kargaşayı yayma" ile ilgili ilk ciddi çaba boşa çıkmış oldu. Bu durum onların, yeni bir plan yapmaları ve insanların arasında yayılan yeni şeyleri duyurmaları amacıyla "iyiliği emredip kötülükten alıkoyma" gölgesi altında ikinci defa çaba göster-

567 Önceki kaynak.

mek zorunda kalmalarına neden oldu. Zira halife, birinci önlemleriyle ve "el çekme ve yumuşak davranma" siyasetiyle onların bütün komplolarını boşa çıkardı. Ki bu durum, halifenin *radıyallahu anh* bilgisini, yüksek siyasî uyanıklığını ve iyi yönetimini pekiştirmektedir.

Halifenin ve Valilerin Sebe'iyye'nin Amaçlarını Bildiklerini, Ancak Onları Yakalamalarına Veranın ve Dinin Engel Olduğunu Pekiştiren Durumlar:

Açık olduğu üzere isyancı Sebe'iyye'nin ve ayaktakımının hâlleri, halifeye ve valilere gizli kalmıyordu. Fakat halkın özgürlüğünün sağlanmasına ve şüphelere dayanarak kişileri cezalandırmamaya yönelik tam bağlılıkları, isyancıları cezalandırmalarına engel oluyordu. Bu durum, Kûfe'deki savaş komutanı Ka'ka' b. 'Amr ile Sa'îd b. el-'Âs'ın Kûfe vekili olup da Kûfe halkının ayaktakımına çok nasihat eden ve onlara hatırlatmada bulunan -ki buna rağmen onu dinlemediler- 'Amr b. Hureys'in arasında geçen konuşmada açıklığa kavuşmaktadır. Ka'ka' *radıyallahu anh* ona şöyle dedi: "Selin akıntılarını geri çevirebilir misin? O zaman Fırat'ın yolunu geri çevir! Ne yazık! Bil ki vallahi ayaktakımını sadece kılıçlar sakinleştirebilir. Kılıçların da kınlarından çıkarılmaları pek yakındır."[568]

Yani Ka'ka' bu kimselerin nasihati kabul etmediklerini ve ıslah olma isteğini taşımadıklarını bildi. Bu yüzden onlara öğüt vermenin yararı ve onları doğru yola yönlendirmenin faydası yoktu. Çünkü onlar, başkalarının akıllarıyla güdümlüydüler. Bu yüzden onlar hakkında sadece sertlik, güç kullanma ve kılıç fayda verir, onlar bundan başkasıyla sakinleşmezler. Kılıçların kınların çıkarılıp yalın hale gelmesi de pek yakındır. Çünkü onu araştırıyorlar ve onu istiyorlar. Onların, fitne ateşini yakmak ve "onun sebeplerini hazırlamaya ve onu beslemeye çalışmak" dışında kaybedip de araştırdıkları bir sorun yoktur!

Halifeye *radıyallahu anh* gelince; onların hilelerini, tuzaklarını ve kötü amaçlarını en çok bilen kişiydi. İnsanların durumlarıyla ilgili sahip olduğu siyasî ve sosyal tecrübe, ümmetin başına gelecek fitnelerin alametleriyle ilgili Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den elde ettiği ilim bu konuda ona

568 Taberî, *Târîh*, 4/332.

yardımcı oluyordu. Bu yüzden onun birinci isteği, boynunda, halkından bir kimsenin kendisinden isteyeceği bir şey bulunmaksızın yüce Allah'a kavuşmaktı. Bu yüzden o, "el çekme, yumuşaklık, bağışlama ve halka bütün haklarını verme" siyaseti yürütüyordu. Ki bu siyaset, Osman *radıyallahu anh*'ın zamanında pek çok iç savaştan kaçınılmasına yardımcı olmuştur.

Bunu pekiştiren durumlardan biri, Cere'a gününde; Sa'îd, Kûfe ayaktakımının -hiç kimse tarafından kendilerine yetki verilmeden veya onlardan talep edilmeden yola çıkıp da- onun yolunu kesmesinden sonra Cere'a'dan Medine'ye dönünce halifenin Sebe'iyye'ye karşı takındığı tavırdır. Sa'îd geri dönüp de Osman *radıyallahu anh*'a, "Onlar benim yerime başkasını istiyorlar" deyince Osman, "Peki kimi istiyorlar?" diye sordu. Sa'îd, "Ebû Musa el-Eş'arî'yi" dedi. Osman da "O zaman Ebû Musa'yı onların üzerine atadık. Vallahi hiçbir kimsenin eline bir bahane vermeyeceğiz ve onlara sunacakları bir delil bırakmayacağız! Onların istediklerine varana dek bize emredildiği üzere sabredeceğiz" dedi.[569]

Yezîd b. Kays'ın yönettiği eylemleri gerçekleşince ve onlar da Sa'îd'in istifasını isteyince, bununla da gerçekte fitne ve iç savaş çıkarmayı amaçlayınca halife, Ebû Musa'nın Kûfe valiliğini onaylayarak onların bu düzenlerini boşa çıkarmayı başardı. Böylece düzenleri ellerinde kaldı. Onlar da fitne için başka sebepler aramaya koyuldular. Zira şayet onların isteği Ebû Musa'nın Kûfe'ye vali olarak atanması olsaydı, isteklerinin yerine gelmesi sebebiyle sakinleşir ve itaate yönelirlerdi.

Bu durum hâsıl olmayınca, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın siyasetinin doğruluğu açığa çıkmış oldu. Osman'ın siyasî uzmanlığını ve liderlik gücünü pekiştiren durumlardan biri de ayaktakımının fitne çıkarmak için bütün yolları kullanmaları, halifeye ve valilere karşı gerçekleştirdikleri anarşik eylemlere bir mazeret bulmak için bütün batıl söylentileri yaymalarıdır. Ancak onlar, fitne çıkarmaya güç yetirmediler. Onlar, yaptıkları her şeyde bahaneler sundular, zulüm işlediler ve hadlerini aştılar. Kendilerini örtecek herhangi bir maskeden veya kendilerini destekleyecek herhangi bir mazeretten yoksundular.

569 Taberî, *Târîh*, 4/332.

Halife *radıyallahu anh*, olaylara yüce Allah'ın nuruyla bakardı. Böylece basiretiyle onların kurdukları tuzakların farkına varırdı. Ancak o, yüce Allah'ın belirlediği kaderin geri çevrilmeyeceğini ve Allah'ın tuzak kuranların en hayırlısı olduğunu da biliyordu. Zira Allah Teâlâ şöyle buyuruyordu: **"Onlar tuzak kurarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır."** (Enfâl, 30)

Belki de halife ile Mısır'dan gelişinden sonra 'Amr b. el-'Âs arasında gerçekleşen şu konuşma, halifenin meydana gelen olayları idrak etme boyutunu ve imanının derinliğini ortaya koyar. 'Amr, Osman *radıyallahu anh*'ın yanına gelince Osman, "Ey Ebû Abdullah! Durumun nasıldır?" diye sordu. 'Amr, "Ey müminlerin emîri! Onlara vali olarak atandığım süre zarfında, beni istememeye başladıklarından beri hiç bu kadar azimli ve kararlı olmadım. Bunun nereden geldiğini bilmiyorum!" dedi.

Osman *radıyallahu anh* da "Fakat ben biliyorum! Muhakkak ki sakındığım şey yaklaştı. Ömer'in kendileri hakkında tereddüde düştüğü ve kendilerinden hoşlanmadığı bir topluluk yanıma geldi. Haberin olsun, meydana gelecek olan şey mutlaka gerçekleşecektir. Eğer onlarla inatlaşırsan yalan söylerler[570] ve bahane uydururlar. Kendilerine haram olan bir şeyi sabit olan bir delilleri olmadan çiğnemedikleri sürece onlara dokunmayacağım.

570 Şüphesiz ki Yahudiler, Allah'ın ve peygamberlerin adına yalan söylerler. Allah Teâlâ, "Onlar, 'Doğrusu Allah, ateşin yakıp bitireceği bir kurban getirinceye kadar hiçbir peygambere inanmama hususunda bizden söz aldı' diyenlerdir. De ki: 'Benden önce nice peygamberler size mûcizeler ve dediğiniz şeyi getirmişlerdi. Doğru söylüyorsanız onları niçin öldürdünüz?' Seni yalanladılarsa bil ki senden önce belgeler, sahîfeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberler de yalancılıkla suçlanmışlardı" Âl-i İmrân, 183-184 buyurdu. Bu yüzden Sebe'iyye'nin halifelerin ve Müslümanların adına yalan söylemesi çok kolaydır. Şa'bî şöyle demiştir: İslam'da ilk yalan söyleyen kişi, İbnu's-Sevdâ Abdullah b. Sebe'dir. O, Allah ve Rasûlü adına yalan söylerdi. Hatta Ali radıyallahu anh, "Benim bu kapkara şahısla -yani İbn Sebe'inne ilgim var?" demiştir. O, Ebû Bekir ve Ömer'e de hakaret ederdi. Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Yazık sana! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, başkalarından gizlediği bir şeyi bana söylememiştir. Onun kıyamet saatinden önce otuz yalancının ortaya çıkacağını söylediğini işittim. Şüphesiz ki sen de onlardan birisin." Ebû Bekir'in ve Ömer'in değerini eksilttiği/onları ayıpladığı haberini alınca hem onu çağırdı hem de kılıcının getirilmesini ve onu öldürmeyi istedi. Bazı kimseler ise ona aracı oldular. Bunun üzerine Ali, "Vallahi içinde yaşadığım bir memlekette benimle birlikte yaşayamaz" dedi ve onu Medâin'e sürgün etti. Bkz. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 7/432.

Vallahi onlara karşı sabırla muamele edeceğim ve Allah'a isyan etmedikleri sürece onlara uyacağım" dedi.[571]

'Amr *radıyallahu anh* bu olayların nereden çıktığını bilmese de halife, sahip olduğu siyasî tecrübe ve şer'î karineler aracılığıyla onun azlinin arkasında kimlerin olduğunu biliyordu. Buna göre 'Amr, halifenin katında bir sanık ve işini ihmal eden biri değildi. Bilakis o, işini tam ve sağlam bir şekilde yerine getiriyordu.

Belki de 'Amr'ın suçu sadece buydu; işleriyle ilgili münafıkların kendisi aracılığıyla safın arasına sızacakları ve safı bozacakları hiçbir köşeyi ihmal etmemesiydi. Bu yüzden ondan rahatsız oldular ve ona iftiralar attılar. Sonunda da halife onu azletti. Halife, Fârûk'un günlerini hatırladı ki Fârûk, fetih ordularını desteklemek amacıyla Medine'ye gelen yardımları ve heyetleri karşılıyor, onlara dua ediyor, onların gelişine seviniyor ve onları Şam'da ve Irak'ta bulunan mücahit kardeşlerinin yardımına gönderiyordu.

Sekûn kabilesi Kinde'nin ilk kafilesiyle, Husayn b. Numeyr es-Sekûnî ve Mu'âviye b. Hudeyc[572] ile birlikte dört yüz kişilik bir heyet içinde geçti. Fârûk onları inceledi, bunun üzerine aralarında Mu'âviye b. Hudeyc ile birlikte tüysüz ve kısa boylu gençler bulunduğunu gördü. Bu yüzden onlardan yüz çevirdi. Sonra onlardan tekrar yüz çevirdi. Ona, "Seninle onların arasında neler oluyor?" denilince de "Ben onların hakkında tereddütte kaldım. Yanımdan geçen Arapların arasından bunlardan daha çok bana sevimsiz gelen bir topluluk olmadı" dedi. Sonra da onlara yol verdi. Bundan sonra da onları pek çok defa sevimsizlikle andı.

İnsanlar da Ömer'in bu sözünden sonra işin peşine düşüp de ardından meydana gelen fitneleri görünce Ömer'in görüşüne şaşırdılar. Zira bu kimseler, meydana gelen fitnenin başlarıydı. Onların kimisi Osman'a saldırmış, Sevdân b. Himrân adındaki bir kimse de Osman'ı öldürmüştür. Kimisi de anlaşmalı bir kimseydi, ona Hâlid b. Mülcem[573] deniliyordu.

571 Önceki kaynak.

572 Mu'âviye b. Hudeyc es-Sekûnî'dir. el-Kindî olduğu da söylenmiştir. Başka bir yere de nispet edilmiştir. Afrika gazvelerine katıldı ve gözünden yaralandı. Askerleri tarafından seviliyordu. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1414; İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/233.

573 Doğrusu adının Abdurrahman b. Mülcem olduğudur. Bkz. Taberî, 5/143. Daha önce ondan söz edilmiştir.

Bu da Ali b. Ebî Tâlib'i öldürdü. Onlardan biri de Mu'âviye b. Hudeyc'tir. Onlarla birlikte bir topluluğun arasında harekete geçti ve Osman'ın katillerini öldürmek amacıyla onların peşine düştü. Onlardan bir topluluk da Osman'ın katillerine saldırdı.[574]

Bu rivayetten kesin olarak anlaşıldığı üzere sahabe-i kiram *radıyallahu anhum*, kişileri ve eğilimlerini tanımak ve gözetlemek konusunda kendilerine özgü araçlara sahiplerdir. Onlardan biri de Ömer *radıyallahu anh*'tır. Ki o, o topluluğun yüzlerinde ve gözlerinde kötülüğün olduğunu gördü. Bunu da onunla doğrudan ilişki kurmalarından yıllar önce gördü. Zira bu olay, Müslümanların Kâdısiyye savaşı (h. 14) için seferber oldukları zamanda gerçekleşti. Aynı şekilde o işaretleri ezberleyen Osman *radıyallahu anh* da öyledir. Ki bu işaretlerin bir kısmı, o sırada, kötülüğün meydana gelişinden önce oluşan hoşnutsuzluğun sebepleridir. Zira raşid halifelere komplo kurmak eski bir iştir ve bu durum Osman *radıyallahu anh*'a gizli kalmış değildir. Ki Osman, kendisini hidayete ve selamete ileten aydın bir hafızaya, kendisiyle hak ile batılın, yaldızlama ile hakikatin arasını ayırdığı parlak bir ferasete sahipti.

O hâlde fitnelerle, azgınlıkla ve iftiralarla yüzleşen Osman'ın siyaseti, doğru, hikmetli ve isabetli bir siyasetti. Onda bir dikkatsizlik ve zayıflık yoktu. Bu siyaset, ümmeti peygamberliğin mübarek yöntemi üzere yönetmiştir. Bu yöntemden başka bir yola saptırılmamış ve çektirilmemiştir. Her hak sahibine hakkını verir, kendi haklarından feragat eder, onları bağışlar.

Belki de bu siyasetin doğruluğunu pekiştiren en iyi şey, dördüncü raşid halifenin *radıyallahu anh*, Osman *radıyallahu anh*'ın izlediği "el çekme ve yumuşak davranma" siyasetini "güç kullanıp sert davranma" siyasetiyle değiştirmek zorunda kalmasıdır. Sonunda dördüncü halife, kılıcı en geniş çerçevede kullanmak zorunda kaldı. Ancak bu siyaset, hastalığı bütünüyle ortadan kaldırmadı ve işleri akış yerine geri çevirmedi. Bilakis şöyle denilebilir: Sebe'iyye'nin amaçlarından biri de kanların akıtılması, fitne dairesinin genişlemesi ve ihtilafın kökleşmesi amacıyla ümmetin arasında kılıcı kınından çıkarmaktır. Onların kendisi için çabaladıkları amaçları buydu.

574 İbn Hubeyş, *Gazavâtu İbni Hubeyş*, 2/492.

Daha önce geçen bilgilerden anlaşıldığı üzere raşid hilafet, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın zamanında kötü amaçlı ve geniş hedefli bir komployla karşılaşıyordu. Bu komploda halife ve sahabenin geneli, peygamberlerinin ve ümmetlerinin selefinin yöntemi üzere sebat etme boyutuyla imtihan edildiler. Buna rağmen ne yöntemi değiştirdiler ne de başkasına uydular. Onların bu yöntem üzere sergiledikleri sabırları ve sebatları ayaktakımını rahatsız etti. Böylece ayaktakımı, fitnenin günahını ve ümmetin başına getirdikleri belaların günahını yüklendiler. Onların kusurları meydana çıktı, fesatları belli oldu ve batınîlikleri ortaya çıktı. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"Yoksa Allah sizden cihat edenleri ve Allah'tan, peygamberinden ve müminlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan, kendi halinize bırakılacağınızı mı sandınız? Allah, yapıp ettiklerinizden haberdardır." (Tevbe, 16)

Bu fitne sırasında nefisleriyle, hevalarıyla ve düşmanlarıyla cihad edenler, sadece Allah'ı, Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i ve müminleri dost edinenler ile Yahudileri ve Mecusileri dost edinen, şüpheler ortaya atan, yaygaraları canlandıran, sahabe ve salih dostlar hakkında söylentileri ve iftiraları yayan münafıklar belli oldu. Ayaktakımı, evlerini kendi elleriyle yıkan, ahlakın tümünden ve bütün faziletlerden yoksun kalan, ümmetin bütün yeryüzünde yaptığı icraatlar sebebiyle kinin ve hasedin kalplerini körelttiği şeytanın ordusu oldu.

Akıl sahibi bir kimse, raşid hilafete karşı komplolar kuran bu kimselerin hâlleri hakkında iyice düşünse, onların arasında hakkı yenen veya özgürlüğü ya da şerefi eksiltilen birini bulamaz. Bu topluluğun arzularını, yalnızca İslamî şanın yapıcılarına yönelik nefislerinde var olan kin hareket ettirmiştir ki ümmetin İslamî şanı, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın zamanında, fetihlerin çoğaldığı, ümmetin bütün çocuklarını kapsayan bağışın ve hayrın arttığı sırada genişlemişti/büyümüştü.

Bunun yanı sıra insanlar, Osman ve valileri ellerini ve dillerini halktan alıkoyduklarında güvenden ve özgürlükten yararlanıyorlardı. Fakat Sebe'iyye, "ric'at" ve "vasiyet" ilkelerini yaydıktan sonra Mısır halkından pek çok kimse fitneye düştü ve Kûfe ile Basra halklarının avamlarından

bazı topluluklara mektuplar yazdılar… Osman *radıyallahu anh*'a karşı çıkmada birleşme konusunda sözleştiler.[575]

Sebe'iyye'nin ve Ayaktakımının, Halifeye İsyan Etmeyi Haklı Gösterme Siyaseti:

Daha önce geçen bilgilerden anlaşıldığı üzere Sebe'iyye'nin ve ona tabi olan ayaktakımının kendisine davet ettikleri veya savundukları apaçık özlü bir davaları yoktu. Onların arasında hakkı yenen veya vatandaşlığına kötülük yapılan veya bir hayırdan ya da maaştan alıkonan bir kimse yoktu. Bu yüzden onlar takıyye, iftira ve bühtan üzere kurulu zayıf delillerle kendilerini haklı göstermeye çalışıyorlardı.

Kimi zaman valinin istifasını talep ettiklerini iddia ediyorlar, kimi zaman da bazı konularda kendisiyle görüşmek amacıyla halifeyle buluşmak istiyorlardı. Böylece aldatma, yalan, takıyye, söz taşıma ve ihanet arasında gidip geliyorlardı ve sadece bir şeyde samimi davranıyorlardı. Ki o da fitnelerin ortaya konması, safın parçalanması ve söylentilerin yayılması, iftiranın büyütülmesi, hâyânın ortadan kaldırılması ve zındıklara tabi olunması için ısrarcı davranmaktır.

Halife *radıyallahu anh*, "hakikat nuru, doğruluk gücü, derin adalet, insaf, tevazu, güvenilirlik, el çekme, dili tutma ve Allah Teâlâ'ya isyan içermeyen bütün talepleri karşılama" yoluyla onlara karşı koydu.

Böylece onların sihirlerini iptal etti ve sahtekârlıklarını ortaya çıkardı, Yahudi hilesi ve Mecusi tuzağıyla sulanan hakikatlerinin üzerindeki örtüyü kaldırdı. Onlar, karanlıkta birbirleriyle iletişime geçiyorlardı ve gizlilikte yazışıyorlardı. Allah Teâlâ **"De ki: Allah katında cezası bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Onlar, Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, bir kısmını maymunlara ve domuzlara çevirdiği, tâguta tapan kimselerdir. İşte bunlar, yeri daha kötü olanlar ve doğru yoldan daha fazla sapmış bulunanlardır."** (Mâide, 60) ve **"Ne zaman savaş ateşini tutuşturmuşlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk için çaba harcarlar; Allah ise bozguncuları sevmez."** (Mâide, 64) buyurdu.

575 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/177.

Sadece yüce Allah'a tevekkül eden ve O'nun Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yöntemine tutunan, onun yolunu izleyen ve ona verdiği söz üzerinde sabreden halifenin siyasetiyle yüzleşmeye güç yetirmediklerinde onların bahaneler altında çalışmak için hazırlanmış olan bütün kozları kayboldu. Bunun üzerine tuzaklarını birleştirdiler, sonra da "Allah'a itaat ve hac farizasını yerine getirme" gölgesi altına geldiler, haram beldede ve haram ayda kendisiyle haram kanı akıttıkları ihanetlerini ve günahlarını işlediler.

Aralarında "ilim, İslam, cihat, infak veya diğer muteber faziletler" konusunda öne geçen bir kimse veya bu niteliklere sahip bir kimse olup da onları, Müslümanların herhangi bir işi veya dinî bir mesele konusunda halifeyle müzakerede bulunma görevini yerine getirmekle yetkilendiren bir kimse olmamasına rağmen; Osman *radıyallahu anh*'ın faziletleri Kitap ve sünnette sahih bir şekilde aktarılmış olmasına rağmen... Ki hadis kitaplarının faziletler ve menakıb bablarından bir bab bulunmasın da Halife Osman *radıyallahu anh*'ın orada adı geçmesin!

İbn Kesîr'in **"**(Bu adam mı,) **yoksa âhiret kaygısıyla ve Rabbinin rahmetine nail olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi** (daha iyi)**?"** (Zümer, 9) ayetinin tefsirinde aktardığına göre İbn Ömer *radıyallahu anhuma*, "O, Osman b. Affân *radıyallahu anh*'tır" demiştir. İbn Abbâs *radıyallahu anhuma* da **"Şimdi bununla adaleti emreden ve kendisi de dosdoğru yolda bulunan kimse bir olur mu?"** (Nahl, 76) ayetinin tefsirinde "O, Osman *radıyallahu anh*'tır" demiştir.[576]

Aynı şekilde Osman'ın hak üzere olduğu, cennete gireceği, mazlum olarak öldürüleceği, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ona tabi olmayı emrettiği, onun hilafeti üstleneceği ve münafıkların ondan istifade etmek için onu kandırmaya çalışacakları, ona düşen görevin ise onlara itaat etmemek olduğu Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih bir şekilde aktarılmıştır. Nitekim o da bunları yerine getirmiştir.

Bunun yanı sıra onun hayırlardaki öne geçişi, Allah yolunda çok infakta bulunması, ağırbaşlılığı, ilmi, affı, bağışlaması, sabrı, hâyâsı, teva-

576 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/225. Hicretin 35. Yılının Olayları.

zuu, cihadı, zühdü, gece namazı, orucu, adaleti, cömertliği, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in iki kızıyla evlendiği -ki bu durum, ondan önce hiç kimseye nasip olmamıştır-, Habeşistan'a ailesiyle hicret ettiği ve bundan başka temiz ve mübarek nitelikleri[577] bilinmektedir.

Bu niteliklere sahip olup da böyle olan bir kişiye, Sebe'iyye ve münafıklardan oluşan batıl ehlinin uydurduğu ve süslediği birtakım batıl haberlerle nasıl itiraz edilebilir? Huzeyfe b. Yemân *radıyallahu anh*, "Canım elinde olana yemin olsun ki kalbinde, bir dane ağırlığınca olsa dahi Osman'ın öldürülme sevinci bulunarak ölen kimse, kendisine yetiştiği takdirde mutlaka Deccal'e tabi olur. Ona yetişmese de kabirde ona iman eder." demiştir.[578]

Bunlara rağmen Sebe'iyye ve onların yolunu izleyenler, Müslümanların hac farizasını eda etmek için yola çıkıp başkente gitme hilesini planladıktan sonra fitne çıkarmak ve kan akıtmak amacıyla yola koyuldular ve "Ona, insanların kalplerine ektiğimiz bazı şeyleri anlatmak istiyoruz. Sonra insanların yanlarına döneriz ve ona bunları onaylattığımızı onlara iddia ederiz. O da bunun dışına çıkamaz ve bundan tevbe etmez. Sonra hacılar olarak yola çıkarız ve onun yanına vardığımızda onun etrafını kuşatıp onun hilafeti bırakmasını isteriz. Eğer bunu kabul etmezse onu öldürürüz" dediler. Nitekim de böyle oldu.[579]

Bu rivayet yoluyla, isyancıların, müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'a yönelik "halifeyi azletme veya öldürme" arasında gidip gelen amacı açıklığa kavuşmaktadır. Bu ayaktakımı kimlerdir ki sahabe *radıyallahu anhum*'un büyüklerinden oluşan hal ve akd ehlinin karar verebileceği bu tür konularda konuşmaktadırlar? Bununla birlikte tarih kitapları, "Sebe'iyye'nin ortaya çıkış sebepleri, onların iddia ettikleri haksızlıklar, bunların gerçek mi, uydurma mı olduğu" konularında yapılan tartışmaları haykırmaktadır. Hatta araştırmacı, "Mademki halifeyi azletme veya öldürmeyle ilgili taleplerini belirlediler, o zaman 'halifeyi kendisiyle kınadıkları meseleler' adını taşıyan konudan bahsetmede tarihçilere tabi olmanın faydası nedir?" diye bunu

577 Bkz. el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 3/10; İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika*, s. 173; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/224. Aynı şekilde Osman'ın, hadis kitaplarının faziletlerle ilgili bölümlerinde geçen faziletleri öyledir.

578 İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika*, s. 173.

579 Taberî, *Târîh*, 4/347.

sorgular. Ki bu meselelerin bir kısmına işaret etmek, bu iddiaların sahteliğinin ortaya çıkması amacıyla gereklidir. Zira bu konularda onları ilgilendiren veya onların yetkilerine verilen bir mesele yoktur.

Bu durum, bu iddiaların doğru olmadığını ve bunlardan söz edilmiş olsa da bunların aslında sadece -kendisine işaret edilmiş olan- gerçek amaçlarına ulaşmaları amacıyla arkasına gizlendikleri bahaneler olduklarını pekiştirmektedir. Onlar, içinde yaşadıkları adalet ve nimet ortamının kendilerini şımarttığı bir topluluktur. Bu yüzden şeytan onları saptırmış, İbn Sebe' de onların içine sihrini üfürmüştür. Böylece fitneyi onlara sevdirmiştir. Onlar da fitne çıkarttılar ve ona davette bulundular.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Osman'ı kendisiyle kınadıkları duruma yetiştim. Onun zamanında içinde insanların arasında bir hayrın/malın dağıtılmadığı gün sayısı azdır. İnsanlara, 'Ey Müslümanlar topluluğu! Erken gelin de bağışlarınızı alın!' denilirdi de onlar gelip bağışlarını bol şekilde alırlardı. Sonra onlara, 'Erken gelin de rızıklarınızı alın!' denilirdi. Onlar da gelip rızıklarını bol bir şekilde alırlardı. Ardından onlara 'Erken gelin de yağınızı ve balınızı alın!' denilirdi. Sürekli onlara bağışlar verilirdi, rızıklar daimî döngü içindeydi. Düşmandan korunmuş durumdalardı. İkili ilişkiler iyiydi, hayır çoktu. Mümin müminden korkmazdı, karşılaştığı kimse onun kardeşiydi, onun kendisiyle anlaştığı, nasihatleştiği ve karşılıklı sevgi beslediği bir kimseydi. Onlara ileride bazılarının bazılarına tercih edileceği söylenmişti. Böyle bir durumla karşılaşırsanız sabredin!"

Hasan dedi ki: "Bunu gördüklerinde sabredecek olsalardı, mutlaka içinde bulundukları bağış, rızık ve çok hayır ortamı onlara yeterdi. Onlar ise 'Hayır vallahi biz buna sabretmeyeceğiz' dediler. Vallahi ne amaçlarına vardılar ne de selamette kaldılar. Diğer tarafta da kılıç, Müslümanlara karşı kınında duruyordu. Bunun üzerine onu kendilerine karşı kınından çıkardılar. Vallahi kılıç, günümüze kadar insanlara karşı kınından çekilmiş hâlde kalmıştır. Allah'a yemin olsun ki ben onun kıyamet gününe dek kınından çıkarılmış olduğunu düşünüyorum."[580]

Osman *radıyallahu anh*'ın hilafet dönemi, bu dönem sırasında var olan yaygın hayır, güven, sevgi ve ülfet ile zalimlerin Müslümanların üzerine

580 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/224.

çektikleri fitneler, şüpheler, buğz ve -Osman'ın hilafetinden sonra başlarına gelen- mahrumiyet budur. Ka'b b. Mâlik el-Ensârî *radıyallahu anh* şöyle demiştir:

"Allah'ın onların üzerine boşaltmasını nasıl gördün,
Anlaşmadan sonraki düşmanlığı ve buğzu?
Hayrın, insanlardan yüz çevirip arkasını döndüğünü nasıl gördün,
Ürkek hayvanların çekip gitmesi gibi?"[581]

Sebe'iyye'nin ve Ayaktakımının Halife Osman *radıyallahu anh*'ı Öldürmek Üzere Mısır'dan, Kûfe'den ve Basra'dan Yola Çıkışı:

Mısır halkı, Kûfe ve Basra halklarından ve isyan etme çağrılarına icabet eden herkesten oluşan taraftarlarıyla yazışmışlardı.[582] Otuz beş yılının Şevvâl ayında Mısır halkı, dört emîrin komutası altında dört fırka hâlinde yola çıkmıştır. En az altı yüz, en çok bin kişi oldukları söylenmiştir… Bütün grupların başında ise el-Gâfıkî b. Harb el-'Akkî vardı.[583]

Onlar, savaşa çıktıklarını insanlara bildirmeye cesaret edemediler. Bilakis hacılar gibi yola çıktılar ve beraberlerinde İbnu's-Sevdâ vardı. Kûfe halkı da dört grup hâlinde yola çıktılar… Onların sayıları da Mısır halkının sayısı gibiydi. Başlarında ise 'Amr b. el-Asam vardı.[584]

Basra halkı da dört grup hâlinde yola çıktılar… Sayıları Mısır halkının sayısı gibiydi. Başlarında da Hurkûs b. Zuheyr es-Sa'dî vardı.[585] Onlara katılan diğer insanlar ise bunun dışındadır.

Mısır halkı Ali'yi; Basra halkı, Talha'yı; Kûfe halkı ise Zubeyr'i halife kılmak istiyordu. Onlar, hep birlikte insanları arasında dağınık bir hâlde

581 Önceki kaynak, 6/206.

582 Taberî, *Târîh*, 4/345.

583 el-Gâfıkî b. Harb el-'Akkî'dir. İbn Sebe'nin kendisinden etkilenen arkadaşlarından biridir ve Mısırlı Sebe'iyye isyancılarını İbn Sebe'nin sancağı altında komuta eden odur. O, şehit halifenin *radıyallahu anh* evine saldıranlardan biridir. Bkz. Taberî, *Târîh*, 4/391.

584 'Amr b. el-Asam'dır. İbn Kesîr'de isimlerle ilgili farklılıklar söz konusudur. Bkz. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/183.

585 Temîm oğullarından Hurkûs b. Zuheyr es-Sa'dî'dir. Sebe'iyye isyancılarının liderlerindendi. Talha ve Zubeyr'in sonradan hepsini öldürdüğü Basra isyancılarının emîriydi. Bu isyancıların arasından sadece kaçması için kavminin kendisine yardım ettiği Hurkus onlardan kaçabildi. Hicrî 37 yılında ise öldürüldü. Taberî, *Târîh*, 4/76, 349.

yola çıktılar… Yola çıktılar, Medine'ye üç birimlik mesafe kaldığında Basra halkından bazı kimseler gelip Zû Huşub[586] mevkiinde konakladılar. Kûfe halkından bazı kimseler de el-A'vas[587] mevkiinde konakladılar. Onların yanlarına da Mısır halkından bazı kimseler geldi ve mensuplarının genelini Zu'l-Merve'de bıraktılar. Ziyâd b. Nadr ve Abdullah b. el-Asam, Mısır ve Basra halklarının arasında yürüdüler ve şöyle dediler: "Acele etmeyin, bizden önce hareket etmeyin! Sizin için gidip Medine'ye girmemizi bekleyin. Çünkü onların bize karşı asker hazırladıkları bilgisi bize ulaştı. Vallahi eğer Medine halkı, bizim durumumuzu bilmedikleri hâlde bizden korkup da bizimle savaşmayı helal gördülerse, o zaman bizim durumumuzu bilselerdi daha sert davranırlardı. Bizim de işimiz/çabamız boşa çıkardı."[588]

Burada vurgulanması gereken şunlardır:

* *Birincisi:* Bu yolculuk, rastgele/tesadüfen meydana gelmemiştir. Bilakis zamanın, mekânın ve talep edilen hedefin kendisiyle belirlendiği mesajlaşmalar, danışmalar ve incelemeden sonra meydana gelmiştir.

* *İkincisi:* İbn Sebe'nin temsil ettiği isyancıların komutanları ve onların sancaklarını taşıyan ayaktakımının liderleri, gerçek hedeflerinin gizlenmesi için takıyyeyi ve gizliliği kullandılar, hacca gidiyormuş gibi göründüler. Böylece şehir valileri tarafından sorguya çekilmekten kaçındılar ve "iyiliği emredip kötülükten alıkoyma" sloganlarından, çekici vaatlerden, teşvik edici ve duyguları dürtücü reklamlardan etkilenip yola çıkan, yerine getirmeye çalıştıkları ve "halifenin öldürülmesi çabasında, siyasî düzenin yıkılmasında ve raşid halifeler devletindeki birliğin parçalanmasında" somutlaşan gerçek hedeflerini bilmeyen pek çok kişiyi aldatma imkânı buldular.

* *Üçüncüsü:* Mısırlı, Kûfeli ve Basralı isyancıların benzer düzeni ve sayılarının birbirine yakınlığı, o pis komplonun bütün safhalarında ortaya çıkan planlama birliğini, düzenleyicinin anlayışını ve dokunuşlarını pe-

586 Zû Huşub: Medine'den bir gecelik mesafe uzaklığında bulunan bir vadidir. İdam vadisine çıkan vadilerden biridir. Bkz. Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 4/1201.

587 A'vas, Medine'ye birkaç mil uzaklıkta bulunan bir yerin adıdır. A'vas, Hısn oğullarına ait Bâhile diyarında bulunan bir vadidir. Bu vadide yaşayanlara "el-A'vasiyyîn" denir. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2/180.

588 Taberî, *Târîh*, 4/348.

kiştirmektedir. Nitekim onların arasında tavırları düzenleyen, emirleri ve direktifleri bütün isyancılara tebliğ eden bağlantı unsurları vardı.

* *Dördüncüsü:* Müslümanların hacca gidiş vaktini seçmek, isyancıların kötü niyetlerini ve suçlarını işlemeye yönelik planlı ısrarlarını tekit etmektedir.

* *Beşincisi:* Bu suçluların kimliklerini ve niyetlerini vurgulayan en önemli noktadır ki bu da, onların arasında -bırakın ona suikast yapıp da onun temiz kanını mubah görmeyi- şehid Halife Osman *radıyallahu anh*'a isyan etmeyi bile kendisine mubah kılacak bir haksızlığa uğramış bir kimsenin bulunmayışıdır.

* *Altıncısı:* Sebe'iyye isyancılarının liderleri, "yola çıkış vakti, suikast eyleminin gerçekleştirilmesi ve bunun mubah kılınması için yeterli bahanelerin uydurulması" konularında hemfikirdi. Fakat onlar, halifenin yerine geçecek şahsın kim olacağı konusunda ittifak hâlinde değillerdi. İbn Sebe' onlarla birlikte idi ve onun birincil hedefi, kargaşa ve kaos meydana gelmesi ve fitnenin ortaya çıkması için halifeye suikast düzenlenmesiydi. Onun hedefi buydu. O, başka bir halife getirmenin peşinde değildi.

* *Yedincisi:* Onların, planlarının sonuna dek takıyyeye sarılmalarıdır. Şehirlerinden çıkış sebeplerini sakladıkları gibi Medine'ye giriş için de oradakilerin tahrik edilmesinden kaçınarak yalan bahaneler uydurdular. Onların şiarları, takıyye ve gizlilikti. Sonunda kendi şehir halklarını kandırdıkları gibi Medine halkını da aldatmayı başarabildiler. Bu durum, bütünüyle hileci İbn Sebe'nin denetimi ve onayı altında gerçekleşen planlama birliğini ve örgüt otoritesini pekiştirmektedir.

* *Sekizincisi:* Kötü tuzak, ancak sahiplerini sarıp kuşatır. Zira Allah Teâlâ, Osman'ı kendi katına arı ve tertemiz bir şehid olarak seçti. Buna karşın bu mücrimler, türlü zilletlere maruz kaldılar. Onların her biri mutlaka zelil, alçaltılmış ve kıyamet gününe dek halifenin temiz kanıyla mahkûm bir şekilde öldürülerek ölmüştür.

Beşinci Konu

Sahabenin Sebe'iyye İsyancılarının Medine'ye Girmesine Karşı Takındığı Tavır

Şüphesiz ki sahabe düşmanlarının kullandıkları yıkım araçlarının arasında kendisine dikkat çekilebilecek en önemli araçlar iki şeydir. Birincisi, batınîlik ve takıyyedir. Onlar, Halifeye *radıyallahu anh* doğru yolculuklarında bu bozuk ilkeyi kullandılar. Onların temel hareket ettiricileri, Mısır isyancılarıydı. Zira İbnu's-Sevdâ onların arasında idi. Mısır halkı, Kûfe ve Basra halklarından olan taraftarlarıyla, emîrlerine isyan etme çağrılarını kabul eden ve emîrlerinin şehir dışına çıktığı bir günde isyan etmek için sözleşen herkesle yazıştılar. Kûfe halkı dışında hiç kimse bunu yapamadı ve buna kalkışamadı.[589] Bundan daha önce söz edilmiş ve emîrlerin kendi şehirlerine dönüşlerinin ayaktakımının ve Sebe'iyye'nin hareket edişine engel olduğu belirtilmiştir.

Mısır halkı, yola çıktıklarında insanlara savaşa çıktıklarını bildirmeye cüret edemediler. Bilakis hacılar gibi yola çıkıyor göründüler. Aralarında İbnu's-Sevdâ da vardı.[590] Nitekim bu konu daha önce vurgulanmıştır. Ka'ka' b. 'Amr *radıyallahu anh*, Kûfeli ayaktakımının etrafını kuşattığında onlar, itaat üzere oldukları ve sadece Kûfe valisinin istifasını istedikleri konusunda yemin ettiler. Bundan başka bir şeyi ise izhar edemediler.[591]

Bunların hiçbirinden bir şey hâsıl olmadı. Onlar hile yaptılar, yalan söylediler ve ihanet ettiler. Sonunda Medine'ye girmeyi başardılar. Onlar hacca gitmediler. Onların haccı ve bayramları, raşid hilafetin ortadan kaldırılmasıydı. Kurbanları da halife ve sahabe-i kiramdı. Nitekim Hassân *radıyallahu anh* şöyle demiştir:

"Sanki Nebî'nin ashabı gece vakti,

Mescidin kapısında boğazlanan develer gibiydi.

589 Taberî, *Târîh*, 4/332 ve sonrası.
590 Önceki kaynak.
591 Önceki kaynak.

Cesareti sebebiyle Ebû 'Amr'a ağlıyorum,

Gece vakti Bakî'u'l-Garkad'da rehin düştü."[592]

İkinci araç da halifelerin ve valilerin gidişatını karalamak amacıyla yalan söyleyip iftirada bulunmaktır. İbnu's-Sevdâ, Sebe'iyye'den olan öğrencilerine şöyle demiştir: "İşe emîrlerinizi eleştirerek başlayın, iyiliği emrediyormuş ve kötülüğü yasaklıyormuş gibi kendinizi gösterin, böylece insanları kendinize çekersiniz. Onları da bu işe davet edin."

Ardından davetçilerini farklı bölgelere dağıttı, şehirlerde ifsat ettiği kimselerle de yazıştı. Davetçiler, gizli yerlerde kendi görüşlerine davet ettiler… Onlar, izhar ettikleri şeyden farklı bir şeyi istiyorlardı, ortaya koydukları şeyden farklı bir şeyleri gizliyorlardı.[593] Sebe'iyye'nin şehirlerden çıkışından bahsedildiği sırada söylenen şey buydu.

Sebe'iyye'nin sahabeyle *radıyallahu anhum* çatışmamak için takıyyeye yönelik aşırı istekli olduğunun vurgulanması amacıyla da burada bu konu tekrar söz konusu edilmiştir. Halife, işin peşine düşüp de elçilerini şikâyetleri araştırmaları için şehirlere gönderince, elçiler geri dönüp "Ey insanlar! Karşı çıkılacak hiçbir şey bulamadık. Müslümanların âlimlerinin ve avamlarının da karşı çıktıkları bir şey bulamadık" dediler.[594]

Bu kamufle ve gizlilik yoluyla emîrleri tarafından sorguya çekilmekten veya cezalandırılmaktan kurtulmayı başardılar ve kardeşlerine söylediği sözün delilini sormayan ayaktakımından pek çok kimseyi kışkırtabildiler. Yine onlar, Medine halkını da tahrik etmediler. Çünkü onlar, kendileri adına Medine'ye iki elçi göndermeyi ve gerçek olmayan bazı konularda halifeyle görüşmeyi kararlaştırdılar. Onlar, söylentilerin insanların arasında yayılması ve halifenin aleyhinde tahakkuk etmesi amacıyla bu kararı aldılar.[595]

Halife ise onların yaptıkları hazırlıklara ve hilelere şahit olan iki şahsın kendisine haber getirmesiyle onların yaptıkları planları öğrendi.[596] Bunun

592 İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/45; *el-Ensâr fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 151.
593 Taberî, *Târîh*, 4/346; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 436.
594 Önceki kaynak.
595 Önceki kaynak.
596 Önceki kaynak, 4/348.

üzerine Kûfelilere ve Basralılara haber gönderdi ve "Namaz için toplanın!" diye seslendi. Onlar/sahabe de minberin dibinde onun yanında toplandılar. Ardından söz konusu iki şahıs da geldi. Bunun üzerine onların/sahabenin hepsi de "Onları öldür! Şüphesiz ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* *'İnsanların bir imamı bulunduğu hâlde kendisine veya başkasına* (biat edilmesi için) *çağrıda bulunan kimseye Allah lanet etsin, onu öldürün!'* buyurdu. Ömer b. Hattâb *radıyallahu anh* da 'Benim de size ortak olduğum şekilde öldürdükleriniz dışında birini öldürmenizi size helal saymıyorum' dedi" dediler.

Osman ise "Bilakis affedeceğiz, kabul edeceğiz ve çabamızla onların görmelerini sağlayacağız. Bir suç veya açıkça küfür işlemediği sürece kimseyi cezalandırmayız. Bu kimseler, kendisiyle ilgili sizin sahip olduğunuz bilginin benzerine sahip oldukları bazı şeylerden bahsettiler. Fakat onlar, bilmeyenlerin katında onları benim aleyhimde gerekli kılmak amacıyla bu konuları benimle görüşeceklerini iddia ettiler" dedi.

Halife, onun hakkındaki bütün söylentilere onların huzurunda cevap verdi. Muhacirler ve ensar da onun söylediklerini tekid ediyordu. Sonunda bu topluluğun soracakları bir sorusu kalmayınca ve o da oradan ayrılmak isteyince Müslümanlar, onları öldürmesi için ısrar ettiler. Osman ise onları serbest bırakmaktan başkasını kabul etmedi. Onlar da çekip gittiler ve memleketlerine geri döndüler. Hacılar gibi görünerek hacılarla birlikte yola çıkıp ona saldırma konusunda anlaştılar. Bunun için yazıştılar ve hicretin otuz beşinci yılının "Şevval ayında Medine çevresinde buluşalım" dediler.[597] Sebe'iyye'nin kendi arasında gizlice üzerinde ittifak ettiği vakitte Medine'ye gelip de yerlerini aldıklarında onlar ile Medine halkının arasında görüşmeler oldu.

Câbir b. Abdullah el-Ensârî şöyle demiştir: Osman *radıyallahu anh* bizi Muhammed b. Mesleme el-Ensârî'nin komutasında ensardan elli binekli kişi olarak gönderdi. Muhammed de Mısır halkıyla görüştü. Bir de baktık ki adamın biri boynuna bir Mushaf asmış ve eline bir kılıç almış! Bu adam, "Bu, bunda var olanlar uğruna şununla vurmamızı emrediyor!" dedi. Bunun üzerine Muhammed b. Mesleme *radıyallahu anh*, "Otur! Biz, sen daha

597 Önceki kaynak.

doğmadan önce bunda var olanlar uğruna şununla vurduk" dedi. O, onlar geri dönünceye dek onlarla konuştu. Câbir dedi ki: Bir adamın, "Vallahi onun geri dönmesi yakındır" dediğini işittim. Yine Câbir dedi ki: Onlar, İbn Ebî Serh'e gönderilen bir mektup[598] bulduklarını iddia ettiler. Onların geri dönmelerinin nedeni de bu mektuptu[599] ki araştırmanın ilgili yerinde bu konu tartışılacaktır.

Muhammed b. Mesleme dedi ki: Mısırlılar, Mısır'a geri dönmek için yola çıkana dek Zû Huşub'da kaldık. Onlar da bana selam vermeye başladılar. Abdurrahman b. Udeys'in sözünü unutmuyorum. O, "Ey Ebû Abdurrahman! Bize bir şey tavsiye eder misin?" dedi. Ben de "Sadece Allah'tan kork ve senin tarafından gelenleri imamından alıkoy" dedim.[600] Ardından fazla zaman geçmeden geri döndüler ve bazı iddialarda bulundular ki Osman, iddia edilen şeyleri yapmadığına yemin etti.[601]

Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere sahabe *radıyallahu anhum*, Sebe'iyye'nin "Onun etrafını kuşatırız ve halifelikten azlederiz. Eğer bunu kabul etmezse onu öldürürüz" sözlerinde açık bir şekilde ifade ettikleri hedeflerine varmak amacıyla yaldızlama ve takıyye araçlarını kullanarak ateşini tutuşturdukları fitneyi söndürmeye çalışmak için bir güç hazırlamadılar.[602]

Bu yüzden Sebe'iyye mensupları, Medine halkının baskısını veya yakında durumlarının ortaya çıkabileceğini hissettiklerinde memleketlerine geri dönüyormuş ve içinde bulundukları fitneyi terk ediyormuş gibi göründüler. Sahabe onların yanlarından ayrılınca da Medine'ye geri döndüler. Halife, toplu bir şekilde ikinci defa yanına geri geleceklerini öğrenince[603] onlara ikinci bir defa Muhammed b. Mesleme'yi gönderdi. Ama onlar geri dönmediler.[604] Kendilerinden başkalarının bilmediği gizli amaçlarını gerçekleştirmeyle ilgili bu ısrarları karşısında İbn Mesleme onları bu defasında geri çevirmeyi başaramadı.

598 Taberî, *Târîh*, 4/356.
599 Önceki kaynak, 4/351.
600 Önceki kaynak, 4/360.
601 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 6/37; Taberî, *Târîh*, 4/374.
602 Taberî, *Târîh*, 4/346.
603 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 6/183; Taberî, 4/351.
604 Önceki kaynak. Bkz. Bezzâr, *Müsned,* 1/44.

Bunun üzerine halife Câbir b. Abdullah el-Ensârî'yi onlara gönderdi. Câbir dedi ki: Ben de seher vaktinde Zû Huşub mevkiinde o toplulukla karşılaştım… Onlara, "Ey topluluk! Neden buraya geldiniz?" diye sordum. Onların arasında tüysüz bir delikanlı karşıma çıktı ve mushafı çıkardı. Sonra da kılıcının kınından çıkararak "Bundaki şeyler uğruna şununla vurmaya geldik!" dedi. Ben de "Biz, sen daha doğmadan önce bunda var olanlar uğruna şununla vurduk! Bizimle sizin aranızda Allah'ın kitabı hakemdir" dedim.[605] Ardından Câbir, iddia ettikleri her şeyde onlarla konuştu ve sonunda uzlaştılar.

Sahabenin Sebe'iyye isyancılarına karşı çıkma, memleketlerine geri dönmeleri için onları ikna etmeye çalışma ve onların üzerinde hücceti ikame etme işine katılımları bu kanıtlar yoluyla açığa çıkmaktadır. Görüldüğü üzere bu isyancıların arasında memleketine geri dönmek isteyen kimseler de bulunmaktaydı. Ki bu durum, Sebe'iyye'nin gerçek niyetlerini bilmeden isyan konusunda aldatılan kimseler olduğunu göstermektedir. Nitekim sahabe, onların, "haklarını talep etmek ve sorunlarını arz etmek" amacıyla geldiklerini düşünerek onlara muamele ediyorlardı.

Bu durum, İbn Sebe'nin sahabe düşmanları arasında -Yahudi mirasından alıntılayarak- yaydığı takıyye fikrinin tehlikeli rolünü ortaya koymaktadır. Takıyye, Müslümanların üzerinde çift etkide bulundu. Zira takıyye, sahabenin onlarla savaşmaktan ve onları Medine'den kovmaktan çekinmelerini sağladı. Çünkü sahabe, onların şikâyetçi Müslümanlar olduklarına, bu yüzden -ister yalan söylüyor olsunlar, ister doğru sözlü olsunlar- sorunlarını halifeye sunma haklarının bulunduğuna inanıyorlardı.

Takıyyenin diğer etkisi de onların, bilgisiz pek çok bedeviyi aldatabilmeleridir. Nitekim Allah Teâlâ, **"Bedevîler inkârcılık ve ikiyüzlülükte daha ileridedirler; Allah'ın, Rasûlüne indirdiklerinin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir."** (Tevbe, 97) buyuruyor.

Yine köleleri ve kabilelerinden kovulan kabilenin geçimsizlerini aldatmaları, kargaşanın yayılmasına katkı sağlayacak olan her fırsatı araştır-

605 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/201; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/36; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 441.

malarıdır. Sebe'iyye'nin araştırdıkları şey buydu: Cehaleti ve fitneyi yaymaya çalışma hazırlığı.

İleride bir fitnenin meydana geleceği, Osman *radıyallahu anh*'ın da bu fitne sırasında mazlum olacağı ve bu konularda en bilgili sahabînin Huzeyfe b. Yemân *radıyallahu anh* olduğu, sahabenin *radıyallahu anhum* fitne tasavvuru aracılığıyla ortaya çıkmıştır. İsyancılar Mısır'dan yola çıktıklarında Cündübu'l-Hayr dedi ki: Huzeyfe'nin yanına geldik ve "Bu kimseler, şu adamın yanına doğru yola çıktılar! Ne diyorsun?" dedik. Huzeyfe, "Vallahi onu öldürecekler!" dedi. Biz, "O nerededir?" diye sorduk. Huzeyfe, "Vallahi cennettedir!" dedi. Biz, "O zaman onu öldürenler nerededir?" diye sorduk. O da "Vallahi ateştedir!" dedi.[606]

Huzeyfe *radıyallahu anh*, Sebe'iyye'nin halifeye ve valilerine karşı insanları kışkırtan söylentileri yaydıkları sırada sohbet verirdi ve "Sizden bir kimse, onu zelil kılmak amacıyla otorite sahibi bir kimseye doğru bir karış yürümesin. Hayır! Vallahi hükümdarı/sultanı zelil kılan bir topluluk kıyamet gününe kadar zelil olarak kalır" derdi.[607]

Önde gelen pek çok sahabî bu tasavvurda ortaktı. Sebe'iyye de bunu bilmiyor değildi. Bu yüzden Medine'ye girmek istediklerinde gidip kendilerine haberler getirecek kimseleri oraya gönderdiler. Onlar, bu yolculuklarında yönlendiricileri olan İbnu's-Sevdâ'dan aldıkları/öğrendikleri takıyyeyi ve batınîliği din edinmelerine rağmen böyle yaptılar.

Onların "Vallahi eğer Medine halkı, bizim durumumuzu bilmedikleri hâlde bizden korkup da bizimle savaşmayı helal gördülerse, o zaman bizim durumumuzu bilselerdi daha sert davranırlardı" sözü bunu tekit etmektedir.[608]

O hâlde onlar, halifeyi öldürmek amacıyla Medine'ye geldiler. Fakat bu amaç, "komploların, takıyye ve batınîlik yoluyla inançlarına muhalefet ettiklerinin açığa çıkması" sonucunda başlarına gelecek tehlikeler nedeniyle ilan edilmesi mümkün olmayan bir amaçtır. Onlar, "Biz sadece Kâbe'yi haccedeceğiz ve bazı görevlilerimizin istifasını bu validen

606 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/682.
607 Önceki kaynak, 8/645.
608 Taberî, *Târîh*, 4/349 ve sonrası.

talep edeceğiz. Biz, yalnızca bunun için geldik" dediler.[609] Bu şiar altında Medine'ye girmek için izin istediler.

İlk önce Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hanımları olan müminlerin annelerinden izin istediler. Sonra Ali'ye, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'a geldiler. Onların hepsi de bunu reddedip yasakladılar ve kinâye yoluyla fitneye işaret ederek "yavrulayacakları yumurtadır" dediler. Medine halkının bu tutumunu ve kendilerinin bununla açıkça yüzleşmeye güç yetirmeyeceklerini bildiklerinde batınîliklerine ve tuzaklarına geri döndüler. Onların her birine; Ali'ye, Talha'ya ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'a heyetler gönderdiler. Her bir heyet, yanına gittiği kimseye onun yönlendirici/lider edinmek istediğini, şehir halklarının onun üzerinde icma ettiğini izhar ederdi. Bu yolla onları kendilerine meylettirmek ve onların arasında şüpheyi ve fitneyi yaymak isterlerdi.

Allah Teâlâ, münafıkların durumunu niteleyerek şöyle buyuruyor: **"İman edenlerle karşılaşınca 'inandık' derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise 'Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz' derler."** (Bakara, 14)

Mısırlılardan bir heyet Ali'nin yanına geldi. Ali o sırada "Zeyt Taşları" bölgesindeki bir karargâhta idi. Üzerinde ince ve beyaz bir hülle vardı. Başının üstünde kırmızı bir Yemen kaşkolü, elinde de bir kılıç vardı. Üzerinde gömlek yoktu. Hasan'ı da kendisine aleyhine toplananlara karşı Osman'ın yanına göndermişti. Bu yüzden Hasan, Osman'ın yanında oturuyordu. Ali de bu bölgedeydi. Mısırlılar gelip ona selam verdiler ve ona üstü kapalı bir şekilde hilafeti teklif ettiler. O ise onlara bağırdı ve onları kovdu. Onlara, "Muhakkak ki salih kimseler, Zu'l-Merve'de ve Zu Huşub'da bulunan askerlerin Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dili üzere lanetli olduklarını bilirler. O hâlde geri dönün, Allah sizi muhafaza etmesin!" dedi. Onlar da "Tamam!" deyip onun yanından ayrıldılar.[610]

Basralılar da Ali'nin yanında bulunan başka bir topluluğun arasında bulunduğu bir sırada Talha'nın yanına geldiler. O da iki oğlunu Osman *radıyallahu anh*'ın yanına göndermişti. Ona selam verip üstü kapalı bir şe-

609 Önceki kaynak.

610 Taberî, *Târîh*, 4/351. Bkz. Halîfe, *el-Ensâr fi'l-'Asrî'r-Râşidî*, s. 145.

kilde ona hilafeti teklif ettiler. Bunun üzerine o da Ali gibi tavır takındı. Onlara bağırdı ve onları kovdu. Onlara, "Muhakkak ki salih kimseler, Zu'l-Merve'de, Zu Huşub'da ve el-A'vas'ta bulunan askerlerin Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dili üzere lanetli olduklarını bilirler" dedi. Aynı şekilde Zubeyr'in Basralılara karşı takındığı tavır da öyleydi. Onlara bağırdı ve onları kovdu. Onlara, "Muhakkak ki salih kimseler, Zu'l-Merve'de, Zu Huşub'da ve el-A'vas'ta bulunan askerlerin Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dili üzere lanetli olduklarını bilirler" dedi.[611]

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mescidine sonradan girdiklerinde de Osman *radıyallahu anh* onlara seslenip "Vallahi Medine halkı bilir ki sizler, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dili üzere lanetlisiniz!" dedi.[612] Bu durum, Sebe'iyye'nin yaptıkları konusunda sahabenin *radıyallahu anhum* sahip oldukları tek tasavvuru pekiştirmektedir. O hâlde Müslümanların önde gelenlerinin bilgileri aynıdır, kültürleri tektir. Onlar, insanlardan ayrı olarak tek bir ümmetti. Sebe'iyye ve onun arkasından ayaktakımı, sahabe *radıyallahu anhum* arasında, içine girecekleri herhangi bir delik bulmaktan aciz kalınca batıniliğe, takıyyeye ve tuzağa geri döndüler.

Topluluk, Medine'den çıktı ve geri dönüyormuş gibi göründü. Zu Huşub'tan ve el-A'vas'tan ayrılıp karargâhlarına döndüler ki bunlar üç aşamadır. Bunu Medine halkının dağılması, sonra geri dönüp Osman'a saldırmak için yaptılar. Medine halkı da onların Medine'den çıkışları sebebiyle dağıldılar. Topluluk, karargâhlarına varınca Medine'ye geri döndüler ve Medine ehlinin beklemedikleri bir sırada aniden geldiler. Medine halkı, birden Medine çevresinde tekbirlerin getirildiğini duydu. Topluluk, karargâh yerlerinde konakladı ve Osman'ı kuşattı. Onlar, "Kim elini çekerse güvende olur" dediler. Bunun üzerine insanlar ellerini onlardan çektiler ve evlerinde kaldılar. Medine halkı da bahçelerine dağıldı.[613]

Bu durum, Sebe'iyye isyancılarının takıyye akidesini kullanmalarının kötü rolünü ortaya koyar ki onlar, bu akidenin gölgesi altında Medine halkıyla çatışmaktan kaçınabildiler ve onların tavırlarını farklılaştırabildiler.

611 Önceki kaynak. Bkz. el-Gays, *İstişhâdu Osman*, s. 98; Halîfe, *el-Ensâr fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 143.

612 Taberî, *Târîh*, 4/350; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/185.

613 Taberî, *Târîh*, 4/353.

Sonunda Medine halkına egemen oldular ve müminlerin annelerinden *-Allah onlardan razı olsun-*, Ali'den, Talha'dan ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'dan izin almaya ihtiyaç duymaz oldular. Bununla birlikte suçlarını hemen gerçekleştirmediler. Bilakis hedefleriyle ilgili söylentileri, "bazı haksızlıklara uğradıkları ve gereğini yapmasını halifeden talep ettikleri" iddiasını yaymaya çalıştılar.

Bu sırada ise onlar, planlarını yerine getirmek için uygun fırsatı kolluyorlardı. Ki onların düşüncelerine göre, ancak onların zihinlerinin karıştırılmasından ve insanların boş şeylerle uğraştırılmasından sonra bu planın sonuçlarından kurtulabilirlerdi. Doğrulayan, yalanlayan, destekleyen, muhalefet eden, susan, konuşan, uzak duran ve olaya katılan kimselerin bulundukları bir ortamda yapacaklarını yapabilme imkânı bulacaklardı.

Bu konuda onlara en çok yardımcı olan durumlardan biri, müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'ın dili üzere yazdıkları sahte mektuplar ile takipçilerinin sürekli yaymaya çabaladıkları ve -yalan olduğu açık olmasına rağmen- sahabe-i kirama yapıştırmaya çalıştıkları başka kimi bahanelerdi. Bu durum, geçmişte ve günümüzde sahabe düşmanlarının arasında var olan derin ilişkiyi ortaya koymakta, aralarındaki amaç birliğini açıklığa kavuşturmaktadır. Bu, suçla ilgili olan ve -"tabiatlarına aykırı olduğu ve bu Yahudinin Müslüman olduğunu izhar etmesinden önce onların memleketlerinde bunlarla amel amel edilmemesi" sebebiyle- çoğunluğu Araplar ile Müslümanlarda bulunmayan bütün etkilere/sonuçlara eşlik eden sağlam planlamada ve organizasyonda var olan Yahudi elinin varlığını kesinleştirmektedir.

Halife Osman *radıyallahu anh*'ı Kuşatmak Amacıyla Sebe'iyye'nin Sunduğu Bahaneler ve Bunu Gerçekleştirmek İçin Ortaya Attıkları Şüpheler:

Belli olduğu üzere Halife Osman *radıyallahu anh*, kendisini kuşatan her şey konusunda açık bir görüşe sahipti ve Sebe'iyye ile onların ayaktakımını kendilerinden bile daha iyi tanıyordu. Onlar bir fitne ateşi yaktıklarında mutlaka onu söndürüyordu. Kaldırdıkları her sancağı indiriyordu. Yalan ve bühtan üzere kurulu olup da uydurdukları her bahaneyi mutlaka doğrulukla ve güçlü imanla yok ediyordu. Rahatsız ve eziyet ederek, kuşa-

tarak ve mahrum bırakarak ana yoldan onu her saptırmak istediklerinde dinine, zühdüne, başkalarını kendine yeğlemeye ve iman ehline şefkat göstermeye daha çok tutundu.

Nesnel, bilimsel ve adil araştırma konularının arasında, Sebe'iyye isyancılarının, raşid hilafete karşı olan düşmanca ve zalimce planlarını yerine getirmeye giriştiklerinde arkasına saklanmak amacıyla uydurdukları herhangi bir şeyden bahsetmeye hak/imkân veren bir konu yoktur.

Dolayısıyla o kimselerin raşid halifenin aleyhine olarak uydurdukları batıl iddiaları tekrar eden ve onların doğruluklarına inanan herkes, insafı ve nesnelliği kaybetmiş, bunları zoraki ifade etmesinin arkasındaki amaçlarında "müminlerin arasında hayâsızlığı yaymaya çalışanlardan olma" suçuyla itham edilmeye maruz kalmış olur. Allah Teâlâ, **"Müminler arasında ahlâksızlığın yaygınlaşmasını isteyenlere dünyada ve âhirette can yakıcı bir ceza vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz."** (Nûr, 19) buyurdu.

Ya da bu kişi, "Kur'ân'ı toplayan, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahabîsi ve iki kızıyla evli olan -ki bu büyük menkıbe, âdemoğullarının arasından sadece Osman *radıyallahu anh*'a nasip olmuştur-" raşid halifenin güvenilirliğini araştırmaya yöneldiğinde aldanan ve cehalete batan bir kişidir. Bu hurafeleri yaymaya çalışanları -ki bunlar, ithama gerekçe sayılmaya elverişli değildir. Zira bunların çoğu gerçek değildir. Yine çünkü hak ve doğruluk, geriye kalan gerçek olaylarda halife tarafındadır- halifenin, halkının çıkarına uygun olacağını düşündüğü şekilde cezalandırması bir hakkıdır.

Yine fatihleri ödüllendirmesi, samimi valileri mükâfatlandırması, Müslümanların çıkarı için azledilmesi gerektiğini düşündüğü valileri azletmesi, onların maslahatı için görevinde kalması gerektiğini düşündüğü valileri görevlerinde bırakması onun hakkıdır. Aksi takdirde yöneticiler niçindir ve halife neden seçilir?

Ancak sahabe düşmanları açısından onların yaydıkları şüphelerin tedvin edilip yayılması yeterlidir. Zira böylece cahillerin ve maksatlı kimselerin zihinlerine, onların zihinlerini/fikirlerini karıştıran ve sahabeyle ilgili inançlarını bozan düşünceler takılır. Nitekim bu tür görüşlerin tekrar edilmesi, sahabeyi *radıyallahu anhum* öven Kur'ân'ın sarih ayetlerine, sahabeye uymaya ve tabi olmaya davet eden sahih sünnete yönelik bir reddiye/

muhalefet içerir. Aynı şekilde bu durum, sahabenin güvenilirliğine, samimiyetine ve meşveretine yönelik bir itham, Mısır Sebe'iyyesine, Kûfe ve Basra bedevileri ile hırsızlarına yönelik bir doğrulama içerir.

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şerefli sahabesinin, liderlerinin ve oradaki salih müminlerin hatalara karşı sustuklarını ve ümmete nasihat etme hakkını eda etmediklerini, ayaktakımının, bedevilerin ve "akılsızlar ile cahiller"den oluşan kabile geçimsizlerinin bunu yerine getirdiklerini mi düşünüyorsun?

Buna ilaveten bu durum, haykırdıkları ve yaydıkları iftiraların bazılarının sahih olduğu varsamıyına göredir ki bu, batıl bir varsayımdır. Onların bu konulardan bahsetme hakları yoktur. Çünkü onlar, insanların en aşağılıklarından, cahillerinden ve zalimlerinden olan kimselerdi. Halifeye *radıyallahu anh* yaptıkları ve İslam ümmetine "musibet ve kan akıtma" sonuçlarını getiren şey, onların hiçbir hayırda öne geçmediklerini ispat eder. O hâlde bunun hakkını talep etme görevini/yetkisini onlara kim verip de dirayet, deneyim, bilgi, risalete ve ona iman edenlere karşı hamiyet sahibi olan vahyin taşıyıcılarını, fatihlerin komutanlarını, ilim ve din imamlarını terk etmiştir?!

Onların arasında ümmetin işlerinden bir işten, şehirlerden ve bireylerden bahsetme yetkisinin kendisine verildiği bir kimse yoktur. Onların arasında meşru bir talepte bulunup da talebi karşılanmayan bir kimse yoktur. Örneğin onlar, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, ondan sonra Ebû Bekir'in, sonra da Ömer *radıyallahu anhuma*'nın emîr olarak görevlendirdiği yegâne komutan ve büyük fatih 'Amr b. el-'Âs'ın azledilmesini istediler, halife de onu azletti. Onun yerine Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'in atanmasını istediler, halife de onu atadı. Bu durum Mısır'da gerçekleşti. Kûfe'de ise Sa'îd b. el-'Âs'ın azledilmesini istediler, o da onu azletti. Oraya Ebû Musa el-Eş'arî'nin vali olarak atanmasını istediler, o da onu vali olarak atadı.

Sonra da onu ayıplamaya, zayıflıkla, ahmaklıkla ve dillerinin Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına karşı söylemeye alışık olduğu hakaretlerle ve ithamlarla onu suçlamaya başladılar. Uydurdukları diğer bahanelere gelince; bunların geneli yalandır, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi*

ve sellem'in ashabına atılmış iftiralardır. Cahil avam ile akılsız insanların arasında yayılmıştır ki onlara, bunlardan bahsetme günahını yüklesin. Zira böylece ayaktakımının çemberi genişleyecek ve Sebe'iyye de o sırada "hilafeti yıkma ve insanların nefislerindeki imanı bozma" çabasındaki amaçlarıa ulaşmak için sıvışacaktı.

Ebû Zer ve Onun Rebeze'ye Yerleşmeyi Seçmesi:

Bunlardan biri de Ebû Zer *radıyallahu anh* ile halifenin arasında meydana gelen bir ihtilaf konusunu uydurmaları ve halifenin onu Rebeze'ye sürgün ettiğini iddia etmeleridir.

Gerçek şu ki oraya yerleşmeyi tercih eden kimse, bizzat Ebû Zer'dir. O, Şam'dan gelerek halifenin yanına girdiğinde Osman ona, "Şam halkına ne oluyor da senin dilinin keskinliğini şikâyet ediyorlar?" dedi. O da "'Allah'ın malı' ifadesinin kullanılmasının caiz olmadığını ve zenginlerin mal biriktiremeyeceğini" ona bildirdi. Bunun üzerine Osman, "Ey Ebû Zer! Üzerime düşeni yapmak ve halkın üzerine düşeni almak durumundayım. Onları zahitliğe zorlayamam. Onları gayret sarf etmeye ve tutumlu olmaya davet ederim" dedi.

Ebû Zer, "O zaman Medine'den ayrılmama izin ver. Çünkü Medine benim için bir yurt değildir" dedi. Osman, "Onu, ancak kendisinden daha kötü olan bir yerle mi değiştiriyorsun?" dedi. Ebû Zer, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, yapılar Sel' dağına vardığında Medine'den çıkmamı emretti" dedi. Osman, "O zaman sana emrettiğini yap!" dedi. O da Medine'den çıktı ve Rebeze'de konakladı. Orada bir mescid inşa etti. Osman da ona 20 ile 50 arasında bir deve sürüsü verdi. Yine ona iki köle verdi ve ona, "Medine'ye gidip gel ki tekrar bedeviliğe dönmeyesin" diye haber gönderdi. O da böyle yaptı.

Sebe'iyyeden bazı kimseler orada onun yanına gittiler, onu döndürmeye ve fitne için kandırmaya çalıştılar. Ama ondan hiçbir olumlu yanıt alamadılar. Bilakis onlara "itaat ve sahabenin *radıyallahu anhum* arasını bağlayan derin kardeşlik" konularında dersler verdi. Rebeze'de konakladığında da Iraklılardan bir grup onun yanına geldi ve ona "Ey Ebû Zer! Bu adam sana kötülük yaptıkça yaptı. Sen kendin için bir sancak dikecek misin?"

dedi. O ise "Sultanı aşağılamayın! Çünkü sultanı aşağılayan kimsenin tevbesi yoktur. Vallahi Osman, en uzun tahta üzerine beni haça gerecek olsa mutlaka sözünü dinlerimi, buna sabrederim ve onun benim için daha hayırlı olduğunu düşünürüm" dedi.[614]

Ebû Zer şöyle derdi: "Şayet Osman *radıyallahu anh* bana başımın üstünde yürümemi emretseydi, mutlaka yürürdüm."[615]

Ebû Zer, Osman *radıyallahu anhuma*'ya, "Vallahi şayet bana emeklememi emretseydin, mutlaka gücüm nispetince emeklerdim" demiştir.[616]

Ayrıca "Şayet Habeşli bir köle bana emîr kılınsaydı, mutlaka işitip itaat ederdim" derdi.[617]

Ebû Zer, "Ey Allah'ın Rasûlü! Benim ile senin emrin arasına giren kimseyle savaşmayayım mı?" diye sordu. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Hayır!"* buyurdu. Ebû Zer, "O zaman bana ne emredersin?" diye sorunca da *"Habeşli bir köle de olsa işit ve itaat et!"* buyurdu.[618]

Ebû Zer, Şam'dan Medine'ye döndüğünde Osman *radıyallahu anh* ona, "Benim yanımda dur da develer senin yanına gidip gelsin" dedi. O, "Dünyanıza ihtiyacım yok" dedi, sonra da "Rebeze'ye gitmem için bana izin ver" dedi. O da ona izin verince Ebû Zer, Rebeze'ye gitti. O sırada namaz için kamet getirildi. İmam, Osman'ın Habeşli bir kölesiydi. Köle geri çekildi. Bunun üzerine Ebû Zer, "İlerle ve namazı kıldır. Bana, Habeşli bir köle de olsa işitip itaat etmem emredildi. Sen de Habeşli bir kölesin" dedi.[619]

Ebû Zer, kendisini fitneye çağıran Kûfe halkından bir gruba da şöyle dedi: "Beni ufuktan ufuğa -veya: doğu ile batı arasında, dedi- sürgüne gönderse, mutlaka işitip itaat ederim, sabredip sabrımın ecrini Allah'tan beklerim ve bunun benim için daha hayırlı olduğunu düşünürüm. Şayet beni evime geri götürse, yine mutlaka işitip itaat ederim, sabredip sabrı-

614 İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/433; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 412.
615 Önceki kaynak. Bkz. İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/272.
616 Önceki kaynak. İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medine*, 2/146.
617 Önceki kaynak. İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medine*, 2/146.
618 İbn Sa'd, *Tabakât*, s. 433.
619 Önceki kaynak.

mın ecrini Allah'tan beklerim ve bunun benim için daha hayırlı olduğunu düşünürüm."[620]

Ümmü Zer, "Vallahi Osman, Ebû Zer'i -Rebeze'ye- sürgüne göndermedi. Ancak Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, *'Yapılar Sel' dağına varınca Medine'den çık!'* buyurmuştu" dedi.[621]

Bütün bu apaçık delillerden sonra bu konuyu tekrar edip duran ve onu, "Ebû Zer ile şehid Halife Osman *radıyallahu anh*'ın arasında meydana gelen bir ihtilaf" gibi tasvir etmeye devam eden kimsenin mazereti olabilir mi?

Koruluk Kıssası:

Ayaktakımın Halifeye *radıyallahu anh*, "Alıkoyduğun o koruluk var ya; Allah mı sana bunun için izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı atıyorsun?" demesi de öyledir.[622] Eğer bu tür rivayetler doğruysa, bu durumda bunlar halifenin sabrına ve ağırbaşlılığına mı bir delildir, yoksa ayaktakımının barbarlığına, cahilliklerine ve akılsızlıklarına mı bir delildir?

O dönemde ilgili koruluğun zekât develeri için Fârûk *radıyallahu anh* tarafından çevrildiğini bilmeyen hangi Müslüman vardı?

Onlar ayaktakımı mıdır, yoksa "fetih, övünç ve hidayet çağı" olan raşid halifeler dönemi tarihini "fitneler, ihanet ve zulüm çağı" yapmak amacıyla kitaplarını Sebe'iyye ve Mecusi iftiracılarının hurafeleriyle dolduran tarihçiler midir?

İslam tarihinin "tahrif, sahtecilik, şüphelendirme ve eksiltme" gibi maruz kaldığı musibetlerde acı gerçek şudur ki bunların kaynağı, sadece sahabe düşmanları değildi. Bu konuda, kitaplarını o kimselerin iftiralarıyla dolduran ve onları "bir gerçekliğinin var olduğunu düşündüren bakış açıları olduğu" şeklindeki ifade kalıplarıyla biçimlendiren tarihçilerin de katkısı vardır. Böylece bunlar, İslam ve Müslümanların düşmanları için bereketli bir otlağa ve sahabe düşmanlarının kendisinden avuçladıkları, su içtikleri ve onları inançtan yoksun akıllara "lezzetli fikrî öğünler" olarak sundukları kötü kokulu bir bataklığa dönüşmüştür.

620 Önceki kaynak.
621 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, 412.
622 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 169; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 437.

Bu takdime göre; tarih kitaplarında "sahabenin karalanması, iyi liderlikleri, derin güvenilirlikleri, hakka, adalete ve insafa güçlü bir şekilde tutunmaları ile ilgili şüphelendirmeler" şeklinde yazılanlar, ancak Ehl-i Sünnet'ten sahabeyi seven bazı kimselerin aktardıkları rivayetlerdir(!) Bu karışıklıklar, şüpheler ve iftiralar sebebiyle "sahabenin, inançlarına ve kimliklerine tutunmuş olmaları" hali ile onların hakkında tarih kitaplarında yazılanların ve Müslümanların bu çağda içinde bulundukları "dağınıklık, dalaşma ve bağımlılık" gibi hâllerin arasındaki mesafe/uzaklık genişlemiştir. Ki -Allah Teâlâ'nın merhamet ettikleri dışında- Müslümanların bu halleri, nefislerde var olan sahih akide boşluğundan, onların içine dâhil edilen şüphe verici şaibelerden ve garipliklerden kaynaklanmıştır.

Böylece bir sahabînin güvenilirliği veya bilgisi, hatta inancı hakkında itham edilmesi, sonra da Mecusi veya Yahudi düzenbaz, hırsız ve iftiracı bir kimseye veya onların bazı takipçilerine kulak verilmesi doğal hâle dönüştü. Ardından "Bunlar, bilimsel araştırmanın gereklerindendir. Bunlar bakış açılarıdır ve buna benzer şeylerdir. Bunlar, Taberî'nin *Tarih*'inde veya ondan yararlanıp rivayette bulunmuş bir kimsenin kitabında geçmektedir" denilir.

Taberî'nin *Tarih*'i ve İçinde Bulunan Zayıf veya Uydurma Rivayetler:

Burada akla araştırmacılara mutlaka sorulması gereken soru gelir ki o da şudur: Taberî'nin *Tarih*'inde yer alan bütün rivayetleri Taberî kendi eliyle mi yazmıştır? Yoksa ona ilavelerde bulunuldu mu? Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına hakaret içeren ve burunları akıttıran pek çok rivayetinde geçen bu eğilimler de nedir?

Ehl-i Sünnet'in o kitabın rivayetlerinde geçtiği üzere sahabenin adaleti üzerinde icma etmeleri nerede kaldı? Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in adalet ve din ehli olan öğrencileri ve ashabı yalan mı söylüyorlar, komplo mu kuruyorlar, korku mu duyuyorlar ve hırsızlık mı yapıyorlar?

Onlar bundan uzaktır!

Yoksa mecûsi Ebû Lu'lu'e'yi Fârûk *radıyallahu anh*'ın ıslah edicisi, Yahudi İbn Sebe'yi Zu'n-Nureyn *radıyallahu anh*'ın tashih edicisi, İbn Mülcem'i

Müslümanları Ebu'l-Haseneyn *radıyallahu anhum*'dan kurtaran bir kişi kılan kimse mi bunları yapmaktadır?

Bütün bunlar İslam tarihimizde yer almaktadır. Tarihimizde, valilerine ve şehir halklarına karşı niyetlerini gizleyerek onlara hac farizasını eda etmek üzere yola çıkıyormuş gibi görünen, sonra da hacca gitmeyip müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'a suikast düzenleyen hileci ve tuzakçı Sebe'iyye'nin, kendi şehirlerinin heyetleri oldukları bilgisi de geçer! O iftiracıların ve hilecilerin Müslümanların adına gelen heyetler sayılması, Sebe'iyye'nin ve Mecusilerin Osman'ın hasmı olup da onun zulmünü Müslümanlardan alıkoymak için isyan ettiğini iddia etmesi, nasıl bir sahteciliktir ve hakikatin aleyhine söylenen nasıl bir yalandır?

Muhakkak ki Osman *radıyallahu anh*, sabrıyla, hilmiyle ve sebatıyla, "inanca tutunma" ilkesi üzerinde sebat etme konusunda bir dev ve bir semboldü. Şüphesiz ki Sebe'iyye'nin, müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'a kurdukları tuzaklar, onun aleyhinde tahrik ettikleri propaganda gücü, hile, aldatma, ihanet ve kandırmada kullandıkları türlü araçlar, onun insafın, sakinliğin ve suçsuzluğun zirvesiyle bu tutumlara karşı sergilediği muamele üzerinde iyice düşünen kimse, halifenin bir iman ve yakîn âleminde yaşadığını bilir ki bu âlem, sadece kendisinden sadır olan amellere bakmasını, "Kendisinden önce geçip giden arkadaşlarının yolu/yöntemi üzere mi olduğu yoksa 'çöküş, ahlak ve değer yokluğu' gibi ayaktakımının içinde yaşadığı âlem üzere mi olduğunu" sorgulamasını sağlar. Bu, müminlerin emîriyle hiçbir ilgisi olmayan bir âlemdir.

Onun onlar için temenni ettiği her şey, onların sadık olmaları ve amellerinde yüce Allah'ın rızasını gözetmeleriydi. Ama azgınlıkları içinde boğulmuş ve nifakları içine batmış oldukları hâlde buna nasıl sahip olacaklardı ki! Onların durumu halifeye gizli değildi. O, onların kurdukları tuzakların farkındaydı ve bunların, içinde kendisinin ve diğer sahabenin selamette ve afiyette kalmayı istedikleri kaderle gerçekleştiğinin bilincindeydi. Onlar, "fitnelere tahrik etmek ve ümmetin başına musibet getirmek, yalan ve bilmedikleri konularda konuşmak" için çabalarlar. Halife Osman *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Vallahi yolculukta ve hazarda Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e arkadaşlık yaptık. O, hastaları-

mızı ziyaret ederdi, cenazelerimizin peşinden giderdi, bizimle gazveye çıkardı, az olsun çok olsun her şeyde bizi eşit tutardı. Belki de onu tek bir defa dahi görmemiş olan bazı kimseler kalkıp onu bana öğretiyorlar/tanıtıyorlar!"[623]

Bu ayaktakımının Osman *radıyallahu anh*'a Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i tanıtmaya çalıştıklarını iddia etmeleri, daha çok onların görüşlerini derleyen ve kendi eserlerinde tedvin eden tarihçilerin yaptıklarına benzer.

Kimi zaman sanki yolculukta kasr yapmak bir farzmış, -özellikle de Halife Osman *radıyallahu anh* için- içtihada açık bir sünnet değilmiş gibi Osman'ın kasr yapılması gereken yerlerde namazını tam kıldığını iddia ederler! Kimi zaman da onu Müslümanların malları konusunda güvenilir olmamakla itham ederler! Hâlbuki Müslümanların bir lokma ekmek bulamadıkları zamanlarda onun malları Müslümanlar için harcanıyordu ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurunda duruyordu.

Osman dedi ki: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'nın zamanında malımın özünden büyük ve rağbet edilen bağışlarda bulunurdum. Ben ise bugün cimri ve hırslıyım öyle mi! Ev halkımın (vefat) yaşlarına geldiğimde, ömrüm fani olduğunda ve ailemin arasında bana ait olan şeylere veda ettiğimde mi sapıklar söylediklerini söylediler?"[624]

Kimi zaman onun dili üzere mektuplar yazarlar ve onun mührünün sahtesini yaparlar,[625] bu mektupların onun tarafından yazıldığı konusunda onu itham ederler! Sanki takıyyeye iman ediyormuş veya batınîliği din edinen ikiyüzlü biriymiş de -ki bundan uzaktır- o mektupları yazmadığı konusunda yemin ediyormuş gibi! Böylece müminlerin emîrinin ettiği yemin doğrulanmamakta, Sebe'iyye'nin iftirası da tarihî hakikatin bir parçası hâline gelmekte, İslam tarihinin en aydın ve en arı safhasının karalanması amacıyla tedvin edilmekte ve yayılmaktadır. Allah'ım, Seni eksikliklerden tenzih ederim, bu büyük bir iftiradır!

623 es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 23/103, 230.

624 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 169; Taberî, *Târîh*, 4/350; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/60.

625 Taberî, *Târîh*, 4/347.

Bununla birlikte hakikat apaçıktır, zira Sebe'iyye, müminlerin emîri adına sahte mektuplar yazanın kendisidir. Bunun pek çok karinesi vardır. Bu karinelerden birinde müminlerin emîri onlara, "Deve çalınmıştır, yazı da yazıya benzer. Mühre gelince; ona nakış yapılmıştır" dedi ve o mektubu yazmadığına dair yemin etti. O, doğru sözlü olan güvenilir bir kimsedir. Onlara, "Size iki yol vardır: Ya Müslümanlardan iki şahid getirirsiniz ya da 'Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a yemin olsun ki onu ben yazmadım, yazdırmadım ve yazanı bilmiyorum' diye yemin edersiniz. Zira mektup, bir şahsın dili üzere yazılabilir ve mührün nakışı da başka bir mühre nakşedilebilir" dedi. Onlar da "Allah senin kanını helal kılmıştır!" dediler.[626]

Bu, onların birincil ve sonuncu amaçlarıydı. Onlar, kendisi aracılığıyla müminlerin emîrine *radıyallahu anh* suikast düzenleyebilecekleri bir bahane arıyorlardı. O da bunu biliyordu. Fakat onlar hiçbir mazeret bulamadılar. Gerekçe aramalarına rağmen bulamadılar.[627] Halife, "Bu kimseleri ve kapımın arkasındakileri bırakacağım, Allah'ın dini konusunda size karşı kullanabilecekleri bir ayıbı/bahaneyi onlara vermeyeceğim!" dedi.[628]

Genelinin bilgisi dışında bu mektubu bizzat onların uydurduklarını kesinleştiren durumlardan biri de İslam'dan önce de İslam döneminde de Arapların batınîliği, hilekârlığı ve bu yolla sahtecilik yapmayı bilmemeleridir. Çünkü onların doğrulukları ve dinleri, bu tür üslupları takip etmelerine engel olmaktadır. Ayrıca Yahudilerin dışında bu üslupları sağlam bir şekilde takip eden yoktur. Ayaktakımının gerçek yönlendiricisi olan İbn Sebe'nin yaptığı da budur. Bunu pekiştiren durumlardan biri de söz konusu bineklinin, onların yoluna çıkmasıdır. Onlar kendi yollarında ilerlerken binekli/postacı şahıs onların önüne çıkıyordu ve onlardan uzaklaşıyordu/ayrılıyordu, sonra onların yanına dönüyordu, sonra da tekrar onlardan ayrılıyordu.[629]

Bu nitelikler, "hasımlarının önüne çıkan, onlara yaklaşıp uzaklaşan, onlardan ayrılan, sonra da geri dönüp onlara hakaret eden[630] kimsenin

626 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 169; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/275.
627 Taberî, *Târîh*, 4/386.
628 Önceki kaynak, 4/385.
629 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 169; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/275.
630 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/61.

nitelikleri," gizli bir postacının nitelikleri midir? Yoksa o, ıslahı istemeyen kimseler tarafından yazılmış uyduruk bir kitabı taşıyan, görevi de kendisine soru soruncaya dek insanların önüne çıkmak ve onları tahrik etmek olan, bunu yapmadıkları takdirde kendisini yakalamaları amacıyla onlara hakaret etmek olan -ki böylece bu durum, dönüp halifeyi tekrar kuşatmak için bir bahane olur- bir elçi midir?

Burada ikinci defa tekit edilmesi gereken durumlardan biri de sahte mektup yazmanın Sebe'iyye tarafından geniş bir alanda kullanılmasıdır. Ki bu durum, batıl söylentilerin yayılması ve ayaktakımı tarafından kabul edilmesi konularında en büyük etkiyi göstermiştir. Bunun, isyanın sahabenin önde gelenlerin desteğiyle meydana geldiği vehmine kapılmasını sağlaması nedeniyle Ali *radıyallahu anh*'ın dili üzere de mektup yazdılar. Bu durum, ondan destek istedikleri ve halifeye karşı onların safında durmasını talep ettiklerinde açıklığa kavuşmuştur.

Ali, "Hayır, vallahi sizin safınızda durmayacağım!" dedi. Onlar, "O zaman bize neden mektup yazdın?" diye sordular. O "Vallahi size asla bir mektup yazmadım" dedi. Bunun üzerine topluluk birbirine baktı.[631] Eğer Ali onlara bir mektup yazmamışsa, o zaman İbn Sebe' ve yardımcıları dışında onlara, Ali *radıyallahu anh*'ın onlara Medine'ye geri dönmelerini emrettiğini yazan kimdir?

Müminleri annesi 'Âişe *radıyallahu anha* adına da mektup yazdılar. Osman *radıyallahu anh* öldürüldüğünde ona, "Ona isyan etmelerini emrederek insanlara sen mi mektup yazdın?" diye sorulunca 'Âişe, "Müminlerin kendisine iman ettiklerine ve kâfirlerin kendisini inkâr ettiklerine yemin olsun ki hayır! Bu yerimde oturana dek onlara hiçbir mektup yazmadım" dedi. A'meş dedi ki: "Onlar, söz konusu mektubun onun adına yazıldığını düşünüyorlardı."

İbn Kesîr şöyle demiştir: "Bu, ondan gelen sahih bir isnattır. Bunda ve benzer rivayetlerde, bu isyancıların sahabenin adına uzak yerlere sahte mektuplar yazdıklarına ve bu mektuplarında insanları Osman'ı öldürmeye teşvik ettiklerine dair apaçık bir delalet bulunmaktadır."[632]

631 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/275; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 442.

632 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/205; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medine*, 2/254, 260.

Sebe'iyye, şehirlere sahabenin *radıyallahu anhum* dili üzere mektuplar yazdılar ve insanları Osman *radıyallahu anh*'a karşı tahrik ettiler. İbn Kesîr dedi ki: Bu, sahabeye atılan bir iftiradır. Onların adına sahte mektuplar yazılmıştır. Nitekim Ali, Talha ve Zubeyr tarafından isyancılara yönelik sahte mektuplar yazdılar. Sahabe de bu mektupları reddetti. Aynı şekilde Osman *radıyallahu anh*'ın adına da bu sahte mektubu yazdılar. O, bunu emretmedi ve bunu bilmiyordu.[633]

Mısır, Kûfe ve Basra halkları, bazı aşamaları/konakları geçtikten sonra onların her biri kendi memleketine doğru yol aldı. Ali ve diğer sahabe *radıyallahu anhum* onlara, "Gittikten sonra neden geri döndünüz? Görüşünüzden neden döndünüz?" dediler. Her şehir halkı da "Arkadaşlarımızı desteklemek için geldik!" dediler. Sahabe onlara, "Arkadaşlarınızın yardıma ihtiyaç duyduklarını nasıl öğrendiniz? Hâlbuki birbirinizden ayrılmıştınız ve aranızda konaklar vardı? Bu, üzerinde ittifak ettiğiniz bir durumdur" dediler. Onlar da "Onu istediğiniz gibi yorumlayın. Bu adama ihtiyacımız yoktur. Bizden uzaklaşsın, biz onu azledeceğiz" dediler.[634]

Gerçek şudur ki sahabe ve müminlerin annelerinin adlarına yazılan mektuplar konusu, tehlikeli bir konudur. İbn Sebe', nefislerin içine şüphe düşürmek amacıyla bunu gerçekleştirmiştir. Böylece o, sahabe ve halife hakkında güvenin sarsılmasını sağlayabildi. Ayaktakımı da Osman *radıyallahu anh*'ın hayâsını, cihadını, doğruluğunu ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in katındaki makamını bilmezden geldiler. O barbar zındıkların iftiralarını doğruladılar. İş, bu aşamayla da sınırlı kalmadı. Bilakis daha ileriye gitti. Tarihçiler bu iftiraları tedvin ettiler, sahabe düşmanları bunları kaptılar ve ilgili olayların kesin gerçekler olduklarına dair bunları delil getirerek peygamberlerden sonra yeryüzünde yürüyen/yaşayan en arı ve temiz nesli bunlarla karaladılar.

Bu mektupları uyduran o kötülerin apaçık bir şekilde suçlanması, sahabenin onlara bu şekilde hükmetmesi ve onlara "Bu, üzerinde ittifak etmiş olduğunuz bir şeydir" demesi ile birlikte; bunu ikrar etmeleriyle ve öldürülmelerini gerektirecek şekilde İslamî birliğe karşı ilan ettikleri isyan-

633 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/184.
634 Önceki kaynak.

larıyla birlikte, onların batıllarını kapan ve sahabe tarihinin bir parçası olarak yayan kimselerin hangi mazereti vardır?

Bu kimselerin lisan-ı hâli şöyle demektedir: "Bunlar, sahabedir; komplo kuruyorlar, yalan söylüyorlar ve dünya için ihtilaf ediyorlar!" Halbuki sahabe bundan uzaktır. Bilakis ümmete ve onun akidesine karşı komplo kuranlar, herhangi bir sahabîye hakaret eden, onun ihlasını ve inancına intisap etme samimiyetini eksilten/kusurlu gören kimselerdir ki onlar bunu, o sahabîye ilim öğreten, onu hidayete ve imana davet eden kimseyi karalamak, peygamberliği kötülemek, sonra kitabı, sonra da Rabbanî ilahlığı yermek için yaparlar. Bu rivayetler ne kadar tehlikelidir ve onların etkileri ne kadar çoktur! Onların etkisi sebebiyle nice yazar hata işlemiştir! Parıltısının sihri yüzünden nice âlim tökezlemiştir! Böylece onun nefsinde en kötü etkiyi bırakmıştır. O da bu iftiraları yazmasının ve incelemesinin yanı sıra bu etkiyi kendi çevresine ve etrafındakilere nakletmiştir.

Sebe'iyye'nin ve oryantalizmin meydana getirip geride bıraktığı fesadı ıslah edeceği yerde, içinde bir şey bulunmayan boş bir heykele, inancı parçalanmış ve imandan yoksun bir kimseye, sahabeye ve onların benzersiz icraatlarına yönelik söylentilerin, duyuruların veya kinli kalemlerin ortaya attığı her davanın avına dönüşmektedir.

Ey sahabe tarihini okuyan kimse! Bil ki onlar, Allah'ın kendilerinden razı olduğu ve onların da O'ndan razı oldukları bir ümmettir. Soyları veya gayeleri sebebiyle değil; işlemeye muvaffak kılındıkları salih ameller, istekli ve isteksiz oldukları vakitlerde yüce Allah'ın emrine tutunmaları nedeniyle Allah'ın rızasına nail oldular. Yüce Allah'ın bu rızası, kalbinde zerre kadar iman bulunan herkese göre "o nesli itham eden ve karalayan her rivayeti atmak" için yeterlidir. Rivayetin bu durumda olması da ondan yüz çevirmek ve onu aktaran ravinin "sahabenin durumunu bilmemek ile zındıklık arasında gidip gelen" durumunu incelemek için yeterli bir sebeptir. Bunun nedeni, sahabenin *radıyallahu anhum* hatadan masum olmaları değildir. Bilakis onlar beşerdir; fakat peygamberlerden sonra gelen en hayırlı, hatası en az ve hatada ısrar etmeyen kimselerdir.

Osman ve Ali *radıyallahu anhuma* ile Hâşim oğullarından ve Umeyye oğullarından olan sahabe, bütün güçlerini İslam'a ve Müslümanlara

hizmet uğrunda kullanan askerlerdi. Ümmet, pek çok fazilet, cihat ve fedakârlıkta onlara borçludur. Halife Osman'ın dönemi, Müslümanlar için bir hayır, iyilik, sevgi ve refah dönemiydi.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Osman'ın münadisinin şöyle seslendiğine şahit oldum: 'Ey insanlar! Erken gelin de bağışlarınızı alın!' Onlar gelip bağışlarını bol şekilde alırlardı. Sonra onlara, 'Erken gelin de rızıklarınızı alın!' denilirdi. Onlar da gelip rızıklarını bol bir şekilde alırlardı. Hatta vallahi kulaklarım, münadinin 'Erken gelin de giysilerinizi alın!' diye seslendiğini duydu. Onlar da gidip hüllelerini alıyorlardı. Onlara 'Erken gelin de yağınızı ve balınızı alın!' deniliyordu."

Hasan dedi ki: "Sürekli onlara rızıklar veriliyordu, hayır da çoktu. İkili ilişkiler iyiydi. Yeryüzündeki her mümin onu severdi, desteklerdi ve onunla geçinirdi."[635]

O hâlde Osman *radıyallahu anh*'ı neden kınarlar? Hâlbuki sahabeden ve salih müminlerden hiç kimse onu kınamadı. Onu kınayanlar, ümmeti peygamberinin yolu üzere yürütenlere ve böylece onun için o görkemli şanı var edenlere karşı kalpleri haset ve buğz ile dolan kimselerdir. Dolayısıyla bu kimseler, o şana zarar vermek amacıyla bütün yolları izlediler. Sahte mektuplar yazdılar ve "yalanı bilmeyen, İslam'a mensup Müslümanlardan biri sayılan bir kişinin nefsî bir isteği veya dünyevî bir çıkarı için yalan söylemesinin veya söz taşımasının veya yalan yere ve iftirada bulunarak yemin etmesinin mümkün olduğuna inanmayan" bir nesil hakkında yalan haberler yaydılar.

Sahte mektuplar hakkında söylenenler, onların ortaya attıkları bütün uydurma şüpheler için de söylenir ki onlar, bu konulardan bahsetmeye ehil olmaktan en uzak olan kişilerdir. Onlar, Kur'ân'dan bahsettiler. Hâlbuki onlar, Kur'ân hakkında en çok cahil olanlardır. Şayet Kur'ân'ı anlasalardı, Müslümanların arasında Kur'ân'ı en çok okuyan ve onu en çok ezberleyen kimselerden olan müminlerin emîrinin saygınlığını bilirlerdi. O zaman "Kur'ân, pek çok kitaptan oluşuyordu. O ise onu tek bir kitap yaptı" demezlerdi.

635 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1041; Âlûsî, *et-Tuhfetu'l-İsne 'Aşeriyye*, 262.

Yine onun, "Dikkat edin! Kur'ân tek bir kitaptır, tek olanın yanından gelmiştir. Ben, bu konuda sadece takipçiyim" sözünü anlarlardı.[636] Bu söz, "Kur'ân, farklı nüshaları olsa da tek bir kitaptır" anlamına gelir.

Ona "Sen gençleri görevlendirdin" demezlerdi. Çünkü büyük sahabîler, Medine'de bulunuyordu ve bu konuları daha iyi biliyordu. Onlar, hiçbir konuda onların bilgisi olmadan ve onlara danışmadan karar vermeyen halifeye nasihat etmeye daha layıktı. O şöyle demiştir: "Bana 'Gençleri görevlendirdin' dediler. Ben, ancak kendisinden razı olunan bir topluluğu görevlendirdim. Bunlar, benim görevimin ehlidir. Onlara sorun! Benden önceki, ondan daha gencini görevlendirmişti. Usame'yi görevlendirmesi sebebiyle Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bu konuda, bana söylenenden daha ağır sözler söylenmişti.[637] Yine Hakem'i geri getirdiğimi söylediler. Şüphesiz ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* onu Tâif'e sürgüne göndermiş, sonra da geri getirmişti. O hâlde onu sürgüne gönderen ve geri getiren kişi, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisidir. Bilindiği üzere Hakem, Mekkelidir. Medine halkından değildir. Öyle değil mi?" Onlar da "Evet!" dediler.[638]

Şeriat, sahibinin sürekli sürgünde kalmasını gerektiren bir günahtan bahsetmemiştir. Bilakis belirlenen en uzun sürgün süresi 1 yıldır. Bu da zinakârın sürgünüdür. Kadınsı erkek, kadına benzemekten tevbe edinceye dek sürgüne gönderilir. Buna göre hâkim, bir kimseye kendisinden tevbe etmesi için bir günahtan dolayı ceza verirse, o kişi günahtan tevbe ettiğinde cezası ortadan kalkar. Eğer hâkim, meydana gelip geçmiş bir günahtan dolayı bir kişiye ceza vermişse, o zaman bu ictihadî bir durumdur, bu konuda belirli bir süre takdir edilmemiştir.[639]

Osman dedi ki: "Yine benim, ailemi sevdiğimi ve onlara bağışta bulunduğumu söylediler. Onların sevgisine gelince; sevgim, haksızlık yapmamı gerektirmemektedir. Onlara bağışta bulunmama gelince; onlara kendi malımdan veriyorum. Müslümanların mallarını ise ne kendime ne de başkalarına helal görürüm." O, malını ve arazisini Umeyye oğullarının

636 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 437.
637 Önceki kaynak. Bkz. el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/88 ve sonrası.
638 Önceki kaynak. Bkz. İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/265.
639 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/266; Taberî, *Târîh*, 4/345.

arasında paylaştırmıştı. Çocuklarını da bağışta bulunduğu kimseler gibi kılmıştı.[640]

Osman *radıyallahu anh* ayaktakımına şöyle dedi: "Ben hilafete geçtiğimde, Arapların en çok deveye ve koyuna sahip olanı idim. Bugün ise sadece ihtiyacımı karşılayacak iki devem bulunmaktadır. Öyle değil mi?" Onlar da "Evet!" dediler.[641]

Osman dedi ki: "Onlar, 'Yolculukta namazı tam kıldı. Hâlbuki namaz yolculukta tam kılınmaz' dediler. Ben, ailemin yaşadığı bir memlekete geldim ve bu yüzden namazımı tam kıldım."[642] O, yolculukta namazın kısaltılmasını vacip görmeyen bir kimseydi. Medine fakihleri ile imam Mâlik ve başkaları da bu görüştedir. Ayrıca bu, ictihadî bir meseledir. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Bedeviler için en çok korkulan şey, farz namazın iki rekât olduğuna inanmalarıdır."[643]

Onlar, Halife Osman ile Abdullah b. Mes'ûd *radıyallahu anhuma* arasındaki kardeşlik ilişkisi hakkında da zihinleri karıştırdılar. Hâlbuki İbn Mes'ûd, Osman'ın halife seçilmesi hakkında "Geride kalanların en hayırlısını emîr kıldık ve kusurlu davranmadık" diyen kimsenin ta kendisidir![644]

Bu konuda söylenebilecek şey şudur: Sahabenin ihlası ve kardeşliklerinin samimiyeti hakkında zihinlerin karıştırılması ve şüpheye düşürülmesi, eskiden de meydana gelmişti, günümüzde de meydana gelmektedir. Kıyamet gününe dek de sahabe düşmanları tarafından sürdürülmeye devam edecektir. Çünkü sahabe, ümmetin önde gelenleridir, ümmetin liderleridir ve ümmetin en hayırlılarıdır.

Sahabeye *radıyallahu anhum* atılan iftiraları toplamayı, sonra da onlara cevap vermeyi sürdürmek, İslam düşmanlarının planlarının bir parçasıdır. Zira bunu İslam çocuklarını, "İslam'ın taşıyıcılarını, davetçilerini ve önde gelenlerini savunmakla" uğraştırmak, Müslümanların nefislerine tesir etmek,

640 Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 438; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/249.

641 Önceki kaynak, s. 437; Taberî, *Târîh*, 4/345. Şöyle de demiştir: *"Benim ne bir koyunum ne de bir devem vardır."*

642 Önceki kaynak.

643 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/100; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/229.

644 Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 475; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/252.

düşüncelerinde eksiklik veya günah hissini ekmek için yaparlar. Böylece doğrulayan ve yalanlayan, destekleyen ve karşı çıkan kimselerin bulunduğu düşünce akımları ortaya çıkar. Bu türden meydana gelen herhangi bir şey, sahabe düşmanları için bir kazanç ve başarı sayılır. Bütün bu şüphelerin karşısında durmaları, yüce Allah'ın onlara bağışladığı, şek ve şüphe içermeyen inançlarına sarılmaları ümmetin bütün çocuklarına vaciptir.

Sahabe, bütün vakitlerinde takındıkları tutumlarını Allah'ın Kitabından ve Rasûlünün sünnetinden bir temel üzerine bina ettiler. Kitap ve sünnet, sahabeyi tezkiye etmektedir. Onlar, sahih ve sadık iki kaynaktır. Bu yüzden hangi yönden olursa olsun onlarla ilgili kasıtlı olarak yapılan her karalama veya şüphelendirme, saldırgan, zalim, nesnelliğin bütün yönlerinden ve tüm araştırma esaslarından yoksun bir zındıklık, Sebe'ilik ve oryantalistlik alametidir. Zira bu durum, Kitap ve sünnet naslarına aykırıdır. Geçmişe ve günümüze uygun düşen durum budur. Tüm şüphe ve tuzak kapıları da bu şekilde kapatılmaktadır. Buna göre sahabe nesli, yaptığı her şeyde yegâne nesildir. Onların hepsi de tektir, hemcinstir, uzlaşılarında da ihtilaflarında da birbirlerinin kardeşleridir.

Osman *radıyallahu anh*, iki arkadaşının yolunu izledi, bunda ne değişiklik yaptı, ne de onu başkasıyla değiştirdi. Umeyye oğulları da o parlak ve aydın tarihin bir parçasıdır. "Müslümanları ve Arapları güçlendirme/izzetli kılma, İslamî akideyi, düşünceyi ve kültürü yayma" türünden yaptıkları faaliyetler, onlardan sonra gelenlerin yaptıkları bu tür faaliyetlerden daha tam ve derindir. İslam'ın ve Müslümanların düşmanları, İslam tarihinde kendisine göre yol alınabilecek her parlak zaman dilimini hedefe alırlar.[645]

Osman *radıyallahu anh* aleyhine yalan söylemeyi mubah görmek, onun doğruluğu ve samimiyeti hakkında şüpheye düşürmek, onun dili ile önde gelen sahabe *radıyallahu anhum* kardeşlerinin dilleri üzere sahte mektuplar yazmak, içinde takıyyenin tastamam bir şekilde somutlaştığı hedeflerine

645 İbn Kays er-Rukayyât, Ümeyye oğullarını eleştirenler/kınayanlar ile ilgili olarak şöyle demiştir:
"Ümeyye oğullarına yalnızca şundan dolayı öfkelendiler:
Onlar, öfkelendiklerinde ağırbaşlı davranırlar.
Onlar, hükümdarların madenidir.
Araplar ancak onlarla ıslah olurlar."

ulaşmak için izledikleri bazı yollardır: "Sonra hacılar olarak yola çıkarız ve onun yanına vardığımızda onun etrafını kuşatıp onun hilafeti bırakmasını isteriz. Eğer bunu kabul etmezse onu öldürürüz. Nitekim de böyle oldu."[646]

Sebe'iyye'nin gizli bir şekilde yaydıkları yalan duyurular ve batıl söylentiler başarıya ulaşamayınca onlar, hedeflerini yerine getirmek için acele ettiler ve Halife Osman *radıyallahu anh*'a doğru yol alıp onu haksız bir şekilde kuşattılar, takıyye yaparak, aldatarak ve dinden dönerek ısrarlı bir şekilde onu öldürdüler.

Halifenin Onların Bütün Bahanelerini Yok Etmesi:

Sebe'iyye ve farklı kimselerden oluşan barbar ayaktakımından onlarla birlikte yol alanlar, yoldan çıkan hırsızların izledikleri "suçun işlenmesine ve suç işleyen günahkârların alametlerini gizlemeye yardımcı olan" yolları izlediler.

Onlara bu konuda yardım eden en önemli şeylerden biri, "Medine'den gönderilmiş de insanları Osman'ın yanına gelip onunla savaşmayı emrediyormuş" gibi sahabenin dili üzere sahte mektuplar yazmaları ve onları uzak bölgelere göndermeleridir. İbn Kesîr dedi ki: İbn Cerîr et-Taberî bunu zikretmiştir. "Bu, sahabeye atılan bir iftiradır. Onların adına sahte mektuplar yazılmıştır. Nitekim Ali, Talha ve Zubeyr tarafından isyancılara yönelik sahte mektuplar yazdılar. Sahabe de bu mektupları reddetti. Aynı şekilde Osman *radıyallahu anh*'ın adına da bu sahte mektubu yazdılar."[647]

Bundan daha önce bahsettik. Burada tekrar bahsedilmesinin nedeni ise İbn Sebe'nin, Müslümanların sahabenin önde gelenlerine duydukları güvenden yararlanma rolünün vurgulanmasıdır. O ve onunla yardımlaşanlar,[648] bu mektupları yazdılar ve insanların arasında yaydılar.

646 Taberî, *Târîh*, 4/346; Halîfe, *el-Ensâru fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 144.

647 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/184.

648 Bkz. Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 433. İbn Sebe' Mısır'a gittiğinde bir defasında Kinâne b. Bişr'in, bir defasında da Sevdân b. Himrân'ın yanında konakladı, sonra da Gâfikî ile ilgilendi… Hâlid b. Mülcem, Abdullah b. Rezîn ve benzerleri ona yaklaştılar. O da onlara görüşünü açıkladı. Onların vasiyete icabet etmediklerini görünce de şöyle dedi: "Arapların efendisi ve akrabası olan 'Amr b. el-'Âs ile ilgilenin…" Onlar da kendilerine emrettiklerini yaptılar.

Bunun üzerine ahmaklar ve aldananlar, bazı cahil bedeviler ve dinden çıkan bazı köleler onlara icabet ettiler.

İbn Sebe' "takıyye, batınilik, aldatma ve bazı sahabîlerin adına konuşma" yolunu kullanmamış olsaydı, insanlardan hiç kimse ona icabet etmezdi. Zira o, ancak kıymeti ve ağırlığı olmayan dinsiz bir kimseydi. Ancak o, İslam'a girmenin ardına saklandı ve böylece kendini koruma altına alabildi.

Fitne ortaya çıkarmak amacıyla izledikleri diğer yollarından biri de Mısır halkının, Kûfe ve Basra halkından taraftarlarıyla ve kendilerine icabet eden herkesle, "söylentilerin insanların arasında yayılması ve Osman hakkında tahakkuk etmesi" amacıyla "Medine'de buluşmak ve Osman hakkındaki söylentileri yaymak" için yazışmalarıdır.[649]

Belli olduğu üzere Sebe'iyye isyancılarının amacı "ıslah etmek" değildi. Çünkü iyilik ve hayır, halife ve onun etrafındaki sahabeyle birlikteydi. Ki onlar, iyiliği emretmenin ve kötülükten alıkoymanın ehilleriydi. İsyancıların asıl hedefi, hilafeti yıkmaya ve Müslümanların nefislerinde dini ifsat etmeye çalışmaktı.

Açıklığa kavuştuğu üzere onların sundukları bütün bahaneler batıldır, doğruluğu yoktu. Yaydıkları söylentiler de onları ilgilendirmiyordu. Onların ilgili konulardan bahsetme hakları da yoktu. Çünkü onlar, hal ve akd ehlinden değillerdi. Yine onlar, ilim ehlinden de değillerdi. Onlar sahabelikte, cihatta, Allah yolunda infakta veya hayır ve salah yönlerinin herhangi birinde önde de değillerdi. Bunun yanı sıra söz konusu meseleler de batıldı.

Ayrıca istedikleri bütün talepler onlar için karşılanmıştı. Halife de "valileri azletme veya istedikleri valiyi atama" konularında istedikleri her şeye icabet etmişti. Bu ise bu konulardan bahsetmeye kendilerini ehil kılan bütün şartlardan yoksun olmaları sebebiyle onların işi değildi ve onları ilgilendirmiyordu.

Halife, onlara kendisinin aleyhine öne sürebilecekleri bir delil bırakmamıştı. Onları mescide davet etti. Müslümanlardan bir topluluğun huzu-

649 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 436; Taberî, *Târîh*, 4/345.

runda onların ortaya attıkları bütün şüphelere cevap verdi. Onlar da onun bütün cevaplarının doğru olduğunu itiraf ettiler.[650] Hatta iş o dereceye vardı ki Osman, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mescidinde Müslümanlara şöyle diyerek hitap etti: "Eğer Allah'ın Kitabında ayaklarımı zincire vuracak bir delil bulabilirseniz, ayaklarımı zincire vurun!"[651]

Halifenin doğruluğunun, güvenilirliğinin, güçlü delilinin, açık bakışının, hakka uyuşunun ve hak uğruna fedakârlıkta bulunmaya tam olarak hazır oluşunun ortaya çıkmasıyla Sebe'iyye azgınlarının bahaneleri ellerinde kaldı ve altında gölgelendikleri bütün perdeler onların üzerinden kaldırıldı. Zira onlar, halifenin *radıyallahu anh* iman gücüyle, ilmiyle, öne geçişiyle ve tecrübesiyle yüzleştiler, o da onların nifaklarını yok etti ve yalancılıklarını ortaya çıkardı. Bütün bunları, onların bozuk amaçlarını ve niyetlerini bilerek ve ön görerek yaptı.

Çünkü halife, onlara biri Mahzumlu, diğeri de Zührî olan iki adam gönderdi ve onlara, "Bakın bakalım onlar ne istiyorlar?" dedi. İkisi de "Medine halkından sizinle birlikte kim var?" dediler. Onlar, "Üç kişi" dediler. İkisi, "Başkası var mı?" dediler. Onlar da "Hayır!" dediler. İkisi, "Peki ne yapmak istiyorsunuz?" diye sordular. Onlar, "İnsanların kalplerine ektiğimiz bazı şeyleri ona sormak istiyoruz. Sonra onların yanına dönüp onlara bunları ona kabul ettirdiğimizi, onun ise bunlardan vazgeçmediğini ve tevbe etmediğini iddia edeceğiz. Sonra da hacılar gibi yola çıkacağız ve onun yanına gelip onu kuşatacağız. Onu hilafetten azledeceğiz. Eğer bundan kaçınırsa onu öldüreceğiz" dediler ve öyle de oldu.[652]

Bu durum, bir yandan Osman *radıyallahu anh*'ın azametini ve uyanıklığını, başka bir yandan da akidesine sımsıkı tutunuşunu, nefsî isteklerine baskın gelişini ve yüce Allah'tan korkusunu vurgulamaktadır. Zira o, onları yakalayabilir, hapsedebilir veya sürgüne gönderebilirdi. Bunu yapması için ise muhacirlerin ve ensarın çocuklarından ve onlara güzelce uyanlardan oluşan Medine gençlerinin "kendisini ve şehirlerini, intisapları ve ahlakları açısından Medine halkına yabancı olan bu şahıslara karşı ko-

650 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 169; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 437.
651 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/39; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 437.
652 Taberî, *Târîh*, 4/346; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 436.

ruma ve savunma" isteklerini cevaplamaktan daha fazla bir şey gerektirmiyordu. Bu, vallahi kahramanlığın kendisidir, imanın ve güçlü olanın ta kendisidir. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Güçlü kimse, güreşte rakibini yenen değildir. Bilakis güçlü kimse, öfke anında nefsine hâkim olandır"* buyurdu.[653]

Bu güçlü kişi, Osman *radıyallahu anh*'dır. O, kendisi uğruna kanın akıtılmasını veya muhaliflerine karşı silah kullanılmasını kabul etmedi. Çünkü silah, ancak Allah'ın hükümlerinin ve had cezalarının uygulanması için, Allah Teâlâ yolunda cihad etmek için taşınır.

Medine halkı, Sebe'iyye isyancılarının kötü niyetlerinin farkına varınca üç gruptan oluşan bir savunma gücü ayarladılar. Bunların başında Ali, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* duruyordu. Bu durum, Medine halkının bu kimselere karşı aynı tutumu sergilediklerini pekiştirmektedir.

İsyancılar, Medine halkının birlik içinde olduklarını görünce batınîliği, takıyyeyi ve aldatma yöntemini kullanmaya döndüler. Bunun üzerine bir şey istediler, ama delilsiz ve mazeretsiz yere ondan başkasını ilan ettiler.[654] Gerekçeler aradılar, onun aleyhine bir gerekçe bulamadılar. Bunun üzerine kendilerine taş atılıp da "bizimle savaşıldı" demek amacıyla gece vakti evine taşlarla saldırdılar. O da onlara, "Allah'tan korkmuyor musunuz? Evde benden başkalarının da olduğunu bilmiyor musunuz?" diye seslendi. Onlar, "Vallahi seni taşlamadık!" dediler. O, "O hâlde bizi kim taşladı?" dedi. Onlar, "Allah'" dediler. O, "Yalan söylediniz. Çünkü yüce Allah bizi taşlamış olsaydı, bize isabet etmemezlik yapmazdı. Siz ise bize isabet ettiremediniz" dedi.[655]

653 Buhârî, 5649, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Edeb, Bâbu'l-Hizri mine'l-Gadab, 6114.

654 Taberî, *Târîh*, 4/352.

655 Önceki kaynak, 4/386.

Dördüncü Bölüm

Osman *radıyallahu anh*'ın Kuşatılması ve Şehid Edilmesi

Birinci Konu: Halife Osman *radıyallahu anh*'a Yönelik Kuşatmanın Başlaması ve Şiddetlenmesi

İkinci Konu: Sahabenin Osman *radıyallahu anh*'ın Öldürülmesine Karşı Tutumu ve Onu Savunmada İhmalkâr Davranmaktan Uzak Oluşu

Üçüncü Konu: Sahabenin, Sebe'iyye İsyancılarıyla Savaşmaktan El Çekme Mazereti

Birinci Konu

Halife Osman *radıyallahu anh*'a Yönelik Kuşatmanın Başlaması ve Şiddetlenmesi

Sebe'iyye isyancıları Medine halkının tutum birliğiyle ve sağlamlığıyla karşılaşınca onlara takiyyeyle muamele ettiler. Nitekim daha önce buna işaret edilmiştir: "Topluluk geri dönüyormuş gibi göründü… Bunu Medine halkının dağılması, sonra geri dönüp Osman'a saldırmak için yaptılar. Medine halkı da onların Medine'den çıkışları sebebiyle dağıldılar. Topluluk, karargâhlarına varınca Medine'ye geri döndüler ve Medine ehlinin beklemedikleri bir sırada aniden geldiler. Medine halkı, birden Medine çevresinde tekbirlerin getirildiğini duydu… Topluluk, Osman'ı kuşattı."[656]

Osman'ın kuşatılmasından sonraki Cuma gününde Osman evinden çıkıp insanlara namaz kıldırdı ve isyancılara nasihat edip "Medine halkı, sizin Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dili üzere lanetli olduklarınızı biliyor. O hâlde günahlarınızı doğru fiillerle silin…" dedi. Muhammed b. Mesleme de ayağa kalkıp "Ben buna şahitlik ediyorum!" dedi. Hukeym b. Cebele ise onu tuttu ve oturttu. Ardından Zeyd b. Sâbit ayağa kalktı ve "Bana kitabı ver!" dedi.

Bunun üzerine Muhammed b. Ebî Katîra başka bir taraftan ona doğru sıçradı ve onu oturttu. Ardından bütün topluluk ayaklandı, onlar da insanları mescidin dışına çıkarıncaya dek uzaklaştırdılar/taşladılar. Osman'ı da minber üzerinde bayılıp düşünceye dek taşladılar. Ardından Osman taşınıp evine götürüldü.[657]

Ali, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* onu evinde ziyaret ettiler. Artık Medine halkından herkes, o topluluğun kanını akıtmasından korunmak amacıyla kılıcını üzerinde taşıyordu. Kuşatma kırk gün sürdü. Öldürmede bu süre zarfında meydana geldi. Onlara itiraz eden kimselere karşı silahla saldırdılar. Bundan önce ise otuz gün boyunca ellerini silahtan çekiyorlardı.[658]

656 Taberî, *Târîh*, 4/351.
657 Önceki kaynak, 4/353.
658 Önceki kaynak, 4/354.

Kuşatmada otuz gün geçince halifenin insanlara namaz kıldırmasını engellediler ve kuşatmayı şiddetlendirdiler. Hatta suyu bile ondan alıkoydular. Bunun üzerine Ali *radıyallahu anh* onlara, "Ey insanlar! Sizin yaptığınız şey, ne müminlerin ne de kâfirlerin işine benziyor. Yiyeceği/içeceği bu adamdan alıkoymayın. Şüphesiz ki Rumlar ve Farslar bile birini esir ettiğinde ona yemek yedirir ve su içirir. Bu adam size karşı çıkmadı. Siz, onu kuşatmayı ve öldürmeyi neye dayanarak helal sayıyorsunuz?" dedi.

Onlar, "Hayır, vallahi hiç kimsenin hatırı için bunu yapmayacağız. Onun yemesine ve içmesine izin vermeyeceğiz" dediler. O da "Benden istediğini yerine getirdim" anlamına gelecek şekilde sarığını onun evine doğru fırlattı ve geri döndü.

Müminlerin annesi Ümmü Habîbe Remle bnt. Ebî Süfyân da bir katırının üzerinde geldi. Katırın üzerinde içinde su olan bir mataraya sahip olan bir eyer vardı. Ona, "Ümmü Habîbe! Ümmü Habîbe!" denildi ve onun katırının yüzüne darbe vuruldu. Ümmü Habîbe, "Umeyye oğullarının vasiyetleri bu adama bağlıdır. Onunla görüşüp vasiyetlerin durumunu sormak istedim ki yetimlerin ve dulların malları helak olup gitmesin" dedi. Onlar ise "Yalancı!" dediler ve ona saldırıp katırın ipini kılıçla kopardılar. Bunun üzerine katır, üzerinde Ümmü Habîbe bulunduğu hâlde ürküp kaçtı. İnsanlar ise onu, eyeri eğilmiş bir hâlde karşılayıp ona tutundular/onu yakaladılar ve onu aldılar. Neredeyse Ümmü Habîbe ölecekti. Onu alıp evine götürdüler.[659]

Sebe'iyye isyancılarının yaptıkları bütün bu kötülüklerden ve masiyetlerden sonra Müslüman bir kimsenin, bu kimselerin yaptıkları şeylerde haklı oldukları bir yön bulunduğunu iddia etme imkânı kalır mı?

İnsaflı bir araştırmacının, bu münafık isyancıları isimlerinden farklı bir isimle adlandırması kabul edilebilir mi?

Sabırlı ve mazlum olan, hak üzerinde sebat edip hak sahiplerine haklarını veren halifenin evini yağmalayan bu hırsızların "Şehirlerin heyetleri, mazlumlar veya devrimciler" diye isimlendirilmesi ve onlara, kendilerine meşruluk kazandıran başka isimlerin verilmesi mubah olur mu?

659 Taberî, *Târîh*, 4/386; İbn Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, 799.

Müslüman bir kimse, onların Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hanımı olan müminlerin annesi Ümmü Habîbe'ye ve müminlerin diğer annelerine, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesine ve diğer sahabeye *radıyallahu anhum* eziyet etmekle Allah'a ve Rasûlüne eziyet ettiklerinden şüphe edebilir mi? Hem de Allah Teâlâ, **"Allah'ı ve Rasûlünü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiş ve onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır."** (Ahzâb, 57) buyurmuşken!

Yoksa bu temiz ve hayırlı kimselerin eziyet görmesi, yüce Allah'ın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hoşuna mı gitmektedir? Hadiste geçtiği üzere Medine halkına eziyet etmek, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetini gerektirir. Zira Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Medine, şuradan şuraya kadar haramdır. Onun ağacı kesilmez ve onda bir bidat/günah ihdas edilmez. Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti, onda bir bidat/günah ihdas eden kimsenin üzerine olsun."[660]

Sabırlı halifenin öldürülmesi, bu suçu işleyenlerin yüce Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetine maruz kalmasını gerektiren en büyük olaylardandır. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Hak etmedikleri halde mümin erkek ve mümin kadınları incitenler apaçık bir bühtan ve günah yüklenmiş olmaktadırlar." (Ahzâb, 58)

Halifenin Kendisinin Kuşatanlarla Konuşması ve Onların Üzerine Hücceti İkame Etmesi:

Allah Teâlâ, **"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız"** (Âl-i 'İmrân, 110) buyurdu. Halife Osman *radıyallahu anh*, hiçbir hâlinde iyiliği emretmeyi ve ümmetine nasihat etmeyi terk etmemiştir. Sebe'iyye isyancılarının kuşatmasından sonraki ilk Cuma namazında onlara hitap edip "Hatalarınızı doğru şeylerle silin. Şüphesiz ki Allah Teâlâ, kötülüğü ancak iyilikle siler" dedi.[661] Nasihati karşılığında ayaktakımının

660 Buhârî, 1734, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu Fedâili'l-Medîne, Bâbu Haremi'l-Medîne, 1867.

661 Taberî, *Târîh*, 4/352.

ona verdiği karşılık/cevap, minber üzerinde bayılıp düşene dek onu taşlamaları olmuştur.

Osman, onlara hitap ederek onlara nasihat edip öğüt verdi ve şöyle dedi: "Allah Teâlâ, kendisiyle ahireti aramanız için size dünyayı verdi. Size, dünyayı, kendisine meyletmeniz için vermedi. Şüphesiz ki dünya yok olur, ahiret ise bakidir… Allah'ın kıskançlığından sakının, cemaatinize bağlı kalın, gruplara ayrılmayın: **'Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz.'** (Âl-i İmrân, 103)"

Sa'sa'a b. Sûhân, kuşatılmış olduğu sırada halifeye "Sadece 'Rabbimiz Allah'tır' dediğimiz için haksız yere yurtlarımızdan çıkarıldık" dedi. Osman, "Yalan söylüyorsun, siz onlardan değilsiniz. Onlar biziz, Mekke halkı bizi Mekke'den çıkardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, **'Onlar öyle kimselerdir ki kendilerine bir yerde egemenlik versek, namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten alıkoymaya çalışırlar. İşlerin sonu Allah'a varır.'** (Hac, 41)[662] buyurdu" dedi.

Günün birinde onlara bakıp "Size Allah'ı hatırlatırım. Benim Rûme kuyusunu kendi malımla aldığımı ve bu kuyuyu Müslümanlardan herhangi bir kimsenin kullanması için vakfettiğimi biliyor musunuz?" dedi. Ona, "Evet!" denildi. O, "O hâlde neden onun suyundan içmeme engel oluyorsunuz da ben deniz suyuyla -yani tuzlu su kuyusuyla- iftarımı açıyorum?" dedi.

Osman dedi ki: "Size Allah'ı hatırlatırım! Benim şu kadar toprak satın aldığımı ve onu mescidin arazisine eklediğimi biliyor musunuz? Siz, benden önce insanlardan herhangi bir kimsenin bu mescidde namaz kılmaktan alıkonulduğunu biliyor musunuz?"

Şöyle dedi: "Size Allah'ı hatırlatırım! Allah'ın Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in -kendisi hakkında- şöyle şöyle dediğini biliyor musunuz?" Ve mufassalın yazımından -Kur'ân-ı Kerim'i bir araya getirmekten- söz etti. Böylece ona konulan yasaklar ortaya çıktı ve insanlar da "Müminler emîri hakkında acele davranmayın/yavaş olun!" demeye başladılar. Osman, onlara kendisiyle birlikte Sebîr -veya Hirâ veya Uhud olduğu da söylenmiştir- dağında bulunduğu bir sırada Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in

662 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 171.

"Yerinde dur! Şüphesiz ki senin üzerinde bir peygamber, bir sıddık ve bir şehid bulunmaktadır."[663] buyurduğunu bilip bilmediklerini sordu. Onlar da "Evet tabiî ki!" dediler.

Osman, "Kâbe'nin Rabbine and olsun ki bana şahitlik ettiler."[664] dedi, sonra da şöyle dedi: "Size Allah'ı hatırlatırım! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zorluk ordusu gününde topluluğun yüzlerine baktığını ve *'Bu kimseleri kin donatırsa, Allah onun günahını bağışlar'* buyurduğunu, benim de dizginleri ve bağları eksik kalmayacak şekilde onları donattığımı biliyor musunuz?" Onlar, "Evet tabiî ki!" dediler. O da "Allah'ım, şahid ol! Allah'ım, şahid ol! Allah'ım, şahid ol!" dedi, sonra da çekip gitti.[665]

Yine Osman *radıyallahu anh* onlara şöyle dedi: "**'Ey kavmim! Sakın bana karşı muhalefetiniz sizi, Nûh kavminin veya Hûd kavminin yahut Sâlih kavminin başlarına gelenlerin benzeri bir musibetin başınıza gelmesine sebep olacak günahlar işlemeye sürüklemesin! Lût kavmi zaten sizden uzak değildir.'** (Hûd, 89) Allah'ım! Daha önce taraftarlarına yapıldığı gibi gruplar ile emelleri arasına gir."[666]

Günün birinde kuşatılmış olduğu sırada onlara bakıp şöyle dedi: "Neden beni öldürüyorsunuz? Şüphesiz ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini işittim: *'Bir kimsenin kanı ancak şu üç durumdan biriyle helal olur: Evliliğinden sonra zina eden kimse -ki bu kimse recmedilir-. Ya da kasten birini öldüren kimse -ki bu da öldürülür-. Ya da Müslüman olduktan sonra dininden dönen kimse -ki bu da öldürülür-.'* Vallahi ben, ne cahiliye ne İslam dönemlerinde zina ettim. Hiç kimseyi de öldürmedim ki onun karşılığında bana kısas yapılsın. Müslüman olduğum-

663 İmam Buhârî, Bâbu'l-Menâkıb, Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir. Enes, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ebû Bekir, Ömer ve Osman ile birlikte Uhud'a çıktığını, Uhud'un sarsılması üzerine de onun *"Ey Uhud! Yerinde dur. Şüphesiz ki senin üzerinde bir peygamber, bir sıddîk ve iki şehit bulunmaktadır"* buyurduğunu onlara anlatmıştır, 3999.

664 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 172; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/187; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/233.

665 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, s. 507.

666 Taberî, *Târîh*, 4/387.

dan beri de dinden dönmedim. Ben, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim."[667]

Osman *radıyallahu anh*, her an onların yanına çıkardı ve onları yüce Allah'a davet ederdi, İslam'daki makamını onlara hatırlatırdı. Onun sözlerini işiten sahabe de ona şahitlik ederdi. Nitekim "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Osman'ın şehid olduğunu haber verdiğini, Rıdvan biatı gününde *'Bu benim elimdir. Bu da Osman'ın elidir.'*[668] buyurduğunu ve bir elini diğerinin üzerine koyup da benim adıma biat ettiğini kim işitti? Aynı şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Mescid-i Şerifinin genişletilmesi, zorluk ordusunun donatılması ve Rume kuyusu hakkında; bunların her biriyle ilgili olarak onun, *'Bunu yapan kimseye cennet vardır'* buyurduğunu kim işitti?" diye sorduğunda böyle yapmışlardı. Bütün bu konularda sahabe onun lehine şahitlik etti.[669]

Bu belgeler, Sebe'iyye isyancılarının ancak taşkınlığını ve küfrünü artırdı. Onlar o sırada Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mescidinde, müminlerin annelerinin *-Allah onlardan razı olsun-* evlerinin çevresinde, sahabenin ve şehid muhacirlerle ensarın çocuklarının arasında bulunuyorlardı. Fakat Sebe'iyye isyancıları, **"Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş** (sersem) **halleriyle saçmalayıp duruyorlardı."** (Hicr, 72)

Batılın sarhoşluğu, gözleri Osman *radıyallahu anh*'ın faziletlerini görmeyen ve basireti körelen herkesi kuşatmaya devam etmektedir. Osman, nasihat etmekten, hatırlatmaktan, hücceti ikamet etmekten ve suçun sonuçlarından sakındırmaktan usanmamıştı. Rivayet edildiği üzere Mücahid şöyle demiştir: Osman, kendisini kuşatanlara bakıp "Ey kavmim! Beni öldürmeyin. Çünkü ben, bir valiyim ve Müslüman bir kardeşim. Vallahi ben, yaptığım işlerde doğru yaptıysam veya hata ettiysem de sadece gücüm nispetince ıslah etmeyi istedim. Siz beni öldürecek olursanız asla bir daha birlikte namaz kılamazsınız, hep birlikte asla gazveye çıkamazsınız. Feyleriniz de aranızda paylaştırılmaz" dedi.

667 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/38; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/188. Rivayet için bakınız: Nesâî, 3953, 3989.

668 Bkz. *Sahîh-i Buhârî*, 3422.

669 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/189; İbn Hayyât, *Târîh*, 172; *Sahîh-i Buhârî*, Kitâbu'l-Menâkıb ve'l-Vesâyâ.

Onlar kendisinden yüz çevirince onlara şöyle dedi: "Size Allah'ı hatırlatırım! Müminlerin emîrinin vefatı sırasında dağınık olmayan tek bir saf halinde olduğunuz, onun din ve hak ehli olduğunuz sırada çağrıda bulunduğunuz bu şey için dua ettiniz mi ki 'Allah, duanızı kabul etmedi' veya 'Allah, dine değer vermedi!' diyorsunuz veya benim bu işi kılıç kullanarak ve galebe gelerek elde ettiğimi, Müslümanların danışmasıyla elde etmediğimi söylüyorsunuz veya 'Allah, benim işimin başı ve sonundan hiçbir şey bilmiyor' diyorsunuz?"

Onlar yine yüz çevirince şöyle dedi: "Allah'ım! Onları say, onları dağıtarak öldür ve geriye onlardan hiç kimseyi bırakma!" Mücahid dedi ki: Bunun üzerine Allah, fitne sırasında onlardan öldürülenleri öldürdü.[670] Yine Yezîd b. Mu'âviye döneminde onlara yaptığını yaptı.

Geçen rivayetlerden anlaşıldığı üzere Osman *radıyallahu anh*, gücü nispetince Müslümanları fitneden sakındırmaya çalışmış, nasihat etmiş, hatırlatmış, doğru yola yönlendirmiş, mahrumiyete, hakarete[671] ve taşlanmaya, ailesinin ve yardımcılarının eziyet görmesine sabretmiştir. Bu kötülükleri kendisine yapanlara karşılık vermemiştir. Sonunda bu topluluğun, azgınlığı ve düşmanlığı sürdürmekte ısrarcı olduklarını bilince ve buna inanınca işini yüce Allah'a havale etti ve onların yanına çıkmadı. Müslümanları ve isyancıları bir araya getirip de Talha'ya, Zubeyr'e, Ali'ye ve başka kimselere kendisine yaklaşmaları için haber gönderdi. Onlar da toplanınca onların yanına çıkıp "Ey insanlar! Oturun" dedi. Onların hepsi de; yabancı savaşçılar da orada ikamet eden barışçı kimseler de oturdular.

Ardından şöyle dedi: "Ey Medine halkı! Sizi Allah'a emanet ediyorum. Benden sonra size iyi bir hilafet nasip etmesini diliyorum. Vallahi ben, Allah benim hakkımda kararını verinceye dek bugünden sonra kimsenin yanına girmeyeceğim. Bu kimseleri ve kapımın arkasındakileri bırakacağım, Allah'ın dini veya bir dünyalık konusunda size karşı kullanabilecekleri bir ayıbı/bahaneyi onlara vermeyeceğim! Ta ki Allah Teâlâ, bu konuda istediğini yapsın."

670 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/38.
671 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/192.

Yemin ederek Medine halkına geri dönmelerini emretti. Bunun üzerine Hasan b. Ali, Muhammed b. Talha, Abdullah b. Zubeyr ve benzerleri dışında Medine halkı evlerine döndü. Bu kimseler ise babalarının emriyle onun kapısı önünde oturdular. Pek çok kimse onların yanına döndü. Osman da evine döndü,[672] sürekli Kur'ân-ı Kerim okudu. Kuşatma günleri boyunca onu terk etmedi. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onu bıraktığı hâl ve söz üzere ahiret yurduna yolculuk için hazırlık yapmaya başladı, sözünü/hâlini değiştirmedi ve onu başkasıyla değişmedi. Ancak geriye sadece bu acı sınavı, kan akıtılmasına neden olmaksızın veya Müslümanlardan birinin hakkını yemeksizin atlatmak kaldı. O, bu temenniden söz ediyordu ve "Fitneyi harekete geçirmediği takdirde Osman'a ne mutlu!" diyordu. Böylece dağların sabrı gibi sabretti ve ecrini Allah'tan bekledi. Sonunda "imanı ve Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in tavsiyelerine tutunması" açısından en mükemmel hâldeyken temennisi gerçekleşti.

Halife Osman *radıyallahu anh*'ın Şehid Edilmesi ve Sahabenin Onu Savunma Tavrı:

Osman *radıyallahu anh*'ın şehid, sabırlı, ecrini Allah'tan bekleyerek ve mazlum olarak öldüğü, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onu şehitlikle müjdelediği ve fitne sırasında hak üzere olacağına şahitlik ettiği konusunda hiç şüphe yoktur. Rivayet edildiği üzere Ebû Mûsa el-Eş'arî *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* bir bahçeye girdi ve bahçe kapısını korumamı emretti. Ardından bir adam gelip içeri girmek için izin istedi. O da *'Ona izin ver ve onu cennetle müjdele!'* buyurdu. Bir de baktım ki o kişi Ebû Bekir'miş! Ardından başka bir adam gelip içeri girmek için izin istedi. Yine *'Ona izin ver ve onu cennetle müjdele'* buyurdu. Bir de baktım ki o kişi Ömer'miş! Ardından başka bir adam gelip içeri girmek için izin istedi. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* biraz suskun kaldıktan sonra *'Ona izin ver ve başına gelecek bir musibet karşılığında cennete gireceğini müjdele!'* buyurdu. Bir de baktım ki o Osman b. Affân'mış!"[673]

672 Taberî, *Târîh*, 4/384.

673 Buhârî, Kitâbu'l-Menâkıb 'an Resulilleh, 3643, Menâkıb, 3419, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî, Bâbu Menâkıbi Osman b. Affân Ebî 'Amr el-Kuraşî *radıyallahu anh*, 3695. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Rûme kuyusunu kazıyana*

Rivayet edildiği üzere Enes *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, beraberinde Ebû Bekir, Ömer ve Osman bulunduğu hâlde Uhud'a tırmandı. Ardından Uhud dağı sarsıldı. Bunun üzerine Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Ey Uhud, sakin ol!* -Ona ayağıyla vurduğunu hatırlıyorum- *Senin üzerinde yalnızca bir Peygamber, bir sıddîk ve iki şehid bulunmaktadır"* buyurdu.[674]

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anhuma*'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bir fitnenin meydana geleceğini zikretti. O sırada oradan bir adam geçti. Bunun üzerine Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Bu başı örtülü şahıs, o gün mazlum olarak öldürülecektir"* buyurdu. Abdullah dedi ki: Adama baktım ve onun Osman b. Affân *radıyallahu anh* olduğunu gördüm.[675]

Bu konuda başka hadisler de vardır ki bunlar, araştırmacının onun hakkında apaçık bir delile sahip olmasını sağlar. Zira Kur'ân ayetleri ve nebevî hadisler hiçbir şüphe içermez. Allah Teâlâ, **"Bu kitapta hiçbir şüphe yoktur. Takva sahipleri için bir hidayettir."** (Bakara, 2) buyurmuştur. Asıl şüphe, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının temizliğinde kusur bulan saptırıcı/yanıltıcı rivayetlerle ilgilidir. Zira bu rivayetler, Sebe'iyye isyancılarının kısmen haklı olduklarını veya yaptıkları çirkin işleri ve işledikleri suçları haklı gösterecek gerekçelere sahip olduklarını düşündürmektedir. Onların bu çirkin işleri ve suçları, haram kanı, haram ayda ve haram beldede günahsız veya suçsuz yere akıtmada somutlaşmaktadır.

Bunu ise barbarlıkları gibi kendileriyle muamelede bulunması, bunun üzerine onlara karşılık vermesi, böylece fitnenin alevlenmesi ve ona bunun bir kısım sorumluluğunu yüklemek için bir gerekçenin oluşması amacıyla halifeyi çekmek için bütün tahrik yollarını ve tuzak üsluplarını kullanmalarından sonra yaptılar ki ilk isyancıların yapmaktan aciz kaldıkları durum budur.

---

cennet vardır" buyurdu. Bunun üzerine Osman onu kazıdı. Yine Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Zorluk ordusunu donatan kimseye cennet vardır"* buyurdu. Bunun üzerine Osman onu donattı.

674 Önceki kaynak, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*, 3697.

675 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 1/451.

Onların yolunu izleyen diğer isyancılar da Osman'ın biyografisini eleştirmek amacıyla batıl rivayetler uydurmaya ve hurafeleri yaymaya devam etmektedirler. Fakat onlar, "Osman'ın suçsuzluğu, sabrı, hilmi, ilmi, ihlası ve doğruluğu" ile parlayan hakikatle her zaman çarpışmaktadırlar. Sebe'iyye isyancıları ve ayaktakımı, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın evini sağlam bir şekilde kuşattıktan, suyu ve yiyeceği ondan kestikten, ailesi içinde bulunduğu hâlde onun evini taşladıktan, ona hakaretler işittirdikten, hayırlı ziyaretçilerini ve temiz misafirlerini rahatsız ettikten sonra bahane gösterecekleri hiçbir gerekçe bulamadılar. Halifenin kuşatılmış olduğu haberi şehirlere yayılmıştı.

Bunun üzerine sahabe ve insanların önde gelenleri, halifeye yardımda bulunmaya teşvik etmeye başladılar. Buna teşvik eden bazı kimseler, onların gelişlerine şahid olmuştu. Onların durumunu görünce de şehirlerine bu haberle geri döndüler ve orada ikame ettiler.[676]

Kûfe'de Medine halkına yardımda bulunmaya teşvik eden kimselerden biri, Ukbe b. 'Amr idi ki o, Ebû Mes'ûd el-Bedrî'dir. Yine bunların kimisi de Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in benzer ashabının arasında bu işi yürüten Abdullah b. Ebî Evfa ve Hanzala b. Rabî' et-Temîmî idi. Kûfe'de Osman'a yardımda bulunmaya teşvik eden tabiînden bazı kimseler de Abdullah b. Mes'ûd'un arkadaşlarıdır: Benzerleri arasında Mesrûk b. Ecda', Esved b. Yezîd, Şureyh b. Hâris ve Abdullah b. Ukeym, Kûfe'de dolaşıyor ve meclislerini gezip şöyle diyorlardı: "Ey İnsanlar! Konuşma günü bugündür, yarın konuşamayacaksınız. Savaş bugün helaldir, yarın haram olur. Kalkın, halifenizin ve işlerinizin koruyucusunun/başının yanına gidin."

Basra'da 'İmrân b. Husayn, Enes b. Mâlik ve Hişâm b. 'Âmir, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından benzerleri arasında bu işe girişip buna benzer şeyler söylediler. Tabiînden Ka'b b. Sûr, Herim b. Hayyân el-'Abdî ve benzerleri de bunu söylediler.

Şam'da Ubâde b. Sâmit, Ebu'd-Derdâ -çoğunlukla Osman'ın şehid edilmesinden uzun bir zaman önce- ve Ebû Umâme, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından benzer kimselerin arasında; tabiînden Şerîk b.

676 Taberî, *Târîh*, 4/352.

Habâşe en-Numeyrî, Ebû Muslim el-Havlânî ve Abdurrahman b. Ğanem buna benzer şeyler yaptılar.

Mısır'da da Hârice b. Huzâfe benzerleri arasında bu teşvikte bulunmuştur.[677]

Aceleci kimseler hac mevsiminden dönünce onlara herkesin Mısırlıları ve taraftarlarını istediğini, bunu hüccetleriyle birleştirmek istediklerini haber verdiler. Şehir halklarının onların yaptıklarından nefret ettikleri haberiyle birlikte kendilerine bu haber ulaşınca şeytan onları tuzağına düşürdü. Onlar da şöyle dediler: "İçine düştüğümüz durumdan bizi ancak bu adamın öldürülmesi kurtarabilir ki böylece insanlar bizi bırakıp onunla meşgul olur." Onu öldürmekten başka kendisiyle kurtuluşu umdukları bir çareleri/dalları kalmadı.[678]

Halifenin *radıyallahu anh* Şehit Edilme Şekli ve Onu Öldürenler:

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesini, evinde yanında eşi ve kızlarının bulunduğu, yüce Allah'ın Kitabını okuduğu, elini ve dilini insanlardan çektiği bir hâldeyken öldürmeye girişen ve İslam tarihindeki en çirkin ve iğrenç suçu işlemeye cüret eden isyancıların hepsi de İbn Sebe'nin kendisine yakınlaşan, onu barındıran, tazim eden ve sözünü dinleyen öğrencileridir.

Halife savaşı yasaklıyordu ve onu istemiyordu. İsyancılar, eve girmek için kapıya yönelince bazı sahabe çocukları ve onlarla birlikte kapıda bekleyenler onlarla itiştiler ve kılıçlarla vuruştular. Bunun üzerine Osman *radıyallahu anh* onlara seslenerek "Size Allah'ı hatırlatırım! Siz, bana yardım etmekten yana özgürsünüz" dedi. Onlar ise ona yardım etmemeyi reddettiler. Osman ise kapıyı açtı ve sahabenin içeri girmeleri için yemin etti. Mısırlı isyancıları ise kapının dışında tutarak kapıyı kapattı. Muğîre b. Ahnes b. Şurayk eve girenlerden oldu ve iç taraftan kapının yanında oturup "Biz ölene dek onları bırakmamaya gücümüz yetmesine rağmen seni terk edecek olursak Allah katındaki mazeretimiz ne olur?" dedi.

677 Taberî, *Târîh*, 4/352.
678 Önceki kaynak, 4/387.

Osman *radıyallahu anh*, o günlerde Kur'ân'ı hiç bırakmadı. Yanında Mushaf bulunduğu hâlde namaz kılardı. Yorulduğu zaman da otururdu ve Mushaf okurdu. Mısırlılar, kendilerini kapıya yaklaşmaktan alıkoyan bir kimse kalmayınca ve evin içine girmeye güç yetiremeyince kapıyı ve barakayı yaktılar.[679] Bunun üzerine evde bulunanlar onlara karşı ayaklanıp onların içeri girmelerine engel oldular. Osman ise o sırada namaz kılıyordu ve **"Tâ, hâ. Biz Kur'an'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik."** (Tâhâ, 1-2) suresini okumaya başlamıştı.

O, Kur'ân'ı hızlı bir şekilde okuyordu, işittiklerine aldırmadı, okuyuşunda hata etmedi ve zorlanmadı. Sonunda kendisine ulaşmalarından önce namazı bitirdi. Sonra da geri dönüp mushafın yanında oturdu ve **"Birtakım insanlar onlara, 'İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun' dediler de bu, onların imanlarını arttırdı ve 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!' diye cevap verdiler."** (Âl-i 'İmrân, 173) ayetini okudu.

Osman *radıyallahu anh*'ın o korkunç sınav zamanındaki sebatı hayret vericiydi. Değişmedi, onu başkasıyla değiştirmedi, dalkavukluk etmedi, pazarlık yapmadı, zayıf düşmedi veya kekelemedi. Allah ondan razı olsun. Bilakis o, kendilerinden dinin ve erkekliğin bütün değerlerinin alındığı o cücelerin karşısında yüce bir dağ gibi durdu!

Çatışma evin kapısının yanında gerçekleştiği sırada isyancılar bir şahsı, onu öldürmek için çağırdılar. O da çağrıya olumlu karşılık verip Osman'ın yanına eve girdi ve "Hilafeti bırak, biz de seni serbest bırakalım!" dedi. Osman, "Yazık sana! Vallahi ne cahiliyede ne de İslam'da bir kadının örtüsünü açtım. Ne şarkı söyledim ne de temennide bulundum. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e biat ettiğimden beri sağ elimle avretime dokunmadım. Yüce Allah'ın bana giydirdiği bir gömleği çıkarmayacağım. Allah mutluluk ehline ikram edinceye ve bedbahtlık ehlini zelil edinceye dek yerimde kalacağım" dedi. Adam da evden çıktı. Ona, "Ne yaptın?" dediler. O, "Vallahi takıldık! Vallahi bizi insanlardan ancak onun öldürülmesi kurtarır. Onu öldürmek ise bize helal değildir" dedi.[680]

679 Önceki kaynak, 4/388.
680 Taberî, *Târîh*, 4/291.

Osman *radıyallahu anh* "Ancak benim işim size uzun geldi, siz de acele ettiniz ve Allah'ın bana giydirdiği bir gömleği üzerimden çıkarmamı istediniz. Ben, ölünceye dek onu çıkartmayacağım… Ne bir adamı öldürdüm ne de küfre girdim" dedi.[681]

Osman'ı savaştan el çekme konusunda destekleyen bir kimse de Abdullah b. Selam'dır. Osman ona, "Ne düşünüyorsun?" diye sordu. O da "El çek, el çek! Bu, hüccet açısından senin için daha etkilidir" dedi.[682]

Halife, Abdullah b. Ömer'e "Bunların dediklerine bir bak… 'Hilafetten vazgeç, kendini öldürme' diyorlar!" dedi. İbn Ömer de ona, "Eğer hilafetten vazgeçersen dünyada ebedî mi kalacaksın?" diye sordu. Osman, "Hayır!" dedi. Abdullah, "Eğer ondan vazgeçmezsen seni öldürmekten başka bir şey yapabilirler mi?" diye sordu. Osman, "Hayır!" dedi. Abdullah, "Senin için cennete veya cehenneme malikler mi?" diye sordu. Osman, "Hayır!" dedi. Abdullah, "Allah'ın sana giydirdiği bir gömleği çıkartmanı ve böylece bunun bir âdet haline gelmesini uygun görmüyorum. Bu durumda bir topluluk, halifesinden veya imamından hoşlanmadığı her defasında onu öldürür" dedi.[683]

Osman *radıyallahu anh*, öldürüldüğü günün sabahında "İnsanlar, 'Osman bir temennide bulundu' demeseler, size bir şey anlatacaktım" dedi. Ravi dedi ki: Biz de "Allah seni ıslah etsin! Bize anlat. Biz, insanların düşündükleri gibi düşünmüyoruz" dedik. Osman, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i bu geceki rüyamda gördüm. Bana, 'Cuma günü bizimle birlikte bulunacaksın!' buyurdu" dedi.[684]

Rivayet edildiği üzere Osman'ın hanımı Nâile bt. Ferâfisa şöyle demiştir: Osman uyudu. Uyandıktan sonra da "Bu topluluk beni öldürecek!" dedi. Ben, "Hayır ey müminlerin emîri!" dedim. O, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i, Ebû Bekir'i ve Ömer'i rüyamda gördüm. Bana, 'Bu gece yanımızda iftarını yap!' dediler. -veya: 'Bu gece yanımızda iftar edeceksin!' dediler-" dedi.[685]

681 Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 445.
682 Önceki kaynak, s. 446.
683 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 170; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/37; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/253.
684 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/42; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/192.
685 Önceki kaynak.

İbn Ebi'd-Dünya'nın aktardığına göre Abdullah b. Selâm şöyle demiştir: Kuşatma altında olduğu sırada kendisine selam vermek için Osman'ın yanına geldim. Onun yanına girdiğimde "Kardeşime merhaba! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i bu gece rüyamda şu odada gördüm. -Ravi: Evde bir oda vardı, dedi- O bana, 'Ey Osman! Seni kuşattılar mı?' buyurdu. Ben de 'Evet!' dedim. O, 'Seni susuz mu bıraktılar?' buyurdu. Ben de 'Evet!' dedim. Bunun üzerine içinde su olan bir kabı bana uzattı. Ben de suya kanıncaya dek ondan içtim. Öyle ki onun soğukluğunu göğsüm ile omuzlarım arasında hissediyorum. Bana, 'Dilersen onlara karşı sana yardım olunur. Dilersen de bizim yanımızda iftar edersin' buyurdu. Ben de onun yanında iftar etmeyi seçtim" dedi. Ardından o gün öldürüldü.[686]

Osman b. Affân *radıyallahu anh*'ın mevlası Ebû Sa'îd şöyle demiştir: "Osman, yirmi köle azat etti. Cahiliye ve İslam dönemlerinde hiç giymediği şalvarları istedi ve onları giydi."

İbn Kesîr şöyle demiştir: O, öldürüldüğü takdirde avret yeri gözükmesin diye bugünde pantalon/şalvar giydi. O, çok utangaç bir kimseydi. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in belirttiği gibi gökyüzü melekleri ondan utanırdı. Mushafı önüne koyup okudu, yüce Allah'ın hükmüne teslim oldu, elini savaştan çekti ve kendisi uğruna savaşmamaları için insanlara karşı kararlı davrandı. Onun onlara karşı kararlılığı olmasaydı, mutlaka onu düşmanlarından kurtarırlardı. Ancak Allah'ın emri, takdir edilmiş bir kaderdi.[687]

"İsyancılar, Osman'a en şedit bir şekilde saldırdılar, kapının önünde çetin bir şekilde çatıştılar; evi çevrelediler, onu sağlam bir şekilde kuşatıp ambargo uyguladılar, kapıyı yaktılar ve bitişik evlerin duvarlarından/damlarından onun evine geçtiler."[688]

Nâile bt. Ferâfisa'nın anlattığına göre kendisi evdeyken Muhammed b. Ebî Bekir eve girip onun sakalını tuttu ve yanındaki ok temrenleriyle işaret edip boğazına vurdu. Bunun üzerine Osman, "Yavaş ol ey kardeşimin oğlu! Vallahi babanın izlemediği bir yolu izledin" dedi. Bunun üzerine Muhammed onu bıraktı ve utanmış pişman olmuş bir şekilde oradan ay-

686 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/192.
687 Önceki kaynak, 7/193.
688 Önceki kaynak, 7/197.

rıldı. Topluluk, gölgeliğin kapısında onu karşıladı. O ise onları uzun süre boyunca geri çevirdi. En son ona galip geldiler ve içeriye girdiler. Muhammed ise evden çıktı… Bundan dolayı kendini kınadı, yüzünü örttü, geri dönüp onu korumaya çalıştı. Ama bu bir fayda sağlamadı. Allah'ın emri, takdir edilmiş bir kaderdi.[689]

Usâme b. Zeyd'in mevlası/azatlı cariyesi Rayta şöyle demiştir: İçeri girdikleri sırada evde bulunuyordum. Muhammed gelip Osman'ın sakalını tuttu ve salladı. Bunun üzerine Osman, "Ey kardeşimin oğlu! Sakalımı bırak. Ona eziyet etmen sebebiyle babana ağır gelecek/hoşuna gitmeyecek şeyleri yapıyorsun" dedi Muhammed'in sanki utandığını gördüm. Ardından ayağa kalkıp elbisenin ucuyla "Hadi geri dönün!" şeklinde bir işaret yaptı. Osman'ın arkasından elinde yaş bir hurma dalı olan biri geldi ve onunla onun alnına vurdu. Bunun üzerine kanın aktığını gördüm. Osman ise kanını siliyordu ve "Allah'ım! Benim kanımı Senden başkası talep etmesin" diyordu. Başka bir kişi de gelip kılıcıyla onun göğsüne vurup hızlı bir şekilde onu öldürdü. Hepsi de onu elden ele savurarak kılıçlarıyla ona vurdular. Ardından onların onun evini yağmaladıklarını gördüm.[690]

Osman'ın hanımı Nâile, Ali'ye Muhammed b. Ebî Bekir'in yaptıklarını haber verince Ali ona durumu sordu. O da şöyle dedi: "Vallahi onu öldürmek amacıyla onun yanına girdim. Bunun üzerine bana babamı hatırlattı. Ben de Allah'a tevbe ederek oradan ayrıldım. Vallahi onu ne öldürdüm ne de tuttum." Nâile, "Doğru söylüyor, ancak onu öldürenleri eve girdirdi" dedi.[691]

Rivayet edildiği üzere Osman *radıyallahu anh*, ona Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile yaptığı hayırlı işleri hatırlattı ve sonunda ona "Sana Allah'ı hatırlatırım! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bana, zorluk ordusunu donatmamdan sonra 'Bugünden sonra Osman'ın yaptığı hiçbir şey ona zarar vermez' dediğini biliyor musun?" dedi. O da "Evet!" dedi. Osman, "O hâlde beni nasıl öldürürsün?" dedi. Muhammed, "Hayır! Vallahi seninle kanına bulaşmış bir şekilde asla Allah ile karşılaşmayacağım" dedi.[692]

689 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/195; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/72.
690 Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 455.
691 Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 460; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/419.
692 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/296.

Rivayet edildiği üzere Muhammed b. Talha şöyle demiştir: Müminlerin annesi Safiyye'nin mevlası Kinâe bana şöyle anlattı: Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülüşüne şahid oldum… Ona, "Muhammed b. Ebî Bekir, onun kanına hiç bulaştı mı?" diye sordum. O, "Allah'a sığınırım! O, Osman *radıyallahu anh*'ın yanına girdi. Osman da ona, 'Sen benim arkadaşım değilsin!' dedi ve bir şeyler söyledi. O da elini onun kanına bulaştırmadan evden çıktı." Ben[693] de Kinâne'ye "Onu kim öldürdü?" dedim. O da "Mısır halkından bir şahıs" dedi.[694]

Hâkim'in aktardığına göre Muhammed b. Talha şöyle demiştir: Kinâne el-'Adevî bize şöyle anlattı: "Osman'ı kuşatanlarından arasındaydım." Ben, "Muhammed b. Ebî Bekir mi onu öldürdü?" dedim. O, "Hayır, onu Mısır halkından bir şahıs olan Cebele b. Eyhem öldürdü" dedi.

Dedi ki: "Onu, Kuteyre es-Sekûnî öldürdü. O da anında öldürüldü" denilmiştir. Yine "Onu Kinâne b. Bişr et-Tuceybî öldürdü" denilmiştir. Belki de ortak bir şekilde onu öldürdüler. Allah'ın laneti onların üzerine olsun. Velid b. Ukbe şöyle demiştir:

"Dikkat edin! Peygamberlerinden sonra insanların en hayırlısı,

Mısır'dan gelen Tuceybî'nin maktulüdür."[695]

Hasan-ı Basrî'ye, "Osman'ı öldürenlerin arasında muhacirlerden ve ensardan bir kimse var mıydı?" diye soruldu. O da "Hayır, onlar Mısırlı dinsiz kimselerdi" demiştir.[696]

Şöyle de denilmiştir: Kinâne b. Bişr et-Tuceybî, Osman'ın alnına ve başının ön kısmına demir bir sırıkla vurdu. O da yanı üzere düştü. Yanı üzere düştükten sonra da Sevdân b. Himrân el-Murâdî ona vurdu ve onu öldürdü.[697] Bunlar, İbn Sebe'nin öğrencileri olup onun düşüncelerini aldılar.

Osman, kendisine vurulduğunda "Bismillah, Allah'a tevekkül ettim!" dedi. Kan, sakalının üzerine akıp damlıyordu. Mushaf da onun önünde

693 Ravinin sözüdür. (Çev.).
694 Önceki kaynak, 2/297.
695 Hâkim, *Müstedrek*, 3/106; İbn Hibbân, *Sikât*, 2/263.
696 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 176.
697 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/41. Bkz. İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/297.

duruyordu. "Subhanallahi'l-Azîm" diyerek sol tarafı üzerine uzandı. Şöyle de dedi: "Senden başka ilah yoktur. Seni eksikliklerden tenzih ederim. Ben, zalimlerden oldum. Allah'ım! Bütün işlerim konusunda Senin desteğini ve yardımını talep ediyorum. Başıma gelen musibet için bana sabır vermeni diliyorum."[698]

Olay sırasında o, Mushaf okuyordu. Kan ise Mushaf üzerinde akıyordu. Sonunda kanın akışı, **"Onlara karşı Allah sana yetecektir. O işitendir, bilendir."** (Bakara, 137)[699] ayeti yanında durdu. Mushafı kapattı. Onlar da hep birlikte ona vurdular. Babam ona feda olsun! Vallahi geceyi bir rekatle ihya ettiği, akrabalık bağını koruduğu, aç/çaresiz kimseye yemek yedirdiği ve geçimlerini sağlayamayan kimselerin yüklerini taşıdığı hâlde ona vurdular.[700]

Rivayet edildiği üzere Zührî şöyle demiştir: Osman, ikindi namazı sırasında öldürüldü. Osman'ın kölesi Esved, Kinâne b. Bişr'e saldırıp onu öldürdü, Sevdân da köleye saldırıp onu öldürdü. Ayaktakımı da Osman'ın evine girdi. Bunun üzerine onlardan bir şahıs, "Osman'ın kanı helal de malı helal değil mi?" diye bağırdı. Ardından onun eşyalarını yağmaladılar. Nâile de ayağa kalkıp "Kâbe'nin Rabbine and olsun ki bunlar hırsızlardır! Ey Allah'ın düşmanları! Osman'ın kanını akıtmanız daha büyük bir günahtır. Vallahi siz onu, çok oruç tuttuğu, gece çok ibadet ettiği ve Kur'ân'ı bir rekatte okuduğu hâlde öldürdünüz" dedi. Sonra da insanlar, Osman'ın evinden çıktılar ve onun kapısı üç maktulün üzerine kapatıldı: Osman, Osman'ın kölesi Esved ve Kinâne b. Bişr.[701]

Müminlerin annesi Safiyye'nin kölesi Kinâne'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Osman'ın öldürülüşüne şahid oldum. Mısır halkından kendisine "Himâr" denilen bir kimse onu öldürdü.[702]

Şöyle de rivayet edilmiştir: Yanında hançer bulunan mavi gözlü ve kısa boylu bir adam onun yanına girdi. Osman da onu karşıladı. Adam, "Ey Na'sel! -Osman'ı, Na'sel adında bir adama benzetti- Sen, hangi din üzere-

698 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/72.
699 Bkz. İbn Hayyât, *Târîh*, s. 175; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 457.
700 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/41; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/72.
701 Önceki kaynak. Taberî, *Târîh*, 4/393; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/282, 303.
702 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 175.

sin?" dedi. Osman, "Ben Na'sel değilim. Fakat ben, Osman b. Affân'ım. Ben, İbrahim'in milleti üzere hanif bir kimseyim ve müşriklerden değilim" dedi. Bunun üzerine adam onun sol şakağına vurdu ve onu öldürdü. Mısır halkından elinde yalın bir kılıç bulunan bir kimse de eve girdi. Nâile kılıcı tuttu. Bunun üzerine adam, onun başparmağını kesti. Osman'ın kölesi Rabah da adama vurup onu öldürdü. Denildiği üzere onu Cebele b. Eyhem öldürdü. Yine Esved et-Tuceybî'nin onu öldürdüğü söylenmiştir. Katilin Yesâr b. İyâd[703] olduğu da söylenmiştir. Şöyle denilmiştir: Tuceybî, kılıcını kınından çıkarmış bir şekilde geldi ve onu Osman'ın karnına saplamak istedi. Nâile ise onu korudu. Bunun üzerine Tuceybî onun elini kesti.[704]

İbn Kesîr şu rivayeti aktarmıştır: Osman, önünde Mushaf bulunduğu hâlde oturdu ve **"Birtakım insanlar onlara, 'İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun' dediler de bu, onların imanlarını arttırdı ve 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!'** dediler." (Âl-i'İmrân, 173)[705] ayetini okumaya başladı. Onun yanına ilk giren şahıs, kendisine "Kara Ölüm" denilen bir kimseydi. O, Osman'ın boğazını o kadar şiddetli bir şekilde sıktı ki Osman bayıldı ve canı boğazına gidip gelmeye başladı. O da onu öldürdüğünü zannederek onu bıraktı.[706]

Onlardan bir şahsın Osman'ın önündeki mushafı tekmelediği, mushafın da dönüp dolaşıp Osman *radıyallahu anh*'ın önünde durduğu, kanların da onun üzerine aktığı rivayet edilmiştir.[707]

Zehebi şu rivayeti aktarmıştır: Osman, kapıyı açtı ve mushafı önüne koydu. Ardından bir adam onun yanına girdi. Bunun üzerine Osman, "Benim ile senin aranda Allah'ın kitabı hakemdir!" dedi. Adam da onu bırakıp dışarı çıktı. Sonra başka bir adam onun yanına girdi. Osman da "Benim ile senin aranda Allah'ın kitabı hakemdir!" dedi. Osman mushafı eliyle ko-

703 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/72; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/2/302. Onun adının Niyâr b. Iyâd olduğu söylenmiştir.

704 Taberî, *Târîh*, 4/393.

705 Bkz. İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/289.

706 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/198; İbn Hayyât, *Târîh*, s. 174; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/289.

707 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/198; İbn Hayyât, *Târîh*, s. 174; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/289.

rudu, adam da onun elini kesti. Osman, "Vallahi o el, mufassalı -Kur'ân'ı- yazan ilk eldir" dedi. Kendisine "Kara Ölüm" denilen başka bir adam da onun yanına girdi ve kılıçla kendisine vurulmadan önce onu boğdu.[708]

Rivayet edildiği üzere Câbir b. Abdullah *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Topluluk, onun yanına gelip onun etrafında toplandı. Aralarından Habeşli -yani siyahî- bir kimse ona yaklaştı ve elindeki temrenle veya temrenlerle sağ göğsüne vurdu. Osman'ın odasında Mushaf bulunuyordu ve Osman, yaşı ilerlemiş bir ihtiyardı. Bunun üzerine Osman *radıyallahu anh* eğilip öldürüldü.[709]

Halifenin *radıyallahu anh* Şehit Ediliş Tarihi ve İbn Sebe'nin Bu Olaydaki Rolü:

Belki de Sebe'iyye isyancılarının kötü niyetlerinin, "din ve yüce Allah'tan korkma" hassasiyetine sahip olmadıklarının, Müslümanların duygularını ve dinin şiarlarını gözetmediklerinin en açık kanıtlarından biri, Osman *radıyallahu anh*'ı yüce Allah'a en sevimli gelen günde, müminlerin ve muhacirlerin birbirleriyle tokalaştığı, mazlumların zalimleri affettikleri kurban bayramları günleri sırasında öldürmüş olmalarıdır. Onun Kurban bayramının birinci gününde öldürüldüğü rivayet edilmiştir. Ferezdak şöyle demiştir:

"Osman! Hani onu öldürmüşlerdi ve akıtmışlardı
Kurban bayramı gecesinin sabahında kanını."[710]

Ca'de oğullarının Nâbiğa'sı da şöyle demiştir:

"İbn Affân da hanif bir Müslümandı.
Kurban etleri henüz taşınmamıştı."[711]

Kâsım b. Umeyye b. Ebi's-Salt şöyle demiştir:

"Ömrüme and olsun ki boğazladığınız kurban ne kötüdür!
Allah Rasûlünden sonra Kurban bayramı gününde."

708 Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 456; İbn Hayyât, *Târîh*, s. 174.
709 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/302; Taberî, *Târîh*, 4/384; İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 127.
710 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 177. Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1051; el-Gays, *İstişhâdu Osman*, s. 130.
711 Önceki kaynak.

Şöyle de rivayet edildi:

"Ömrüme and olsun ki boğazladığınız kurban ne kötüdür!

Arkadaşını öldürerek Allah Rasûlüne ihanet ettiniz."[712]

Eymen b. Huzeyme şöyle demiştir:

"Haram ayda kuşluk vaktinde Osman'ı kurban ettiler.

Yazık onlara! Hangi haram kurbanı boğazladılar?

Onların ilkleri, hangi küfür çığırını açtı?

Sultanlarına karşı hangi kötülük kapısını açtılar?

Allah çabalarını boşa çıkarsın! Ne istediler?

Akıttıkları o temiz kanı akıtarak."

Hassân b. Sâbit şöyle demiştir:

"Saçına ak düşmüş 'secdenin delilini' kurban ettiler,

Geceyi tesbih ederek ve Kur'ân okuyarak geçirirdi/bölerdi."[713]

Asma'î şöyle demiştir: Teşrik günlerinin ortasında öldürüldü. Yine onun, Zi'l-Hicce'nin bitimine birkaç gün kala Cuma gününde öldürüldüğü söylenmiştir.[714]

Onun hilafet süresi, on bir yıl, on bir ay, on sekiz gündü. Yine on dört gün olduğu da söylenmiştir. Onun yaşı hakkında ise ihtilaf edilmiştir. Tercih edilen görüşe göre hicri otuz beş yılının Zi'l-Hicce ayında seksen iki yaşında iken öldürüldü.[715]

Osman *radıyallahu anh*, "Haşşu Kevkeb" bölgesinde defnedildi. Burası, Bakî'in doğusunda bulunan ve kendisine "Hadrâu Ebân b. Osman" denilen bahçenin alanında bulunan bir yerdir.[716]

712 Önceki kaynak.

713 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1501; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/200; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/2012.

714 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/262; İbn Hayyât, *Târîh*, s. 176; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/73.

715 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 176; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/262. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/43.

716 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 177; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/43.

İbn Sa'd'ın aktardığına göre Osman *radıyallahu anh*, "Salih bir kimsenin öldürülmesi ve Haşşu Kevkeb'e defnedilmesi yakındır" derdi. Bunun üzerine o *radıyallahu anh*, oraya; Bakî'deki Haşşu Kevkeb bölgesine defnedilen ilk kişi oldu. Burası, günümüzde Umeyye oğullarının kabristanıdır.[717] Kevkeb ise ensardan bir şahsın adıdır. "Haşş" lafzı da "bahçe" anlamına gelir. Osman *radıyallahu anh*, burayı satın almış ve Bakî' kabristanına eklemişti. Ardından oraya defnedilen ilk kişi o oldu.[718] O, iyilerin emîriydi, günahkârların maktulüydü. Onu yardımsız bırakan yardımsız kalmış, ona yardım eden yardıma mazhar olmuştur.[719]

Zehebî şöyle demiştir: Onu öldürenler öldürüldüler, onu yardımsız bırakanlar yardımsız bırakıldılar ve geçimleri sıkıntıya düştü. Hükümdarlık ondan sonra vekili Mu'âviye'ye ve oğullarına, sonra da yazıcısı olan Mervân'a ve onun soyundan sekiz kişiye geçti. Onlar, onun uzun bir hayat yaşadığını düşündüler, faziletine ve öne geçişine rağmen ondan sıkıldılar. Bunun üzerine onun amcaoğulları seksen küsur yıl boyunca onlara hâkim oldular. Hüküm, yüce ve büyük olan Allah'a aittir.[720]

Hak üzere sabreden ve hak sahiplerine haklarını veren Halife Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesiyle ilgili bu rivayetlerin sunumundan sonra; bu rivayetlerin dikkat çekici yönü, onun dininin selamette kalması, Rabbine arı, takvalı, sabırlı olarak ve ecrini ondan bekleyerek kavuşmak için çok istekli olmasıdır. Bu yüzden o *radıyallahu anh*, elini ve dini onlardan çekmeye devam etti, kendini savunmadı. Onlara, hüccetle ve "kendi yapıp söylediği şeylerin doğru olduğu, onların ise sözlerinin ise fasit olduğu, fiillerinin kötü olduğu, dinin, değerlerin, salihlerin ahlakının ve Müslümanların âdetlerinin dışında olduğu" ile ilgili delil ortaya koymakla karşı koydu. O hâlde İslam'da ve hicrette öne geçmenin saygınlığı neredendir? Osman, Lut'tan sonra ailesiyle birlikte yüce Allah'a hicret eden ilk şahıstır. Sahabeliğin, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Mescid-i Şerifinin, müminlerin annelerinin, haram ayın ve haram beldenin saygınlığı nerede?

717 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/264.

718 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/43. Osman'ın, 36 yılının Zi'l-Hicce ayının 18. gününde ikindiden sonra oruçlu bir şekilde şehit edildiğini saymıştır.

719 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/209.

720 Önceki kaynak.

Osman'ın önünde durup da okuduğu, kendisine tutunduğu ve onlara karşı kendisini delil getirdiği mushafın saygınlığı nerede? Hidayet, nur, hayır işleyerek, infak ederek, oruç tutarak ve gece namazı kılarak yaşlanan ihtiyarlığın saygınlığı nerede? Barışçı ve hoşgörülü Müslüman kimseden utanmak nerede? Müslümanın kan hürmeti konusunda yüce Allah'tan korkmak nerede?

Halbuki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."** (Nisâ, 93)

"Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adalet isteyen insanları öldürenler var ya, onlara can yakan bir azabı müjdele!" (Âl-i 'İmrân, 21)

Allah'a, Rasûl'e ve emir sahiplerine itaat nerede? Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden olan ulû'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve Peygamber'e götürün. Bu hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir."** (Nisâ, 59)

İsyanlarında iddia ettikleri "iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma" ilkesi nerede? Araplar, İslam'dan önce bile kadınlara dokunuyorlar mıydı, onlara çirkin sözler söylüyorlar mıydı? Tertemiz halifenin eşine karşı çirkin sözler söyleyip haddini aşan kimse,[721] Sebe'iyye'den midir, yoksa onları elleri altında yetişenlerden midir?

Bu ve diğer soruların, halifeye isyan edenlerin tutumları üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Bütün bu kör kin, "ahlak, rahmet, şefkat ve hayâ" yoksunluğuyla birlikte işlenen bu cürüm nedendir?

Bu soruların hiçbir yanıtının bulunmaması, dikkati, aklı ve kalbi celbeden önemli bir konuya yönlendirir. Buna göre bu konu, "apaçık bir tarihî değişikliğe neden olan, işlenen suçun alametlerini ve olayların gidişatını apaçık ve aşikâr bir şekilde içerdiği varsayılan etkili bir olayda, olayın ger-

721 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/198; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/290.

çekleşmesinden sonra faille ilgili bütün delillerin gizlenmesi, rollerin farklı taraflar arasında dağıtılması, sonra da meydana gelen olayın gerçek yüzünün saklanması, pek çok yönden şüphelerin ortaya atılması, bir varlığı olmayan isimlerin uydurulması ve bundan başka zihin karıştırmalarının/aldatmacaların yapılmasıdır."

Profesyonel suçluların arasında bu niteliklerin kendilerine uygun düştüğü ilk kişiler, Yahudilerdir. Ki onlar, peygamberleri öldürmekle övünürler. Allah Teâlâ, **"Ve: 'Biz, Allah'ın Rasûlü Meryem oğlu Mesih İsa'yı gerçekten öldürdük' demeleri nedeniyle de** (onlara böyle bir ceza verdik.) **Oysa onu öldürmediler ve onu asmadılar. Ama onlara** (bir) **benzeri gösterildi."** (Nisâ, 157) buyurdu.

Allah Teâlâ şöyle de buyurdu: **"'Allah fakirdir, biz zenginiz' diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir. Hem bu söylediklerini hem de haksız yere peygamberleri öldürmelerini elbette** (bir tarafa) **yazacağız ve 'Yakıcı azabı tadın!' diyeceğiz."** (Âl-i 'İmrân, 181)

Pek çok tarihî olaya yönelik gözlemci bir bakış, bunu pekiştirecektir. Onların bu durumu, özellikle de Allah'ın peygamberi İsa'yı öldürme çabalarında, peygamberlerin Yahudilerin elleri üzere çektikleri eziyetler de böyledir ki Kur'ân-ı Kerim bunun kanıtlarıyla doludur. Ayrıca Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı takındıkları "İhanet ve öldürülmesi için komplo kurma" tutumları ve Hayber'de ona zehir yedirmeye çalışmaları, bu huyun onlardan köklü nitelikte olduğuna delalet eder.

Şehid halifeye *radıyallahu anh* yönelik suikasta katılan bütün isimlerin, İbn Sebe'ye yakın isimler oldukları belli olmuştur. Ortada bilinmeyen isimler de vardır ki bunların hepsi, bu suçun bütün safhalarında ve ondan sonra da fitne sırasında gizlenmeye, kendini ele vermemeye ve ismini yaymamaya çalışan bu hilekârın rolünü tekit etmektedir.

Buna binaen suçun işlenmesine katılanların hiçbiri, "Kara Ölüm" lakabıyla tanınmamaktadır. Bununla birlikte İbn Sebe'in suçun bütün aşamalarında hazır bulunmuş olduğu kesindir ki bu durum, söz konusu lakabın "rolünün ortaya çıkmaması, fitnenin sonraki olaylarının idaresinde oynamayı sürdürebilmesi" amacıyla İbn Sebe'nin bir kod adı ve kendisiyle tanındığı bir sembol olduğuna apaçık bir şekilde işaret etmektedir.

Belki de "Himâr" ve "Cebele b. Eyhem" isimleri de İbn Sebe'in hayalî ve sembolik isimleridir. Zira bu isimlerin bir hakikati yoktur. Nitekim Yahudilerin uluslararası pek çok olaya gizli bir şekilde katıldıkları ile ilgili var olan çağdaş kanıtlar, az önce anlatılan şeyleri pekiştirmektedir.

"Fransa Krallığının çöküşü, Rus Çarlığının yok edilişi, komünizmi seçmek, kapitalizm idaresi, Sultan İkinci Abdulhamid'in azledilmesi, Osmanlı Hilafetinin Çöküşü, Balfour Deklarasyonu, İslam şeriatıyla hükmedilmesini iptal etmek amacıyla Müslüman memleketlerde laik partilerin kurulması, Yahudilerin Filistin'deki varlıkları, Birleşmiş Milletler adındaki idare ile bu idarenin Müslümanlar ve Yahudiler ile iki farklı ölçüyle muamele etme şekli, işgalci Yahudi katili suçsuz görmesi, toprağında ve yurdunda malı yağmalanan maktul Müslümanı suçlaması, bütün bunların bazı şeylerin arkasına saklanarak ve 'Güvenlik Konseyi, Uluslararası Güvenlik Yasası, İnsan Hakları, Güvenliği ve Barışı Koruma Güçleri' gibi berrak ve parlak belli isimlerle yapması" gibi olaylar/durumlar buna örnektir.

Bütün bunları, "Terörle Savaş" adı altında İslam'ı yok etmek ve Müslümanları öldürmek için yapmaktadır… Bütün bunlar, haçlı ve laik müesseseler ile diğer kuruluşlar tarafından desteklenmektedir. Bu kuruluşların tümü, İslam'ı pratik hayattan uzaklaştırmak ve Müslümanları ezmek için çabalamakta ve bunu gerçekleştirmek için her şeyi mubah görmektedir.

Belki de günümüzde 1423/Nisan 2002 yılının Muharrem ayında Filistin'de "aralarında nükleer ve biyolojik silahların da olduğu bütün silah çeşitlerine sahip olan" işgalci Yahudilerin elleri üzere meydana gelen ve insanların izleyip dinledikleri "her şeyden; hatta coplardan ve bıçaklardan bile yoksun olan insanlara karşı, onların topraklarında ve evlerinde, meşru müdafaa adı altında insanları öldürmek ve hayatlara son vermek" gibi olaylar, Yahudilerin profesyonel suçlular olduklarını ve amaçlarına ulaşmak için her şeyi kendilerine mubah gördüklerini pekiştirmektedir.

Bu durum ise İslam'a girdiğini izhar ettiği, sonra takıyyeyi ve tam gizliliği din edindiği, böylece takipçilerinin akıllarına aleyhtar fikirlerini üfürdüğü ve Yahudi inançlarını fısıldadığı, öyle ki "İslam'ın manalarını ve hedeflerini kavramayan, Müslümanların ahlakıyla ahlaklanmayan" heva

sahiplerinden, şehvet ve gösteriş düşkünü pek çok kimseyi saptırabildiği, böylece onları eşek gibi kullandığı ve sonunda onların aracılığıyla "hak üzere sabreden ve hak sahiplerine haklarını veren" halifenin kurban edilmesine neden olan fitneyi alevlendirdiği sırada Abdullah b. Sebe'nin yaptığı şeylerle tamamen uyuşmaktadır.

İbnu's-Sevdâ'nın amacı, İslam devletinin bütün şehirlerinde fitneyi alevlendirmek ve cahiliyenin eskisi gibi geri dönmesi idi. Ancak sahabe-i kiram, müminlerin emîri olarak Ali b. Ebî Tâlib'e biat ederek bozgunculara karşı koydular ve hilekârların hilesini boşa çıkardılar.

Böylece ümmet, sendelemesinden sonra ayağa kalktı, ardından kısa bir süre sonra tekrar kaynaştı ki bu sırada Allah Teâlâ, hayır ve din ehlinden ikram ettiklerine ikram etti, zelil ettiği isyancıları, Sebe'iyye mensuplarını ve yardımcılarını zelil etti. Lanet ve alçaklık onların ve kıyamet gününe dek onların davalarına davet edenlerin veya onların yolunu izleyenlerin üzerinde kaldı.

İkinci Konu

Sahabenin Osman *radıyallahu anh*'ın Öldürülmesine Karşı Tutumu ve Onu Savunmada İhmalkâr Davranmaktan Uzak Oluşu

Sa'îd b. el-Müseyyeb şöyle demiştir: "Osman mazlum olarak öldürüldü. Onu öldürenler ise zalim oldu. Onu yardımsız bırakanlar ise mazeretliydi."[722] Bu böyledir; çünkü sahabe *radıyallahu anhum*, "işin onun öldürülmesine kadar varmasını beklemiyordu… Hiç kimse, öldürülmenin gerçekleşebileceğini ve isyancıların bu kadarına cüret edebileceklerini düşünmüyordu. Sonunda ise olan oldu. Allah en iyisini bilendir."[723]

Sa'd b. Ebî Vakkâs *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "İnsanların, bu cüreti gösterebileceklerini ve onun kanını akıtabileceklerini zannetmiyordum."[724] Ancak bu isyancılar, hac günlerinde Medine halkından pek çok kimsenin yokluğundan, sınır yerlerinde ve diğer bölgelerde bulunmalarından yararlandılar. Sahabeden pek çok kimse ise bu fitneden uzak durmuş ve evlerine kapanmıştı. Bunun üzerine isyancılar, fırsatı ganimet bildiler ve halifeye *radıyallahu anh* saldırıp onu öldürerek büyük iş yaptılar.

Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*'ın Tutumu:

Sahabe o korkunç olayı öğrendiklerinde akılları karıştı ve kendi kendilerini tanıyamayacak hale geldiler. Osman'ın öldürüldüğü haberi Ali *radıyallahu anh*'a ulaştığında Ali kıbleye yöneldi, sonra da "Allah'ım! Buna razı değilim ve buna yardımcı olmadım" dedi.[725]

O, pek çok defa "Allah'ım! Osman'ın kanından Sana sığınıyorum/bundan beri olduğumu Sana bildiriyorum," "Allah'ım! Osman'ı öldürmedim, öldürülmesini emretmedim, öldürülmesine katılmadım ve razı olmadım," "Allah'ım! Osman'ı öldürmedim, öldürülmesini emretmedim, öldürülmesine katılmadım ve buna razı olmadım," "Vallahi Osman'ı öldürme-

722 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/419.
723 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/207.
724 Taberî, *Târîh*, 4/377.
725 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/278; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2/203.

dim ve öldürülmesine yardımcı olmadım. Vallahi Osman'ı öldürmedim ve öldürülmesine yardımcı olmadım," "Vallahi Osman'ın öldürülmesini emretmedim, onu öldürmedim. Fakat mağlup oldum," "Taneyi yarana ve canlıları yaratana andolsun ki Osman'ı öldürmedim ve öldürülmesini emretmedim" derdi.[726]

Rivayet edildiği üzere Hasan şöyle demiştir: Ali'nin kendisine ait bir arazide olup da Medine'de hazır bulunmadığı bir sırada Osman öldürüldü. Bunun haberi kendisine ulaştığında Ali, "Allah'ım! Buna razı değilim ve buna yardımcı olmadım" dedi.

Ebu'l-'Âliye'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ali, Osman'ın yanına girdi ve onun üzerine kapanıp ağlamaya başladı. Öyle ki insanlar onun da öleceğini zannettiler."[727]

Kays b. Ubâde şöyle demiştir: Ali *radıyallahu anh*'ın şöyle dediğini işittim: "Allah'ım! Osman'ın kanından Sana sığınıyorum/ondan berî olduğumu sana bildiriyorum. Osman'ın öldürüldüğü gün aklım karıştı ve kendimi tanıyamadım. Bana biat etmek için geldiklerinde 'Vallahi Osman *radıyallahu anh*'ı öldüren bir topluluğun biatini kabul etmekten utanıyorum. Muhakkak ki Osman daha defnedilmeden önce biati kabul etmek konusunda Allah'tan utanıyorum' dedim. Onlar da çekip gittiler. İnsanlar geri dönüp de bana biati kabul etmemi istediklerinde 'Allah'ım! Giriştiğim işten korkuyorum' dedim. Sonra bende bir kararlılık oluştu ve biati kabul ettim. Bunun üzerine insanlar bana, 'Ey müminlerin emîri!' diye seslenince sanki kalbim parçalandı. O zaman ben de 'Allah'ım! Razı oluncaya dek Osman için benden al' dedim."[728]

Ali, Osman'ın öldürülmesine razı olmadığını, bunu yasaklamış olduğunu, ama isyancıların kendisini dinlemediğini hutbelerinde ve diğer konuşmalarında yemin ederek belirtiyordu.

İbn Kesîr şöyle demiştir: Bu durum, pek çok hadis imamının katında kesinliği ifade edecek yollarla ondan sabit olmuştur.[729]

726 Önceki kaynak, 2/276 ve sonrası.
727 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/203.
728 Önceki kaynak. İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Mursele*, s. 173.
729 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/203.

Onun şöyle dediği işitilmiştir: "Vallahi Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesine sevinmedim, bunu da emretmedim. Ancak amcaoğullarım beni kınadılar ve benim hilafetin sahibi olduğumu iddia ettiler. Ben de onlara mazeretimi sundum. Onlar ise özrümü kabul etmekten kaçındılar. Sonra tekrar mazeretimi sundum. Yine onu kabul etmekten kaçındılar. Ben de inat edip sustum." Ravi dedi ki: Rivayeti aktaran raviye Ali'nin ne demek istediğini sordum. O da şöyle dedi: "Ali, 'Onlara yalvardım, ama özrümü kabul etmediler. Bunun üzerine ben de sustum' demek istiyor."[730]

Yine Ali, bir hutbesinde "Allah, Osman'ı öldürdü. Ben de onunla birlikteyim" dedi. Bunun üzerine Muhammed, onun yanına geldi ve "Ey müminlerin emîri! Ne diyorsun? İnsanlar, senin de Osman'ın kanına elini bulaştırdığını düşünüyorlar" dedi. Ali de şöyle dedi: "**'Allah, ölümü sırasında canları vefat ettirir.'** (Zümer, 42) Onun kanının dökülmesine katılmadım ve yardımcı olmadım."

Ravi dedi ki: "Yani Ali, 'Osman şehid olarak öldürüldü. Ben de şehid olarak öldürüleceğim' demek istedi."[731]

Ali, Osman *radıyallahu anhuma*'nın katillerine lanet okuyarak şöyle demiştir: "Allah'ım! Osman'ın katillerine sahilde de dağda da lanet et."[732]

Muhammed b. Ali de şöyle demiştir: Sıffîn gününde bir kimse "Ey Osman'ın intikamı!" diye bağırdı. Bunun üzerine Ali *radıyallahu anh*, "Allah'ım! Bugün Osman'ın katillerinin burunlarını yere ser" dedi.[733]

Ali *radıyallahu anh* hutbe okuyarak şöyle demiştir: "Vallahi eğer cennete sadece Osman'ı öldürenler girecekse, cennete girmem. Eğer ateşe sadece Osman'ı öldürenler girecekse cehenneme girmem" dedi. Ertesi Cuma hutbesinde de "Ey insanlar! Osman'ın öldürülmesi hakkında çok söz söylediniz. Haberiniz olsun! Allah onu öldürdü. Ben de onunla birlikteyim" dedi. Yani beni de onunla birlikte öldürecektir. İbn Sîrîn, "Bu, Arapça bir sözdür" dedi.[734]

730 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/272.
731 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/274.
732 Önceki kaynak, 2/277; İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 1/733. İsnadı sahihtir.
733 Önceki kaynak.
734 Önceki kaynak, 2/279. Bkz. İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/283.

Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Dünya ve içindekiler benim olsa da/ olması karşılığında Osman'ın yetmiş katilinin sonuncularından olmam beni mutlu etmez."[735]

Süveyd b. Gafele şöyle demiştir: Ali *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Ey insanlar! Sakın Osman hakkında aşırıya kaçmayın. Onun Mushafları yaktığını söylüyorsunuz. Vallahi onları, ancak Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından bir topluluğa danışarak yaktı. Onun görevlendirildiği gibi görevlendirilsem, mutlaka onun yaptığı gibi yaparım."[736]

Ali, hutbe verdiğinde isyancılar onun hutbesine engel oldular. O da minberden inip şöyle dedi: "Benim ile Osman'ın misali, bir aslanla birlikte aynı korulukta bulunan kırmızı, beyaz ve siyah renklerde olan üç boğanın durumu gibidir. Aslan onlardan birini öldürmeye her yeltendiğinde diğer iki boğa ona engel olur. Bunun üzerine aslan, siyah ve kırmızı boğalara 'Bu beyaz boğa, bu korulukta bizi rezil etti. Onu yalnız bırakın da onu yiyeyim' dedi. Onlar da onu yalnız bıraktılar, aslan da onu yedi. Ardından aslan, ikisinden birini yemek için girişimde bulunduğunda diğer boğa ona engel olurdu. Bunun üzerine aslan, kırmızı boğaya 'Bu siyah boğaz, bizi bu korulukta rezil etti. Benim rengim de senin rengine benzemektedir. O zaman onu yalnız bırak da onu yiyeyim' dedi. Kırmızı boğa da onu yalnız bırakınca aslan siyah boğayı yedi. Ardından aslan, kırmızı boğaya 'Seni yiyeceğim!' dedi. Kırmızı boğa, 'Beni bırak da üç defa sesleneyim' dedi. Aslan, 'Al işte!' dedi. Dikkat edin! Ben, aslında beyaz boğa yenildiği zaman yenmiş oldum. -bunu üç defa söyledi-. Şayet ona yardım etseydim, yenilmezdim."

Sonra da Ali *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Ben, Osman'ın öldürüldüğü gün zayıf düştüm. Şayet ona yardım edebilseydim, zayıf düşmezdim."[737]

Bu rivayetler, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülüşünün sahabenin nefisleri üzerinde bıraktığı büyük ve derin etkinin boyutunu ortaya koymaktadır. Ali *radıyallahu anh*, ona yardım etmeye ve Sebe'iyye isyancılarıyla

735 Önceki kaynak.

736 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/228; İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Mursele*, s. 177.

737 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/204; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/295; Heytemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, 7/245.

savaşmaya çalıştı. Fakat halifenin sağlam tutumu ve "fitneden kaçınmak ve Müslümanlara şefkat göstermek" amacıyla silah taşımayı/kullanmayı sahabeye şiddetli bir şekilde yasaklaması sebebiyle bunu yapma imkânı bulamadı.

Bununla birlikte Ali *radıyallahu anh*, neden olacağı bütün sonuçlara rağmen halifeyi savunma sorumluluğunu üstlenmiş olmayı temenni etmiş gibidir.

Ali *radıyallahu anh*, Hasan ve Hüseyin'e "Kılıçlarınızı alın ve gidip Osman'ın kapısında durun. Hiç kimsenin ona ulaşmasına izin vermeyin" demişti. Zubeyr ve Talha da oğullarını gönderdiler. Sahabenin büyüklerinden birçok kimse, insanların Osman'ın yanına girmelerine engel olmaları amacıyla oğullarını oraya gönderdiler. İnsanlar, Osman'a ok attılar ve bunun sonucunda Hasan ve Muhammed b. Talha kanlara boyandılar. Ali'nin kölesi Kanber'in de başı yarıldı.[738]

Câbir b. Abdullah *radıyallahu anh*'ın aktardığına göre Ali *radıyallahu anh*, Osman *radıyallahu anh*'a "Benimle birlikte beş yüz zırhlı vardır. Bana izin ver de seni o topluluktan koruyalım. Çünkü sen, kanının akıtılmasını helal kılacak bir şey yapmadın" diye haber gönderdi. Osman ise "Allah sana hayırlı bir karşılık versin! Ben, benden dolayı kan akıtılmasını sevmem" dedi.[739]

Hammâd b. Zeyd de gözleri yaşarır bir hâlde "Allah müminlerin emîrine merhamet etsin! Kırk küsur gece kuşatma altında kaldı. Ama bir bidatçinin lehine hüccet olabilecek hiçbir söz söylemedi" dedi.[740]

Osman *radıyallahu anh*'ın, gösterdiği bütün bu tahammül ve sabır, ümmetine karşı boynunda olan sorumluluğun derinliğini, ümmet birlik hâlinde ve parçalanmamış bulunduğu sırada vefat eden Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gideceğini hissetmesinden dolayıdır. Osman'ın en büyük hedefi, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra onun ümmetinden bir Müslümanın kanını haksız yere akıtan ilk kişi olmamaktı.[741]

738 İbn Hibbân, *Sikât*, 2/263; Zehebî, *Târîh*, s. 459.
739 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/398.
740 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/400.
741 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/246.

Bu yüzden Hasan şöyle demiştir: "Osman, on iki yıl boyunca yöneticilik yaptı. Onun yöneticiliğiyle ilgili hiçbir şeye karşı çıkmadılar."[742]

Bu süre, hilafet süresidir. Osman, kendisinin silahla savunulmasını tam olarak engellemesinin arkasında[743] kendisinden önceki raşid halifelerin yolunu izlemeye çalışıyordu. Şeddâd b. Evs en-Neccârî el-Ensârî şöyle demiştir: Ali'nin, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sarığını başına sarmış ve kılıcını kuşanmış bir şekilde evinden çıktığını gördüm. Önünde Hasan ve İbn Ömer, muhacirlerden ve ensardan bir grubun arasında duruyordu. Onlar, insanlara yüklendiler ve onları dağıttılar.

Ardından Ali, Halife Osman'ın yanına girip ona "Selam olsun sana ey müminleri emîri! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, müminleri kâfirlerle savaştırana kadar bu duruma yetişmedi/gelmedi. Vallahi ben, bu topluluğun mutlaka seninle savaşacağını düşünüyorum. O hâlde bize emret de onlarla savaşalım" dedi. Osman, "Allah'ın bir hakkının ve benim de kendisi hakkında bir hakkımın bulunduğunu düşünen bir adama, benim uğrumda bir şişelik kan akıtması veya benim için kan akıtması konusunda Allah'ı hatırlatırım!" dedi. Ali ona tekrar savaşmayı sorunca, Osman da ona aynı şekilde cevap verdi. Ravi dedi ki: Ardından Ali'nin kapıdan çıktığını ve "Allah'ım! Bizim, elimizden geleni yaptığımızı biliyorsun" dediğini gördüm.[744]

Ali, Kûfe'de bulundukları sıra Hasan *radıyallahu anhuma*'ya şöyle demiştir: "Amcamızın ve halamızın oğlunu yalnız bıraktık, sonunda öldürüldü. Sonra insanların arasında misafirler hâline geldik ve aramızda Arapların alçakları hükmetmeye başladı. Ben, Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmeyeceğini düşünüyordum."[745]

Ali, Kûfe mescidinin minberinde insanlara hutbe okuyup en yüksek sesiyle üç defa şöyle seslendi: "Ey insanlar! Ey insanlar! Ey insanlar! Siz, Osman hakkında çok söz söylüyorsunuz. Şüphesiz ki benimle onun durumu Allah Teâlâ'nın şu buyruğundaki gibidir: **'Onların gönüllerini düş-**

742 Zehebî, *Târîh*, 2/477.

743 Ya da "…olarak engelleyerek aslında kendisinden önceki…" diye çevrilebilir. (Çev.).

744 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/68.

745 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/260.

manlık duygularından temizledik; artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacaklar.' (Hicr, 47)"[746]

Rivayet edildiği üzere Ali şöyle demiştir: "Vallahi ben, benimle Osman, Talha ve Zubeyr[747] *radıyallahu anhum*'un Allah Teâlâ'nın kendileri hakkında şöyle buyurduğu kimselerden olmasını umuyorum: **'Onların gönüllerini düşmanlık duygularından temizledik; artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacaklar.'**"

Onun şöyle dediği de sabit olmuştur: "Osman, iman edip salih amel işleyenlerden, sonra sakınıp iman edenlerden, sonra da sakınıp iyilik edenlerdendi. O, en hayırlımız ve akrabalık bağını en çok koruyanımızdı. En hayâlı olanımız, en temizimiz ve yüce Rabbimizden en çok sakınanımızdı."[748]

Osman *radıyallahu anh*, Allah Teâlâ'ya şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Ali'yi bana ıslah et, beni de ona ıslah et."[749]

İbn Sîrîn şöyle demiştir: "Osman'ın öldürüldüğü gün hiç kimse Ali'yi itham etmiyordu."[750]

Bu ithamlar, "ümmetin saflarını ayırmak, birliğini parçalamak ve akidesini yok etmek" için ümmete karşı tuzak kurmaya devam eden sahabe düşmanlarının ürünüdür. Ali, Osman'ın öldürülüşünden dolayı büyük bir musibete uğramıştı. Zira o, sevgili bir kardeşi ve akıllı bir yakınını kaybetmişti.

Bunun yanı sıra Osman, hilafetin yüklerini ve ümmetin liderliğini Ali *radıyallahu anh*'ın omuzlarına bırakmıştı. Bu yüzden Ali, başına gelenlerden dolayı Osman için ağlıyor ve üzülüyordu.

Belâzurî, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ali *radıyallahu anh*, günün birinde gözyaşlarını sildikleri bir sırada kızlarının yanına girdi. Onlara,

746 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 1/279; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/200; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-'Âliye*, 4453.

747 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/260; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/203.

748 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/204; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/285; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, 1/306.

749 İbn Bekkâr, *el-Ahbâru'l-Muvaffakiyyât*, s. 610.

750 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 6/223; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1035.

"Neden ağlıyorsunuz?" dedi. Onlar, "Osman'a ağlıyoruz" dediler. Bunun üzerine o da ağladı ve onlara "Ağlayın!" dedi.[751]

Bu nedenle Haricîlerin kuyruğu olan Sebe'iyye isyancılarının sahabe *radıyallahu anhum*'a düşman olduklarını gösteren en büyük alametlerden biri, sevgi ve dostluk açısından Osman ile Ali *radıyallahu anhuma*'nın arasında ayrım yapmaları ve şöyle demeleridir: "Osman ile Ali'nin sevgisi, aynı kalpte bir araya gelmez." Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* "Yalan söylediler. Vallahi onların sevgisi kalplerimizde bir araya geldi" demiştir.[752]

O hâlde kalbinde Osman ile Ali *radıyallahu anhuma*'nın sevgisinin bir araya gelmediği kimsede, Sebe'iyye'nin hasleti, ırkçı bir eğilim ve Yahudi üfürüğü vardır. Çünkü Allah Teâlâ, O'nun Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ve müminler ikisini de sevdiler. Yüce Allah'ın, Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve müminlerin sevdiklerini sevmek şarttır.

Bundan sonra Ali *radıyallahu anh*, insanlar tarafından bir sıkıntıya uğradığında mutlaka Osman *radıyallahu anh*'ı anardı ve onun başından geçen kuşatmadan ve sıkıntıdan söz ederdi. O hâlde ikisinin başına gelenler ve ikisinin düşmanı aynıydı ki bu durum, sahabe *radıyallahu anh* arasındaki güçlü bağlantıya/ilişkiye delalet eder.

Yine Osman ile Ali *radıyallahu anhuma*'nın arasındaki veya ikisiyle diğer sahabenin arasındaki kardeşlik ve sevgi bağlarını kötü bir şekilde tasvir etmeye çalışan bütün rivayetlerin, yayılan yalan haberler ve işlenen hurafeler olduklarına delalet eder ki bütün bu rivayetler, ayıklandıktan sonra ve yüce Allah ile Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahabe-i kirama yönelik övgüleri karşısında yerle bir olur.

Halife Osman *radıyallahu anh*'ın başına gelen sıkıntıya ve şehid edilmesine karşı Ali *radıyallahu anh*'ın takındığı tutum hakkında söylenenler, Zubeyr b. Avvâm *radıyallahu anh*'ın tutumu hakkında da söylenir. Melîh b. Avf es-Sülemî, Zubeyr'e "Ey Ebû Abdullah! Bu nedir?" diyerek Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesini sordu. Zubeyr de "Müminlerin emîrine saldırıldı ve o, düşüncesizce ve mazeretsiz yere öldürüldü" dedi. O, "Peki bunu kim yaptı?" diye sorunca da Zubeyr, "Şehirlerin ayaktakımları ve

751 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 6/226.
752 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1053.

kabilelerin geçimsizleri yaptı. Bedeviler ile köleler de onlara yardım ettiler" dedi.[753]

Siyer'in ravisi Musa b. Ukbe'nin annesinin babası olan dedesi Ebû Habîbe şöyle demiştir: Zubeyr, kuşatılmış olduğu sırada beni Osman'a gönderdi. Ben de sıcak bir günde onun yanına girdim. Osman, üzerine yaslanılabilen bir döşek üzerinde oturuyordu. Yanında da Hasan b. Ali, Ebû Hureyre, Abdullah b. Amr ve Abdullah b. Zubeyr vardı. Önünde de su dolu taslar ve atılmış mendiller bulunuyordu. Ona, "Zubeyr beni sana gönderdi ve sana selam söyledi. O, 'Ben sana itaat üzereyim. Sözümü değiştirmedim ve onu bozmadım. Dilersen seninle birlikte eve girerim ve oradaki topluluktan biri olurum. Dilersen de yerine dururum. 'Amr b. Avf oğulları -onlar, ensar kabilelerinin en büyükleridir-, kapıma gelmek ve sonra da emrettiğim yere gitmek konusunda bana söz verdiler' dedi." dedim.

Osman mesajı işitince "Allahu Ekber! Kardeşimi koruyan Allah'a hamd olsun. Ona selam söyle ve şöyle de: Eve girerse ancak buradaki topluluktan bir kimse olur. Senin bulunduğun yerde kalman, bana daha sevimlidir. Belki de Allah senin aracılığınla benden musibeti defeder" dedi.

Ebû Hureyre de mesajı işitince ayağa kalktı ve "İki kulağımın Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den işittiği hadisi size haber vermeyeyim mi?" dedi. Onlar, "Tabiî ki ey Ebû Hureyre!" dediler. Ebû Hureyre, "Şahitlik ederim ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini işittim: *'Benden sonra fitneler, bazı durumlar ve olaylar meydana gelecektir.'* Biz, 'O hâlde kurtuluş nerededir ey Allah'ın Rasûlü?' dedik. O da *'Güvenilir kimse ile taraftarlarındadır'* buyurdu ve Osman b. Affân'a işaret etti."

Bunun üzerine insanlar ayağa kalkıp "Zırhlar/Deliller bize savaşmayı mümkün kıldı. O hâlde izin ver de cihad edelim" dediler. Osman ise "Üzerinde bana itaat etme hakkım bulunan kimselere, savaşmayacaklarını şiddetle emrettim" dedi. Bunun üzerine Osman'ı öldürenler, 'Amr b. Avf oğullarının sözünden önce harekete geçtiler ve onu *radıyallahu anh* öldürdüler.[754]

753 Taberî, *Târîh*, 4/461.

754 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, Fedâilu Osman, 1/836. İsnadı sahihtir.

Bu rivayetler, sahabenin *radıyallahu anhum* bir kısmının mazlum halifeyi savunmak konusunda kusurlu davrandıklarıyla ilgili aktarılan, yazılan ve yayılan rivayetlerin batıl olduklarını pekiştirmektedir. Yine bu rivayetler, daima hazır olunduğunu tekit etmektedir ki bu durum, sahabenin halifenin vereceği herhangi bir emri her zaman yerine getirmeye amade olduklarını ortaya koymakta, onların tam disipline sahip olduklarına ve halifeyle mükemmel şekilde yardımlaştıklarına işaret etmektedir.

Ancak aynı zamanda bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere sahabe düşmanlarının, çevrelerinde meydana gelen olayları gözetleyen, gücü nispetince "kendisi ile halifenin düşürülmesi veya öldürülmesi şeklinde somutlaşan hedefinin arasına girip engel oluşturmayacak" şekilde Medine halkıyla geniş bir çerçevede çatışmamaya çalışan bir idaresi bulunmaktaydı. Ki onlar, Zubeyr'in ve 'Amr b. Avf oğullarının "kendisini savunmak için halifenin muvafakatini elde etmek" üzere anlaştıklarını öğrenmelerinden itibaren bu hedeflerini yerine getirmek için acele ettiler.

Bu ittifak haberiyle "şehirlerin, Medine'ye yardımcı güçler göndermek için hazırlık yaptıklarını" içeren haberlerin onlara aynı zamanda ulaşmış olması muhtemeldir.

Bunu pekiştiren durumlardan biri de kuşatmanın son günlerinde mazlum halifeye *radıyallahu anh* hızlı bir şekilde suikast düzenlendiğinin görülmesidir. Suikast düzenleyenlerin bir kısmı tereddüte düşünce onlarla birlikte yeni bir isim ortaya çıktı ki bu isim, sadece suikast operasyonunda adı zikredilen "Kara Ölüm" idi. Bu durum, onun sözünü dinleyen ve onu tazim eden Sebe'iyye isyancılarından ayaktakımı liderleriyle birlikte karar almada bu şahsın etkin bir role sahip olduğunu göstermektedir. Bu nitelikler ise yalnızca İbn Sebe'de tam bulunmakta ve ona uygun düşmektedir. Ki o, hile yapmak ve Müslümanların arasında tuzak kurmakla meşhur olmuştur.

Onun, "iyiliği emretmeye ve kötülükten alıkoymaya çalışma" gölgesi altında "valileri ve emîrleri karaladığı, fitne çıkarmak, naraları harekete geçirmek ve kinleri beslemek konusunda süregelen bir ısrara sahip olduğu" kesinleşmiştir. "Kara Ölüm" lakabı, onun ancak bir sembolüdür. Zaman geçmeden önce halifeyi öldürme işini tamamlamak amacıyla bu

lakabı kullanmıştır. Belki de "Himâr" ve "Cebele b. Eyhem" isimleri de onun bazı yardımcılarının iki sembolüdür! Yoksa bunlar kimlerdir?

Sahabenin halifeye itaat ve onunla tam bir şekilde yardımlaşmak için hazır olduklarını gösteren durumlardan biri de onun Abdullah b. Mes'ûd'a, kendisine dönüş yapıncaya dek mektubu elinden bırakmamasını şiddetle emreden bir mektup yazmasıdır. Ravi dedi ki: Ardından mektubu getirdi. Elinde mektup durduğu hâlde gidip gelmeye başladı ve onu okumadı. Bunun üzerine annesi, "Mektup elinde olduğu hâlde nereye gidiyorsun? Mektubu açıp okusana" dedi. İbn Mes'ûd, "Ey kâfirlerin kızı![755] Müminlerin emîrine isyan ederek geceyi geçirmemi mi veya gece vakti yola çıkmamı mı istiyorsun?" dedi.[756]

İbn Mes'ûd'un halifeye itaat etme çabası, onun ve diğer sahabenin bilinen durumudur. Bu, onların nebevî eğitimleriyle ve Kur'ânî ilimleriyle uyuşan durumdur. Yine bu durum, hurafeler uydurmaktan[757] ve onları, "sahabenin gidişatlarını karalamak ve hurafeleri Müslümanların arasını ayırmak için kullanmak amacıyla" sahabeye yapıştırmaktan başka dertleri olmayan zındıklara karşı susturucu bir reddiye içermektedir. Abdullah b. Mes'ûd'un ve diğer sahabenin *radıyallahu anhum* anladığı şey de buydu. Onun yanında halife hak etmediği/uygun olmayan bir şekilde zikredilince halifenin konumunu açıklayıp "Eğer onu öldürürseniz, onun benzerini bulamazsınız" dedi.[758]

Müslim b. Sa'îd şöyle demiştir: İbn Mes'ûd'un "Osman *radıyallahu anh*'ın hataları vardı" dediğini işitmedim. Bilakis onun "Eğer onu öldürürseniz, yerine başkasını bulamazsınız" dediğini işittim.[759] Yine o *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Uhud dağı kadar altınım olması karşılığında Osman'a bir ok atmış olmam -ister ona isabet etsin ister isabet etmesin- beni mutlu etmez."[760]

755 Sahabe ehlinin çoğu İslam'la yetişmemişlerdi, önceden müşrik ve kâfir kimselerdi. Bu yüzden onun sözünde bir değer eksiltme veya anne-babaya itaatsizlik söz konusu değildir.

756 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 743. İsnadı sahihtir.

757 Bkz. el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/48.

758 Önceki kaynak, 2/96. Bkz. İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 759; *Târîhu Dimaşk*, 29/355, Bâbu Osman b. Affân; *Târîhu'l-Medîne*, 4/1250.

759 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/269.

760 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/269.

İsyancılar, halifenin su içmesine engel olunca 'Ammâr b. Yâsir *radıyallahu anh* "Subhanallah! O, Rûme kuyusunu satın aldığı hâlde onu onun suyundan mı alıkoyuyorsunuz?" demiştir.[761]

Ebû Bekre Nefî' *radıyallahu anh* ise şöyle derdi: "Bana göre bir buluttan düşüp de parçalanmam, Osman *radıyallahu anh*'ın kanına elimi bulaştırmış olmaktan daha sevimlidir."[762]

Vallahi sahabe doğru sözlüydü ve kardeşlerinin haklarını muhafaza ediyordu. Allah Teâlâ'nın **"Şüphesiz ki müminler kardeştir"** (Hucurât, 10) buyruğuyla amel ederlerdi. Zındıkları ve münafıkları öfkelendiren durum da budur. Bu yüzden onlar, Peygamberlerin Efendisi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına karşı olan düşmanlıklarını pekiştirmek amacıyla maksatlı rivayetler ve yanıltıcı haberler uydurdular.

Mürre b. Şerâhîl[763] şöyle demiştir: "O gün Osman ile birlikte öldürülmüş olmam, bana göre şundan ve şundan daha sevimlidir."[764]

Bedir ehlinden olan Ebû Humeyd es-Sâ'idî el-Ensârî'ye Osman'ın öldürüldüğü haberi ulaşınca "Allah'ım! Sana söz veriyorum ki şunu ve şunu yapmayacağım ve Seninle buluşana dek gülmeyeceğim" dedi.[765]

Cennetle müjdelenenlerden biri olan Sa'îd b. Zeyd b. 'Amr b. Nufeyl, halifenin *radıyallahu anh* öldürülmesini, cürme sokan bir amel olarak, müşriklerin Mekke'de Müslümanlara karşı işledikleri suçlardan daha büyük sayıp şöyle demiştir: "Ömer'in, İslam'a girdiğimiz için beni ve kız kardeşini bağladığını hatırlıyorum. Şayet Uhud, Osman'a yaptığınız karşısında dağılıp saçılırsa, bunu yapmaya hakkı olurdu."[766]

Günahkâr ellerin işledikleri cürüm, Allah'ın peygamberi Sâlih'in devesini öldürenlerin işledikleri cürümden daha kötüydü. Ebû Müslim el-Hevlânî, onun *radıyallahu anh* öldürenlerin gelişini görünce "Siz, günah açı-

761 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/98.

762 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/269; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2/204.

763 Çok ibadet etmesi sebebiyle "Mürretu't-Tayyib" ve "Mürretu'l-Hayr" olarak tanınan Ebû İsmail el-Kûfî Mürre b. Şerâhîl el-Bukeylî el-Hemedânî es-Seksekî'dir. Sika bir tabiîdir. Hicrî 76 yılında vefat etmiştir. Bkz. Mezzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 10/88.

764 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 741.

765 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/204.

766 Önceki kaynak; Buhârî, K. Menâkıb, 3573, 3578, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, K. Menâkıbi'l-Ensâr, Bâbu İslâmi Sa'îd b. Zeyd, 3862, 3867. Hadisin lafzında farklılık vardır.

sından onlar gibisiniz veya onlardan daha betersiniz. Semûd kavminin memleketinden geçmediniz mi?" dedi. Onlar, "Evet geçtik!" dediler. O da "Sizin onlar gibi olduğunuza şahitlik ederim. Allah'ın halifesi, Allah katında onun devesinden daha değerlidir" dedi.[767]

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Ey kavmim! İşte size mucize olarak Allah'ın gönderdiği dişi deve. Onu bırakın Allah'ın mülkünde otlasın. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi, yaklaşan bir azap yakalar. Buna rağmen o deveyi kestiler. Sâlih de, 'Yurdunuzda üç gün daha yaşayın!' dedi. Bu, asılsız çıkmayacak bir tehdit idi. Emrimiz gelince Sâlih'i ve onunla beraber iman edenleri, bizden bir rahmet olarak, helâk olmaktan ve o günün zilletinden kurtardık. Şüphesiz rabbin kuvvetlidir, üstündür."** (Hûd, 64-66)

Abdullah b. Selâm'ın halifenin öldürüldüğü günde ağladığı ve "Bugün Araplar helak oldu!" dediği görülmüştür.[768]

Abdullah b. Selâm, bir adamın başka birine "Osman b. Affân, uğrunda iki keçi bile toslaşmadan öldürüldü" dediğini duydu. Bunun üzerine İbn Selâm, "Evet, inekler ve keçiler, halifenin öldürülmesinden dolayı toslaşmadılar. Fakat onun uğrunda erkekler silahlarla toslaşacaklar. Vallahi onun öldürülmesi sebebiyle henüz babalarının sulblerinden bulunan ve doğmayan kimseler öldürülecektir." dedi.[769]

Yine "Osman, kıyamet gününde katil ve kendisini yalnız bırakanlar hakkında hükmedecektir" dedi.[770]

İbn Selâm, halifeyi tazim ediyordu ve onun uğrunda canını feda etmeye hazırdı. Zira o, onu öldürmeye girişmenin tehlikeli olduğu bilgisine sahipti. O, halifenin öldürülmesinden kısa süre önce gelip onun yanına girdi. Osman'ın evde tek başına olduğunu ve yanında hiç kimse bulunmadığını gördü. İnsanlara, yanından çıkmalarını şiddetle emretmişti, onlar da çıkmışlardı. Ardından İbn Selâm ona selam verdi… Müminlerin emîri de ona, "Ey Abdullah b. Selâm! Neden geldin?" diye sordu. O da şöyle

767 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/205.
768 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/227.
769 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/204; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/227.
770 Önceki kaynak.

dedi: "Allah senin için bir çıkış yolunu açana dek veya seninle birlikte şehid edilinceye dek seninle gecelemeye geldim. Şüphesiz ki ben, bu kimselerin mutlaka seni öldüreceklerini düşünüyorum. Eğer seni öldürürlerse, senin için hayırlı, onlar için kötü olur." Osman, "Senin üzerinde bulunan hakkımla senden şiddetle talep ediyorum ki onların yanına çık da belki Allah hayrı senin aracılığınla sevk eder ya da şerri senin aracılığınla def eder!" dedi.

O da işitip itaat etti ve topluluğun yanına çıktı. Onlar da onu gördüklerinde onu tazim ettiler ve kendisine sevinecekleri bazı şeyleri getirdiğini zannettiler. O ise kalkıp hitap etti, onlar da onun etrafında toplandılar. Allah'a hamd u sena ettikten sonra şöyle dedi:

"Allah, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi. O, cennetle müjdeliyor ve cehenneme karşı uyarıyor. Allah, müşriklerin hoşuna gitmese de ona tabi olan müminleri bütün dinlere üstün kıldı. Sonra da Allah ona yerleşim yerini seçti ve yerleşim yerini Medine kıldı… Sonra sizden önceki ümmetlerin huzurunda bir peygamber öldürüldüğünde onun diyeti, yetmiş bin savaşçıydı, hepsi de onun uğrunda ölürdü. Halife öldürüldüğünde de onun diyeti, otuz beş bin savaşçıdır, hepsi de onun uğrunda öldürülür. O hâlde bugün bu yaşlı müminlerin emîrini öldürmede acele etmeyin… Sonra sizin için canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki sizden bir kimse onu öldürdüğünde mutlaka kıyamet gününde yüce Allah ile kötürüm olmuş ve eli kopuk bir şekilde karşılaşacaktır… O hâlde size karşı kınına sokulmuş olan Allah'ın kılıcını kınından çıkarmayın…"

Onlara bunu söyleyince, kalkıp ona sövdüler ve "Yahudi yalan söyledi" dediler. Bunun üzerine Abdullah onlara, "Vallahi yalan söylediniz ve günaha girdiniz. Ben Yahudi değilim. Ben, müminlerden bir kimseyim, bunu Allah da Rasûlü de müminler de biliyor… Allah Teâlâ, **'De ki: Sizinle benim aramda şahid olarak bir Allah, bir de kitap bilgisine sahip olanlar yeter'** (Ra'd, 43) buyurdu" dedi…

Osman'ın da yanına girip onu boğazladılar… Bunun üzerine Abdullah, "Ey Mısır halkı! Ey Osman'ın katilleri! Müminlerin emîrini mi öldürdünüz? Canım elinde olana yemin olsun ki ondan sonra hayatta kaldığınız

sürece ahitler bozulmaya, kan akmaya ve mal dağıtılmaya devam edilecektir" dedi.[771]

İbn Selâm, halifenin yanına gidip gelirdi. O da ona bazı durumlarını anlatırdı. Hatta ona, şehid edilmesinden kısa bir süre önce gördüğü rüyayı da anlatmıştı.[772] O, halifenin yanından çıkardı ve isyancıları fitnelerin sonuçlarından ve vahim neticelerinden sakındırırdı.[773]

Sahabe *radıyallahu anhum*, bütün yollarla halifeyi savunmaya çalışmıştır. Ancak onlar iki şeyle yüzleşiyorlardı. Birincisi, halifenin fitnenin uyandırılmasının nedeni olmaktan endişe etmesi sebebiyle kendisinin savunulmasını ısrarlı şekilde yasaklamasıdır. İkincisi de isyancıların batınîlikleri, gizlenmeleri ve bazı haklarını talep ediyormuş gibi görünmeleridir. Bununla birlikte sahabenin kimisi, ümmetine, ümmetin birliğine ve hilafetine feda olmak için canını sunardı.

Ebû Hureyre dedi ki: Ev gününde/evde kargaşa çıktığı günde Osman'ın yanına girdim ve ona, "Ey müminlerin emîri! Bugün seninle birlikte savaşmak güzeldir" dedim. O ise "Ey Ebû Hureyre! Bütün insanları ve beni öldürmek hoşuna gider mi?" dedi. Ben, "Hayır" dedim. O da "Vallahi eğer tek bir adam öldürürsen, bütün insanları öldürmüş gibi olursun" dedi. Bunun üzerinde savaşmadan geri döndüm.[774]

Allah Teâlâ, **"Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir canı kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur."** (Mâide, 32) buyurdu.

Ebû Hureyre fitne günlerinde kılıcını kuşanırdı. Sonunda Osman ona bunu yasakladı ve "Sana evden çıkmanı şiddetli bir şekilde emrediyorum" dedi.[775] Ebû Hureyre, "Osman ile birlikte evde mahsur kalacağım" dedi, sonra da şöyle dedi: Bunun üzerine bizden bir kimseye ok atıldı. Ben de "Ey müminlerin emîri! Şimdi savaşmak güzel hâle geldi" dedim. Bizden bir kimseyi de öldürmüşlerdi. Osman, "Ey Ebû Hureyre! Sana kılıcını

771 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 774; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/225.
772 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 792.
773 Önceki kaynak, 795; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/224.
774 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/39.
775 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 173.

atmanı emrediyorum. Şüphesiz ki benim canımı istiyorlar. Ben de canımı vererek müminleri koruyacağım" dedi. Ebû Hureyre dedi ki: Ben de kılıcımı attım. Şimdiye kadar da onun nerede olduğunu bilmiyorum.[776]

Osman *radıyallahu anh* öldürüldüğünde de Ebû Hureyre şaşakaldı. O, iki saç örgüsünü tutarak şöyle derdi: "Boynumu vurun! Vallahi Osman, haksız bir şekilde öldürüldü."[777]

Deve çobanı en-Numeyrî bu konuda şöyle demiştir:

"Yatsı vaktinde izinsiz bir şekilde girdiler,

Sözünü yerine getiren ve hoş bir tevekkül edicinin yanına,

Muhammed'in dostu ve Sâdık'ın veziri ile

Yere basanların en hayırlı dördüncü şahsının yanına."[778]

Günahkâr isyancılar/Haricîler, "halifeyi azletmek veya öldürmek" olarak hedeflerini belirlediklerinde bu durum rastgele meydana gelmedi. Bilakis ümmeti kalbinden ve can damarı olan birliğini sağlayan noktadan vurmak istediler ki onun birlik bağı kopsun ve düzeni karışsın. Böylece ümmet, kendi içinde çarpışacak, birliğini parçalayacak ve kendilerini harcayacaklardı. Bu yüzden musibet büyüktü ve yara derindi. Bundan dolayı ümmetin bütün çocukları bulundukları her yerde acı çektiler. Kimisi evine kapanıp çıkmadı. Yesâr b. Abdurrahman şöyle demiştir: "Bedir ehlinden olan kimseler, Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinden sonra evlerine kapandılar. Onlar, evlerinden ancak kabirlerine doğru ayrıldılar."[779]

Kimisi de Medine'den ayrıldı ve ona ancak vefatından kısa süre önce geri geldi. Yezîd b. Ebî Ubeyd, Osman *radıyallahu anh* öldürülünce şöyle demiştir: "Seleme b. Ekve' Medine'den çıkıp Rebeze'ye gitti. Ölmeden bir süre önceye dek orada kaldı."[780]

Muhammed b. Mesleme el-Ensârî *radıyallahu anh* da böyle yapmıştı.[781] Ka'b b. Mâlik el-Ensârî *radıyallahu anh* şöyle demiştir:

776 Önceki kaynak; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1046.
777 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/266.
778 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2/207.
779 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/264.
780 Önceki kaynak.
781 Bkz. Sahabenin fitne tasavvuru, birinci bölümün üçüncü konusu.

"Ey adamlar! Bir durum beni hüzne boğdu,
Enkaz üzerine ağlayan kimselere hayret ettim.
Evin maktulünün mazlum olduğunu gördüm,
Osman, kefen içinde kabristana götürülüyordu.
Allah, o topluluğu kahretsin ki
Onlar temiz, hoş ve şerefli imamı öldürdüler.
İşlediği bir günahtan dolayı onunla savaşmadılar,
Sadece gerçek olmayıp da söyledikleri yalanlara dayandılar."[782]

Meydana gelen olayda sahabeyi *radıyallahu anhum* hayrete düşüren ve üzüntüye boğan şey, halifenin *radıyallahu anhum* hiçbir günah işlememesidir. Sadece ona ithamlar yapıştırılmış, onun ve kimi sahabenin *radıyallahu anhum* dilleri üzere sahte mektuplar yazılmış,[783] sonra da bu mektuplar gerçek mektuplarmış gibi insanların arasında yayılmıştır. Ayaktakımı bunları birbirlerine nakletmiş ve isyancılar bunlardan yararlanmıştır. Ka'b b. Mâlik *radıyallahu anh*'ın şu sözünde ifade ettiği durum da budur:

"İşlediği bir günahtan dolayı onunla savaşmadılar,
Sadece gerçek olmayıp da söyledikleri yalanlara dayandılar."

Bu yüzden İbn Ömer, evde kargaşa çıktığı günde savaşa ve fedakârlık göstermeye hazırlanmak için ve halifeye yapıldığını gördüğü zulmü ve eziyeti defetmek amacıyla zırhını iki defa giydi.[784] O, o gün kılıcını kuşanmıştı. Osman ise onun öldürülmesinden endişe ederek evden çıkmasını emretti.[785]

Dolayısıyla sahabenin Osman *radıyallahu anh*'ı koruma ısrarı, halifenin doğruluğuna ve iddia ettikleri her şeyde isyancıların iftiracı olduklarına yönelik derin inançları üzerine kuruluydu. Sahabe, isyancıların talep ettikleri bütün uydurma isteklere şahit oldu ve onları duydu ki bunlardan biri de onun bazı akrabalarını vali olarak atadığına itiraz edilmesiydi. Bunun üzerine Osman onlara, "O hâlde her şehir halkı kalksın da bana sevdikleri

782 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/1050.
783 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/241; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/183, 184, 196.
784 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 173; İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 763.
785 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/224.

arkadaşlarını söylesinler, ben de onu onlara vali olarak atayayım ve sevmedikleri valileri onlardan azledeyim" dedi. Bunun üzerine Basra halkı, "Biz Abdullah b. 'Âmir'den razıyız" dediler. Osman da onu orada vali olarak bıraktı. Kûfe halkı, "Sa'îd'i bizden azlet. Onun yerine Ebû Musa el-Eş'arî'yi vali olarak ata" dediler. O da bunu yaptı. Şam halkı, "Biz Mu'âviye'den razı olduk" dediler, o da onu vali olarak bıraktı. Mısır halkı da "İbn Ebî Serh'i azlet ve 'Amr b. el-'Âs'ı vali olarak ata" dediler.[786] O da bunu yaptı. Böylece onların yaptıkları her itirazdan sıyrıldı.[787]

Bu, Osman'ın Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminde sahip olduğu yüksek konuma ilavedir ki isyancılar, yalanlarıyla onun bu konumunu ortadan kaldırmak istiyorlardı. İbn Ömer şöyle demiştir: "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zamanında hiç kimseyi Ebû Bekir'e, sonra Ömer'e, sonra da Osman'a denk saymazdık. Ardından Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabını bırakırdık, aralarında üstünlük ayrımı yapmazdık."[788]

İbn Ömer *radıyallahu anhuma* şöyle derdi: "Osman'a sövmeyin! Onu, en hayırlılarımızdan sayardık."[789]

İbn Ömer, hayatta olduğu sırada Osman'ı savunduğu gibi onun vefatından sonra da ona sadık kaldı. Sahabe düşmanları onunla ilgili yalan söylentileri, özellikle de İbn Sebe'nin içinde ikamet ettiği Mısır'da çoğalttıktan sonra Mısır halkından bir kimse gelip Kâbe'yi haccetti. Bunun üzerine bir topluluğun oturduklarını gördü. "Bu topluluk kimdir?" diye sorunca ona, "Bunlar Kureyş'tir" dediler. O, "Onların hocası kimdir?" diye sorunca da ona "Abdullah b. Ömer'dir" dediler. Adam, "Ey İbn Ömer!' Sana bir şey soracağım, onu bana anlat. Osman'ın Uhud gününde savaştan kaçtığını biliyor musun?" diye sordu. İbn Ömer, "Evet!" dedi. Adam, "Bedir'de bulunmadığını ve ona katılmadığını biliyor musun?" diye sordu. İbn Ömer, "Evet!" dedi. Adam, "Onun Rıdvan biatinde hazır bulunmayıp

786 Mısır halkının bu teklifin aksini yaptığı daha önce geçmişti. Dolayısıyla burada bir h - ta bulunmaktadır. (Çev.).

787 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/189.

788 Buhârî, Kitâbu'l-Menâkıb, 3421, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu Menâkıbi'l-Ensâr, Bâbu Menâkıbi Osman radıyallahu anh, 3698; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/190; İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 744.

789 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 744.

ona katılmadığını biliyor musun?" diye sordu. İbn Ömer, "Evet!" dedi. Adam, "Allahu ekber!" dedi.

İbn Ömer de şöyle dedi: "Hadi gel sana durumu açıklayayım. Uhud gününde savaştan kaçmasına gelince; Allah'ın onu affedip bağışladığına şahitlik ederim.[790] Bedir'de hazır bulunmayışına gelince; Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kızı onun nikâhı altındaydı ve hastaydı. Bu yüzden Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *'Sana, Bedir'e katılan kimsenin ecri ve payı vardır'* buyurdu.[791] Rıdvan biatinde hazır bulunmayışına gelince; şayet Batn-ı Mekke'de daha değerli/saygın bir kimse bulunsaydı, Osman'ın yerine onu gönderirdi. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* Osman'ı elçi olarak gönderdi. Rıdvan biati de Osman'ın Mekke'ye gidişinden sonra gerçekleşti. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *'Bu Osman'ın elidir'* dedi ve onunla diğer eline vurup *'Bu, Osman içindir'* buyurdu." Ardından İbn Ömer adama, "Şimdi bu açıklamalarla birlikte git!" dedi.[792]

Sahabenin birbirine olan samimiyeti, ölümlerinden sonra da devam etmiş ve oğullarına kadar uzamıştır. Osman *radıyallahu anh*'dan uzak duran bir kimse Sâlim b. Abdullah b. Ömer'e bu tür meselelerle ilgili bir şeyler sormuş, Sâlim ona susturucu bir cevap vermiş ve Osman *radıyallahu anh*'ın kendisiyle nitelendiği büyük faziletleri ortaya koymuştur.[793]

Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*, müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'ı hayatı sırasında ve şehid edilmesinden sonra en çok seven kimselerdendi. Bütün bunlar, Ali *radıyallahu anh*'ın gözetimi ve isteğiyle meydana gelmişti. 'Âsım b. Süleyman, Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir ay boyunca sabah akşam Osman'ın evine gittim. Osman *radıyallahu anh* o sırada mahsurdu. Bütün bunları Ali *radıyallahu anh*'ın gözü önünde yapıyordum. O ise hiçbir gün bunu bana yasaklamadı."

790 Âl-i İmrân, 155. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"İki ordunun karşılaştığı gün sizden bozguna uğrayanlar var ya, sırf yaptıkları bazı şeyler yüzünden şeytan onların ayaklarını kaydırmıştı. Şüphe yok ki Allah onları affetmiştir, Allah çok bağışlayıcıdır, pek halîmdir."**

791 Bkz. Buhârî, Kitâbu Fardi'l-Hams, 2898.

792 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî, Bâbu Menâkıbi Osman radıyallahu anh, 3699; İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, Fedâilu Osman, 737.

793 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, Fedâilu Osman, 784.

Osman'a saldırdıkları zaman Hasan ayağa kalkıp "Ey müminlerin emîri! Neden insanları savaştan alıkoyuyorsun? Vallahi onlarla savaşmak sana helal olmuştur. İnsanlar bu konuda ciddiler. O hâlde onlarla savaşmaları için insanlara izin ver" dedi. Osman ise "Ey kardeşimin oğlu! Senin üzerindeki hakkım adına ailenin yanına gitmeni emrediyorum" dedi.[794]

Sebe'iyye isyancıları Osman'ın evinde ona saldırmaya çalıştıklarında Hasan, onu savunanların başında yer alıyordu. Sonunda yaralandı ve yaralı bir şekilde taşındı.[795]

Aynı şekilde Hüseyin b. Ali *radıyallahu anhuma* da böyledir. Müminlerin annesi Safiyye'nin mevlası Kinâne, "Hüseyin'i Osman'ın evinden yaralı bir şekilde çıkaranların arasındaydım" demiştir.[796]

Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra Hasan, karşılaştığı batınî Sebe'iyye isyancılarına "Bu yüzlere ne merhaba ne de selam olsun! Bu ümmetin uğursuzları, onda büyük bir yırtık açanlardır. Vallahi müminleri emirî -Osman'ın- kararlılığı olmasaydı, sizin hakkınızdaki görüş belliydi" derdi.[797]

Bir topluluk, Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülüşünden sonra Ali'yi sormaya geldiler, ama onu bulamadılar. Bunun üzerine Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'ya "Müminlerin emîri nerededir?" diye sordular. O da "Haşşu Kevkeb'de *-Allah ona rahmet etsin-*" dedi. Bununla Osman *radıyallahu anh*'ı kastetti.[798]

Hasan, Osman *radıyallahu anh*'ın katillerinden söz eder ve onlara lanet okurdu. O, "Allah, Osman'ın katillerine lanet etsin" dedi. Bunun üzerine adamın biri, "Onlar, onu Ali'nin öldürdüğünü iddia ediyorlar" dedi. Hasan, "Allah, onu öldüreni öldürsün. Allah, Osman'ın katillerine lanet etsin" dedi. Sonra da şöyle dedi: Ali şöyle demiştir: "Ben, Osman, Talha ve Zubeyr, Allah'ın buyurduğu gibiyiz: **'Onların gönüllerini düşmanlık**

794 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/246.
795 Önceki kaynak, 2/199; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 459.
796 Önceki kaynak.
797 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/199, 284. Bu rivayette "belli" lafzı yerine "keskin" lafzı geçmektedir.
798 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/200, 284.

duygularından temizledik; artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacaklar.' (Hicr, 47)"

Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'nın, halifesini ölürcesine savunması, en sıkıntılı anlarda ona yakın olması ve onunla birlikte sebat etmesi, öyle ki onun yanından ayrılan en son kişi olması,[799] katil ve günahkâr Sebe'iyye'den nefret etmesi ve onlara lanet okuması, Bakî'deki mezarında -Haşşu Kevkeb'de- olmasına rağmen Osman'ın hilafetini itiraf etmesi, kinleri alevlendirmeye ve ümmetin yapısını yerle bir etmek için ciddi bir şekilde çalışmaya devam eden kimselere yönelik bir reddi temsil etmektedir. Bu ret, Osman ile Ali'nin ve onların ailelerinin *radıyallahu anhum* arasındaki güçlü bağları pekiştiren durumla sağlanmaktadır.

Belki de Hasan *radıyallahu anh*'ın "Müslümanların kanlarının korunması ve safların birleştirilmesi, Sebe'iyye isyancılarının ve onların zındık ayaktakımı yardımcılarının yollarını kesmek" amacıyla Irak ehli ile Şam ehlinin arasında gerçekleştirdiği barış, canını, mevkiini ve bütün dünyalığını dinin selameti ve Müslümanların birliği için feda eden raşid Halife Osman *radıyallahu anh*'a tabi oluşunun etkilerinden biridir.

Muhakkak ki Osman *radıyallahu anh*'ın bu barbar ve vahşi yöntemle şehid edilmesi, bütün Müslümanlar için güçlü bir sarsıntıyı temsil etti. Ancak Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*, bu olaydan en çok etkilenen ve en çok acı çeken kişiydi. Zira bu olayın izleri, büyük cürmün işlendiği yerden ayrılışından sonra bile onun zihninde dolaşmaya devam etti. O, Kûfe'de şöyle bir hutbe okudu:

"Gördüğüm bir rüyadan sonra savaşacak değilim. Rüyamda arşı gördüm ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in arşa tutunduğunu gördüm. Ebû Bekir'in elini Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in omuzuna, Ömer'in elini Ebû Bekir'in omuzuna ve Osman'ın da elini Ömer'in omuzuna koyduğuna gördüm. Onlardan ayrı da bir kan gördüm. Çevremdekilere, 'Bu da nedir?' diye sordum. Bana, 'Osman'ın kanıdır! Allah onun hesabını soruyor' denildi."[800]

799 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 174; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/186.
800 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2/205.

Bir rivayette de şöyle geçmektedir: "Ardından Osman geldi. Onun başı elinde duruyordu. Osman, 'Rabbim! Kullarına beni neden öldürdüklerini sor?' dedi. Bunun üzerine yerde iki kan oluğu aktı." Ali *radıyallahu anh*'a, "Hasan'ın anlattıklarını görmüyor musun?" diye soruldu. O da "Gördüğü rüyayı anlattı" dedi.[801]

Hasan *radıyallahu anh*'ın, "inanarak ve ilan ederek" takındığı tavırlar aracılığıyla onun Halife Osman ve Halife Ali *radıyallahu anhuma*'nın hayatları sırasında kendisi üzerine siyasetini kurduğu yönelişlerini, hilafeti sırasında "dinin selameti ve Müslümanların birliği için hilafetten kendi seçimiyle feragat ederek ve Mu'âviye *radıyallahu anh*'a biat ederek, dünya hâkimiyetinden ve süsünden uzaklaşarak" -tamamen Osman *radıyallahu anh*'ın gayesinin aynısı için canını feda ettiği sırada yaptığı gibi- takındığı tarihî ebedî tavrını bilmek mümkündür. Böylece raşid siyasetin iki devi; Osman b. Affân ile Hasan b. Ali'nin arasında fikrî uyum ortaya çıktı ki onlar, kalıcılığı fani olana, genel çıkarı da bireysel çıkara tercih ettiler. Bunun üzerine büyük ecri ve kıyamet gününe dek güzel bir şekilde anılmayı elde ettiler.

Abdullah b. Zubeyr *radıyallahu anhuma* da müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'ı ilk savunan kimselerdendi. O, ev halkının emîriydi.[802] Halifeye, "Biz, seninle birlikte evde bulunan öngörülü bir grubuz. Allah, bizden daha az sayıdaki bir grupla bile zaferi nasip eder. O hâlde bize izin ver!" dedi. Osman, "Benim uğrunda kanını akıtan kimseye Allah'ı hatırlatırım!" dedi.[803]

Abdullah b. Zubeyr, kuşatma günleri boyunca halifeyi savundu. Sonunda üzerinde çok sayıda yara bulunduğu hâlde evden taşınarak çıkarıldı.[804]

Rivayet edildiği üzere İbn Sîrîn şöyle demiştir: Hasan, Hüseyin, İbn Ömer, İbn Zubeyr ve Mervân yola çıktılar. Hepsi de tam donanıma sahip olarak eve girdiler. Osman, "Eve dönmenizi, silahlarınızı bırakmanızı ve evlerinizde oturmanızı emrediyorum" dedi. Bunun üzerine Hasan, Hüseyin ve İbn Ömer evden ayrıldılar. İbn Zubeyr ve Mervân ise "Biz de

801 Önceki kaynak, 2/205.
802 Önceki kaynak, 7/186.
803 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 173; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/39.
804 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/197.

buradan ayrılmamayı kendimize emrediyoruz/ayrılmamak konusunda kararlıyız" dediler.[805]

Selît b. Selît şöyle demiştir: Osman, onlarla savaşmamızı yasakladı. Şayet bize izin verseydi, mutlaka onları Medine'nin sınırları dışına çıkarıncaya dek harp ederdik.[806]

Abdullah b. 'Âmir b. Rabî'a şöyle demiştir: Osman ile birlikte onun evinde bulunuyordum. Osman şöyle dedi: "Kendisi üzerinde 'benim sözümün işitilmesi ve emrime itaat edilmesi' hakkımın bulunduğunu düşünen herkese, elini ve silahını çatışmadan çekmesini emrediyorum. Şüphesiz ki -yeterlilik açısından- benim katımdaki en üstününüz, elini ve silahını çatışmadan çeken kimsedir.[807]

Ebû Musa el-Eş'arî *radıyallahu anh*, Osman *radıyallahu anh* öldürüldüğünde şöyle demiştir: "Bu, fitnelerin sıkıntılarından bir sıkıntıdır. Geriye ise büyük ve kapsamlı/sürekli olan fitne kaldı ki ona karışan kimse onun dalgasına kapılır, ona maruz kalan helak olur… Eğer Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesi doğru bir şey olsaydı, ümmet bundan dolayı süt sağardı. Ama o bir sapıklıktı, bu yüzden ümmet ondan dolayı kan sağdı."[808]

Otuz beş yılında Osman *radıyallahu anh*, Abdullah b. Abbâs'ı hacca emîr kıldı. Bunun üzerine İbn Abbâs ona, "Benim senin kapında durup senin için savaşmam, hacdan daha faziletlidir" dedi. Osman ise ona ısrarlı bir şekilde bunu emretti, o da haccetmek için insanlarla birlikte yola çıktı. Evin kuşatılması ise teşrik günlerini bitene ve az sayıdaki hacılar hacdan dönene dek devam etti.

Osman'a, insanların selamette oldukları ve hacıların müminlerin emîrini isyancılardan korumak için Medine'ye dönmek üzere oldukları haberi verildi. İsyancılar, halifeye yardım etmek amacıyla şehirlerden yardımların harekete geçtiği haberini aldılar. Bu yüzden insanların az sayıda olmasını, hacda oldukları için Medine'de bulunmayışlarını fırsat bildiler ve ona *radıyallahu anh* suikast düzenlediler. Bu durum, mazlum halifeyi savun-

805 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 174.
806 Önceki kaynak, s. 173.
807 Önceki kaynak.
808 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/266.

mak için bütün gücünü harcama fırsatını yakalamamış olan İbn Abbâs'ın içinde büyük bir etki bıraktı.[809]

Günün birinde İbn Abbâs, Basra'da bir hutbe okudu, hutbesinde Osman *radıyallahu anh*'dan söz edip başına gelen durumu büyüttü ve "Şayet insanlar onun kanının hesabını sormasalar, mutlaka Allah onların üzerine gökten taş yağdırır" dedi.[810]

İbn Abbâs *radıyallahu anhuma*, Allah Teâlâ'nın sabreden, affedip bağışlayan ve işini yüce Allah'a havale eden bu halifeye yardım edeceğini anlamıştı. Zehdem el-Cermî şöyle demiştir: İbn Abbâs şöyle demiştir: "Ne gizli ne de açık olan bir durumu size anlatacağım. Ben onu sizden gizli tutmayacağım. Size gelince; onu açığa vurmanızdan hoşlanmam. Osman *radıyallahu anh* öldürüldüğünde Ali *radıyallahu anh*'a, 'Bu işi bırak!' dedim. O da 'Onda bir cüretkarlık görüyorum' dedi. Allah'a yemin olsun ki mutlaka Mu'âviye, yüce Allah'ın **'Bir kimse haksızlıkla öldürülürse velisine yetki verdik; ancak o da öldürme hususunda sınırı aşmasın; çünkü o, yeterince yardıma mazhar olmuştur'** (İsrâ, 33) buyruğunun doğrulaması olarak ona üstün gelecektir."[811]

Sabırlı halifenin öldürülmesi, sahabenin ve oğullarının nefislerinde derin etkiler bırakmıştır. Geçen günler onları yok etmedi ve yerler onları değiştirmedi. Her sahabî, sürekli o etkileri anıyor, onların gelecekteki ve ilerideki olayların ortaya çıkışındaki etkileri üzerinde düşünüyordu.

Sahabe ve sahabe oğulları, Medine'de halifeyi savunmak istiyorlardı. Herkes gücü, imkânı ve görüşü nispetince bunu yapmak istiyordu. Fakat her zaman onların tavrı, kanını tutumunun bedeli olarak ödeyene dek tutumunu değiştirmeyen halifenin tavrıyla çatışıyorlardı. Halifenin tutumu, kendisinin silahla herhangi bir şekilde savunulmasını tam olarak reddetmekti. Bu yüzden sahabe, başka şekillerle ona yeni yardım teklifleri sunuyorlardı.

809 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/197. Hacıların Medine'ye geri dönüş niyetini taşıdıklarını haber veren kimseler, hac farizasını yerine getirmeyen ve teşrik günlerinde gelen kimseler olabilir. Allah en iyisini bilendir.

810 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 173; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/271; İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 746.

811 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/271.

Usâme b. Zeyd *radıyallahu anhuma* Osman'ın yanına girdi ve "Ey müminlerin emîri! Benim destek bir gücüm ve Kelb kabilesinden olan bu mahalledeki kavmimden çevik adamlarım var. Hadi benimle birlikte Medine'den çık da senin yardımcılarının yanına, Şam'a götüreyim. Böylece senin safındakiler senden yüz çevirenleri darp ederler" dedi. Osman ise "Ey Usâme! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hicret ettiği yeri, mezarının yerini ve eşlerinin evlerini terk etmeyeceğim" dedi.[812]

Usâme, belirli bir karara varamadı ve sonunda cariyesi Rayta'yı bu anlamda bir mesajla Osman'a gönderdi. Rayta dedi ki: Usâme beni Osman *radıyallahu anh*'a gönderdi. Ona şöyle dememi söyledi: "Benim kavmimde akîl, değerli insanlar var; diyorlar ki: İstersen evden sana bir çıkış yolu açarız, sen de çıkıp güvenli yerine gidersin. Sonunda da sana itaat edenler sana isyan edenlerle savaşır. Şüphesiz ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de Mekke halkı tarafından eziyet görünce böyle yapmıştı. Onların yanından çıktı ve sonunda Allah ona bir çıkış yolu açtı." Osman ise "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mescidini, komşuluğunu ve kabrini terk edecek değilim" dedi.

Ben de dönüp Usâme *radıyallahu anh*'a durumu haber verdim. O da birkaç gün bekledi, sonra da "Müminlerin emîrine mesajımı tekrar götür. Şüphesiz ki bu topluluğun onu mutlaka öldüreceklerini düşünüyorum" dedi. Ben de gidip eve girdim. O topluluk da Osman'ın yanına girdiler, kimisi ayağıyla onun karnına vuruyordu. Onların, aynasını ve benzer şeyleri alacak şekilde mallarını yağmaladıklarını gördüm. Bunun üzerine Sa'd el-Karaz *radıyallahu anh* ağladı. -O, Ammâr b. Yâsir'in mevlası olan Kûba mescidinin müezzini Sa'd b. 'Âiz'dir. Onun ensarın mevlası olduğu da söylenmiştir.[813]

Muğîre b. Şu'be *radıyallahu anh*'ın tutumu da Usâme'nin bu tutumuna yakındır. Muğîre, mahsur olduğu sırada Osman'ın yanına girdiğinde ona "Sen halkın imamısın! Başına gelen sıkıntıyı da görüyorsun. Ben sana üç teklif sunacağım, onlardan birini seç. Ya dışarı çıkıp onlarla savaşırsın ki seninle birlikte bir sayı ve güç var. Sen hak üzeresin, onlar ise batıl

812 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/246.
813 Önceki kaynak, 2/245.

üzerindeler. Ya da kendine, onların önünde durduğu kapıdan başka bir kapı açarsın, sonra bineğine/devene binip Mekke'ye gidersin. Şüphesiz ki onlar, Mekke'de bulunduğunu hâlde kanını helal göremezler. Ya da Şam'a gidersin. Çünkü onlar Şam halkıdır, Mu'âviye de oradadır" dedi.

Bunun üzerine Osman, "Evden çıkıp savaşmama gelince; Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra ümmetinde ilk kan akıtan kimse olmayacağım. Mekke'ye gitmeme gelince; onlar orada bulunduğum sırada kanımı helal görmezler. Ancak Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *'Mekke'de Kureyş'ten bir kişi dinden çıkacaktır. O, âlemin tadacağı azabın yarısına maruz kalacaktır'* buyurdu. O kişi ben olmayacağım. Şam'a gitmeye gelince; evet onlar Şam halkıdır ve Mu'âviye de aralarındadır. Ancak ben hicret yurdumu ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in komşuluğunu terk etmeyeceğim." dedi.[814]

İşte Osman *radıyallahu anh* budur! Kuşatmanın en sıkıntılı durumlarında bile önceden üzerinde bulunduğu hâli değişmemiştir. Mu'âviye b. Ebî Süfyân *radıyallahu anhuma* ona, "kendisiyle birlikte Şam'a gelmesini" teklif edip de "Şam halkı, emirlerine çokça itaat eden bir topluluktur" dediğinde Osman, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in komşuluğunu başkasıyla değişmem" demiştir. Mu'âviye, "O zaman sana Şam'dan bir ordu donatayım, senin yanında durup sana yardım etsinler" dedi. Osman, "Onlarla, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in memleketini onun muhacir ve ensardan olan ashabına daraltmaktan endişe ediyorum" dedi. Mu'âviye, "Vallahi ey müminlerin emîri! Mutlaka suikaste uğrayacaksın" dedi. Osman da "Allah bana yeter, o ne güzel vekildir!" dedi.[815]

Halifenin ahiret yurduyla ilişkili olan arzuları ve ümitleri, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halifesi ve komşusu olma, ümmetini yönetme sorumluluğu" gibi boynundaki sorumluluğa yönelik tutumunun selamette olmasına yönelik şiddetli hırsı ile onun o aşamada dertleri "Halifenin acılarını hafifletmek, selametini güvende tutmak ve onu korumaya çalışmak"

814 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, Fedâilu Osman radıyallahu anh, 785; İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Mursele*, s. 172; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/246.

815 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/178.

olan sahabe kardeşlerinin beklentileri arasındaki büyük fark, bu rivayetlerden anlaşılmaktadır.

Hilafet konusunda zahid olan, cihadının selametini tercih eden ve sıkıntı/fitne zamanında uzleti üstün gören Sa'd b. Ebî Vakkâs *radıyallahu anh*'a gelince; o, insanların bu cürette bulunmasını ve onun kanını akıtmasını beklemiyordu.[816]

Osman *radıyallahu anh*, onun kuşatma sırasında kendisiyle birlikte bulunmasına izin vermiyordu. Sa'd şöyle demiştir: Günün birinde Osman'ın yanına geldim ve ona "Kapıyı aç yanına gireyim!" dedim. O da "Senin yerinde kalman, benim için daha hoştur!" dedi.[817]

Sa'd, Sebe'iyye isyancılarının kötü bir kavim ve fitne davetçileri olduklarını biliyordu. O, o çirkin işlerini yapmadan önce onların hakkında bu hükmü vermişti. Bir gün mahsur olduğu sırada halifenin yanından ayrıldı. Ardından Abdurrahman b. Udeys'i, Mâlik el-Eşter'i ve Hukeym b. Cebele'yi gördü. Bunun üzerine bir elini diğerini üzerine vurarak istircada bulundu -yani "Biz Allah'a aidiz ve O'na dönücüleriz" dedi-. Ardından açıktan "Vallahi liderleri bu kimselerin olduğu iş, mutlaka kötü bir iştir" dedi.[818]

Onlar, gerçekten böylelerdi. Onlar, kendilerini fitnelerin askerleri kıldıklarında ayrılık belasını ümmetin üzerine çekenlerdir. Mazlum halifeyi öldürmekle yetinmediler, bilakis sahabe-i kiramdan *radıyallahu anhum* pek çok kimseye de eziyet ettiler. Bu sahabenin biri de mızraklarla darp ettikleri ve sonunda yanı üzerine düşen Sa'd idi.[819]

Sa'd şöyle diyordu: "Ey insanlar! Bana kırbaç vurulsa da işte elim, Osman'ın yanında! Bunun üzerine insanlar, ona vurmaya başladılar. O da elleriyle onları kendisinden uzaklaştırıyordu. Sonunda onlara mağlup olunca mescide girdi.[820]

Sa'd *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Ben, Mekke halkından bir kimseydim. Doğumum orada gerçekleşti, evim ve malım oradaydı. Allah, Pey-

816 Taberî, *Târîh*, 4/377.
817 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/256.
818 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/40.
819 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/199, 283.
820 Önceki kaynak, 2/252.

gamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'i gönderene dek orada kaldım. Ardından Allah'ın Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tabi oldum ve iman ettim. Orada Allah'ın kalmamı dilediği kadar kaldım, sonra da dinimi korumak amacıyla Medine'ye gittim. Allah benim için aile ve mal biriktirene dek Medine'de kaldım. Bugün ise dinimi korumak amacıyla Mekke'den Medine'ye gittiğim gibi yine dinimi korumak amacıyla Medine'den Mekke'ye gidiyorum."[821]

İşte böylece Sebe'iyye isyancılarının kötülüğü yayıldı ve sonunda muhacirleri Mekke'den çıkaran müşriklerin kötülüğüyle karşılaştırıldı. Mekke müşrikleri, putlara tapıyor ve onları savunuyorlardı ama bu kötü isyancılar ise Müslüman olduklarını iddia ediyorlardı.

Fitne alametlerini ve onları ortaya çıkaran kimselerin belirtilerini en iyi bilen sahabeden biri, Huzeyfe b. Yemân *radıyallahu anh*'dır. Olayların vuku bulmasından önce dahi onun tasavvurunda durum böyleydi. Anlaşıldığı üzere isyancılar, "sahabe *radıyallahu anhum* adına yazılan sahte mektuplar ve onlara nispet edilen sözler" gibi kullandıkları söylentiler aracılığıyla Huzeyfe hakkında da bu tür sözler yaydılar ve sonunda bu söylentilerin bir kısmı halifenin kulağına ulaştı. Günün birinde Huzeyfe onun yanına geldi. Halife de ona, "Arkamdan söylediğini haber aldığım sözler de nedir?" diye sordu. Huzeyfe, "Vallahi seni sevdiğimden beri sana buğzetmedim. Sana nasihat ettiğimden beri seni aldatmadım" dedi. Osman da "Sen, onlardan daha doğru sözlüsün ve daha iyisin!" dedi.[822]

Bu yüzden Huzeyfe *radıyallahu anh*, fitnelerden ve onun sebeplerinden, özellikle de siyasî alanda yaşanan fitnelerden uzaklaşmayı öğütlüyordu ve şöyle diyordu: "Emîrlerin kapılarından sakının/uzak durun! Oralar, fitnelerin yerleridir. Dikkat edin fitne, gelirken karışıktır, giderken açıktır."[823] Yani fitnelerin sebepleri insanlara karışık gelir ve onları fitneye sevk eder. Fitnenin sonunda ise onun durumu açığa çıkar ve anlaşılır. Bu da bazı kapalı meselelerin içine düşenlerin uzun süre düşünmesini ve meselenin sonuçlarına bakmasını gerektirir ki doğru sonuçlar ona belli olsun!

821 Önceki kaynak, 2/199.
822 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Kitâbu'l-Fiten, 8/685.
823 Önceki kaynak, Kitâbu'l-Fiten, 8/698.

Huzeyfe'nin halifenin çevresinde meydana gelen "planlı komploya ve kör fitneye," halifenin izlediği -ve isyancıların taşkınlığını ve azgınlığını artıran- el çekme siyasetine yönelik tasavvuru aracılığıyla Huzeyfe, fitneyle ilgili görüşünü ilan etti ve halifeye, bu barbarların elleri üzere öldürüleceğini bildirip "Vallahi çıkacaksın… ve boğazlanacaksın…" dedi.[824]

Huzeyfe'nin verdiği bu hüküm, onun fitnenin alametleriyle ilgili bilgilerine, meydana gelen olaylarla ve genel durumla ilgili yaptığı karşılaştırmaya dayanıyordu. Şüphesiz ki bütün sahabe, ileride karanlık gece parçaları gibi fitnelerin meydana geleceğini biliyordu. Onların her biri, fitnenin kendisine isabet edecek herhangi bir sonucundan kurtulmaya çalışıyordu. Osman da o sonuçlardan kurtulmanın en selametli ve en garantili yolunu seçti. Bu yol, el çekme siyasetini izlemesi, bütün haklarından feragat etmesi, Allah Teâlâ'ya bir isyan içermediği sürece kendisinden talep edilen her şeyi kabul etmesidir. O, "Vallahi hiç kimseye bir mazeret vermeyeceğiz ve hiç kimseye bir bahane bırakmayacağız. Onların istedikleri yere varana dek emrolunduğumuz gibi sabredeceğiz!" diyordu.[825]

Huzeyfe, meydana gelen olaylarla ilgili sorular sorarak haberleri araştırmaya koyuldu. Rib'î b. Hirâş dedi ki: İnsanların Osman'a doğru hareket ettikleri gecelerde Huzeyfe'nin yanına gittim. O, "Ey Rib'î! Senin kavmin ne yaptı?" dedi. Ben, "Hangi durumlarını soruyorsun?" dedim. O, "Bu adama -Osman'ı kastediyor- karşı onlardan bazı kimseler yola çıktı/isyan etti." dedi. Ben de ona isyan edenlerden bazı kimselerin isimlerini verdim.

Bunun üzerine Huzeyfe şöyle dedi: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim: *"Her kim cemaatten ayrılır da yönetimi alçaltırsa, Allah katında bir yüze sahip olmayarak yüce Allah ile karşılaşır."*[826]

Olay meydana gelip de halife öldürüldüğünde Huzeyfe, "İslam, bir dağın bile yamayamayacağı şekilde yırtıldı" demiştir.[827]

824 Önceki kaynak, 8/685; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/171.
825 Taberî, *Târîh*, 4/332; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1046.
826 es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 23/48.
827 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Kitâbu'l-Fiten, 8/885.

Şöyle de demiştir: "Allah'ım! Araplar Osman'ı öldürmekle bir hayra veya doğruluğa veya rızaya isabet ettiyse, o zaman ben ondan uzağım ve onda benim bir payım yoktur. Eğer Araplar Osman'ı öldürmekle hata işlemişse, o zaman Sen benim bundan beri olduğumu biliyorsun… Size söylediğimden ibret alın! Vallahi Araplar, Osman'ı öldürmekle doğru bir şey yapmışsa, mutlaka süt sağacaktır; eğer Araplar Osman'ı öldürmekle hata işlemişse o zaman mutlaka kan sağacaktır."[828]

Halifenin şehid edilmesiyle Huzeyfe'nin öngörüsünün ve -*"İmamınızı öldürene, kılıçlarınızla savaşana ve kötüleriniz dünyanıza mirasçı olana dek kıyamet kopmayacaktır"*[829] sözünde olduğu gibi- içinde gelecekteki olaylarla ilgili tasavvurunu takdim ettiği hadislerinin doğruluğu ortaya çıkmıştır. O, isyancıların isyanlarını sürdürecekleri ve sadece fitne için çabalayacakları konusunda uyarıda bulunmuş ve onlara beddua edip şöyle demiştir: "Allah'ım! Osman'ı öldürenlere ve ona kin besleyenlere lanet et. Allah'ım! Biz onu azarlıyorduk, o da bizi azarlıyordu. Onlar ise bunu fitne için bir merdiven edindiler. Allah'ım! Onları ancak kılıçla öldür."[830]

Anlattığı şeylerin vuku bulduğunu ve insanların içinde bocaladıkları durumu görünce -ki onların kimisi, halifeye karşı gerçekleştirilen kör isyana katıldı, kimisi de işlerin olaydan önceki durumlarına geri geleceğini zannediyordu- şöyle demiştir: "Hangi durumu istediğinizi bilmiyorum: Bir kavmin size ait olmayan egemenliğini mi istediniz, yoksa dizginini ortaya çıkarıp da sabitleşen bu fitneyi mi geri çevirmek istediniz. Bu fitne, Allah tarafından gönderilmiştir ve dizginini ezene dek yeryüzünde otlanacaktır. Hiç kimse onu geri çeviremez ve engelleyemez."[831]

İnsanlar, isyancıların yaptıklarını gözlerinde büyütünce Huzeyfe *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Hangi olayı fitnelerin ilki sayıyorsunuz?" Ravi dedi ki: Bunun üzerine sustuk. O da "Fitnelerin ilki evdir, sonu da Deccâl'dir" dedi.[832] Yani fitneler sürecektir ve arka arkaya gelecektir. Kıyamet günü-

828 Önceki kaynak, 8/691; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 6/213; Taberî, *Târîh*, 4/603; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/267; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/80.

829 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/266.

830 Önceki kaynak, 2/267.

831 Önceki kaynak.

832 Önceki kaynak; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/202.

ne dek son bulmayacaktır. Bu yüzden Osman'ın şehid edilmesinden kısa süre sonra vefatı sırasında,[833] yoksulluk hâli üzere kendisine gelen bu gaipten dolayı sevindiğini ve mutlu olduğunu belirtti. Nitekim sahabenin fitne tasavvuruyla ilgili bölümde buna daha önce işaret edilmişti.

Son günlerinde "fitnenin etkilerinden selamette kalmak, elini Osman *radıyallahu anh*'ın kanına bulaştırmaktan beri olduğunu vurgulamak" dışında hiçbir şeyle ilgilenmemiştir ki "Allah'ım! Bunu emretmedim, buna razı olmadım ve şahid olmadım,"[834] "Biz Allah'a aidiz ve O'na dönücüleriz. Kalpler, uçacakları yere uçtular. Haberiniz olsun! Vallahi onun yerine ondan daha hayırlısını getiremeyecekler. Zaman geçtikçe daha kötüler gelecektir"[835] ve "Haberiniz olsun; siz ondan sonra yalnızca küçük soysuz kimseleri getireceksiniz. Sonradan gelenler, kötünün kötüsü olacaktır" sözleri buna örnektir.[836]

Böylece isyancılar, "güven, sevgi, hayır, refah ve Müslümanların arasında bulunan iyi ikili ilişkiler" ortamını, halifenin *radıyallahu anh* şehid edilmesinden sonra korku, güvensizlik, mahrumiyet ve parçalanma ortamına çevirdiler. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şairi Hassân b. Sâbit *radıyallahu anh* bunu ifade ederek şöyle demiştir:

"'Değiştir' dediniz, o da durumunuzu değiştirdi,
Sımsıcak bir sene ve alev gibi bir savaş ile,
Kınamadığınız/kerih görmediğiniz türlü giysileri,
Köleleri, cariyeleri ve altını."[837]

Osman'ın öldürülmesi musibeti, genel bir musibetti ve bütün müminler için acı vericiydi. Bütün zındıklar ve münafıklar için ise sevindirici ve rahatlatıcıydı. Bu musibetten en çok acı çekenlerden biri de pak hanımefendi ve müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha* idi. İsyancıların, insanları Halife Osman *radıyallahu anh*'a karşı kışkırtmak amacıyla onun dili üzere sahte mektuplar yazdıklarına, onun da "Müminlerin kendisine iman et-

833 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 1/334. İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/268.
834 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/268.
835 Önceki kaynak.
836 Önceki kaynak.
837 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/204.

tiklerine ve kâfirlerin kendisini inkâr ettiklerine yemin olsun ki hayır! Bu yerimde oturana dek onlara hiçbir şey yazmadım" dediğine daha önce işaret edilmişti. A'meş dedi ki: "Onlar, söz konusu mektubun onun adına yazıldığını düşünüyorlardı."[838]

İsyancılar ve takipçileri, halife hakkında yalan haberler uyduruyorlar, sonra da gidip onun aleyhine tahrik yapıyorlardı. Müminlerin annesi şöyle demiştir: "Topluluk, Osman'ı ayıplama konusunda benim yanıma gidip geliyorlardı. Bunun yalnızca bir ayıplama olduğunu düşünüyordum. Onun kanına gelince; onun kanından Allah'a sığınırım. Vallahi Osman'ı hiçbir sözle anmamış olmak karşılığında dünyada alaca hastası olarak dolaşmak isterdim."[839]

Bu söz, "bu fitnenin vukuundan önce ölmeyi dilemeleri ve fitnenin sonuçlarından çok korkmaları" şeklinde büyük sahabîlerden aktarılanlara uygundur. Yine bu söz, İbn Abbâs *radıyallahu anhuma*'nın "Şayet insanlar onun kanının hesabını sormazsalar, mutlaka Allah onların üzerine gökten taş yağdırır" sözüyle uyumludur.[840]

Müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*, Osman *radıyallahu anh*'ın, iddia ettikleri her şeye rıza göstermesine, istedikleri her şeyi vermesine, sonra da onların aleyhinde hücceti ikame etmesinden sonra ona ihanet etmelerine işaret ederek şöyle demiştir: "Onu, pislikten arınmış bir elbise gibi bıraktınız, sonra da onu bir koçun boğazlanması gibi kurban olarak boğazladınız!"[841]

"Vallahi Osman, Rabden en çok korkanınız, akrabalık bağını en çok koruyanınız ve en iffetli olanınızdı."[842]

"Siz, onunla ilgili üç gereksinimi; hilafetin hürmetini, ayın hürmetini ve memleketin hürmetini helal gördünüz, ardından onu öldürdünüz."[843]

838 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/245.
839 Önceki kaynak.
840 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2/202.
841 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/254. Bkz. İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, Fedâilu Osman radıyallahu anh, 750.
842 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/265.
843 Önceki kaynak, 2/264.

"Vallahi eğer Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesi Allah'ın rızasına uygunsa, mutlaka bu sayede süt sağılacaktır. Eğer bu durum Allah'ın öfkesine neden olmuşsa da mutlaka bundan dolayı kan sağılacaktır."[844]

'Âişe, isyancılara beddua ve lanet edip şöyle demiştir: "Osman mazlum olarak öldürüldü. Allah onun katillerine lanet etsin!"[845]

Müminlerin annesinin Osman'ın başına gelenlerden duyduğu aşırı üzüntüye; bu olayın iğrenç olduğunu, müminlerden hiçbir kimsenin katillere kısas yapmak ve "lider ve imam Halife Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesi sırasında esir düşen" ümmetin maruz kaldığı zulmü gidermek amacıyla bütün çabasını harcamadıkça bu olayın sonuçlarından kurtulamayacağını düşünmesinden daha çok delalet eden bir şey yoktur.

Bu yüzden o, isyancıların kötülükleri daha çok yayılmasın/büyümesin diye isyancıların karşısında duranların yanında durmak, "müminlerin arasını düzeltmeye, safları birleştirmeye, meydana gelen olay hakkında insanları bilinçlendirmeye" çalışmak, kısas talep edenlere ve Sebe'iyye isyancılarından hesap sormanın gerekliliğini savunanlara yardım etmeye davet etmek amacıyla bizzat yola çıktı. O, Osman zamanında zulme uğradığını iddia eden kimselere "Siz, Osman'ın kimi valilerinin haklı yere kırbaç kullanmasına öfkeleniyorsunuz. Biz ise Osman'ın haksız yere akıttığınız kanı için öfkelenmeyeceğiz öyle mi?" derdi.

O *radıyallahu anha*, düşüncesiyle, diliyle ve duasıyla ümmete ve ümmetin çocuklarına katılırdı. Fakat durum, meşakkate ve tehlikeye rağmen onun evinden dışarı çıkmasını gerektirdiğinde hiç gevşek davranmadı ve gecikmedi. O, doğru yola ne güzel iletici ve yönlendiriciydi! Onun varlığı, neredeyse birliği yeniden sağlayacak, suçluları belirlemeyi ve onlara had cezasını uygulamayı gerektiren o hedef gerçekleşecekti. Bu, üstlendiği sorumlulukta müminlerin annesine katılan herkesin hedefiydi.

Ancak Sebe'iyye'nin tuzağı ve takıyyesi ile isyancıların sıradanlığı ve gözlerinin körlüğü, Müslümanların aralarını ıslah etme hedefinin gerçekleştirilmesine ikinci defa engel oluşturmuştur. Bu engel Sebe'iyye'nin, insanların "Cemel vakası" olarak adlandırılan olayda çatışmasına yol açan

844 Önceki kaynak, 2/265.
845 Önceki kaynak.

olayları ortaya çıkarması sırasında meydana gelmiştir ki bu olay söz konusu araştırmanın ilgili yerinde açıklığa kavuşacaktır. Bu, ancak yüce Allah'ın bu zorlu imtihanın gerçekleşmesi emrinin tamamlanması içindir. Böylece Allah, iman ehline şehitliği ikram edecek, "öldürmek ve serkeşlik" için komplu kuran aldatıcılar alçalacaktır. Müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'nın öngörüsü ile onun "ümmet, halifenin öldürülmesi konusunda hata işlediyse, mutlaka bundan dolayı kan sağılacaktır" düşüncesine katılanların öngörüsü de kesinleşecektir. Bunun üzerinde bu olaydan dolayı kan sağdılar; kılıçlar ve öldürmeler onların üzerinden kaldırılmadı.[846]

Müminlerin bütün anneleri, Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesi musibetini yaşadılar. Onun çilesini hafifletmeye çalışanlardan biri de Ümmü Habîbe Remle bt. Ebî Süfyân *radıyallahu anha* idi. Fakat kan akıtmaya cüret eden ayaktakımı, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ev halkının hürmetini çiğnemeye daha cüretkârdı. Nitekim zulmen ve haksız yere kuşatma altına alınan halifeye bir miktar su ulaştırmaya çalıştığı sırada müminlerin annesi Ümmü Habîbe'nin çektiği çile bunu ortaya koymuştur.[847] Onun o sıkıntı sırasında çektiği çilelerden biri de mahsur olduğu sırada Osman *radıyallahu anh*'ın yanına girip de perde arkasından onunla görüştüğü sırada o topluluktan bir şahsın onun perdesinin ardına bakması ve onu insanlara nitelemesidir. Bunun üzerine Ümmü Habîbe, "Allah elini koparsın ve avretinin üzerini açsın! Ona ne oluyor?" dedi. Ravi dedi ki: Bu şahıs, o fitnelerin ve sarsıntıların kimisinde ortaya çıktı/isyan etti. Bunun üzerine eli kesildi. Üzerinde izar bulunduğu halde şaşkın bir hâlde koşup gitti. Bunun üzerine izarı boynundan düştü ve çıplak bir şekilde koşmaya devam etti. Ümmü Habîbe *radıyallahu anha*'nın ona ettiği beddua ona isabet etti.[848]

Müminlerin annesi Safiyye *radıyallahu anha* da isyancıların halifeyi kuşatmalarını gözünde büyüttü. Bunun üzerine gücü nispetince onun çilesini hafifletmeye çalıştı. Mahsur olduğu sırada Osman *radıyallahu anh*'ın yanına geldi ve "Müminlerin emîrini kınadığınız konuda ben size garanti

846 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, Fedâilu Osman, 801.

847 Taberî, *Târîh*, 4/386; İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 799. Bkz. Bu kitabın dördüncü faslının birinci konusu: "Halife Osman *radıyallahu anh*'a Yönelik Kuşatmanın Başlaması ve Şiddetlenmesi," s. 285.

848 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/305.

veriyorum!" dedi. Bunun üzerine Eşter gelip "Bu kimdir?" diye sordu. O da "Safiyye'dir!" dedi. Eşter de onun katırının yüzüne kırbaçla vurmaya başladı, sonunda Safiyye geri döndü. Bu hadisin ravisi Ebû 'Âsım, bu hadisi bize anlattığında şöyle dedi: "Onun ona beddua etmesini isterdim. Vallahi Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hürmetini hafife aldığında ona beddua ederek onu helak ederdi."[849]

Safiyye *radıyallahu anha*'nın mevlası Kinâne şöyle demiştir: Safiyye bt. Huyey'i Osman'ı savunması için sürüyordum. Bunun üzerine Eşter onun karşısına çıktı ve katırının yüzüne vurdu. Sonunda Safiyye eğildi ve "Beni geri götürün, bu köpek beni rezil etmesin!" dedi. Sonra da kendi evi ile Osman *radıyallahu anh*'ın evinin arasına tahtalar yerleştirdi, yiyeceği ve içeceği oradan ona taşıdı.[850] Bunlar, müminlerin annelerinin *radıyallahu anhum* halifeye yardım etmek amacıyla sergiledikleri çabalardan, isyancı liderlerin sergiledikleri ve onların ahlakî iflaslarını bütünüyle ifade eden tutumlarındandır. Zira onlar mescidin, Kur'ân'ın, müminlerin annelerinin, kanın, yaşlılığın ve evin hürmetini tanımadılar.

Bu durum onların Müslümanların ahlakından ve müminlerin âdetlerinden uzak olduklarını, bozguncuların âdetlerini ve peygamberlerin ve salihlerin katilleri olan Yahudilerin ve müşriklerin ahlakını özümsediklerini pekiştirmektedir ki Yahudiler ve müşrikler, gönderilen bir peygamberin ve yakınlaştırılmış bir meleğin hürmetine bile değer vermediler. Dolayısıyla onların pis elleri üzere müminlerin annelerinin eziyet görmeleri, "yiyeceğin ve içeceğin kendisinden alıkonulmasından, Müslümanlarla konuşmasının, genişlettiği ve takva üzerinde kurulduğu günden beri hizmet ettiği mescidde namaz kılmasının yasaklanmasından" sonra pak halifenin kanının akıtılması doğaldır.

Sebe'iyye isyancılarının işledikleri fiiller, onların bozuk ahlaklarından ve kinci inançlarından kaynaklanmıyorsa ve buna dayanarak o büyük cürmü işlemedilerse; o zaman bu fiilleri hangi huydan kaynaklanmıştır? Sebe'iyye'nin batıllarını ve batınîlerin bühtanlarını tekrar edip duran sahabe düşmanları, hangi inançtan yararlanmaktadır? Onlar, kime hizmet et-

849 Önceki kaynak, 2/304.
850 Önceki kaynak.

mek için ayıpları ve yalan töhmetleri Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına ve -gerçek İslam'a varis olan, onu kavrayan, onunla amel eden ve onu öğreten- Müslümanların önde gelenlerine yapıştırmaktadırlar? Sahabeyi sevenler, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tabi olanlar ve onun "Kur'ân'ı taşıyan ve onunla amel eden" temiz ev halkını sevenler, bu batılları dinlemeye ve bu hurafeler konusunda şüpheye düşmeye ne zamana kadar devam edecekler?

Tevhid ümmetinin çocuklarının birleşme ve tehlikeli yokuştan çıkma zamanı gelmedi mi? Ki bu tehlikeli yamacı "Yahudi, Mecusi ve putperest" Sebe'iyye, ümmetin akidesinin üzerinde bina edildiği esası, ümmetin şanını, "Kitabı ve sünneti sevmekten ve anlamaktan, ikisinin taşıyıcıları olan sahabeyi ve kıyamet gününe kadar onlara güzelce uyan tabiîni sevmekten hareket eden" ümmetin birliğini yıkmak amacıyla ekmiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaşmış kimseler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardır."** (Hadîd, 16)

Zeyd b. Sâbit el-Ensârî ve onunla birlikte bir grup sahabe savaşmak istediler. Bunun üzerine halife, yemin ederek, Allah dilediğine hükmedinceye dek savaştan el çekmelerini emretti.[851]

Sahabe *radıyallahu anhum*, ikisi de acı olan iki durumun arasında; "halifenin izlediği ve isyancıların azgınlığını ve serkeşliğini artıran el çekme siyasetine bağlı kalmak" ile "emir sahibine muhalefet etme ve fitne çemberini genişletme ihtimaline neden olmakla birlikte isyancılara karşı koymak" arasında dönüp dolaşıyorlardı. İsyancıların halifeyi kuşatmayı fazla sıkılaştırması üzerine sahabe, kendisini savunmalarına ve isyancıları def etmelerine izin vermesi için halifeye ısrarlarını artırıyorlardı.

Bu yüzden ensar, Zeyd b. Sâbit'in etrafında toplanarak üzüntülerini, halifelerini savunmada kusurlu davranmaktan duydukları korkuyu, halifeye itaatin dışına çıkmaya ve halifenin isyancıların fitne için bir bahane edinecekleri herhangi bir olayı boşa çıkarmak amacıyla izlediği el çekme

851 Taberî, *Târîh*, 4/353; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/183.

siyasetini bozmaya yönelik endişelerini açıkladılar. Bunun üzerine Zeyd, "Siz, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir defa yardım ettiniz. O hâlde onun halifesine de yardım edin. Böylece iki defa Allah'ın yardımcıları olursunuz" dedi.[852]

Fakat Zeyd b. Sâbit *radıyallahu anh*, Sebe'iyye isyancılarına saldırma davetine icabet eden ensarın liderliğini yapmadı. Bilakis o, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın yanına girdi ve "İşte ensar kapıda duruyorlar ve 'Dilersen ikinci bir defa Allah'ın yardımcıları oluruz' diyorlar" dedi. Osman ise "Buna ihtiyacım yok, elinizi savaştan çekin!" dedi.[853]

Bu durum, sahabenin *radıyallahu anh* bir disipline ve derin bir sorumluluk bilincine sahip olduklarını, Sebe'iyye batıllarının peşine takılan ayaktakımının cehaletini ve barbarlığını hissettiriyor. Ayaktakımı, "Islah" adı altında ıslah edici halifenin öldürülmesine, fitne ateşinin yakılmasına, ümmetin içinde yaşadığı "özgürlük, güven, güç ve uzlaşı" nimetinden mahrum bırakılmasına yardım ettiler.

Fakat ensardan pek çok kimsenin halifeyi savunma görüşü, savaştan kaçınma öğretilerine uyma isteklerine baskın geliyordu. Bu yüzden onların kimisi, halifenin başına gelenleri isyancıların başına getirmek amacıyla eve girip halifeyle birlikte kaldı. Ebû Umâme Sehl b. Huneyf bunlardandır. Aynı şekilde Ka'b b. Mâlik *radıyallahu anh* da halifeye yardım çağrısını/teşvikini sürdürmüştür. O, "Ey ensar topluluğu! İkinci bir defa Allah'ın yardımcıları olun" diyordu.[854]

Hârise b. Nu'mân el-Ensârî de mahsur olduğu sırada halifenin yanına gitmiş, ona yardım teklifinde bulunmuş ve Zeyd'in yaptığı gibi savaş için ondan izin istemişti. Ensarın onu savunmaları ve uğrunda savaşmaları için kendilerine izin vermesi ricasını tekrar edip duruyordu.[855] Fakat halifenin, "Müslümanlardan bir kimseye kötülük yapmalarına neden olacak/mazeret oluşturacak bir fırsatı isyancıların eline vermeme" yöntemi sabitti/değişmemişti. Halife, "Şüphesiz ki benim canım talep ediliyor. Ben de

852 Duveydâr, *Kenzu'd-Durar ve Câmi'u'l-Ğurar*, 3/298.

853 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 173; İbn Hibbân, *Sikât*, 2/263; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/692; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/395.

854 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/397; Halîfe, *el-Ensâr fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 147.

855 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/67; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/397.

canımı vererek müminleri koruyacağım,"[856] "Savaş ise yapılmayacaktır" diyordu.[857]

Halifeyi bu tutumundan vazgeçirmek amacıyla ensardan bir topluluk, Zeyd b. Sâbit başkanlığında yola çıktı. Onun yanında ensardan üç yüz kişi vardı. Bunun üzerine Zeyd, Osman'ın yanına girdi ve "İşte ensar kapıda duruyorlar ve 'Allah'a ikinci bir defa yardım etmeye geldik!' diyorlar" dedi. Osman ise "Savaş yapılmayacaktır,"[858] "buna ihtiyacım yok" dedi.[859]

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: Ensar, Osman'ın yanına geldi ve "Ey müminlerin emîri! Allah'a ikinci defa yardım edelim. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yardım ettik, sana da yardım edelim" dediler. O ise "Buna ihtiyaç yoktur, geri dönün!"[860] "Şüphesiz ki -yeterlilik açısından- sizin benim katımdaki en üstününüz, elini ve silahını çatışmadan çeken kimsedir" dedi.[861]

Amr b. Avf oğullarının takındıkları tavır, Zubeyr *radıyallahu anh*'ın yanına nasıl geldikleri ve ona, halifeyi savunma yolunda "Ey Ebû Abdullah! Senin yanına geleceğiz, sonra da emrettiğin yere gideceğiz" dedikleri önceden geçmişti.[862] Zubeyr, bu olayda yine halifenin onayını almayı başaramamıştı.

Ensar, halifeyi destekleyici tutumlarını değiştirmediler. "Sonunda Osman ve ailesinin suyu, Amr b. Hazm oğullarının gece vakti gizli bir şekilde ona ulaştırdıkları sudan ibaret kaldı. Şüphesiz ki biz Allah'a aidiz ve O'na dönücüleriz."[863]

Aynı şekilde halifeye itaate sarılma ve onun direktiflerine göre hareket etme tutumlarını da değiştirmediler. Yoksa o zaman onlar ile -en kötü şekilde anılan, âdemoğulları arasında dünya ve ahirette en bedbaht sona

856 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1046.
857 İbn Hibbân, *Sikât*, 2/263; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/692.
858 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/395, 396.
859 Önceki kaynak.
860 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/692.
861 Önceki kaynak.
862 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, Fedâilu Osman, 836; el-'Umerî, *el-Hilâfetu'r-Râşide*, s. 430.
863 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/197; Taberî, *Târîh*, 4/387. Gaflet sırasında ve gözcüler eşliğinde…

sahip olan kimseler olarak- halifeyi dinleyip ona itaat etmenin dışına çıkan, halifeye, onun ailesine ve komşularına karşı cüretkâr davranan, su içmesine bile engel olan isyancıların arasındaki ne fark olurdu?!

Osman'ın, Sahabenin, Kendisini Savunmasına Engel Olma Mazereti

Belli olduğu üzere Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* fitnelerden söz etti ve onların belirtilerine işaret etti. Sahabe *radıyallahu anhum* da o olaylara yönelik olarak sahip oldukları anlayış ve tasavvura göre tutumlarını belirlediler. Onların her biri, sahip oldukları ve "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisine işaret ettiği duruma, kişisel içtihadının vardığı sonuca ve konuyla ilgili bilgisine" dayanan bir görüşe kıyasla tutumunu belirledi.

Buna binaen onların tutumları farklılık gösterdi. Kimisi ıslah etme çabalarıyla yetindi. Kimisi olaylara katıldı. Kimisi de uzlete çekildi ve ıslah çabalarına bile katılmadı.[864]

Osman *radıyallahu anh*'a gelince; o, uzlete çekilmeyle, elini ve dilini çekmeyle yetinmedi. Bilakis sahabeyi de kendisini savunmaktan men etti. Onlardan hiçbir kimseye, silah taşımak ve savaşmak için izin vermedi. Peki, bu siyaseti izlemesinin ve bunda sebat etmesinin gerekçesi nedir? Bunun cevaplandırılması için mutlaka çeşitli noktaların araştırılması ve onların üzerinde yoğun bir şekilde akıl yürütülmesi gerekir ki Osman *radıyallahu anh*'ın yaptığı bütün icraatlarda haklı olduğu anlaşılsın. Noktalardan bazıları şunlardır:

Halife, musibete uğrayacağını ve mazlum olarak öldürüleceğini, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onun buna sabredeceğine bildirdiğini biliyordu. Bunlardan biri de Câbir b. Abdullah el-Ensârî *radıyallahu anh*'ın aktardığı rivayettir. Buna göre Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bir fitneden bahsetti. Osman da "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben ona yetişecek miyim?" diye sorunca *"İnsanlar seninle imtihan olacaklar!"* buyurdu.[865]

Böylece Osman, söz konusu tutumunun sebeplerini açıklamıştır ki buna göre o, bu bilgisine dayanıyordu ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve*

864 Bkz. İbnu'l-Mubârek, *Müsnedu İbni'l-Mubârek*, 247; Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, 1/105.
865 Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, Kitâbu'l-Fiten, 7/225.

sellem de ona, *"Sen, benden sonra imtihan edileceksin. O hâlde savaşma"* buyurmuştu.[866]

Kesîr b. Salt'ın aktardığı rivayette de böyledir: Osman öldürüldüğü günde bir süre uyuduktan sonra uyandı ve "İnsanlar, 'Osman bir temennide bulundu' demeseler, size bir şey anlatacaktım" dedi. Ravi dedi ki: Biz de "Allah seni ıslah etsin! Bize anlat. Biz, insanların düşündükleri gibi düşünmüyoruz" dedik. Osman, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu uykum sırasında rüyamda gördüm. Bana, 'Cuma günü bizimle birlikte bulunacaksın!' buyurdu." dedi [867]

İleride fitnelerin meydana geleceğinden ve Osman'ın bu fitneler sırasında hak üzere olacağından söz eden nebevî hadisler çoktur. Mürre en-Nemrî'nin aktardığı rivayet bunlardan biridir. Dedi ki: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Yeryüzünün üzerinde boğa boynuzları gibi fitneler açılacaktır"* buyurdu. O sırada oradan bir adam geçti. Bunun üzerine Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Bu kimse, o gün hak üzere olacaktır!" buyurdu. Bunun üzerine ayağa kalkıp adama doğru gittim ve onun elbisesinin bükülü yerlerini tuttum. Ardından ona, "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu adamı mı kastediyorsun?" dedim. O da "Evet" buyurdu. Adama baktım ve onun Osman *radıyallahu anh* olduğunu gördüm.[868] Anlaşıldığı üzere bu hadisin öneminden dolayı insanlar, Osman'ın şehid edilmesinden sonra bu hadisten söz etmişlerdir.

Cubeyr b. Nufeyr şöyle demiştir: Osman'ın öldürülmesinden sonra Mu'âviye ile birlikte bulunuyorduk. Bunun üzerine Ka'b b. Mürre el-Behzî[869] ayağa kalkıp "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den işittiğim bir şey olmasaydı burada durmazdım!" dedi. İnsanlar, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bahsedildiğini işitince oturdular. Ardından Ka'b şöyle dedi: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında bulunduğumuz bir sırada Osman b. Affân yürüyerek oradan geçti. Bunun üzerine Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Şu adamın ayakları altından veya bacakları arasından bir fitne*

866 Önceki kaynak.

867 Hâkim, *Müstedrek*, 3/99. Hâkim, "İsnadı sahihtir" demiştir. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/191.

868 Hâkim, *Müstedrek*, 3/433. Hâkim, "İsnadı sahihtir" demiştir.

869 Belki de o önceki hadisin ravisidir.

ortaya çıkacaktır. Bu kimse ve ona tabi olanlar hidayet üzere olacaktır" buyurdu. Ardından İbn Havâle el-Ezdî,[870] minberin yanından ona "Sen bunun sahibi misin/Orada hazır bulunuyor muydun?" dedi. Ka'b, "Evet! Vallahi bu mecliste hazır bulundum. Ordunun içinde beni doğrulayacak bir kimse bulsaydım, bu hadisi ilk aktaran kişi olurdum" dedi.[871]

Başka hadislerde sözü geçtiği üzere de Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, münafıklar tarafından kışkırtılsa da/ondan talep edilse de Müslümanların yöneticiliğinden ayrılmamasını Osman'a emretmiştir. Bu hadislerden biri şudur: Nu'mân b. Beşîr'den aktarıldığına göre müminlerin annesi 'Âişe şöyle demiştir: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den işittiğim bir hadisi sana anlatmayayım mı? O, Osman'a haber gönderip onu çağırdı. Osman da onun yanına geldi. Onun Osman'a üç defa şöyle dediğini işittim: *"Ey Osman! Şüphesiz ki Allah sana bir gömlek giydirecektir. Eğer onu senin üzerinden çıkarmak isterlerse, onu çıkarma!"*

Ravi dedi ki: Bunun üzerine ben de "Ey müminlerin annesi! Şimdiye kadar bu hadisi neden aktarmadın?" dedim. O da "Sanki onu hiç işitmemişim gibi bana unutturulmuştu!" dedi.[872]

Müminleri annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'nın şu hadisi de böyledir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Bana ashabımdan birini çağırın"* veya *"Keşke yanımda ashabımdan bir kimse bulunsaydı!"* buyurdu. 'Âişe dedi ki: … Ardından Osman geldi. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de bana *"Kalk!"* buyurdu. Sonra da Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, Osman'a gizli bir şeyler anlatmaya başladı, o anlattıkça Osman'ın rengi değişiyordu. Ravi dedi ki: Evde kargaşa yaşandığı gün biz ona, "Savaşmayalım mı?" diye sorduk. O ise "Hayır! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bana bir şey

870 Bkz. Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, 7/225.

871 es-Sâ'âtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, 23/97. Yazar, "Hadis sahihtir" demiştir.

872 *Müsnedu'l-İmam Ahmed*, Kitâbu Bâki Müsnedi'l-Ensâr, 23427; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6876; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i İbn Mâce*, 1/25; İbn Mâce, 109; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/860; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/102. Hadiste geçtiği üzere münafıklar onu halifelikten azletmek isteyeceklerdir. Şöyle demiştir: Bazı tariklerde geçtiği üzere Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, görevinden istifa etmemesi için onu korkutup uyarmıştır. Bkz. *Sünenu't-Tirmizî*, Menâkıbun 'an Rasulilleh, 3638. Hadis, hasen-gariptir.

emretti/tavsiye etti. Ben onun üzerinde sabredeceğim!" dedi.[873] Rivayet edildiği üzere Osman *radıyallahu anh* evde kargaşa yaşandığı gün "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bana bir tavsiyede bulundu. Ben de onun üzerinde sabredeceğim" dedi.[874]

Bu yüzden Osman *radıyallahu anh*'ın savaşı men etme tutumu katıydı. Zira o, ortaya çıktığında suçsuzları da yok edebilecek fitneyi hareketlendirmenin sebebi olmaktan çekiniyordu. Onun hilafetten istifa etme meselesiyle ilgili tutumu da sertti, hiçbir diyaloga veya tartışmaya açık değildi. Hatta onun şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Vallahi bana göre boynumun vurulması için ilerlemem, yüce Allah'ın bana giydirdiği bir gömleği çıkarmamdan ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmetini birbirlerine haksızlık eder bir halde bırakmamdan daha sevimlidir."[875]

Şöyle de demiştir: "Allah'ın bana giydirdiği bir gömleği üzerimden çıkarmak istediniz. Ben ise ölünceye veya öldürülünceye dek onu çıkarmayacağım."[876]

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *"İslam değirmeni otuz beşten veya otuz yediden sonra dönecektir..."*[877] buyurduğuna dair rivayet de bunlara eklenince, Osman *radıyallahu anh*'ın bu yolu izlemesinin, eli ile dili fitneden çekme siyasetini yöntem edinmesinin sebebi ortaya çıkar. O, isyancıların ve sahabe düşmanlarının fitnenin günahını, "ümmetin birliğini yerle bir etmeye ve bütünlüğünü parçalamaya" yönelik olarak yaptıkları sürekli çalışmaların sorumluluğunu yüklenmeleri, "hak üzere sabreden ve hak sahiplerine haklarını veren halifenin öldürülmesi"[878] sözüyle kastedilenin kendisi olduğunun kesinleşmesi amacıyla bu yolu takip etmiştir. O, bilinçli bir şekilde sahabeyi *radıyallahu anh* kendisini sa-

873 Hâkim, *Müstedrek*, 3/99. Hâkim, "isnadı sahihtir" demiştir. Elbânî, *Sahîhu İbn Mâce*, 1/25.

874 İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6879; *Sünenu't-Tirmizî*, Kitâbu'l-Menâkıb 'an Resulilleh, 3644.

875 Taberî, *Târîh*, 4/371; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/40.

876 Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 445.

877 Hâkim, *Müstedrek*, 3/101. Hâkim, "Bunun Müslim'in şartı üzere isnadı sahihtir" demiştir. Hadis, Osman *radıyallahu anh*'ın öldürüleceğine dair açık bir beyan içermektedir. Bkz. *Sünenu Ebî Dâvud*, Kitâbu'l-Fiten ve'l-Melâhim, 3712.

878 Hâkim, *Müstedrek*, 3/101.

vunmaktan men ediyordu ve bu tutumunu, bu konularda kendisine muhalefet eden kimselere vurguluyordu. O, Abdullah b. Mes'ûd *radıyallahu anhuma*'ya şöyle demiştir: "Yazık sana! Ben sözü işitip ezberledim. İş, senin duyduğun gibi değildir. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *'Bir emîr öldürülecek ve bir saldırgan saldıracaktır'* buyurdu. Öldürülecek olan Ömer değil, benim. Ömer'i tek bir kişi öldürdü. Beni öldürmek için ise bana karşı toplanılacaktır."[879]

Görüldüğü üzere sahabenin kimisi öldürülecek olan halifenin Ömer *radıyallahu anh* olduğuna inanıyordu. Fakat Osman *radıyallahu anh*'a yapıldığı gibi Ömer'e karşı bir topluluk bir araya gelmedi, Ömer muhasara edilmedi ve şehid edilmesinden önce eziyet görmedi. Ayrıca Ömer *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra fitne meydana gelmedi. Dolayısıyla Osman'ın zihnini meşgul eden derdi ve süregelen çabası, hiçbir kimsenin onun aleyhinde doğru/haklı bir hüccete sahip olmamasına yönelikti. O, valilere hitaben şöyle diyordu: "Vallahi fitne değirmeni dönecektir. Onu hareket ettirmeden ölecek olursa Osman'a ne mutlu! İnsanlardan elinizi çekin, onlara haklarını verin ve onları bağışlayın."[880]

Böylece halife, valileri ve emîrleri, hilafet makamlarına karşı haddini aşanlara yönelik herhangi bir sorgulama eyleminin yapılması konusunda kısıtlamıştır/engellemiştir. Şer'î muhalefetleri veya had cezalarını gerektiren bir suçun işlenmesini ise bunun dışında tutmuştur. Bu siyaset, "halifenin veya valilerinden ve memurlarından bir kimsenin, herhangi bir fitnenin ortaya çıkarılmasının sebebi olmamalarını" halife için garanti altına almış olsa da; bu siyaset, isyancıların yalan haberler uydurmalarına, hareket edip söylentileri yaymalarına ve hesap vermekten korkmadan fitneye kışkırtmalarına bir imkân/alan açmıştır. Nitekim böyle de oldu.

İsyancılar, kendileri için güven ve özgürlük ortamını sağlayan hilafete karşı sorumluluk hissedeceklerine, bilakis kinleriyle, bencillikleriyle ve ahlakî çöküntüleriyle bunu sahabe-i kiramın yönettiği İslam ümmetini bütün faziletlerden, ümmetin kendisine ulaştığı ahlakî ve medenî yükse-

879 Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, Kitâbu'l-Fiten, 7/227. Bkz. İmam Ahmed, *Müsned,* Kitâbu Müsnedi'l-'Aşereti'l-Mubeşşerîne bi'l-Cenne, 449.

880 Taberî, *Târîh*, 4/343; Bezzâr, *Müsnedu'l-Bezzâr*, 2/60.

liş/gelişim araçlarından mahrum bırakmak için kullandılar. Bu Sebe'iyye isyancıları, Horasan'ın Emevî valisi Nasr b. Seyyâr'ın sonraki zamanlarda şu sözleriyle nitelediği torunları gibilerdi:

"Eskiden beri öyle bir din edinmişler ki işitmedim onu,

Elçiden ve onunla ilgili kitaplar da inmedi.

O hâlde onların dinlerinin aslını soran kimse,

Bilsin ki Arapları öldürmektir onların dini."[881]

Hiç kimse onların eziyetlerinden ve tuzaklarından selamette kalamadı. Sonunda ümmetin arasında fitneyi alevlendirdiler. Hatta onlar, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın, sonra da Ali *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinin dolaysız sebebiydiler.

Osman'ın hem kendi elini ve dilini fitneden çekmesinin hem de memurlarına ve valilerine bunu yaptırmasının nedenlerinden biri de Müslümanların kanlarını ve cemaat birliğini korumaya yönelik isteğidir. Sahabe *radıyallahu anh*, isyancılara karşı koymak için onu ikna etmeye çalıştıklarında o, "Dışarı çıkıp onlarla savaşmama gelince; ben, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra onun ümmeti içinde kan akıtan ilk kişi olmayacağım" demiştir.[882]

Müslümanların cemaatinin selamet içinde kalmasına yönelik isteği o dereceye vardı ki Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma* halifenin yanına girdiğinde Osman ayağa kalkıp ona yönelmiş ve şöyle demiştir:

"Ey kardeşimin oğlu! Sen, temiz/güzel bir zürriyetsin. Namaza gelince; o, Müslümanların en faziletli amelidir. Eğer itaat ederlerse onlara itaat et. Eğer Allah'a isyan ederlerse, sen O'na isyan etme."[883]

Rivayet edildiği üzere Ubeydullah b. Adiy şöyle demiştir: Mahsur olduğu sırada Osman *radıyallahu anh*'ın yanına geldim ve ona, "Ey müminlerin emîri! İmam sensin. Bu kimseler ise sapıklık üzerindedir. Onlarla namaz kılayım mı?" dedim. O da şöyle dedi: "Namaz, insanların yaptıkları en iyi

881 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/440.

882 Hâkim, *Müstedrek*, 3/99. Hâkim, "Sahîhu'l-İsnâd" demiştir. İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6879.

883 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/248.

amellerdendir. Eğer iyilik ederlerse onlarla birlikte iyilik et. Eğer kötülük yaparlarsa onların kötülüklerinden uzak dur."[884]

Rivayet edildiği üzere Ebû Katâde ve onunla birlikte bulunan bir şahıs, mahsur olduğu sırada Osman'ın yanına girdiler ve hacca gitmek için ondan izin istediler. O da onlara izin verdi. Sonra ikisi, "Eğer bu topluluk üstün gelirse kimin safında duralım?" dediler. Osman, "Cemaate sarılın!" dedi. Onlar, "Eğer bu topluluk seni öldürürse ve cemaat de onların etrafında toplanmışsa ne yapalım?" dediler. O, "Nerede olursa olsun cemaate bağlı kalın!" dedi. Şöyle dediler: "Ardından onun yanından çıktık." Evin kapısına vardıklarında Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma* ile karşılaştılar, Hasan içeri giriyordu. Bunun üzerine onun ne istediğini öğrenmek amacıyla geri döndüler. Hasan onun yanına girdiğinde "Ey müminlerin emîri! Ben sana tabiyim. İstediğini bana emret!" dedi. Osman da ona, "Ey kardeşimin oğlu! Allah sana emrini getirinceye dek geri dön ve evinde otur. Kan dökmeye ihtiyacım yok" dedi.[885]

Müminlerin emîrinin verdiği son hutbede en son tavsiye ettiği şey, cemaatin muhafaza edilmesiydi. Şöyle demiştir: "Allah'tan sakının! O'ndan sakınmak, azabına karşı bir kalkan ve O'nun katında bir vesiledir. Allah'ın kıskançlığından sakının, cemaatinize bağlı kalın ve fırkalara ayrılmayın:[886] **'Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz.'** (Âl-i 'İmrân, 103)"

Halife, bu tavsiyesini yaptıktan ve hiçbir fitneyi harekete geçirmeksizin işi, yüce Allah'ın dilediği şekilde hükmedeceği takdirine teslim ettikten sonra insanlara veda etmek ve onlara, verdiği kararı bildirmek isteyip şöyle demiştir: "Ey insanlar! Oturun." Onların hepsi de; yabancı savaşçılar da orada ikamet eden barışçı kimseler de oturdular. Ardından şöyle dedi: "Ey Medine halkı! Sizi Allah'a emanet ediyorum. Benden sonra size iyi bir hilafet nasip etmesini diliyorum. Vallahi ben, Allah benim hakkımda kararını verinceye dek bugünden sonra kimsenin yanı-

884 Önceki kaynak.
885 Önceki kaynak; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/69.
886 Taberî, *Târîh*, 4/384.

na girmeyeceğim. Bu kimseleri ve kapımın arkasındakileri bırakacağım, Allah'ın dini veya bir dünyalık konusunda size karşı kullanabilecekleri bir ayıbı/bahaneyi onlara vermeyeceğim! Ta ki Allah Teâlâ bu konuda istediğini yapsın."[887]

Böylece Osman *radıyallahu anh*, insanların üzerine hücceti ikamet etti ve yaratılmışlardan hiçbirine kendi aleyhine fırsat vermedi. O, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisine tavsiye ettiği gibi saf, takvalı, vefalı, sabırlı olarak ve ecrini Allah'tan bekleyerek Mevlasına gitti.

Onun, kendisinin savunulmasını men etme gerekçesinin, Müslümanların maslahatı ve dinin selameti için olduğu belli olmuştur. Onun bu amacı şu fiillerinde somutlaşmaktadır:

1. Bildiği rivayetlere, direktiflere ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinden elde ettiği şer'î anlayışa tabi olup tutunmasıdır.

2. Müslümanların selametine ve kanlarının korunmasına yönelik isteğidir.

3. Cemaati sevmesi, Müslümanların birliğini istemesi ve fitne sebeplerinin ortadan kaldırılması için sürekli çalışmasıdır.

887 Taberî, *Târîh*, 4/385.

Üçüncü Konu

Sahabenin, Sebe'iyye İsyancılarıyla Savaşmaktan El Çekme Mazereti

Daha önce geçen bilgilerden anlaşıldığı üzere Osman *radıyallahu anh*, bir kapalılık ve karışıklık içermeyen şer'î yönteme uygun bir şekilde yol alıyordu. O, isyancıları, onların kendilerini tanımalarından daha iyi tanıyordu. Bunun nedeni ise onlarla ve onların -takıyye ve batınîlik yoluyla gizledikleri- bozuk niyetleriyle ilgili işittiği haberler, kimi sahabenin onların amaçlarıyla ilgili ona bildirdiği haberler, şahid olduğu hâlleri, alçaklıkları, sözlerini bozmaları ve kötülük üzerinde yardımlaşmalarıdır. Zira onlar, kötülük konusunda tek bir eldiler/birlik hâlindelerdi. Bazı rezil kimseler de onlara meyletmişlerdi, sözleri ve güvenilirlikleri karışmış meftun/akıllarını kaybetmiş kimselerdi.

Halifeyi yalnız bırakan Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı ise fitneden hoşlanmıyorlardı ve işin halifenin öldürülmesi derecesine varacağını beklemiyorlardı.[888] Hiç kimsenin aklına, isyancıların halifeyi öldürme niyeti taşıdıkları gelmemişti.[889]

Osman'a isyan edenlerin münafıklıkla nitelenmiş oldukları hadis-i şerifte geçmektedir. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Ey Osman! Allah, günün birinde sana bu işin sorumluluğunu verecek olsa, sonra da münafıklar Allah'ın sana giydirdiği gömleğini üzerinden çıkarmanı isteyecek olsalar, onu üzerinden çıkarma."* Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu üç defa tekrar etmiştir.[890]

Bu yolla Osman *radıyallahu anh*'ın "sabrederek, elini savaştan çekerek ve Müslümanlara şefkat göstererek" bir hidayet ve doğru yol üzerinde bulunduğu belli olduğuna göre o zaman öldürüldüğü sırada Medine'de bulunan sahabenin mazereti nedir? Bu, Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*'a sorulan eski bir sorudur. Ma'bed el-Huzâ'î şöyle demiştir: Cemel'den son-

888 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/40; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 448.

889 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/186.

890 Elbânî, *Sahîhu İbn Mâce*, 1/25; İbn Mâce, 109; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/102.

ra Ali *radıyallahu anh* ile karşılaştım. Ona, "Sana, seninle ve Osman ile ilgili bir soru soracağım. Eğer bugün kurtulursan, Allah'ın izniyle yarın da kurtulursun" dedim. O, "Aklına geleni sor!" dedi. Ben, "Osman öldürüldüğünde ona yardım etmemenin dindeki yeri/mertebesi nedir, onu bana bildir!" dedim. Ali, "Osman imam idi. O, savaşmayı yasaklamıştı ve 'Kılıcını kınından çıkaran benden değildir' demişti. Şayet savaşsaydık ona isyan etmiş olurduk" dedi.

Ben, "Osman'ın öldürülünceye dek teslim olmasına hangi mertebe imkân verdi?" dedim. O da "Âdem'in oğluna imkân veren mertebe! Hani o, kardeşine şöyle demişti: **'Andolsun ki sen öldürmek için bana el uzatsan bile, ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim! Zira ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.'**" (Mâide, 28-29) dedi. Ben, "Peki, Cemel gününde bu mertebe sana yetmez miydi?" dedim. O da şöyle dedi: "Biz, Cemel gününde bize haksızlık yapanlarla savaştık. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **'Haksızlığa uğradığı için karşılık verenlere gelince, onlar aleyhine bir yol tutulamaz. Kınama ve cezalandırma ancak insanlara zulmeden ve yeryüzünde haksız yere saldırıda bulunanlara yöneliktir. Onlar için elem verici bir azap da vardır.'** (Şûra, 41-43) Biz, bize zulmedenlere savaştık; Osman ise sabretti. Bu ise azme değer işlerdendir."[891]

Bundan anlaşıldığı üzere Osman *radıyallahu anh*, azimeti seçmiş ve kendi döneminde sahabenin azimetle amel etmesini teşvik etmiştir/buna yönlendirmiştir. Bu ise hüccetin ikame edilmesi, hakkın ispat edilmesi ve azgınların rezil edilmesi için beşerin yapabileceği en üst fiildir.

Sahabeden ve onların özverili oğullarından pek çok kimsenin halifeyi savunma tutumundan önceden söz edilmişti. Halifenin ise kendisi için azimeti seçmiş, isyancıları Allah'ın Kitabına ve Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetine davet etmiş, sonra da şöyle demiştir: "Eğer bundan yüz çevirirseniz, o zaman hiç beklemeksizin topluca bana tuzak kurun. Şüphesiz ki benim dostum, kitabı indiren Allah'tır. O, salihleri dost edinir."[892]

891 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/283.
892 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/235.

İsyancılar, Allah'ın Kitabını ve Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetini kabul etmeyince, sahabe de halifeyi savunmak isteyince halife bunu yapmamalarını onlara kararlı bir şekilde emretmiştir.

Onun, sahabeye savaştan el çektirmek konusunda gösterdiği kararlılıkla ilgili aktarılan rivayetlerden biri de onun, kendisinden savaşmaya izin vermesini ısrarlı bir şekilde isteyen Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*'a söylediği şu sözdür: "Allah'ın bir hakkının ve benim de kendisi hakkında bir hakkımın bulunduğunu düşünen bir adama, benim uğrumda bir şişelik kan akıtması veya benim için kan akıtması konusunda Allah'ı hatırlatırım!"[893]

Onun Ebû Hureyre'ye söylediği şu sözdeki azimeti de böyledir: "Benim senin üzerinde bir hakka sahip olduğumu bilmiyor musun?" Ebû Hureyre, "Tabiî ki ey müminlerin emîri!" dedi. Halife de "O hâlde hakkım için yemin ederek senin kılıcını kınına sokmanı ve elini savaştan çekmeni emrediyorum" dedi.[894]

Yine başka bir yerde ona şöyle demiştir: "Sana bunu emrediyorum. Şüphesiz ki benim canım talep edilmektedir. Ben de canımı vererek müminleri koruyacağım."[895] Halife, kendisine "Onlarla savaşmayı neden insanlara yasaklıyorsun?" diye soran Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'ya da "Ey kardeşimin oğlu! Yemin ederek sana, ellerini savaştan çekmeni ve ailene katılmanı emrediyorum. Benim kanların akıtılmasına bir ihtiyacım yoktur" demiştir.[896]

Aynı şekilde Mervân b. Hakem için de yemin ederek savaştan el çekmesini ona emretti.[897] Mahsur olduğu sırada evde kargaşanın çıktığı günde şöyle demiştir: "Kendisi üzerinde 'benim sözümün işitilmesi ve emrime itaat edilmesi' hakkımın bulunduğunu düşünen herkese, elini ve silahını çekmesini emrediyorum. Şüphesiz ki -yeterlilik açısından- sizin benim katımdaki en üstününüz, elini ve silahını çeken kimsedir."[898]

893 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/68; İbn Hayyât, *Târîh*, s. 173.
894 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/235; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/69.
895 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/243; İbn Hayyât, *Târîh*, s. 173.
896 Önceki kaynak.
897 Önceki kaynak.
898 Önceki kaynak, 2/245; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 452; İbn Hayyât, *Târîh*, s. 173.

Abdullah b. Zubeyr *radıyallahu anhuma* da onun yanına girdi ve "Ey müminlerin emîri! Kapıda öngörülü bir topluluk durmaktadır. Allah da onlardan daha az sayıdaki kimselerle bile zaferi nasip eder" dedi. Halife ise "Allah'ın bir hakkının ve benim de kendisi hakkında bir hakkımın bulunduğunu düşünen bir adama, benim için kan akıtması konusunda Allah'ı hatırlatırım!" dedi.[899]

Cuheym şöyle demiştir: "İbn Zubeyr'in, isyancıları hezimete uğratmak için bir bölük arasında yola çıktığını gördüm. Şayet onların arasından bazı kimseleri öldürmek isteselerdi, mutlaka onları öldürebilirlerdi. Sa'îd b. el-Bahterî'nin bir adama kılıcının yan tarafıyla vurduğunu gördüm, isteseydi onu öldürebilirdi. Ancak Osman *radıyallahu anh*, insanlara bunu yapmamalarını emretmişti."[900]

Zeyd b. Sâbit de Osman *radıyallahu anh*'ın yanına girip "İşte ensar 'Bize izin ver de ikinci defa Allah'ın yardımcıları olalım' diyorlar" dedi. Osman ise "Size dönmenizi emrediyorum" dedi. Zeyd dedi ki: Bunun üzerine geri döndüler.[901]

Muğîre b. Şu'be ona yardım teklifini sunduğunda da halife, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra, haksız yere bir Müslümanın kanını akıtan ilk kişi olmayacağım" dedi.[902]

Kendisine "İşte sana tabiyim. Bana dilediğini emret!" diyen Abdullah b. Ömer *radıyallahu anhuma*'ya halife, "Ey Ömer'in ailesi! Allah sizi hayırla mükâfatlandırsın. -Bunu iki defa söyledi- Benim kan akıtmaya ihtiyacım yok. Benim kan akıtmaya ihtiyacım yok" dedi.[903] "Adiy oğulları da gelip[904] Abdullah b. Ömer'i taşıdılar."[905]

Osman *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Vallahi hayır! Vallahi bugün benim uğrumda bir şişelik kanın akıtılmasına razı değilim." Sonra gitti ve evde bulunanlara, "Sizden her kim boynundaki sorumluluğu yerine ge-

899 Önceki kaynak.
900 Önceki kaynak.
901 Önceki kaynak; Taberî, *Târîh*, 4/385; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 453.
902 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/246.
903 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/69; İbn Hayyât, *Târîh*, s. 173.
904 Halife Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülüşünden sonra geldiler… (Çev.).
905 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/247; İbn Hayyât, *Târîh*, s. 173.

tiriyorsa, bilsin ki o konuda serbesttir" dedi. Sonra da mushafın başına oturup onu okumaya başladı.

Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'a şöyle demiştir: "Şüphesiz ki benim canım talep edilmektedir. O hâlde insanların öldürülmesinin ne gereği var? İnsanlar için kendimi feda ediyorum."[906]

Hasan, Hüseyin, İbn Ömer, İbn Zubeyr ve Mervân yola çıktılar. Hepsi de tam donanıma sahip olarak eve girdiler. Osman, "Eve dönmenizi, silahlarınızı bırakmanızı ve evlerinizde oturmanızı emrediyorum" dedi.[907]

Ka'b b. Mâlik el-Ensârî Osman *radıyallahu anh*'ın tutumunu niteleyip ona mersiye okuyarak şöyle demiştir:

"Ellerini (savaştan) çekti, sonra da kapısını kapattı.
Allah'ın bundan gafil olmadığına inandı.
Ev halkına dedi ki: 'Onları öldürmeyin,
Allah, savaşmayan herkesi affetsin.'
Allah'ın onların üzerine nasıl bıraktığını gördün mü?
İttifaktan sonra düşmanlığı ve buğzu.
Ondan/Osman'dan sonra hayrın nasıl çekip gittiğini gördün mü?
İnsanlardan ürküp kaçan develerin çekip gitmesi gibi."[908]

Büyük fitnenin günlerinde sahabeyi *radıyallahu anhum* kuşatan durum buydu. Onlardan ve oğullarından pek çok kimse isyancılarla savaşmak, azgınlıklarını defetmek ve onları Medine'den çıkartmak istiyordu. Ancak halife *radıyallahu anh*, bu isyancılara, iddialarının zahiriyle muamele etti ve dış görünüşleri üzere onlarla ilişki kurmaya devam etti. İçtihada açık olmayan ve kendisi hakkında şer'î had cezalarının uygulandığı yerler dışında kendisinin ve valilerinin bütün haklarından feragat etmeyi sürdürdü.

Ancak bu da onları caydırmadı. Aksine azgınlıklarını artırdı ve taleplerini çoğalttı. Bunun üzerine halifenin de ağırbaşlılığı ve sabrı arttı. Halife,

906 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/247; Taberî, *Târîh*, 4/388; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/70.
907 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 174.
908 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/245; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/1050; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/206.

bir istekleri kalmayıncaya dek onların bütün isteklerini karşıladı. Onların da bütün bahaneleri boşa çıktı. Ardından o çirkin fiillerini gerçekleştirdiler, açıktan masiyet işlediler, haram beldede ve haram ayda dökülmesi haram olan kanı cüret ederek döktüler. Bunu, dini reddetmelerinden ve müminlere düşmanlıklarından dolayı yaptılar.

Halife, yüce Allah'a tevekkül ederek ve işini Rabbanî takdirlere teslim ederek eksiksiz olan tam bir zafer elde etmiştir. Zira sahabe, onun doğru görüşte olduğuna, güzel yönetimine, Kitap ve sünnetle amel etmeye sarıldığına şahid oldular. Sonunda o da bunu tekid etmek uğruna temiz kanını harcadı. Böylece inancına feda oldu, dalkavukluk etmedi ve yaltaklanmadı ki olayları yaratan ve yapan Allah Teâlâ idi. O, Müslümanların kanını korudu, fitneyi alevlendirmedi ve bir Müslümanın yüzüne karşı kınındaki kılıcı çıkarmadı. Dolayısıyla onun için intikam alan, ona yardımcı olan ve ona yeterli gelen zat, Allah Teâlâ'nın kendisiydi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa kesinlikle doğru yolu bulmuş olurlar; fakat eğer yüz çevirirlerse bilesin ki bir ayrılıkçılığın içindedirler. O takdirde artık onlara karşı Allah sana yeter; O, işitendir, bilendir." (Bakara, 137)

Sahabe, halifeye itaat üzere sabretmek, "isyancılara karşı bütün planını yerine getirme imkânı buluncaya dek" halifeye itaatin dışına çıkmamak yoluyla büyük bir başarı elde etmiştir ki halifenin bu tuumu, isyancıların azgınlıklarını ve sırlarını ortaya koymayı, "İslam'ı yıkmayı ve Müslümanları yok etmeyi isteyen" gerçek niyetlerini açığa çıkarmayı amaçlıyordu. Bu yolla nesiller, "nefse ait bir pay, menfaate veya hevaya ait bir şey" içermeksizin Kitap ve sünnet prensipleri kapsamında inanç uğruna fedakârlığın nasıl sergileneceğini öğrenecekti.

Sahabenin *radıyallahu anh* sıkıntılar sırasındaki tutumlarından, zor durumda dinlerine ve dinlerinin öğretilerine tutunmada ibretler çıkarılır ve buna dayalı ölçüler konulur. Onlardan birinin en kâmil gücüne ve en tastamam hazırlığa sahip olduğu bir sırada, isyancıların onlara yönelttikleri en yüksek provokasyon dereceleri karşısında kendilerine "Ellerinizi çekin ve silahlarınızı bırakın!" denildiğinde, ellerini çekerek ve silahlarını bırakarak gösterdikleri sabır ne büyüktü! İmanları ne kadar derindi! Allah'ım,

o nesil ne kadar da büyüktü! O tabiatler ne kadar da şerefliydi! O nefisler ne kadar da yüceydi! Onların imanları, sabırları, disiplinleri ve halifelerine yönelik tam itaatleri ile; isyancıların kendilerini engelleyen bir dine ve kendilerini düzene sokan değerlere sahip olmayan, bu yüzden ümmet için yıkımı, fitneleri ve sapıklığı celbeden davranışları arasındaki büyük fark buradan belli olmaktadır.

Böylece "din, iman, doğruluk, ihlas ehli ve ümmet sevenler" ile "azgınlık, nifak, yalan ve gösteriş ehli ile ümmeti sevmeyenler" arasındaki açık fark ve apaçık belirti, bütün sahabeyi sevmek, ağırbaşlı, sabırlı ve ecrini Allah'tan bekleyen Osman *radıyallahu anh*'ı sevmek olmuştur. Zira sahabeden veya raşid halifelerden *radıyallahu anhum* birine yönelik herhangi bir hakaret çabası, zındıklığa, Kur'ân'ın ve sünnetin sarih naslarını terk etmeye yönelik ilk işaret olacaktır.

Böylece sahabenin halifeyi savunmada kasıtlı olarak kusurlu davranmadıkları ortaya çıkmaktadır. Onlar, halifenin direktiflerinin ve onlara yönelik savaştan el çekme emrinin/azminin sınırlarında duruyorlardı. Cihad etmeye ve hem halifeyi hem de hilafeti savunmaya izin alma çabalarında halifeye o kadar ısrar ettiler ki sonunda Osman *radıyallahu anh*, ellerini savaştan çekmeleri için onlara Allah'ı hatırlatmaya, silahlarını bırakmaları için onlara karşı yemin edip kararlı bir şekilde onlara bunu emretmeye başladı. Bu yüzden onların hiçbiri, halifenin bu vurgulamalarını aşma imkânına sahip değildi. Nitekim özellikle de sahabe, müminlerin yöneticilerine itaat ederek yüce Allah'a yakınlaşmaya çalışırdı. Şayet böyle olmasaydı, o zaman onlar ile sözü dinleyip itaat etmeyen isyancıların arasında ne fark kalırdı?

Sahabe, bu yolla ümmeti -kimi sahabenin de yakıtı olabileceği- büyük bir fitneden uzak tutmuştur. Özellikle de isyancıların sayıları ve hazırlıkları, halifenin etrafında bulunanlardan daha çokken! Medine halkından pek çok kimse ise hacda ve sınır bölgelerinde bulunuyordu. Kimileri de fitneden uzak durmuş ve evine kapanmıştı.[909] Bunun yanı sıra Sebe'iyye isyancıları, takıyye yapıyorlardı. Onlar, halifeyi değiştirme veya azletme veya ona suikast düzenleme amacı taşıdıklarını insanlara ilan etmiyorlardı.

909 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/207.

Âcurrî, bir soru ortaya atıp şöyle demiştir: "Eğer bir kimse, 'Sahabe, onun mazlum olduğunu ve öldürülmek üzere olduğunu biliyordu. Bu durumda onların, kendilerini men etmiş olsa da onun için savaşmaları gerekirdi' diyecek olsa ona şöyle denilir: İyi bir söz söylemedin. Çünkü ayrım gözetmeksizin konuştun. Eğer, 'Neden?' derse ona şöyle denilir: Zira sahabe topluluğu, itaatkâr kimselerdi. Allah Teâlâ onları doğru söze ve fiile muvaffak kılmıştır. Onlar, 'kalpleriyle ve dilleriyle buna karşı çıkma' gibi üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirdiler, güçleri nispetince ona yardım etmeyi teklif ettiler. Osman *radıyallahu anh* ise kendisine yardım etmelerini onlara yasakladı. Onlar da üzerlerine düşen sorumluluğun, sözü dinleyip itaat etmek olduğunu, ona muhalefet etme haklarının bulunmadığını bildiler. Onlara göre hak, Osman *radıyallahu anh*'ın savunduğu görüşteydi."[910]

Bu soru, İbn Kesîr'in ortaya attığı ve bu yanıta benzer bir şekilde yanıtladığı soruya çok benzemektedir. Bununla birlikte İbn Kesîr, buna ek olarak isyancıların çokluğundan ve Medine'deki sahabe *radıyallahu anhum* sayısının azlığından da söz etmiştir.[911]

Katillerin Ahlakı ve Sonları

Allah Teâlâ, bu isyancıları gözetliyordu. Onlara mutlu bir yaşam nasip etmedi ve bir yerde karar kıldırmadı. Allah Teâlâ, **"Allah'ın rahmetinden uzaklaşmış/lanete uğramış olarak nerede bulunsalar yakalanıp öldürülecekler"** (Ahzâb, 61) buyurdu.

Bu durum, helak edici günahlarını işlemelerinden ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından olan yüce Allah'ın salih dostlarına karşı cüretkâr davranmalarından sonra gerçekleşti. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler."** (Yûnus, 62)

Fakat bu Sebe'iyye isyancıları, Allah Teâlâ'nın Kitabına ve O'nun mümin kullarına hürmet göstermediler, helalleri helal, haramları haram saymadılar. Asırlar boyunca onların durumu ve ahlakı böyle olmuştur.

910 Bkz. el-Gays, *İstişhâdu Osman*, s. 116.
911 Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/207.

Abdullah b. Zubeyr şöyle demiştir: "Osman *radıyallahu anh*'ın katilleri lanete uğradılar. Hırsızlar gibi kasabanın arka tarafından ona isyan ettiler. Allah da her katili öldürdü. Onlardan, kurtulanlar ise yıldızların batınları altında -yani kovulmuş ve korkak bir şekilde- kurtuldular. Müslümanların çoğu Medine'de değildi. Medine halkından orada bulunanların çoğu da isyancıların onu öldürmek istediklerini -onu öldürmelerine dek- bilmiyordu."[912]

Müminleri annesi 'Âişe, bu isyancıların "ibadet ettiğini ve Kur'ân okuduğunu izhar eden" bazı kimseleri yanlarında getirdiklerini, böylece kendilerinin din ve salah ehlinden oldukları konusunda insanları aldattıklarını söylemiştir.

'Âişe, Ubeydullah b. Adiy b. Hiyâr el-Ensârî'ye hitap ederek şöyle demiştir: "Şu öğrendiğinden sonra hiç kimse seni aldatmasın! Vallahi Osman *radıyallahu anh*'ı eleştiren kurra Kur'ân'ı hatmedene dek Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının amellerini küçümsemedim. Onlar/isyancılar, benzeri söylenemeyecek tarzda güzel sözler söylediler, benzeri okunamayacak şekilde Kur'ân okudular ve benzeri kılınamayacak şekilde namaz kıldılar. Onların yaptıklarını ve gidişatlarını hatırlayınca ise vallahi Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının ameline yaklaşmadıklarını anladım. Eğer bir kimsenin güzel sözü hoşuna gidecek olursa **'De ki: Durmadan bir şeyler yapın; yaptıklarınızı Allah da Peygamber'i de müminler de görecektir.'** (Tevbe, 105) de ve hiç kimse seni kendine çekmesin."[913]

Bu yüzden 'Âişe, "Vallahi Osman mazlum olarak öldürüldü. Allah onun katillerine lanet etsin, onlara kısas yapsın, kanlarını döksün, onlara oklarından bir ok atsın, onları alçaltsın!" derdi. Onun duası onların hepsine de isabet etti.[914]

Ali *radıyallahu anh* Cemel gününde "Allah'ım! Bugün Osman'ın bütün katillerini alçalt" dedi.[915]

912 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/296.
913 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/260.
914 Önceki kaynak, 2/265, 279.
915 Önceki kaynak.

Hasan da şöyle demiştir: "Allah, Osman *radıyallahu anh*'ın fasık katillerini bırakmadı, her yerde onları öldürdü."[916] Yine şöyle demiştir: "Osman *radıyallahu anh*'ın kanının dökülmesine katıldığını ve yardım etiğini bildiğim herkes mutlaka öldürüldü."[917]

Ebû Muslim el-Havlânî de onlarla ilgili şöyle demiştir: "Bunlar, Semûd kavminden daha kötüdür. Semûd kavmi, deveyi boğazladı. Bunlar ise halifeyi öldürdüler."[918] Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı, yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar. Sanki orada hiç oturmamışlardı. İşte böyle, Semûd kavmi, Rablerini inkâr etti. Vay Semûd'un haline!"** (Hûd, 67-68)

Onlardan bir kimse, Osman'a getirilen suyu yere dökmüştü. Bunun üzerine Osman, "Allah'ım, onu susat!" demişti. Adam, arkadaşlarıyla birlikte denizde yolculuğa çıktı. Kilolu biriydi. Gemidekilerin suyu tükenince Yemen sahiline vardılar. Ardından onlar gemiden ayrıldılar, o da gemiden ayrıldı. Onlar ise ondan daha hafiflerdi. Ardından hepsi susadılar, o da susuzluktan öldü.[919]

Vâbisa veya oğlu şöyle demiştir: "Münafıklar Osman *radıyallahu anh*'ı kuşattı. Kâfirler de onu öldürdü."[920]

Onlar, Müslümanların bütün değerlerinden yoksunlardı: Helalleri helal ve haramları haram saymıyorlardı. Çünkü onlar, Müslümanların dininden çıkmışlardı. Halifenin hanımı Nâile, halifeye *radıyallahu anh*, onun yanına girdikleri sırada "Belki bazı yaptıklarından vazgeçerler diye üzerimdeki örtümü atmayayım mı?" dedi. Halife ise "Talep ettikleri şey, söylediğin şeyin hürmetinden/haramlığından daha büyüktür" dedi.[921]

Onu öldürüp de mallarını yapmaladıklarında da Nâile, "Kâbe'nin Rabbine and olsun ki bunlar hırsızlardır! Ey Allah'ın düşmanları! Osman'ın kanını akıtmanız daha büyük bir günahtır."[922] -Bu zındıklardan biri onu

916 Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, 1/104.
917 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/270, 285, 289; İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 816.
918 Önceki kaynak.
919 Önceki kaynak.
920 Önceki kaynak.
921 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/270, 285, 289; İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, 816.
922 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/41; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 3/72.

-Allah ona rahmet etsin- gördüğünde "Allah onu kahretsin, kıçı ne kadar da büyük!" dedi. Nâile dedi ki: "O zaman Allah'ın düşmanlarının yalnızca dünyayı istediklerini anladım."[923]

Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma* da onları niteleyerek şöyle demiştir: "Bu ümmetin uğursuzları, onda büyük bir yırtık yaranlardır/yarık açanlardır."[924]

Rivayet edildiği üzere şehid halifenin *radıyallahu anh* gizlenen katillerinin hiçbiri kurtulamamıştır.[925] Onlar, kötülükte birlik olmakla, ahitleri ve güvenilirlikleri olmayan aklını kaybetmiş ezil kimseler olmakla nitelendiler.[926] Ali *radıyallahu anh*, Osman *radıyallahu anh*'a yaptıklarını niteleyip onlara "Yaptığınız şey, ne müminlerin ne de kâfirlerin işine benzemektedir" demiştir.[927]

Onlardan bir şahıs, mushafı tekmeledi. Bunun üzerine mushaf dönüp dolaşıp Osman *radıyallahu anh*'ın önünde durdu.[928] Kadınların üzerindekilerini aldılar. Adamın biri de Nâile'nin çarşafını aldı.[929]

Şehid, hak üzere sabreden ve hak sahiplerine haklarını veren halifenin *radıyallahu anh* öldürüldüğü haberi Sa'd'a ulaşınca Sa'd, onun için bağışlanma ve merhamet diledi, onu öldürenler hakkında da **"De ki: Size, iş ve davranışları bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? Onlar, iyi yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir."** (Kehf, 103-104) ayetini okudu. Sonra da şöyle dedi: "Allah'ım! Onları pişman ettir, sonra da onları yakala/cezalandır."

İbn Kesîr dedi ki: Seleften bazı kimseler, Osman *radıyallahu anh*'ın katillerinin her birinin mutlaka maktul olarak öldürüldüğüne dair Allah üzerine yemin ettiler. Sahabenin onların aleyhindeki bedduaları, salihlerin onlara yönelik lanetleri ve Sa'd'ın kabul edilen duası sebebiyle onların sonlarının da böyle olması gerekirdi.[930]

923 İbn Şebbe, *Târihu'l-Medîne*, 2/290.
924 Önceki kaynak, 2/284.
925 Önceki kaynak, 2/289.
926 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/40.
927 Taberî, *Târîh*, 4/292, 387, 391.
928 Önceki kaynak.
929 Önceki kaynak.
930 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/199.

İbn Kesîr, Osman'ın katillerinin, ölümlerinden önce delirdiklerini rivayet etmiştir.[931]

İbn 'Asâkir de Zeyd b. Ebî Habîb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Osman'a yönelen topluluğun genelinin delirdiği haberi bana ulaştı."[932]

Delirmek ise türlü türlüdür, farklı şekillerde gerçekleşir. Cinlere, görülmedikleri ve gözle müşahade edilmedikleri için "cin" ismi verilmiştir. Buna göre kılıçla öldürülmeyenler, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının ve müminlerin annelerinin beddualarından kurtulamayacaklardır. Onların İslam'a, Müslümanlara, sabırlı ve ecrini Allah'tan bekleyen halifeye karşı işledikleri suçun karşılığında psikolojik ve aklî hastalıklara yakalanmış olmaları uzak ihtimal değildir. Delirmeyen ve öldürülmeyen kimselerin günlerini, gizli, zelil ve alçak bir şekilde geçirdikleri konusunda da şüphe yoktur. Hatta bu ayaktakımının sonları hakkında derin bir inceleme yapıldığı takdirde aralarında düzgün bir kimsenin olduğu görülmez. Bu duruma insaflı bir araştırmacının, onlardan herhangi bir kimsenin, -bırakın sabırlı ve takvalı halifenin kanını akıtmaya cüret etmesini- valilerden birine bile isyan etmesini haklı kılacak bir haksızlığa uğradığını görmemesinden daha çok delalet eden bir delil yoktur.

Eğer doğru/düzgün aklî temyiz ve sağlıklı fıtrî hissetme özelliklerini kaybetmedilerse, o zaman onları isyan ettiren şey ne olabilir? Osman'ı öldürdükten sonra bir hayır mı buldular? Bilakis onlar, halifeyi *radıyallahu anh* öldürmek için yurtlarından çıkmadan önce bile deli kimselerdi. Onlardan her biri mutlaka bir delilik türüne; cehalet deliliğine, kalp ölümüne, akıl donukluğuna, basiret körlüğüne, heva takibine, liderlik sevgisine, İslam ve Müslüman düşmanlarını kör bir şekilde taklit etme hastalığına yakalanmıştı. Şayet öyle olmasaydı İbn Sebe', -onların hiçbirinin, yaptığı şeyde haklı olan bir yönü bulunmadığı hâlde- ümmetlerinin şanını kendi elleriyle yıkmaları için gizliden gizliye onları, üfürmeleriyle ve fısıldamalarıyla komuta edemezdi.

Şayet ümmetin içinde iyiliği emredecek ve kötülükten alıkoyacak birilerine ihtiyaç duyulsaydı, mutlaka Ali, Talha, Zubeyr, Sa'd, Sa'îd b. Zeyd

931 Önceki kaynak.

932 Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika*, s. 173.

ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından olan kardeşleri *radıyallahu anhum* bunu yerine getirirdi. İslam'da büyük bir yırtık açan bu barbar, sefil, cahil ve ahmak ayaktakımı da onların önüne geçemezdi.

Rivayet edildiği üzere Semure şöyle demiştir: "İslam, sağlam/korunaklı bir kaledeydi. Onlar ise Osman'ı öldürerek onda kıyamet gününe kadar kapatılamayacak bir gedik açtılar."[933]

Dolayısıyla bu suçluların karşılaştıklar herhangi bir son, onlara az bile gelir. İşte onlara kötülük ruhunu ve kini üfüren Abdullah b. Sebe''nin tuzağını Ali *radıyallahu anh* kendi hilafeti zamanında açığa çıkardı. Bunun üzerine onu, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisinden sakındırdığı yalancı deccallerden biri saydı ve onu Kûfe'ye sürgüne gönderdi.[934]

Ali *radıyallahu anh*, minber üzerindeyken şöyle demiştir: "Allah ve Rasûlü adına yalan söyleyen bu kapkara şahıstan -İbnu's-Sevdâ'yı kastediyor- dolayı kim beni mazeretli görür? Nehrevan ehlinin -hâricîlerin- kanlarının bana karşı iddia edilmesi gibi sürekli bir grup çıkıp da onun kanından dolayı beni ayıplayıp teşhir etmeyecek olsaydı, mutlaka ondan bir yığın yapardım."[935]

İbnu's-Sevdâ'nın, Ebû Bekir'in ve Ömer'in değerini eksilttiği haberi Ali'ye ulaşınca Ali hem onu çağırdı hem de kılıcın getirilmesini istedi… Ağzını yaraladı ve "Bu şahıs, içinde yaşadığım beldede benimle birlikte yaşamayacaktır" dedi Ardından onu Medâin'e sürgün etti.[936]

Anlaşıldığı üzere İbn Sebe', zındıklığına devam etti ve Ali hakkında çirkin bir söz söyledi. Ali de onu hapsetti ve üç gün boyunca tevbeye davet etti. O ise tevbe etmedi. Bunun üzerine onu ateşle yaktı ve "Şeytan onu saptırdı. Şeytan onun yanına gelirdi ve onun aklına bu düşünceleri bırakırdı" dedi.[937]

Fitneleri alevlendiren, Humus valisi Abdurrahman b. Hâlid b. Velid, huzurunda ettiği tevbeyi bozan Eşter'e, Mâlik b. Hâris en-Neha'î'ye ge-

933 Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika*, s. 173.
934 Bkz. el-Gays, *İstişhâdu Osman*, s. 228.
935 el-Gays, *İstişhâdu Osman*, s. 229. İbn 'Asâkir'den.
936 Önceki kaynak.
937 Keşşî, *Kitâbu'r-Ricâl*, s. 98; el-Gays, *İstişhâdu Osman*, s. 225.

lince; o, Mısır'da zehirlenerek öldü. Onun ölüm haberi Ali *radıyallahu anh*'a ulaştığında Ali, "ağızla değil, burunla!" dedi.[938]

Zehebî şu rivayeti aktarmıştır: Ömer b. Hattâb *radıyallahu anh* Eşter'e baktı… Sonra da şöyle dedi: "Müslümanlar, bu şahıstan dolayı zorlu bir gün geçirecektir…" Ali, ondan usanç duyardı ve onu kerih görürdü. Eşter, Mısır'a gidiş yolunda zehirlenerek öldü. Bunun üzerine Ali *radıyallahu anh*, "Burnunun iki deliğine ve ağzına!" dedi.[939]

Sevdân b. Himrân es-Sekûnî, Kuteyre es-Sekûnî ve Külsûm b. Tuceyb'e gelince; onlar, şehid halife Osman *radıyallahu anh*'ın evine saldırdıklarında öldürüldüler.[940]

Hukeym b. Cebele el-'Abdî, fitnelere dalması sebebiyle kavmi tarafından yalnız bırakıldıktan sonra Basra'da öldürüldü. Basra ayaktakımından ve Sebe'iyyesinden Osman'a karşı isyan eden herkes de onunla birlikte öldürüldü. Zubeyr'in ve Talha'nın münadileri Basra'da, "Medine'ye saldıranlar arasında bulunup da sizin kabilelerinize mensup olanları bize getirin!" diye seslendiler. Bunun üzerine köpeklerin getirildiği gibi onları getirdiler. Onlar da öldürüldüler. Bütün Basra halkı arasından sadece "Hurkûs b. Zuheyr" onlardan kurtulmuştur. Onun kavmi olan Sa'd oğulları onu korudular. Bu yüzden onların başına ağır bir sıkıntı geldi.[941]

Osman *radıyallahu anh*'a karşı kışkırtıcılık yapanların sonlarının araştırılması, anlatılması uzun sürecek bir iştir. Buradan maksat ise onun *sallallahu aleyhi ve sellem* şu sözüdür: *"Şüphesiz ki Allah Teâlâ, zalime mühlet verir/süre tanır. Onu yakaladığında ise onu bırakmaz."*[942]

Osman *radıyallahu anh*'ın sabrederek ve ecrini Allah'tan bekleyerek, inancının selameti ve ümmetinin birliği için harcadığı kanı ise boşa gitmemiştir. Allah Teâlâ, onun kanının hesabını soranın ta kendisiydi. Şöyle buyurdu: **"O takdirde artık onlara karşı Allah sana yeter; O, işiten-**

938 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, s. 261.

939 Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 594.

940 Bkz. Taberî, *Târîh*, 4/391.

941 Taberî, *Târîh*, 4/472; Halîfe, *el-Ensâr fî'l-'Asrî'r-Resûl*, s. 168.

942 Buhârî'nin Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân'da (4318) ve Müslim'in *Sahîh*'inin Kitâbu'l-Bir ve's-Sıla ve'l-Âdâb'da (4680) Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettikleri hadise bakınız: İbn Mâce, Kitâbu'l-Fiten, 4008.

dir, bilendir." (Bakara, 137) Allah Teâlâ, sadece kendisine sığınan mazlum kuluna yeterli gelen ve onun intikamını alan ne güzel bir zattır! Belki de Sebe'iyye mensupları Kumeyl ve Umeyr'in kıssasında bunun bir doğrulayıcısı ve ibret alan kimseler için bir ibret bulunmaktadır.

Dâbi' b. Hâris el-Bercemî, Velid b. Ukbe'nin valiliği döneminde Kûfe'de yaşıyordu. Dâbi', ensara mensup bir topluluktan geyik avlayan bir köpeği ödünç aldı. Ardından köpeği onlara vermedi. Ensarlılar da ona karşı onun kavminden yardım istediler. Kavmi de köpeği ondan alıp sahiplerine verdi. O da bundan dolayı ensarlı topluluğu çirkin bir şekilde hicvedip şöyle dedi:

"Köpeğinizi bırakmayın, çünkü o ananızdır,

Annelere itaatsizlik etmek ise büyük bir günahtır."

Ensar topluluğu onu Osman'a şikâyet ettiler. O da benzer günahkârlara yaptığı gibi adamlarını ona gönderip onu cezalandırdı ve hapsetti. Ardından Dâbi' hapiste öldü. Rivayetten anlaşıldığı üzere o, halifeyi *radıyallahu anh* öldürmek istemiş, ancak bunu yapamamıştı. Bu konuda arkadaşlarına mazeretini bildirerek şöyle dedi:

"Niyetlendim, ama yapmadım. Neredeyse yapacaktım,

Keşke yapsaydım da hanımları ona ağlasaydı.

Şöyle de deseydi: Allah, Dâbi'i uzak tutmasın!

Kendisiyle yalnız kalacağın ve kendisini isteyeceğin ne güzel bir yiğittir o!"

Taberî dedi ki: "Bu yüzden Umeyr b. Dâbi', Sebe'iyye'den olmuştur."

Yine halifenin katillerinin sonları ile ilgili şu söz aktarılmıştır: "Vallahi Osman *radıyallahu anh*'a saldırdığını ve ona doğru yola çıktığını bildiğim ve işittiğim herkes öldürüldü. Kûfe'de aralarında Eşter, Zeyd b. Sûhân, Ka'b b. Zi'l-Habeke -o, sihre benzer veya sihrin bir türü olan bazı şeyler yapardı-, Ebû Zeyneb, Ebû Muverri' -bu ikisi, Velid'in yüzüğünü çalmışlardı ve onu içki içmekle suçlamışlardı-, Kumeyl b. Ziyâd ve Umeyr b. Dâbi'nin de bulunduğu bir topluluk bir araya geldi ve "Hayır vallahi Osman insanların başında kaldığı sürece başımızı kaldıramayız" dedi. Bunun üzerine Umeyr

b. Dâbi' ve Kumeyl b. Ziyâd, "Onu öldüreceğiz!" dediler ve Medine'ye doğru yola çıktılar. Umeyr, bundan vazgeçti. Kumeyl b. Ziyâd ise cesaret gösterdi ve ileriye atıldı.

Kumeyl, bir yerde oturup Osman'ı gözetliyordu. Sonunda Osman yanından geçip onun yüzüne vurdu. O da kıçı üzerine düştü ve "Ey müminlerin emîri! Beni acıttın" dedi. Osman, "Sen beni öldürmek istemedin mi?" dedi. Kumeyl, yemin ederek "Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki hayır!" dedi. İnsanlar da onun etrafında toplandılar ve "Ey müminlerin emîri! Onun üzerini arayalım mı?" dediler. O, "Hayır, Allah bize afiyeti nasip etti. Onunla ilgili söylediğinden başka bir şeyi görmeyi arzu etmiyorum!" dedi. Ona da "Ey Kumeyl! Eğer durum dediğin gibiyse bana kısas yap -ve dizleri üzerine çöktü-. Vallahi beni öldürmek istediğini sandım" dedi. Yine "Eğer doğru sözlüysen Allah sana rızkını artırsın. Eğer yalan söylüyorsan Allah seni zelil kılsın" dedi ve onun için dizleri üzerine çöküp "Hadi istediğini yap!" dedi. Kumeyl ise "Bıraktım…" dedi.

Bu Kumeyl ve Umeyr b. Dâbi', Irak valisi Haccâc'ın dönemine kadar yaşadılar. Haccâc, onların müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'a karşı ayaklanmış oldıklarını öğrenince Allah'tan bir ceza olarak ve Allah Teâlâ'nın Osman *radıyallahu anh*'a yeterli oluşunun hâricîler üzerinde gerçekleşmesi için onların boyunlarını vurdu. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"O takdirde artık onlara karşı Allah sana yeter; O, işitendir, bilendir."** (Bakara, 137) Bu, halifenin temiz kanlarının ilk damlasının üzerine döküldüğü Allah'ın Kitabındaki ayettir.[943]

Bu nedenle Osman *radıyallahu anh*'ın katilleri, bu ümmetin en kötüleriydi. Zira onlar, büyük bir günah işlediler. Bu durum, Müslümanların katında bir darb-ı mesele dönüştü. Onlar, bir kötülüğü abartılı bir şekilde nitelemek istediklerinde onu Osman *radıyallahu anh*'ın katillerinin fiiline benzetirlerdi. Zira bu günah, kötülüğü herkesi kapsayacak şekilde yayılan mahrumiyete, güven kaybına ve fitnelere neden olmuştur. İnsanlar öyle bir zamana geldiler ki iki kişinin arasında bir tartışma çıktığında onlardan bir kimse "Ben, Osman'ın katillerinden daha kötüyüm" derdi.[944]

943 Taberî, *Târîh*, 5/189; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 9/10.
944 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 2/297.

Tabiînden fıkıhçı Tâvus, bir adamın "Asla senden daha kötü bir adam görmedim!" dediğini işitmiş, bunun üzerine ona "Sen Osman *radıyallahu anh*'ın katillerini görmedin!" demiştir.[945]

İmam Ahmed şöyle demiştir: "Osman'a sövülmesi, içi küfür olan bir zındıklıktır. Çünkü ona sövmek, -icma ile- onu seçen muhacirleri ve ensarı yalanlamaya neden olur."[946] Bu durumda ona karşı silah taşıyan, zulmen ve haksızlık ederek onun kanını mubah gören kimselerin hâli nasıl olur?

Müslümanların Osman *radıyallahu anh* İçin Ağlamaları ve Ona Ağıt Yakmaları

Sahabe ve Müslümanlar, Osman'ın hilafeti döneminde mutlu ve güzel bir hayat yaşadılar. İslam, bu dönemde güçlüydü ve fetihler de zirvedeydi. Bağışlar sürekliydi, hayır kapsamlıydı, kardeşlik yaşanıyordu, ikili ilişkiler iyidi, güvenlik sabitti ve ilim parlaktı. Muhacirler, ensar ve onlara güzelce uyanlar, emir ve nehiy sahipleriydi. Müslümanlara karşı onlar, Müslümanların kendi nefislerine şefkatli olduklarından daha şefkatlilerdi. Bu duruma, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın onlar için; Müslümanların selameti için ve başlarına kötü bir şey gelmemesi için onlara şefkat göstererek canını feda etmesinden ve kanından feragat etmesinden daha fazla işaret eden bir delil yoktur.

Tehlike ve sıkıntı anlarında kendi inançları ve ümmetleri için canlarını takdim etmeleri, raşid halifelerin, onların memurlarının ve emîrlerinin ahlakındandı. Nitekim Osman *radıyallahu anh* bunu tastamam ve en etkin şekilde, kendisinden önce ve sonra başkasına hâsıl olmayan bir biçimde yerine getirmiştir. Aynı şekilde iki halife Ömer ve Ali *radıyallahu anhuma* da böyledir. Fakat onlar, tavrını değiştirmeyen ve onu başkasıyla değişmeyen, Sebe'iyye isyancılarını ve onların arkasındaki aldatılmış ve ayartılmış ayaktakımını yok etme imkânı bulunmuş olan Osman *radıyallahu anh*'ın başına gelenlere maruz kalmadılar.

Osman, onları yok edebileceğini şu sözlerinde onlara bildirmişti: "Ben, hiç kimseye sizinle savaşmayı emretmedim. O hâlde benim uğruma sa-

945 Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Mursele*, s. 386.
946 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, Fedâilu Osman, 740.

vaşanlar, benim emrim olmaksızın savaşmış olur. Ömrüme and olsun ki sizinle savaşmayı isteseydim, mutlaka ordulara mektup yazardım, onlar da askerleri komuta/sevk ederler ve adamları gönderirlerdi veya Mısır ya da Irak'taki bazı akrabalarımın yanına giderdim. Canlarınız hakkında Allah'tan korkun, beni muhafaza etmiyorsanız bari onları muhafaza edin. Şüphesiz ki beni öldürdüğünüz takdirde kan celbetmiş olursunuz."[947]

Bu durum, Osman *radıyallahu anh*'ın "Allah Teâlâ'nın hükmüne ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile yaptığı sözleşmeye teslim olmak" gibi kendisine azmettiği tutumla uyuşmaktadır. Müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha* şöyle demiştir: Evde kargaşa çıktığı günde Osman'a, "Savaşmayacak mısın?" diye soruldu. O, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile bir şey üzere sözleştim, onun üzerinde sabredeceğim" dedi.[948]

Yine 'Âişe şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Ey Osman! Allah, günün birinde sana bu işin sorumluluğunu verecek olsa, sonra da münafıklar Allah'ın sana giydirdiği gömleğini üzerinden çıkarmanı isteyecek olsalar, onu üzerinden çıkarma."* Bunu üç defa söyledi.[949]

Bu durum, sıkıntı günlerinde Osman'ın yaptıklarıyla uyuşmakta ve şehirlerden imdat dileyen mektuplar gönderdiğini iddia eden batılları reddetmektedir. İbnu'l-'Arabî şöyle demiştir: "Onlar, fesahat ve örnekler içeren mektuplar uydurdular. Osman, bu mektuplarda Ali'den yardım istiyordu. Bütün bunlar ise Müslümanların kalplerini geçmiş selefe ve raşid halifelere karşı kinle doldurmak için uydurulmuş mektuplardı."[950]

Osman'ın şefkati, vefası, merhameti, adaleti ve hilmi ile ilgili sözü geçen bütün bu şeylerden, "batıl olduklarını kesin olarak bildikleri, yalan ve bühtan yoluyla kendisine yapıştırılan/nispet edilen" töhmetlerle suikastle Medine'de öldürüldüğünden dolayı -ki Ka'b b. Mâlik el-Ensârî *radıyallahu anh* şöyle demiştir:

947 Taberî, *Târîh*, 5/171.

948 İbn Ebî 'Âsım, *Sünne*, 2/651.

949 Elbânî, *Sahîhu Sünen-i İbn Mâce*, 1/25; İbn Mâce, 109; İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 137.

950 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 145; Osman'ın valilerine yazdığını iddia ettikleri mektup için bakınız: Taberî, *Târîh*, 5/165.

"İşlediği bir günahtan dolayı onunla savaşmadılar,

Sadece gerçek olmayıp da söyledikleri yalanlara dayandılar."[951]

Bütün bunlardan dolayı sahabenin *radıyallahu anh*, kardeşleri "sabırlı halife"yi kaybetmeleri sebebiyle çektikleri acı artmıştır. Bu durum onların hepsini rahatsız etti, ağlattı ve onlardan pek çok kimse ona ağıt yaktı. Kimisi diliyle, kimisi de kılıcıyla ona ağıt yaktı ki Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*, onlardan sonra da Mu'âviye *radıyallahu anh* böyle yapmıştır. Şehid Osman *radıyallahu anh*'a yakılan ağıtlardan biri, Ka'b b. Mâlik'in şu sözüdür:

"Evin maktulünün mazlum olduğunu gördüm,

Osman, kefen içinde kabristana götürülüyordu.

Allah, o topluluğu kahretsin ki

Onlar temiz, hoş ve şerefli imamı öldürdüler."[952]

Ka'b, Osman'ın fitneden kaçınma hırsını, savaşmama ısrarını, sabrını, sıkıntısı sırasında başına gelen musibetin ecrini Allah'tan beklemesini, onun ölümünden sonra ortaya çıkan durumu niteleyerek şöyle demiştir:

"Ellerini (savaştan) çekti, sonra da kapısını kapattı.

Allah'ın bundan gafil olmadığına inandı.

Ev halkına dedi ki: 'Onları öldürmeyin,

Allah, savaşmayan herkesi affetsin.'

Allah'ın onların üzerine nasıl bıraktığını gördün mü?

İttifaktan sonra düşmanlığı ve buğzu.

Ondan/Osman'dan sonra hayrın nasıl çekip gittiğini gördün mü?

İnsanlardan, ürküp kaçan develerin çekip gitmesi gibi."[953]

Ka'b, halifenin hoş özelliklerine ve huylarına, hayır işleme sevgisine ağlayıp şöyle demiştir:

951 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/1050; Bkz. Halîfe, *el-Ensâr fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 151, Ensarın Osman'a ağlaması.

952 Önceki kaynak.

953 Önceki kaynak; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 2/252; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/206.

"Halifenin öldürülmesi, korkunç bir şeydi.
Bunun için korkutma belası ortaya çıktı.
İmam öldürüldü; yıldızlar ona boyun eğmişti,
Güneş de onun için tutularak doğmuştu.
Nice yetimin kemiğini sarardı!
Akşam vakti kayıp kimseler gibi dolaşmaya başladı.
O, onları kabullenmeye ve zulümlerini düzeltmeye devam etti.
Sonunda üzüntü sesini işittim.
İmamlarını öldürmeleri sebebiyle ateş onlara va'dedilen yerdir.
İffetli Osman'ı suikast yoluyla memlekette (öldürmeleri).
O hâlde ilişkisini sürdüren azatlı Ebû 'Amr'ı ağlattı!
Sancakları da, çünkü kötü değildi.
Ey Osman! Kirli olmadığın bir şekilde seni öldürdüler.
Ömrüne and olsun ki çardakta ayakta dururken öldürdüler."[954]

Hassân b. Sâbit *radıyallahu anh* da Sebe'iyye isyancılarının durumunu açıkladı, onların sahtekârlıklarını, sapmalarını ve onlara inananların sapıklıklarını ortaya koydu. Onların takıyyeyi ve aldatmacayı nasıl din edindiklerini, cihadı, iyiliği emretmeyi ve kötülükten alıkoymayı nasıl izhar ettiklerini, ardından bu manaların kaynağını ve halifenin *radıyallahu anh* üzerinde durduğu temeli nasıl yıkmaya geldiklerini anlatıp şöyle demiştir:

"Saray kapılarına saldırmayı arkanızda bıraktınız da
Muhammed'in kabri yanında bize saldırdınız.
Müslümanların yoluna ne kötü uydunuz!
Kasıtlı günahkârın durumu ne kötüdür!
Eğer gelirseniz, efendilerinizin ziyafetini,
Medine'nin çevresinde azık edinilen her hurmadan kılarız.
Ya da çekip gidersiniz. Çıktığınız yolculuk ne kötüdür!
Emîriniz emrine benzer bir emîr doğru yola iletmez.

954 Taberî, *Târîh*, 5/203.

Sanki Nebî'nin ashabı yatsı vaktinde,
Mescidin kapısında boğazlanan develer gibiydiler!
Cesareti sebebiyle Ebû 'Amr'a ağlıyorum,
Gece vakti Bakî'u'l-Garkad'a yerleşti."[955]

Ayrıca Osman'ın evinin, şerefli insanların, ilim öğrenenlerin ve ihtiyaç sahiplerinin nasıl bir uğrak yeri olduğunu ve onun durumunun nasıl değiştiğini anlatarak şöyle demiştir:

"İbn Erva'nın evi ondan yoksun bir şekilde gecelerse,
Kırık bir kapı ve yakılıp tahrip edilmiş bir kapı!
Hayrı dileyen kimse, onda ihtiyacını bulur,
Şan ve soy ona yönelir.
Ey insanlar! İçinizdekileri ortaya koyun.
Allah katında doğruluk ile yalancılık eşit olmaz."[956]

Hassân b. Sâbit, İslam'a ve ümmete karşı işledikleri cürüm sebebiyle günahkâr katillere beddua edip şöyle demiştir:

"Kendi evi içinde Allah'ın dostunu öldürdünüz,
Haksız ve doğru olmayan bir şey yaptınız.
O topluluğun yeminleri yerine gelmesin,
Doğru yoldaki yönlendirici Osman'ı öldürmek üzere yardımlaşan (topluluğun)!"[957]

Osman'ın öldürüldüğü sıradaki durumunu niteleyerek, kısası ve intikam alınmasını müjdeleyerek şöyle demiştir:

"Saçına ak düşmüş 'secdenin delilini' kurban ettiler,
Geceyi tesbih ederek ve Kur'ân okuyarak geçirirdi/bölerdi.
Annem ve onun doğurdukları size feda olsun sabredin!
Sıkıntı anlarında sabır bazen fayda verir.

955 Önceki kaynak, 5/202.
956 Önceki kaynak.
957 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/1050; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/206.

Yakında yurdunuzda duyacaksınız,

'Allahu Ekber, ey Osman'ın intikamı!' (sözünü)."[958]

Ferezdak, hilafetin durumunu ve halifenin şehid edilmesinden sonra evrileceği durumu niteleyerek şöyle demiştir:

"Hilafet gönderilince, Yesrib halkından göç etti.

Zira onlar, hidayetten başka bir yol izlediler.

Hilafet, onların arasından ehline ve varisine gitti.

Allah, Osman'a yaptıklarını gördüğünde.

Onun kanını haksızlıkla ve masiyet işleyerek dökenler,

Hidayete iletilmesinler! Sapıklıklarından dolayı hangi kanı akıttılar?"[959]

Ferezdak'ın amcası Hubâb b. Yezîd el-Muşâci'î, katillerin fiillerini ve dindeki yerlerini, Halife Osman *radıyallahu anh*'a karşı işledikleri fiilin tehlikesini belirterek şöyle demiştir:

"Babanın ömrüne and olsun ki endişelenme!

Muhakkak ki az bir kısmı dışında hayır çekip gitmiştir.

İnsanlar dinlerinde akılsız duruma düştüler.

İbn Affân da arkasında uzun süreli bir kötülük bıraktı.

Helak olan her kişiyi kınıyorum,

O hâlde Allah'a güzel bir şekilde yol alın!"[960]

Hanzala el-Kâtib *radıyallahu anh*, hilafeti sarsabilecek her işin tehlikeli olacağını, zira bu durumun hâlleri değiştireceğini, ümmetin zayıflamasına, safların ayrışmasına ve birliğin kaybolmasına neden olacağını açıklayarak şöyle demiştir:

"İnsanların kendisine daldıkları konuya hayret ediyorum,

Hilafetin yok olmasını istiyorlar.

958 Önceki kaynak.
959 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/207.
960 Taberî, *Târîh*, 5/204.

Eğer hilafet yok olsa, mutlaka hayır da onların üzerinden yok olur.
Ondan sonra da zelil bir alçaklıkla karşılaşırlar.
Yahudiler veya Hıristiyanlar gibi olurlar,
Hepsi de aynı şekilde doğru yoldan saparlar."[961]

Hanzala, Osman'ın hilafetinin yok olmasından sonra ümmetin içine düştüğü durumu nitelerken doğru söylemiştir. Zira genel bağış ve rahatlık yok oldu, az bir kısmı dışında hayır çekip gitti. İzzet ve güven hali, korku ve endişe haline dönüştü. Kardeşlik zayıfladı, saflar dağıldı.

Osman *radıyallahu anh*'ın yokluğunun geriye bıraktığı ve günümüze kadar süren büyük etkisi ve büyük acı, bu niteliklerle ve bu duygularla açıklık kazanmaktadır.

İbn Kesîr şöyle demiştir: Osman, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ondan razı olarak vefat edinceye dek ona arkadaşlık yaptı. Yine Ebû Bekir ondan razı olarak vefat edene dek onunla arkadaşlık yaptı. Ömer ondan razı olarak vefat edinceye dek de Ömer'le arkadaşlık yaptı. Ömer, altı kişilik şura ehli arasında onun da ismine yer verdi.[962] Osman onların hayırlılarıydı. Bunun üzerine sahabe onu seçmede icma etti.[963]

Osman, Ömer'den sonra hilafeti üstlendi. Allah da onun eli üzere pek çok bölgenin ve şehrin fethini nasip etti ve İslam memleketi genişledi. İslam devleti, yeryüzünün doğu ve batı bölgelerine yayıldı. İnsanlar için de şu ayetlerin doğrulayıcısı ortaya çıktı:

"Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere va'detti ki kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde hâkimiyet verecek, onlar için hoşnutluğuna vesile kıldığı dinlerinin yerleşip yayılmasını sağlayacak, şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir; çünkü onlar bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk etmektedirler. Bütün bunlardan sonra kim inkâra saparsa, yoldan çıkmış kimseler işte bunlardır." (Nûr, 55)

961 Önceki kaynak, 5/178.
962 Onlar Osman, Ali, Talha b. Ubeydullah, Zubeyr b. 'Avvâm, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ebî Vakkâs *radıyallahu anhum*.
963 Bkz. el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/56.

"Müşrikler istemese de bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye Rasûlünü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur." (Saf, 9)

Bütün bunlar, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın zamanında meydana geldi, pekişti ve sabitleşti.[964]

O hâlde onun dönemindeki Müslümanlar, özellikle de sahabe *radıyallahu anhum* kardeşleri ve bunların başında da Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ensarlı şairleri olan Ka'b b. Mâlik ve Hassân b. Sâbit ile onun döneminden sonra gelen Müslümanlar, onunla birlikte çekip giden "güven, kardeşlik ve rahatlık" nimetleri sebebiyle ona nasıl ağlamasınlar? Zira Ömer *radıyallahu anh*'ın zamanında olduğu gibi onun zamanında da bağış bütün Müslümanları kapsıyordu. Bu nedenle sahabe ve Medine'de ikamet eden Müslümanlar onun için ağlıyorlardı. Medine'ye gelen yabancı zındıklar ise İslam ümmetinin ve halifesinin *-Allah ondan razı olsun ve onu razı kılsın-* başına gelenlere seviniyor ve neşeleniyorlardı.

964 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/211.

Beşinci Bölüm

Ali *radıyallahu anh*'ın Biati, Siyaseti ve Sebe'iyye'ye Karşı Tutumu

Birinci Konu: Ali *radıyallahu anh*'a Hilafet İçin Biat Edilmesi

İkinci Konu: Müminlerin Emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Şehirlere Valiler Ataması ve Onlar İçin Tekrarlanan Azil Olgusu

Üçüncü Konu: Müminlerin Emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Sebe'iyye İsyancılarına Karşı Tutumu

Birinci Konu

Ali *radıyallahu anh*'a Hilafet İçin Biat Edilmesi

Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*'tan hilafete daha layık kimse kalmamıştı. Bu yüzden bakışlar ona çevrildi ve Müslümanlar onun halife olmasını istedi. Ancak o aşama, bir fitne aşamasıydı. Osman'ın başına gelenler de hilafet makamının "haksızlık, zulüm ve cüretkârlık" gibi maruz kaldığı şeyler dolayısıyla büyük bir musibetti. Bu nedenle sahabeden herhangi bir kimsenin biati kabul etmesi, fitnenin yüklerini ve kaygılarını taşıması, Sebe'iyye'nin ve ayaktakımının biçtiği fesadı ve büyük bozgunculuğu ıslah etmesi, büyük olaylara ve kim olursa olsun hilafeti üstlenen kişinin mutlaka kendisine karşı koyacağı yakın bir çatışmaya göğüs germesi kolay bir şey değildi. Zira ortada isyancıların kasıtlı bir şekilde ve haksız yere mubah gördüğü Osman *radıyallahu anh*'ın kanı vardı ki isyancılar bunu, İslam toplumunun içinde kötülük ve fitne kapısını açmak için yapmışlardı.

Bunun yanı sıra sahabenin, "halkın haklarını yerine getirme ve bunu gözetme sorumluluğu" gibi kendisine terettüp eden yüklerden dolayı emîrliği üstlenmekten korkup endişe ettiği de bilinmektedir. Öyle ki Medine'nin, Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra günler boyunca emîrsiz kaldığı rivayet edilmiştir.[965]

Bu sırada insanlar, emîrliği üstlenmek konusunda kendilerine icabet edecek birini arıyor, ama bulamıyorlardı. Mısırlılar, Ali'nin yanına gelirler, Ali ise onlardan gizlenirdi ve Medine bostanlarında saklanıp onlardan kaçardı. Onu gördüklerinde onları uzaklaştırırdı ve hem onlardan hem de görüşlerinden berî olduğunu defalarca söylerdi. Kûfeliler de Zubeyr'i ararlardı, ama onu bulamazlardı. Onlar, onun bulunduğu yere elçiler gönderdiler. O ise onları uzaklaştırdı ve görüşlerinden berî olduğunu söyledi. Basralılar da Talha'yı ararlardı. Talha, onlarla karşılaştığında onları uzak-

965 Taberî, *Târîh*, 5/208. Taberî, "Medine, Osman'ın şehid edilmesinden sonra beş gün boyunca halifesiz kaldı" demiştir. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/99; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238; İbn Sa'd'ın aktardığına göre biat, Osman'ın şehid edilmesinin ertesi günü gerçekleşmiştir. *Tabakât*, 3/19.

laştırırdı ve görüşlerinden berî olduğunu defalarca söylerdi. İsyancılar, Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesi konusunda ittifak, halife olmasını istedikleri kişi hakkında ise ihtilaf hâlindeydiler. Fakat kendilerini destekleyen ve çağrılarına icabet eden birini bulamayınca kötülük onları "kendilerine ilk icabet edecek kişi" hakkında birleştirdi. Dediler ki: "Bu üç kişiden hiçbirini halife yapmayacağız."

Ardından Sa'd b. Ebî Vakkâs'a haber gönderdiler ve "Sen şûra ehlindensin. Senin hakkındaki görüşümüz birdir. Gel de sana biat edelim" dediler. O da onlara şu haberi gönderdi: "Ben ve İbn Ömer şûra'dan çıktık. Ona hiçbir şekilde ihtiyacım yoktur." Bir de şu örneği verdi:

"Pis şeylerle temiz şeyleri birbirine karıştırmayın,

Elbiseni ondan çıkar ve çıplak olarak kurtul."

Ardından Abdullah b. Ömer *radıyallahu anhuma*'nın yanına geldiler ve "Sen Ömer'in oğlusun! O hâlde bu işi üstlen" dediler. İbn Ömer, "Şüphesiz ki bu işin intikamı vardır. Vallahi ona maruz kalmayacağım. Benden başkasını arayın" dedi. Bunun üzerine şaşkın bir hâlde kalakaldılar, ne yapacaklarını bilmiyorlardı. İş onların işiydi.[966]

Aktarılan rivayetlerden birine göre ayaktakımı, Talha *radıyallahu anh* ile karşılaştıklarında Talha onlardan yüz çeviriyordu ve şairin şu sözünü örnek veriyordu:

"Günlerin ve zamanın hayret verici durumlarından biri de benim,

Tek başıma kalmam, acılaşmamam ve tatlılaşmamamdır."

Onlar da "Sen bizi tehdit ediyorsun!" derlerdi ve onu bırakıp giderlerdi. Ardından Zubeyr *radıyallahu anh* ile karşılaştıklarında ve onun halife olmasını istediklerinde Zubeyr onlardan yüz çevirirdi ve şöyle derdi:

"Sen Feyhân'daki evden ne zaman gideceksin?

Ordular onun avlusuna saldırmaktadır.

Onlar da 'Sen bizi tehdit ediyorsun' diyerek onu terk edip giderlerdi."[967]

966 Taberî, *Târîh*, 5/208; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238.

967 Önceki kaynak; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/99.

Tek bir görüşü ve yegâne bir yöntemi ifade eden bu benzer tutumlardan kesin olarak ortaya çıkan duruma göre sahabe-i kiram *radıyallahu anhum*, hilafet konusunda ihtilaf ve rekabet hâlinde değildi. Bilakis Osman'ın şehid edilmesinden önce de sonra da görüşleri aynıydı. İsyancıların tutumu da aynıydı.

Bundan çıkan sonuca göre sahabenin *radıyallahu anhum* hilafet meselesindeki yöntemi apaçıktı. Onlar, ondan endişe ederek onu birbirlerine atıp duruyorlardı.

Daha önce geçtiği gibi, raşid halifelere yapılan biatler konusunda onlarla ilgili bilinen tutum da böyleydi.

Bu yönteme aykırı olan ve sahabeyi *radıyallahu anh* kendisiyle tanındıkları nitelikten farklı bir şeyle itham eden her rivayet tartışmaya açıktır. Sahabenin ahlakına, dinine, beklentilerine, inançlarının selametine ve ahiretlerinin iyiliğine yönelik isteklerine uygun düşen her rivayet kabul edilebilir, şahid ve delil olarak gösterilebilir. Çünkü sahabenin *radıyallahu anhum* tümü, yüce Allah'ın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in tadiliyle adaletlidir.

Sahabenin arasında hilafetle veya başka çıkarlarla ilgili tasvir edilen her rekabet veya komplo veya yanal/ikincil anlaşmalar, onları aktaranların veya tedvin edenlerin hayallerindendir. İlgili konuyu iyice araştırmayan ve işleri benzerleriyle kıyaslamayan iyi niyetli yazarlar bu hataya düşmüşlerdir. Bu iyi yazarlar, sahabe düşmanlarının tarih kitaplarında kurdukları pusulara düştüler ve bunların gerçekler olduklarına, bir karışıklık içermediklerine hükmettiler ki bu durum, İslam tarihi ile ilgili okuma yapan kimselerin içinden çıkmayacakları bir girdaba düşmesine neden olan hatalı sonuçlara sevk eder. Zira okuyucu, tek bir rivayette bile çelişkili fikirleri ve karşıt tutumları okur. Bununla birlikte ilgili rivayetin isnadı güçlü veya zayıf olabilir. Ancak rivayetin metni, karma olaylardan oluşmuş olabilir. Bu durum, *Taberî Târihi*'nde ve diğer kaynaklarda "raşid hilafet dönemi" ile ilgili anlatılan tarihin geneline uygun düşmektedir.

Bu durum tehlikeli sonuçlara neden olmuştur ki onlardan biri de sahabeye karşı cüretkâr davranmaktır. Kimi zaman bir hatibin, mescidde söz konusu bazı çelişkileri aktardığını işitirsin. Kimi zaman konferans veren

tanıdık bir şahsın ve fasih konuşan bir hocanın, "Sen Ali ile mi yoksa Mu'âviye *radıyallahu anhuma* ile birlikte mi haşrolmak istersin?" diyerek bazı dinleyicilerine hitap ettiğini duyabilirsin. Hiç şüphe yok ki bu tür meselelerin bir mescid hatibinden veya bir ilahiyat hocasından sadır olması, İslamî düşüncenin bu alanda çektiği acının derinliğini gösterir.

Ayrıca bu durum, sahabe *radıyallahu anhum* biyografisiyle ilgili söz konusu değişmezlerin ibraz edilmesinin zorunlu olduğunu kesinleştirmektedir. Bu ise onların davranışlarını bilme, onların ahlakıyla ahlaklanma ve hayat biçimleri gibi yaşamaya çalışma, "ümmeti, onların -vahyin meşalesi ve peygamberliğin rehberliği arasında doğup yetişen, bu yüzden bütün işlerde yalnızca yüce yerlerle ve zirvelerle ilgili düşüncesi veya alakası olan- saf ve sadık fikirlerinin pınarından yararlanmasını/içmesini sağlama" isteklerini yerine getirmeye çalışma aracılığıyla olabilir.

Allah dilediği emrini yerine getirince ve onun Halife Osman ile ilgili kaderi gelip geçince, doğru olan görüşün, "insanların başıboş bırakılmaması, yaratılanların ondan sonra bir halifeye muhtaç oldukları ve bunu araştırmalarının onların üzerine farz olduğu, üç halifeden sonra değer, ilim, takva ve din açısından dördüncü halifenin bir benzerinin bulunmadığı" olduğu anlaşılmıştır.[968]

Ali, Talha, Zubeyr, Sa'd ve İbn Ömer *radıyallahu anhum* yöneticilikten uzak durdukları ve sorumluluğundan korktukları için isyancılar, canları için endişeye kapıldılar ve "Eğer Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra ortada bir halife bulunmaksızın şehirlerimize dönecek olursak selamette kalamayız" dediler.[969]

İsyancılar, önde gelen sahabenin hem kendilerinden hem de kendisine davet ettikleri hilafet işinden yüz çevirdiklerini görünce, halifelerini öldürmüş olmaları sebebiyle Müslümanlara karşı işledikleri kötülükten sorguya çekilme korkuları arttı. Bu yüzden hangi vesileyle olursa olsun bu meseleyi çözüme kavuşturmayı isteyip "Ey Medine halkı, dilediğinizi yapın! Size iki gün süre tanıdık. Vallahi eğer bu meseleyi sonuca kavuşturmazsanız mutlaka Ali'yi, Talha'yı, Zubeyr'i ve pek çok kimseyi öldüreceğiz" dedi-

968 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 146.
969 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/99.

ler. Bunun üzerine insanlar, Ali'nin etrafını kuşatıp "Sana biat edelim! İslam'ın başına gelenleri ve maruz kaldığımız musibeti görüyorsun" dediler. Ali ise "Beni bırakın, başkasını arayın! Şüphesiz ki biz, türlü yüzleri ve renkleri bulunan, kalplerin kaldıramayacağı ve akılların üzerinde sabit kalamayacağı bir işle karşı karşıyayız" dedi. İnsanlar da "Sana Allah'ı hatırlatırız! Gördüklerimizi görmüyor musun? İslam'ı görmüyor musun? Fitneyi görmüyor musun? Allah'tan korkmuyor musun?" dediler.

Ali, "Gördüğüm şeyden dolayı size icabet ediyorum. Bilin ki size icabet edersem, size, bildiğimi yaptıracağım. Eğer beni bırakırsanız, şüphesiz ki ben sizin gibi biriyim. Sadece ben, işinizi sorumluluğuna yüklediğiniz kimsenin sözünü en çok dinleyeniniz ve ona en çok itaat edeninizim" dedi. Ardından bu karar üzerine ayrıldılar ve ertesi gün buluşmak üzere sözleştiler. Cuma günü olduğunda insanlar mescidde toplandılar. Ali de gelip minbere çıktı ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Size danışıyorum ve izninizi alıyorum. Şüphesiz ki bu işinizde, kendisini emîr kıldığınız kimseden başkasının bir hakkı yoktur. Biz, dün bir karar verip ayrıldık. Dilerseniz sizin için bu işi üstlenirim. Aksi hâlde kimseye öfkelenmem." İnsanlar da "Biz, dün seninle anlaşıp da üzerindeyken ayrıldığımız karar üzereyiz" dediler.[970]

Başka bir rivayette geçtiği üzere Muhammed b. Sîrîn şöyle demiştir: Ali geldi ve Talha'ya "Ey Talha! Elini uzat, sana biat edeyim" dedi. Talha, "Sen daha çok hak sahibisin, sen müminlerin emîrisin! O hâlde elini uzat" dedi. Bunun üzerine Ali elini uzattı, Talha da ona biat etti.[971]

Muhammed b. Hanefiyye b. Ali *radıyallahu anhuma*'ya gelince; onun aktardığına göre Ali *radıyallahu anh* Halife Osman'ın şehid edildiğini işitince kendi evine gidip içeri girdi, sonra da kapısını üzerine kapattı. Ardından insanlar onun yanına geldiler ve kapısını çalıp içeri girdiler. Ona, "Bu adam öldürüldü, insanların ise halifeye ihtiyacı var. Hilafete Senden daha çok layık olan bir kimse bilmiyoruz" dediler. Ali de onlara, "Halife olmamı istemeyin. Ben sizin için bir vezirim. Vezir olmam, sizin için emÎr olmamdan daha hayırlıdır" dedi. İnsanlar, "Hayır vallahi bunu senden daha

970 Taberî, *Târîh*, 5/210; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/98-99.
971 Önceki kaynak, 3/99; 5/209.

çok hak eden bir kimse bilmiyoruz" dediler. Ali, "Eğer benden başkasını kabul etmiyorsanız, o zaman bana yapılan biat gizli olmaz. Ben mescide çıkacağım ve bana biat etmek isteyen bana biat edecektir" dedi. Ardından mescide çıktı ve insanlar da ona biat ettiler.[972]

Ebû Beşîr el-'Âbidî şöyle demiştir: Osman *radıyallahu anh* öldürüldüğü sırada Medine'de idim. Aralarında Talha ve Zubeyr'in de bulunduğu muhacirler ile ensar bir araya gelip Ali'nin yanına geldiler ve "Ey Hasan'ın babası! Hadi sana biat edelim" dediler. Ali, "Sizin emîriniz olmaya ihtiyacım yoktur. Ben sizinle beraberim. Seçtiğiniz kişiden ben de razı olurum. Dilediğinizi seçin!" dedi. Onlar, "Vallahi senden başkasını seçmeyeceğiz!" dediler.

Ravi dedi ki: Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülüşünden sonra defalarca onun yanına gidip geldiler. Onun yanına geldikleri son gelişlerinde ona, "İnsanların işi ancak emîrlikle yürüyebilir. Bu mesele ise uzayıp gitmiştir" dediler. Ali da onlara, "Siz, benim yanıma defalarca gidip geldiniz. Ben size bir söz söyleyeceğim. Eğer onu kabul ederseniz, sizin emîriniz olmayı kabul edeceğim. Yoksa benim ona herhangi bir ihtiyacım yoktur" dedi. Onlar, "Söylediğin her şeye Allah'ın izniyle mutlaka razı olacağız!" dediler. Ardından Ali, mescide gelip minbere çıktı. İnsanlar da onun etrafında toplandılar. Ali, "Ben sizin emîriniz olmaktan hoşlanmıyordum. Size ise emîriniz olmam için bana ısrarcı davrandınız. Haberiniz olsun; sizden habersiz bir karar almam. Sadace malınızın anahtarları yanımdadır. Bununla birlikte sizden habersiz beytü'l-malden bir dirhem dahi almam. Razı mısınız?" dedi. Onlar, "Evet!" dediler. Ali, "Allah'ım, onlara şahid ol!" dedi. Sonra da bunun üzerine onlarla biatleşti. Ebû Beşîr dedi ki: O gün ben, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in minberi yanında ayakta duruyordum ve söylediklerini işitiyordum.[973]

Ali *radıyallahu anh* biatleşmeyi kabul ettikten sonra "önceki halifelerin sünnetine uymak, Müslümanların komutanları ile mescidlerin arasındaki güçlü bağları ifade etmek -ki onlar, orada buluşurlar ve danışırlar, oradan

972 İbn Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, Fedâilu Ali, 969; el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/230.

973 Taberî, *Târîh*, 5/205; İbnu'l-Esîr, 3/99.

harekete geçip cihad ederler ve zafer elde ederler-, mescidin nefislerin arındırılması ve kardeşlik ile sevgi bağlarının güçlendirilmesi için bir buluşma yeri olması" amacıyla biatin mescidde yapılmasını çok istiyordu. Bunun yanı sıra Ali'nin veya başkasının evinde yapılması durumundan daha güçlü bir boyut kazanması amacıyla biatin açıktan/aşikâre yapılmasını aşırı bir şekilde istemiştir. Bu yüzden Ali *radıyallahu anh*, "Mescidde biatleşelim. Şüphesiz ki bana yapılan biat gizli kalamaz ve ancak Müslümanların rızasıyla olabilir…" demiştir. Ali, mescide girdiğinde muhacirler ve ensar da mescide girdiler ve ona biat ettiler. Ardından insanlar da ona biat ettiler.[974]

Ardından ona biat edildi. Ali'ye hızlı bir şekilde biat edilmeseydi, Medine'deki ayaktakımının başından yırtıkları yamalanamayan bazı olaylar geçecekti. Ancak muhacirler ve ensar ona ısrar ettiler, o da bunun kendisine farz olduğunu gördü. Bunun üzerine biatleşmeye yöneldi.[975]

Sahabenin güvenilirliğini ve emîrlikle ilgili zühdlerini kötüleyen, "Osman *radıyallahu anh*'ın kuşatma altına alınması ve şehid edilmesi" olaylarının bazı sahabîlerin *radıyallahu anhum* -özellikle de Ali *radıyallahu anh*'ın- desteği veya muvafakatı ile meydana geldiğini tasvir eden tarihî görüşlerin sahtekârlığı, bu rivayetler yoluyla açığa çıkmaktadır. Sahabenin Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesine karşı takındığı tutumu anlatan bölümde buna benzer görüşler reddedilmişti.

İşte Ali *radıyallahu anh*, "bu işe karşı zahid oluşu, onun sorumluluğundan endişe edişi ve ondan yüz çevirmesi, onu başka sahabeye *radıyallahu anhum* def etmeye çabalaması" yoluyla bunu tekit etmektedir. Çabasının sonunda Ali, kendisinin önceden gelip geçen "raşid halife" kardeşlerinin *radıyallahu anhum* önüne geçmediği gibi başkasının onun önüne geçmesinin mümkün olmadığını da anlamıştır. Zira sahabe, onların her birinin konumunu ve mevkiini itiraf ederdi. Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra sahabeden hiç kimse onun önüne geçmeyi kabul etmeyince ve bununla birlikte Medine'deki pek çok sahabî, "durumu düzeltmeye ve isyancıların kendilerini içine soktukları tehlikeli açmazdan çıkmaya" yönelik aşırı istekleri sebebiyle biati kabul etmesinin vacip olduğu konusunda

974 Önceki kaynak; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/98.
975 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 147; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/98.

ona ısrar edince, biati kabul etmek zorunlu olduğunu düşünmüştür. Ancak o, Sebe'iyye isyancıları tarafından kendisine sunulduğunda biat teklifini kabul etmemiştir. Bilakis o, Medine'de bulunan muhacirlerin ve ensarın çoğunluğunun ısrarından sonra biatleşmeyi kabul etmiştir.

Ali *radıyallahu anh*'ın biati kabul etmesine etki eden şeylerden biri de isyancıların Medine halkı üzerindeki baskısı, -şûra ehlinin geri kalanlarının hilafet meselesinde onlarla muamelede bulunmayı reddederek onlara karşı koymalarından sonra isyancıların- iki gün içinde biatin gerçekleşmemesi hâlinde Ali'yi, Talha'yı ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'u öldürmeye yönelik tehditleri idi. Ali biati kabul edince isyancılar hızlı bir şekilde safların arasına sızdılar ve hemen biat etmeye çalıştılar. Hatta rivayet edildiği üzere Eşter, Ali *radıyallahu anh*'a biat eden ilk şahıstı.[976]

Başka rivayetler, ilk biat eden şahsın Talha b. Ubeydullah *radıyallahu anh* olduğunu zikretmektedir.[977] Söz konusu iki rivayetin uzlaştırılması amacıyla şöyle denilebilir: Eşter, Kûfe halkından ilk biat eden şahıstır. Talha *radıyallahu anh* da sahabeden *radıyallahu anhum* ilk biat eden şahıstır.

Sahabeden bazı kimselerin biat etmediği, Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Abdullah b. Ömer *radıyallahu anhuma*'nın da "İnsanlar biat edene dek biat etmeyeceğiz" dedikleri rivayet edilmiştir.[978]

Aralarında Hassân b. Sâbit, Ka'b b. Mâlik, Mesleme b. Muhalled, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Muhammed b. Mesleme, Nu'mân b. Beşîr, Zeyd b. Sâbit, Râfi' b. Hadîc, Fudâle b. Ubeyd ve Ka'b b. 'Ucre gibi kimselerin bulunduğu az bir topluluk dışında ensar da Ali'ye biat etmiştir.[979]

Rivayet edildiği üzere İbn Şihâb ez-Zührî şöyle demiştir: Bir topluluk, Medine'den Şam'a kaçtı ve Ali'ye biat etmedi. Kudâme b. Maz'ûn, Abdullah b. Selâm ve Muğîre b. Şu'be *radıyallahu anhum* da ona biat etmediler.[980]

976 Taberî, *Târîh*, 5/209; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238.

977 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1/22; 5/206; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/98; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238.

978 Önceki kaynak; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/98.

979 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238; Taberî, *Târîh*, 5/206; Hâkim, *Müstedrek*, 3/479; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 3/115.

980 Taberî, *Târîh*, 5/207; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238.

Vâkıdî şöyle demiştir: İnsanlar, Medine'de Ali'ye biat ettiler. Yedi kişi ise beklediler, biat etmediler. Daha önce sözü geçenlere ek olarak şu isimler de onlardandır: Suhayb er-Rûmî, Selâme b. Vakaş ve Usâme b. Zeyd.

Medine'deki bazı sahabîlerin müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a biat etmekten kaçındığından söz eden bu rivayetlerin isnatları incelendiğinde onların eleştiri karşısında sağlam duramadıkları ve dayanak olarak kullanılamayacak tarzda zayıf oldukları görülür. İbn Ömer ve Sa'd *radıyallahu anhuma*'nın Ali'ye biat etmediklerinden bahseden rivayet zayıftır. Çünkü onda ismi zikredilmeyen meçhul bir ravi vardır. Yine bu rivayet, Abdullah b. Hasan'a nispet edilmiştir. O ise bu olaylara şahid olmayan bir şahıstır.

Metni ise sahabenin *radıyallahu anh* -Kitap ve sünnetin şahitlik ettiği- adaletiyle çeliştiğinden dolayı reddedilmiştir. Yine çünkü bu rivayet, sahabeyi onlara layık olmayan ve onların kendisiyle tanınmadığı bir durumla itham etmektedir. Buna ek olarak ilgili rivayet, Medine'deki bütün sahabenin müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a biat ettiğinden söz eden sahih rivayetlerle çelişmektedir.

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anhuma*, hilafetle ilgili meselelerde çok korkması ve tedbirli davranması sebebiyle Ali *radıyallahu anh*'ın savaşlarını sorunlu görmüş ve savaşlara katılmamıştır.[981]

O, Ali *radıyallahu anh* Medine'den çıktığında ve onun da kendisiyle birlikte çıkmasını istediğinde ona "Vallahi ne yapacağımızı bilmiyoruz? Bu iş bize karışık geldi. İş bizim için aydın hâle gelinceye ve açılıncaya dek yerimizde kalacağız" dedi.[982]

İbn Hazm şöyle demiştir: İbn Ömer'e bu durum sorulduğunda o, soru sorana şöyle cevap vermiştir: "Azgın grubun hangisi olduğunu bilmiyorum. Şayet bilseydik; ne sen ne de bir başkası ona karşı savaşma konusunda beni geçebilirdi!"[983]

Bu konuda onun şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Elimi savaştan çektim, ileri atılmadım. Hak üzere savaşan ise daha faziletlidir."[984] Yani

981 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/951; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/401.
982 Taberî, *Târîh*, 4/446.
983 İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/171.
984 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/953.

o sahnelerde hakkı gören ve hak uğruna savaşan kimse daha faziletlidir. Ancak bunu açıkça göremeyen ve yerinde oturup fitneden uzak duran kişinin bu davranışı, onun dini ve ahireti için daha selametlidir. Özellikle de sahih hadisler, sahabenin fitne tasavvuru bölümünde açıklığa kavuştuğu gibi fitneden uzak durmaya teşvik etmekte ve ona karışmaktan sakındırmaktadır.

Onun "Elimi savaştan çektim ve buna pişman değilim" dediği de rivayet edilmiştir.[985] Çünkü o, Cemel ve Sıffîn savaşlarını Müslümanların arasında meydana gelen bir fitne savaşı saymıştır. O olaylara katılan sahabenin genelinden aktarıldığına göre onlar, savaşlara katılmaktan pişman olmasalar bile onlara katılmaktan dolayı mutlu olmadılar. Bu kişilerin arasında, ileride ilgili yerinde açıklığa kavuşacağı üzere müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* da vardır. Bir mümin, hangi mazeret altında olursa olsun kardeşlerinin birbirlerini öldürdüklerini görmeye nasıl sevinebilir ki? Ancak bu, sahabenin *radıyallahu anhum* kendisiyle sınandıkları/maruz kaldıkları bir musibetti. Onların her biri, o konularda sahip olduğu bilgilere tutunmuştur.

Daha önce geçen bütün verilerden belli olduğu üzere İbn Ömer'in tutumları, savaştan kaçınmanın etrafında dönüp dolaşıyordu. Biata gelince; o rivayetlerde ondan biat etmesinin talep edildiği söz konusu edilmemektedir. O, sadece halifeyle birlikte savaşa çıkmak için ikna edilmeye çalışılıyordu. Bunu ise yapmadı. Çünkü o, bu savaşı bir fitne savaşı saymıştı. Bundan çıkan sonuca göre o biat etmişti, ancak hataya düşmekten korkup endişe ederek Müslümanların arasında meydana gelen savaşlara katılmamıştı. Onun, son günlerinde şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Ali ile birlikte azgın gruba karşı savaşmamış olmaktan başka hiçbir şeye üzülmüyorum."[986]

985 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/401.

986 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/953; el-Mâlikî ve'l-Hâlidî, *Bey'atu Ali*, s. 173. Fakat bu kitap, "Ali *radıyallahu anh* hakkında aşırıya kaçmak, sahabe hakkında hüküm vermeye ve bazen kasıtlı hatayı onlara -özellikle de Talha, Zubeyr ve müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anhum*'a- nispet etmeye cüret etmek, fitne çıkarıcı ve ayaktakımının başı Eşter en-Neha'î'yi övmek" açısından eleştirilmektedir. Kitabın 157 ve 158. sayfalarında ve diğer yerlerinde fasid teviller de bulunmaktadır. Yine yazar, Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra Müslümanların içinden geçtiği durumları, sanki bu durumlar sahabenin nefislerinde hiçbir etki bırakmamış gibi bütünüyle bilmezden

Fakat bu söz, Müslümanların hilafete geçmesi için ikna etmeye çalış-

gelmektedir/ihmal etmektedir. Aynı şekilde tarih alanında bir dayanak ve uzman bir tarihçi olan Seyf b. Ömer et-Temîmî'nin rivayetine sert bir şekilde saldırması da öyledir. Nitekim onun bu tutumu, *Mîzânu'l-İ'tidal*'de (2/255) ve *Lisânu'l-Mîzân*'da (4/492) geçmektedir. Kendisine güvenilmeyen, raşid halifeler dönemini Taberî'nin *Târîh*'inde ondan aktardığı rivayetleriyle ifsad eden berbat tarihçi Ebû Mihnef Lût b. Yahya'nın rivayetine karşı tavizkâr/yumuşak davranmaktadır. Bu yüzden o, Ali, Talha, Zubeyr, müminlerin annesi ve Mu'âviye *radıyallahu anhum*'un arasında meydana gelen olayları, hilafet için yapılan bir çatışma olarak tasvir etmiştir ki bu batıldır. Sahabe arasında hilafet konusunda bir ihtilaf yaşanmamıştır. Bilakis ihtilaf, büyük olayı ortaya çıkaran Sebe'iyye isyancılarından hesap sorma şekliyle ilgili meydana gelmiştir. Bu isyancıların çoğu müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın ordusunda bulunmaktaydı. Yazar ise kitabın bütün bağlamında bunu ihmal etmiştir.

Ali *radıyallahu anh*'ın biatinin sahih olduğunu gerekçelendirmek amacıyla onu, Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın biatine kıyas etmiştir ki bu biatin zamanı ve ona katılanlar, Ali *radıyallahu anh*'ın hilafetiinin biat zamanından ve onun katılımcılarından farklıdır. Bilindiği üzere muhalefetine itibar edilen kimselerden hiç kimse, Ali *radıyallahu anh*'ın hilafetine karşı çıkmamıştır. Bununla birlikte yazar, bu meseleden sahabenin arasında ihtilaf meydana getiren bir sorun çıkarmıştır. Öyle ki şu sözünde olduğu gibi (s. 39) buna benzer batıl kıyaslar yapmak zorunda kalmıştır: "Ebû Bekir'in biati, Sa'd b. Ubâde ve Hâşim ile Ümeyye oğullarından bir grup tarafından tercih edilmemiştir. Bilakis Sa'd b. Ubâde, Ebû Bekir'e de Ömer'e de biat etmemiştir. Talha b. Ubeydullah da Ömer'den başkasının halife olmasını istiyordu." (Bkz. s. 276).

"Cemel halkı -Talha ve Zubeyr- da biatlerini bozdular." Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* biatlerini bozarlar mı? Yoksa "bidat ve sahabeye *radıyallahu anhum* yönelik buğz" hastalığı, ortaya çıkmaktan başka bir seçeneği kabul etmez mi?

Yazar, Osman'ın biati hakkında şöyle demektedir: "'Ammâr ve Mikdâd gibi ehlu'l-hal ve'l-'akd olan bazı kimseler Ali'yi tercih ediyordu." 'Ammâr ve Mikdâd, hilafet için aday olan altı kişiden biri miydi? Neden diğer sahabeden bahsetmiyor da Mikdâd ve 'Ammâr'dan söz ediyor?" s. 40.

"Ali *radıyallahu anh*, Ömer'den sonra hilafete en layık kimseydi." (s. 89). Selef ise "Şayet 'Ali, Osman'dan üstündür' dersen, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının ihanet ettiğini söylemiş olursun" der. Yani Osman *radıyallahu anh*'ı Ali'ye öncelemeleri sebebiyle demektir. Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 475.

Yine yazar, tarihçilerin genelini -özellikle de çağdaşlarını- istisnasız bir şekilde itham etmekte; onların çelişkili davrandıklarını, vehimlerini bir araya getiren şeyin bazı amaçlar olduğunu, "Ali'ye isyan eden Cemel ve Sıffîn halklarının işledikleri hatalarda suçsuz olduklarını" kanıtlamaya çalıştıklarını, bu bozuk görüşlerle Ali'nin hilafetinin meşruiyetini ve biatinin sıhhatini şüpheli kıldıklarını söylemektedir. (s. 13-15).

Ayrıca yazar, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım* kitabının muhakkiki Muhibbuddin el-Hatîb'e 68. sayfanın 2. dipnotunda saldırmakta, onunla birlikte de Kadı İbn Haldûn üzerine gitmekte ve onları cahillikle veya nefsin hevasına tabi olmakla suçlamaktadır. Peki,

tıkları, ama fitne endişesiyle bundan kaçınan, hilafete geçmediği takdirde öldürülmekle tehdit edilen, buna rağmen tutumunu değiştirmeyen İbn Ömer'in biyografisiyle çelişmektedir. Hasan şöyle demiştir: "Onu hırslandırmaya çalıştılar ve korkuttular. Ondan ise hiçbir şey alamadılar. Sonunda da Allah'a kavuştu."[987]

Şöyle derdi: "Vallahi yetmiş yıl boyunca hilafette kalmam karşılığında bir şahsın öldürülmüş olması hoşuma gitmez."[988]

Aktarıldığı üzere İbn Ömer, günün birinde Medine sokaklarında dolaşıyordu ve kendisini başkalarının işittiğinden habersiz bir şekilde kendi kendine konuşup şöyle diyordu: "Kılıçlarını omuzları üzere koymuş birbirlerini öldürüyorlar ve 'Ey Abdullah b. Ömer! Elini ver' diyorlar."[989]

Halife, kendisiyle birlikte çıkması için ona ısrar ettiğinde de şöyle demiştir: "Ben, Medine halkından bir kimseyim. Eğer çıkarlarsa, sözü işitip itaat ederek ben de çıkarım. Fakat ben savaş için çıkmam."[990]

Bu durum onun biat etmiş olduğunu, Müslümanların arasında bir fitne savaşı olarak gördüğü savaşı reddettiğini kesinleştirmektedir.

Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın Ali *radıyallahu anh*'a Biat Edişi

Sa'd'ın biatinden bahseden rivayette geçtiği üzere o, kesinlikle biatten kaçınmamıştır. O, yalnızca "İnsanlar biat ederse ben de biat ederim" demiştir. İnsanlar, Medine'de yeni halifeye biat etmişlerdi. Bunun gereği olarak da Sa'd, insanların Medine'de biat edişinden sonra biat etmiş olmalıdır. Ancak kendisinden savaşa katılması talep edildiğinde Sa'd, bundan

Muhibbuddin, *el-'Avâsım* ile ilgili değerlendirmelerinde Ali *radıyallahu anh*'ın hilafetini eleştirmiş midir? Yoksa onun sahabeyi savunması, ümmetine ve onun parlak tarihine yönelik çektiği acı, insafı kaybetmiş ve sahabe *radıyallahu anhum* sevgisinden sapmış bazı nefislerde bidat eğilimleri mi ortaya çıkardı?

Hâlbuki isnatları muhaddislerin yöntemine uygun bir şekilde incelemek, -sahabenin bir kısmını savunmak ve diğerlerini eleştirmek/karalamak için bir yol edinilmesi için değil de- çerçevesinin genişlemesi ve tek bir konuyla ilgili bütün tarihî rivayetleri kapsaması için desteklenmesi gereken bir davranıştır.

987 Bkz. İbn Sa'd, 3/394, 404.

988 Önceki kaynak.

989 Önceki kaynak.

990 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/242.

endişe ederek ve İslamî safın birliğini korumak isteyerek savaşa katılmayı reddetmiş ve "Cihadı bildiğim sırada cihad ettim. Benden daha hayırlı bir adam olduğunda da kendi kendimi öldürmem. Bana, iki gözü ve bir diliyle iki dudağı bulunan ve 'Bu mümindir. Bu da kâfirdir' diyen bir kılıç getirmediğiniz sürece savaşmam" demiştir.[991]

Bu rivayetin içeriğinde, Sa'd'ın Ali *radıyallahu anhuma*'ya biat etmiş olduğuna delil vardır. Zira kendisiyle savaşacağı kimselerin arasından kimin kâfir kimin mümin olduğunu bilebilseydi savaşa katılmayı kabul edecekti. Biata gelince; ona değinmemiştir. Çünkü o işi yerine getirmiş ve Halife Ali *radıyallahu anh*'a biat etmiştir. İbn Sa'd, onu Medine'de Ali'ye biat eden sahabenin önde gelenleri arasında zikretmiştir.[992]

Sahabenin fitne tasavvurundan söz edildiği bölümde Sa'd'ın fitne karşısındaki tutumu açıklığa kavuşmuştu. Oradaki detaylı açıklamalara bakılabilir.

Talha ve Zubeyr'in Ali *radıyallahu anh*'a Biat Etmeleri

Talha ve Zubeyr, Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra Medine'de müminlerin emîri ve Müslümanların halifesi olarak Ali'ye biat ettiler.

Bu konuda şüpheye düşüren bütün rivayetler, isnatları zayıf, metinleri çelişkili, sahabenin adaletine, ahlakına, vefasına ve cesaretlerine aykırı rivayetlerdir. Bu rivayetler üzerinde durmak ve onların yayılmasına katkı sağlamak, yararlı bir iş değildir. Zira bu durum, asırlar boyunca Müslümanları onlarla meşgul etmek ve saflarını ayırmak amacıyla bu hurafeleri uyduran bidatçilerin amaçlarının bir parçasıdır.

Ali, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'a gelince; onlar, birbirlerini seven kardeşlerdir. Onların kalplerinden aldatma, kin ve haset çıkarılmıştır. Onlar tek bir el gibidirler, tehlike ve sıkıntı yerlerinde birbirlerine feda olurlardı. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in önünde müşriklere karşı çekilmiş yalın kılıçlardı, kâfirlere ve münafıklara yöneltilmiş oklardı! Aynı şekilde raşid

991 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/19, 76; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/198; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238.

992 Önceki kaynak, 3/19.

halifelerin önünde de bu durumdalardı. Gençlik ve olgunluk yaşlarında öylelerdi. Yaşları ilerledikten ve deneyimleri derinleştikten sonra değişebilirler mi? Onlar bundan uzaktır. Sadece, onların önünde meydana gelen olaylar değişti. Onların her birinin içtihadı, onu, kendisine tutunduğu tutumuna doğru sevk etti. Büyük kardeşleri Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra hepsinin kendisiyle imtihan edildikleri o fitne günlerinde başlarından geçen korkunç fırtına sırasında iki kardeşinin şehid edilmesinden sonra müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'dan rivayet edilen konuşmalardan ve sözlerden daha çok bu duruma delalet eden bir delil yoktur.

İbnu'l-'Arabî şöyle demiştir: "Talha ona biat etti. Bunun üzerine insanlar, 'Ali'ye çolak el sahibi biat etti.[993] Vallahi bu iş tamama ermeyecektir!' dediler."[994]

Müminlerin emîri Ali b. Tâlib *radıyallahu anh*'a biat eden ilk şahsın Talha *radıyallahu anh* olduğu konusunda bu kimselerin söylediklerinin doğru olması hâlinde onların kendisine tutundukları bir kanıtları kalmaz. "Şüphesiz ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i korumak amacıyla çolak kalan el için her iş tamama erer ve onunla her sıkıntıdan korunulur."[995]

Talha, insanlar kaçtığında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Uhud gününde sebat eden ve ölüm üzere ona biat eden kişilerdendi.[996] Müşriklerden bir kişi, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir ok attı. Bunun üzerine Talha, eliyle Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yüzünü korudu. Ok da onun serçe parmağına isabet etti. Böylece eli çolak kaldı. Uhud gününde çok yaralandı. Öyle ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Sözünü yerine getirmiş olarak yeryüzünde yürüyen bir adama bakmaktan hoşlanan kimse, Talha'ya baksın!"*[997]

Zubeyr *radıyallahu anh*'tan aktarılan "Abdulkays kabilesi hırsızlarından bir hırsız bana geldi. Ben de boynumda kılıç durduğu hâlde biat ettim."[998]

993 Taberî, *Târîh*, 5/206; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/98.
994 Önceki kaynak; İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 148.
995 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 149.
996 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/115, 116; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/765.
997 Önceki kaynak; Elbânî, *es-Silsiletu's-Sahîha*, 125.
998 Taberî, *Târîh*, 5/207-210; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/99.

-yani ikrah altında kalarak biat ettiğini söylüyor- sözüne gelince;[999] İbnu'l-'Arabî onun yalan/uydurma bir rivayet olduğunu söylemiştir.[1000]

Bu rivayet, önceden sözü geçen ve Talha ile Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın ikrah veya itiraz söz konusu olmaksızın biat ettiklerini ispat eden sahih rivayetlerle çelişmektedir.

Buhârî'de (7099) geçen hadisin şerhinde ve Ebû Bekre *radıyallahu anh*'ın "Muhakkak ki Allah, Cemel günlerinde bir kelimeyle beni yararlandırdı" sözünde bu durum ispat edilmektedir ki şöyle demiştir: "Sonra Talha ile Zubeyr'e haber gönderdi. Onlar da ona biat ettiler."[1001]

Hadiste şu ifade de geçer: "Talha ve Zubeyr, gönüllü olarak ve ikrah altında kalmaksızın Ali'ye biat ettiler."[1002]

Şûra topluluğunun geri kalanının müminleri emîri olarak Ali'ye biat etmesiyle birlikte yeni halife, hilafete birinci heybetini tekrar kazandırabilecek ve hiçbir dış etkenden etkilenmeyecek bir güç ve konum kazandı. Zira Talha, Zubeyr, Sa'd ve İbn Ömer *radıyallahu anhum*'un biat edişlerinden ve Sa'd ile İbn Ömer'in Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra hiçbir siyasî veya askerî eyleme katılmayacaklarını açık bir şekilde ilan etmelerinden sonra insanların genelinin önünde, kendisine biat edebileceklerini düşündükleri kimse kalmamıştı.

Aynı şekilde Usâme b. Zeyd *radıyallahu anhuma* da bu ilanda bulunmuştu. Müminlerin emîri Ali onu biat etmeye davet ettiğinde Usâme şöyle demiştir:

"Biata gelince; ben sana biat ederim. Çünkü sen, insanların bana en sevimli olanısın ve onların arasında yeğlediğim kişisin. Savaşmaya gelince; ben, Allah'tan başka ilah bulunmadığına şahitlik eden hiçbir kimseyle savaşmayacağım konusunda Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e söz verdim."[1003]

999 Önceki kaynak.
1000 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 148.
1001 Buhârî, Kitâbu'l-Fiten, 6570, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, 18. Bâb, 7099, hadisin şerhi.
1002 Önceki kaynak.
1003 İbn Hibbân, *Sikât*, 2/283.

Ali *radıyallahu anh*'a Biat Etmekten Kaçındıkları Söylenen Ensar

Ensarın tutumunun muhacirlerin tutumunu izlemesiyle Medine'de bulunan ensarın genelinin yeni halifeye biat ettikleri belli olmaktadır. Buna göre Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vahiy kâtibi Zeyd b. Sâbit, Ali'ye tabi oldu. Ancak o, Cemel ve Sıffîn savaşlarına katılmadı. Çünkü bunları, bir fitne savaşı saydı. Zeyd ile Ali *radıyallahu anhuma*'nın arasındaki sıcak ilişkiyi ortaya koyan durumlardan biri, Zeyd'in kendisiyle birlikte harekete geçmek için onu davet eden halifeye şöyle diyerek verdiği cevaptır: "Vallahi sen, bir aslanın ağzını açtığı takdirde benim senin uğrunda elimi onun ağzına koyacağımı biliyorsun. Senin hâkimiyetini pekiştirmek amacıyla kılıçla savaşmama gelince; bunu yapamam."[1004]

Aynı şekilde Muhammed b. Mesleme *radıyallahu anh* da halifeye biat etti.[1005] Ancak o da savaştan uzak durdu ve "Kendisiyle kâfirlere vurduğum bir kılıcı Müslümanlara vuramam" dedi, ardından kılıcını kırdı ve evinde oturdu.[1006] Muhammed b. Mesleme uzlete çekildiğinde Ali, yanına gelmesi için ona haber gönderdi ve "Eğer o yanıma gelmezse, onu taşıyıp getirin" dedi. Onlar da onun yanına gittiklerinde Mıuhammed, Ali'nin yanına gitmeyi kabul etmedi. Ona, "Onun yanına gitmediğin takdirde seni taşıyıp onun yanına götürmekle emrolunduk" dediler.

O da onlara şöyle dedi: "Geri dönün ve ona deyin ki: Amcaoğlun ve dostun, ileride bir fitne, ayrılık ve ihtilaf çıkacağını bildirdi ve 'Bu durum meydana geldiğinde, hayatına son veren ölüm gelinceye veya günahkâr bir el sana dokununcaya dek evinde otur ve kılıcını kır' dedi. O hâlde Allah'tan kork ey Ali! Sen, o günahkâr el olma!" Onlar da Ali'nin yanına gidip ona durumu haber verdiler. O da "Onu serbest bırakın!" dedi.[1007]

1004 Câhız, *el-'Usmâniyye*, s. 174.

1005 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/19; Mâlikî, *Bey'atu Ali*, s. 181. Şöyle demiştir: "Ali ile savaşmayı terk etmesi için onun bir mazeretinin olduğunu bilmiyorum." Hâlbuki o, mazereti en açık olan sahabîdir. Nitekim onun fitne tasavvurunda bu durum daha önce açıklanmıştı.

1006 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 1/11; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/611; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/9.

1007 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/611; İbn Hibbân, *Sikât*, 2/283. Şöyle demiştir: "Muhammed b. Mesleme, bir önceki hadisle Ali'ye özrünü beyan etmiştir ve ona, 'Allah Rasûlü

Seleme b. Selâme b. Vakaş,[1008] Vehb b. Sayfî el-Ensârî[1009] ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şairi Hassân b. Sâbit de böyle yaptı. "Hassân'ın Ali'ye biat etmediği ondan sahih bir şekilde nakledilmemiştir. Yalnızca ondan meşhur bir şekilde aktarıldığına göre o, Osman'a ağıt yakmış ve katillerini kınamıştır."[1010] Yani Osman'a çok ağıt yakmasından ve ağlamasından dolayı onun Ali'ye biat etmediği şüphesi doğmuştur. Bu durum, kasideleriyle Osman'a ağıt yakan, katillerine saldıran ve onların halifeye karşı işledikleri fiillerinde hiçbir delile sahip olmadıklarını, ithamları uydurup Müslümanların arasında yaydıklarını, onları yalan ve bühtan yoluyla halifeye nispet ettiklerini açıklayan -ki bu durum, Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şairlerinin yazdıkları kasidelerde açıkça geçmektedir- Ka'b b. Mâlik el-Ensârî'ye uygun düşen durum da budur.

Nu'mân b. Beşîr b. Sa'd el-Ensârî'ye gelince; o, Osman'ın temiz kanlarına bulanmış gömleğini, onunla birlikte de Nâile bt. Ferâfisa'nın, kocasını savunurken isyancılar tarafından koparılan parmaklarını ve avucunun bir kısmını[1011] aldıktan sonra Şam'a yerleşti. Onun Şam'a yerleştiğini pekiştiren durumlardan biri, onun Mu'âviye'nin safında Sıffîn'e katılması ve onun memurlarından biri olmasıdır. O sırada Şam'da bulunduğu tercih edilen kişilerden biri de Ebû Sa'îd el-Hudrî *radıyallahu anh*'tır. Onun Halife Ali *radıyallahu anh*'a biat ettiğine delalet eden şey, onun Ali ile birlikte Haricîlerle yapılan savaşa katılması, ayrıca da buna çok istekli olmasıdır.[1012]

Ka'b b. Urve b. Umeyye b. Adiy el-Ensârî de böyledir.[1013] Fudâle b. Ubeyd el-Evsî el-Ensârî ise Ebu'd-Derdâ'dan sonra Dımaşk'ın kadısı olmuştur. Mu'âviye onu kadılığa atadığında ona "Ateşe karşı seni perde olarak kullandım, o hâlde beni ört/koru!" dedi. Ardından onu ordunun

sallallahu aleyhi ve sellem, ashabının ihtilafı sırasında onların arasına girmememi, kılıcımı kırmamı ve evimde oturmamı bana emretti. Ben de öyle yaptım' demiştir."

1008 Câhız, *el-'Usmâniyye*, s. 174.

1009 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/9.

1010 Câhız, *el-'Usmâniyye*, s. 174.

1011 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/239; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/98.

1012 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1671; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 1/192.

1013 Önceki kaynak, 3/1321; Hâkim, *Müstedrek*, 3/479.

başına emîr olarak atadı. Sonra da denizde Rumlara saldırılar düzenlediler. Fudâle, Mu'âviye'nin hilafetinin sonlarında vefat etti. Mu'âviye onun yatağını/tabutunu taşıdı ve oğlu Abdullah'a, "Ey oğulcuğum, bana yardım et! Şüphesiz ki ondan *radıyallahu anh* sonra onun bir benzerini taşımayacaksın" dedi.[1014]

Mesleme b. Muhalled el-Ensârî de Mısır'da bulunuyordu. O, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın kanı için kısas yapılmasını talep edenlerdendi.[1015]

Önceden geçen verilerden belli olduğu üzere Medine'de bulunan sahabe, Halife Ali *radıyallahu anh*'a biat ettiler. Bunların başında da Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* yer alıyordu. Hiç kimse biata zorlanmadı. Fakat tabir-i caizse biati kabul etmeye zorlanan kişi, halifenin *radıyallahu anh* kendisiydi. Zira o sırada o, yeni halifenin ileride karşılaşacağı tehlikeleri en çok/iyi bilen kimseydi. Zira o, işlerin birbirine karıştığını ve olayların dallanıp budaklandığını, olayları ortaya çıkmasına ortaklık eden tarafların çok olduğunu, olayların kötülüğünün yayılıp da "Müslümanların arasında sürecek ve onların varlıkları ile inançlarını tehdit edecek" bir fitmeye dönüşmesinin mümkün olduğunu gördü. Belki de bu sebep, halifeyi biati kabul etmek zorunda bırakan faktörlerden biri sayılmaktadır.

Halife, vaziyetleri düzeltmek ve ümmet ile ümmetin inancını kurtarmak için biati kabul etmiştir. O, bu durumu "Din için endişe etmeseydim, onların çağrılarına icabet etmezdim" sözüyle ifade etmiştir.[1016] Hatta o, sahabenin bir kısmının kendisine biat etmede ağır davrandıklarını görünce onlara "Beni bu biatten çıkarın ve kendiniz için sevdiğiniz birini seçin" dedi. Onlar da sustular.[1017]

Belki bu durum, halifenin bakış açısını ortaya koymakta, onun biatten önce de sonra da -özellikle de o aşamada- emirliğe karşı zühd içinde olduğunu pekiştirmektedir. Medine'deki sahabe, halifeye *radıyallahu anh* biat etmiştir. "Ona biat edilmesine gelince; hiç kimse ondan geri kalmadı. Ona yardım etmeye gelince de bir topluluk bundan kaçınmıştır."[1018]

1014 Önceki kaynak, 3/1263; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 3/115.
1015 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/162; İbn Ei'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 6/59.
1016 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, 18. Bâb, 7099 nolu hadisin şerhi.
1017 İbn Hibbân, *Sikât*, 2/283.
1018 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 150.

Ona biat etmediğinden söz edilenler, Şam'da veya Mısır'da veya başka bir şehirde bulunuyorlardı. İbnu'l-'Arabî şöyle demiştir: "Fakat mutlaka işaret edilmesi gerekir ki onlardan pek çok kimse, Cemel ve Sıffîn savaşına katılmamıştır. Onların bu konudaki mazeretleri ise bu savaşları, Müslümanların arasında meydana gelen fitne savaşları olarak saymaları ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte önceden yaptıkları cihadın selametinden endişe edilmesi sebebiyle fitne sırasında kendilerine uzlete çekilmelerinin emredilmiş olmasıdır. Kimi sahabenin halifeyle birlikte savaşa gitmekten kaçınmaları sebebiyle, -bu araştırmada adı geçip veya geçmeyip de savaşlara katılmayan ilgili- sahabenin halifeye biat etmediklerini zikredenler açısından bu mesele, konuyu incelememeleri nedeniyle karışık hâle gelmiştir.

İbn Sa'd'ın aktardığına göre Talha, Zubeyr, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Sa'îd b. Zeyd b. 'Amr b. Nufeyl, 'Ammâr b. Yâsir, Usâme b. Zeyd, Sehl b. Huneyf, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Muhammed b. Mesleme, Zeyd b. Sâbit, Huzeyme b. Sâbit, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından veya başkalarından olsun Medine'de yaşayan herkes[1019] Müslümanların halifesi olarak Ali b. Ebî Tâlib'e biat etmiştir. "Bütün insanlar biat ettiler… Her şey Medine halkının istediği gibi oldu ve onlar, önceden üzerinde bulundukları hâle döndüler ve evlerine dağıldılar. Aralarında geçimsizlerin ve ayaktakımının yeri olmasaydı!"[1020] İbn Kesîr'in aktardığına göre "ensardan hiç kimse biattan geri kalmamış, -bildiğimiz kadarıyla- hepsi de biat etmiştir."[1021]

Müslümanlar Medine'de biat işini bitirdikten sonra Halife Ali *radıyallahu anh* onlara hutbe okuyup şöyle dedi: "Şüphesiz ki Allah, doğru yola ileten bir kitap indirdi ve onda hayır ile şerri açıkladı. O hâlde hayrı alın ve şerri terk edin. Yüce Allah için farzları yerine getirin, O da sizi cennete girdirsin. Allah, meçhul olmayan bazı hürmetlerin çiğnenmesini haram kıldı. Müslümanın hürmetini de bütün hürmetlerden üstün tuttu. Müslümanları da ihlas ve tevhidle bağladı. Müslüman, haklı yere olması dışında insanların dilinden ve elinden güvende oldukları kimsedir. Vacip olan şey-

1019 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/19.
1020 Taberî, *Târîh*, 5/210; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/99.
1021 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/19.

ler dışında Müslümana eziyet etmeye kimsenin hakkı yoktur. Halkın işini çabucak yerine getirin. Sizin her birinize özgü olan şey, ölümdür. İnsanlar sizin önünüzdedir. Arkanızda olan şey ise sizi izleyen kıyamettir. Ağırlıklarınızı hafifletin, yetişirsiniz. Şüphesiz ki insanlar ahiretlerini bekliyorlar. Ey Allah'ın kulları! Kulları ve memleketleri konusunda Allah'tan korkun. Siz, toprak parçalarından/eşyadan ve hayvanlardan bile sorumlusunuz. Yüce Allah'a itaat edin, O'na isyan etmeyin. Hayrı gördüğünüzde onu alın, şerri gördüğünüzde onu terk edin: **'Bulunduğunuz yerde önemsenmeyecek kadar az olduğunuz, insanların sizi kapıp götürmelerinden korkar halde bulunduğunuz zamanı hatırlayın.'** (Enfâl, 26)"[1022]

Belki de bu hutbenin ilk dikkat çeken yönü, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesine işaret etmemesidir. Bu durum, bu hutbenin sıhhat boyutunu sorgulamaya neden olmaktadır. Zira o olaya değinip değerlendirme yapmadan ve ondan ibret çıkarmadan o olayın es geçilmesi mümkün değildir. Çünkü bu olay, sebep olduğu iç ve dış sonuçlar nedeniyle Halife Ömer *radıyallahu anh*'ın uğradığı suikastten daha tehlikeli sayılır. Hatta bu olay, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra İslamî hilafetin başından geçen en tehlikeli olaydır. Ya da bu hutbe sahihtir ki tercihe şayan görüş de budur. Fakat siyasî ortam ve isyancıların Medine'ye egemen olması, bu olaydan bahsetmemenin arkasında yatan sebeptir. Zira o sırada bu olayın hayata etkileri güçlüydü.

Bu nedenle halife, "kötülük yollarını izlemeyi ve hürmetleri çiğnemeyi sürdürmekten sakındırmak" yoluyla bu olaya işaret etmekle yetinmiştir ki söz konusu hürmetlerin başında Müslümanın Müslüman kardeşlerine karşı sahip olduğu hürmet gelmektedir. İsyancıların, zulmederek ve haksızlık ederek halifenin kanını akıttıklarında çiğnedikleri hürmet budur ki bundan sonra onların hürmet edecekleri bir şeyleri kalmamıştır. Çünkü akıtılması haram olan kanı akıtmaya cüret eden kimse, malı, ırzı ve bütün haramları kendine mubah kılar.

Yeni halifenin birinci hutbesinde üzerinde yoğunlaşmaya davet ettiği mana budur. Halife, elin ve dilin bütün Müslümanlardan çekilmesinin vacip olduğunu vurgulamıştır. Nitekim kalıcılıkları "fitne çıkarma, suçsuz-

1022 Taberî, *Târîh*, 5/211; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/111.

lara eziyet etme ve batılları yayma"ya eşlik eden isyancıların kendisinde bağlı kalmadıkları durum budur. Halifenin yetkileri başlangıç seviyesinde olduğu ve halife de vandalları hesaba çekebilecek caydırıcı bir güce sahip olmadığı için halife, meydana gelişi kesin olan, babaları ve ataları alıp götürmüş olan ölümü hatırlatmıştır. Sonra da kullara, memleketlere ve hayvanlara eziyet etmekten sakındırmıştır ki bu durum, isyancıların ulaştığı tahrip/zarar seviyesini ortaya koymaktadır. Anlaşıldığı üzere bu zarar, hayvanlara kadar bile yayılmıştır.

Bu hutbede açıkça belli olduğu üzere isyancıların kötülüğünün yayılmış olması sebebiyle halife, ümmetin "bağış ve fetihler" ile ilgili işlerinden ve bunun dışındaki diğer önemli konulardan bahsetmekten vazgeçmiş ve öğüt vermekle, hakların korunması gerektiğini hatırlatmakla ve ölümden korkutmakla yetinmek zorunda kalmıştır.

İsyancıların Medine'ye egemen oluşunu tasvir eden, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın hutbesinde Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden bahsetmemesini açıklayan durum, Şa'bî'nin aktardığı rivayetteki durum olabilir. Şa'bî şöyle demiştir: 'Âişe *radıyallahu anha*, Osman'ın öldürülmesinden sonra Mekke'den Medine'ye doğru yola çıktı. Yolda dayılarından bir kimse onunla karşılaştı. Bunun üzerine 'Âişe, "Arkanda -yani Medine'de- durum nedir?" diye sordu. O da "Osman öldürüldü ve insanlar Ali'nin etrafında birleşti. Söz ise ayaktakımın sözüdür" dedi.[1023]

Müminleri Emîri Ali *radıyallahu anh*'a Biat Edilmesinden Sonra Osman *radıyallahu anh*'ın Katillerine Karşı Takınılan Tavırlar

1. Müminlerin Annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'ya Tavrı

Burada, sahabenin *radıyallahu anhum* arasında görüş ve içtihatta ihtilaf ortaya çıkmaya başlar. Bu sahabeden biri de müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'dır ki o, ayaktakımının müminlerin annelerine -Ümmü Habîbe ve Safiyye *radıyallahu anhuma* onlardandır- yaptıklarını ve onlara verdikleri eziyeti -nitekim bu durum, isyancıların Osman *radıyallahu anh*'ı kuşatmasında açıklığa çıkmıştır-, Medine'de insanlara nasıl sıkıntılar çıkardıklarını, dilleri üzere sahte mektuplar yazarak ve onları şehirlerde yayarak mü-

1023 Taberî, *Târîh*, 5/220; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/107.

minlerin annelerinin adına nasıl yalanlar söylediklerini, sonra da şehid Osman *radıyallahu anh*'ın kanını akıtmayı nasıl mubah saydıklarını görmüş ve duymuştur. Bu yüzden doğal olarak ayaktakımın Müslümanların başına getirdiği o olayların suretleri onun zihninden kaybolmamıştı.

Yine onun, "Bu kimselerin de içinde bulunduğu bir iş tamama ermez" demesi ve "Osman *radıyallahu anh*'ı Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mescidindeki minber üzerinden yere düşüren, sonra da onun kanını ve onu savunanların kanlarını akıtan" o isyancı ayaktakımının egemen olduğu evine dönmekten vazgeçerek Mekke'ye dönmesi doğaldı. Zira isyancılar, önde gelen Müslümanların hiçbirine değer vermiyorlardı.

Dolayısıyla ondan, "Mekke'ye geri dönmek ve -onların arasında ve onların gözleri önünde halifelerine suikast düzenleyerek isyancıların Müslümanların başına getirdikleri- musibetin hem onun içinde hem de bütün müminlerin içinde yükselen acısını anlatmak"tan başka bir şey yapması beklenmezdi.

Medine'ye isyancı topluluk egemen olduğu[1024] ve orada ayaktakımının sözü geçtiği hâlde[1025] Mekke'ye nasıl dönmesin ki?

Bunun üzerine 'Âişe, Mekke'ye geri döndü, mescidin kapısı yanında inip Hicr'e yöneldi ve onunla kendini perdeledi. İnsanlar da onun etrafında toplandı. Ardından 'Âişe şöyle dedi: "Ey insanlar! Farklı şehir halklarından, bedevilerden ve Medine halkının kölelerinden oluşan ayaktakımı, dün öldürülen bu adamı, ihtiyaçları ve genç yaştaki kimseleri görevlendirmesi sebebiyle ayıplamaları sebebiyle toplandılar. Hâlbuki ondan önce de o yaştaki kimseler görevlendirilmişti.

Yine onlar için koruma altına aldığı koruluk yerlerinden dolayı onu ayıpladılar. Bunlar ise ondan önce de yapılmış olan ve başkasının yapılması uygun olmayan şeylerdir. O da onlara tabi olmuş ve onların çıkarına olacak şekilde onlar için bazılarını görevden almıştı. Ama onlar, onun aleyhine bir delil ve mazeret bulamayınca harekete geçip düşmanlıklarını açığa vurdular. Fiilleriyle sözleri birbirinden farklı oldu. Ardından haram kanı döktüler, haram beldeyi helal gördüler, haram malı aldılar, haram ayı

1024 Taberî, *Târîh*, 5/219.
1025 Önceki kaynak, 5/220.

helal saydılar. Vallahi Osman'ın bir parmağı, yeryüzü katları dolusunca buna benzer kimselerden daha hayırlıdır."[1026]

Şöyle de demiştir: "Kan, ay ve belde haramlığı konularında Osman için öfkelenmediğimiz takdirde ona insaflı davranmış olmayız."[1027]

İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de aktardığına göre 'Âişe *radıyallahu anha*, insanların arasını ıslah etme görüşündeydi. Onların amacı savaşmak değildi. Ancak savaş tutuştuğunda orada bulunanların savaşmaktan başka çareleri olmaz. 'Âişe *radıyallahu anha*'nın ve onunla birlikte bulunanların hilafet konusunda Ali'ye muhalefet ettikleri ve aralarından birini hilafete atamak için çağrıda bulundukları onlardan nakledilmemiştir.

'Âişe ve yanındakiler, Osman'ın katillerini öldürmeyi men ettiği ve onlara kısas uygulamayı terk ettiği için Ali'ye karşı çıktılar. Ali, Osman'ın velilerinin onun hükmüne başvurmalarını bekliyordu ve ardından Osman'ı öldüren kişinin belli olması hâlinde ona kısas uygulamayı düşünüyordu.[1028]

Basra emîri Osman b. Huneyf el-Ensârî, 'İmrân b. Husayn *radıyallahu anh* ile onun beraberinde Ebu'l-Esved ed-Duelî'yi onun yanına gönderip de bu ikisi ona "Ey müminlerin annesi! Emîrimiz, sana yolculuk amacını sormamız için bizi gönderdi: Bize yolculuğun amacını bildirir misin?" dediklerinde müminlerin annesi, Basra halkının yanına gitme maksadını açıkça ifade edip şöyle demiştir:

"Vallahi benim gibi bir kimse, gizli bir iş yürütmez ve çocuklarından haberi gizlemez. Farklı şehir halklarından ve kabilelerin geçimsizlerinden oluşan ayaktakımı, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in haremine saldırdılar ve orada olaylar çıkarıp bidatçileri barındırdılar. Orada Allah'ın ve Rasûlünün lanetini gerektirdiler, bunun yanı sıra Müslümanların imamını haksız ve mazeretsiz yere öldürdüler.

Böylece haram kanı helal sayıp döktüler, haram malı yağmaladılar, haram beldeyi ve haram ayı helal saydılar, ırzları ve derileri parçaladılar. Yanlarında bulunmalarından hoşlanılmayan bir topluluğun yurduna yerleştiler, zarar ve rahatsızlık verdiler, fayda vermediler, sakınmadılar, gü-

1026 Taberî, *Târîh*, 5/219; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/106.
1027 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, 18. Bâb, 7099 hadisin şerhi.
1028 Önceki kaynak.

nahtan el çekmeye güç yetiremezler ve güvenilmezler. Bu yüzden ben de Müslümanların arasına çıktım; bu topluluğun yaptıklarını, geride bıraktığımız kimselerin içinde bulundukları durumu ve bunun ıslahı için yapmaları gerekli olan şeyleri onlara haber veriyorum."

Ardından **"Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka verilmesini yahut bir iyilik yapılmasını ya da insanların arasının düzeltilmesini isteyenler müstesnadır."** (Nisâ, 114) ayetini okuyup şöyle devam etti:

"Küçüğümüzle büyüğümüzle, erkeğimizle kadınımızla yüce Allah'ın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in düzeltilmesini emrettiği şeyleri ıslah etmek için harekete geçitik. Bizim durumumuz budur: Size, iyilik olan bir şeyi emrediyoruz ve sizi ona teşvik ediyoruz. Münker olan bir şeyi size yasaklıyoruz ve sizi onu değiştirmeye teşvik ediyoruz."[1029]

Buna göre müminlerin annesi, isyancıların bozduğunu düzeltmek için çabalamakta, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma şiarlarıyla amel etmeyi iade etmek için çalışmaktadır. O, hem buna ehildir hem de bu konuda güvenilirdir. *Allah ondan razı olsun*. Bu yüzden İbn Battâl, "İki grup da müçtehiddi ve kendisinin doğru görüşte olduğunu düşünüyordu" derdi.[1030]

Bilindiği üzere müminlerin annesi *radıyallahu anha* bir savaşçı değildi, amacı da yeni bir halife atamak değildi. Bilakis o, Müslümanların derdiyle dertlenmişti. Sözü de Müslümanların arasında kabul görüyordu. Onların katında güvenilir bir konuma sahipti. Onların annesi olması, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e olan konumu, babasının *radıyallahu anh* fazileti, sahip olduğu ilim ve dindarlığı sebebiyle öyleydi. Ona, "Müslümanlar seni görür de bunun üzerine Allah, onların aralarını düzeltir" dediler.[1031]

Bunun yanı sıra o, içtihad etmeye ve Müslümanların maslahatları üzerinde düşünmeye ehildi ki onun için en büyük tehlikelerden biri, Sebe'iyye isyancılarının ve onların arasından da ayaktakımının, önceden "cennetle müjdelenenlerin, Bedir ehlinin ve öne geçenlerin" ellerinde bulunan hilafet konusunda siyasî otoriteye egemen olmasıydı. Bu yüzden 'Âişe ve

1029 Taberî, *Târîh*, 5/228; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/243.
1030 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, 18. Bâb, 7099 nolu hadisin şerhi.
1031 Önceki kaynak.

onunla birlikte Talha, Zubeyr ve onların iki oğlu *radıyallahu anhum* ile "bu kimselerin Medine'de yaptıklarını görüp işiten kimselerden onlarla birlikte bulunanlar, bu günahkârların hesaba çekilmesinin, dinin önde gelen önceliklerinden olduğunu, onları serbest bırakmanın İslam'a ve Müslümanlara karşı büyük/çok tehlikeler içerdiğini düşündüler.

O aşamada onların Medine üzerindeki egemenlikleri görünür seviyede olduğu ve Basra'da onlarından çok sayıda kişi bulunduğu için bu durum, Basra'ya yönelmenin sebebi olmuştu. Müminlerin annesi de fitneden ve ihtilaftan kaçınmaya yardımcı olacağına, oğullarının arasındaki konumunun onların yardımlaşmasını ve birliğini arttıracağına, sonra da hadlerin ikame edilmesi konusunda yardımlaşma aracılığıyla hilafetin heybetini yerleştirmeye katkı sağlayacağına inanarak bu yolculuğa onay verdi.

Eğer isyancılar, kendisine itaatsizlik ederek ve kendisiyle bulunanlarla savaşarak müminlerin annesinin *radıyallahu anha* düşüncesini boşa çıkardılarsa, sonunda onunla birlikte bulunanlar kendilerini savunmak zorunda kaldılarsa, ardından "canlarını korumak, şehid mazlum halife için kısas yapmak ve annelerini itaatsizlikle karşılamalarına karşılık olarak onlara ceza vermek" amacıyla onları öldürdülerse, o zaman günahkâr isyancıların, safı dağıtan ve kendilerine kısas yapılmasına engel olan fitneler ortaya çıkarmasında müminlerin annesinin ne günahı var?

Müminlerin annesi, Müslümanların farklı tutumlar takınmaları sebebiyle Müslümanları bu hedefi gerçekleştirmek için bir araya getirmeyi başaramadıysa, şüphesiz ki müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* da aynı sebepten dolayı bunu yapmayı başaramadı. "Şayet öyle olmasaydı -katillerini talep etmeye güç yetirdiği için- Abdullah b. Habbâb'ın katillerine had cezasını uyguladığı gibi onlara da hak ettikleri cezayı uygulardı."[1032]

Eğer Müslümanların güvenliğini ve birliğini karıştıran/tahrip eden o az sayıdaki isyancı topluluğu, müminlerin annesinin *radıyallahu anha* faziletini kabul etmiyorlardıysa şüphesiz ki "din ehli ve hayırda öne geçenler" onun konumunu ve faziletini biliyorlardı. 'Ammâr b. Yâsir *radıyallahu anh*, yanında Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma* bulunduğu hâlde müminleri emîrinin elçisi olarak Kûfe halkına hitap ederken ve onlara müminlerin

1032 İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/162.

annesinin Basra'ya gidişinden söz ederken şöyle demiştir: "Şüphesiz ki ben size şunu söylüyorum: Vallahi onun, dünyada Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşi olduğu gibi cennette de onun eşi olduğunu biliyorum. Ancak Allah, ona mı, yoksa Ali'ye mi itaat edeceksiniz diye sizleri onunla imtihan etmiştir."

Mesrûk veya Ebu'l-Esved ona, "Ey Ebu'l-Yekzân! O zaman biz, cennete gireceğine şahidlik ettiğin kimseyle beraberiz, kendisine cennete gireceğine şahidlik etmediğin kimseyle değil!" dedi.[1033] Bunun üzerine 'Ammâr ve Kûfe'de onunla birlikte bulunan sahabe sustular ve duyduklarına karşı çıkmadılar.

Buna göre sahabe, müminlerin annesinin Allah'ın Kitabındaki ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in katındaki konumunu biliyorlardı. O, her müminin saygı duyduğu ve takdir ettiği bir konumdaydı. Yine ancak münafıkların kalıntıları ve halefleri olan zındıklar onun değerini eksiltiyor ve ona hakaret ediyorlardı. Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın onlarla ilgili verdiği hüküm de böyleydi. İki şahsın Cemel savaşından sonra müminlerin annesine hakaret ettiğini, birinin "Ey annemiz! Bizden dolayı itaatsizlikle cezalandırıldın" dediğini ve başkasının da "Ey annemiz! Tevbe et, çünkü günaha girdin" dediğini öğrendikten sonra onlara Ka'kâ' b. 'Amr et-Temîmî'yi gönderdi. O da onları getirdi. Ardından Ali *radıyallahu anh*, "Boyunlarını vur!" dedi. Sonra da "Onları mecalsiz bırakacak şekilde cezalandıracağım!" dedi. Ardından onlara yüzer celde vurdu ve elbiselerini soydu.[1034]

Belki de bu nas, müminlerin annesinin oğullarının kalplerinde sahip olduğu konumu ortaya koyar, "ümmet ile sahabenin arasında 'ihtilaf edip savaştıklarını' ifade eden bir çatlak ortaya çıkarmak ve böylece bunun onlara hakaret etmek ve onlara duyduğu güvende ümmeti şüpheye düşürmek için bir gerekçe edinmek, aynı şekilde Müslüman nesillerin arasında asırlar boyunca kinlerin beslenmesi ve fitnelerin ortaya çıkarılması için bunu bir sebep edinmek" amacıyla yalan kıssaları ve hayalî olayları uyduran sahabe düşmanlarına bir reddiye olur.

1033 İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/134; Taberî, *Târîh*, 5/244; İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 162; Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, 18. Bâb, 7099 nolu hadisin şerhi.

1034 Taberî, *Târîh*, 5/280; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/258.

Müminlerin emîri buna benzer bir söz için yüz celde vurulmasına hükmettiyse ve böyle bir sözü kullanan bir kimsenin boynunu vurmaya niyet ettiyse o zaman o *radıyallahu anh*, müminlerin anneleri hakkında iftira olan şeyleri yazmaktan ve konuşmaktan korkmayan kimseler için nasıl bir hüküm verirdi? Uygulamaya niyetlendiği bu hükmünde tereddüt eder miydi?[1035]

Müminlerin annesi, sahip olduğu bu konuma, amacı ve niyeti "Müslümanların menfaati için çalışmak" olduğu sürece bu konuda geniş bir imkâna sahip olduğunu bilmesine rağmen, nasihatleri kabul ederdi ve müminlerin kendisine verdiği tavsiyelerle amel ederdi. Onun yolculuğu, ancak Talha, Zubeyr ve onlarla birlikte bulunan önde gelen Müslümanlar ile yaptığı istişarelerle gerçekleşmişti. Bununla birlikte o, kendisine öğüt veren ve nasihat eden kimselerin söylediklerini kabul ederdi. Müminlerin annesi Ümmü Seleme'nin kendisine yazdığı ve kendisine yönelik nasihatlerini içeren mektubuna karşılık şu mektubu yazmış ve ona şu sözleriyle cevap vermiştir:

"Öğüdünü ne kadar da kabul eden biriyim, nasihatinin hakkını ne kadar da bilen biriyim! Ben, (Mekke'yi) terk ettikten sonra onu ziyaret edecek/ona geri dönecek değilim. Çekişen iki Müslüman grubun arasını bulmak için çıkış/doğuş ne güzel bir çıkıştır! Eğer yerimde otursam, bunda bir sakınca olmaz. Eğer yoluma devam edersem, çoğaltmaya müstağni olmadığım şeye doğru yol alırım. Vesselam."[1036]

Buna göre 'Âişe, kız kardeşleri gibi evinde oturduğu takdirde bundan dolayı bir günaha girmeyeceğini, yüce Allah'tan ecir bekleyerek Müslümanların çıkarları için çabaladığı, müminlerin söz birliği ve Müslümanların halifesini öldüren isyancıların defedilmesi için çalıştığı takdirde de âlemlerin Rabbinden umduğu ecirden müstağni olmadığını düşünmektedir.

Bütün bunlarla birlikte o, o çabaları andığında Müslümanların başına gelen musibetten dolayı onlara şefkat göstererek ve onlar için acı çekerek, "günahkâr isyancıların ulaştıkları duruma, görüp duyduğu barbarlıklarına, katılıklarına, barış ve toplumun birleşmesine davet eden din ehliyle

1035 Feyyâd, *Yevme İnhadere'l-Cemelu Mine's-Sakîfe*. Müminlerin annesine ve önde gelen sahabîlere hakaret içermesi sebebiyle ne kadar alçaktır!

1036 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/296.

öne geçen kimselere yönelik cüretkârlıklarına" üzülerek mutlaka ağlardı. Zira isyancılar, kalpleri öldüğü için onun davetine icabet etmiyor, dillerini ve ellerini ne ondan ne de onun çabalarına icabet eden salihlerden alıkoyuyorlardı ki bu salihler, canlarını "Allah'ın müminlerin kalplerinde onun için var ettiği konumu" korumak amacıyla hiçe sayıp feda ettiler.

Onun acılarını arttıran şey buydu. Zira onun bu çabadaki ümidi, hiçbir şekilde savaşın meydana gelmemesiydi. O, "benim konumumun insanların arasında bir engel olmasını istiyordum" diyordu. Yine "İnsanların arasında bir savaşın meydana gelmesini beklemiyordum. Şayet bunu bilseydim, asla o yerde durmazdım" demiştir. Şöyle de demiştir: "İnsanlar benim sözümü dinlemediler ve bana iltifat etmediler."[1037]

Buradan maksat şudur: Sebe'iyye isyancılarının düzenlediği, sonra da şüpheleri kendilerinden savmak amacıyla ve sanki o topluluklarda yalnızca bu "cemel/deve" bulunuyormuş gibi kendisine "Cemel Vakası" ismini verdikleri o savaşta Müslümanların arasında fitne ateşini yakanlar onlardır/isyancılardır. Onlar, Mekke'den Basra'ya giden ıslah davetçileri ile ilgili aktardıkları rivayetlerde onların "Cemel ashabı/deve sahibi" olduklarını tekrar edip dururlar. Eğer ıslah davetçileri *radıyallahu anhum* "Cemel ashabı" ise o zaman isyancılar neyin ashabıdır? Onlar, "katırlar ashabı" mıdır, yoksa "eşekler ashabı" mıdır?

Görüldüğü üzere onlar için en doğru isim budur. Çünkü onların katında güvenilir olan ravilerden birinin, "Nuh *aleyhisselam*'ın eşeğinden Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında bulunan eşeğe kadar uzanan" bir "eşekler isnat zinciri" bulunmaktadır. Nitekim bu rivayet, *Usûlu'l-Kâfî* adlı kitapta geçmektedir.[1038]

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Tevrat'la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merke-**

1037 es-San'ânî, *Musannef*, 5/457.

1038 Kuleynî, *Usûlu'l-Kâfî*, 1/237. Müminlerin emîrinden şöyle rivayet edilmiştir: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşeği Gufeyr ona, "Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü! Babamın, babasından -onun, dedesinden; onun da babasından- bana aktardığına göre o, Nuh ile birlikte gemide bulunuyordu. Nuh onun yanına gelip arka tarafını okşamış, sonra da 'Bu eşeğin sulbünden, peygamberlerin efendisi ve sonuncusu olan nebinin, sırtına bineceği bir eşek gelecektir. Beni o eşek kılan Allah'a hamd olsun'" demiştir.

bin durumuna benzer. Allah'ın âyetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü!" (Cum'a, 5)

Diğer insanlara gelince; onlar, müminlerin annesinin sözünü dinlediler ve gösterdiği çaba için ona teşekkür ettiler. Canlarını da onun "ıslah ve Allah Teâlâ'nın Kitabını ikame etme" davetine yardım etme yolunda feda ettiler.

2. Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın Tavırları:

İbn Kesîr şöyle demiştir: "Osman *radıyallahu anh* şehid edildiği sırada Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşleri bu yılda fitneden kaçmak amacıyla hacca gitmişlerdi. Ardından Mekke'de kalmışlardı. Ali *radıyallahu anh*'a biat edildiğinde onun katında insanların payları/konumları, hâlin hükmüne ve baskın görüşe göre oldu. Yoksa onun bir seçimiyle bu iş olmadı. Bilakis Osman'ı öldüren o isyancıların liderlerinin baskın gelmesiyle oldu. Bununla birlikte Ali *radıyallahu anh* onlardan hoşlanmıyordu, onların başına belaların gelmesini bekliyordu ve Allah'ın hakkını onlardan almak için onlara karşı eline bir fırsatın geçmesini temenni ediyordu."[1039]

Şöyle de demiştir: Ali *radıyallahu anh*'a yapılan biat istikrar bulunca Talha, Zubeyr ve önde gelen sahabe *radıyallahu anhum* onun yanına girdiler, ondan had cezalarını ikame etmesini ve Osman'ın kanı için kısas yapmasını istediler. O ise bu kimselerin/isyancıların destekleri ve yardımcıları bulunduğunu, o anda bunu yerine getiremeyeceğini söyleyerek mazeretini sundu.

Bunun üzerine Zubeyr, yanında askerler getirmesi için kendisini Kûfe emîrliğine atamasını, Talha da yanında askerler getirmesi ve bu yolla bu isyancıların ve Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinde onlarla birlikte bulunan cahil bedevilerin gücüne karşı onun/Ali'nin gücünün artması için kendisini Basra emîrliğine atamasını talep etti. O da onlara, "Bana biraz süre verin! Bu konu üzerinde bir düşüneyim" dedi.[1040]

Anlaşıldığı üzere onlar kısa bir süre beklediler. Ama halife, bu isyancılara hesap sorma fırsatı bulamadı. Bunun üzerine Talha ve Zubeyr, birkaç

1039 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/242; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/100.
1040 Önceki kaynak, 3/100; 7/240.

sahabîyle birlikte toplanıp Ali'nin yanına gittiler. *Allah hepsinden razı olsun*. Ona, "Bu topluluk, bu adamın kanının dökülmesi işinde birbirine ortak oldu ve böylece canlarını helal kıldılar" dediler. O da onlara, "Ey kardeşlerim! Ben sizin bildiklerinizi bilmiyor değilim. Fakat bize hâkim olan, bizim ise kendilerine hâkim olmadığımız bir topluluğa bunu nasıl yapabiliriz? İşte sizin köleleriniz onlarla birlikte isyan ettiler, bedevileriniz de onlara yöneldiler. Onlar aranızdalar ve size dilediklerini yüklüyorlar. İstediğiniz bir şeyi yerine getirebilmek için bir yerin var olduğunu görüyor musunuz?" dedi. Onlar, "Hayır!" dediler. O da şöyle dedi:

"O hâlde hayır! Vallahi ben Allah'ın izniyle sadece sizin düşündüğünüz şeyi düşünüyorum. Bu iş, bir cahiliye işidir. Bu topluluğun destekçileri vardır… İnsanlar, harekete geçirildiği takdirde bu iş konusunda farklı tutumlar sergilerler: Bir grup, sizin düşündüğünüz gibi düşünür. Bir grup, sizden farklı düşünür. Bir grup da insanlar sakinleşene, kalpler yerlerine yerleşene ve haklar alınana dek ne bunu ne de diğer görüşü savunur. O hâlde sakin olun ve bakın bakalım size/aklınıza ne gelecek, sonra da geri dönün."[1041]

Şöyle de demiştir: "Meydana gelen durum ancak doğrulduğunda/düzeldiğinde anlaşılır. Bu, ateş gibi bir fitnedir. Her tutuşturulduğunda çoğalır ve parlar."[1042]

Bu rivayetlerden ortaya çıktığı üzere Medine'deki sahabenin -ki bunların başında Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* gelir- , bu isyancılara karşı sabırları tükenmişti, halifeyi *radıyallahu anh* öldürerek ümmetin başına getirdikleri acının derinliğini hissetmişlerdi. İsyancılar bu eylemleriyle her şeyi iptal etmişler ve Müslümanları kendi canlarıyla meşgul etmişlerdi. Bu durum, Talha'nın ve Zubeyr'in onlardan duyduğu bıkkınlığın artmasına, onlara kısas yapılması ve ondan uzaklaştırılmaları için müminlerin emîrine ısrarlarını çoğaltmalarına neden olmuştur. Müminlerin emîri onlarla aynı görüşü paylaşıyordu. Ancak o, saha komutanının bakışı gibi olaylara bakıyordu ve aşamada katillere kısas hükmünün uygulanmasının mümkün olmadığını görüyordu. Zira bu durum, daha büyük bir fitneye yol açacaktı.

1041 Taberî, *Târîh*, 5/211; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/100.
1042 Taberî, *Târîh*, 3/103; 5/216.

Anlaşıldığı üzere isyancıların Medine'de bulunuşu ve halifeye yakın oluşu, işlerin daha karmaşık olmasının nedeniydi. Kimi sahabîler, halifenin onlardan kurtulma gücünün bulunup bulunmadığı hakkında şüpheye düştü ki bu durum, işleri dallanıp budaklandırdı ve çeşitli tavırların takınılmasına yol açtı. "Topluluk fırkalara ayrıldı. Kimisi, 'Eğer durum kötüleşirse, bu kötü kimselere üstün gelmeye güç yetiremeyiz. Bunu, Ali'nin dediği zamana bırakmak daha doğru olur' diyordu. Kimisi de 'Üzerimize düşeni yaparız, ertelemeyiz. Vallahi Ali, bizden yüzçevirip görüşüyle ve emriyle yetinmektedir. Biz, Kureyş üzerinde onun başkasından daha sert olacağını düşünüyoruz' diyordu."[1043]

Böylece isyancıların çekici ile onların uzaklaştırılmasını ve onlara kısas yapılmasını talep eden kimselerin örsü arasında kalan halifenin üzerindeki baskı arttı. Bu görüşlerin ve yönelimlerin haberi halifeye ulaşıyordu. Bu yüzden o, kendisiyle Medine halkını sakinleştireceği ve Kureyş'in mutmain olacağı bir icraat yapmayı istedi. Bunun üzerine Müslümanlara hutbe verdi, onlara üstünlüklerinden, onlara duyduğu ihtiyaçtan, onlara yönelik bakışından ve onların önünde duruşundan, bunda başka onların hâkimiyetlerinden bir şeye sahip olmadığından, ecrin de yüce Allah'tan bekleneceğinden söz etti."[1044]

Fakat ayaktakımını memleketlerine göndererek Sebe'iyye'nin baskısını hafifletmek istediğinde onlar buna karşı çıktılar ve onun sözünü dinlemediler. "Efendilerinin yanına dönmeyen kölenin koruması/zimmeti kaldırılmıştır" diye seslendi. Bunun üzerine Sebe'iyye ve bedeviler öfkelendiler ve "Yarın da aynısı bize söylenecektir! O zaman onlarla ilgili hiçbir şeyi delil gösteremeyiz" dediler.[1045]

Ardından bu kimselere yönelik olarak emri tekrar edip şöyle dedi: "Ey insanlar! Bedevileri yanınızdan çıkarın." Yine "Ey bedeviler topluluğu! Sularınıza gidin" dedi. Sebe'iyye ise bunu kabul etmedi, bedeviler de onlara itaat ettiler. Ali ise evine girdi. Talha, Zubeyr ve Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından birkaç kişi onun yanına girdiler. Ali, "Gidin adamı

1043 Taberî, *Târîh*, 5/212; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/100; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/240.
1044 Önceki kaynak.
1045 Taberî, *Târîh*, 5/212; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/100; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/240.

öldürüp öcünüzü alın" dedi. Onlar da "Emrinden yüz çevirdiler!" dediler. Ali, "Vallahi onlar, bu günden sonra daha çok yüz çevirirler ve söz dinlemezler" dedi.[1046]

Görüldüğü üzere Medine'de bulunan pek çok Kureyşli, isyancıların halifenin emrini dinlemeyip isyan etmelerinden sonra kötülüklerinin daha çok artacağına inandılar. Bu yüzden Ümeyye oğulları Medine'den kaçtılar ki bu durum, halifenin Kureyş'e baskı yapmasına neden oldu. "Halife, herhangi bir şekilde Medine'den çıkmalarına engel oldu."[1047]

Bu durum, Kureyş'in geri kalanlarının ve pek çok sahabenin nefretinin artmasına neden oldu. İbn Kesîr şöyle demiştir: Olay bu şekilde gerçekleşince ve isyancılar ona galip gelip de önde gelen sahabenin onunla görüşmesine engel olunca Ümeyye oğullarından ve başkalarından oluşan bir grup Mekke'ye kaçtı. Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* da umre yapmak için izin aldılar, o da onlara izin verdi. Bunun üzerine ikisi Mekke'ye gittiler, pek çok kişi ve kalabalık bir grup da onlara tabi oldu.[1048]

Mekke'de ise müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*, Medine'den gelenlerin uğrak yeriydi. O, Medine'deki Müslümanların durumunu onlara soruyordu. Onlar da durumu ona haber veriyorlardı. Sonunda onun katında, ayaktakımının ve Sebe'iyye'nin Medine işlerine egemen olduğu haberi mütevâtir hâle geldi. O, Talha, Zubeyr ve beraberindekilerle karşılaştığında onlara "Arkanızdaki durum nasıldır?" diye sordu.

Onlar da "Arkamızda hiçbir şey bırakmadan ayaktakımından ve bedevilerden kaçıp Medine'den ayrıldık. Kavmimizi 'hakkı tanımaz, batıla karşı çıkmaz ve canlarını korumaz olarak şaşkın bir hâlde' bırakarak onlardan ayrıldık" dediler.[1049]

Müminlerin annesi, işin ciddi ve tehlikeli olduğunu görünce, özellikle de Medine'den gelenler dertlerini onunla paylaşınca, "bu isyancıları yok etmek için yardımlaşmak, Müslümanların topluluğunu birleştirmek ve du-

1046 Önceki kaynak.
1047 Taberî, *Târîh*, 5/212; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/100.
1048 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/240.
1049 Taberî, *Târîh*, 5/220; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/106.

rumlarını ıslah etmek için çalışmak" konusunda onunla istişare edince, ona "karar sahibi olanlarının, meseleleriyle ilgili uzun bir düşünmeden sonra Basra üzerinde ittifak ettiklerini" bildirince onların isteklerini kabul ederek bu konuda onlara muvafakat etti[1050] ve Sebe'iyye isyancılarının yaptıklarından bahsederek şöyle dedi:

"Ey insanlar! Bu, büyük bir olay ve çirkin bir iştir. Bu konuda harekete geçip Basra halkından kardeşlerinizin yanına gidin ve bu duruma karşı koyun. Şam halkı, yanlarındakilere karşı size yetti. Belki Allah, Osman'ın ve Müslümanların intikamını alır."[1051]

'Âişe, suçsuz, saf ve takvalı Osman'ı öldüren isyancıların şerrini def etmek konusunda yardımlaşmanın vacipliğini vurgulayıp şöyle dedi: "Kurtuluş, onlara karşı birleşmenizdedir. Böylece Allah, başkalarını caydıracak şekilde onlara musibet verir ve onlardan sonrakileri dağıtır. Vallahi şayet ona karşı düşmanlık beslemelerine neden olan şey onun bir günahı olsaydı, altının pislikten veya elbisenin kirden temizlendiği gibi o da günahlarından kurtulmuş olurdu. Zira elbisenin suyla yıkandığı gibi onu yıkadılar."[1052]

Anlaşıldığı üzere müminlerin annesi *radıyallahu anha*, Sebe'iyye isyancılarna karşı harekete geçen bu kimselerle birlikte yola çıkmayı düşünmüyordu. Bilakis o, bu kimselerin Medine'ye gitmelerini, oradaki sahabeyle yardımlaşarak katillere kısas yapmalarını ve ayaktakımını oradan çıkarmalarını, böylece hilafet otoritesinin halifenin şehid edilmesinden önceki durumuna dönmesini ve Müslümanların durumunun düzelmesini temenni ediyordu.

Fakat Mekke'deki sahabe -ki bunların başında Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* gelmektedir-, onun yönünü çevirdi ve "Ey müminlerin annesi! Medine'yi bırak. Bizimle birlikte bulunanlar, Medine'deki o ayaktakımına güç yetiremezler" diyerek Basra'ya gidişlerini onaylamasını ona öğütlediler.[1053] Ardından fitneden kaçınmaları, insanların isyancılara karşı yanlarında durmak için harekete geçmelerinin ve Sebe'iyye ile

1050 Önceki kaynak.
1051 Önceki kaynak.
1052 Önceki kaynak.
1053 Önceki kaynak; 5/221; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/242.

savaşmaları için kendileriyle birlikte yola çıkmasının gerekli olduğunu söylediler.[1054]

Şöyle dediler: "İnsanlar, bizimle birlikte yola çıkıp da Mekke'de emrettiğin gibi onlara emretmediğin sürece çağrımıza icabet etmezler ve emrimizi terk ederler. Bundan sonra sen geri dönersin."[1055]

"Bizimle birlikte Basra'ya doğru yola çık… Mekke halkını harekete geçirdiğin gibi onları da harekete geçirirsin, sonra da yerinde otursun. Eğer Allah işi düzeltirse senin istediğin gerçekleşmiş olur. Aksi hâlde ecrimizi Allah'tan bekleriz ve bu işi çabalarımızla savunuruz. Sonunda da Allah istediğine hükmeder."[1056]

Zubeyr *radıyallahu anh* ona, "Belki yüce Allah senin aracılığınla insanların arasını düzeltir" dedi.[1057]

Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere Sebe'iyye isyancıları, Müslümanların genelinin kâbusu olmuşlardı. Herkes, onlardan kurtulmayı ümit ediyordu. Ancak ortada o kurtuluşun yolu hakkında bir ihtilaf vardı. Halife, vaziyetlerin istikrar bulmasına ve nefislerin sakinleşmesine dek, hilafet ve hilafetin işlerinin düzenlenmesi meşguliyetinden kurtulana kadar bütün Müslümanların sakin olmaları gerektiğini düşünüyordu.

Sahabenin bir kısmı ise meydana gelen şeylerin bir fitne olduğunu, en selametli yolun uzlete çekilmek ve buna katılmamak olduğunu düşünüyordu. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Ömer, Usâme b. Zeyd, Zeyd b. Sâbit, Muhammed b. Mesleme, Ebû Musa el-Eş'arî, Muğîre b. Şu'be, Suhayb er-Rûmî ve onlarla birlikte bulunanların görüşü buydu.

Talha, Zubeyr ve onlarla birlikte bulunanlar, üzerlerine düşen görevin Müslümanların vaziyetlerinin ve aralarının ıslah edilmesi olduğunu, onların, onlarla birlikte bulunanların ve bütün Müslümanların halifenin katillerine kısas uygulamak, Sebe'iyye'yi ve ayaktakımını Medine'den çıkarmaya çalışmak ve "karar alma, danışma ve hilafetin bütün işleri"nden bütünüyle uzaklaştırmak zorunda olduğunu, bunun ertelenmesinin bir

1054 Taberî, *Târîh*, 5/223; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/106.
1055 Önceki kaynak.
1056 Önceki kaynak, 3/106; 5/221.
1057 İbn Hanbel, *Müsned,* 6/97.

ruhsatının bulunmadığını düşünüyorlardı. Her grup da hak olduğunu düşündüğü şeyle amel ediyordu.

Talha, Zubeyr ve Müminlerin Annesi 'Âişe'nin Basra Yolculuğu ve Basra Valisi Osman b. Huneyf'in Buna Karşı Tutumu

Talha ve Zubeyr'in Mekke'ye varışından ve müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'nın, Mekke halkı ve Kureyş'in adamları ile orada görüşmesinden sonra ümmetin başından geçen sıkıntının çözümü için üzerine düşen görevin ne olduğu konusunda birbirleriyle danıştılar ve Basra'ya gidişlerinin orada müslümanları birleştirmelerine ve onların yardımı aracılığıyla oradaki Sebe'iyye isyancılarını def etmelerine, sonra da -Halife Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine kısas yapmaya yardımcı olacak- yeni bir güçle Medine'deki halifeye destek vermelerine fırsat vereceğine inandılar.

Müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'ya şöyle dediler: "Oraya gelirsin, bunun üzerine Müslümanlar seni görürler ve böylece yüce Allah aralarını düzeltir."[1058]

Nefse ait bir pay veya hevaya tabi oluşu içermeyen bu yüce amaçlar nedeniyle Talha ve Zubeyr yola çıktılar ve yanlarına müminlerin annesini *radıyallahu anha* aldılar. O da uzak mesafeli yolculuğun çilesine tahammül ederek, insanların, annelerine dönüp Peygamberleri *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hürmetini gözetmelerini ümit ederek yola koyuldu. Ona **"Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka verilmesini yahut bir iyilik yapılmasını ya da insanların arasının düzeltilmesini isteyenler müstesnadır"** (Nisâ, 114) ayetini ve Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sulh için yola çıkmış ve elçilerini göndermiş olmasını delil getirdiler. O da ecri ümit ederek yola çıktı. Sonunda hükümler takdir edildikleri yere vardı.[1059]

Müminlerin emîri, valileri atadığında Osman b. Huneyf el-Evsî el-Ensârî'yi Basra'ya tayin etti. Onu hiç kimse bu görevinden çevirmedi. Osman, Basra'ya girip onu kontrol altına aldı.[1060] Ancak kısa sürede bü-

1058 İbn Hanbel, *Müsned*, 6/52; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/19.
1059 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 156.
1060 İbn Hibbân, *Sikât*, 2/374.

yük bir musibete maruz kaldı. Onun siyasî yöneticiliği ve idarî otoritesi orada sınandı. Bu sınama, Talha, Zubeyr ve müminlerin annesi 'Âişe'nin Basra'ya gelişiyle ortaya çıkan krizle muamelesinde gerçekleşti.[1061]

Onlar, Osman'a ve Medine halkına yaptıklarından sonra Müslümanlara yönelik tehditlerinden endişe edilen Sebe'iyye isyancılarının kötülüğünü def etmek amacıyla Basra halkıının söz birliğini sağlamayı ve safı birleştirmeyi umuyorlardı ki eğer insanlar buna benzer eylemlerden alıkonulmazlarsa ortaya çıkan her imamı mutlaka bu tür kimseler öldürecekti.[1062]

Onlar yedi yüz kişiyle birlikte yola çıktılar. Onların altı yüz kişi oldukları da söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: Medine ve Mekke halkından yedi yüz kişilerdi. Diğer insanların onlara katılmasıyla birlikte üç bin kişi oldular.[1063]

Basra valisi İbn Huneyf, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* ile onlarla birlikte bulunanların Basra'ya gelişini haber alınca -ki o, Osman *radıyallahu anh*'a isyan eden bazı kimselerin Basra'da bulunduklarını biliyordu- bu yüzden Müslümanların arasında bir fitnenin meydana gelmesinden korktu ve "Kâbe'nin Rabbine and olsun ki İslam değirmeni döndü!" dedi.[1064]

Ardından bu zorlu süreçte ne yapması gerektiği konusunda sahabî 'İmrân b. Husayn el-Huzâ'î *radıyallahu anh*'a danıştı.[1065] O da ona uzlete çekilmeyi tavsiye edip "Ben evimde oturacağım" veya "Ben devemin üzerine bineceğim" dedi ve çekip gitti.[1066] Bunun üzerine Osman, "Hayır! Müminlerin emîri gelinceye dek onları engelleyeceğim" dedi. Böylece 'İmrân b. Husayn *radıyallahu anh*'ın nasihatine muhalefet etti ki ondan ya-

1061 Bu yolculuklarında Basra yolunu izleyerek Mekke'den yola koyulup sırasıyla Zâtu Irk'tan, Evtâs'tan, Dariya'dan ve sonra da Nibâc'dan geçerek Basra'ya vardılar. Bkz. el-Gays, *İstişhâdu Osman*, s. 169.

1062 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/24; Taberî, *Târîh*, 4/416.

1063 Taberî, *Târîh*, 5/222; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/222.

1064 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/243. Daha önce zikri geçen hadis-i şerife işaret etmektedir.

1065 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1208.

1066 Taberî, *Târîh*, 5/229; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/243.

rarlanması beklenirdi. Zira 'İmrân, Basra'da en çok deneyim sahibi olan sahabedendi. Ancak o, onu terk edip oturmasına izin verdi.[1067]

İbn Huneyf, Talha ve Zubeyr'in Basra'ya gelişleriyle ilgili Basra halkının görüşünü ve tutumunu, onlara verdikleri desteğin boyutunu öğrenmek istedi. Bunun üzerine aralarına bir adamı sızdırdı. Bu şahıs, Basra halkına hitap etti ve onları, Basra'ya gelenleri geri çevirmeye teşvik etti. Ona, "Onlar bize sığınıp bizden yardım istediler…" denildi. İnsanlar da bu şahsı taşladılar/uzaklaştırdılar. Böylece Osman, onların Basra'da saflarında duran destekçilerinin olduğunu anladı.[1068]

Osman b. Huneyf'e, düşünerek hareket etmesi nasihat edildi ve ona "İstediği bu iş, hoşlanmadığın şeyden daha beterine yol açar. Bu, yama vurulamayacak bir yırtık ve düzelemeyecek bir kırıktır. O hâlde Ali'nin emri gelene dek onları bağışla ve onlara muhalefet etme" denildi. O ise bunu kabul etmedi.[1069]

Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* Basra'ya yöneldiler ve sonunda Mirbed'e vardıklarında oraya üst yerinden girdiler, orada durup beklediler. Ardından Osman b. Huneyf yanındakilerle birlikte dışarı çıktı. Talha ve Zubeyr'in yanına da onlarla birlikte yola çıkıp onlarla birlikte bulunmak isteyen Basra halkı çıkıp geldi. Böylece Mirbed'de bir araya geldiler. Öyle ki orası insanlarla dolup taştı.[1070]

Orada Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* konuştular ve Osman b. Affân *radıyallahu anh*'ın faziletinden, mazlum olarak öldürülmesinden, yüce Allah'ın belirlediği had cezalarının uygulanmasının istikrara ve iyiliği götüren doğru yol olduğundan söz ettiler. Müminlerin annesi de bir konuşma yaptı ve isyancıların Müslümanları nasıl aldattıklarından, ona ve valilerine nasıl iftiralar attıklarından söz edip şöyle dedi:

"Medine'ye yanımıza geliyorlar ve onlarla ilgili bize danışıyorlar. Aralarını düzeltmek için güzel sözler söylediğimizi görüyorlar. Bunun üzerine şikâyetlerine bakıyoruz; onun/Osman'ın suçsuz, takvalı ve herkese hakkı-

1067 Taberî, *Târîh*, 5/229.
1068 Taberî, *Târîh*, 5/229; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/108.
1069 Taberî, *Târîh*, 5/229; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/108.
1070 Önceki kaynak.

nı verdiğini görüyoruz. Onların ise yalancı günahkârlar olduklarını, izhar ettiklerinden başka bir amaç için çabaladıklarını görüyoruz. Sayı çokluğuyla galip gelmeye güç yetirdiklerinde ona galip geldiler. Bunun üzerine evini bastılar ve haram kanı, haram malı ve haram beldeyi haksız ve mazeretsiz yere helal saydılar. Dikkat edin! Sizin yapmanız gereken şey -ki bundan başkasını yapmanız uygun değildir-, Osman *radıyallahu anh*'ın katillerini yakalamanız ve yüce Allah'ın Kitabını uygulamanızdır: **'Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanlara baksana, aralarında hakem olması için Allah'ın kitabına çağrılıyorlar da içlerinden bir grup yüz çevirip gerisin geri gidiyor.'** (Âl-i 'İmrân, 23)"[1071]

Osman b. Huneyf'in arkadaşları bunu işitince iki fırkaya ayrıldılar: Bir grup, duyduklarına inandılar ve "Doğru söyledi. Vallahi iyilik yaptı ve iyiliği getirdi" dediler. Diğerleri de "Yalan söylüyorsunuz. Vallahi söylediklerinizi bilmiyoruz" dediler. Bunun üzerine birbirlerinin üzerine toprak saçıp çakıl taşları attılar ve toz çıkardılar. Müminlerin annesi bunu görünce hem kendisi hem de onların tarafını tutanlar Osman b. Huneyf'ten ayrılarak aşağıya doğru indiler.[1072]

Osman b. Huneyf ile birlikte geriye kalan grupta Hukeym b. Cebele el-'Abdî bulunuyordu. O, şehid Osman *radıyallahu anh*'a isyan edenlerin liderlerinden biriydi ve Basra süvarileriden sorumluydu. O gürültü/fitne çıkarmaya ve savaş çıkarmak için çalışmaya devam ediyordu. Talha, Zubeyr ve arkadaşları ise savaştan el çekiyordu. Sadece belki saldırmayı bırakırlar diye mızraklarını onlara doğru yönlendirmişlerdi, ama savaşmıyorlardı. O ise saldırmayı bırakmadı ve bundan vazgeçmedi. Onlar ellerini savaştan çektikleri hâlde onlarla savaştı. Onlar ise sadece kendi canlarını savundular.[1073] Hukeym de süvarilerini teşvik ediyordu, süvarileriyle birlikte onlara saldırıyordu ve "Bu Kureyş'tir! Korkaklığı ve aymazlığı onu mutlaka helak edecektir" diyordu.[1074] Talha ve Zubeyr'in arkadaşları ellerini savaştan çektiler ve Zâbûka'ya varana dek sağ tarafa yöneldiler.[1075]

1071 Taberî, *Târîh*, 5/230.
1072 Taberî, *Târîh*, 5/230; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/109.
1073 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/244; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/109.
1074 Taberî, *Târîh*, 5/231; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/244.
1075 Zâbûka, Basra'da bulunan rızık -yiyecek- şehridir. İbn Hayyât, *Târîh*, s. 183.

Gece vakti iki grubun arasını ayırmıştı. Sabah olduğunda ise Hukeym b. Cebele elindeki mızrağıyla birlikte gidip öfke içinde karışık şeyler söylemeye başladı. Bunun üzerine Abdikays kabilesinden bir kimse ona, "Kendisine sövdüğün bu kişi de kim?" diye sordu. O, "'Aişe!" dedi. Adam, "Bunu müminlerin annesine mi söylüyorsun?" diye sordu. Hukeym, mızrağı adamın göğsüne batırdı ve onu öldürdü. Sonra müminlerin annesine *radıyallahu anha* söverek bir kadının yanından geçti. Kadın, "Böyle sövmene neden olan kişi kimdir?" diye sordu. O, "'Âişe!" dedi. Kadın, "Bunu müminlerin annesine mi söylüyorsun?" dedi. O da mızrağını ona batırıp onu öldürdü. Sonra da gitti. Arkadaşları da toplanınca onlara saldırdı.

'Âişe *radıyallahu anha*'nın seslenicisi, onlara seslenmeye ve onları savaşmamaya çağırsa da onlar bunu kabul etmediler.[1076] İşte Sebe'iyye isyancılarının durumu öyleydi. Onlar, sadece fitne ortamlarında ortaya çıkarlar. Bu yüzden fitneye en çok istekli olan kimselerdir. Halife Osman *radıyallahu anh* daha önceleri elini ve dilini fitneden çekmiş ve kapısını kapatmıştı ama bu bile onun evini basıp onu zulmederek ve haksızlık ederek öldürmelerine engel olmamıştı. Sonunda zarara uğrayınca ve zararları şiddetlenince müminlerin annesinin sulh seslenicisinin çağrısını kabul ettiler. Ancak Hukeym, fitne çıkarmaya devam etti. Talha, Zubeyr ve onlarla birlikte bulunanlar mescide gittiklerinde yatsı namazına denk geldiler.

Osman b. Huneyd'in gelişi gecikince de kendilerine namaz kıldırması için Abdurrahman b. 'Attâb'ı öne geçirdiler. Ardından Hukeym b. Cebele'nin takipçileri olan Basra ayaktakımı tarafından bir fitne meydana geldi.[1077] Ancak Abdurrahman insanlara yatsı ve sabah namazlarını kıldırdı. Bir topluluk da Osman b. Huneyf'in sarayına girerek onu darp ettiler ve saçını yoldular.[1078]

Talha ve Zubeyr bu olanları öğrenince bunu gözlerinde büyüttüler ve ona yol açtılar.[1079] O da saçını, sakalını ve kaşlarını yolunmuş bir şekilde Ali'nin yanına Rebeze'ye geldi ve "Ey müminlerin emîri! Beni sakallı olarak gönderdin, sana sakalsız bir şekilde geldim" dedi. Ali de "Ecir ve

1076 Taberî, *Târîh*, 5/232; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/109.
1077 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 159.
1078 Taberî, *Târîh*, 5/233; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/111; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/247.
1079 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/29; Belhî, *el-Bed'u ve't-Târîh*, 5/512.

hayır aldın!" dedi.[1080] Ali *radıyallahu anh* arkadaşlarına baktı ve "Bu kimse, bizim yanımızdan yaşlı biri olarak ayrıldı. Sonra da yanımıza genç olarak döndü" dedi.[1081]

Osman b. Huneyf *radıyallahu anh*'ın müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın gitmesinden sonra Hukeym b. Cebele, Abdikays'tan kendisine tabi olanlar ile Rabî'a'nın hangi kolundan olduğu belirsiz kimselerden onlara meyledenlerin arasında süvarileriyle birlikte sabah vaktinde harekete geçti. Sonra da Zâbûka'ya doğru yöneldiler. O sırada Hukeym, müminlerin annesine *radıyallahu anha* sövüyordu. Onun kavminden bir kadın da onun sözlerini işitti ve ona, "Sen buna daha layıksın!" dedi. O da onu yaralayıp öldürdü. Bunun üzerine fitnelere ve Halife Osman *radıyallahu anh*'a yapılan isyana katılan kimseler dışında Abdikays kabilesi öfkelendi ve "Dün bunu yaptın, bugün de bunun benzerini yaptın. Vallahi Allah seni bukağıya vuruncaya dek seni bırakacağız!" dediler. Sonra onu terk edip döndüler.

Hukeym b. Cebele de kendisiyle birlikte Osman b. Affân *radıyallahu anh*'a saldıran ve onu kuşatan bütün kabilelerin geçimsizleriyle birlikte yoluna devam etti. Bunun üzerine Talha ve Zubeyr'in seslenicisi, "Osman *radıyallahu anh*'ın katillerinden olmayanlar bizimle savaşmasın. Biz, sadece Osman'ın katillerini istiyoruz ve savaşı biz başlatmayacağız" diye seslendi. Ardından Hukeym savaşı başlattı ve sesleniciye aldırmadı. Bunun üzerine Talha ve Zubeyr, "Allah'ım! Onlardan hiç kimseyi bırakma ve bugün onlara kısas yap, onları öldür" dediler.[1082]

Hukeym b. Cebele, Basra'daki fitnenin başıydı. Üç yüz kişiden oluşan bir grubu idare ediyordu. Onunla birlikte savaşan ayaktakımının toplamı yedi yüz kişiydi. Huddân kabilesinden Duhaym adında bir kimse, onun boynuna vurdu. Bunun üzerine Hukeym'in başı eğildi ve derisine bağlı kaldı. Böylece yüzü arka tarafında kaldı.[1083] Aziz kitabında **"Onlara karşı Allah sana yetecektir. O, işitendir, bilendir."** (Bakara, 137) buyuran yüce Allah eksikliklerden münezzehtir!

1080 Taberî, *Târîh*, 5/441.
1081 Önceki kaynak, 5/242.
1082 Taberî, *Târîh*, 5/235.
1083 Önceki kaynak, 5/237; İbn Hayyât, *Târîh*, s. 183.

Bir seslenici de "Mazlum imama yaptıklarınız, cemaati bölmeniz ve kanları akıtmanız karşılığında yüce Allah'ın cezasını ve intikamını tat!" diye seslendi.[1084] Başka bir rivayette geçtiği üzere de Talha ve Zubeyr ile onlarla birlikte bulunanlar Zâbûka'ya geldiklerinde savaşmamak konusunda Basra valisiyle anlaştılar. Ertesi gün Abdullah b. Zubeyr, Zâbûka'ya gitti ve arkadaşlarına rızık olarak bir şeyler vermek istedi. Bunun üzerine Hukeym b. Cebele el-'Abdî, Abdikays'tan ve Bekr b. Vâil'den yedi yüz kişiyle birlikte geldi. Ardından savaştılar ve Hukeym b. Cebele ile kardeşi Ra'l b. Cebele ve oğlu Eşref b. Hukeym öldürüldü.[1085]

Zubeyr ve Talha *radıyallahu anhuma*'nın münadileri Basra'da, "Medine'ye saldıranlar arasında bulunup da sizin kabilelerinize mensup olanları bize getirin!" diye seslendiler. Bunun üzerine köpeklerin getirildiği gibi onları getirdiler. Onlar da öldürüldüler. Bütün Basra halkı arasından sadece "Hurkûs b. Zuheyr" onlardan kurtulmuştur. Onun kavmi olan Sa'd oğulları onu korudular. Bu yüzden onların başına büyük bir sıkıntı geldi.[1086]

Talha, Zubeyr ve onlarla birlikte bulunanlar Basra'da ikamet ettiler. Hurkûs dışında onların yanında kendisine had cezasını uygulamak istedikleri bir kimse yoktu. Onlar şöyle diyorlardı:

"Biz, savaşı ortadan kaldırmak ve yüce Allah'ın had cezalarını uygulamak için yola çıktık. Bunun üzerine Basra halkının en kötüleri ile geçimsizleri bize karşı çıktılar. Bizi silahlarla geri çevirdiler ve bize, 'Müminlerin annesine rehin alacağız!' dediler. Çünkü o, onlara hakkı emretmiş ve ona teşvik etmişti. Bu topluluk ise onların Osman b. Affân *radıyallahu anh*'a yaptıklarına, ümmetin cemaatini bölmelerine ve Kitap ile sünnete muhalefet etmelerine razı olmadılar. Sonunda 'Allah'ın Kitabını ve onun küfürle ilgili had cezalarını uygulamak' gibi onlara emrettiğimiz ve onları teşvik ettiğimiz şeylere, onların da bize kötü sözler söylemelerine şahid oldular. Bunun üzerine Basra halkının salihleri buna karşı çıktılar ve onların söylediklerini gözlerinde büyüttüler."[1087]

1084 Taberî, *Târîh*, 5/235; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/112.
1085 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 183; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 483.
1086 Taberî, *Târîh*, s. 235; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/112.
1087 Taberî, *Târîh*, 5/236.

Görüldüğü üzere Hukeym b. Cebele'nin takipçileri, Osman *radıyallahu anh*'ın kanını mubah görmelerinden sonra salihlerin kanlarını akıtmaktan artık korkmuyorlardı ve bu işteki cüretkârlıkları arttı. Hatta onlar, müminlerin annesine *radıyallahu anha* suikast düzenlemeye bile çalıştılar.

'Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sabahın karanlık vaktinde beni ve onlarla savaşanları öldürmek için geldiler. İlerlemeye devam ettiler ve sonunda evimin eşiğine kadar geldiler. Yanlarında onlara benim evimi gösteren bir kılavuz vardı. Bunun üzerine kapımın önünde bir topluluğun beklediğini gördüler… Değirmen onların üzerinde döndü ve Müslümanlar onların etrafını kuşatıp onları öldürdüler. Allah Basra halkını, Zubeyr ile Talha'nın icma ettiği görüş üzerinde birleştirdi."[1088]

Özetle Talha, Zubeyr ve Mekke ile Medine halkından onlarla birlikte bulunanlar, müminlerin annesinden, kendileriyle birlikte gelmesini istediler ki onun orada hazır bulunuşu, fitneden kaçınma ve insanların arasını düzeltme sebeplerinden bir sebep olsun. Onların kendisi için Mekke'den harekete geçtikleri amaçları buydu. Onların kastettikleri ıslah da yüce Allah'ın had cezalarının uygulanması, Müslümanların birleştirilmesi, o sırada İslam toplumunun Sebe'iyye isyancılarından ve onların ayaktakımı takipçilerinden arındırılmasıydı ki isyancılar, Medine'de yaptıkları fiillerin benzerlerini bir daha yapamasınlar.

Müminlerin annesine de Allah'ın söz konusu amacı tamama erdirmesi durumunda evine geri döndüreceklerine söz verdiler. Böylece müminlerin annesi, ümmetine ve akidesine karşı üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirmiş olacaktı. Bu esasa binaen müminlerin annesi *radıyallahu anha* Basra'ya doğru yol aldı. Yanında da Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminden beri kendisiyle künyelendiği kız kardeşinin oğlu Abdullah b. Zubeyr bulunuyordu.

* Müminlerin annesine danışılıyordu ve ondan fetva soruluyordu. Ondan dua talep ediliyordu. Onun varlığı, kendisiyle birlikte yol alanlara hayır ve bereket oluşturuyordu. Zira o, onları ibadete ve itaate teşvik ediyor, onları affetmeye, hoşgörüye, ıslaha ve yüce Allah'tan ecir beklemeye davet ediyordu.

1088 Önceki kaynak, 5/237.

* Talha ve Zubeyr ile onlarla birlikte bulunanlar, ilan ettikleri üzere ıslah için çabalamaya ve yüce Allah'ın had cezalarını uygulamaya bağlı kaldılar. Bununla birlikte Osman *radıyallahu anh*'ın faziletini, uğradığı haksızlığı ve zulmü, müminlerin üzerindeki haklarını hatırlattılar. Çünkü Osman, müminlerin boyunlarında biat hakkı durduğu hâlde şehid edildi.

* Basra halkından pek çok kimse Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın safına katıldı. Özellikle de onların ve müminlerin annesinin *radıyallahu anha* sözlerini ve onların ıslaha yönelik davetlerini işitmelerinden sonra onlara katıldılar.

* Talha, Zubeyr ve beraberindekilerin, Sebe'iyye ve ayaktakımı tarafından maruz kaldıkları eziyete ve işittikleri hakaretlere rağmen fitneden ellerini ve dillerini çekmeleri, sadece canlarını korumak amacıyla savaşmaları, hiç kimseye karşı savaşı ilk önce başlatmayacaklarını ilan etmeleridir.

* Müminlerin annesinin fitneden kaçınmaya çok istekli olması, herkesi savaştan el çekmeye davet etmesidir.

* Basra halkı, barıştan ve had cezalarının uygulanmasından yüz çevirmelerine şahid olduktan ve müminlerin annesine *radıyallahu anha* hakaret ettiklerini duyduktan sonra Sebe'iyye isyancılarını terk ettiler. Kûfe'de isyancılara karşı çıkılması, Basra'da onlara karşı çıkılmasından daha alt seviyede olmamıştır. Bu durum, Eşter en-Neha'î, Kûfe'de ayağa kalkıp hitap ettiğinde ve konuşmasında Osman *radıyallahu anh*'dan söz ettiğinde ortaya çıkmıştı. Onun konuşması üzerine Mukatta' b. Heysem b. Fucey' el-'Âmirî ayağa kalkıp "Sus, Allah seni iğrenç kılsın! Havlayan başıboş köpek! Vallahi bundan sonra bir kimsenin herhangi bir imamızdan bahsetmesine tahammülümüz yoktur" dedi.[1089]

* Talha ve Zubeyr ile beraberlerindekiler, Ali *radıyallahu anh*'a biat etmeye itiraz etmediler. Bilakis onu itiraf ediyorlardı ve Ali'nin, kendi zamanında hilafete en layık kimse olduğunu kabul ediyorlardı. Fakat onlar, onun Halife Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine had cezalarını uygulamaya güç yetirmediğine inanıyorlardı. İbn Teymiyye şöyle demiştir: "Ali *radıyallahu anh*, işin kötülüğünü ve musibetini artıracak bir fitneyle olması dışında

1089 Taberî, *Târîh*, 5/245.

Osman *radıyallahu anh*'ın katillerini öldürme imkânına sahip değildi. İki fasit durumdan en fasit olanını, en küçük fasidi işleyerek savmak, aksini yapmaktan evladır. Çünkü onlar, asker olan kimselerdi ve onların kendileri için öfkelenecek kabileleri vardı."[1090]

* Talha, Zubeyr *radıyallahu anhuma* ve beraberlerindekilerin yaptıkları her şey, doğru ve önemliydi. Onlar bunun, terk edilemeyen ve "kardeşlik haklarının ve ümmetin çıkarı ile geleceğinin" gerekli kıldığı şer'î bir vacip olduğuna inanıyorlardı. Bununla birlikte bu durum, halifeyle danışılarak ve onun koordinesiyle yapılmış olsaydı, mutlaka sonuçları daha tam, daha kapsamlı ve daha derin olurdu. Yüce Allah sahabe-i kiramdan razı olsun ki onların gayretleri ne kadar büyüktür, onların azimleri ne kadar etkindir ve yüce Allah'a ihlasları ne kadar da derindir!

* Osman b. Huneyf *radıyallahu anh*'a gelince; onun karşılaştığı krizde izlediği siyasî yöntem hezimete uğramıştır. Bunun nedeni, onun Basra halkının eğilimlerini bilme deneyiminin zayıflığıdır. Zira onların geneli, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinden rahatsız olmuştu ve onun başına gelenlere üzülmüştü. O, bu konuyla ilgili tutumunu açıklayacağına ve kendisine veya Halife Ali *radıyallahu anh*'a yöneltilecek herhangi bir suçlamayı bertaraf etmeye çalışacağına, Halife Osman'a isyan edenlerin kendi yardımcıları arasına dâhil olmasına ve onun adıyla konuşmasına izin verdi ki bu durum, Basra valisi Osman'ın davranışına yönelik büyük bir kınama sayılır. Çünkü bu kimseler, Müslümanların arasına dağılmış oldular.

Bunun yanı sıra onların geneli, kabilelerine isyan etmişlerdi, dinî veya sosyal bir konumdan yararlanmıyorlardı. Kavmi arasında en çok saygınlığa sahip olanları, Hukeym b. Cebele idi ki onun kabilesi olan Abdikays, öldürülünceye dek onu yalnız bırakmıştır. Valinin başarısız olmasının diğer sebeplerinden biri de Basra'nın vaziyetlerini bilenlerin nasihatlerine kulak vermemesidir. Bu yüzden o, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* ile yardımcılarıyla çatışmaktan kaçınmaya veya Halife Ali *radıyallahu anh* gelinceye dek onlarla uzlaşmaya imkân bulamamıştır.

Amaçlarından biri "İnsanlara etki eden sahabenin, karar alma ve hükümleri uygulama yerlerinden uzaklaştırmak" olan Sebe'iyye isyancıları

1090 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 4/407.

onu kendilerine meylettirdiler. Çünkü Basra'da kalamayacaklarını anlamışlardı. Bunun üzerine onun etrafında toplandılar.[1091] Böylece onun ve vilayet halkıyla ilişkilerinin üzerinde yük oldular. Zira halkın çoğu, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın safına katılmıştı.

* Bu tutumları nedeniyle Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın makamlarını gözetmedi, onların haklarını tanımadı. Ki özellikle de onlar, Ali *radıyallahu anh*'a en çok benzeyen kimselerdi. Onlar, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurunda sergiledikleri şanlı eylemlerin ve cihadın çoğunda onun ortaklarıydılar.

* Aynı şekilde vali, müminlerin annesinin siyasî denkleme girişini uygun görmedi. Ki o, insanların içinde kendisine en çok itaat edilen kimseydi. Basra halkının çoğu da ona uyuyordu. Bu durum, bu yeni olguyu hesaba katmasını ve kendisine muhalif olan siyasî yönelimleri gözetmesini, valilerin kendisiyle amel ettiği barış ve yumuşaklık siyasetiyle amel etmesini gerektiriyordu ki valiler, bu siyaset yoluyla onun Basra'da idare ettiği vaziyetlere benzer durumları idare ederlerdi. Örneğin Kays b. Sa'd b. Ubâde, Mısır'da, olayların çözümü için yeni bir bakış açısını gerektiren yeni olguya ayak uydurarak otoritesini sağlamlaştırmayı başarmıştır. Osman b. Huneyf'in yapmadığı şey buydu. Onun bu tutumu Basra'nın, maruz kalmayabileceği şiddetli sıkıntılara uğramasına neden oldu.

1091 Taberî, *Târîh*, 5/234.

İkinci Konu

Müminlerin Emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Şehirlere Valiler Ataması ve Onlar İçin Tekrarlanan Azil Olgusu

Görüldüğü üzere müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*, devlet çok zorlu iç sıkıntılardan geçtiği sırada hilafete geçti. Bu durum, onun biati kabul etmede tereddüt etmesinin sebeplerinden birini oluşturuyordu. Onun içinde bulunduğu durumu zora sokan etkenlerden bazıları da önde gelen sahabenin *radıyallahu anhum* siyasî ve askerî eylemlerden uzak durması, geçmişte yaptıkları cihadların selametini gözeterek ve Müslümanların arasında çıkan savaş fitnesine düşmekten korkarak halifenin yüklerine ortak olmamaları, kimi sahabenin isyancılara kısas yapılması ve her şeyden önce had cezalarının uygulanması için ısrarcı davranmaları idi. Sahabenin takındığı tavırların, onların her birinin ulaştığı bilginin üzerine kurulu olduğu itikadî tavırlar olması nedeniyle onları, bu tavırlarından başka bir yöne çevirmek mümkün değildi. Bu yüzden onların her biri, iman ettiği ve inandığı şeye yönelmiştir.

Bu yüzden müminlerin emîri, kendisinin sorumluluğuna verilen görevi yerine getirmek zorunda olduğunu düşündü ve bunun üzerine hilafetin işlerini sağlamlaştırmakla ilgilendi. Osman *radıyallahu anh*'ın valilerini azlettikten sonra şehirlere memurlarını ve valilerini göndermiştir ki bu durum, bu konuda biraz detaylı bir şekilde söz edilmesini gerektirir:

Medine: Basra'ya doğru yol aldığı zaman Medine'ye Sehl b. Huneyf el-Ensârî'yi atadı. Ardından onu azledip yerine Ebû Eyyûb el-Ensârî'yi atadı. Sıffîn'den sonra ise Ebû Eyyûb, Medine'den ayrıldı ve yerine ensardan bir kimseyi vekil bırakıp Ali *radıyallahu anh* ile birlikte Haricîlerle savaşa katıldı.[1092]

Mekke: Hâlid b. Sa'îd b. el-'Âs'ı azledip Ebû Katâde el-Ensârî'yi vali olarak atadı. Sonra onu da azledip yerine Kusem b. Abbâs'ı atadı. Kusem, Ali *radıyallahu anh* şehid edilinceye dek orada vali olarak kaldı.[1093]

1092 Bkz. İbn Hayyât, *Târîh*, s. 201; Taberî, *Târîh*, 5/215.
1093 Önceki kaynak.

Mısır: Muhammed b. Ebî Huzeyfe'yi vali olarak atadı. Sonra onu azledip yerine Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi atadı. Ardından onu azledip yerine el-Eşter Mâlik b. Hâris en-Neha'î'yi atadı. Bunun üzerine Eşter, Mısır'a varmadan öldürüldü. Ardından Muhammed b. Ebî Bekir'i atadı, o da orada öldürüldü. Sonra 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anh*, Mısır'a galip geldi. İlk önce Muhammed b. Ebî Bekir'in, sonra da Eşter'in atandığı da rivayet edilmiştir.

Basra: Osman b. Huneyf el-Ensârî'yi, sonra da Abdullah b. Abbâs'ı buraya vali olarak atadı.

Kûfe: Karaza b. Ka'b el-Ensârî'yi vali olarak atadı. Sonra Kûfe'ye müminlerin emîri Ali geldi. Sıffîn'a doğru yola çıktığında ise oraya Ebû Mes'ûd el-Bedrî'yi atadı. Ardından Nehrevân'a doğru harekete geçtiğinde Hâni' b. Hevz'i Kûfe'ye vekil olarak bıraktı. Hâni', Ali *radıyallahu anh* şehid edilinceye dek Kûfe'de kaldı.[1094]

Horasan: 'Avn b. Ca'de el-Mahzûmî'yi buraya yönlendirdi. Onu geri çevirdiler. Bunun üzerine Halîd b. Kurra et-Temîmî'yi gönderdi.

Sicistân: Haseke b. İtâb el-Habatî ve İmrân b. Fudayl el-Bercemî, Cemel vakasından sonra Arapların ayaktakımıyla birlikte burada ayaklandı. Müminlerin emîri de Abdurrahman b. Cerv et-Tâî'yi onların üzerine gönderdi. Haseke ise onu öldürdü. Bunun üzerine Basra valisi Abdullah b. Abbâs *radıyallahu anhumâ*, Sicistân'a Rib'î b. Ke's el-'Anberî'yi gönderdi. O da Haseke ve İmrân'a üstün geldi ve Ali *radıyallahu anh* şehid edilinceye dek orada kaldı.[1095]

Bahreyn: Nu'mân b. 'Aclân ez-Zurkî el-Ensârî'yi görevlendirdi.[1096]

Medâin: Sâbit b. Kays b. Hatîm el-Ensârî'yi atadı.[1097]

Cened: Sa'îd b. Sa'd b. Ubâde es-Sâ'idî el-Ensârî'yi vali olarak atadı.[1098]

1094 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 202.
1095 Horasan ve Sicistân için bakınız: İbn Hayyât, *Târîh*, s. 199.
1096 Taberî, *Târîh*, 4/442, 480.
1097 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 1/188; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 3/373.
1098 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 201; İbn Hibbân, *Sikât*, 2/233.

Fars: Buraya Sehl b. Huneyf'i vali olarak atadı, ama Fars halkı onu oradan çıkardı.[1099]

Şam: Sehl b. Huneyf'i vali olarak atadı. Ancak Sehl, Şam'a varamadı. Zira Şam halkının süvarileri, Tebuk'te onu karşıladılar ve onu geri çevirdiler. O da Medine'ye geri döndü. Bu olay, Ali *radıyallahu anh*'ın hilafetinin başında yaşandı.[1100]

"Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın görevlendirdiği valileri" tanıdıktan sonra, "valililerin tayininden ve Medine'den çıkışından sonra yaptıklarını" incelemeden önce bu valilerin tekrarlanan azil olgusu üzerinde durmak ve bunun sebeplerini öğrenmek elbette şarttır. Bu durum, söz konusu valilerin siyasî ve idarî yönle ilgilenmemesi nedeniyle mi oluşmuştur, yoksa onların idarî yeterliliğinin zayıf olmasına mı dayanmaktadır? Örneğin Sehl b. Huneyf, neden Şam'a varmayı başaramadı? Fars bölgesinde neden idaresini sağlamlaştıramadı?

Neden Osman b. Huneyf Basra'da, Ebû Katâde el-Ensârî de Mekke'de başarılı olamadı? Ebû Eyyûb, sonraki dönemde Medine'ye giren Şam ordusunun karşısında neden Medine'den çekildi? Diğer pek çok vali neden istikrarı sağlayamadı? Bütün bu hâller, söz konusu durumu sorgulamaya davet eder. Çünkü bu olguyu gerekçelendirecek apaçık bir neden yoktur. Zira bu valilerin pek çoğunun, risalet döneminden beri siyasî uzmanlıkları ve idarî ortaklıkları/katılımları bulunmaktaydı.

Ayrıca bu olgunun sorgulanmasını gerektiren durumlardan biri de bu valilerin çoğunun ensardan olmalarıdır. Ki Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, en zorlu ve en karmaşık işlerin yerine getirilmesinde onlardan yardım talep ediyordu. Bunun üzerine onlar, hayreti ve takdiri gerektiren nadir yeterlilikler sergiliyorlardı.

Hatta Ali ve Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın döneminde ensardan olan siyasî liderler ve mahir idareciler vardı. Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın tarafında Kays b. Sa'd b. Ubâde vardı ki o, müminlerin emîri Ali'nin Mısır üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırabildi, izlediği siyaset ve idare şekliyle Mu'âviye ve 'Amr *radıyallahu anhuma*'yı -ikisinin sahip oldukları

1099 Bkz. Halîfe, *el-Ensâr fi'l-'Asri'r-Râşidî*, s. 158.
1100 Taberî, *Târîh*, 4/242; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/240.

bütün siyasî ve idarî uzmanlıklara ve girişimlere rağmen- aciz bırakabildi. Nitekim bu durum ileride açıklığa kavuşacaktır.

Mu'âviye'nin tarafında da Fudâle b. Ubeyd el-Ensârî, başarılı bir komutan ve kadı olarak ön plana çıkmıştır. Öyle ki Fudâle, "Allah, hakka yardımcı olman sebebiyle seni hayırla mükâfatlandırsın!" sözüyle Mu'âviye'nin beğenisini ve övgüsünü kazanmıştır.[1101]

Aynı şekilde Nu'mân b. Beşîr, başarılı bir siyasetçi ve idareciydi. Mu'âviye'nin, fitnesinin çokluğuyla ve valilere karşı çıkardığı kargaşalarla bilinen Kûfe[1102] valiliğini yürütmüştür. O, istikrarın etkenlerinden biriydi. Yine Humus'un da valiliğini yürütmüştür. Bunun üzerine Mu'âviye ve şairler onu övmüştür.[1103]

Mesleme b. Mahled el-Ensârî, Mısır'ın ve Mağrip ülkelerinden ona yakın olan yerlerin idaresini topluca yürüten ilk kişidir. Bu, Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın döneminde gerçekleşmiştir. Mesleme, Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın vefatından sonrasına dek Mısır valiliğini yürütmüştür. Böylece nadir bir yeterlilik sergilemiştir.[1104]

Ensardan olan bu valilerin ve komutanların başarısı sabit olduğuna göre diğerlerinin başarısına engel olan, siyasî performanslarının zayıflamasına ve idarî şevklerinin kaybolmasına neden olan şeyler nelerdi?

Anlaşıldığı üzere bu olgunun pek çok nedeni vardır. Bunların en önemlileri de şu sebepler olabilir: Fitne, kapkara gölgeleriyle ensardan bazı kimselerin görüşüne etki etmiş ve o aşamanın olaylarına katılma şevklerini onlardan almıştır. Bilakis onların kimisi, önceden yaptıkları cihadın ve sergiledikleri fedakârlıkların selametinden endişe ederek uzlete çekilmiş ve ibadet için çaba sarf etmiştir. Zira Müslümanların arasında ihtilaf yaşanıyordu. İç fitnelerden uzak durmaya davet eden hadisler de pek çoktu ve onlar tarafından bilinmekteydi. Nitekim bu durum, sahabenin fitne tasavvurunda ortaya çıkmıştı. Ki özellikle de siyasî perfor-

1101 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 5/140.
1102 Önceki kaynak, 5/22; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 3/236.
1103 İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/387; Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 320.
1104 İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/233; İbn Abdilhakem, *Futûhu Mısır*, s. 233; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 58/54.

manslarında durgunluk görülen valiler, sahabenin *radıyallahu anhum* önde gelenlerindendi.[1105]

Bu sahabenin "Allah yolunda cihad ve İslam'ı yayma" sevgisi, idarî veya siyasî işlere yönelik isteklerinden fazlaydı. Özellikle de Müslümanların kendi aralarında ihtilafa düştükleri bir süreçte durum böyleydi. Ki bu durum, siyasî ve idarî alanlara etkin bir katılımdan uzak durmalarını sağlamıştır.

Ortada, sözü geçen nedenden daha az etkin olmayan bir iç faktörün de olduğu anlaşılmaktadır. Bu faktör, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın idaresine boyun eğen bölgelerin istikrarsız olmasıdır. Buna, sahip olduğu bütün yeterliliklere ve müminlerin emîri Ali'ye yakın olmasına rağmen Abdullah b. Abbâs'ın işin sonunda Basra valiliğini terk etmesinden daha çok delalet eden bir şey yoktur.[1106]

Söz konusu bu durumların ortaya çıkması konusunda belki de önceki bütün nedenlerden daha önemli olan neden, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a tabi olan vilayetlerde ve şehirlerde "Halife Osman *radıyallahu anh*'a ve valilerine karşı insanları kışkırtmada pay sahibi olan" Sebe'iyye'nin ve ayaktakımının var olmasıdır. Ki onlar, "valilere karşı kargaşa çıkarma, söylentiler yayma, Müslümanların arasında söz taşıma, valilerin kusurlarını araştırma ve hem onları yayma hem de onlara ilavede bulunma" âdetlerini sürdürdüler. Nitekim önceki halifenin valilerine karşı da böyle davranıyorlardı. Bu durum ise istikrara ve insanların geneli ile onların liderlerinin arasında var olan güvene çok kötü şekilde etki etmekteydi.

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın valileri üzerinde ortaya çıkan bir diğer olgu da Abbâsoğulları dışında Kureyş'in onların arasındaki varlığının zayıf olmasıdır ki Kureyş'in edebî gücü ve nefislerde sahip olduğu sosyal konumu bilinmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu konumu ortaya koyan, Kureyş'in takdim edilmesine ve bu işin Kureyş'e ait olduğuna işaret eden sahih hadisler de vardır. Nitekim bu konunun detayı, *"İmamlar*

1105 Taberî, *Târîh*, 4/484; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/241.

1106 Bkz. Taberî, *Târîh*, 5/141. Abdullah b. Abbâs'ın Mekke'den çıkışı ve işini bırakması ile ilgili ihtilaf söz konusudur. Zira onun, Basra'da kaldığı ve Hasan b. Ali'nin Mu'âviye *radıyallahu anhum* ile anlaşmasına dek görevini sürdürdüğü de rivayet edilmiştir.

Kureyş'tendir" hadisinde daha önce geçmişti. İş, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* tarafından Kureyşli valilerin görevlendirilmemesiyle sınırlı değildir. Bilakis Ali, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın bütün valilerinden istiğna etmek konusunda ısrarcı olmuştur ki onların çoğu ve en meşhurları Kureyş'tendi. Onların arasında Mu'âviye de vardı. Ali, bu konuda deneyim sahibi kimselerle istişare etmeyi kabul etmemiştir. Özellikle de Muğîre b. Şu'be ve Abdullah b. Abbâs *radıyallahu anhuma*'nın bu konuda verdiği tavsiyeleri kabul etmemiştir.[1107]

Anlaşıldığı üzere bu durumun, o aşamada "güç dengesi" diye isimlendirilebilecek konu üzerinde doğrudan etkisi vardı. Müminlerin emîrinin Kureyş'in hizmetlerinden istiğna ettiği sırada o, Kureyş'in kendisini zayıf bir şekilde desteklemesine neden olmuştur. Şam valisi Mu'âviye de bu durumdan yararlanmış ve Kureyş'i takdim edip ona ikram etmiştir. Böylece kendi tarafının tercih edilmesi ve azimetinin güçlendirilmesi noktasında önemli bir role sahip olan Kureyş'in desteğini elde etmiştir. Hatta Mu'âviye bu duruma işaret ederek "Ben, ondan daha çok Kureyş'e sevimli geliyordum. Bu durum insanları benim etrafımda birleştirdi de ondan ayırdı!"[1108] demiştir.

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Rasûl *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şehrinden ayrılması, pek çok kimsenin -özellikle de valilerin- siyasî şevkini zayıflatmada rol oynayan başka bir faktör olabilir. Bu durum önceki faktörle birlikte onların/valilerin bir kısmının tereddüt etmesine, bazılarının azledilip başkalarıyla değiştirilmelerine neden olmuştur.

Müminlerin Emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Medine'den Çıkış Kararı ve Buna Yönelik Tavır

Müslümanlar, özellikle de valilerden pek çok kimsenin kendilerinden olduğu ensar, halifenin Medine'den çıkmasını desteklemiyordu. Bu durum, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* Şam halkını ziyaret etmek ve Mu'âviye'nin görüşüyle ne yapmak istediğini öğrenmek amacıyla Şam'a doğru hareket etmek istediği zaman ortaya çıkmıştır.[1109] Müminlerin

1107 Taberî, *Târîh*, 5/212; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/240.
1108 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/343.
1109 Bkz. İbn Hibbân, *Sikât*, 2/283; İbn A'sem, *Fütûh*, 2/245.

emîri, o aşamada Medine'nin bazı şehirlerinin -özellikle de Kûfe'nin- sahip oldukları dinamiklere artık sahip olmadığını düşünmeye başlamıştı. O, "Adamlar/askerler ve mallar Irak'ta bulunmaktadır" demiştir.[1110]

Ebû Eyyûb el-Ensârî, halifenin hissettiği bu meylin farkına varınca kendi görüşünü ona açıkladı ve tavsiyede bulunup şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Keşke bu memlekette kalsan! Çünkü o, sapasağlam bir zırhtır. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hicret yurdudur. Onun mezarı ve minberi buradadır. Medine, İslam'ın esasıdır. Eğer Araplar sana boyun eğerse öncekiler gibi olursun. Eğer bir topluluk sana muhalefet ederse, onların düşmanlarını onların üzerine salarsın. Eğer o zaman yolculuğa çıkmak zorunda kalırsan, mazeretli bir şekilde yola çıkarsın…"

Bunun üzerine halife, Ebû Eyyûb *radıyallahu anh*'ın tavsiyesine uydu ve Medine'de kalmaya karar verdi.[1111]

Bu olay, hilafetinin başlangıcında meydana gelmişti. Ardından aşikâr olduğu üzere valilerini şehirlere gönderdi. Buradan hareketle işlerin düzgün gitmesi hâlinde halifenin görüşünün ne olduğu belli olmaktadır. Medine halkının buna yönelik tutumu da -tavsiyesini, geçmiş deneyimler üzerine bina etmiş olan- Ebû Eyyûb'un verdiği tavsiye yoluyla ortaya çıkmaktadır ki bu deneyime göre Medine, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ondan sonra raşid halifelerin zamanında bütün manalarıyla birlikte gücün merkeziydi. Bu görüşün doğruluğu/sahihliği sebebiyle de müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* ona uymuştur.[1112] Fakat Halife Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülüşü derin etkiler bırakmıştı. Onun etkisiyle pek çok ölçü değişmiş ve halifeyi Medine'nin dışına çıkmak zorunda bırakan pek çok yeni siyasî gelişme ortaya çıkmıştı.

Müminlerin Emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Medine'den Ayrılması

Ortaya çıktığı üzere Müslümanların geneli, raşid hilafetin başkentinin değiştirilmesini istemiyorlardı ve müminlerin emîri de bu görüşteydi. Fakat Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın Halife Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine kı-

1110 Önceki kaynak.
1111 Önceki kaynak.
1112 Önceki kaynak.

sas uygulanmadıkça biatten imtina etmesi sebebiyle[1113] halife, bu sorunu çözmek amacıyla Şam'a gitmeye karar verdi. Ardından bu amaçla hazırlık yapmaya ve donatıma yöneldi. Medine halkına da hitap edip şöyle dedi: "Şüphesiz ki işinizin/durumunuzun koruması, Allah'ın hâkimiyetindedir. O hâlde eğrilik yapmaksızın ve kerih görmeksizin O'na itaat edin. Vallahi ya bunu yaparsınız ya da Allah, İslam'ın hâkimiyetini sizden alır, sonra da onu asla size geri getirmez."[1114]

O bu durumdayken Mekke'den Basra'ya gidenlerin haberi ona ulaştı. Bunun üzerine halife, kendisiyle birlikte yola çıkmaları için Medine halkına çağrı yaptı. Ama onlar, fitne ortamında yapılan savaşın sonuçlarından endişe ederek ağır davrandılar.[1115] Ardından halife, Abdullah b. Ömer *radıyallahu anhuma*'ya haber gönderip onu kendisiyle birlikte yola çıkmaya davet etti. O da "Şüphesiz ki ben Medine halkından biriyim. Onlar bu işe giriştiler, ben de onlarla birlikte giriştim. Eğer yola çıkarlarsa ben de onlarla birlikte yola çıkarım. Otururlarsa ben de yerimde otururum…" dedi. Ardından İbn Ömer Medine'ye döndü. Medine halkı ise bu sırada "Vallahi ne yapacağımızı bilmiyoruz. Durum bize karışık geldi. Biz, iş bize belirgin hâle gelinceye dek yerimizde kalacağız" diyordu.[1116]

Ali, Medine halkının tutumunu görünce onların, kendisine yardımcı olana dek itaatlerine razı olmadı. Medine halkının önde gelenlerini etrafında toplayıp onların arasında ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Şüphesiz ki bu işin sonu, ancak başının ıslah olduğu şeyle ıslah olur. Sizler, Allah'ın sizden önce geçenler hakkındaki hükmünün sonuçlarını gördünüz. O hâlde Allah'a yardım edin ki o da size yardım etsin ve işinizi düzeltsin."

Bunun üzerine ensarın önde gelenlerin iki kişi; Bedir ehlinden olan Ebu'l-Heysem b. Teyyihân ile Huzeyme b. Sâbit ona cevap verdiler. Fakat bu Huzeyme, Zu'ş-Şehâdeteyn olan Huzeyme değildir. Çünkü Zu'ş-Şehâdeteyn,[1117] Osman *radıyallahu anh*'ın döneminde vefat etti.[1118] Fakat

1113 Taberî, *Târîh*, 5/216; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/245.
1114 Önceki kaynak, 5/217.
1115 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/105; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/245.
1116 Taberî, *Târîh*, 5/218; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/105.
1117 Taberî, *Târîh*, 5/218; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/246.
1118 Önceki kaynak.

bu rivayette bir sorun vardır. Zira *Tabakât* kitapları ile sahabeyle ilgili eserler, Ebu'l-Heysem b. Teyyihân'ın Ömer'in hilafeti döneminde hicrî 20 yılında vefat ettiğini vurgulamaktadır.[1119]

Müminlerin emîrinin, kendisiyle birlikte yola çıkmaları için yaptığı ısrarın karşısında Medine halkı, sıkıntılı bir durumun ve büyük bir çalkantının içine düştü. Zira onlar, halifelerin bizzat savaşmak amacıyla Medine'den çıktıklarına şimdiye kadar hiç şahid olmamışlardı. Ömer *radıyallahu anh* Nehâvend'de Farslara karşı yürütülen cihatta Müslümanların komutanlığını bizzat yürütmek istediğinde Medine'deki görüş ehli kimseler -ki bunların başında Ali *radıyallahu anh* yer alıyordu-[1120] buna karşı çıktılar. Çünkü bu işi Müslümanların önde gelenleri ve komutanları yürütmekteydi. Halifeye gelince; o, mücahidlerin sığınağı ve desteği olarak kalırdı.

Onlar, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* ile onlarla birlikte müminlerin annesinin *radıyallahu anha* kendisi uğruna yola çıktığı ıslah çabalarının başarılı olmamasından çekiniyorlardı. İşte müminlerin emîri de onları buna davet ediyordu ve bu konuya bütün ağırlığıyla dâhil oluyordu. Dolayısıyla iş, kardeşlerin arasında savaşa dönüşebilirdi. Böyle olması hâlinde bu bir fitne savaşı olacaktı. Önde gelen sahabe, bu amaçla ve açık selametin uzlette olması nedeniyle söz konusu işten uzak durdular. Medine halkının tutumunu daha çok zora sokan şeylerden biri de meşru bir mazeretleri ve kabul gören bir delilleri olmadığı takdirde Allah Teâlâ'ya isyan etmiş olmaya neden olacak şekilde emir sahibine muhalefet etmiş olmaktan çekinmeleriydi.

Müslümanların seçim yapma ve hareket etme gücünü kaybetmesine neden olan önemli bir durum ise müminlerin emîrinin ordusunda Sebe'iyye'nin ve Halife Osman *radıyallahu anh*'a isyan edenlerin olmasıydı. Bu nedenle söz konusu emir Medine halkına ağır geldi, onlar da ağır davrandılar.[1121] Onların ağır davranması, müminlerin emîrine itaat etmeyi reddetmelerinden dolayı değil, aralarında geçimsizlerin ve ayaktakımının bulunduğunu görmeleriydi.[1122] Bu kimseler ise bu adamın -şehid

1119 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/277; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1773.
1120 Taberî, *Târîh*, 5/10; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/115.
1121 Taberî, *Târîh*, 5/218; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/245.
1122 Taberî, *Târîh*, 5/210-212, 246.

Osman'ın- kanının akıtılmasına ortak olmuşlardı ve canlarını/öldürülmeyi helal kılmışlardı.[1123]

Sorun, sadece onların Halife Osman'ın öldürülmesine katılmaları ve müminlerin emîri Ali'nin ordusu içinde bulunmaları değildi. Bilakis sorun, daha beterdi. O da onların müminlerin emîrinin sözünü dinlememeleri ve ona itaate bağlı kalmamalarıdır. O, günün birinde Medine'de hutbe okuyup "Ey insanlar! Bedevileri aranızda çıkarınız" dedi. Yine "Ey bedeviler topluluğu! (Sulu) Yerlerinize gidin" dedi. Sebe'iyye bundan yüz çevirdi, bedeviler de onlara itaat ettiler.[1124]

Rivayet edildiği üzere halifenin münadisi, "Efendilerinin yanına dönemeyen kölenin üzerinden zimmet kalkmıştır" diye seslendi. Bunun üzerine Sebe'iyye ve bedeviler tutuştular ve "Yarın da bunun benzeri bize söylenecektir. O zaman onlara karşı da bir hüccet gösteremeyiz" dediler.[1125]

Buna göre onlar, durumun düzelmesini veya safın birleşmesini istemiyorlardı. Çünkü bu durum, müminlerin emîrinin onlarla ilgili yüce Allah'ın hükmünü uygulaması için ona yardımcı olacaktı. O hâlde onlar, her zaman fitneyle birliktedirler. Böylece farklı görüşler ortaya çıktı ve işler dallanıp budaklandı. Bu da şaşkınlığa ve ağır davranmaya neden oldu. Topluluk dağıldı; kimisi "Vallahi eğer durumun vahimliği artarsa, bu kötü kimselere güç yetiremeyiz. Muhakkak ki bu işi Ali'nin dediği zamana bırakmak/ertelemek daha doğruya benzemektedir" diyordu.[1126] Yani bu işi, insanların sakinleşmesine ve kalplerin yerlerine yerleşmesine dek ertelemeyi kastetmekteydiler.

Kimisi de "Üzerimize düşeni yerine getiririz, onu ertelemeyiz,"[1127] "Bu ayaktakımın gücü var olduğu hâlde bu durum düzelmez" diyordu.[1128] Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesi korkunç bir olaydı. Hilafetin istikrarını sarstı ve nefisleri endişelerle doldurdu. İsyancıların Müslümanların safları

1123 Önceki kaynak.
1124 Önceki kaynak.
1125 Önceki kaynak, 5/212.
1126 Önceki kaynak, 5/212.
1127 Önceki kaynak, 5/212.
1128 Taberî, *Târîh*, 5/220.

arasında oluşu bu kaygıları beslemekte ve artırmakta idi. Böylece içtihatlar çoğaldı ve türlü girişimler ortaya çıktı.

Karmakarışık olan bu vaziyetlerin ve peş peşe gelen fitnelerin karşısında Abdullah b. Ömer *radıyallahu anhuma*, Allah'ın harem evinin civarına gitmek amacıyla Mekke'ye doğru yola çıkmaya karar verdi. Ardından gece vakti yola çıktı ve Ümmü Gülsüm bt. Ali'ye -Ömer b. Hattâb'ın eşine- Medine halkından duyduklarını, işlerin kendilerine karışık geldiğini ve onların "İş belirgin hâle gelip de açıklığa kavuşuncaya dek yerimizde kalacağız" sözlerini haber verdi. Ona, savaşa gitmek dışında Ali'ye itaat üzere umreye gideceğini bildirdi.[1129]

Bu yüzden müminlerin emîri Medine halkına yönelik peş peşe hutbeler verdi ve bu hutbelerinde onları kendisiyle birlikte yola çıkmaya teşvik etti. Ancak onlar, daha önce sözü geçen nedenlerden dolayı ağır davrandılar. Bunu tekit eden durumlardan biri de eğer kendisini zorlamasalardı kendisine biat edilmesini zaten istememiş olduğunu ve bundan uzak durduğunu hatırlatarak söylediği şu sözüdür: "Ardından ey insanlar! Beni evimden çıkardınız ve istemediğim hâlde ve pek çoğunuzun kalbinde olanlara yönelik beni doğrulayan bir feraset/öngörü üzere işiniz için bana biat ettiniz."[1130]

Halife Ali *radıyallahu anh* ile birlikte yola çıkan kişilerin sayısı hakkında farklı rivayetler aktarılmıştır. Onun, ensardan yediyüz kişiyle birlikte Medine'den çıktığı ve Rebeze'ye vardığı rivayet edilmiştir.[1131]

Taberî, "Ali *radıyallahu anh* hazırladığı/seferber ettiği kuvvetler içinde Şam'a doğru harekete geçti. Onunla birlikte de Kûfelilerden ve Basralılardan aktif yedi yüz süvari yola çıktı." demiştir.[1132]

İbn Kesîr, 36 yılının Rabi'u'l-Âhir ayının sonlarında Ali'nin yaklaşık yedi yüz savaşçıyla birlikte Medine'den ayrıldığını söylemiştir.[1133]

1129 Taberî, *Târîh*, 5/218; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/105.
1130 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 1/307.
1131 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/30; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/450.
1132 Taberî, *Târîh*, 5/224.
1133 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/246; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Fiten, 18, Bâb'ın 7101 nolu hadisinin şerhi.

Önde gelen sahabeye gelince; onların geneli uzlete meyletmiştir. Onlardan sadece az sayıda kişi Medine'den ayrılmıştır. Şa'bî şöyle derdi: "Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki o fitne sırasında yalnızca altı Bedirli harekete geçmiştir. Bunların yedincisi yoktur. Veya yedi kişidirler, sekizincileri yoktur."[1134] Şöyle de demiştir: "Sana, Bedir'e katılan sahabîlerden dörtten fazla kişinin Cemel savaşına katıldığını söyleyen kimseyi yalanla. Ali ve Ammâr bir tarafta, Talha ve Zubeyr de bir taraftaydı."[1135]

Yine şöyle demiştir: "Eğer beşinci bir sahabînin de katıldığını kanıtlayabilirlerse, o zaman ben yalancıyım!"[1136]

İbn Sîrîn şöyle demiştir: "Fitne alevlendi. O sırada Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı on binlerce kişiden oluşuyordu. Buna rağmen bu fitneye yüz sahabî bile katılmamıştır. Hatta ona katılanların sayısı otuza dahi varmamaktadır."[1137]

İbn Sîrîn ve Şa'bî şöyle demiştir: "Medine'de fitne meydana geldi. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı ise o sırada on bin kişiden fazlaydı. Buna katılanların sayısı yirmi kişiyi bulmaz. Bu yüzden Cemel savaşı, 'Ali, Talha ve Zubeyr'in savaşı;' Sıffîn de 'Fitne' diye isimlendirildi."[1138]

Daha önce geçen verilerden anlaşıldığı üzere halifeyle birlikte savaşa çıkan sahabenin sayısı azdı; bu sahabenin savaşa çıkışları da müminlerin emîrine itaat etmek ve Müslümanların arasını ıslah etmeye çalışmak içindi. Onların meydana gelen iç olaylara yönelik bir hamasetleri yoktu.

Müminlerin emîri Ali ile birlikte Medine'den yola çıkan sahabenin sayısının çok olduğunu aktaran rivayetler ise abartılı rivayetlerdir. Buna göre "Ali ile birlikte Medine halkından dört bin kişiydik"[1139] ifadesini içeren rivayet, ismi ve durumu bilinmeyen meçhul bir adamdan aktarılmıştır. Buna yakın başka bir rivayet de bulunmaktadır. Ancak onun da ravilerinin

1134 Taberî, *Târîh,* 4/447; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/246.
1135 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 1/281.
1136 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/710; İbn Hayyât, *Târîh,* s. 16; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/61.
1137 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 186; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 484; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 1/281.
1138 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/265.
1139 Önceki kaynak, 7/184, 484.

sahabe düşmanlığı açıktır. Bu yüzden o da meçhul ravinin aktardığı rivayetten daha iyi bir hâle sahip değildir. Söz konusu rivayet, Cemel gününde Ali ile birlikte ensardan sekiz yüz ve Rıdvan biatına katılanlardan dört yüz kişinin bulunduğunu zikretmiştir.[1140]

Müminlerin emîriyle birlikte Medine'den yola çıkan kimselerden bahseden rivayetleri derinlemesine inceleyen kişi, "ensarın onunla birlikte harekete geçtiğini"[1141] rivayet eden ile "bu durum, Medine halkına ağır geldi, bunun üzerine ağır davrandılar/yerlerinde kaldılar"[1142] ifadesini aktaran ravilerin tutumları arasında bir farklılığın olduğunu görür.

Birinci görüş, Medine'den çıkan kimselerin kimler olduklarının ve gerçekten ensardan olup olmadıklarının sorgulanmasına neden olur. Fakat ortada, müminlerin emîriyle yola çıkanların kimliklerini açıklamayan başka rivayetler de vardır.

İbn Hibbân'ın aktardığına göre Ali, yanında altı yüz kişiyle birlikte Medine'den çıkmıştır.[1143]

Başka bir rivayette müminlerin emîri *radıyallahu anh* ile yola çıkanların kimliklerini belirleyerek onların ensardan olmadıklarını aktarmıştır. Bu rivayette "Onunla birlikte de Kûfelilerden ve Basralılardan aktif yedi yüz süvari yola çıktı" ifadesi geçmektedir.[1144]

Bu rivayetten anlaşıldığı üzere ikinci görüş, o aşamanın durumuna daha yakındır/uygundur ve olayların gidişatıyla ve "uzlete çekilme" meyli ve "iç olaylara katılmak konusunda ağır davranmak" arasında gidip gelen Medine halkının tutumuyla daha uyumludur.

Şayet bu asker sayısının tümü gerçekten ensardan olsaydı, mutlaka onların olaylar üzerindeki etkisi apaçık olurdu. Yine onlardan bazı şehidlerin, yaralıların olması veya büyük musibetler sırasında ensarın sergilediği durumdaki gibi bariz şahsiyetlerin bulunması gerekirdi. Fakat ne mümin-

1140 Önceki kaynak.
1141 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/30; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/450.
1142 Taberî, *Târîh,* 5/218; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/245.
1143 İbn Hibbân, *Sikât*, 2/283.
1144 Taberî, *Târîh,* s. 224; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/246. Dokuz yüz savaşçıdan bahsetmiş, ancak kimliklerini açıklamamıştır.

lerin emîrinin yolculuğundan önce ne de sonra Basra'da meydana gelen olaylarda onlardan/onların varlığından apaçık bir şekilde söz edilmiştir. Buna binaen bu rivayetin sahih olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Nitekim onun reddedilmesi de mümkün değildir.

Bununla birlikte bu rivayet ile "müminlerin emîriyle savaşa çıkanların bütünüyle Kûfelilerden ve Basralılardan oluştuğundan" söz eden rivayetin arası uzlaştırılıp şöyle denilebilir: Müminlerin emîrinin Medine'den Şam'a veya Basra'ya doğru yola çıkma kararından sonra Medine'de yaygın/baskın olan "uzlete çekilme ve yola çıkmama" olgusuna rağmen o dönemde ensardan olan pek çok vali bulunmaktaydı. Bu durum, halifenin, ensarın yeni aşamanın yüklerini taşımaya ortak olmalarını çok istediğine işaret etmektedir. Aynı zamanda bu durum, meydana gelen olaylarda Kureyş'in halifeye ortak olmadığı idrakini de yansıtmaktadır ki bu vaziyet, her şeyde izini bırakan musibetin derinliğini ortaya koymaktadır. Kureyş ortada bulunmadığına göre onun yerine ancak ensar doldurabilirdi.

Buna binaen şöyle denilebilir: Ensar, hilafetin yüklerini taşıma işinde müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a ortaklık etmiştir. Onun ile ensarın arasındaki güven, ondan önceki halifelerle ensarın arasında olan güven gibiydi. Ancak meydana gelen olayların pek çok yönünün kapalı olması, ensarın "tahammül, sabır, fedakârlık ve öne atılma" özellikleriyle ilgili bilinen coşkusunun/şevkinin yok olmasına neden oldu. Bu yüzden onların varlıkları/katılımları sayılarını yansıtmıyordu ve halifenin o aşamada onlara duyduğu ihtiyaçla uyuşmuyordu.

Açıklanması mümkün olan durumlardan biri de şehid Halife Osman *radıyallahu anh*'a saldıranların etkisi, Medine'de bulunmaları ve halifeyle birlikte savaşa çıkmada acele etmeleriydi. Bu kimseler, halifeye yardım etmek amacıyla onunla birlikte yola çıkmadılar. Çünkü halife savaşmak amacıyla yola çıkmamıştı. O, söz birliğini sağlamak ve insanların arasını düzeltmek amacıyla yola çıkmıştı. İsyancıların korktukları şey ise buydu. Bu durum, bu yolculuktan sonra meydana gelecek her türlü ıslah projesine etki etmek amacıyla müminlerin emîrine çok yakın olmalarını gerektirmişti.

Rivayette sözü geçen "yedi yüz" veya "dokuz yüz" sayısı, onlardan Medine'de kalan kişilerin sayısına çok yakındır. Zira Kûfelilerden ve Bas-

ralılardan pek çok kimse memleketlerine dönmüşlerdi. Belki de Hukeym b. Cebele'nin ve onunla birlikte bulunan ayaktakımının ortaya çıkardıkları kargaşa ve müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın tabakasından olan -bu hâricînin, yüce Allah tarafından öldürülünceye dek ortaya çıkardığı kargaşa ve savaş olmasaydı, bu yüce görevi yerine getirmeye en layık kimseler olan- ıslah davetçileriyle savaşmaları, bunu pekiştirmekte ve izah etmektedir. İsyancıların siyasî eğilimlere karışma ve etki etme, o aşamada olaylar meydana getirme boyutunu ortaya koymaktadır.

Bu olayları çıkarmada onlara yardımcı olan durum, Kûfe'de, Basra'da ve Mısır'da mektuplar ve elçiler yoluyla birbirleriyle bağlantı kurmaları, takiyye ve gizlilik yöntemine tutunmaları ve ondan yardım almaları, "her fitneyi beslemeye, her savaşı körüklemeye ve her barış ile yakınlaşmayı bozmaya" yönelik kesintisiz şekilde hazırlıklı olmaları, had cezalarının uygulanmasını ve kanunların infaz edilmesini engellemeye yönelik aralıksız çalışmaları idi. Çünkü kanunlar, onlara üstün gelecek ve onları hesaba çekilmek zorunda bırakacaktı.

Medine halkının müminlerin emîriyle birlikte Medine dışına çıkmadığını ise pek çok durum pekiştirmektedir ki bazıları şunlardır:

- Bizzat müminlerin emîrinin, bu ağır davranmadan şikâyette bulunarak verdiği hutbeler.[1145]

- Bedir ehlinden pek çok kimsenin Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden sonra evlerine kapanmaları ve meydana gelen olaylara karışmamaları.[1146]

- Bu olayın onların üzerinde bıraktığı derin etki. Hatta sahabenin kimisi, "Allah'ım! Seninle buluşana dek gülmemeyi Senin için adıyorum" sözüyle bunu ifade etmiştir.[1147]

- Müminlerin emîrinin kendisiyle ıslahı ve saf birliğini amaçladığı yolculuğunun sonuçları garanti altında değildi. Çünkü savaş ihtimali hâlâ geçerliydi. Özellikle de Sebe'iyye isyancıları, safların arasına dağılmaya ve hesap vermeye boyun eğmemeye devam ediyorlardı.

1145 Bkz. İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 1/307.
1146 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/264.
1147 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 183.

Müminlerin Emîrinin Medine'den Çıkıştan Sonraki Yönü ve Amacı

Müminleri emîri, Medine'de kendisine biat edildikten sonra insanları Şam'a yönelmeye teşvik etti. Ancak Ebû Eyyûb el-Ensârî *radıyallahu anh* Medine'nin meziyetlerini ona hatırlattıktan sonra onu Medine'de kalmaya teşvik etti. O da Medine'de kalmaya ikna oldu ve çıkmaktan vazgeçti.

Fakat Mu'âviye'nin Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine kısas uygulanmadıkça biat etmeyeceğini bildirmesinden sonra halife, o aşamada halifenin yerleşimi için Kûfe'nin en uygun yer olduğunu düşündü. Mekke'den Basra'ya gidenlerin yolculuğunu öğrendiğinde bu karara daha kolay bir şekilde varması bunu tekit etmektedir. Çünkü müminlerin emîri *radıyallahu anh*, Kûfe'nin diğer Müslüman şehirlerinden daha çok mal ve adam/asker barındırdığına, onun Arapların soylu ailelerinden ve adamlarından pek çok kimsenin yerleşim yeri olduğuna inanıyordu ki bu özellik, müminlerin emîrini Kûfe'ye gitmek konusunda teşvik etmiştir.

Ancak bu durum, İbn Abbâs'ı rahatsız etmiştir. İbn Abbâs da "Şüphesiz ki Kûfe, önde gelen Arapların içinde yaşadıkları bir obadır. Topluluğun gereçleri onları taşıyamaz/onlara yetmez. Onda, elde etmediği bir şeye yükselen/bir şeyi amaçlayan kişiler var olmaya devam etmektedir. Durum böyle olunca, istediğini elde etmiş olan kimseler, güçleri kalmayıncaya dek fitneye düşürülür" sözüyle bu rahatsızlığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Ali de "Şüphesiz ki durum senin dediğine benzemektedir" demiştir.[1148]

Ancak Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın Basra'ya gidişleri, halifenin "Kûfe'ye yönelmenin ve onun desteğini elde etmenin gerekli olduğu" kanaatinin artmasına neden olmuştur. Çünkü Kûfe, Şam ile Basra'nın arasında orta bir yerdeydi. Bunun yanı sıra farklı özelliklere de sahipti.

Bu nedenle halife, Medine halkı onun Medine'den çıkmasını hoş görmediği ve onunla birlikte yola çıkmaktan kaçındığı, Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma* da buna karşı çıktığı hâlde Kûfe'ye gitmeye karar verdi. Ki Hasan, babasının Medine'den ayrılmasından önce onun yanına girdi ve onu yerinde kalmaya ve insanları bırakmaya davet etti.[1149] Abdullah b. Selâm

1148 İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/105; Bkz. Taberî, *Târîh,* 5/239.
1149 Taberî, *Târîh,* 5/217; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/104.

da Ali ile Rebeze'de karşılaştı ve onun atının dizginlerini tutarak "Ey müminlerin emîri! Bizim yanımızdan ayrılma. Vallahi Medine'den ayrılırsan, Müslümanların hâkimiyeti asla ona geri dönmeyecektir" dedi.[1150]

Fakat müminlerin emîri *radıyallahu anh*, yapmakta olduğu şeyleri yapmak zorunda olduğunu ve ümmetin vaziyetlerini düzeltmek için çaba harcamasının kendisine vacip olduğunu düşünüyordu ki Talha, Zubeyr ve müminlerin annesi *radıyallahu anhum* da bu düşüncedeydi.

Bu yüzden halife, Medine'den ayrıldı -ki onun bundan sonra Medine'ye döndüğü rivayet edilmemiştir- ve hazırlıklarını tamamlayıncaya dek Rebeze'de ikamet etti. Elçilerini şehirlere gönderdi ve şehir halklarının kendisinin yardımına gelmeleri için çağrıda bulundu. Zira onların üzerinde "itaat ve yardım" hakkına sahipti. Ardından Kûfe yolu üzere yolculuğuna devam etti. Rebeze'den Feyd'e, oradan da Sa'lebiyye'ye geçti. Kûfe'ye yaklaştığında ise Kûfe ile Basra arasında bulunan Zî Kâr'a yöneldi.

Belki de Kûfe'de meydana gelen ve Hukeym b. Cebele ile onunla birlikte bulunan ayaktakımının Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'ya karşı ortaya çıkardıkları çalkantılar ve fitneler, bunların da genişleyip pek çok kişinin öldürülmesine neden olan bir savaşa dönüşmesi, müminlerin emîrinin Zî Kâr'a yönelmesine ve orada konaklayıp Kûfe destek gücünün yanına ulaşmasını beklemesine neden olmuştur. Halife, "güvenliği sağlamaya, istikrarı yaygınlaştırmaya ve fitneleri söndürmeye" güç yetiren bir kuvvetle harekete geçmek amacıyla Kûfe'ye yardım talebini göndermişti.

Ebû Musa el-Eş'arî *radıyallahu anh*'ın Tutumu

Osman *radıyallahu anh* şehid edildiğinde onun Kûfe valisi Ebû Mûsa el-Eş'arî idi. Ali *radıyallahu anh*'a biat edildiğinde Ebû Musa, Kûfe halkının da ona itaat ve biat ettiğini mektup göndererek haber verdi, meydana gelen olaylardan hoşlanmayan, onlara razı olan ve bu iki grubun arasında kalan kimseleri açıkladı. Sanki Ali, Kûfe halkının durumuyla yüzleşiyordu.[1151]

Ardından Ebû Mûsa orada vali olarak kaldı. Müminlerin emîri Rebeze'de konakladığında Kûfe halkını seferberlik çağrısında bulunmaları

1150 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/246; Taberî, *Târîh*, 5/224; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/114.
1151 Taberî, *Târîh*, 5/216; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/247.

için Kûfe'ye Muhammed b. Ebî Bekir'i ve Muhammed b. Ca'fer'i gönderdi. Bunun üzerine insanlar Ebû Mûsa'nın yanına gelerek yola çıkmak konusunda ona danıştılar. Ebû Mûsa, "Ahiretin yolu, yerinizde ikamet etmenizdir. Dünya yolu ise yola çıkmanızdır. Siz daha iyi bilirsiniz" dedi.

Müminlerin emîrinin iki elçisine, Ebû Mûsa *radıyallahu anh*'ın sözü ulaşınca ondan uzaklaştılar/ona karşı çıktılar ve ona sert davrandılar. O da "Vallahi Osman'ın biati, benim boynumda ve sizi gönderen arkadaşınızın boynunda durmaktadır. Eğer savaşmak istersek, o zaman Osman'ın katillerinden geriye tek bir kişi kalmayacak şekilde hepsi bulundukları yerde öldürülmedikçe savaşmayacağız" dedi.[1152]

Bu durum, günahkâr Sebe'iyye isyancılarının işledikleri fiilin "saf ve söz birliği" üzerinde bıraktığı derin etkiyi ve geniş yankıyı yansıtmaktadır. Ebû Mûsa, ancak Müslümanın kanını mubah gören isyancılara karşı savaşmanın helal olduğuna inanıyordu. Bunun da ötesinde o, uzleti savunuyordu ve "Kûfe valiliği makamını terk etmeye, içtihadının ve bilgisinin ulaştığı sonuca tabi olmak amacıyla her şeyi feda etmeye" hazırdı. O, bu gaye dışında oluşturulan hiçbir birliğin caiz olmadığına inanıyordu. Bununla birlikte müminlerin emîrinin savaşa davet etmediğini, bilakis onları Allah'ın dinine yardımcı olmaya davet ettiğini ve "Bizi destekleyin ve bize doğru gelin. İstediğimiz şey, ümmetin tekrar kardeş olması için ıslahtır" dediğini biliyordu.[1153]

Bu durum, Ebû Mûsa'nın ıslah ile ilgili tutumundan farklı değildir. Müminlerin emîri, Kûfe halkından bir kimseye Kûfe'deki durumu sorunca adam, "Eğer ıslahı istiyorsan, şüphesiz ki Ebû Mûsa bunun sahibidir…" dedi. Halife de "Vallahi sadece ıslahı amaçlıyorum!" dedi.[1154]

Ancak Ebû Mûsa, savaş için yapılan her çağrının Müslümanların arasında savaşın meydana gelmesine neden olacağı görüşündeydi. O, ilgili seferberlik çağrısının isyancılara karşı yapılması dışında uzleti savunuyordu. Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın yaptıkları şeylerde savundukları görüş de buydu.

1152 Taberî, *Târîh*, 5/235; 7/247.
1153 Önceki kaynak, 5/240, 242; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/247.
1154 Önceki kaynak, 5/241; 7/247; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/115.

Kûfe halkı yola çıkmak konusunda müminlerin emîrinin iki elçisine icabet etmeyince halife onlara Abdullah b. Abbâs ile Eşter en-Neha'î'yi gönderdi. İkisi Ebû Mûsa ile görüştüler, o ise onlara icabet etmedi. Kûfe halkını da toplayıp onlara hutbe irad etti ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e birçok yerde arkadaşlık eden ashabı, ona arkadaşlık etmeyen kimselerden daha çok yüce Allah'ı ve Rasûlünü tanır. Sizin bizim üzerimizde hakkınız vardır, ben de onu size vereceğim. Doğru görüş, yüce Allah'ın hâkimiyetini küçümsememeniz ve Allah Teâlâ'ya karşı cüretkâr davranmamanızdır.

İkinci görüş de Medine'den sizin yanınıza gelenleri alıp onları orada bir araya gelecekleri şekilde oraya göndermenizdir. Onlar, sizden kimin imamete layık olduğunu en iyi bilenlerdir. Buna dâhil olmak için kendinizi zorlamayın. Ancak olanlar olunca, bilin ki bu sağır bir fitnedir. Onda uyuyan, uyanık olandan daha hayırlıdır… O hâlde siz, Arapların köklerinden bir kök olun. Kılıçlarınızı kınlarına sokun, süngülerinizi çıkarın, kirişlerinizi koparın, mazlumu ve haksızlığa uğrayanı koruyun/barındırın. Ta ki bu iş düzelsin ve fitne açığa çıksın/yok olsun."[1155]

Ebû Mûsa *radıyallahu anh*, ümmetin başına gelen her şeyin nedeninin, şehid Halife Osman *radıyallahu anh*'a haksızlık etmek/saldırmak olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden isyancılar ve onlara meyledenler, sahabeyi *radıyallahu anhum* hilafetle ilgili karar alma ve istişarede bulunma makamından uzaklaştırmaya çalıştılar. İsyancıların işi tamama erdiğine ve onlarla ilgili yüce Allah'ın emri yerine geldiğine göre, o zaman Kûfe halkı için en salim yol, barış/sulh aracı olmaları, mazlumlar ve haksızlığa uğrayanlar için bir sığınak olmalarıdır ki bu yolla ümmetin birliğini sağlarlar, ilgili musibet yok olur ve işler eski düzenine girer.

Ebû Mûsa'nın önerileri ve hutbeleri, vicdanları ve akılları -İbnu's-Sevdâ'nın yaydığı fitne düşünceleri ve ırkçılık zehirleriyle- kirlenip de isyancılardan yana olanlar dışındaki Kûfe halkı üzerinde güçlü bir yankı bıraktı.

Ancak halifenin, işlerin düzeltilmesi ve hilafete heybetinin geri kazandırılması için Kûfe halkına duyduğu ihtiyaç, Ebû Mûsa'nın düşündüğünden

1155 Önceki kaynak, 5/242; 7/248.

daha güçlüydü ki bu durum, onu oğlu Hasan b. Ali ile 'Ammâr b. Yâsir *radıyallahu anhuma*'yı Kûfe'ye göndermek zorunda bıraktı. Onlar da Kûfe'ye gelip mescide girdiler. Ebû Mûsa dışarı çıkıp Hasan ile karşılaştı ve ona sarıldı. Ammâr'a da yönelip "Ey Ebu'l-Yekazân! Müminlerin emîrine saldıranlarla birlikte ona saldırdın mı? Günahkârlarla birlikte canını helal kıldın mı?" diye sordu. O da "Hayır yapmadım!" dedi.

Ardından Hasan *radıyallahu anh*, "Ey Ebû Mûsa! Neden insanları bizden alıkoyuyorsun? Vallahi biz sadece ıslahı amaçlıyoruz. Müminlerin emîri için korkulduğu gibi başka bir şey için endişe edilmez" dedi. Ebû Mûsa da şöyle dedi:

"Babam-anam sana feda olsun, doğru söyledin! Ancak görüşüne danışılan kimse güvenilirdir. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim: *'İleride fitne meydana gelecektir. Onda oturan, ayakta durandan daha hayırlıdır. Ayakta duran, yürüyenden daha hayırlıdır. Yürüyen de koşandan daha hayırlıdır.'*[1156] Allah Teâlâ bizleri kardeşler kıldı. Mallarımızı ve kanlarımızı birbirimize haram kıldı ve şöyle buyurdu: **'Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızânıza dayana ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.'** (Nisâ, 29) Şöyle de buyurdu: **'Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir.'** (Nisâ, 93)"

Böylece Ebû Mûsa tutumunu değiştirmedi. Zeyd b. Sûhân ve ayaktakımı sınıfı, mescidde gürültü çıkardılar. Bunun üzerine Ebû Mûsa *radıyallahu anh* insanları alıkoymaya ve sakinleştirmeye başladı.

Zeyd b. Sûhân konuştu ve müminlerin annesinin *radıyallahu anha* yola çıkışından bahsetti. Bunun üzerine Şebes b. Rib'î ona karşı çıkıp "Celûla'da hırsızlık yaptın, bunun üzerine Allah seni(n elini) kesti. Müminlerin annesine isyan ettin, Allah seni öldürsün/kahretsin![1157] Müminlerin annesi, ancak yüce Allah'ın emrettiğini; insanların arasını ıslah etmeyi emretti" dedi.

1156 Taberî, *Târîh,* 5/243; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/248; *Sahîhu'l-Buhârî*, 6555 nolu hadis.

1157 Taberî, *Târîh,* 5/243; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/116.

Ebû Mûsa da onları sakinleştirmeye, sükûnete ve fitneden uzak durmaya davet etmeye, fitnenin sonuçlarından onları sakındırmaya çalışıp şöyle dedi: "Biz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı, işittiklerimizi daha iyi biliriz! Şüphesiz ki fitne geldiğinde durumu karışık görülür, gittiğinde ise açığa kavuşur. Bu fitne çok büyüktür. Karın hastalığı gibidir; onda kuzey, güney, doğu ve batı rüzgârları eser. Bazen durgunlaşır, ardından nereden geleceği bilinmez. Akıl sahibi kimseyi, dünün çocuğu gibi deneyimsiz bırakır."

Bunun üzerine Zeyd b. Sûhân ayağa kalktı ve kesilmiş elini kaldırıp Ebû Mûsa'ya cevap verdi. Sonra da müminlerin emîrine *radıyallahu anh* katılmaya davet etti.[1158] Ardından Ka'ka' b. 'Amr et-Temîmî ayağa kalkıp şöyle dedi: "Ben size nasihat ediyor ve şefkat gösteriyorum. Doğru yoldan gitmenizi seviyorum/istiyorum. Mutlaka size, hak olan bir söz söyleyeceğim. Emîrin -yani Ebû Mûsa'nın- sözü, ona giden bir yol varsa esas olandır/işin kendisidir. Zeyd'in söylediklerine gelince; Zeyd, fitnenin içindedir. Onun tavsiyesini almayın. Şüphesiz ki bir kimse, hem eleştirdiği hem de kendisine yöneldiği fitneden çıkamaz. Esas görüş şudur: İnsanları bir düzene sokacak, zalimi alıkoyacak ve mazlumu izzetli kılacak bir yönetimin olması kaçınılmazdır. İşte Ali, idare ettikleriyle/üstlendikleriyle birlikte yaklaştı. İnsaflı bir çağrıda bulundu. O, ıslaha davet etmektedir. O hâlde yola koyulun ve bu konuda görünen ve sözü duyulan kimseler olun."[1159]

Ardından Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma* kalktı ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Emîrinizin davetine uyunuz ve kardeşlerinizin yanına geliniz. Şüphesiz ki bu iş için kendisinin yanına gelecek kimseler olacaktır. Vallahi onun yanında akıl sahiplerinin bulunması, dünyevî sonucu açısından daha doğru, uhrevî sonucu açısından daha hayırlı olur. O hâlde çağrımızı kabul edin ve hem bizim müptela olduğumuz hem de sizin müptela olduğunuz konuda bize yardımcı olun." İnsanlar, hoşgörülü davranıp onun çağrısını kabul ettiler ve buna razı oldular.[1160]

Fakat Ebû Mûsa tutumunu değiştirmedi ve fitnenin sonuçlarından sakındırmaya ve "Bu fitne çok büyüktür. Karın hastalığı gibidir; onda

1158 Taberî, *Târîh*, 5/244; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/248; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/117.
1159 Önceki kaynak.
1160 Önceki kaynak.

kuzey, güney, doğu ve batı rüzgârları eser. Bazen durgunlaşır, ardından nereden geleceği bilinmez. Akıl sahibi kimseyi dünün çocuğu gibi deneyimsiz bırakır."[1161] ve "Tavsiyemi kabul edin, beni aldatmayın. Bana itaat edin ki dininiz ve dünyanız selamette kalsın" sözünü tekrar etmeye devam etti.[1162]

Rivayet edildiği üzere Eşter, Kûfe ayaktakımını topladı ve Kûfe'nin emîrlik sarayına saldırdı. Ebû Mûsa ise o sırada mesciddeydi. Ardından onun köleleri/hizmetçileri gelip "Ey Ebû Mûsa! İşte Eşter saraya girdi ve bizi darp edip oradan çıkardı" diye seslendiler. Bunun üzerine Ebû Mûsa, inip saraya girdi. Eşter ise ona seslenip "Anasız kalasıca, sarayımızdan çık! Allah canını alsın! Vallahi sen, eskiden münafıklardan idin" dedi.[1163]

Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına karşı sergilenen bu buğz, katılık ve cüretkârlıktan kaçınmak amacıyla Ebû Mûsa *radıyallahu anh*, fitnenin sonuçlarından sakındırırdı. Çünkü fitne, hiçbir helali helal ve hiçbir haramı haram saymayan, -yeryüzünde dolaşmasına ve Müslümanların işlerinden söz etmesine fırsat verilmesi sebebiyle- ümmetin birleşmesine veya dağılmasına, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının razı olmasına veya gazap etmesine, işin ehline veya başkalarına verilmiş olmasına aldırmayan kötü ve sefil kimselerin ortaya çıkmasının merdiveni/nedeni olacaktı.

Eşter ve türlerinin, ümmetin işlerinden bahseder, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabını azleder, onları nifakla itham eder, onlara söver ve hakaret eder hâle gelmelerinden, hatta sahabenin kanlarını mubah görmek gibi -ki şehid Osman *radıyallahu anh*'ın kanını ve onu savunan sahabe çocuklarının *radıyallahu anhum* kanlarını mubah görmüşlerdi- bundan daha fazla şeyler yapar hâle gelmelerinden; bütün bunlardan dolayı Ebû Mûsa *radıyallahu anh*, kendisinden önceki kardeşlerinin uzlete çekildikleri, "kendini tehlikelere ve helak yerlerine maruz bırakan, Sebe'iyye isyancılarına karşı koyan ve izzetin Allah'a, O'nun Rasûlüne ve müminlere ait kalması için onların peşine düşmeye ve kötülüklerini ortadan kaldırmaya davet

1161 Taberî, *Târîh*, 5/245.
1162 Önceki kaynak, 5/244; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/117.
1163 Önceki kaynak.

eden kimseleri" mazeretli gördükleri gibi uzlete çekilip bu konuda ısrarcı davranmayı hak etmiştir.

Ebû Mûsa *radıyallahu anh* valilikten istifa edince Kûfe'de insanlar müminlerin emîrinin davetçilerine icabet ettiler. Ardından Kûfe halkından dokuz bin kişi onun yanına gitti.[1164] Kimileri kara yoluyla binekler üzerinde, kimileri de gemilere binerek yola çıktılar. Sonunda müminlerin emîriyle Zî Kâr'da buluştular.

Rivayet edildiği üzere Muhammed b. Hanefiyye şöyle demiştir: Medine'den yedi yüz kişiyle yola çıktık. Kûfe'den de yanımıza yedi bin kişi geldi. Çevremizden de iki bin kişi bize katıldı. Onların çoğu, Bekr b. Vâil kabilesine mensuptu. Altı bin kişi olduğu da söylenmiştir."[1165] Yine Kûfe'den altı bin kişinin yola çıktığı söylenmiştir.[1166] Aktarıldığı üzere müminlerin emîri, Basra'ya on iki bin kişiyle girmiştir.[1167] Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*, sayısı dokuz bin ile on iki bin kişi arasında değişen bir ordunun içindeydi.

Kûfe'de Ebû Mûsa el-Eş'arî *radıyallahu anh* ayağa kalkıp fitneden ve onun ümmetin başına getireceği musibetlerden sakındırdığı gibi Basra'da da sahabî İmrân b. Husayn el-Huzâ'î *radıyallahu anh* öğüt verip fitneden sakındırdı, kardeşliğe, ülfete ve ihtilafı terk etmeye davet etti.

O, Basra'da Müslümanların mescidlerine "Dikkat edin! Ebû Nuceyd İmrân b. Husayn size selam söylüyor ve şöyle diyor: Vallahi Hudn dağında siyah keçilerle ve koyunlarla birlikte bulunup da onların yünlerini kırkmam ve sütlerini içmem, bu konuda söz konusu iki saftan birine bir ok atmamdan bana daha çok sevimli gelmektedir." diye seslenecek kimseler gönderirdi.[1168] Bunun üzerine onun elçisine "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in emanetini/yükünü hiçbir şey için asla terk etmeyeceğiz!" diye cevap verilirdi.[1169]

1164 Taberî, *Târîh*, 5/245, 246; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/249.
1165 Taberî, *Târîh*, 5/258.
1166 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, 5/259.
1167 Taberî, *Târîh*, 5/254, 259.
1168 Taberî, *Târîh*, 5/256.
1169 Önceki kaynak.

Basra halkından olup da kendi kavmiyle birlikte uzlete çekilen ve fitneden uzak durulmasına teşvik eden kimselerden biri de Ahnef b. Kays et-Temîmî'dir. O şöyle derdi: "Aralarında müminlerin annesinin, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in havarisi Zubeyr'in bulunduğu bir toplulukla nasıl savaşırım? Ya da aralarında Allah Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in amcasının oğlunun bulunduğu bir toplulukla nasıl savaşırım?" Bunun üzerine Basra'dan iki fersah uzaklıkta bulunan Celhâ'da uzlete çekildi. Onunla birlikte de altı bin kişi uzlete çekildi.[1170]

Hilâl b. Vekî' b. Mâlik b. 'Amr et-Temîmî, Ahnef b. Kays ile karşılaştı ve ona "Görüşün nedir?" diye sordu. Ahnef, "Uzlete çekilmektir! Senin görüşün nedir?" diye sordu. Hilâl, "Müminlerin annesine yardım etmektir! Sen, efendimiz olduğun hâlde bizi yalnız mı bırakacaksın?" dedi. Ahnef, "Ben, yarın sen öldürülüp de ben sağ kaldığım takdirde sizin efendiniz olurum!" dedi. Hilâl, "Şeyhimiz olduğun hâlde böyle mi diyorsun?" dedi. Ahnef, "Ben, kendisine isyan edilen şeyhim. Sen de kendisine itaat edilen gençsin!" dedi. Ardından Sa'd oğulları Ahnef'e tabi oldular. O da onlarla birlikte Sibâ' vadisinde uzlete çekildi. Hanzala oğulları da Hilâl'e tabi oldular. 'Amr oğulları da Ebu'l-Cerbâ'ya tabi oldular ve savaştılar.[1171]

Geçen bilgilerden anlaşıldığı üzere ortada, Müslümanların arasında meydana gelecek askerî çatışmaya yönelik bir muhalefet söz konusudur. Bu muhalefette valiler, müminlerin emîri ve Müslümanların geneli ortaktır. Sadece şehid Osman *radıyallahu anh*'a yönelik isyana katılanlar veya Sebe'iyye isyancılarının propagandalarından etkilenenler bunun dışındadır. Herkesin şiarı/sloganı ve isteği, ıslah davetiydi.

Islah, apaçık ve aşikâr bir şekilde gerçekleşmediğinde ise ortada, onun güç kullanılarak dayatılmasına karşı çıkanlar vardı. Zira Müslümanların arasında gücün kullanılması, Müslümanları Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisinden sakındırdığı fitneye sevk edecektir. Bu yüzden onlar, uzleti üstün tutarlar ve ona davet ederler. Uzletin, fitnenin sonuçlarından ve yükümlülüklerinden kurtuluşun garantili yolu olduğunu düşünüyorlardı.

1170 Taberî, *Târîh,* 5/253; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/251.
1171 Önceki kaynak, 5/257.

Bu yöneliş, Medine'de bulunduğu gibi Kûfe'de ve Basra'da da bulunuyordu ve önde gelen sahabîler *radıyallahu anhum* ona davet ediyordu.

Yol İle İlgili Sorgulamalar:

Anlaşıldığı üzere Ali *radıyallahu anh*'ın buna benzer bir aşamada hilafeti üstlenmeye yönelik bir arzusu yoktu. Şayet kendini bunu kabul etmek zorunda görmeseydi, biati kabul etmezdi. Yine ona en yakın kimselerden olup da onun, biati kabul etmek konusunda daha ağır davranmasını isteyenler vardı ki bunların başında İbn Abbâs ve Hasan b. Ali *radıyallahu anhum* yer alıyordu.

Halife, Medine'den çıkmak istediğinde Medine'nin sahip olduğu ve raşid hilafetin ayakta tutulmasına ve devamına yardımcı/destek olan meziyetler sebebiyle oradan asla ayrılmamasını tavsiye eden kimseler buldu. Bu tavsiyede bulunanların arasında Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Abdullah b. Selâm vardı.

Halife *radıyallahu anh*, onların bu yönlendirmelerini destekliyordu. Fakat o, içinden geçtikleri aşamanın yeni hâllerin ve olayların ortaya çıkması nedeniyle yeni içtihatlara ihtiyaç duyduğunu düşünüyordu.

Bu yüzden müminlerin emîri, bu yönlendirmeleri gözeterek insanları kendisiyle birlikte yola çıkmaya zorlamak konusunda sert davranmadı. Bilakis Rebeze'de ikamet edip şöyle dedi: "Bize katılmak isteyenler bize yetişsin. Geri dönmek isteyenler de sorun olmaksızın ve izinli olarak geri dönsün." Bunun üzerine Hasan b. Ali ayağa kalkıp şöyle dedi: "Ey babacığım! -veya: Ey müminlerin emîri!- Şayet bir oyukta olsan ve Arapların sana bir ihtiyacı olsa, mutlaka onlar seni o oyuktan çıkarırlardı."

Halife, "Dilediği kimseyi dilediği şeyle sınayan ve dilediği kimseyi dilediği şeyle afiyette kılan Allah'a hamd olsun! Vallahi bu işin içini ve dışını -veya kuyruğundan başına kadar- inceledim. Vallahi onun için savaşmaktan veya Allah'ı inkâr etmekten başka bir şey görmedim" dedi.[1172]

Dolayısıyla müminlerin emîri, içtihadında Medine'nin dışına çıkmaktan başka bir çare bulamayınca onun dışına çıktı. Talha ve Zubeyr de içtihadlarının sonucunda bundan başka bir çare bulamayınca böyle yaptılar.

1172 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/232.

Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sâbit, Muhammed b. Mesleme, Suhayb er-Rûmî, Usâme b. Zeyd, Sa'îd b. Zeyd, Ebû Mûsa el-Eş'arî, Muğîre b. Şu'be ve benzerleri *radıyallahu anhum* da uzlete çekilmekten başka bir çare bulamayınca uzlete çekildiler ve bütün kışkırtmalara rağmen tutumlarını değiştirmediler. Nitekim onların bir kısmına hilafet teklif edilmişti de onu kabul etmemişlerdi. Yine baskılar ve isyancıların fitne günlerinde onlara duyurdukları/söyledikleri kötü sözler karşısında tutumlarını değiştirmediler.

Pek çok sahabînin meydana gelen olaylardan uzak durması, bir kısmının içtihadda müminlerin emîrine muhalefet etmesi, o dönemde halifenin önceliklerinin ilkinin "şehid Osman *radıyallahu anh*'a yapılan saldırılara katılan kimselere kısas yapılması" olduğuna inanması, Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'yi ağlatan ve halifeye, yaptığı tavsiyeleri hatırlatmasına neden olan durum olabilir.

Rebeze'de sabah namazından sonra Hasan, müminlerin emîrinin yanında oturdu ve "Sana bir şey söylemiştim, ama sen beni dinlemedin. Bu yüzden yarın bir gün, yardımcısız kalarak çölde/içinde kaybolunan bir şeyde öldürüleceksin" dedi. Ali, "Cariyenin iç geçirdiği gibi iç geçirmeye/ağlamaya devam ediyorsun! Bana emredip de sözünü dinlemediğim şey nedir?" dedi.

Hasan şöyle dedi: "Osman *radıyallahu anh*'ın kuşatıldığı gün Medine'den çıkmanı emrettim. Böylece sen Medine'de bulunmadığı bir sırada öldürülmüş olurdu. Sonra öldürüldüğü gün şehir halklarının ve Arapların heyetleri sana gelene dek ve bütün şehirler sana biat edene dek biati kabul etmemeni emrettim. Sonra bu iki adam yapacaklarını yaptıklarında onlar barışıncaya dek evinde oturmanı emrettim. Çünkü fesat gerçekleşecekse, senden başkasının eli üzere gerçekleşecekti. Sen ise bu konuların hiçbirinde beni dinlemedin."

Ali de şöyle dedi: "Ey oğulcuğum! 'Osman kuşatıldığı sırada Medine'den keşke çıksaydın' sözüne gelince; vallahi onun kuşatıldığı gibi biz de kuşatıldık. 'Şehir halkları sana biat edinceye dek biati kabul etme' sözüne gelince; şüphesiz ki iş, Medine halkının işidir. Yine biz, bu işin zayi olmasından korktuk. Talha ve Zubeyr'in çıkışı sırasında söylediklerine ge-

lince; şüphesiz ki bu, Müslümanların üzerinde bir zayıflıktı. Vallahi halife olduğumdan beri baskı altında/mecbur kalmaya ve eksik olmaya devam ediyorum, ulaşılması gereken hiçbir şeye ulaşamıyorum. 'Evinde otur' sözüne gelince; yapmak zorunda olduğum şeyler ne olacak? Ne olmamı istiyorsun? Etrafı sarılan ve dizinin çözülmesi, sonra da dışarı çıkarılması için kendisine 'Debâb! Debâb!' denilen -bu, sırtlan için söylenen bir sözdür- bir sırtlan gibi olmamı mı istiyorsun? Bu konuda yapmamın gerekli olduğu ve beni ilgilendiren şeylere bakmayacak olursam, bu işlere/şeylere kim bakacak? Ey oğulcum! Artık bu düşünceleri bırak!"[1173]

Buna benzer bir nas, Sebe'iyye isyancılarının elleri üzere Müslümanların maruz kaldıkları musibetin derinliğini ve bu musibetin İslamî safta meydana getirdiği büyük yarığı ortaya koyar. Öyle ki bu musibetin sonuçlarının çözümü konusundaki farklılık/ayrılık, oğul ile babanın arasında bile gerçekleşmiştir. Nitekim bu ayrılık, Hasan ile Ali *radıyallahu anhuma*'nın arasında meydana gelmiştir. Yine birçok tehlike yerinde birbirine feda olan Allah uğrundaki kardeşlerin arasında da ihtilaf meydana geldi ki bu durum, Ali, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'un arasında hâsıl oldu. Onlar, o iyi kimselerdir ki risalet veya raşid halifeler döneminde bariz bir olay zikredilmesin de onlar onun başında, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in önünde ve raşid halifelerin *radıyallahu anhum* önünde bulunmasınlar. Hatta sahabîlerin *radıyallahu anh* kimisi, halife kendisiyle birlikte yola çıkması için kendisini davet ettiğinde "Bu, hiç görmediğim bir emîrdir" diyerek mazeret sunmuştur.[1174]

Bu durum, halifeyle birlikte yola çıkmayan sahabenin mazeretini, Mekke'ye, sonra da Basra'ya giden, öyle ki günahkâr katillerin yeryüzünde dolaşmaya devam etmesi sebebiyle bütün genişliğine rağmen yeryüzünün kendilerine dar geldiği sahabenin de mazeretini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde bu durum, "Medine'den çıkışı, meydana gelen olayların telafisi için yapmak zorunda olduğunu düşünmesi sebebiyle yaptığı icraatlar ve aldığı önlemler" konusunda halifenin mazeretini açıklığa kavuşturmaktadır.

1173 Taberî, *Târîh,* 5/224; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/246. Hasan'ın, bu sözünü Rebeze yolunda söylediği zikredilmiştir. Herevî, Garîbu'l-Hadîs, 1/466; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/114.

1174 Buhârî, Kitâbu'l-Fiten, H. no: 6577, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, 7110.

Bütün bunlarla birlikte durum, sahabenin *radıyallahu anhum* anlayışında korkunç ve endişe vericiydi. Zira onların kaygısı, korkusu ve endişesi, yaptıkları şeylerin sonuçlarından dolayı idi: Acaba bu, yapmaları talep edilen şey midir, yoksa başka bir şey midir? Akidelerine yönelik boyunlarında duran sorumlulukları yerine getirdiler mi, yoksa bu konuda kusurlu mu davrandılar? Onların ilgilendiren şey, yalnızca dinlerine ve ümmetlerine karşı boyunlarında duran sorumlulukları yerine getirmeleri, Allah Teâlâ'nın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in rızasını kazanmaları idi.

Bu yüzden o musibet sırasında her zaman tefekkür/düşünce içindeydiler. Zira fitne girdabına kapılmaktan korkuyorlardı. Ki bu fitne sırasında kişi, bazen görür bazen görmez, öne doğru mu arkaya doğru mu yöneldiğini anlamaz!

Talha b. Ubeydullah *radıyallahu anh*'tan, bunu ifade eden bir söz rivayet edilmiştir. Alkame b. Vakkâs el-Leysî şöyle demiştir: Talha, Zubeyr ve 'Âişe *radıyallahu anhum* yola çıktıklarında Talha'yı gördüm. Onun en çok sevdiği meclisler, yalnız kaldığı meclislerdi. O sırada sakalı göğsüne değecek şekilde başını eğmişti. Ona, "Ey Ebû Muhammed! Senin en çok boş meclisleri sevdiğini görüyorum ve sen, sakalını göğsüne değdirecek şekilde başını eğmişsin. Eğer bir şeyden hoşlanmadıysan otur" dedim. O da bana şöyle dedi: "Ey Alkame b. Vakkâs! Biz, zamanında başkalarına karşı tek bir elken şimdi birbiriyle savaşan demirden iki dağ gibi olduk."[1175]

O aşamada yaşanan olaylar Ebû Muhammed *radıyallahu anh*'a bu derecede etki ettiyse, o zaman hiç şüphe yok ki bunlar tehlikeli olaylardır. Nasıl böyle olmasın ki? Zira onun sabrı ve cesareti o dereceye vardı ki Uhud günü hakkında "O, bütünüyle Talha'nın günüdür" bile denilmiştir! O, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Uhud gününde kendisini "Talhatu'l-Hayr," Huneyn gününde, Hevâzin gazvesinde kendisini "Talhatu'l-Cûd" ve zorluk gününde -yani Tebûk gazvesinde- kendisini "Talhatu'l-Feyyâd" diye adlandırdığı kimsedir.[1176]

Bir taraftan ümmete duyulan şefkat ve fitneden endişe etmek, bir taraftan da şehid Osman *radıyallahu anh* ile ilgili yerine getirilmesi vacip olan

1175 Taberî, *Târîh,* 5/238.
1176 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/265.

kardeşlik haklarının eda edilmesinde kusurlu davranmaktan korkmak veya katillere kısas yapmayı geciktirmekten ve onlarla ilgili Allah Teâlâ'nın had cezalarını uygulamayı ağırdan almaktan endişe etmek, Talha'nın, Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın ve onlarla birlikte bulunan Müslümanların taşıdıkları derdin arkasındaki nedeni oluşturuyordu.

Ali *radıyallahu anh* da bu dertte, sorumlulukların yerine getirilmesinin ve Allah Teâlâ'nın hadlerinin uygulanmasının gerekliliği konusunda onlarla aynı görüşü paylaşıyordu. Fakat bu hedefe ulaştıran yol konusunda, daha büyük bir fitnenin veya daha kapsamlı bir fesadın oluşmasına engel olmak amacıyla onlara muhalefet ediyordu.

Basra'ya gidişi üzerine Abdullah b. Kevvâ ve Kays b. Abbâd ona bunun nedenini sorup şöyle dediler: "Çıktığın bu yolculuğunun nedenini bize bildirir misin? Ümmetin yönetimini üstleniyorsun ve onları birbiriyle vuruşturuyorsun! Bu, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sana verdiği bir emir midir? Bize anlat! Sen, duydukların konusunda kendisine güven duyulan ve emin olunan bir kimsesin."

O da şöyle dedi: "Bu konuda Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bir söze sahip oluşuma gelince; vallahi eğer onu ilk doğrulayan kimse isem onun hakkında yalan söyleyen ilk kişi olmayacağım. Bu konuda Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bana verilen bir söz olsaydı, Teym b. Mürre oğullarının kardeşi ile Ömer b. Hattâb'ın onun minberi üzerinde durmasına izin vermezdim. Bu bürdemden başka bir şey bulamasam da ellerimle onlarla savaşırdım. Ancak Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ne öldürüldü ne de aniden öldü. Hasta bir şekilde günlerce ve gecelerce yaşadı, müezzin onun yanına gelirdi ve namaz için kamet getirirdi. O ise benim yerimi gördüğü hâlde Ebû Bekir'e insanlara namaz kıldırmasını emrederdi. Eşlerinden biri onu Ebû Bekir'den alıkoymak istedi, o ise bunu reddetti ve buna öfkelenip *'Sizler, Yusuf'un kadın arkadaşları gibisiniz. Ebû Bekir'e emredin de insanlara namaz kıldırsın'* buyurdu.[1177]

Allah, Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in canını alınca işlerimize baktık ve dünyamız için, Allah'ın Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dinimiz için razı olduğu kimseyi tercih ettik. Namaz, İslam'ın esasıdır. O, en bü-

1177 *Sünenu'd-Dârîmî*, 82; Buhârî, 647; Müslim, 418.

yük iştir ve dinin direğidir. Biz de Ebû Bekir'e biat ettik. O buna ehildi. Onun hakkında bizden iki kişi bile ihtilaf etmedi."[1178]

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın karşılaştığı sorgu zincirlerinden biri de -ki bu sorular, Müslümanların arasında bir çatışmanın meydana gelmesine yönelik zihinlerde dolaşan korkuyu ifade eder. Buradaki korku, ölüme veya askerî yenilgiye yönelik değildir. Zira İslam'ın ilk nesli, mücahid ve savaşçı bir nesil olup askerî hesaplarda karşılaştığı herhangi bir tavrı kavrama konusunda tam bir deneyime sahiptir. Fakat bu musibette üstünlük, hak sahibine, özür ve etkin hüccet sahibine ait olacaktır. Sahabenin o aşamada bütün yanlarıyla ve yönelişleriyle arzuladıkları şey buydu- Rifâ'â b. Râfi' b. Mâlik b. 'Aclân el-Ensârî'nin ona sorduğu soruydu.[1179]

Halife, Rebeze'den ayrılmak istediğinde Rifâ'a ona "Ey müminlerin emîri! Ne istiyorsun? Bizi nereye götürüyorsun?" diye sordu. Halife de "İstediğimiz ve niyetlendiğimiz şey sadece ıslahtır. Tabiî bunu bizden kabul edip çağrımıza icabet ederlerse!" dedi. Rifâ'a, "Eğer bu çağrımıza icabet etmezlerse?" diye sorunca halife, "Onları özürleriyle başbaşa bırakırız ve haklarını verip sabrederiz" dedi. Rifâ'a, "Eğer razı olmazlarsa?" dedi. Halife, "Bize karışmadıkları sürece onları serbest bırakırız" dedi. Rifâ'a, "Eğer bizi rahat bırakmazlarsa?" diye sordu. Halife, "Onlara karşı koruruz" deyince Rifâ'a, "Tamam o zaman!" dedi.[1180]

Bu yolculukta Haccâc b. Gaziyye el-Ensârî[1181] de onlarla birlikte idi. O, söz konusu soruları ve cevapları işitmişti. Bunun üzerine bunlara ikna olup rahatladı ve "Sözle beni razı kıldığın gibi ben de fiilimle seni razı edeceğim!" deyip şu şiiri okudu:

"Kaçırmadan önce ona yetiş, yetiş!

Sese doğru bizi harekete geçir ve yükselt!

1178 Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl*, 31650; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 640; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 4/496.

1179 Taberî, soru soranın Rifâ'a b. Râfi'in oğlu olduğunu zikretmiştir. *Târîh,* 5/240. Fakat Rifâ'a b. Râfi'in o yolculuğa ve Ali'nin diğer faaliyetlerine katılan bir oğlu yoktu. Bu yüzden soruyu soran kişi, Rifâ'a b. Râfi'in bizzat kendisidir. Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/497.

1180 Taberî, *Târîh,* 5/240.

1181 Neccâr oğullarından olan bir sahabîdir. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 1/326.

Hayır, ölümden korkarsam nefsim eksilsin!"[1182]

Kûfe halkı müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* yanına Zî Kâr'a gelince Kûfe halkından bazı kimseler de onun yanına gidip oraya gelişinin nedenini sordular. Soru soranların arasında A'ver b. Bunân el-Minkarî de vardı. Ali *radıyallahu anh* ona, "Islah etmek ve düşmanlığı söndürmek için geldik. Umulur ki Allah, bizim aracılığımızla bu ümmeti birleştirir ve aralarındaki savaşı sona erdirir. Tabiî bana icabet ederlerse!" dedi. A'ver, "Eğer bize icabet etmezlerse?" diye sorunca Ali, "Bize karışmadıkları sürece onları serbest bırakırız!" dedi. A'ver, "Eğer bizi rahat bırakmazlarsa?" diye sordu. Ali, "Kendimizi savunuruz!" dedi. A'ver, "Bu konuda hakları, sorumlulukları gibi midir?" diye sorunca Ali, "Evet!" dedi.[1183]

Medine halkı ile Kûfe halkının sordukları bu soru zincirleri arasındaki bu benzerlik, ortada tek bir derdin bulunduğunu, her şehirdeki Müslümanların bakış açılarının benzer olduğunu açığa çıkarmaktadır. Yine hiçbir şüphe veya kapalılık olmaksızın doğru yöntemin izlenmesine yönelik olan aşırı isteği de ortaya koymaktadır. Nitekim müminlerin emîrinin bu yanıtları, onun değişmeyen, karışıklık ve sapma içermeyen tek bir metodolojiyle tek bir ümmete hitap ettiğini belli etmektedir. Buna göre bütün çabalar, yaşanan durumların çözümünü, ümmetin ve onun akidesinin -sahabeye buğzedenlerden ve onlara kanan ayaktakımından oluşan- düşmanlarının ortaya koydukları çıkmazdan çıkışı hedeflemektedir.

Müminlerin emîrinin verdiği apaçık/aşikâr yanıtlara rağmen sorular, ona kesintisiz bir şekilde sorulmaya devam etti. Ki bu durum, o dönemde kalplerde "Kûfe ve Basra halklarından olan toplulukları bekleyen meçhul duruma" yönelik deprenen seziyi pekiştirmektedir. Onların her biri, işinde bir delil üzere olmayı istiyordu. Özellikle de hesapta olmayan ani olaylar meydana gelmesi durumunda böyleydi.

Müminlerin emîrine *radıyallahu anh* soru soranlardan biri de Ebû Selâme ed-De'lânî'dir. Ebû Selâme, "Talep ettikleri bu kan hakkında bu topluluğun, bununla yüce Allah'ın rızasını gözettikleri takdirde bir delile sahip olduklarını düşünüyor musun?" diye sordu. Halife de "Evet!" dedi. Ebû

1182 Taberî, *Târîh,* 5/241; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/115; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/247.
1183 Taberî, *Târîh,* 5/251.

Selâme, "Peki sen bunun ertelenmesi için bir hüccetinin olduğunu düşünüyor musun?" diye sorunca, halife yine, "Evet! Eğer ilgili şey idrak edilemeyen bir şeyse o zaman onunla ilgili verilecek hüküm, en ihtiyatlı ve en kapsamlı şekilde faydalı olan hüküm olur" dedi. Ebû Selâme, "Eğer yarın imtihan edilirsek bizimle onların durumu ne olur?" diye sordu. Halife de şöyle dedi: "Bizden veya onlardan olsun, kalbini Allah için arındırıp da öldürülen bir kimseyi, Allah'ın mutlaka cennete girdireceğini umuyorum."[1184]

Buradan hareketle anlaşıldığı üzere Müslümanlar tek bir ümmettir. İşte bu Kûfeli şahıs, sadece kendi durumu ile kavminin durumunu sormakla yetinmedi. Bilakis halifeye, savaş çıktığı takdirde Basra halkından ölen kardeşlerinin durumunu sordu. Hem o hem de onunla birlikte bulunanlar cevabı işitiyorlardı. Buna göre bu yerde, herkesin işlediği ameli niyetine bağlıdır. İki taraftan olan her Müslüman, doğruluğuna ve ihlasına bağlıdır. Yüce Allah, kalplere muttali olandır ve onların içlerinde olanları bilendir. Hepsi de zahiren hak üzeredirler. Herkes kardeştir. Onların dini birdir, halifeleri tektir. Fakat içtihadda farklılık söz konusudur. Bu, müminlerin emîri tarafından sergilenen insafın ve adaletin zirvesidir. O, Kûfe halkından kendisinin yanına gelenler ile içtihadı gereği ondan uzaklara yönelen kimselerin arasında fark gözetmedi. O hâlde hepsi de onun kardeşidir ve onlar, onun katında hak açısından eşittir.

Mâlik b. Habîb, yanına gelip şöyle dedi: "Bu toplulukla karşılaşırsan ne yapacaksın?" Halife, "Bizim ve onlar için açıklığa kavuştuğu üzere ıslah, bu işten el çekmektir. Eğer bize biat ederlerse sorun kalmaz. Eğer hem onlar hem de biz savaştan başkasından yüz çevirirsek, o zaman o onulmaz bir yara/yarık olur" dedi. Mâlik, "Eğer savaşmak zorunda kalırsak ölülerimizin durumu ne olacak?" dedi. Halife, "Savaşla, yüce Allah'ın rızasını dileyen kimseye bu ameli fayda verir ve bu, onun kurtuluşu olur" dedi.[1185]

O hâlde müminlerin emîrinin hedefi ıslah etmek ve fitneyi söndürmekti. Savaş, onun önlemleri arasında yer almıyordu. Çünkü eğer savaş meydana gelirse, bu onulması umulmayan bir hastalık olur. İki taraftan öldü-

1184 Önceki kaynak, 5/252; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/251.
1185 Taberî, *Târîh*, 5/252.

rülenler ise niyetlerine bağlıdırlar. Bu açıdan onların müminlerin emîrinin safında veya ona karşı safta olması farksızdır. Böylece müminlerin emîri, Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden sonra bu konuda harekete geçen Müslümanların ıslah etmeyi ve fitneyi sona erdirmeyi gözettiklerini, içtihad ettiklerini, ecirlerinin ise niyetlerinin ihlaslı oluşunun ve kalplerinin arılığının boyutuna göre olacağını açıkladı.

Dinlerinin veya güvenilirliklerinin eleştirilmesi veya taraflardan birine hakaret edilmesi ve onların değerlerinin eksiltilmesi sahabe ahlakından, özelliklerinden veya maksatlarından değildir. Durum böyle olduğuna göre, o zaman onun şehid Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine karşı takındığı tavrı, söz konusu yolculuğunda onlara yönelik olan bakışını açıklamak kaçınılmazdır. Fakat bu, onun barışa ve savaştan kaçınmaya yönelik hırsının açıklanmasından sonra izah edilecektir.

Ka'ka' b. 'Amr'ın Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'ya Yönelik Elçiliği ve Barış Üzerinde İttifak Edilmesi:

Şüpheye mahal vermeyecek şekilde açıklığa kavuştuğu üzere Mekke'den Basra'ya gidenlerin hedefi, insanların arasını ıslah etmek, had cezalarını ikame etmek, Kitap ve sünnetle amel etmekti. Müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* Medine'den yola çıkmasının hedefi de insanların arasını ıslah etmek, fitneleri söndürmek ve had cezalarını uygulamaktı. Bu hedef, yaptığı her şeyde ve kendisine sorulan her soruda ortaya çıkmıştı. Yine anlaşıldığı üzere hiç kimse "iç savaş" veya "askerî karşılaşma" denilebilecek bir şeyi düşünmüyor, planlamıyor veya düzenlemiyordu. Pek çok tarih ve edebiyat kitabı bu tür iddialarla dolup taşsa da gerçek böyledir. Batıl ve sahtekârlık ne kadar yayılırsa yayılsın, hakkın önünde sebat edemez. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Hayır, Biz hakkı batılın üzerine atarız da beynini parçalar. Bir de bakarsın yok olup gitmiş!"** (Enbiyâ, 18)

İftiracılar, bidatçiler ve ırkçılar, yüce Allah'ın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in övdüğü, -sergiledikleri temiz davranışlar ve sonsuz/ebedî tutumlar sebebiyle- doğrulukları ve temizlikleri/arılıkları bu evrenin bucaklarını hoş kokuya boğan bir topluluğun parlaklığını/nurunu, onlara attıkları ve "yaptıkları ve kendisi için fedakârlık gösterdikleri her şeyle çelişen" yalan iftiralarla söndüremezler. Dünya ve ahirette sahabenin arasındaki kardeş-

lik bağları kopmamıştır, hâlleri aynıdır. Allah Teâlâ, bunu bütün müminlere haber vererek şöyle buyurmuştur: **"Biz, onların kalplerindeki kini söküp attık. Artık onlar sedirler üzerinde, kardeşler olarak karşılıklı otururlar."** (Hicr, 47)

Sulh, çatlakları onarmak ve birliği yeniden sağlamak için gösterdikleri çabalar konusunda Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sadık ashabı ile ilgili aktarılan bütün rivayetlerin doğru olduğu, tek bir kandilden çıkan ve tek bir ruhun bakış açısını ifade eden bir diyalogda sabit olmuştur.

Bütün bunlar, müminlerin emîrinin iki kardeşi Talha ve Zubeyr ile müminlerin annesine *radıyallahu anhum* gönderdiği elçisi Ka'ka' b. 'Amr'ın arasındaki diyalogda kesinleşmiştir.

Ka'ka' yola koyuldu ve Basra'ya vardı. İlk önce müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'nın yanına gitti ve ona, "Ey anneciğim! Neden bu memlekete geldin?" diye sordu. 'Âişe, "Ey oğulcuğum! İnsanların arasını ıslah etmek için" dedi. O da Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın onun yanında hazır bulunmaları için onları çağırmasını istedi. Ardından ikisi de oraya geldiler. Bunun üzerine Ka'ka', "Müminlerin annesine neden buraya geldiğini sordum. O da insanların arasını ıslah etmek için geldiğini söyledi" dedi. Onlar da "Biz de bunun için geldik" dediler. Ka'ka', "O hâlde bu ıslahın nasıl ve hangi konuda yapılacağını bana bildirin. Vallahi eğer onu iyi görürsek anlaşırız. Eğer onu iyi görmezsek anlaşamayız" dedi.

İkisi, "Osman'ın katillerinin cezalandırılması meselesi! Şüphesiz ki bu konu terk edildiği takdirde Kur'ân terk edilmiş olur" dediler. Ka'ka', "Basra halkından olan katillerini öldürdünüz… Bunun üzerine altı bin kişi onlar için öfkelendi ve sizden uzaklaştı. Eğer onları terk ederseniz, iddia ettiğiniz duruma düşmüş olursunuz. Eğer onlarla savaşırsanız, size karşı onlara yardım edilir. Bu durumda ise bu konuda kendisinden sakındığınız ve korktuğunuz şey, defetmeye ve toplamaya çalıştığınızı gördüğüm şeyden daha büyük olur" dedi.

Yani sizin istediğiniz "Osman'ın katillerini öldürmek" bir maslahattır. Ancak bunun üzerine mefsedet/zarar terettüp eder ki bu zarar, onun maslahatından daha büyüktür/çoktur. Nitekim siz, Hurkûs b. Zuheyr'i öldürmek isteyenlere karşı altı bin kişinin Hurkûs'u koruması sebebiyle

Osman'ın intikamını ondan almaya güç yetiremediniz. O zaman bu vakitte Osman'ın katillerini cezalandırmayı terk etmesini mazeretli görmem lazım. Halife, Osman'ın katillerini öldürmeyi, onlara karşı imkân/güç kazanacağı bir zamana erteledi. Çünkü söylenenler, bütün şehirlerde birbirinden farklıdır. Ardından Rabî'a ve Mudar kabilelerinden bir topluluğun, meydana gelen bu olay sebebiyle onlarla savaşmak için toplandıklarını haber verdi. Bunun üzerine müminlerin annesi *radıyallahu anha* ona, "O zaman sen ne diyorsun?" diye sordu.

O da şöyle dedi: "Derim ki: Meydana gelen bu olayın ilacı, sakinleştirmektir. Eğer durum sakinleşirse sarsılırlar. Eğer bize biat ederseniz, o zaman bu bir hayır alameti, rahmetin başlangıcı ve öç almak olur. Eğer bunu kabul etmeyip de bu konuda ısrar ederseniz ve ona yeniden başlarsanız, o zaman bu bir kötülük alameti ve bu mülkün yok oluşu olur. O hâlde afiyeti tercih edin ki size nasip edilsin. Önceden olduğunuz gibi şimdi de hayrın anahtarları olun. Bizi musibete uğratıp da siz de ona maruz kalmayın. Yoksa sonra Allah hem bizi hem de sizi helak eder. Allah'a yemin olsun ki ben bu görüşümü belirtiyorum ve sizi ona davet ediyorum. Ben, Şüphesiz ki ben, bu iş tamamlanmadan önce Allah'ın 'faydası azalan ve söz konusu musibetlere maruz kalan' bu ümmetten gerekli gördüğü şeyi almasından endişe ediyorum. Kuşkusuz ki meydana gelen olay -Osman'ın şehid edilişi-, büyük bir olaydır. Bu, bir şahsın sıradan bir şahsı öldürmesi, bir grubun sıradan bir şahsı öldürmesi ve bir kabilenin diğer bir kabileyi yok etmesi gibi bir öldürme olayı değildir."

Onlar da "Doğru ve iyi söyledin. O hâlde geri dön. Eğer Ali de bu görüşüne sahip olarak buraya gelirse iş düzelir" dediler. O da Ali'nin yanına döndü ve durumu haber verdi. Bu durum Ali'nin hoşuna gitti ve iki topluluk barışa yaklaştı. Kimileri bundan hoşlanmadı, kimileri de hoşlandı. Müminlerin annesi 'Âişe de Ali'ye bir elçi göndererek sulh için geldiğini ona bildirdi. Bunun üzerine iki grup da buna sevindi.[1186]

Böylece bu görüşmede, müminlerin emîri Ali'nin yolculuğu ile Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'un yolculuklarının tek bir amacı gözettikleri belli olmuştur ki bu amaç, söz birliğinin sağlanması ve yüce Allah'ın em-

1186 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/249; Taberî, *Târîh,* 5/247; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/119.

rettiği gibi had cezalarının uygulanması için çalışmaktı. Müminlerin annesine gelince; hiçbir mümin veya insaf sahibi bir kimse, onun sadece "insanların arasını ıslah etmek, herhangi bir savaşı engellemek ve her fitneyi söndürmek" amacıyla yola çıktığından şüphe etmez. Özellikle de Talha ve Zubeyr ile onlarla birlikte bulunanlar, katillere, onların üzerinde hücceti ikame ettikten sonra kısas cezası uyguladılar ve kendileriyle savaşmalarına dek onlarla savaşmadılar. Bu da onların lehine ikinci hüccet oldu.

Hurkûs b. Zuheyr'in kısastan kaçmış hâlde kalmasına gelince; bu, yaptıkları ve Basra'nın Sebe'iyye alçaklarından temizlenmesinde somutlaşan yüce değerli eylemin önemini azaltmaz. Ki bunlar kendi hâlleri üzerine bırakılsalardı o zaman işler, kardeşleri olan Mısırlı ve Kûfeli Sebe'iyye'nin kurdukları tuzak ve hileler yoluyla "fitneyi canlandırma ve Kûfe ile Basra halkını savaşa zorlama" işlerinde yaptıkları şeylerden daha kötü bir hâl alırdı. Onların bu tuzakları/hileleri, barışın güzelliğini yok etti, naraları canlandırdı, fitnenin tohumlarını tekrar ekti, iki şehidin; Ebû Muhammed Talha ve Ebû Abdullah Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın hayatına mal oldu ki müminlerin emîri *radıyallahu anh* onların öldürülmesine üzülmüştür.

Rivayette geçen, isyancıların aşiretlerinin kendi fertlerinin öldürülmesine öfkelendikleri şeklindeki ifadeye gelince; bu, korkutma içeren ve elçinin insanları kötülükten alıkoymak amacıyla "tehlikeye karşı korkutmak ve kötülüğü onların gözünde büyütmek" için söylemek zorunda kaldığı bir sözdür. Yoksa onların aşiretleri, o katilleri ilk önce dışlayan kimselerdi. Ardından bu aşiretler, Basra'da bu katilleri Talha, Zubeyr ve onlarla birlikte bulunanların temsil ettiği adaletin eline teslim ettiler. Hiç kimse bunlara had cezalarının uygulanmasına karşı çıkmamıştır.

Bilakis bu aşiretler, onlarla ilgili Allah'ın hükmünün uygulanmasını denetleyen kimselerdi. Sa'd oğulları aşireti Hurkûs'u korumuş olsa da bu durum onun için bir övünç değildir. Bilakis -daha önce işaret edildiği üzere- bundan dolayı şiddetli bir darlığa ve büyük bir musibete maruz kalmıştır. Şayet olayların gidişatı değişmeseydi, mutlaka Sa'd oğulları da Basra halkından kardeşlerinin daha önce yaptıkları gibi Hurkûs'u adalete teslim ederlerdi.

Ayrıca Basra kabilelerinin heyetleri, ülfete ve söz birliğinin sağlanmasına yönelik isteklerini vurgulamak amacıyla Zî Kâr'da konaklayan müminlerin emîrinin yanına gittiler. "Ka'kâ'nın geri dönüşünden önce Temîm ve Bekr kabilelerinin heyetleri, Kûfe halkından kardeşlerinin görüşünü ve hangi hâl üzere onların yanına harekete ettiklerini öğrenmek, kendi görüşlerinin ıslah olduğunu ve hiçbir şekilde akıllarına savaşın gelmediğini onlara bildirmek amacıyla geldiler."[1187]

Bu, ilgili araştırmada ortaya çıkan ve "ıslah ve safların birliğini sağlamak" için gayret sarf eden herkesin çabalarında açıklığa kavuşan gerçeğin kendisidir.

Buna göre Mekke'den Basra'ya doğru yola çıkanların amacı buydu. O hâlde sonucu, "Allah'ın kitabıyla hükmetmek ve had cezalarını uygulamak" olacak olan bu çabalar Sebe'iyye ve onlarla birlikte bulunan ayaktakımını öfkelendirdiyse, o zaman Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın suçu nedir?

Onlar, Sebe'iyye'nin ve onlarla yardımlaşan ayaktakımının öfkelenmemesi için yüce Allah'ın zalimlere yönelik cezalarının uygulanması için çaba göstermeyi mi terk edeceklerdi? Hâlbuki onlar ve sahabe kardeşleri, dini ikame eden, müşriklere boyun eğdiren ve münafıkları kahreden Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in askerleriydiler!

Talha, Zubeyr ve onlarla birlikte bulunan müminlerin annesinin *radıyallahu anhum* Basra'da Sebe'iyye isyancılarını yenilgiye uğratması, insanların arasının ıslah edilmesi yolunu hazırlayan, "Basra'da Müslümanları savaşmak zorunda bırakan ve şüpheleri kendilerinden uzaklaştırmak amacıyla bu savaşa 'Cemel savaşı' adını veren" Sebe'iyye'nin gücünü zayıflatan bir olaydır. Yine bu olay, ordusu içinde safların arasına sızan Sebe'iyye'den beri olduğunu açıkça ifade etmesi için müminlerin emîrini cesaretlendirmiştir. Nitekim bu durum, onlarla ilgili tutumlarında açıklığa kavuşmaktadır.

Ancak Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* Medine'de, Sebe'iyye'nin, ayaktakımının, bazı bedeviler ile kölelerin,[1188] müminlerin emîrinin mem-

1187 Taberî, *Târîh*, 5/247.
1188 Taberî, *Târîh*, 5/212; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/100.

leketlerine geri dönmeleri için kendilerine yönelttiği her emri boşa çıkarmak amacıyla nasıl tutuştuklarına şahit olmuşlardı.

Medine'de gözleriyle şahit oldukları bu olgunun karşısında[1189] onlar, bu kimselerin egemenliğinden kurtulmak için çabalamanın, ertelenmesi mümkün olmayan bir vacip olduğuna inandılar. Bu yüzden Mekke'ye, sonra da Basra'ya gittiler.

Onların bu yolculukları, akide ve akidenin selameti için fedakârlık gösterme konusunda hazırlık ruhunu ifade ediyordu. Bu yolculuk, sadece müminlerin emîrinin tezkiyesine, onayına ve koordinesine ihtiyaç duyuyordu.

1189 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/242; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/99.

Üçüncü Konu

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Sebe'iyye İsyancılarına Yönelik Tutumu

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Halife Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden önce Sebe'iyye isyancılarına yönelik tutumu açıktı ve bu tutum, araştırmanın ilgili yerinde açıklandı. Ali, Medine'ye girmek için kendisinden izin talep etmeye geldiklerinde onlara izin vermedi ve onları kovdu. Ardından onlarla savaşmaya çalıştı ve bu yüzden şehid Osman'dan, onu savunmak amacıyla savaşmasına izin vermesini talep etti. Osman ise Müslümanları korumak ve fitneyi defetmek amacıyla hiç kimseye savaşma izni vermedi.

Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden sonra onun yanına gelip ona biat etmek istediler. O ise onların uzaklaştırdı ve hem onlardan hem de görüşlerinden berî olduğunu defalarca açıkladı.[1190] Onlara gözdağı veriyor ve onları tehdit ediyordu.[1191]

Kendisine hilafet için biat edildikten sonra da işin özünde onlardan hoşlanmıyordu. Ancak o, onların başına musibetlerin gelmesini gözlüyordu ve Allah'ın hakkını onlardan almak için bir imkân bulmak istiyordu.[1192] Talha, Zubeyr ve kimi sahabe onun yanına girip de isyancılara had cezasının uygulanmasını talep ettiklerinde onlara şöyle dedi: "Hayır! Vallahi ben Allah'ın izniyle sadece sizin düşündüğünüz şeyi düşünüyorum. Bu iş, bir cahiliye işidir. Bu topluluğun destekçileri vardır… O hâlde insanlar sakinleşene, kalpler yerlerine yerleşene ve haklar alınana dek bekleyin! O hâlde sakin olun ve bakın bakalım size/aklınıza ne gelecek, sonra da geri dönün."[1193]

Görülüğü üzere halife, "Sebe'iyye isyancılarının cezalandırılmasının vacipliği/gerekliliği" konusundaki aşırı isteklerin karşısında isyancıları desteksiz bırakmak amacıyla onların Medine'deki güçlerinin boyutunu ve

1190 Taberî, *Târîh,* 5/208; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/242.
1191 Taberî, *Târîh,* 5/209; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238.
1192 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/242.
1193 Taberî, *Târîh,* 5/212.

yardımcılarının destek boyutunu öğrenmek istedi. Bunun üzerine bedevilere ve Sebe'iyye'ye, memleketlerine ve çöldeki yerlerine geri dönmelerini emretti. Sebe'iyye ise cehaletleri ve ilimlerinin azlığı sebebiyle kendileriyle yardımlaşan bedevilerin geri dönmesini kabul etmediler. Bu yüzden Sebe'iyye bu emri reddetti, bedeviler de onlara itaat ettiler.[1194]

Halife Şam'a gitmek istediğinde ve bu yolculuk için hazırlık yapmaya ve teçhizatlanmaya yöneldiğinde Osman'a isyan edenlerden hiç kimseyi bir göreve atamamıştır.[1195]

Ardından Müslümanlara hutbe okuyup Müslümanların Osman'ın öldürülüşünden dolayı uğradıkları musibetten bahsetti ve meydana gelen olayların sorumluluğunu Sebe'iyye yükleyip şöyle dedi: "Sonunda bu adam, şeytanın bu ümmetin arasını bozmak için dürttüğü bu topluluğun eli üzere musibete uğradı… Bilginiz olsun; bu ümmet, yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Onların en kötüsü, benim adımı kullanan ama amelimi işlemeyen fırkadır. Siz de buna yetiştiniz ve bunu gördünüz. O hâlde dininize bağlı kalın. Peygamberinizin hidayetini izleyin ve sünnetine tabi olun."[1196]

Sonra Müslümanlara hutbe okudu ve Halife Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine değinip onların hakkında sükût etmesinin nedenini açıkladı. Şöyle dedi: "Bu topluluğu olduğu hâl üzere bırakmanız şeklinde sizi kendisine davet ettiğimiz bu iş kötüdür; ama o, kendisinden daha kötü olan şeyden hayırlıdır. O, idrak edilemeyen bir iş gibidir ve neredeyse bize belli olacaktı. Müslümanların arasındaki hükümler ise faydası en kapsamlı olan ve en ihtiyatlı olan hükme göre amel edilmesiyle gelmiştir."[1197]

Müminlerin emîri, Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden sonra verdiği hiçbir hutbede Sebe'iyye'den berî olduğunu açık/sarih bir şekilde açıklamamıştır. Yalnızca o, onlardan sıkıldığını, onlarla arkadaşlık veya yakınlık kurmak istemediğini ortaya koymuştur.

Kûfe ve Basra halklarının arasında barış üzere anlaşmanın sağlanmasından, insanların birliğe ve ülfete yaklaşmasından/yönelmesinden,

1194 Önceki kaynak; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/100.
1195 Taberî, *Târîh*, 5/217.
1196 Taberî, *Târîh*, 5/240; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/246.
1197 Taberî, *Târîh*, 5/251.

Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* ile onlarla birlikte bulunanların Basra'da Sebe'iyye'nin gücünü kırmasından sonra, müminlerin emîrinin; Halife Osman *radıyallahu anh*'a karşı yapılan isyana katılanlara karşı resmî tutumunu ilan etmesine, onlardan berî olduğunu açıklamasına, Müslümanların halifesinin hayatına mal olan komplo liderliğinin ve "ümmetin kimliğini ve akidesini yok etme" çalışmasını sürdürmenin sorumluluğunu onlara yüklemesine uygun vakit gelmişti. Halife, elçisi Ka'kâ' b. 'Amr'ın bütünüyle başarılı bir şekilde yerine getirdiği görevinin dönüşünde Zî Kâr'da bu açıklamayı yapmıştır ki bu görevin başarısı, Basra halkının elçinin getirdiği her şeyi kabul etmesiyle somutlaşmıştır.

Zî Kâr'dan Basra'ya doğru ayrılmadan önce müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*, insanlara hutbe verip cahiliyeyi, onun bedbahtlığını ve amellerini zikretti. İslam'dan, ehlinin ülfet ve cemaat olma yoluyla mutlu olmalarından söz etti. Allah'ın, Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra onları Ebû Bekir es-Sıddîk'ın etrafında, sonra Ömer b. Hattâb'ın etrafında, sonra da Osman'ın etrafında birleştirmesinden bahsetti. Ardından dünyayı talep eden, Allah'ın kendisine dünyalık verdiği ve üstünlük lütfettiği kimseye haset eden, İslam'ı ve eşyayı geri çevirmek isteyen bazı kimselerin ümmetin başına getirdikleri bu olayın meydana geldiğini belirtip Allah'ın, dilediği şeyi sonuca erdireceğini söyledi…

Sonra da şöyle dedi: "Haberiniz olsun! Ben yarın yola koyulacağım, siz de yola koyulun. İnsanların işlerinden herhangi bir şeyle Osman'ın öldürülmesine yardımcı olan hiç kimse benimle birlikte yola koyulmasın. Akılsızlar kendilerini uzak tutsunlar."[1198]

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* verdiği bu hutbeyle, kasıtlı kimselerin tarih kitaplarında, önceki halifelerle yardımlaşması konusunda ortaya attıkları bütün şüpheleri yok etmiştir ki ümmet, önceki halifelerin liderlikleri altında birleşmiş ve onların sancakları altında yol almıştı. Müslümanlardan hiçbir kimse onlara muhalefet etmemişti. Sonunda ise üçüncü halifeye suikast düzenleyen bu kimseler ortaya çıktılar. Onlar, işlediği bir günahtan dolayı onu öldürmediler. Bilakis Allah'ın ona verdiği nimetlere haset ettiklerinden, ümmeti -yardımlaşma, sevgi ve merhamette zirveye

1198 Taberî, *Târîh*, 5/250; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/250; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/120.

ulaşan İslamî safı parçalamak amacıyla- "fitne çıkararak ve desiseler düzenleyerek" cahiliyeye geri döndürmeye çalıştıkları için öldürdüler.

İslam'ı reddeden ve İslam'ın komutanları ile askerlerine karşı savaşmaya davet eden bu sınıfın durumu, müminlerin emîrinin katında bilinmektedir. Bu sınıfa, tevbe etme, Allah'a yönelme, ümmetin safına ve akidesine geri dönme fırsatı verilmesine rağmen bunu yapmaması sebebiyle ondan bir hayır ve iyilik beklenmez. Dolayısıyla bu sınıfa karşı yapılacak en düşük icraat, ondan berî olmak ve imkân nispetindeki araçlarla hemen ondan kurtulmaya başlamaktır ki böylece ümmetin başına bu belayı getirenlerin üzerine had cezasını -ayrıştırmayan, birleştiren şer'î hükümlerle- uygulama fırsatı yakalanabilsin.

Ardından müminlerin emîri, bir kelime veya işaret yoluyla dahi olsa herhangi bir şeyle halifenin öldürülmesine yardımcı olan herkesin itham altında olduğuna, fazileti ve Müslümanların arasındaki ülfeti yaymaya çalışan müminlerin emîrinin ordusunda bulunmasının uygun olmayacağına, onların işledikleri fiilin ne örfü gözeten ne de iyiliği emredip kötülükten alıkoyan akılsız kimselerin bir fiili olduğuna işaret etmiştir. Halife Osman *radıyallahu anh*'ın katillerinin nitelikleri bunlardır.

Yine Talha, Zubeyr ve onlarla birlikte bulunanlar, ümmeti bu kimselerin kötülüklerinden ve tuzaklarından kurtarmak amacıyla zorlukları göze aldılar ve tehlikeli işlere giriştiler. Ki müminlerin emîri, onların yaptıkları hiçbir şeyde onlara muhalefet etmedi. Sadece onların hakkında hükümlerin uygulanmasının zamanlaması ve uygun yolu hakkında onlara muhalefet etti.

Katiller, müminlerin emîrinin bu tutumunu öğrenince, kendilerinden kurtulmaya ve kendilerine had cezalarını uygulamaya karar verdiğine kesin olarak inandılar. Bu durum ise onun Talha ve Zubeyr ile karşılaşmasından önce vuku buldu. O zaman onlarla buluştuğu zaman durum ne olacaktı? Bu yüzden gizliliklerine geri döndüler, Müslümanlara komplo kurmak ve sayfaları yeniden karıştırmak için gizli toplantılar yaptılar. Bunu da müminlerin emîrini kendilerinden başka şeylerle meşgul etmek ve onu, kendilerine had cezasını uygulamaktan alıkoymak amacıyla yaptılar.

Sebe'iyye'nin İkinci Fitnesi (Cemel Savaşı):

Araştırmanın daha önce geçen verilerden anlaşıldığı üzere birinci Sebe'iyye birliği tam bir gizlilikle çalışıyor ve bütün adımlarında takıyyeyi din ediniyordu. Bunu da Müslümanlar gibi gözükerek, iyiliği emredip kötülükten alıkoyduğunu izhar ederek, söylenti ve yalan silahını kullanarak, Müslümanların önde gelenlerinin dilleri üzere sahte mektuplar yazarak yaptı. Bunları da okudukları veya duydukları şeylerde dini de aklı da egemen/hakem kılmayan ayaktakımını avlamak amacıyla gerçekleştirdi.

Böylece bu birlik, kurdukları tuzaklardan ve uzun entrikalardan sonra hedeflerinin bir kısmını yerine getirdi. Bu hedeflerinin vukuu, şehid Osman *radıyallahu anh*'a suikast düzenlemede somutlaştı. Ki Osman, Allah'ın kendisine verdiği hikmet, basiret, sabır ve hilm yoluyla onların bütün planlarını, onlara öfkelenen ve onları saflarının arasından çıkaran ümmetin gözleri önüne sermeyi başardı. Fakat bazı gafiller, cahiller, dünyaya ve onun odaklarına yönelenlerden olup da nefislerine ve hevalarına kul/köle olanlar, İbn Sebe' cemaatinin yaydığı ballandırılmış sloganların feleğinde dönmeye devam etmekteydi.

Bununla birlikte müminlerin emîri Ali'nin az önce geçen hutbesi onları şaşkına çevirmiş, zihinlerini karıştırmış ve planlarını bozmuştu. Onlar, gerçek durumlarının müminlerin emîrinin katında bilinmediğine inandıktan, ona yaptıkları biatin işledikleri bağışlanmaz cürmün üzerini örttüğünü zannettikten, müminlerin emîrine yaklaşmalarının ve ona itaat ediyor gibi görünmelerinin onu kendileri hakkında sakinleştireceğini düşündükten sonra bütün bunların bir hâyâl olduğunu anladılar. Böylece gerçek tehlikenin varlığına kesin bir şekilde inandılar. Özellikle de Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*, onların benzerlerine had cezalarını uygulamaya başlamışlardı bile.

Bu yüzden zaman geçmeden önce kendisiyle canlarını kurtaracakları gizli bir toplantı yapmaları gerekiyordu. Bunun üzerine "İbnu's-Sevdâ" diye bilinen Abdullah b. Sebe'nin, Eşter en-Nehaî'nin ve Hâlid b. Mülcem'in liderliğinde onların önde gelenlerinden bazı kimseler, Osman'a isyan eden ve ona isyana rıza gösteren bazı kimselerle bir araya geldiler.[1199] Onların

1199 Taberî, *Târîh*, 5/250; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/250; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/120.

sayılarının iki bin beş yüz kişi olduğu tahmin ediliyordu. Onların arasında, Allah'a hamd olsun ki hiçbir sahabî yoktu.[1200]

Dediler ki: Görüşünüz nedir? Vallahi işte Ali, Allah'ın kitabını en iyi bilen, Osman'ı öldürenlere kısas yapmak isteyenlere ve bunu gerçekleştirmeye en yakın olan kişi. İşte o, söylediklerini söylüyor. Şimdi onun yanına sadece onlar ve onların haricinde çok az kişi geldi. Peki, eğer toplulukla birbirlerini koklarlarsa -yani eğer birbirlerini görüp de birbirlerine yardım etmeye dönerlerse- ve çoklukları karşısında bizim azınlık olduğumuzu görürlerse durum nasıl olur? Vallahi talep edilen sizlersiniz ve siz hiçbir şeyden kurtulacak değilsiniz.

Bunun üzerine Eşter şöyle dedi: Talha ve Zubeyr'in durumunu biliyorduk. Ali'ye gelince; bugüne kadar onun bu hâlini bilmiyorduk. Vallahi insanların bizim hakkımızdaki görüşleri birdir. Eğer Ali ile anlaşırlarsa hemen kanlarımızı akıtırlar. O zaman hadi gelin de Ali'ye saldıralım ve onu Osman'a yetiştirelim. Böylece, yatışmasına razı olunan bir fitne tekrar meydana gelir.

Abdullah b. Sebe' şöyle dedi: Ne kötü bir görüş belirttin! Kûfe halkından olup da Osman'ı öldüren sizler, Zî Kâr'da iki bin beş yüz veya yaklaşık altı yüz kişi bulunmaktasınız. İşte İbnu'l-Hanzaliyye ve arkadaşları da Eşvâk'ta beş bin kişi olarak bulunmaktadır. Sizinle savaşmaya yol bulmalarına dek oradalar. O hâlde durumunu düzelt.

'İlbâ b. Heysem şöyle dedi: Bizi onların arasından çıkarın ve onları serbest bırakın. Eğer sayıları az olursa, düşmanları onlara karşı daha güçlü duruma gelir. Eğer çok olurlarsa, size karşı birleşmeleri daha doğru olur. Onları bırakın, geri dönün ve sakındığınız kimse size gelinceye dek memleketlerden birinde kalın. İnsanlardan uzak durun.

İbnu's-Sevdâ şöyle dedi: Ne kötü bir görüş belirttin! Vallahi insanlar, sizin tek bir yerde olmanızı ve temiz/dürüst insanlarla bir arada bulunmamanızı istiyorlar. Şayet dediğin gibi olsaydı, mutlaka her şey sizi kapıp götürürdü…[1201]

1200 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/250; Taberî, *Târîh*, 5/250; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/121.

1201 Bu rivayette Adiy b. Hâtim et-Tâî *radıyallahu anh*'dan söz edilmiştir. Bu ise sahabenin adaletine, Adiy b. Hâtim'in "cihad ve İslam'a bağlılık, halifelere itaat etmek ve onlara sevgi beslemek" ile ilgili yaşantısına/davranışlarına aykırıdır. Bu durumu, Nebî

Sâlim b. Sa'lebe şöyle dedi: Kendisine verilenlerle dünyayı isteyen kimse var olsa da ben bunu istemiyorum. Vallahi eğer yarın onlarla karşılaşırsam/savaşırsam evime geri dönmem. Onlarla karşılaştığımda kalıcılığım/hayatta kalışım uzayacak olursa bu, develerin boğazlanmasından daha uzun olmaz. Allah'a yemin olsun ki siz, işleri ancak kılıca varan bir topluluğun korktuğu gibi kılıçlardan korkuyorsunuz.

İbnu's-Sevdâ şöyle dedi: Bir görüş belirtmiş oldu.

Şurayh b. Evfa şöyle dedi: Çıkmadan önce işlerinizi sağlamlaştırın. Acele yapılması gereken bir şeyi de geciktirmeyin. Ertelenmesi gereken bir şeyi de zamanından önce yapmayın. Şüphesiz ki biz, insanların katında en kötü konumda bulunuyoruz. Yarın birbirleriyle savaşmadıkları takdirde insanların ne yapacaklarını bilemiyorum!

İbnu's-Sevdâ konuşup şöyle dedi: Ey topluluk! Sizin gücünüz, insanlarla iç içe olmadadır. Onlara yaltaklanmayın. Yarın insanlar bir araya geldiklerinde savaşı başlatın ve düşünmelerine fırsat vermeyin. Şüphesiz ki safında bulunduğunuz kimseler, savaşmaktan başka bir çare bulamaz.

Böylece Allah, Ali'yi, Talha'yı, Zubeyr'i ve onların görüşünde olanları hoşlanmadığınız şeye karşı meşgul eder. Bu görüşü anlayın ve insanlar farkına varmadan bu görüş üzerinde ittifak ederek ayrılın.[1202]

Ardından toplantıya katılanlar, Sebe'iyye liderlerinin "Müslümanların arasını düzeltmeyi amaçlayan her çabayı boşa çıkarmak, bunun için de insanların iç içe olmasından yararlanmak, insanlar karşılaştığında savaşı başlatmak" üzerinde anlaştıktan sonra dağıldılar.

Müminlerin emîri ve onunla birlikte bulunanlar da sabah vakti Basra'ya doğru yola çıktılar ve Abdikays kabilesinin yanından geçtiler. Onlar da onunla birlikte yola koyuldular. Sonunda Zâviye'de[1203] konakladılar. Ora-

sallallahu aleyhi ve sellem'in vefatından sonra ve riddet hareketi sırasında açığa çıkmıştır. İslam tarihini tahrif etmeye çalışan milliyetçiler, yaptıkları şeyleri haklı göstermek ve gerçek kimliklerini gizlemek amacıyla bazı sahabîlerin isimlerini zikrederler. Ömer, Adiy'e şöyle demiştir: "İnkâr ettiklerinde sen iman ettin, yüz çevirdiklerinde sen yöneldin ve ihanet ettiklerinde sen vefa gösterdin." İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1058.

1202 Taberî, *Târîh*, 5/250; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/250; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/120.

1203 Zâviye: Basra yakınlarında bir yerdir. Orada birçok yer bu isimle anılmaktadır. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 4/466.

dan da Basra'ya doğru harekete geçtiler. Talha, Zubeyr ve onlarla birlikte bulunanlar da onu karşılamak için yola koyuldular. Ubeydullah b. Ziyâd'ın sarayı etrafında toplandılar ve insanlar da her köşede konakladılar.[1204]

Sebe'iyye ise planlarını gerçekleştirmek amacıyla müminlerin emîrine itaat ediyormuş gibi gözüküyor ve onun önünde hızlıca yol alıyorlardı.

Abdikays kabilesinin yanına vardığında o ve onunla birlikte yola çıkan Kûfeliler onların yanında konakladılar. Onlar/isyancılar ise en önde gidiyorlardı. Sonra halife yola çıktı ve Kûfe halkının yanında konakladı. Onlar ise yine en önde gidiyorlardı. İnsanlar onun peşinden gelirken halife, onlarla arasını açıyordu.[1205] Müminlerin emîri hızlı bir şekilde yol almasına ve ordunun genelini geçmesine rağmen isyancılar, kendisinden daha hızlı yol alıyorlardı. Bütün bunları ise onun Basra halkıyla, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* ile buluşmasına engel olmak için yapıyorlardı. Zira bu durumda sulh meydana gelirdi, Müslümanların arasını bozma fırsatını kaçırırlardı ve ardından sorguya çekilirlerdi.

İşte bu, onların korktukları şeydi. Bunu engellemek için her şeyi yapıyorlardı. Sebe'iyye isyancılarının tuzağı ve ihaneti gizledikleri miktarda Kûfe ve Basra halkından Müslümanlar da "kardeşlik haklarına vefa göstermeyi, sulhu ve hoşgörüyü, işlerin teskin edilmesini ve fitnenin söndürülmesini" tekit ediyorlardı.

Basralı adamlardan biri olan Ebu'l-Cerbâ,[1206] Kûfe halkının öncü birliklerine saldırmak amacıyla Zubeyr b. Avvâm *radıyallahu anh*'dan bin süvari talep edince Zubeyr ona şöyle dedi: "Ey Ebu'l-Cerbâ! Biz, savaş durumlarını biliyoruz. Ancak onlar davet ehlimizdir. Bu da daha önceleri var olmayan bazı şeylerde gerçekleşen bir durumdur. Bu öyle bir durumdur ki bu konuda mazeret sahibi olarak yüce Allah ile karşılaşmayan kimse, kıyamet gününde mazeretsiz kalacaktır. Bununla birlikte onların elçileri -Ka'kâ'- bir görüş üzerinde yanımızdan ayrıldı. Ben, bizim için barışın sağlanmasını umuyorum. Sevinin ve sabredin!"[1207]

1204 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/251.

1205 Taberî, *Târîh,* 5/251.

1206 Ebu'l-Cerbâ: 'Amr b. Temîm oğullarının efendisidir. O, Osman b. Mâlik b. 'Amr b. Temîm oğullarındandır. Taberî, *Târîh,* 5/257.

1207 Taberî, *Târîh,* 5/251; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/121.

Basra'daki Ezd kabilesinin lideri Sabra b. Şeymân, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'dan aynı talepte bulununca ona şöyle dediler: "Ey Sabra! Biz de Müslümanız, onlar da Müslümanlar. Bu durum, bugünden önce hiç meydana gelmemiş ki onunla ilgili Kur'ân ayetleri inmiş olsun veya Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünneti bulunmuş olsun. Bu, sonradan çıkan bir durumdur. Bir topluluk, bugün bunun karıştırılmaması/harekete geçirilmemesi gerektiğini iddia etmiştir ki bunlar, Ali ve beraberindekilerdir. Biz de dedik ki: Biz, bugün onu bu hâlde bırakamayız ve erteleyemeyiz."[1208]

Ali *radıyallahu anh* da şöyle demiştir: "Bu topluluğu olduğu hâl üzere bırakmanız şeklinde sizi kendisine davet ettiğimiz bu iş kötüdür; ama o, kendisinden daha kötü olan şeyden hayırlıdır."[1209] Yani bu aşamada bu isyancılara had cezalarının uygulanmayıp susulması kötüdür. Ama bu kötülük, Müslümanların saflarını parçalayan ve birliklerini tehdit eden bir fitneden daha basittir.

İki taraftan her birinin kimi zaman kendi hüccetinin karşı tarafın hüccetinden daha güçlü olduğunu hissettiğini ve bu yüzden her birinin, verdiği içtihadda diğerini mazeretli gördüğünü ortaya koyan durumlardan biri de şudur. Onlar şöyle derlerdi: "Bu iş, bizim ile kardeşlerimizin arasındadır. Bu karışık bir durumdur. Vallahi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı, yüce Allah'ın, Peygamberini gönderdiğinden beri izledikleri her yolda mutlaka nereye adım attıklarını biliyorlardı. Sonunda ise bu iş oldu. Ama onlar, öne mi yoksa geriye mi yöneleceklerini bilmiyorlar! Şüphesiz ki bir şey, bugün bize iyi ve kardeşlerimize kötü olarak gözükebilir. Ertesi günde ise bize kötü, onlara iyi olarak görülebilir. Biz, onlara bir hüccet getiriyoruz. Onlar ise onun bir hüccet olduğunu kabul etmiyorlar. Ardından o hücceti, benzer konular için delil getiriyorlar. Biz, barışı umuyoruz."[1210]

Müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* kendisiyle birlikte bulunanlara yönelik talimatları anlaşılır ve açıktı. Onun talimatları şu sözünde somutlaşmıştır: "Ey insanlar! Nefislerinize sahip çıkın. Ellerinizi ve dillerinizi bu

1208 Önceki kaynak.
1209 Önceki kaynak.
1210 Taberî, *Târîh*, 5/251.

topluluktan çekin. Çünkü onlar sizin kardeşlerinizdir. Size geleceklere de sabredin. Sakın bizden önce davranmaya kalkışmayın. Şüphesiz ki yarın kendisine hasım kesilecek kişi, bugün hasımlık gösteren kişidir."[1211]

Halife, kendisiyle beraber olanlarla birlikte ilerledi ve sonunda Basra halkını görebildiği bir yere vardı. Onların arasında beraberlerindekilere müminlerin emîrinin tavsiyesi gibi tavsiyede bulunan ve "Ali, bu işin durgunlaştırılmasına işaret etti. Biz de bu konuda anlaşmak için ona haber gönderdik" diyen Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* bulunuyordu.[1212]

Ardından müminlerin emîri Talha ve Zubeyr'e haber gönderip "Eğer Ka'kâ' b. 'Amr'ın sizi üzerinde bıraktığı görüş üzerinde iseniz biz gelip konaklayıncaya ve bu iş hakkında düşününceye dek elinizi savaştan çekin" dedi. Onlar da mesajına cevap olarak "Biz, Ka'kâ' b. 'Amr'ın bizi bıraktığı üzere insanların arasını düzeltme görüşü üzereyiz" mesajını gönderdiler.

Bunun üzerine nefisler mutmain oldu ve sakinleşti. Her grup da iki ordudan olan arkadaşlarıyla bir araya geldi. Akşam olunca Ali onların yanına Abdullah b. Abbâs'ı gönderdi. Onlar da onun yanına Muhammed b. Talha es-Seccâd'ı gönderdiler ve insanlar, en hayırlı bir geceyi geçirdiler.[1213] Sulhun ilk belirtilerini ve tehlikenin yok oluşunu, ülfetin ve kardeşliğin eskiden üzerinde bulunduğu duruma geri döndüğünü görmelerinden dolayı da -ki herkesin isteği ve gayesi buydu- sulh konusunda şikâyette bulunmuyorlardı.[1214]

Sebe'iyye'nin İkinci Fitnesinde Savaşın Vuku Bulmasından Önceki Durum:

Sebe'iyye'nin ihanetle ve aldatmayla Müslümanlara dayattığı savaş, ansızın ve zaman ötesi bir anda, idarenin ve iradenin çerçevesi dışında gerçekleşen bir durumdur. İki taraftan hiçbir kimse bu savaş için hazırlıklı değildi, savaşa girişmeye istekli değildi veya savaş olacağına inanmıyordu. Ancak bu savaş, İbn Sebe'nin "hile, tuzak ve desise deneyimleriyle dolu

1211 Önceki kaynak, 5/252.
1212 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/251.
1213 Taberî, *Târîh,* 5/252; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/251.
1214 Taberî, *Târîh,* 5/257.

olan, bütün hayır ve fazilet değerlerinden yoksun" Yahudi tarihinin bataklığından aldığı batınî ihanetin ani/beklenmeyen bir girişimiydi.

Kûfe ve Basra halkından Müslümanlar yan yana konaklayıp da birbirleriyle ziyaretleşince, Sebe'iyye ve İbn Sebe'nin batılları ve yalanları sebebiyle öfkelenen/galeyana gelen ayaktakımı adeta yılanlar gibi aranıyor, iki grubun neye karar verdiklerini öğrenmeye çalışıyor, sonra da şeytanların yanına geri dönüyordu. Ardından karanlıkta toplanıyor, "bu ümmetin başına bir musibet getirmek, oğullarının -özellikle de Ali, Talha ve Zubeyr gibi liderlerinin- arasındaki kardeşlik ve birlik bağlarını koparmak" amacıyla düzen ve tuzak kuruyorlardı. Nitekim bu tutum, Yahudilerin ve uzantılarının bu çağa ve sonrasına dek ümmetimize karşı aldıkları tutumdur; bütün güçlerini ve sahip oldukları her şeyi iki şey için harcarlar/kullanırlar:

Birincisi: Bu ümmeti akidesinden alıkoymaktır/saptırmaktır.

İkincisi: Birliğine ve ittifakına engel olmaktır.

Bu, okuyucunun bu çağda meydana gelen olaylarla ilgili gördüğü ve duyduğu şeylerde farkına vardığı, "ayrılık ve parçalanma olgusunun, birlikten ve kardeşlikten uzaklığın, kâfirlerle, Yahudilerle ve haçlılarla iyi ilişkiler kurma arzusunun" tasdik ettiği durumdur.

Komplocuların durumu böyleyken Talha ve Zubeyr, beraberindekilerle birlikte Zâbûka'nın Erzak kasabasının mekânında konakladılar. Mudar da barıştan şikâyette bulunmaksızın bütünüyle konakladı. Onların üst tarafında da Rabî'a kabilesi konakladı ve onlar da sulhtan şikâyette bulunmadılar. Yemenliler de bütünüyle onların alt taraflarında konakladılar. Onlar da barıştan yana şikâyette bulunmadılar. Müminlerin annesi 'Âişe, Huddân'da[1215] idi. İnsanlar da Zâbûka'dalardı ve başlarında söz konusu kişiler vardı.[1216] Onlar, Ka'kâ'dan ayrıldıkları sırada üzerinde bulundukları "sulh ve işlerin teskin edilmesi" görüşü üzerinde olduklarını müminlerin

1215 Huddân: Eski Basra'nın mahallelerinden biridir. Orada yaşayan kabilenin adıyla anılmıştır. Bu kabile ise Huddân b. Şems b. 'Amr b. Ezd kabilesiydi. Bir grup ilim ehli orada yaşamış ve oraya nispet edilmiştir. *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/124. Huddân, Ezd kabilesindendir ve savaş da onların meydanında gerçekleşmiştir. Taberî, *Târîh*, 5/256.

1216 Taberî, *Târîh*, 5/257.

emîrine *radıyallahu anh* haber vermişlerdi. Bunun üzerine halife, yola çıkmış ve onların karşısında konaklamıştı. Kabileler de kendi kabilelerinin yanında konakladılar; Mudarlılar Mudarlıların, Rabî'alılar Rabî'alıların, Yemenliler Yemenlilerin yanında konakladı. Onların hiçbiri sulhtan dolayı şikâyet etmiyordu. Böylece onların bir kısmı, karşı tarafta bulunan kabilelerinden olan şahısların karşısında konakladılar.

İnsanlar, konaklayıp da mutmain olunca Ali, Talha ve Zubeyr dışarı çıktılar ve ihtilaf ettikleri konularda konuşup anlaştılar; sulhtan ve savaşmamaktan daha doğru bir karar bulamadılar. Zira işin açığa çıkmaya başladığını ama henüz idrak edilmediğini görmüşlerdi. Böylece bu kararı alarak ayrıldılar. Ali kendi karargâhına, Talha ve Zubeyr de kendi karargâhlarına döndüler.[1217]

İki taraf da vardıkları bütün sonuçları kendi arkadaşlarının liderlerine bildirmek üzere anlaştılar. Akşam olunca -ki bu gece, hicrî 33. yılın Cumâde'l-Âhire ayında idi- Talha ve Zubeyr, kendi arkadaşlarının liderlerine haber gönderdiler. Ali de Osman'a isyan edenlerin dışındaki kendi arkadaşlarının liderlerine haber gönderdi. Böylece sulh üzere gecelediler, "maruz kaldıkları musibetten afiyette olarak, şehvet sahiplerinin arzularından ve yaptıklarından uzak olarak" benzersiz bir gece geçirdiler. Osman ile ilgili olayları kışkırtanlar ise geçirdikleri en kötü geceyi geçirdiler. Helak olmaya yaklaşmışlardı. Bu yüzden bütün gece boyunca istişare ettiler. Sonunda da gizli bir şekilde savaşı başlatmak üzere anlaştılar ve işlemeye çabaladıkları kötülüğün farkına varılmasından korkarak bunu gizlediler.[1218]

İşte işler bu şekilde gerçekleşir; herkes kendi mizacına uygun şekilde amel işler. Hayır, iyilik ve ıslah ehli, açıktan ve aydın bir ortamda yapacaklarını yaparlar. Kötülük, kin ve fesat ehli ise gizlilikte ve karanlık vakitlerde komplolar kurarlar. Ali, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* hiçbir Müslümana karşı su-i zan beslenmesini caiz görmezken veya kendisine yardım edebilecekleri bir kimseye zulmedilmesine cevaz vermezken -ki onları, mübarek şehirlerinden çıkaran amaç budur; gayeleri, hakka yardım etmek, Müslümanların arasında barışı ve ülfeti yaymaktı-; Sebe'iyye

1217 Taberî, *Târîh,* 5/258; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/123.
1218 Önceki kaynak.

isyancıları, Müslümanların arasında yalan duyuruları ve batıl söylentileri yayıyorlardı. Bunu ise Müslümanların arasında su-i zannı yaymak ve onların nefislerinden güven duygusunu çıkarmak için yaparlardı ki böylece safı ayrıştıracak, akrabalık bağlarını koparacak, hayrı yok edecek, karanlığı yayacak, batılı destekleyecek, zalime yardım edecek, kötüyü iyi ve iyiyi kötü göstereceklerdi. Bütün bunları ise Talha, Zubeyr ve müminlerin annesi *radıyallahu anhum* gibi ıslah ve birlik davetçilerini, hedeflerini gerçekleştirmekten ve düşüncelerini yaymaktan alıkoymak amacıyla bühtan, sahtekârlık ve aldatma perdesi altında yaptılar.

Onlar, rezaleti yaymak ve batıla destek vermek amacıyla ve "iyiliği emredip kötülükten alıkoyma" şiarının/sloganının arkasına saklanarak memleketlerinden yola çıkıp da sonunda Müslümanların şehid halifesi Osman *radıyallahu anh*'ı öldürdükleri gibi aynı şekilde bu defa da aynı amaçlar için yola çıktılar. Fakat şiarlarını değiştirdiler; iyiliği emretme ve Halife Osman b. Affân *radıyallahu anh*'ı azletme sloganı yerine, "yeni halife olan Ali *radıyallahu anh*'ı destekleme, sözlerinden dönenlerle savaşma" sloganlarını ve günahkârların bunlara benzer yalanlarını kullanmaya başladılar.

Böylece iyiliği kötülüğe ve kötülüğe iyiye çeviriyorlardı. Bu durumda önceki ve sonraki Sebe'iyye'nin ve ayaktakımın anlayışına göre, cihad ederek akideyi yayan ve din için kendilerini feda eden Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in süvarileri ve müminlerin öncüleri, sözlerini bozanlardan ve zındıklardan -hâşâ- oluyorlar; bu ümmetin düşmanlarından ve soysuzlarından oluşan destekçileri ise vefa ehli, İslam'ın ve Müslümanların iyiliği için çalışan kimseler oluyorlardı.

Bu korkunç aldatmacaların karanlığında Sebe'iyye ve münafıkların halefleri, bahaneler uyduruyor ve gizleniyorlardı. Sonunda yüce Allah'ın kaderi O'nun dilediği yöne doğru akıp gitti. Sahabe *radıyallahu anhum* ümmetin işlerini eskiden bulunduğu hâl üzerine döndürdükten, fitnelerin söndürülmesi için sulh ve yardımlaşma üzerinde ittifak ettikten sonra sahabe düşmanları, savaş fitilini yakmayı ve savaşı başlatmayı başardılar.

"Heva sahipleri onları rahat bırakmadılar, kanları akıtmaya başladılar. Böylece aralarında savaş meydana geldi ve kargaşa ahmak kimselere baskın geldi. Bütün bunlar ise bir bürhan ortaya çıkmasın, vaziyet açığa

çıkmasın ve Osman'ın katilleri saklanabilsin diye yapıldı. Orduda bulunan bu türden tek bir kişi dahi idare edilemeyebiliyorken, bu türden bin kişi bulununca bu nasıl olabilir?"[1219]

Sebe'iyye'nin İkinci Fitnesindeki Savaş Meselesi (Cemel Savaşı):

Açıklığa kavuştuğu üzere Sebe'iyye isyancıları, "meydana gelen barışı bozma, birleşen topluluğu dağıtma ve Müslümanların saflarının arasına nefret ekme" üzerinde ittifak ettiler. Onlar bu amaçlarını, ancak fitne ateşini yeniden alevlendirdikleri takdirde muhafaza edebilirlerdi. Savaşı başlatmadan kısa bir zaman önce gecelerini bu şekilde geçirmişlerdi; danıştılar ve sonunda gizli bir şekilde savaşı başlatmak üzerinde anlaştılar. Gerçekleştirmeye çalıştıkları kötülüğün anlaşılmasından endişe ederek bunu gizlediler. Sabahın karanlık vaktinde komşuları onların hareketlerini fark etmeksizin yola koyuldular. Bu işi gerçekleştirmek için karanlık içinde aradan savuştular. Mudarlılar Mudarlıların, Rib'îler Rib'îlerin ve Yemenliler Yemenlilerin yanına gittiler ve silahlarla onlara saldırdılar. Bunun üzerine Basra halkı harekete geçti ve her topluluk, kendisini şaşırtan -veya aniden kendisine saldıran- arkadaşlarına karşı ayaklandı.[1220]

Osman'ın katilleri, İslam ümmetine karşı kurdukları ikinci düzeni uygulayarak bu tuzak ve aldatmayla savaşı başlattılar. O hâlde düşmanlar aynı düşmanlardır, tuzak aynı tuzaktır ve hedefler de aynıdır ki hedefler, İslam'ın erleri, davetçileri ve koruyucularıdır, ıslah ehli olan birlik ve cemaat davetçileridir.

Önceki ve sonraki dönemlerde ümmete karşı kurulan komploların bütününde aracı ve binek olarak kullanılanlar, "Rabbanî akideden sapma ve bireysel çıkarlara bağlanma, sapık davaları ve çözülmeci düşünceleri kabullenme" gibi ümmetin maslahatlarını tehdit eden, varlığını sarsan ve direklerini/temellerini oynatan haramları işlemekten ve sakıncalı şeyleri yapmaktan kendilerini alıkoyacak bir dine sahip olmayan "ayaktakımı" olmuştur.

1219 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 159.
1220 Taberî, *Târîh*, 5/258; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/124.

Sebe'iyye'nin savaşı başlatabilmesine ve hedeflerini birleştirebilmesine yardımcı olan durum, onların hepsinin mahkûm kimseler olmalarıdır. Şayet hesaba çekilmeyi kabul etmek zorunda kalsalardı, mutlaka onlara had cezaları uygulanacaktı. Bununla birlikte onlar, Talha'nın, Zıubeyr'in ve onlarla birlikte bulunan Müslümanların "onların köklerini kazımak, azgınlıklarını ortadan kaldırmak ve onlara had cezasını uygulamak" amacıyla sarf ettikleri çabaları biliyorlardı.

Bunun yanı sıra Ali *radıyallahu anh*'ın onlara karşı güç yetirdiği ve şehid kardeşi Osman *radıyallahu anh*'ı öldüren katillere kısas yapma imkânı bulduğu takdirde hiçbir kınayıcının kınamasına aldırmayarak bunun gereğini yapacağını biliyorlardı. Bu yüzden onlar planlarını gerçekleştirirken gizliliğe tam olarak uydular.

Nitekim gecenin karanlığı ile sabahın karanlık vaktini, insanların çoğunun uykuda olduğu saati tercih ettiler. Özellikle de onlardan pek çok kimse yolculuk hâlindeydi. Bu yüzden rahatlamaya çok ihtiyaç duyuyordu. Bu nedenle hiç kimseye fark ettirmeksizin yerlerini aldılar ki bu durum, ihanetlerinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesine yardım etti.

Diğer bir durum ise onların, kabilelerin yapılarını ve kapasitelerini, zayıf ve güçlü yerlerini bilmeleriydi. Zira onların, aralarında İbn Sebe' el-Hemedânî'nin de bulunduğu geneli o kabilelere müntesip kimselerdi. Bu durum, onların özgür bir şekilde hareket etmelerine, gizli bir şekilde birbirleriyle bağlantı kurmalarına, kavimlerine ulaşan bütün bilgilerden haberdar olmalarına, komplolarını bozacak bir bocalamaya veya müdahaleye/karışıklığa maruz kalmaksızın planlarını titizlikle gerçekleştirmelerine yardımcı olmuştur.

İsyancıların pek çoğunun çalışma şevkine ve planlarını uygulama ciddiyetine sahip olmasının nedenlerinden biri de onların, işledikleri ahlakî mefsedetler ve malî hırsızlıklar veya yakınlık ve akrabalık hakları ile ilgili ihmalkârlıkları sebebiyle kendi kabileleri tarafından "kovulan geçimsiz kimseler" olmalarıdır. Bu durum, planlarını uygulamaya yönelik cüretkârlıklarını artırmıştır. Onlar, Müslümanların başlarına gelen musibetlere ve acılara sevinirler. Nitekim onlarla birlikte, kendilerini daha iyi bir geleceğin beklediğiyle ilgili ballandırılmış vaatler duydukları konusunda

hiç şüphe bulunmayan birtakım cahil bedeviler, fasık köleler ve ayaktakımından kimseler de vardı. Bu çağda ümmetin "dinden sapmış ve dinsizlerin inançlarına sarılmış veya Yahudilerin ve haçlıların ahlakıyla ahlaklanmış" ayaktakımında meydana gelen durum da budur.

Bütün bu anlatılanlardan dolayı her grup, kendi kavimlerine karşı -onları barıştan alıkoymak amacıyla- ayaklandı/saldırdı. İnsanlar da uykularından uyanıp silahlarına yöneldiler. Böylece Basra halkı, Kûfe halkından kardeşlerinin kendilerine ihanet ettiklerini ve barışı bozduklarını zannettiler. Kûfe halkı da aynı düşünceye kapıldı. Hiç kimse işin gerçek yüzünün farkına varamadı. Allah'ın emri ise takdir edilmiş bir kaderdi.[1221]

Basra halkı, kimselerin saldırısını püskürttüler ve onları karargâhlarına dönmek zorunda bıraktılar. Bunun üzerine Ali ve Kûfe halkı sesi işittiler. O sırada Sebe'iyye, Ali'ye, onların istediklerini söylemesi için ona yakın bir adam bırakmıştı. Bu yüzden Ali, "Bu da nedir?" diye sorunca o adam, "Aniden onlardan bir topluluğun gece vakti bize saldırdıklarını gördük. Biz de geldikleri yerde onları püskürttük. Onların hazırlıklı olduklarını gördük. Bunun üzerine bize saldırdılar. İnsanlar da ayaklandılar" dedi.[1222]

Bu beklenmeyen duruma karşı doğal olarak kabileler hazırlanır, güçlerini düzenler, aniden meydana gelen her şeye hazır olur ve her iki taraf da ordusu içindeki yerini alır. Nitekim iki tarafın ordularında meydana gelen durum da böyle olmuştur. Zira savaşa hazırlandılar ve sağ, sol ve orta bölüm şeklinde düzenlendiler. İbnu's-Sevdâ'nın -Allah onu çirkin etsin- arkadaşları olan Sebe'iyye ise savaşa ara vermediler. Ali'nin seslenicisi ise "Dikkat edin! Ellerinizi savaştan çekin! Dikkat edin! Ellerinizi savaştan çekin!" diye sesleniyordu. Ama kimse onu dinlemiyordu.[1223]

Ali *radıyallahu anh* savaşmak için ve bu kimselerin Basra'ya doğru ilerlemesi için bir gerekçe olmadığını düşündüğü, savaşın durdurulması için seslenicisini gönderdiği hâlde onlar, bu emirden başka bir şeyle ilgilenip savaşı daha çok alevlendirdiler. Zira iki taraftan birinin ortaya çıkan durumun hakikatinin farkına varmasına fırsat vermekten ve böylece gerçek

1221 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/252.
1222 Taberî, *Târîh*, 5/258.
1223 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/252.

durumlarının açığa çıkmasından endişe ediyorlardı. Bunun yanı sıra onlar zaten müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın emirlerine uymuyorlardı. Nitekim halifenin onlara bedevilerin ve kölelerin Medine'den ayrılmasını emrettiği sırada bu durum açığa çıkmıştı ve Sebe'iyye, buna benzer olaylarda onları kullanmak amacıyla onları kendileriyle birlikte kalmaya teşvik etmişti.

Nitekim Sıffîn'da mushaflar havaya kaldırıldığında da aynı şeyi yaptılar. Araştırmanın ilgili yerinde açıklanacağı üzere müminlerin emîri o teklifi kabul etmiş ve ona sevinmişti. Müminlerin emîrinin seslenicisinin onları savaştan alıkoyduğu hâlde Eşter'in savaşı alevlendirmede nasıl ısrar ettiği görülecektir.

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* onların bu durumu biliyordu, bunu hutbelerinde vurguladı ve meclislerinde açıkladı. Belki de bu insan sınıfının kendisine sahip olduğu bilinen bu "inat ve fitneye hemen yönelme" özelliği, halifenin onlara kısas yapılmasını "ölümcül fırsat buluncaya, bu sırada durgun bir şeyi harekete geçirmeksizin veya bir fitne çıkarmaksızın onları cezalandırabilinceye dek" ertelemesinin nedenidir. Yine belki de bu neden, Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın, "dinin azına sahip olduklarını, yüce Allah'tan korkmadıklarını, Müslümanların hürmetlerine, kardeşliklerine ve inançlarına karşı çok cüretkâr olduklarını" bildiği bu kimselere kısas yapılmadığı sürece müminlerin emîrine biat etmekten kaçınmasının arkasındaki nedenle aynıdır. Allah Rasûlü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dili üzere cennetle müjdelenen, malını ve kanını yüce Allah yolunda infak eden, muhacirlerin ve ensarın kendisini Müslümanların halifesi olarak seçtikleri şehid Osman *radıyallahu anh*'ın kanını akıtmayı mubah gören, ona muhalefet etmeye ve düşmanlık beslemeye cüret eden bir kimse herhangi bir haramdan kaçınır mı?

Şüphesiz ki Sebe'iyye isyancılarının beyinlerine yerleşmiş olan cahiliye ile İbn Sebe'nin pisliğiyle ve hilesiyle onların arzularına üfürdüğü şeyler, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın seslenicisinin "Ellerinizi savaştan çekin, ellerinizi savaştan çekin!" şeklindeki duyurusuna kulak vermeyen o kimselerin inatçılıklarının arkasındaki nedendi. Onların taşkınlıkları, yalnızca itaatten daha çok yüz çevirmelerini ve masiyetlere, muhalefete ve

fitneye dalmalarını artırdı. Sebe'iyye, savaşı kızıştırmaya ara vermedi. Ali ise insanların arasında "Ey insanlar! Durun/ellerinizi savaştan çekin" diye seslendi, ama bu seslenişi bir fayda vermedi.[1224]

Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere genel olarak sahabeye, özel olarak da Talha'ya, Zubeyr'e ve müminlerin annesine bu tarihî meselelerde diliyle, kalemiyle veya hevasıyla hakaret eden bir kimse, iki konumdan birindedir: Ya uydurma rivayetlerde ve uydurma hadislerde onlarla ilgili okuduklarına aldanan bir cahildir. Bu kimsenin, kendisiyle gafletinden uyanacak şekilde nasuh bir tevbe etmesi dışında bir mazereti yoktur. Zira Allah Teâlâ'nın kitabı sahabeyi övüp yüceltmektedir ki Ali, Talha, Zubeyr ve müminlerin annesi *radıyallahu anhum*, yüce Allah'ın övgü ve yüceltmesine layık olan o kimselerin başında gelmektedir.

Ya da bu kimse, sahabeye düşmanlık besleyen ve bu yüzden yüce Allah'ın onlara yönelik tezkiyesini ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onlara yönelik "cennet ve rıza" şahitliğini reddeden kimselerdendir. Bu, diyalog ve izah dairesinin dışında kalan başka bir gruptur ki Müslümanların onun aldatmacasından/zihinleri karıştırmasından sakınması için tanıtılması/tanınması gerekir. Eğer Kur'ân ayetleri onun kalbindeki sahabe düşmanlığını ve nebevî hadis-i şerifler de onun hevasındaki sahabe reddini ve buğzunu yok edemezse, bu durumda vicdanî bir önlem veya gafletten uyanış söz konusu olmazsa hiç kimse bunu yapamayacaktır. Zira bu durumda söz konusu kişi bunu kasten yapıyor demektir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Allah'ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın."** (Nisâ, 88)

O hâlde Basra'da meydana gelen savaş için Ali, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* sorguya çekilemez/sorumlu tutulamaz. Zira onlar, her fitneyi en çok reddeden kimselerdi. Meydana gelen barış ve söz birliğine sevinmeleri ve mutlu olmaları, kendisi için yola çıktıkları şey ve "ümmetin çocuklarının arasını ıslah etmek, öz kardeşlerin savaşmasına yol açan fitneleri ve kargaşaları engellemek" amacıyla risklere ve yorgunluklara katlanmaları bunu ortaya koymuştur.

1224 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/259; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/124.

Bu yüzden Sebe'iyye isyancılarının çıkardıkları savaş, tam anlamıyla bir savaş değildi. Bu, insanların gerçekleşen barışa mutmain olarak ve barışa katılanlara güvenerek geceyi geçirmeleri nedeniyledir. Zira onlar, sözden dönmezlerdi ve aldatmazlardı. Meydana gelen olay ise iki taraftan bazı sefillerin, kölelerin ve ayaktakımının kendisine icabet ettiği beklenmeyen bir durumdan ibaretti. Müslümanların geneline ve akıl sahiplerine gelince; onlar, sadece "ihtiyaç ve kendini savunma" miktarınca savaşa katıldılar.

Onların hepsinin o fitne sırasındaki ahlakları, örfleri ve görüşleri, kendisiyle savaşılmadıkça savaşmamaktı. Bu yolla hüccet elde etmek ve diğerlerine karşı haklı konuma gelmek istiyorlardı -hakkı talep ediyorlardı-, geri dönenleri öldürmüyor, yaralı kimseyi dokunmuyor, kaçan kimselerin de peşine düşmüyorlardı. Bu durum, iki tarafın, üzerinde ittifak ettikleri ve aralarında ilan edilen bir özellikti.[1225] Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî de bu olaya şahit olmuştu, ancak hiçbir savaşa katılmamıştı. O, savaşta meydana gelen bütün olaylara rağmen fitneden sakındığı için kılıcını çekmedi.

Ayrıca iki grup, büyük bir gaye ve yüce bir görev için yola çıkmıştı. Bu da ıslah etmek ve isyancıların isteklerine engel olmaktı. Beklenmeyen ve sebepleri uydurma olan o savaşın bazı yerlerinde şiddetli çatışmalar meydana geldiyse, bunlar isyancıların gizlendiği köşelerde meydana gelmiştir. İki taraftaki Müslümanlar ise sadece "kendilerini savunma, Sebe'iyye isyancılarının Müslümanların başına getirmeye ve onlara dayatmaya çalıştıkları eziyeti püskürtme" miktarınca savaştılar.

Sebe'iyye (Cemel) savaşında Müslümanların arasında meydana gelen o olayların sahnelerinden/suretlerinden biri şudur: 'Amr b. Mürre şöyle demiştir: Abdullah b. Seleme ile Hâris b. Süveyd'in Cemel gününden bahsettikleri işittim. Hâris şöyle dedi: "Hayır, vallahi Cemel günü gibi bir günü görmedim. Mızraklarını göğüslerimize çevirdiler, biz de mızraklarımızı onların göğüslerine çevirdik. Hatta erler, onların üzerinden geçmek isteselerdi geçebilirdi. Vallahi şu kadar borçlu olmam karşılığında o güne şahit olmamış olmayı isterdim."[1226]

1225 Taberî, *Târîh,* 5/259.
1226 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 191.

Hâris b. Cuhmân el-Cu'fî dedi ki: "Cemel gününde mızrakları onları göğüslerine doğru çevirdik, onlar da mızraklarını göğüslerimize doğru çevirdiler. Hatta erler mızrakların üzerinde yürümek isteselerdi, bunu yapabilirlerdi. Ben bu tarafın 'Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür' diye haykırdığını, diğer tarafın da 'Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür' diye haykırdığını duyuyordum."[1227]

Din kardeşleri ve kan kardeşleri arasında meydana gelen durum buydu; savunma ve durma. Hiçbiri diğerinin kanını dökmeye cüret etmedi.

Yüce Allah'ın zikriyle her gafil kimse uyanır ve her aldanmış onunla işin farkına varır. Ayrıca savaş ne diye çıkar? İki taraftan her birinin, Sebe'iyye'nin tuzağı ve hilesi dışındaki süre zarfında diğerine yaptığı şey nedir? Özellikle iki topluluğun liderleri, fitnenin teskin edilmesi ve insanların arasının ıslah edilmesi konusunda ittifak etmiş ve sözleşmişti. Onlar ise güvenilir, hayırlı ve sadık kimselerdir. Aynı şekilde iki kısma ayrılan, bir kısmı Basra halkıyla diğer kısmı da Kûfe halkıyla bulunan tek bir kabilenin oğulları, birbirlerini ziyaret etmişler ve birbirleriyle sohbet etmişlerdi.

Yine birbirini seven kardeşler olarak birbirleriyle ilişki kurmaları, birbirlerine merhamet etmeleri ve o gece vaktinde sohbet etmeleri de böyledir. O hâlde sabah vakti ne oldu ki buna dayanılarak söz konusu olay, içinde binlerce kişinin öldüğü bir savaş olarak tasavvur edilsin?

Müslümanların arasında meydana gelen olayları, özellikle de Sebe'iyye (Cemel) savaşında hâsıl olan olayları korkunç bir şekilde büyüten rivayetlerin sahteliğini tekit eden durumlardan biri de Müslümanların o olaydaki komutanlarının son ana dek savaşmayı yasaklamalarıydı. İşte Muhammed b. Talha b. Ubeydullah es-Seccâd'dan aktarılan rivayet şöyledir: Muhammed, devenin yularını tutup "Ey anneciğim! Bana istediğini emret" dedi. O da şöyle dedi: "Sana, bırakıldığın takdirde Âdem'in iki oğlunun en hayırlısı gibi olmanı emrediyorum."[1228]

Bilindiği üzere müminlerin annesi, meydana gelen her şeyi bilmiyordu. Zira o, diğer Müslümanlar gibi barış ve "insanların arasını bozan günahkârlara had cezalarının ve kısasın uygulanabilmesi" için işlerin tes-

1227 Önceki kaynak; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/711.
1228 Taberî, *Târîh*, 5/271.

kin edilmesi üzerinde ittifak edilmesinden sonra en hayırlı geceyi geçirdi. Bunun yanı sıra o, iyiliği emretmek ve münkerden alıkoymak, ülfete ve birliğe davet etmek amacıyla uzun yolculuğun meşakkatine katlanmıştır.

O hâlde Sebe'iyye isyancılarından başkasına yöneltilen herhangi bir itham veya şüphe nasıl kabul edilebilir? Hâlbuki iki safla birlikte ve onların arasında o dönemde yeryüzünde yaşayanların en hayırlıları, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendileri için cennet ve şehidlik için şahitlik ettiği kimseler vardı ki durum, onun *sallallahu aleyhi ev sellem* dediği gibi oldu. Bu kimseler, Ali, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* idiler. Onların amelleri bütünüyle yüce Allah'ın rızasına yönelikti. Hatta hem bütünüyle onlar hem de sahip oldukları her şey yüce Allah'a aitti.

Eğer bazı kimseler, o hayırlı kimselerin niyetlerinin doğruluğu ve inançlarına, ümmetlerine ve kardeşlerine yönelik davranışları konusunda şüpheye düşüren bir habere kulak vermek için vicdanında bir yer hazırlarsa, o zaman onlardan sonra kendisine güvenilebilecek bir kimse bulamaz. Bu durum ise İslam ümmetinin hepsinin eleştirilmesini gerektirir. Çünkü bunlardan sonra bu ümmette onların bir benzeri veya onlara yakın bir kimse gelmemiştir. Bu, Allah'ın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onlara yönelik tezkiyesiyle olmuştur.

İnsanların imtihan edildikleri o musibetteki liderleri, beşerin bu yegâne türünden olduğuna göre o zaman hiç şüphe yok ki bu sıkıntı, şer'î vesilelerin en doğrusuyla, bütünüyle müminlere karşı merhamet ve şefkat olan bir yolla çözüme kavuşturulacaktır. O araçlardan/yollardan biri, savaştaki savunma tabiatıydı ki bu, savaşın pek çok alanında "tedbirden, silahı taşımaktan ve o hâl üzere yardımlaşmaktan" öteye geçmemiştir. Sonunda savaş için bir gerekçe bulunmadığı anlaşılmıştır. Ki özellikle de halifenin *radıyallahu anh* seslenicisi ile müminlerin annesinin *radıyallahu anha* seslenicisi, savaştan el çekmek için çağrıda bulunuyorlardı. O hâlde ortada bir savaş veya öldürme varsa, o zaman o Sebe'iyye'nin ve onların sefillerinin yaptıkları bir şeydi.

Bütün bunları, sahabenin *radıyallahu anhum* savaşın başındaki tutumları, Talha'nın ve Zubeyr'in başına gelenler, savaşın sonunda müminlerin emîrinin yaptığı şeyler tekit etmektedir, zira o, iki taraftan öldürülenlerin

arasında bir fark gözetmemiştir. Herkes için dua ediyor, herkes için acı çekiyor/üzülüyor ve herkesin cenaze namazını kılıyordu.

Zubeyr *radıyallahu anh*'ın tutumuna gelince; daha önce geçen verilerden anlaşıldığı üzere Mekke'den Basra'ya gidenlerin gayesi, insanların arasını ıslah etmek, söz birliğini sağlamak, had cezalarının uygulanması ve şeriatın tatbik edilmesi için yardımlaşmak idi. Zubeyr *radıyallahu anh* da buna davet edenlerin başında yer alıyordu. Müminlerin emîriyle Basra'da buluşulduğunda ve işin teskin edilmesi üzerinde ittifak sağlandığında Zubeyr, bu anlaşmaya en çok bağlı kalan Müslümanlardandı. Bu durum, Basra komutanlarından bazı kimselerin Kûfe halkına karşı beklenmedik bir askerî operasyon düzenleme teklifini ona sunduklarında ortaya çıkmıştı. Daha önce bütün bunlara işaret edilmişti.

Barış sağlamlaştırılınca ve iki tarafın bu görüşte olduğu kesinleşince, ortada herhangi türden bir savaşa girişmek için Zubeyr *radıyallahu anh*'ın katında hiçbir hazırlık olmadı, zira karşı tarafta, onun Medine'de kendisine biat ettiği emîri vardı. Zubeyr de o biatini bozmamıştı veya ona vefa gösterme çabasından vazgeçmemişti; ne seferde ne de ikamet hâlinde.

O günün sabahında savaş meydana gelince ve bu durumu ve sebeplerini bilmeyen Müslümanlar açısından işler karışık hâle gelince Zubeyr, kendi durumuna ve çevresinde meydana gelenlere baktı ve bu işin, bir kapısı kapatılınca başka bir kapısı açılan fitnenin kendisi olduğunu bildi. Ona göre içinde müminlerin emîrinin bulunduğu bir orduya karşı savaşmak doğru değildi. Artık o, emir verme veya yasak koyma imkânına sahip değildi.

Böylece önünde, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın ve uzlete çekilen diğer önde gelen sahabîlerin *radıyallahu anhum* yaptıkları gibi bu bataklıktan çıkmak ve eli ile dilini alıkoymak dışında bir çare kalmadığını anladı. Buna binaen çatışmaya katılmadan savaş alanından ayrıldı. Bunun nedeni ise yalnızca onun katında, uzlete çekilme ve elini/dilini alıkoyma görüşün doğru hâle gelmesiydi. Bu nedenle işler karışık hâle geldikten sonra ve kendisi için yola çıktığı "ıslah" için herhangi bir çaba harcamanın bir yararı kalmayınca, bu görüşünü yerine getirmeye yöneldi ve Medine'ye doğru yola çıktı.[1229]

1229 Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, 3/366.

Müminlerin emîri, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* arasında meydana geldiği rivayet edilen buluşmaya gelince;[1230] bu, olayların akışına aykırıdır. Bu sahabîler *radıyallahu anhuma*, iki binden fazla kişinin insanları şaşırtmaya ve canlarıyla meşgul kılmaya çalıştığı buna benzer bir ortamda nasıl buluşabilirler ki?

Böyle bir buluşma meydana gelmiş olsaydı, o zaman Sebe'iyye'nin ve sahabe düşmanlarının bir hedefi olmaktan öteye geçmezdi. Zira Talha ve Zubeyr, onların en önemli hedefleriydi. Şayet onlara şahit olsalardı, onların müminlerin emîriyle buluşmalarına fırsat vermezlerdi. Yine karara bağlanmış ve hakkında hiçbir ihtilaf bulunmayan bazı konular hakkında onunla görüşmelerine ve konuşmalarına izin vermezlerdi. Vakit, görüşme/buluşma vakti değildi. Bunlar küçük hayallerdir.

Ayrıca o buluşmada sözü geçen o tür konular, tartışmaya açılsa savaş süresi onun için yeterli olmazdı ve onlar da tek bir günde tartışmayı bitiremezlerdi. Üzüntü verici durumlardan biri de bu buluşmanın, tarih kitaplarının çoğunda "gerçekler" diye sunulması ve tartışılması için hiçbir çaba sarf edilmemesidir. Şayet bunu yapsalardı, başkalarından daha çok gerçekleri ortaya koymaya layık olurlardı. Özellikle de Zehebî ve İbn Kesîr öyledir.

İbn Kesîr'in en fazla yaptığı şey, bu rivayeti kabul edilen gerçek bir olaymış gibi aktarması ve okuyucuya bu anlayış çerçevesinde sunulmasından sonra aktarımın sonunda "Bana göre bu bağlamda bir sorun bulunmaktadır" demesidir. Belki bu açıklama, kendi döneminde uyarıda bulunmak ve sakındırmak için yeterliydi. Ancak böyle bir çağda, İslam tarihinin pek çoğu okuyucusu için buna benzer bir ibarenin bir faydası yoktur. Anlaşıldığı üzere başkası için örnek teşkil etmesi amacıyla bu rivayeti aktarmaktan başka bir çare bulunmamaktadır.

İbn Kesîr şöyle rivayet etmiştir: "Cemel gününde savaş şiddetlenince ve Ali, başların koparıldığını görünce oğlu Hasan'ı tutup bağrına bastı, sonra da 'Ey Hasan! Biz Allah'a aidiz. Bundan sonra hangi hayır umulabilir?' dedi.

1230 Bkz. Taberî, *Târîh,* 5/260; Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 489; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/253.

İki ordu harekete geçip de iki topluluk birbirini görecek bir yerde karşılaşınca Ali, kendileriyle konuşmak için Talha ve Zubeyr'i çağırdı. Ardından toplandılar, öyle ki atlarının boyunları birbirine dolandı. Denildiğine göre Ali onlara, 'Sizin, süvariler, erler ve kalabalık bir topluluk topladığınızı görüyorum. Peki, kıyamet günü için bir mazeret hazırladınız mı? Allah'tan korkun ve ipliğini iyice büktükten sonra geri çözen kadın gibi olmayın. Kanlarınız konusunda hâkim değil miyim? Siz benim kanımı haram kılarsınız, ben de sizin kanınızı haram kılarım. Benim kanımın size helal olması için bir olay meydana geldi mi?' dedi.

Talha, 'Osman'a karşı insanları kışkırttın!' dedi. Ali, 'O gün Allah onlara hak ettikleri cezayı tastamam verecektir.' dedi, sonra da 'Allah, Osman'ın katillerine lanet etsin!' deyip sözüne şöyle devam etti: 'Ey Talha! Allah Rasûlünün eşini getirdin ve onunla birlikte savaşıyorsun da eşini evinde mi sakladın? Sen bana biat etmedin mi?' Talha, 'Kılıç benim boynumda durduğu hâlde sana biat ettim!' dedi. Zubeyr'e de 'Seni çıkaran nedir?' diye sordu. Zubeyr, 'Sen! Senin bu işe benden daha layık olduğunu düşünmüyorum' dedi.

Ali ona şöyle dedi: 'Hatırlıyor musun; Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Ganim oğullarının yanından geçtiğimiz gün o bana bakıp gülmüştü. Ben de ona karşılık gülmüştüm. Sen de 'İbn Ebî Tâlib kendini beğenmeyi bırakmıyor' demiştin. Bunun üzerine Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* sana, 'O kendi beğenmiş değildir. Muhakkak ki sen, ona haksızlık ederek onunla savaşacaksın' demişti.' Zubeyr, 'Evet hatırladım! Şayet bu hadisi hatırlasaydım, bu yolculuğa çıkmazdım. Vallahi seninle savaşmayacağım!' dedi. Bu rivayetin/bağlamın tümünde bir sorun vardır. Mahfuz olan kısım ise sadece sözü geçen hadistir."[1231]

Bu rivayette dikkat çeken nokta şudur: Rivayetin başı doğrudur ve onu tekit eden başka destekleyici rivayetler vardır. Bu durum ise İslam tarihine sızma üsluplarından birini tekit etmektedir ki bu üsluplardan biri, sahih habere yanlış haberlerin eklenmesidir. Böylece olayın akışı konusunda kendisine/sahih rivayete yakın olan, gerçek anlamda ise kendisine aykırı olan rivayetler eklenir.

1231 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/252; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/122.

İslam tarihinin haberlerini karıştırma açısından bu yöntem, gerçeklerin yok edilmesi ve haberlerin ifsat edilmesi için kullanılan en önemli yollardan olmuştur.

Yoksa, çatışmanın kızıştığı, ordunun "yerini bırakmasından, öldürülmekten veya esir düşmekten korkmaksızın hasımlarının yanına gitmesinden, hem de 'savaşı durdurmak veya ittifak etmek ya da ateşkes sağlamak veya haberin kendisiyle ilgili aktarıldığı hâlin vakıasıyla ilgili bir şey için bir yol aramak' gibi olayla ilgili bir konuyu görüşmek için hasımlarının yanına gitmesinden" daha çok kendisine ihtiyaç duyduğu bir savaş ortamında askerî komutan nasıl boş kalabilir?

Buna göre bu haber, savaşın sebebinden ve barış ittifakını bozan gelişmelerden söz edeceğine, bu üç şahsın arasında ihtilaf konusu olmayan bir şeyden söz etmektedir. Bu konu, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının ahlakından en uzak olacak bir anlaşmazlık/çekişme içinde tartışılan "hilafet ve hilafete kimin daha layık olduğu veya kimin hilafeti başkasından daha çok hak ettiği" konusudur.

Aynı şekilde rivayet, biat konusundan söz etmekte ve Ali *radıyallahu anh*'ın Talha ve Zubeyr'i biate zorladığı vehmini uyandırmaktadır. Ardından müminlerin annesinin yolculuğundan, ikisinin halifeyi nasıl kabul ettiklerinden, halifenin, Talha'yı bu konuda, müminlerin annesinin gelişine nasıl cevaz verebildiği ve eşini getirmediği konularında eleştirmesinden söz etmektedir. Sanki o sırada İslam toplumunda, anlayışıyla, fesahatiyle ve hikmetiyle müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'nın makamında durabilecek başka bir kadın vardı? Müminlerin annesinin Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ümmetinin katındaki makamı da bunun cabasıdır.

Bu haber, kendisini Ali *radıyallahu anh*'dan daha çok hilafete layık gördüğü ithamını Zubeyr *radıyallahu anh*'a yapıştırdıktan sonra durum, hilafete kimin daha layık olduğuyla ilgili tartışmadan Zubeyr'in halifeye tam olarak itaat etmesine, sonra yaptığı şeylerden dolayı özür dilemesine, halifeyle savaşmayacağına yemin etmesine dönüşmekte ve söz konusu haber sona ermektedir.

Pek çok haber bu minval üzere işlenmektedir. Ardından bu haberler yüzeye çıkarlar, insanlar onları birbirine aktarırlar ve bu haberler gerçek-

leri örtbas ederler. Böylece gerçeği arayanlar, işlerin karmaşık olduğunu ve haberlerin çeliştiklerini gördükleri için araştırdıkları konuda hayrete düşerler.

Bu tarihî habere eklenen hadisin hakikatine gelince; o, zayıf bir hadistir.[1232] Onun bir doğruluk payı olsa da o, Zubeyr *radıyallahu anh*'ın "İnsanların arasını ıslah etmek, had cezalarını uygulamak"ta somutlaşan yolculuk sebeplerine eklenir. Basra'da meydana gelen çatışmadan sonra bunları yapmak zorlaşınca ve Zubeyr, kendisi için yola çıktığı amacı yerine getirme imkânı kalmadığını anlayınca -ki o, aralarında müminlerin emîrinin bulunduğu bir toplulukla savaşmayı bırakın, kendilerine had cezası uygulamanın vacip olduğu kimseler dışında hiçbir Müslümanla savaşmayı düşünmüyordu-, onun önünde fitne sahası dışına çıkmaktan başka bir çare kalmamıştı. Ki Zubeyr, bu fitneden kurtulmak amacıyla Medine'yi, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mescidini ve ailesini terk etmişti.

Nitekim Zubeyr *radıyallahu anh*, menkıbelerinin arı ve yüce/güzel kalması amacıyla aynen böyle yaptı. Nitekim Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Şüphesiz ki her peygamberin bir havarisi vardır. Benim havarim*

1232 Hâkim, *Müstedrek*, 1/366, 367; Gays, *İstişhâdu Osman*, s. 201. Gays şöyle demiştir: Bu haberi Ebû Ya'la, *Müsned*'inde (1/32) tek bir yolla tahric etmiştir. Hâkim de beş yoldan rivayet etmiştir. Rivayetlerin incelenmesi sonucunda Ebû Ya'la'nın aktardığı rivayetin isnadının zayıf olduğu anlaşılmıştır. Çünkü isnadında Abdulmellik b. Müslim er-Rukâşî vardır. Buhârî onun hakkında "Hadisi sahih değildir" demiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 2/863. İbn Hacer de onunla ilgili olarak "Leyyinu'l-hadistir" demiştir. *Takrîb*, s. 365.

Hâkim'in rivayetlerine gelince; birinci rivayetin zayıflığı belli oldu. Çünkü onun isnadında meçhul bir ravi olan Muhammed b. Süleyman el-'Âbid vardır ki Zehebî onun hakkında "Tanınmamaktadır. Hadiste ise sorun bulunmaktadır" demiştir. *Telhîsu'l-Müstedrek*, 3/366. Bu kitap, *Müstedrek*'in dipnotunda basılmıştır.

Aynı şekilde ikinci ve üçüncü rivayetlerin de zayıflığı ortadadır. Çünkü onlar, Ebû Harb b. Ebu'l-Esved ed-Duelî'nin mürsellerindendir. Zira Ebû Harb, Ali *radıyallahu anh*'dan rivayet aktarmamış, sadece Ebu'l-Esved'den rivayet aktarmıştır.

Dördüncü ve beşinci rivayetlerin isnadı da zayıftır. Çünkü isnatlarında Abdulmelik b. Müslim er-Rukâşî vardır ki Buhârî onun hakkında "Hadisi sahih değildir" demiştir.

Dolayısıyla söz konusu yollarla ve İbn Kesîr'in aktardığı yolla bu hadis, Zubeyr'in Ali *radıyallahu anhumâ* ile savaşacağını ispat etmez. Çünkü söz konusu rivayetlerin isnatları zayıftır. Allah en iyisini bilendir.

de Zubeyr b. Avvâm'dır."[1233] sözüyle bunu/Zubeyr'în menkıbesini haber vermiştir.

Hassân b. Sâbit'in onunla ilgili şu şiiri de öyledir:

"Nebî'nin ahdi ve hidayeti üzere yaşadı,
Onun havarisi. Söz ise fiille tamama erer.
Onun yöntemini ve yolunu izledi,
Hakkın destekçisini dost edinir ki hak daha adildir.
O, meşhur süvari ve kahramandır ki
Meşhur günde saldırdığı zaman.
Savaş kızıştığında onu körükler
Kılıcıyla, ölüme doğru öne geçip hızlanır.
Onların arasında ve kendisinden önce bir benzeri yoktur,
Yezbul[1234] *kaldığı sürece de hiçbir zaman benzeri olmayacaktır.*
Senin övgün, toplulukların fiillerinden daha hayırlıdır.
Ey Hâşimiyye'nin oğlu! Fiilin ise daha üstündür.
Zubeyr, kılıcıyla nice sıkıntıyı def etti
Mustafa'dan; Allah ise bolca verir."[1235]

Zubeyr *radıyallahu anh*'ın menkıbeleri çoktur ve sahneleri yücedir. Bunlar, ona hakaret etmeye çalışan her iftiracının ağzını kapatır.

İbn Kesîr, onun bazı menkıbelerinden bahsetmiş ve sergilediği bazı sahnelere işaret edip şöyle demiştir: "Şam'a doğru mücahid olarak çıktı ve Yermûk'e katıldı. Böylece onun huzuruyla şereflendiler. Cömert ve yüksek himmet sahibiydi. Rum ordularını ve saflarını iki defa

1233 Buhârî, Kitâbu'l-Menâkıb, 3441, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî, Bâbu Menâkıbi'z-Zubeyr, 3719; Müslim, *Sahîhu Müslim*, Kitâbu Fedâili's-Sahâbe, Bâbu Fedâili'z-Zubeyr, 2415. *"Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim de havarim Zubeyr'dir."* Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 1/119, 227.

1234 Necid'de bulunan meşhur bir dağdır. İmru'l-Kays şöyle demiştir:

"Şanımızı Subre'ye taşımak için onu lanetliyorsan,
O hâlde Zu'l-Menâkib'i Yezbul'e taşı!"

1235 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 500; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 2/514.

baştan sona kadar yardı. Osman'ın savunanlardan ve koruyanlardan biriydi."[1236]

Zubeyr *radıyallahu anh*'ın Şehid Edilişi:

Sebe'iyye'nin başlattığı savaş kızışınca ve insanların arasını düzeltmeye çalışmak için imkân kalmayınca Zubeyr, bu fitnede bir ok veya taş atmamak ve kendisine de atılmaması için fitneden uzak durarak Medine'ye doğru yola çıktı. Bu yolculuğunda da 'Amr b. Cermûz, Fudâle b. Hâbis ve Nufey', Temîm oğullarının fitnecilerinden bir grupla birlikte onu izlediler.[1237]

Onun şehid edilişiyle ilgili birçok görüşten söz edilmiştir ki onlardan biri şöyledir: Bu kişiler onu öldürme işinde yardımlaştılar. Şöyle de denilmiştir: Bilakis 'Amr b. Cermûz et-Temîmî ona yetişti ve onunla sohbet etmeye başladı. Namaz vakti girince Zubeyr ona, "Namaz kılalım!" dedi. O da "Kılalım!" dedi. Zubeyr de namaz kılmak için öne geçince 'Amr b. Cermûz ona vurdu, o da şehid oldu.

Şöyle de denilmiştir: Bilakis 'Amr ona Sibâ' vadisinde öğle uykusuna yattığı sırada yetişti. Ardından ona saldırıp onu öldürdü. Meşhur olan görüş budur.

Zubeyr'in 'Âtike bt. Zeyd b. 'Amr b. Nufeyl adındaki eşinin söylediği bunu desteklemektedir ki 'Âtike, Zubeyr'in en son evlendiği eşiydi. 'Âtike, bir kasideyle ona ağıt yaktı. Ağıtta şu ifadeler geçmektedir:

"İbn Cermûz, amansız bir süvariye kalleşlik etti,
Savaş gününde o kaçmamıştı.
Ey 'Amr! Şayet onu uyandırsaydın onun,
Sersem olmadığını, kalbinin ve elinin titremediğini görecektin.
Onun benzerine galip gelmenden dolayı annen seni kaybetsin!
Gidip gelenlerden, kalanların arasından.
O nice şiddete dalmıştır, alıkoymaz onu
Senin kısa mızrağın ey Fak'i'l-Ferded'in oğlu!

1236 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/261; Fesevî, *el-Ma'rifetu ve't-Târîh,* 3/312.
1237 Önceki kaynak.

Vallahi Rabbime yemin olsun ki öldürdüğün kişi Müslümandır. Birini kasıtlı öldürenin cezası sana helal oldu."[1238]

Zir b. Hubeyş şöyle demiştir: İbn Cermûz, Ali'nin yanına girmek için izin istedi. Ali, "Kim o?" dedi. O da "Cermuz'un oğlu izin istiyor!" dedi. Ali de "Ona izin verin! Zubeyr'in katili cehenneme girecek. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *'Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim de havarim Zubeyr'dir'* dediğini işittim" dedi.[1239]

Mansûr b. Abdurrahman şöyle demiştir: Şa'bî'ye, "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, *'Ey Hirâ, yerinde sabit kal. Şüphesiz ki senin üzerinde ya peygamber ya sıddîk ya da şehid vardır'* buyurduğu haberi sana ulaştı mı?" diye sordum. O, "Evet" dedi. Ben, "O gün dağın üzerinde kim vardı?" dedim. O, "Ali, Osman, Talha ve Zubeyr vardı. Sen ve arkadaşların ise 'Onların bir kısmı cennettedir, bir kısmı da ateştedir' diyorsunuz" dedi. Ben, "Ey Ebû 'Amr! Bunu kimden işittin?" dedim. O da "Vallahi onu bin kişiden duyduğumu sana söylesem, benim doğru söylediğimi mutlaka görürdün" dedi.[1240]

Şa'bî şöyle demiştir: "Allah Rasûlünün *sallallahu aleyhi ve sellem* beş yüz veya daha fazla sahabîsine yetiştim. Hepsi de 'Ali, Osman, Talha ve Zubeyr cennettedir' diyorlardı."[1241]

Şair Cerîr onun hakkında şöyle demiştir:

"Vakar, kabrini Sibâ' vadisinin içerdiği kimseye aittir.
Her yanın düşüp öleceği bir yer vardır.
Zubeyr'in ölüm haberi gelince boyun eğdi,
Medine surları ve boynunu bükmüş dağlar."[1242]

Sibâ' vadisi, Basra'dan yedi fersah uzaklıktadır.[1243]

1238 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/262. Bkz. Taberî, *Târîh*, 5/277; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/125.
1239 İbn Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, Bâbu Fedâili'z-Zubeyr, 1273; Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhi ile birlikte, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî, Bâbu Fedâili'z-Zubeyr, 3719.
1240 İbn Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, Bâbu Fedâili'z-Zubeyr, 1274.
1241 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 507; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/301.
1242 Önceki kaynak.
1243 Önceki kaynak.

Rivayet edildiği üzere İbn Cermûz, çirkin fiilini işledikten ve büyük günaha girdikten sonra Ali'nin yanına gitti ve içeri girmek için izin istedi. Bunun üzerine Ali *radıyallahu anh*, "Ona izin vermeyin ve onu cehennemle müjdeleyin!" dedi.

Yine Ali, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, *'İbn Safıyye'nin katilini cehennemle müjdele!'* buyurduğunu işittim" dedi.

Ali, Zubeyr'in kılıcını görünce "Şüphesiz ki bu kılıç, sıkıntıları Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in üzerinden nice defa def etti" dedi. Denildiğine göre 'Amr b. Cermûz, bunu işitince kendi kendini öldürdü. Bundan başka şeyler de söylenmiştir.[1244] Allah en doğrusunu bilendir.

Zubeyr *radıyallahu anh* şehid olduğunda geriye pek çok borç bırakmıştı. Ancak o çok miras da bırakmıştı. Pek çok sadakadan ve bol iyiliğinden sonra bu malını, Allah'ın cihad yoluyla ona lütfettiği ganimetten ve annesi Safiyye *radıyallahu anha*'ya özgü olan humusun beşte birinden, temiz/helal ticaretten ve teşekküre layık hasletlerden toplamıştı. O, çok sadaka verirdi. Hicrî 36 yılının Cumâde'l-Âhire ayının "Cemel günü" diye adlandırılan gününde veya Sebe'iyye'nin Basra'da çıkardığı fitne sırasında şehid edildi. Allah ondan razı olsun ve onu razı kılsın.

Ebû Muhammed Talha b. Ubeydullah et-Temîmî el-Kuraşî *radıyallahu anh*'ın Şehid Edilişi:

O, elinin açıklığından/cömertliğinden dolayı "Talhatu'l-Hayr" ve "Talhatu'l-Feyyâd" olarak tanınırdı. Ebû Bekir es-Sıddîk, yanında Uhud günü zikredildiğinde "O, bütünüyle Talha'nın günüdür" derdi.[1245]

Önceden geçen verilerden anlaşıldığı üzere Talha, Sebe'iyye isyancılarının hegemonyasını görünce Medine'den Mekke'ye doğru yol aldı. Sonra da insanların arasını ıslah etmek, söz birliğini sağlamak, had cezalarını uygulamak üzere yardımlaşmak amacıyla Mekke'den Basra'ya gitti.

1244 Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/262; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 3719. Şöyle demiştir: Zubeyr, hicrî 36 yılının Recep ayında şehid edildi.
Rivayet edildiği üzere müminlerin emîri, kendisine kılıcın getirilmesini istedi ve "Bu, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yüzünden, sıkıntıyı nice defa gidermiştir" dedi. Ardından onu 'Âişe'ye gönderdi. Taberî, *Târîh*, 5/277.

1245 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/259.

Orada Hukeym b. Cebele ile beraberindeki Sebe'iyye ve ayaktakımı onlara karşı çıktı. Onlar ise ellerini onlardan çektiler. O ise onların peşine düşmeye, onlara saldırılar düzenlemeye ve hücum etmeye devam ediyordu. Sonunda canlarını korumak için onu öldürdüler.

Ardından müminlerin emîri Basra'ya geldi, Talha ve Zubeyr ile buluştu. Hepsi de işlerin teskin edilmesi ve insanların arasının ıslah edilmesi üzerinde ittifak ettiler. Bu ittifak, Sebe'iyye'nin ikinci komplosunun doğrudan nedenini oluşturuyordu ki Talha b. Ubeydullah *radıyallahu anh* onun kurbanı oldu. Talha, Sebe'iyye'nin ve onlarla yardımlaşan ayaktakımının ateşini tutuşturduğu savaş gününün sabahında öldürülen ilk kişi olmuştur. Ancak Talha savaş amacı gütmüyordu.

Yine o, içinde müminlerin emîri *radıyallahu anh*'ın da bulunduğu bir orduyla veya bir safla savaşacak değildi. Fakat Sebe'iyye'nin Kûfe ordusunun öncü kuvvetlerini oluşturması ve Abdullah b. Sebe' olan İbnu's-Sevdâ ile takipçilerinin ordunun ön tarafında bulunması, Basra halkından güç yetirdiklerini öldürmeleri ve hiç kimse hakkında tevakkuf etmemeleri[1246] sebebiyle Talha *radıyallahu anh*, onlar için en iyi hedefi oluşturuyordu. O ise savaşmaya niyetli olmadığı ve Sebe'iyye'nin kurduğu tuzaktan habersiz olduğu için isyancılar katında açık bir hedefti. Bu yüzden ona oklar attılar ve bir ok ona isabet etti. Bir görüşe göre ok onun dizine, diğer görüşe göre boğazına isabet etti. Birinci görüş daha meşhurdur.[1247] Bunun üzerine kanı akmaya başladı ve sonunda şehid oldu. Böylece o günde şehid düşen ilk kişi oldu.[1248]

Ali, ölülerin arasında dolaşınca onu gördü. Bunun üzerine eliyle onun yüzünden toprağı silmeye başladı ve şöyle dedi: "Allah sana merhamet etsin ey Ebû Muhammed! Gökyüzü yıldızlarının altında seni yere serilmiş hâlde görmem zoruma gidiyor." Ardından "İçimden geçen düşüncelerimi ve üzüntülerimi Allah'a şikâyet ediyorum! Vallahi ben, bugünden yirmi yıl önce ölmeyi isterdim" dedi.[1249]

1246 Önceki kaynak, 7/254; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/125.

1247 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/258.

1248 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 185; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî, 3724, 7099 nolu hadisin şerhi.

1249 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/259; Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 528.

Bu durum, daha önce geçen ve müminlerin emîrinin savaşın başlamasından sonra Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* ile buluştuğundan bahseden rivayetin zayıflığını pekiştirmektedir. Çünkü şayet buluşmuş olsalardı, savaşın durması gerekirdi; her biri, diğer tarafın sözünü değiştirmediğini ve başkasıyla değişmediğini, barışa çok istekli olduğunu bilirdi. Bilakis Sebe'iyye, onların o günde toplanmış olduklarını görselerdi, savaşın çıkış nedenlerini anlamalarına fırsat vermezler ve Talha *radıyallahu anh*'a yaptıkları gibi hemen ihanet oklarını onlara atarlardı. Çünkü bu üç kişinin ancak ıslah etmek ve had cezalarını uygulamak için toplanacağını -ki bu cezaları ilk önce onlara uygulamaya başlayacaklardı- bilirlerdi.

Önceden geçen bilgileri pekiştiren şeylerden biri de şudur: Zubeyr'i öldüren veya öldürülmesine ortak olan İbn Cermûz, Ali'nin yanına girmek için izin istedi. Ona istenmeye istenmeye izin verildiğini görünce Ali'nin yanına girdi ve "Falan ve falan kimseye izin veriliyorken bana gelince; Zubeyr'in katili olduğum söylenerek bana izin verilmiyor!" dedi. Ali de ona şöyle dedi: "Ağzın toprakla dolsun! Ağzın toprakla dolsun! Şüphesiz ki ben, yüce Allah'ın, kendileri hakkında **'Onların gönüllerini düşmanlık duygularından temizledik; artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacaklar'** (Hicr, 47)[1250] buyurduğu Zubeyr ve Talha ile birlikte olmayı umuyorum."

Cemel ashabıyla işi bittikten sonra Ali'nin yanına 'İmrân b. Talha girince Ali onu hoş karşıladı ve şöyle dedi: "Allah'ın benimle babanı, kendileri hakkında **'artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacaklar'** (Hicr, 47) buyurduğu kimselerden kılmasını umuyorum."

Ravi dedi ki: O sırada iki adam döşeğin köşesinde oturuyorlardı. Bunun üzerine "Yüce Allah bundan daha adildir. Dün onları öldürdün, cennette ise kardeşler olacaksınız öyle mi?" dediler. Ali, "Kalkıp Allah'ın yeryüzünün en uzak yerine gidin! Bunlar ben ve Talha değilsek o zaman kimlerdir?" dedi. Ardından 'İmrân'a şöyle dedi: "Ailen, babanın evlatlarının geriye kalan anneleri nasıl? Biz bu yıllarda, el koymak amacıyla sizin

1250 İbn Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, Bâbu Fedâili Talha, 1291, 1295, 1299; Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 528.

topraklarınızı almadık. Bilakis insanların onları yağmalamasından endişe ettiğimiz için onlara el koyduk."

Sonra da sözüne şöyle devam etti: "Ey falan! Onunla birlikte Karaza-ya[1251] git ve arazisinin ve bu yıllarının gelirinin ona verilmesini emret. Ey kardeşimin oğlu! Bir ihtiyacın olduğunda bize gel."[1252]

Bu hadisler yoluyla Ali, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* arasındaki kardeşlik bağının gücü, bu kardeşliğin arılığı/saflığı konusunda şüpheye düşüren rivayetlerin sahteliği açığa çıkmaktadır. Sebe'iyye'nin yaptığı ihaneti ve Müslümanların arasında savaşı çıkarttığını tekit etmektedir. Müminlerin emîrinin meclisinde bulunan bu iki adamın verdiği cevap aracılığıyla bu kimselerin Müslümanların kanlarını mubah gördüklerini ortaya koymaktadır.

Bu iki şahıs, Hâris el-A'ver ve İbnu'l-Kevvâ el-Yeşkurî'dir.[1253] Onlar, Sebe'iyye isyancılarının liderlerindendir. Sebe'iyye de ilk hedef olarak oklarıyla kendisine yöneldikleri Talha'nın katilleridir. Çünkü Talha, ıslaha ve birliğe davet ettiği sürece, onlar için, en tehlikeli düşmanı temsil ediyordu. Nitekim onların takipçileri de Zubeyr'e suikast düzenlediler. Şayet işlerin kendi çıkarlarına doğru eğrildiğini görselerdi, mutlaka kendisi için üç şehide; Osman, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'a suikast düzenledikleri sebebin aynısı için müminlerin emîrine de suikast düzenlerlerdi.

Yine bu durum, Talha'yı öldüren oku atmakla Mervân b. Hakem'i itham eden rivayetlerin sahteliğini açığa çıkarmaktadır. Bu iftirayı ne akıl ne de din kabul eder. Neredeyse hiçbir tarih kitabı ondan yoksun kalmamakta, tartışmasız ve incelemesiz bir şekilde onu aktarıp tekrar etmektedir. Buna aykırı olup da Talha'ya başkasının ok attığından bahseden rivayeti zikrettiği sırada İbn Kesîr'in en fazla söylediği söz, "Bu rivayet, bana göre doğruya daha yakındır" olmuştur.[1254]

1251 Karaza b. Ka'b el-Ensârî'dir. Ali onu Kûfe'ye vali olarak atamıştır. Onun Kûfe'de bir evi vardı. Allah, Ömer'in döneminde hicrî 13 yılında onun eli üzere Rey'in fethini nasip etti. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1306.

1252 İbn Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, Bâbu Fedâili Talha, 1298, 1299.

1253 Bkz. İbn Sa'd, Tabakât, 3/120; Hâkim, *Müstedrek*, 3/376.

1254 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/260.

O, başkası gibi bütünüyle Mervân'ı bu töhmetle suçlayan çeşitli rivayetleri aktardıktan sonra bu sözünü söylemiştir. Bunda bir gariplik yoktur aslında, çünkü ortada Halife Osman'ın öldürülmesi töhmetini ona/Mervân'a yapıştırmak isteyen buna benzer rivayetler vardır. Nitekim bu rivayetler Mervân'ı, Sebe'iyye'nin yazdığı ve halife ile önde gelen sahabe *radıyallahu anhum* adına kaleme aldıkları sahte mektupları yazmakla da itham etmektedir.

Bilindiği üzere o tarihî aşamada meydana gelen olayların gidişatını bilen kimse, az bir mülahazayla ve insafla, Mervân'ın, kendisine nispet edilen bütün ithamlardan berî olduğunu anlar. Zira Mervân, Osman'ın kâtiplerinden biriydi ve onun amcasının oğluydu. Ona en çok şefkat gösteren kişiydi. Osman'ın hilafetinin istikrar bulmasını ve işinin selamette olmasını en çok isteyenlerdendi. Osman'ı savunurken ölümü göze alması bunu doğrular. Hatta öyle ağır bir yara aldı ki insanlar, onun dirilerden mi, yoksa ölülerden mi olduğunu anlayamadılar.[1255]

Ayrıca aynı gaye için Talha, Zubeyr ve onlarla birlikte olanlarla beraber yola çıkmıştır. O, Talha ve Zubeyr'de, Müslümanların halifesine suikast düzenleyenlere karşı kalbinin şifa bulması/rahatlaması konusunda en hayırlı yardımcıları bulmuştur. Bu yüzden söz konusu yolculukta onlara itaat eden bir askerdi. O hiçbir muhalefette bulunmadı ki söz konusu batıllar bu muhalefetin üzerine kurulsun ve ithamlar ona yapıştırılsın!

Bütün bunlara rağmen Mervân, lideri, yakını ve destekçisi olan Talha *radıyallahu anh*'ı öldürmekle itham edilmektedir! Hatta neredeyse hiçbir tarih kitabı yoktur ki Mervân'ın Talha'ya ok atıp onu öldürdüğünü rivayet etmesin! Ancak bu tarihçilerden bir kimse, "Mervân neden liderine ok attı da yardımcılarının, kardeşlerinin ve yakınlarının hezimete uğramasına neden oldu ve kendini, hayatına mal olacak ve onu Sebe'iyye'ye esir düşürecek yaralara maruz bıraktı?" diye sormuş mudur?

1255 Bkz. Taberî, 5/173. Şunu rivayet etmiştir: Osman *radıyallahu anh*, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bana tavsiye ettiği gibi sabredeceğim. Mutlaka yüce Allah'ın bana yazdığı ölüm yerinde yere serileceğim!" deyince Mervân şöyle demiştir: "Vallahi ben ses işittiğim hâlde öldürülmeyeceksin!" Sonra da kılıcını alıp kapının önüne çıktı ve savaştı. Sonunda nabzı atmaz bir şekilde yere düştü. 5/173, 174.

Bilindiği üzere bu konuda gelen sahih rivayetler de vardır ki bunlar, Talha *radıyallahu anh*'a ok atanın kim olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bu az sayıdaki rivayet, Sebe'iyye'den şüpheleri def eden ve selefi, ümmetin başına gelen bütün musibetlerle itham etmek üzerinde yoğunlaşan rivayet seli tarafından örtbas edilmiştir. Bu durum Osman'a, Talha'ya ve Zubeyr'e, sonra da Ali *radıyallahu anhum*'a ok atan ellerin, İslam tarihinde var olan bütün kafa karıştırıcı ve şüpheye düşürücü safhaları yazan ellerin aynısı olduğunu pekiştirmektedir.

Bunun amacı ise ümmetin oğulları arasında kin ve buğz meydana getirmek, şüpheleri sapkınlardan ve bidatçilerden def etmektir. Bunu da sapkınların/bidatçilerin, ümmetin oğulları şaşkın bir şekilde kalakalsınlar diye tuzak ve hilelerini sürdürmeleri için yaparlar. Böylece ümmet, selefe ait değerli her bir niteliğe mutlaka onu bulandıracak bir iftira veya töhmet yapıştırılmış olduğunu görür. Sapkınlar bunu, söz konusu değerli niteliklerin nurlarını ve etkilerini yok etmek, nesilleri ataların yönteminden, selefin menhecinden ve peygamberliğin yolundan alıkoymak için yaparlar.

İşte İbn Sa'd, *Tabakât* adlı eserinde Mervân'ı Talha'ya ok atmakla itham eden birçok rivayet aktarmaktadır. Bu olay ise savaş esnasında gerçekleşmiş ve Mervân, kendisiyle birlikte geldiği kimselerin hezimetine katkı sağlamak için bunu yapmıştır. (Öyle mi?) O hâlde Mervân, Sebe'iyye'den biri miydi? Yoksa o, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'dan az olmayacak şekilde Sebe'iyye'nin hedeflerinden biri miydi?

İbn Sa'd, Talha *radıyallahu anh* ile ilgili elindeki bütün rivayetlerin aktarımını bitirdikten sonra konuyu kendisiyle sonlandırdığı bir rivayeti utangaç, hatta sanki korkar bir şekilde aktarıp şöyle demiştir: "Cemel gününde adamın biri Ali'nin yanına geldi ve 'Talha'yı öldürene izin verin!' dedi." Ravi dedi ki: "Bunun üzerine Ali'nin 'Onu ateşle müjdele!' dediğini duydum."[1256]

Mervân, halifenin yanına gidip de böyle bir haberi verme imkânına sahip miydi? Sebe'iyye, onu gördükleri takdirde onun halifeyi görmesine izin verirler miydi? Yoksa Talha'ya ok atan kişi, Talha'nın öldürülmesinin Ali'nin hoşuna gideceğine, ona üzülmeyeceğine ve kalbini kanatmaya-

1256 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/120; Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 487.

cağına inanan Sebe'iyye'nin barbar ayaktakımından bir kişi midir? Bu yüzden Ali *radıyallahu anh*, ondan bütün rahatlığı, huzuru ve istikrarı alacak olan bu müjdeyle onu reddetti.

Nitekim Ali *radıyallahu anh*, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma* ile olan kardeşliğini reddeden kimseye şu sözünde bunu yapmıştır: "Şüphesiz ki ben, Zubeyr ve Talha ile birlikte yüce Allah'ın, kendileri hakkında **'Onların gönüllerini düşmanlık duygularından temizledik; artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacaklar.'** (Hicr, 47) buyurduğu kimselerden olmayı umuyorum." Ravi dedi ki: Bunun üzerine Hemedânlı bir adam[1257] ayağa kalkıp "Ey müminlerin emîri! Allah bundan daha adildir" deyince Ali, saray, sesinden ters yüz olacak şekilde bağırdı, sonra da "Eğer onlar biz değilsek o zaman kimlerdir?" dedi.[1258]

Mervân b. Hakem'e nispet edilen "Talha *radıyallahu anh*'a ok atma" ithamının batıl olduğu daha önce geçen bilgilerle ortaya çıkmıştır. Bu böyledir; çünkü ikisi aynı safta yer alıyorlardı. Mervân da Talha'yı kaybettikten sonra her türlü tehlikeye maruz kalmıştır. Nitekim bu haber, sahih bir rivayette geçmemekte olup Osman *radıyallahu anh*'ın katillerini saklayıp gizlemeyi amaçlamaktadır. Zira Mervân'ın bu töhmetle itham edilmesi yoluyla Talha'ya yöneltilen "Osman *radıyallahu anh*'ı öldürme" ithamının ispat edilmesi amaçlanmaktadır. İşte bu tür yalanların tehlikesi buradan gelmektedir!

Bu yüzden İbnu'l-'Arabî bu haberle ilgili olarak şöyle demiştir: "Gaypları bilenden başka bunu kim bilir? Bunu güvenilir biri de rivayet etmemiştir!"[1259] Muhibbuddin de onun hakkında şöyle demiştir: "Talha ve Mervân ile ilgili bu haber, buluntu çocuk gibidir; ne babası ne de sahibi bilinmektedir!"[1260]

Ancak durum, yalan bir haber veya buluntu meselesinden daha büyüktür. Çünkü bu haber, katilin berî kılınmasını ve maktulün itham edilmesini hedeflemektedir. Nitekim çağdaş Sebe'iyye ve onun ayaktakımı,

1257 İbn Sa'd, "Hâris el-A'ver el-Hemedânî" demiştir. O, isyancıların liderlerinden biridir. *Tabakât*, 3/120.

1258 İbn Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, Bâbu Fedâili Talha, 1300.

1259 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 160.

1260 Önceki kaynak.

bu günlerde de bütünüyle böyle yapmaktadır. Zira onlar, Arapları ve Müslümanları terörle itham ederler. Bununla birlikte onların topraklarını işgal ederler, ekonomilerini yağmalarlar, kutsallarını çiğnerler, kanlarını akıtırlar, bütün silah türlerinden ve güç kaynaklarından onları tecrit ederler. Bu sırada ise beşerî hayatın ve diğer hayatların bütün türlerine yönelik olan yıkıcı silahların tüm türlerine sahip olmayı kendilerine mubah sayarlar.

Müminlerin Annesi *radıyallahu anha*'nın Tutumu

Bu araştırmanın içeriğinde ortaya çıktığı gibi Halife Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinden sonra, müminlerin annesinin amacı, Müslümanları -eskiden üzerinde bulunduğu- birliğe ve ülfete döndürmekti. Bu yüzden ancak insanların arasının ıslah edilmesiyle gerçekleştirilebilecek bu hedef için çaba sarf etmek kaçınılmazdı.

Müminlerin annesi de ümmetin içinde "güven" konumuna sahip olduğu için Talha, Zubeyr ve onlarla birlikte bulunan müminler, müminlerin annesinin Müslümanların saflarından biriyle yola koyulduğu takdirde -Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmetinin kalplerinde sahip olduğu konum sebebiyle- hiç kimsenin kendisinin karşısında duramayacağına inandılar.

Bu yüzden insanların arasının ıslah edilmesi amacıyla ondan, Mekke'den Basra'ya gidenlerle birlikte yol alması talep edildi. Nitekim bu, ıslah için çaba sarf eden herkesin halidir. Zira bu tür kimseler, saflarında önde gelen kimselerden, salihlerden ve âlimlerden bazı kimselerin bulunmasını isteyeceklerdir. Çünkü bunlar, insanlar tarafından kabul görürler ve kendilerine itaat edilir. Bütün bu niteliklerin müminlerin annesinde olması[1261] nedeniyle Mekke'de toplananlar, onun kendileriyle birlikte bulunmasını, onun yol arkadaşlığıyla teberrükte bulunmayı istediler.

Böylece insanlar, onun aracılığıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e irtibatlarının yakınlığını ve annelik hukukunu hatırlayacaklardı. Bu yolla da insanların arası düzelecekti. Ardından da o, yerine oturacak veya evine dönecekti. Bu değerli amaca; ıslah ve kalplerin birleştirilmesi amacına

1261 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî, Bâbu Fadli 'Âişe radıyallahu anhâ, 3768-3775.

binaen müminlerin annesi yola çıktı ve bütün samimiyeti, cesareti ve ihlasıyla gücünün tümünü harcadı.

Müminlerin annesi, Basra'da Müslümanları pek çok tehlikeden uzaklaştırmayı başardı. Kendisi uğruna yola çıktığı birçok amacı da gerçekleştirdi. Sonunda Basra halkı, Sebe'iyye ve ayaktakımından temizlendikten sonra birleşti ve azgınlık ile fesat ehline karşı tek bir el hâline geldi.

Kûfe halkı, müminlerin annesine *radıyallahu anha* güvenmek açısından Basra halkından farklı düşünmüyorlardı. 'Ammâr'ın Kûfe halkına verdiği hutbe, müminlerin annesinin Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hem dünyada hem de ahirette eşi olduğuna şahitlik etmesi,[1262] ona "Ey Ebu'l-Yekazân! O zaman biz, cennete gireceğine şahitlik ettiğin kimseyle beraberiz, cennete gireceğine şahitlik etmediğin kimseyle değil!" diyenin sözü[1263] ile Kûfe mescidinde bulunup da bunu işiten sahabenin bunu onaylaması daha önce geçmişti.[1264]

Yine Kûfe mescidinde müminlerin annesinin ıslah çabaları için çıktığı yolculuğunu eleştirmeye çalışan kimsenin hakareti ve küçümsemesi üzerine eleştirisine cevap verilmesi, müminlerin annesinin *radıyallahu anha* ancak yüce Allah'ın emrettiği üzere insanların arasının ıslah edilmesini emrettiği,[1265] bunun da onun müminlerin emîrinin elçisi olan Ka'kâ' b. 'Amr'a verdiği cevabında vurgulandığı,[1266] Ali'ye elçi göndererek ona sadece ıslah için geldiğini bildirmesi daha önce geçmişti.[1267]

İçinde "savaşa teşvik" adını taşıyan hiçbir şeyden bahsedilmeyen bütün bu vurgulara rağmen Sebe'iyye isyancıları, müminlerin annesinin çabalarını boşa çıkarmak amacıyla ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Çünkü onun istediği "Islah, istikrar, Kur'ân'la amel etmek" hedeflerine düşmanlardı. Onlar, bu manaları yok etmek için yola çıktılar. Islah davetçilerinin -ki bunların başında müminlerin annesi gelmektedir- çaba harcayarak elde

1262 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî, Bâbu Fedâili 'Âişe radıyallahu anhâ, 3772.
1263 Taberî, *Târîh*, 5/242.
1264 İbn Hazm, el-Fasl, 4/134.
1265 Taberî, *Târîh*, 5/243.
1266 Önceki kaynak, 5/247.
1267 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/250.

ettikleri büyük başarıyı görünce Müslümanlara karşı ikinci komplolarını gerçekleştirmek istediler. Hırsızların yaptıkları gibi gecenin karanlığında Kûfe halkı ile Basra halkı arasında savaşı başlattılar. Salihlere iftiralarını attılar.

Onların derdi, savaşın sürmesi ve en büyük miktarda ölünün olması oldu. İki taraftan salih kimselerin derdi de savaşı durdurmaktı. Müminlerin emîri *radıyallahu anh*, ordusunun içinde bulunan Sebe'iyye ve ayaktakımına hâkim olamayınca, Talha şehid olup da Zubeyr *radıyallahu anhuma* savaştan el çekince, müminlerin annesinden yardım dilemekten ve onu, o türden korkunç bir sahnede tehlikeye maruz bırakmaktan başka bir çare kalmamıştı. Zira bu sahnede, Sebe'iyye safların arasına sızmıştı, oklarıyla ellerinin ulaştığı her yerde savaşı kızıştırıyordu.

Basra kadısı Ka'b b. Sûr *rahimehullah*, 'Âişe *radıyallahu anha*'nın yanına vardı ve "Yetiş! Topluluk, savaştan başka bir şey kabul etmedi. Belki Allah senin aracılığınla aralarını ıslah eder" dedi. O da hemen devesine bindi, onun hevdecine zırh giydirdiler, sonra da devesini gönderdiler.[1268]

Ardından müminlerin annesi *radıyallahu anha* içinde bulunduğu evden gelip Ezd kabilesinin mahallesinde bulunan Huddân mescidine indi. Savaş, bu mahallenin meydanında gerçekleşiyordu.[1269] Anlaşıldığı üzere sonradan bu yerde, Ubeydullah b. Ziyad'a ait bir saray inşa edildi. Bu yüzden savaş yerinin, Ubeydullah b. Ziyâd'ın sarayının bulunduğu yerde gerçekleştiği zikredilmiştir.[1270]

Ardından müminlerin annesi *radıyallahu anha* şöyle dedi: "Ey Ka'b! Deveyi serbest bırak, yüce Allah'ın kitabıyla ilerle ve onlara mushafı sun!" Ona da bir mushaf verdi. Topluluk da oraya yöneldi ki önlerinde Sebe'iyye bulunuyordu. Onlar, sulhun gelmesinden korkuyorlardı. Ka'b, mushafla onları karşıladı. Ali de arkalarından onları engelliyordu. Onlar ise ilerlemekte ısrar ediyorlardı. Ka'b onları Kur'ân'a davet edince ona tek bir ok attılar ve onu öldürdüler. 'Âişe'nin hevdecine de ok attılar. Bunun üzerine 'Âişe, sesini çok yükselterek "Ey oğullarım! Geriye kalanlar! Geriye

1268 Taberî, *Târîh*, 5/259; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/124.
1269 Taberî, *Târîh*, 5/256.
1270 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 184; Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 485.

kalanlar! Allah'ı hatırlatırım! Allah'ı ve ahiret gününü hatırlayın!" diye seslenmeye başladı. Onlar ilerlemekte ısrar ediyorlardı.

Onlar yüz çevirince onun yaptığı ilk şey, "Ey insanlar! Osman'ın katillerini ve taraftarlarını lanetleyin" demek oldu. Onlara beddua etmeye başladı. Basra halkından da beddua sesleri yükseldi. Ali b. Ebî Tâlib beddua seslerini işitince "Bu gürültü de nedir?" diye sordu. Ona, "'Âişe, Osman'ın katillerine ve taraftarlarına beddua ediyor. Onlar da onunla birlikte beddua ediyorlar" denildi. Bunun üzerine Ali de beddua etmeye ve "Allah'ım! Osman'ın katillerine ve taraftarlarına lanet et" demeye başladı.[1271]

Böylece iki grubun salihleri, Osman'ın katilleri tarafından salih Müslümanların arasında savaşın körüklendiği sırada şehid ve mazlum müminlerin emîri Osman'ın katillerine lanet okumada ortak oldular.[1272] O günde meydana gelen savaştan bahseden rivayetleri inceleyen kimse, pek çok karışıklığın, apaçık çelişkinin farkına varır. Bu rivayetlerin çoğu, her iki grupta bulunan takvalı sahabeye, onlara uygun olmayan ve adaletleriyle çelişen ithamlardan yoksun kalmamaktadır.

Fakat anlaşıldığı üzere savaş, sözü edilen şekilde; muvafakat, yardımlaşma ve savunma yoluyla meydana geldi. Sebe'iyye isyancılarının bulundukları yerler dışında savaşa cüret eden kimse olmamıştır. O günde öldürülen ilk şahsın Talha *radıyallahu anh* olması,[1273] fitnenin körüklendiğini gören Zubeyr *radıyallahu anh*'ın uzlete çekilmesi, Halife Ali *radıyallahu anh*'ın savaştan alıkoyması bunu tekit etmektedir. Basra kadısı Ka'b b. Sûr, yanındaki mushafı iki safın arasında açtı ve insanları kanları konusunda uyardı. Bunun üzerine bu hâldeyken öldürüldü.[1274]

Müminlerin annesi Allah'ı hatırlatıyordu ve iki safı da savaştan el çekmeye çağırıyordu. Hiç şüphe yok ki iki grupta bulunan akıllılar ve âlimler bu çağrıya icabet ettiler. Onların sayısı ne kadar da çoktu! Hatta onların geneli, ilim ve din üzerelerdi. Sadece Sebe'iyye ve ayaktakımı bunun dışındadır.

1271 Taberî, *Târîh,* 5/262; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/254; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/125.
1272 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 161.
1273 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 185.
1274 Önceki kaynak.

Ardından Basra halkının çoğu müminlerin annesinin devesinin çevresinde toplandılar. Sebe'iyye, savaşın durgunlaştığını ve Basra halkından bazı kimselerin Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'dan sonra emrine uyacakları genel bir komutanlarının kalmaması sebebiyle geri çekildiklerini görünce barışın sağlanmasından ve insanların müminlerin annesine ve onun "savaştan el çekme" davetine icabet etmesinden endişe ettiler. Basra halkı 'Âişe'nin yanına çekilince Kûfe halkı -yani aralarındaki Sebe'iyye- savaş konusunda ısrar ettiler. Onlar ancak 'Âişe'yi istiyorlardı.[1275] Allah'a, kitabına ve elçisine *sallallahu aleyhi ve sellem* iman eden bir mümin, müminlerin annesine ok atmaya veya onu kuşatmaya cüret edebilir mi?

Sebe'iyye ve ayaktakımı, müminlerin annesine *radıyallahu anha* yönelince Basra halkı ve Mekke ile Medine halkından onlarla birlikte yola çıkanlar onun çevresini sardılar. Bilindiği üzere Sebe'iyye, insanlardan ayrı duran bir grup değildi. Bilakis onlar, "aşiretlerini de savaşa çekmek, sıkıntı anında aşiretlerinin koruması altına girmek" amacıyla aşiretlerinin içindeyken savaşıyorlardı. Onlar, diğer "ihanet ve tuzak ehli" gibi işleri sıkıntıya/dara sokmak ve çatışmanın keskinliğini artırmak amacıyla savaşıyorlardı. Bu yüzden müminlerin annesinin hevdeci etrafında çatışma meydana geldi. Ezd, Bekr b. Vâil oğulları, Nâciye oğulları, Dabbe oğulları, Adiy oğulları ve diğer kabileler onu savundular.

İki tarafın akıl sahipleri çatışmanın şiddetini görünce iki ordunun içinde "Ey insanlar! Uçlara/organlara vurun" diye seslendiler.[1276] Yani savaştan kaçının. Eğer mutlaka savaşılacaksa o zaman uçlara; yani ellere ve ayaklara vurun. Devenin etrafındakiler savundular ve sonunda saldırganları uzaklaştırdılar. Sonra tazir gibi olmayan bir şekilde onlara vurdular. Elleri ile ayaklarından başka yerlere ise vurmadılar. Sonunda bu durum her iki orduda çoğalıp yayılınca deveye yöneldiler ve "Topluluk ya kalacaktır ya da ölecektir" dediler.[1277]

Sebe'iyye'nin savaşı alevlendirmek için çabalamasına karşın salihler onu söndürmeye ve Müslümanlardan her türlü eziyeti uzaklaştırmaya ça-

1275 Taberî, *Târîh*, 5/263; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/125.
1276 Taberî, *Târîh*, 5/264.
1277 Önceki kaynak, 5/265.

lıştılar. Bu yüzden müminlerin annesini savunanların çatışması şiddetlendi. Kureyş de onun *radıyallahu anha* etrafını sardı. Diğerlerinin ise saldırıları arttı ki onların başında Sebe'iyye isyancılarının liderleri geliyordu. Eşter, müminlerin annesini savunanlara saldırdı. Bunun üzerine Abdullah b. Zubeyr *radıyallahu anhuma* ona karşı koydu. Birbirlerine iki darbe vurdular. Eşter ona vurdu ve başının tepesine isabet etti. Abdullah da onun üzerine sıçradı ve ona sarılıp onu düşürdü. İbn Zubeyr, en güçlü kişilerdendi. Doğumundan sonra onun karnına giren ilk şey, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in tükürüğü olmuştur.[1278]

Bu İbn Zubeyr, "Beni ve Mâlik'i öldürün!" demeye başladı. İnsanlar, Eşter'i Mâlik olarak tanımıyorlardı. Şayet İbn Zubeyr, ona "Eşter" demiş olsaydı ve onun bin tane canı olsaydı, hiçbir şekilde oradan kurtulamazdı. Eşter, Abdullah'ın elinde bocalamaya devam etti ve sonunda elinden kurtuldu. Bir kimse, deveye saldırıp da kurtulduğunda bir daha oraya geri dönemezdi. O gün Mervân ve Abdullah b. Zubeyr yaralandılar.[1279] Rivayet edildiği üzere Ali *radıyallahu anh*, "Deveyi boğazlayın! Eğer deve boğazlanırsa dağılırlar" demiştir.[1280]

Şöyle de rivayet edilmiştir: Bir kimse, "Deveyi boğazlayın!" diye bağırdı. Bunun üzerine adı hakkında ihtilaf edilen bir kimse onu boğazladı.[1281]

Denildiğine göre Ka'kâ' b. 'Amr, "Ey Buceyr b. Dulce! -O, Kûfe halkıyla birlikteydi- Kavmin ve müminlerin annesine yaralanmadan önce bağır da kavmine deveyi boğazlamalarını söyle" dedi. Bunun üzerine "Ey Dabbe ailesi! Ey 'Amr b. Dulce! Beni yanına çağır" dedi. O da onu çağırdı. Buceyr, "Ben, dönene dek güvende miyim?" diye sordu. O da "Evet" dedi. Bunun üzerine Buceyr, devenin ayağını kesti, o da yanı üzerine düştü. Buceyr de onu çekiştirmeye başladı. Ka'kâ', yanındakilere "Siz güvendesiniz" dedi. O ve -devenin yularını tutan- Züfer, devenin karnına bağlanan kemeri kesmek için bir araya geldiler, hevdeci taşıyıp bir yere koydular, sonra da onu çevrelediler.[1282]

1278 el-Muhibbu't-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, 2/291.
1279 Taberî, *Târîh*, 5/274; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/256; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/129.
1280 Taberî, *Târîh*, 5/267; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/256.
1281 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 490; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/256.
1282 Taberî, *Târîh*, 5/272.

Rivayet edildiği üzere Ka'kâ' b. 'Amr, Buceyr b. Dulce'yi gönderdiğinde Buceyr ile devenin yularını tutan Züfer b. Hâris anlaştılar ve Buceyr, müminlerin annesinin yaralanmaması ve bu sahnenin sona ermesi için -çünkü müminlerin annesi, okçuların hedefi hâline gelmişti- devenin yuları Züfer'in elinde bulunduğu hâlde deveyi boğazladı.[1283] Bazı kimseler de birbirleriyle savaşmayı bıraktılar.[1284]

Ka'kâ' b. 'Amr ile Züfer b. Hâris, hevdeci devenin sırtından indirmişler ve onu devenin yanına yerleştirmişlerdi. Bunun üzerine Muhammed b. Ebî Bekir, yanındaki bir grupla birlikte geldi ve hevdeci oradan uzaklaştırdı. Hevdec, oklardan dolayı bir kirpiye dönmüş gibiydi.[1285] Ali'nin emri üzere Muhammed b. Ebî Bekir hevdecin üzerine bir kubbe yerleştirdi.[1286] Müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* seslenicisi de insanların arasında "Gidenin peşine düşülmeyecek, yaralının işi bitirilmeyecek ve evlere girilmeyecek" diye seslendi.[1287]

Ali *radıyallahu anh*, müminlerin annesinin yanına geldi, selam verdi ve halini-hatırını sorarak "Ey anneciğim! Nasılsın? Allah bizi de sizi de bağışlasın!" dedi. O da "Allah bizi de sizi de bağışlasın!" dedi.[1288] İnsanların ileri gelenleri, söz sahipleri ve emîrler de geldiler ve müminlerin annesine *radıyallahu anha* selam verdiler.[1289] Ka'kâ' da gelip selam verdi ve "Vallahi sen, bildiğimiz en iyi annesin. Ancak sana itaat edilmedi" dedi.[1290]

Müminlerin annesi, gece olunca kardeşi Muhammed b. Ebî Bekir ile birlikte Basra'ya girdi ve Abdullah b. Halef el-Huzâ'î'nin evinde konakladı. Bu ev, Basra'da bulunan en büyük evdir. Müminlerin annesi, burada Safiyye bt. Hâris b. Ebî Talha b. Abduluzza b. Osman b. Abduddâr'a misafir oldu. Safiyye, Talhaların Talhası Abdullah b. Halef'in annesidir. Abdullah ise Cemel gününden önde, aralarında müminlerin annesinin

1283 Taberî, *Târîh,* 5/276; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5/256.
1284 Taberî, *Târîh,* 5/272.
1285 Önceki kaynak, 5/267; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/130.
1286 Taberî, *Târîh,* 5/267; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/130; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/256.
1287 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/256; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/130.
1288 Taberî, *Târîh,* 5/276; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/256; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/130.
1289 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/256.
1290 Taberî, *Târîh,* 5/278; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/130, 131.

bulunduğu kimselerle birlikteydi. O, müminlerin annesini savunurken şehid oldu.[1291]

Ka'kâ', müminlerin annesine selam verip onu övünce 'Âişe, "Vallahi bugün yirmi yıl önce ölmüş olmayı isterdim" dedi. Bunun üzerine Ka'kâ' Ali *radıyallahu anh*'ın yanına döndü ve 'Âişe *radıyallahu anha*'nın söylediklerini ona haber verdi. Ali de "Vallahi bugün yirmi yıl önce ölmüş olmayı isterdim" dedi. Böylece sözleri aynı oldu.[1292] Sonra, hem 'Âişe hem de Ali, meydana gelen olaydan dolayı pişman oldular.[1293]

Müminlerin emîri, meydana gelen olay sebebiyle acı çekiyor ve üzülüyordu. Şöyle diyordu:

"Şikâyet ediyorum sana içimden geçen düşüncelerimi ve üzüntülerimi,

Gözümü kaplayan topluluğu!

Mudarlıyı Mudarlıyla savaştırıp öldürdüm,

Nefsimi rahatlattım ve topluluğumu öldürdüm!"[1294]

Oğlu Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma* ile üzüntüsünü paylaşarak "Ey Hasan! Keşke baban, bundan yirmi yıl önce ölseydi" dedi. Hasan, "Ey babacığım! Ben seni bundan alıkoyuyordum" deyince Ali, "Ey oğulcuğum! İşin bu seviyeye varacağını düşünmüyordum" dedi.[1295]

Belki de müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* katında Hasan'ın ona yönelik kınamasından başka şeyler bulunuyordu. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den aktardığı *"İleride ihtilaf ve olaylar meydana gelecektir. Eğer barışı sağlayabiliyorsan bunu yap!"*[1296] hadisi buna örnektir. Böylece onun amaçlarında olmayan ve sebeplerini kimin planladığı konusunda bilgisinin bulunmadığı bu savaş, müminlerin emîrinin içinde üzüntüye sebep olmuştur. Çünkü o, barışı sağlamak ve Müslümanların arasını düzeltmek istiyordu.

1291 Taberî, *Târîh,* 5/278; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/257.
1292 Taberî, *Târîh,* 5/278; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/130.
1293 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 490.
1294 Taberî, *Târîh,* 5/272; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/130.
1295 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 488; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/252.
1296 Hindî, *Mecme'u'z-Zevâid*, 7/234. Ravileri sikadır.

Bu olaydan sonra Ali *radıyallahu anh*, Basra'nın dışında üç gün boyunca kaldı. İnsanlar, ölülerine yönelmiş ve çıkıp onları defnetmişlerdi. Ali de onlarla birlikte ölülerin arasında dolaştı. Basra kadısı Ka'b b. Sûr *rahimehullah*'ı görünce "Onlarla birlikte akılsızların çıktığını iddia ettiniz değil mi?

İşte bu bilgini görüyorsunuz!" dedi. Abdurrahman b. 'İtâb el-Kuraşî'nin yanından geçti ve "Bu, kavminin yusufçuğudur! -O, kavmine namaz kıldıran imamlarıydı-" dedi. Ali, hayırlı bir şahsı görünce "Bize karşı sadece ayaktakımının yola çıktığını iddia etmişlerdi! İşte bakın bu, gayret sahibi bir abiddir" diyordu.[1297]

Gece vakti de meşaleler eşliğinde ölülerin arasında dolaştı. Ardından "Nasıl savaşayım?" diye kendisine soru sorduğunda müminlerin annesinin ona "Âdem'in iki oğlunun en hayırlısı gibi ol!" dediği Muhammed b. Talha b. Ubeydullah'ın öldürülmüş olduğunu gördü.

Bunun üzerine "Ey Hasan! Kâbe'nin Rabbine andolsun ki bu, Muhammed es-Seccâd'dır! Şayet babasına itaat etmeseydi yola çıkmazdı" dedi. Hasan da "Buna ihtiyaç duymuyordun!" dedi. Ali, "Ey Hasan! Ben ne diyorum, sen ne diyorsun?" dedi.[1298]

Ali, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminde yaşanan çoğu savaşta ve çatışmada Zubeyr ile birlikte kendisinin arkadaşı ve ortağı olan Ebû Muhammed Talha b. Ubeydullah'ı daha önce görmüş ve "Ey Ebû Muhammed! Sana üzülüyorum. Şüphesiz ki biz Allah'a aidiz ve O'na dönücüleriz. Vallahi sen, şairin dediği gibisin:

'O öyle bir yiğitti ki zenginliği kendisini dostuna yaklaştırırdı,
Kimseye muhtaç olmadığında; fakirlik ise onu dostundan
uzaklaştırırdı.'"[1299]

Ali *radıyallahu anh*, Kûfe ve Basra halkından ölenlerin cenaze namazlarını kıldı. Her iki safta öldürülen Kureyşlilerin cenaze namazlarını kıldı. Onlar, Mekkeli ve Medineli kimselerdi. Diğer bölgelerden gelenler, tek bir büyük mezarda defnedildiler.

1297 Taberî, *Târîh*, 5/279; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/257.
1298 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 489.
1299 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/257; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/299.

Askerlerde bulunan eşyayı topladı ve onları, eşyasını tanıyanın kendi eşyasını alması için Basra mescidine gönderdi. Sadece depolarda olan ve üzerinde sultanın alameti olan silahları vermedi. Sahipleri bilinmeyen geriye kalan eşyanın dağıtılmasına izin verdi ve "Vefat eden Müslümanın malından hiçbir şey, başka bir Müslümana helal değildir" dedi. Ellerinde bulunan o silahlar ise sultanın kendilerine bağışlamadığı silahlardı.[1300]

İnsanlar da Abdullah b. Halef'in evinde bulunan müminlerin annesinin *radıyallahu anha* çevresini kuşatmışlar, ona selam veriyorlardı ve duasıyla teberrük edip onun nasihatlerini dinliyorlardı. Bunların kimisi Basra halkıyla, kimisi de Kûfe halkıyla birlikteydi. O *radıyallahu anha*, kendisine bir kişinin vefat haberi verildiği her defasında "Allah ona merhamet etsin!" diyordu, ona dua ediyor ve onun için bağışlanma diliyordu. Müminlerin emîri *radıyallahu anh* da "Bunlardan kalbini Allah için arındırıp da öldürülen her bir kimseyi, mutlaka Allah'ın cennete girdireceğini umuyorum" diyordu.[1301]

Sebe'iyye Savaşı'nda (Cemel Günü'nde) Öldürülenlerin Sayısı

Daha önce geçen verilerle anlaşıldığı üzere Zî Kâr'da müminlerin emîri *radıyallahu anh* için toplanan asker sayısı, dokuz bin ile on iki bin kişi arasındaydı. Basra halkının ordusu da buna yakın bir sayıdaydı. Bunun önemli bir nedeni vardır ki o da Müslümanların fitneden sakınmaları ve onun doğru çözümünün "nefisler istikrar buluncaya ve işler açıklığa kavuşuncaya dek sakin olmak ve uzlete çekilmek" olduğunu düşünmeleriydi. Medine, Kûfe ve Basra'da bulunan önde gelen sahabenin "müminlerin emîrine veya Talha ile Zubeyr *radıyallahu anhum*'a katılmama" tutumu, insanların üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Bu etki, pek çok kişiyi meydana gelen iç olayların herhangi birine katılmaktan alıkoymuştur.

Bu yüzden iki taraftan savaşa katılanların sayısı ile ilgili büyük rakamlardan söz eden rivayetler, yalnızca abartılı rivayetler olup Sebe'iyye isyancılarının ve ayaktakımının "propaganda ve batıl duyurular" gibi yap-

1300 Taberî, *Târîh,* 5/279; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/257; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/131.
1301 Taberî, *Târîh,* 5/279; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/251, 258.

tıkları fiillerin boyutunu yansıtmaktadır. Bu propaganda/duyurular, olayları insanları gözünde büyütmekte, fitneyi destekleyen, safları ayrıştıran ve İslam ümmetinin oğulları arasında kinleri ve buğzları tahrik eden her şeyi abartmaktaydı ki isyancıların bu çağdaki haleflerinin davranışları da bu yöndedir. Onlar, fitne haberlerini yayıp duyurmaya ve insanların gözünde büyütmeye çalışırlar, medenî icraatları ve İslamî fetihleri zikretmekten yüz çevirirler.

Sebe'iyye'nin tutuşturduğu savaşta ve müminlerin annesinin *radıyallahu anha* devesinin boğazlandığı günde öldürülenlerin sayısı hakkında söylenenler ise çok fazla abartılan rakamlardır. Bu abartının sebeplerinden bazıları şunlardır:

1. Sahabe düşmanı Sebe'iyye'nin ve takipçilerinin, "sahabe sevgisi ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra onlara uyma" etrafında birleşen ümmetin oğullarının arasında ihtilaf çemberini genişletmeyi istemesidir.

2. Sahabe düşmanlarının, bedevilerin ve ayaktakımının kinlerini tahrik etmek amacıyla bu olayı insanların gözünde büyütmeleridir ki bu durumda bu tür meseleler ile karışık sesler çoğalacaktır. Onlar bunu, hevaya ve cahiliye eğilimlerine sahip kimseleri avlamanın ve onları Sebe'iyye tarafına/safına kazandırmanın kapısı olması için yaparlar. Bunu da bu tür kimselerin düşüncelerini karıştırarak, önde gelen sahabeye yönelik bakışlarını karartarak, risaletin taşıyıcılarına intisaplarını ortadan kaldırarak, örnek nesille bağlantılarını koparark, sonra da onları görüşleri ve fiilleri olmayan tebaa topluluklarına dönüştürerek yaparlar. Nitekim bu çağda yabancıları taklit eden, ümmetinin ve akidesinin esaslarından ve geleneklerinden sıyrılan genç nesillerde yaşanan durum budur.

3. Ayaktakımın ve Sebe'iyye'nin takipçilerinin nefislerine, planlarının ve önlemlerinin başarılı olduğu güvenini vermektir.

4. Sahabe düşmanlarının, takipçilerinin ve "ümmetin çocukları arasında fitneyi yayma" işine katılanların güvenini artırmak ve onları kendilerine katılmaya ikna etmek amacıyla sahabenin komuta potansiyelinin zayıf olduğunu ve İslam safı içindeki akımları kontrol altına almaya güç yetiremediklerini ortaya koymaya çalışmalarıdır.

5. Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın şehid edilmesinin yankısı, fitnenin başlarına getirdiği musibetler sebebiyle Müslümanların çektikleri üzüntünün derinleşmesine neden olmuş olabilir ki özellikle de isyancıların tahrik ettikleri ve sebeplerini hazırladıkları fitne, Müslümanların arasında meydana gelen ilk savaştır.

6. Kabilelere mensup bazı şairlerin ve cahillerin, olayın kendilerinin söyledikleri ve bazı liderleri ile süvarilerine nispet ettikleri şiirlere ve recezlere uygun olması amacıyla meydana gelen olayı abartmada ve büyütmede pay sahibi olmalarıdır. Bunun yanı sıra gece masalcıları ve "kendisinden bahsettikleri etkileyici olaylar aracılığıyla insanların ilgilerini kendilerine çeken" haber aktarıcıları da bulunmaktaydı.

O olayda yaşanan kayıplara yönelik bütün bu abartılara rağmen kayıplar, gerçekte çok sınırlıydı. Bunun birçok sebebi vardır ki bazıları şunlardır:

Birincisi: İki tarafın arasında savaşın meydana gelmesini ve savaşçıların nefislerinde hamasetin doğmasını gerektirecek bir sorunun olmaması. Özellikle de bu durum, barış üzerinde tam olarak anlaşmanın sağlanmasından sonra böyledir. Bu yüzden söz konusu yüzleşme/savaş, o savaşın pek çok yerinde "hazırlıklı olma, sakınma, gözetleme ve meydana gelen gelişmeleri sorgulama"nın ötesine geçmez. Ayaktakımının ve Sebe'iyye'nin bulundukları yerler ise bunun dışındadır.

İkincisi: Her iki fırkanın da savaştan kaçınması. Zira herkes, Müslümanın kanının akıtılmasının haram olduğunu ve yüce Allah'ın onun kanına cüret edenleri tehdit ettiğini biliyordu. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştu: **"Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur."** (Mâide, 32); **"Kim de bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."** (Nisâ, 93)

Üçüncüsü: İki fırkanın komutanlarının sıkı bir şekilde savaştan alıkoyması, yola çıkış hedeflerinin "insanların arasını ıslah etmek ve Müslümanların safını birleştirmek" olduğunu vurgulamaları.

Dördüncüsü: Bu savaşa yönelik savunma tabiatının olması ve her iki fırkanın da -araştırmanın ilgili yerlerinde açığa kavuştuğu gibi- o savaşın çoğu safhasında "diğer fırkaya karşı silah taşımak, yardımlaşmak ve böylece kalmak" ile yetinmesi.

Beşincisi: İki fırkanın, yerleşim yeri açısından Kûfe ile Basra arasında ayrışan aynı kabilelere mensup olmaları. İnsanların geneli birbirlerini tanıyordu. Bu yüzden ortada, aralarında savaşın meydana gelmesi için bir gerekçe yoktu.

Altıncısı: İki fırkanın, savaş gücü, silahlanma ve eğitim açısından birbirine denk olması.

Yedincisi: O yüzleşme/savaş için zaman aralığının kısa olması. Savaş, tek bir günde, tek bir karşılaşmayla meydana gelmiştir.[1302]

Savaşın tamamı dört saat sürmüştür.[1303] Yine çatışma, öğleden sonra başlamıştır. Güneş battığında ise devenin etrafında hiç kimse kalmamıştır.[1304]

Bütün bu sebepler açıklığa kavuştuğu ve "Sebe'iyye savaşı" veya "Cemel savaşı" diye isimlendirilen olay, İslam'ın Rumlara ve Farslara karşı giriştiği savaşlarla kıyaslandığı takdirde, bu savaş sırasında ölenlerin her iki taraftan toplamda yüz küsur ölüyü geçmeyeceği anlaşılır.

Yermûk savaşı şehidlerinin yaklaşık üç bin kişi olduğu rivayet edilmiştir.[1305] Yine Kâdisiyye savaşı şehidlerinin sayısı, sekiz bin beş yüz civarındadır.[1306] Bu iki savaşta yapılan hazırlık ve donanım çok daha fazlaydı. Süreleri daha uzundu ve düşmanlar daha azılıydı. Bu savaşlarda çatışmanın gerekçeleri, din ve akide kardeşlerinin arasında ansızın ortaya çıkan bir ihtilaftan daha derin ve daha genişti. Bütün bu sebeplere rağmen Sebe'iyye (Cemel) savaşıyla ilgili rivayetler, bu savaşta ölenlerin sayısını o nihaî savaşlarda şehid olan Müslümanların sayısından kat kat fazla kılmaktadır.

1302 Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, s. 360.
1303 Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, s. 183.
1304 Önceki kaynak.
1305 Taberî, *Târîh*, 3/402.
1306 Taberî, *Târîh*, 3/464.

Bu savaşta ölenlerin sayısıyla ilgili zikredilip de genel olarak İslam tarihinin, özel olarak da raşid hilafet döneminin maruz kaldığı sahteciliğin ve saptırmanın derinliğini gösteren sözlerden biri de Ya'kûbî'nin zikrettiği şeydir. Buna göre o, Ali *radıyallahu anh*'ın Kûfe halkına seferberlik çağrısında bulunduğunu ve bunun üzerine onlardan altı bin kişinin bu çağrıya icabet ettiğini zikretmiştir.[1307] Bu durumda müminlerin emîriyle birlikte bulunanların sayısı, -çoğu rivayetin abartılı olarak aktardığı sayı bilgisine göre- halifeyle birlikte Medine'den yola çıkanlarla beraber on bin kişiyi geçmemektedir. Ya'kûbî, "Kimileri o günde otuz bin kişinin öldürüldüğünü rivayet etmiştir" demiştir.[1308] Ancak o, ölülerin sayısıyla ilgili başka bir sayıdan bahsetmemiştir.

Bununla birlikte müminlerin annesinin *radıyallahu anha* değerinin eksiltilmesinden ve hem ona hem de Talha ile Zubeyr *radıyallahu anhuma*'ya yapılan hakaretlerden söz etmiştir.

Mes'ûdî'nin aktardığına göre "Basra halkından on üç bin kişi, Ali'nin taraftarlarından da beş bin kişi öldürülmüştür. İnsanlar, iki taraftan öldürülenlerin sayısı hakkında ihtilaf etmiştir. En az sayıyı verenler, onlardan yedi bin kişinin öldürüldüğünü söylerken en çok sayıyı verenler on bin kişinin öldürüldüğünü belirtmektedir. Bu, insanların eğilime ve arzularına/hevalarına göre değişmektedir."[1309]

Bu savaşta öldürülenlerin sayısıyla ilgili birçok rivayet aktarılmış olup bunlar yirmi bin ile iki bin beş yüz kişi arasında gidip gelmektedir.[1310] Bunları İbn Hayyât zikretmiştir. Ancak o, öldürülenlerin isimlerini sayarken yüz yedi kişi dışında kimsenin adını sayamamıştır. Kırk yedi kişiyi isimleriyle birlikte zikretmiş, sonra da "Tâhiye'den otuz kişi, Cehâdım'dan otuz kişi öldürülmüştür" demiştir.[1311]

Şayet ölenlerin sayısıyla ilgili bu rakamlar doğru olsaydı, o zaman raviler onlarca kişinin yerine, yüzlerce veya binlerce kişinin adını zikredebilirdi. Fakat bu sayı daha önce sözü edilenlere eklendiğinde şunu demek

1307 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 182.
1308 Önceki kaynak, s. 182.
1309 Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, s. 360.
1310 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 186.
1311 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 190.

mümkün hâle gelir: Öldürülenlerin sayısı, yüz küsur kişinin ötesine geçmemektedir. Tabiî bundan daha az değilse! Bu durum, Sebe'iyye söylentilerinin o dönemdeki gücünü yansıtmaktadır.

Nitekim bu çağdaki İslam düşmanı medyanın durumu da böyledir. Günümüz medyası, medya gücü sayesinde birçok gerçeği ters yüz ederek tasvir edebilmekte, suçluyu suçsuz, suçsuzu suçlu, yenileni galip, galibi yenilmiş gösterebilmektedir.

Müminlerin Annesi *radıyallahu anha*'nın Basra'dan Mekke'ye Geri Dönüşü:

Müminlerin emîri iki taraftan öldürülenlerin cenaze namazlarını kılıp da onlara dua ettikten sonra Basra'ya girdi ve mescide uğrayıp namaz kıldı. Sonra da Basra'ya (merkezine) girdi. İnsanlar da onun yanına gelip ona selam verdiler, onun sözlerini dinlediler ve ondan ilim aldılar. Ardından halife, Abdullah b. Halef'in evinde bulunan müminlerin annesinin *radıyallahu anha* yanına geldi. Onun yanında kadınlar da bulunuyordu. Abdullah b. Halef'in eşi Safiyye el-'Abderiyye de yüzünü örtmüş bir şekilde kocasına ağlıyordu. Safiyye, müminlerin emîrini *radıyallahu anh* görünce ona beddua etti. O ise ona cevap vermedi. 'Âişe'nin yanına girinceye dek bu hâl üzere kaldı. Ardından 'Âişe'ye selam verip yanında oturdu ve Safiyye'yi ona şikâyet ederek "Safiyye bizi hoş karşılamadı! Ben, cariye olduğundan bugüne kadar onu görmemiştim!" dedi.

Oradan ayrılınca Safiyye ona tekrar aynı şeyleri söyledi. Halifenin yanında bulunan bazı kimseler onu susturmak isteyince halife *radıyallahu anh* öfkelendi ve şöyle dedi: "Sus! Hiçbir örtüyü kaldırmayın, içeri girmeyin ve bir kadına eziyet etmeye kalkışmayın! Irzlarınıza hakaret etseler, emîrlerinize ve salihlerinize karşı cahillik etseler de. Çünkü onlar zayıf kimselerdir. Müşrik oldukları sırada bile bize onlardan el çekmemiz emrediliyordu. Bir kimse eşine denk olduğu hâlde onu darp eder, bunun üzerine onun zürriyeti bundan dolayı ayıplanır. O hâlde bir kimsenin bir kadını ayıpladığı haberi bana ulaşmasın. Yoksa onu, kötü kimselere ibret yaparım."[1312]

1312 Taberî, *Târîh*, 5/280.

O hâlde söz konusu kadın, müminlerin annesi 'Âişe veya onun kız kardeşlerinden *radıyallahu anhum* biri olursa durum nasıl olur? Müminlerin annesine hakaret içeren ve Ali *radıyallahu anh*'ın safında yer alanlara nispet edilen rivayetler ve şiirler nasıl doğrulanabilir?

Rivayet edildiği üzere Eşter en-Neha'î, bir deve satın aldı ve bir şahısla birlikte onu müminlerin annesine gönderdi. Adama, "Deveyi ona götür!" dedi. Adam dedi ki: Ben de deveyi ona götürdüm ve ona "Mâlik b. Hâris -Eşter- sana selam söylüyor ve 'Bu deve, senin deven karşılığındadır' diyor" dedim. Müminlerin annesi ise "Allah onu selamete erdirmesin" dedi ve devesini kabul etmedi. Adam dedi ki: Ben de onu Eşter'e geri getirdim.[1313]

Müminlerin annesi *radıyallahu anha* Mekke'ye geri dönmek istediğinde halife, "binek, azık veya eşya" gibi kendisine lazım olan her şeyle onu donattı ve orada kalmak isteyenler dışında onunla birlikte yolculuğa çıkmış olup da sağ kurtulmuş olanları gönderdi. Onun için Basra halkının kadınlarından tanındık olan kırk kadın seçti ve Muhammed b. Ebî Bekir'e onunla birlikte yolculuğa çıkmasını emretti. Müminlerin annesinin yolculuğa çıkacağı gün geldiğinde halife onun yanına gelip durdu.

İnsanlar da orada hazır bulunup onunla vedalaştılar. O da insanların yanına çıkıp şöyle dedi:

"Ey oğullarım! Kimimiz ağır davranmak ve fazla bir şeyler istemek konusunda ayıplanmıştır. Sizden bir kimse, bu konuda kendisine ulaşan şeyleri başkasının aleyhine saymasın. Vallahi eskiden benim ile Ali'nin arasında var olan ihtilaf, sadece bir kadın ile kayınları arasında yaşanan ihtilaftan ibaretti. O -aramızda yaşananlara rağmen- benim katımda hayırlı kimselerden biridir."

Ali de şöyle dedi: "Ey insanlar! Vallahi o doğru ve iyi söyledi. Benim ile onun arasında sadece bu durum mevcuttu. O, hem dünyada hem de ahirette sizin peygamberinizin eşidir."

Ardından hicrî 36 yılının Recep ayında Basra'dan hareket etti. Ali ona birkaç mil boyunca eşlik edip onu uğurladı.[1314] 'Âişe *radıyallahu anha*,

1313 Önceki kaynak.
1314 Önceki kaynak, 5/283.

bu yolculuğunda Mekke'ye yöneldi ve haccedene dek o yıl orada kaldı. Sonra da Medine'ye döndü.[1315]

Müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* 'Âişe hanımefendiye yönelik riayeti çok büyüktü. Bu durum, o olayda meydana gelen her şeyin onun iradesi dışında gerçekleştiğini, onlara hâkim olmasının imkânı dâhilinde olmadığını tekit etmektedir. Ona karşı böyle davranması, sadece annelik hakkından dolayı değildir. Bilakis bu, bu bağlamda Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen haberler nedeniyledir.

Rivayet edildiği üzere Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* Ali'ye, *"İleride seninle 'Âişe'nin arasında bir sorun meydana gelecektir"* buyurdu. Ali, "Benimle mi ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorunca Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* *"Evet!"* dedi. Ali, "O hâlde bedbaht olan taraf benim ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Hayır! Fakat bu durum gerçekleştiğinde onu güvenli yerine geri gönder"* buyurdu.[1316]

Belki de bu hadis-i şerif, Ali *radıyallahu anh*'ın müminlerin annesine itaati konusunda ortaya şüphe atanlara karşı bir reddiyedir, bu konuda uydurulan ve söz konusu manalarla bağdaşmayan bütün görüşlerin yok edilmesini içermektedir.

Mervân b. Hakem ile Esved b. Ebi'l-Buhterî, onunla birlikte yola koyuldular. 'Âişe Mekke'ye yöneldiğinde ise onlar Medine'ye doğru yol aldılar.[1317] Mervân b. Hakem, müminlerin emîrinin hoşgörüsünden ve Müslümanlara olan şefkatinden söz ediyordu ve onun Müslümanların selameti yönündeki aşırı arzusunu dillendiriyordu.

İmam Şâfi'î, Ali b. Huseyn b. Ali *radıyallahu anhum*'dan, şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mervân b. Hakem'in yanına girdim. Mervân, "Babandan -Ali *radıyallahu anh*'ı kastediyor- daha şerefli bir şekilde galip gelen bir kimse görmedim. Cemel gününde geri çekildiğimizde onun seslenicisi, 'Kaçanlar öldürülmeyecek, yaralıların işi bitirilmeyecek' diye seslendi" dedi.[1318]

1315 Önceki kaynak, 5/281; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/258.

1316 Ahmed, *Müsned,* Kitâbu min Müsnedi'l-Fedâil, 25943; *el-Fethu'r-Rabbânî* şerhiyle birlikte, 23/237, 299 nolu hadis.

1317 Taberî, *Târîh,* 5/281; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/258.

1318 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7099 nolu hadisin şerhi.

Rivayet edildiği üzere Cemel savaşına katılanlar hakkında Ali'ye, "Onlar müşrikler midir?" diye sorulduğunda Ali, "Onlar şirkten kaçıyorlar!" dedi. Adam, "Peki münafıklar mıdır?" diye sordu. Ali, "Münafıklar, Allah'ı çok az anarlar" dedi. Adam, "O zaman onlar kimlerdir?" diye sorunca Ali, "Onlar bize haksızlık eden kardeşlerimizdir!" dedi.[1319]

İbn Ebî Şeybe'nin aktardığına göre Ebû Ca'fer şöyle demiştir: "Günün birinde Ali ve arkadaşları oturup Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'a ağladılar."[1320]

Ali *radıyallahu anh* şöyle derdi: "Allah, Osman'ın katillerine sahilde ve dağda, karada ve denizde… lanet etsin. Vallahi bugüne dek Osman'ı ayıplamadım."[1321] Bunu, Cemel gününde söylemiştir.

Basra gününde Ali üstün gelince bir adam hutbe irat etti. Bunun üzerine Ali şöyle dedi: "Bu hatip belagat sahibidir: İlk önce Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ikinci olarak Ebû Bekir ve üçüncü olarak da Ömer geldi. Ardından onlardan sonra biz, Allah'ın, içinde dilediğini yaptığı bir fitneye maruz kaldık."[1322]

Ali *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Bir topluluk kendilerine haksızlık edildiğini iddia etti. Biz de onların bize haksızlık ettiklerini iddia ettik. Şüphesiz ki biz, tekfir sebebiyle değil haksızlık sebebiyle savaştık!"[1323]

Müminlerin emîri *radıyallahu anh* Cemel gününde Osman'dan bahsederdi ve onun başına gelenlere üzülürdü, aşırı kaçınmadan sonra biati nasıl kabul etmek zorunda kaldığından söz eder ve yüce Allah katında Osman'ın kanından berî olduğunu söylerdi.[1324]

Sahabe arasındaki kardeşlik bağının güçlü olduğu ve meydana gelen olayların ve fitnelerin bu kardeşliği zayıflatmadığı bu rivayetlerle belli olmaktadır ki bu durum, onların suçsuzluklarını ve olayların onlara rağmen gerçekleştiğini, hiçbir sahabînin küfrü, azgınlığı ve sözden caymayı amaç-

1319 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/707; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/309.
1320 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/709.
1321 Önceki kaynak, 8/712.
1322 İbn Hanbel, *Müsned,* Kitâbu Musnedi'l-'Aşere, Bâbu Musned-i Ali, 853; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/972.
1323 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/310.
1324 Hâkim, *Müstedrek*, 3/95.

lamadığını tekit etmektedir. Bunlar, sahabe düşmanlarına uygun düşen sıfatlardır. Onlara bu türden nispet edilen bütün sıfatlar, yalnızca onların adaletlerine ve davranışlarına aykırı olan bir sahtekârlık ve iftiradır.

Daha önce kendisine işaret edildiği üzere bu araştırma, "Yahudilerden, çağımızda 'oryantalistler' diye isimlendirilen haçlılardan, zındık ve sebe'iyye mensubu natüralist antlaşmalılarından veya Kitabı ve sünneti reddeden, laiklerin görüşlerine sarılan, onları reddetme ya da diğer bakış açılarına saygı gösterme bahanesiyle bu görüşleri yayan çağdaş haleflerinden" olan sahabe düşmanlarının şüphelerini ve batıllarını bir araya getiren bir binek/taşıyıcı olmayacaktır. Çünkü pek çok okuyucu, hakla birlikte zikredilen batılı ayırt etmede akidevî ve fikrî anlamda yeterli değildir. Ayrıca bu tutum, İslamî düşüncenin karmaşık hâle gelmesine neden olur ki bu, sahabe düşmanlarının amaçlarından biridir. Bunun yanı sıra İslam tarihinin geneli, yanıtlara, izahlara ve detaylı açıklamalara ihtiyaç duymaktadır.

Fakat özellikle de sahabeyle ilgili olan konularda en güçlü, en doğru ve en güzel yanıt, tarihî rivayetlerin Kur'ân-ı Kerîm'de ve şerefli sünnette geçip sahabeden *radıyallahu anhum* söz eden ayetlere ve hadislere kıyas edilmesidir. Buna göre hayatın herhangi bir alanında sahabeyi *radıyallahu anhum* itham eden bütün tarihî ve edebî haberler, Kitap ve sünnetin mizanına göre ölçülür. Eğer onlara uygun düşerse o zaman ona bakılır ve onun hakkında detaylı açıklamalar yapılır. Eğer onlara aykırı olursa o zaman ilkesel olarak reddedilir. Eğer rivayette, heva ve bidat sahiplerinin ona eklediği tuzaklarla hakikat iç içe olursa, o zaman haber ayıklanır ve onun ravisinin durumuna, zamanına ve kimliğine bakılır. Böylece hakikat, -sahabenin saflığı ve açıklığı gibi- ondan saf ve açık bir şekilde çıkartılır. Sahabe arasında meydana gelen bütün ihtilaflı meseleler bu ölçüye göre değerlendirilir.

Yoksa bir sahabî, aldatabilir ve yalan söyleyebilir mi? Sözünden dönüp komplo kurabilir mi? Ya da yüce Allah'ın dışında bir kimseden korkup ürkebilir mi? Hakikat tartısı, Allah'ın Rasûlü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabıyla ilgili bu batıl şeylerin hiçbirini kabul etmediğine göre o zaman İslam tarihiyle ilgili kitaplara ne oluyor ki onların ithamlarından

neredeyse tek bir sahabî bile kurtulamamaktadır? İslam düşüncesi alanında eser yazan pek çok çağdaş yazar bu çelişkinin sebeplerini ve bunun arkasında duranları sorgulayacakları yerde, o haberleri ve tuzakları "gerçekler" olarak kabul etmektedirler. Özellikle de fitneyle ilgili eser kaleme alanlar öyledir.

Mesela Tâhâ Hüseyin'e göre en büyük fitne, "Arapların bir fitnesi olup zenginlerin, zenginlik ve egemenlik etrafında kümelenmesi ve Arapların avamının bu zenginlere haset etmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır."[1325] Böylece Tâhâ Hüseyin, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, kendilerine şahitliği ve "fetihler, birlik, ülfet, başkasını kendine yeğleme, ilim, fıkıh ve efendilik/egemenlik gibi" hiçbir ümmette hâsıl olmayan şer'î ve medenî temeller üzerinde gerçekleştirdikleri şeyler sebebiyle nesillerin en hayırlısı olan İslam'ın başındaki Müslüman toplumu iki tabakaya ayırır:

- Sahabe *radıyallahu anhum* tabakası ki onun anlayışına göre bunlar, kazançlar, mallar ve hâkimiyet için çatışan zenginlerdir.

- Tabiîn tabakası ki bunlar da yalnızca Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının ellerinde bulunanlara bakan haset ehlidir.

Bu metin ile benzerlerini Haşr suresinin birçok yerinde sözü geçen -**"Fakir muhacirlere…"** ve **"onları kendilerine tercih ederler…"** gibi- ayetlerin karşısına koyduğumuzda, böyle bir metin sahiplerinin yeri neresi olur? Onların safı, sahabenin *radıyallahu anhum* şanını karalayarak İslam'ın manalarını yok etmeye çalışan Sebe'iyye'nin safı değil midir?

Bu araştırmanın izlediği yöntemin, yüce Allah'ın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in tezkiye ettikleri kimselerin tezkiye edilmesine, Allah'ın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in tezkiye ettiği kimseleri karalayanların suçlanmasına dayanması garip olabilir mi? Tâhâ Hüseyin ve tabakası, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının Abdullah b. Sebe' adındaki yahudi[1326] tarafından fitneye düşürülmekten münezzeh olduklarını iddia ettiklerinde, sahabeyi savunmayı mı amaçlamaktadırlar ki "tamahkârlığa ve liderlik sevgisine" dönük olan fitnenin sebeplerini onlara nispet etmektedirler?

1325 Bkz. Tâhâ Hüseyin, *el-Fitnetu'l-Kubra*, s. 43, 109, 132; *Mecelletu'r-Risâle*, sayı 761, s. 134.

1326 *Mecelletu'r-Risâle*, sayı 761, s. 194; *el-Fitnetu'l-Kubra*, s. 43.

Yoksa onlar, sahabeyi savunur gibi görünerek aslında onları itham etmeyi ve "iyiliği emredip kötülükten alıkoyma şiarının arkasına saklanarak fitneyi alevlendirme" gibi yapacağını yapan bu yahudiyi suçsuz göstermeyi mi amaçlamaktadırlar? Tâhâ Hüseyin, yahudilerin sadece fitne ve komplo üzerinde yaşamalarına rağmen neden söz konusu komployu yahudilere çok görmektedir? Onların İslam'dan önce Yesrib üzerinde egemen olma nedeni, kardeş olan Evs ve Hazrec'in arasında fitne çıkarmaları değil miydi?

Yahudiler, Evs ve Hazrec kabileleriyle anlaşmalar yapıp da onların arasında savaşlar meydana getirmediler mi? Bununla birlikte bu savaşlardan çok az etkilenmediler mi? Bunları, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminde dahi yapmadılar mı? Şâs b. Kays'ın[1327] yaptığı buydu ki günümüzde Filistin'de işgalci Yahudi hükümetine ortak olan yahudi bir topluluk onun ismiyle anılmaktadır! Yoksa bunların hiçbiri meydana gelmedi ve gerçek değil miydi?

Ayrıca Osmanlı hilafetini yıkan kimdir? Laik partileri ortaya çıkaran kimdir? Bu çağda Müslüman memleketleri ayıran kimdir? Yahudilerden, haçlılardan ve "Arapların ve Müslümanların düşmanı" olup da onlarla yardımlaşanlardan başka kimdir?

"Sahabeyi itham edenler" sınıfı, genellikle kitaplarında hayale, varsayımlara ve vehimlere dayanırlar. Nitekim *el-Fitnetu'l-Kubra/En Büyük Fitne* kitabının yazarı böyle yapmıştır ki Üstad Mahmud Muhammed

1327 Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünf*, 4/251. Şâs b. Kays, ileri yaşta bir yahudiydi. Küfrü çok büyüktü, Müslümanlara karşı çok kindardı. Onlara çok haset ediyordu. Günün birinde Evs ve Hazrec'in içinde İslam üzere birleşmiş olarak oturdukları bir meclisin yanından geçti, bundan dolayı öfkelendi ve "Kayle oğulları topluluğu bu memlekette birleştiler. Hayır! Topluluklarının birleşmesi hâlinde onlarla birlikte burada duramayız" dedi. Sonra da onlarla birlikte bulunan yahudi bir gence emretti ve şöyle dedi: "Onların yanına git ve aralarında otur. Sonra da onlara Bu'âs gününü hatırlat -Bu'âs günü, Evs ve Hazrec'in İslam'dan önce birbirleriyle savaştıkları bir gündür-. Onlara bundan önceki savaşlarını da hatırlat, birbirleri hakkında söyledikleri şiirleri onlara oku ve tartıştıkları konuları an." Sonunda onların arasında fitne meydana getirdi. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de yanındaki muhacirlerle birlikte onların yanına gelip onlara İslam'ı ve kardeşliklerini hatırlattı. Böylece fitne ateşi söndü ve birbirlerine sarıldılar. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte emri işitip ona itaat eder bir şekilde geri döndüler.

Şâkir *rahimehullah* onun hakkında "Neredeyse onu okumayı bitiremeyecektim; sonunda kitabın tümünün ellerimin arasında sallandığını gördüm" demiştir.[1328]

Tâhâ Hüseyin hem fitne hakkında kitap yazıyordu, hem de yahudi arkadaşı İsrael Wolfensohn'un kitabına takdim yazıyordu ki İsrael, kendini "Ebû Zueyb" olarak adlandırmaktadır. O, *Târîhu'l-Yahûd fî Bilâdi'l-'Arab* adlı eserin yazarıdır.[1329]

Sahabeye *radıyallahu anhum* hakaret etmek ve akideyi karalamak, medenî inceliğin ve laik zarafetin gereklerinden olabildiği gibi kimilerine göre yakın bir dostun kaybedilmesinden daha basit bir şey olabilmektedir! Tâhâ Hüseyin, bu metotla eser yazan ve birçok Arap üniversitesinde İslam tarihi dersine giren pek çok kişiden sadece biridir. Buna binaen sahabeyi sevenler ile sahabe tarihiyle ilgili eser kaleme alanların arasındaki ayrım noktası, sahabenin karalanması veya onların değerinin eksiltilmesidir. Bu eksiltmenin gizli veya açık bir şekilde sahabenin önde gelenlerine ve liderlerine veya küçük yaştakilerine ve avamına yönelik olması farksızdır.

Herhangi bir konuda onlara kasıtlı bir şekilde hakaret eden kimsenin bu yaptığı, farklı türleri olan, sakınmayı ve önlem almayı gerektiren bir şeydir. Çünkü söz konusu hakarete teslim olmak, o yazarın veya konferans veren şahsın "sahabeyi eleştiren ve onları düzelten/doğrultan bir kimse" sayılmasına neden olacaktır. Hâlbuki Allah'ın ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onlara yönelik övgüsünden sonra hangi doğrultmadan veya düzeltmeden söz edilebilir? Ayrıca bu durum, işin sonunda Kitaba ve sünnete muhalefet edilmesine neden olacaktır ki sahabe düşmanlarının işin sonunda istedikleri budur.

1328 Tâhâ Hüseyin, *el-Fitnetu'l-Kubra*, s. 132.
1329 Önceki kaynak, s. 134.

Altıncı Bölüm

Müminlerin emîri Ali ile Şam Valisi Mu'âviye radıyallahu anhuma Arasındaki İhtilaf

Giriş: Basra (Cemel) Gününden Sonra Müminlerin Emîri Ali *radıyallahu anh*

Birinci Konu: Müminlerin emîri Ali ile Şam Valisi Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın Arasındaki İhtilaf

İkinci Konu: Müminlerin Emîrinin Sıffîn'a Doğru Yola Çıkması ve Bu Aşamayla İlgili Haberlerin Çelişkisi

Üçüncü Konu: Sıffîn'daki Savaş Meselesi

Giriş

Basra (Cemel) Gününden Sonra Müminlerin Emîri Ali *radıyallahu anh*

Hicretin 36. yılının Cumâde'l-Âhire ayındaki o günün bitiminden sonra müminlerin emîri Basra'ya girdi. İlk önce Basra mescidine uğrayıp içinde namaz kıldı, insanlar da onu selamladılar. Sonra halife, müminlerin annesinin *radıyallahu anha* yanına gitti. Onun durumunun iyi olduğu konusunda mutmain oldu ve ona selam verdi. Sonra da geri dönüş gününde onunla vedalaştı. Basra halkı da ona biat ettiler. Ali, Basra beytü'l-malinde bulduğu şeyleri beraberindekilerin arasında paylaştırdı. Her adama beş yüz düştü.

Müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* o gün kendisiyle savaşan Basra halkına karşı tutumu, onlardan ve mallarından hiçbir şey alınmaması şeklindeydi. Bunun üzerine o gün Sebe'iyye isyancıları, "Onların kanları helalken malları bize haram mı?" dediler.[1330] Böylece Sebe'iyye bu konuya daldı ve arkadan arkaya Ali'yi eleştirdiler.[1331] Ali *radıyallahu anh* ise şöyle dedi: "Topluluk, sizin gibidir. Bizden el çekenler bizdendir ve biz de onlardanız. Yaralanana/ölene kadar bizimle savaşan kimsenin bizimle çatışması, göğüs ve boğazlama üzerinedir. Onun humusu size yeter!" dedi. İşte o gün isyancılar/hâricîler konuştular[1332] ve müminlerin emîrine *radıyallahu anh* karşı açıkça itiraz etmeye başladılar.

Fakat o, onlardan başka şeylerle meşgul oldu ve Basra ile Mısır'ın işlerini idare etmekle ilgilendi. Basra'ya gelince; Ali, oraya Ebû Bekre *radıyallahu anh*'ı emîr olarak atamak istedi. Ancak Ebû Bekre bunun için mazeretini sundu ve "İnsanların kendisinden razı olacağı aile halkından bir kimse olursa daha iyi olur. Bu, onların mutmain olmaları ve ona itaat etmeleri için daha uygundur. Ben de ona nasihatte bulunacağım" dedi. Sonra, İbn Abbâs'ın Basra'nın emîri olması üzere anlaşıp ayrıldılar.[1333]

1330 Taberî, *Târîh,* 5/281; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/257.
1331 Önceki kaynak.
1332 Önceki kaynak.
1333 Önceki kaynak, 5/282; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7099 nolu hadisin şerhi.

Ziyâd b. Ebî Süfyân'ı Basra'daki haraç işlerinin ve beytü'l-malin başına atadı. İbn Abbâs'a da ona danışmasını emretti. İbn Abbâs dedi ki: Ben de insanların yaptıkları bir kötülük sırasında ona danıştım. Bana dedi ki: "Eğer kendinin hak üzere olduğunu, sana muhalefet edenlerin de batıl üzere olduğunu biliyorsan, sana, yapılması gerekeni tavsiye ederim. Eğer bilmiyorsan, aynı şekilde, yapılması gerekeni sana tavsiye ederim." O, "Ben hak üzereyim, onlar ise batıl üzereler" deyince de şöyle dedi: "Sana itaat edenlerle birlikte, sana isyan edenlerle ve emrine itaat etmeyenlerle savaş. Eğer isyan edenin boynunu vurmak, İslam için daha izzetli ve uygun ise o zaman onun boynunu vur." Ardından onu kâtip yaptı. Atandığında onun yaptıklarını gördüm ve onun, görüşünün doğru olduğunu bildim.[1334]

Sebe'iyye, müminlerin emîri için işlerin düzene girdiğini, Basra'nın onun için elverişli hâle geldiğini, halkının ona biat ettiğini ve onunla yardımlaştığını görünce bu durum onların hoşlarına gitmedi. Çünkü bu, onların "ıslaha ve istikrara karşı" olan isteklerin aksi yönde gerçekleşti. Zira onlar yaptıkları her şeyle, emniyetin ortadan kaldırılmasını ve Müslümanların arasındaki güven duygusunun yok edilmesini, raşid hilafetin bütün bölgelerine fitnenin ve ihtilafın ekilmesini hedefliyordu.

Anlaşıldığı üzere onlar, Basra'dan başka bir yer için de başka bir fitne planladılar. Çünkü Basra'daki fitne liderleri, Talha, Zubeyr *radıyallahu anhuma* ve onların beraberindekilerle savaştıklarında öldürülmüşlerdi. Bu yüzden onların önünde, o sırada Sebe'iyye ve ayaktakımı için verimli bir otlak olan Kûfe'den başka bir yer yoktu. Bunun üzerine müminlerin emîrine *radıyallahu anh* danışmadan Kûfe'ye doğru yola koyuldular. Müminlerin emîri ise onların amaçlarının farkına vardı. Bu yüzden zaman geçmeden işlere yetişebilmek amacıyla onların peşinden gitti. Sebe'iyye, Ali'nin Basra'dan aceleyle çıkmasına neden oldular, zira onun izni dışında yola çıkmışlardı. O da ortaya çıkarmak isteyebilecekleri bir fitneyi engellemek amacıyla arkalarından gitti. Yoksa o, Basra'da bir süre kalacaktı.[1335]

Halife, Kûfe'ye yerleşti ve orayı hilafetin başkenti edindi. Ali'nin halife olması ile Cemel vakasının arasında beş ay yirmi gün vardı. Cemel

1334 Taberî, *Târîh,* 5/282.
1335 Önceki kaynak.

vakası ile hicretin başı arasındaki süre de otuz beş yıl, altı ay ve on gündü. Cemel vakası ile Ali'nin Kûfe'ye girişi arasındaki süre de bir aydı.[1336]

Müminlerin emîri Kûfe'deyken hilafeti bütün bölgelerde sağlamlaştırmak için çalışmaya başladı. Valisinin Mu'âviye b. Ebî Süfyan olduğu Şam, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine kısas uygulanmadığı sürece biatten kaçınıyordu. Mısır'ın vaziyeti de iç durum açısından sorunluydu. Şam valisinin, onu kendi vilayetinin sınırlarına dâhil etme isteği de ortadaydı. Çünkü Mısır, Şam'a yakındı ve ona egemen olan kimsenin gücünü temsil ederdi. Başka bir nedeni de Mısır'ın fatihi ve valisi olan 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anh*'ın Mu'âviye'nin yanında bulunmasıydı. Bu yüzden Mısır, halife ve Şam valisinin arasında meydana gelen siyasî ihtilafın ilk durağı oldu.

Bu durum, halifenin Mısır'a daha çok ilgi göstermesine ve valileri oraya ardı sıra göndermesine neden oldu. Müminlerin emîrinin Mısır'a gönderdiği, orada üstün siyasî liyakat ve idarî kudret örneği sergileyen en bariz vali, Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî olmuştur. Kays, Mu'âviye'nin siyasetine karşı, ona benzer olan ve "Mısır'ı Şam'a katma amacı güden etkinlikleri karşısında Mısır'ın gediklerini kapatan" bir siyasetle karşı koymuştur.

1336 Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, s. 360.

Birinci Konu

Müminlerin emîri Ali ile Şam Valisi Mu'âviye *radıyallahu anhuma* Arasındaki İhtilaf

Müminlerin emîri Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*'a Medine'de biat edildiği sırada Mu'âviye *radıyallahu anh,* Ömer *radıyallahu anh*'ın onu atadığından beri Şam'ın valisiydi. Ömer, hilafeti boyunca onu Şam valiliği görevinde bırakmış ve onu azletmemiştir. Hâlbuki Sa'd, 'Ammâr, İbn Mes'ûd gibi ondan daha hayırlı valiler görevlerinden azledilmişlerdi. Bu durum, onun, görevini başarılı bir şekilde yürüttüğüne delalet eder. Ömer *radıyallahu anh*, Mu'âviye'den razı olduğu bir hâlde şehid olmuştur. Sonra Osman *radıyallahu anh* hilafete geçti, elindeki toprakların velayetini ona bıraktı ve bazı bölgeleri de onun sorumluluğuna ekledi.

Sebe'iyye fitnesi sırasında valilerle ilgili şikâyetler çoğaldı, ama fitne süresi boyunca onunla ilgili bir şikâyette bulunulmadı. Hâlbuki Sebe'iyye, bunu yapmaya çok istekliydi ve gizli planlarında kabiliyetli valilerin davranışlarını karalamanın gerekli olduğunu vurguluyordu. Onlar, Mısır valisi 'Amr b. el-'Âs'ı ve Kûfe valisi Sa'îd b. el-'Âs b. Umeyye'yi azletmeyi başarmışlardı. Basra valisi Abdullah b. 'Âmir'in de şanına hakaret etmişlerdi.

Abdullah b. Sebe', yıkıcı daveti için, özellikle de Kûfe, Basra ve Mısır'da birbirine tutunan hücreler, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın valilerine karşı söylentileri ve iftiraları yayma konusunda birbiriyle bağlantılı olan karıştırma şebekeleri oluşturdu. Sonunda İbn Sebe', bu şehirlerin ayaktakımlarından asker toplamayı ve onları batıl gerekçeler ve uydurma bahaneler altında Medine'ye götürmeyi, Medine halkının genelinin hacca ve sınır/cihad bölgelerine gitmiş olmaları sebebiyle Medine'de bulunmamalarını fırsat bilmeyi, Medine'de bulunanların gözlerini boyamayı ve onları aldatmayı başarabildi. Askerleri de Müslümanların halifesine suikast düzenleyebildiler, ümmetin oğulları arasında fitne ekip ayrılık çıkarabildiler.

Fakat batınî Sebe'iyye hareketinin gerçekleştirdiği bütün bu başarılara rağmen Şam topraklarında ondan hiç bahsedilmiyordu. Sebe'iyye,

Şam'ın oğullarından hiçbir kimseyi ümmete karşı çalışması için kendisine asker yapamadı. Bunun iki sebebi olabilir:

1- Oraya gelen veya orada yaşayan sahabe *radıyallahu anhum* sayısının; özellikle de "Mu'âz b. Cebel, Ubâde b. Sâmit, Ebu'd-Derdâ Uveymir, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Şeddâd b. Evs, Nu'mân b. Beşîr b. Sa'd ve Fudâle b. Ubeyd *radıyallahu anhum*" gibi ensar sayısının çok olması.

Şam halkının çoğu İslamî ilimleri bu önde gelen sahabe yoluyla öğrenmiştir. Ki bu sahabîler, yahudilerin tuzaklarını ve hilelerini en çok bilen kimselerdendi. Çünkü Medine'de yahudilerle birlikte uzun süre yaşamışlardı ve onların Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i yalanladıklarına ve ona tuzak kurduklarına şahid olmuşlardı. Ubâde b. Sâmit *radıyallahu anh*'ın İbn Sebe'den şüphelenmesinden sonra onun Şam topraklarından kovulmasının da nedeni buydu. İbn Sebe', daha önce açıklandığı üzere bu sırada kendini Ebû Zer el-Gıfârî *radıyallahu anh*'ın öğrencilerinden bir kimse olarak göstermeye çalışıyordu.

2- Şam valisinin dikkati, azmi, uyanıklığı, Müslümanlarla kurduğu güzel ilişki, onların haklarını eda etmeye, ihtiyaçlarını gidermeye ve bütün işlerinde onlara katılmaya dair aşırı isteğidir ki bu durum, içinden İslam'a ve Müslümanlara karşı bir düşmanın çıkabileceği bir gedik bırakmamıştır.

Fakat valinin sergilediği bütün bu üstün ve bütünüyle yükselişte olan başarılara, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* ve Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın arasında doğrudan bir ihtilafın bulunmamasına rağmen Mu'âviye'nin Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra meydana gelen hiçbir olaya -gücü yetmesine rağmen- karışmaması -ki Mu'âviye, Sebe'iyye'nin Basra'da meydana gelen ikinci fitnesi sırasında meydana gelen olaylarda iki şehid Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın yanında durarak güç dengesini müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* aleyhine çevirme imkânına sahipti. Mu'âviye, iki şehidin bu sırada yaptıkları her şeyde onlarla tam olarak aynı kanaati paylaşıyordu-, hatta onun Sıffîn'daki tutumu, iki şehidin yapmaya çalıştıkları şeyin uzantısından başka bir şey değildir.

İşte Mu'âviye'nin Basra'da meydana gelen hiçbir olaya eliyle veya diliyle karışmaması, onun müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a karşı önceden muhalefet etme niyetini taşımaktan berî olduğunu, bu konuda rivayet

edilen her şeyin Sebe'iyye hareketinin ayaktakımının akıllarına yerleştirdiği ve raviler ile tarihçilerden oluşan heva sahipleri tarafından derlenen şeylerin uzantısı olduğunu tekit eder.

Bunlar, bu insan sınıfının takipçilerinin kinlerinin artmasına ve kendisiyle savaştıkları her meydanda/kendisine meydan okudukları her yerde onları aciz bırakan ve hezimete uğratan bu başarılı komutana saldırmalarına neden olan durumdur. Onun başarısı, ancak o ayaktakımının eğilimlerini, kargaşa ve fitne çıkarma sevgilerini tam olarak bilmesinden kaynaklanıyordu. Hiç şüphe yok ki Mu'âviye, onları en iyi tanıyan kişilerdendi. Onları tanıması, Kûfe halkının eşrafı ile onların salih kimselerinin Osman'a bu kişileri Kûfe'den çıkarmasını talep eden bir mektup göndermesinden, onun da onlara "Önde gelenleriniz bu konuda anlaştıysa o zaman onları Mu'âviye'nin yanına gönderin" diye mektup yazmasından ve onların da bu kişileri Kûfe'den çıkarmasından beri söz konusudur.[1337]

Osman, Mu'âviye'ye şu mektubu göndermişti: "Kûfe halkı, fitne için yaratılan bir grubu sana gönderdiler. Onları gözet ve onlarla ilgilen. Eğer onların düzeldiklerini görürsen onları kabul et. Ama eğer seni yorarlarsa onları Kufe'ye geri gönder."[1338]

Bu kimseler Mu'âviye'nin yanına geldiklerinde onları hoş karşıladı, onlara verilen bağışları sürdürdü, onlara ikramda bulundu ve kendine yakın bir yere yerleştirdi. O, onları ziyaret ediyor, onlarla sohbet ediyor ve ıslah olmalarını ümit ediyordu. Onlar on küsur kişilerdi. Aralarında Mâlik b. Hâris el-Eşter en-Neha'î, Sâbit b. Kays en-Neha'î, Kumeyl b. Ziyâd en-Neha'î, Zeyd b. Sûhân el-'Abdî, Cündüb b. Ka'b el-Ezdî ve Urve b. Ca'd da vardı.[1339]

Mu'âviye, "yüce Allah'ın onları Müslüman kılması" sebebiyle yüce Allah'ın onların üzerindeki lütfunu ve emîrlerin onların üzerindeki haklarını hatırlatıyordu ve şöyle diyordu: "Şüphesiz ki günümüzde imamlarınız, haksızlıklarınıza karşı sabretmekte ve sizin erzaklarını üstlenmektedirler.

1337 Taberî, *Târîh,* 5/134; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/70. Daha önce Osman'ın hilafetiyle ilgili bölümde detaylı açıklamalar geçmişti.

1338 Önceki kaynak.

1339 Taberî, *Târîh,* 5/138. İbn Cerîr et-Taberî onları bu şekilde zikretmiştir.

Vallahi ya bu yaptıklarınızdan vazgeçersiniz ya da Allah, sizi cezalandıracak kimselerle size musibet verir, sonra da sabrınızdan dolayı sizi övmez. Ardından da hayatınız boyunca ve ölümünüzden sonra halkın başına getirdiğiniz musibetler konusunda onların ortakları olursunuz."[1340]

Mu'âviye'nin bu kişilerle gezintileri ve pek çok diyalogu gerçekleşmiştir. Hatta Kureyş'e hakaret ettiler ve ona "Biz, senin işini bırakmanı emrediyoruz…" dediler. O da onlara şöyle dedi: "Şayet benden daha güçlüsü olsaydı Ömer bana veya başkasına acımazdı… Yavaş olun bakalım! Bunda ve benzerlerinde şeytanın temenni ettiği ve emrettiği şeyler vardır. Ömrüme and olsun ki şayet işler sizin görüşlerinize ve temennilerinize göre yürütülseydi İslam ehli için işler ne gündüz ne de gece düzene girerdi…"

Bunun üzerine onun üzerine sıçrayıp başını ve sakalını tuttular. O da "Bırakın! Şüphesiz ki burası Kûfe toprakları değildir… Ömrüme and olsun ki işleriniz birbirine benziyor!" dedi.[1341] Ardından onların yanlarından kalktı ve halifeye şunu yazdı: "Sen bana şeytanların dilleriyle konuşan bir topluluk gönderdin… Onlar, insanların kafalarını karıştırıyorlar. Bütün insanlar, onların istedikleri şeyi bilmiyorlar. Onlar, ayrılık çıkarmayı istiyorlar ve fitneyi yaklaştırıyorlar. İslam onları ağır bırakmış ve usandırmıştır."[1342]

Ardından onları Şam'dan kovmuş, yola çıktıklarında da onları çağırıp şöyle demiştir: "Ben, size tekrar ediyorum. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* masumdu, beni vali kıldı ve emri altına dâhil etti. Sonra Ebû Bekir *radıyallahu anh* halife oldu, o da beni vali kıldı. Sonra Ömer halife oldu, o da beni vali kıldı. Sonra Osman halife oldu ve beni vali kıldı. Ben onların hiçbirine valilik yapmadım da, onların hiçbiri beni vali kılmasın da benden razı olmuş olmasın. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu iş için Müslümanların işini görecek ve kimseye muhtaç olmayan kişileri seçerdi. O, bu işte onun için gayret sarf eden, onu bilmeyen ve bu konuda zayıf olan kişileri seçmedi. Allah'ın da saldırıları ve intikamları vardır, kendisine tuzak kurana tuzak kurar. O hâlde izhar ettiğinizden farklı bir düşünceye sahip olduğunuzu bilerek bir işe girişmeyin. Çünkü Allah, sizi imtihan

1340 Önceki kaynak.
1341 Önceki kaynak, 5/135, 137; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/70.
1342 Önceki kaynak, 5/138.

edene ve insanlara niyetlerinizi gösterene dek sizi terk edecek değildir.[1343] Allah Teâlâ, **'Elif-lâm-mîm. İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, 'İman ettik' demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?'** (Ankebût, 1-2) buyurdu."

Müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'a karşı fitne patlak verdiğinde bu kişiler, elleriyle ve dilleriyle ona isyan edenlerin liderleriydiler. Bu durum, Şam valisinin onları iyi tanıdığını ve ne istediklerini bildiğini pekiştirmektedir. O onlarla ilgili şöyle demiştir: "Hiçbir işlerinde Allah'ın rızasını gözetmiyorlar, delile dayanarak konuşmuyorlar. Onların derdi fitne çıkarmak, zımmîlerin mallarını yağmalamaktır. Allah onları imtihan edecek, deneyecek, sonra da onları rezil-rüsva edecektir."[1344]

Müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh* şehid olduktan sonra onlar, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a ilk biat eden kişilerden oldular ve Medine'den Basra'ya doğru harekete geçen ordusunun başında yer aldılar. Onlar, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın ordusu ve onun iki kardeşi Talha ve Zubeyr ile onlarla birlikte bulunanların arasında savaş çıkarma planları yapmaya katılan kişilerdendi. Yine onlar, Şam halkıyla savaşmak, "Mu'âviye *radıyallahu anh*'ı azletmek veya öldürmek ve ümmetin oğulları arasında ihtilaf çemberini genişletmek amacıyla" başka bir savaş çıkarma arayışında olan kişilerdendiler.

Burada sorulan soru şudur: Mademki müminlerin emîri ile Şam valisinin arasında daha önce herhangi bir ihtilaf yaşanmadı, mademki Şam valisi kendi vilayet halkı tarafından seviliyordu ve onlar ondan razı idi -ki o, hilafet valilerinin mutlak olarak en yeterlileri olmadığı takdirde en azından onların en yetenekli olanlarındandı. Önceki bütün halifeler onu vali olarak atamışlardı. Onu vali olarak atayan herkes ondan razıydı-, o zaman neden müminlerin emîri, Mu'âviye'nin azledilmesi için hiçbir gerekçe sunmaksızın onu azletmede o kadar ısrar etti ve Mu'âviye'nin valiliğini sürdürmesi için kendisine nasihat edenlerden yüz çevirdi? Hem

1343 Taberî, *Târîh,* 5/135. Ardından halife, onları Humus valisi Abdurrahman b. Hâlid b. Velid'in yanına sürgüne gönderdi. Orada adil bir cezaya çarptırıldılar ve sonunda tevbe ettiler. Fakat hızlı bir şekilde Halife Osman *radıyallahu anhum*'un öldürülmesi fitnesine dâhil oldular ve tevbelerini bozdular.

1344 Önceki kaynak; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/71.

de doğal olmayan şartlar altında! Zira nifak ehli, her yerde boynunu uzatmıştı, fitne ehli üstün gelmişti, hiçbir güç onları yenemiyordu. Artık onlar, üç şehidi; Osman, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'u öldürmelerinden ve azlettikleri valileri azletmelerinden sonra hilafet topraklarının her yerinde dilediklerine zarar verme imkânına sahip olmuşlardı.

Mutlaka müminlerin emîrinin, bu meselede yaptığı şeyleri haklı gösterecek gerekçeleri vardı. Mademki ortada hiçbir zahir gerekçe yoktu, o zaman söz konusu gerekçeler, o ayaktakımının ve yardımcılarının Mu'âviye ile ilgili Müslümanların arasında ve müminlerin emîrinin meclislerine katılan kimselerin katında yaydıkları ve sözünü ettikleri şeylerdi. Özellikle de Mu'âviye'nin onların bütün hedeflerini ve niyetlerini açığa çıkarmasından sonra, onların hastalıklarını bilmesinden ve isteklerini teşhis etmesinden dolayı artık ona güvenmeleri mümkün olmadıktan sonra durum öyleydi. Onlar ki şehid Osman *radıyallahu anh* onlarla ilgili olarak şöyle demişti: "Onlar, fitne için yaratılan bir topluluktur."

Humus valisi Abdurrahman b. Hâlid de "Ey Arap mı, yoksa Acem mi olduklarını bilmediğim topluluk!... Şüphesiz ki hayrın kendisini düzeltmediği kimseyi kötülük düzeltir" diyerek onlara hitap etmiştir.[1345]

Ardından müminlerin emîri *radıyallahu anh* onlarla ilgili olarak, daha önce valiler tarafından kendisiyle nitelendikleri özelliklere tamamen uygun hutbeler irat etmiştir. Fakat bu hutbeleri, sonraki dönemde onların sözleriyle fiilleri arasındaki çelişkinin farkına vardıktan sonra irat etti.

Bu yüzden şöyle denilebilir: Halife Ali ve Şam valisi Mu'âviye arasındaki ihtilaf çemberini derinleştiren sebeplerden biri de ayaktakımının müminlerin emîrinin ordusunda bulunmaları, Mu'âviye ile savaşması için onu tahrik etmeleri ve katillere kısas yapılması dışında biat etmekten kaçınmasının tehlikeli olduğu konusunda onun gözünü korkutmalarıdır. Zira kısas, ilk önce onları ilgilendirmektedir.

Mu'âviye'nin kendi vilayetine tutunmasının gerekli olduğu kanaatine daha çok bağlı kalmasının nedenlerinden biri de o ayaktakımının, müminlerin emîrinin ordusu üzerinde egemenliğinin ve nüfuzunun arttığı tehlikesini görmesidir. Bu yüzden Mu'âviye, yüce Allah'ın o katillerle ilgili hük-

1345 Taberî, *Târîh*, 5/136.

münün uygulanmasından önce valiliğinden vazgeçmesi artık onun için mümkün değildi. Zira o, isyancıların eziyetlerini defetmek ve kötülüklerini alıkoymak için Şam halkından yardım alacaktı.

Bu yüzden "söz konusu valinin hakkı olmadığı hâlde kendi iradesine isyan ettiğini, bu yüzden güç kullanılarak itaat etmek zorunda bırakılmasının ve valilikten azledilmesinin gerekli olduğunu düşünen" halife ve "bu halifeye itaat etmenin vacip olmadığını, zira onun Müslümanların halifesini öldürenlere yüce Allah'ın belirlediği cezayı, aciz olduğundan veya onları tam olarak tanımadığından veya başka bir sebepten dolayı uygulamadığını" düşünen valinin arasında güçlü ihtilaf faktörleri ortaya çıkmıştır.

Halifenin, Şam valisinin Müslümanları kuşatan bir tehlike olarak gördüğü ayaktakımının serkeşliklerini engelleyememesi bunu tekit etmektedir. Bunun yanı sıra onlar, Müslümanların arasında fitne çıkarmış, üç kişiyi şehid etmişlerdi, hem halifeyi hem de kendilerine karşı aynı bakış açısını taşıyanları hedef almışlardı. Onlar, hâlâ müminlerin emîrinin ordusundaki kabileler içinde yer alıyorlardı ki daha önce geçtiği gibi halifenin onlarla ilgili tutumu açığa kavuşmuştu ve neredeyse Mu'âviye'nin tutumundan farklı değildi.

Bu ihtilafın nedenleriyle ilgili olarak aktarılan ve ihtilafı, cahiliye günlerine ve Ümeyye oğulları ile Hâşim oğulları arasındaki rekabete bağlayan rivayetlere gelince; bu, hakikatten en uzak olan görüştür. Hatta bu, sahabenin Müslümanlığının sıhhatine ve dinleri ile akidelerine bağlılıklarının selametine yönelik tehlikeli bir ithamdır ki -bunun yanı sıra- bu ithamla, ümmetin oğulları arasında ihtilaf sebeplerinin kalıcı olması amacıyla gerçek suçludan şüphenin giderilmesi hedeflenmektedir.

Bu binaen Osman *radıyallahu anh*'ı öldüren ve Basra'da Müslümanların arasında savaş çıkartan ayaktakımı, "Mu'âviye'ye attıkları iftiralarla göğsünü doldurdukları, öyle ki ona, Mu'âviye'yi valilikten azletmenin hilafetin önceliklerinin başında yer aldığını tasvir ettikleri"[1346] müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* ile "Sebe'iyye isyancılarının gözettikleri amaçların tehli-

1346 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/10. İbn 'Asâkir şunu aktarmıştır: Ali *radıyallahu anh* hilafete geçince onun Osman'ın öldürülmesine katılan pek çok emîri, Mu'âviye'yi Şam'dan azletmesini ve onun yerine Sehl b. Huneyf'i atamasını tavsiye ettiler.

kesinin ve Müslümanların arasındaki ihtilaf sebeplerini devam ettirmek, kinleri beslemek ve kötü niyetleri canlandırmak için harcadıkları sürekli çabaların tam olarak farkında olan -ki bu durumlar, günümüze dek İslam düşmanlarının ve sahabeye buğzedenlerin inanç temellerini temsil etmeye devam etmiştir-" Mu'âviye'nin arasındaki ihtilafın sebeplerini hazırlayanların kendileridir.

Ali ile Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın Arasında Sürtüşmenin Başlaması

Bu ihtilafın doğrudan meydana gelen ilk sürtüşmesi, müminlerin emîri Ali'nin Şam valisini azletmesi ve onun yerine Sehl b. Huneyf el-Ensârî'yi vali olarak göndermesi olmuştur. Rivayet edildiği üzere Sehl, Şam'a doğru hareket etti. Tebûk'e[1347] vardığında onu süvariler karşıladılar ve ona, "Sen kimsin?" dediler. O, "Emîr!" dedi. Onlar, "Nerenin emîrisin?" dediler. O, "Şam'ın!" dedi. Onlar, "Eğer Osman seni gönderdiyse, haydi gel. Eğer başkası seni gönderdiyse, o zaman geri dön!" dediler. Sehl, "Meydana gelen durumu bilmiyor musunuz?" dedi. Onlar, "Tabiî ki biliyoruz!" dediler. Ardından Sehl, Ali *radıyallahu anh*'ın yanına döndü.[1348]

Ardından müminlerin emîri *radıyallahu anh*, Mu'âviye *radıyallahu anh*'a Sebre el-Cühenî yoluyla bir mektup gönderdi. Ancak Mu'âviye, Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden üç ay sonra bu mektuba cevap yazdı. Mu'âviye, Kubeysa el-'Absî'yi Medine'ye gönderdi, Medine halkı da onun aracılığıyla Mu'âviye'nin biata itiraz ettiğini öğrendiler.

Kubeysa, Şam halkının biat etmek için önce Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine had cezasının uygulanmasını istediklerini müminlerin emîrine bildirdi. Bunun üzerine müminlerin emîri, "Allah'ım! Osman'ın kanından berî olduğumu Sana itiraf ediyorum/bildiriyorum"[1349] dedi ve ardından Mu'âviye'nin elçisinin dışarı çıkmasını emretti.

1347 Tebûk: Vâdi'l-Kura ve Şam arasında bulunan bir yerdir. "Hicr ile Şam'ın ilk bölgelerinin arasında, Hicr'den Şam yolunun yarısına doğru dördüncü merhalede/konakta yer alır. Tebûk ve Medine'nin arasında on iki merhale bulunmaktadır" denilmiştir. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 1/432.

1348 Taberî, *Târîh,* 5/215; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/241.

1349 Önceki kaynak.

Bunun üzerine Kubeysa el-'Absî dışarı çıktı. Sebe'iyye de bağırıp "Bu köpektir, bu köpeklerin elçisidir! Onu öldürün" dediler… Ona havladılar/ona karşı toplandılar. Mudar kabilesi ise onu korudu ve ona "Sus!" dedi. O ise "Hayır! Vallahi bu kimseler asla kurtulamayacaklardır. Muhakkak ki onlara va'dedilen şey onlara gelmiştir." dedi. Mudar ona, "Sus!" demeye, o da "Hayır! Vallahi bu kimseler asla kurtulamayacaklardır. Muhakkak ki onlara va'dedilen şey onlara gelmiştir" demeye devam etti. Mudar ona, "Sus!" diyordu, o ise "Sakındıkları şey başlarına geldi! Vallahi onların amelleri sona erdi ve güçleri yok oldu. Allah'a yemin olsun ki akşam olmadan onların zillete düştükleri bilinecektir!" diyordu.[1350]

Ardından Ali *radıyallahu anh*, Şam'a doğru yola çıkmaya, kendisine itaat edenlerle birlikte kendisine isyan edenlerlerle ve biat etmeyenlerle savaşmaya karar verdi. Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*, "Ey babacığım! Bundan vazgeç. Çünkü bu karar, Müslümanların kanlarının akıtılmasını ve aralarında ihtilaf çıkmasını içermektedir" dedi. O ise onun bu tavsiyesini kabul etmedi ve savaş konusunda ısrar etti.[1351]

Müminlerin emîri *radıyallahu anh* Şam'a doğru yapacağı yolculuk için hazırlık aşamasında olduğu sırada Basra'da meydana gelen gelişmelerin haberini aldı. Bu yüzden Basra'ya doğru yöneldi ve orada daha önce sözü edildiği şekilde olaylar meydana geldi.

Müminlerin emîri, Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi Mısır'a vali olarak göndermişti. Kays da güzel siyaseti ve Mısır'da bulunan bütün siyasî yönelimleri kapsamakla ilgili geniş ufku aracılığıyla Mısır'a hâkim olabildi ve orada iş onun için istikrar buldu. Ki bu durum, özellikle de Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinden sonra ve "fitneyi severek, şan ve şöhreti talep ederek her bağıranın peşinden giden Sebe'iyye'nin, heva sahiplerinin, sözü geçen kimi bedevilerin ve ayaktakımının" etkisinin artmasının ardından gelen o zorlu aşamada hâsıl olmuştu.

Bununla birlikte Mısır'da işlerin yolunda yürümesi pek uzun sürmedi. Çünkü Mısır, Şam'a yakın bir bölgeydi. Bu durum, Mu'âviye ve Kays *radıyallahu anhuma* arasında siyasî bir mücadeleye neden olmuştur ki bunun

1350 Taberî, *Târîh,* 5/216.
1351 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/241; Taberî, *Târîh,* 5/217.

sonucunda Kays, Mısır vilayetinden azledildi, sonra da Mısır, ileride açıklanacağı üzere Şam'a ilhak edildi.

Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin Mısır'a Vali Olarak Gönderilmesi (H.36)

Kays b. Sa'd b. Ubâde es-Sâ'idî el-Hazrecî, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yirmi yıl boyunca sahabîlik yapmıştır. O, emîrin polis müdürü konumundaydı.[1352] Kays *radıyallahu anh*, insanların görüş sahiplerinden ve Arapların dâhilerinden idi. Onun dehası darb-ı mesele hâline gelmişti.[1353] Kays şöyle demiştir: "Şayet Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, *'Hile ve aldatma ateştedir'* buyurduğunu işitmiş olmasaydım, bu ümmetin en hilecisi ben olurdum."[1354]

O, cömert/eli açık olmakla şöhret bulmuştu.[1355] Bu rivayetler, Kays'ın, kendisinden yararlandığı ve onu büyük işlerin yüklerini/sorumluluklarını yerine getirmeye ehil kılan, o dönemdeki toplum tarafından geniş bir kabul şekilde kabul görmesini sağlayan güçleri ortaya koymaktadır.

Kays Mısır'a vali olarak atandığında onu zorlu iç şartlar altında idare etmek konusunda yüksek bir kabiliyet sergiledi. Zira Kays, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın yardımcıları ve Osman'a isyan edip de onun öldürülmesine katılan Sebe'iyye ve ayaktakımı ile ilişki kurmak zorundaydı. Yine Mısır'da Ali *radıyallahu anh*'a biati sağlamlaştırmak mecburiyetindeydi. Bunun yanı sıra bütün bu taraflardan haraç tahsil etme, aralarında meydana gelebilecek çatışmaları engelleme ve Mısır'da güveni sağlayıp sağlamlaştırmaya katkı yapma sorumluluğunu da taşıyordu.

Dış vaziyetler, iç vaziyetlerden az olmayacak şekilde tehlikeli bir yerdeydi. Özellikle de Mısır'ın Şam'a yakın olması, Mu'âviye'nin sahip olduğu askerî güç ve siyasî deneyim, iyi siyaseti, güzel hilmi ve tevazusu sebebiyle Şam halkının ona bağlı olmaları böyledir. Yine Mısır'da bulunan Kays'ın Kûfe'de bulunan Halife Ali'den uzak olması, "Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilmesinin ve Basra'da meydana gelen savaşın etkileri,

1352 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 3/102; Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl*, 38478.
1353 Önceki kaynak.
1354 İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, 3/498; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/1290.
1355 Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl*, 37477.

başkentin taşınması ve halifenin Medine yerine Kûfe'de ikamet etmesine terettüp haller" gibi halifeyi meşgul eden durumların varlığı böyleydi.

H. 36/656 yılının bu karmakarışık şartları altında Kays b. Sa'd, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Mısır valisi olarak ev halkı ve yedi arkadaşı ile birlikte Mısır'a doğru yola çıktı.

Ali *radıyallahu anh*'ın hilafeti döneminde Mısır'a vali olanların sıralaması konusunda ihtilaf vardır. Anlaşıldığı üzere Kays, Mısır'a giderken Medine'den hareket etmiş[1356] ve Basra olaylarına katılmamıştır. Zira müminlerin emîrinin Medine'den ayrılışı ve Basra olayları sırasında ondan bahsedilmemiştir.

Osman'ın şehid edilmesi sırasında Mısır'ın valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh idi. Abdullah, Osman *radıyallahu anh*'ın başına gelenleri öğrendikten sonra fitneden uzak durdu ve Mısır'dan Filistin'deki Ramle'ye geldi. Onun Afrika'da gerçekleştirdiği birçok fetih vardı. Zâtu's-Savârî gazvesinde Rumlara saldırdı. Bu gazvede bin gemiye sahip Rumlarla karşılaştı ve onları, benzerini tatmadıkları büyük bir yenilgiyle öldürdü.[1357]

Abdullah, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zamanında müslüman olan, ama sonradan irtidat eden bir kişiydi. Ardından Mekke'nin fethi gününde yüce Allah'a tevbe etti ve hem Müslümanlığı hem de cihadı güzel oldu.[1358] Vefat edeceği sırada "Allah'ım! Son amelimi, sabah namazı kıl" diye dua etti. Sabah olunca abdest alıp namaz kıldı. Soluna selam vereceği sırada ruhunu teslim etti.[1359] Bu, hicretin otuz altıncı yılında gerçekleşti.

Hicretin 34. yılında meydana gelen Zâtu's-Savârî gazvesinden sonra Abdullah, müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'ın yanına doğru yola çıktı ve yerine Sâib b. Hişâm b. 'Amr el-'Âmirî'yi Mısır'da bıraktı. Bunun üzerine Muhammed b. Ebî Huzeyfe b. Utbe b. Rabî'a ona karşı ayaklandı, Sâib'i görevden alıp Mısır'a emîr oldu.[1360] Abdullah b. Sa'd söz konusu

1356 Taberî, *Târîh*, 5/215, 286.
1357 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 529; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/161; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/919.
1358 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/918.
1359 Önceki kaynak; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 530.
1360 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 3/919.

yolculuğundan geri döndüğünde İbn Ebî Huzeyfe, Fustât'a[1361] girişini engelledi. Bu olay, onun şehid Osman *radıyallahu anh*'ın Sebe'iyye tarafından kuşatıldığını bilmesinden sonra gerçekleşti.

Nitekim Sebe'iyye isyancılarını İbnu's-Sevdâ diye tanınan Abdullah b. Sebe' ile birlikte donatan kişi, Muhammed b. Ebî Huzeyfe b. Utbe idi. Onun babası, Yemâme'de öldürülmeden önce Osman'a onunla ilgilenmesini vasiyet etmişti. Osman da ona kefil olmuş, kendi odasında ve evinde onu yetiştirmiş, ona büyük iyilikte bulunmuştur.[1362]

Ardından Arîş'e[1363] gitti ve orada öldürüldü.[1364] Denildiğine göre bu olay, Sıffîn'dan önce otuz sekiz yılında meydana gelmiştir.[1365] Yine onun otuz altı yılında gerçekleştiği de söylenmiştir.[1366]

Kays b. Sa'd, Eyle'ye[1367] vardığında süvariler onu karşıladılar. Ona, "Sen kimsin?" diye sordular. O ise onlara işinden bahsetmeyip yalnızca ismini söyledi. Ardından yoluna devam etti ve Mısır'a girdi. Orada da Mısır'a vali olarak atandığını haber verdi.

Bunun üzerine Mısır halkı fırkalara ayrıldı. Bir fırka onun itaati altına girdi. Bir fırka tevakkuf etti ve Harbeta'da uzlete çekilip "Eğer Osman'ın katilleri öldürülürse, sizinle birlikte oluruz. Yoksa biz, tahrik edilinceye dek veya ihtiyacımızı karşılayana dek bu hâlimiz üzere kalacağız" dedi.

Bir fırka da "Biz, kardeşlerimize kısas yapmadığı sürece Ali ile birlikteyiz. Onlar da bu konuda cemaatle birliktedirler" dedi. Kays b. Sa'd bu durumu yazdığı bir mektupla müminlerin emîrine *radıyallahu anh* haber verdi.

1361 Fustât: Bu, deriden ve kıldan yapılmış bir ev/çadır olup 'Amr b. el-'Âs'a aitti. O, şehir halkının mescidin çevresinde bulunan toplanma yeriydi. Fustât, 'Amr b. el-'Âs'ın kurduğu Mısır'a bağlı bir şehirdir. Ümmü Duneyn kalesi yakınlarındadır. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 6/435.

1362 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 601; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/263.

1363 'Arîş: Mısır'ın Şam tarafından birinci bölgesi olup deniz sahili üzerindedir, kumsalın ortasında yer almaktadır. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, s. 321.

1364 Taberî, *Târîh*, 5/215; İbn Hibbân, *Sikât*, 2/273.

1365 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 601; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/330.

1366 Önceki kaynak.

1367 Eyle: Kızıldeniz sahili üzerinde bulunan bir şehirdir. Hicâz'ın son tarafında bulunan Şam memleketlerinden sayılmaktadır. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 1/232.

Ardından atanma yazısında geçen halifenin direktiflerine bağlı olan siyasî yöntemini izah etti ki bu yazıda, Ali *radıyallahu anh*'ın şehid Osman *radıyallahu anh*'a karşı kendisinden sahih bir şekilde nakledilen tutumuyla çelişen bazı ifadelerin mektubun başına eklendiği bellidir. Halifenin, bu yazıda geçen bazı ifadeleri şöyledir:

"Haberiniz olsun; Allah'ın Kitabıyla ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetiyle amel etmemiz, hakkıyla sizi yönetmemiz ve arkanızdan size karşı samimi davranmamız, sizin bizim üzerimizdeki hakkınızdır. Kendisinden yardım talep edilecek olan Allah'tır. Allah bize yeter, O ne güzel vekildir! Size Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi gönderdim. Hak konusunda onu destekleyin, ona arka çıkın ve yardım edin. Ona, iyilik edenlerinize iyilik etmesini, şüphecilerinize sert davranmasını, avamınıza ve havasınıza şefkatle muamele etmesini emrettim. O, yolundan razı olduğum, iyiliğini ve nasihatini/samimiyetini umduğum bir kimsedir."[1368]

Ardından Kays, siyasetinde Kitaba ve sünnete bağlı kalacağını vurgulayarak şöyle dedi: "Şüphesiz ki eğer biz, bunlarla amel etmezsek, o zaman bizim sizin üzerinizde bir biat hakkımız yoktur."[1369]

Böylece Mısır halkı onun itaati altına girdi ve o da memurlarını, Harbeta[1370] dışında Mısır'ın farklı bölgelerine gönderdi. Harbeta halkı, sayıları on bin civarında olan önde gelen kimselerden oluşuyordu.[1371] Onlar, Osman'ın öldürülmesine karşı çıkmış ve bunu büyük bir olay olarak görüp "Memurlarını gönder. Şüphesiz ki bu topraklar senin topraklarındır. Ancak insanların içinde bulunduğu durumun nereye varacağına bakmamız için bizi bu hâlimiz üzerinde bırak!" demişlerdi.[1372]

Sadece Mesleme b. Muhalled el-Ensârî, kalkıp Osman'ın kanını/katillere kısas uygulanmasını talep etmeye yönelik davette bulunmaya başladı. Bunun üzerine Kays ona şu haberi gönderdi: "Yazık sana! Bana karşı mı

1368 Taberî, *Târîh,* 5/285; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/264.

1369 İbn Teğrîberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, 1/128.

1370 Harbeta: Mısır şehirlerinden sayılmaktadır. İskenderiye civarındadır. Günümüzde ise burası harabedir, bilinmemektedir. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/222.

1371 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/263; Taberî, *Târîh,* 5/286.

1372 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 6/69; İbn Teğrîberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, 1/128.

ayaklanıyorsun? Vallahi seni öldürmek karşılığında Şam'dan Mısır'a kadar olan mülke sahip olmam hoşuma gitmez." Mesleme de ona şu haberi gönderdi: "Mısır valisi olduğun sürece sana el uzatmayacağım!" Ravi dedi ki: Kays b. Sa'd, azim ve görüş sahibiydi. Harbeta halkına, "Ben sizi biata zorlamayacağım. Sizi kendi hâlinize bırakacağım ve size el uzatmayacağım" diye haber gönderdi ve hem onlarla hem de Mesleme b. Muhalled ile anlaştı. Hiç kimse ona muhalefet etmeden haracı topladı.[1373]

Bununla birlikte Kays'ın gerçekleştirdiği bu başarıya Mu'âviye'nin o ihtilaflı aşamada sessiz kalması ve Mısır ile Irak tarafından kıskacın iki çenesi arasında kalması mümkün değildi. Bu yüzden Arapların dâhilerinden olan iki dâhinin arasında yüzleşmenin meydana gelmesi kaçınılmazdı. Bu yüzleşmede ikisi, hedeflerine varmak amacıyla olayların idare edilmesi ve siyasî araçların -veya "hile" diye isimlendirilen yolların- kullanımı konusunda nadir ve üstün bir siyaset ortaya koydular.

Anlaşıldığı üzere Kays, Mısır'da elde ettiği başarıyla yetinmiştir. Bunun nedeni, o dönemde hilafeti kuşatan durumlardı. Yoksa onun daha büyük arzuları vardı. Şöyle demiştir: "Şayet hile yapmak günah olmasaydı mutlaka Şam halkının kendi içlerinde anlaşmazlığa düşecekleri bir hile yapardım."[1374]

Kays'ın düşündüğü şeyin aynısını Mu'âviye'nin de düşündüğü açıktır. Mu'âviye ve 'Amr b. el-'Âs, Kays'a mektup gönderdiler ve onu kendilerine biat etmeye davet ettiler. O da onlara, içinde sert ifadeler bulunan bir mektup gönderdi. Onlar da ona içinde şiddet barındıran bir mektup gönderdiler. Bunun üzerine Kays, onlara yumuşak sözler içeren bir mektup gönderdi. Onlar, bu mektubu okuduklarında onlarla iyi ilişkiler kurmak zorunda olduklarını anladılar.[1375]

Mu'âviye, siyasette önemli bir konuma sahipti. Onun bu konumundan dolayı, düşmanından önce kendi dostu hayrete düşerdi. Öyle ki 'Amr b. el-'Âs ona, "Senin korkak mı, yoksa cesur mu olduğunu bilmeye çalışmak

1373 Taberî, *Târîh,* 5/286; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/264.

1374 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 3/108; İbn Teğrîberdî, 1/130.

1375 Önceki kaynak: Burada geçen «مكره» lafzı, "Siyasî yolları kullanmak ve Mısır halkıyla barışçıl ilişkileri sağlamlaştırmak" anlamına gelmektedir.

beni yordu. Çünkü bazen senin ilerlediğini görüyorum, bu yüzden kendi kendime 'Savaşmak istiyor' diyorum. Sonra bundan geri kalıyorsun, ben de kendi kendime 'Kaçmak istiyor' diyorum" dedi. Bunun üzerine Mu'âviye ona, "Vallahi ilerlemenin faydalı olduğunu görmedikçe ilerlemiyorum. Geri çekilmenin ihtiyata uygun olduğunu görmedikçe de geri çekilmiyorum" dedi.[1376]

Bu yüzden Mu'âviye, Kays'a bir mektup yazarak onu Osman'ın kanını talep etmek konusunda yardımlaşmaya davet etti ve bunu kabul ettiği takdirde ona teşvik edici vaatlerde bulundu. Bu mektup kendisine ulaştığında Kays, ona muvafakat da muhalefet de etmedi. Bilakis ona yumuşak sözler içeren bir mektup gönderdi. Bunun üzerine Mu'âviye, ona başka bir mektup gönderip şöyle dedi: "Beni oyalayamazsın ve aldatamazsın. Senin dost mu, yoksa düşman mı olduğunu bilmem lazım." Kays da tutumunu açıkladı ve Mu'âviye'nin onunla ilgili ümidini kesti.[1377]

Kays ile Şam valisinin ilişkilerinde meydana gelen bu yeni durum karşısında Kays, gelecekte karşılaşabileceği durumlar için hazırlık yapmaya başladı. Bu yüzden halkına daha çok ihsanda bulundu, Harbeta'da uzlete çekilip de tevakkuf eden kimselerin ilgisini kendine çekti. Öyle ki onlar, Mısır'a onun yanına geldiler. O da onlara ikramda ve iyilikte bulundu.[1378]

Bu durum Mu'âviye'ye ağır geldi ve Mısır'da ondan bir şey alamayacağını anladı. Bu yüzden dâhilikle ve Kûfe'de Halife Ali'nin Kays'a olan güvenini sarsacak şeylerle onunla savaştı. Kays'ın, kendi yardımcılarından olduğu söylentisini yaymaya başladı. Şam'da hutbe verip şöyle dedi: "Ey Şam halkı! Şüphesiz ki Allah, mazlum halifesine yardım etmektedir. Sevinin! İşte Arapların efendisi Kays b. Sa'd, işin iç yüzünü gördü ve halifenizin kanını talep etmeye döndü… O, size yiyecek gönderilmesini emretti. O hâlde Kays için Allah'a dua edin!"[1379]

1376 Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 3/27.

1377 Taberî, *Târîh,* 5/287; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/264; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/344.

1378 İbn Teğrîberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, 1/127.

1379 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 3/109; ed-Duveydâr, *Kenzu'd-Durar*, 3/347; İbn Teğrîberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, 1/127.

Anlaşıldığı üzere bu tür söylentiler, Irak'a düzenli ve planlı bir şekilde ulaşıyordu. Sebe'iyye'nin Medine ve Basra fitnelerinde kullandıkları Sebe'iyye propagandasının binekleri olan ayaktakımının Kûfe'deki varlığı buna yardım ediyordu. Bu yüzden Halife'ye yakın olan bazı kimseler buna ikna oldular ve Kays'ın samimiyeti ile dostluğu konusunda ortaya şüphe atmaya başladılar. Ancak halife onların bu tutumlarını kabul etmedi ve Kays b. Sa'd hakkında yayılan söylentilere inanmadı.

Bunun üzerine halifeden, Kays'ın itaatini denemek amacıyla onun Harbeta halkıyla savaşmasını emretmesi talep edildi. Tam bu sırada Kays b. Sa'd'ın şu ifadeleri içeren mektubu geldi: "Burada benden uzak duran bir grup bulunmaktadır. Benden, kendilerinden el çekmemi ve insanların durumu düzelene dek kendilerini kendi hâlleri üzere bırakmamı talep ettiler. Biz de onların düşündüğü gibi düşünüyoruz. Ben, onlardan el çekmeyi, onlarla savaşmak için acele etmemeyi, bu süre zarfında onlarla sıcak ilişkiler kurmayı düşünüyorum. Belki yüce Allah onların kalplerini meylettirir."[1380]

Bunun üzerine şöyle denildi: "Ey müminlerin emîri! Bunun, Kays'ın onlara yönelik bir desteği olmasından endişe edilir. O hâlde ey müminlerin emîri, ona emret de onlarla savaşsın." O da Kays'a bir mektup yazdı ve ona Harbeta halkıyla savaşmasını emretti. Harbeta halkı ise o sırada on bin kişiden oluşuyordu.[1381] Halife şöyle dedi: "Sözünü ettiğin topluluğun yanına git. Eğer Müslümanların girdikleri şeye girerlerse ne âlâ, aksi takdirde Allah'ın izniyle onlarla savaş!"[1382]

Kays, kendisini çevreleyen vaziyetleri daha iyi bildiği ve bu emri yerine getirmenin maslahata uygun olmadığını düşündüğü için halifeye bir mektup yazdı ve ona işin iç yüzünü açıklayıp şöyle dedi: "Onlar, Mısır halkının önde gelenlerindendir. Onlardan yana güvende olmama, onlarla ilgili bağış ve rızık işlerini yürütmeme razı oldular. Onların arzularının Mu'âviye'den yana olduklarını öğrendim. Bu yüzden onların hileleri, bugün onlara bunu yapmamızdan daha çok sana ve bana kolay değildir."[1383]

1380 Taberî, *Târîh,* 5/289.
1381 San'ânî, *Musannef*, 5/459; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/263.
1382 Taberî, *Târîh,* 5/289.
1383 San'ânî, *Musannef*, 5/459; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/263.

Yine şöyle dedi: "Senin bu emrine hayret ettim! Sizden el çeken ve düşmanınızla yaptığınız savaşla ilgilenmenize olanak sağlayan bir toplulukla savaşmamı mı emrediyorsun? Sen onlarla savaştığın zaman onlar, senin aleyhine olarak düşmanına yardım ederler. Ey müminlerin emîri! Sözümü dinle ve onlardan elini çek. Şüphesiz ki doğru görüş, onların kendi hâlleri üzere bırakılmalarıdır. Vesselam."[1384]

Kays, onların arasında şu komutanların bulunduğunu zikretti: Busr b. Ebî Ertât, Mesleme b. Muhalled, Mu'âviye b. Hudeyc el-Havlânî. Kays, "Beni, onlarla ilgili görüşümle baş başa bırak. Ben, idare ettiğim/örttüğüm şeyi daha iyi tanırım" dedi.[1385]

Ancak Kays'ın bu mazereti, "gerçekçiliğine, doğruluğuna, hilafetin o sırada içinden geçtiği siyasî şartlarla uyumlu olmasına rağmen" Kûfe'de kabul görmedi. Bu durum, Mu'âviye'nin karşıt medya silahını kullanma ciddiyetine ve bu konudaki başarısına delalet eder.

Aynı şekilde bu durum, en bariz olan ve kendisine karşı en samimi olan valisini hedef alan söylentilerin kaynağını denetlemeyen hilafetin güvenlik tarafının zayıflığına delildir. Bu vaziyet, Kûfe'de ayaktakımının var olduğunu ve onların, söylentilerin büyütülmesi ve yayılması işine katıldıklarını tekit etmektedir ki bu olgu, Mısır'da kendisinden el çekenlerle savaşması için Kays'a yapılan baskıyı artırmıştır.[1386]

Müminlerin emîrine de şöyle denilmiştir: "Muhammed b. Ebî Bekir'i Mısır'a gönder, o senin için onun işini halletsin. Kays'ı da azlet. Çünkü o, 'Vallahi ancak Mesleme b. Muhalled'in öldürülmesiyle tamama eren bir hâkimiyet, mutlaka kötü bir hâkimiyettir. Vallahi İbn Muhalled'in öldürülmesi karşılığında Şam ve Mısır mülkiyetinin bana verilmesi benim hoşuma gitmez' diyor."[1387]

Kays, siyasetini izlemeyi sürdürmek konusunda halifeye sunduğu gerekçelerin fayda vermediğini görünce söz konusu amaçla kendisine yak-

1384 Taberî, *Târîh*, 5/289.
1385 San'ânî, *Musannef*, 5/459.
1386 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 6/62.
1387 Taberî, *Târîh*, 5/289. Taberî, bu sözü müminlerin emîrine söyleyen şahsın Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib olduğunu söylemiştir.

laşıldığını anladı. Bunun üzerine halifeye şöyle yazdı: "Eğer beni itham ettiğin için beni denemek amacıyla bunu bana emrettiysen, o zaman başkasını benim yerime Mısır'a vali olarak gönder!"[1388] Ali de Muhammed b. Ebî Bekir'i Mısır'a vali olarak gönderdi ve Kays'ı azletti.[1389]

Muhammed b. Ebî Bekir vali olarak Mısır'a gelince, onu Kays b. Sa'd *radıyallahu anh* karşıladı, onunla yardımlaştı, işleri onun için hazırladı/kolaylaştırdı, onu destekledi ve hem Mu'âviye'nin siyasetine hem de Mısır'daki Harbeta halkına karşı izlediği yöntemi takip etmesini tavsiye edip bu yöntemi terk etmekten onu sakındırdı ve ona "Eğer farklı bir yöntemle/hileyle onlara yaklaşırsan helak olursun" dedi.[1390]

Fakat Muhammed b. Ebî Bekir, Kays b. Sa'd *radıyallahu anhuma*'nın nasihatine uymadı. Ona muhalefet etti ve Harbeta halkıyla savaştı. Bu savaşta ise yenildi. Ardından Mu'âviye, 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anh*'ı bir orduyla birlikte Mısır'a gönderdi. Bu olay, tahkim olayından ve bazı istişarelerden sonra meydana geldi.[1391]

Bu danışmalarda Mu'âviye *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Oradaki taraftarlarımıza bir mektup göndereceğim ve bu mektupta verdiğimiz kararı onlara bildireceğiz. Muhaliflerimize de bir mektup gönderelim ve bu mektupta onları barışa davet edelim."

Yine Mu'âviye, "Ey 'Amr! Sen, hızlı davranmanın kendisine bereketli kılındığı bir kimsesin. Ben ise kendisine yavaşlığın/sakinliğin bereketli kılındığı bir kimseyim" dedi. Ardından 'Amr, Mu'âviye tarafından kendisine "Allah'tan korkması, şefkatli, ağırbaşlı ve teenni ile davranması, savaşanları öldürmesi, kaçanları affetmesi, insanları barışa ve cemaat olmaya davet etmesi" tavsiye edildikten sonra Şam halkından dört bin ile altı bin kişilik bir orduyla birlikte Mısır'a doğru harekete geçti.[1392]

'Amr, Mısır'a vardığında Harbeta halkı ve Halife Osman *radıyallahu anh*'a karşı isyana katılanlara öfkeli olanlar onun etrafında toplandılar. İnsanların 'Amr'ın ordusuna daha çok yönelmesine sağlayan durumlar-

1388 San'ânî, *Musannef*, 5/459.
1389 Önceki kaynak; Taberî, *Târîh,* 5/288; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/264..
1390 San'ânî, *Musannef*, 5/460; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/391.
1391 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/327, 328.
1392 Önceki kaynak.

dan biri de ‘Amr’ın Mısır’ın fatihi ve Rumlardan kurtarıcısı olmasıdır. Bu yüzden ‘Amr orada kabul görüyordu. Bunu yanı sıra o, iyi bir siyaset izlemekle ve güzel bir idareyle temayüz ediyordu.

Yine o, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte cihad etmiş ve ona arkadaşlık yapmıştı. Bu nedenle Muhammed b. Ebî Bekir hiçbir şekilde onunla karşılaştırılamazdı. Ki özellikle de Muhammed b. Ebî Bekir, Allah’ın ona lütufta bulunması sebebiyle hayatının son anlarında tevbe etmesinden önce Osman’a isyan edenlere katılmasıyla insanların onu desteklemesine karşı bir engel oluşturmuştu. Allah en iyisini bilendir.

‘Amr b. el-‘Âs’ın ordusu Mısır’da toplanınca ‘Amr, Muhammed b. Ebî Bekir’e şunu yazdı: “Asıl konuya gelince; makamını terk et/istifa et. Çünkü sana karşı (savaşta) zafer kazanmayı istemiyorum. Şüphesiz ki insanlar, bu memlekette senin aleyhine toplandılar ve emrini reddettiler. Sana tabi oldukları için pişman oldular. Onlar, iş kızıştığı takdirde seni teslim alırlar. O hâlde Mısır’dan ayrıl. Şüphesiz ki ben sana nasihat edenlerden biriyim. Vesselam.”[1393]

‘Amr, Mu‘âviye’nin ona göndermiş olduğu bir mektubu da ona gönderdi. Bu mektupta Mu‘âviye, Halife Osman *radıyallahu anh*’a isyan etmesinin sonuçlarından onu sakındırıyordu ve şöyle diyordu: “Şüphesiz ki haram kanı akıtan kimse, dünyadan cezadan ve ahirette helak edici sonuçtan kurtulmaz.”

Muhammed b. Ebî Bekir de Mu‘âviye’nin ve ‘Amr’ın mektuplarına katılık/sertlik içeren iki mektupla cevap verdi. Bundan sonra ‘Amr, Mısır’ı Şam’a katmayı başardı ve Muhammed b. Ebî Bekir, Harbeta halkından olan Mu‘âviye b. Hudeyc es-Sekûnî’nin eliyle öldürüldü. Bu olay ise otuz sekiz yılında gerçekleşti.[1394]

Mu‘âviye’nin siyaseti, Kays b. Sa‘d’ın Mısır’daki varlığından kurtulmayı bu şekilde başardı. Muhammed b. Ebî Bekir ise Kays b. Sa‘d’ın tavsiyelerine aykırı davrandığı için Mısır’da tutunmak konusunda başarısız oldu. Bundan sonraki zamanlarda Mu‘âviye, Kureyşli görüş sahiplerine Kays’a karşı izlediği siyasetini anlatırdı ve şöyle derdi: “Kays beni çağrımı kabul

1393 Önceki kaynak, 7/328.
1394 Zehebî, *‘Ahdu’l-Hulefâi’r-Râşidîn*, s. 600.

etmediğinde Irak'ta bulunan Ali tarafından Kays b. Sa'd'a karşı izlediğim hileden/siyasetten daha çok hoşuma giden bir hile/siyaset asla ortaya koymadım… Şam halkına, 'Kays, bizim taraftarımızdır. Onun mektupları ve nasihatleri bize gelmektedir.' dedim."[1395] Ayaktakımı da bu sözü birbirine taşıdılar ve onu, hiç araştırmadan ve tahkik etmeden Kûfe'ye taşıyıp yaydılar."

Böylece Mu'âviye, Mısır'ı Şam'a katmayı başardı ki bu durum, askerî gücünün yanı sıra siyasî ve ekonomik gücünün artmasını sağladı. Bütün bunlar, Sıffîn savaşından ve tahkim olayından sonra meydana gelmiştir.

Kays b. Sa'd'a gelince; o, Mısır'daki sorumluluğunu Muhammed b. Ebî Bekir'e teslim ettikten, görevlerini ona havale ettikten ve tavsiyeleriyle onu azıklandırdıktan sonra, Mısır'da geçirdiği başarıyla taçlandırılmış kısa bir sürenin ardından Medine'ye geri döndü. Onun valilik süresi, dört ay ve beş günü geçmemiştir.[1396] Kays, bu süre zarfında Mısır'daki çelişkili şeyleri uzlaştırmayı başardı.

Medine'ye vardığında da orada Mervân b. Hakem'in ve Esved b. Ebu'l-Bahterî'nin baskın olduğunu gördü. Bunun üzerine "Vallahi beni azletmiş olsa da Ali'yi terk etmem mutlaka kötü bir şeydir. Allah'a yemin olsun ki ona yetişeceğim" dedi ve Kûfe'ye onun yanına gitti.[1397]

Sehl b. Huneyf el-Ensârî de onunla birlikteydi. Kays, Kûfe'de halifeye Mısır'da izlediği siyaseti anlattı. Ali de Kays'ın siyasetle büyük bir işi idare etmiş olduğunu anladı. Bunun üzerine Ali, Kays'ın sözünü dinledi ve onu ordusunun öncü birliklerinin başına getirdi.[1398] Kays'a, "Benimle birlikte polis gücümün başında dur" dedi. Kays, ileride açığa kavuşacağı üzere onunla birlikte Sıffîn'a katıldı ve tahkim olayından sonra halife onu Azerbaycan'a vali olarak atadı.[1399]

1395 San'ânî, *Musannef*, 5/459. İbn Kesîr şöyle demiştir: Şam halkından bazı kimseler bunu yaydılar. Yine Mu'âviye'nin, Kays'ın kendisine biat ettiği konusunda onun tarafından geldiği izlenimi veren sahte bir mektup getirdiği söylenmiştir. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/264.

1396 İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 1/127.

1397 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/321; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 6/64.

1398 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 3/110.

1399 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 1/187.

Bununla birlikte tercih edilen görüşe göre Kays, Azerbaycan'a gitmedi, kendi yerine bir vekil gönderdi ve halifenin yanında kalıp onunla birlikte Hâricîlere karşı savaştı.[1400]

Mu'âviye, Kays b. Sa'd'ın Medine'den çıktıktan sonra Sıffîn'dan kısa bir süre önce Kûfe'de müminlerin emîrine katıldığı haberini alınca Mervân b. Hakem'e ve Esved b. Ebu'l-Bahterî'ye bir mektup yazdı. Mektubunda onlara öfkelendi ve onları azarladı. Çünkü onlar, onun Kûfe'ye doğru yola çıkmasına neden olmuşlardı.

Mektupta onlara şöyle dedi: "Ali'ye Kays b. Sa'd'la, onun görüşü ve siyasetiyle yardımda bulundunuz. Vallahi şayet ona sekiz bin savaşçıyla yardım etseydiniz bu durum, Kays b. Sa'd'ın Ali *radıyallahu anh*'ın yanına gitmesine neden olmanızdan daha çok beni öfkelendirmezdi."[1401]

Bu sözler, Mu'âviye'nin Kays'ın komuta, danışma ve idarî gücünü takdir ettiğini, Kays'ın "pratik durumla muamele etme imkânını, savaşan tarafları kapsama ve aynı anda hepsinin isteklerini ve çıkarlarını uzlaştırma gücünü" anladığını ifade etmektedir. Nitekim Kays'ın Mısır valiliği süresinde ispat ettiği durum budur.

Fakat içinde Sebe'iyye'den ve ayaktakımı yardımcılarından pek çok kimsenin bulunmaya devam ettiği Kûfe'ye gelince; bunlar, fitne çıkarmak amacıyla ortaya çıkardıkları ve yaydıkları kargaşalar yoluyla hikmet sahiplerinin hikmetli düşünmelerine ve görüş sahiplerinin doğru görüşe sahip olmalarına engel olmakta idiler.

Burada Kays'ın valiliğinden bahsedildi. Çünkü onun valiliği, Sıffîn olaylarından önce söz konusu olmuştu. Sonra da Mısır'da meydana gelen olaylardan ve sonunda onun Şam'a katılmasından söz edildi ki bilgilerde bir kopukluk olmasın.

Bu aşamanın olayları, "Sıffîn ile tahkim arasındaki olaylar ve hicretin 38. yılının olayları" kısımlarına ayrılmaktadır.

1400 Önceki kaynak.

1401 San'ânî, *Musannef*, 5/460. Rivayet edildiğine göre Mu'âviye, "sekiz bin" ifadesi yerine "Şayet ona yüz bin savaşçıyla yardım etmiş olsaydınız…" sözünü kullanmıştır. Yine müminlerin emîrinin, Sıffîn'den sonra onu Mısır'a geri göndermek istediği aktarılmıştır. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/327.

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Basra'dan Kûfe'ye Gidişi (h. 36) ve Eşter'in Bu Konudaki Etkisi:

Müminlerin emîri Ali'nin hilafeti ile Sebe'iyye'nin ikinci fitnesi veya "Basra günü" veya "Cemel günü" diye adlandırılan olayın arasındaki sürenin beş ay ve yirmi gün olduğu, bu olayla onun Kûfe'ye girişi arasındaki sürenin bir ay olduğu, bununla da Sıffîn'e doğru harekete geçişinin arasındaki sürenin de altı ay olduğu zikredilmiştir.[1402] Bu son sürenin iki veya üç ay olduğu da rivayet edilmiştir.[1403]

Bu durum, müminlerin emîrinin Basra'da bir ay boyunca kaldığını ve onun, Basra'dan acele ayrılma niyetini taşımadığını ifade eder. Ancak ayaktakımı, bu iş için onu acele ettirmiştir.

Sebe'iyye, Ali'nin Basra'dan aceleyle çıkmasına neden oldular ve ondan izinsiz bir şekilde yola koyuldular. O da amaçlayabilecekleri bir fitnenin önüne geçmek için onları izledi. Yoksa onun Basra'da bir süreliğine kalma niyeti vardı.[1404]

Müminlerin emîri Basra'ya Abdullah b. Abbâs'ı görevlendirdi. Bununla birlikte halife, Basra'nın işlerini sağlamlaştırmak amacıyla orada kalmak istiyordu.[1405]

Anlaşıldığı üzere Eşter, belki Basra valiliğiyle mükâfatlandırılır diye plan çiziyor ve düzen kuruyordu. Ali *radıyallahu anh*'ın İbn Abbâs'ı vali tayin ettiği haberi kendisine ulaşınca öfkelendi ve "Yemen, Ubeydullah'ın; Hicâz, Kusem'in; Basra, Abdullah'ın ve Kûfe, Ali'nin ise o zaman biz neden yaşlı adamı öldürdük ki?" dedi. Sonra da devesinin getirilmesini emretti ve ona binip geri döndü. Bu durum kendisine ulaştığında Ali, "Harekete geçiyoruz!" diye seslendi. Sonra da hızlıca yola koyuldu ve ona yetişti. Eşter'e, söylediği şeyin haberinin kendisine ulaşmış olduğunu ona çaktırmadan "Bu yolculuk da nedir? Bizden önce davrandın!" dedi. Halife, gitmesine izin verilmesi hâlinde insanların içine bir kötülük bırakmasından endişe etti.[1406]

1402 Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 2/360.
1403 Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, 1/102.
1404 Taberî, *Târîh*, 5/282.
1405 Önceki kaynak, 5/249.
1406 Önceki kaynak.

Abdullah b. Seleme el-Murâdî şöyle dedi: Ömer b. Hattâb *radıyallahu anh*, yanında bulunduğum sırada Eşter'e baktı. Gözlerini yukarı çevirip onunla ilgili düşünceye kapıldı, sonra da ona dönüp baktı ve "Müslümanlar bu şahıs yüzünden zorlu bir gün geçirecektir…" dedi. Ali de ondan sıkılıyordu ve hoşlanmıyordu. Çünkü Eşter inatçı bir kişiydi.[1407]

Bu ve benzer kimselerin müminlerin emîrinin ordusunda bulunmasından dolayı halife, pek çok yerde kendi görüşünden vazgeçerdi. Eşter'in kargaşa ve fitne sevgisi Müslümanlar tarafından biliniyordu. Ebu'l-A'ver es-Sülemî onun hakkında şöyle dedi: "Şüphesiz ki Eşter'in görüşünün basitliği ve kötülüğü, İbn Affân *radıyallahu anh*'ın valilerinin Irak'tan çıkarılması için çabalaması, onlara saldırıp iyiliklerini kötülemesiydi. Eşter'in basit ve kötü görüşünden biri de İbn Affân *radıyallahu anh*'a doğru harekete geçip evinde ve kaldığı yerde onu öldürenlerle birlikte onu öldürmesiydi. Böylece Eşter, onun kanından sorumlu tutuldu."[1408]

Arkadaşı Eş'as b. Kays da onun hakkında müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a "Biz, Eşter'in hükmünden başkasını mı izliyoruz ki?" dedi. Ali, "Onun hükmü nedir?" dedi. Eş'as, "O, birbirimizle kılıçlarla vuruşmamıza hükmediyor!" dedi.[1409]

Yine "Yeryüzünü, Eşter'den başkası mı ateşe verdi?" dedi.[1410]

Bu yüzden Eşter, fitnenin başlarından biriydi ve ona hızlıca yönelenlerdendi.[1411] Onun en çok öfkelendiği şey, sulha ve Müslümanları birleştirmeye yönelik davetti. O, sulh için çabalayan bütün Iraklıları, Mu'âviye'nin taraftarı olmakla itham ediyordu.[1412] Onun hayatı boyunca herhangi bir sulha davet ettiği veya muvafakat ettiği nakledilmemiştir. Bilakis o, her zaman ıslah çabalarına karşı çıkar ve fitneye davet ederdi. Eşter, Mu'âviye'yi yenilgiye uğratmayı en çok isteyenlerden biriydi. Çünkü o, kendi içinde Mu'âviye'nin kendisi için hazırladığı her şeyi biliyordu. Bunu ise Halife Osman'ın emriyle o dönemde Kûfe halkının Eşter'i ve

1407 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 594.
1408 Taberî, *Târîh*, 5/298.
1409 Önceki kaynak, 6/4.
1410 Önceki kaynak.
1411 Önceki kaynak, 5/133 ve sonrası.
1412 Taberî, *Târîh*, 5/294; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/266.

beraberindeki Kûfeli ayaktakımını Şam'a kovduğu sırada onların arasında Şam'da meydana gelen diyaloglar dolayısıyla biliyordu.[1413]

Müminlerin emîri *radıyallahu anh*, kabilesi içindeki konumu ve kabilesinin ona itaat etmesi, sahip olduğu savaş gücü ve idarî imkânlar sebebiyle onun bu ahlakını idare ediyordu. Fakat Eşter bu gücünü, Müslümanların arasında fitne çıkarmak için gösterdiği çabalarla ifsat etmiştir. Bu yüzden müminlerin emîri, Basra'dan harekete geçtiği sırada onunla birlikte yola çıktı ve ondan izinsiz bir şekilde yola çıktığı için onu azarlamadı. Anlaşıldığı üzere müminlerin emîri, Kûfe'deyken Eşter'in "Karkisyâ,[1414] Harrân[1415] ve Ruha[1416] gibi Cezire topraklarında bulunup Şam vilayetine bağlı olan bazı bölgeleri ele geçirme" isteğini anladı. Eşter, bu memleketleri Mu'âviye'nin vekillerinin ellerinden almak istedi. Bunun üzerine Mu'âviye onun üzerine Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'i gönderdi. Eşter de ondan kaçtı. Böylece Mu'âviye'nin o memleketler üzerinde hâkimiyeti sağlamlaştı.[1417]

Eşter en-Neha'î, Eş'as el-Kindî ve benzerleri, Kûfe'deki kabilelerin liderleri oldukları için müminlerin emîri onlara yakındı ve danışıyordu. Bu yüzden Kûfe'de savaşçı tabiat/ahlak, Mu'âviye'nin Şam'da izlediği kapsama ve hoşgörü siyasetinden daha yaygındı.

Müminlerin emîri Kûfe'ye otuz altı yılının Recep ayının on ikinci gecesinin gündüzü olan pazartesi gününde girdi. Ona, "el-Kasru'l-Ebyad'a/Saraya yerleş!" dediler. O ise "Hayır! Ömer b. Hattâb *radıyallahu anh* orada konaklamaktan hoşlanmazdı. Ben de bu yüzden ondan hoşlanmıyorum"

1413 Taberî, *Târîh,* 5/134.

1414 Karkisyâ: Habur çayının Fırat nehriyle buluştuğu yerde Rahbetu Tavk b. Mâlik'e yakın olan bir şehirdir. İyâd b. Ganm on dokuz yılında Cezîre'yi fethettikten sonra Hubeyb b. Mesleme el-Fihrî'yi Karkisyâ'ya gönderdi. O da orayı, Rakka halkıyla yapılan anlaşmanın benzeriyle fethetti. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 4/35.

1415 Harrân: Ona nispette bulunmak için Harnânî ifadesi kullanılır. Ömer *radıyallahu anh*'ın hilafeti sırasında İyâd b. Ganm eliyle fethedildi. O, Ruha halkıyla anlaştığı şekilde Harrân halkıyla da anlaştı. Harrân, Tufan'dan sonra kurulan ilk şehirlerdendir. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2/131.

1416 Ruha: Aralarında altı fersah bulunan Musul ile Şam'ın arasında Cezîre bölgesinde yer alan bir şehirdir. Bir grup âlim ona nispet edilmiştir. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2/450.

1417 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/264.

dedi ve ardından Rahbe'de/meydanda konaklayıp el-Câmi'u'l-A'zam'da iki rekât namaz kıldı. Sonra insanlara hutbe okuyup onları hayra teşvik etti, kötülüğü onlara yasakladı ve Kûfe halkını övdü.[1418]

Müminlerin emîri Kûfe'ye yerleştikten sonra oradan sahabî Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi[1419] Mu'âviye'ye gönderdi ve kendisine biat etmeye davet etti. Eşter, yumuşaklığı ve güzel ahlakı sebebiyle Cerîr'in Mu'âviye'ye elçi olarak gönderilmesine karşıydı. Ancak müminlerin emîri onu elçi olarak gönderdi ve beraberinde Mu'âviye'ye yönelik yazdığı bir mektubu gönderdi. Mektubunda muhacir ile ensarın kendisine biat etmek üzerinde birleştiklerini ona bildiriyor, Cemel vakasında meydana gelenleri haber veriyor ve onu insanların giriştiği şeye/biate davet ediyordu. Cerîr b. Abdullah, Mu'âviye'nin yanına varınca mektubu ona teslim etti.[1420]

İşinde acele davranmak Mu'âviye'nin bir siyaseti/âdeti değildi. Bu yüzden Mu'âviye bu konuda yavaş davrandı ve Şam halkının liderlerini toplayıp onlarla istişare etti. Sonra 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anh*'ın bu istişarede hazır bulunması ve böyle tehlikeli bir kararın alınması işine katılması amacıyla onu da çağırdı.

'Amr b. el-'Âs'ın Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'ya Biat Etmesi:

Daha önce geçen bilgilerden, Sebe'iyye'nin hilafet topraklarını 'Amr ile ilgili iftiralarla ve yalanlarla doldurduktan sonra 'Amr b. el-'Âs'ı Mısır'dan nasıl azletmeyi başardığı açıklığa kavuşmuştu. Bunun sonucunda 'Amr, Mısır'dan Medine'ye döndü. Sonunda Osman *radıyallahu anh* muhasara altına alınınca 'Amr, Medine'den çıkıp Şam'a yöneldi ve "Vallahi

1418 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/265.

1419 Cerîr b. Abdullah el-Becelî: Ebû 'Amr'dır. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefat ettiği yılda Müslüman oldu. Heyet içinde kendisinin yanına geldiği sırada Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla ilgili *"Yüzünde sanki bir melek siması/izi bulunan Yemen'in en hayırlı kimsesi yanınıza gelecek"* buyurdu. Bunun üzerine Cerîr çıkageldi. Ömer *radıyallahu anh* da onun hakkında "Sen, hem cahiliyede hem de İslam döneminde efendi olmaya devam edegeldin" demiştir. Kûfe'ye yerleşti, sonra da Karkisyâ'ya intikal etti. Hicrî 54 yılında orada vefat etti. Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın Mu'âviye'ye gönderdiği elçiydi. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 1/337.

1420 Taberî, *Târîh*, 5/293; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/266.

ey Medine halkı! Medine'de ikamet edip de bu adamın öldürülmesine şahit olan kimseleri yüce Allah mutlaka zillete maruz bırakır. Ona yardım etmeye güç yetiremeyen kimse, buradan kaçsın!" dedi.[1421] Ardından Medine'den çıktı ve Ürdün'e yakın bir yerde konakladı.[1422]

Oradayken Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edildiği haberini aldı. Bunun üzerine "Allah, Osman *radıyallahu anh*'a merhamet etsin ve günahlarını bağışlasın" dedi. Sonra ağlayarak ve "Vah Osman vah! Hâyânın ve dinin ölüm haberini verdi!" diyerek yola koyuldu. Sonunda Dımaşk'a vardı.[1423] Oradan da Mu'âviye onu davet etti ve onunla birlikte Şam halkının liderleriyle bir araya geldi. Müminlerin emîrinin elçisine nasıl cevap verecekleri konusunda onlara danıştı. Onlar da Osman'ın katilleri öldürülünceye dek veya katillerin kendilerine teslim edilmelerine dek biat etmemeye karar verdiler.[1424] Mu'âviye de müminlerin emîrinin elçisine Şam halkının bu görüşünü ve kendisinin de onların görüşünü savunduğunu, şehid Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine had cezasının uygulanmasına dek müminlerin emîrine biat etmeyeceğini bildirdi.

Nu'mân b. Beşîr b. Sa'd el-Ensârî *radıyallahu anh* da Osman'ın şehid edilmesinden sonra Medine'den ayrılmıştı. Yanında da Osman'ın kana bulanmış gömleği ve Nâile'nin, kocasını korurken avucunun bir kısmıyla kopan parmakları bulunuyordu. Nu'mân, bunları Mu'âviye'nin yanına Şam'a götürdü ve insanların görmesi için onları minberin üzerine koydu. Parmakları da gömleğin yenine bağladı… Bunun üzerine insanlar minberin etrafında ağladılar… Mu'âviye de yanındaki bir grup sahabîyle birlikte insanların arasında ayağa kalktılar ve insanları, Osman'ı öldüren o isyancılardan Osman'ın kanını talep etmeye teşvik ettiler.[1425]

1421 Taberî, *Târîh,* 5/293; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/266.

1422 Önceki kaynak, 5/292; 7/265. Bu rivayetlerde batıl olduğu açık olan yalan eklemeler bulunmaktadır.

1423 Önceki kaynak.

1424 Taberî, *Târîh,* 5/293; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/216.

1425 Taberî, *Târîh,* 5/294; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/238. Mu'âviye, Şam halkına soru sorup "Osman'ın öldürülmesiyle ilgili ne düşündüğünüzü bilmek istiyorum!" dedi. Ravi dedi ki: Bunun üzerine Ka'b b. Mürre es-Sülemî ayağa kalktı -ki o sırada mescidde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından dört yüz veya buna yakın kişi vardı- ve şöyle dedi: Vallahi ben burada ayağa kalktım ama aranızda Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi*

Mu'âviye söylediği bir şiiri bu duruma örnek veriyordu:

"Bana, nefsi kedere boğan bir konu geldi,
Burunları da kökünden koparan.
Müminlerin emîrinin öldürülmesi ve devrilme sesidir
Ki bunun sesinden dolayı neredeyse dağların suskunluğu kaybolacaktı!"[1426]

Ardından Cerîr b. Abdullah *radıyallahu anh* Ali'nin yanına döndü ve onların söylediklerini haber verdi. Bunun üzerine Eşter, "Ey müminlerin emîri! Sana 'Cerîr'i gönderme' demedim mi? Şayet beni gönderseydin, Mu'âviye'nin açtığı her kapıyı mutlaka kapatırdım" dedi. Cerîr ona, "Sen orada bulunsaydın mutlaka seni Osman'ın kanı karşılığında öldürürlerdi!" dedi. Eşter, "Müminlerin emîri sözümü dinleseydi, seni ve benzerlerini bu işler düzelinceye dek alıkoyardı" dedi.[1427]

Bunun üzerine Cerîr, öfkeli bir şekilde Karkisyâ'ya doğru hareket etti. Cerîr, Osman'ın hilafeti sırasında Karkisyâ'nın valisiydi.[1428] Cerîr, Mu'âviye'ye mektup yazıp ona kendisinin söylediği ve kendisine söylenen sözleri haber verdi. Mu'âviye de ona yanına gelmesini emreden bir mektup yazdı.[1429]

Belki de emir sahabî Cerîr b. Abdullah *radıyallahu anh* için Eşter tarafından hâsıl olan bu durum ve Eşter'in müminlerin emîrinin *radıyallahu anh*

ve sellem'in benden daha kadim ashabının olduğunu biliyorum. Bununla birlikte ben, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber belki de sizden pek çok kimsenin şahit olmadığı olaylara şahit oldum. Çok sıcak bir günün gündüz ortasında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte bulunduğumuz bir sırada o *"Mutlaka bir fitne meydana gelecektir"* buyurdu… Ardından oradan başı örtülü bir şahıs geçti. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* *"Başı örtülü bu kimse, o gün hidayet üzere olacaktır!"* buyurdu. Ben de kalktım, omuzlarından tuttum ve başını açtım. Bir de baktım ki bu kişi Osman imiş. Ardından onun yüzünü Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e doğru çevirdim ve ona "Bu mu ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordum. O da *"Evet!"* buyurdu. Bunun üzerine Şam halkı Mu'âviye'nin üzerinde anlaştılar ve Osman'ın kanını talep etme konusunda ona emîr olarak biat ettiler. O, hilafeti arzulamıyordu. Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 82.

1426 İbn Bekkâr, *el-Muvaffakiyyât*, s. 623.

1427 Taberî, *Târîh*, 5/294; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/266.

1428 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/239.

1429 Önceki kaynak, 7/266; Taberî, *Târîh*, 5/294.

huzurunda onu itham etmesi, fitne liderlerinin hilafet işlerine karışmalarını, halifeye *radıyallahu anh* karşı gösterdikleri cüretkârlıkları, bütün sulh çabalarını bozmaya, davetçilerini uzaklaştırmaya ve alınan kararlardaki etkilerini uzaklaştırmak amacıyla onlarla halifenin arasına girmeye yönelik kesintisiz çalışmalarını tasvir etmektedir. Böylece Eşter, Karkisyâ ve diğer bölgelerin valiliğini yapmış, Cîle kabilesinin lideri olan bu sahabînin uzaklaştırılmasının nedeni olmuş ve onu, müminlerin emîrinden *radıyallahu anh* ayrılmak zorunda bırakmıştır.

İkinci Konu

Müminlerin emîrinin Sıffın'a Doğru Yola Çıkması ve Bu Aşama ile İlgili Haberlerin Çelişkisi[1430]

Müminlerin emîrinin elçisinin Şam'dan geri dönüşünden sonra Şam halkının tutumunun iki şehidin; Talha'nın ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın "şehid Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine kısas yapmanın vacip olduğu, bu büyük olayla en küçük bir ilişkisi olan herkesin -bırakın Müslümanların ordularında komuta mevkiine atanmalarını- idare ve şûranın herhangi bir konumundan uzaklaştırılmasının, Müslümanların safından defedilip kovulmasının gerekli olduğu" şeklindeki tutumundan farklı olmadığı belli oldu.

Bu durum, isyancıların kendisinden korkup sakındıkları durumdu. Onlar, önceden ortaya çıkardıkları fitneleri, onları örtecek yeni olaylarla gizlemek amacıyla Müslüman toplumun içindeki ihtilaf çemberini genişletmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı.

Bu yüzden Sebe'iyye ve Osman *radıyallahu anh*'ın başına gelenler ile ilgili şeylerde itham edilen herkes, Mu'âviye'nin bu tutumunu büyütüp abartmak için elinden geleni yapıyordu ve "buna karşı susulmasının mümkün olmadığını, askerî olarak onu ortadan kaldırmanın kaçınılmaz olduğunu" söylüyordu. Bunun üzerine halifenin Osman'ın öldürülmesi olayına doğrudan katılan pek çok emîri, halifeye Mu'âviye'yi Şam'dan azletmesini tavsiye etti.[1431]

Müminlerin emîri, ancak hilafeti sağlamlaştırdıktan ve biat işini bitirdikten sonra katillere kısas uygulanacağı görüşünü savunduğu için yüzleşme/savaş kaçınılmaz oldu. Çünkü her iki taraf da hak üzere olduğunu ve bu hakkı savunmakta olduğunu düşünüyordu.

Bunun üzerine müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* insanları hazırladı ve bizzat ordunun başına geçti. Nuheyle'de karargâhını kurdu ki burası, Kûfe'ye yakın bir yerdir. Abdullah b. Abbâs da kendisiyle birlikte

1430 Özellikle de Taberî'nin *Târîh*'inde, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'sinde ve İbnu'l-Esîr'in *el-Kâmil*'inde geçen haberler.

1431 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/10.

Basra'dan gelenlerle birlikte onun yanına geldi. Açıklanması gereken gerçek şudur ki Sıffîn ile ilgili haberler, çelişkilidir, açık değildir. Çünkü onunla ilgili sahih haberler detaylardan söz etmemektedir. Bu konuda uydurulan haberler ise sayılamamaktadır ve neredeyse başka herhangi bir olayla ilgili haberler bu seviyeye ulaşmamaktadır.

Böylece sahabe *radıyallahu anhum* hakkında yalan haberler yayıldı ve heva sahipleri, bu haberlerin basılmasına ve yayılmasına katkı sağladı. Ortada ise -az sayıdaki kimseler dışında- o batıl haberlerin tehlikelerini açıklayan veya bundan sakındıran kimseler yoktu. Bu yüzden sonuç, İslam ve Müslümanlar açısından kötü oldu. Bu durum ise aydınlık, fetih, düşünce ve birlik çağını, birbirlerine komplolar kuran ve birbirlerine ihanet eden -onlardan bundan uzaktır- kimselerin yönettiği karanlık bir çağa dönüşürmeye çalışmak (göstermek) olmuştur.

Taberî'nin *Târîh*'i, asırlar boyunca söz konusu karışıklığın ortaya çıkarılmasında pay sahibi olmuştur. O, raşid hilafet döneminde meydana gelen fitne olaylarının derlenmesinde insaflı davranmamıştır. Özellikle de Sıffîn olaylarıyla ilgili durum böyledir. Sahabeyle ilgili, Kitap ve sünnette onların hakkında geçenlerle çelişen haberleri nasıl tedvin etmeyi kabul etti? Bu aşamanın tarihini, sadece sevgi, muhabbet, ülfet ve hoşgörü ile tanınan kimselere karşı nefislerde öfke ve kin beslenmesine neden olan haberlerle nasıl doldurdu? Kitabının mukaddimesinde kendileriyle ilgili olarak "Okuyucu, bu tür haberlere karşı çıkar ve dinleyici bunları çirkin görür. O bunların, doğrulukla ilgili bir yönünü ve hakikatle ilgili bir manasını bilmediği için böyle yapar."[1432] dediği haberleri nasıl aktarır?

Hiç şüphe yok ki sahabenin doğruluklarıyla, ahlaklarıyla, arılıklarıyla ve ihlaslarıyla çelişir bir şekilde onlarla ilgili aktardığı rivayetlerin hiçbirinin hakikat açısından bir doğruluk yönü ve manası yoktur. Bu rivayetler, sahabeyi *radıyallahu anhum* tezkiye eden, Taberî'nin ve başkasının onlarla ilgili aktardıklarını reddeden sahih naslarla reddedilir. Hakikatin kendisine itibar edilen hiçbir yönü, -sahabenin, Allah ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* katındaki hürmetini ve konumunu bilen bir muhaddis ve fakih olduğu hâlde- o tür rivayetleri aktarması için ona bir gerekçe/mazeret oluştur-

1432 Taberî, *Târîh*, mukaddime.

maz. Bu tür rivayetlerin onun kitabına doldurulmuş ve ona nispet edilmiş olması durumu bunun dışındadır. Sahabe düşmanlarının Halife Osman *radıyallahu anh* ve müminlerin kimi annelerinin adına uydurdukları mektuplar sebebiyle bu durum çok olasıdır. Durum öyle olmadığı takdirde ise o zaman şüphesiz ki bu, ihtilaflı meselelerde meyli apaçık olan bir eğilimdir. Bu eğilime göre "hayır düşün ve haberi araştırma."

Bu eğilim olasılığını azaltan durumlardan biri, onun farklı ravilerden türlü haberler aktarıyor olmasıdır. Bu yüzden okuyucu, bazen onu mazeretli görebilmektedir. Fakat Sıffîn konusunda Taberî, toplamda konuyla ilgili aktardığı yüz yedi rivayetin doksan beşini -veya buna çok yakın sayıda olan rivayeti-, kendisine güvenilmeyen, heva ve asabiyet/taassup sahibi, sahabeye hakaret etmeye cüret eden, onları damgalayan veya değerlerini eksilten her haberi aktarmaya istekli olan tarihçi Ebû Mihnef Lut b. Yahya'dan aktarmıştır.[1433]

İşin sonunda bu rivayetleri okuyan, meydana gelen gerçekleri bilme konusunda elleri boş şekilde kalır. Hatta okuduklarına inandığı ve zihnine bunların gerçek olduğu düşüncesi geldiği takdirde imanı sarsılacak ve "Allah'ın kendilerini sevdiği ve kendilerinin de Allah'ı sevdikleri" bir topluluğun durumu hakkında şüpheye düşecek, sahabeye yönelik tutumu, olumsuz bir tutuma dönüşecektir. Bunun üzerine onlara düşmanlık beslemediği veya onlara aldırmadığı ve onlardan sonra gelen başkalarının onlardan daha hayırlı olduğunu düşünmediği takdirde (en azından) onların adil ve güvenilir olduklarını unutur.

Bu konuda işi daha kötü duruma getiren etkenlerden biri de Taberî'den sonra gelen tarihçilerin çoğunun onun kitabından kaçınmamalarıdır. Onlar, onun kaleme aldıkları rivayetleri ayıklamak için hiçbir çaba sarf etmeden Taberî'den rivayetleri aktardılar. Sadece *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde ara sıra "Bu rivayetin sıhhati bana göre sorunludur" diyen ve buna benzer sözler söyleyen İbn Kesîr bunun dışındadır. Bu tür değerlendirmeleri ise İbn Kesîr, çok abartılı/keskin olan ve hiç kimsenin sahabe *radıyallahu anhum* hakkında kendisine inanmadığı konularda yapmaktadır.

1433 Bkz. Taberî, *Târîh,* "Ali Rakka'ya varınca…" ifadesinden "Sonra hicretin otuz sekizinci yılı girdi" ifadesine kadar yer alan 65 sayfa, 5/296, 330; 6/30.

Böylece İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan bu eser, geçmişteki ve günümüzdeki bütün bidatçi gruplara ve fırkalara mensup olan sahabe düşmanları ve onları eleştirenler için verimli bir otlak hâline gelmiştir. Bu yüzden fitne, özellikle de Sıffîn ile ilgili İslam tarihinin en önemli kitaplarında geçen tarihî detayların geneli -ki bunların en önemlileri, Taberî'nin *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk* veya *Târîhu'r-Rusulu ve'l-Mulûk*, İbnu'l-Esîr'in *el-Kâmil* ve İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserlerinde geçenlerdir-, sahabenin davranışlarıyla, örfleriyle, gayeleriyle ve dinleriyle uyumlu bir tasavvur sunmamaktadır. Çünkü bu eserler, bu aşamayla ilgili rivayetlerinin çoğunu Ebû Mihnef Lut b. Yahya'dan ve tabakasından aktarmıştır. Aktardıkları bu rivayetler ve şiirler, içlerinde açık bir şekilde zorlama ve yapaylık barındırmakta, sahabenin yaptıkları işlerde sahip oldukları ahlaklarından, temizliklerinden ve takvalarından uzak şeyler içermektedir.

Bu rivayetleri Kitap ve sünnette geçen, üzerinde ümmetin icma ettiği sahabenin adaletiyle kıyaslamaksızın onlara teslim olan herkes sapıtır. Zira bu rivayetlere bakan kimse, sahabenin eleştirilmesi ve onlarla ilgili şüphelerin ortaya atılması ve siretlerini *radıyallahu anhum* karalamaya yönelik ısrarda bulunulması dışında bocalamayı ve hayret verici aldatmacaları görür. Yine okuyucu, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ı yücelttiğinden daha fazla yüceltip övdüğü Eşter ile ilgili aktardığı rivayetlerde arsızlığı görür. O diyor ki: Eşter, "Ben Eşter'im! Bana yönelin ey insanlar!" dedi. Bunun üzerine bir grup ona yöneldi, bir grup da yanından çekip gitti.

Bunun üzerine Eşter şöyle seslendi: "Ey insanlar! Babalarınızın ferçlerini ısırın! Bugünden itibaren ne kötü bir şekilde savaştınız!... Mâlik'in -Eşter'in adıdır- canı elinde olana yemin olsun ki bunlardan hiç kimse -bunu söylerken eliyle Şam halkına işaret etti-, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e göre bir sivrisineğin kanadı kadar etmez. Siz iyi savaşamadınız. Yüzümün karalığını ortadan kaldırın, kanım yüzüme geri gelsin."[1434]

Fitneye kalkışma konusunda Kûfe'de İbn Sebe'nin emirlerini yerine getiren ilk kişi olan Yezîd b. Kays el-Erhabî'yi[1435] ve Kûfe'den çıkarılan-

1434 Taberî, *Târîh,* 5/312, 313.
1435 Önceki kaynak.

lardan biri olan Sa'sa'a b. Sûhân'ı övmesi,[1436] kendisi on yedi yaşında olduğu hâlde babası Yahya b. Sa'îd ile amcası Muhammed b. Mihnef'in Sıffîn'deki kahramanlığından söz etmesi,[1437] Osman'a isyan edenlerin arasında anılmamalarına rağmen ihtilaf çemberini genişletmek amacıyla "Osman *radıyallahu anh*'a isyan etmekle, onun değerini eksiltmekle ve ona hakaret etmekle" övünen bazı kimselerin şiirlerini tedvin etmesi de böyledir ki Abdurrahman b. Hanbel el-Cumahî'ye nispet ettiği şu söz buna örnektir:

"Eğer beni öldürürseniz, bilin ki ben İbn Hanbel'im!

Sizin aranızdaki Na'sel'i öldüren benim."

Abartılması mümkün olmayan haberleri abartması da öyledir. "Sıffîn'e geldiğimizde Şam halkı, bizi Fırat suyundan alıkoymak üzere birleştiler"[1438] sözü buna örnektir. Fırat köprüsünü geçen ve ırmağı arkasında bırakan kimse, Firat suyundan nasıl alıkonulabilir ki? Fırat ırmağı yüz kilometrelerce uzunlukta olmasına, iki yakası yanlarına gelenleri çok kolay bir şekilde ve sevgiyle kucaklayacak genişlikte düz olmasına rağmen Fırat suyundan nasıl alıkonulabilir ki? Fakat anlaşıldığı üzere bu satırları yazan kimse, -Sebe'iyye isyancılarının Medine'de Rûme kuyusuna hâkim olup da şehid edilişinden önce Osman *radıyallahu anh*'ı sudan alıkoydukları gibi- Fırat'ın bir grup insan tarafından alıkonulabilecek bir kaynak veya kuyu olduğunu zannediyordu(!)

Sıffîn ile ilgili akla ve yaşananlara aykırı olan haberlerden biri de aktarılan şu haberdir: Mu'âviye, Ali'ye biat için çabalayan kurrânın biat etmesinden endişe ederek bir oka, "Allah'ın nasihat edici kulundandır: Ey Iraklılar topluluğu! Mu'âviye, sizi suda boğmak için Fırat'ı üzerinize taşırmak istiyor. O hâlde tedbirinizi alın!" diye yazdı ve oku Iraklıların ordusuna doğru attı. Bunun üzerine insanlar onu alıp okudular ve ondan bahsedip onu Ali'ye haber verdiler. Ali ise "Bu, olmayacak ve meydana gelmeyecek bir şeydir" dedi. Bu haber yayıldı ve Mu'âviye, Fırat'ın kıyısında çukur kazacak iki yüz kişi gönderdi. Bu durum insanların kulağına

1436 Önceki kaynak, 5/299, 301; Bkz. Minkarî, *Sıffîn*, s. 183.
1437 Önceki kaynak.
1438 Taberî, *Târîh*, 5/298, 329.

ulaşınca Iraklılar bundan dolayı şaşırıp kaldılar ve Ali'ye sığındılar. Ali ise "Yazık sana! O, sizi bu yerinizden kaldırıp buraya yerleşmek için sizi aldatmaya çalışıyor. Çünkü burası, onun yerinden daha iyidir" dedi. Onlar da "Bu yeri mutlaka terk edeceğiz!" dediler ve oradan ayrıldılar. Mu'âviye de ordusuyla birlikte gelip oraya yerleşti. Ali *radıyallahu anh* oradan ayrılan son kişiydi. Şöyle diyerek onların yanında konakladı:

"Şayet bana itaat edilseydi, mutlaka kavmimi
Yemâme rüknüne veya Şam'a sığındırırdım.
Fakat bir işi sağlam yaptığımda,
Alçak oğlu alçaklar ona muhalefet ederler."[1439]

Tarih kitaplarında Sıffîn ile ilgili rivayet edilen pek çok haber bu tarzdadır. Bu haberler bir değerlendirmeye ihtiyaç duymazlar. Çünkü İslam tarihi okuyucularının akıllarını küçümseme boyutu, onların aracılığıyla zaten ortaya çıkmaktadır.

Anlaşıldığı üzere müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*, Nuheyle'deki karargâhında askerleri toplandıktan sonra Şam'a doğru yola çıktı ve ilk önce Medâin'den, sonra Enbâr'dan, sonra Karkisyâ'dan, sonra da Rakka'dan geçti. Oradan da Fırat'ın sağ yakasına, Sıffîn[1440] diye adlandırılan yere geçti. Mu'âviye, Ali'nin bizzat ordusunun başında yola çıktığı haberini alınca kendi ordusunun başında yola çıktı ve Sıffîn'de konakladı. Karşılıklı olarak uzun süre boyunca durdular. Bu olay, hicretin otuz altıncı yılının Zi'l-Hicce ayının başlarında oldu.

Sıffîn Savaşında İnsanların Genelinde Savaşma İsteğinin Bulunmaması

Sıffîn hakkında bütün söylenenlere rağmen gizlenmesi mümkün olmayan olgu, her iki taraftan bu savaşa katılanların genelinde savaşma isteğinin bulunmadığıdır. Sebe'iyye ve onların fikirlerini taşıyan ayaktakımı bunun dışındadır. Bu durum ise Basra gününde meydana gelen olayların arasında zikredilen nedenlere dayanır ki "herkesin, Müslümanın kanını

1439 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/272.

1440 Sıffîn: Rakka yakınlarında, Fırat'ın batı kıyısı üzerinde bulunan bir yerdir. Sıffîn savaşı h. 37 yılında burada gerçekleşmiştir.

dökmenin haram olduğunu bilmesi, Müslümanın kanına cüret etmenin doğuracağı tehlikeli sonuçlar, savaşa davet eden sebeplerin bulunmayışı" bu nedenlerden bazılarıdır. Zira ortadaki ihtilaf, bütünüyle siyasî ihtilaftır, meydana gelen olayların yorumu ve açıklaması ile ilgili ihtilaftır.

Ayrıca Irak'taki ve Şam'daki kabileler, tek/aynı kabileler olup fetih günlerinde yerleşim yeri açısından iki kısma ayrılmışlardı ki fetihlerin üzerinden sadece çok az yıl geçmişti. Bunun yanı sıra onlar, peygamberlik ve vahiy dönemine yakınlardı ve İslam ümmetindeki en hayırlı nesli oluşturuyorlardı.

Belli olduğu üzere Kûfeliler tarafında "savaşmama isteği olgusu," Şamlılar tarafında olduğu gibi apaçıktı. Bu, onlardan bazı kimselerin sözlerinde, şiirlerinde ve tutumlarında ortaya çıkıyordu. Kûfeliler ordusunun geçtiği bazı yerlerin kapılarının ve köprülerinin kapatılması bunu tekit etmektedir. Müminlerin emîri, sekiz bin kişiden oluşan öncü birliklerini Ziyâd b. Nadr el-Hârisî komutasında gönderdi. Ancak onlar, Fırat ırmağının sağ kıyısını takip ederek Şam'a doğru ilerlerken halife, Fırat'ın diğer kıyısını izliyordu. Aralarını Fırat ırmağı ayırıyordu. Mu'âviye'nin Şam'dan harekete geçtiğini öğrendiklerinde sayılarının azlığından endişe ettiler. Bunun üzerine 'Ânât[1441] bölgesinde müminlerin emîrinin tarafına geçmek istediler ama 'Ânât halkı onları engelledi. Sonra Heyt[1442] bölgesinden öbür tarafa geçtiler. Sonra da kendilerini geçmiş olan Ali'ye yetiştiler. Bunun üzerine Ali, "Öncü birliklerim benden sonra geliyor!" dedi.[1443]

Karkisyâ halkı onlardan el çekti, Rakka[1444] halkı da gemilerini topladılar/alıkoydular ve müminlerin emîrinin ordusuyla birlikte Sıffîn'e geçmesi için köprü yapmadılar. Bunun üzerine halife, üzerinden geçmek amacıyla

1441 'Ânât: Rakka ile Heyt arasında yer alan meşhur bir şehirdir ki Fırat'a bakar. İçinde sağlam bir kale vardır. Enbar'a dâhil edilmiştir. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/289.

1442 Heyt: Bağdâd nahiyelerinden Enbâr'ın üst taraflarında Fırat kıyısında yer alan bir memlekettir. İçinde çok sayıda hurma ağacı bulunur. *Mu'cemu'l-Buldân*, 4/490.

1443 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/267; Taberî, *Târîh*, 5/297.

1444 Rakka: Fırat'ın doğu kıyısında yer aldığı için Cezîre memleketlerinden sayılan meşhur bir şehirdir. İyâd b. Ganm tarafından sulh yoluyla fethedilmiştir. İbn Kays er-Rakiyyât şöyle demiştir:

"Rakka'dan senin yanına gelen hoş gelmiş sefa gelmiş,
İhtiyacı içinde sana geliyor!" Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2/414.

Menbiç[1445] köprüsüne doğru yürümeye karar verdi. Bu durum, raşid halifelerin *radıyallahu anhum* "insanlara şefkatli davranmak, başka bakış açılarına saygı göstermek ve devletin bir müdahalesi olmaksızın halkın kendi mülklerinde tasarruf haklarının bulunduğunu tekit etmek" şeklindeki güzel ahlaklarını tekit etmektedir.

Yine bu durum, müminlerin emîrinin, kendisiyle sadece ümmetin maslahatını gözettiği ve birliğini sağlamayı hedeflediği amaçları ile onun ordusunda bulunup da fitne çemberini genişletmekten, Müslümanların arasında nefreti tahrik etmekten başka bir hedef gözetmeyen ayaktakımının amaçları arasındaki engin farkı ortaya koymaktadır. Bu vaziyet, Eşter'in Rakka halkına karşı takındığı tavırda açıklığa kavuşmaktadır. Zira o, ordusuyla oraya geldi ve zorla onlara köprü yaptırıp "Eğer köprü yapmazsanız mutlaka erkekleri öldüreceğim, toprakları harap edeceğim ve malları alacağım!" dedi.[1446]

Belki de Eşter'in ve benzerlerinin bu tutumları ile buna ek olarak müminlerin emîrinin ordusunda bulunup da "Yezîd b. Kays el-Erhabî, Cundub b. Zuheyr ve Hâris el-A'ver" gibi Osman'a isyan edenlerin komutalarının tutumları,[1447] Şam halkının "isyancılara kısas uygulanmasından, tecrit edilmelerinden ve uzaklaştırılmalarından önce" biat etmesine engel oluşturan pek çok kaygının arkasında yatan nedendir.

Müminlerin emîrinin Eşter'i defalarca görevlendirmesinden belli olduğu üzere o, Osman'a isyan edenlerin liderlerinden biri olsa da Eşter'i Osman'ı doğrudan öldürenlerden biri olarak görmüyordu. Belki de Eşter, tutumunu son anda değiştirmiştir. Allah en iyisini bilendir. Bu durum, Sıffîn'e gitmeden kısa süre önce kabilesine yaptığı vasiyetinde ortaya çıkmaktadır. Neha' kabilesi bir araya gelip de Eşter'in yanına, onun evine girdiklerinde Eşter, "Evde Neha'î olanlardan başka bir kimse var mıdır?" diye sordu. Onlar, "Hayır!" dediler. O, "Bu ümmet, ehlinin en hayırlısına

1445 Menbiç: Eski bir şehirdir. Reşîd'in başkalarından ayırdığı şehirlerden biridir. İyâd b. Ganm tarafından Antakya halkıyla yapılan sulh anlaşması gibi bir sulhla fethedilmiştir:
"Bir kral ki evi Menbiç'tedir, bağışı ise ufuktadır,
Kendisinden başkasından talepte bulunanı aramaktadır." Mu'cemu'l-Buldân, 4/326.

1446 Taberî, *Târîh,* 5/229; Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 146, 151.

1447 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 121.

-Osman *radıyallahu anh*'ı kastediyor- yöneldi ve onu öldürdü. Biz, aramızda biat hakkı bulunan Basra halkıyla, tevil ederek savaştık. Siz ise üzerlerinde biat hakkımızın bulunmadığı bir kavme karşı yola çıkıyorsunuz. O zaman herkes, kılıcını nereye koyduğuna baksın!" dedi.[1448]

Eşter'in Sıffîn'e gitmekten sakındırdığına işaret eden bu vasiyet, müminlerin emîrine biat etmeyen Şamlılarla savaşa girişmenin meşruluğu konusunda nefislerde ve tutumlarda dolaşan düşünceleri ortaya koymaktadır. Ancak Eşter'in o savaşta kan dökmeye yönelik cüreti ve ıslah davetçilerine karşı koyuşu, kavmini kendisinden sakındırdığı şeye bağlı kalmadığını göstermektedir. Belki de bu vasiyeti, Abdullah b. Abbâs *radıyallahu anhuma*'yı Basra'ya vali olarak atadığı sırada müminlerin emîrinden ayrılmasından sonra yapmıştır. Bununla birlikte her hâlükârda bu durum, iki taraftan Sıffîn'e katılanların nefislerinde pek çok engelin bulunduğunu ve bunların onları savaşta öne atılmaktan engellediğini ortaya koymaktadır.

Müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* ordusundan çektiği sıkıntıları ve -saflarının arasında ayaktakımının bulunması sebebiyle- görüşlerinin düzenli olmamasını tasvir eden durumlardan biri de Ebû Ca'fer el-Bâkır'dan aktarılan rivayettir. Dedi ki: Ali, adamın birini "Ali, Mu'âviye'ye olan itaatinizi öğrenmek amacıyla Iraklıların arasında size doğru harekete geçti" diye Şamlıları uyarması için Dımaşk'a elçi olarak gönderdi. Elçi, Dımaşk'a varınca Mu'âviye'nin emri üzere insanların arasında "Namaz için toplanın!" diye seslenildi. Bunun üzerine insanlar mescidi doldurdular. Sonra Mu'âviye, minbere çıktı ve hutbesinde "Ali, Irak ehli içinde size karşı harekete geçti. Ne diyorsunuz?" dedi. Herkes kendi göğsüne vurmaya başladı. Hiçbiri konuşmadı ve kafasını kaldırıp ona bakmadı. Zu'l-Kelâ' el-Himyerî ayağa kalktı ve "Görüş bildirmek sana, onu yerine getirmek de bize düşer!" dedi.

Ardından Mu'âviye insanların arasında şöyle seslendi: "Üç gün içinde karargâhlarınıza çıkın! Her kim bundan sonrasına gecikirse, canını helal kılmış olur." Bunun üzerine hepsi toplandılar. O adam da yola çıktı ve Ali'ye durumu haber verdi. Ali de bir münadiye emretti de münadi "Namaz için toplanın!" diye seslendi. Toplandıklarında Ali minbere çıktı ve

1448 Hâkim, *Müstedrek*, 3/107.

"Mu'âviye, sizinle savaşmak için insanları topladı. Ne diyorsunuz?" dedi. Bunun üzerine onların her bir grubu bir görüş belirtti ve sözleri birbirine karıştı. Bu yüzden Ali, onların söylediklerinden hiçbir şey anlamadı. Ardından "Güç ve kuvvet ancak Allah iledir" diyerek minberden indi.[1449]

Pek çok kişinin o aşamada meydana gelenleri anlamaya çalıştığına ve söz konusu ihtilafı "siyasî bir ihtilaf" olarak tevil ettiğine, bu yüzden de Sıffîn'e katılmadığına yönelik apaçık işaretlerden bir örnek de Eymen b. Hureym b. Fâtik'in şu manadaki sözüdür:

"Ben namaz kılan bir adamla savaşacak değilim,
Kureyş'ten başka bir sultan için;
Hâkimiyeti onun, günahı ise benim olan.
Akılsızlıktan ve aymazlıktan Allah'a sığınırım!
Suçsuz yere bir Müslümanı mı öldüreceğim?
O zaman önceki yaşantım bana bir fayda vermez!"[1450]

Barış isteğine ve savaştan yüz çevirmeye yönelik işaretler de pek çok olup fitnecileri sevenlerin ve onların haberlerini tedvin edenlerin rivayetlerinden, bocalamalarında ve çelişkilerinde ortaya çıkarılır. Müminlerin emîrine *radıyallahu anh* nispet ettikleri durum buna örnektir ki buna göre o, Kûfe'de ayağa kalkıp hutbe verdi ve "…Geri kalan gruplara, muhacirlerin ve ensarın katillerine doğru yürüyün!" dedi.[1451]

Bunu, Basra gününden sonra söylediği rivayet edilmiştir. Burada şöyle denilir: Osman, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* gibi muhacirlerin önde gelenlerini öldürenler kimlerdir? Müminlerin annesi 'Âişe'yi öldürmeyi amaçlayanlar, anneliğine saygı göstermeyenler ve hakkını tanımayanlar kimlerdir? Müslümanların kâfirlere benzetilmesi, müslüman olup cihad etmelerinden sonra onların müşriklere nispet edilmesi caiz midir? Ayrıca bundan sonra açık bir şekilde fitne davetçilerinin tutumu ve onların Kûfe'de genel görüş üzerindeki egemenlik boyutu ortaya çıkmaktadır. Dedi ki: Bunun üzerine Fezâre oğullarından, kendisine "Erbed" denilen

1449 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/127.
1450 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 504.
1451 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 94.

bir şahıs ayağa kalktı ve "Bizi, Basra halkından kardeşlerimizin yanına götürüp de onları öldürdüğümüz gibi şimdi de bizi Şam halkından kardeşlerimizin yanına götürmeyi ve onları senin için öldürmemizi mi istiyorsun? Kesinlikle hayır! Vallahi o zaman bunu yapmayacağız" dedi.

Bunun üzerine Eşter ayağa kalkıp "Ey insanlar! Bunun hakkından kim gelecek?" dedi. Fezâre kabilesine mensup şahıs kaçtı, insanlar ise hızlıca onun peşine düştüler. Bunun üzerine o şahıs yakalandı… Ardından onu ayaklarıyla tekmelediler ve hem elleriyle hem kılıçlarının kabzalarıyla dövdüler. Sonunda öldürüldü.[1452] Ama onun katilinin kim olduğu bilinmediği için müminlerin emîri *radıyallahu anh* diyetini Müslümanların beytülmalinden ödedi.

Aynı şekilde Abdullah b. Mu'attem el-'Absî'nin, "Hanzalatu'l-Kâtib"[1453] diye adlandırılan Hanzala b. Rabî' et-Temîmî'nin Gatafân kabilesinden ve Temîm oğullarından pek çok kimseyle birlikte yaptıkları da böyledir. Onlar müminlerin emîrinin yanına girdiler ve Hanzalatu'l-Kâtib şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Biz senin yanına bir nasihatle geldik, onu bizden kabul et. Senin için bir görüşe vardık, onu bize geri çevirme. Biz sana ve beraberindekilere baktık, durumu anladık. Burada dur ve şu adamla yazış! Şam halkıyla savaşmak için acele etme!"[1454]

Bunun üzerine onların iddialarına göre müminlerin emîri onların nasihatlerini kabul etmedi ve "Allah'a yemin olsun ki ben, iyilik bilmeyi ve münkere karşı çıkmayı istediklerini düşünmediğim bir topluluğun sözlerini işitiyorum!" dedi.[1455] Hanzala ve İbnu'l-Mu'attem, Mu'âviye ile yazışmakla itham edildiler ve müminlerin emîrinden onları hapsetmesi talep edildi. Onu hapsetmek istediklerinde kavminden beraberindeki yirmi üç kişiyle birlikte Mu'âviye'nin yanına kaçtı. İbnu'l-Mu'attem de kendi kavminden on bir kişiyle birlikte ona yetişti. Ardından pek çok kişi onların peşinden

1452 Önceki kaynak.

1453 'Amr b. Temîm oğullarındandır. Amcası, Arapların bilgesi Eksem b. Sayfî'dir. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* için kâtiplik yapanlardan biridir. "el-Kâtip" diye tanınmaktadır. Basra ve Şam halklarıyla yapılan savaşlarda Ali'den uzak durmuştur. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 1/379.

1454 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 96.

1455 Önceki kaynak.

gitti. Fakat onlar, Mu'âviye'nin safında da savaşmadılar, her iki gruptan uzak durdular.[1456]

Adiy b. Hâtim[1457] de sahabî Hanzalatu'l-Kâtib'in yaptığı tavsiyenin aynısını müminlerin emîrine yaptı ve Basra halkının Müslümanların arasında yapılacak bir savaştan uzlete çekilme eğilimini "onların bir kısmı ümit ettiği bir istek/amaç, bir kısmı da korktuğu bir ceza için durmaktadır" şeklinde niteledi.[1458] Fitne davetçileri, Kûfe halkı ile Şam halkının barışmasından söz eden herkesin değerini eksilmeye/düşürmeye çalıştı. Halefleri, onlardan aktardıkları ve kendisine batıl bilgiler ekledikleri rivayetlerle bunu ispat ettiler.

Rivayet edildiği üzere İbn Abbâs, müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* Mu'âviye ile anlaşması/barış yapması için yaptığı tavsiyesinde ısrarcı davranmıştır. Halife ise ona, "Ona ancak kılıcı vereceğim ki hak batıla üstün gelsin" diye cevap verdi. İbn Abbâs, "Ya da bundan başkasını ver?" dedi. Halife, "Nasıl?" dedi. İbn Abbâs, "Çünkü ona itaat edilmekte, isyan edilmemektedir. Yakında ise sana isyan edilecek, sana itaat edilmeyecektir!" dedi. Irak halkı Ali *radıyallahu anh*'a muhalefet etmeye başlayınca halife, "Allah, İbn Abbâs'ın iyiliğini versin! O, ince bir perdenin arkasından gayba bakıyor" dedi.[1459]

İbn Abbâs şöyle diyordu: "Vallahi Mu'âviye ona emîr kesilecek/üstün gelecek! Zira Allah Teâlâ, **'Bir kimse haksızlıkla öldürülürse velisine yetki verdik; ancak o da öldürme hususunda sınırı aşmasın; çünkü o, yeterince yardıma mazhar olmuştur'** (İsrâ, 33) buyurmaktadır."[1460]

Anlatıldığına göre Ali *radıyallahu anh*, Sıffîn'e varmadan ordusunun itaatsizliğini şikâyet edip şöyle dedi: "Benimle birlikte bulunanların geneli bana isyan etmekte, Mu'âviye ise kendisine isyan etmeyen, itaat eden kimselerin arasında bulunmaktadır."[1461]

1456 Önceki kaynak, s. 97.
1457 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 98.
1458 Önceki kaynak, s. 105.
1459 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 539.
1460 Önceki kaynak, s. 480.
1461 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 379.

O hâlde anlaşıldığı üzere birinci fitneleri sırasında şehid Osman *radıyallahu anh*'ı öldüren, Basra günündeki ikinci fitneleri sırasında iki şehid Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'yı öldüren Sebe'iyye isyancıları, hâlâ mevcut idiler ve onlar, "kötülük, Müslümanların arasındaki fitne çemberini genişletmek, fetihleri ve Allah yolunda cihadı işlevsiz kılmak, ıslah ve birlik davetçilerini itham etmek" üzere kurulu yöntemlerini değiştirmediler.

Şüphesiz ki müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* ordusunda azılı bir akım vardı. Onlardan pek çok kişi, bu akımdan farklı olan, sulha veya barışa yönelik istekli olan görüşünü açıkladı. Bundan dolayı da Sebe'iyye isyancılarının sıkıntılarına, "fitneye davet etmeyen herkese, şanlarını karalamak, onları alıkoymak ve bu yönelişlerin genişlemesine engel olmak amacıyla yönelttikleri" ithamlarına ve tehditlerine katlandılar. İsyancılar, bütün bunları Müslümanların arasında barış sağlanmasından duydukları korkudan dolayı yapıyorlardı. Çünkü böyle bir barış, onların komplolarını boşa çıkaracak, fitnenin sürdürülmesine davet eden gerekçelerini ortadan kaldıracak ve isyancıların hesaba çekilmeyi kabullenmelerine neden olacaktı.

Bu da ortaya çıktığına göre bilinmelidir ki orada, Kûfeli salihlerden oluşan bir akım daha vardı. Bu akım, bu savaş çağrısının gerekçeleri hakkında şüphede olduğunu ilan etti. Bunların geneli, Kûfe'de kendisinden ilim öğrendikleri Abdullah b. Mes'ûd *radıyallahu anh*'ın öğrencileriydi. Aralarında Ubeyde es-Selmânî[1462] ve arkadaşlarının da bulunduğu bir hâlde müminlerin emîrinin yanına geldiler ve ona, "Sizinle birlikte yola çıkacağız, ama karargâhınızda konaklamayacağız. Ayrı bir karargâh kuracağız ki sizin ve Şam halkının durumuna bakalım. Kendisine helal olmayan şeyi isteyen veya kendisinde azgınlık içeren fiiller meydana gelen kimselere karşı duracağız" dediler. Ali de "Merhaba, hoşgeldiniz! İşte dinde fıkıh sahibi olmak, sünneti bilmek budur. Buna razı olmayan kimse zalimdir, haindir!" dedi.[1463]

1462 Ubeyde b. 'Amr'dır. İbn Kays olduğu da söylenmiştir. Selmân Yeşkür b. Nâciye b. Murad oğullarındandır. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından iki yıl önce müslüman oldu, ama onunla karşılaşmadı. İbn Mes'ûd ve Ali'den rivayet aktarmıştır. Hicrî 72 yılında vefat etti. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Gâbe*, 3/192.

1463 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 3/187; Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 115.

Bu rivayet, müminlerin emîrinin insafını ve söz birliğini sağlama isteğini, cemaat olma ve Müslümanların arasını ıslah etme sevgisini ortaya koymaktadır.

Aralarında Rabî' b. Huseym'in de bulunduğu Abdullah b. Mes'ûd'un bazı arkadaşları/öğrencileri de onun yanına geldiler. Onlar, o gün dört yüz kişiden oluşuyorlardı. Halifeye, "Ey müminlerin emîri! Senin üstünlüğünü bilmekle birlikte bu savaş konusunda şüpheye düştük. Biz, sen ve Müslümanlar ile düşmana karşı savaşacak kimselerden müstağni değiliz. O hâlde bizi bazı sınır bölgelerine ata ki orada duralım, sonra da oranın halkı için savaşalım" dediler. Bunun üzerine halife, onu/onları Rey sınır bölgesine gönderdi. Böylece onun Kûfe'de bağladığı ilk sancak, Rabî' b. Huseym'in sancağı oldu.[1464]

Bâhile kabilesi de Şam halkıyla savaşmaktan hoşlanmıyordu. Bunun üzerine müminlerin emîri *radıyallahu anh* onları çağırıp şöyle dedi: "Ey Bâhile topluluğu! Bağışlarınızı alın ve Deylem'e gidin." Onlar, onunla birlikte Sıffîn'e gitmekten hoşlanmamışlardı.[1465]

Sıffîn günlerinde "savaşmama isteğine," topluluğun aynı yerde karşı karşıya durdukları ve bütün savaş gereçlerine sahip oldukları hâlde üç ay boyunca yazışarak ve karşılıklı siper alarak geçirdikleri uzun müddetten daha çok delalet eden bir şey yoktur. Savaş, ancak söz konusu karşılıklı siper alama müddetinden sonra meydana geldi ve sadece üç gün sürdü. Hatta gerçek savaş, yalnızca bir gün sürdü.[1466]

Tarih kitaplarında, topluluğun Sıffîn'e vardığı ilk günden beri su için savaş yaptıkları şeklinde anlatılanlara gelince; bütün bunlar, sahabe düşmanlarının birbirlerine/kendi kendilerine anlatmaya devam ettikleri hayallerinden ve temennilerinden ibarettir.

"Sıffîn'de süvarilerin birbirlerine meydana okumasıyla ilgili anlatılanlar, bu sahnede topluluğu nispet edilen şiirler, sözler ve recezler" gibi bu konuda aktarılanların geneli, onların bilmedikleri, onların şiirleri ve ahlaklarıyla uyuşmayan şeylerdir. Bunlar, Sebe'iyye isyancılarının halefleri olan

1464 Önceki kaynak.
1465 Minkarî, *Sıffîn*, s. 116.
1466 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 191; Belâzurî, 2/1; Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 198.

sahabe düşmanlarının ürünü, kurgusu ve üretimidir. Özellikle de Nasr b. Muzâhim'in *Vak'atu Sıffîn* kitabında tedvin ettiği ve tarih ile edebiyat kitaplarında yayılan rivayetler, Taberî'nin Ebû Mihnef ve Vâkıdî ile onların tabakalarından ve "söz konusu ihtilafa dönük hakikatten bir söz aktaran, sonra da o sözden bir haber, rivayet veya kitap üretmek amacıyla ona yüzlerce kelime ekleyen, böylece Müslümanların arasındaki ihtilaf çemberini genişletmede pay sahibi olan, sahabeyi, -kendilerine yapıştırdığı ithamlar ve yaşantılarıyla ilgili dokuduğu hurafeler sebebiyle- nefislerin kendisini reddettiği ve duyguların kendisinden iğrendiği çirkinleştirilmiş/karalanmış bir surette izhar etmeye çalışan, bunu da ümmeti örnek nesilden -sahabe neslinden-, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ve kerim Kitaptan öğrendikleri yüce manalardan ve değerlerden koparmada pay sahibi olmak için yapan, yine bunu onları dinden saptırmanın, dinin emirlerinden ve yasaklarından alıkoymanın kolaylaşması, böylece ağaçlarının solması ve pınarlarının kuruması, medeniyetlerinin yıkılması ve yapılarının yerle bir olması için yapan" kimselerden derlediği rivayetler böyledir.

Buradan hareketle söz konusu aşamada yaşanan ihtilafın hakikatini araştıran kimsenin, o neslin ahlakına yabancı olan, o ihtilafı nitelemede yadırganan yalan haberlerden ve uydurma rivayetlerden oluşan o enkazın içinde o hakikati niteleyen doğru sözü araştırması, iftira tozlarını onun üzerinden silkelemesi, batılın örgüsünü çözüp bozması, böylece -ümmetin, sahabe *radıyallahu anhum* döneminde olduğu gibi akidesine, birliğine ve izzetine dönmesi için- ümmetin üzerine hakikat güneşinin yeniden doğmasına katkı sağlaması gerekir.

Sıffîn Savaşından Önce Ali ile Mu'âviye *radıyallahu anhuma* Arasında Gönderilen Ulaklar ve Elçiler:

Kûfe halkı ile Şam halkı Sıffîn'e vardıktan sonra orada karargâh kurdular. Ardından cemaatin ve birliğin sağlanması için kardeşlerin arasında meydana gelecek bir savaşa engel olmak istediklerinden, onların arasında elçiler gidip geldi. İki taraf arasındaki her görüşmede iki temel konu ele alınmıştır:

1. Halife Ali *radıyallahu anh*'ın, söz birliğini sağlamak ve safları birleştirmek amacıyla Şam valisini, yüce Allah'ın Kitabı ve Rasûlü *sallallahu aleyhi*

ve sellem'in sünneti üzere biat etmeye, kendisine biat eden Müslümanların dâhil oldukları şeylere/sorumluluklara dâhil olmaya davet etmesi.

2. Şam valisi Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın, ancak şehid Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine kısas yapılmasından, ona karşı toplananların, özellikle de onlardan olup da müminlerin emîrinin ordusunda bulunanların muhakeme edilmesinden sonra biat etmeyi kabul etmesi. Ki o, maktulün velisiydi. Allah Teâlâ da **"Bir kimse haksızlıkla öldürülürse velisine yetki verdik"** (İsrâ, 33) buyurmaktadır.

Bu elçiliklere, "kanları korumak, ümmetin birliğini ve gücünü sürdürmek, sulh davetçilerine ve barışı yayanlara verilecek büyük ecrin peşine düşmek" amacıyla Müslümanların önde gelenlerinden pek çok kişi katıldı. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka verilmesini yahut bir iyilik yapılmasını ya da insanların arasının düzeltilmesini isteyenler müstesnadır." (Nisâ, 114)

Bununla birlikte o elçiliklerle ilgili haberlerin çoğu, tarih kitaplarında, sika olmayan ravilerden aktarılarak derlenmiştir. Böylece elçilerin sözlerine eklemeler ve sözlerinden çıkarmalar yapılmıştır.

Onların pek çok sözleri de sahabenin âdâbından, anlayışından, "barışa ve savaşa" yönelik bakış açılarından uzak olarak görüşen iki tarafın arasında meydana gelen çekişmelere, misallere, sövgülere, hakaretlere, şiirlere, tehditlere ve gözdağlarına dönüştürülmüştür. Çoğunda da ihtilafın sebeplerinden ve barışın öneminden söz edilmemektedir.

Taberî'nin bu konuyla ilgili olarak aktardığı rivayetlerin çoğu, İbn Muzâhim'in *Vak'atu Sıffîn* adlı kitabında tedvin ettiği rivayetler, İbn A'sem'in *el-Futûh*, İbnu'l-Esîr'in *el-Kâmil* ve İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserlerinde aktardıkları rivayetler böyledir.

İbn Kesîr'in, kendisiyle ilgili görüşünü açıkladığı ve sahih olmadığına işaret ettiği az sayıdaki rivayet bunun dışındadır. Bidatçilerin ve sahabeye buğzedenlerin kitaplarına gelince; onların sahabenin *radıyallahu anhum* adaletiyle çeliştiğine, hile yoluyla onlara atılan iftiralar olduğuna inanan kimsenin bu kitapları incelemesi caiz değildir.

Söz konusu kitaplar, gölgesi altında "sahabenin güvenilirliğini ortadan kaldırmayı hedefleyen batıl şeyleri ve hileleri" örtmek amacıyla içinde hakikatten bazı şeyler barındırsa da durum öyledir.

Beşîr b. 'Amr gibi söz konusu elçiliklere katılan bazı kimselerden aktarılan rivayetlerden birine göre Beşîr, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* tarafından elçi olarak gönderildi ve Şam valisiyle görüştü. Ona öğüt verdi ve Allah için ondan ricada bulunup şöyle dedi: "Ey Mu'âviye! Şüphesiz ki dünya senin elinden gidecektir, sen de ahirete geri döneceksin. Allah da seni amelinden hesaba çekecek ve ellerinin önceden gönderdiği şeylerin karşılığını sana verecektir. Ben Allah için senden, bu ümmetin birliğini bozmamanı/cemaatini parçalamamanı ve aralarında kanların akıtılmasına neden olmamanı rica ediyorum…" Mu'âviye, "Osman'ın kanını heder mi edelim? Hayır, vallahi asla bunu yapmayacağım!" dedi.[1467] Sonra da Şebes b. Rabî' sert sözler kullanarak konuştu. Bunun üzerine Mu'âviye *radıyallahu anh* onların yanından çıkarılmalarını emretti.

Rivayet edildiği üzere Ebû Hureyre Abdurrahman b. Sahr ed-Devsî ve Ebu'd-Derdâ Uveymir el-Ensârî, Mu'âviye'nin yanına gittiler ve ona, "Ey Mu'âviye! Ali bu işi daha çok hak ettiği hâlde niçin onunla savaşıyorsun?" dediler. Mu'âviye, "Ben, bu işi ondan daha çok hak ettiğimi iddia etmiyorum. Ali'nin de sizin nitelediğiniz gibi olduğunu biliyorum. Fakat ben, Osman'ın katillerini bana teslim etmesi için onunla savaşıyorum. Bunu yaptığı takdirde ben sıradan bir müslüman olurum ve insanların dâhil olduğu sorumluluklara dâhil olurum" dedi.[1468]

Bu rivayette geçtiği üzere ikisi, Mu'âviye'nin bu isteğine kefil oldular. Ancak bunu yerine getiremediler. Çünkü Sebe'iyye ve müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'a isyan edip de halifenin ordusu içinde bulunanlar onlara karşı çıktılar ve böylece elçilikleri başarısız oldu.[1469]

Bu elçilik, ikisinin herhangi bir tarafı temsil etmeksizin kendiliklerinden giriştikleri bir elçilikti. Ancak bu rivayetin eleştirileceği yönlerden biri,

1467 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/84; İbn A'sem, *el-Futûh*, 3/24, 96; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/267.
1468 İbn A'sem, *el-Futûh*, 3/94.
1469 Önceki kaynak, 3/96.

Ebu'd-Derdâ'nın Sıffîn'den önce 32 ve 34 yılları arasında bir zamanda vefat etmiş olmasıdır.[1470] Bu yüzden söz konusu elçilikte Ebû Hureyre'ye eşlik eden kişi, Ebu'd-Derdâ'dan başka bir kişidir.

Bununla birlikte İbn Kesîr, Ebu'd-Derdâ ile Ebû Umâme *radıyallahu anhuma*'nın elçilik görevini yürüttüğü bir elçilikten söz etmiştir. Buna göre ikisi, Ali *radıyallahu anh*'a muhalefet etmesi sebebiyle Mu'âviye'ye karşı çıktılar. Bunun üzerine Mu'âviye, "Osman *radıyallahu anh*'ın katillerini barındırdığı için onunla savaşıyorum. Gidin ve ona, bizim için Osman'ın katillerine kısas yapmasını söyleyin. Bunu yaparsa, Şam halkından ona ilk önce ben biat ederim" dedi. Onlar da Ali'nin yanına gittiler ve bunu ona söylediler. O da "Katiller, gördüğünüz bu kimselerdir!" dedi. Bunun üzerine kalabalık bir topluluk ortaya çıkıp "Osman'ın katilleri bizleriz! Dileyen kimse bize ok atsın" dediler. Ardından Ebu'd-Derdâ ve Ebû Umâme geri döndüler, hiçbir savaşa katılmayıp evlerinde oturdular.[1471]

Bu rivayet hakkında da bir önceki rivayet hakkında söylenenler geçerlidir. Buna göre Ebu'd-Derdâ'nın bu elçilik görevinde bulunması mümkün değildir.

İbn Kesîr'in rivayet ettiğine göre Ebû Müslim el-Havlânî, beraberindeki bir grupla birlikte Mu'âviye'nin yanına girdiler ve ona "Sen Ali ile çekişiyor musun, yoksa sen onun gibi misin?" dediler. Mu'âviye, "Vallahi ben, onun benden daha hayırlı ve üstün olduğunu, bu işi benden daha çok hak ettiğini biliyorum. Fakat sizler, Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünü bilmiyor musunuz? Ben de onun amcasının oğluyum ve onun kanını talep ediyorum. Onun işi/kısası bana aittir. Ona söyleyin de bana Halife Osman'ın katillerini teslim etsin, ben de onun işini ona teslim edeyim!" dedi. Onlar da Ali'nin yanına geldiler ve bu konuda onunla konuştular. O ise onlara hiç kimseyi teslim etmedi. Bunun üzerine Şam halkı, Mu'âviye'nin safında savaşma kararında ısrar etti.[1472]

Rivayet edildiği üzere müminlerin emîri *radıyallahu anh*, Adiy b. Hâtim et-Tâî *radıyallahu anh*'ı, Yezîd b. Kays el-Erhabî'yi -o, insanları Osman *radıyal-*

1470 İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1646.
1471 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/272.
1472 Önceki kaynak, 8/127; Zehebî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, s. 540.

lahu anh'a karşı kışkırtan ve onun valilerini kovan Kûfe'deki Sebe'iyye'nin liderlerinden biridir- ve onun tabakasından bazı kimseleri, Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın yanına gönderdi. Ancak İbn Kesîr, söz konusu elçilikte dönen diyalog hakkında "Bunun sıhhati konusunda tartışma vardır. Bana göre bu sahih değildir" demiştir.[1473]

Mu'âviye de Nu'mân b. Beşîr b. Sa'd el-Ensârî ve Ebû Hureyre *radıyallahu anhuma*'yı, "Osman'ın katillerinin kendisine teslim edilmesi, onları onun karşılığında öldürmesi ve böylece insanların durumunun düzelmesi" için halifeye çağrıda bulunmaları amacıyla elçi olarak müminlerin emîrine gönderdi. Fakat bunların hiçbiri gerçekleşmedi. Bu rivayette, söz konusu elçiliğin müminlerin emîrinin Sıffîn'e doğru yolculuğundan önce gerçekleştiğini gösteren işaretler vardır.[1474]

Mu'âviye'nin pek çok askeri ona, "Neden Ali ile savaşıyorsun? Hâlbuki onun geçmişte işlediği amellere, onun faziletine ve damat olma şerefine sahip değilsin? O, senden daha çok bu işi hak ediyor!" dedi. Mu'âviye de onların bu söylediklerini kabul ediyordu. Ancak Ali'nin ordusu içinde zalim kimselerin olduğu ve bunların Osman *radıyallahu anh*'a haksızlık/düşmanlık ettikleri gibi kendilerine de haksızlık edecekleri, kendilerinin onların saldırılarını def etmek için savaşacakları ve bu saldıran kimseyle savaşmanın caiz olduğunu düşündükleri için Mu'âviye'nin safında savaştılar. Bu yüzden onlar, karşı taraf onlarla savaşmaya başlayana dek savaşa girişmediler. Bu nedenle Eşter en-Neha'î, "Onlar bize üstün geleceklerdir. Çünkü onlara karşı savaşı bize başlattık!" dedi.

Ali *radıyallahu anh*, zalim askerlere baskın gelmeye güç yetiremiyordu. Yardımcıları da emrettiği şeylerde ona muvafakat etmiyorlardı. O, savaş yoluyla arzu edilen şeylerin meydana geleceğini düşünüyordu. Fakat bu yolla, ancak talep edilen şeylerin zıddı meydana geldi. Mu'âviye'nin askerleri ise ona muvafakat ediyorlardı ve "Eğer biz Ali'ye biat edersek, onun askerleri Osman'a zulmettikleri gibi bize de zulmederler. Ali de onların zulümlerini bizden defetmeye güç yetiremez" diyorlardı.[1475]

1473 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2/270.
1474 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/205.
1475 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 4/384.

Daha önce geçen bilgilerden anlaşıldığı üzere Osman *radıyallahu anh*'ın kanını akıtmakla itham edilen kimseler dışında iki taraftan Müslümanların geneli savaşmayı arzulamıyorlardı.

Elçiler, iki tarafla da görüştüler ve tarafların bakış açılarını birbirlerine aktardılar. Dolayısıyla Müslümanların arasının ıslah edilmesi için ciddi ve kesintisiz görüşmeler yapılmıştır. Mu'âviye, Ali *radıyallahu anhuma*'nın faziletini kabul ediyordu. Ona yazdığı mektuplarda da şöyle diyordu: "İslam'daki üstünlüğünü ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yakınlığını reddetmiyorum!"[1476]

Elçiliklerin Kûfeli üyelerinin bir kısmının sulh yapma konusunda tam bir kanaati yoktu. Çünkü bu sulh, şehid Osman *radıyallahu anh*'a karşı isyanları kışkırtan herkesin sorguya çekilmesiyle bağlantılıydı. Onların kimisi siyasî konuşmaya ihtiyaç duyuyor, sert ve kışkırtıcı bir tavır takınıyordu. Bu ise ıslahla ve kalplerin uzlaştırılmasıyla bağdaşmayan bir durumdu.

İhtilaf, hilafet makamıyla veya Ali'nin müminlerin emîri olarak kabul edilmemesiyle ilgili değildi. Bilakis anlaşmazlık, Sebe'iyye isyancıları ve onların yolunu izleyen ayaktakımı meselesiyle ilgiliydi. Müminlerin emîri *radıyallahu anh* şöyle diyordu: "Bir topluluk kendilerine haksızlık ettiğimizi iddia etti. Biz de onların bize haksızlık ettiklerini iddia ettik. Şüphesiz ki biz, tekfir sebebiyle değil haksızlık sebebiyle savaştık!"[1477] Mu'âviye de şöyle diyordu: "Bize Osman'ın katillerini teslim et de ona karşılık onları öldürelim. Sonra da sana en hızlı gelen kimseler biz oluruz."[1478]

Müminlerin emîri, isyancıları hesaba çekmenin, onlarla barışmanın kötülüğünden daha çok kötülük getireceğini düşünüyordu.

Bu arada Şam valisi de bu kimselere had cezasının uygulanmasını talep etmek zorunda olduğunu düşünüyordu. Çünkü o, Osman'ın, halifenin katillere kısas uygulamasını isteyen en büyük velisiydi. Bunun yanı sıra bu katillerin hesaba çekilmemesi, başkalarını da böyle bir iş yapmak için cesaretlendirecekti. Onların tehlikesi, hem Osman'ın velileri hem de Müslümanların geneli için geçerliydi.

1476 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/310.
1477 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/308, 310; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 3/343.
1478 Önceki kaynak.

Sahabenin önde gelenleri ile komutanlarının hata ettiği konusunda ısrar eden, tarihçilerin sahabenin arasındaki ihtilaf ile ilgili aktardıklarını savunan, bu rivayetlerde sahabeyi dinin değişmezleri ve kardeşlik prensipleri dışına çıkaran, onların bu aşamayla ilgili yorumlarını ve açıklamalarını reddeden kişi, o neslin fıkhını ve anlayışını bilmeyen veya onlara düşmanlık besleyen ve "farklı türleri olan, ümmetin içinden ve dışından tarafları çeşitli olan" fikrî saldırı dalgalarından birine katılan bir kişidir.

Ayrıca onun ortaya attığı şüpheler, oryantalistlerin ve laiklerin, hedeflerinde ve niyetlerinde onlara muvafakat eden bidatçilerin, sapkınların, isyancıların/hâricîlerin ve onların yolunu izleyenlerin kendisiyle sahabeye saldırdıkları şüphelerden öteye geçmez.

Üçüncü Konu

Sıffîn'deki Savaş Meselesi

İbn Kesîr şöyle demiştir: Hicrî 37 yılının haram ayları sona erene dek onların arasında elçiler gidip geldi, onlar da savaştan el çektiler. Ama aralarında barış meydana gelmedi. Bunun üzerine Kûfe halkının seslenicisi, güneşin batımı sırasında Şam halkının askerlerine "Dikkat edin! Müminlerin emîri size şöyle diyor: Ben, hakka dönmeniz için size süre tanıdım ve size hücceti ikame ettim. Siz ise kabul etmediniz. Ben, anlaşmanın sona erdiğini size bildiriyorum!" diye seslendi.

Bunun üzerine Şam halkı emîrlerinin yanına koştular ve onlara, seslenicinden işittikleri fermanı haber verdiler. Bunun üzerine Mu'âviye ve 'Amr harekete geçtiler ve orduyu savaşa hazırladılar.[1479]

Ardından insanlar, otuz yedi yılının Safer ayının yedinci günü olan Çarşamba gününde savaştılar.[1480] Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri ile Cumartesi gecesi boyunca savaştılar. Sonunda mushaflar kaldırıldı ve sulha davet edildi.[1481] Safer ayının onuncu gününün gecesi olan Cumartesi gecesinde sulh yapıldı.[1482]

Sıffîn günleri bütünüyle muvafakat üzere gerçekleşti. İki grubun arasında hezimet meydana gelmedi. Sadece korunuyorlardı, sonra da saldırıyorlardı.[1483] Yaralının işini bitirmemeleri, kaçanı takip etmemeleri, öldürülenlerin mallarını yağmalamamaları ve silahını bırakanın güvende olması, onların bu savaştaki âdâplarından bazılarıydı.[1484] Öldürülenlerin cenaze namazlarını kılıyorlardı ve onlar için bağışlanma diliyorlardı.[1485]

Sıffîn savaşına katılanların ve bu savaşta öldürülenlerin sayısı hakkında açık bir ihtilaf vardır:

1479 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/272.
1480 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 194.
1481 Önceki kaynak, s. 191, 194.
1482 Önceki kaynak, s. 191, 194.
1483 Önceki kaynak.
1484 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/3140.
1485 Önceki kaynak.

İbn Kesîr'in aktardığına göre Kûfe halkı, yüz yirmi bin kişiden oluşuyordu. Onlardan kırk bin kişi öldürüldü. Şam ehli de altmış bin kişiden oluşuyordu. Onlardan da yirmi bin kişi öldürüldü.[1486]

İbn Ebî Şeybe de Ali'nin Kûfe'den Mu'âviye'ye doğru doksan beş bin kişi arasında yola çıktığını, Mu'âviye'nin de Şam'dan seksen bin küsur kişi arasında çıktığını belirtti.[1487]

Zehebî şöyle demiştir: Ali, elli bin kişi içindeydi. Doksan bin veya yüz bin kişi arasında olduğu da söylenmiştir. Mu'âviye ise yetmiş bin kişi içindeydi.[1488]

Mes'ûdî'nin aktardığına göre Ali *radıyallahu anh* doksan bin kişi arasındaydı. Mu'âviye de seksen bin kişi arasındaydı.[1489]

Halîfe b. Hayyât şöyle demiştir: Ebu'l-Hasan, Mesleme b. Muhârib yoluyla Harb b. Hâlid b. Yezîd b. Mu'âviye'nin şöyle dediğini bize anlattı: "Mu'âviye, Şam'dan Sıffîn'e yetmiş bin kişi arasında çıktı." Ravi dedi ki: Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib'e de "Ali kaç kişi arasındaydı?" diye sordum. O da "Yüz bin kişi!" dedi.[1490]

Şam halkının altmış bin kişi, Kûfe halkının da yüz yirmi bin kişi olduğu,[1491] Kûfe halkından kırk bin ve Şam halkından yirmi bin kişinin öldürüldüğü de rivayet edilmiştir.

Sıffîn'de her iki taraftan öldürülenlerin sayısının yetmiş bin kişi olduğu söylenmiştir.[1492]

Mes'ûdî'nin aktardığına göre Şam halkından öldürülenlerin sayısı doksan bin kişiydi.[1493] Hâlbuki onun "Mu'âviye, seksen beş bin kişi arasındaydı" şeklindeki ifadesi daha önce geçti. Buna göre Şam halkından öldürülenlerin sayısı, onlardan savaşa katılanların sayısından yalnız-

1486 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/288. Kûfe halkından yirmi beş bin kişinin, Şam halkından kırk beş bin kişinin öldürüldüğü de rivayet edilmiştir. 7/287.
1487 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 2/384.
1488 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 542.
1489 Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 2/384.
1490 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 193.
1491 Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, 6/419.
1492 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 196; Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 2/450.
1493 Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 2/404.

ca beş bin fazladır! Irak halkından da yirmi bin kişinin öldürüldüğünü zikretmiştir.[1494] Ayrılıp da birbirlerine karşı siper aldıklarında bir taraf diğer tarafın karargâhına gelir ve ölülerini oradan çıkarıp defnederdi.[1495]

Sıffîn savaşına katılanların sayısı ve bu savaşta öldürülenlerin sayısı hakkında söylenebilecek söz şudur: Tarih kitapları, bu iki konuda abartıya kaçtı ve sayıları büyük gösterdi. Sıffîn savaşıyla ilgili tedvin edilen eserlerin geneli sonradan ortaya çıkmıştır. Bu tedvin işini üstlenenlerin geneli de bidatçilerden ve heva sahiplerindendi. Nasr b. Muzâhim el-Minkarî, Ebû Mihnef Lût b. Yahya ve "raşid halifeler dönemi" tarihini ifsat edenlerden oluşan tabakaları buna örnektir.

Bu araştırmada, Sebe'iyye'nin Basra günündeki ikinci fitnesiyle ilgili söylenen her şey, onların Sıffîn günündeki üçüncü fitneleri hakkında da geçerlidir. Sıffîn günü, onların üçüncü fitnesidir. Çünkü bu savaş, önceki savaşın uzantısıydı. Fitne adamları da Kûfe ordusunun içindelerdi. Onlar, savaşa en çok tahrik eden, Müslümanların arasında meydana gelebilecek herhangi bir barışa en çok muhalefet eden kişilerdendi. Özellikle de Eşter en-Neha'î ve Yezîd b. Kays el-Erhabî böyledir. İkisi, şehid Osman *radıyallahu anh*'ı karalayan ilk kişilerdendir. Yine onlar, Osman'ın valisi Sa'îd b. el-'Âs b. Umeyye'yi ona karşı ayaklanıp isyan ederek Kûfe'den çıkaran kimselerdi.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* *"Her kim emîrinden, hoşlanmadığı bir şey görürse ona sabretsin. Şüphesiz ki kim sultanın/hâkimiyetin dışına bir karış çıkarsa, o, cahiliye ölümüyle ölür"* buyurmuştur.[1496]

Sıffîn günündeki savaşın sebepleri, Sebe'iyye'nin ikinci fitnesindeki savaşın sebepleriyle aynıdır, neredeyse aralarında hiçbir fark yoktur. İkinci fitne sırasında iki şehid Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*, Mu'âviye'nin kendisi sebebiyle biattan kaçındığı nedenlerin aynısı yüzünden öldürüldüler. Bu savaşta da müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın safında bulunan şehid 'Ammâr *radıyallahu anh* öldürüldü. Ancak Müslümanların Talha ve

1494 Önceki kaynak.

1495 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/491.

1496 Buhârî, 6530, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu Kavli'n-Nebî, "Seterevne Ba'dî Umûran Tunkirûnehâ," 7053.

Zubeyr'in öldürülmesinden dolayı uğradıkları musibet, 'Ammâr'ın öldürülme musibetine maruz kalmalarından daha büyüktü ve daha acı vericiydi. Zira Talha ve Zubeyr, şehid olmalarından sonra arkalarında siyasî, askerî, sosyal, ekonomik ve idarî bir boşluk bıraktılar.

Bu ümmetteki konumları sebebiyle onlar, Basra gününde Sebe'iyye'nin ilk ve en önemli hedefleriydiler. Bizzat bu sebeplerden dolayı müminlerin emîrinin *radıyallahu anh*, Talha ve Zubeyr'in öldürülmeleri musibetine maruz kalmaktan dolayı çektiği acı ve üzüntü, 'Ammâr b. Yâsir'in öldürülme musibetine maruz kalmaktan dolayı çekti acı ve üzüntüden daha çok olmuştur. Allah hepsinden razı olsun.

Sıffîn'de savaşa katılanların ve öldürülenlerin sayılarının abartılması hakkında söyleneceklere gelince; şüphesiz ki Basra günüyle ilgili zikredilen abartılı rakamlara muhalefette sözü edilen nedenler, Sıffîn günüyle ilgili abartıları reddetmeyi haklı kılacak nedenlerin kendisidir. Bunun yanı sıra şu durumlar da açıklığa kavuşmuştur:

- Sıffîn gününde tarafların savaşma isteği yoktu. Bu mana, bu savaşa katılan pek çok kişinin sözlerinde ve tutumlarında ortaya çıkmıştır. Sahabenin önde gelenlerinin geneli, Sıffîn olayının ve sonraki olayların da aralarında bulunduğu bütün fitnelerden uzak durmayı sürdürdüler.

- Müminlerin emîri, kendisine Irak ehliyle geri dönmesi teklifini sunan kimseye "Şüphesiz ki bu bir nasihat ve şefkattir. Muhakkak ki bu iş beni üzdü ve uykusuz bıraktı" dedi.[1497]

- Bedir savaşına katılan sahabeden kayda değer bir sayının bu savaşa katıldığını söyleyenler hata etmiştir. Bu durum, "Sahabenin Fitne Tasavvuru" adlı bölümde açıklığa kavuşmuştur. İmam Ahmed'in Şu'be yoluyla aktardığına göre Ebû Şeybe, Hakem b. Abdurrahman b. Ebû Leyla'nın "Sıffîn'e Bedir ehlinden yetmiş kişi katıldı" dediğini rivayet etmiştir. Bunun üzerine Şu'be, "Ebû Şeybe yalan söyledi! Vallahi bu konuda Hakem ile müzakare ettik ve Huzeyme b. Sâbit dışında Bedir ehlinden hiç kimsenin Sıffîn'e katılmadığı sonucuna vardık" dedi. Sehl b. Huneyf'in de Sıffîn savaşına katıldığı söylenmiştir.

1497 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/208.

- Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinden sonra Bedir ehlinden bazı kişiler evlerine kapandılar ve ancak mezarlarına doğru evlerinden çıktılar.[1498]

- Sahabenin cumhurunun ve en faziletlilerinin fitneden uzak durdukları, en sahih isnatlarla bilinmektedir. Muhammed b. Sîrîn'den aktarılan şu söz buna örnektir: "Fitne alevlendi. O sırada Allah Rasûlünün ashabı on binlerce kişiden oluşuyordu. Buna rağmen bu fitneye yüz sahabî bile katılmamıştır. Hatta ona katılanların sayısı otuza dahi varmamaktadır."[1499]

- Sahabe ve tabiîn, Müslümanın kanının akıtılmasının haram olduğunu, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in de *"İki müslüman kılıçlarıyla yüz yüze gelirlerse, her ikisi de cehennem ehlinden olur"*[1500] ve *"Bize karşı silah taşıyan kimse bizden değildir"*[1501] buyruklarında olduğu gibi Müslümanın kanını akıtmaya cüret etmekten sakındırdığını, Huzeyfe'nin hadisinde ve diğer hadislerde daha önce geçtiği üzere cemaatin bulunmaması hâlinde uzlete çekilmeye yönlendirdiğini[1502] biliyorlardı.

'Ammâr b. Yâsir *radıyallahu anh*'ın Şehit Edilmesi:

Sıffîn'de meydana gelen önemli olaylardan biri de Mahzûm oğullarının azatlı kölesi 'Ammâr b. Yâsir el-'Ansî'nin şehid edilmesidir. O, öne geçenlerdendi. İslam'ın başlarında yüce Allah için işkence görenlerdendi. Bedir'e ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bütün savaşlarına katılmıştır. Onun doksan üç yıl yaşadığı rivayet edilmiştir.[1503]

Müminlerin emîri Ali ile birlikte Basra ve Sıffîn savaşlarına katıldı. Sıffîn gününde savaştı ve safların ilerisine geçti. Ona, "Ali ile beraber savaşmanız, sizin bir görüşünüz müdür? Şüphesiz ki görüş, hata da edebilir, doğruya da isabet edebilir. Yoksa savaşınız, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in size verdiği bir emir midir?" diye sorulunca "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bütün insanlara emretmediği/vasiyet etmediği bir şeyi bize

1498 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/264.
1499 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/236; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/265.
1500 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu İza'l-Teka'l-Muslimâni bi-Seyfeyhimâ, 7083.
1501 Önceki kaynak. Bkz. Buhârî, Kitâbu'l-Fiten, 6543, 6544.
1502 Önceki kaynak, Bâbu Keyfe'l-Emru İza Lem Tekun Cemâ'atun, 7084.
1503 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 570; Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, 372 nolu hadisin şerhi.

vasiyet etmedi" dedi.[1504] Yine "Habibim Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bana, benim ancak iki mümin grubun arasında öldürülerek öleceğimi anlattı/bildirdi" dedi.[1505]

Abdullah b. Seleme şöyle demiştir: Sıffîn gününde 'Ammâr'ı, esmer tenli, uzun boylu, çok yaşlı bir adam olarak gördüm. Elinde küçük bir mızrak vardı ve eli titriyordu. 'Ammâr, "Canım elinde olana yemin olsun ki bu sancakla Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte üç defa savaştım. Bu da dördüncüsüdür. Canım elinde olana yemin olsun ki şayet bizi Hecer'in tepelerine ulaşana dek darbetseler, mutlaka ıslah edicilerimizin hak üzere ve onların da sapıklık üzere olduklarını bileceğim" dedi.[1506]

Abdullah b. Hâris de şöyle demiştir: Ben, Sıffîn'den geri dönüşü sırasında Mu'âviye ile birlikte, onunla 'Amr b. el-'Âs'ın arasında yürüyordum. Bunun üzerine Abdullah b. 'Amr b. el-'Âs, "Ey babacığım! Ben Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in 'Ammâr'a *'Seni azgın olan topluluk öldürecektir!'*[1507] buyurduğunu işittim" dedi. Abdullah b. Hâris dedi ki: 'Amr da Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'ya "Bunun ne söylediğini duymuyor musun?" dedi. Mu'âviye de "Sürekli bize kötü şeyler getiriyorsun! Onu biz mi öldürdük? Onu, onu buraya getirenler öldürdü" dedi.[1508] İbn Kesîr şöyle demiştir: Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın yaptığı bu tevil, doğrudan uzaktır.[1509] Yani "onu, onu öldürenler öldürmüştür." tevili…

'Ammâr *radıyallahu anh* Sıffîn gününde şöyle demiştir: "Bana bir içimlik süt getirin! Şüphesiz ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *'Dünyada içeceğin son içecek, bir içimlik süt olacaktır.'* buyurdu." Ardından ona bir içimlik süt getirildi, o da onu içti. Sonra da ilerledi ve öldürüldü.[1510]

1504 İbn Hanbel, *Müsned,* Kitâbu Musnedi'l-Kûfiyyîn, Bâbu Hadîs-i 'Âmmâr, 18128; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/280.

1505 Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, 1/104.

1506 İbn Hanbel, *Müsned,* Müsnedu'l-Kûfiyyîn, Hadîsu 'Ammâr, 18127. Sadece Ahmed riv - yet etmiştir.

1507 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu's-Salât, Bâbu't-Te'âvuni fi Binâi'l-Mescid, 428.

1508 İbn Hanbel, *Müsned,* Müsnedu'l-Kûfiyyîn, Hadîsu 'Ammâr, 6211; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr,* 19/330; Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 579.

1509 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/283.

1510 İbn Hanbel, *Müsned,* önceki kaynak, 18123; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/280.

Külsûm b. Cebr şöyle demiştir: Günün birinde Vâsitu'l-Kasab'da[1511] Abdula'la b. 'Âmir'in yanında idik. Yanında kendisine Ebu'l-Gâdiye[1512] denilen bir adam da vardı. O su istedi. Kendisine gümüşle kaplı bir kapta su getirilince onunla su içmeyi reddetti ve Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bunu yasakladığını söyledi. Şu hadisi de zikretti: *"Benden sonra birbirlerinin boyunlarını vuran kâfirlere veya sapıklara* -İbn Ebî Adiy tereddüt etti- *dönmeyin."*[1513] Bir adamın falana[1514] sövdüğünü işittim.[1515]

Bunun üzerine "Vallahi Allah, bir orduda sana karşı bana bir imkân verirse (mutlaka seni öldüreceğim)."[1516] dedim. Sıffîn günü olduğunda bir de baktım ki onun karşısında duruyorum! Onun üzerinde bir zırh vardı. Ben de zırhın yaka tarafındaki boşluğa dikkat ettim ve onu oradan yaralayıp öldürdüm. Baktım ki o kişi 'Ammâr b. Yâsir'miş!"[1517]

1511 Vâsıtu'l-Kasab: Haccâc b. Yûsuf tarafından kurulmuş bir şehirdir. Buraya "Vâsıt" denilmiştir. Çünkü o, Basra ile Kûfe'nin ortasında bir yerdedir. Vâsıt'ın üzerine kurulduğu yerin adının Vâsıtu'l-Kasab olduğu da söylenmiştir. *Mu'cemu'l-Buldân*, 4/435.

1512 Ebu'l-Gâdiye: Yesâr b. Seb' es-Sülemî'dir. İbn Hazm der ki: Rıdvan biatına katılmıştır. *el-Fasl*, 4/161; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/183. Ebû Gâdiye el-Cühenî, çok uzun ve çevik bir kişiydi. Sanki bu ümmetten biri değildi. Ebu'l-Gâdiye dedi ki: "Akabe gününde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e biat ettim. O şöyle buyurmuştu: *'Ey insanlar! Bilin ki kanlarınız ve mallarınız, Rabbinizle karşılaşıncaya dek, bu gününüzün, bu ayınızın ve bu memleketinizin haram olduğu gibi birbirinize haramdır. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?'* Biz de 'Evet!' dedik…" Yine şöyle dedi: "Ammâr b. Yâsir'i aramızda sevecen biri sayardık. Günün birinde ben Kuba mescidinde oturuyorken 'Ammâr'ın, Osman hakkında 'Dikkat edin! Bu adam Na'sel'dir!' dediğini duydum. Dönüp etrafıma baktım, şayet ona karşı yardımcılar bulsaydım onu öldürene dek darbedecektim. Ardından 'Allah'ım! Sen dilersen, 'Ammâr'a karşı bana imkân verirsin' diye dua ettim. Sıffîn gününde bir adam, ordunun başında dişlerini misvaklayarak geldi ve iki safın arasına vardı. Başka bir adam da onun zırhında bir boşluğun bulunduğunu gördü ve mızrağıyla onu dizinden yaraladı. O adam da yere düştü. Bunun üzerine miğferi açıldı, ben de ona vurdum. Bir de baktım ki o, 'Ammâr'ın başıymış!" Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1725; Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 582.

1513 Nesâî, Kitâbu Tahrîmi'd-Dem, 4061.

1514 'Ammâr'ın Osman *radıyallahu anhumâ*'ya hakaret ettiğini bildirmektedir. (Çeviren).

1515 Ebu'l-Gâdiye'nin sözünü aktarmaktadır. (Çeviren).

1516 Parantez içindeki ifade, cümlenin daha iyi anlaşılması için tarafımızca eklenmiştir. (Çeviren).

1517 İbn Hanbel, *Müsned,* Müsnedu'l-Medeniyyîn, Ebu'l-Gâdiye hadisi 1600. Ahmed, tek başına onu rivayet etmiştir.

Ravi dedi ki: Ben de "Hangi el ona yeter![1518] Hem gümüşle kaplı kapta su içmeyi mekruh görüyor hem de 'Ammâr b. Yâsir'i öldürüyor!" dedim. Ebû Gâdiye el-Cühenî, "Akabe gününde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e biat ettim" dedi.[1519]

Ebû Gâdiye 'Ammâr *radıyallahu anh*'ı öldürünce Amr b. el-'Âs *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *'Onu öldüren ve eşyasını yağmalayan kimse cehennemdedir'* buyurduğunu işittim" dedi. Bunun üzerine 'Amr'a, "İşte sen de onunla savaşıyorsun!" denildi. 'Amr, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem 'Onu öldüren ve eşyasını yağmalayan'* buyurdu" dedi.[1520]

Abdullah b. 'Amr *radıyallahu anhuma* şöyle demiştir: 'Ammâr'ın kanı ve yağmalanması hakkında tartışan iki şahıs 'Amr b. el-'Âs'ın yanına geldiler. Bunun üzerine 'Amr, "Onu bırakın/Dikkat edin! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *'Onu öldüren ve eşyasını yağmalayan kimse cehennemdedir'* buyurduğunu işittim" dedi.[1521]

Sıffîn'de savaşanların, "yaralı kimsenin işini bitirmeme, kaçanın peşine düşmeme ve malları ganimet olarak almama" âdâbına sahip olduklarına önceden işaret edilmişti.

'Ammâr *radıyallahu anh*'ı azgın grubun öldürmüş olmasıyla birlikte bu durum, Müslümanların kalplerinde bu yüce konuma sahip söz konusu sahabînin öldürülmesi nedeniyle ümmetin itham edilmesini caiz kılmaz. Sahabeden *radıyallahu anh* herhangi bir kimse hakkında hüküm verme konusunda dikkatli olmak ve hakikati aramak kaçınılmazdır. Çünkü ortada, hak sözü söyleyip de onunla batıl bir anlamı kasteden, 'Ammâr *radıyallahu anh*'ın öldürülmesini sahabeyi tekfir ve itham etmek için bir giriş kapısı sayan kimseler bulunmaktadır.

Burada ilk önce dikkat çekilmesi gereken, 'Ammâr *radıyallahu anh*'ın savaş alanında tam silahlı bir şekilde öldürülmüş olmasıdır. O, Sıffîn günün-

1518 Veya "Bu nasıl bir adamdır?" anlamı da verilebilir. (Çeviren).

1519 Önceki kaynak, 6101; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/138.

1520 Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, 7/244. Hadis için bakınız: *Müsnedu'l-İmam Ahmed*, Kitâbu'ş-Şâmiyyîn, 17108.

1521 Önceki kaynak; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/139. İbn Sa'd, "94 yaşında şehid olmuştur" dedi. 3/138.

deki en büyük komutanlardandı ve etrafında, önde gelen askerlerden çok kalabalık bir sayı vardı. Savaş meydanına giren bir kimseyi, öldürmekten veya öldürülmekten başka ne bekleyebilir ki?

Bu olay, hâkim olduğu yerde, evinde, eşinin ve kızlarının arasında bulunduğu bir sırada, yüce Allah'ın Kitabını okurken, elini ve dilini savaştan çekmiş bir hâlde duran kimsenin öldürülmesinden bütünüyle farklıdır. Bu yüzden imam Ahmed, 'Ammâr'ın öldürülmesi hakkında sorulunca, "Onu azgın bir grup öldürdü" dedi[1522] ve buna hiçbir ekleme yapmadı.

Ordunun geri kalanı dışında sadece 'Ammâr'ı doğrudan öldüren grup, "azgın" grubun kendisi olabilir.[1523] İbn Hazm şöyle demiştir: 'Ammâr *radıyallahu anh*'ı Ebu'l-Gâdiye Yesâr b. Seb' es-Sülemî öldürdü. Ebu'l-Gâdiye, biata katılanlardan yüce Allah'ın razı olduğu Rıdvan biatına katılmıştır. Buna göre o, tevil ve içtihat sahibi olup içtihadında hata etmiş ve ona haksızlık etmiştir. İçtihadının ecrini alır. Bu durum, Osman *radıyallahu anh*'ın katillerinin durumu gibi değildir. Çünkü Osman'ın öldürülmesi içtihada açık bir konu değildir. Zira o, hiç kimseyi öldürmemiş, hiç kimseyle savaşmamış, çatışmamış ve kimseyi savunmamıştır. Evlendikten sonra zina etmemiş ve irtidat da etmemiştir. Bunların hiçbirini yapmadı ki ona karşı savaşmanın tevil yoluyla caiz olduğu söylenebilsin. Bilakis onu öldürenler, kasten, tevilsiz bir şekilde, zulüm ve haksızlık ederek haram bir kanı akıtan fasık savaşçılardır/eşkiyadır. Bu yüzden onlar, lanete uğramış fasık kimselerdir.[1524]

Eğer bir grup, caiz olan bir teville imama karşı ayaklanırsa, imam onlarla yazışır. Eğer haksızlıktan söz ederlerse, imam bu haksızlığı onlardan giderir. Eğer bir şüpheden bahsederlerse imam onu açıklar. Ardından eğer isyanlarından vazgeçerlerse ne âlâ, yoksa onlarla savaşmak vacip olur.

Yasaklanan ve terk edilmesi yapılmasından daha hayırlı olan fitne savaşı ile hak olan imama, caiz bir tevil veya açık bir haksızlık olmaksızın isyan eden azgınlarla savaşın arasında; sünnetin ve şeriatın dışına çıkan

1522 Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 580; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 1/301; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 4/414.
1523 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 4/466.
1524 İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/161.

kimseler ile bunlara bağlı kalan kimselerin arasında fark gözetmek gerekir. Bunları ikame edenlere yönelik bir savaş emri yoktur. Zira bu durumda savaş, bir fitne savaşı olur ki bu da yasaklanmış bir savaştır.[1525]

İki taraftaki Müslümanlara şefkat göstermek, herkesin hissettiği bir duyguydu. Sadece Sebe'iyye ve onlara aldanan ayaktakımı bunun dışındadır. Şam ehlinin şairi Ka'b b. Cu'eyl et-Teğlibî'nin Sıffîn gününden kısa bir süre önce söylediği şu şiirinde bu durum açığa çıkmaktadır:

"Ümmet, acayip bir duruma düştü.

Hâkimiyet, yarın galip olan için toplanacaktır.

Yalan olmayan, doğru bir söz söylüyorum.

Yarın Arapların önde gelenleri helak olacaktır.

Güzellikten, hâyâdan ve soydan sonra…

Ey Rabbim! Düşmanları bize karşı sevindirme ve bizi musibete uğratma!

Ortakları/putları ve haçları bütünüyle ortadan kaldıranları."[1526]

Müminlerin emîrinin "Bizim ölülerimiz ile onların ölüler cennettedir. İş bana ve Mu'âviye'ye dönüktür!" dediği sabit olmuştur.[1527]

Ali ve 'Ammâr *radıyallahu anhuma*'nın Şam ehlinden öldürülenlerin bütünüyle müslüman olduklarını söyledikleri ve "Kaçanın peşine düşmeyin, yaralı kimsenin işini bitirmeyin ve malları ganimet olarak almayın" dedikleri, müstefiz haberlerde geçmiştir.[1528]

Müminlerin emîrinin kendisine muhalefet edenlerle ilgili görüşü böyle iken iki tarafın arasında savaş isteğinin olması nasıl mümkün olabilir ki?

İki tarafın arasında savaşmayı tercih edenlerin çoğu, Ali ve Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'ya itaat etmiyorlardı, bu ikisi ise pek çok savaşçıdan daha çok kanları koruma isteği taşıyorlardı. Ancak meydana gelen olayda on-

1525 İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâva*, 4/450.

1526 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Minhâci'l-Belâğa*, 5/183.

1527 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 8/148; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/309; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/727; İbnu'l-Ca'd, *Müsned,* 2092; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 1/343.

1528 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 4/467.

lara baskın gelindi. Zira fitne alevlendiğinde hikmet sahipleri onun ateşini söndürmeye güç yetiremez.

İki tarafın davaları aynı iken savaşa yönelik nasıl bir istek olabilir? Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Davaları aynı olan iki büyük grup savaşıncaya dek kıyamet kopmayacaktır!"*[1529]

Bu yüzden Sıffîn savaşına katılanların ve öldürülenlerin çok olduğunu aktaran tarihî rivayetler abartı içermektedir. Eğer öldürülenlerin sayısını takdir etmek mutlaka gerekliyse, o zaman öldürülenlerin sayısı, her iki taraftan olmak üzere Kâdısiyye şehidlerinin sayısı civarındadır. Ki hak ile batılı ayırt eden Kâdısiyye savaşı da üç gün sürmüştür. Allah en iyisini bilendir. Özellikle de o savaşta, taraflar eğitim ve donanım açısından birbirine denk seviyedeydi. Hiç şüphe yok ki Kâdısiyye'de şehid olan Müslümanların iki katının Müslümanların elleri üzere öldürülmesi, büyük bir savaş sayılır. Allah en iyisini bilendir.

Bütün bunlar ve benzerleri nefisleri, "barış davetini kabul etmek ve desteklemek, çıkmaza giren ve savaşa neden olan meseleleri yüce Allah'ın Kitabına ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetine dayanan bir diyalogla çözüme kavuşturmak" için hazır hâle getirmiştir.

Sıffîn Gününde Mushafların Kaldırılması:

Şöyle denilebilir: Sıffîn gününde meydana gelen en önemli olay, mushafların kaldırılması olmuştur. Ki mushaflar kaldırıldığı anda savaş sona ermiştir.[1530] Kardeşlerin arasındaki savaşın durdurulması, emredilen yüce ve meşru bir iş olunca Müslümanlar onu kabul ettiler ve hoş karşıladılar. Bunu kabul edenlerin başında müminlerin emîri gelmekteydi.

Savaşçıların, üzerinde ittifak ettikleri bu düşüncenin sonuçları, isyancılar, ayaktakımı ve fitne davetçileri açısından tehlikeli olduğundan "ayrıştırmayan, birleştiren" diğer düşüceler ve ameller gibi bu düşünce de onu kendisiyle savaşılmasından daha tehlikeli gören fitne adamları tarafından keskin bir muhalefet saldırısına maruz kalmıştır. Hatta Eşter en-Neha'î,

1529 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/488. Bkz: İmam Ahmed, Kitâbu Bâkî Musnedi'l-Muksirîn, 11470; Buhârî, Kitâbu İstitâbeti'l-MUrteddîne ve'l-Mu'ânidîn, 6423.

1530 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 479.

anlaşma sayfasına katılmaya davet edildiğinde "Bu sahifede bir barış ve anlaşmanın altına ismim yazılırsa, ne sağım bana eşlik etsin ne de solum bana fayda versin!" demiştir.[1531]

Mısahfları kaldırarak Müslümanların kanlarının korunması fikrini bulan kimseye gelince; sahabeye buğzedenler, dillerini ona karşı ithamlarla ve hakaretlerle yönelttiler, "Müslümanların kanlarının korunması" iddiasının ancak bir hile olduğunu yaydılar, müminlerin emîrine, ondan sahih bir şekilde aktarılanlara aykırı olan yalan sözler nispet ettiler. Bu yalan sözlere göre o şöyle demiştir: "Onlar mushafları yükseltmediler. Sonra onları yükseltmeyecekler ve onlarla amel etmeyecekler. Onlar mushafları, sadece bir aldatmaca, kandırmaca ve hile olsun diye kaldırdılar."[1532]

Hakaretlerinden biri de mushafların kaldırılması işiyle ilgili söyledikleri "Bu, fahişenin oğlunun tavsiyesidir!" sözüdür.[1533] Barışı iptal etmek ve barışa davet edenden intikam almak için yayılan söylentilerin gücü öyle bir seviyeye ulaştı ki onlar, 'Amr b. el-'Âs ile ilgili karşıt propaganda çemberini genişlettiler. Hatta neredeyse tarih kitaplarında 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anh*'ın değerini eksiltmeyen ve onun aldatmacı ve hileci olduğundan bahsetmeyen tek bir kitap bulamazsın!

Bu konuda üzüntü verici olan, eski tarihçilerden pek çoğunun aynı zamanda hadis bilginleri oldukları ve cerh-ta'dîl alanında bilgi sahibi oldukları hâlde bu eleştirel güçlerini, ilgili haber sahabenin adaletine ve temizliğine aykırı olsa dahi tarih alanında çok az bir şekilde kullanmış olmalarıdır. Bunların başında da *Târîh* adlı kitabında Sıffîn ile ilgili bütün haberleri heva/bidat sahiplerinden aktaran İbn Cerîr et-Taberî gelir.

Ondan sonra *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı eseri yazan İbnu'l-Esîr geldi ve o, tarih kitabında raşid halifeler dönemiyle ilgili haberleri, hangi konuda neler yazdığını sorgulamaksızın İbn Cerîr'den derledi. O, gece odun toplayan kimse gibiydi. Sadece İbn Cerîr'in aktardıklarına dayanarak haberin türüne aldırmayıp onu yazıyordu.

1531 Taberî, *Târîh*, 6/6.
1532 Taberî, *Târîh*, 6/3; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/161.
1533 Önceki kaynak.

İbn Kesîr de bu durumdan, çok az yerler dışında istisna edilmez. Ki o, bazı rivayetlerle ilgili olarak "Bu sahih değildir" veya "Bu münkerdir" veya "Bu, sahabenin adaletine aykırıdır" şeklinde değerlendirme yapar. Fakat söz konusu hükmünü de, ancak ilgili haberi, reddedilmeyen gerçek bir bilgiymiş gibi aktardıktan sonra verir.

Mes'ûdî, Ya'kûbî, Nasr b. Muzâhim ve diğerlerine gelince; onlara göre bu haberler doğrudur, geri kalanlar ise batıldır. Bu, "raşid halifeler dönemi" tarihinin maruz kaldığı sıkıntılardan bir kısmıdır. Bu hataya pek çok çağdaş tarihçi de düşmüştür. *Târîhu'l-İslâm* adlı eserinde Hasan İbrahim Hasan ile *Târîhu'd-Devleti'l-Emeviyye* ve *Târîhu'd-Devleti'l-'Abbâsiyye* adlı eserinde Muhammed Hıdrî Bek gibi tarihçilerle onların dışındaki pek çok tarihçi buna örnektir. Bu durum, salt tarihî gerçeğin anlaşılması karşısında engeller oluşturmuştur.

Sebe'iyye'nin ve ayaktakımının ortaya koyduğu o propaganda ve muhalefete rağmen orada, barışın sağlanmasını ve yüce Allah'ın Kitabına başvurulmasının kabul edilmesini isteyen büyük bir çoğunluk vardı. Özellikle de her iki tarafın yenilmiş sayıldığı o çatışmanın üç gün boyunca sürmesinden sonra bunu istediler. Bu savaş iki taraf için yenilgiydi/kayıptı, çünkü hangi taraftan olursa olsun öldürülenler, müslüman safın gücünün zayıflatılması anlamına geliyordu. İki ordu olan Şam halkı ile Irak halkının ölüleri çoğalınca Şam halkı mushafları mızraklara asarak kaldırdılar ve "Bu, bizimle sizin aranızda hakem olsun! Muhakkak ki insanlar yok olup gittiler. Sınır bölgelerinde kim nöbet tutacak? Müşriklere ve kâfirlere karşı kim cihad edecek?" dediler.[1534]

Burada dikkat çekilmesi gereken durum şudur: Barışın meydana gelmesini sağlayan "mushafları kaldırma" düşüncesi, ilk önce Kûfe halkı tarafından ortaya atılmış olabilir. Zira onların barış eğilimleri ortadaydı. Hatta Sebe'iyye dışında hiç kimse bu düşünceye karşı çıkmadı. Sıffîn gününde savaş şiddetlenince ve namaz geç vakitlere kalınca müminlerin emîrinin ordusunda bulunup da "dinleri ve ümmetleri konusunda gayret sahibi olan" hayırlı kimseler, akrabalık ve kardeşlik haklarını hatırlattılar. O sıkıntılar içinde yaşlı kimseler, "Ey Araplar topluluğu! Kutsallar konu-

1534 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/285.

sunda Allah'ı hatırlayın/Allah'tan korkun. Kadınlara ve kızlara kimler bakacak?" diye seslendiler.[1535] Bu çağrılar barışa/sulha çağırdığı sırada fitne davetçileri, savaşı körüklüyor ve sürmesi için çağrıda bulunuyorlardı.[1536]

Rivayet edildiği üzere Mu'âviye'nin taraftarları, savaşın şiddetlendiği günde "Vallahi Allah bize fetih nasip edinceye veya ölünceye dek bugün bu meydandan ayrılmayacağız!" dediler.[1537] O sırada savaş şiddetlendi ve yaşlılar bahsi geçen şekilde seslendiler. Akşam vaktinde de Eş'as b. Kays el-Kindî, Kûfe halkı arasında iki tarafı barışa sevk eden hutbesini irad etti. Bu hutbede şu ifadeler geçmekteydi: "Dikkat edin! Burada bulunanlar, burada bulunmayanlara anlatacaklarımı bildirsinler. Şüphesiz ki biz eğer yarın savaşa dursak, o zaman bu savaş Arapların yok oluşu ve kutsalların zayi oluşu olur. Vallahi bu sözümü ölmekten korktuğum için söylemiyorum, zira ben yaşlıyım. Yarın biz yok olduktan sonra kadınların ve çocukların durumu için endişeleniyorum. Allah'ım! Benim kavmimi ve din halkımı gözettiğimi ve geri dönmediğimi biliyorsun."[1538]

Mu'âviye, bu hutbeyi işitince "Kâbe'nin Rabbine and olsun ki doğru söyledi! Eğer yarın karşılaşırsak/savaşırsak mutlaka Rumlar çocuklarımıza ve kadınlarımıza saldırır, Farslılar da Irak halkının kadınlarına ve çocuklarına saldırır. Ancak hilm ve akıl sahipleri hakikati görür. Mushafları mızrakların uçlarına bağlayın!" dedi.

Ardından Şam halkı gece karanlığında "Ey Kûfe halkı! Eğer bizi öldürürseniz çocuklarımıza kim bakacak? Eğer sizi öldürürsek çocuklarınıza kim bakacak? Geriye kalanlar konusunda Allah'tan korkun!" diye seslendiler. Sabah vaktinde de Şam halkı mushaflarını mızrakların uçlarına asıp kaldırdılar, süvarilerin boyunlarına astılar. İnsanlar da kendisine çağrıda bulundukları şeyi arzulayarak sancakları kaldırdılar ve "Ey Irak halkı! Allah'ın Kitabı aramızda hakem olsun" diye seslendiler…

Eş'as b. Kays da şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Allah'ın Kitabına başvurma konusunda bu topluluğun çağrısını kabul et. Şüphesiz ki

1535 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/214; Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 479.
1536 Önceki kaynak, s. 480.
1537 Önceki kaynak, s. 479.
1538 Önceki kaynak, s. 481.

sen, onlardan daha çok onu hak ediyorsun. İnsanlar da hayatta kalmayı sevdiler ve savaşı kerih gördüler." Ali *radıyallahu anh* da "Bu, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur" dedi. Anlatıldığına göre Şam halkı şöyle dedi: "Ey Mu'âviye! Irak halkının çağrımızı kabul ettiklerini görmüyoruz. Onu ikinci bir defa tekrar et! Çünkü sen bu çağrınla o topluluğu dürttün ve kendin hakkında onlara ümit verdin."

Mu'âviye, Abdullah b. 'Amr b. el-'Âs'ı gönderdi ve ona Kûfe halkıyla konuşmasını emretti. O da karşı tarafa yöneldi. İki safın arasına varınca şöyle dedi: "Ben 'Amr b. el-'Âs'ın oğlu Abdullah'ım! Aramızda dünya ve din için bazı olaylar meydana geldi. Eğer bunlar/bu savaş din içinse, vallahi biz de siz de mazeretler sunduk. Eğer dünya içinse vallahi biz de siz de aşırıya kaçtık. Biz sizi, sizin bizi kendisine davet etmeniz hâlinde davetinizi kabul edeceğimiz bir şeye çağırdık. Eğer ikimizde buna razı olup anlaşırsak, o zaman Allah'ın bir lütfu olur. O hâlde bu fırsatı kaçırmayın!"

Eşter'e gelince; o, savaşmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Anlatıldığına göre insanlar harekete geçtiler ve "Savaş bizi yiyip bitirdi ve erkekleri öldürdü!" dediler. Ardından topluluk anlaşmaya yöneldi.[1539]

Eş'as b. Kays, Mu'âviye'nin yanına gitti ve ona, "Mushafları niçin kaldırdınız?" dedi. O da "Bizlerin ve sizlerin Allah'ın, Kitabındaki emrine dönmesi için bunu yaptık! O hâlde aranızda kendisinden razı olduğunuz birini gönderin. Biz de bir adam gönderelim. Sonra da Allah'ın Kitabıyla amel edecekleri ve onu aşmayacakları konusunda onlardan söz alalım. Ardından üzerinde ittifak ettiğimiz şeye tabi olalım" dedi. Bunun üzerine Eş'as, "Hak olan budur!" dedi.[1540]

Bu, Kûfeli bir kişinin aktardığı bir rivayettir ki onda ne 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anh*'tan söz ediliyor, ne de onun aldatmacasından ve hilesinden bahsediliyor. Bu rivayetten açıkça anlaşıldığı üzere "barış isteği" düşüncesi, ilk önce Eş'as b. Kays tarafından ortaya atılmış, Mu'âviye de onu onaylamış ve onun yerine getirilmesi için çağrıda bulunup doğrudan onu gerçekleştirmiştir. Sonunda da barış sağlanmıştır.

1539 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 481-484.
1540 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 498.

Şöyle de denilmiştir: Şam halkından bir kişi, Müslümanların Sıffîn savaşından sonra üzerinde bulundukları durumu niteleyen bir şiir okudu:

"Savaş, helak edip götürdü âlemleri/insanları;

Irzlarını koruyan cesur kimseleri.

Bizler ve sizler müşrikler değiliz,

Riddet üzerinde birleşenler değiliz.

Fakat bizler, benzerleriyle çatışan kimseleriz.

Bir donanıma sahibiz onlar ile biz.

Eğer çağrıyı kabul ederseniz, onda hayat/kalıcılık vardır,

İki grubun ve memleketin güvenliği vardır.

Eğer onu reddederseniz, onda yokluk/ölüm vardır.

Bir müddete kadar her türlü bela vardır."[1541]

Ardından Şam halkı, Halife Ali *radıyallahu anh*'a bir adam gönderdiler. Adam da mushafı taşıyarak geldi ve şöyle seslendi: "Aramızda Allah'ın Kitabı hakem olsun: **'Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanlara baksana, aralarında hakem olması için Allah'ın kitabına çağrılıyorlar da, içlerinden bir grup yüz çevirip gerisin geri gidiyor.'** (Âl-i 'İmrân, 23)" Bunun üzerine müminlerin emîri Ali, "Tamam, Allah'ın Kitabı aramızda hakem olsun. Ben ona sizden daha yakınım!" dedi.

Ravi dedi ki: O sıralarda bizim kendilerini "Kurrâ" diye isimlendirdiğimiz hâricîler/isyancılar geldiler.[1542] Kılıçları omuzlarına yaslı bir şekilde geldiler ve "Ey müminlerin emîri! Allah bizimle onların arasında hükmünü verinceye dek bu kimselere doğru yürümeyelim mi/onlarla savaşmayalım mı?" dediler. Sehl b. Huneyf el-Ensârî *radıyallahu anh* ayağa kalkıp şöyle dedi: "Ey insanlar! Kendinizi itham edin. Hudeybiye gününde Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte bulunduk. Şayet savaşmayı düşünseydik savaşırdık. Bu olay, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ve müşriklerin arasında barış bulunduğu sırada oldu."

1541 Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 483; İbn Ebi'l-Hadîd, *Nehcu'l-Belâğa*, 2/221.

1542 Kurrâ: Dinde aşırıya kaçan/çok ibadet eden kimselerdi. Ardından onlardan hâricîler ortaya çıktı. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7308 nolu hadisin şerhi, Kitâbu'l-İ'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sunne, Bâbu mâ Yuzkeru min Zemmi'r-Re'yi ve Tekellufi'l-Kıyâs.

Sonra da onlara Ömer *radıyallahu anh*'ın Hudeybiye gününde yapılan anlaşmaya muhalefet etmesinden ve Fetih suresinin Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e indirilmiş olmasından söz etti. Ardından Ali *radıyallahu anh* "Ey insanlar! Şüphesiz ki bu bir fetihtir" dedi ve hakeme başvurmayı kabul edip geri döndü. İnsanlar da geri döndüler.[1543]

Halife, barışı kabul etme konusunda Hudeybiye kıssasına ve Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in -müşriklere geldiği açık olmasına rağmen- Kureyş ile anlaşma yapmayı kabul etmesine dayandı. Müslümanlar Hudeybiye gününde yapılan anlaşmayı kabul ettikleri gibi Sehl de Sıffîn gününde yapılan anlaşmayı kabul etti ve Hâricîleri, barışı kabul etmeye ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabına uymaya davet etti.

Hatta Sehl b. Huneyf *radıyallahu anh*, kardeşlerin arasındaki savaşın sürmesi için çağrıda bulunanlara duyduğu nefreti ortaya koydu ve bu konuyla ilgili samimiyetlerini itham etti. Savaş çağrısının, din veya ümmet için yapılmadığını, fitnenin sürdürülmesi için talep edildiğini belirtip "Ey insanlar! Dininize karşı kendi görüşlerinizi itham edin" dedi.[1544]

Ardından diyalog kurmak yerine kılıç kullanmaya yönelik yaptıkları çağrının, onları bir sonuca ulaştırmayacağını, bütün bu savaştan sonra hiçbir meseleyi sona erdiremeyeceklerini ve hiçbir çözüm sunamayacaklarını, bunun yanı sıra bu savaşın "safları parçalama ve fitneyi genişletme" gibi sonuçlar doğuracağını, bu yüzden diyalog ve barıştan başka bir seçeneğin bulunmadığını, zira bunun dışındaki seçeneklerin sonuçları bilinmeyen birer fitne olduklarını açık bir şekilde ifade etti.

Şöyle dedi: "Ey insanlar! Dininize karşı kendi görüşlerinizi itham edin. Muhakkak ki ben, Ebû Cendel'in gününde kendimi öyle bir şekilde hissettim ki/öyle bir duyguya kapıldım ki şayet Allah Rasûlünün emrini geri çevirebilseydim onu geri çevirecektim! Bu işten önce bizi korkutan/bize ağır gelen bir iş için kılıçlarımızı omuzlarımızın üzerine her koyduğumuzda mutlaka bu, bizi bildiğimiz bir işe vardırdı."[1545]

1543 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/336; *Musnedu Ahmed*, *el-Fethu'r-Rabbânî* şerhiyle birlikte, 8/483; 23/145.

1544 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-İ'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sunne, 7308.

1545 Önceki kaynak; *Müsned, el-Fethu'r-Rabbânî* şerhiyle birlikte, 8/453; 23/145.

Osman b. Huneyf *radıyallahu anh* da isyancılara ve fitne davetçilerine karşı koydu ki onun bu konuda derin bir deneyimi vardı. Bu deneyimi, Basra gününde meydana gelen olaylardan elde etmişti. Sebe'iyye'nin, barış davetini kabul etmeyi reddettiklerinde Müslümanları nasıl sert bir savaşa doğru çekme imkânı bulduklarını biliyordu.

Şöyle dedi: "Şüphesiz ki o -yani barış- faydalı değildir, yapılması da zararlı değildir. Kendisi aracılığıyla savaştığımız gözlerimiz yoruldu, kendisine sığındığımız yakin şüpheli hâle geldi, kendisi aracılığıyla mücadele ettiğimiz&tartıştığımız hayâmız yok oldu. O hâlde bu gölgede gölgelenin ve bu afiyette sakinleşin. Eğer 'Dün üzerinde bulunduğumuz şey üzere savaşırız' derseniz, heyhat heyhat! Vallahi dünkü ölçü yok oldu ve ertesi gün geldi…" Ali onun sözlerini beğendi ve ensar onun sözleriyle övündü. Hiç kimse ondan daha güzel sözler kullanmadı.[1546]

Müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* geri dönüşünden sonra Kûfe'de yaygın hâle gelen düşünce, barış düşüncesi oldu. İsyancılar/Hâricîler dışında hiç kimse buna karşı çıkmadı. Kûfe halkının salih ve hayırlı kimseleri ise barıştan yana tutumlarını değiştirmediler. Sahîh eserlerinde Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'den rivayet edilen de budur. Şöyle demiştir: Sehl b. Huneyf Sıffîn'den gelince durumu sormak için onun yanına geldik.

O da şöyle dedi: "Görüşlerinizi itham edin! Muhakkak ki ben Ebû Cendel[1547] gününde kendimi öyle bir hâlde gördüm ki şayet Allah Rasûlünün *sallallahu aleyhi ve sellem* emrini geri çevirebilseydim mutlaka çevirirdim. Allah ve Resulü ise daha iyi bilir. Bu işten önce bizi korkutan/bize ağır gelen bir iş için kılıçlarımızı omuzlarımızın üzerine her koyduğumuzda mutlaka bu, bizi bildiğimiz bir işe vardırdı. Bu fitnede ise bir

1546 *el-İmâmetu ve's-Siyâse*, 1/99.

1547 Ebû Cendel, el-'Âs b. Suheyl b. 'Amr el-Kuraşî el-'Âmirî'dir. Mekke'de Müslüman oldu. Bunun üzerine babası onu zincire vurdu. Ebû Cendel, Hudeybiye gününde yapılan anlaşmadan sonra Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına geldi. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ise onun babasıyla geri gönderdi. Ardından Ömer *radıyallahu anh* bu konuda bir şeyler söyledi. Sonra da Müslümanlar, hayrın anlaşma yapmakta bulunduğunu anladılar. Sehl b. Huneyf'in Sıffîn konusunda delil getirdiği şey budur. Bkz. İbn Abdilber, *İstî'âb*, 4/1621.

deliği tıkadığımızda başka bir yerden delik açılmaktadır. Onu ise nasıl tıkayacağımızı bilmiyoruz!"[1548]

Ebû Vâil'e, "Sen Sıffîn'e katıldın mı?" diye soruldu, o da "Evet! Sehl b. Huneyf'in de şöyle dediğini duydum…" dedi ve sözünü zikretti. Sonra da "Sıffîn'e katıldım. Sıffîn ne kötüydü!" dedi.[1549]

Sahabenin fitne tasavvuru bölümünde bu kanıtlar daha önce zikredilmişti. Burada tekrar zikredilmesinin amacı, Kûfe halkının barışa istekli olduğunu, barış isteğinin sadece Şamlıların bir talebi olmadığını ortaya koymak, salih ve âlim kimselerin Sıffîn'e katılmaktan dolayı sevinmediklerini açıklamaktır. Çünkü onlar, bunu Müslümanlara fayda sağlamayan bir fitne savaşı saydılar.

Bu sahih hadisler, "sahabenin bu savaşa çok istekli olduğunu göstermek, nefislere buğzu ekmek ve fitneyi sürdürmek için güçleri nispetince çalışmak" amacıyla yalan haberler uyduran, şiirler üreten ve onları Sıffîn'e katılan sahabenin ve tabiînin önde gelenlerine nispet eden fitne davetçilerine ve sahabeye buğzedenlere yönelik bir reddiye içermektedir.

Aynı zamanda bu hadislerde, "Mushafların kaldırılması, ancak 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anh* tarafından ortaya atılan bir aldatmacadır" görüşünün batıl olduğu açığa çıkmaktadır. Yine bu hadisler isyancıların, "güzel yönetimi, doğru görüşlülüğü, ümmeti korumaya yönelik hırsı, onların ve Osman *radıyallahu anh* döneminde Mısır'a vali olduğundan beri kendisi için planlar çizdikleri amaçları hakkında sahip olduğu derin bilgi" sebebiyle 'Amr b. el-'Âs'tan ne kadar korktuklarını da ortaya koymaktadır.

Bunlardan dolayı 'Amr, onların iftiralarının ve söylentilerinin hedefi olmaya devam etti. Sahabeye buğzedenlerin, "Mushafların kaldırılma nedeni, Mu'âviye'nin ve 'Amr'ın hezimete uğramaktan korkmasıydı" anlamında yaydıkları söylentiye gelince; bu da batıldır ve bunun, birçok sebepten dolayı kabul edilmesi mümkün değildir:

1548 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, 4189; Sâ'âtî, el-Fethu'r-Rabbânî, 7/523; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/121; el-'Umerî, el-Hilâfetu'r-Râşide, s. 529.

1549 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-İ'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sunne, Bâbu 7 mâ Yuzkeru min Zemmi'r-Re'yi ve Tekellufi'l-Klyâs, 7308.

Sahabe düşmanları, Kur'ân naslarıyla amel etmezler. Çünkü Kur'ân, Basra gününde müminlerin sıddîk annesinin *radıyallahu anha* emriyle onlar için kaldırıldı. Onun müminlerin üzerindeki hakkı ve onların nefislerindeki konumu, Mu'âviye'nin ve 'Amr'ın konumundan daha büyüktü. Ancak bu durum bile onların saldırılarını durdurmadı. Ne Kur'ân ne de müminlerin annesinin saygınlığı, bu konuda onların katında bir fayda sağladı.

Hatta onlar bununla da yetinmediler ve mushafı, oklarının hedefine aldılar ve mushafı taşıyan Basra'nın zahid kadısı Ka'b b. Sûr'u öldürdüler, sonra da müminlerin annesinin hevdecini oklarının hedefi kıldılar. Hatta hevdec, kendisine isabet eden okların çokluğundan dolayı kirpi gibi olmuştu. Müminlerin annesi onlara Allah'ı ve ahiret yurdunu hatırlatıyor, onlar ise ancak fitneye yönelik ısrarlarını artırıyorlardı. Şayet Kûfe halkının katında barışa yönelik güçlü bir istek bulunmasaydı, o zaman iddia ettikleri gibi amansız düşmanlarının davetini nasıl kabul ettiler?

Şayet Kur'ân'ı yüceltselerdi, onun taşıyıcılarını da -özellikle de müminlerin annesini ve Basra kadısını da- yüceltirlerdi. Çünkü bu ikisi, "barışa davet ve Müslümanlarının kanlarının korunmasını istemek" konusunda itham edilmezler.

Basra gününde savaşı başlatarak müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a isyan ettikleri gibi Sıffîn gününde de ona isyan etmeye çalıştılar. Fakat savaşı sürdürmek için arkasında saklanacakları bir sebep olacak hiçbir şeyi düzenleme imkânı bulamadılar. Eşter'in bu konuda ölümü göze alan çabalarına ve "zafere yaklaşmış ve onu görmüş olması sebebiyle savaşa devam etmek istediğini" iddia etmesine rağmen böyle olmuştur. Bu defa o, hilesini yerine getirmeyi iki durumdan dolayı başaramadı:

1. Başında deneyimli komutanların; özellikle de 'Amr'ın ve Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın bulunduğu Şam ordusunun güçlü olması.

2. Kûfe ordusunun içinde durumunun açığa çıkması. Zira bu, Eş'as b. Kays'ın ona söylediği "Vallahi sen hiçbir zafer görmedin!" sözünde ortaya çıkmıştır.[1550] Eş'as, Eşter'in Kûfelilere "Zafere yaklaştığımızda mı anlaşma kabul edildi?" demesi üzerine bu sözünü söylemişti.

1550 Taberî, *Târîh*, 6/6.

O hâlde Sıffîn'de mushafların kaldırılması harika bir işti. Müminlerin emîrinin hiçbir tereddüt göstermeksizin hızlı bir şekilde bu teklifi kabul etmesiyle taçlandırılmıştı. Mushafın kaldırıldığını görür görmez bunu kabul etti, hatta "Evet! Ben sizden daha çok Allah'ın Kitabına yakınım" dedi.

Bu yüzden söz konusu sahne, Müslümanlar için "barışın yararlarını ve kanlarının korunmasını" sağlaması nedeniyle Sıffîn'deki en önemli olay sayılır. Bu durum, müminlerin göğüslerine su serpti ve mücahidlerin başlarının yukarı kaldırdı, ayaktakımının ve münafıkların müminlerin emîri şehid Osman *radıyallahu anh*'a karşı hadlerini aşmalarından itibaren kopardıkları bütün köprüleri ve bağları birleştirdi.

Bunun sonucunda ümmet uyanışına döndü, bütünüyle haksız yere haram kanı akıtan Sebe'iyye'nin ve ayaktakımının kendisiyle ümmeti yaraladığı musibetin endişesinden kurtulduktan sonra kısa bir süre içinde birliğini sağladı.

Şam ve Kûfe halkları, fitneyi sürdürme şeklinde kendisine sevk edildikleri durumun tehlikesinin farkına varmasalardı, savaşı kendisiyle sonlandırdıkları ıslah davetine tutunmazlardı.

Belki de bu durum, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın "isyancıların ortaya çıkardıkları sıkıntının çözümü ve onların davalarının ortadan kaldırılması" için çalışmaya karar vermesinin başlangıcı olmuştur. O, onlara karşı hücceti ikame ederek ve delilleri sunarak onların peşine düştü. Onlardan azgınlığında ısrar eden kimselere karşı ise kılıcını çekti. Çünkü onların, akidesi, hilafeti ve ümmeti için daha tehlikeli olduklarını gördü.

Yedinci Bölüm

Tahkim ve Sonuçları

Birinci Konu: Tahkîm

İkinci Konu: Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın ve Hâricîlerin/İsyancıların Sıffîn'den Sonraki Durumu

Üçüncü Konu: Sıffîn'den Sonra Şam ve Kûfe Halklarının Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklar

Dördüncü Konu: Ali ve Mu`âviye *radıyallahu anhuma*

Beşinci Konu: Hasan b. Ali'nin Mu`âviye *radıyallahu anhum*'a Biat Etmesi ve Onunla Barışması

Birinci Konu

Tahkîm

Dil Açısından Tahkim:

«حاكمه إلى الحاكم», "Hâkimin katında onu dava etti ve onunla davalaştı" anlamındadır. Yine "İlgili konuda hüküm vermesini emretti, hükmüne başvurdu" anlamında da «حكمه في الأمر تحكيما» denilir. Bundan türeyen isme de «الأحكومة والحكومة» denilir. "el-Hâkim" ise yüce Allah'ın isimlerinden biridir. "Muhkim/Muhkem," nefsine karşı adil olandır. "Deneyimli, hikmetli adam" anlamında «رجل محكم» denilir.

İnsanların arasında hüküm veren kimseye de zalimi zulümden alıkoyması sebebiyle "Hâkim" ismi verilmiştir.[1551]

"Hüküm" lafzı da Arapların «فلان حكم بيننا» ifadesinden türemiştir ki buna göre hüküm, "haksız kimseyi hakka çevirir."[1552]

Istılahta Tahkim:

İki hasmın, aralarında hükmedecek bir hâkimi atamalarıdır/belirlemeleridir. "İki hasım"dan maksat da tartışan iki gruptur. İki gruptan fazlasını da kapsamaktadır.[1553]

Sıffîn'deki iki grup, aralarındaki konuda hakemin hükmüne başvurmak üzerinde anlaştıklarında ve yüce Allah'ın Kitabında Müslümanların arasındaki hükümlerle ilgili geçen hükümlere razı olduklarında müminlerin emîri *radıyallahu anh* ve Kûfe halkı, Ebû Mûsa Abdullah b. Kays el-Eş'arî'nin kendi hakemleri olmasına razı oldular. Baştan barışa karşı çıkan ve mushafları reddeden az sayıdaki Sebe'iyye dışında müminlerin emîrinin taraftarlarından hiç kimse buna karşı çıkmadı. Sebe'iyye'nin muhalefetine ise aldırılmadı. Çünkü bu muhalefet, müslüman cemaatin maslahatına aykırıdır, fitnenin sürdürülmesine ve Müslümanların birbirlerini öldürmesine davet etmektedir.

1551 Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, «حكم» mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, «حكم» maddesi.
1552 İbn Dureyd, *el-İştikâk*, 7/147; Dûrî, *'Akdu't-Tahkîmi fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 19.
1553 Dûrî, *'Akdu't-Tahkîmi fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 19.

Müminlerin emîrinin Ebû Mûsa'nın hakem kılınmasını istemediği şeklinde aktarılan bütün rivayetler uydurma olup barışı engellemeyi hedeflemektedir. Çünkü barış, "boyunlarında duran müslümanların kanları, ümmete karşı kalplerinde taşıdıkları kin" sebebiyle isyancıların kendisinden korktukları şeylerin en tehlikelisiydi. Bu kinleri, ümmetin "ayrıştırmak için çaba sarf etmedikleri" bir birleşmesine, "şanını karalamak ve iyiliklerini örtmek için çalışmadıkları" bir imam görmeye dayanamamalarına neden olmaktadır.

Ebû Mûsa *radıyallahu anh* takvalı, kültürlü, fakih ve âlim biriydi. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* onu Mu'âz ile birlikte Yemen'e göndermişti. Ömer de onu öne geçirmiş ve güzel bir anlayışa sahip olmakla onu övmüştü.[1554] O, kendisine güvenilen bir vali, fatih bir komutan ve adil bir kadıydı. Müslümanların arasında esenliğin/barışın meydana gelmesini ister ve afiyeti tercih ederdi. Sulha davet eder, fitneye buğzederdi. Bu yüzden Sebe'iyye isyancılarının ve uzantılarının kendisine karşı başlattığı karalama, sahtecilik ve düzmececilik saldırılarına maruz kaldı. Tahkîm konusundan söz edip de "görevini maharet, zekâ ve sakinlikle yerine getiren, ümmetin iç savaşın başka bir gezintisine çıkmasını engellemede pay sahibi olan, böylece Sebe'iyye isyancılarının alevlendirdiği fitne ateşini söndüren" Ebû Mûsa *radıyallahu anh*'a yönelik hakaretvari rivayetler içermeyen tek bir tarih kitabı dahi neredeyse yoktur.

Sebe'iyyenin, tahkim konusunda "sahabenin adaletiyle, doğruluğuyla ve güvenilirliğiyle çelişir" bir şekilde yazdığı kitapların ve uydurduğu rivayetlerin hepsi, apaçık birer yalandır. Bu rivayetlerin içerdiği hiçbir harf asla gerçekleşmemiştir. Bunlar, bidatçilerin uydurdukları ve tarihçilerin krallar için yazdıkları şeylerdir. Ardından arsız ve Allah'a açıkça isyan edip de bidat işleyen kimseler bunları birbirlerinden miras aldılar.[1555]

İnsaflı okuyucu, tahkim konusunda yazılanları iyice incelerse, onlarda acayip derecede çelişki ve karışıklık görür. Bu aşamayla ilgili eser yazanların hepsi de bu batıl rivayetlerden birini pek çok defa kullanırlar ki sonunda bazı okuyucular, ilgili rivayetten bahsedenlerin çokluğu ve bu

1554 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 176.
1555 Önceki kaynak.

rivayeti eleştirenlerin veya ona karşı uyarıda bulunanların azlığı nedeniyle bu rivayetin sahih ve meşhur olduğunu zannederler.

Pek çok zaman bu tür rivayetler, bir kısım sahabeyi günah/yasakları işlemekle niteler. İşte bu durum bile sahabenin adaletine aykırı olması hasebiyle rivayetin reddedilmesi için yeterlidir. Sahabî, yalan söyleyip, ihanet edip, rüşvet alıp da emaneti eda etmemezlik yapabilir mi? Onlar bundan uzaktırlar. Bu tür nitelikler sahabe-i kiram için kabul edilirse, o zaman onların dışında doğru söz söyleyen, sözüne vefa gösteren ve kendisine güvenilen kim vardır?

Şam halkı da 'Amr b. el-'Âs'ı kendi hakemleri olarak seçtiler. İsyancıların 'Amr ile olan öyküsü bilinmektedir ve eskidir. O, İslam hilafetinin içindeki tahrip saldırısının başlangıcındaki ilk hedefleriydi. Onlar, daha önce açıklandığı üzere onun Mısır valiliğinden azledilmesinin nedenini oluşturuyordu. Bu yüzden onlar, Ebû Mûsa'dan daha çok 'Amr'a buğzediyorlardı. Dolayısıyla onun hayatının, onlardan ve -sahabenin imametini ve liderliğini reddeden- haleflerinden gelecek olan her ithamın hedefi olması gayet doğaldır.

Fakat 'Amr'ın adaleti, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Ebû Bekir'in ve Osman'ın onu bazı görevlere atamış olmaları, ona yönelik hakaret içeren herhangi bir rivayetin kabul edilmesine engeldir. Çünkü bu rivayetlerin arkasında sahabenin ve sulhun düşmanları bulunmaktadır. İki taraf, iki hakem üzerinde ittifak edince tahkim sözleşmesini yazdılar:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla; bu, Ali b. Ebî Tâlib ile Mu'âviye b. Ebî Süfyân'ın, üzerinde davalaştıkları konudur. Ali, Irak ehli ve kendisiyle birlikte bulunan taraftarlarının adına dava açtı. Mu'âviye de Şam halkı ve kendisiyle birlikte bulunan taraftarlarının adına dava açtı. Bizler, Allah'ın hükmüne ve Kitabına razıyız. Allah'ın Kitabında buldukları hüküm konusunda hakemlere tabi olunur. Allah'ın Kitabında bir hüküm bulamadıklarında adil sünnet onları birleştirir. Hakemler malları, canları ve aileleri konusunda güvence altındadır. Ümmet, Ali, Mu'âviye, müminler ve Müslümanlar ile ilgili verecekleri hüküm konusunda onların yardımcılarıdır. İki grup, bu sahifedekilere vefa göstermek konusunda Allah'ın ahdine ve misakına bağlıdır. Buna göre Müslümanlar güven içinde olacaklar ve

silahlarını bırakacaklar. Abdullah b. Kays ve 'Amr b. el-'Âs da bu sahifede bulunanlarla insanların arasında hükmetmek açısından Allah'ın ahdine ve misakına bağlıdır. Her iki grup da bir yıl boyunca köşesine çekilecektir. Bir yıldan sonra eğer bunu/anlaşmayı reddetmek isterlerse reddederler, buna Allah'ın dilediği kadarını eklemek isterlerse de eklemede bulunurlar. Allah'ım! Bu sahifede bulunanları terk edenlere karşı Senin yardımını talep ediyoruz. Bu sahifeye, her gruptan on kişi şahitlik etmiştir."[1556]

Tahkim vesikasıyla ilgili başka metinler de bulunmaktadır ki bunlar, birçok kaynakta rivayet edilmekte ve İbn Hibbân'ın zikrettiklerine ek ifadeler içermektedir. Mesela; "Eğer iki hakemden veya iki emîrden biri vefat ederse, onun yardımcıları onun yerine, aynı ahde ve misaka bağlı olan, adalet ve iyilik ehlinden olan ve kendisinden razı oldukları başka bir kimseyi seçerler."[1557] ifadesi gibi.

Bu rivayetlerde açıkça görüldüğü üzere bu vesikada, hilafet meselesinden söz edilmemektedir. Çünkü hilafet meselesi, karara bağlanmış bir meseleydi. Karar verici (hal ve akd ehli) olan sahabenin biatıyla gerçekleşmişti. Sahabenin çoğunluğu fitneden uzak durmuş, Ali'ye savaşlarında katılmamış ve savaş konusunda ona muhalefet etmiş olsa bile aralarında Mu'âviye'nin de yer aldığı sahabeden herhangi bir kimsenin, hilafet konusunda Ali'nin ehilliğine itiraz ettiğinden bahsedilmemiştir.

Bu yüzden vesikada hilafet meselesinden söz edilmemiştir. Vesikada daha çok o sırada insanları ilgilendiren duruma yoğunlaşılmıştır ki bu da iki muhalif tarafın arasında güvenin ve barışın sağlanmasıdır. Bunun gerçekleştirilmesine yardımcı olacak olan şey, barış süresinin uzatılması amacıyla iki hakemin buluşmasını ertelemekti. Ki böylece nefisler sakinleşecek ve işler açığa çıkacaktı. Bu yüzden hakemlere, buluşmadan önce bir yıl süre ve bunu daha çok uzatma salahiyeti verildi.

Vesikada, Kitap ve sünnetin dirilttiği şeylerin diriltilmesi ve öldürdüğü şeylerin öldürülmesi üzerinde yoğunlaşılmıştır. Kitap ve sünnet, ihtilafın ve tartışmanın terk edilmesine, birliğe bağlı kalınmasına ve cemaate özen

1556 İbn Hibbân, *Sikât*, 2/293; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/106; Hamîdullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyyetu li'l-'Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, s. 538.

1557 Hamîdullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, s. 538.

göstermeye davet eder. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **"Allah'a ve Rasûlüne itaat edin ve çekişip birbirinize düşmeyin, çözülüp yılgınlaşırsınız, gücünüz gider. Sabredin. Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir."** (Enfâl, 46)

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz." (Âl-i İmrân, 103)

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Her kim emîrinden hoşlanmadığı bir şey görürse ona sabretsin. Şüphesiz ki her kim sultanın/hâkimiyetin dışına bir karış çıkarsa, o, cahiliye ölümüyle ölür."*[1558]

"Cemaatten bir karış ayrılıp da ölen kimse, ancak cahiliye ölümüyle ölmüş olur."[1559]

O hâlde tahkimin temel amacı, insanların arasını ıslah etmek ve fitneyi söndürmekti. Bu hedef de öyle ya da böyle gerçekleşti. Yani Sıffîn'den sonra Kûfe ve Şam halklarının arasında kapsamlı askerî bir yüzleşme meydana gelmedi.

Bu, iki hakemin o aşamada en fazla ulaşabileceği noktaydı. Şayet hilafet meselesi ve şehid Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine kısas yapma meselesi ortaya atılsaydı, yeni bir ihtilaf ortaya çıkardı ve bir sonuç elde edilemezdi. O hâlde tahkim buluşmasının odak noktası, sakinleştirmenin, ihtilafa neden olan şeyleri bir kenara bırakmanın, güvenin sürekliliğini gözetmenin ve Müslümanların kanlarını korumanın çevresinde dolaşıyordu.

Azletme ve atama meselelerine gelince; bu konu, sahabenin önde gelenlerinin kararına bırakılmıştı. Ki onlar, şûra ehlinden geriye kalanların Ali ve Sa'd b. Ebî Vakkâs olduğunu biliyorlardı. Abdullah b. Ömer de şûra ehlinin görüşmelerine katılmıştı. Bilindiği üzere Sa'd ve Abdullah fitneden uzak durmuşlardı. Sahabeden hiç kimse Ali *radıyallahu anh*'ın önüne geçmeyi kabul etmiyordu. Nitekim o da kendisinden önceki halifelerin *radıyallahu anhum* önüne geçmeyi kabul etmiyordu.

1558 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, 7053. Şu hadiste onun bir kısmına işaret ettiler: 7054, 7143.

1559 Önceki kaynak, 7053.

Tahkimden sonra müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın katında işler kısımlara ayrılınca şöyle dedi: "Sa'd b. Mâlik'in -Ebû Vakkâs'ın- ve Abdullah b. Ömer'in takındıkları tutum ne güzeldir! Vallahi eğer onların yaptıkları bir günahsa, şüphesiz ki bu bağışlanan küçük bir günahtır. Eğer yaptıkları iyi bir şeyse o zaman bu övgüye değer büyük bir iyiliktir."[1560] Bu söz, ikisinin takındıkları tutumu doğru ve iyi saymaktadır. Zira söz konusu tutum, Müslümanların kanlarından, mallarından ve ırzlarından selamet içindedir.

Abdullah b. Ömer'in fitneye karşı tutumuyla ilgili daha önce geçen bütün bilgilere rağmen bazı rivayetler, Ebû Mûsa el-Eş'arî'nin "Abdullah'ı hilafete atama" görüşünü savunduğundan, 'Amr'ın ise ona muvafakat etmediğinden söz etmektedir.[1561] Doğrusu ise bunun hiçbir şekilde gerçekleşmediğidir. Zira İbn Ömer, fitneden uzak durma tutumunu değiştirmedi. O, fitne zamanında hilafeti de başka bir şeyi de kabul etmedi. Ayrıca o, müminlerin emîrine biat edenlerdendir. O, biata en çok vefa gösteren ve ihtilaftan en çok nefret edenlerdendi.

Durum böyle olduğu için 'Amr'ın ve Ebû Mûsa'nın İbn Ömer üzerinde anlaşamadıkları, sövüştükleri[1562] ve birbirlerinden ayrıldıkları şeklinde aktarılanlar da sahih değildir! Çünkü tercihe şayan görüşe göre bu mesele hiçbir şekilde ortaya atılmamıştır ve yine o, iki hakemin salahiyeti kapsamında değildi. Allah en iyisini bilendir.

Tahkim haberiyle ilgili aktarılan rivayetlerden biri de şöyledir: Mu'âviye *radıyallahu anh* tahkime şahit oldu[1563] veya ona yakın bir yerde bulundu. Yezîd b. Hur el-'Absî'yi Ali'ye gönderip kendisinin Dûmetu'l-Cendel'de konakladığını bildirdi ve sözüne vefa göstermesini istedi. Yezîd, Ali'nin yanına geldi ve onu yola çıkmaya teşvik edip "Senin bu işe katılmanda bir iyilik, savaşın sona erdirilmesi ve fitnenin söndürülmesi vardır" dedi.

Ali *radıyallahu anh* da şöyle dedi: "Ey Hur'un oğlu! Ben bu kimselerin nefeslerini tutuyorum. Şüphesiz ki onları terk edecek ve onların yanından ayrılacak olursam, bu şehirde yaşanan fitne, onlarla Şam halkının arasın-

1560 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 7/246; Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 553.
1561 San'ânî, *Musannef*, 5/664.
1562 Önceki kaynak; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/119.
1563 Önceki kaynak, 3/121; 5/465; el-'Umerî, *el-Hilâfetu'r-Râşide*, s. 477.

da yaşanan fitneden daha büyük olur. Ancak ben Ebû Mûsa'yı göndereceğim, insanlar ondan razı oldular. İbn Abbâs'ı da göndereceğim, o benim yerimde durur. Onun hazır bulunduğu yerde gaip olmam."

Sonra böyle yaptı ve İbn Abbâs'a haber gönderip onu Basra'dan getirtti. Bazı bucaklara yönelmiş olan Ebû Mûsa'yı getirtti. İkisi onun yanına geldiklerinde süvariler eşliğinde onları yönlendirdi. O da Kûfe'de kaldı.[1564]

Anlaşıldığı üzere müminlerin emîrinin Kûfe'de kalışı, "tahkimi iptal ettiği ve ondan vazgeçtiği" söylentisini yaymaları için ıslah düşmanlarının eline fırsat verdi.[1565] Bu yüzden Eş'as b. Kays onun yanına gelip "Ey müminlerin emîri! İnsanlar, senin hakeme başvurmayı bir sapıklık gördüğünü, onun üzerinde durmayı küfür gördüğünü, bu yüzden tevbe ettiğini konuşuyorlar" dedi. Bunun üzerine Ali, insanlara hutbe okuyup şöyle dedi: "Her kim benim hakeme başvurmaktan vazgeçtiğimi iddia ederse, yalan söylemiş olur. Onun sapıklık olduğunu düşünen kimse, ondan daha sapıktır."

Ardından hâricîler, mescidin dışına çıktılar ve "Allah'tan başka hakem yoktur" dediler. Ali'ye, "Onlar sana isyan ediyorlar!" denilince Ali, "Benimle savaşana dek onlarla savaşmayacağım! Ama onlar benimle savaşacaklar" dedi.[1566]

Bu rivayet müminlerin emîrinin, tahkime bağlı kaldığını ortaya koymaktadır ki o, mushaflar kaldırıldığı andan beri tahkime sevinmişti. Zira tahkim, Müslümanların kanlarını korunmasını, Allah'ın Kitabının tazim edilmesini ve onunla amel edilmesini içeriyordu. Nitekim halife, isyancıların sulh davetine karşı çıkmalarına, Müslümanların arasındaki savaşın ve fitnenin sürüdürülmesi için tahrikte bulunmalarına rağmen "Evet, ben ona daha yakınım/evlayım!" demişti.[1567]

Hatta müminlerin emîri, safların birleştirilmesini ve söz birliğini sağlayan her şeye karşı çok istekliydi. Bu durum, isyancılar iki hakemin tahkim edilmesi sebebiyle onu ayıpladıklarında ortaya çıkmıştır ki o şöyle

1564 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/121.
1565 Cu'ayt, *el-Fitne*, s. 211.
1566 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 2/218.
1567 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 8/376; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/131.

demiştir: "Allah, bir kuşun meselesini iki hakemin hükmüne bağlı kıldı da ben, Müslümanların kanlarıyla ilgili bir mesele için hakemin hükmüne başvurmayacak mıyım?"[1568]

Onun barışa ilgi göstermesi ve Ebû Mûsa'ya güveni o derecede idi ki halife, "Ey Ebû Mûsa! Boynumun kesilmesi hakkında bile olsa hükmünü ver" dedi.[1569] Belki de müminlerin emîrinin tahkimle ilgili tutumu, onun Müslümanların cemaatine yönelik duyduğu sevginin boyutunu, *"Eğer barışı sağlayabiliyorsan bunu yap"*[1570] hadisinde ehlinden olmasının emredildiği barışa yönelik arzusunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca onun bu tutumu, askerleriyle yaşadığı sıkıntıları, Sebe'iyye isyancılarının ve ayaktakımının, çekmesine neden oldukları ve onlara sabrettiği yorgunlukları ve kaygıları ortaya koymaktadır. Sonunda canlarını helal duruma getirdiler, o da ilgili yerinde açıklığa kavuşacağı gibi sadece yüce Allah'tan korkarak onları güçlü bir şekilde yakaladı. Onlar, neredeyse her şeyi, hatta azmini, ilmini, cesaretini, görüşünü, elçililiklerini ve heyetlerini onun aleyhine bozacaklardı/ifsat edeceklerdi.

Tahkim konusunda üzerinde ittifak edilen şeylerden biri de her hakemin yanından dört yüz şahısla birlikte hazır olmasıydı. Ali, elçisine bir şey yazdığı zaman Kûfeliler onun yanına gelirlerdi ve "Müminlerin emîri sana ne yazdı?" derlerdi. O ise bunu gizlerdi. Bunun üzerine onlar, "Sana yazılanları bizden saklıyorsun öyle mi! Şüphesiz ki sana şu ve şu konuda bir şeyler yazıldı" derlerdi. Ardından Mu'âviye'nin elçisi 'Amr b. el-'Âs'a gelirdi. Ama elçinin ne getirdiği ve ne götürdüğü anlaşılmazdı, adamlarının çevresinde hiçbir sözün söylendiğini duymazlardı.

Bundan dolayı İbn Abbâs Kûfelileri kınadı ve şöyle dedi: "Bir elçi geldiğinde 'Ne getirdi?' diyorsunuz. Sizden bunu gizlediğimde 'Bunu bizden neden saklıyorsun? Şunu ve şunu getirdi' diyorsunuz. Haberi öğrenmek için konu üzerinde sürekli duruyorsunuz ve onu öğrenmeye yaklaşmaya çalışıyorsunuz. Sizin koruduğunuz bir sır yoktur!"[1571]

1568 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/108.
1569 Önceki kaynak, 3/107.
1570 Tahrici daha önce geçti.
1571 Taberî, *Târîh*, 6/14; Minkarî, *Sıffîn*, s. 533.

Rivayet edildiği üzere Ebû Mûsa ve 'Amr *radıyallahu anhuma*'nın araştırdığı konulardan biri şuydu: Ebû Mûsa, Osman'ın kanını talep etmek dışında Mu'âviye'nin ve ailesinin Osman *radıyallahu anh*'ın velileri olduklarını kabul etti ve "Onun velileri, ilk muhacirlerdir" dedi.

Bu yüzden ana ihtilaf sebepleri açısından -ki bunların en önemlileri, Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine had cezasının uygulanması, sonra da Mu'âviye'nin Ali *radıyallahu anhuma*'ya biat etmesidir- tahkimin sonuçlarını inceleyen kimse, "Hakemler, hiçbir konuda anlaşamadılar" der.[1572]

Yani hakemler, Ali'yi Sebe'iyye isyancılarına had cezasını uygulamak; Mu'âviye'ye de halifeye biat etmek zorunda kılmamışlardır. Çünkü bu iki konu iç içedir, aralarını ayırmak mümkün değildir. Bunların üzerine terettüp eden tehlikeli sonuçlar sebebiyle de bunlara ulaşmak zordur.

Bu durum, hakemlerin geniş ufuklarını, sorumluluklarına verilen boyutları idrak ettiklerini, ümmetin içinden geçtiği zorlu ve sancılı durumun farkında olduklarını teyit etmektedir.

"Sorumluluklarına verilen görevin herhangi bir yönünde kusurlu davranmış oldukları" ithamını hakemlere yöneltmek mümkün değildir. Zira onlar, "yeterlilik, uzmanlık ve güven" nimetlerine sahiptiler, hayatlarında çözümledikleri bütün konularda kendilerine hilm, ilim ve işlere güzel bir şekilde yaklaşma özellikleri verilmişti. Şayet bir kimse, "İkisi, bu tahkim işinin onların sorumluluklarına verilmesinden daha evla, daha yeterli ve daha güçlü idiler" derse, doğru söylemiş olur.

Bu iki yüce ve halim sahabîyi ihanet, gaflet, iğrençlik ve sövüşmeyle itham eden rivayete gelince; bu, İslam tarihi okuyucularının akıllarıyla eğlenmek ve alay etmek, sahabeye *radıyallahu anhum* karşı büyük bir cüret, "onlardan yüz çevirmeye, onları cehalete ve Allah'ın kendilerini ondan beri kıldığı kabilesel tutuculuğa nipet etmeye" yönelik bir çağrıdır. Nitekim Sebe'iyye'nin, 'Amr'a kasıtlı bir şekilde attıkları iftiraları sonucunda 'Amr'ın Mısır valiliğinden azledilmekle başlattığı hamlesinden itibaren günümüze kadar kendisine davet ettiği ve yaydığı "çağrı" buydu. Ki onlar, "işleri ayıpları ve eksiklikleri araştırmak, onları uydurma rivayetlerle bir kalıba sokmak, sonra da onları sahabeye *radıyallahu anhum* ve önde gelen

1572 İbn Hayyât, *Târîh*, s. 192.

Müslümanlara yapıştırmak olan" bazı fırkalar ve gruplar ayırmışlardır. Nitekim Taberî'nin Ebû Mihnef[1573] -Ebû Cenâb el-Kelbî-[1574] yoluyla aktardığı rivayetlerdeki durum böyledir. Bu iki ravi, her konuda sahabeyi itham etmektedir. Sahabeye hakaret içeren hiçbir rivayetlerinde doğruyu söylemezler. Bunun yanı sıra onlar ve tabakalarındakiler, Sebe'iyye'nin sahabeye yönelik bütün düşüncelerini ve ithamlarını, onları kalıplara döktükten ve -rivayetlerin doğru olduğunu göstermek/hissettirmek amacıylakimi zaman içinde hakikatten bir kısım barındıran kalıplar içinde sunduktan sonra yayıp duyurdular.

Taberî'nin rivayeti şöyledir: Ebû Mihnef şöyle demiştir: Ebû Cenâb el-Kelbî'nin bana anlattığına göre 'Amr ve Ebû Mûsa, Dûmetu'l-Cendel'de buluştuklarında… Şüphesiz ki 'Amr, hain bir adamdı… Ebû Mûsa da gafil bir kimseydi… Ebû Mûsa öne çıkıp yüce Allah'a hamd u sena etti, sonra da şöyle dedi: "Ey insanlar! Bu ümmetin işine baktık. Benim ve 'Amr'ın üzerinde ittifak ettiğimiz görüşten daha çok ümmetin işin uygun olan ve dağınıklığını toparlayacak bir görüş bulamadık. Bu görüş, Ali'yi ve Mu'âviye'yi görevlerinden azletmemizdir. Bu ümmet de bu işe yönelecek ve sevdikleri kimseyi başlarına atayacaktır. Ben, Ali'yi ve Mu'âviye'yi görevlerinden azlettim! O hâlde siz de işinize yönelin ve bu işe ehil gördüğünüz kimseyi başınıza tayin edin." Sonra da geri çekildi.

Ardından 'Amr b. el-'Âs gelip onun yerinde durdu. Allah'a hamd u sena ettikten sonra şöyle dedi: "Bu şahıs, duyduğunuz sözleri söyledi ve arkadaşını azletti. Ben de onun azlettiği gibi arkadaşını azlediyorum. Arkadaşım Mu'âviye'yi ise yerinde bırakıyorum. Çünkü o, Osman b. Affân'ın velisidir, kanını talep edendir ve makamını en çok hak eden kimsedir…"[1575]

1573 Lût b. Yahya: İhtilaflı meselelerde ve sahabeyle ilgili konularda kendisine güvenilmeyen bozuk ve tutucu tarihçidir. Tanıtımı daha önce yapıldı. Belki de bu iki komutan sahabîye yönelik nitelemesi, bunu tekit etmekte ve ortaya koymaktadır.

1574 Ebû Cenâb el-Kelbî: Yahya b. Ebî Hayye'dir. Çok tedlis yaptığı için zayıf sayılmıştır. İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, 7537.

1575 Taberî, *Târîh,* 6/16; Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/190; Minkarî, *Vak'atu Sıffîn*, s. 546; Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 2/409; Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 551; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/168; Bûtî, *Fıkhu's-Sîre*, s. 375.

Ardından onların birbirlerine hakaret edip sövüştüklerini, birbirleri için kötü örnekler verdiklerini, sonra da Şam halkının Şam'a, Kûfe halkının da Kûfe'ye döndüklerini, Ebû Mûsa'nın ise bineğine binip Mekke'ye gittiğini zikretti.

Bütün ölçütlerle reddedilen bu rivayetin yayılmasında sahabeye buğzedenler pay sahibi oldular, öyle ki bu rivayet, tahkim olayıyla ilgili en meşhur rivayet olmuştur.[1576] Onlar Ebû Mûsa'nın sahip olduğu hikmeti ahmaklığa ve gaflete, 'Amr'ın sahip olduğu zekâyı da ihanete ve aldatmaya dönüştürdüler.

Önceki veya sonraki sahabe düşmanlarının bunu yapması garip karşılanmaz. Ancak garip olan, müslüman tarihçilerin, "bu iki alim ve komutan sahabînin yaşantısına muhalif, sahabe adaletine ve Kitap ile sünnette onların hakkında geçen övgülere aykırı olmasına" rağmen bu rivayetin batıl ve sahte olduğuna dikkat çekmeksizin, ravilerini itham etmeksizin onu nasıl tedvin ettikleridir. Bu konuda sadece "Bu rivayet sahih değildir" diyen İbn Kesîr bunun dışındadır.[1577]

Bu rivayetin batıl olmasının nedeni, yalnızca ravilerinin yalancılıkla itham edilmiş olması ve sahabenin adaletine aykırı olması değildir. İçerdiği açık yanıltmalar da buna sebep olmuştur. Rivayete göre Ebû Mûsa ve 'Amr, Ali ve Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'yı azletme üzerinde ittifak etmişler. Ebû Mûsa ikisini azletmiş, 'Amr ise Mu'âviye sadece Ali'yi azletmekle yetinmiştir. Buradaki yanıltma şudur: Mu'âviye, o sıralarda halife değildi ve hilafeti talep etmiyordu ki! Sahip olmadığı bir şeyden nasıl azlediyor? Uydurma iftirayı aktaran tarihçilerin kendisiyle alaycı davrandıkları yanıltma noktası budur! Onlar, bütün okuyucularıyla alay etmişler ve "ortada müminlerin iki halifesi veya iki emîri var. İki hakem söz konusu iki halifeyi azletme üzerinde anlaştılar. Ebû Mûsa el-Eş'arî, anlaşma gereği iki halifeyi azletti. 'Amr ise anlaşmaya aykırı davranarak birini azletti ve diğerini halife olarak bıraktı" vehmine kapılmasına neden olmuşlardır. Bütün bunlar ise yalan, iftira ve bühtandır.[1578]

1576 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/297.
1577 Önceki kaynak.
1578 İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 178.

Yani bu tarihî iftiranın doğru olduğu varsayılsa bile 'Amr'ın bu yaptığının bir değeri yoktur. Çünkü Mu'âviye halife değildi. Şayet onu görevinde bırakmış olsaydı bile Mu'âviye, Şam valisi olmanın ötesine geçmezdi.

Müslüman şahıs, sahabenin adaletine ve insafına dikkat ettiği, onların yaptıkları hiçbir şeyde kasıtlı olarak hata işlemediklerini göz önünde bulundurduğu takdirde, sahabeye buğzedenlerin tarihî tedvinlerinde yapmaya çalıştıkları bu yanıltmaca ve iftira ortadan kalkar. Yoksa bu yanıltmaca, okuyucuların aldanmasına yol açar. Böylece İslamî düşüncede bocalama meydana gelir. Ona intisap etmede, onu sahiplenmede ve ona inanmada tereddüt hâsıl olur.

Bu durum, sahabe tarihini okuyan kimselerin, -Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına düşmanlık etmekten dolayı helak olan kimselerden olmamaları amacıyla- tedbirli ve ihtiyatlı davranmalarını, sahabenin adaletiyle, doğruluğuyla ve güvenilirliğiyle çelişen her şeyden yüz çevirmelerini gerektirir.

Savaşın Terk Edilmesi Evla Olandı, Her İki Grup da Müminlerdendi:

Sahabenin *radıyallahu anhum* her biri, ilgili konuda ulaştığı delile göre tutumlarını belirlediği için sahabe, Sıffîn savaşından sonra Müslümanların arasında savaşı terk etmenin daha evla olduğunu anladılar.

İşte Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in çok sevdiği Hasan b. Ali ve Usâme b. Zeyd de savaşı terk etme görüşündelerdi. Usâme, savaştan uzak durmuş ve evinde oturmuştu. Hasan da savaşı terk etmeleri için her zaman babasına ve kardeşine nasihat ediyordu. Mesele ona bağlı kalınca Hasan savaşı terk etti. Bunun üzerine Allah, savaşan iki grubun arasını düzeltti.

Ali *radıyallahu anh* işin sonunda savaşı terk etmenin, savaşmaktan daha çok maslahata uygun olduğunu anladı. Bununla birlikte o, halifeydi ve Mu'âviye'den daha çok hakka yakındı.[1579]

Ayrıca savaşmamak maslahata daha uygundu; çünkü Kitap ve sünnette geçen sahih deliller, fitneden kaçınmaya ve fitne ortamında savaşı terk

1579 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 1/537, 542; 5/535. Bununla birlikte her birinin hakkı ve talebi vardı.

etmeye davet ediyordu. *"İleride fitne meydana gelecektir. Onun sırasında oturan, ayakta durandan daha hayırlıdır…"* hadisi daha önce geçti.

Yine *Sahîh* adlı eserlerde geçtiği üzere Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'yı barışa teşvik etmiş ve barışa yönelip onu kabul etmesi sebebiyle onu övmüştür. Şöyle buyurmuştur: *"Benim bu oğlum efendidir. Umulur ki Allah, Müslümanlardan iki grubun arasını ıslah eder."*[1580]

Böyle de oldu ve Allah, Ali'nin taratarlarıyla Mu'âviye'nin taraftarlarının arasını onunla ıslah etti. Bu hadiste Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Hasan'ı övdüğü ve iki grubu "Müslümanlar" olarak adlandırdığı görülmektedir. Bu durum, bu iki grubun arasını aıslah etmenin övülen bir fiil olduğuna, savaşı terk etmenin müstehap ve övgüye layık olduğuna delalet eder.[1581]

Bu durum, şu ayet-i kerimelerde geçen amaçlarla örtüşmektedir: **"Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin."** (Hucurât, 9) ve **"Müminler ancak kardeştirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız."** (Hucurât, 10) Bu yüzden savaşla hiçbir maslahat elde edilememiştir. Yüce Allah'ın verdiği emrin maslahat yönünün mefsedet yönüne ağır basması kaçınılmazdır.

Huzeyfe *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Ben Muhammed b. Mesleme dışında fitne dönemine yetişen herkesin fitneye düşmesinden korkarım. Zira Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ona, *'Fitne sana zarar vermeyecektir'* dediğini duydum." Muhammed b. Mesleme, fitneden uzak durmuş, sonunda Medine'den çıkıp Rebeze'ye yerleşmiş ve *"Fitne açığa kavuşuncaya dek hiçbir şehrinize yerleşmek istemiyorum!"* demiştir.[1582] Böylece fitneden kurtuluş yöntemi ortaya çıkmıştır.

Buna göre ıslah, sahabenin bütün davranışlarının arkasındaki amaçtı. Nitekim ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler de ıslah davetçilerini övmüş

1580 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu Kavli'n-Nebî sallallahu aleyhi ve sellem li'l-Hasan, 7109; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 4/549.

1581 Önceki kaynak, 1/542; 4/450.

1582 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 1/538, 540.

ve takdir etmiştir. Kitap ve sünnette müslümanların arasında savaş yapılmasını öven hiçbir nas yoktur. Bilakis naslar ıslaha, bağışlamaya ve hoşgörüye teşvik eder şekilde gelmiştir. Allah Teâlâ, **"Bağışlasınlar, hoş görsünler; Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz?"** (Nûr, 22) buyurmuştur.

Bu yüzden sahabenin öne geçenlerinin geneli fitneden uzak durmuş, fitneye dâhil olmamış ve yerinde kalmaya davet etmişlerdir. Ebû Mûsa el-Eş'arî'nin ve Ebû Mes'ûd el-Bedrî'nin tutumu böyleydi.

Abdullah b. Abbâs, Hasan b. Ali, Muğîre b. Şu'be ve başkaları, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a, savaşı terk etmesini ve teenniyle hareket etmesini tavsiye etmişlerdir.

Halife kendisine yerinde kalmasını tavsiye edenlere muvafakat etmeyince onunla onların -Basra ve Şam halklarının- arasında bilindik savaşlar meydana geldi. Osman'ın katillerinin öldürülmesi, Cemel ve Sıffîn'de meydana gelenlerden daha basitti. Eğer bunlar için geçerli bir içtihad var idiyse, o zaman diğeri için caiz olan içtihadın var olması evlaydı.[1583]

Yani eğer Osman'ın katillerinin öldürülmesinin terk edilmesi, fitneden kaçınmak amacıyla caiz idiyse, o zaman Basra ve Şam halklarıyla savaşın terk edilmesi evleviyetle caizdir. Çünkü bu halklar, bir günah işlemediler ve haram bir kanı akıtmadılar. Yine onlar, Osman'ın katillerinden, onlarla yardımlaşan kabilelerinden ve başkalarından daha kalabalıklardı ve daha güçlülerdi. Onlarla yapılacak savaşın neden olacağı tehlikeler, İslam'a ve Müslümanlara karşı daha büyüktü ve daha genişti.

Bu yüzden Ali'nin döneminde yapılan savaş "imamet" için değildi. Şüphesiz ki Cemel ve Sıffîn ehli, Ali'den başkasının imam seçilmesi için savaşmadılar. Mu'âviye de "Ben, Ali'nin dışında bir imamım!" demiyordu. Talha ve Zubeyr de bunu söylemiyorlardı. Bu savaşların hiçbiri, üzerinde ihtilaf edilen imametin kurallarından bir kuralla ilgili yapılmamıştı. Sahabeden hiç kimse de "İmameti nasla belirlenen imam, Ali'dir." demiyordu.

Pek çok âlime göre bu savaş, bir fitne savaşıydı. Ali, hiç kimseyle imamet için savaşmadı. Başkasının imameti ondan daha çok hak etti-

1583 Önceki kaynak, 4/463; 5/516.

ği konusunda -bırakın savaş yapılmasını-, iki kişinin arasında bile ihtilaf yaşanmadı.[1584]

Durum böyle olduğuna ve ihtilaf "hilafet" ile ilgili olmadığına göre savaşı terk etmenin, savaşmaktan daha hayırlı olduğu belli oldu. Bu, sahabe *radıyallahu anhum* hakkında güzel sözler kullanan/onlardan güzel bir şekilde bahseden kimselerin görüşüdür. Başkalarının görüşlerine ise aldırılmaz ve o görüşlerinin bir kıymeti yoktur.

Zira "Mu'âviye'nin müminlerin emîrine biatini ertelemesi, müminlerin emîrinin de Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine kısası ertelemesi" içtihadî meselelerdir. Müminlerin emîrinin, "Basra ve Sıffîn'de giriştiği savaşların birer içtihad sonucu oldukları, bu konuda katında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen bir ahde/emre sahip olmadığı" ile ilgili sözlerine daha önce işaret edilmişti. Aynı şekilde 'Ammâr b. Yâsir'in, "Yaptıkları savaşlar, birer içtihaddan ibarettir, bu konuda hiç kimse bir ahde sahip değildir" sözü de öyledir. Şam halkıyla ilgili söylediği şu söz de böyledir: "Dinimiz birdir, kıblemiz birdir, davamız birdir. Ancak onlar bize haksızlık eden bir topluluktur. Bu yüzden onlarla savaştık." Yine "'Şam halkı küfre girdi' demeyin" dedi.[1585]

Bu konularda nassın bulunmayışı sebebiyle Mu'âviye'nin, 'Amr'ın ve onlarla birlikte bulunan ashabın faziletleriyle, ilimleriyle ve cihadlarıyla birlikte içtihadda bulunmaları caiz olmuştur.

Müminlerin emîri doğruya ve hakka daha yakın olsa da[1586] itaati daha çok hak etse de diğerleri de vardıkları içtihadı caiz kılacak ve yaptıkları her şeyde kendilerine gerekçe olacak kanıtlara sahiplerdir. Beş sahabî dışındaki sahabeyi tekfir eden, bütün sahabeyle ilgili güzel bir inanca sahip oldukları için Ehl-i Sünnet'i de tekfir eden kimselerin müşahade edilmesi, sözlerinin işitilmesi ve kitaplarının okunması söz konusu olmasaydı bu tür meselelerden söz etmenin gereği olmayacaktı.

1584 Önceki kaynak, 6/326; Bedrân, *Tehzîbu Târîhi Dımaşk*, 1/74.

1585 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 5/466; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/280; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/308.

1586 Her biri bir içtihada sahip olmasına ve her biri hak üzere olduğuna inanmasına rağmen böyledir.

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den, şu buyrukları sabit olmuştur: *"Kıyamet, davaları bir olan iki grup savaşmadıkça kopmayacaktır."*[1587]

"İki büyük grup savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Davaları aynı olduğu hâlde aralarında büyük bir savaş meydana gelecektir."[1588]

İbn Hacer şöyle demiştir: "'İki grup'tan maksat, Ali'nin topluluğu ile Mu'âviye'nin topluluğudur. 'Dava'dan maksat da -tercihe şayan görüşe göre- İslam'dır. Yine bunun, onların her birinin, hak üzere olduklarına inanması olduğu da söylenmiştir."[1589]

Ayrıca Mu'âviye taraftarlarının onun safında savaşmaları, Mu'âviye'nin özelliğinden dolayı veya onun müminlerin emîrine öncelenmesinden dolayı değildir. Bilakis Şam halkı, Ali'nin ordusunda Osman *radıyallahu anh*'a haksızlık ettikleri gibi kendilerine zulmedecek zalim kimselerin bulunduğunu düşünüyordu. Onlar, zalimlerin saldırılarını defetmek amacıyla savaşıyorlardı. Saldırganla savaşmak ise caizdir. Bu yüzden onlar, diğerleri savaşı başlatana dek savaşı başlatmadılar… Mu'âviye'nin ordusunda bulunup da hakkı talep edenler şöyle derler: "Ancak bize adil davranacak ve bize zulmetmeyecek bir kimseye biat edebiliriz. Biz Ali'ye biat ettiğimiz takdirde onun askerleri, Osman'a zulmedildiği gibi bize zulmederler."[1590]

Bu yüzden Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed ve başkaları şöyle demiştir: "Azgın grupla savaşmanın şartı vardır. Allah, bu gruba karşı savaşın başlatılmasını emretmedi. Bilakis o, iki grubun savaşması hâlinde aralarının ıslah edilmesini, ardından ikisinden birinin diğerine karşı haddini aşması hâlinde haddini aşan tarafla savaşılmasını emretti. Bunlar, daha savaşı başlatmadan önce kendilerine karşı savaş açılmıştır."[1591]

Bu nedenle müminlerin annesi *radıyallahu anha*, fitne meydana geldiğinde şöyle demiştir: "İnsanlar, **'Dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın'** (Hucurât, 9) ayetiyle amel etmeyi bıraktılar. Böylece Allah, azgın grubun savaşmasından sonra iki grubun arasının

1587 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu İstitâbeti'l-Murteddîne ve'l-Mu'ânidîne ve Kitâlihim, 6935.
1588 Önceki kaynak, Kitâbu'l-Fiten, 7121.
1589 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 6935 nolu hadisin şerhi.
1590 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 4/383.
1591 Önceki kaynak, 4/391.

ıslah edilmesini emrettiği gibi doğrudan/ilk savaştıkları durumda da aralarının ıslah edilmesini emretti."

Durum, müminlerin annesinin *radıyallahu anha* dediği gibidir. İki grup savaştıklarında araları ıslah edilmedi. Şayet azgın toplulukla savaşıldığı varsayılsa bile onunla, Allah'ın emrine dönünceye dek savaşılmadı. Ardından araları adaletle ıslah edildi. Allah Teâlâ ise Allah'ın emrine dönülmesine dek savaşılmasını, sonra da aralarının ıslah edimesini emretti. Yoksa o, salt bir savaşı emretmedi. Bilakis o, "Allah'ın emrine geri dönünceye kadar haksızlığa sapanlara karşı savaşın" buyurdu.

İlgili grup Allah'ın emrine dönünceye dek savaş meydana gelmedi. Eğer bu, güç yetirilebilir bir şeyse, o zaman meydana gelmemiştir. Eğer güç yetirilemeyen bir şeyse, o zaman emredilmiş değildir.[1592]

Yani fitne sırasında meydana gelen savaş ve ıslah, ayet-i kerimenin emrettiğine uygun bir şekilde meydana gelmemiştir.

Şayet bir grubun diğer bir gruba haksızlık ettiği ve savaşmaksızın zulmün defedilmesinin mümkün olduğu varsayılsa, savaşmak caiz olmaz. Pek çok zaman bir grup başka bir gruba zulmettiğinde fitne alevlenir. Eğer mazlumun hakkını savaşmaksızın almak mümkün olursa, bu durumda savaşmak caiz olmaz.

Ayette, adil bir imama biat etmekten kaçınan herkesle, sadece bundan dolayı savaşmanın vacip olduğuna delalet eden bir şey yoktur. Böyle bir kimse, imama itaati terk etmekten dolayı "bağı/isyan eden/zalim" diye isimlendirilse de öyledir. Çünkü imama itaati terk eden herkesle savaşılmaz.[1593]

Büyük tarihî yanıltmacalardan biri de sahabenin *radıyallahu anhum* dindeki ve İslam inancındaki yerini bilmeyen kimselerin içine düştükleri çelişkidir ki bu durum, neredeyse sahabeye buğzedenlerin tutumuna mutabıktır. Onlar, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* ile savaşanların yaptığı işi büyütürler/abartırlar, onun kardeşi Halife Osman *radıyallahu anh*'ın katillerini ise överler. Hâlbuki Osman, Müslümanların -ki bunların başında Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh* yer alır- kendisine biat etmek üzere

1592 *Minhâcu's-Sunne*, 4/425.
1593 Önceki kaynak, 4/425.

anlaştıkları bir halifeydi. O, hiçbir Müslümanı öldürmedi, had cezasını gerektiren hiçbir günah işlemedi, kendini savunmaksızın, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının düşmanları olan zalimlere karşı hücceti ileri seviyede ikame ederek mazlum ve şehid bir şekilde öldürülünceye dek sabretti.

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* ise Mu'âviye'nin taraftarlarına karşı savaşı başlattı. Onlar onunla savaşmıyorlardı, sadece ona biat etmekten kaçınmışlardı. Eğer Müslümanların yarısının veya çoğunluğunun vb. kendisine biat ettiği imama biat etmekten kaçınanlarla savaşmak caizse o zaman Müslümanların kendisine biat etmek üzere anlaştıkları bir imamla savaşan ve onu öldüren kimselerle savaşmak evleviyetle caizdir.[1594]

Eğer Şam valisi biat etmekten kaçındığı ve halifeyi öldürenlere kısas cezasının uygulanmasını talep ettiği için "isyankâr" sayılıyorsa, o zaman Halife Osman ile savaşıp da onu öldüren ve bu kasıtlı öldürmede tevil ettiği hiçbir hüccete sahip olmayan kimselerle savaşmak, tevile sahip olarak içtihad eden isyankârla savaşmaktan evladır.

Ayrıca Mu'âviye, hilafeti kendisinden daha çok hak eden kimseyle -ki o şahıs, Ali *radıyallahu anh*'tır- hilafet için rekabet etmemiştir. Yine Mu'âviye, "müminlerin emîri" ismini kullanmamıştır. Ali *radıyallahu anh* şehid edilinceye dek de onu kimse bu isimle anmamıştır. Mu'âviye'nin safında bulunanlar, "O, imam ve halifedir. Ali'nin ve taraftarlarının ona biat etmeleri gerekir. Çünkü onun halife olması daha uygundur" demiyorlardı. Bu durum, bütün ilim ehli tarafından bilinmektedir.[1595]

Mu'âviye ve Şam halkı ile savaşılmasını caiz görenler onların isyankârlar olduklarını ve isyanın da zulüm olduğunu söylediler. Eğer sadece zulmün varlığı savaşı mubah kılsaydı, o zaman biatin terk edilmesini mubah kılması daha evla ve daha doğru olur. Çünkü savaş, savaşmaksızın sadece biati terk etmekten daha çok fesat içerir.[1596]

"Azgın grup" mefhumunda üzerinde durulması gereken konulardan biri de bu mefhuma işaret eden, "azgın grupla savaşmanın güç ve imkâna

1594 Önceki kaynak, 4/458.
1595 Önceki kaynak, 4/515, 463; 6/330; İbn Hibbân, *Sikât*, 2/284.
1596 Önceki kaynak, 4/463.

bağlı olduğunu, zira onlarla savaşmanın, müşriklerle ve kâfirlerle savaşmaktan evla olmadığını" ortaya koyan Kur'ân ayetinin anlaşılmasıdır.

Meşru maslahat, kimi zaman Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in birçok defa yaptığı gibi mal yoluyla uzlaşma, barışma ve anlaşma olur. İmam, gücün olduğuna ama maslahatın bununla hâsıl olmayacağına inanırsa, işin özünde savaşı terk etmesi maslahata daha uygun olur. Söz konusu savaşın zararlarının yararlarından daha çok olduğunu gören kimse de bunun bir fitne savaşı olduğunu bilir.

Bunun, "terk edilmesi yapılmasından daha hayırlı olan" bir fitne savaşı olduğunu bilen kimsenin özel ve belirli bir nassı bırakıp da emir sahiplerine itaatle ilgili mutlak ve genel bir nassa yönelmesi vacip olmaz. Özellikle de Allah Teâlâ, anlaşmazlık durumunda konunun Allah'a ve Rasûlüne döndürülmesini emredip[1597] şöyle buyurmuşken: **"Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu, Allah'a ve Peygamber'e götürün."** (Nisâ, 59)

"Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa/savaşırsa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah, hakkı yerine getirenleri sever." (Hucurât, 9) ayetinde "haksızlık yapmak/haddi aşmak" ile ilgili geçen buyruk, haddini aşan grupla savaşmak konusunda iki grubun dışındaki diğer müminlere verilen bir emirdir. Yoksa ayette, iki gruptan birinin diğeriyle savaşması için verilen bir emir yoktur.

Müminlerin emîri Ali'nin gerçekleştirdiği savaş, kendisine emredilen bir savaş değildi. Bilakis onu terk etmesi daha üstündü. Savaşın caiz olması veya kendisinin içtihad etmiş olması hasebiyle savaşmış olmasına gelince; bu durumda söylenecekler, "onunla birlikte azgın gruba karşı savaşmak mı, yoksa fitne sırasında savaştan el çekmek mi gerekir?" konusuyla ilgilidir. Bu, delillerin, âlimlerin içtihadlarının ve mümin mücahidlerin ihtilaf ettiği bir konudur.[1598]

1597 İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâva*, 4/442.
1598 Önceki kaynak.

Her müçtehid ecir alır. Hakka isabet eden iki ecir, hakka isabet etmeyen de aynı amacı gözettiği ve dine hizmet için çalışma niyetini taşıdığı sürece bir ecir alır. Tevilinde hata eden kimsenin günahı, Kitaba ve sünnete göre bağışlanır. Allah Teâlâ, **"Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma!"** (Bakara, 286) buyurmuştur.[1599]

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* biraz sonra açıklığa kavuşacağı gibi savaşı başlatmalarından önce bile haricîlerle savaşılmasını emretti. **"Onlarla karşılaştığınız yerde onları öldürün. Şüphesiz ki onları öldürmenin karşılığında ecir vardır"** buyruğu buna örnektir. İsyankârlarla savaşmaya gelince; Allah Teâlâ, onlarla ilgili olarak **"Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa/savaşırlarsa hemen aralarını düzeltin"** buyurmuştur.

Allah Teâlâ, azgın grupla doğrudan savaşılmasını emretmedi. Ancak iki grup savaştığı takdirde aralarının düzeltilmesini emretti. Ardından eğer gruplardan biri haddini aşarsa onunla savaşılır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, aralarında savaş durumu bulunmasına rağmen iki tarafın kardeş olduklarını açıkladı. Allah Teâlâ, **"Müminler ancak kardeştirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin"** (Hucurât, 10) buyurdu. Buna göre isyan eden kimse, hak üzere olduğuna inanıp da tevil eden bir kimse veya bundan farklı bir kimse olabilir. Mu'âviye'yi ve ondan daha faziletli olanları, bırakın içtihadlarında hata yapmaktan tenzih etmeyi, onları (günahlardan) temize çıkaran bir kimse dahi yoktur.[1600]

İsyân/bağy, imana zarar vermez ve isyankâr mümin, cennetten alıkonulmaz. O hâlde ortada var olan bazı durumların teviline ve "Allah'a, Rasûlüne ve müminlere yönelik eziyetleri sabit olan" bazı kimselerin eziyetlerini defetmeye dayalı bağyin/isyanın durumu nasıl olur?

Hatta kasten haddini aşan kimsenin yaptığı bu fiil, gümnahlardan bir günahtır. Günahların ise cezası "tevbe, geçmiş iyilikler, kefaret edici musibetler, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şefaati, müminlerin duası vs." gibi birçok sebeple ortadan kaldırılır.[1601]

1599 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 5/458.
1600 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 4/385, 540; *Mecmû'u'l-Fetâva*, 35/56.
1601 *Minhâcu's-Sunne*, 4/393.

Konunun Özeti

Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden sonra Müslümanların arasında meydana gelen savaşlar, önde gelen çoğu sahabenin kendilerinden uzak durdukları, katılmadıkları ve bu yüzden müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın onlar için sahabeye karşı çıkmadığı birer fitne savaşıdır.

'Ammâr'ı doğrudan öldüren ve öldürmek isteyen grup, azgın gruptur. Bu durum/nitelik, 'Ammâr'ı tanımayan, onu öldürmek istemeyen ve 'Ammâr'ı azgın bir topluluğun öldüreceğiyle ilgili hadisi işitmeyen kimseleri kapsayacak şekilde genişletilemez.

Müminlerin emîri *radıyallahu anh*, hiçbir Müslümanın hilafet konusunda kendisine muhalefet etmediği halifeydi.

Halife, söz konusu savaşta hakka en yakın olan ve ona evla olan kimseydi. Zira Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Müslümanların arasında bir ayrılığın meydana gelmesi sırasında bir grup dinden çıkar. Onları, iki grubun hakka en evla/yakın olanı öldürür"* buyurdu.[1602]

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Ümmetimde iki fırka bulunacaktır. Onların da aralarından, dinden dönen bir fırka çıkacak ve onları, hakka en yakın olanları öldürecektir"* buyurdu.[1603]

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir topluluktan söz ettiği bir hadisinde şöyle buyurdu: *"İhtilaflı bir ayrılık sırasında ortaya çıkarlar ve onları, iki grubun hakka en yakın olanları öldürür."*[1604]

Bu hadisler, hakkın dışına çıkan kimselerin Ali ve Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'yı sevenlerden ayrı üçüncü bir fırka olduğuna delildir.

Bu tür hadislerde ve önceki ayetlerde ilk olarak ortaya çıkan durum, her iki grup için imanın ispat edilmesi, ikisinin iyi niyete sahip olduklarına ve hepsinin hakkı talep ettiklerine şahitlik edilmesidir. Zira iki grubun amacı, dine hizmet ve onu savunmaktır. O hâlde davaları birdir. Onlar, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmetinden iki fırka olup ikisi de hak ve hidayet üzeredir. Biri diğerinden daha çok hakka yakın olsa da böyledir.

1602 Müslim, *Sahîhu Müslim*, Kitâbu'z-Zekât, Bâbu Zikri'l-Havârici ve Sıfâtihim, 1767.
1603 Önceki kaynak, 1768,1769.
1604 Önceki kaynak, 1770.

Basra ve Sıffîn savaşları, fitne savaşlarıydı. Tarafların amacı savaşmak değildi. Onların birincil amacı, Müslümanların arasında barışı sağlamaktı. Sonunda ise iki tarafın iradesi dışında sebepler gelişti ve savaşa yol açtı. Müminlerin emîri *radıyallahu anh*, söz konusu savaşın sonuçlarından ve savaşın meydana gelmesinden ötürü mutlu değildi. Bilakis o, acı ve üzüntü çekiyordu. Onun bu durumu, onun sözlerinde ve "kendisiyle savaştığı bir kimseyi esir etmeme veya malını helal görmeme veya savaştan kaçanların peşine düşmeme veya kendisiyle savaşıp da yaralananların işlerini bitirmeme" gibi fiillerinde ortaya çıkmıştır.

Bu durum, Haricîlerle Nehrevân'da savaşmaktan dolayı duyduğu sevincin aksinedir.[1605] O, Haricîlerle savaşanlar için sabit olan fazilet nedeniyle buna sevinmiştir. Hatta onlarla savaşmayı kendisine ikram/nasip ettiği için yüce Allah'a şükür secdesi yapmıştır.

Şehid Talha ve Zubeyr'in ölmelerine neden olan Basra gününde veya Müslümanlardan pek çok kimsenin kanlarının akıtılmasına yol açan Sıffîn gününde Müslümanların arasında savaşın çıkmış olması sebebiyle acı çekmesine ve bunlara şahid olmadan ölmüş olmayı temenni etmesine gelince; bütün bunlar açıktır ve ilgili yerlerinde onlardan daha önce söz edilmiştir.

Nitekim Sıffîn'den geri dönüşünden sonra müminlerin emîrinin sözleri ve olaylara bakışı değişti. Hatta o *radıyallahu anh*, "Mu'âviye'nin emîrliğini kerih görmeyin! Şayet onu kaybedecek olursanız, mutlaka başların omuzlar üzerinde uçtuklarını görürsünüz" demiştir.[1606] Rivayet edildiği üzere Ali, "Mu'âviye'nin emîrliğini kerih görmeyin! Canım elinde olana yemin olsun ki sizinle erkeklerin kafataslarının omuzlardan aşağı -Ebû Cehil karpuzu gibi- yuvarlandığını görmenizin arasında Mu'âviye'nin aranızdan ayrılmasından başka bir şey bulunmamaktadır" demiştir.[1607]

Ali şöyle demiştir: "Onun emîrliği, esenlik ve afiyettir."[1608]

Rivayet edildiği üzere kendisine Mu'âviye'nin emîrliği konusunda sorular sorulmuş, o da bu şekilde cevaplar vermiştir. Sonra da onlara,

1605 İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâva*, 35/54.
1606 İbn Teymiyye, *Fetava*, 35/54; Abdullah b. Ahmed, *Sunne*, s. 223.
1607 İbn Teymiyye, *Fetava*, 35/54; Abdullah b. Ahmed, *Sunne*, s. 223.
1608 *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 124.

"Mu'âviye size üstün gelecektir!" dedi. Ona, "O hâlde onunla savaşmayalım mı?" diye sorduklarında ise "Hayır!" dedi.[1609] Bir rivayette geçtiği üzere Ali *radıyallahu anh*, "Mu'âviye size üstün gelecektir!" dedi. Ona, "O zaman savaşmayalım mı?" diye sorulunca da "Mutlaka insanlar, iyi veya kötü bir emîre ihtiyaç duyarlar" dedi.[1610]

O, Basra ve Sıffîn savaşlarına katılmayan sahabenin tutumlarını övdü ve Sıffîn gecelerinde şöyle derdi: "Abdullah b. Ömer'in ve Sa'd b. Mâlik'in takındıkları tutum ne güzeldir! Eğer yaptıkları iyi bir şeyse o zaman onun ecri büyüktür. Eğer yaptıkları bir günah ise de o zaman onun tehlikesi basittir."[1611]

Halife şöyle derdi: "Ey Hasan, ey Hasan! Baban, işin bu dereceye varacağını düşünmedi. Baban, bundan yirmi yıl önce ölmüş olmayı istedi."[1612] "Bağy/isyan" hakkında da şöyle dedi: "Bir topluluk kendilerine haksızlık edildiğini iddia etti. Biz de onların bize haksızlık ettiklerini iddia ettik. Şüphesiz ki biz, tekfir sebebiyle değil haksızlık sebebiyle savaştık!"[1613]

Müminlerin emîrinin Müslümanların arasında meydana gelen savaşlardan hoşlanmadığına yönelik işaretler çoktur, söz konusu aşamadan bahseden pek çok kitapta yaygın bir hâlde bulunmaktadır. Ali'yi, Mu'âviye'yi ve bütün sahabeyi *radıyallahu anhum* seven, ümmetin birliği ve selameti için çalışan insaflı kişiler bunları görürler. Sahabeye buğzeden, ümmeti ayrıştırmak ve oğullarının arasında fitne çıkarmak için çalışan kimseler ise bu işaretlerin üzerini örterler/onları ortadan kaldırırlar.

Mu'âviye için gerekçe olan ve biattan kaçınmasından dolayı meydana gelenlerde mazeretine işaret eden -daha önce kendilerine işaret edilenlere ek olan- durumlardan biri de onun bunları kasıtlı bir şekilde yapmamasıdır. O, yaptığı her şeyde kendisinden başkasına yönelmesi caiz olmayan hak yol üzere yürüdüğüne kesin bir şekilde inanıyordu.

1609 Abdullah b. Ahmed, *Sünne*, s. 223; *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 124.

1610 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 14366, 5/779.

1611 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/209; *Mecmûu'l-Fetâva*, 4/439; 35/54. Şöyle demiştir: "Ali'den iki veya üç vecihle rivayet edilmiştir." Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/246; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 7/446.

1612 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/209.

1613 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/308.

Nitekim o, savaşı tercih etmedi ve o, Müslümanların arasında bir savaşın meydana gelmemesini en çok isteyenlerden biriydi. Ümmetin içinde tevil ve iyi niyetle de olsa pek çok olay meydana gelebilmekte ve bunlar kanların akıtılmasına, malların yağmalanmasına vs. neden olabilmektedir. Bundan dolayı ise tevilde bulunan kimsenin bir günahı veya zararı karşılama yükümlülüğü olmaz. Bu da onun imanına zarar vermez.

Sahih hadis-i şeriflerde buna yönelik işaretler geçmektedir. *"Davaları aynı olan iki büyük grup savaşıncaya dek kıyamet kopmayacaktır!"* hadisi,[1614] haricîlerle savaşla ilgili *"Onları, iki grubun hakka en yakın/edna olanı," "iki grubun hakka en evla olanı"* ve *"iki grubun hakka en yakın/karib olanı öldürür"* hadisi buna örnektir.

Böylece Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, her grubun hakka bağlı olduğunu, ancak müminlerin emîrinin grubunun hakka daha yakın olduğunu ifade etti. Aynı zamanda Mu'âviye grubunun da hakka yakınlığını, içtihatları sebebiyle savaşmaktan dolayı kınanamayacaklarını ispat etti. Mu'âviye'nin Kur'ân'ın veya sünnetin bir nassına muhalefet etmemesinden ötürü de onun tutumu, "içtihad ve fıkıh yolları" çerçevesinin dışına çıkmaz.

Abdullah b. 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anhuma*'nın hadisi de böyledir. Abdullah dedi ki: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Ey Abdullah b. 'Amr! Sözlerine ve misaklarına pek uymayan ve şöyle olan* -parmaklarını birbirine geçirdi- *ayaktakımından bazı kimselerle karşılaştığın zaman durumun nasıl olacak?"* buyurdu. Abdullah, "Bana ne yapmamı emredersin?" dedi. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Bildiğini alırsın, bilmediğini terk edersin, kendin için çalışırsın, insanları ve genel işlerini terk edersin"* buyurdu. Ardından onun elini tuttu ve onunla birlikte yürümeye başladı. Sonunda elini, babasının eline koydu ve *"Babana itaat et!"* dedi.

Sıffîn gününde babası ona, "Ey Abdullah! Çık ve savaş" dedi. Abdullah, "Ey babacığım! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bana emrettiklerini emrettiği/tavsiye ettiklerini tavsiye ettiği gün işittiklerimi işitmiş olduğum hâlde bana çıkıp savaşmamı mı emrediyorsun?" dedi. 'Amr, "Ey Abdullah b. 'Amr! Allah için söyle; Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sana en son yaptığı tavsiye, senin elinden tutup da elini benim elimin

1614 Tahrici daha önce geçti.

içine koyup, sonra da *'Babana itaat et!'* buyurması değil midir?" dedi. Abdullah, "Evet!" dedi.[1615] Yani 'Amr, bu hadisten "oğluna herhangi bir masiyeti emretmeyeceği" sonucunu çıkarmıştır. Çünkü Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, ona *"Bana itaat et!"* buyurdu. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ise ancak iyiliği, hayrı ve salahı emreder.

Bu hadisler, müminlerin emîrinden sonra da Mu'âviye için hakka bir yakınlık ispat etmektedir. Zira onun fiili, karşılığında sevap verilen içtihattan kaynaklanmıştır. Hasan, Mu'âviye'ye biat ettiğinde Mu'âviye'nin Nehrevân'da bulunanlar dışında bir derdi kalmamıştı. Mu'âviye, onlarla savaş konusunda Ali'ye ortak olmuştur. O, Ali'den sonra her ikisinin övülmesini gerektiren hakka daha yakındır.[1616] Mu'âviye'nin cemaat yılında ilk yaptığı icraat, daha önceleri müminlerin emîri Ali'ye isyan eden, sonra da Müslümanlarla tekrar savaşmak için faaliyetlerini yenileyen haricîlerle savaşmak olmuştur.

Abdullah b. 'Amr'ın hadisinde geçtiği üzere o, babasına ve Mu'âviye'ye "Ben sizinle birlikteyim ancak savaşmayacağım" dedi. Çünkü o, onların takındıkları tutum için yaptıkları tevil konusunda tevakkuf etti. Bu yüzden Mu'âviye ona, "O hâlde neden bizimle birliktesin?" diye sorunca Abdullah, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, kendisine, hayatta olduğu sürece babasına itaat etmesi emrini verdiğinden söz eden hadisi zikretti.

Bu durum, herkesin takındığı tutumda doğruyu aradığını pekiştirmektedir. Mu'âviye'nin ve 'Amr'ın titiz bakış açılarını bilen kimse, onların işledikleri fiilleri ancak fazlasıyla yapılan araştırma ve soruşturmadan sonra yaptıklarını bilir.

Bu yüzden müslümanların seleften ve haleften imamları, işledikleri fiillerde onları mazeretli görmüşlerdir. Çünkü Ali ve onunla birlikte bulunanlar da onları mazeretli gördüler.

O zaman Müslümanlardan herhangi bir kimsenin iki gruptan birine itiraz etmesinin bir yolu/imkânı yoktur. Bilakis her Müslümanın, Ali'nin hak olan imam olduğuna, her iki grubun mazeretli olduğuna ve içtihatlarının karşılığında sevap/ecir aldıklarına inanması vaciptir. Bunların her-

1615 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/239; Heytemî, *Tathîru'l-Cinân*, s. 45, 48.
1616 Heytemî, *Tathîru'l-Cinân*, s. 76.

hangi birinde şüpheye düşen kişi cahil bir sapıktır veya kendisine iltifat ve itimat edilmeyen bir inatçıdır.[1617]

Biattan geri kalması konusunda Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın mazeretini ortaya koyan durumlardan biri de Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etmesidir: *"Kâfir olarak ölen veya bir mümini kasten öldüren kimse dışında Allah'ın her günahı bağışlaması mümkündür."*[1618]

Bu rivayet, Mu'âviye'nin Osman *radıyallahu anh*'ın katillerinin durumu üzerinde düşündüğünü, ardından müslüman bir kimsenin kanını akıtmaya cüret etmelerinden dolayı onların yüce Allah'ın hakkı açısından büyük bir günah işleyenlerden, ümmetin adil ve mücahid imamını sebepsiz veya günahsız yere öldürmelerinden dolayı da ümmetin hakkı açısından büyük bir günah işleyen kimselerden saydığını ortaya koyar. B

u katillere kısas yapılmasını, din kardeşliğinin gereklerinden ve akrabaların birbirleri üzerindeki haklarından, buradan hareketle de "kendisini Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yöntemi üzere yöneten halifesine saldırıldığı sırada güvenliği, birliği ve özgürlüğü konusunda" musibete maruz kalan ümmetin haklarından kabul ediyordu.

1617 Önceki kaynak, s. 50.
1618 Önceki kaynak, s. 51; İmam Nesâî, Kitâbu Tahrîmi'd-Dem, 3919.

İkinci Konu

Müminlerin Emîri Ali *radıyallahu anh*'ın ve Hâricîlerin/ İsyancıların[1619] Sıffîn'den Sonraki Durumu

Haricîlerden maksat, tahkimi ve Şam halkı ile Kûfe halkının arasında barış yapılmasını kabul etmeyen, ardından Sıffîn dönüşünden sonra müminlerin emîri Ali'ye isyan eden topluluktur. Bu olay, onların ilk ortaya çıktıkları durumdur. Kur'ân'la hükmetmeleri için adamların hükmüne başvurulmasına karşı çıktılar ve kendisinden geldikleri yoldan başla bir yolla geri döndüler. Zira onlar, Fırat sahilinin kenarında bulunan karayolunu izlediler ve düşmanlar olarak, birbirlerine buğzederek, "hakaretler ve kırbaçlarla vuruşma" aracılığıyla yolu keserek geri döndüler.

Hâricîler, "Ey Allah'ın düşmanları! Allah'ın emri konusunda taviz verdiniz" diyorlardı. Diğerleri de "İmamımızdan ayrıldınız ve cemaatimizi ayrıştırdınız!" diyorlardı. Yollarına devam ettiler ve sonunda Kûfe'ye yaklaştıklarında Hâricîler "on iki bin ve sekiz bin arasında sayıları değişecek"[1620] şekilde halifeden ayrıldılar. Onların seslenicileri şöyle seslendi: "Savaş komutanı, Şebes b. Rib'î et-Temîmî'dir. Namaz emîri, Abdullah b. Kevvâ el-Yeşkurî'dir. Yönetim, fetihten sonraki şûradır. Biat ise Allah'adır."

Hâricîler, kendisine "Harûrâ"[1621] denilen br yere yerleştiler ve müminlerin emîrine, "Allah'ın sana giydirdiği gömlekten ve seni kendisiyle isimlendirdiği isimden sıyrıldın. Sonra yola koyuldun ve Allah'ın dininde hakemin hükmüne başvurdun. Hâlbuki hüküm yalnızca Allah'a aittir…" dediler. Ali, onları kendisini kınadıkları ve kendisi sebebiyle

1619 "Haricî" diye tercüme ettiğimiz "Havâric" lafzı, "grup" anlamına gelen "Hârice" lafzının çoğuludur. Onlar, bidatçi bir topluluk olup dinden çıktıkları ve en hayırlı Müslümanlara isyan ettikleri için "hâricîler" diye adlandırıldılar. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu İstitâbeti'l-Murteddîn, Bâbu Katli'l-Havâric, 6930 nolu hadisin şerhi.

1620 Taberî, *Târîh,* 6/11, 19; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/165; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/293.

1621 "Harûrâ" ifadesi, "sıcak/harûr rüzgâr" lafzından türemiştir. Burası, Kûfe dışında bir kasabadır. Yine Kûfe'den iki mil uzakta olduğu da söylenmiştir. Ali *radıyallahu anh*'a isyan edenler oraya yerleşmiştir. Bu yüzden ona nispet edilerek "Harûriyye" diye isimlendirildiler. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2/138.

ondan ayrıldıkları şeyin haberini alınca münadisine emretti de münadisi, "Dikkat edin! Müminlerin emîrinin yanına ancak Kur'ân'ı taşıyanlar girebilir" diye seslendi. Ev, okuyucu/kâri' kimselerle dolunca halife büyük ana bir mushafın getirilmesini istedi. Sonra da onu önüne koydu. Ardından onu eliyle dürtmeye ve "Ey Mushaf! Hadi insanlara anlat" demeye başladı. Bunun üzerine insanlar, "Ey müminlerin emîri! Ona neyi soruyorsun? Şüphesiz ki o, ancak kağıtlarda bulunan bir mürekkeptir. Biz de ondan rivayet ettiklerimizi konuşuyoruz. O hâlde sen ne istiyorsun?" dediler.

Bunun üzerine Halife şöyle dedi: "İsyan eden bu arkadaşlarınız ile benim aramda Allah'ın kitabı hakemdir. Allah Teâlâ, kitabında karı-kocayla ilgili olarak **'Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır'** (Nisâ, 35) buyurmaktadır. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmetinin kanının değeri ve saygınlığı, karı ile kocanın durumundan daha önemlidir. Onlar, Mu'âviye ile yazışmam ve mektupta 'müminlerin emîri'ifadesi yerine 'Ali b. Ebî Tâlib' ismini kullanmam sebebiyle beni eleştirdiler/kınadılar. Hâlbuki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Hudeybiye'de bulunduğumuz sırada ve o da onun kavmi olan Kureyş ile anlaşma yaptığı sırada Suheyl b. 'Amr yanımıza gelmişti. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de mektuba şu ifadeleri yazdırmıştı: *'Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla…'* -Ardından halife, kıssayı zikretti.-[1622] Allah Teâlâ da şöyle buyurmaktadır: **'İçinizden Allah'ın lut-**

1622 Kıssa, Buhârî'de (2731, 3732) geçtiği üzere şöyledir: Suheyl b. 'Amr geldi ve "Hadi gel aramızda anlaşma yapalım/sözleşme yazalım" dedi. Bunun üzerine Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, kâtibi çağırdı ve ona *"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla"* ifadesini yazmasını söyledi. Suheyl, "Rahman'ın ne olduğunu vallahi bilmiyorum! Ancak sen, 'Allah'ın adıyla' diye yaz" dedi. Müslümnanlar da "Vallahi onu ancak 'Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla' diye yazacağız" dediler. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ise *"'Allah'ın adıyla' ifadesini yaz!"* buyurdu. Sonra *"Bu, Allah Rasûlü Muhammed'in yaptığı anlaşmadır…"* diye yazmasını emretti. Suheyl, "Vallahi senin Allah'ın elçisi olduğunu bilseydik, seni evden alıkoymazdık ve seninle savaşmazdık. Fakat sen, 'Muhammed b. Abdullah' diye yaz" dedi. Bunun üzerine Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Vallahi siz yalanlasanız da ben Allah'ın elçisiyim! 'Muhammed b. Abdullah' ifadesini yaz"* buyurdu.

funa ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki Rasûlullah'ta güzel bir örneklik vardır.' (Ahzâb, 21)"

Ardından Hâricîlerin yanına Abdullah b. Abbâs'ı gönderdi. Hadisin ravisi Abdullah b. Şeddâd şöyle dedi: Ben de onunla birlikte yola çıktım. İbn Abbâs onların karargâhlarının ortasına gelince İbnu'l-Kevvâ ayağa kalkıp insanlara hitap etti ve "Ey Kur'ân'ın taşıyıcıları! Bu Abdullah b. Abbâs'tır. Onun tanımayanlar bilsin ki ben onu tanıyorum; o, Allah'ın Kitabı konusunda bilmediği şeylere muhalefette bulunan bir kimsedir. O, kendisiyle ve kavmiyle ilgili olarak **'Gerçek şu ki onlar kavgacı bir topluluktur'** (Zuhruf, 58) ayetinin nazil olduğu kimselerden biridir. Onu arkadaşının yanına geri gönderin ve Allah'ın kitabıyla ilgili onunla münazara etmeyin" dedi.

Onların bir kısmı ise "Vallahi onunla münazara edeceğiz! Eğer bildiğimiz bir hakkı getirirse mutlaka ona tabi oluruz. Eğer bir batıl getirirse mutlaka onu batılıyla sustururuz" dediler. Ardından Kitap hakkında Abdullah ile üç gün boyunca münazara ettiler. Bunun üzerine onlardan, İbnu'l-Kevvâ'nın da aralarında bulunduğu dört bin kişi geri döndü. İbn Abbâs, onları Kûfe'ye Ali'nin yanına getirdi. Ardından Ali, geri kalanlarına haber gönderip şöyle dedi:

"Bizim durumumuz ile insanların durumu hakkında meydana gelenleri biliyorsunuz. O hâlde Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmeti birleşinceye dek dilediğiniz yerde durun. Bizimle sizin aranızda, **'haram kanı akıtmamanız veya yolu kesmemeniz veya bir zimmete zulmetmemeniz'** şartları geçerlidir. Eğer bunlardan birini yaparsanız, anlaşmanın bittiğini ve aramızda savaşın başladığını size bildiyoruz.[1623] **'Şüphesiz ki Allah hainleri sevmez.'** (Enfâl, 58)"

Ardından İbn Abbâs'tan sonra da müminlerin emîri onların yanına çıktı. Onlar da ona itaat ettiler ve onunla birlikte Kûfe'ye girdiler. Sonra Ali'nin, hakemin hükmüne başvurmaktan tevbe ettiği, kendilerinin de bu yüzden geri döndükleri söylentisini yaydılar. Bu söylenti halifenin kulağına gidince halife buna karşı çıkıp "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e

1623 Taberî, *Târîh,* 6/8, 13; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/294; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu İstitâbeti'l-Murteddîn, 6930 nolu hadisin şerhi.

iman edip onunla hicret ettikten ve Allah yolunda cihad ettikten sonra mı kendi nefsim aleyhinde küfre şahitlik edeceğim?" dedi.[1624]

Günün birinde onlara hutbe okudu. Bunun üzerine mescidin yan tarafından bir kimse, "Hüküm ancak Allah'ındır" dedi. Sonra başka bir adam kalkıp ona benzer bir söz söyledi. Sonra da peş peşe birkaç kişi daha hükmün yalnızca Allah'a ait olduğunu söylediler. Bunun üzerine Ali, "Allahu ekber! Kendisiyle batılın kastedildiği hak bir söz! Bize arkadaşlık ettiğiniz sürece sizin bizim katımızda üç hakkınız vardır: Sizi, Allah'ın mescidlerinde Allah'ın ismini anmaktan alıkoymayacağız. Elleriniz ellerimizle bulunduğu sürece ganimeti sizden alıkoymayacağız. Bize karşı savaşı başlatıncaya dek sizinle savaşmayacağız" dedi. Sonra da hutbesindeki yerine/konusuna geri döndü.[1625]

Bu yüzden Haricîler Kûfe'den çıkmak üzere anlaştılar. Zeyd b. Husayn onlara şöyle dedi: "Eğer topluca çıkarsanız peşinize düşülür. Bu yüzden tek tek ve gizli bir şekilde çıkın. Medâin'e gelince orada sizi alıkoyacak kimseler vardır. Fakat siz, Nehrevân köprüsüne gelinceye dek yolunuza devam edin. Basra halkından kardeşlerinizle de yazışın." Bunun üzerine onlar, "İşte doğru görüş budur!" dediler.[1626]

Ardından yola çıkıp Nehrevân'a doğru savuştular. Basra'da ve başka şehirlerde bulunup da onlarla aynı görüşü paylaşanlara mektuplar yazıp onları Nehrevân'da buluşmaya çağırdılar. Bunun üzerine Basra halkından ve diğer yerlerden kendileriyle yazıştıkları kimseler onlarla buluştular ve hepsi Nehrevân'da toplandılar. Böylece onların bir gücü/kuvveti meydana geldi. Onlar, bağımsız askerlerdi ve bir cesarete sahiptiler. Bu yolla Allah'a yakınlaştıklarını düşünüyorlardı. Bu yüzden onlara yaklaşılamıyordu.[1627] Ardından onlar, Abdullah b. Habbâb b. Eret'e Osman ve Ali *radıyallahu anhuma* ile ilgili görüşünü sorduktan ve o da onları hayırla andıktan sonra onun boğazını kestiler, karısını öldürdüler ve başka kadınların da canlarına kıydılar.[1628]

1624 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu İstitâbeti'l-Murteddîn, 6930.
1625 Taberî, *Târîh,* 6/18; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/295; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/169.
1626 Önceki kaynak, 3/170; 6/19, 301; İbn Hayyât, *Târîh,* s. 197.
1627 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/300.
1628 Taberî, *Târîh,* 6/23; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/301; Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 2/415.

Hâricîler, yolları kesip insanları korkutunca,[1629] bazı Müslümanları öldürünce[1630] ve halifenin onlara gönderdiği elçisini öldürünce insanlar, onlarla savaşma kanaati üzerinde birleştiler ve halife, bu tehlikeye bir sınır koymaya karar verdi.[1631]

Halife, Şam halkının durumuyla ilgilenmek için bir ordu hazırlamıştı. Ancak Hâricîler yaptıklarını yapınca yeni bir güç hazırlamaya ihtiyaç duymadı. Bilakis o, aniden meydana gelen her gelişmeye karşı koymaya tam anlamıyla hazırdı. Bunun üzerine kendisinden önce Kays b. Sa'd el-Ensârî'yi gönderdi, ona Medâin'e gitmesini ve kendisine emir verinceye dek orada konaklamasını emretti. Kays b. Sa'd da Hâricîlere bir elçi gönderip onlardan, katilleri ve yol kesicileri aralarından çıkarmalarını talep etti, Sıffîn'den önce üzerinde bulundukları duruma geri dönmeleri için nasihat etti, kendilerini şirkle itham etmelerinde ve Müslümanların kanlarını akıtmayı mubah görmelerinde kendisine dayandıklarını hüccetin ne olduğunu sordu.

Onlar da ona "Hak bize belli oldu. Bu yüzden bize Ömer gibi birini getirinceye dek size tabi olacak değiliz" yanıtını verdiler. Kays, "Biz bu vasıfta olan şahsın ancak arkadaşımız/Ali olduğunu biliyoruz. Peki sizler, aranızda bu vasfa sahip birinin olduğunu biliyor musunuz?" dedi. Yine Kays, "Allah üzerine size yemin verdiriyorum; kendinizi helak etmeyin! Ben, fitnenin mutlaka size galip geldiğini görüyorum" dedi.[1632]

Kays b. Sa'd'ın onlara elçi göndermesinden, onlara yemin verdirmesinden, onları eski tutumlarına davet etmesinden ve onların da bunu reddetmesinden sonra Ebû Eyyûb el-Ensârî, içine düştükleri hatadan onları çıkarmaya çalıştı. Bu yüzden onlara öğüt verdi, hatırlatmalarda bulundu ve "Bizim ile sizin aranızda bir fark yoktur. O hâlde neden bizimle savaşıyorsunuz?" dedi.

Onlar, "Eğer bugün size biat edersek yarın hakemin hükmüne başvurursunuz" dediler. Ebû Eyyûb da "Gelecek yılda/ileride meydana gelecek

1629 Önceki kaynak.
1630 Taberî, *Târîh*, 6/23; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/301.
1631 Önceki kaynak.
1632 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/144; Taberî, *Târîh*, 6/24; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/173.

şeyden korkarak hemen bu yılda fitne çıkarmanız konusunda size Allah'ı hatırlatırım!" dedi.[1633]

Sahabenin kimisi "onları itaate döndürme ve ayrılığı terk etmelerini sağlama" çabalarına katkı sağlamıştır. Berâ b. 'Âzib onların yanına gitti ve üç gün boyunca onlarla birlikte kalıp onlara hatırlatmalarda bulundu.[1634] Onlar ise onun çağrısını kabul etmediler, anlaşmaya ve barışa karşı olan tutumları, tahkim olayıyla ilgili fasid tevilleri üzerinde kalmada ısrar ettiler.

Böylece sahabe *radıyallahu anhum*, "Hâricîlerin katında hakikati ortaya çıkarmak, onların savundukları tevillerin atıllığını açıklamak" amacıyla ellerinden gelen her şeyi yapmış oldular. Bütün bunları ise Müslümanlara duydukları şefkatten, saf ve söz birliğini sağlamak, ihtilafı sona erdirmek istemelerinden dolayı yaptılar. Ancak sahabenin bu girişimleri, Hâricîlerin "inat, sahabenin makamını, anlayışını ve ilmini küçümseme" gibi sahabeye karşı takındığı tavırlar nedeniyle başarıya ulaşamamıştır.

Bu ısrar karşısında sahabe, Hâricîlerin inatçı olduklarını, teşviklere ve korkutmalara aldırmadıklarını, kendilerinin "ilim, anlayış ve ihlas ehli" olduklarına inanmalarına neden olan bir gurura sahip olduklarını anladılar. Sahabe, özellikle de müminlerin emîrinin, onların malî haklarını, düşünce özgürlüklerini, kan akıtmadıkları sürece onlara dokunmayacağını, onlar için güvence altına aldıktan sonra onların isyanı amaçladıklarını, fitne çıkarmak istediklerini ve bunu terk etmelerinin mümkün olmadığını anlayınca eziyetlerini def etmek ve fitnelerini ortadan kaldırmak amacıyla onlarla savaşılmasını helal gördüler.

Hâricîler bütün bu teklifleri reddedince Basra ve Sıffîn savaşlarına katılmayan kimi sahabîler onlarla yapılan savaşa katıldı. Fitne olaylarından uzak duran Ebû Sa'îd el-Hudrî onlardan biridir. O, Hâricîlerle yapılan savaşa müminlerin emîriyle birlikte çok istekli bir şekilde katıldı. Ebû Sa'îd, "Hâricîlerle savaşmak, onların sayısına sahip müşriklerle savaşmaktan daha çok hoşuma gidiyor" demiştir.[1635]

1633 Önceki kaynak.
1634 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 1/188; İbn Abdilber, *İstî'âb*, 1/155.
1635 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 1/192.

Hâricîlerle yapılan savaşa katılıp da ondan önce Basra ve Sıffîn'de yaşanan fitne olaylarına katılmayan sahabeden biri de Ebû Eyyûb el-Ensârî'dir ki o, onlarla yapılan anlaşma görüşmelerine ve onları itaate geri döndürme çabalarına katılmıştır. Fakat onların "fitne ve safı ayırma" üzerinde ısrar ettiklerini anlayınca fitnelerini defetmek amacıyla sert bir şekilde onlarla savaşmıştır. O, süvarilerden sorumluydu. Piyadelerin komutanı da Ebû Katâde Hâris b. Rib'i el-Ensârî idi. Medine halkının komutanı Kays b. Sa'd el-Ensârî idi. Abdullah b. Abbâs da müminlerin emîri dışındaki komutanlardan biriydi.

Hâricîlerle savaşta sahabenin hazır bulunuşu ortadaydı. Onlar, tereddütsüz bir şekilde en ön saflarda yerlerini almışlardı. Hâricîlerle savaş başlayıp kızışınca halifenin emri üzere Ebû Eyyûb "eman" sancağını kaldırıp "Sizden bir kimseyi öldürmeden bu sancağın altında toplananlar, güven içinde olacaktır. Sizden, bu gruptan ayrılıp da Kûfe'ye veya Medâin'e gidenler güvende olacaktır. Kardeşlerimizin katillerini öldürdükten sonra kanlarınızı akıtmaya ihtiyacımız yoktur" diye seslendi.[1636]

Nehrevân günündeki Hâricîlerin sayısı dört bin idi. Onlardan beş yüz kişi ayrılıp Deskere'ye yerleştiler. Onlardan bir grup da birbirinden ayrı bir şekilde onlardan ayrılıp Kûfe'ye yerleşti. Ali *radıyallahu anh*'ın safına da yaklaşık yüz kişi katıldı. Böylece Hâricîlerin emîri Abdullah b. Vehb er-Râsibî ile birlikte kalanların sayısı iki bin sekiz yüz kişi oldu. Bunun üzerine Hâricîler, "Cennete gidiş, cennete gidiş!" diye birbirlerine seslendiler ve müminlerin emîrinin ordusuna saldırdılar. Fazla bir zaman geçmeden öldürüldüler. Çok azı dışında onlardan hiç kimse kurtulamadı.[1637]

O savaşın sona ermesinden sonra halife, karargâhlarında bulunan silahları ve hayvanları paylaştırdı. Sonra da yaralıların tedavi edilmesini emretti. Eşyaları, köleleri ve cariyeleri sahiplerine verdi.[1638]

Hâricîlerin bu grubunun hezimete uğramasıyla birlikte onların ateşleri söndü ve çoğu komutanları öldürüldü. Böylece onların ateşi/alevi hafifledi, ancak korları küllerin altında kaldı. Meydana gelen her fırsatta mutlaka

1636 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/143; Taberî, *Târîh,* 6/26; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/302.
1637 Önceki kaynak; İbn Hayyât, *Târîh,* s. 197.
1638 Önceki kaynak.

onların geri kalanları, kendisinden sonra bir kötülüğe neden olan fitne sancağını kaldırdı. Bu olay hicretin 38. yılında meydana geldi.[1639]

Sahabenin *radıyallahu anhum* Hâricîlerle Yapılan Savaşa Katılma ve Yönelme Nedenleri:

Sahabe *radıyallahu anhum*, işleri konusunda apaçık bir belge üzerindelerdi. Onlardan uzlete çekilenler, bir bilgiye ve takvaya dayanarak uzlete çekildiler, savaşanlar da bir bilgiye ve takvaya dayanarak savaştılar. Onların amacı, yüce Allah için ihlaslı davranmaktı. Temennileri de onun kitabının ve peygamberinin gösterdiği yolu izlemekti.

Hâricîlerle savaşa katılanların bu davranışlarının arkasında yatan gerekçe/etken buydu. Zira Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, Müslümanların arasında çıkan fitneden kaçınan kimselerin faziletine işaret etmişti. Basra ve Sıffîn savaşlarından bahsedilirken daha önce kendisine işaret edilen durum buydu. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* bu duruma işaret ettiği gibi kendisinin, niteliklerinden söz ettiği ve alametlerini açıkladığı bir toplulukla savaşanların faziletine de işaret etmiştir ki bu nitelikler/alametler, ellerini ve dillerini Müslümanlara karşı kullanan Hâricîlerin durumuna tam anlamıyla uygun düşmüştür. Abdullah b. Ömer, onları Allah'ın en kötü varlıkları olarak görürdü ve "Onlar, kâfirler hakkında inen üç ayeti alıp onları müminler için yorumladılar" derdi.[1640]

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den size bir hadis aktardığımda; vallahi gökten kayıp düşmem onun adına yalan söylememden bana daha sevimli gelir. Benimle sizin aranızda olan bir şeyden bahsettiğimde ise hiç şüphe yok ki savaş hiledir. Ben, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim:

"Âhir zamanda genç, yaşlı ve akılları kıt bir topluluk gelecek ve yaratılanların en iyi/güzel sözlerinden olan sözler söyleyecekler. İmanları ise gırtlaklarını geçmeyecek, okun avı delip geçtiği gibi dinden çıkacaklar. Onlarla her nerede karşılaşırsanız, onları öldürün. Şüp-

1639 Taberî, *Târîh*, 6/30; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/176.

1640 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu İstitâbeti'l-Murteddîne ve'l-Mu'ânidîn, Bâbu Katli'l-Havârici ve'l-Mulhidîn.

hesiz ki onların öldürülmesinde, onları öldüren kimse için kıyamet gününde bir ecir vardır."[1641]

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Bu ümmette* -'Bu ümmetten' diye buyurmadı-, *namazları karşısında namazlarınızı küçümseyeceğiniz bir topluluk çıkacaktır. Kur'ân'ı okurlar, ama Kur'ân onların boğazlarını* -veya *gırtlaklarını- geçmeyecektir. Okun avı delip çıktığı gibi dinden çıkarlar."*[1642]

Rivayet edildiği üzere Abdullah b. Ömer *radıyallahu anhuma*, Hârîrîlerden söz edip şöyle dedi: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Okun avı delip geçtiği gibi İslam'dan çıkarlar."*[1643]

Sehl b. Huneyf *radıyallahu anh*, "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Hâricîler hakkında bir şeyler söylediğini duydun mu?" diye sorulduğunda şöyle demiştir: Eliyle Irak tarafına işaret edip şöyle buyurduğunu işittim: *"Buradan bir topluluk çıkacaktır. Onlar, Kur'ân'ı okuyacaklar ama Kur'ân onların köprücük kemiğini geçmez. Okun avı delip geçtiği gibi İslam'dan çıkarlar."*[1644]

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Onların alameti, iki elinden biri* -veya *'iki göğsünden biri'* buyurdu- *kadının göğsüne benzeyen* -veya *'sallanan et parçasına benzeyen'* buyurdu- *bir adamdır. Onlar, insanların arasında yaşanan bir ayrılık sırasında ortaya çıkacaklardır."*[1645]

Ebû Sa'îd şöyle demiştir: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bunu söylediğine şahitlik ederim. Kendisiyle birlikte bulunduğum bir sırada Ali'nin onları öldürdüğüne şahitlik ederim. Ona, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nitelediği vasıflara sahip bir adam getirildi.[1646]

Müminlerin annesi *radıyallahu anha*, Abdullah b. Şeddâd'a "Irak ehlinin 'Zu's-Sedyi ve Zu's-Sudeyye/Göğüs sahibi' diye kendisinden bahsettikleri, haberini aldığım kimse de kimdir?" diye sordu. Abdullah dedi ki: Ali

1641 Önceki kaynak, 6930.
1642 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu İstitâbeti'l-Murteddîne ve'l-Mu'ânidîn, Bâbu Katli'l-Havâric, 6931.
1643 Önceki kaynak, 6932; Buhârî, 6420.
1644 Önceki kaynak, 6934; Buhârî, 6422.
1645 Önceki kaynak, 6933.
1646 Önceki kaynak; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/291 ve sonrası.

radıyallahu anh ile birlikte bulunduğum bir sırada onu ölülerin arasında gördüm. Ali insanları çağırdı ve onlara "Bunu tanıyor musunuz?" diye sordu. Gelenler onun hakkında en fazla "Onu, falan oğullarının mescidinde gördüm. Onu, falan oğullarının mescidinde namaz kılarken gördüm" diyorlardı ve onunla ilgili bundan başka kesin bir bilgiye sahip değillerdi.[1647]

Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve bunların dışında isimleri Hâricîlerle yapılan savaşta ortaya çıkan diğer sahabîler gibi sahabenin kimisi, Hâricîlerin niteliklerinin açık bir şekilde bu hadislerde geçen vasıflara uygun düşmesine bakarak müminlerin emîrinin ordusuna katıldılar ve hiçbir tereddüte düşmeksizin onlarla savaştılar. Bu durum, sahabenin "Hâricîlerin tehlikesininin, onların kendisine davet ettikleri ve yaptıkları şeylerin tehlikesinin" farkında olduklarını göstermektedir. Bu hadisler, sahabenin Hâricîlerin durumuyla ilgili şüpheye düşmesi veya onların hakkında kuşkuya kapılması için bir olanak bırakmamıştır.

Bu yüzden Hâricîlerle yapılan Nehrevân savaşı biter bitmez müminlerin emîri ve arkadaşları, hemen eli doğuştan eksik olan o şahsı bulmak ve hadiste geçen niteliklerin o şahsa tam olarak uyduğundan emin olmak istediler. Ebû Cuhayfe şöyle demiştir: Ali *radıyallahu anh*, savaş sona erdiğinde "Onların arasında pazusunda kemik bulunmayan ve pazusu, göğüs ucu gibi olan, onun da üzerinde uzun ve eğri/kıvırcık kıllar bulunan bir şahıs bulunmaktadır" dedi.

Bunun üzerine gidip onu aradılar, ama bulamadılar. Ravi dedi ki: Ali'nin o günde kapıldığı telaştan daha çok telaşa kapıldığını hiç görmedim. Ona, "Ey müminlerin emîri, onu bulamadık!" dediler. Ali, "Yazık size/vay hâlinize! Bu yerin adı nedir?" dedi. Onlar, "Nehrevân" dediler. O da "Yalan söylediniz, o mutlaka onların arasındadır!" dedi. Biz de ölülerin arasına baktık, ama yine onu bulamayıp onun yanına döndük ve "Ey müminlerin emîri! Onu bulamadık" dedik. Ali, "Bu yerin adı nedir?" diye sordu. Biz de "Nehrevân" dedik. Ali, "Allah ve Rasûlü doğru söyledi. Siz ise yalan söylediniz. Muhakkak ki onların arasındadır. Gidin onu arayın!" dedi. Biz de onu aramaya koyulduk ve onu, bir su kanalında bulup getirdik. Onun pazusuna baktım, kemiği yoktu ve üzerinde kadının göğüs ucu

1647 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/294.

gibi bir parça vardı. Onun da üzerinde uzun ve eğri/kıvırcık kıllar vardı.[1648] Onu bulduklarında Ali *radıyallahu anh*, uzun bir secdeye kapandı. Arkadaşları da biati bozan ve cemaatin dışına çıkan bu kimselere karşı yaptıkları cihadın ecrine ve hadis-i şerifte geçen haberlerin Hâricîlere karşı giriştikleri eyleme uygun düşmesi sebebiyle sevindiler.

Bu hadis, hadis-i şerifin işaret ettiği şeye bütünüyle uygun bir şekilde meydana gelen olayların haberini içerdiği için peygamberliğin alametlerindendir.

Sahih hadislerin kendilerinden sakındırdığı ve kendilerine karşı cihad etmeye davet ettiği Hâricîlerin durumuyla ilgili önceden geçen bilgilerden, onların "eğitim, hedefler ve niyetler" konularında ortak belirtilerinin bulunduğu sonucu çıkarılır.

Hâricîlerin Ortak Belirtileri:

- Hâricîlerin komutanları, ıslaha karşı çıkan, savaşın ve fitnenin sürdürülmesine davet eden kimselerdi.

- Komutanlarının çoğu, Müslümanların arasında fitne ortaya çıkaran Sebe'iyye hareketinin kurucusu Abdullah b. Sebe' ile doğrudan bağlantılı kimselerdi. O savaşta öldürülen Hurkûs b. Zuheyr es-Sa'dî,[1649] hüccetin onların üzerinde ikamet edilmesinden sonra savaştan kısa bir süre önce görüşünden dönen Yezîd b. Kays el-Erhabî,[1650] Abdullah b. Vehb er-Râsibî, İbnu'l-Kevvâ el-Yeşkurî,[1651] Şurayh b. Evfa el-'Absî ve Zeyd b. Husayn et-Tâî,[1652] bu komutanlarından bazılarıdır. Müminlerin emîrini öldüren İbn Mülcem ve Mu'âviye'ye vuran Berk o savaştan kurtulanlardandır. Ebû Bilâl Mirdâs b. Udeyye, Şebîb b. Becre ve Mustevrid b. 'Alefe[1653] ise yaralandılar. Onlar, Sebe'iyye düşüncelerinin davetçileri ve yardımcılarıdır.

- Müslümanların kanlarına cüret etme konusunda Sebe'iyye hareketinin ahlakını sürdürmeleridir.

1648 Taberî, *Târîh,* 6/29; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/175; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/307.
1649 Önceki kaynak.
1650 Taberî, *Târîh,* 6/13.
1651 Önceki kaynak, 3/29.
1652 Önceki kaynak, 6/18.
1653 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 197.

- Osman *radıyallahu anh* öldürüldüğünde "Onu hepimiz öldürdük!" dedikleri gibi Abdullah b. Habbâb öldürüldüğünde de "Onu hepimiz öldürdük!" dediler.[1654] Bu, o olaylardaki suçluları örtbas etmek için izledikleri yöntemdir/siyasettir.

- Sahabeye ve öne geçenlere karşı hadlerini aşmalarıdır. Onlar, söz konusu isyanlarında kendilerinin sahabeden daha anlayışlı olduklarını, dini Müslümanların geneli üzerinde uygulamaya onlardan daha istekli olduklarını da iddia ediyorlardı.

- Müminlerin emîrinin onları tevbeye davet etmeyi ve safa geri döndürmeyi çok istemesidir. Onların ise fitneye ve Müslümanların cemaatini parçalamaya yönelik aşırı istekleridir.

- Onların arasında "Uğradığı haksızlığın giderilmesini isteyen" veya "yaşantısında ya da özgürlüğünde sıkıntıya düşürülüp de bu konularda sıkıntılarını gidermeye çalışan" bir kimse yoktu.

"Abdullah b. Sebe'" isminin bu savaşta geçmemesi/gizli kalması, gerçekleştirilen fitne tedbirlerinde hazır bulunmadığı anlamına gelmez. Bilakis belki de o, fitneyi planlayanlardan ve onun kuramcılarından biriydi. Fakat o, özellikle de Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'nın değerini eksilttiğinin kesinleşmesinden sonra hesaba çekilmekten korktuğu için şüphelerini artık açıkça ifade edemiyordu.

Hâricîlerin, "müminlerin emîrini, yaptığı işlerde ihlaslı olmamakla, sonra da küfürle itham etmeleri, onu tevbeye davet etmeleri, Şam halkıyla barış yapmaya karşı çıkmaları ve Müslümanların kanlarını akıtmada cüretkâr davranıp yol kesicilik yapmaları" gibi yaptıkları şeyler, "Osman *radıyallahu anh*'ın hayatına mal olan, Basra ve Sıffîn savaşlarının sebeplerini hazırlayan, -müminlerin emîrinin onlarla savaşmaktan kaçınmak istemesine rağmen suçsuzların öldürülmesi, yolların kesilmesi, Müslümanların selametinin ve güvenliğinin tehdit edilmesi yoluyla- Nehrevân savaşının sebeplerini açık bir biçimde ortaya çıkarmada ısrarcı davranan" komployla "planlama ve düzenleme" birliğine işaret eder.

Hâricîlerin katında savaşmayı gerektirecek nedenlerin bulunmadığına bakılacak olursa onlar, Müslümanların arasında barışın yaygınlaşma-

1654 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/302.

sından, böylece fitnenin bütün gerekçelerinin ortadan kalkmasından ve onunla birlikte konumları ancak fitne ortamlarında bariz olan davetçilerinin yok olmasından endişe ediyorlardı.

Müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* ve onunla birlikte bulunan sahabenin anladığı bu hakikat, onların hiçbir tereddüt geçirmeksizin savaşa yönelmelerinin ve ona davet etmelerinin arkasında yatan sebepti.

Hâricîlerin, "Abdullah b. Habbâb'ı, onun eşini ve bazı müslüman kadınları öldürmeleri, isyan yerlerine yakın bir bölgede bulunan zımmîlerin mallarını korumaları ve gözetmeleri" gibi yaptıkları şeylerde, bunların sebeplerinin sorgulanmasını ve onların içine bu mefhumları ekenin kim olduğunun sorulmasını gerektiren durumlar vardır.

Takipçilerini, "Sahabeden hoşlanmamak, onların ırzlarını ve kanlarını mubah görmek" üzere yetiştirmiş olan Sebe'iyye düşünceleri, bunların sorumlusu olabilir mi? Sebe'iyye düşünceleri, "ıslah ve fitne kapılarının kapatılması" için yapılan davetlere muhalefet etmenin ve bunu ifsad etmenin sorumlusu olabilir mi?

Açıkça görüldüğü üzere Sebe'iyye düşünceleri, o aşamada meydana gelen her şeyin ana sebebiydi.

Üçüncü Konu

Sıffîn'den Sonra Şam ve Kûfe Halklarının Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklar ve Sebe'iyye'nin, Kays b. Sa'd'ın Mısır'dan Azledilmesi ile Onun Yerine Muhammed b. Ebî Bekir'in Atanması Üzerindeki Etkisi

Sıffîn, yaşanan durumu ne askerî alanda ne de siyasî alanda müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* çıkarına gelecek şekilde çözüme bağladı. Bilakis savaş, o sırada "ümmetin içinde bulunduğu durumun, Müslümanların arasındaki ihtilaf çemberinin daraltılması, kanların korunması ve safların birleştirilmesi isteğinin" dayattığı barışçıl bir sahneyle/vaziyetle sona erdi.

Sıffîn, tahkimi ortaya çıkardı ki onun doğrudan sebep olduğu ilk sonuçlarından biri, Şam valisini hilafet topraklarında bulunan ve iç olayların akışını etkilemede pay sahibi olmaya başlayan yeni bir güç gibi kabul etmek olmuştur. Bu durum, önceki halifelerin döneminde söz konusu olmamıştı. Bu, Halife Osman *radıyallahu anh*'a karşı düzenlenen suikast komplosunun ve bu isyancılara karşı koyuşta saf birliğinin sağlanmamasının dolaylı sonuçlarından biriydi ki isyancılar, bazı olayların ortaya çıkarılmasında büyük bir etkiye sahip olmuşlardı.

Özellikle de Basra'da meydana gelenler üzerindeki etkileri öyleydi ki onlar, o sırada gece vakti Talha'nın ve Zübeyr'in askerlerine kılıçlarıyla saldırdılar. O topluluk da kendi canlarını savundular. Her grup, diğer tarafın savaşı başlattığını düşünüyordu ve bu konuda şüphe etmiyordu. Durum öyle bir şekilde karıştı ki hiç kimse kendini savunmaktan başka bir şey yapamıyordu. Osman'ı öldüren fasıklar ise savaşı başlatıp alevlendirmeye ara vermiyorlardı. Böylece her iki grupta, amacında ve gayesinde doğruya isabet etmişti, kendini savunuyordu… Hiç kimsenin katında bir haber yoktu. Allah onu öldürenlere de öldürülmesine razı olanlara da lanet etsin.[1655]

Ardından onların, Sıffîn'de "savaşma isteği ve savaşın sürdürülmesi" üzerinde açık bir etkileri vardı ki müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* tahkimi kabul etmesiyle bu konuda başarısız olduklarında hilafetin içinde

1655 İbn Hazm, *el-Fasl*, 4/158.

"kargaşanın sürdürülmesine ve safın parçalanmasına" katkı sağlayacak olayları ortaya çıkarmak için araştırma yapmaya koyuldular. Bu ise ancak güvenin kendisine egemen olduğu tanışıklık ilişkileriyle kendisine bağlı oldukları kimi komutanları atamaya çalışmalarıyla mümkün olabilirdi.

Müminlerin emîri *radıyallahu anh* Kûfe'de, Abdullah b. Abbâs *radıyallahu anhuma* da Basra'da bulunduğu için onların önünde Mısır'dan başka uygun bir yer kalmamıştı. Bunun üzerine bütün gayretleriyle progapandayı, "Osman *radıyallahu anh*'ın hayatına mal olan büyük komplonun hareket noktası, Sebe'iyye hareketinin kurucusunun ve kuramcısının yeri" olan o bölgeye yöneltmeyi amaçladılar ki orada Sebe'iyye düşüncelerini destekleyen bir grup vardı. Onlar, halifenin şehid edildiği günlerde Muhammed b. Ebî Huzeyfe b. Utbe'yi destekleme imkânı buldular, sonunda Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'i kovdular ve Muhammed b. Ebî Huzeyfe Mısır'a egemen oldu.

Mısır'ın Şam'a yakın olması hasebiyle Şam valisi, Mısır açısından rahat olamazdı. Özellikle de halifeye isyan eden ve öldürülmesinde pay sahibi olan akımının Mısır'a egemen olmasından sonra hiç rahat olamazdı. Bu yüzden Mısır'a büyük ilgi gösterdi ve Mısır'daki mücadelenin idaresini, Mısır'ın fatihi ve eski valisi olan 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anh*'ın sorumluluğuna verdi.

'Amr b. el-'Âs, işin sonunda Muhammed b. Ebî Huzeyfe'den hicrî 36 yılında kurtulmayı ve Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinden rahatsız olanlarla bağlantı kurmayı başardı. Halifenin öldürülmesinden rahatsız olanlar, Harbetâ'da olaylardan uzak kaldılar, ümmetin birleşmesini ve hilafetin istikrar bulmasını beklediler.

Müminlerin emîri Basra olaylarıyla ilgili işlerini bitirince en meşhur komutanını Mısır'a vali olarak gönderdi. O komutan, Kays b. Sa'd b. Ubâde *radıyallahu anhuma* idi ki izlediği iyi siyasetle Mısır'a girebildi ve işlerini üstlendi. Mısır halkının çoğundan müminlerin emîri için biat aldı, Mısır'ın idaresinde ve istikrar bulmasında yüksek maharetler sergiledi. Orada güvenliği sağlamlaştırdı. Bunu da Mısır'daki tüm tarafları razı ederek yaptı.

Fakat Kays'ın istikamet üzere oluşu, ümmetin birliğini arzulaması, siyasî ve askerî uzmanlığı Sebe'iyye'nin hoşuna gitmedi. Çünkü o kudretli

komutanın yörüngesinde hiçbir varlıkları kalmamıştı. Bu yüzden fitne ortamlarını sürdürmeye çalışmak üzerindeki etkileri yok olmuştu.

Şam'a gelince; Mısır gücü, o aşamada onlara karşı bir tehlikeyi temsil ediyordu. Şam, Kûfe halkıyla yeni bir savaşa girmekten ve kıskacın iki çenesi arasında kalmaktan çekiniyordu. Bu yüzden Mu'âviye, hemen Kays'ın yönelimlerini ve hilafet topraklarında meydana gelen olaylar ile ilgili görüşünü öğrenmeye çalıştı. Kays'ın, müminlerin emîri *radıyallahu anh* yoluyla olması dışında kendisiyle yardımlaşma olasılığı konusunda hiçbir umut bulamadı. Bunun üzerine Kays'tan kurtulmaya ve onu Mısır valiliğinden uzaklaştırmaya çalıştı. Sonunda müminlerin emîrinin Kays'ı Mısır'da azletme kararını vermesiyle bu durum gerçekleşti.

Bu durum ise Mısır için -"tanıma ve eski ilişkiler" yoluyla- kendisiyle ilişkili oldukları yeni bir komutan seçimine katılmaları konusunda isyancıların eline bir fırsat verdi. Onlar da Kays ve Mu'âviye arasında ilişki bulunduğu konusunda söylenti yayılmasında pay sahibi oldular ki bu durum, halifenin hızlı bir şekilde Kays'ı azletmesinde, "Muhammed b. Ebî Bekir lehine ve onun kudretleri, Mısır ile ilgili bilgisi için propaganda yapılmasında pay sahibi olmuştur ve sonunda Muhammed, Mısır'a vali olarak tayin edildi. Muhammed b. Ebî Bekir, Mısır'a vali olduğunda Mısır'da eski valisi olan, kendisiyle yardımlaşan, nasihatleriyle ve yönlendirmeleriyle azıklandıran, sonra da Medine'ye geri dönen Kays b. Sa'd ile karşılaştı.

Fakat yeni vali, kendisiyle azıklandırıldığı önemli nasihatlerin gereğini yapmadı ve bu durum, onu ciddi siyasî hatalara düşürdü. Bu hataların başında, Harbetâ halkını tahrik etmesi ve onlarla savaşması gelir ki bu davranışı, onları Mu'âviye *radıyallahu anh*'dan yardım istemek zorunda bıraktı. Mu'âviye, bu valinin Halife Osman'ın öldürülmesine teşvik eden kimselerden olduğuna, kendisinden hesap sorulması gereken kimselerden olduğuna inanıyordu. Bu genç valinin, düşmanlığı harekete geçirecek şekilde yaptığı açıklamalar işin karmaşıklığını artırdı.

Sonunda vali, kendisine karşıt olan ve kendisini ortadan kaldırmak için birbiriyle yardımlaşan bir cephenin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu cephe, Harbetâ halkından ve onların Mısır'daki yardımcılarından, Şam valisinin onlara yardıma gönderdiği ve başında Mısır fatihi 'Amr b. el-Âs *radıyallahu anh*'ın yer aldığı orduyla somutlaştı. Ardından olaylar gelişti ve

sonunda Muhammed b. Ebî Bekir, savaşlarının birinde öldürüldü.[1656] Mısır, Şam'a ilhak edildi ve 'Amr b. el-'Âs, Sebe'iyye'nin ona karşı uydurduğu propagandayla onu azletmeyi başarmasından sonra ve Kays b. Sa'd'ın Mısır valiliğinden bahsedildiği sırada detaylı olarak açıklandığı şekilde yeniden Mısır valisi oldu.

Böylece şöyle denilebilir: Kays'ın Mısır valiliğinden azledilmesinden sonra Mısır'ın kaybedilişi sebebiyle Kûfe halkının gücü, askerî ve siyasî bir yenilgiye uğradı. Bu durum, Şam ile Kûfe'nin arasındaki siyasî ve askerî ortamların çalkalanmasına/karmaşıklaşmasına ve aralarında "amacı, bazı bölgeler üzerinde siyasî nüfuzu sağlamlaştırma olan" bazı askerî hamlelere girişilmesine neden oldu.

Bu durum, bazı sınırlı askerî yüzleşmelerde pay sahibi olmuştur ki bu askerî yüzleşmeler, Müslümanların arasındaki çatışmanın sürmesini isteyen heva ehli tarafından abartılmıştır. Bazı tarihçiler de onlarla ilgili bir görüş belirtmeksizin bunu tedvin etmiştir. Özellikle de söz konusu haberleri büyüten/abartan, onlara Müslümanların arasında nefrete yol açan eklemelerde bulunan ve sahabeye buğzeden bidatçi tarihçiler bunu yapmıştır.

Bu haberler, kesin gerçeklermiş gibi bu çağda üniversitelerde ders olarak okutulmaya başlanmıştır. İslam tarihi dersini öğretmek için tayin edilenlerin geneli ise bir dine ve bir anlayışa/fıkha sahip olmayanlardan oluşmaktadır. Bu durum, hakikatlerin örtbas edilmesine yardımcı olmuş, İslam tarihinin değiştirilmesine ve bu ümmetin selefinden olan ilk fatihlerin suretinin karalanmasına etki etmiştir.

O aşamadaki olayların iç içe olması sebebiyle tahkimin sonuçları kesin olmadığı için Kûfe halkı ile Şam halkı arasındaki çatışmalar mutlak bir biçimde sona ermedi. Ancak sınırlı çatışmalar meydana geldi. Genellikle bunların sebebi de bazı bölgelerde iki taraftan birinin yardımcılarının olması ve tarafların, o bölge üzerindeki egemenliklerinin sağlamlaştırılması için yardımcılarına yardıma yönelmeleridir. O olaylar sırasında varsayılan durum, komutanların insanların dostluğunu ve samimiyetini kazanmak amacıyla insanlara karşı davranışlarında yumuşak, merhametli ve muhabbetli olmalarıydı. Zira eşyanın mantığı budur. Çünkü katılık ve sertlik, insanların

1656 Taberî, *Târîh*, 6/37 ve sonrası.

kaçmalarına ve diğer tarafın safına dâhil olup kendilerine sertlikle ve katılıkla muamele edenlerin karşısında durmalarına neden olacaktı. Bununla birlikte tarih kitaplarının çoğu, söz konusu aşamanın olaylarını o dönemde yaşayanların ahlakından, dindarlığından, ülfetinden ve merhametinden farklı bir şekilde tasvir etmekten başka bir şey yapmaz.

Sahabenin Müslümanların güvenliğini ve rahatlığını sağlamak istediğini pekiştiren durumlardan biri de Ali'nin, Mu'âviye'nin, müminlerin emîrine sunduğu tekliften sonra Mu'âviye'yi Şam'ın valisi olarak bırakmayı kabul ettiğiyle ilgili anlatılanlardır.[1657]

Sözü edilen anlaşmazlıklardan biri de müminlerin emîrinin, Muhammed b. Ebî Bekir'in öldürülmesinden ve Mısır'ın Şam'a ilhak edilmesinden sonra Kûfe halkını seferberliğe davet etmesidir. O, insanlara hutbe okudu ve onları cihada teşvik etti. Kûfe ve Hîre'nin arasında bulunan Cere'a'da buluşmak üzere onlara söz verdi. Ertesi gün ona doğru yürüyerek yola çıktı ve sonunda orada konakladı. Ama hiçbir asker onun yanına çıkmadı. Yatsı vakti olduğunda insanların önde gelenlerine haber gönderdi, onlar da gelip onun yanına girdiler. O ise üzüntülü ve mutsuz idi. Onların arasında ayağa kalkıp hutbe okudu ve şöyle dedi:

"Hükmettiği her şey için Allah'a hamd olsun. Allah, beni sizinle, emirlerime itaat etmeyenlerle ve çağrıma icabet etmeyenlerle sınadı. Mu'âviye'nin barbar ayaktakımını çağırması ve onların da bağışsız ve yardımsız bir şekilde ona tabi olmaları, yılda iki veya üç defa istediği yere gitmek konusunda onun çağrısına icabet etmeleri; benim ise size davet edişim, sizin de akıl sahipleri olduğunuz ve diğerleri de yardım ve bağış aldıkları hâlde benden uzaklaşmanız, bana isyan ve muhalefet etmeniz hayret verici bir şey değil midir?"[1658]

Rivayet edildiği üzere Mu'âviye, Nu'mân b. Beşîr'i 'Aynu't-Temr'e gönderdi.[1659] Bunun üzerine orada müminlerin emîrinin yardımcıları ile

1657 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/376.

1658 Önceki kaynak, 7/330; Taberî, *Târîh,* 6/39.

1659 'Aynu't-Temr: Enbâr'a yakın ve Kûfe'nin batısında bulunan bir beldedir. Ona, kendisine "Şefâsâ" denilen yakın bir yer vardır. Çöl kenarında bulunmaktadır. Müslümanlar, hicrî 12 yılında Ebû Bekir'in döneminde Hâlid b. Velîd'in eliyle orayı ele geçirdiler. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/369.

Nu'mân b. Beşîr arasında bir çatışma oldu. Çatışmada Nu'mân b. Beşîr'in taraftarlarından üç kişi, 'Aynu't-Temr halkından bir kişi öldürüldü. Sonra da Nu'mân b. Beşîr, Şam'a geri döndü.[1660]

Müminlerin emîri de Kûfe halkını seferberliğe davet etti. Onlar ise ağır davrandılar. Bunun üzerine halife, verdiği bir hutbesinde onları kınadı. Hutbede şu sözü söylediği rivayet edilmiştir: "Şam halkının keşif/öncü kuvvetlerinden bir grubun geldiğini/size yaklaştığını duyduğunuzda sizden her bir kimse kapısını kapatıyor, herkes kelerin deliğinde ve sırtlanın yatağında saklandığı gibi evine girip saklanıyor. Aldanan kimse, sizin aldattığınız kimsedir. Sizden başarıya erenler, faydasız payla/okla kurtulur. Nida sırasında özgürler değilsiniz, kurtuluş sırasında güvenilir kardeşler değilsiniz. Biz Allah'a aidiz ve O'na dönücüleriz. Sizden dolayı uğradığımız musibetler nelerdir? Görmeyen körlersiniz, konuşmayan dilsizlersiniz ve söz dinlemeyen sağırlarsınız. Allah'a aidiz ve O'na dönücüleriz."[1661]

Bu işler hicri 39 yılında meydana geldi. Bu yılda Mu'âviye, Süfyân b. Avf'ı altı bin kişilik bir orduyla gönderdi ve ona, Heyt'e ve Enbâr'a gitmesini emretti. Süfyân da kendisine emredileni yaptı, sonra da geri döndü. Müminlerin emîri de Heyt'e Kays b. Sa'd'ı gönderdi. Ancak aralarında bir çatışma meydana gelmedi.[1662]

Bu yılda Mu'âviye tarafından Dahhâk b. Kays el-Fihrî, Kûfe'nin yakınlarında bulunan Kutukutâne bölgesine ulaştı. Müminlerin emîri tarafından da Hucr b. Adiy de Tedmür'e ulaştı, sonra orada Dahhâk'a yetişti. Hucr, dört bin kişilik bir orduya sahipti. Dahhâk'ın ordusu ise üç bin kişiden oluşuyordu. Bunun üzerine Dahhâk b. Kays'ın taraftarları ile Hucr b. Adiy'in taraftarları arasında sınırlı bir çatışma meydana geldi.[1663]

Bu yılda Ubeydullah b. Abbâs insanlara hac yaptırdı. İnsanlara hac yaptıran şahsın Abdullah b. Abbâs olduğu veya Kûfe halkı ile Şam halkının üzerinde uzlaştıkları Şeybe b. Osman b. Ebî Talha olduğu da söylenmiştir.

1660 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/206; Taberî, *Târîh,* 6/56; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/331.
1661 Taberî, *Târîh,* 6/56.
1662 Önceki kaynak; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/335.
1663 Taberî, *Târîh,* 6/58.

Hicrî 40 yılında Mu'âviye, Busr b. Ebî Ertat el-'Âmirî el-Kuraşî'yi bir orduyla birlikte Medine'ye gönderdi. Medine'de ise müminlerin emîrinin valisi olarak Ebû Eyyûb el-Ensârî bulunuyordu. Ebû Eyyûb, Busr'un gelişine duyunca Medine'den çıktı ve müminlerin emîrinin yanına, Kûfe'ye gitti. Aralarında bir çatışma meydana gelmedi. Medine halkı, bu rivayetin iddiası üzere Mu'âviye'ye biat etmeye mecbur kılındı.[1664]

Fakat insanlardan zorla biat almak, sahabenin adaletiyle çelişmektedir. Nitekim bu tutum, "insanların gönüllerini kazanma ve onları kendi tarafına çekme" siyasetine aykırıdır. Üstelik Mu'âviye, Ali *radıyallahu anh*'ın hayatta olduğu sırada insanları kendisine biata davet etmemiştir.[1665]

Ardından Busr, Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Mekke'de ise Ebû Mûsa el-Eş'arî vardı. Ebû Mûsa, Busr'dan saklandı. Busr da ona haber gönderip "Ben, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahabîsini öldürecek değilim!" dedi. Sonra da Yemen'e doğru yola çıktı. Yemen'e, müminlerin emîri tarafından Ubeydullah b. Abbâs vali olarak atanmıştı. Rivayet edildiği üzere Busr, Ubeydullah b. Abbâs'ın iki oğlunu ve Ali'nin orada bulunan yardımcılarından bazı kimseleri öldürdü, sonra da Şam'a döndü. Müminlerin emîri de Câriye b. Kudâme es-Sa'dî'yi oraya yönlendirmişti. Denildiğine göre Câriye de Busr'un yaptığı gibi yaptı ve Yemen'de, Osman *radıyallahu anh*'ı sevenlerden bazı kimseleri öldürdü.[1666]

İbn Kesîr şöyle demiştir: "Bu haber, siyer ehlinin katında meşhurdur. Bana göre ise sıhhati sorunludur."[1667] Hiç şüphe yok ki o aşamada, hatta iki tarafın arasında Basra ve Sıffîn savaşlarında bile suçsuzların öldürülmesi söz konusu olmamıştır. O hâlde ateşkes aşamasında çocuklar ve suçsuzlar nasıl öldürülebilir? Bu yüzden Müslümanların örfleriyle, değerleriyle ve dinleriyle çelişir durumda bu tür haberlerin kabul edilmesi mümkün değildir.

Busr b. Ertat Yemen'e doğru hareket ettiğinde, müminlerin emîri de bu bölgenin korunması ve Şam'a ilhak edilmesinin önüne geçilmesi için çağrıda bulunduğunda Züheyr b. Erkam şöyle demiştir:

1664 Taberî, *Târîh,* 6/59; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/212; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/334.

1665 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 3/393; İbn A'sem, *el-Futûh*, 4/57.

1666 Taberî, *Târîh,* 6/60.

1667 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/336.

Ali *radıyallahu anh* Cuma gününde bize hutbe okuyup şöyle dedi: "Busr'un Yemen'e doğru hareket ettiği haberini aldım. Vallahi bu topluluğun size üstün geleceğini düşünüyorum. Onlar, ancak sizin imamınıza isyan etmeniz, onların ise imamına itaat etmesi, sizin hain olmanız, onların ise güvenilir olmaları, sizin yeryüzünde bozgunculuk çıkarmanız, onların ise onu ıslah etmeleri nedeniyle size üstün geleceklerdir. Falan kimseyi bir yere gönderdim, o ise ihanet ve kalleşlik etti. Falan kimseyi bir yere gönderdim, o hainlik etti ve vefasız davrandı, malı da Mu'âviye'ye gönderdi. Sizden birinize bir kadehi emanet etsem, mutlaka onun bağını alır! Allah'ım! Onlardan bıktım, onlar da benden bıktılar, onlardan nefret ettim, onlar da benden nefret ettiler. Allah'ım! O hâlde onları benden yana, beni de onlardan yana rahata kavuştur."[1668]

Bu durumun nedeni, onların müminlerin emîrine çok muhalefet etmeleri ve kendi aralarında çekişmeleridir. Hatta onlar, müminlerin emîrinin pek çok şeyden geri durmasının nedeni idiler. Bu olaylardan biri şudur: Adiy b. Hâtim, egemenliğini Şam üzerine yaymaya çalışmasını söylediğinde halife ona cevap vermedi. Ardından Adiy bu sözünü üç defa tekrar edince halife, "Bana yaklaş ey İbn Hâtim!" dedi.

Adiy dedi ki: Ben de insanların arasından geçip onun yanına gittim ve ellerimi onun dizleri üzerine koydum. Bunun üzerine bana, "Ey Adiy! Mu'âviye, kendisine itaat eden bir toplulukla birliktedir. Ben ise bana isyan eden bir toplulukla birlikteyim. Benimle birlikte bulunanlar, Mu'âviye ile birlikte bulunanlardan daha hilecidir" dedi.

Ben de onu mazeretli gördüm ve ona çok acıdım. Hiç kimseye bu şekilde acımamıştım.[1669] Bu yüzden söz konusu durumlar, müminlerin emîrinin hilafetin başında reddettiği "Şam halkıyla ateşkes yapma"yı sonradan kabul etmesinin en önemli nedenlerinden olabilir.

Müminlerin emîri Ali ile Şam Valisi Mu'âviye *radıyallahu anhuma* Arasında Ateşkes Yapılması (H. 40)

Bu aşamada Müslümanlar, İslam şiarlarını koruyorlardı ki bunlardan biri de hac ibadetiydi. Her iki taraftan hacılar hac için Mekke'ye geliyor-

1668 Önceki kaynak; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 7/340.
1669 İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/361.

du. Hangisi hacca daha önce gelirse, hac farizası bitene dek hac günlerinde insanların emîri oluyordu. Hep birlikte şiarları/ibadetleri eda ediyorlar, birbirlerine saldırmıyorlardı. Müslümanların arasının ıslah edilmesi için hoş bir girişimle müminlerin annesi Ümmü Habîbe Remle bt. Ebî Süfyân, müminlerin annesi Ümmü Seleme'ye bir haber gönderdi. Biri, diğerine şöyle dedi: "Mu'âviye ve Ali *radıyallahu anhuma*'ya, insanları endişelendiren bu seriyyeleri göndermeyi bırakmaları için mektup yazalım." Ümmü Habîbe, "Kardeşim Mu'âviye'yi ben hallederim!" dedi. Ümmü Seleme de "Ali'yi ben hallederim!" dedi. Ardından her biri bir mektup yazdı ve Kureyş ile ensardan oluşan bir heyet gönderdi. Mu'âviye, Ümmü Habîbe'nin sözünü dinledi. Ali de Ümmü Seleme'nin sözünü dinlemek istedi, ancak bundan alıkonuldu.[1670]

İbn Cerîr et-Taberî'nin anlattığına göre hicrî 40 yılında Ali ile Mu'âviye arasında, anlatılması uzun sürecek yazışmalardan sonra bir ateşkes anlaşması gerçekleşti. Buna göre aralarında savaş yapılmayacak, Irak Ali'nin ve Şam'da Mu'âviye'nin olacaktı. Tarafların hiçbiri, diğerinin görev bölgesine bir orduyla, bir baskınla ve saldırıyla girmeyecekti. İki gruptan biri diğerine itaati teslim etmeyince Mu'âviye, Ali'ye şunu yazdı: "Dilersen Irak senin, Şam da benim olsun. Kılıç, bu ümmetin üzerinden kaldırılır ve Müslümanların kanları akıtılmaz." O da böyle yaptı ve taraflar bu konuda anlaştılar. Mu'âviye ordusuyla birlikte Şam'da ikamet etti, Şam'ın ve civar yerlerin vergilerini topladı. Ali de Irak'ta vergileri topladı ve askerleri arasında paylaştırdı.[1671]

Müminlerin emîrinin çevresinde onun bu ateşkes anlaşmasını kabul etmesini sağlayacak vaziyetlerin hazırlanmasında isyancıların/hâricîlerin büyük bir etkisi olabilir. Zira onlar sürekli hile yapıyor, fitne çıkarıyorlardı ve "ona defalarca/tekrar tekrar karşı çıkarak, siyasetini kınayarak ve yaptığı şeylerle ilgili söylentiler yayarak" yorulmasına neden oluyorlardı.

Bu anlaşma, müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* konumunun değerini düşürmedi. Zira o, "müminlerin emîri" diye çağrılırdı. Mu'âviye ise

1670 San'ânî, *Musannef*, 5/458.

1671 Taberî, *Târîh,* 6/60; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/336; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/404.

Şam'da "emîr" diye çağrılırdı.[1672] Belki de bu ateşkes anlaşmasının haberinin doğru olduğu görüşünü tercihe şayan kılan durum, müminlerin emîrinin askerleri ve onun yardımcılarından olduklarını iddia edenler tarafından maruz kalıp çektiği sıkıntılar ve zorluklardır. Bu kimseler, onun çağrısına icabet etmiyor, ona yardım etmiyor, emirlerini ve yasaklarını hafife alıyorlardı.

Halife, ihanet ettiklerini, pek güvenilir olmadıklarını ve bu ümmetin selefinin değerini eksilttiklerini görmeye başlayınca anlaşmayı kabul etmiş olabilir. O *radıyallahu anh*, Kûfe halkına hutbe okuyup nasihat ederdi, onlar ise onu yardımsız bıraktılar. Verdiği bir hutbeden sonra Ebû Eyyûb el-Ensârî ayağa kalkıp şöyle dedi: "Müminlerin emîri, iki kulağa ve ezberleyen bir kalbe sahip olan kimselere duyurdu. Şüphesiz ki Allah, onunla size açık bir ikramda bulundu, o hâlde onu hakkıyla kabul edin. Allah, Peygamberinizin amcaoğlunu aranıza yerleştirmiş ve o da size fıkıh öğretiyor, sizi doğru yola iletiyor ve sizi, kısmetinize içeren şeye davet ediyor."

Hucr b. Adiy el-Kindî, Habbe b. Cuveyn el-Becelî el-'Urnî ve Abdullah b. Vehb el-Hemedânî -ki o, İbn Sebe'dir- ise Ali'nin yanına geldiler ve ona Ebû Bekir ile Ömer *radıyallahu anhuma*'nın durumunu sordular. O da "Bununla mı ilgileniyorsunuz? İşte Mısır fethedildi ve benim taraftarlarım öldürüldü!" dedi. Bir mektup yazdı ve bu mektup onun taraftarlarının arasında her gün okundu. Ancak bu mektuptan yararlanılmadı. İbn Sebe'nin yanında ondan bir nüsha vardı, o ise onu tahrif etti.[1673]

Bu yüzden müminlerin emîri, hilafetinin sonunda işlerin vardıkları sonuçlardan hoşlanmadı. Zira o, insanların ihtilafa düştüklerini, ayrıştıklarını ve kötülüğün çoğaldığını gördü ki bu durum, "işi konusunda kendisine sırt döndüğü şeylere yönelmiş olsaydı, yapmış olduklarını yapmazdı" düşüncesine ulaşmasına yol açtı.[1674] Bu konudaki tiksintisi o dereceye/hâle vardı ki -nitekim bu hâlin çoğu sebebinin arkasında hâricîler/isyancılar yatıyordu- sonunda o, mushafı alıp başı üzerine koydu, sonra da şöyle

1672 İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/407.
1673 Önceki kaynak, 3/155.
1674 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/209.

dedi: "Allah'ım! Onlar, ümmetin arasında ondaki/Kur'ân'daki hükümleri gerçekleştirmeme engel oldular. O hâlde bana ondaki sevabı ver."

Sonra da şöyle dedi: "Allah'ım! Ben onlardan sıkıldım, onlar da benden sıkıldılar. Ben onlara buğzettim, onlar da bana buğzettiler. Ben, beni tabiatım ve yaratılışım dışına çıkmaya, kendisiyle tanınmadığım karakterleri/ahlakı sergilemeye mecbur kıldılar. Allah'ım! Onlardan daha hayırlılarını bana ver, benden daha kötüsünü de onlara ver. Allah'ım! Tuzun suda eridiği gibi onları öldür…" Bunları söylerken Kûfe halkını kastediyordu.[1675]

Müminlerin emîrinin, İçinde "Hilafetinin Sonunda İşin Evrildiği Durumu Nitelediği ve Kûfe Halkını Kınadığı" Bazı Hutbeleri:

Müminlerin emîri Ali'nin maruz kaldığı sıkıntılar, şehid Osman *radıyallahu anh*'ın maruz kaldığı sıkıntılardan -bazı açılar dışında- pek farklı değildir. Zira şehid Osman'a ve valilerine karşı dillerini uzatıp iftiralar atan isyancılar, müminlerin emîri Ali'nin hilafet bölgelerinde kargaşa çıkaran kişilerin kendileriydi. Onlar, Ali'nin valilerini çok eleştirirlerdi ve onlarla ilgili tercihlerine çok karşı çıkarlardı. Müminlerin emîrinin Basra'ya Abdullah b. Abbâs'ı atadığı, Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi Mu'âviye'nin yanına gönderdiği ve tahkim için Ebû Mûsa el-Eş'arî'yi tercih ettiği zaman Eşter'in takındığı tavır ve diğer birçok olay buna örnektir.

Valilere yönelik kınamalarından biri de Mısır'da hilafetin egemenliğini sağlamlaştıran, Mısır'ın bütün sâkinlerini razı eden ve o bölgede işi istikrar bulan Kays b. Sa'd el-Ensârî'nin başından geçenlerdir. İsyancılar, onun müminlerin emîrine karşı samimiyeti ve derin dostluğu konusunda şüpheye düşürücü söylentileri yaymayı, onunla ilgili vehme düşürücü haberleri nakletmeyi ve onlardan söz etmeyi sürdürdüler. Sonunda müminlerin emîri, onu bu bölgeden azletti. Bunun üzerine Mısır, Kays'ın gidişinden sonra onu kendi vilayetlerine dâhil etmeyi başaran Şam valisi için kolay bir hedef hâline geldi. Müminlerin emîrinin hâkimiyetine etki eden, onun egemenliğinin parçalanmasında ve işinin dağılmasında pay sahibi olan bunun dışındaki olaylar da böyledir.

1675 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/156; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/390.

Onların durumu açığa çıkınca müminlerin emîri onlara nasihat etti, onları doğru yola yöneltti ve onları tevbe etmeye, istikamet üzere olmaya ve ihlasa davet etti. Fakat şehid Osman *radıyallahu anh*'a yaptıkları gibi onun hâkimiyetine isyan ederek ona karşılık verdiler. Onu ayıplamaya ve değerini eksiltmeye/eksik olduğunu söylemeye başladılar. Sonunda küfre girdiği konusunda aleyhine şahitlikte bulunmasını istediler.[1676] Bu durum, elini ve dilini savaştan/fitneden alıkoyan Osman *radıyallahu anh*'ın başına gelenlere benzemektedir. Osman'ın tavrı, onun evine sızıp onu öldürdüklerinde onu onlardan kurtarmadı.

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a gelince; o, onlara karşı izlediği "ıslah ve hoşgörü yolları"nı tüketince ve onlar da buna hemen eleştiriyle, değerini eksiltmeyle ve yaptığı her işi "korkutma, söylentiler yayma, insanları ona yardım etmekten alıkoyma, ona yardım etmeyi ağırdan alma, onun ilmini ve ihlasını itham etme" yoluyla boşa çıkarmak için uğraşmayla karşılık verince; bütün bunları yapınca ve onları üzerine hüccet ikame edilmiş olunca halife *radıyallahu anh* onlarla savaştı. Bunun üzerine onları öldürdü ve dağıttı. Elini ve dilini onlardan alıkoymadı. Bilakis onlardan kurtulmak için çabaladı.

Onlar ise ona karşı koymaya güç yetiremeyince şehid Osman *radıyallahu anh*'a yaptıkları gibi ona suikast düzenlemek için plan yaptılar ki böylece elleri üzere şehidlik ona nasip edilecekti ve Osman'ın katillerinin Ali'nin katilleriyle aynı kişiler oldukları bilinecekti. Zira İbn Mülcem, İbn Sebe'nin öğrencilerinden, yardımcılarından ve ona itaat edenlerden biridir. Bir de sahabe *radıyallahu anhum* arasında meydana gelen anlaşmazlığın ve çatışmanın genelinin hileci ve kinci Sebe'iyye fırkasının bir düzeni/planı olduğu, söz konusu ihtilaflara katılan sahabenin olaylara yalın, masum ve samimi niyetlerle ve "Kitap ve sünnetten çıkarılan bir içtihada dayalı olarak" elde ettikleriyle bir bilgiyle yaklaştıkları kesinleşecekti.

Sebe'iyye fırkasının söylediklerini dinleyen kimselerin geneli, halkın ayaktakımı ve sefillerinden, dini hakkında bilgiye sahip olmayanlardandı. Hatta müminlerin emîri, onları ilim öğrenmeye teşvik eder, onların karşısında oturup "Bana soru sorun!" derdi. Sebe'iyye'nin bazı varisleri,

1676 Taberî, *Târîh*, 6/25.

raşid halifeleri ve sahabenin bilginlerini karalamak amacıyla bu ifadeyi kullanıp şöyle diyorlardı: "Müminlerin emîri, başkasının sahip olmadığı ve bilmediği bilgilere sahipti." Bunu, sahabe ile sahabeyi sevenlerin arasını ayırmak için söylediler. Yoksa müminlerin emîri, ilim ve din öğretmek amacıyla "Bana soru sorun" diyerek Kûfe halkına hitap ediyordu. Çünkü onların geneli, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dönemine yetişmemiş cahil kimselerdi.

Ebû Bekir'in minberi etrafında bulunanlar, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ilmi ve dini öğrenen Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in önde gelen ashabıydı. Aynı şekilde Ömer ve Osman *radıyallahu anhuma*'nın durumu da öyleydi.[1677] Onların tebaları, ümmetin en bilgilileri ve en çok fıkha sahip olanlarıydı.

Ali'nin muhatap olduğu kimseler ise insanların avam takımından ve tebaa kısmından oluşuyordu. Onlardan pek çok kimse, kötü tebaadan idi. Medine, Mekke, Şam ve Basra'da bulunan tebaa/halk, onlardan daha hayırlıydı. Bu yüzden Ali onları kınardı ve onlara beddua ederdi.[1678] Çünkü onlar konuşuyorlardı, ama amel etmiyorlardı. Teşvik ediyorlardı, ama sıkıntı anında kaçıyorlardı. Müminlerin emîrini ayıplamalarında ve Ebû Bekir ile Ömer *radıyallahu anhuma*'yı karalamalarında ortaya çıkan durum budur.

Suveyd b. Gafle şöyle demiştir: Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anhuma*'yı ayıplayan bir topluluğu yanından geçtim. Bunun üzerine Ali *radıyallahu anh*'a durumu haber verdim ve "Şayet senin açıkça söyledikleri şeyin aynısını içinde gizlediğini düşünmeselerdi, bunu yapmaya cüret edemezlerdi. Onlardan biri de Abdullah b. Sebe'dir" dedim. Ali, "Allah'a sığınırız, Allah bize merhamet etsin!" dedi. Sonra da ayağa kalkıp elimden tuttu ve beni mescide girdirdi. Ardından minbere çıkıp aksakalını tuttu ve gözyaşları sakalı üzerine damlamaya başladı. Halife, avluya bakmaya başladı ve sonunda insanlar toplandılar. Ardından halife hutbe verip şöyle dedi:

"Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in iki kardeşini, iki yardımcısını, iki arkadaşını, Kureyş'in iki efendisini ve Müslümanların iki babasını bu

1677 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 5/508.
1678 Önceki kaynak.

şekilde ananlara ne oluyor öyle? Ben onların söylediklerinden beriyim ve onlara bunun cezasını vereceğim. İkisi de Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Allah'ın emri konusunda sevgiyle, vefayla ve ciddiyetle arkadaşlık ettiler. Emir verip yasak koyuyorlardı ve öfkelenip ceza veriyorlardı. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* onların görüşü gibi doğru bir görüşü tanımıyordu. Onların sevgisi gibi bir sevginin varlığını kabul etmiyordu. Zira onların Allah'ın emriyle ilgili azimlerini görüyordu.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Müslümanlar ikisinden razı oldukları bir hâlde Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat etti. İkisi, işlerinde ve davranışlarında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in görüşünü ve emrini onun hayatta olduğu sırada ve onun ölümünden sonra hiç aşmadılar. Onlar da bu hâl üzere vefat ettiler. Allah ikisine de merhamet etsin. Taneyi yaratan ve ruhu var eden Allah'a yemin olsun ki ancak fazilet sahibi bir mümin onları sever ve yalnızca dinden çıkan bir bedbaht onlara buğzeder. Onları sevmek Allah'a yaklaştırır, onlara buğzetmek dinden çıkmaya neden olur… Allah, içinde ikisine karşı iyi ve güzel düşünceden başka bir düşünce besleyen kimseye lanet etsin."[1679]

Bu hutbeden sonra Abdullah b. Sebe'yi Kûfe'den Medâin'e sürdü ve "Aynı memlekette asla benle birlikte yaşamayacaksın!" dedi…[1680] Bu olay, halife onu öldürmek istediğinde ona aracılık edilmesinden sonra gerçekleşti. Buna göre müminlerin emîri, Kûfe halkından olan takipçileriyle büyük bir musibete uğramıştı. Onlar, onu sevdiklerini iddia ediyor, ama onun sahabe kardeşlerini karalıyorlardı! Bir topluluk onunla ilgili olarak, bir beşer hakkında kendisine inanılması caiz olmayan şeylere inanıyor, başkaları da onu, yaptığı her şeyde itham ediyorlardı.

Rivayet edildiği üzere halife, günün birinde hutbe okudu ve sahip olduğu Kur'ân bilgisinden bahsedip şöyle dedi: "Allah'ın Kitabında bulunup da bir sahilde veya bir dağda inen bir ayet yoktur ki onun ne zaman ve kimin hakkında nazil olduğunu bilmeyeyim!" Onun minberi dibinde oturan kimselerden biri, "Allah için şu yalan iddiaya bak!" dedi. Onun yanında bulunan başka bir şahıs da "Senin, âlemlerin rabbi olan Allah olduğu-

1679 Âlûsî, *Muhtasaru't-Tuhfe*, s. 7.
1680 Önceki kaynak.

na şahidlik ederim!" dedi. Bunun üzerine haberin ravisi Medâinî, "Onun hakkındaki bu çelişkiye ve farklılığa/ihtilafa bak!" dedi.[1681]

İçinde, onları cihada teşvik ettiği hutbelerinden biri de onun şu sözüdür: "Cihad, cennet kapılarından bir kapıdır. Onu terk eden kimseye Allah, zilleti giydirir ve onu alçaklıkla cezalandırır."[1682]

Halife, onların zaafiyetini, üşengeçliklerini ve çağrıya uymayışlarını görünce şöyle dedi: "Ne oluyor da sizi, ruhsuz karaltılar ve karaltısız ruhlar olarak, iyiliksiz abidler ve kârsız tacirler olarak, uyurgezer, bedenleri burada ama akılları başka yerde olanlar, bakan körler, söylenenleri duyup anlamayan ve dilsiz/anlamsız konuşanlar olarak görüyorum![1683] Ey farklı nefisler ve dağınık kalpler, bedenleri burada hazır bulunup da akılları başka yerlerde olanlar! Sizi hakka yönlendiriyorum ama sizler, aslanın kükremesinden kaçan keçi gibi haktan kaçıyorsunuz! Heyhat, sizin aracılığınızla adaletin çevresindeki karanlığı gidermek veya hakkın etrafındaki eğrilikleri düzeltmek nasıl mümkün olur?!"[1684]

Günün birinde onları cihada teşvik etti, ama ona icabet etmediler. Bunun üzerine şöyle dedi: "Savaşla karşılaşma ihtimali bana yakınlaşmış olsa da vallahi düşmanla karşılaştığımda şehidliğe yönelik arzum olmasaydı, mutlaka devemin yanına gider ve sizden uzaklaşırdım, güney ve kuzey farklı olduğu müddetçe de sizin gelmeninizi talep etmezdim. Kınayanlar, ayıplayanlar, sapanlar ve hilekârlarsınız! Kalpleriniz çok anlaştığı hâlde sayınızın çokluğu size bir fayda vermez. Sizi, üzerinde sadece helak olacak olan kimsenin helak olduğu apaçık bir yola yönlendirdim. İstikamet üzere olan kimse cennete varır. Yoldan ayrılan ise cehenneme gider."[1685]

Hutbe verip Kûfe halkıyla olan durumunu niteledi ve şöyle dedi: "O, tutup serdiğim Kûfe'den başkası değildir. Eğer sadece senin fırtınaların esiyorsa, Allah seni çirkinleştirsin!"[1686] Yani eğer dünyadaki hâkimiyetim

1681 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 6/136.
1682 Önceki kaynak, 2/76.
1683 Önceki kaynak, 7/187.
1684 Önceki kaynak, 8/263.
1685 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 7/285.
1686 Önceki kaynak, 1/332.

sadece fitneler ve farklı görüşler sahibi Kûfe'nin hâkimiyeti ise o zaman Allah onu benden uzaklaştırsın. Halife, Kûfe halkının "ihtilaf etmek ve anlaşmazlık yaşamak" gibi yaptıkları şeyleri, toprağı savurması ve yeri ifsat etmesi sebebiyle fırtınalara benzetti.[1687]

Müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* işin başında taraftarlarından çektiği sıkıntıları ve işin sonunda onu yardımsız bırakmalarını tasvir eden durumlardan biri de Süfyân b. 'Avf b. Mugaffel el-Gâmidî'nin, Şam halkının Mu'âviye *radıyallahu anh*'a yönelik itaatini nitelerken söyledikleridir: Mu'âviye, insanların arasında ayağa kalkıp hutbe okudu ve "Ey insanlar! Süfyân b. 'Avf ile birlikte çağrıya icabet edin. Şüphesiz ki o ecir barındıran yüce bir yoldur. Hızlı bir şekilde dönersiniz inşallah…" dedi. Ardından minberden indi. Kendisinden başka ilah olmayana yemin olsun ki üç gece geçmeden altı bin kişilik orduyla yola çıktım ve Fırat sahilini izledim… Mu'âviye'nin yanına geri döndüğümde ona meydana gelen olayları anlattım. -Yani bu saldırısının detaylarını ve Irak'ta elde ettiği başarıları anlattı.- Mu'âviye, "Senin hakkında sahip olduğum düşünceye göre hareket ettin!" dedi… Vallahi fazla bir zaman geçmeden Iraklı kimselerin develer üzerinde Ali'nin ordusundan kaçarak bize geldiklerini gördüm.[1688]

Ardından müminlerin emîri *radıyallahu anh*, Süfyân b. 'Avf'ın yaptıklarına karşılık vermek üzere bir saldırının düzenlenmesini emretti ve onun komutasını Hâris el-A'ver el-Hemedânî'nin sorumluluğuna verdi. Hâris, insanların arasında "Nefsini Rabbine satacaklar nerede? Dünyasını ahireti karşılığında satacaklar nerede? Yarın Allah'ın izniyle Rahbe'de sabah vakti hazır bulunun. Bizimle yolculukta ve düşmanımızla cihadımızda yanımızda sadece sadık niyetli/samimi olanlar hazır bulunsun" diye seslendi. Ertesi günün sabahında ise Rahbe'de üç yüz kişiden daha az bir topluluğun biraraya geldiğini gördü. Onları gözden geçirince "Şayet bin kişi olsalardı, onlarla ilgili bir şeyler düşünebilirdim" dedi.

Bir topluluk da onun yanına gelip bahaneler öne sürdü. Bunun üzerine o, "Mazeret dileyenler geldi ve yalancılar geride kaldı!" dedi. Günlerce

1687 Önceki kaynak.
1688 Önceki kaynak, 2/86.

çok kederlenip üzüldüğü anlaşılacak şekilde yerinde kaldı… Sonra onlara hutbe okuyup onlara Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ensarın örneğini verdi. Bunun üzerine esmer ve uzun boylu bir adam ayağa kalkıp ona, "Ne sen Muhammed'sin ne de biz, o sözünü ettiğin kimseler gibiyiz!" dedi. Halife, "İyi dinle ki güzel cevap veresin! Anneleriniz sizi kaybedesiceler! Benim ancak kederimi artırıyorsunuz. Benim Muhammed, sizin de ensar olduğunuzu mu size haber verdim? Ben size sadece bir örnek verdim. Yalnızca onların yolunu izlemenizi umuyorum" dedi.[1689]

Onu yardımsız bırakmaları ve verdiği emirleri ağırdan almaları öyle bir dereceye vardı ki onu, hiçbir şeyden çekinmeden Şam halkını övmeye ve Kûfe halkını yermeye mecbur bıraktı. Günün birine onları seferberliğe çağırıp şöyle dedi: "Ey Kûfe halkı! Salih kul 'Amr b. 'Amîs'in yanına, ordularınızın yanına çıkın. Muhakkak ki onlardan değerli bazı kimseler öldürüldü. Çıkın ve düşmanınızla savaşın. Eğer bir şeyler yapacaksanız hareminizi koruyun…"

Onlar ise ona zayıf bir şekilde karşılık verdiler. Halife, onların aciz olduklarını ve üşengeç davrandıklarını görünce "Vallahi sizden -Kûfe halkından- her sekiz kişi karşılığında onlardan -Şam halkından- tek bir kişiye sahip olmak isterdim. Yazık size! Benimle birlikte yola çıkarsınız, sonra da yanımdan kaçarsınız! Neyin farkına vardınız öyle? Vallahi niyetim ve basiretim üzerine Rabbimle buluşmaktan hoşlanmıyor değilim. Bunda benim için büyük bir rahatlık, sizin fısıldaşmalarınızdan ve karşılaştırmalarınızdan bir kurtuluş vardır" dedi. Sonra da minberden indi.[1690]

Şam halkının başarıya ulaşmasının ve işlerinin düzgün gitmesinin nedenlerini, Kûfe halkının başarısız olma ve işlerinin onların aleyhine gelişmesinin sebeplerini onlara açıkladı. Bunun nedeni, Şam halkının söz birliği etmeleri ve emîrlerine itaat etmeleri, emaneti eda edip memleketlerini ıslah etmeleriydi.[1691]

Bu, Şam halkının istikamet üzere oldukları, güvenilir ve iyi kimseler oldukları konusunda müminlerin emîrinin yaptığı büyük bir şahitliktir. Yine o,

1689 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/89.
1690 Önceki kaynak, 2/117.
1691 Önceki kaynak, 1/323.

Kûfe halkı için bunun aksine olan bir duruma şahitlik etmektedir. Hiç şüphe yok ki insanların istikamet üzere ve disiplinli olmaları yüce bir karakterdir ki bu karakter, onların kurtuluşuna, şanlarının yüceltilmesine ve sözlerinin birleşmesine vesile olur.

Müminlerin emîrinin taraftarları da eğitimcilere veya yol göstericilere ihtiyaç duymuyorlardı. Zira müminlerin emîri, ilim ve eğitimin zirvesinde idi. Fakat hâricîlerin/isyancıların ve onlara kulak veren ayaktakımının Kûfe'deki ve müminlerin emîrinin ordusundaki varlığı, "Kûfe'de meydana gelen, müminlerin emîrinin işinin darmadağın olmasına ve onlar için yükselttiği binanın yıkılmasına neden olan" bütün fitnelerin, kargaşaların ve söylentilerin arkasında yatan nedendi.

İçinde yaşayan salih kimseler, "ilim, zühd, vera ve öne atılma" alanlarında saraylar bina ettikleri, Sebe'iyye isyancıları da bütün bu sarayları ortaya attıkları/harekete geçirdikleri kinlerle, batıl söylentilerle ve iftiralarla yerle bir ettikleri hâlde Kûfe'de yapım işi ne zaman tamamlanabilir ki?

Onlar, müminlerin emîrinin hilafetindeki "âlimler, valileler ve komutanlar"dan olan salih kimselere baskın gelirler, fitne liderlerine de "onların komuta gücüne ve imkânına" sahip olduklarını gösteren vasıflarla bolca nitelerler ve bunun dışındaki karışıklıklara neden olurlar. Ki bu karışıklıklar, müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* hilafetinde meydana gelen bocalamalara neden olur.

Halife, bir komutanın "liderlik, ilim, azim, vera, güvenilirlik ve din"le ilgili sahip olması gereken bütün niteliklere sahipti ve "Müslümanların arasında fitne çıkartmak ve aralarını bozmak, onları endişe ve kin ortamında bırakmak" dışında bir derdi olmayan ve isyancıların sahip oldukları "davet ettikleri şeyle hayattaki yaşantıları arasında çelişki bulunması" gibi niteliklere sahip olan bazı komutanlarının arasında bulunuyordu.

Müminlerin emîri *radıyallahu anh* insaflı ve cesur olduğu için Kûfe halkından olan taraftarlarının önünde Şam halkına karşı insaflı davranıp şöyle dedi: "On dirhemin bir dinar karşılığında bozulması gibi sizden bazı kimseleri Şam halkından bir kimse karşılığında satmayı isterdim." Bunun üzerine ona şöyle denildi: "Biz ve sen, A'şa'nın dediği gibiyiz:

'Kasıtsız bir şekilde onu sevdim, o ise benden başka
bir adamı sevdi.
O adam da başka bir kadını sevdi.'

Ey adam! Biz seni sevdik, sen de Şam ehlini sevdin, Şam halkı da Mu'âviye'yi sevdi."[1692]

Gerçek şu ki Kûfe halkının müminlerin emîrine söyledikleri sözün bir kıymeti yoktur. Çünkü onlar, şayet onu sevselerdi ve ona muhabbet duysalardı ona itaat ederlerdi ve onu yardımsız bırakmazlardı. Bunu yapmadıklarına göre onlar, müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* kendilerini nitelediği vasıfları hak ediyorlardı.

Ayrıca müminlerin emîri, fazilet ehlinin üstünlüğünü kabul ediyordu ve bu yüzden onların lehine olarak gördüğü şeye şahitlik etti. Nitekim aralarında Mu'âviye'nin de bulunduğu Şam halkı, halifenin faziletini kabul ve itiraf ediyorlardı. Fakat ayaktakımının varlığı, onlar ile onların "müminlerin emîrine itaat etme ve yardım etme, onun adâdıyla edeplenme ve onun ilminden yararlanma temennilerini" gerçekleştirmelerinin arasında engel oluşturdu. Ancak Allah'ın emri, meydana gelmesi takdir edilen bir kaderdir.

Geçen bütün bilgilere dayanılarak şöyle denilebilir: Şehid Osman *radıyallahu anh*'ın Sebe'iyye isyancılarının elleri üzere çektiği bütün sıkıntıları, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* da onlarn ellerinden çekti. Bu yüzden Müslümanların fitnede uğradıkları musibet tekti ve düşmanları da aynıydı. Düşmanları, onların arasında yaşıyor, dilleriyle konuşuyor, kendi tenlerinden olan çocuklarının göğüslerini onlara karşı öfkeyle dolduruyordu.

Müminlerin emîri *radıyallahu anh* isyancılarda ve ayaktakımında gördüğü şeyin, onlara yol göstermeyle ve öğretmekle ortadan kaldırılabilecek bir tür cahillik olduğuna inanmıştı, fakat onlara karşı izlediği bu yöntem bir fayda vermeyince bu tutumunu ve bu konuda gücünün yettiği her şeyi yerine getirdiğini açık/fasih bir şekilde ifade etti. Onlara karşı sabrının tükendiğini belirtip şöyle dedi: "Üzerine çok binilmesinden dolayı hörgücü çatlayan genç bir devenin idare edilmesi gibi, bir taraftan dikildiğinde

1692 İbn Hacer el-Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, 11/356, 31727 nolu hadis. Leys b. Sa'd'dan rivayet edilmiştir.

diğer taraftan yırtılan eski elbiselerle idare edilmesi gibi sizi ne kadar da idare ediyorum! Şam halkının keşif/öncü kuvvetlerinden bir grubun geldiğini/size yaklaştığını duyduğunuzda sizden her bir kimse kapısını kapatıyor, herkes kelerin deliğinde ve sırtlanın yatağında saklandığı gibi evine girip saklanıyor. Zelil kimse, vallahi sizin yardım ettiğinizdir… Vallahi sizler meydanlarda kalabalıksınız, sancakların altında ise azsınız… Allah yüzlerinizi zelil, kısmetinizi bedbaht kılsın! Bâtılı tanıdığınız gibi hakkı tanımıyorsunuz ve hakkı bâtıl kıldığınız gibi bâtılı çürütmüyorsunuz!"[1693]

Onlarla nasıl iyi bir ilişki kurduğunu, onlara nasıl sabrettiğini ve rahata erişmeleri için nasıl uykusuz kaldığını niteleyip şöyle dedi: "Size güzel komşuluk yaptım, gayret ederek arkanızı kuşattım, zillet bağından ve zulüm halkalarından sizi azat ettim. Bunu az bir iyiliğin karşılığı olarak ve gözün görüp bedenin şahit olduğu pek çok kötülüğü göz ardı ederek yaptım."[1694]

Müminlerin emîri, onları tanıdığına ve "sonsuz gama ve acıya neden olması hasebiyle" onların tavsiyelerini dinlediğine pişman olduğunu açıklayıp şöyle dedi: "Ey adam olmayıp da adamlara benzeyenler! Ey çocukların hayallerine ve kadınların akıllarına sahip olanlar! Sizi görmemiş olmayı ve sizi tanımamış olmayı arzulardım. Bu öyle bir tanışmadır ki vallahi pişmanlık getirdi ve kedere neden oldu. Allah sizi kahretsin! Kalbimi irinle doldurdunuz, göğsüme öfkeyi yığdınız, gam yudumlarını bana sırasıyla içirdiniz, isyan ve yardımsız bırakma yoluyla görüşümü ifsat ettiniz. Öyle ki Kureyş, 'İbn Ebî Tâlib cesur bir adamdır. Ama savaş bilgisi yoktur' dedi."[1695]

Ardından onlara karşı hayretini, onlara güvenmediğini, onlara dayanması sebebiyle duyduğu pişmanlığı dile getirip şöyle dedi: "Ey bedenleri bir arada olan ve arzuları farklı olan insanlar! Sizi davet edenin davası yücelmez ve size baskın gelenin kalbi rahatlamaz… Yurdunuzdan sonra hangi yurdu koruyacaksınız? Benden sonra hangi imamın safında savaşacaksınız? Aldanan kimse, sizin aldattığınız kimsedir. Sizden başarıya

1693 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 6/102.
1694 Önceki kaynak, 19/221.
1695 Önceki kaynak, 2/75.

erenler, faydasız payla/okla kurtulur. Sizden ok atanlar, ok arkalığı kırık ve ucu olmayan bir ok atar. Vallahi artık sizin sözlerinize inanmıyorum, size yardım etmeyi arzulamıyorum ve düşmanı sizinle korkutmuyorum… Size neler oluyor? Sizin hastalığınız nedir? Tedaviniz nedir?

O topluluk, sizin gibi adamlardır. Hastalığınız bilgisizce konuşmanız mıdır, verasız bir gaflette olmanız mıdır, hakkınız olmayan şeylere göz dikmeniz midir?"[1696]

Böylece onlarla ilgili bütün ümitlerini yitirdi. Sonra da onlardan ayrıldı, onlarla konuşmaktan veya onları davet etmekten uzak durdu. Onlardan daha hayırlısını kendisine vermesi için yüce Allah'a sığındı. Allah da ona "kendi yolunda şehit olma" ikramında bulundu. Ardından o *radıyallahu anh* da sahip olduğu zühd, vera ve takva hâli üzere Rabbine kavuştu.

1696 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 2/111.

Dördüncü Konu

Ali ve Mu‘âviye *radıyallahu anhuma*

Mu‘âviye b. Ebî Süfyân *radıyallahu anh* müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a denk olan veya onun tabakasından olan bir kimse değildir. Bunun üzerinde düşünmek, bu araştırmanın amaçlarından biri değildir. Ancak bu konunun yazılmasının gerekçelerinden biri şudur: Sahabeye buğzeden kimseler, "Ali'yi ve âlini sevme" şemsiyesini yükselttiler. Bunu ise onu sevdiklerinden dolayı değil, risalet taşıyıcıları ve koruyucuları olan Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabını karalamak için yaptılar. Ali ve Mu‘âviye *radıyallahu anhuma* arasında meydana gelen şeyleri de diğer şeyleri örtbas etmek amacıyla bir giriş yeri saydılar.

Bu kimseler, "İslam ümmetinin oğullarının arasındaki ihtilaf aralığını artırmaya çalışmak, söz konusu ihtilafı beslemek ve büyütmek/abartmak" amacıyla Ali *radıyallahu anh* ve bazı sahabîler arasında meydana gelen ihtilaflı meseleleri kökleştirmek için çaba harcadılar ki böylece ihtilaf, müminlerin arasındaki kardeşlik bağlarının gelişmesine engel olarak kalacaktı. Öyle ki pek çok Müslümanın katında, "Ali ile Mu‘âviye *radıyallahu anhuma*'nın arasında, doğuşlarından vefatlarına dek kılıç söz sahibiydi" düşüncesi genel bir kanı hâline geldi. Fakat gerçek, bundan başka idi… Bu, Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden önce onların arasında meydana gelen hiçbir ihtilaftan söz edilmemesidir.

Mu‘âviye'nin, müslüman olmadan önce Mekke'de herhangi bir Müslümana eziyet ettiği rivayet edilmemiştir. Yine onun, müşriklerin Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e düzenledikleri herhangi bir saldırıya ve savaşa katıldığı aktarılmamıştır.

Anlatıldığı üzere Mu‘âviye şöyle demiştir: "Ben, kaza umresi gününde müslüman oldum. Ancak Fetih gününe dek müslüman olduğumu babamdan gizledim." Babası, bilindiği üzere kendisine itaat edilen bir liderdi ve pek çok mala sahipti. Babası Müslüman olduğunda "Ey Allah'ın Rasûlü! Müslümanlarla daha önce savaşmış olduğum gibi şimdi de kâfirlerle savaşmam için bana emir/izin ver" dedi. O da "Evet!" buyur-

du. Ebû Süfyân, "Mu'âviye'yi de elinin altında bir kâtip kılarsın!" dedi. O da "Evet!" buyurdu.[1697] Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, onu, müslüman olduğundan itibaren kâtip olarak görevlendirdi.

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Mu'âviye'nin hakkını boynumdan çıkaracağım! Muhakkak ki Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, ben orada oturduğum/hazır bulunduğum hâlde ona vahyi yazdırdı. Böylece bunun, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den değil de Allah'tan gelen bir emir olduğunu bildim."[1698]

Rivayet edildiği üzere Mu'âviye, eline diviti aldı ve onunla Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i izledi.[1699] Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de ona doğru başını kaldırdı ve *"Ey Mu'âviye! Eğer bir işte görevlendirilirsen, o zaman Allah'tan kork ve adil davran"* buyurdu. Bu söz, Mu'âviye'nin hâkimiyetine işaret etmektedir.

Mu'âviye'nin müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* makamını bildiğini tekit eden pek çok eser de bulunmaktadır. Yine sahabenin -ki onlardan biri de Ali'dir *radıyallahu anh*- Mu'âviye'ye yönelik övgüsü de bilinmektedir. Müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* Kûfe halkına söylediği şu söz buna örnektir: "Mu'âviye'nin emîrliğinden nefret etmeyin veya Mu'âviye'nin ölümünü temenni etmeyin. Çünkü eğer onu kaybedecek olursanız, başların omuzlarından aşağı yuvarlandıklarını görürsünüz."[1700]

Müminlerin emîri Ali'nin Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'ya yazdığı mektuplardan birinde şöyle geçer: "…Halifeler bahsiyle ilgili sözünü ettiğin şeylere gelince; ömrüme and olsun ki onların İslam'daki makamları büyük bir makamdı. Vefatlarıyla maruz kalınan musibet, İslam'da büyük bir yara açmıştır. Osman'ın katilleri hakkında söylediklerine gelince; ben bu konu üzerinde düşündüm. Onları sana teslim edemem. Baban, insanlar Ebû Bekir'i halife tayin ettiklerinde yanıma geldi ve bana, 'Ey Ali! Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra bu işi en çok hak eden sensin. Bana elini ver de sana biat edeyim!' dedi. Ben ise İslam'da ayrılığın çıkmasından

1697 Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Kitâbu Fedâili's-Sahâbe, Fedâilu Ebî Süfyân b. Harb, 4557; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/10, 121.

1698 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 12/129.

1699 Önceki kaynak, 12/131. "Ravileri sikadır" demiştir.

1700 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 5/58; İbn 'Asâkir, *Târîhu DImaşk*, 59/151.

endişe ettiğim için bunu yapmadım. Baban, senin bildiğinden daha çok benim hakkımı biliyor. Eğer hakkım konusunda babanın bildiklerini biliyorsan, o zaman senin doğru yola erişmeni istedim."[1701]

Bu mektup, Mu'âviye'nin "Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden ve onun katillerine kısas yapılmasına yönelik talepten" bahseden mektubuna verilen bir cevaptı. Mu'âviye'nin mektubunda şu ifadeler de geçiyordu: "Onun katillerine karşı bize bir fırsat ver de ona karşılık olarak onları öldürelim. O zaman sana en hızlı icabet eden ve en çok itaat eden kimseler oluruz… Kendisinden başka ilah olmayana yemin olsun ki Allah onları öldürünceye dek veya canlarımız Osman'a yetişene dek dağlarda ve çöllerde/sahillerde Osman'ın katillerini arayacağız. Vesselam."[1702]

İbn 'Asâkir'in aktardığına göre adamın biri Ebû Zur'a er-Râzî'nin yanına gelip ona "Ben Mu'âviye'ye buğzediyorum" dedi. Ebû Zur'a ona, "Neden?" diye sorunca adam, "Haksız yere Ali ile savaştığından dolayı" dedi. Ebû Zur'a ona, "Mu'âviye'nin Rabbi, merhamet sahibi bir Rab'dir. Mu'âviye'nin hasmı da değerli bir hasımdır. O hâlde aralarına neden giriyorsun?" dedi.[1703]

Bu konuda Akîl b. Ebî Tâlib'in aktarılan ender yanıtlarından biri de şudur: Adamın biri, Şam halkıyla bulunduğu sırada ona, "Sen hainsin, çünkü kardeşini bıraktın ve Mu'âviye'ye meylettin!" dedi. O da "Vallahi kardeşim ve amcaoğlum arasında, ikisinden birinin emîr olması için kanını akıtan kimse benden daha haindir!" dedi.[1704]

Mu'âviye, müminlerin emîrini yüceltirdi ve onun hayırlarda öne geçişini bilirdi. O, Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişi meselesi dışında onunla en iyi ilişkileri yürütüyordu. Ebû Müslim el-Havlânî'nin sorusuna verdiği cevap daha önce geçmişti. Ebû Müslim, Mu'âviye'ye, "Neden Ali'ye karşı çıkıyorsun?" demişti. O da "Ben, onun benden faziletli olduğunu ve işi benden daha çok hak ettiğini biliyorum!" demişti.[1705] Şayet katiller onun ordusunda olmasaydı…

1701 İbn Hibbân, *Sikât*, 2/287.
1702 Önceki kaynak.
1703 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 16/359.
1704 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/7.
1705 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 3/140; el-'Umerî, *el-Hilâfetu'r-Râşide*, s. 526.

Mu'âviye'nin Akîl b. Ebî Tâlib'e müminleri emiri Ali *radıyallahu anh* hakkında söylediği sözlerden birine göre Mu'âviye, Akîl'in Ali'nin verasından/takvasından söz ettiği sırasında şöyle dedi: "İnkâr edilemeyecek bir şeyden bahsettin. Allah, Hasan'ın babasına merhamet etsin! O, kendisinden öncekileri geçti ve kendisinden sonrakileri aciz bıraktı."[1706]

Şöyle de demiştir: "Heyhat, heyhat! Kadınlar, onun benzerini doğurmaktan aciz kaldılar."[1707] Mu'âviye, onun zühdünü niteleyip şöyle dedi: "O, beytumâlları süpürüp orada namaz kılandır. O, 'Ey dinar ve ey dirhem, benden başkasını aldatın!' diyendir."[1708]

Sa'd b. Ebî Vakkâs, Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'ya "Ben, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *'Ali hak ile birliktedir veya hak, her nerede olursa olsun Ali ile birliktedir'* buyurduğunu işittim" dedi. Mu'âviye, "Bu hadisi kim işitti?" dedi. Sa'd, "Bunu Ümmü Seleme'nin evinde söyledi" dedi. Bunun üzerine Mu'âviye, Ümmü Seleme'ye elçi gönderip ona hadisi sordu. O da "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu evimde söyledi" dedi. Ardından Mu'âviye, Sa'd'a, "Sen benim katımda, bugün adi olduğun kadar hiçbir zaman adi olmadın!" dedi. Sa'd, "Neden?" diye sorunca Mu'âviye, "Bunu Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den işitmiş olsaydım, ölene kadar Ali'ye hizmetçilik yapardım" dedi.[1709]

Bu konunun açıklaması uzun sürer. Nitekim bu konu, bağımsız bir araştırma yapılmayı hak etmektedir. Zira o, Ali ile Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın ilişkisi ile ilgili tarih kitaplarında örtbas edilmiş bazı faziletlerin ortaya çıkarılmasını içermektedir. Yine bu konunun araştırılması, ikisinin arasındaki ilişkinin "haberleri yayılan ve diğer tarafta aralarında bulunan olumlu ilişkilerin üzerini örtecek şekilde abartılan" ihtilafın yanı dışında, onun apaydın yanının da olduğunu ortaya koyacaktır.

Kimi sahabenin tevilleri ve içtihatları sebebiyle sayılı ve sınırlı hataları bulunsa da onların niyetlerinin temiz olması onlar için bir mazeret olur. Doğruya isabet edişlerinin çokluğu da onların kusurlarını siler ve düzeltir.

1706 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 10/253.
1707 Önceki kaynak, 10/254.
1708 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 1/22; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 6/109; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/73.
1709 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 59/142.

Bu yüzden Ehl-i Sünnet, doğruya isabet eden tarafın kim olduğu bilinse de bu konuda yaptıkları bir hatadan dolayı sahabeden herhangi bir kimsenin karalanmasına engel olmanın vacip olduğu konusunda ittifak etmiştir. Çünkü onlar, söz konusu savaşlarda ancak içtihat yoluyla savaşmışlardır. Sabit olduğu üzere doğruya isabet eden müçtehit iki ecir, hata eden müçtehit ise bir ecir alır.[1710]

Müminlerin emîri Ali'nin Şehid Edilişi (h. 17 Ramazan 40), Mu'âviye ve 'Amr *radıyallahu anhum*'a Suikast Düzenlenmeye Çalışılması:

İsyancıların/Hâricîlerin yaptıkları şeyler, rastgele ve ani olan şeyler değillerdi. Bilakis onlar, planlı olan, boyutları ve sonuçları üzerinde çalışılan şeylerdi. "Halifelere isyan etme, valileri ve emîrleri karalama" düşüncesinin Müslüman Arapların katında bilinmeyen bir düşünce olduğu açığa kavuştu. Ardından Abdullah b. Sebe', bu düşünceyi "Yahudi düşünce" mirasından alıp getirdi ve bu yolla kendisi için raşid hilafet devletinde, "iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma" şemsiyesi altında dilediğini söylemesi ve dilediğini ayıplaması için bir "dokunulmazlık" hazırladı. Böylece raşid hilafette askerî ve siyasî gidişatı tökezletmek amacıyla bütün araçları kullanan gizli bir örgüt kurması için sebepler/yollar onun önünde hazır hâle geldi. Bâtınî ve Sebe'î gizli örgütün sergilediği eylemlerin en bariz sonuçlarından biri, Osman *radıyallahu anh*'ın birkaç valisini azletmek ve sonra da onu şehid etmek olmuştur. Bunu yaparken ise o büyük raşid halifeyle bağlantısı olan her şeyi karalamak için muhalif medya silahını kullandılar.

Söylentileri yayma, töhmet etme ve tuzaklar kurma konusunda yollarını tükettiklerinde yöntemlerini, "şahısları övme ve tazim etme, toplumda ibraz ve takdim etmek istedikleri fitne adamlarını efsanevî niteliklere boğma" yöntemiyle değiştirdiler.

Bu yöntemi müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a karşı kullandılar ve ona "Sen Allah'sın!" dediler. Allah bundan yücedir! Böylece müminlerin emîri onların uydurmacılıklarının, sahtekârlıklarının ve tehlikelerinin farkına vardı. Bunun üzerine onlarla ilgili, onların durumuna uygun icraatlar

1710 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, 7083 nolu hadisin şerhi.

gerçekleştirdi. Hatta daha önce açığa kavuştuğu üzere onların bir kısmını ateşle yaktı.

Hâricîler/isyancılar, durumlarının müminlerin emîri katında bütünüyle açığa çıktığını ve onu örtbas etmenin artık mümkün olmadığını gördükten sonra Ali'ye suikast düzenlemenin ve onu Osman *radıyallahu anhuma*'ya ilhak etmenin kaçınılmaz olduğunu anladılar. Fakat Ali *radıyallahu anh*'a suikast düzenlemeleri hâlinde Mu'âviye'ye, hilafete giden yolu hazırlamış olacaklarını fark ettiler ki o, onları tanıdığı sürece kendisini aldatamayacakları veya sancağı altında yaşayamayacaklarını söyleyen, bilakis onlara kısas yapılmasını talep eden ve buna davet eden emîrdi. Bu durum, onları komplolarını genişletmek ve Ali ile birlikte Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'ya da suikast düzenleme kararını almak zorunda bırakmıştır.

Bu kararı aldıktan sonra bir de baktılar ki 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anh* Mısır'ı yönetiyor ve o, onların tuzaklarını bilen, elleri üzere belaya uğrayan ve tuzaklarına maruz kalan birinci hasımlarıydı. Bu yüzden ona suikast düzenlemeye karar verdiler.

Bu şekilde kimliklerini açığa çıkardılar ve kendilerinin katında Ali'nin, Mu'âviye'nin ve 'Amr'ın arasında bir fark bulunmadığını, akidesi ve ümmeti için çalışan herkesin kendilerinin düşmanı olduğunu ve planlarının önünde bir engel oluşturduğunu, bu yüzden Osman *radıyallahu anh*'ın ortadan kaldırıldığı gibi ortadan kaldırılmalarının gerektiğini ortaya koydular. Belki de bu, Yahudilerin ve sahabe düşmanlarının günümüze dek izledikleri yöntemdir. Hilafetin çöküşünden beri İslam ümmetinde meydana gelen olaylar bunu doğrulamaktadır.

İbn Sebe'nin öğrencileri, bu üç komutana suikast düzenleme kararını almakla aslında İslam tarihindeki en geniş komplonun kararını vermiş oldular. Bu komplonun arkasında yatan amaç, İslam'a ve Müslümanlara ağır/yıkıcı bir darbe indirmek, "fitne ve iç savaş" kapısını en geniş çerçevede açmaktı ki böylece ümmette akideden gelen bir ruh veya çok az bir güç olduğu hâlde kapı kapanmasın.

Bu cürüm için İbn Sebe'nin üç öğrencisi seçildi. Onlar da Abdurrahman b. Mülcem el-Murâdî, Burek b. Abdullah et-Temîmî ve 'Amr b. Bukeyr et-Temîmî idi. Üçü sözleştiler. Bu üç şahıs; Ali b. Ebî Tâlib'i, Mu'âviye

b. Ebî Süfyân'ı ve 'Amr b. el-'Âs'ı öldürmek üzere anlaştılar. İbn Sebe'ye yakın olanlardan, Mısır'da ve Kûfe'de onun meclisinde bulunanlardan, Mısır'dan Medine'ye doğru olan yolculuğunda, birinci cürümleri sırasında onunla birlikte yola çıkan arkadaşlarından olan İbn Mülcem, "Ali benimdir!" dedi. Burek, "Mu'âviye de benimdir!" dedi. İbn Bukeyr de "Sizin için de Amr b. el-Âs'ı ben hallederim!" dedi. Sözlerinden geri dönmeyecekleri konusunda sözleştiler ve suikast girişimlerini, hicrî kırk yılının Ramazan ayının on yedinci gecesinde gerçekleştirmek üzere anlaştılar. Ardından her biri, suikast düzenleyeceği kişinin yaşadığı şehre yöneldi.

İbn Mülcem, Kûfe'ye geldi ve isyancı arkadaşlarıyla bir araya geldi. Ardından onlara sırrını anlattı. O, arkadaşlarıyla karşılıklı olarak ziyaretleşiyordu. Ramazan ayının on yedinci gecesi olduğunda ise müminlerin emîri *radıyallahu anh* sabah namazı için ayağa kalktı. Bunun üzerine İbn Mülcem onun karşısına çıkıp ona kılıcıyla vurdu. Kılıç darbesi, onun alnından kafasının yan tarafına kadar olan kısmı yaraladı ve beynine kadar ulaştı. Müminlerin emîri bu olaydan sonra iki gün yaşadı, sonra da vefat etti. Allah ondan razı olsun ve onu razı kılsın.[1711]

İbn Mülcem, Allah'a, Rasûlüne ve sahabeye *radıyallahu anhum* olan düşmanlığını ispat ettikten sonra yakalanıp öldürüldü. Ali de bu şekilde, cihadla ve büyük salih amellerle dolu bir hayattan sonra iki şehid kardeşi olan iki halife Ömer el-Fârûk ile Osman Zi'n-Nureyn'e yetişti. Böylece ümmet, geriye kalan raşid halifeyi, Müslümanların halifesini ve takva sahiplerinin imamını *radıyallahu anh* da kaybetti.

Hâricî Burek b. Abdullah da müminlerin emîrinin içinde vurulduğu gece sırasında Mu'âviye'ye suikast yapmak için oturup bekledi. Mu'âviye, sabah namazını kılmak için dışarı çıkınca Burek ona kılıcıyla saldırdı, ama kılıç darbesi Mu'âviye'nin kalçasına denk geldi. Bunun üzerine Burek yakalanıp öldürüldü ve Mu'âviye de tedavi edildi, o darbeden aldığı yara iyileşti. Mu'âviye bu olayı anlatarak şöyle dedi:

"Kurtuldum, ancak el-Murâdî kılıcını boyadı,

Mekke'nin şeyhi Ebû Tâlib'in oğlunun kanına."

1711 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/22; İbn Hayyât, *Târîh,* s. 198; Zehebî, *'Ahdu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, s. 607.

'Amr b. Bukeyr de müminlerin emîrinin *radıyallahu anh* vurulduğu gecede Mısır'da 'Amr b. el-'Âs'a suikast düzenlemek için bir yerde oturup mescidde sabah namazının kılınmasını bekledi. 'Amr b. el-'Âs ise o gece hastaydı. Bu yüzden 'Âmir b. Luey oğullarından olan emniyet müdürü Hârice b. Huzâfe'ye insanlara namaz kıldırmasını emretti. Bunun üzerine Hârice insanlara namaz kıldırmak için dışarı çıktığında hâricî, onun 'Amr olduğunu zannederek ona saldırdı ve onu öldürdü. Ardından yakalanıp öldürüldü.[1712]

Bu komploda dikkat çeken, sahabeye buğzedenlerin sabah namazını kılanlara olan düşmanlıkları ve bu türden Müslümanlardan kurtulmayı istemeleridir. Çünkü bu tür Müslümanlar, onların sahtekârlıklarını açığa çıkarırlar ve örgülerini bozarlar. Sabah namazını kılanlar, Kitap ve Sünnetin hidayetiyle amel edenler ve ümmetin sancağını taşıyanlar, her yerde ve her zaman din düşmanlarının hedefi olagelmişlerdir.

Müminlerin emîri Ali'ye gelince; Allah, onun iki kardeşi olan Ömer'e ve Osman *radıyallahu anhum*'a daha önceleri şehidliği nasip ettiği gibi ona da şehitliği nasip etti. O, bu yolla arzusuna ulaştı ve isteğini gerçekleştirdi. Allah ondan razı olsun ve onu razı kılsın. Geriye ise hâricîler, Yahudiler ve sahabe düşmanları için dünyada ve ahirette onları rahatsız edecek şeyler kalmıştır.

1712 Taberî, *Târîh*, 6/66; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/344; Mes'ûdî, Murûcu'z-Zeheb, 2/426. Mes'ûdî, Hârice'nin katilini "Zâdeveyh" olarak isimlendirmiş ve şöyle demiştir: "Onun, 'Amr b. Bukeyr et-Temîmî olduğu da söylenmiştir." İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/198. Rivayet edildiği üzere Mu'âviye, Burek'in elini ve ayağını kesmekle yetinmiş ve onu öldürmemiştir. Basra'da Ziyâd b. Ebî Süfyân tarafından öldürülene dek hayatta kalmıştır.

Beşinci Konu

Hasan b. Ali'ye Biat Edilmesi ve Onun Mu'âviye *radıyallahu anhum* ile Barışması

Hasan'a Biat Edilmesi ve Vasiyet Hakkında Söylenenler:

Irak'ta Ali, "müminlerin emîri," Şam'da Mu'âviye "emîr" olarak çağrılırdı.[1713] Müminlerin emîri yaralanınca ona, "Vasi bırakmayacak mısın?" diye soruldu. O da "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* vasi bırakmadı ki ben vasi bırakayım. Allah'ım! Onlar Senin kullarındır. Dilersen onları ıslah edersin, dilersen onları ifsad edersin" dedi.[1714]

Rivayet edildiği üzere Ebû Cuhayfe şöyle demiştir: Ali'ye, "Allah'ın Kitabı dışında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den aldığınız bir şey var mı?" diye sordum. O, "Taneyi yarana ve canı yaratana and olsun ki Allah'ın Kitabı dışında yanımızda bir şey yoktur.[1715]

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Şüphesiz ki bu yöneticilik konusunda Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem,* peşinden gidilecek bir söz/ahit emretmedi. Fakat bizler, onu kendiliğimizden gördük. Ebû Bekir hilafete geçti, gereğini yerine getirdi ve istikamet üzere oldu. Ardından Ömer hilafete geçti, gereğini yerine getirdi ve istikamet üzere oldu. Ardından zaman(ın fitneleri) yerine yerleşti."[1716]

Buhârî şu rivayeti tahric etmiştir: "'Âişe'nin yanında Ali'nin vasi olduğundan söz ettiler. Bunun üzerine 'Âişe, 'Onu ne zaman vasi tayin etti? Hâlbuki ben onu göğsüme -veya 'kucağıma' dedi- dayandırmıştım. Ardından bir tas istedi. O, kucağıma doğru boynunu eğdi. Ama ben onun vefat ettiğini anlamamıştım. O hâlde onu ne zaman vasi tayin etti?' dedi."[1717]

Talha b. Musarrif şöyle demiştir: Abdullah b. Ebî Evfa *radıyallahu anhuma*'ya, "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* vasi tayin etmiş miydi?" diye sor-

1713 Taberî, *Târîh,* 6/64; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 59/146.
1714 İbn Hanbel, *Müsned,* 1339; İbn Ahmed, *Sunne*, 1177.
1715 Önceki kaynak, 1178, 1339; Buhârî, Kitâbu'l-'İlm, 111; San'ânî, *Musannef*, 5/434.
1716 Hâkim, *Müstedrek*, 3/104.
1717 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Vasâyâ, 2741.

dum. O, "Hayır!" dedi. Ben, "Vasiyet insanlara nasıl yazıldı/farz kılındı veya vasiyete bağlı kalmaları emredildi?" diye sordum, o da "Allah'ın Kitabına bağlı kalmayı vasiyet etti" dedi.[1718]

Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*, "Bize birini halife bırakmayacak mısın?" diye sorulunca şöyle dedi: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* halife bırakmadı ki ben halife bırakayım. Ancak Allah insanlar için hayır dilerse, onları Peygamberlerinden *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra en hayırlılarının etrafında birleştirdiği gibi yine onları benden sonra da en hayırlılarının etrafında birleştirir."[1719]

Bu sahih hadisler yoluyla, bazı cahillerin ve sahabeye buğzedenlerin "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ali *radıyallahu anh* için hilafeti vasiyet etti" şeklinde aktardığı rivayetin sahte ve batıl olduğu kesinleşmektedir. Bu rivayet, "sahabenin hain olduğunu söylemeyi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra onun vasiyetini yerine getirmeyi ve onu kendisine vasiyette bulunduğu şahsa iletmeyi terk etmek konusunda yardımlaştıklarını, hiçbir mana ve sebep olmaksızın hilafeti vasiden başkasına verdiklerini belirtmeyi" gerektiren büyük bir hatayı kapsayan bir bühtan ve iftira sayılır. İbn Kesîr şöyle demiştir: "Bu konuda söylenen her şey bir hezeyandır ve hiçbirinin aslı yoktur."[1720]

Kûfe halkının Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'ya biat edişleri, onların bir içtihadıdır; yoksa bu konuda ne müminlerin emîri Ali'den ne de başkasından bir vasiyet söz konusudur. Nitekim sahabe, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den veya başka bir halifeden gelen bir vasiyet olmaksızın Ali'ye biat etmişlerdi.

Müminlerin emîri *radıyallahu anh* şehid edilince insanlar onun yerine Hasan'a biat ettiler. Ona biat edildiği günden beri onun barışa ve Müslümanların birliğini sağlamaya meyilli olduğu aşikârdı. Zira o, "Sözümü işitmek ve bana itaat etmek konusunda bana biat ediyorsunuz, savaştıklarımla savaşacak ve barış yaptıklarımla barışacaksınız" diyordu.[1721]

1718 Önceki kaynak, 2742.

1719 Hâkim, *Müstedrek*, 3/97. Hâkim, "İsnadı sahihtir" demiştir.

1720 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Vasâyâ, 2741 nolu hadisin şerhi; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/133.

1721 *el-İmâmetu ve's-Siyâse*, s. 133.

Denildiğine göre Hasan'a ilk biat eden kişi, Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî idi. Ona, Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün sünneti üzere biat etti.[1722]

Kays b. Sa'd, Halife Ali *radıyallahu anh* hayattayken kırk bin savaşçı komuta ediyordu.[1723] Hasan *radıyallahu anh*, Kays'ın Mu'âviye ile anlaşma/barış yapma görüşünde olmadığına inanıyordu. Bu yüzden barışa girişmesi hâlinde Kays'ın kendisine muvafakat etmemesinden endişe ederek ilgili ordunun komutasında Ubeydullah b. Abbâs'ı onun önüne geçirdi.[1724]

Hasan'a yapılan biatin istikrar bulmasından sonra Hasan, insanlarla birlikte yola çıktı ve Medâin'e vardı. Kays b. Sa'd'ı da on iki bin kişiden oluşan öncü birliğin başında gönderdi. Mu'âviye de Şam'dan yola çıkıp Mesken'e yerleşti. Hasan'ın Medâin'de bulunduğu sırada Kays'ın öldürüldüğü haberi yayıldı. Bunun üzerine insanlar Hasan *radıyallahu anh*'a karşı cüretkâr davrandılar. Öyle ki kimisi onun altında bulunan minderi çekiştirdi.[1725] Bir adam da onu hançeriyle yaraladı. O da beyaz saraya taşındı ve onlara hakaret edip "Sizde bir hayır yoktur! Dün babamı öldürdünüz ve bugün bana bunları yapıyorsunuz" dedi. Sonra da barış yapmak için Mu'âviye'ye mektup yazdı.[1726]

Rivayet edildiği üzere Hasan, namaz kıldığı sırada adamın biri onun üzerine sıçradı ve onu kalçasından hançerle yaraladı. Hasan da bu yaradan dolayı birkaç ay hastalandı, sonra da minbere çıkıp hutbe verdi ve şöyle dedi: "Ey Irak halkı! Bizim hakkımızda Allah'tan korkun. Şüphesiz ki biz, sizin emîrleriniz ve misafirleriniziz. Biz, yüce Allah'ın kendileriyle ilgili **'Ey Peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor'** (Ahzâb, 33) buyurduğu ev halkıyız." Hasan o gün konuşmaya devam etti, öyle ki mescidde ağlamayan bir kimse görülmüyordu.[1727]

1722 İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-'Âliye*, 4/318; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/406; *el-İmâmetu ve's-Siyâse*, s. 133.
1723 San'ânî, *Musannef*, 5/461.
1724 İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/406; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7109 nolu hadisin şerhi.
1725 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 3/93; Zehebî, *el-'İber*, 1/35.
1726 İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 1/406; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-'Âliye*, 4/318.
1727 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 3/93.

Rivayet edildiği üzere Şa'bî şöyle demiştir: Süfyân bana şöyle anlattı: Kûfe'den Medine'ye geldiğinde Hasan b. Ali'ye, "Ey müminleri zelil eden!" dedim. O da şöyle dedi: "Böyle söyleme! Şüphesiz ki babamın, 'Mu'âviye hâkimiyeti sağlamadan gündüzler ve geceler gitmeyecektir!' dediğini işittim. Bunun üzerine Allah'ın emrinin gerçekleşeceğini bildim. Bu yüzden benimle onun arasında müslümanların kanlarının dökülmesini kerih gördüm."[1728]

Denildiğine göre o, Ali'nin şöyle dediğini işitti: "Mu'âviye'nin emîrliğini kerih görmeyin! Vallahi eğer onu kaybedecek olursanız mutlaka bazı başların -Ebû Cehil karpuzu gibi- omuzlardan aşağı yuvarlandığını göreceksiniz."[1729]

Rivayet edildiği üzere Ali, Sıffîn'den geri döndüğünde hâkimiyet sağlayamayacağını anladı. Bu yüzden daha önceleri hiç söylemediği şeyler söyledi ve daha önceleri hiç söz etmediği şeylerden bahsetti.[1730]

Barışın doğrudan sebepleri hakkında ne söylenirse söylensin; şüphesiz ki Hasan *radıyallahu anh*'ın hilmi, hoşgörüsü ve ululuğu, müminlerin emîri Osman'ın mihneti sırasında takındığı yüce tavırlar, "yerinde oturmaya/savaşmamaya ve insanları terk etmeye davet etmek" gibi müminlerin emîri Ali'ye yönelttiği sözler, fitne sırasında Müslümanların öldürülmeye maruz kalmalarından dolayı çektiği açıkça görülen acılar ve üzüntüler, bütün bunlar onun ümmetin işini ıslah etmeye ve fitneyi söndürmeye yönelik aşırı isteğine açık bir şekilde işaret etmektedir. Bu yolda ödeyeceği bedel her ne olursa olsun bunu istiyordu.

Özellikle de o, beş veya altı yaşından itibaren büyük barış vaadine bağlıydı ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, halim bir efendi olan Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'nın eli üzere meydana gelecek kapsamlı bir hayrı Müslümanlara şu buyruğunda müjdelemişti: *"Şüphesiz ki bu oğlum efendidir. Umulur ki Allah, onun aracılığıyla Müslümanlardan iki grubun arasını ıslah eder."*[1731]

1728 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 59/151.
1729 Önceki kaynak, 59/151.
1730 Önceki kaynak.
1731 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, Bâbu Kavli'n-Nebî li'l-Hasan, 7109.

İmam Buhârî şu rivayeti aktarmıştır: Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma* alaylarla birlikte Mu'âviye'ye doğru hareket edince 'Amr b. el-'Âs Mu'âviye'ye, "Ben, diğeri geri dönüp gidene dek buradan ayrılmayacak bir alay görüyorum!" dedi. Mu'âviye, "O zaman Müslümanların çocuklarına kim bakacak?" dedi. 'Amr, "Ben!" dedi. Ardından Abdullah b. 'Âmir ve Abdurrahman b. Semure, "Onunla buluşup ona 'Barış yapalım!' deriz" dediler. Hasan-ı Basrî dedi ki: Ebû Bekre'nin şöyle dediğini işittim: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hutbe verdiği bir sırada Hasan geldi. Bunun üzerine Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Benim bu oğlum efendidir. Umulur ki Allah, Müslümanlardan iki grubun arasını ıslah eder"* buyurdu.[1732]

Ali *radıyallahu anh*'ın şehid olmasından sonra Mu'âviye, Şam askerleriyle birlikte yola çıktı ve Mesken'e yerleşti. Hasan da Irak askerleriyle birlikte yola çıktı ve Medâin'e yerleşti. Ardından Kûfe topraklarında yer alan bir konak yerinde -ki o Nuhayle'dir-[1733] karşılaştılar. Hasan, yanındaki askerlerin çokluğunu görünce Müslümanların kanlarını korumak istedi ve Allah Teâlâ'nın katındaki ecri almayı arzuladı. Bu yüzden hemen barış talebinde bulundu. Fakat Buhârî'de geçen rivayette Mu'âviye'nin hemen barış talebinde bulunduğu vurgulanmaktadır. O, bu kararıyla Hasan'ın kararına tevafuk etmiş olabilir.

Sahîh-i Buhârî'de Hasan-ı Basrî yoluyla Hasan *radıyallahu anh*'ın ordusunun gücü şu şekilde nitelenmiştir: "Vallahi Hasan b. Ali, dağlar benzeri alaylarla Mu'âviye'nin karşısına çıkmıştı."[1734]

İbn Hacer şöyle demiştir: Mahfuz olan rivayete göre barış talebinde bulunan kişi, Mu'âviye'dir.[1735] Şam halkı Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'nın alaylarını görünce 'Amr b. el-'Âs, "Denklerini öldürünceye dek buradan ayrılmayacak alaylar görüyorum!" dedi. Bunun üzerine Mu'âviye -ki o, bu iki şahsın en hayırlısıydı- ona, "Ey 'Amr! Eğer bunlar diğerlerini veya diğerleri bunları öldürürse, insanların işleriyle kim ilgilenecek? İnsanların kadınlarıyla ve çocuklarıyla kim ilgilenecek?" dedi. Sonra da Kureyş'in Abdişems oğullarından iki şahsı -Abdurrahman b. Semure ve Abdullah b.

1732 Önceki kaynak.
1733 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 3/26; Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, 6/444.
1734 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu's-Sulh, 2704.
1735 Önceki kaynak, Kitâbu'l-Fiten, 7109 nolu hadisin şerhi.

'Âmir b. Kureyz'i- Hasan'a gönderdi ve onlara "Bu adamın yanına gidin ve ona barış teklif edin. Barış için onunla konuşun ve ondan bu işi bize teslim etmesini isteyin" dedi.

Onlar da Hasan'ın yanına gittiler, onun yanına girip onunla konuştular, barışı onunla görüştüler ve bu işi Mu'âviye'ye teslim etmesini istediler. Bunun üzerine Hasan b. Ali onlara, "Biz Abdulmuttalib oğulları bu maldan elde ettik. Bu ümmet de kanlarını heder etti" dedi. İkisi, "Sana şunu ve şunu teklif ediyor, senden bunu talep ediyor" dediler. Hasan, "Bunun için bana kim kefil olur?" dedi. İkisi, "Biz sana kefiliz!" dediler. Hasan'ın onlardan istediği her şey için ikisi, "Bunun için biz kefiliz!" dediler. Ardından Hasan onunla barıştı.[1736]

İbn Battâl şöyle demiştir: Bu, barışı isteyenin Mu'âviye olduğuna delalet eder. O, Hasan'a barışı teklif etti, kılıcın ortadan kaldırılması konusunda onu teşvik etti ve rağbet ettirdi, ona dedesinin *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine va'dettiği "ıslahtaki egemenliğini/efendiliğini" hatırlattı.

Hasan ona şöyle demiştir: "Biz Abdulmuttalib oğulları, bu maldan elde ettik." Yani biz, ailemiz ve mevaliden oluşan tebamız üzerinde "kerem ve genişlik/cömertlik sahibi" bir tabiat üzere kılındık. Hilafet yoluyla buna imkân buluyorduk ve sonunda bu ahlak bizim bir âdetimiz hâline geldi. Bu ümmet de -yani Şam ve Irak orduları- birbirini öldürdü. Bu yüzden ümmet, ancak geçmişte yapılan şeyleri bağışlayarak ve mal yoluyla uzlaşarak savaştan el çekebilir.

Hasan, bütün bu istekleriyle fitneyi durağanlaştırmak ve kendisini sadece malın razı edeceği kimselere mal dağıtmak istedi. O ikisi de Hasan'ın koştuğu bütün şartlara muvafakat ettiler ve bütün isteklerine bağlı kaldılar.[1737]

Bu hadis de peygamberlik alametlerinden ve Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'nın menkıbelerindendir. Hasan, ne azlığından ne zillet içinde olduğundan ne de herhangi bir gerekçeden/hastalıktan dolayı egemenliğini bıraktı. Bilakis o, kendisi aracılığıyla Müslümanların kanlarının koruyacağını düşündüğü şeyi yaparak bunun Allah katındaki ecrini arzuladığı için

1736 Önceki kaynak, Kitâbu's-Sulh, 2704.
1737 Önceki kaynak, Kitâbu'l-Fiten, 7109 nolu hadisin şerhi.

egemenliğinden feragat etti. O, dinin durumunu ve ümmetin maslahatını gözetti.

Yine hadiste, Şam halkının veya Kûfe halkının arasında bulunan sahabeyi "müslüman olmamakla" itham edenlere karşı, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in iki grubun müslüman olduğuna şahitlik etmesiyle bir reddiye vardır. Hadis, ıslahın ve müslümanların kanlarını korumanın faziletini içermektedir.

Bu rivayet, Mu'âviye'nin halka yönelik merhametine, Müslümanlara yönelik şefkatine, mülkü idare etmedeki güçlü bakışına ve sonuçları öngörmesine delalet etmektedir. Rivayet, efdalin olmasıyla birlikte mefdulün yönetici olabileceğini göstermektedir.[1738] Çünkü hem Hasan hem de Mu'âviye, iki Bedirli olan Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Sa'îd b. Zeyd hayatta oldukları sırada hilafete geçtiler.

Yine bu rivayete göre halifenin, Müslümanların çıkarına olacağını düşündüğü takdirde kendini hilafetten azletmesi caiz olur.[1739]

Hasan ile Mu'âviye'nin arasında barışın sağlanmasından sonra Mu'âviye, Hasan'dan, ikisinin yapmış oldukları barışı Müslümanlara haber vermesini istedi.

Hasan da ayağa kalkıp minberde hutbe verdi. Allah'a hamd u sena etti. Şa'bî dedi ki: "Ben bu sırada onu duyuyordum." Ardından Hasan şöyle dedi: "Asıl konuya gelince; en akıllıca davranış, takvadır. En ahmakca davranış da günah işlemektir. Benimle Mu'âviye'nin üzerinde ihtilaf ettiği bu iş, ya benim bir hakkımdır ki onu, bu ümmetin iyiliği ve kanlarının korunması amacıyla Mu'âviye'ye bıraktım. Ya da bu iş, bunu benden daha çok hak eden bir kimseye aittir ki onu ona bıraktım: **'Bilemem; belki bu, sizin için bir denemedir,** (belki de) **belli bir vakte kadar yararlanmadır.'** (Enbiyâ, 111)"[1740]

Ardından istiğfar edip minberden indi.

1738 "Efdal," en üstün şahıs; "mefdûl" ise faziletli olmakla birlikte kendisinden daha faziletli kimseler bulunan şahıstır. (Çeviren).

1739 Önceki kaynak.

1740 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu'l-Fiten, 7109 nolu hadisin şerhi; Beyhakî, *Delâilu'n-Nubuvve*, 6/444; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 3/26.

Bir rivayette geçtiği üzere şöyle de demiştir: "Ey insanlar! Şüphesiz ki Allah, bizim ilkimizle size hidayet verdi, sonuncumuzla da kanlarınızı korudu. Bu işin bir süresi vardır ve dünya hâlden hâle döner."[1741] Sonra da diğer sözlerini zikretti.

Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*, bu yolla Rasûl *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ona yönelik "efendilik" müjdesinin şerefini ve Müslümanların iki büyük grubunun arasını ıslah etme faziletini elde etti. O, dünyanın aldatmasına kanmayacak kadar büyük olduğunu ve dünyanın pençelerine yakalanmayacak kadar yüce olduğunu ispat etti. İşte bu, dünyadaki en büyük makamdır; hilafet makamıdır. Hasan, gücünün doruğunda ve gençliğinin baharında olduğu hâlde bu makamdan uzak duruyor!

Bu, karşısında bütün tutumların küçük kaldığı ne kadar da büyük bir tutumdur! Bu, Ebû Muhammed el-Hasan'ın bu ümmetin bütün nesillerine verdiği ne kadar da değerli bir derstir! Bu ders, özellikle de dünya uğruna birbirleriyle savaşan, İslam ümmetini ve Müslümanların topraklarını parçalayan kimselere yöneliktir ve "ibret ve öğüt almak amacıyla İslam tarihindeki bu övünülecek durumla, Hasan ile baş başa kalmaları" içindir. Bu ibrete/öğüde göre ümmetin maslahatını ve birliğini istemek, efendiliğin, şerefin, gücün ve kahramanlığın kendisidir. Bu çağda, Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'nın izlediği şan ve ebedilik yolunu izleyen bir efendi ve kahraman var mıdır?!

Bu büyük barışla birlikte Müslümanların arasındaki savaşı terk etmenin, evla olan davranış olduğu kesinleşmektedir.[1742] Bu, efendiliğin yoludur, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in razı olduğu durumdur, onun kılavuzluğuna ve yol göstericiliğine uymaktır.

Bundan sonra Mu'âviye, Kûfe'ye girdi ve kırk bir yılında kendisine hilafet için biat edildi.[1743] Bu yıla da "Cemaat Yılı" denildi. Hasan'ın hilafeti, yedi ay ve yedi gün boyunca sürdü. Hasan, bu süre zarfında babasının memurlarını görevlerinde bıraktı. Mu'âviye'nin Nehrevân'dakiler dışında bir

1741 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbu'l-Fiten, 7109 nolu hadisin şerhi.

1742 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 1/537; *Mecmû'u'l-Fetâva*, 4/467, 25/306.

1743 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 203; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 59/147. İbn 'Asâkir, "Hicrî kırk olduğu da söylenmiştir" demiştir.

derdi yoktu. Biattan sonra onlar, ardı sıra dökülüp ona biat etmeye başladılar. Sonunda onlardan geriye sadece üç yüz veya üç yüz küsur kişi kaldı. Bunlar Nuhayle'de bulunanlardı.[1744] Mu'âviye, müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh* ile savaşan Hâricîlerle savaşarak -Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in daha önce aktarılan hadislerinde bildirdiği gibi- bu grupla savaşan ve eziyetlerini Müslümanlardan uzaklaştıranların aldıkları fazilete ve ecre ortak oldu.

Cemaat yılında Mu'âviye'ye hilafet için biat edilmesinden sonra İslam ümmeti, eski durumuna; fetihlere, İslam'ı yaymaya ve tebliğ etmeye geri döndü.

Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden itibaren Müslümanlar, Rûmlara karşı saldırı yapmamışlar ve cihad etmemişlerdi. Bu yüzden Mu'âviye, yaz mevsiminde onlara saldırılar düzenledi, kış mevsiminde birliklerini Rum topraklarında bıraktı. Yaz mevsiminde on altı defa onlara saldırdı. Bir birlik, yaz ve kış mevsimlerini orada geçirir, sonra geri döner ve onlardan sonra gelenler de Rum topraklarına girerlerdi. Ardından Mu'âviye, elli beş yılında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından bir topluluğun da içinde bulunduğu bir orduyla oğlu Yezîd komutasında Rûmlara karşı karada ve denizde saldırı düzenledi. Yezîd, Kostantiniyye halicini geçti ve Kostantiniyye halkıyla şehrin kapısı önünde savaştı. Sonra da geri döndü.[1745] Mu'âviye, yoluna koyulana/vefat edene dek bu saldırılarını sürdürdü. Onun Müslümanlara yaptığı en son vasiyet, "Rumların boğazlarını sıkın! Bu şekilde diğer milletleri kontrol altında tutarsınız" şeklinde olmuştur.[1746]

Mu'âviye'nin fetihleri, siyaseti ve yönettiği ümmetin gerçeklerine yönelik anlayışıyla ilgili haberleri incelemek, araştırılmayı ve ilgiyi hak eden bir iştir. Çünkü Mu'âviye, bu tutumunda "ümmeti yönetme, onu eski durumuna; cihada, uzlaşıya ve karşılıklı merhamete geri döndürme"deki üstün kudretini, bütün anlaşmazlık nedenlerini ve Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden sonra ümmetin içinden geçtiği durumları unuttuğunu, ümmeti ileriye götürdüğünü ortaya koymuştur. Mu'âviye, zühdleriyle, takvalarıyla

1744 İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-'Âliye*, 4504. İbn Hacer, "İsnadı sahihtir" demiştir. Bkz. İbn Hayyât, *Târîh,* s. 204. O, geri kalan Hâricîlerin komutanlarının isimlerini de saymıştır.
1745 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 59/159; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/132.
1746 Önceki kaynak.

ve hayırlarda öne geçişleriyle raşid halifelerin tabakasından olmasa da en azından onların küçük kardeşlerinden veya onlara benzemeye çalışan öğrencilerindendi. Bununla birlikte o siyaset, halkı yönetmek, hilm ve af sahibi olmak açısından onlardan geride değildi.

O, raşid halifeleri taklit ediyor, onlara yetişmek için gayret gösteriyordu. Ancak bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir. Kim dört raşid halifeden *radıyallahu anhum* sonra gelip de onlara yetişebilir ki?!

Mu'âviye, kendi içindeki, ailesi ve kendisine yakınlaştırdığı kimselerin arasındaki davranışlarında ve yolunda raşid halifelerin davranışlarına ve yoluna yetişmiş olmasa da ondan sonra gelip de onun ulaştığı yerlere ulaşan bir kimse de olmamıştır. Rivayet edildiği üzere Mu'âviye *radıyallahu anh*, iki yıl boyunca kesintisiz bir şekilde Ömer *radıyallahu anh*'ın davrandığı gibi davrandı. Ardından bundan uzaklaştı.[1747]

Müminlerin emîri Mu'âviye'nin karalama, ayıplama, itham ve sahtecilik saldırılarına maruz kalması sebebiyle bütün bu durumlar, sahabenin *radıyallahu anhum* geneline, sonra da bütün Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e ve Müslümanların geneline yönelik bir eleştiri hâline geldi. Bu yüzden onun bazı faziletlerine ve meziyetlerine işaret etmek amacıyla kısa bir ara vermek kaçınılmazdır. Bu, onu kendisinden önceki halifelerden birine üstün tutmak veya onlara eşit seviyede olduğunu söylemek için değildir; sadece İslam'ın şahsiyetleri ve temel direkleriyle ilgili şüpheleri gidermek, fazilet ehlinin üstünlüğünü itiraf etmek, sahabeye buğzedenlerle din düşmanlarını susturmak ve hakikate hizmet etmek için gereklidir.

Müslüman bir kimse, Mu'âviye'nin soy, yakınlık, ilim ve hilm açısından sahabenin önde gelenlerinden olduğu konusunda şüphe etmez. Bu yüzden -icmayla- sahip olduğu bazı nitelikler nedeniyle -sahabe-i kiramdan olan diğer kardeşleri gibi- onu sevmek vacip olur. Bu niteliklerden bazıları şunlardır: Müslüman olma şerefi, sahabelik şerefi, soy şerefi, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yakın/akraba olmanın şerefi, ilim, hilm ve yöneticilik, sonra da hilafet şerefi,[1748] İbn Abbâs'ın ve başkalarının onun fıkhına

1747 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 59/150.
1748 Heysemî, *Tathîru'l-Cinân*, s. 5.

yönelik şahitliği…[1749] Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın yaşantısıyla ve izlediği yolla elde ettiği başka güzel anılışları ve övgüye layık nitelikleri de vardır.

Abdullah b. Ömer'in Mu'âviye'ye yönelik övgüsü sabittir ki o şöyle demiştir: "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra Mu'âviye'den daha halim olan bir kimseyi görmedim." Ona, "Ebû Bekir ve Ömer de mi değil?" denilince Abdullah, "Ebû Bekir ve Ömer ondan daha hayırlıdırlar. Ancak ben, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra Mu'âviye'den daha halim olan bir kimseyi görmedim" dedi.[1750]

Bu yüzden Rabî' b. Nâfi' şöyle demiştir: "Mu'âviye b. Ebî Süfyân, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının perdesidir. Eğer bir kimse perdeyi açarsa, onun arkasındakilere karşı cüretkâr olur."[1751]

İmam Ahmed, "Eğer bir kimsenin sahabeden birinden kötü bir şekilde bahsettiğini görürsen, onun Müslümanlığını itham et" demiştir.[1752]

Irbâd b. Sâriye es-Sülemî'nin aktardığı rivayete göre o şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i *"Allah'ım! Mu'âviye'ye kitabı ve hesabı öğret, onu azaptan koru"* buyururken işittim.[1753]

Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *"Ey Mu'âviye! Eğer bir işin başına gelirsen, Allah'tan kork ve adil davran."* Mu'âviye, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu sözünden dolayı hep bir işle imtihan edileceğimi düşünüyordum ve sonunda imtihan edildim" demiştir.[1754]

Yine Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Allah'ım! Ona Kitabı ve hesabı öğret, memleket üzerindeki hâkimiyetini güçlendir"* buyurdu.[1755]

Mu'âviye'nin Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den işitip, kendisinden yararlanıp aktardığı rivayetlerden biri de onun şu naklidir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den, Allah'ın beni kendisiyle faydalandırdığı bir söz

1749 Buhârî, *Fethu'l-Bârî* şerhiyle birlikte, Kitâbu Fedâili Eshâbi'n-Nebî, Bâbu Zikri Mu'âviye, 3765, 3766.
1750 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 4/430, 444; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/133.
1751 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 1/223; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/142.
1752 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/142.
1753 İbn Hibbân, *Sahîhu İbni Hibbân*, Fedâilu Mu'âviye, 7166; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâva*, 35/64.
1754 Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, 5/185.
1755 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 19/439; *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 3/110, 2225 nolu hadis.

işittim. Şöyle buyurdu: *'İnsanları rahat bırakın/onların kusurlarını araştırmayın! Görmez misin ki insanlara karşı şüpheyle muamele edersen, onları ifsat edersin veya onları ifsat olacak dereceye getirirsin.'"*[1756]

Şu hadis de öyledir: *"Zayıfın haksızlığa uğramadan hakkını güçlü olandan almadığı bir ümmet yüceltilmesin/paklanmasın!"*[1757]

Bu konudaki rivayetler çoktur. Maksadımız ise şudur: Mu'âviye, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e arkadaşlık etmiş ve ondan pek çok edep, ilim, siyaset, fıkıh ve ibadet öğrenmiştir. Hatta sahabe, onun faziletine, fıkhına ve ibadetine şahitlik etmiştir. Ebu'd-Derdâ şöyle demiştir: "Namazı Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazına sizin bu imamınızdan -Mu'âviye'yi kastediyor- daha çok benzeyen bir kimse görmedim."[1758]

İbn Teymiyye şöyle demiştir: "İşte bu, İbn Abbâs'ın onun fıkhına yönelik şahitliğidir. Bu da Ebu'd-Derdâ'nın onun güzel namazına yönelik şahitliğidir. Bu iki sahabenin ise durumları ortadadır. Buna muvafakat eden rivayetler çoktur."[1759]

Mu'âviye'nin halkla ilgilenmesi ve ona adil davranması o dereceye vardı ki o, her kabilede bir şahıs tayin etti. Bu şahıs, her günün sabahında kabilenin meclislerinde dolaşır ve "Bu gece bir çocuğunuz doğdu mu? Bu gece bir olay meydana geldi mi? Birileri yanınızda konakladı mı?" diye sorardı. Onlar da "Evet, Yemen halkından bir kimse ailesiyle birlikte geldi" derlerdi ve hem onun hem de ailesinin isimlerini verirlerdi. Adam, bütün kabileyi dolaştıktan sonra divana gelir ve onların isimlerini divana kaydederdi.[1760] Katâde dedi ki: "Mu'âviye'nin yönetimine benzer bir ortamda bulunsaydınız çoğunuz 'Mehdi budur!' derdiniz."[1761] Mücahid de "Şayet Mu'âviye'ye yetişseydiniz, mutlaka 'Mehdi budur!' derdiniz" demiştir.[1762]

A'meş'in yanında Ömer b. Abdulaziz'den ve onun adaletinden bahsedildi. Bunun üzerine A'meş, "Mu'âviye'ye yetişseydiniz ne derdiniz?"

1756 Önceki kaynak, 19/312, 365, 385.
1757 Önceki kaynak, 19/388.
1758 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/235.
1759 Önceki kaynak.
1760 Önceki kaynak, 6/234; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/133.
1761 Önceki kaynak, 6/232.
1762 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 19/308.

dedi. Onlar, "Hilmi hakkında mı?" dediler. O da "Vallahi hayır, onun adaleti hakkında!" dedi.[1763]

Adamın biri Mu'âfâ b. İmrân'a "Ey Ebû Mes'ûd! Ömer b. Abdulaziz nerede, Mu'âviye b. Ebî Süfyân nerede?" diye sordu. Bunun üzerine Mu'âfâ buna çok öfkelendi ve "Hiçbir kimse, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabıyla kıyaslanamaz! Mu'âviye, onun sahabîsidir, akrabasıdır, kâtibidir ve yüce Allah'ın vahyi konusunda kendisine güvendiği bir kimsedir. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de *'Ashabımı bana bırakın'* buyurdu" dedi.[1764]

Abdullah b. Mubârek'e, Mu'âviye'nin mi, Ömer b. Abdulaziz'in mi daha üstün olduğu soruldu. O da "Muhakkak ki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte bulunan Mu'âviye'nin burnundaki toz/toprak bile Ömer b. Abdulazîz'den daha hayırlı ve üstündür" dedi.

İbnu'l-Mubârek de şöyle demiştir: "Mu'âviye bizim katımızda bir sınamadır. Ona yan gözle baktığını gördüğümüz kimseyi, sahabeyle ilgili görüşü hakkında itham ederiz."[1765]

Rivayet edildiği üzere İbnu'l-Mubârek şöyle demiştir: "Vallahi Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte bulunan Mu'âviye'nin atının burnuna giren toz, Ömer b. Abdulaziz'den bin defa daha üstündür. Mu'âviye, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in arkasında namaz kıldı. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* *'Allah, kendisine hamd edene icabet eder/işitir'* dediğinde Mu'âviye, 'Rabbimiz, hamd Sanadır!' dedi. Bu en büyük şerefften sonra hangi şeref vardır?"

İbnu'l-Mubârek gibi bir kimse Mu'âviye hakkında bunu söylüyorsa ve bırakın Mu'âviye'nin şahsını, onun atının burnundaki tozun Ömer b. Abdulazîz'den bin defa daha üstün olduğunu ifade ediyorsa, o hâlde inatçı bir kimse için geriye hangi şüphe kalır? Sahabenin ona yönelik övgüsünden sonra,[1766] pek çok sahabînin ve tabiînden olan fakihin onun içtihadına ve "şehid Osman'ın katillerine kısas uygulanmasını talep etmesinin

1763 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/233.
1764 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 1/224; Heysemî, *Tathîru'l-Cinân*, s. 12.
1765 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/138, 142.
1766 Heysemî, *Tathîru'l-Cinân*, s. 24.

doğru olduğu" inancına muvafakat etmesinden, yaptığı şeylerin -bunları gerektiren delil itibarıyla- onun ulaşıp da kendisine tabi olduğu bir içtihad olduğunu ifade etmelerinden sonra, geriye ahmak veya inkârcı bir kimsenin[1767] tutunabileceği hangi kuşku kalır? Zira müçtehid, aklına gelen delilin esiridir. Bu tutum, Mu'âviye'nin ve ona muvafakat edenlerin, karşılığında sevap alacağı bir tutumdur.[1768]

Mu'âviye'nin akıllılığı o dereceye vardı ki o, 'Amr b. el-'Âs'a "Aklın ne dereceye vardı?" diye sordu. 'Amr, "İçine girdiğim bir şeyden mutlaka çıkabildim" dedi. Bunun üzerine Mu'âviye, "Fakat ben, asla içinden çıkmak istediğim bir işin içine girmedim" dedi.[1769]

Hilmine gelince; Ahnef b. Kays et-Temîmî, "Kim daha halimdir; sen mi yoksa Mu'âviye mi?" diye sorulduğunda, "Vallahi sizden daha cahil bir kimseyi görmedim! Mu'âviye, güç yetirdiği hâlde hilm sahibidir. Ben ise hilm sahibiyim, ama güç sahibi değilim. O hâlde onunla nasıl kıyaslanırım veya ona nasıl yaklaşabilirim?" dedi.[1770]

Mu'âviye şöyle demiştir: "Bir günahın/suçun affımdan daha büyük olması veya bir cahilliğin hilmimden daha büyük olması veya örtümle üzerini örtmediğim bir avretin var olması konusunda Rabbimden hâyâ ederim."[1771]

Şöyle de demiştir: "Bana karşı Allah'tan başka bir yardımcı bulmayan bir kimseye zulmetmekten hâyâ ederim."[1772]

Ahtal, Mu'âviye ile ilgili olarak şöyle demiştir:

"Gözler ona baktıklarında, onun üzerinde

Halim birinin simasını ve azametli birinin heybetini görür."[1773]

Abdullah b. Zubeyr şöyle demiştir: "Allah, Hind'in oğlunu uzaklaştırmasın! Onda, ondan sonra gelenlerin birinde bulamayacağın çıkış yolları/çareler vardı. Vallahi onu korkuturduk, o da bundan dolayı korkardı.

1767 Önceki kaynak, s. 13.
1768 Heysemî, *Tathîru'l-Cinân*, s. 25.
1769 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 2/97.
1770 Önceki kaynak, 2/127.
1771 Önceki kaynak, 2/129; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/263.
1772 Önceki kaynak, 1/41.
1773 Önceki kaynak, 1/49.

Bununla birlikte pençeleri üzerinde duran öfkeli aslan bile ondan daha cesur değildi. Yeryüzündeki hiçbir hırsız ondan daha zekî değildir. O bize kandığını gösterirdi."[1774]

İbn Abbâs, "Harb ailesi çekip gittiğinde insanların arasından hilm de çekip gider" demiştir.[1775]

Mu'âviye'nin en bariz niteliklerinden biri de onun, hakları konusunda insanlara insaflı davranmasıdır. Günün birinde yanında oturanlara, "Kim en şerefli babaya, anneye, dedeye, nineye, amcaya, halaya, dayıya ve teyzeye sahiptir?" diye sordu. Onlar, "Müminlerin emîri daha iyi bilir!" dediler. O da Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'nın elini tutarak "Budur!" dedi.[1776]

Kendisinde ayrılanlara şöyle diyordu: "Bizi olduğumuz gibi kabul edin. Çünkü bizim arkamızdakiler/bizden sonra gelecek kimseler, sizin için daha kötüdür. Bizim bu zamanımızın iyiliği, geçen zamanın kötülüğüdür. Zamanımızın kötülüğü de gelecek zamanın iyiliğidir. O zaman gelse de dikiş, yırtıktan daha iyidir. Her birinde ibret vardır. Musibet üzere kalınmaz."[1777]

Kureyş'e de şöyle demiştir: "Benimle sizin durumunuzu size haber vereyim mi?" Onlar, "Evet!" dediler. Mu'âviye, "Siz düştüğünüzde ben uçarım. Siz uçtuğunuzda ben düşerim. Eğer birlikte uçacak olursak hep birlikte düşeriz" dedi.

Şöyle de demiştir: "Benimle insanların arasında kıl/tüy olsaydı, kesinlikle kopmazdı." Ona, "Bu nasıl olur?" diye sorulunca "İnsanlar onu çektiklerinde onu salardım/gevşetirdim, onu saldıklarında onu çekerdim" dedi.[1778]

Mu'âviye, Arapları severdi ve meclislerinin çoğunda onların faziletlerinden bahsedip şöyle derdi: "Kureyş'in bu kabilesinin zırhları, onların Arap kardeşleridir. Onların akrabalıkları, zırhın halkaları gibi iç içedir. Ki zırhın halkalarından biri gitse, dört şeyin/halkanın arasını ayırır. Kılıçlar, 'zırhları

1774 İbn Bekkâr, *el-Muvaffakiyyât*, s. 516.
1775 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 4/337; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/262.
1776 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 5/73.
1777 Önceki kaynak, 4/76.
1778 Önceki kaynak, 4/340.

kendisiyle birlikte kaldığı, onların üzerine kuşağını sıktığı ve halkasını onlardan ayırmadığı sürece' Kureyş'in etlerinin tadına bakmak istemez. Kureyş, zırhlarını boynundan çıkardığı zaman kılıçların kesimine maruz kalır."

Ömer b. Utbe b. Ebî Süfyân şöyle demiştir: Kadınlar, amcam -Mu'âviye- gibisini doğurmaktan aciz kaldılar. Günün birinde Arap heyetlerinin onun yanına geldiklerine, onun da onların ihtiyaçlarını karşıladığına ve onlara güzel ihsanlarda bulunduğuna şahit oldum. Ona teşekkür etmek amacıyla onun yanına girdiklerinde ise onlardan önce teşekkür edip şöyle dedi:

"Ey Araplar topluluğu! Savaşta onların önüne geçerek, barışta onları önceleyerek ve onların kanlarını korumak için kanlarınızı akıtarak Kureyş için gösterdiğiniz fedakârlıktan dolayı Allah size en üstün mükâfatı versin. Vallahi onlardan şerefli ve kararlı bir kimse, başkalarını size tercih etmez. Yine onlardan, ancak alçak ve aciz bir kişi, sizden yüz çevirir. Ayağı üstünde durmuş, dallanıp budaklanmış ve kökleri birleşmiş bir ağaç! Allah onu destekleyeni desteklesin! Birleştiği takdirde ne güzel bir sözdür ve anlaştığı takdirde ne güçlü bir eldir! Fakat Allah'ın, ifsadını dilediği bir kimse nasıl ıslah edilebilir ki?!"[1779]

Bazı sahabîlerle arasında geçen diyaloglarından biri de onun ile Misver b. Mahreme b. Nevfel el-Kuraşî'nin[1780] arasında geçen diyalogtur. Mu'âviye, "Ey Misver! İmamları/yöneticileri eleştirmen ne durumda?" dedi. Misver dedi ki: Ben de ona, "Bizi bundan rahat bırak ve kendisi için geldiğimiz şeyde iyilik yap!" dedim. O, "İçindekileri bana söyleyeceksin!" dedi. Ben de kendisini ayıpladığım her şeyi ona bildirdim. Bunun üzerine Mu'âviye, "Ben günahsız değilim. Peki, Allah'ın seni bağışlamaması hâlinde kendisi sebebiyle helak olmaktan korktuğun günahların var mı?" dedi. Ben, "Evet! Allah bağışlamadığı takdirde kendisi sebebiyle helak olacağım günahlarım vardır" dedim.

Mu'âviye, "Bağışlanmayı ümit etmeyi benden daha çok hak etmeni gerektiren şey nedir? Vallahi halkı ıslah etmek, hadleri ikame etmek, insanların arasını düzeltmek, Allah yolunda cihad etmek, sadece Allah'ın saydığı ve senin sayamadığın büyük işler gibi yaptığım şeyler, sözünü etti-

1779 Önceki kaynak, 3/87.
1780 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 3/1399.

ğin kusurlardan ve günahlardan çoktur. Ben, Allah'ın iyilikleri kabul ettiği ve kötülükleri bağışladığı bir dün üzereyim. Bununla birlikte Allah ile başkası arasında muhayyer bırakıldığımda mutlaka Allah'ı başkasına tercih ederim" dedi. Ben de bana bu sözleri söylediğinde düşündüm ve onun tartışmada beni yendiğini anladım. Ravi dedi ki: Bundan sonra Misver, Mu'âviye'den söz ettiğinde ona hayır dua ederdi.[1781]

Mu'âviye *radıyallahu anh* kendisiyle tanındığı "halka karşı yumuşak ve hoşgörülü davranma, Müslümanların düşmanlarına karşı cihad etme ve ciddi olma" nitelikleri üzere sabit kaldı. Onun döneminde insanlar barışın, afiyetin, izzetin, refahın, dinin ve kardeşliğin en güzel şeklini yaşadılar. Hatta "Osman'dan sonra Medine yoktur. Mu'âviye'den sonra refah yoktur" denilmiştir.[1782]

İbn Teymiyye de şöyle demiştir: Raşid halifelerden sonra Mu'âviye'den daha hayırlı bir kimse gelmemiştir. Mu'âviye'nin dönemi ile ondan sonrakilerin dönemi kıyaslandığında insanlar, hiçbir hükümdarın döneminde Mu'âviye'nin döneminde olduğundan daha hayırlı/iyi bir durumda olmamışlardır.[1783]

Müminlerin emîri Mu'âviye *radıyallahu anh*, her canlının karşılaştığı durumla karşılaşıncaya dek yoluna ve hasleti üzere kalmaya devam etti. Vefatından önce hastalandı. Bunun üzerine şöyle dedi: "Eğer iyileşirsem, şüphesiz ki benden önce de salihler iyileştirildiler. Ben de onlardan biri olmayı umarım. Eğer imtihan edilirsem, muhakkak ki benden önce de salihler imtihan edildiler. Ben, onlardan olmak konusunda ümitsiz değilim. Bir organım hasta olursa, kuşkusuz ki sağlıklı olan organlarımı sayamam. Eğer havassınızdan bazı kimseler bana öfkelenmişse, muhakkak ki sizin genelinizle ilgilendim. Bu yüzden bana verdiğinden daha fazlasını Allah'tan temenni edemem. Allah, afiyet için bana dua edene merhamet etsin." Ardından sesler ona yapılan dualarla titrediler, hem ağlattı hem de ağladı.

Bu hutbede Mu'âviye'nin hoşgörüsü ve elde ettiği nimetlerden razı oluşu, bundan dolayı yüce Allah'a şükredişi ve O'nun kaderine teslim oluşu ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda hutbede, tevazusu, "halkın dua-

1781 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/132.
1782 İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 59/152.
1783 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sunne*, 6/232; İbnu'l-'Arabî, *el-'Avâsım mine'l-Kavâsım*, s. 211.

sına ihtiyaç duyduğunu, onların arasından sıradan bir kimse olup onlara ihtiyacı olduğunu" izhar ettiği belli olmaktadır.[1784]

Vefat etmeden önce şöyle de dua etmiştir: "Allah'ım! Hatalarımı bağışla ve yanlışlarımı affet. Senden başkasını ummayan ve Senden başkasına güvenmeyen kimsenin cahilliğine karşı hilminle muamele et. Şüphesiz ki Sen bağışlaması bol/geniş olansın. Ey Rabbim! Hata sahibi kimse için, Sana doğru olandan başka bir kaçış yeri mi vardır?"[1785]

Vefatı sırasında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisine giydirdiği gömlekle kefenlenmeyi, bu gömleğin bedenine en yakın örtü olmasını vasiyet etti. Onun yanında Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kesilmiş tırnakları vardı. Mu'âviye, bu tırnakların ufalanmasını ve gözleri ile ağzına doldurulmasını vasiyet edip "Bunu bana yapın, sonra da beni merhametlilerin en merhametlisiyle baş başa bırakın" dedi.

Mu'âviye, hicretin altmışıncı yılının Recep ayında Dımaşk'ta vefat etti.[1786] Elli dokuz yılında vefat ettiği de söylenmiştir.[1787] Yüce Allah ondan ve bütün sahabeden, tabiînden ve kıyamet gününe dek onlara güzelce tabi olanlardan razı olsun.

Kerîm olan Allah'tan; bana, zürriyetime ve bütün Müslümanlara "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ve sahabe-i kirama güzel bir şekilde uymayı, tabi olmayı ve onları güzel bir şekilde sevmeyi" nasip etmesini, İslam ümmeti için "onu kitabının yol göstericiliği ve Peygamberi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in menheci üzere yöneten, akidesiyle amel etmeyi canlandıran, ümmetin zillet içindeki durumunu gideren, birliğini sağlayan, saflarını birleyen, sahabe-i kiramın ve onları yolunu izleyenlerin sergiledikleri cihad ve Allah yolunda gösterdikleri fedakârlıklar yoluyla kurdukları/yükselttikleri şanını geri getiren" Rabbanî liderler hazırlamasını dilerim.

"Ey Rabbim! Hem bana hem de anne-babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni salih kullarının arasına kat!" (Neml, 19)

1784 Heysemî, *Tathîru'l-Cinân*, s. 32.
1785 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, 3/139.
1786 Heysemî, *Tathîru'l-Cinân*, s. 37; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/115.
1787 İbn Hayyât, *Târîh,* s. 226.

Son Söz

"Raşid halifeler dönemi" tarihinin dönemeçlerinde etrafı pek çok korkuyla sarılı olan bu geniş gezintinin sonuna gelince... Ki bu korkulardan biri, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından bir kimsenin hakkında hataya düşmekten korkmaktır veya sahabeye buğzedenlerin parlak İslam tarihimizin ve edebiyatımızın pek çok köşesine kurdukları tuzaklara düşmekten korkmaktır. Bu tuzaklar sebebiyle genel olarak "İslam'ın başlangıç dönemi" ve özel olarak "raşid halifeler dönemi" tarihiyle ilgili eser kaleme alanların durumu, üzerine kumlar ve taşlar fırlatan bir fırtınanın coşkuyla estiği bir sırada yüksek bir dağa tırmanmak isteyen veya düşmanın mayınlarla ve çukurlarla doldurduğu bir araziden geçmek isteyen bir kimsenin durumuna benzer. Böyle bir kimse, yoluna devam edebilmek amacıyla diğer ayağını koyacağı yeni bir yer bulmaya koyulması için neredeyse birinci ayağını basacağı bir yer dahi bulamaz.

Evet, sahabe döneminde yaşanan ve sahabe düşmanları tarafından sinsilikle ve kurnazlıkla idare edilen fitnelerin ve tuzakların hakikatiyle ilgili eser kaleme almak isteyenlerin durumu budur. Fakat Allah Teâlâ'ya bağlanan/sarılan kimse sapıtmaz, O'na sığınan kimse başarısız olmaz ve Kendisine tevekkül eden kimse için Allah yeter.

Bu araştırmacının, bu konuda yapmaya çalıştığı da budur. O, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabının niteliklerini izah eden Kur'ân'daki ayet-i kerimeleri, sahabeyi öven ve onları hem sevmeye hem de onlara uymaya davet eden nebevî hadisleri, ümmetin onların adaleti ve paklıkları üzerinde ettiği icmayı, bu kitabın konularında ve sayfalarında yol gösterici bir fener/ışık olarak kabul etmiştir. Böylece sahip olduğu nur yoluyla bu kural, sahabe düşmanlarının, kendisiyle "ümmet" ve "sahabe tarihinin hakikatini anlama"nın arasına bir engel oluşturmak istedikleri bütün kötülükleri ve şaibeleri yok etti. Ki sahabe, bu dönemde ittifakları ve ihtilafları konusunda apaçık bir yol üzerindelerdi.

Böylece Kur'ân ayetlerinin ve nebevî hadislerin, sahabe *radıyallahu anhum* tarihinin hakikatini koruyan sağlam bir kaleyi temsil ettiği ve "onları

sevmenin sünnet olduğunu, onlara dua etmenin kurbiyet olduğunu, onlara uymanın Allah'ın rızasını kazanmak için araç olduğunu ve onların rivayetleriyle/sözleriyle amel etmenin bir fazilet olduğunu" vurguladığı anlaşılmıştır:[1788]

Araştırmanın Sonuçları:

1- Bu araştırmada, sahabe *radıyallahu anhum* arasında meydana gelen ihtilaflar konusunda susmanın ve onların hepsiyle ilgili iyi zan beslemenin en elzem ve en evla yol olduğu ortaya çıkmıştır. Sadece sahabenin iyiliklerini kötü göstermeye ve gidişatlarını karalamaya çalışan sapık bir bidatçi ortaya çıktığında, gücü yeten her Müslümanın, sahabenin faziletlerini yaymaya ve menkıbelerini tanıtmaya çalışması gerekir.

2- Sahabeye *radıyallahu anhum* buğzetmek veya onlara hakaret etmek, Kur'ân'ın sarih ifadelerine ve sahih sünnete aykırı olup bir zındıklık alametidir, risalet ve nübüvvet konusunda şüpheye düşüldüğünü gösterir. Buna inanmak ve bu konuda ısrarcı olmak, İmam Mâlik'in, Şâfiî'nin ve Ahmed'in -Allah onlardan razı olsun- dedikleri gibi küfre girmeye ve dinden çıkmaya sevk eder.

3- Sahabeye düşmanlık etmek, düşmanlık besleyen kimseleri, Müslümanları aldatmaya, kâfirlerle dost olmaya ve mürtedleri savunmaya sevk eder: **"Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse elbette Allah'ın iradesine karşı senin elinden hiçbir şey gelmez."** (Mâide, 41)

4- Sahabe düşmanları, Müslümanlara karşı kâfirlerden yardım alırlar. Bu durum, Müslümanların kâfir bir düşmana müptela kılındıkları her defasında gerçekleşir.

Nitekim Bağdad'ın çöküş gününde, haçlıların, Moğolların ve başkalarının Müslümanların memleketlerine saldırdıkları günlerde bu durum meydana gelmiştir.

5- Müslümanları birleştirmenin ve onları birbirlerine yakınlaştırma çağrılarının anahtarı, bütün sahabeyi sevmektir. Bunun doğrulayıcısı da onlara uymak, onların ahlakıyla ahlaklanmak ve onların isimlerini taşımaktır. Çünkü onlar, birliği sağlayan, ümmeti aziz kılan, ümmetin akide-

1788 *Hâdi'l-Ervâh*, s. 393.

sini yayan, dinini koruyan ve bu uğurda fedakârlıklar sergileyen örnek nesildir.

6- Sahabenin *radıyallahu anhum* maruz kaldığı ilk imtihan, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatı sırasında somutlaşmıştır. Allah, cemaate sarılmaları ve Ebû Bekir'e Müslümanların halifesi olarak biat etmek üzere icma etmeleri sebebiyle onları bu imtihandan kurtarmıştır. Ki sahabenin tümü ona biat etmiştir. Ona biat edenlerin başında da Ali b. Ebî Tâlib ve Sa'd b. Ubâde *radıyallahu anhuma* yer alır. Allah, biat işini bitirdikten sonra eksiksiz bir şekilde tastamam olarak, namaz ile zekâtın arasında ayrım gözetmeksizin İslam'a ısrarlı bir şekilde tutunmaları sebebiyle onları bu imtihandan kurtarmıştır.

7- Sakîfe'de meydana gelen olayın, görüş alışverişinden ve diyalogtan ibaret olduğu, Ali'nin ve Sa'd b. Ubâde'nin Ebû Bekir *radıyallahu anhum*'a biat etmekten kaçındıkları ile ilgili ortaya atılan şüphelerin sahabenin içinde bulunduğu duruma aykırı olduğu ve Müslümanların arasındaki ihtilafı kökleştirmeyi amaçladığı anlaşılmıştır.

8- Bu araştırmada ortaya çıktığı üzere sahabe *radıyallahu anhum*, meydana gelen olaylar hakkında tasavvurlara ve görüşlere sahiplerdi. Özellikle de Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden sonra onların her biri, ilminin kendisine ulaştığı şer'î delillere dair anlayışı aracılığıyla bir tutum edinmiştir. Olaylara katılanlar bundan dolayı katıldılar, uzlete çekilenler de bu yüzden uzlete çekildiler.

9- Sahabe düşmanlarının iddia ettiği gibi Osman *radıyallahu anh*'ın zamanında yaşanan ihtilaf, onun veya valilerinden birinin bir kusuru, ihmali veya acziyeti sebebiyle meydana gelmedi. Bilakis bu ihtilaf, isyancıların ve onlarla birlikte bulunan ayaktakımının ona attıkları iftiralar ve onun hakkında çıkardıkları söylentiler, yaptıkları ihanetler ve aldatmalar, kurdukları tuzaklar, haram kana ve haram beldeye yönelik cüretkârlıkları sebebiyle gerçekleşti.

10- Müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'ın döneminin, en parlak, en güzel, en izzetli ve en müreffeh hilafet dönemi olduğu, fitne nedenlerinin gerçek olmayıp uydurma oldukları, fitneye katılanların mazeretinin bulunmadığı, halifenin veya valilerinden birinin -bırakın silah taşıyıp Müs-

lümanların kanlarını mubah görmeyi- hilafete isyan etmeyi gerektirecek şekilde hesaba çekilecekleri bir gerekçenin bulunmadığı anlaşılmıştır.

11- Bu fitnenin başkanlığını üstlenen kimsenin, "müslüman olduğunu izhar eden, türlü gerekçeler altında İslam'ı yıkmak ve Müslümanların arasında fitne çıkarmak için çalışan" gizli bir örgüt kuran Abdullah b. Sebe' olduğu kesinleşmiştir. İbn Sebe', Kûfe, Basra ve Mısır'da bulunan pek çok heva ehlini ilk önce müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'ın valilerine, ikinci olarak da bizzat ona karşı kışkırtmayı başarmıştır.

12- İbn Sebe'nin düşüncelerine icabet eden pek çok kimsenin onun gerçek davetini veya hedeflerini bilmediği ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı İbn Sebe', "Islah, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma" adı altında ayaktakımından pek çok kimseyi aldatmıştır. Hâlbuki sahabe, "iyiliği emredip kötülükten alıkoyma" işini en çok yapmak isteyen ve bunu en çok hak eden kimselerdi. Fakat ayaktakımı, akıllarını kullanmadı ve Sebe'iyye hareketinin tuzaklarına ve batıllarına yakalandı. Nitekim bu çağda laikliğin tuzağına ve ağlarına yakalanan ayaktakımının durumu da böyledir.

13- Sebe'iyye'nin, Halife Osman *radıyallahu anh*'a karşı yaptıkları isyanı haklı göstermeye çalışma siyasetinin batıl olduğu ve halifeye karşı iddia ettikleri her şeyde hakkın halifenin tarafında olduğu anlaşılmıştır.

14- Halife Osman *radıyallahu anh*'ın büyük siyasî kudreti, Sebe'iyye'yi ve ayaktakımını -"siyasetinin doğruluğunu eleştirmek veya onun güçlerini, ihlasını, güzel yönetimini ve valileri seçmedeki titizliğini karalamak" amacıyla- uydurdukları bütün bahanelerden ve ona yapıştırdıkları batıllardan tecrit ettiğinde/soyutladığında apaçık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

15- Sebe'iyye, Osman *radıyallahu anh*'ın siyasetine karşı koymak, ayaktakımını aldatmak ve fitne çemberini genişletmek amacıyla "takıyye, batınîlik ve aldatma" yolunu izlemeye sığındı. Bunun üzerine insanların arasında "bazı haklarını talep etmek veya bazı valileri halifeye şikâyet etmek" amacıyla Halife Osman'ın yanına gittikleri söylentilerini ve duyurularını yaydılar. Bu yüzden onlarla birlikte çıkanların geneli ancak buna inanıyordu. Fakat İbn Sebe' ve özel adamları, halifeye suikast düzenleme niyeti taşıyorlardı. Onlar, Müslümanların katında işlerin karmaşık hâlde bulunmasından ve ıslah şiarlarını tekrar edip duran ayaktakımının yola

çıkmasının onlara temin ettiği örtüden yararlanıyorlardı. Ki bu ıslah şiarları, raşid hilafete karşı kurduğu komplodan şüpheleri defetmek amacıyla İbn Sebe' tarafından ortaya atılmıştır.

16- Sahabe, müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh*'ı savunmak için tam olarak hazırdı. Onlar, onun etrafında kahramanca davranışlar sergilediler. Sonunda halife, "fitne çıkarma sebebi olmasından endişe ettiği, Müslümanların kanlarını korumak istediği, hilafete karşı isyan edip savaşmayı haklı çıkarabilecek her şeyi ortadan kaldırmayı arzuladığı ve bu fırtınayı kontrol altına almayı ümit ettiği" için onlara, ellerini ve dillerini isyancılardan çekmelerini ısrarlı bir şekilde emretti. Bu fırtına devrik bir enkaza etki eder ve soğuk bir demire çarpar. Zira isyanlarını haklı göstermek için iddia ettikleri hiçbir şeyin bir gerçekliği yoktur.

17- Sebe'iyye'nin, onlarla birlikte bulunan ayaktakımının ve heva sahiplerinin, hiçbir Müslümanın saygınlığını kabul etmediği, onlar için; hayırda öne geçenlerin, cihad ve fedakârlık ehlinin, Kur'ân ve ilim ehlinin, müminlerin tertemiz annelerinin bir değerinin bulunmadığı kesinleşmiştir. Zira onlar, herkese eziyet ettiler, ancak "Yahudilerin ellerinde yetişmiş, onların inançlarına inanmış ve düşüncelerini yutmuş bir kimsede bulunan" katı ve sert bir tutumla herkese sıkıntı çıkardılar. Bu, çağımızda Yahudilerin ve onların siyasî-laik uzantılarının Müslümanlara karşı yaptıklarıyla tamamen aynıdır.

18- Halife Osman *radıyallahu anh*, isyancılar tarafından kuşatıldığında onlarla görüşmeye ve onları ıslah etmeye çalıştı, onlara hücceti ikame etmek ve ortaya attıkları bütün meseleleri ve şüpheleri defetmek için çabaladı. Bunun üzerine onların arasındaki akıl ve din sahipleri, ellerini ve dillerini halifeden çektiler. Kimisi de memleketine geri döndü. Sebe'iyye ise büyük günah konusunda ısrar etmekle günaha girdiler ve lanete maruz kaldılar.

19- Osman *radıyallahu anh*'ın kuşatılması sırasında isyancıların manevî komutasının, İbn Sebe'ye ve onun bazı yakın adamlarına ait olduğu belli olmuştur. Onların ahlakı ve kötü niyetleri ise kuşatma sırasında hakikati üzere ortaya çıkmıştı. Çünkü iddia ettikleri "şikâyet ve ıslah talebi" ile onların çirkin fiillerinin, müminlerin annelerine ve sahabeye yaptıkları eziye-

tin, mazlum şehid halife Osman *radıyallahu anh*'ı mescidde namaz kılmaktan ve su içmekten mahrum etmek konusunda ısrarcı davranmalarının, sahabeyi ve müminlerin annelerini halifenin yanına girmekten alıkoymalarının arasındaki büyük fark açığa çıkmıştı. Bu durum, günahkâr Yahudi elin ve "ortaya çıkışı ve egemenliği sırasında şefkat veya merhamet göstermeyen" Yahudi ahlakının işin içinde olduğunu kesinleştirir. Belki de günümüzde Filistin'de Yahudilerin, "müslüman kadınları, yaşlıları, çocukları vs. kanasla vurmak, ailelerinin ve akrabalarının önünde kanları akar şekilde bırakmak ve onların işini bitirmemek veya canları çıkıncaya dek onlara yardım edilmesine izin vermemek" tarzında yaptıkları şeyler, bu ahlakı/karakteri pekiştirmekte ve hakikati üzere onu ortaya koymaktadır.

20- Halife Osman *radıyallahu anh*'ın izlediği el çekme siyaseti, Sebe'iyye'nin niyetlerini ve ahlakını açığa çıkaran siyasettir. Bu siyasette, hiçbir hâlinde hakkın ve insafın dışına çıkmayan yüce İslam ahlakı tecelli etmiştir.

21- Sebe'iyye'nin "eziyet etmek, iftira atmak, yalan söylemek, alçaklık, kışkırtma" tarzında yaptıkları her şeye rağmen, yine kimliklerini pekiştiren diğer bütün niteliklere rağmen, hiçbir kindâr veya sahabe düşmanı, müminlerin emîri Osman *radıyallahu anh* tarafından hasımlarına karşı -bırakın yüz kızartıcı bir fiil işlemesini veya otoritesinden ve o sırada ümmetin arasında yürüttüğü komuta mevkiinden yararlanmasını- söylenen tek bir çirkin söz dahi tedvin edemez. Bu durum, Osman *radıyallahu anh*'ın azametini ve siyasetinin doğruluğunu tekit eder ki onun siyasetinde, dinine bağlı, ümmetine düşkün ve akidesi uğruna canını feda eden Müslümanın ahlakı tecelli etmiştir.

22- Şayet Osman *radıyallahu anh* "el çekme, yumuşaklık ve hoşgörü" siyasetinden başka bir siyasetle amel etseydi, mutlaka iftiracılar "Kendi mülkü için Müslümanları öldürdü ve kendi otoritesi için ümmeti parçaladı" derlerdi ve bundan daha fazla şeyler söylenirdi.

23- O hâlde Osman *radıyallahu anh*'ın, en karanlık şartlarda izlediği "el çekme, yumuşaklık, hikmet, birliğe ve cemaate sarılma/tutunma" siyaseti, Sebe'iyye'yi mağlup eden ve örtülerini düşüren, kusurlarını açığa çıkaran ve sahtekârlıklarını ortaya koyan siyasettir. Yine bu siyaset, bun-

dan sonraki süreçte ümmetin, isyancıların azgınlıkları ve bozgunculukları karşısında durmak üzere toplanmasına neden olan siyasettir. O hâlde Osman *radıyallahu anh*'ın isyancılarla savaşmayı engelleme gerekçeleri doğruydu. O, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yol göstericiliğinden sahip olduğu bilgilere dayanarak ve o *sallallahu aleyhi ve sellem*'in anlattığı ve meydana geleceği konusunda ashabını uyardığı bazı fitne alametlerinin meydana geldiğini görmesine itibar ederek bu siyasete tutunmuştur.

24- Sahabe *radıyallahu anh*, Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinden dolayı kınanamaz. Bunun iki sebebi vardır:

* Birincisi: İsyancıların, takiyye ve batınîlik siyasetini izlemeleridir ki onlar, bu siyaset yoluyla gerçek hedeflerini Müslümanlara karşı gizlediler. Bu yüzden sahabe, onların halifenin kanını akıtmaya ve onu öldürmeye cüret edebileceklerini düşünmediler.

* İkincisi: Sahabe, halifeye onu savunma teklifini sundular ve bu konuda ısrar ettiler. Ancak halife, "silahlarını bırakmalarını, ellerine ve dillerine sahip çıkmalarını ısrarlı bir şekilde emrederek, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra onun ümmeti içinde kan dökecek ilk kişi olmayacağını belirterek" onlara karşılık verdi… Bütün bunları ise sahabenin kanlarını korumak istediği ve onları sevdiği için yapmıştır.

25- Osman *radıyallahu anh*'a suikast yapılması, Sebe'iyye'nin açığa vurmadığı temel hedeflerinden biriydi. Sahabeyle savaşmaları ve sahabenin halifeyi savunmaları, onları bu hedeflerinden alıkoyacak değildi. Zira Sebe'iyye, sahabeyle savaşma amacı taşımıyordu. Çünkü bu tutum, onlara karşı safların birleşmesine neden olurdu. Böylece Osman *radıyallahu anh* mazlum, şehid, sabırlı, vefalı, ümmetine ve akidesine iyilik eden bir kişi olarak öldürüldü.

26- Müslüman olduğunu izhar eden Yahudi Abdullah b. Sebe' el-Hemedânî, sahabeye karşı koyan ve onların yönetimini reddeden hareketin ilk kurucusudur. O, bunun için hileden, gizlilikten ve batınîlikten yararlandı. Osman *radıyallahu anh*'a karşı düzenlenen suikastin baş sorumlusudur. Bundan şüphe etmek, o dönemden günümüze dek İslam tarihine ve düşüncesine karşı açıkça ilan edilmeyen savaşı sürdürmektir.

27- Bu araştırmada açığa kavuştuğu üzere sahabe, Medine'de Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*'a müminlerin emîri olarak biat etti ve onların hiçbiri biattan geri durmadı. Fakat onlardan pek çok kimse, Ali'nin hilafeti sırasında yaşanan olaylara/savaşlara katılmadı. Özellikle de Basra ve Sıffîn savaşlarına, fitneden korktukları ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yaptıkları cihadın selametini korumak istedikleri için katılmadılar. Onlar, Basra ve Sıffîn savaşlarını fitne savaşları olarak görüyorlardı. Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın ordusunda isyancıların bulunması da bunun bir nedenini oluşturuyordu.

28- Müminlerin emîri Ali'ye biat edilmesinden sonra Ali, Osman'ın bütün valilerini azletti. Bu tutum ise hilafetin idaresinin genelinde bir kargaşaya neden oldu. Zira Osman'ın pek çok valisi, ender yeterliliklere/kabiliyetlere sahipti. Atanan valiler de azledilen valilerin yeterliliğine ve uzmanlığına sahip değillerdi. Bu, halin zayıflamasına ve Kureyş'e mensup pek çok önde gelen şahsın yeni halifenin etrafından gitmesine neden oldu.

29- Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden sonra isyancılara karşı takınılan tavırlar, sahabenin bu konuda farklı içtihatlara varmasına neden oldu. Buna göre müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*, "isyancıları hesaba çekmekle ilgilenmeyi ve onlara had cezalarını uygulamayı işlerin durgunlaşmasına ve hilafet işinin istikrar bulmasına dek ertelemeyi" düşünüyordu. Zira pek çok isyancı, kabilelerinin gücüne sığınıyordu. Onları hesaba çekmek ise söz konusu kabileleri harekete geçirecekti ki bu durum, fitne çemberinin daha da genişlemesine neden olacaktı.

30- Böyleyken Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın başını çektiği bazı sahabîler, Halife Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine kısas yapılmasını belirsiz bir vakte ertelemeyi düşünmüyorlardı. Onlar, katillerin peşine düşmeye ve kendi canlarına da mal olsa onlara kısas yapmaya hazırlardı. Nitekim böyle de yaptılar. Zira Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum*, Basra şehrinde bulunan isyancılardan başlayarak isyancılara kısas uygulamaya hemen başlamaya karar vermişlerdi.

31- Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*, Basra'da hedeflerinin çoğunu yerine getirmeyi başardılar ve Halife Osman *radıyallahu anh*'a yapılan is-

yana katılanlara kısas hükmünü uygulayabildiler. İsyancılardan yalnızca kendi kabilesine sığınan/kaçan Hurkûs b. Zuheyr es-Sa'dî kurtuldu.

32- Talha, Zubeyr ve onlarla birlikte bulunan müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anhum*, gerçekleştirdikleri bu başarıyla müminlerin emîri Ali ile anlaşma ve söz birliğini yeniden sağlama yolunu hazırladılar. Zira Basra'da kendisine kısas yapılmasını talep ettikleri bir kimse kalmamıştı. Halife Ali *radıyallahu anh* ile koordineli çalışmama dışında o hamlede onların eleştirildikleri bir konu yoktu. Ki onlar, Sebe'iyye'nin halifenin ordusu üzerindeki baskısını ve halifeye itaat etmeyişleri sebebiyle bunu yapmadılar.

33- İsyancılara karşı düzenlenen Basra hamlesinin/girişiminin başarılı olması, Sebe'iyye'ye ve onlara destek çıkan ayaktakımına karşı ani bir tehlike sayılır. Ki bu durum, isyancıların yeniden yardımlaşmalarına ve "Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* ile yardımlaşmasından endişe ederek Ali'ye suikast düzenleme, Medine'den çıkışlarından önce üzerinde bulundukları birbirine yardım ve destek olma hâline dönme önerisinde bulunmak" gibi tehlikeli kararlar almalarına neden oldu. Fakat İbn Sebe' bu öneriyi reddetti. Çünkü bu durum, halifeliğin onlara kısas yapılmasını erlemeyi düşünmeyen bir kimseye intikal etmesi yolunu hazırlayabilirdi. Bu yüzden bu görüşten vazgeçtiler ve Talha ile Zubeyr'e suikast düzenleme kararı aldılar. Nitekim bunu da yaptılar. Kimisi, müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'ya da suikast düzenlemeye çalıştı, ancak başarısız oldular.

34- Basra günü veya Cemel savaşı, bütünüyle Sebe'iyye'nin ve ayaktakımının komplosuydu. Ali, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* savaşmayı düşünmüyorlardı.

35- Ali, Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum* arasında yaşananlar, biat veya hilafet veya dünyalık bir mal için değildi. Bilakis aralarındaki savaş, Sebe'iyye'nin "ihtilafı sürdürmek ve beslemek, halife Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine had cezalarını uygulamanın ve Allah'ın Kitabını ikame etmenin önüne geçmek" amacıyla gerçekleştirdiği komplo, planlama, ihanet ve hile yüzünden meydana gelmiştir.

36- Talha *radıyallahu anhum*, Sebe'iyye'nin ilk ve en önemli hedefini temsil ediyordu. O, Basra gününde öldürülen ilk şahıs olmuştur. Zubeyr *radıyallahu anh* da o günde savaşmayı düşünmüyordu. Bu yüzden geri çekil-

di ve savaşa katılmadı. O, ne müminlerin emîri Ali ile ne de bir başkası ile karşılaştı. İsyancılar ise savaşın yayılmasındaki ve -Ka'ka' b. Amr *radıyallahu anh*'ın elçiliğinden sonra bütünüyle başarıya ulaşan- barış çabalarını başarısız kılmadaki cürümlerinin belirtilerini örtbas etmek amacıyla Zubeyr'e suikast düzenlediler.

37- Cemel savaşının Sebe'iyye'nin bir komplosu olduğunu, müminlerin emîrinin bunu emretmediğini veya onaylamadığını tekit eden durumlardan biri de meydana gelen olaylardan dolayı halifenin üzülmesi ve acı çekmesidir. Özellikle de iki kardeşi olan Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın şehid edilmesinden sonra çektiği üzüntü/acı bunu pekiştirir. Aynı şekilde iki grubun ölülerinin cenaze namazını kılması ve onların hepsine dua etmesi, yaralıların öldürülmelerini veya Talha ve Zubeyr ile birlikte bulunan kimselerden birini esir edinmeyi veya onların mallarından ve kölelerinden herhangi bir şeyi ganimet edinmeyi vs. mubah kılmaması bunu tekit eder.

38- Müminlerin annesi 'Âişe *radıyallahu anha*'nın yaptığı şey, Müslümanların arasını ıslah etmeyi, fitneyi men etmeyi, "Allah'ın Kitabını ikame etmeye ve had cezalarını uygulamaya yönelik daveti" amaçlıyordu.

39- Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın, müminlerin annesini araması, onu ziyaret edip ona selam vermesi, onun iyi durumda olduğundan emin olması, ona çokça ikramda bulunup ihtiyaçlarını gidermesi, isyancılar tarafından hedef alındığında onu savunanlara ikramda bulunması, ikisinin arasında bir ihtilafın meydana geldiğini yayan rivayetlerin yalan ve iftira olduklarına dair kesin bir delildir. Ki sahabeye buğzedenler ve bazı cahiller, ihtilafı ve Müslümanların kalplerinin arasındaki nefreti sürdürmek amacıyla bu iftirayı tekrar edip durmaktadırlar.

40- Basra'da yaşanan Cemel günü olaylarının bitiminden sonra müminlerin emîri, hoşgörü ve bağışlama siyasetini izledi. Basra'daki kabileleri çok ziyaret etti. Oradaki yaralıları/musibete uğrayanları teselli edip isteklerini yerine getirdi. Bu durum, nefislerin durgunlaşmasına, istikrar ve birlik belirtilerinin ortaya çıkmasına ve o günün izlerinin aşılmasına katkı sağladı. Sebe'iyye'nin sakındığı durum buydu ki bunun sonucunda Basra'yı terk ettiler ve Kûfe'ye doğru yola çıktılar. Kûfe'de bazı destek-

çilerinin bulunması bu konuda onları cesaretlendirdi. Özellikle de liderlerinin ve komutanlarının Basra'da öldürülmüş olmasından sonra durum böyle oldu. Bunun üzerine müminlerin emîrinden izin almaksızın yola koyuldular. Bundan dolayı halife, fitne çıkarmak istemeleri hâlinde buna engel olmak amacıyla onların peşinden gitmek zorunda kaldı. Yoksa o, Basra'da kalmak istiyordu. Bu durum, Halife Ali *radıyallahu anh*'ın Kûfe'ye intikal etmesinde rol oynayan faktörlerden biri sayılır.

41- Müminlerin emîri Ali ve Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın arasında yaşananlar, hilafet ve Müslümanların liderliği için değildi. Bilakis ihtilaf, halife Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine had cezalarının uygulanmasının önceliği ve bunu biattan önce yapmakla ilgiliydi. Buradan hareketle ortaya çıkan içtihatlar, ihtilafa neden olmuştur.

42- Bu kitapta açıklığa kavuştuğu üzere müminlerin emîri Ali ile Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın arasında yaşanan ihtilafın hiçbir arka planı yoktu. Onların arasında hiçbir siyasî veya ailevî çatışma yaşanmamıştı. Yalnızca bu şüphelerin tekrar edilmesi bile sahabenin Müslümanlığının sıhhati hakkında şüpheye düşürme işi olarak sayılır. Bunun yanı sıra Ali'nin ve Mu'âviye'nin, yaşanan siyasî, ailevî, şahsî veya başka türlü bir ihtilafta herhangi bir tarafı tuttukları zikredilmemiştir. İslam ise bütün cahiliye izlerini ortadan kaldırdı. O dönemde Hâşim ve Umeyye oğullarının arasında, İslam kardeşliği ve müminlerin kalplerinin selamette olması dışında başka bir şey kalmamıştı.

43- Onların arasında yaşananlar, Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine yönelik tutumları ve Halife Ali'nin buna dayalı olarak ortaya çıkan tavırları sebebiyle meydana gelmiştir. Halife, Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın biattan geri kalmasını hilafete karşı yapılan bir isyan olarak görüyordu ve Osman'ın katillerine had cezasını uygulanmasını talep etmenin sadece halifeye ait bir talep olabileceğini düşünüyordu ki o, bu cezayı ertelemenin maslahata daha uygun olacağı görüşündeydi. Mu'âviye ise özellikle de Talha'nın ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*'nın şehid edilmelerinden ve Sebe'iyye ile beraberindeki ayaktakımının halifenin ordusundaki baskısını görmesinden sonra, taşıdığı kanaati artmış bir şekilde vilayetini elinde tutmanın gerekli olduğunu açıkladı.

44- Buna binaen Osman *radıyallahu anh*'ı öldüren ve Basra'da Müslümanların arasında savaşı çıkaran Sebe'iyye, "göğsünü kinle doldurdukları, Mu'âviye'yi valiliğinden azletmenin hilafetin önceliklerinden olduğunu kendisine tasvir ettirdikleri, Osman'ın öldürülmesine katılan pek çok emîrinin Mu'âviye'nin Şam'dan azledilmesini kendisine tavsiye ettikleri"[1789] müminlerin emîri Ali ve "Sebe'iyye isyancılarının gözettikleri amaçların tehlikesini ve onların Müslümanların arasındaki ihtilaf sebeplerini devam ettirmeye yönelik aralıksız çalışma amaçlarını tam olarak bilen" Mu'âviye'nin arasında ihtilaf nedenlerini hazırlayanların kendileridir.

45- Sıffîn savaşıyla ilgili haberlerin geneli, kendisine dayanılamayacak çelişkili/sorunlu haberlerdir. Özellikle de tarih kaynaklarında geçenler öyledir. Ebû Mihnef Lût b. Yahya'nın rivayetleri, söz konusu olayları sahabeye buğzedenlerin, onların komutalarını reddedenlerin ve onlara güvenlerini kaybedenlerin bakış açısıyla sunan rivayetlerdir. Tarih kitaplarının geneli, söz konusu haberleri bu vehimli açıdan birbirine aktarmıştır. Dolayısıyla bu haberlere dayanılamaz ve onların çoğuna güvenmek mümkün değildir.

46- Taberî'nin *Tarîh*'i, tek bir bakış açısını esas aldığında o aşamanın söz konusu haberlerini bulandırmada rol oynamıştır. Akla, yaşananlara ve hakikate aykırı pek çok rivayet içeren Sıffîn ile ilgili olayların haberlerini örtmek amacıyla Ebû Mihnef'in rivayetlerine dayanmıştır. Taberî, bu rivayetleri hiçbir gerekçe sunmadan aktarmıştır. Bu karışıklığı artıran durumlardan biri de pek çok tarihçinin, Taberî'nin aktardığı o rivayetleri hiçbir inceleme veya değerlendirme yapmaksızın aktarmış olmasıdır.

47- Sebe'iyye isyancıları ile ayaktakımının dışında Müslümanların genelinin Sıffîn'de savaşmaya istekli olmadıkları anlaşılmıştır.

48- Şam halkı, Mu'âviye'yi müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a üstün gördükleri için veya ondan daha çok hilafeti hak ettiğini düşündükleri için Mu'âviye'nin safında savaşmış değildir. Fakat müminlerin emîrinin ordusunda bazı zalimlerin bulunduğunu, Osman *radıyallahu anh*'a haksızlık ettikleri gibi kendilerine de haksızlık edeceklerini, kendilerinin onların saldırılarını defetmek amacıyla onlarla savaşacaklarını ve saldırganla sa-

1789 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/10.

vaşmanın caiz olduğunu düşündükleri için Mu'âviye'nin safında savaştılar. Şam halkı, karşı taraf savaşı başlatıncaya dek onlarla savaşmamıştır.

49- O hâlde anlaşmazlık hilafet makamıyla ilgili değildi. Bilakis anlaşmazlık, Sebe'iyye isyancıları ve ayaktakımı ile onlara karşı takınılması gereken muamele şekli hakkında yaşanmıştır. Hiçbir taraf, diğer tarafın akidesi veya dini hakkında şüpheye düşürecek bir şey yapmamış ve taraflar birbirini tekfir etmemiştir.

Bu yüzden müminlerin emîri şöyle diyordu: "Bir topluluk kendilerine haksızlık ettiğimizi iddia etti. Biz de onların bize haksızlık ettiklerini iddia ettik. Şüphesiz ki biz, tekfir sebebiyle değil haksızlık sebebiyle savaştık!" Mu'âviye de müminlerin emîrine gönderdiği mektuplarında şöyle diyordu: "Bize Osman'ın katillerini teslim et de ona karşılık onları öldürelim. Sonra da sana en hızlı gelen kimseler biz oluruz."

50- Sıffîn olaylarının en önemlilerinden biri de mushafların kaldırılma işidir. Ki mushaflar kaldırılır kaldırılmaz savaş sona erdi. Buna yönelik davet, iki taraftan bazı kimselerin kendisinde birbirine ortak oldukları genel bir istekti. Bu iş, yüce bir ameldi ki Müslümanların kanlarını korudu, hileci fitne davetçilerinin tuzağını boşa çıkardı. Müminlerin emîri, "Evet, ben Allah'ın Kitabına sizden daha çok yakınım" diyerek bu davete ilk icabet eden kişi oldu. Şüphesiz ki söz konusu davetin bir aldatma olduğunu iddia eden rivayetlerin yayılması, Sebe'iyye söylentilerinin bir yankısı ve sahabeye buğzedenlerin düşüncelerinin bir uzantısıdır.

51- Tahkim, her iki grubun ittifakıyla, rızasıyla ve seçimiyle gerçekleşti. İki hakem de o sırada söz konusu görevi yerine getirmek açısından insanların en kudretli kimselerindendi. Onlar, kendilerini buna ehil kılan bütün sıfatlardan yararlanıyorlardı. Ümmetin çıkarları ve bütün işleri üzerinde düşünmeye kendilerini ehil kılacak "siyasî ve idarî deneyimlere, fıkhî bilgilere, vera ve dine" sahip kimselerdi. İkisi, tahkimden beklenen şeyi en geniş çerçevede gerçekleştirmeyi başardılar. Zira ikinci defa geniş/büyük bir savaşın başlatılmasına engel oldular ve barışı sağladılar. "Osman'ın katillerine kısas yapma ve Mu'âviye'nin halifeye biat etmesi" şeklindeki iki meseleyi araştırmaktan yüz çevirdiler ki bu, onların kendilerini kuşatan vaziyetlerle ilgili dikkatlerine ve anlayışlarına delalet eder.

52- İki hakemi itham eden rivayet, uydurma olup onun başını üstlenen ve günahını alan kimseler Ebû Mihnef Lût b. Yahya ile Ebû Cenâb el-Kelbî Yahya b. Ebî Hayye'dir. Bunlar sahabeye buğzeden iki şahıstır. Müslümanları sahabeden *radıyallahu anh* nefret ettirmek, onların dikkatlerini Sebe'iyye'nin yaptığı "ihanet, hile ve fitne düzenleme" gibi fiillerden başka yere çekmek amacıyla bu rivayeti uydurdular. Bunun yanı sıra söz konusu rivayet, tarihî yanıltmacalar içermektedir ve sahabenin *radıyallahu anh* adaletine aykırıdır.

53- Basra'da ve Sıffîn'de savaşan iki grup, iki mümin gruptu. Onların davaları da birdi. Zira Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *"Davaları aynı olan iki grup savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır."*[1790] Ali *radıyallahu anh*, Mu'âviye *radıyallahu anh*'dan daha çok hakka yakındı. Çünkü Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Müslümanların arasında bir ayrılığın yaşandığı sırada bir grup dinden çıkar. Onları da iki grubun hakka en yakın olanı öldürür"* buyurmuştur.[1791] Şöyle de buyurmuştur: *"İhtilaflı bir ayrılık sırasında ortaya çıkarlar ve onları, iki grubun hakka en yakın olanları öldürür."*[1792]

54- Dinden çıkanlar, ahitlerini bozanlar ve hâricîler, Ali ile Mu'âviye *radıyallahu anhuma*'nın sevenlerinden/taraftarlarından ayrı olan ve sahabeyi sevmeyen üçüncü bir topluluktur.

55- Ali *radıyallahu anh*, Sebe'iyye'nin Cemel gününde kurdukları komplodan ve Sıffîn gününde meydana gelenlerden acı ve üzüntü duyuyordu. Sıffîn'den geri döndüğünde sözleri değişti, hatta "Mu'âviye'nin yöneticiliğini kerih görmeyin!" dedi.

56- Halife, Basra ve Sıffîn savaşlarına katılmayan sahabenin tutumlarını övüp şöyle dedi: "Abdullah b. Ömer'in ve Sa'd b. Mâlik'in takındıkları tutum ne güzeldir! Eğer yaptıkları iyi bir şeyse o zaman onun ecri büyüktür. Eğer yaptıkları bir günahsa da o zaman onun tehlikesi basittir."

57- İsyancılar, mushafların kaldırılmasının ardından Sıffîn'deki barış tavrını bozmada ve üzerinde ittifak edilmesinden sonra tahkim konusu-

1790 Tahrici daha önce geçti.
1791 Tahrici daha önce geçti.
1792 Tahrici daha önce geçti.

nu ifsat etmede başarısız olmaları üzerine gerçek amaçlarını ilan ettiler. Bunun üzerine kendilerine karşı bütün ıslah araçlarını tükettikten sonra kendileriyle ilgili apaçık bir belgeye/delile sahip olan halifeye isyan ettiler. Bu durum, halifenin onlarla savaşmayı her şeye öncelemesini gerektirdi ki o da onlarla savaştı, onları öldürdü/işlerini bitirdi.

58- Müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'ın eli üzere hâricîlerin/isyancıların işi askerî açıdan sona erdirilince onların, "halifenin yardımcıları" olduklarını iddia edip de Kûfe'de bulunanların üzerinde apaçık bir etkiye sahip oldukları belli oldu. Onların işleri sönünce halifeye karşı, Osman *radıyallahu anh*'a karşı savaştıkları şeylerle savaştılar. Söylentileri kullanarak, onunla ilgili batıl haberleri yayarak, insanların yardımını ondan alıkoyarak ve sıkıntılı yerlerde onu yardımsız bırakarak onunla savaştılar. Sonunda halife *radıyallahu anh* onlardan sıkıldı, onları kınadı, onlara beddua etti ve onlardan ayrılıp kurtulmayı temenni etti.

59- Müminlerin emîri *radıyallahu anh*, hâricîlerin/isyancıların üzerinde bulundukları gerçek durumu fark edince Mu'âviye *radıyallahu anh* ile ateşkes anlaşması yaptı ve Şam halkıyla savaşılmasını yasakladı. Bu durum, istikrar çemberinin genişlemesine ve fitnenin söndürülmesine katkı sağladı.

60- Osman *radıyallahu anh*'ın şehid edilişinden sonra Ali ve Mu'âviye'nin arasında yaşanan ihtilaf, geçici bir ihtilaftı. Sürmedi ve Müslümanların âdâbı dışına çıkmadı. Zira Mu'âviye, müminlerin emîrinin üstünlüğünü ve kendi dönemindekilere olan önceliğini kabul ediyordu ve hilafeti daha çok hak ettiğini vurguluyordu. Nitekim müminlerin emîrinin de Sıffîn'den sonra Mu'âviye ile ilgili sözleri değişti ve onun faziletini, merhametini ve güzel siyasetini açıktan övdü.

61- İsyancılar/Hâricîler, kendilerine had cezalarının tatbik edilmesine neden olacak şekilde Müslümanların birbirlerine yakınlaşabileceklerini ve barışabileceklerini hissettiklerinde "müminlerin emîri Ali, Mu'âviye ve 'Amr b. el-'Âs *radıyallahu anhum*'a suikast yapma" kararını almada somutlaşan büyük komplolarını düzenlemeye başladılar. Bu şekilde Osman *radıyallahu anh*'ı öldürmekle başlattıkları planlarını sürdüreceklerdi. Sebe'iyye hâricîleri/isyancıları, dördüncü halifeye *radıyallahu anh* suikast yapmayı başardıklarında ümmette büyük bir gedik açtılar. Fakat Hasan *radıyallahu*

anh'ın hikmeti, ihtilaftan hoşlanmayışı, isyancıları tanıması, Müslümanları sevmesi ve Müslümanların çıkarlarını koruma isteği onu, hilafetten feragat etmeye ve Mu'âviye'ye Müslümanların halifesi olarak biat etmeye sevk etti. Böylece haricîlere yönelik yıkıcı bir darbe yöneltmeyi başardı ki bu darbenin sonuçları, Ali *radıyallahu anh*'ın eli üzere onlara yönelik düzenlenen yok edici darbelerin sonuçlarından daha az olmamıştır. Bu yolla Hasan, dedesi Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "Müslümanları barıştırma" müjdesini yerine getirdi ve onun *sallallahu aleyhi ve sellem* "*Benim bu oğlum efendidir. Umulur ki Allah, onun aracılığıyla Müslümanlardan iki grubun arasını ıslah eder*"[1793] sözünün faziletini elde etti.

62- Mu'âviye'nin sahip olduğu yeterliliğin, iyi komutasının, güzel siyasetinin ve haricîlere yönelik derin bilgisinin, müminlerin emîrinin hâricîlere karşı gerçekleştirdiği girişimler ve Ebû Muhammed Hasan b. Ali *radıyallahu anhuma*'nın o kahramanca tasarıda giriştiği iş için tamamlayıcı bir etkisi olmuştur. Ki Hasan'ın bu girişimi, neredeyse tarih boyunca eşsiz/benzersiz kalmıştır. Bu girişim, sahip olduğu askerî ve siyasî güce rağmen yüce Allah'ın rızasını dileyerek ve "kendi çıkarlarını korumak ve tahtlarını kalıcı kılmak adına ümmeti paramparça edip zayi eden" kimselere karşı hücceti ikame etmek amacıyla hilafetten feragat etmesinde somutlaşmıştır.

63- Mu'âviye *radıyallahu anh*, Ali ile Hasan *radıyallahu anhuma*'nın başlattıkları işi kine ve garaza tenezzül etmeyerek tamamladı. Yumuşaklık, af, hoşgörü ve barış siyasetini İslam hilafetinin o dönemdeki bütün çocuklarına çokça uyguladı. Sonunda saflar birleşti ve ümmet, eskiden üzerinde bulunduğu "uzlaşı, sevgi ve kardeşi kendine yeğleme" hâline döndü. Ardından ümmet, İslam'ı yaymaya, şirk hisarlarını ve küfür kalelerini fethetmeye koyuldu. Bu durumu da sürekli cihada çıkarak ve din hizmetinde canla başla çalışarak, İslam ilkelerini ve şer'î hükümleri pratik hayatta uygulayarak korudu. Böylece Müslümanlar, dünyada âlemlere karşı komutayı ve liderliği elde etti. Ahiretteki ecir ise daha büyüktür, şayet bilselerdi!

Allah'ım! Seni hamd ile tesbih ederim. Senden başka ilah olmadığına şahidlik ederim. Senden bağışlanma dileyip Sana tevbe ederim.

Son sözümüz şudur: Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun!

1793 Tahrici daha önce geçti.

Azgın Topluluk ve ‘Ammâr İle İlgili Hadis

Müslümanların tarihinde yer alan azgın topluluk ile ilgili söylenecekler uzun ve detaylıdır. Bu konuya derinlemesine dalmak ise ancak zorunlu hâllerde caizdir. Ancak Şam'ın, Irak'ın, Yemen'in ve diğer bölgelerin işgal edildiği çağımızda bu zorunluluk hali mevcuttur ve bir benzeri de tarihimizde yoktur. Allah Teâlâ, hiç kimseyi tehdit etmediği azapla katili tehdit etmiştir. O, **"Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır." (**Nisâ, 93**)** buyurdu. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* de *"Bize karşı silahını kaldıran kimse bizden değildir"* buyurdu.[1794] Müminlerin emîri şehid Osman *radıyallahu anh*'a suikast düzenlemiş olanlar, bu azap tehdidine ve lanete muhataptır. Ayrıca onlardan da berî olunur.

İslam tarihinde azgınlık, ihanet ve düşmanlık/haksızlık eden kimseler; elini ve dilini savaştan çeken, ailesi ve eşlerinin arasında Kur'ân okuduğu sırada şehid edilen zi'n-nureyn ve müminlerin emîri olan Osman'a suikast düzenleyenlerdir. Bu öyle iğrenç bir suçtur ki sadece bu suçun günahlarına ortak olanlar bunu savunabilir. Halife Osman *radıyallahu anh* şehid edildikten sonra, geriye, cennetle müjdelenen on kişinin arasında sadece dört kişi kalmıştı. Onlar da Ali, Talha, Zubeyr ve Sa'd *radıyallahu anhum* idi. Onlar, kendi dönemlerinde ümmetin en hayırlıları ve komutanları idi. Talha, Zubeyr ve Sa'd b. Ebî Vakkâs, "Osman'ın katillerine kısas uygulama ve bunu ertelememe" tutumuna sahiplerdi. Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhuma*, katillere Allah'ın hükmünü uygulamak için çaba harcadılar, sonunda da şehid oldular. Sa'd ise savaşa katılmadı ve uzlete çekildi. Muhammed b. Mesleme, Usâme b. Zeyd, Abdullah b. Ömer ve başkaları gibi sahabenin çoğunluğu da bu durumdaydı. Onların çoğu, müminlerin emîri Osman'ın katillerinin müminlerin emîri Ali'nin ordusunda bulunmasından ve müminlerin emîri Osman'ın -Müslüman âlimlerin icmaıyla- mazlum

1794 Buhârî, 6659.

olarak öldürülmüş olmasından dolayı Ali ile birlikte yola çıkmayı kabul etmediler.

Bu nedenledir ki şehid Osman'ın katillerine karşı açıkça tavır almayan kimsenin azgınlıkla ilgili konuşma hakkı yoktur. Çünkü o, suçluları gizlemeye ve kan sahiplerini azgınlıkla suçlamaya çalışır. Bu davranış ise hakikatin tahrif edilmesidir. Bu durumda olan kişi, kan sahiplerine kısası talep etme hakkını tanıyan Kur'ân'a aldırmaz. Hâlbuki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Bir kimse haksızlıkla öldürülürse, velisine yetki verdik; ancak o da öldürme hususunda sınırı aşmasın; çünkü o, yeterince yardıma mazhar olmuştur."** (İsrâ, 33) Kısasın uygulanması, otoritenin hakkıdır. Otoritenin ise Müslümanların Kur'ân ve sünnette sabit olan haklarını ortadan kaldırma imkânı/hakkı yoktur. Zira Allah Teâlâ, **"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın… Kısasta sizin için hayat vardır. Ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız."** (Bakara, 178-179) buyurmuştur.

Sahabe düşmanları ve onların uşakları, kan sahiplerini ve onların beraberinde olanları azgınlıkla itham ederken 'Ammâr hadisiyle ilgili şüpheli olan ve "azgınların niteliklerini açıklayan ve onlara karşı takınılması gereken tavrı izah eden" ayetle uyuşmayan açıklamaların ardına gizlenirler. Sahabe katilleri, *"'Ammâr'a ne yazık! Onu, azgın bir topluluk öldürecektir. O, onları cennete davet ederken onlar onu ateşe çağırırlar"* hadisini tekrar edip dururlar.[1795] Onlar Osman'ın, Ali'nin, Talha'nın ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'un kanlarını mubah görürler ve bu hadisi, azgınlığın mahiyetini açıklayan ayetlerle uyuşmayan tek bir şekilde açıklarlar. Bu hadis, Mescid-i Nebevî'nin yapımı sırasında söylenmiştir. 'Ammâr, müşrikleri cennete davet ediyordu, onlar ise onu ateşe çağırıyorlardı. Acaba Osman'ı öldüren gruba ne isim verirler? O grup, azgın bir grup mudur, yoksa doğru yolda olan bir grup mudur? Ya şehid Zi'n-nureyn'in katillerinin azgın olduklarını ve onlara kısas yapılmasının gerekli olduğuna hükmederler ya da onun öldürülmesinin günahında onlar da katillere ortak olurlar.

Eğer "'Ammâr, öne geçen hayırlı kimselerdendir -ki gerçekten öyledir-. O, müminlerin emîri Ali'nin ordusunda bulunduğu sırada öldü-

1795 Buhârî, 447.

rüldü." derlerse, onlara şöyle denilir: Evet doğrudur! Ancak Talha ve Zubeyr de cennetle müjdelenenlerdendir ve ikisi de diğer ordunun saflarında öldürüldüler.

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* henüz yaşayan bir şehidle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzünde yürüyen bir şehide bakmaktan hoşlanan kimse, Talha b. Ubeydullah'a baksın!"*[1796] İşte bu Talha ise Ali'nin ordusunda yer almıyordu. Talha, müminlerin emîri Osman'ın katillerine kısas yapılmasını talep eden ordunun saflarında öldürüldü. Talha ise 'Ammâr'dan önceliklidir. O hâlde neden bu parlak hakikatten söz etmiyorlar?!

İşte Zubeyr de Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in havarisidir. O, 'Ammâr'dan önceliklidir. Zubeyr de müminlerin emîri Osman'ın katillerine kısas yapılmasını talep eden ordunun saflarında öldürüldü. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Şüphesiz ki her peygamberin bir havarisi vardır. Benim havarim de Zubeyr'dir"* buyurdu.[1797] Havari, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yardım etmekle uğraşan ihlâslı kimsedir. Talha ve Zubeyr, kardeşleri Osman Zi'n-nureyn'i desteklemek ve Allah'ın katillerle ilgili hükmünü uygulamak için kanlarını feda ettiler. Şam halkı da 'Ammâr'ı öldürmüş olma suçlamasını reddettiler. Bu, onların amaçlarından biri değildi. Bilakis 'Ammâr, silahıyla tam olarak donanmış bir şekilde ve üzerinde miğferi bulunduğu bir hâlde öldürüldü. Öldürüldüğü sırada ise onun 'Ammâr olduğu bilinmiyordu. O hâlde 'Ammâr'ın öldürülmesi nasıl olur da Şam halkına nispet edilir ve şehid Osman'ın azgın katilleri rahat bırakılır? Ki onlar, bütün bu fitnelerin nedeni idiler.

Eğer durum ayaktakımının ve Osman'ın katillerinin tekrar edip durduğu gibi olsaydı o zaman "Şam halkını 'Ammâr'ı öldürmekle itham etme" şüphesini tekrar edip duran kimselere şöyle denilir: Bu ithamın ölçütü, onun Ali'nin ordusunun saflarında öldürülmüş olması ise o zaman Ali'nin Talha ve Zubeyr'i öldürmekle itham edilmesi doğru olur mu? O, bundan uzaktır. Hiçbir şek ve şüphe yoktur ki bu iki sahabîyi Ali'nin ordusu öldürdü. Zubeyr'in katilinin ismi ve şahsı da bilinmektedir/tanıtılmıştır. Bu durumda

1796 Tirmizî, 3739; İbn Mâce, 125; Elbânî, *es-Silsiletu's-Sahîha*, 126.
1797 Buhârî ve Müslim.

düşüncesizce ithamda bulunan kimselerin -ki tarihimiz boyunca bu türden çok fazla kişi yaşamıştır- teenni ile hareket etmeleri gerekir ki genel olarak sahabe düşmanlarının ellerinde malzemelere dönüşmesinler.

Ayrıca Talha ve Zubeyr, onlardan önce Osman, onlardan sonra da kan sahipleri ateşe mi davet ediyorlardı? Yoksa cehenneme davet edenler, Osman'ın katilleri miydi? Zira onlar ümmetin en hayırlılarını; Osman'ı, Talha'yı, Zubeyr'i, sonra da Ali *radıyallahu anhum*'u öldürdüler. Onlar, Cemel günündeki fitneyi sürdürmeleri ve Sıffîn'de savaşa devam etmeleri nedeniyle 'Ammâr'ın öldürülmesine sebep olanlardır. O hâlde cehenneme davet edip de yoldan/dinden çıkan azgın kimseler onlardır. Onlar, Kûfe taraftarlarından olan on iki bin kişiydi. Ali'nin ordusunda bulunuyorlardı, sonra da ona isyan edip suikast düzenlediler. Aralarında hiçbir sahabî yoktu. Ali ve 'Ammâr *radıyallahu anhumâ*, Şam halkının azgın bir topluluk olduklarını ve cehenneme çağırdıklarını söylemediler. Ancak sahabe katilleri, bu batılı yaydılar ve onu genel kabul gören bir söylenti hâline getirdiler. Ayaktakımı da onlara uyup boyun eğerek bu söylentiyi tekrarlayıp durmaktadır.

Onlar, ümmetin bu katillerden bahsetmemesini, ümmetin kendisiyle ilgili söz birliğine vardığı ve kendisine biat etmekten hiç kimsenin geri durmadığı Mu'âviye'nin itham edilmesini isterler. Mu'âviye ise ümmeti birleştirdi, onu dinden çıkan azgın topluluğun kötülüklerinden kurtardı ve "fetihler gerçekleştirme, risaletin tebliğ edilmesini sürdürme, o dönemde dünyaya hâkim olma" konularındaki şanını ona geri kazandırdı. Onların bu söylentisini ancak "anlayışında ve dininde ithama maruz kalan, Osman'ın katillerinin takipçilerinin günümüzde Şam'da, Irak'ta, Yemen'de ve diğer bölgelerde yaptıklarına razı olan" bir kimse kabul edebilir. Kur'ân ve Sünnet ise bu iftirayı çürütürler ve onu, iftirayı yayıp duran kimselerin aleyhine çevirirler.

Kur'ân-ı Kerîm, azgın topluluğun niteliklerini şu ayette açıklamıştır: **"Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse, aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözü-**

me bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever." (Hucurât, 9) O hâlde azgın topluluk, Müslümanların arasındaki savaşın sürdürülmesinde ısrarcı davranan ve yüce Allah'ın kitabının hükmüne başvurmayı reddeden gruptur. Buradan hareketle şu durumlar anlaşılır:

1. Ayet, barıştan önce azgınlığın söz konusu olmayacağını belirtmektedir. Eğer barıştan sonra iki gruptan biri diğerine haksızlık edecek olursa, o zaman haksızlık eden tarafla savaşın. Şam halkı ise azgınlık etmedi. Onlar, mushafın hükmüne başvurulmasına ve ona bağlı kalınmasına davet eden kimselerdir. Azgınlar ise savaşı başlatan, sonra da mushafın hükmüne başvurulmasına karşı çıkan kimselerdir. Hem Ali hem de Mu'âviye mushafın hükmüne başvurmayı kabul ettiler. O hâlde onların hiçbiri azgın değildir. Hamd, Allah'a mahsustur.

2. Kur'ân, müminlerin emîri Ali'ye, azgın toplulukla barış yapmasını caiz kılmamaktadır. Zira yüce Allah, **"Allah'ın emrine geri dönünceye kadar haksızlığa sapanlara karşı savaşın"** buyurmuştur. Ali ise Şam halkıyla ateşkes yaptı ve kendi taraftarlarından olup da isyan ederek kendisine haksızlık eden on iki bin kişiyle savaştı. Bu isyancıların arasında şehid Osman'ın, Talha'nın ve Zubeyr'in katilleri vardı. O hâlde Ali'yi öldürmelerinden sonra nasıl olur da bu katillerin durumundan söz etmeyiz; ümmeti onların ihanetlerinden kurtaran, onu birleştiren, söz birliğini sağlayan ve bayrağını yükseklere çıkarıp dalgalandıran kimseyi itham ederiz?!

Katillere kısas uygulanmasını talep edenleri azgınlıkla suçlayan kişi, ancak Kur'ân'ı reddeden, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, *"Davaları aynı olan iki büyük topluluk savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır."*[1798] sözünü kabul etmeyen, fitneden uzak duran sahabenin çoğunluğunun tutumunu önemsemeyen bir kişidir. Ki sahabenin çoğunluğu, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, *"İleride fitneler meydana gelecektir. Bu fitneler sırasında oturan, ayakta durandan; ayakta duran, yürüyenden; yürüyen de koşandan daha hayırlıdır. Kim onlara maruz kalırsa helak olur. Onların fitneleri sırasında korunacak veya sığınılacak bir yer bulan kimse, o yere sığınsın."*[1799] sözündeki fitneden uzak durma tavsiyesiyle

1798 Buhârî, 7417.
1799 Buhârî, 3601; Müslim, 2886.

amel ederek müminlerin emîri Osman'ın katillerinin içinde bulundukları orduya katılmayı kabul etmediler. Bu, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, ashabına yaptığı tavsiyedir. Onların çoğu da bununla amel ettiler ve Cemel ile Sıffîn savaşlarını "fitne savaşı" olarak adlandırdılar. Osman'ın katillerinin Ali *radıyallahu anhuma*'nın ordusunda bulunması nedeniyle de Ali *radıyallahu anh* ile birlikte savaşmadılar. Böylece fitneden uzak durdular. Onların arasında önde gelen sahabîler *radıyallahu anhum* bulunuyordu.

Muhammed b. Sîrîn, "Fitne alevlendiği sırada Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı on binlerce kişiden oluşuyordu. Bununla birlikte fitneye yüz sahabî bile katılmadı. Hatta fitneye katılan sahabîlerin sayısı otuz kişiyi aşmıyordu" demiştir.[1800] Bu durumda "temiz olan ve temiz kılınan" 'Ammâr'ın Cemel ve Sıffîn günlerinde takındığı tutum, bu tavsiyeye göre sorgulanabilir mi? Yoksa bu sorgulama, sahabe düşmanlarını öfkelendirir mi? 'Ammâr, neden bu nasla amel etmedi, Sa'd ve önde gelen diğer sahabîlerle birlikte neden fitneden uzak durmadı? 'Ammâr, neden mümin kardeşlerini barışa davet eden bir kimse olmadı? Müminlerin emîri olan şehid Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine neden kısas yapılmasını talep etmedi? İçinde bulunduğu orduda yer alan katillere karşı tutumu nasıldı? Özellikle de 'Ammâr, Şam halkıyla savaşma konusunda kişisel görüş/ictihad dışında herhangi bir nassa sahip değildi. Nitekim bu durumu bizzat 'Ammâr *radıyallahu anh* ifade etmiştir.

Kays b. Abbâd şöyle rivayet etmiştir: Ben 'Ammâr'a, "Ali ile ilgili yaptığınız bu iş var ya, bu sizin kişisel bir görüşünüz müdür, yoksa Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in size emretmiş olduğu bir şey midir?" dedim. 'Ammâr, "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, bütünüyle insanlara emretmediği bir şeyi bize emretmiş değildir" dedi.[1801] *Sahîh-i Müslim*'de geçen başka bir rivayete göre Kays b. Abbâd şöyle demiştir: 'Ammâr'a, "Sizin bu savaşınız var ya, sizin kişisel bir görüşünüz müdür? Çünkü görüş, kimi zaman hata eder kimi zaman doğruya isabet eder. Yoksa bu savaş, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in size emretmiş olduğu bir şey midir?" dedik. O da "Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*, bütünüyle

1800 Ebû Bekir el-Hallâl, *es-Sünne*, 2/466; 728. Sahih bir isnatla rivayet edilmiştir.
1801 Müslim, 2779.

insanlara emretmediği bir şeyi bize emretmiş değildir." dedi.[1802] Yine müminlerin emîri Ali *radıyallahu anh*'a Şam halkının durumu sorulduğunda o da buna benzer bir tutum takınmıştır. Nitekim Mekhûl'ün aktardığı hadiste şöyle geçer: "Ali'nin taraftarları, Mu'âviye *radıyallahu anh*'ın taraftarlarından olup öldürülen kimselerin durumunu Ali'ye sorarak 'Onlar nedir?' dediler. O da 'Onlar müminlerdir!' dedi."[1803]

Kan sahibi Mu'âviye, sahabe düşmanlarının ve "Osman'ın ve Ali'nin katillerini gizleyen" uşaklarının iddia ettikleri gibi haksızlık eden bir kimse olsaydı, o zaman Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hasan'ın Mu'âviye ile barış yapmasını ve ona Müslümanların halifesi olarak biat etmesini nasıl överdi? Nitekim Buhârî'de geçtiği üzere Ebû Bekre şöyle demiştir: Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i minberin üzerinde gördüm. Yanında da Hasan b. Ali vardı. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bir insanlara doğru dönüyordu, bir Hasan'a yöneliyordu ve *"Bu oğlum efendidir. Umulur ki Allah, Müslümanlardan iki büyük grubun arasını onunla ıslah eder"* buyuruyordu.[1804] Hasan *radıyallahu anh*'ın yaptığı bu barış, kendisinin ve babasının taraftarları ile Mu'âviye ve taraftarları arasında gerçekleşti.

O hâlde Hasan b. Ali, "Müslümanların halifesi ve ümmetin lideri" olarak Mu'âviye'ye nasıl biat etti? Yoksa sahabenin katilleri ve onların uşakları, Hasan'dan daha çok mu ümmetin maslahatını isterler ve ondan daha çok mu takva sahibidirler? Bilakis Hasan, onun bu biatına itiraz eden herkesten daha takvalı, daha cesur ve daha bilgilidir. Hasan'ın bu biatine Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ona yönelik övgüsü eklenince bu durum, Mu'âviye'nin tutumunu eleştiren herkese yönelik caydırıcı bir reddiye içerir. Bu durum, Şam halkının doğru yoldaki grup olduğunu ve dinden çıkıp da cehenneme çağıran azgın topluluğun ise önce Osman'a, sonra Ali'ye, ondan önce de Talha ve Zubeyr *radıyallahu anhum*'a suikast düzenleyen grup olduğunu gösterir. Bu grup, Cemel ve Sıffîn günlerinde Müslümanların arasında fitne ateşini yakan ve mushafın hükmüne başvurmayı reddeden gruptur. Bu grubun takipçileri, Müslümanlara ihanet ede-

1802 Müslim, 2779.
1803 *Minhâcu's-Sunne*, 5/245.
1804 Buhârî, 2704.

rek ve kalleşlik yaparak Müslüman memleketleri harap etmek amacıyla saldırgan düşmanla yardımlaşmaya devam edegelmişlerdir. Nitekim bu, tarih boyunca onların takındıkları tutumdur.

Mu'âviye, -raşid halifelerin katillerinin ve uşaklarının iftira attığı gibi- hiçbir zaman hilafet için mücadele etmediği hâlde nasıl azgın/haksızlık eden bir kimse olabilir ki? Ebû Müslim el-Havlânî, beraberindeki bazı kimselerle birlikte Mu'âviye'nin yanına geldi. Mu'âviye'ye, "Sen (hilafet için) Ali ile mücadele mi ediyorsun, yoksa sen onun seviyesinde misin?" dediler. Mu'âviye, "Vallahi hayır! Ben, onun benden üstün olduğunu ve hilafeti benden daha çok hak ettiğini biliyorum. Fakat siz, Osman'ın haksız bir şekilde öldürüldüğünü, benim de onun amcasının oğlu olduğumu ve kanını talep eden kimse olduğumu bilmiyor musunuz? Onun yanına gidin ve Osman'ın katillerini bana teslim etmesini söyleyin. Ben de ona itaat ederim." dedi. Onlar da Ali'nin yanına gidip onunla konuştular. O ise katilleri ona teslim etmedi.[1805]

İki sahabî Ebu'd-Derdâ ve Ebû Umâme *radıyallahu anhuma*, Mu'âviye'nin yanına girdiklerinde tekrar bu girişimde bulunup ona şöyle dediler: "Ey Mu'âviye! Neden bu adamla savaşıyorsun? Vallahi o, senden ve babandan önce Müslüman oldu. O, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e senden daha yakındır. Hilafeti de senden daha çok hak etmektedir." Mu'âviye, "Ben onunla Osman'ın kanı için ve katilleri barındırdığı için savaşıyorum! Ona gidin ve bizim için Osman'ın katillerine kısas uygulamasını söyleyin. Ardından Şam halkı arasında ona ilk biat eden ben olurum" dedi.[1806]

Fakat bu girişimler, Osman'ın katillerine kısas uygulama konusunda "apaçık bir tutum" alma sonucunu vermedi. O hâlde Mu'âviye *radıyallahu anh* ve beraberindekiler, Osman'ın katillerinin Ali *radıyallahu anh*'ın ordusunda silahlarıyla birlikte bütünüyle donanmış olduklarına ve toplandıklarına şahit oluyorlardı. Buna göre Şam halkı ve beraberindekiler, ümmetin ve ümmetin liderliğinin güvenliğine yönelik saldırılarını ve düşmanlıklarını def etmek amacıyla dinden çıkan bu azgın toplulukla savaşıyorlardı. Bu durumun -sahabe düşmanlarının ve uşaklarının açıkladığı gibi- müminlerin

1805 *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 3/140. Ceyyid bir isnatla rivayet edilmiştir.
1806 *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 10/508.

emîri Ali *radıyallahu anh*'ın hilafetiyle herhangi bir ilgisi yoktur. Bütün Şam halkı, hiçbir şüphe içinde kalmaksızın ve tereddüt yaşamaksızın Müslümanların halifesi Osman'ın ve onun iki yardımcısı olan Talha ve Zubeyr'in katillerinin içinde bulunduğu orduya teslim olmanın caiz olmadığını, ümmetin güvenliğini bu sapık fırkanın zararlarına karşı korumanın kendilerine vacip olduğunu, Müslümanların liderlerinin -özellikle de Mu'âviye'nin, 'Amr'ın ve benzerlerinin- onların kalleşliklerine karşı korunmadıkları takdirde isyancıların onlara saldıracaklarını ve suikast düzenleyeceklerini düşünüyorlardı. Şam halkı şöyle diyordu: "Ali, Osman *radıyallahu anhuma*'yı koruyamadığı gibi onları -Osman'ın katillerini- def edemez."[1807]

O hâlde Allah'ın hükmünün uygulanmasını talep eden kimse, sadece Allah'ın kısas hükmünü reddedenler tarafından "azgınlık/haksızlık eden kimse" olarak adlandırılır. Müslümanlardan, Osman *radıyallahu anh*'a yapılan suikast hakkında konuşmamaları nasıl istenebilir ki? Hâlbuki Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, müşriklerin Mekke'de Osman'ı öldürdükleri söylentisi yayılınca ashabıyla "ölüm ve Osman *radıyallahu anh*'ın katillerine kısas yapana dek kaçmamak üzere" Rıdvan biatini gerçekleştirdi. Kur'ân da nazil olup bunu destekledi ve şu buyruğunda o biati ebedî kıldı: **"O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o müminlerden Allah razı olmuştur; gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle de kendilerini ödüllendirmiştir. Allah, izzet ve hikmet sahibidir."** (Fetih, 18)

O hâlde ancak müminlerin emîri Ali'yi Kur'ân'a muhalefet etmekle itham eden kimse, Şam halkını azgınlıkla itham edebilir. Ki Ali bundan münezzehtir. Kur'ân-ı Kerîm **"azgınlık eden grupla savaşın"** demektedir. Ali ise Şam halkıyla yapılan savaşı durdurdu ve taraftarları içinden "kendisine isyan eden, ona yaptıkları biati bozan, sonra da kardeşi Osman'a suikast düzenlediği gibi kendisine de suikast düzenleyen" azgın grupla savaştı. Sebe'iyye'nin batıl söylentilerini tekrar edip duran ayaktakımı, yalnızca bir işle ilgilenirler ki o da ümmeti fitneden kurtaran ve Yahûdî-Mecûsî projeyi boşa çıkaran kimselerin tutumunu karalamaktır. Söz konusu proje, ümmetin cennetle müjdelenenlerden *radıyallahu anhum*

1807 *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 35/72-73.

oluşan liderlerine, sonra da Mu'âviye'ye suikast düzenlemek üzerine kuruluydu ki Mu'âviye, fitneyi sonlandırdı, ümmeti birleştirdi ve hain-saldırgan projeyi boşa çıkardı. Mu'âviye'nin döneminde sahabe katillerinden söz edildiği duyulmamıştır.

Ardından o, ümmeti birleştirdi, tekrar fetihler gerçekleştirdi, yaz ve kış mevsimlerinde gazveler düzenledi, deniz yoluyla akınlar düzenleyip Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *"Ümmetimden ilk deniz gazvesini gerçekleştirecek olan ordu, cenneti gerekli kılmıştır"*[1808] müjdesine mazhar oldu. Mu'âviye, hicrî 28 yılında Kıbrıs'ı fethetti.

Hicrî 52 yılında Kostantiniyye'yi kuşattı ve böylece Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in *"Ümmetimden, Kayser'in şehrine yönelik ilk gazveyi gerçekleştiren ordu bağışlanmıştır"* müjdesine mazhar oldu. Müslümanlar, Mu'âviye'ye hilafet için biat edilen yılı "Cemaat Yılı" olarak adlandırdılar. Hiçbir sahabî ona biat etmekten geri durmadı. Sünnet düşmanlarını öfkelendiren durum da budur. Bizim kendisinden sakındırdığımız durum da budur.

Bu şüpheleri geveleyip duran batıl ehlini caydırmak için ümmeti tam bir uyanışa davet ediyoruz. Bu uyanış daveti, Müslümanların dininin, kanlarının ve güvenliklerinin, "raşid halife katillerine ve onların Şam'da, Irak'ta ve Yemen'de bozgunculuk yapan, pek çok memlekette ümmetin güvenliğini ve istikrarını tehdit eden milislerine" karşı korunması içindir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Bunların ardından gelenler de şöyle derler: 'Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz Sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.'" (Haşr, 10)

1808 Buhârî, 2924.

İÇİNDEKİLER

Önsöz..... .5

Birinci Bölüm

Sahabenin Adaleti, Konumu ve Fitne Tasavvuru

Birinci Konu: "Sahabelik" ile İlgili..... 19

"Suhbe"nin tanımı..... 19

Sahabelik neyle bilinir? 20

Sahabenin Adaleti 20

Sahabe ﵃'un Adaletine Şahitlik Eden, Onların Sevmeye ve Onlara Tabi Olmaya Davet Eden Bazı Kur'ân Ayetleri:.....23

Sahabenin Adaletine Şahitlik Eden, Onları Sevmeye ve Onlara Tabi olmaya Davet Eden Bazı Nebevî Hadisler.....29

İkinci Konu: Sahabenin Konumu 35

Sahabe ﵃ Arasında Meydana Gelen Uzlaşmazlıklarla İlgili Konuşmamak.....35

Sahabenin Saygınlığı ve Sevgisi 41

Sahabe ﵃'a Sövmenin Hükmü:..... 47

Sahabe Düşmanlarının Müslümanları Aldatmaları ve Kâfirleri Dost Edinmeleri:..... 56

Üçüncü Konu: Sahabenin Fitne Tasavvuru..... 70

Huzeyfe b. Yemân ﵁'ın Fitne Tasavvuru.....71

Muhammed b. Mesleme ﵁'ın Tasavvuru.....81

Pek Çok Sahabînin Fitne Olaylarından Uzaklaşmaya Meyletmesi.....85

Zalim Emîrlere Muamele Şekli: 103

Sahabenin Fitne Tasavvurunun Özeti:..... 106

İkinci Bölüm

Sahabenin, Nebî ﷺ'in Vefatından Sonraki Fitneden Kurtulması

Birinci Konu: Halife Olarak Ebû Bekir ﵁'ın Tercih Edilmesinin Nedeni.....111

Hilafet:..... 113

Ebû Bekir ﷺ'ın Hilafeti: 114
Sâide Oğulları Sakîfesinde Meydana Gelen Diyalog
ve Ebû Bekir es-Sıddîk ﷺ'a Biat Edilmesi.....122
Birincisi: Sa'd b. Ubâde'ye Biat Etmeye Davet.....125
İkincisi: Muhacirlere Biat Etmeye Davet Eden Ensarın Hücceti.....128
Üçüncüsü: Muhacirlerin Hilafet Konusunda Öne Sürdükleri Deliller.....129
İkinci Konu: Kureyş'in Hilafet Önceliği 136
"İmamlar Kureyş'tendir" Hadisi ve Ensarın Ona Yönelik Tutumu.....136
"İmamlar Kureyş'tendir" Hadisi Üzerinde İcmanın Oluştuğunu Söyleyenler..140
Ebû Bekir ﷺ'a Hilafet İçin Biat Edilmesi.....146
Biatin Tarihi: 146
Halife Ebû Bekir'e İlk Biat Eden Kişi: 147
Sa'd b. Ubâde ﷺ'ın Halife Ebû Bekir ﷺ'a Biat Etmesi.....148
Ali b. Ebî Tâlib'in Halife Ebû Bekir es-Sıddîk ﷺ'ya Biat etmesi:.....155
Üçüncü Konu: Sahabenin Yöneticiliğe ve Sorumluluğa Karşı Zahitliği.....167
Ebû Bekir es-Sıddîk'ın Muhacirlere ve Ensara Hilafete
Geçemeyeceği Özrünü Beyan Etmesi: 167
Sahabe ve Raşid Halifeler İle İlgili Ortaya Atılan Bazı Şüphelerin
Cevabı ve Sebe'iyye ile Ayaktakımın Sahabeye Karşı İşledikleri
Eylemleri Gerekçelendirmeleri:..... 179

Üçüncü Bölüm

Sahabenin, Nebî ﷺ'in Vefatından Sonra Fitneden Kurtulması

Birinci Konu: Kûfeli Ayaktakımının Fitnedeki Etkisi.....199
İkinci Konu: Abdullah b. Sebe'nin Fitnedeki Etkisi ve Rolü.....212
Üçüncü Konu: Osman ﷺ'ın "Söylentilerle Savaştaki
Karşı Koyuş" ve "Söylentilerin Çözümü" Siyaseti.....226
Dördüncü Konu: Osman ﷺ'ın Sebe'iyye İsyancılarının
Tuzağıyla Yüzleşme Siyaseti..... 232
Halife Osman'ın Araştırma ve Danışma İçin Valileri Davet Etmesi
ve İsyancıların Amaçlarını Tam Olarak Bildiğini Açıklaması.....232

Halifenin ve Valilerin Sebe'iyye'nin Amaçlarını Bildiklerini,
Ancak Onları Yakalamalarına Veranın ve Dinin Engel Olduğunu
Pekiştiren Durumlar: 240
Sebe'iyye'nin ve Ayaktakımının, Halifeye
İsyan Etmeyi Haklı Gösterme Siyaseti.....246
Sebe'iyye'nin ve Ayaktakımının Halife Osman ﷺ'ı
Öldürmek Üzere Mısır'dan, Kûfe'den ve Basra'dan Yola Çıkışı.....250
Beşinci Konu: Sahabenin Sebe'iyye İsyancılarının Medine'ye Girmesine
Karşı Takındığı Tavır..... 253
Halife Osman ﷺ'ı Kuşatmak Amacıyla Sebe'iyye'nin Sunduğu Bahaneler
ve Bunu Gerçekleştirmek İçin Ortaya Attıkları Şüpheler.....261
Ebû Zer ve Onun Rebeze'ye Yerleşmeyi Seçmesi.....264
Koruluk Kıssası:..... 266
Taberî'nin Tarih'i ve İçinde Bulunan Zayıf veya Uydurma Rivayetler.....267
Halifenin Onların Bütün Bahanelerini Yok Etmesi.....278

Dördüncü Bölüm

Osman ﷺ'ın Kuşatılması ve Şehid Edilmesi

Birinci Konu: Halife Osman ﷺ'a Yönelik Kuşatmanın
Başlaması ve Şiddetlenmesi 285
Halifenin Kendisinin Kuşatanlarla Konuşması ve Onların
Üzerine Hücceti İkame Etmesi: 287
Halife Osman ﷺ'ın Şehid Edilmesi ve Sahabenin Onu Savunma Tavrı.....292
Halife ﷺ'ın Şehit Edilme Şekli ve Onu Öldürenler.....295
Halife ﷺ'ın Şehit Ediliş Tarihi ve İbn Sebe'nin Bu Olaydaki Rolü.....303
İkinci Konu: Sahabenin Osman ﷺ'ın Öldürülmesine Karşı
Tutumu ve Onu Savunmada İhmalkâr Davranmaktan Uzak Oluşu.....310
Ali b. Ebî Tâlib ﷺ'ın Tutumu... 310
Osman'ın, Sahabenin, Kendisini Savunmasına Engel Olma Mazereti.....348
Üçüncü Konu: Sahabenin, Sebe'iyye İsyancılarıyla
Savaşmaktan El Çekme Mazereti 356

Katillerin Ahlakı ve Sonları..... 363
Müslümanların Osman ﷺ İçin Ağlamaları ve Ona Ağıt Yakmaları.....372

Beşinci Bölüm

Ali radıyallahu anh'ın Biati, Siyaseti ve Sebe'iyye'ye Karşı Tutumu

Birinci Konu: Ali ﷺ'a Hilafet İçin Biat Edilmesi.....383
Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın Ali ﷺ'a Biat Edişi.....394
Talha ve Zubeyr'in Ali ﷺ'a Biat Etmeleri.....395
Ali ﷺ'a Biat Etmekten Kaçındıkları Söylenen Ensar.....398
Müminleri Emîri Ali ﷺ'a Biat Edilmesinden Sonra
Osman ﷺ'ın Katillerine Karşı Takınılan Tavırlar.....403
1. Müminlerin Annesi 'Âişe ﷺ'ya Tavrı.....403
2. Talha ve Zubeyr ﷺ'nın Tavırları.....411
Talha, Zubeyr ve Müminlerin Annesi 'Âişe'nin Basra Yolculuğu
ve Basra Valisi Osman b. Huneyf'in Buna Karşı Tutumu.....417
İkinci Konu: Müminlerin Emîri Ali ﷺ'ın Şehirlere Valiler
Ataması ve Onlar İçin Tekrarlanan Azil Olgusu..... 428
Müminlerin Emîri Ali ﷺ'ın Medine'den Çıkış Kararı ve Buna Yönelik Tavır.....433
Müminlerin Emîri Ali ﷺ'ın Medine'den Ayrılması.....434
Müminlerin Emîrinin Medine'den Çıkıştan Sonraki Yönü ve Amacı.....443
Ebû Musa el-Eş'arî ﷺ'ın Tutumu.....444
Yol İle İlgili Sorgulamalar: 452
Ka'ka' b. 'Amr'ın Talha ve Zubeyr ﷺ'ya
Yönelik Elçiliği ve Barış Üzerinde İttifak Edilmesi.....460
Üçüncü Konu: Müminlerin emîri Ali ﷺ'ın Sebe'iyye İsyancılarına Yönelik Tutumu...466
Sebe'iyye'nin İkinci Fitnesi (Cemel Savaşı): 470
Sebe'iyye'nin İkinci Fitnesinde Savaşın Vuku Bulmasından Önceki Durum....475
Sebe'iyye'nin İkinci Fitnesindeki Savaş Meselesi (Cemel Savaşı):.....479
Zubeyr ﷺ'ın Şehid Edilişi: 493
Ebû Muhammed Talha b. Ubeydullah et-Temîmî
el-Kuraşî ﷺ'ın Şehid Edilişi: 495

Müminlerin Annesi ﵂'nın Tutumu.....502
Sebe'iyye Savaşı'nda (Cemel Günü'nde) Öldürülenlerin Sayısı.....511
Müminlerin Annesi ﵂'nın Basra'dan Mekke'ye Geri Dönüşü.....516

Altıncı Bölüm

Müminlerin emîri Ali ile Şam Valisi Mu'âviye ﵁ Arasındaki İhtilaf

Giriş: Basra (Cemel) Gününden Sonra Müminlerin Emîri Ali ﵁.....527
Birinci Konu: Müminlerin Emîri Ali ile Şam Valisi
Mu'âviye ﵁ Arasındaki İhtilaf.....530
Ali ile Mu'âviye ﵁'nın Arasında Sürtüşmenin Başlaması.....537
Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin Mısır'a Vali Olarak Gönderilmesi (H.36).....539
Müminlerin emîri Ali ﵁'ın Basra'dan
Kûfe'ye Gidişi (h. 36) ve Eşter'in Bu Konudaki Etkisi.....551
'Amr b. el-'Âs'ın Mu'âviye ﵁'ya Biat Etmesi.....554
İkinci Konu: Müminlerin Emîrinin Sıffîn'a Doğru Yola Çıkması ve
Bu Aşama ile İlgili Haberlerin Çelişkisi 558
Sıffîn Savaşında İnsanların Genelinde Savaşma
İsteğinin Bulunmaması 563
Sıffîn Savaşından Önce Ali ile Mu'âviye ﵁
Arasında Gönderilen Ulaklar ve Elçiler 572
Üçüncü Konu: Sıffîn'deki Savaş Meselesi 579
'Ammâr b. Yâsir ﵁'ın Şehid Edilmesi.....583
Sıffîn Gününde Mushafların Kaldırılması.....589

Yedinci Bölüm

Tahkim ve Sonuçları

Birinci Konu: Tahkîm 603
Dil Açısından Tahkim: 603
Istılahta Tahkim: 603
Savaşın Terk Edilmesi Evla Olandı, Her İki Grup da Müminlerdendi.....614
Konunun Özeti..... 623

İkinci Konu: Müminlerin Emîri Ali ﷺ'ın ve
Hâricîlerin/İsyancıların Sıffîn'den Sonraki Durumu.....629
Sahabenin ﷺ Hâricîlerle Yapılan Savaşa Katılma ve Yönelme Nedenleri.....636
Hâricîlerin Ortak Belirtileri:.... 639
Üçüncü Konu: Sıffîn'den Sonra Şam ve Kûfe Halklarının Arasında
Meydana Gelen Anlaşmazlıklar ve Sebe'iyye'nin, Kays b. Sa'd'ın
Mısır'dan Azledilmesi ile Onun Yerine Muhammed b. Ebî Bekir'in
Atanması Üzerindeki Etkisi 642
Müminlerin emîri Ali ile Şam Valisi Mu'âviye ﷺ
Arasında Ateşkes Yapılması (H. 40).....649
Müminlerin Emîrinin, İçinde "Hilafetinin Sonunda İşin Evrildiği
Durumu Nitelediği ve Kûfe Halkını Kınadığı" Bazı Hutbeleri.....652
Dördüncü Konu: Ali ve Mu'âviye ﷺ 663
Müminlerin Emîri Ali'nin Şehid Edilişi (h. 17 Ramazan 40), Mu'âviye
ve 'Amr ﷺ'a Suikast Düzenlenmeye Çalışılması:.....667
Beşinci Konu: Hasan b. Ali'ye Biat Edilmesi ve Onun Mu'âviye ﷺ ile Barışması...671
Hasan'a Biat Edilmesi ve Vasiyet Hakkında Söylenenler: 671
Son Söz 689
Araştırmanın Sonuçları..... 690
Azgın Topluluk ve 'Ammar İle İlgili Hadis 705

Yayıncılıkta guraba 1992 bir markadır

Step Ajans Matbaacılık: İnönü Cad. No: 78
Bağcılar / İstanbul Tel: (0212) 446 88 46